

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Konstantinas Tiškevičius

NERIS

ir jos krantai

hidrografiniu, istoriniu,
archeologiniu ir etnografiniu
požiūriu

antra laida lietuvių kalba

Parengė
Reda Griškaitė

Iš lenkų kalbos vertė
Irena Katilienė

MINTIS
VILNIUS, 2013

UDK 908(474.5)
Ti-135

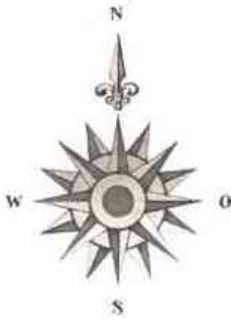
Knygos leidimą parėmė
Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija

Recenzentai:

habil. dr. Aldona Prašmantaitė
dr. Vykintas Vaitkevičius

ISBN 978-5-417-01065-1

© Vertimas į lietuvių kalbą, Irena Katilienė, 2013
© Eilių vertimas į lietuvių kalbą, Albinas Bernotas, 1992
© Parengimas, komentarai, įvedamasis straipsnis, Reda Griškaitė, 2013
© MINTIS, 2013

TURINYS

Reda Griškaitė

Dar kartą Neries keliu, arba Pratarinė antrajai Konstantino Tiškevičiaus knygos laidai lietuvių kalba ◆ X

Juozapas Ignacijus Kraševskis

Šviesaus atminimo grafas Konstantinas Tiškevičius ◆ XXI

Konstantinas Tiškevičius

Pratarinė ◆ XXVIII

- I.
„Miela Neris, mūsų upelių gimtinė...“ ◆ 1
- II.
„Prieš pradėdant aprašinėti kokį nors dalyką...“ ◆ 23
- III.
„Prie tilto Kamene...“ ◆ 39
- IV.
„Prekyba Nerimi, Nemunu...“ ◆ 50
- V.
„Už poros nepilnų varstų nuo Kastykų...“ ◆ 67
- VI.
„Birželio 10 dieną, šeštą valandą ryto...“ ◆ 78
- VII.
„Eiti miegoti dar buvo lyg ir anksti...“ ◆ 97
- VIII.
„Buvo ketvirta po vidurdienio...“ ◆ 105

- IX.
„Atėjo rytas...” ◆ 119
- X.
„Gražuolė mūsų upė...” ◆ 129
- XI.
„Bistryčioje savo darbus baigėme...” ◆ 148
- XII.
„Įveikę Avino rėvą...” ◆ 162
- XIII.
„Liucionyse nuo ryto rengėmės užrašyti...” ◆ 168
- XIV.
„Verkliai nuo seniausių laikų...” ◆ 177
- XV.
„Kapstytis po nuolaužas Viršupyje...” ◆ 186
- XVI.
„Kiekvieno žmogaus gyvenime esama iškilmingų akimirkų...” ◆ 202
- XVII.
„Vos tik atsisveikinau su savo kolegomis...” ◆ 212
- XVIII.
„Nuo Karmaziniškių 20 varstų iki Druskinės...” ◆ 223
- XIX.
„Sykiu su Kernavele baigiasi aukšti pakrantės kalnai...” ◆ 235
- XX.
„Kaip malonus sapnas, kaip žavingos svajonės...” ◆ 251
- XXI.
„Kas tik iš plaukiančiųjų Nerimi sveiką kailį išnešė...” ◆ 265
- XXII.
„Gamtos teisėse glūdi visa ko susiejimas tarpusavyje...” ◆ 277
- XXIII.
Neries upės statistika ◆ 281
- XXIV.
Apie liaudies dainą ◆ 295
- Dainuškos iš Barysavo apskrities ◆ 336
- Barysavo apskrities valstiečių liaudies dainos ◆ 345
- Vileikos apskrities valstiečių liaudies dainos, surinktos Švedų kaime ◆ 353
- Švenčionių apskrities valstiečių liaudies dainos, surinktos Daniušavoje ◆ 358
- Vilniaus apskrities valstiečių liaudies dainos, surinktos Bistryčioje ◆ 370
- Vilniaus apskrities valstiečių liaudies dainos, surinktos Nemenčinės parapijoje ◆ 376
- Trakų apskrities valstiečių liaudies dainos ◆ 385

- Liaudies dainos iš Dūkštų apylinkių ◆ 395
Kauno apskrities valstiečių liaudies dainos ◆ 400

Išplėstinis Konstantino Tiškevičiaus knygos *Neris ir jos krantai* turinys ◆ 408

P r i e d a i

1. 1860 metų sausio 11 (23) dienos
Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos posėdžio protokolo fragmentas ◆ 412
2. Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto
Neries aukštupio žemėlapis (1857–1860) metrika ◆ 416
3. Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto
dvylikos didžiausių Neries rėvų atlaso (1859) metrika ◆ 417

Iliustracijų sąrašas ◆ 418

Šaltiniai ir literatūra ◆ 423

Santrumpos ir į tekstą įterpti ženklai ◆ 442

Asmenvardžių rodyklė ◆ 443

Vietovardžių rodyklė ◆ 467

Konstanty Tyszkiewicz

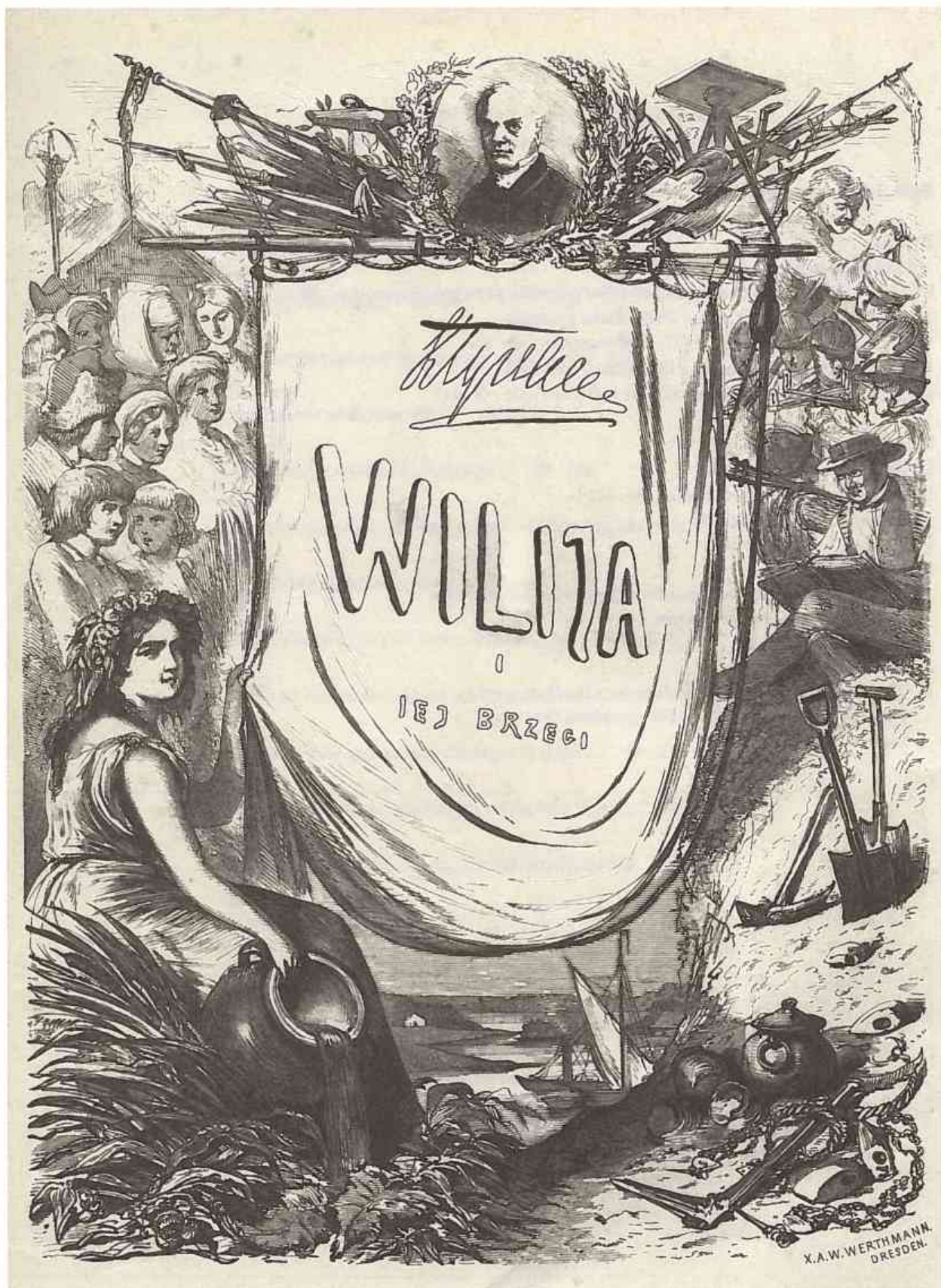
*Wilija i jej brzegi, pod względem hydrograficznym, historycznym,
archeologicznym i etnograficznym*

Streszczenie ◆ 487

Konstanty Tyszkiewicz

*The River Neris and its Surroundings from the Hydrographic,
Historical, Archaeological and Ethnographical Perspective*

Summary ◆ 492

Antraštinio Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* lapo vinjetė

Konstantinas Tiškevičius. XIX a. 6-7-asis dešimtmetis (?)

DAR KARTĄ NERIES KELIU, ARBA PRATARMĖ
ANTRAJAI KONSTANTINO TIŠKEVIČIAUS
KNYGOS LAIDAI LIETUVIŲ KALBA

1
Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi*, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeograficznym i etnograficznym, dzieło pośmiertne, wydanie illustrowane, Drezno, drukiem i nakładem J[ózefa] I[gnacego] Kraszewskiego, 1871.

2
Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Zavadzkiui į Vilnių*, 1860 m. lapkričio 17 (29) d., LMAVB RS, f. 7, b. 14, l. 2r.

3
Dr. J[ózef] Ł[epkowski], „Brzegi Wilii przez K[onstantego] Tyszkiewicza. Drezno. Druk J[ózefa] I[gnacego] Kraszewskiego“, *Przegląd Literacki*, 1871, dnia 2 lutego, s. 315.

Šiandien, praėjus daugiau nei pusantro šimto metų po knygos *Wilija i jej brzegi* („Neris ir jos krantai“)¹ pasirodymo, galime drąsiai teigti: grafo Konstantino Tiškevičiaus (Konstanty Tyszkiewicz *vel* Konstanty hrabia Tyszkiewicz, 1806–1868) lūkesčiai neapvydė – šis kūrinys ne tik „atnešė naudą“, bet ir sukėlė „visuotinę džiaugsmą mūsų krašte“². Knygos, o plačiau prasme ir *Tiškevičiaus idėjos* sklaida Lietuvoje išpūdiųga. Štai keletas svarbiausių datų:

1857-ieji – Tiškevičiaus ekspedicija Neries upe – didžiausia ir žymiausia XIX a. geografinė kelionė buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, be to, viena išpūdingiausių asmeninių, vieno žmogaus iniciatyvų. Šioje kelionėje gimsta sumanymas ją aprašyti ir išleisti atskira knyga.

1871-ieji – Drezdene, jau po Tiškevičiaus mirties, sūnaus Oskaro Tiškevičiaus (Oskar Tyszkiewicz, 1837–1897) pastangomis Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887) spaustuvėje pasirodo pirmoji knygos *Wilija i jej brzegi* laida, nors leidimą spausdinti Vilniaus cenzūros komitetas buvo davęs dar 1860 m. gruodžio 30 (1861 m. sausio 11) dieną (Sic!). Taigi knyga pasauli išvysta dažnai Tiškevičiaus lankytoje Saksonijos Karalystės sostinėje, o ne jo numylėtame, bet po 1863–1864 m. sukilimo neatpažįstamai pasikeitusiame (taip pat ir cenzūros srityje) Vilniuje.

Tais pačiais 1871-aisiais Krokuvoje leidžiamame žurnale *Pamiętnik Literacki* („Literatūros dienoraštis“) pasirodė pirmoji ir, deja, vienintelė recenzija šiam Tiškevičiaus kūriniai³. Jos autorius – garsus lenkų archeologas, paminklosaugininkas, publicistas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys nuo 1858 m. Józefas

Aleksanderis Ľepkowskis (1826–1894). Ir nors garbusis recenzentas manė, kad ši lietuviška upės monografija savo moksliniu lygiu kiek nusileidžia analogiškiems vokiečių ir prancūzų autorių darbams, vis dėlto negalėjo paneigti meninės ir poligrafinės knygos vertės, teigė, kad „ponas Kraševskis savo tipografinę verslą visiškai priartino prie europinio lygio“⁴. Kad ir kaip ten būtų, veikalas buvo išspausdintas ne tik profesionaliai, bet ir su dideliu pietizmu. To negalėjo nepastebėti pirmieji Tiškevičiaus veikalo skaitytojai.

~1874–1880 – Tiškevičiaus knygos įkvėptas vienas žymiausių XIX a. Lietuvos fotografų Juozapas Čechavičius (Józef Czechowicz, 1818–1888) leidžiasi tuo pačiu „Neries keliu“, norėdamas fotografijoje įamžinti tas upės vietas, kurias kadaise pieštuku ir teptuku užfiksavo Tiškevičių lydėjęs dailininkas Marcelinas *vel* Marcelijus Januševičius (Marceli Januszewicz *vel* Jaunuszkiewicz, 1802 *vel* 1806 – po 1863). Čechavičiaus kelionės rezultatas – dvidešimt aštuonių nuotraukų rinkinys *Album brzegów Wilii* („Neries krantų albumas“), dabar saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

1931-ieji – 1932-ieji – hidrografas Steponas Kolupaila (1892–1964) Tiškevičiaus ekspediciją, tuomet parengtą Neris žemėlapi, taip pat ir pačią knygą *Wilija i jej brzegi* pirmą kartą išsamiai pristato lietuviškoje spaudoje⁵. „Lietuvos hideografijai [Sic!], – rašė Kolupaila, – Tiškevičiaus veikalas neturi didelės mokslinės vertės, nes autorius šioje srityje tebuvo diletantas, bet knyga dar ilgai nenustos savo reikšmės, kaip praeito šimtmečio romantizmo paminklas, kaip gyvas kelionės aprašymas ir kaip gražus leidinys bendrai.“⁶

1939-ieji – Steponas Kolupaila su dviem studentais – H. Jonaičiu ir J. Puodžiūnu ir vėl plaukia „Neries keliu“. „Prisimindami K. Tiškevičiaus išgyvenimus“, ne tik išmėgina pavojingąsias rėvas, bet ir aplanko grafo aprašytas Žadiškes, Mykoliškes, Buivydžius, Balingradą, Nemenčinę, Vilnių, Kernavę, Čiobiškį, Jonavą. Iš viso per dvi savaites Nerimi nuplaukia 366 km. Visą kelionę nuolat lygina Tiškevičiaus ir savo patirtus įspūdžius⁷.

1985-ieji – geografas Česlovas Kudaba (1934–1993) išspausdina populiarųjį savo kelionių Nerimi (o jų būta ne vienos!) aprašymą⁸, kuriame nuolat remiamasi Tiškevičiaus monografijoje pateiktais faktais, jie lyginami ir analizuojami. Knygelėje pateikta ir kūrinių *Wilija i jej brzegi* fragmentų bei iliustracijų. Leidinys išverčiamas ir į baltarusių kalbą.

4
Ten pat.

5
Steponas Kolupaila, „Lietuvos upių monografijos“, *Židinys*, 1931, Nr. 7 (79), liepos mėn., p. 20–28; 1932, Nr. 8–9 (92–93), rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 131–135; Steponas Kolupaila, „Neriai tirti ekspedicija prieš 75 metus“, *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 42 (94), p. 900–901.

6
Steponas Kolupaila, „Lietuvos upių monografijos“, p. 27.

7
Plačiau apie tai žr. S[teponas] Kolupaila, „Narutis ir Neris“, *Kosmos*, 1940, sausis–kovas, p. 49–64; Steponas Kolupaila, „Narutis–Vilnius–Kaunas 1939 m[etais]. Medžiaga monografijai apie Nerį“, *Aidai*, 1957, gruodžio mėn. (Nr. 10), p. 464–469.

8
Česlovas Kudaba, *Nerimi*, Vilnius: Mintis, 1985.

9

Konstantinas Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, iš lenkų k[albos] vertė Vytautas Būda, Vilnius: Mintis, 1992.

10

Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, Vilnius: Mintis, 2010, p. 18.

11

Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi = Neris ir jos krantai*, pakartotinė 1871 m[etų] knygos originalo laida, knygos leidybą organizavo Grażyna Gołubowska, Vilnius: Atkula, 2008.

12

[Przedmowa], ten pat, be lapų numeracijos.

13

Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, Vilnius: Žara, 2009.

14

UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinis registras, Vilnius: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2009, p. 15, Nr. 26.

1992-ieji – kalbininkas Vytautas Būda Tiškevičiaus kūrinių paskelbia ir lietuviškai – šį kartą Vilniuje⁹. Netrukus knyga *Neris ir jos krantai*, be kita ko, su puikiais poeto Albino Bernoto eilių vertimais, tampa vienu skaitomiausių XIX a. Lietuvos raštijos kūrinių. Be šios knygos jau neįsivaizduojamas joks vandens žygis Nerimi.

2007-ieji – lygiai po 150-ties metų baltarusiai ir lietuviai pakartoja Tiškevičiaus kelionę. Šios kompleksinės mokslo ekspedicijos tikslas – ne tik atlikti lyginamuosius tyrimus, t. y. „nustatyti Neris pokyčių mastą ir pobūdį per 150 metų“ (atskaitos tašku buvo pasirinktas Tiškevičiaus knygoje pateiktas upės aprašymas), ne tik surinkti duomenis, „kurie tapo reikšmingi XX a. istorijos įvykių verpetuose ir sparčių tradicinės – senosios kultūros pokyčių akivaizdoje“, bet ir siekti, kad šie nauji faktai taptų „ateities lituanistinių tyrimų šaltiniu“¹⁰.

2008-ieji – Vilniuje fondo *Pomoc Polakom na Wschodzie* („Pagalba lenkams Rytuose“) lėšomis išspausdinama pakartotinė knygos *Wilija i jej brzegi* laida originalo kalba¹¹. „Plaukimas Nerimi su grafo Tiškevičiaus knyga, – rašo šio leidybinio projekto rėmėjai, – tai kelionė per lenkų, lietuvių, baltarusių istoriją, kelionė per daugybę kalbų, religijų, per turtingą kultūrą, kurios neįmanoma suvokti be lenkų, lietuvių, senosios baltarusių, lotynų ir rusų literatūros.“¹²

2009-ieji – pirmą kartą smulkiai aprašoma Tiškevičiaus monografijos sukūrimo ir leidybos istorija, atidžiau pažvelgiama ir į jos autoriaus biografiją, panaudojama ir gausi ikonografinė medžiaga. Tarp knygos iliustracijų išsiskiria unikalūs, iki šiol neskelbti Tiškevičiaus kelionės kolegos ir bičiulio Marcelino Januševičiaus piešiniai¹³.

Tais pačiais 2009-aisiais per 1857-ųjų ekspediciją Tiškevičiaus ir jo pagalbininko Jurgio Šantiro *vel* Šantyrio (Jerzy Szantyr, ~ 1800 – po 1860) pradėtas, o po trejų metų baigtas rengti Neris aukščiau žemėlapis įtraukiamas į UNESCO programos *Pasaulio atmintis* Lietuvos nacionalinį registrą – Lietuvos dokumentinio paveldo garbės sąrašą¹⁴. Nuo 2005 m. į šį registrą jau įrašyti 39 objektai, kuriuos pasiūlė Lietuvos atminties institucijos – archyvai, bibliotekos, muziejai ir atrinko ekspertai. Taip Tiškevičiaus ir Šantiro atlasas atsidūrė tarp tokių XIX a. dokumentinio paveldo šedevrų kaip albumas *Liber Aureus Caesareae Societatis Medicae Vlnensis* („Auksinė Vilniaus medicinos draugijos knyga“), Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraštis *Taislius augyminis* („Augalų sistema“) ar Jono Rustemo piešiniai ant beržo tošies.

2010-ieji – kaip ir kadaise Tiškevičiaus mokslo kelionę, taip ir XXI a. 2007-aisiais pakartotą, vainikuoja Knyga (kol kas tik pirmoji jos dalis)¹⁵. Kaip ir Tiškevičiaus, taip ir naujos knygos apie Nerį autoriaus – archeologo Vykinto Vaitkevičiaus dėmesys sutelktas į pačią upę, į ją supančią aplinką, pakrančių gyventojus bei visas jų išsaugotas gamtos ir kultūros paveldo vertybes. Panašus ir abiejų knygų žanras – pirmiausia asmeniniais dienoraščiais paremtas mokslo kelionės aprašymas. Kaip ir Tiškevičiaus Drezdene išspausdintos, taip ir šiandieninės, Vilniuje paskelbtos knygos autoriui svarbus ne tik žodis, bet ir vaizdas. Neabejotinas ir kitas kūrinių autorių panašumas – neslepiaama meilė aprašomajam objektui.

Tais pačiais metais – dar du įspūdingi Tiškevičiaus minties sklaidos įrodymai: režisieriaus Vytauto Domaševičiaus dokumentinis filmas „Neris ir jos krantai. Po 150 metų“ ir žymaus geodezininko, kartografo, istorinės kartografijos propaguotojo, Aerogeodezijos instituto muziejaus tvarkytojo Romualdo Girkaus parengtas skaitmeninis leidinys „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“¹⁶. Tiškevičiaus Neris ir jos nūdiena menininko ir taip artimai mūsų žemę pažįstančio žmogaus potyryje. Tos Upės mumyse vis daugiau.

2011-ieji – Tiškevičiaus kūrinys parengiamas antrajai laidai lietuvių kalba.

Tokia anaipol ne visa, bet iškalbinga chronologija. Nuo šiol galėsi-me skaičiuoti ir dvi Tiškevičiaus veikalo laidas lietuvių kalba. Džiugu, nes kiekvienas toks prisilietimas prie kūrinio *Wiltja i jej brzegi* – ir nauja galimybė atsigręžti tiek į pagrindinį šio kūrinio objektą – Nerį, tiek ir į jo autorių, pagrįstai vadinamą tos upės istoriografu. O Tiškevičius tikrai vertas plunksnos, tai išskirtinė XIX a. figūra, tam tikru požiūriu net pranokstanti tokius grandus kaip Mykolas Balinskis, Adomas Honorijus Kirkoras, Teodoras Narbutas, pagaliau jo žymusis brolis Eustachijus Tiškevičius. Jau 2007 m., kai pirmą kartą atidžiau pažvelgiau į Tiškevičiaus biografiją, nebuvo galima nepastebėti dviejų, mano galva, esminių Tiškevičiaus asmenybės bruožų – jo *universalumo*, pasireiškusio ypatingais gabumais ekonomikai, finansams, teisei, ūkininkavimui, o šalia to ir ne menkesniu archeologijos bei istorijos mokslo, literatūros, meno, bibliofilijos ir kolekcionavimo išmany-mu, ir tarytum visa tai vainikuojančio giliausiai, subtiliausiai suvokto *patriotizmo*. Pastarasis bruožas, tas vaizdžiai tariant, „vienintelis maršas – maršas į tėvynę“, būdingas kone visai XIX a. pradžios buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės bajorų kartai, taip pat ir Tiškevičiams¹⁷.

15

Knygos metriką žr. šio leidinio p. XII, išnašą 10.

16

„Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, programavo Šarūnas Lazauskas, apipavidalino Zinaida Orlovaitė, Deimė Gujaitė, Kaunas: Aerogeodezijos institutas, Lietuvos kartografų draugija, Neris regioninio parko direkcija, 2010.

17

Žr. Walerjan Kalinka, *Żywot Tadeusza Tyszkiewicza*, Poznań, w Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1853, s. 2.

18

Жр. Переписка (по отзыву) начальником Минской губернии, с городничими, земскими исправниками и др[угими] о надзоре за графом Константином Тишкевичем, по части секретно, началось 20 октября 1851 года, кончено 11 мая, КАА, ф. I–50, ар. 1, б. 8402 (1851–1852 м.), л. 3r. Taip pat жр. Переписка (по отношению) начальником Минской губернии и др[угими] об учреждении надзора за графом Константином Тишкевичем, по части секретно, началось 30 ноября 1852 года, кончено 23 февраля 1853 года, тем пат, ар. 1, б. 9514 (1852–1853 м.), л. 1r–8r; Дело о секретном надзоре за графом Константином Тишкевичем, по отделению 4, началось 27 декабря 1853 года, кончено 14 июня 1854 года, л. 1r–16r. Kaip pikantišką detalę, tiksliau – įdomų sutapimą norėtūsi paminėti ir tokį faktą: Konstantinas Tiškevičius, Augustos Pliaterytės sūnus, ir 1830–1831 m. sukilimo herojė, jo legenda Emilija Pliaterytė buvo vienmečiai, t. y. gimė tais pačiais 1806 m.

19

Жр. Reda Griškaitė, Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 73, 74.

20

Mappa rzeki Wilij od jej źródła aż do pierwszej przystani handlowej. Zdjęcia podczas żeglugi odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego Hr[abiego] Tyszkiewicza rzeczywistego członka Wileńskiej archeologicznej Komissyi i Muzeum Starożytności, 68 x 540, ark. 1–7, CBGiOŚ, sygn. PAN D. 11788. Už šią nuorodą esu dėkinga Nijolei Šulgienei ir Vykintui Vaitkevičiui.

21

Жр. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1858 m. balandžio 3 (15) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 383r–383v; Tiškevičius, Laiškas iš Minsko Kirkorui į Vilnių, 1859 m. sausio 23 (vasario 4) d., ten pat, l. 405v.

22

Атлас древних городищ, замковых гор и окопищ на Литве и Литовской Руси, приложение к историческому описанию, составленному действительным членом состоящей под покровительством Е. И. В. Государя Наследника Цесаревича Виленской

Jubiliejinės datos – 200-osios Tiškevičiaus gimimo ir 150-osios Neries ekspedicijos metinės paakino ne tik pakartoti tą įsimintiną kelionę, ne tik rengti konferencijas, pašnekesius, parodas, ne tik leisti naujus leidinius, rašyti straipsnius, bet ir dar kartą peržiūrėti mūsų archyvų ir rankraštyų saugyklas, pasižvalgyti ir kaimyniniuose kraštuose. Galbūt tuo galima paaiškinti faktą, kad pastaraisiais metais vis ryškėja ir naujų spalvų įgauna Tiškevičiaus biografija, „auga“ ir jo mokslo įdirbis. Štai Kauno apskrities archyve rašta medžiaga pagaliau dokumentais patvirtino spėjimą, kad Tiškevičius tikrai dalyvavo 1830–1831 m. sukilime, negana to, net ir po dvidešimties metų buvo nuolatinėje slaptosios policijos priežiūroje, t. y. „Jo Didenybės valia slapta stebimas dėl prisidėjimo prie 1831 m. maišto“¹⁸. Todėl neabejotina, kad ir 1857 m., per Neries ekspediciją, buvo ne tik entuziastingai sutinkamas ir globojamas vietos dvarininkų, dvasininkų ir kolegų, bet ir budriai valdžios sekamas. Kitaip tariant, tie mįslingi 1857 m. balandžio 22 (gegužės 4) d. laiške Kirkorui, t. y. prieš pat prasidėsiančią ekspediciją, užrašyti žodžiai – „daugiau nei dvidešimt gražiausių mano gyvenimo metų buvo paženklininti vienomis nesėkmėmis ir mano asmens persekiojimais“ – pagaliau įminti¹⁹.

Ne mažiau reikšmingi ir kiti pastarųjų metų radiniai. Štai paaiškėjo, kad Varšuvoje, Lenkijos mokslų akademijos Stanisława Leszczyckio vardo Geografijos ir teritorijų vystymo institutui (orig.: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN im. Stanisława Leszczyckiego) priklausančioje Centrinėje geografijos ir gamtos apsaugos bibliotekoje (orig.: Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska, CBGiOŚ) saugomas juodraštinis (be garsiųjų piešinių) Neris aukštupio, arba vadinamojo didžiojo žemėlapiu, variantas²⁰. Nustatyta ir tai, kad 1858 m. balandžio 3 (15) ir 1859 m. sausio 23 (vasario 4) d. rašytuose Tiškevičiaus laiškuose Kirkorui²¹ minimas taip pat Šantiro parengtas ir tais pačiais, 1859 m., į Sankt Peterburge įsikūrusią Imperatoriškosios Rusijos archeologijos draugiją nusiųstas trylikos Lietuvos ir Lietuvos Rusios piliaviečių (tarp jų – Lahoisko ir Biržų), piliakalnių ir karinių gynybinių įtvirtinimų atlasas²², tebesaugomas tiesioginio šios draugijos paveldėtojo – Rusijos mokslų akademijos Materialinės kultūros instituto (orig.: Библиотека Института истории материальной культуры РАН) bibliotekoje²³.

Ir pagaliau bene didžiausia staigmena – Varšuvos nacionaliniame muziejuje (orig.: Muzeum Narodowe w Warszawie) aptiktas dar

vienas, anot tyrėjų, mažai težinomas, tačiau archeologiniu ir meniniu požiūriu itin vertingas albumas *Kartony archeologiczne* („Archeologijos kartonai“) su autentiškais (Marcelino Januševičiaus?) piešiniais²⁴. Apskritai pagirtinas vis didėjantis noras atkreipti dėmesį į meninę Tiškevičiaus darbų – ir ne tik šiuo požiūriu iškiliausio kūrinio – monografijos apie Nerį, vertę. Štai 2009 m. įvykusi „Baltų meno“ paroda suteikė unikalią galimybę Tiškevičiaus studijoje *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej* („Apie pilkapius Lietuvoje ir Vakarų Rusioje“) ²⁵ pavaizduotus archeologinių radinių piešinius palyginti su Valstybės archeologijos muziejuje (orig.: Państwowe Muzeum Archeologiczne) Varšuvoje saugomais autentiškais radiniais iš paties šios knygos autoriaus kolekcijos²⁶.

Šiame šventiniame, naujų atradimų džiaugsmu pripildytame šurmulyje ir gimė sumanymas išleisti antrąją Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* laidą lietuvių kalba. Ne tik todėl, kad pirmoji, nors ir gana didelio net tiems laikams tiražo – keturių tūkstančių egzempliorių, jau senokai tapusi retenybe, bet ir todėl, kad suintensyvėjus XIX a. istorijos tyrimams atsirado galimybė patikslinti, daugiau „priartinti prie originalo“ kai kurias Tiškevičiaus kūrinio vietas, jas naujai pakomentuoti. Kitaip tariant, sumanyta ne pakartoti išverstą knygą, bet paskelbti naują Tiškevičiaus kūrinio vertimą, taigi pateikti ir naują veikalo interpretaciją. Šis darbas patikėtas Mykolo Balinskio, Teodoro Narbuto, Juozapo Ignacijaus Kraševskio darbų vertėjai į lietuvių kalbą Irenai Katilienei.

Tačiau naujoji knygos *Wilija i jej brzegi* laida nuo ankstesnės skirsis ne tik kūrinio interpretavimu ir komentavimu. Kitaip, nei 1992 m., Lietuvos skaitytojui bus pateiktas *visas* knygos tekstas – turiu omenyje paskutiniąją, 24-ąją dalį: neapsiribota tik lietuviškai per kelionę Nerimi kalba užrašytomis dainomis, o pateiktos visos, nesvarbu, kokia kalba ir kokioje apskrityje padiktotos. Ši kalbinė, kultūrinė Neries pakrančių įvairovė, užfiksuota net visame šimte (Sic!) prie Neries surinktų dainų, Tiškevičiui buvo itin svarbi. Greta originalo (dainų tekstai pateikiami raidė raidėn – taip kaip knygoje *Wilija i jej brzegi*) pridedamas ir Irenos Katilienės nelietuviškai užrašytų dainų vertimas – be abejonės, nauja, literatūrinė, jų interpretacija. Norisi tikėtis, kad Barysavo, Vilniaus, Švenčionių, Trakų ir Kauno apskrityse bei Dūkštų apylinkėse surinkta dainuojamoji tautosaka nuo šiol sulauks ir didesnio tyrėjų dėmesio. Juolab kad jau 1865 m. Oskaras Kolbergas (1814–1890) Tiškevičių paminejo

Археологической Комиссии Графом Константином Тышкевичем, представляемое в Императорское Русское Археологическое Общество, 1859го года, таб. 1–13.

23

1956 m. sausio mėnesį šio atlaso fotokopija archeologo Adolfo Tautavičiaus iniciatyva buvo atsiųsta į Lietuvos istorijos institutą (tada Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos ir teisės institutas), kur yra iki šiol. Žr. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, Archeologinių brėžinių fondas, b. 1420–1434. Už šią informaciją dėkinga archeologams Eugenijui Svetikui ir Dovilei Urbonavičiūtei.

24

Kartony archeologiczne, ułożone z wykopalisk dokonanych na Litwie i Rusi Litewskiej przez Konstantego Hr[abiego] Tyszkiewicza, w 1862 roku, Muzeum Narodowe w Warszawie, dz. „Rysunek Polski“, sygn. 29171. Plačiau apie tai žr. Vaida Ščiğlienė, „Archeologiniai objektai ir XIX–XXI a. meninė kūryba = Archeological Objects and Art in 19th–21–st Centuries“, *Baltų menas. Parodos katalogas = Art of the Balts. The Catalogue of Exhibition*, sudarytojas Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 624. Taip pat žr. *Lietuva 1009–2009*, sudarytojai Adomas Butrimas, Rūta Janonienė, Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009. Šiame leidinyje publikuoti penki kartonai: 1) „Pilkapis“ („Kurhan grobowy“, p. 20, Nr. 4), 2) „Lietuvės merginos iki krikščionybės“ („Dziewice litewskie przedchrześcijańskie“ (p. 25, Nr. 16), 3) „Lietuvės moteris iki krikščionybės“ („Niewiasta litewska przedchrześcijańska“, p. 25, Nr. 17), 4) „Znicz auka“ („Ofiara Znicza“), p. 32, Nr. 30), 5) „Litwin z epoki żelaznej“ („Geležies amžiaus lietuvis“).

25

Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, studium archeologiczne, z XVI tablicami, Berlin, w Księgarni B. Behra (E. Bock), 1868.

26

Žr. Vaida Ščiğlienė, „Archeologiniai objektai ir XIX–XXI a. meninė kūryba = Archeological Objects and Art in 19th–21–st Centuries“, p. 620, 621 (15 pav.), p. 622–623 (16 pav.), p. 624.

27

Žr. O[skar] K[olberg], „Piešiñ ludu“, *Encyklopedia powszechna*, t. 20 (Optymaci – Polk.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1865, s. 684.

28

Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 109.

29

Žr. Saur *Allgemeines Künstlerlexikon, bio-bibliographischer Index A-Z = The artist of the world bio-bibliographical index A-Z*, t. 10 (Torrice-Z), München, Leipzig: K. G. Saur, 2000, S. 490; Janusz Derwojed, „Baranowski Stanisław“, *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 1 (A-C), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971, s. 85–86.

30

Žr. šio leidinio p. XII, išnašą 11.

greta kitų iškiliausių visų laikų ir visų tautų liaudies dainų rinkėjų ir skelbėjų²⁷.

Kitaip, nei 1992-ųjų laidoje, pateikiami ir unikalūs priedai – anksčiau minėti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) saugomi Konstantino Tiškevičiaus ir jo pagalbininkų parengti Neries aukštupio ir jos rėvų žemėlapiai. Tiškevičius, nors ir nedrąsiai, puoselėjo norą juos paskelbti kaip integralią monografijos apie Nerį dalį, tačiau anuomet tai buvo tiesiog techniškai neįmanoma²⁸. Nutarta publikuoti ir 1860 m. sausio 11 (23) d. Vilniaus laikišios archeologijos komisijos posėdžio protokolo fragmentą, kuris suteiks galimybę autentiškai, paties Tiškevičiaus ir jo kolegų lūpomis, nusakyti ne tik mokslinę, bet ir meninę tų žemėlapių vertę.

Pirmą kartą pagal išgales – tiek, kiek leido turimi duomenys, suduomenytos bei aprašytos ir leidinio iliustracijos. Beje, iš 73 iliustracijų tik septynios (žr. „Iliustracijų sąrašą“, pav. 4, 13, 42, 62, 63, 68 ir 69) turėjo originalius, t. y. paties Tiškevičiaus duotus pavadinimus (kaip kuriuos pavadinimus pavyko rekonstruoti, pasitelkus Neries aukštupio žemėlapio iliustracijas). Negana to, jų vieta knygoje – ta pati, kaip ir originale (1992-ųjų laidoje šio principo laikomasi ne visuomet). Kaip žinome, vaizdinė knygos *Wilija i jej brzegi* dalis Tiškevičiui buvo ne mažiau svarbi už tekstinę. Džiugu ir tai, kad pasitelkus bibliografinę literatūrą greta dviejų svarbiausių Tiškevičiaus knygos dailininkų – Marcelino Januševičiaus ir Antano Zaleskio (Antoni Zaleski, 1824–1885), pavyko identifikuoti ir kitų dviejų, knygos kūrimo procese ne mažiau svarbių asmenų – Drezdene dirbusių ksilografų Wilhelmo Werthmano (1831–?) ir Stanisława Baranowskio (? – prieš 1890 m.) vardus²⁹. Greta Tiškevičiaus knygoje spausdintų iliustracijų suregistruotos ir visos Neries aukštupio žemėlapio iliustracijos (iš viso jų septynios), aprašyti ir dvylikos pavojingiausių šios upės rėvų piešiniai (brėžiniai).

Taip pat pateikti komentaruose naudotos šaltinių ir literatūros bei santrumpų sąrašai, skelbiamos ir asmenvardžių bei vietovardžių rodyklės (į pastarąją įtrauktos ir Neries rėvos bei akmenys), kurios šiam veikalui tiesiog būtinos. Originalus knygos tekstas lenkų kalba neskelbiamas – šios idėjos atsisakyta tada, kai prieš keletą metų Vilniuje išspausdinta minėta fotografuotinė 1872 m. laida³⁰.

Kaip ir pirmojoje knygos laidoje lietuvių kalba išskirtinis dėmesys skirtas eiluiotiems knygos tekstams – ieškota maksimaliai tobulo vertimo, tad tarp Tiškevičiaus cituotų eilių vertėjų į lietuvių kalbą galima paminėti tokius vardus kaip Vincas Mykolaitis Putinas, Alfonsas

Maldonis ar anksčiau minėtas pirmosios laidos vertėjas Albinas Bernotas.

Ir dar keletas knygos parengimo principų.

Visi Tiškevičiaus kūrinys paminėti vardai ir pavardės asmenų iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių transkribuotos į lietuvių kalbą, o kilusių iš Lenkijos Karalystės žemių – rašytos tik originalo kalba. Lietuviškai perrašyti ir tradiciškai mūsų istorinėje literatūroje nusistovėję vardai ir pavardės, nors tenka prisipažinti, kad kartais ši sistema gana sunkiai pritaikoma, tad kaip ir kitose Lietuvos XIX a. skirtose monografijose bei verstinėje literatūroje neišvengta ir netolygumų. Radikalai apsispręsta tik dėl vardo „Ignacijus“ (lenk. „Ignacy“) – visai atsisakyta šio vardo trumpinių „Ignacas“ ar „Ignotas“, paliekant tik pilną jo formą. Užsieniečių pavardės rašomos tik originalo kalba. Tiškevičiaus kūrinys minimų Lietuvos ir Lenkijos valdovų vardai palikti taip kaip originale – parodydamas pagarbą autoriui ir išsaugant autentiškas jo paties, o žiūrint plačiau – ir visoje tuometinėje historiografijoje vartotas vardo formas bei skaitmeninius priedavardžius. Pavyzdžiui, rašoma ne Žygimantas Senasis, bet Zigmantas I, ne Žygimantas Augustas, bet Zigmantas Augustas. Tokia buvo Tiškevičiaus ir jo kolegų istorijos samprata – jam Lietuvos istorija susilieja su Lenkijos istorija. Taigi ši vartoseną palikta ir lietuviškame vertime, žinoma, pakomentavus. O už mintis ir svarstymus šiuo klausimu esu ypač dėkinga istorikui Zigmantui Kiaupai.

Palikti ir kai kurie šiandien mažai vartojami arba visai nevertojami, ne be svetimybės atspalvio, tačiau archajiški žodžiai, tokie kaip „krobka“, „navojus“, „podvalka“, „kamara“, „zaboras“, „karčema“, „traktierius“, „kromelis“, „jomarkas“, „kantička“, „juchtas“, „gonkas“, „prabajus“ ir kt. Palikti ne tiek siekiant išsaugoti kūrinio „dvasią“, bet ir todėl, kad kai kuriems iš jų šiandien jau net ir nepavyktų rasti tikslaus lietuviško atitikmens, o mokslinėje literatūroje iki šiol nėra nusistovėjusi lietuviška terminija – ypač apie prekybą mediena ir sielius. Tai iš dalies pasakytina ir apie tiek diskusijų jau tuomet sukėlusią ir taip dažnai Tiškevičiaus knygoje naudotą mitologemą „Znicz“, juolab kad ir pats knygos autorius aiškindamas šio žodžio prasmę nebuvo nuoseklus. Tokiu atveju žodis buvo dedamas į kabutes arba rašomas kursyvu, o jo etimologija aptarta komentaruose. Beje, ir to meto istorinėje literatūroje ši mitologema dažnai rašoma kursyvu, kas rodo autorių neapsisprendimą dėl jos tikrosios reikšmės, kitaip tariant, sustiprina diskusinį atspalvį.

Geografiniai vardai baltarusių ar lenkų kalbomis pateikiami siekiant kiek įmanoma remtis norminiais pavadinimais. Tiškevičiaus vartotas originalus vietovardis pateikiamas geografinėje rodyklėje. Vis dėlto ir čia netolygumų neišvengta – kaip ir rašant asmenvardžius, ne kartą teko spręsti dilemą: pirmenybę atiduoti originalui ar nusistovėjusiai lietuviškai vartosenai. Daugiausia galvota dėl svarbiausio Tiškevičiaus knygos objekto – Neries upės vardo rašybos. Kaip žinome, autorius vartojo Vilijos pavadinimą, tad būtų buvę logiška jį ir išsaugoti. Antra vertus, ir šį kartą laimėjo istoriografinė tradicija. Tačiau nurodyti visi atvejai, kai Tiškevičius rašo ne slavišką Vilijos, bet lietuvišką Neries vardą. Pažymėti ir kiti Tiškevičiaus knygoje lietuviškai užrašyti žodžiai. Stengtasi įminti ir pavojingiausių Neries rėvų bei akmenų vardų reikšmę – rasti lietuvišką jų atitikmenį, ko tikrai nebūtų padaryta be filologų Ninos Petkevič ir Hendriko Petkevič pagalbos.

Ne visos kūrinio vietos, ne visi Tiškevičiaus minties vingiai įminti. Ten, kur net kolegoms padedant taip ir nepasiekta vieningos nuomonės, paliktas originalas. Tačiau tokių vietų nedaug. Komentuojant Tiškevičiaus kūrinių norėta maksimaliai sekti autoriaus mintį, nustatyti naudotus šaltinius, apskritai rekonstruoti istoriografinę knygos rašymo atmosferą. Chrestomatiniai, vadovėliniai dalykai nekomentuoti. Pakoreguotos, suvienodintos tik paties autoriaus duotos išnašos, kurias rašydamas Tiškevičius nesilaikė vieningos sistemos, todėl jose itin daug netolygumų ir net klaidų. Minėtos išnašos ir autoriaus nukrypimai nuo tiesos taip pat komentuojami. Deja, kai kurių Tiškevičiaus matytų, skaitytų ir jo veikale naudotų leidinių Lietuvos bibliotekose rasti jau nepavyko, ypač – spausdintų Prahoje, Liublanoje, Zagrebe ar Budapešte. Tiesa, vieno kito šio leidinio metrikas buvo galima rasti pasitelkus elektroninius tų šalių nacionalinių ir mokslo bibliotekų katalogus, tačiau tuo pasinaudota vos porą kartų, nes norėta kiekvieną Tiškevičiaus skaitytą ir jo veikale *Wilija i jej brzegi* minėtą leidinį išanalizuoti *de visu*. Knygų ir periodinių leidinių pavadinimai rašomi originalo kalba, tačiau pirmą kartą juos minint nurodomas ir vertimas į lietuvių kalbą.

Vertėtų akcentuoti ir tai, kad knygos *Wilija i jej brzegi* originalas spaudai buvo parengtas neatidžiai – darbe apstu klaidų ir kitų netolygumų, stinga redakcijos. Šią aplinkybę galima paaiškinti tuo, kad knygą rengiant spaudai jos autoriaus jau nebuvo tarp gyvųjų, taigi visa atsakomybė gulė ant Kraševskio pečių. Ypač daug klaidų galėjo būti padaryta parenkant iliustracijas, nustatant jų vietą knygoje, apie tai,

beje, rašo ir pats Kraševskis³¹. Tiškevičiaus sūnus Oskaras Tiškevičius, kurio iniciatyva šis kūrinys pagaliau buvo paskelbtas, taip pat vargu ar galėjo būti uoliu pagalbininku – nors visą tėvo palikimą, senienų rinkinius, jo rankraščius laikė relikvijomis ir saugojo su didžiausia pagarba, neslėpė, kad nepaveldėjo aistros istorijai, senienų rinkimui, taigi ir literatūriniam darbui³². Todėl šioje, antroje, šio kūrinio laidoje norėta šiuos netolygumus bent jau nurodyti. Žinoma, daug ką paašikintų pats rankraštis, kurio likimas, deja, nežinomas. Negalima atmesti ir prielaidos, kad knygos rankraščio variantų būta ne vieno. Kaip žinome, Tiškevičius, atsižvelgdamas į Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos kolegų išsakytas pastabas, rankraštį nuolat taisė ir pildė³³. Dėl to nukentėjo kūrinio vientisumas, o prirašytos, dažnai ir „pritemptos“, nesaikingai faktais persotintos teksto vietos rėžia akį (pavyzdžiui, apie prekybą Neries upe, apie jėzuitų ir protestantų kovą ir kt.). Knygos struktūrai, jos vientisumui pakenkė nors savaime ir labai vertinga paskutinioji, 24-oji dalis, skirta liaudies dainai³⁴. Dėl šio dirbtinumo, minties neoriginalumo apgailėstavo ir pats Tiškevičius. Apskritai vientisas knygos tekstas baigiasi 21-ąja dalimi, o trys paskutiniai skyriai galėtų būti drąsiai vadinami tik priedais – kitaip, nei ankstesnės knygos dalys, kurios visos yra tarytum išbaigtas kūrinys – istorinės kelionės apybraižos su savo pradžia ir pabaiga. Taigi didžiausia knygos *Wilija i jej brzegi* vertė – autentiški Tiškevičiaus įspūdžiai, gimę pačioje kelionėje – bendraujant „tik su mokslu ir gamta“³⁵, o ne grįžus namo iš dokumentų ir knygų nurašyti faktai.

Dar vienas anksčiau nepastebėtas ir galbūt net atskiro tyrimo vertas knygos *Wilija i jej brzegi* bruožas – subtili politinė potekstė. Kaip jau minėta, kūrinyje ne tik atvirai deklaruojamas patriotizmas³⁶, jame rasime ir ne vieną oficialiai valdžiai nepageidautino asmens – sukilimų dalyvio, emigranto – pavardę arba jų kūrybos (kartais minint tik kūrinį, nenurodant jo autoriaus) citatą. Nebūtina tai asmenys, sutikti prie Neries krantų ar vienaip ar kitaip prisidėję prie šios upės tyrimų. Tačiau Tiškevičiui juos ar jų veikalus paminėti rūpėjo, dar daugiau – susidaro įspūdis, kad netgi *jautęs pareigą* tai daryti. Toji mįslinga kalba, noras pasakyti kažką labai svarbaus tarp eilučių, taigi ir atlikti savitą išpažintį būdinga mūsų XIX a. šimtmečio raštams – tiek spausdintiems, tiek likusiems rankraščiais. Šis konkretus faktas savaip charakterizuoja ir knygos cenzorių – Pavelą Kukolniką.

Ir dar keletas žodžių apie tai, ko „neapčiuopiau“ anksčiau skaitydama šį unikalų kūrinį. Plaukti Nerimi Tiškevičių vedė ne tik noras

31

„Przypisek wydawcy“, Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi*, s. 279.

32

Oskaras Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Krokuvą, 1884 m. rugpjūčio 15 (27) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 623r.

33

Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 122.

34

Žr. šio leidinio p. 295–407.

35

Žr. šio leidinio p. 223.

36

Pastaraisiais metais šį Konstantino Tiškevičiaus kūrybos, taigi toli gražu ne tik čia publikuojamos knygos bruožą, bylojantį apie „lietuvių tautinės savimonės atbudimą“, pastebėjo ir lenkų istorikai. Žr. Ryszard Patkowski, „Działalność naukowo-badawcza i społeczno-kulturalna Eustachego i Konstantego Tyszkiewiczów“, *Lituanos-Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, t. 13, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, s. 136–137.

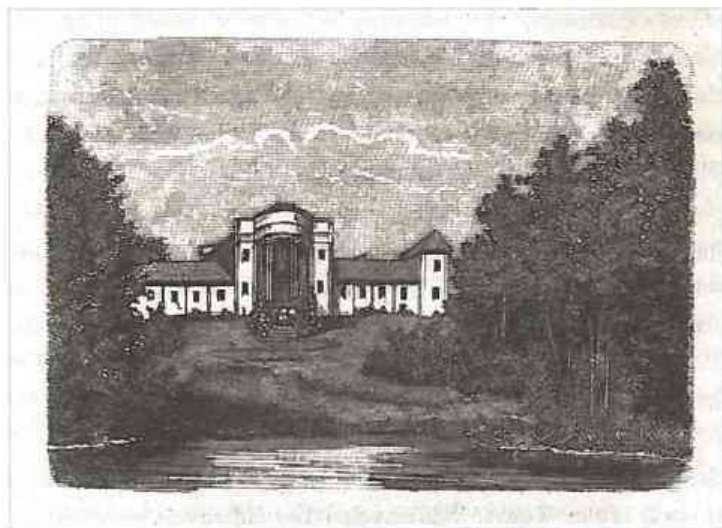
savo kraštui priminti amžinas vertybes – meilę tėvynei, jos gamtai, jos istorijai, jos mokslui, bet ir suvokti save patį toje jam likimo skirtoje geografinėje-istorinėje erdvėje. Kitaip tariant, ši kelionė, šis plaukimas Nerimi – tuo mūsų krašto „nacionaliniu muziejumi“ (tai Tiškevičiaus žodžiai), buvo ir savo tapatybės, savo šaknų paieška. Kelionė šiek tiek pavėluota, galbūt kiek per trumpa. Bet tokiai kelionei nors kartą turėtume ryžtis kiekvienas.

Pabaigoje nuoširdžiai dėkoju visiems, padėjusiems tobulinti šios visomis prasmėmis Didelės Knygos vertimą ir komentavimą: Tamārai Bairašauskaitei, Algirdui Baliuliui, Dariui Baronui, Romualdai Girkui, Algimantui Grigeliui, Linui Janulevičiui, Larsui Johannseniui, Gintarui Karosui, Algimantui Katiliui, Zigmantui Kiaupai, Jūratei Kiaupienei, Daliai Klajumienei, Jelenai Konickajai, Reginai Koženiauskienei, Petriui Kratochvilui, Gintarei Lapienei, Reginai Laukaitytei, Pavelui Lavrinecui, Neringai Markauskaitei, Olgai Mastianicai, Ryszardui Matužai, Zitai Medišauskienei, Gediminui Motuzai-Matuzevičiui, Ninai Petkevič, Gendrikui Petkevič, Beatai Piaseckai, Aldonai Prašmantaitėi, Virgilijui Pugačiauskui, Edmundui Rimšai, Eugenijui Svetikui, Žilvyčiui Šakniui, Vaidai Ščiglienei, Ievai Šenavičienei, Rūtai Šrubėnienei, Nijolei Šulgienei, Dovilei Urbonavičiūtei, Vykintui Vaitkevičiui, Birutei Rūtai Vitkauskienei, Evelinai Agotai Vitkutei, Vilmai Žaltauskaitei. Didelį ačiū tariau ir Vilniaus universiteto bibliotekos generalinei direktorei Irenai Krivienei, taip geranoriškai pažiūrėjusiai į idėją pagaliau paskelbti unikaliuosius Tiškevičiaus ir jo kolegų parengtus Neris ekspedicijos žemėlapius – nuo šiol jie bus prieinami ne tik specialistams. Atskirai dar kartą dėkoju šio darbo recenzentams – Aldonai Prašmantaitėi ir Vykintui Vaitkevičiui. Pastarajam tariau ačiū už nuolatinį dialogą, kantrybę ir nuoširdumą. Didelį ačiū tariau ir šios knygos vertėjai Irenai Katilienei, dailininkui Romui Duboniui ir redaktorei Ievai Puluikienei – už darbštumą ir pagarbą autentiškam tekstui. Ypač dėkoju savo vyrui Gediminui Vitkui – už pagalbą ir bičiulystę plaukiant šia riedulinga upe. Visi šie lietuviai, baltarusiai, lenkai, rusai, čekai, danai tyrėjai, mokslo, atminties ir kitų institucijų darbuotojai tam tikra prasme papildė Konstantino Tiškevičiaus Laivo Įgulą. Manau, kad ši kartą keistuolis grafas tikrai būtų buvęs patenkintas ir savo Komandos gausa, ir jos geranoriškumu.

Reda Griškaitė

2010 m. lapkritis – 2011 m. kovas

Vilnius, prie Neries

Tiškevičių rūmai Lahoiske. XIX a. 6-asis dešimtmetis (?)

ŠVIESAUS ATMINIMO GRAFAS KONSTANTINAS TIŠKEVIČIUS

Leisdami pomirtinį šviesaus atminimo grafo Konstantino Tiškevičiaus veikalą, negalime susilaikyti iš anksto neužbėgę už akių bent trumpa nusipelnusio vyro gyvenimo apybraiža. Ten, kur jis gyveno ir dirbo, tai, be abejo, bus ir kasdieniška, ir nepakankama, o tiems, kurie jį pažinojo, mūsų trumputė biografija atrodys menka, nes neapibūdins jiems žmogaus, kurio visas gyvenimas buvo pasišventimas ir darbas, o čia juk tik pagrindinius gyvenimo bruožus galima užčiuopti... Be grafo Konstantino Tiškevičiaus, visų pirma žinomo kaip rūpestingas krašto seniūnų tyrėjas, veiklos, būtina visapusiškai apibūdinti asmenybę, kuri tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime iškyla virš įprasto lygmens. Kuo tylėsnis buvo darbas, tuo mažiau garsi ir užslėpta dora, neieškanti šlovės, tuo šventesnė mūsų pareiga ją išaukštinti. Kuo mažiau šiandien į jį panašių, ypač tuose socialiniuose sluoksniuose, kuriems jis priklausė, tuo labiau jį reikia laikyti pavyzdžiu.

Garsi yra Lenkijos ir Lietuvos istorijoje Tiškevičių giminė, ji per kelis šimtus metų įsiamžino Lahoiske ir Berdyčive³⁷. Tas Lahoiskas Barysavo apskrityje buvo pagrindinė jų gūžta ir buveinė. Čia 1806 m. vasario 5 d. gimė ir grafas Konstantinas Tiškevičius – Pijaus Tiškevičiaus ir grafaitės Augustos Pliaterytės sūnus³⁸. Kaip ir kiti turtingųjų giminių įpėdiniai

37

Lahoiskas – dabar miestelis Baltarusijoje, Minsko srityje, kadaisė Polocko kunigaikščių, vėliau kunigaikščių Čartoriskų, o nuo XVI a. pradžios – grafų Tiškevičių valda. Berdyčivas – dabar miestas Ukrainoje, Žitomiro srityje, kadaisė svarbus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybos centras, nuo XV a. valdytas Tiškevičių, o vėliau ir kitų su jais susigiminiųvusių didikų – Zavišų, Radvilų. XVII a. Jonušas Tiškevičius (Janusz Tyszkiewicz Łahojski, 1590–1649) ten fundavo basųjų karmelitų vienuolyną. Apie Tiškevičių ryšius su Berdyčivu taip pat žr. Eustachy Tyszkiewicz, *Groby rodziny Tyszkiewiczów*, Warszawa, drukiem Jana Jaworskiego, 1873, s. 16–23.

38

Plačiau apie Pijų Tiškevičių (Pius Tyszkiewicz, 1756–1858) ir jo žmoną Augustą Pliaterytę-Tiškevičienę (Augusta z Platerów Tyszkiewiczowa, 1782–1834) žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 38–42 ir kt.

39

Jėzuitų kolegija Polocke buvo įkurta 1580 m. 1812 m. kolegija reorganizuota į akademią, uždaryta 1820 m. Plačiau apie tai žr. *Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej zależnych*, zebrał I. G., Kraków: Druk W[ładysława] L[udwika] Anczyca i Spółki, 1905, s. 1–142. Taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 41.

40

Juozapas Ignacijus Kraševskis klysta – Konstantinas Tiškevičius studijavo Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Politinių ir moralinių mokslų skyriuje. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 159, išnašą 50.

41

Turėtų būti: „1828 m.“

42

T. y. 1828 m. įkurto Lenkijos banko reikalais. Apie tai taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 41–42.

43

Įdomų tuomet dar netekėjusios Čavusų apskrities bajorų vadovo Stanislovo Cechanoveckio ir Onos Chrapovickytės-Cechanoveckienės dukters Paulinos Cechanoveckytės apibūdinimą pateikė memuaristas Stanislovas Moravskis, kadaise pats tėvų ir bičiulių nesėkmingai pirštas tai „protiškai ir meiliai“ panelei. Žr. Stanisław Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, wydali Adam Czartkowski i Henryk Mościcki, w Warszawie: Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska, 1924, s. 59–61. Kad ir kaip ten būtų, šių laikų tyrėjai Konstantino Tiškevičiaus žmoną visų pirma mini kaip ištikimą savo vyro intelektualinio darbo rėmėją, talkinusią tvarkant archeologines ir muziejines jo kolekcijas. Žr. Jolanta Sikorska-Kulesza, „Między nadmiarem a niedostatkami. Uwagi o czasie wolnym ziemiaństwa w XIX w[iek]u“, *Kobieta i kultura casu wolnego*, zbiór studiów pod redakcją Anny Żarnowskiej i Andrzeja Szwarcza, t. 7, Warszawa: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo DiG, 2001, s. 74.

44

Oskaro Tiškevičiaus (apie jį taip pat žr. šio leidinio p. X, XIX).

pradžios mokslus įgijo tėvų namuose, vėliau buvo atiduotas į tais laikais vis dar garsiausią tėvų jėzuitų mokyklą Polocke. Čia jis mokėsi iki pat jos uždarymo³⁹. 1823 m. įstojo į Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Teisės skyrių⁴⁰ – kaip tik tada, kai ši mokykla labiausiai klestėjo ir buvo stipriausia. 1838 m.⁴¹ jis jau Lenkijos Karalystės izdo ministerijos tarnautojas. Iš ten banko reikalais⁴² buvo išsiųstas į užsienį, o baigęs savo misiją grįžo į kaimą ir nusišalino nuo viešųjų reikalų – pasišventė ūkiui, moksliniam darbui ir šeimos gyvenimui. 1836 m. susituokė su panele Paulina Cechanoveckyte ir, dar labiau prisirišęs prie mylimo Lahoisko, šioje santuokoje laimingai gyveno iki pat mirties – netrokšdamas permainų, nepageidaudamas nieko daugiau nei tai, kuo jį Dievas apdovanojo⁴³. Daugybė darbų visuomenės gerovei, vienturčio sūnaus Oskaro⁴⁴ auklėjimas, namų židinio ramuma, mokslas, veikli mintis – suko jį orbita, kurią sau užsibrėžė, teikdami gausybę nepaliaujamų užsiėmimų. Tačiau šioje ramybėje virė nuolatinė veikla, šioje tyloje buvo nepaliaujamai triūsama. Jei tik įsižiebia kilni meilė darbui, paskatų jam ir neišsemmiamos medžiagos mūsų krašte rasis su kaupu.

Buvo ko imtis Lahoiske per daugelį metų: iš pradžių – apleisto žemės ūkio, paskui – pramonės, glaudžiai su žemės ūkiu susijusios. Galop visa tai buvo daroma dėl liaudies gerovės. Per šiuos metus grafas Tiškevičius įsteigė ir plėtė geležies liejinių, įvairių audinių, cukraus fabrikus, galiausiai – paskolos banką miestiečiams ir valstiečiams. Šiuos sėkmingai įgyvendintus darbus laikmečio ir vietos požiūriu drąsiai verta vadinti milžiniškais. 1837 m. įsteigtas lino ir medvilnės dirbinių fabrikas per dešimt metų kasmet išausdavo apie milijoną uolekčių. Šalies ūkiui buvo ypač naudingi geležiniai žemės ūkio įrankiai. Šie įpareigojantys užsiėmimai visiškai nenualino žmogaus, kuris gyveno idėjomis ir darbu, didžiąją laiko dalį skirdamas mokslui, protiniam darbui, tyrimams ir kruopščiai rinko išsibarsčiusius po kraštą ir iki tol netyrinėtus praeities paminklus. Žinoma, ne vienas vertingas paminklas į turtingą Lahoisko muziejų pateko iš senųjų giminės rinkinių, bet didžiąją dalį reikėjo pamažu ir sunkiai iš visur sutempti, surinkti – pasitelkus ne tik archeologo, bet ir praeities mylėtojo kantrybę. Juk jis buvo ne diletantas, žaidžiantis su senais niekučiais, kokių daug esama, bet išsilavinęs tyrėjas, kapuose ieškantis istorijos⁴⁵.

Per tą laiką, kai Lahoiske Dievas leido taip sėkmingai gyventi, t. y. nuo 1836 iki 1868-ųjų, daugiau kaip per trisdešimtį metų, grafui Konstantinui pavyko sukaupti nemažą rinktinę biblioteką, turtingą numizmatikos rinkinį, šio krašto, Egipto ir kitų šalių archeologinių radinių kolek-

ciją, autografų, raižinių, piešinių, galiausiai galbūt vienintelį ir rečiausią šalyje vario raižytojų lentų rinkinį. Raižinių lentų sukaupti pavyko ypač daug, bemaž stebuklingai. Šias lentas įsigyti bene sunkiausia, kadangi iš jų gaminama daug kas, jos perkamos ir lydamos. Šių eilučių autorius saugo kaip liūdną įrodymą likimo, kuris išstinka puikiausius meno kūrinius, porą pasibjaurėtinų padėklų, padarytų iš grafo Raczyńskiego leidiniui *Wspomnienia Wielkopolski, to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego* („Didžiosios Lenkijos, t. y. Poznanės, Kališo ir Gniezno vaivadijų prisiminimai“) iliustruoti skirtų vertingų lentų⁴⁶. Grafas Konstantinas šių lentų surado tiek, kad šį vertingą ir vienintelį rinkinį jis vėliau galėjo liepti išleisti dviem tomis⁴⁷. Juose daug vertingos krašto raižybos istorijos medžiagos. Lahoisko rinkinių, apskritai apimančių viską, kas galėtų patarnauti civilizacijos istorijai ir tradicijai, keliais žodžiais neapsakysi. Ypatingą vertę jiems garantuoja puiki sistema ir kryptingas išdėstymas, vadovaujantis pagrindine idėja.

Tuo pat metu visur prabudęs potraukis archeologijai šiam guviam protui netyrinėtame krašte tapo maloniausiu užsiėmimu, beveik gyvenimo ir darbo tikslu – grafas Konstantinas dar labiau pasišventė šiems ieškojimams, stengdamasis iš jų sukurti tam tikrą visumą ir per ją išskverbti į tolimes praeties gelmes. Šiuos tyrimus vainikavo puikūs laimėjimai. Didžiulę daugybę senovinių pilkapių Barysavo apskrityje, Minsko apylinkėse, Lahoisko ir aplinkinėse valdose per trisdešimt metų iškasinėjo šis nenuilstantis lietuvių archeologas, maža to – šias paieškas paremdamas mokslinėmis studijomis, sugebėjo sukurti ir mokslinę visumą. Tai jį nepaprastai domino, o kiekviena sėkmė skatino naujas paieškas. Šiai priešistorinei epochai, beveik visoje Europoje turinčiai bendrų bruožų, kaip pagalbinė medžiaga buvo kitų mokslininkų atradimai, šiaurės šalių senųjų tyrėjų studijos. Todėl, nenorėdamas atsiskirti ir užsisklęsti, grafas Konstantinas sekė bendrą archeologijos vystymąsi ir užmezgė ryšius su Vilniaus, Krokuvos, Prahos, Paryžiaus, Londono, Maskvos archeologijos draugijomis, kurios jį paskelbė savo nariu ir bendradarbiu. Be to, savo nariu jį išrinko Amerikos ir Rytų etnografijos⁴⁸ bei Geografijos draugijos Paryžiuje⁴⁹, Vilniaus ir Minsko statistikos komitetai⁵⁰. 1861 m. jis buvo tikrasis valstiečių reikalų komiteto narys⁵¹.

Nesunku suprasti, kad tokia gausybė užsiėmimų atimdavo daug laiko, kainavo daug darbo, bet tai buvo tik dalis aktyvios pilietinės grafo Tiškevičiaus veiklos. Mat jis buvo vienas iš tų geros valios, teisingo būdo, artimesiems atviros širdies žmonių, į kuriuos įprato kreiptis visi kaip tik tokiais reikalais, prie kokių tik krikščioniška meile pateptoji ranka

45

Plačiau apie Tiškevičių valdomą Lahoiską bei Konstantino Tiškevičiaus indėlį į ekonominę ir dvasinį miestelio gyvenimą, apie sukauptus turtingus senienų rinkinius (ypač – archeologinę kolekciją), biblioteką žr. W[incenty] Korotyński, „Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz“, *Tygodnik Ilustrowany*, 1868, nr 51 (9 grudnia); W[incenty] Korotyński, „Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz“, *Dziennik Literacki*, 1868, nr 40 (6 października), s. 641–642. Taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 39–51 ir kt.

46

Turimas omenyje politikas, visuomenės veikėjas, vienas didžiausių savo šimtmečio mokslo mecenatų, bibliofilų, leidėjų, nuo 1837 m. paskelbęs apie du šimtus Lenkijos istorijos šaltinių tomų, tarp kurių buvo nemaža ir apie Lietuvą, grafas Edwardas Raczyński (1786–1845) ir viena paskutiniųjų jo knygų. Žr. *Wspomnienia Wielkopolski, to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego*, Poznań, w Drukarni Orędownika na Garbarach № 45, t. 1–2, 1842–1843. Raczyński palaikė mokslo ryšius ir su Lietuvos istorikais. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, „Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas“, *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 85–86 ir kt.

47

Šiandien žinomas tik pirmas šio leidinio tomas. Žr. *Pomniki rytownictwa krajowego*, oddz. 1: *Od-ciski z blach mniejszych, znajdujących się w Bibliotece Lohojkiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza*, wydane nakładem ich właściciela, Wilno, drukiem A[ntoniego] Marcinowskiego, 1858. Tai, kad „paslapčia“ galėjo būti parengtas ir antras šio leidinio tomas, tvirtina ne tik Juozapas Ignacijus Kraševskis, bet ir kiti tyrėjai. Plačiau apie šį leidinį žr. Vladas Gasiūnas, *XLIX a. grafika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 8–9; Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 115–116.

48

Orig.: „Société d'ethnographie américaine et orientale“. Draugija įsteigta Paryžiuje 1859 m.

49

Orig.: „Société de géographie“. Ši seniausia pasaulyje geografijos draugija – taip pat įsteigta Paryžiuje 1821 m. – veikia iki šių dienų.

50

Plačiau apie tarptautinį Konstantino Tiškevičiaus mokslo laimėjimų pripažinimą žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 70. Taip pat žr. Ryszard Patkowski, „Działalność naukowo-badawcza i społeczno-kulturalna Eustachego i Konstantego Tyszkiewiczów“, s. 134.

51

Konstantinas Tiškevičius aktyviai dalyvavo Minsko gubernijos valstiečių reikalų komiteto veikloje (svarbiausias šių 1858 m. rugsėjį įkurto dar 1857 m. gruodžio 2 (14) d. Aleksandro II reskriptu iš bajorų vadovų ir pasiturinčių dvarininkų sudarytų komitetų tikslas buvo rengti projektus būsimai valstiečių reformai, parengti jai tiek pačius valstiečius, tiek tuometinius jų šeimininkus). Jau iš pat pradžių baudžiavos panaikinimo projektą Tiškevičius vertino itin palankiai. „Reikia tik džiaugtis, – rašė jis Adomui Honorijui Kirkorui, – kad buvo išspręstas toks nepaprastai svarbus klausimas, o mūsų broliai, tokie pat žmonės kaip ir mes, atgavo savo teises, kurias jiems Dievas buvo suteikęs ir kurias žmogaus prievarta nežinia kodėl tiek metų pažeidinėjo ir trypė.“ Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1858 m. sausio 11 (23) d.*, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 369v. Taip pat žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1858 m. vasario 13 (25) d.*, ten pat, l. 378r.

52

Pauliną Tiškevičienę.

53

Nors Konstantinas Tiškevičius užėmė aukštą padėtį visuomenėje, jam teko patirti ir ne vieną likimo išbandymą, ypač paskutiniaisiais gyvenimo metais. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 126–131 ir kt.

54

Paulina Tiškevičienė.

gali prisiliesti. Tad rūpinimasis našlaičiais, našlėmis, susipykusiųjų taikymas, kompromisai, trečiųjų teismai jam nedavė ramybės. Visuotiniu pasitikėjimu būdavo renkamas teisėju tokių bylų, kurioms išspręsti reikėdavo skvarbaus proto ir didžios sąžinės. Visai nesunku suprasti, kaip tokiomis aplinkybėmis turėjo klostytis gyvenimas – pasišventimas, pasiaukojimas, savęs išsižadėjimas ir nepaliaujamas darbavimasis kitiems neleido atsikvėpti, tačiau teikė paguodą ir spinduliuojantį pasitenkinimą įvykdytomis iškiliausiomis pilietinėmis pareigomis.

Prie šių jam būdingų kilnumo ir sąžiningumo bruožų, kad jie visieji taptų dar malonesni, prisidėjo nepaprastas charakterio gerumas, švelnumas, žmogaus silpnybių supratimas, gebėjimas prisitaikyti prie būdų ir temperamentų. Meilė, kuri jį supdavo, darė jį pageidaujamą visur, o vyresniame amžiuje, kai įtemptas darbas prie knygų taip nualino jo regėjimą, kad vargiai pats galėjo skaityti, net ir šis varginantis negalavimas jo dvasios ramybės nepakirto. Šis rimtas tyrėjas ir istorikas kasdieniame gyvenime buvo linksmas ir sąmojingas, mėgo pasakoti, atmintį turėjo nepaprastą ir tapdavo kiekvienos draugijos siela. Mokslas nepavertė jo saušu pedantu, o darbas neatėmė iš tikros širdies plaukiančio linksmumo.

Kuo labiau aptemusios akys sunkino darbą, tuo smarkiau jis jį traukė. Protas atgydavo, reikalavo nuolat veikti – negalėjo sėdėti rankų susidėjęs. Laimei, Dievas jam davė gyvenimo draugę, gebančią įvertinti tokį žmogų, ir būti jo bendradarbe⁵². Iki paskutinio atodūsiu nepavargdamas diktavo savo mintis, pastebėjimus bei surinktą medžiagą naujiems sumanytiems tekstams, kurie taip pat iki paskutinės akimirkos jam rūpėjo. Grafiui Konstantinui iki pat galo išlaikyti dvasios ramybę padėjo stiprūs religiniai jausmai, nuo pat vaikystės įskiepyti, visą gyvenimą jo neapleidę, iki mirties. Su krikščionišku atsižadėjimu sugebėjo atlaikyti ir smūgius, ir nesėkmes, ir sunkius išbandymus, kuriuos arba pačiam teko išbandyti, arba kuriuos matė gresiant tam, kas jam buvo brangiausia⁵³.

Dar būdamas pilnas jėgų, grafas Konstantinas planavo didelius darbus, kuriems medžiagą rinko visą gyvenimą. Tai buvo kaip tik toji akimirka, kai galėjo daugelio metų tyrimų vaisiais pasinaudoti. Mirtis užklupo vagoje, prie plūgo, arba veikiau – kovoje, nes pas mus nedėkingas literatų darbas vertas vadinti tikra kova – paskutinis grafo Tiškevičiaus negalavimas buvo neilgas, bet skausmingas, tai ta pati juodligė, *anthrax*, nuo kurios mirė Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, ir kurią jo rūpestinga žmona⁵⁴ spėjo nujusti, kai to dar niekas nepranašavo⁵⁵. Nepaisant didžiausių gydytojų pastangų, perkeltas į Minską, siekiant kuo geriausios priežiūros, po dviejų mėnesių kančių

čia užgeso, visišką proto nuovoką išlaikydamas iki mirties, kuri atėjo 1868 m. liepos 1 d. Jo mirtis buvo tokia graži ir pamokoma, kaip ir doras bei naudingas buvo visas jo gyvenimas.

Lahoiskas ir jo mokslo lobiai atiteko vieninteliam įpėdiniui – grafui Oskarui⁵⁶. Po mirties palikti rankraščiai, kuriuose užfiksuota mokslinė ekspedicija, vykusį 1857 m., – Neries nuo ištakų iki pat žiočių ties Kaunu krantų aprašymas, šiandien šeimos pastangomis išvysta šviesą. Be 1868 m. Berlyne išleisto veikalų apie Lietuvos ir Vakarų Rusios pilkapius, tai svarbiausias velionio darbas, beje, kurį jis ne be reikalo vertino labiausiai⁵⁷. Leidėjui jo nereikia nei šlovinti, nei jo vertės išaukštinti – pakaks, kad mylintiems kraštą pateiks taip rūpestingai, kaip velionis pageidavo, išleista. Stengėmės, idant originalo rankraštis, visiškai parengtas spaudai, piešiniai ir viskas, ką savo veikalui papildyti ir pagerinti pateikė šviesaus atminimo autorius, kuo tiksliausiai būtų panaudota.

Šioje trumputėje apybraižoje, norėdami visų pirma Konstantiną Tiškevičių apibūdinti kaip žmogų ir pilietį, pateikti moralinę šios iškilios, nešančios garbę savo šaliai ir savo šeimai, kuri jį išugdė, asmenybės pusę, negalėjome plačiau pakalbėti apie jo kaip mokslininko nuopelnus. Jie tikrai nemaži, ir tokio pobūdžio, kad vertinti nėra lengva. Pirmasis šviesaus atminimo Konstantino darbas buvo jo reikšmingas bendradarbiavimas leidinyje *Opisanie powiatu borysowskiego* („Barysavo apskrities aprašymas“), išspausdintame grafo Eustachijaus⁵⁸ 1847 m.⁵⁹ Šiai knygai jis pateikė daugybę nuorodų, tyrimų ir medžiagos. Antrasis istorinis-archeologinis jo darbas buvo *Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej* („Istorinės žinios apie pilis, pilkapius ir karinius gynybinius įtvirtinimus Lietuvoje ir Lietuvos Rusijoje“), išspausdintas 1858-aisiais⁶⁰. Čia yra visi pilių ir griuvėsių aprašymai, visi paimti iš jo paties tyrimų. Visas šviesaus atminimo Konstantino veikalas paremtas asmeniniais ieškojimais, tuo, ką jis pats pirmą kartą atrado Lietuvos kapuose ir laukuose. Tais pačiais metais buvo išleistas jau minėtas dviejų dalių rinkinys *Pomniki rytownictwa krajowego* („Krašto raižybos paminklai“), kuris yra bibliografinė retenybė, nes knygų prekyboje niekada nepasirodė⁶¹.

1857 m. vyko toji kelionė, kurios tikslas – aprašyti Neries krantus. Jos aprašymą skelbiame tik dabar. Dar esant gyvam grafui Konstantinui, rankraštis buvo visiškai užbaigtas, netgi padaryti kai kurie medžio raižiniai, tačiau sunkumai išleisti šalyje, paskui nelengvi santykiai ir su užsieniu jo leidimą suvėlino⁶². Tuo metu Berlyne pasirodė veikalas apie

55

Juodligė (lot. „anthrax“) – pavojinga infekcinė liga, perduodama per tiesioginį kontaktą nuo naminių gyvulių arba per naminių gyvulių produktus. Juodlige gali sirgti ir gyvuliai, ir žmonės. 1850 m. paskelbtoje monografijoje Juozapas Ignacijus Kraševskis, nors ir neįvardijo Vytautą sirgus būtent juodlige, tačiau rašė jį turėjus tai ligai būtingų požymių, t. y. opą kryžkaulyje ar mentikaulyje (orig.: „Na wrzód na krzyżach“, „Na wrzód między łopatkami“). Žr. [Józef] Ignacy Kraszewski, *Litwa za Witolda. Opowiadanie historyczne*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850, s. 362–363. Kiti apie Vytautą rašę Kraševskio amžininkai šio didžiojo kunigaikščio ligos konkrečiai neįvardijo. Žr. Antoni Bolesław Hlebowicz, *Krótki rys życia Witolda, w[ielkiego] x[iążęcia] litewskiego*, w Wilnie, w Drukarni Antoniego Marcinowskiego, 1821; Teodor Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839. Šių laikų tyrėjai, remdamiesi Tiškevičiaus amžininkų užrašais, kitais duomenimis, mano, kad knygos *Wilija i jej brzegi* autoriaus mirties priežastimi galėjo būti ir piktybinis navikas. Žr. Ryszard Patkowski, „Działalność naukowo-badawcza i społeczno-kulturalna Eustachego i Konstantego Tyszkiewiczów“, s. 135.

56

Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 51.

57

Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, studium archeologiczne, z XVI tablicami, Berlin, w Księgarni B. Behra (E. Bock), 1868. Taip pat žr.: *XVI tablic, przedstawiające wykopaliska objaśnione w dziele: O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej, studium archeologiczne*, przez Konstantego hrabiego Tyszkiewicza, członka wielu uczonych towarzystw, Berlin, w Księgarni B. Behra (E. Bock), 1868. „Prieš pat mirtį, – rašė Juozapas Ignatas Kraševskis jau kitame rašinyje, – [Konstantinas Tiškevičius] išleido Berlyne su atlasu veikalą *O kurhanach na Litwie*, kurio dėl paskutiniu metu susilpnėjusio regėjimo galbūt jau nepamatė“. Žr. B. Bolesławita [Józef Ignacy

Kraszewski], *Rachunki z roku 1868*, rok trzeci, Poznań, nakładem Jana Konst[antego] Żupańskiego, 1869, s. 1028. Kad ir kaip ten būtų, amžininkų teigimu, „ši knyga nepaprastai įdomi net ir tiems žmonėms, kurie nėra pasišventę archeologijos tyrimams“. Žr. *Rys dziejów literatury polskiej*, podług notat Aleksandra Zdanowicza oraz innych źródeł, opracował i do ostatnich czasów doprowadził Leonard Sowiński, t. 4, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1877, s. 671.

Tuo tarpu kitas Tiškevičiaus biografas Vincencas Korotinskis šią studiją pavadino „pačiu mieliausiu, labiausiai išlepintu Tiškevičiaus vaiku“ (orig.: „najmilsze, pieszczone dziecko Tyszkiewicza“), knyga, kuri buvo ne tik kruopščių gimtosios žemės gelmių, ne tik kelerių metų kelionių po Europą, bet ir... jos autoriaus vienatvės apmąstymų vaisius. Žr. W[incenty] Korotyński, „Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz“, *Dziennik Literacki*, 1868, nr 42 (20 paždziernika), s. 674. Korotinskis pacitavo ir vieno paskutiniųjų Tiškevičiaus laišku fragmentą – jis rašytas bičiuliui ir kolegai, gardiniečiui, Dorpato universiteto auklėtiniui, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos sekretoriui, archyvarui, istorikui, šaltinių leidėjui, bibliotekininkui, publicistui Mauricijui Krupavičiui (Maurycy Krupowicz, 1823–1891), 1852–1865 m. dirbusiam Vilniaus centriniame archyve. Krupavičius entuziastingai palaikė Tiškevičiaus ekspedicijos idėją ir talkino rašant šią knygą. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kėlionė ir knyga*, p. 119, 122 ir kt. Taigi Tiškevičius Krupavičiui rašė: „Jau šešios savaitės esu kankinamas didelės negalios, esu nusilpęs, kenčiantis, pasiligojęs, išsekęs, ir tuomet, kai jau norėčiau būti laisvas nuo visko pasaulyje, būtent tuomet ant manęs nukrito nelaimė išgirsti neigiamus atsiliepimus apie mano leidinį... Labai prašau Tavęs, garbusis Mauricijau, kad ir ką, kad ir kaip apie tą knygą parašytų lenkų laikraštiniškai, visa tai man nurašyk ir surinkęs atsiųsk“. Žr. Ten pat. Neaišku, ką konkrečiai Tiškevičius turėjo omenyje, tačiau aki-vaizdu, kad, kaip ir liudija Korotinskis, ši knyga jam buvo itin brangi. Norėtusi pridurti: tokia pat brangi kaip ir kita knyga – knyga apie Nerį.

58

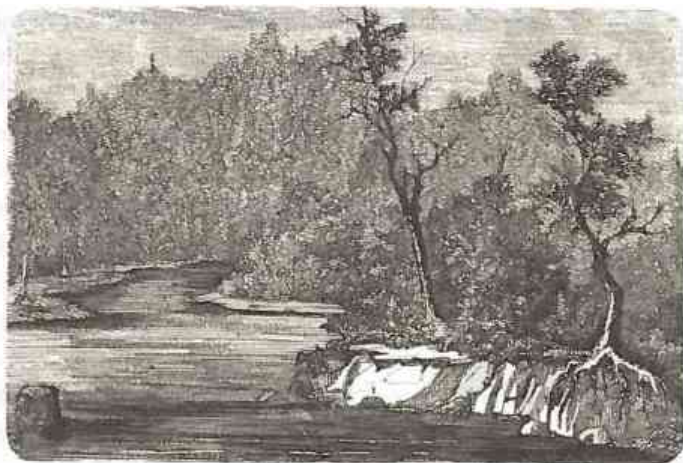
T. y. Konstantino Tiškevičiaus brolio, archeologo, istoriko, Vilniaus laikinosios archeologijos

pilkapius, archeologų visur kuo palankiausiai sutiktas⁶³. Tai šaltiniais paremtas darbas ir didžiausią jo vertę sudaro tai, kad buvo naudotasi ne tik knygomis, bet ir ilgamečiu patyrimu.

Su kasdien didėjančiu nuovokumu iš žemės įsčių jis sėmė tai, ką praeitis jose išsaugojo nuo tolimiausių amžių. Jis sugebėjo klasifikuoti, vertinti, daryti išvadas apie tuos iš pažiūros mirusius paminklus. Liepė kaulams prabilti apie save. Drąsiai jį galima vadinti pirmuoju lietuvių archeologu, o gal net – vieninteliu, nes jis vienas pats rado tai, ką aprašė, kiti rėmėsi svetimais darbais, pranešimais ir pasakojimais. Grafas Tiškevičius savomis rankomis iš pilkapių gilumos iškėlė senų seniausių paminklus to gyvenimo, kurį tyrė ir numanė. Būdamas archeologas, visada buvo ir akylas istorikas, stengęsis įskaityti prasmę viso to, ką žemė jam atiduodavo.

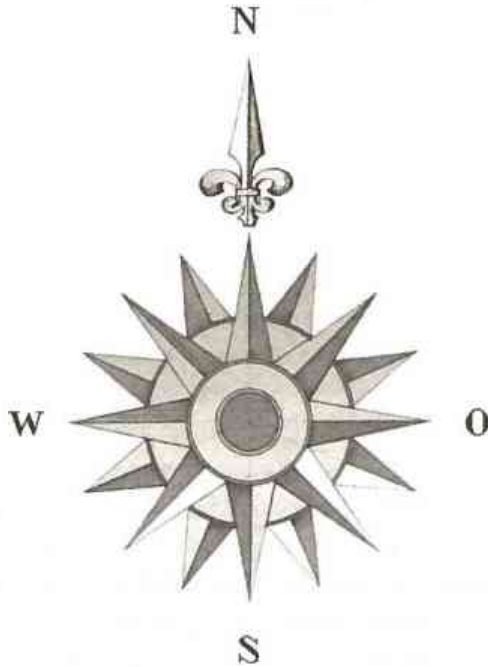
Taip ir baigsime šią itin neišsamią trumputę išties gražaus, garbingo ir pavyzdingo žmogaus gyvenimo apybraižą. Tas gyvenimas spinduliuoja be mažiausios dėmelės, pirmiausia – šviečia skaisčia dora, pačia savaime esančia dovana, tylia ir didele, nes jai nereikalingi nei pasaulio plojimai, nei žemiška šlovė – dora, kurios mūsų amžius nežinotum turėti. Dėdami šį kuklų vainiką ant garbingo darbininko, piliečio, pavyzdingo vyro ir tėvo kapo, – ištikimo krašto vaiko... tik atidusdusime, kad į jį panašių sūnų mūsų žemė galėtų daugiau turėti.

Juozapas Ignacijus Kraševskis
Drezdenas, 1870 m.

Ciškevičių vel Tiškevičių pliosas

komisijos pirmininko, Vilniaus seniųjų muziejaus steigėjo Eustachijaus Tiškevičiaus (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873).

59

Žr. [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyszkiewicz etc.] *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t. d.*, Wilno: Drukarnia Ant[oniego] Marcinowskiego, 1847. Taip pat žr. šios knygos recenziją: [Józef] [Ignacy] Kraszewski, „Borysów”, *Athenaeum*, 1848, t. 2, s. 24–59. Nors ir pats Konstantinas Tiškevičius pagrindiniu šios knygos rengėju įvardijo savo brolių Eustachijų Tiškevičių, šiaandien jau neabejojama, kad pirminė leidinio idėja priklausė būtent jam, t. y. Konstantinui Tiškevičiui. Tai patvirtina ir korespondencija. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Jonui Tiškevičiui į Biržus*, 1846 m. spalio 26 (lapkričio 7) d., LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1425, l. 3r. Apie šią knygą ir brolių Tiškevičių indėlį ją rašant taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 54.

60

Žr. Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz, „Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej”, *Teka Wileńska*, t. 3, 1858, s. 275–305; t. 4, 1858, s. 204–240; t. 5, 1858, s. 181–196; t. 6, 1858, s. 90–137. Po metų tas pats tekstas buvo išleistas ir atskira knygele. Žr. Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz, *Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej*, wydał A[dam] H[onory] Kirkor, Wilno, drukiem Teofila Glücksberga, 1859.

61

Žr. šio leidinio p. XXIII, išnašą 47.

62

Plačiau apie šio veikalą rašymo ir leidybos sunkumus žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 107–126 ir kt.

63

Žr. šio leidinio p. XV, išnašą 25.

64

Turimas omenyje geometro Jurgio Šantiro parengtas, dabar Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas žemėlapis. Žr. *Mappa rzeki Wilij, od jej źródła aż do pierwszej przystani handlowej w Kostykach, zdjęta podczas żeglugi odbytej po tej rzece w 1857^m roku przez Konstantego hr[abiego] Tyszkiewicza, rzeczywystego członka Wileńskiej Archeologicznej Komisyi i Muzeum Starożytności, rzekę mierzył i mapę rysował Jerzy Szantyr, 1857–1860, VUB RS, f. 23, b. 196. Žr. šio leidinio pirmą priešlapį. Apie šį žemėlapiį taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 84, 108–109 ir kt.*

65

Kitaip – Servečiu. Žr. Brunonas Gailiūsis, Jonas Jablonskis, Milda Kovalenkoviėnė, *Lietuvos upės: hidrografija ir nuotėkis*, Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 2001, p. 445.

66

Varstas prilygo 1,067 km.

67

Angliškas colis prilygsta 0,0254 metro, tuo tarpu paprastasis sieksnis lygus 1,95 metro, o didysis sieksnis – 2,84 metro.

Visa širdimi myliu žemę, kuri davė man gyvybę, kuri senatvėje duona peni, kuri man neatsakys paskutinio poilsio vietas. Užtat kiekviena jos sėkmė džiaugsmu pripildo mano krūtinę, kaip ir jai padaryta skriauda liūdesiu žeidžia širdį. Tad daugybė šios žemės likimų, ilgametėje praeityje išsibarsčiusių, kiekvienam jūsų turėtų kelti didžiausią susidomėjimą. Toje didelėje erdvėje – tamsioje, beribėje, kuri vadinama praeitimi, – ne vienas mūsų tyrėjų, ieškodamas savo gimtosios žemės istorijos, jau pagarsino žymius asmenis, svarbiausius jų žygdarbius, tačiau daug dar pamirštų smulkmenų atsirado ir atsiras, kurios, iš dalies apdorotos ir sudarančios nenuginčijamą mūsų turtą, yra naudingas indėlis į aną didžiąją krašto istorijos knygą. Tad kiekvienas mūsų, kuris jaučia turįs bent kiek jėgų, dėl meilės gimtajam kraštui, mokslo vardan įpareigotas įnešti ten savo dalelę.

Lietuvos upės dar nebuvo kaip reikiant aprašytos. Nutariau imtis sutvarkyti išsamius jų duomenis ir štai, broliai, šiandien einu pas jus su knyga, kuri turi jus supažindinti su Nerimi ir jos istoriją priartinti. Neabejotinai suprantu, kad kiekvienos knygos sėkmės sąlyga yra nauada visuomenei, o kad ji taptų naudinga, reikia populiariai parengti, t. y. pasakojimo lengvumas ir paprastumas aprašymus turi paversti prieinamais visų sluoksnių skaitytojams. Kaip tik tokį tikslą turėdamas, dabartinėje knygoje ne vien tik sausai aprašiau topografinius, istorinius ir archeologinius dalykus, iš kurių šis veikalas daugiausia sudarytas: kad jų turinys gal kiek domintų mokslo žmones, o kitiems neatrodytų sausas ir nuobodus – savo pasakojimus stengiausi apipinti trumpomis istorijėlėmis ar padavimais, savo surinktais upės pakrantėse iš liaudies, atsitikimų ar nuotykių vaizdeliais, man nutikusiais, arba trumpais prisiminimais žmonių, kurie kitados gyveno ar dabar tebe gyvena prie gražiosios mūsų Neries krantų. Žodžiu, upės aprašymui

stengiausi suteikti veikiau kelionės ja formą negu sunkios, monotoniškos ir nuobodžios istoriografijos pobūdį. Tai lėmė, kad mano darbas, kurį šiandien visuomenei atiduodu, išaugo iki tokios apimties.

Viena dalis apima Neries upės aprašymą nuo ištakų iki Vilniaus miesto. Kaip šios upės istoriografas nusprendžiau, kad darbe, kurį pats sau buvau užsibrėžęs, privalėčiau visuomenei pateikti smulkių šios upės dalies, niekieno iki tol netyrinėtos, žemėlapi⁶⁴. Nuo ištakų iki santakos su Servėče⁶⁵ prie Kastykų Neris nuteka 72 varstus⁶⁶, tad savo darbą pradėjau detaliam matuodamas šią Neries dalį. Atsirado jos žemėlapis su pakrantės vietovėmis, per pusę varsto nuo kiekvieno kranto, didelio mastelio, nes santykis – vienas angliškas colis ir 100 sieksnių⁶⁷. Švariose parašėse žemėlapi atitinkamais piešiniais, kurie vaizduoja šios gražios upės vingius, sąmojingai papuošė dailininkas ponas Artūras Bartelis⁶⁸. Tiek šį žemėlapi, tiek ir ne mažiau detalų pavojingų Neries rėvų atlasą šios kelionės metu kuo skrupulingiausiai pono Jurgio Šantiro santykiu vienas angliškas colis ir 25 sieksniai parengtą⁶⁹, atidaviau mūsų Vilniaus mokslo draugijos⁷⁰ bibliotekai. Minėtas Neries žemėlapis, be abejonės, yra įdomus indėlis į šios upės istoriją. Svarbiausių rėvų planai, esantys atlase, nurodant smulkiausias kliūtis šioje upėje, galėtų būti nemaža pagalba rengiant mūsų Nerį būsimai navigacijai. Tačiau tiek vienas, tiek antras kol kas turi likti draugijos bibliotekos saugyklose, nes tokios didelės apimties mano parengtų žemėlapių leidimas pareikalautų didelių išlaidų ir įsigyti veikalą dėl jo aukštos kainos būtų neįmanoma.

Antroji dalis apima Neries krantų nuo Vilniaus iki Kauno aprašymą, upės statistiką ir liaudies dainas, surinktas visuose pavietuose – nuo jos ištakų iki žiočių. Visą šį darbą puošia kelios dešimtys medžio raižinių, vaizduojančių pakrantės vietovių reginius, pasitaikančius aprašyme. Du alegoriniai paveikslėliai: pirmasis vaizduoja legendą apie Neries kilmę, antrasis – atspindi jos susiliejimą su Nemunu. Abu jie yra kūriniai garsaus mūsų dailininko Paseko knygos *Pamiėtniki* („Prisiminimai“) iliustracijų autoriaus – šie piešiniai visuomenei žinomi iš leidinio *Album de Wilna* („Vilniaus albumas“)⁷¹. Pakrantės vaizdus kelionės metu piešė ponas Marcelinas Januševičius⁷².

Dabartinio mano veikalo sumanymas jau spėjo gauti visuotinį palaikymą: daug apie jį kalbėta, nemažai pagyrimų viešai parašyta. Netgi turėjau garbės gauti priminimų dėl jo pasirodymo. Todėl labai pagrįstai gali manęs ne vienas paklausti: kodėl tiek laiko užtruko šis darbas, kodėl taip ilgai reikėjo laukti jo išspausdinimo? Atsakysiu: negalavi-

68

Konstantino Tiškevičiaus bičiulis, dailininkas, poetas Artūras Bartelis *vel* Bartelsas (Artur Bartels *vel* Barthels, 1818–1885). Plačiau apie jį ir jo draugystę su Tiškevičiumi žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 58–61 ir kt.

69

Konstantinas Tiškevičius mini geometro Jurgio Šantiro parengtą, dabar Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomą pavojingiausių Neries rėvų atlasą. Žr. *Atlas raf głównych na rzece Wilji zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 m roku przez Konstantego hrabiego Tyszkiewiczza i przez tegoż złożone w Wileńskim Muzeum w 1859 m roku, pisał Jerzy Szantyr, 1859, VUB RS, f. 23, b. 197. Žr. šio leidinio antrą piešinį. Apie šį žemėlapi bei jo autorių taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 84, 85, 108 ir kt.*

70

T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos, kurios tikruoju nariu steigėju (vadinamuoju geradariu) Konstantinas Tiškevičius buvo išrinktas dar 1856 m. (žr. Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 m.: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Moksias, 1989, p. 106), bibliotekai.

71

Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nario bendradarbio (nuo 1858 m.), dailininko Antano Zaleskio (Antoni Zaleski, 1824–1885), vieno iš Jono Kazimiero Vilčinskio leidinio *Album de Wilna* bendradarbių. Antroje leidinio serijoje buvo įdėti ir keturi Zaleskio pieštų iliustracijų Jono Chrizostomo Paseko (Jan Chryzostom Pasek z Gosławic, apie 1636–1701) knygai *Pamiėtniki* lakštai (plačiau apie šias iliustracijas, jų genezę ir vertę žr. Janina Wiercińska, *Sztuka i książka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, s. 99–113 ir kt.). Pirmą kartą visas šio itin populiarus memuarinio kūrinio tekstas buvo išspausdintas tik 1836 m. Poznaneje, Edwardo Raczynskio dėka (žr. *Pamiėtniki Jana Chryzostoma Paska z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, wydane z rękopismu przez Edwarda Raczynskiego, w Poznaniu, nakładem [J[oachim]a] [J[uliusza]

Heinego, 1837) ir netrukus tapo itin populiarius. Vėliau memuarai ne kartą perleisti ne tik Poznanėje, bet ir Varšuvoje, Lvove, Vilniuje. Būtent Vilniuje 1842 m. Stanislovo Augusto Liachovičiaus pastangomis buvo išspausdintas dar vienas kūrinių variantas, šį kartą remiantis Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje Sankt Peterburge saugomu rankraščiu. *Žr. Reszty rękopismu Jana Chryzostoma na Gosławicach Paska, deputata z powiatu lelowskiego na kolo rycerskie za króla Michała Korybuta, a pierwej towarzysza pancernego (1656–1688), z egzemplarza w Cesars[skiej] Publ[icznej] bibliot[ecze] w Petersburgu znajdujacego się, spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1843 (antroji pakartotinė šio veikalų laida Vilniuje pasirodė 1861 m.).*

Dailininko pavardės, bent jau paskutiniame rankraščio variante, Konstantinas Tiškevičius tikriausiai atvirai nenurodė dėl cenzūros sumetimų, nes Zaleskis dalyvavo 1863–1864 m. sukilime, buvo suimtas ir ištremtas. [taigią Zaleskio kūrybinės biografijos apybraižą žr.][óze]f][gnacy] Kraszewski, „Listy ze wsi. III: Antoni Zaleski“, *Tygodnik Petersburski*, 1849, nr 29, s. 181–182. Taip pat žr. *Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai = Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) and His Publications*, parodos katalogas / Exhibition Catalogue, katalogo sudarytojas ir straipsnio autorius Vladas Gasiūnas, atsakingas redaktorius Romualdas Budrys, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996, p. 20; Vladas Gasiūnas, *XIX a. grafika*, p. 181, 186. Apie Zaleskio bičiulystę su Tiškevičiumi žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 102–104 ir kt. Minėtus „alegorinius paveikslėlius“ žr. šio leidinio p. 27 ir 407. Taip pat žr. šio leidinio pirmą priešlapį.

72

Ištikimas Konstantino Tiškevičiaus pagalbininkas ir bičiulis, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, vilniečio tapytojo, restauratoriaus, masono Martyno Januševičiaus (Marcin Januszewicz *vel* Januszkiewicz, 1780 *vel* 1782 – po 1842) sūnus, taip pat dailininkas Marcelinas *vel* Marcelijus Januševičius (Marceli Januszewicz *vel* Januszkiewicz, 1803 *vel* 1806 – po 1863). Apie jį taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 84–85, 119 ir kt.

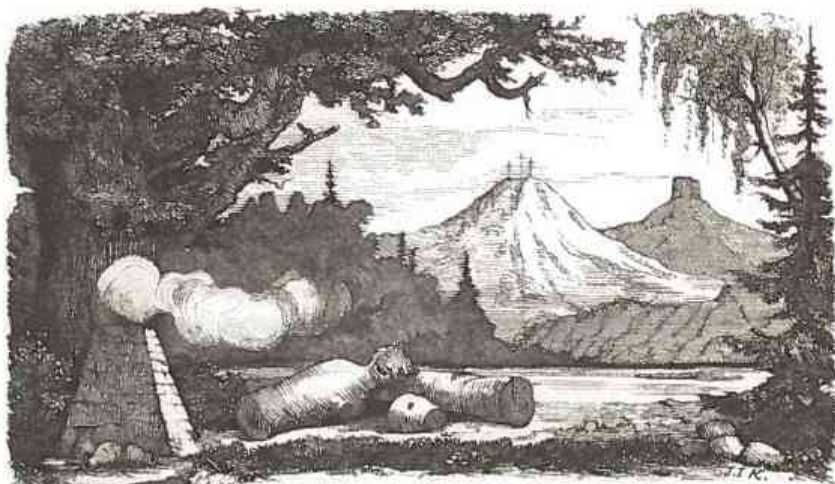
73

Orig.: „Współbracia“.

mai mane pastaruoju metu užklupo – tai svarbiausia priežastis. Ko Dievas luošumu nepalietė, tas nesupras, kaip sunku yra svetimomis akimis skaityti ir svetima ranka rašyti. Kaip tikras rašto kankinys iš atminties po žodį traukdamas sudėjau šią knygą, kurią jums, mano broliai⁷³, šiandien aukoju. Teikitės atlaidžia širdimi priimti tai, kas man teko. Galbūt tai paskutinis iš rimtųjų mano darbų, nes man jau daugiau jėgų tikriausiai nepakaks, tačiau šitaip skųsdamasis dėl liūdnos savo dalios, anaipol nesiliauju rodęs kelio per meilę savo kraštui, mokslo vardan, visuotinės gerovės vardan, jaučiuosi galįs raginti visus, už mane amžiumi jaunesnius, gabius ir pasiturinčius savo laiką, sugebėjimus ir išteklius pašvęsti savo krašto istorijai tirti, nes to pas mus ir taip pagrįstai reikalauja mūsų amžiaus suvokimas ir poreikiai.

Konstantinas Tiškevičius
Lahoiskas, 1858 m.

I

Plikasis (Kreivasis) kalnas ir
Aukštutinė pilis Vilniuje

1
Orig.: „Wilija naszych strumieni rodzica, /
Dno ma złociste i niebieskie lica; / Piękna
Litwinka co jej czerpa wody, / Czystsze ma
serce, słiczniejsze jagody. / Wilija w milej
Kowieńskiej dolinie, / Śród tulipanów i
narcysów płynie; / U nóg Litwinki kwiat
naszych młodzianów, / Od róż krańniej-
szy i od tulipanów. / Wilija gardzi daliny

W
Miela Neris, mūs upelių gimtinė,
Skaistų tur veidą ir dugną auksinį.
Širdžia tyresnė lietuve skaitveidė
Vandenį sėmė, dainavo ir žaidė.

Kauno pakalnėj per lygumą jaukią,
Tulpių, narcizų slėniu Neris plaukia.
Dėl lietuvaiteš berneliai dabinas
Šauniau, nei rožių ir tulpių gėlynas.

Sprunka Neris iš darželių ir sodų:
Nemunas ją nuraminti tegali.
Tarp savųjų lietuvei pabodo –
Svetimą ji pamylėjo bernelį.

Nemunas Nerį galingai pagrobia,
Srautų verpetais į tolį dangina.
Neša apglėbęs kaip žavimą lobį,
Ją ir save jūros gily skandina.

Lygiai ir tu, atėjūną pamilus,
Gimtąjį slėnį, lietuve, paliksi.
Plaus užmiršties tave vandenys gilūs
Dar graudingiau, nes viena tu išnyksi.

Širdžiai ir srautui drausmė nepatinka:
Myli mergelė, Neris tolyn plaukia.
Nemunas Nerį gelmėj pasitinka,
Bokšte mergelė vien rauda ir laukia¹.

Štai toji gaudi giesmė, kurioje didysis poetas² apgiedojo puikiąją Lietuvos upę. Šią genijaus giesmę nesiliaudamas kartojo visas kraštas, ji virto visuotiniu padavimu, tautos nuosavybe. Po jo Neris dar turėjo savo vaizdų meistrą – veiklia plunksna vis žavėdamasis piešė jos peizažus, iškapstė įdomių liaudies padavimų, prikėlė prabėgusios praeities prisiminimus ir sukūrė patrauklų jos paveikslą. Palankiai jį priėmė lenkiškai skaitanti visuomenė. Iš tikrųjų juokingai pasipūtėliška, akiplėšiška būtų norėti lygintis su genialiuoju dainiumi arba lenktyniauti su puikiojo kūrinio *Brzegi Wilii* („Neries krantai“) autoriumi, mylimu visuomenės ir tikrai pelnytai vertinamu³. Ir aš nedirščiau rašyti apie gražiąją Lietuvos Nerį, tąją *Neris*, jeigu šis mano darbas neatstovautų visai kitai sričiai ir tikslui. Kai ji ilgesingoje genijaus krūtinėje pažadino giesmę, kai vaisingoje apybraižų rašytojo mintyje pažadino stebuklingą aprašymą, jai dar stigo istoriografo, kursai, plaukdamas jos vandenimis, išmatuotų ją visomis kryptimis, pakeliui užrašytų jos istoriją, surinktų pakrantės gyventojų papročius, padavimus ir liaudies dainas.

Jeigu norime, kad kiekvienas geras ūkis būtų tvarkingas, turi būti surašytas išsamus visų jį sudarančių padargų inventorių. Taigi ir tas didelis ūkis, kurį vadiname sava šalimi, panašiai kaip ir anas, kad būtų vienlisis ir tvarkinga, turi būti surinktos ir užrašytos visos smulkmenos, kurių tik aptinkama. Be abejo, kiekvienoje šalyje upės būna įdomi to didelio inventoriaus, ką vadiname istorija, detalė, nes jos dažniausiai esti apaugusios visokiais padavimais ir pirmųjų gyvenviečių, apgyvenusių tą žemę, legendomis ir paminklais. Jų krantuose reikia ieškoti ir ten gyvenusių pirmųjų genčių pėdsakų, ir pirmųjų buveinių liekanų, ir senųjų tvirtovių bei miestų pėdsakų. Galop jos tarnauja kaip didieji keliai, kurie, gabendami krašto turtus, palengvina abipusį krašto gyventojų mainus ir yra ta jėga, kuri judina pirmuosius žmogaus sumanumo prietaisus.

kwiatami, / Bo szuka Niemna swego
oblubieńca; / Litwince nudno mię-
dzy Litwinami, / Bo ukochała cudzego
młodzieńca. / Niemen w gwałtowne
pochwyci ramiona, / Niesie na skały i
dzikie przestworza, / Tuli kochankę do
zimnego łona, / I giną razem w głębo-
kościach morza. / I ciebie równie przy-
chodzień oddali / Z ojczystych dolin, o
Litwinko biedna! / I ty utoniesz w zapo-
mnienia fali, / Ale smutniejsza, ale sama
jedna. / Serce i potok ostrzeżać darem-
nie: / Dziewica kocha i Wilija bieży; /
Wilija znikła w ukochanym Niemnie, /
Dziewica płacze w pustelniczey wieży“.

Tai ištrauka iš Adomo Mickevičiaus poemos *Konrad Wallenrod* („Konradas Valenrodas“), vadinamoji Albano daina (į lietuvių kalbą vertė Vincas Mykolaitis-Putinas). Žr. Adomas Mickevičius,

Lyrika, baladės, poemos, Vilnius: Vaga, 1975, p. 254–255. Konstantinas Tiškevičius eilių autoriaus pavardės tikriausiai nenurodė iš inercijos, nors kaip tik 1857 m. rugpjūčio 11 (23) d., t. y. vos pasibaigus ekspedicijai Nerimi, Rusijos imperijoje buvo panaikintas draudimas spausdinti Mickevičiaus raštus. Plačiau apie tai žr. Zita Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998, p. 149–150. Apie tiesiog neįtikėtiną vaidilos Albano dainos apie Neries ir Nemuno santaką populiarumą tiek Tiškevičiaus, tiek ir vėlesniais laikais žr. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX a. Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 263–298. Galima spėti, kad Tiškevičius citavo pirmąją šios

Mickevičiaus poemos laidą. Žr. Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich, Petersburg, drukiem Karola Kraja, 1828 (minėta Albano daina: p. 16–17).

2
Adomas Mickevičius.

3
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje 1843 m. pirmą kartą paskelbtą literato, visuomenės veikėjo, šubravco, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Ignacijaus Chodzko (Ignacy Chodźko vel Chodźko-Borejko, 1794–1861) tritomą *Brzegi Wilii*, vėliau sulaukusį dar kelių laidų. Žr. Ignacy Chodźko, „*Brzegi Wilii*“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 1–3, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.

Svetimuose išsilavinusiuose kraštuose šis poreikis seniai akivaizdus. Kasdieniame ir įprastame jų politiniame gyvenime išmintingos valdžios, besirūpinančios plėsti šalies mokslą, globojami šioje mokslo srityje darbavosi mokslininkai ir geros valios žmonės. Jau 1744 m. grafas de Marsigli⁴ iš lotynų kalbos išvertė Dunojaus aprašymą nuo Kalenbergo kalno Austrijoje iki pat jo santakos su Jantra Bulgarijoje ir daugiatomiam *in magno folio*⁵ prabangiame vertime, šiandien tapusiam didele bibliografinė reitenybe, jis įdėjo šios kelionės aprašymą*. Kaip matome, jau bemaž prieš dvejetą amžių ten buvo suprantama tyrėjo svarba ir vertintas mokslinių tyrimų poreikis. Pasitelkęs priemones, kurias anuometinė epocha galėjo pateikti, lotynų kalba rašęs keliauninkas Dunojumi ištyrė šią upę geografiniu, astronominiu, hidrografiniu, istoriniu ir fiziniu atžvilgiais. Jis nepamiršo nei pakrantės augalų, nei žemės sluoksnių, nei kriauklių, nei kiaukutų, nei akmenų, sudarančių šios upės vagą, nei žuvų ir vėžių, užpildančių jos vidų, negana to, prie savo aprašymo pridėjo puikius visų šių dalykų raižinius.

Jau mūsų laikais didesnės Vakarų Europos upės, t. y. tos, kuriomis laivyba garlaiviais tapo kasdieniu reiškiniu ir poreikiu, antai: Temzė Anglijoje, Sena, Loara, Reinas, Elbė, Dunojus, Prieglius, Nemunas⁶ ir antra tiek kitų, buvo iširtos gana išsamiai. Vienose pašalintos pavojingos kliūtys, kitų patiesintos vingiuotos vagos, krantai sutvirtinti užtvankomis, nubraižyti visų pakrančių vaizdai ir smulkiai surašyta pakrančių sodybų istorija. Šiandien plaukimas Vakarų Europos upėmis nei reikalauja varginančio darbo, nei kelia sunkumų – keleiviui teikia maloniausią kelionę, kadangi turėdamas didžiausius, netgi pernelyg sureikšmintus patogumus, esant nepriekaištingam vežėjų vikrumui, kai juodas dūmų kaspinas iš kamino angos įsirėžia ore, o burzgiančys ratai, drumsdami ramiai tekančią vandenį, gąsdindami savo dundėjimu jo gelmių gyventojus, laivą spėriai varo į priekį, keliauninkas, patogiai įsitaisęs su knyga rankoje, skaito išsamią prieš jo akis vis besikeičiančių miestų, miestelių, senų pilių, senų vienuolynų istoriją ir be vargo, be rūpesčio mokosi krašto istorijos.

Mes savame krašte tuo pasipuikuoti dar negalime – nors mėgdžiojimas ir merkantilinis poreikis jau daugelyje mūsų upių sukūrė laivybą garlaiviais, kurie sunkiai gabena mūsų žemės turtus, jais keliaujantis keleivis kai kada regi krante senų miestų griuvėsius, daug amžių nugyvenusias apleistas pilis, puikias bažnyčias ir vienuolynus, kurie yra brangus mūsų praeities atminimas, arba mūsų protėvių tikėjimo paminklai, turi savą istoriją ir savus padavimus, neretai vertus didžiausio dėmesio. Tačiau veltui klaustumei jų reikšmės, o neturėdamas iš ko apie jų praeitį sužinoti, turi apsiriboti kokia nors neįtikima pasakėle, ne kartą nežinia iš kur ištraukta, ir grįžti iš šio pasiplaukiojimo nepatenkintas, tepasirinkęs skurdžių žinių apie kraštą, nes jų neturėjai iš kur pasisemti. Todėl atsiranda abejingumas ir visiškas nesidomėjimas savo praeitimi, tokia artima tauriai žmogaus širdžiai.

4 Italų karys, keliautojas ir gamtininkas Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730).

5 Didelio formato (lot.).

* *Description du Danube: depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au confluent de la rivière Jantra dans Bulgarie: Contentant des observations Géographiques, Astronomiques, Hydrographiques, Historiques et Physiques, par Mr. le Comte Louis Ferd[inand] de Marsigli,*

membre de la société Royale de Londres et des Académies de Paris et de Montpellier, traduit du Latin, La Haye, chez Jean Swart, 1744 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metrika patikslinta. – R. G.].

6 Orig.: „Memel“.

Tado Čackio⁷ teigimu, Lenkijos ir Lietuvos žemę vagojo 4 tūkstančiai 819 upių ir upelių – arba susijungusių į didesnes, arba į Juodąją ar Baltijos jūrą įvairiomis kryptimis tekančių*. Iš tokio įspūdingo skaičiaus kiek buvo tokių, kurios, jeigu būtų labiau iširtos ir mokslškai aprašytos, būtų galėję ir didesnės naudos visuomenei atnešti, ir užpildyti lapą tame didžiajame mūsų šalies istorijos inventoriuje, kurio knyga iki šiol turi daug, itin daug visiškai tuščių puslapių.

Mūsų krašte, kaip patvirtina istorija, nuo seno mąstyta įvesti tvarką, tačiau krašto įvykiai ir aplinkybės, priešų antpuoliai ir karai, kurie taip dažnai vargino mūsų žemę, visą laiką nutraukdami beužsimezgantį siekį, neleisdavo toliau kaip reikiant plėtoti pradėto darbo. Du Jogailaičiai, ilgus metus vienas po kito valdę Lenkijos ir Lietuvos žemę karaliai, pirmieji ėmėsi tvarkyti krašto administraciją. Zigmantas Senasis⁸, išmintinga sąjunga su kaimyninėmis valstybėmis užsitikrinęs taiką, sustiprino miestus, sureguliuavo teisę, patvirtino prekybines savo protėvių privilegijas ir pirmasis kaldino didesnes monetas**. Jo sūnus Zigmantas Augustas⁹ tėvo pertvarkymus dar papildė įsteigdamas šalyje matininkų mokyklą ir pirmasis savo val-

7
Visuomenės veikėjas, švietimo ideologas, pedagogas, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto vizitatorius, istorikas, bibliofilas, numizmatas, vienas iš Varšuvos mokslo bičiulių draugijos įkūrėjų, taip pat Kremenecio licėjaus steigėjas Tadas Čackis (Tadeusz Czacki, 1765–1813).

*
Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, t. 1, s. 210, przyp. 1075 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius cituoja garsųjį Tado Čackio veikalą. Žr. Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1–2, w Warszawie, w Drukarni J. C. G. Ragoczego, 1800–1801. – R. G.]

8
Žygimantas Senasis.

**
Kad Zigmantas I tarp tokios daugybės įvairiausių administravimo sunkumų neapleido ir krašto matavimo, matome iš šio karaliaus privilegijos, duotos 1526 m. spalio 18 d. Florijonui Ungleriu

[t. y. vokiečių kilmės Krokuvos spaustuvininkui (Florian Ungler, ?–1536), 1513 m. išspausdinusiam dabar žinomą seniausią knygą lenkų kalba. – R. G.] paskelbti du Bernardo Vapovskio [t. y. žymiausio lenkų kartografo, istoriko, astronomo, Krokuvos kanauninko (Bernard Wapowski z Rachtamowic vel Vapovius, 1450 arba 1470–1535), 1526 m. išleidusio Rytų Europos, o vėliau Lenkijos ir Lietuvos žemėlapi. – R. G.] parengtus geografijos žemėlapius: vieną, apimantį kai kurias Lenkijos ir Vengrijos karalysčių, Valakijos, Turkijos, Tartarijos [taip iki pat XVIII a. buvo vadinama teritorija (lot. *Tataria*), žyminti milžiniškas teritorijas tarp Centrinės Azijos, Kaspijos jūros, Uralo kalnų ir Ramiojo vandenyno. – R. G.] bei Mazovijos vietoves, ir kitą, vaizduojantį Prūsijos Hercogystę, Pamarį, Žemaitiją ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

Šie žemėlapiai šiandien didelė bibliografinė retenybė. Niekas iš labiausiai išsilavinusių mūsų senovės tyrėjų tokių nematė, o veikalo *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski* („Sątbmeldiškoji slavų ir Lenkijos šlovė“) autorius [turimas omenyje Joachim Lelewel ir 1855 m.

Varšuvoje išspausdinta jo monografija. Žr. Joachim Lelewel, *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1855 (antra knygos laida pasirodė 1857 m. Poznanėje). Kaip ir Adomo Mickevičiaus ar Antano Zaleskio, taip ir Lelewelio vardų, ne vienerius metus Rusijos imperijoje buvusių draudžiamų autorių sąrašė, Konstantinas Tiškevičius atvirai minėti nesiryžo. – R. G.] netgi abejoja jų buvimu. Savo kelionėse po Europą veltui dėjau pastangas, ieškodamas jų visuose turtingiausiuose žemėlapių rinkiniuose, kaip antai imperatoriškiosiose Paryžiaus ir Vienos bibliotekose, karališkajame žemėlapių rinkinyje Berlyne, panašiai ir Drezdene. Ypač turtingame rinkinyje Imperatoriškojoje Paryžiaus bibliotekoje radau senosios Lenkijos žemėlapi, raižytą valdant Zigmantui Senajam. Tačiau minėtieji Unglerio žemėlapiai, išleisti šio karaliaus privilegija, Imperatoriškosios Paryžiaus bibliotekos žemėlapių direkcijai visiškai nežinomi [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.]

9
Žygimantas Augustas.

dose įvykdė žemės matavimus. Itin įdomus ir vienintelis šių paskutinio Jogailaičio darbų vaisiaus pavyzdys išliko sveikas iki mūsų dienų*. Vėlesniais jo valdymo metais matininkystės mokslas, kuris anksčiau gal tik dirbamų žemių matavimui buvo taikomas, išplito po kraštą turtingesnių ponų valdų matavimui ir jų valsčių tvarkymui.

Steponas Batoras, dažniausiai karais užsiėmęs, nerado pakankamai laiko šiam išskirtiniam civilinės administracijos užsiėmimui, tačiau kaip karys vadovauja kariniam matavimui – matuoja ir braižo laimėtų priešo tvirtovių planus. Itin retas ir nepaprastai įdomus išliko iki mūsų dienų panašių matavimų paminklas. Tai aštuoni planai, braižyti Stanislovo Pacholovickio¹⁰, tikriausiai karališkojo inžinieriaus, ir 1580 m. Romoje išraižyti kažkokio Jono Baptisto Kavaljeriečio¹¹. Pirmasis žemėlapis, papuoštas karaliaus herbais, pateikia hidrografinį Polocko Kunigaikštystės atvaizdą. Jame nurodyta Dauguva, tekanti per šią kunigaikštystę su septyniolika upių, į ją įtekančių šioje teritorijoje, su daugybe mažesnių upelių, įvairiomis kryptimis kertančių Polocko žemę. Kiti žemėlapiai vaizduoja planus pilių, užkariautų šio karaliaus: senojo Polocko, Turovo, Sitno, Kosciano, Krasno, Sušo, Sokolo.

Kam iš mūsų nėra žinomas tolesnis mūsų krašto likimas ir įvairios jo permainos valdant renkamiems karaliams? Gausūs priešų antpuoliai, vidaus karai, nuolat skatinantys tautoje atsirasti politines grupuotes, kurios trikdo rimtį ir supriešina pačius veikliausius jos narius. Šie įvykiai, tokie nepalankūs mokslui, kuris paprastai vystosi tik įsivyravus ilgai taikai ir pastoviai tvarkai, susilpnino, sutraukė ir moralinius tautos ryšius. Eidama šiuo keliu tauta buvo beprarandanti visas naudingas savo institucijas, kurios nykdamos vis labiau silpo ir visiškai pražuvo dėl chaoso, netvarkos ir visuotinės suirutės. Taip nusilpus tautos galioms, kai viskas akiai kryo į krašto nuopuolį, sostan atsisėdo paskutinis rinktasis karalius, šviesus ir mokslą

* T. y. parankinis Zigmantui Augustui priklausiusių penkių Žemaitijos valsčių inventorius, 1568 m. parengtas Jo Karališkosios Didenybės revizoriaus, bajoro Jokūbo Laškausko. Ši stora knyga, susidedanti iš 662 puslapių, apima išsamų žemių paskirstymą, valstiečių prievolių, karališkųjų pilių aprašymą bei ne mažiau įdomių karaliaus, karalienės Bonos, Chodkevičių laišku ir potvarkių kopijas. Ji įrišta į tamsią odą, ant kurios centre yra apvalus įspaudas – tarsis koks antspaudas. Jame tarp arabeskų vaizduojami du skydai, pridengti karaliaus karūna. Viename tų skydų – erelis, antrame – Vytis. Aplink užrašas: „Sigismundus* Augustus* Rex* Poloniae* Mag.* Dux* Litvaniae [Zigmantas Augustas, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis

(lot.). – I. K.]“. Virš šio antspaudo didesnėmis raidėmis septyniomis eilutėmis išpaustas įrašas: „Jo Karališkosios Didenybės Platelių, Gintališkės, Gargždų, Kretingos, Palangos valsčių registrai“. Po antspaudu viršelio apačioje: „1570 m.“ Apie pakraštį stačiakampiu – evangelistų biustai. Kitame viršelyje ratu dviem eilėmis – tie patys evangelistų biustų antspaudai, tarp jų stačiakampiu yra išpaustas lotyniškas įrašas: „Virtute potius quam auro decus querendum est [Narsa geistina labiau nei aukso spindesys (lot.). – I. K.]“. Viduriniame lauke kampuose keturios raidės: „F. S. I. L.“, kurios, atrodo, galėtų būti Jokūbo Laškausko inicialai. Itin brangus šis senovės paminklas yra šių eilučių autoriaus krašto paminklų rinkinėlyje [Konstantino Tiškevičiaus priedas. – R. G.].

10

Orig.: „S. Pacholovic“.

11

Be abejonės, šių žinių Konstantinas Tiškevičius pasisėmė iš garsaus ano meto rusų istoriko, šaltinių leidėjo, nuo 1858 m. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario (žr. Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005, s. 362) Michailo Korkunovo (Michail Андреевич Коркунов, 1806–1868). Žr. Michail Коркунов, „Карта военных действий между русскими и поляками в 1579 году и тогдашние планы города Полоцка и окрестных крепостей“, *Журнал Министерства народного просвещения*, ч. 15, 1837, с. 235–249.

mylintis¹². Išgelbėti žūstančio krašto jis jau negalėjo, tačiau savo viešpatavimo epochą išskyrė bent jau Lenkijos meno ir mokslo suklestėjimu. Tai buvo dvasinis tautos atgimimas. Tautoje radosi vyrų, dorų ir išsimokslinusių, kurie, nešališkai bendradarbiaudami, siekdami prikelti nusilpusią, jau žūstančią tėvynę, jos gyvavimo pabaigą stengėsi papuošti bent jau tvirtais paminklais.

Lietuvos paiždininkis Antanas Tyzenhauzas¹³ buvo vienas atsivadusių piliečių, kuris mėgino daryti viską, kas tik naudą ir garsą kraštui reiškia. Be daugybės naudingų institucijų, kurias jis sukūrė Lietuvoje, atnaujino jau žlugusių ir išnykusių matininkų mokyklą, nukreipė ją reikiama linkme ir šią reikalingą instituciją išplėtojo po kraštą¹⁴. Šitaip reikalams klostantis pulkininkas de Perthées, Stanislovo Augusto į Lenkiją pakviestas kaip geografas, paties karaliaus vadovaujamas dvidešimt vienerius metus su Tyzenhauzo matininkų mokyklos auklėtiniais iš dalies matuodamas beveik visas provincijas, parengė išsamų topografinį viso krašto žemėlapi. Remdamasis juo vėliau nubraižė hidrogrfinį visų krašto upių žemėlapi, kurį rankraščio pavidalu įteikė karaliui¹⁵.

Būtent šioje epochoje, kai Kolontajus¹⁶ kraštui planuoja naujas teises, Jonas Sniadeckis¹⁷ prisiima didelį astronominio krašto matavimo darbą*. Čia vėl Tadas Čackis, neprilygstamas krašto gerovės patriotas, maža, kad uoliai dalyvavo Sniadeckio darbuose, kai posėdžiavo Lenkijos Karalystės izdo komisijoje¹⁸, nes hidrogra-

12

Turimas omenyje Stanislovas Augustas vel Stanislovas Augustas Poniatovskis (Stanisław August vel Stanisław August Poniatowski, 1732–1798), paskutinis Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1764–1795).

13

Garsusis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis veikėjas, reformatorius, meno ir mokslo mecenatas Antanas Tyzenhauzas (Antoni Tyzenhauz, 1733–1785).

14

Plačiau apie Antano Tyzenhauzo įsteigtą matininkų mokyklą žr. Stanisław Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz*, t. 1, Londyn: Wydawnictwo Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Londynie, 1970, s. 416–417.

15

Kartografas, entomologas Karolis de Perthéesas (1740–1815), daugelio Lenkijos ir Lietuvos valstybės geografinių žemėlapių autorius. Konstantinas Tiškevičius čia

mini 1785 m. (kitais duomenimis 1784) karaliui Stanislovui Augustui Perthéeso parengtą išsamų hidrogrfinį žemėlapi. Šis žemėlapis (*Carte hydrographique de Pologne*) buvo išspausdintas tik 1809 m. Paryžiuje žymaus to meto visuomenės veikėjo, masono, mineralogo generolo Jano Komarzewskio (1744–1810) pastangomis. Nuo 1798 m. Perthéesas gyveno Lietuvoje, daugiausia Vilniuje, kur ir mirė. Plačiau apie tai žr. Karol Buczek, „Perthées Herman Karol“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25 (4), zes. 107, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, s. 638–640. Atrodo, kad Tiškevičius šios informacijos sėmėsi iš Franco Maksimiliano Sobieszczańskio straipsnio. Žr. F[ranciszek] M[aksymilian] S[obieszczański], „Perthées (Karol) de“, *Encyklopedia powszechna*, t. 20 (Optymaci–Polk.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, 1865, s. 582–583.

16

Lenkijos ir Lietuvos valstybės politikas, visuomenės veikėjas, rašytojas, filosofas, Apšvietos ideologas Hugas Kolontajus (Hugo Kołłątaj, 1750–1812).

17

Astronomas, matematikas, filosofas Jonas Sniadeckis (Jan Sniadecki vel Sniadecki, 1756–1830), Imperatoriškojo Vilniaus universiteto rektorius (1807–1815).

*

Michał Baliński, *Żywot Jana Sniadeckiego*, s. 189–203 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał Baliński, *Pamiętniki o Janie Sniadeckim, jego życiu prywatnem i publicznem, i dziełach jego*, t. 1, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865. Taigi kūrinio antraštę Tiškevičius užrašė netiksliai. Nepreciziskas ir nurodydamas puslapius – turėtų būti: „s. 203–215“. – R. G.]

18

Visas pavadinimas: „Valstybinė pajamų ir izdo komisija“ (orig.: „Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu“).

finis Perthéeso žemėlapis jam pasirodė nepakankamas ir jautė panašaus žemėlapio poreikį, naują nusprendė parengti savo lėšomis. Tuo tikslu po šalį išsiuntinėjo iš Inžinierių korpuso parinktus žmones, kurių kiekvienas apkeliavo visų didesnių upių vagas ir niveliavo iki pat jų įtekėjimo į jūrą, apimdami ir mažesnes upes, į anas įtekančias. Iš atskirų planų, kai šį darbą tarpusavyje inžinieriai išnagrinėjo, buvo sukurtas bendras didelis žemėlapis keturiuose tarpusavyje sujungtuose lakštuose, kuris kartu su raportais ir detaliesiais planais buvo pristatyti Čackiui¹⁹ į Iždo komisiją. Šis darbas, atliktas Čackio lėšomis, 10 tūkstančių auksinų jam turėjo kainuoti, o kokį džiaugsmą turėjo suteikti, suprasti lengva, nes pats Čackis rašo taip: „Buvau toks laimingas, kad liepiau Lenkijos ir Lietuvos žemėlapi nubraižyti“²⁰.

Nors visus buvo apėmęs patriotinis nusiteikimas, pilietinis pasišventimas, vyko darbai ir turėta siekių, – niuokėsi politinis horizontas. Virš krašto suūžė audra, į šios nusilpusios sodybos vidurį trenkė perkūnas, suskilo kraštas į tris dalis, o jo pateptasis atsidūrė net prie Nevos²¹. Drauge su kraštu subyrėjo karšti patriotų siekiai ir buvo sunaikinti mokslininkų sumanyti dideli darbai. Sniadeckio matavimai visiškai prapuolė. Vertingas Čackio darbas, atiduotas Iždo komisijai, sykiu su jos aktais išvežtas į Sankt Peterburgą, iki šiol neįvertintas, kažkur slaptai laikomas. Hidrografinis Perthéeso žemėlapis, kažkaip sėkmingai nuo pražūties išsigelbėjęs, tik 1809 m. generolo Komarzewskio Paryžiuje pas E. Colliną buvo išspausdintas²².

Kiekviena iš atplėštųjų nuo kadaise didelio kamieno dalių savo žaizdas pradėjo gydyti ir atskirai savo ūkį plėtoti, nueidama likimo jai skirtus kelius, pamažu ėmė rinkti ir burti per sąmyšį išsisklaidžiusius savo politinio egzistavimo likučius, iš visų pusių telkti mokslo nuotrupas, o tautos dorybės ir padavimai, įbauginti jiems priešišku gaivalu, tarp kurių merdėjo, gyvavo siauroje kasdienio gyvenimo aplinkoje. Lietuva iškart buvo laimingesnė už dvi kitas savo nelaimės seseris, kurios, patekusios į šaltą savo taupių geradarių glėbį, spaudžiamos prie negyvos krūtinės abejinga ir pašaipia priespauda, savo kentėjimais ir skausmais netgi neturėjo kam pasiskųsti²³. Lietuva tuo tarpu dėl malonaus savo naujojo valdovo²⁴ būdo turėjo išsaugotus kiekvieno žmogaus širdžiai brangiausius dalykus, t. y. kalbą ir jo protėvių papročius, jo tėvų tikėjimą, turėjo paveldėtą žmogaus

19

Žr. šio leidinio p. 4, išnašą 7.

*

Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, t. 1, s. 211, przyp. 1075 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 4, išnašą *. – R. G.].

20

Konstantino Tiškevičiaus citata ne visai tiksliai – turėtų būti: „Buvau toks laimingas, kad liepiau nubraižyti generalinį hidrografinį Lenkijos ir Lietuvos žemėlapi“ (orig.: „Byłem tak szczęśliwy, że generalną Hydrograficzną Polski i Litwy odrysować kazalem kartę“). Žr. *O litewskich i*

polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem, t. 1, s. 211, przyp. 1075.

21

1795 m. lapkričio 25 (gruodžio 6) d. Stanislovas Augustas atsisakė Lenkijos ir Lietuvos karaliaus sosto. Paskutiniuosius savo gyvenimo metus (iš viso vienuolika mėnesių) praleido Sankt Peterburge. Mirė 1798 m. vasario 1 (12) d.

**

Edward Rastawiecki, *Mappografia dawnej Polski*, Warszawa, 1846, s. 68 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius mini Vilniaus laikinosios archeologijos

komisijos tikrąjį narį, meno istoriką, šaltinių leidėją, kolekcininką, mokslo ir meno mecenatą baroną Edwardą Rastawieckį (1804–1875) ir jo žymųjį kartografijos veiklą. Žr. Edward Rastawiecki, *Mappografia dawnej Polski*, Warszawa, w Drukarni S[amuela] Orgelbranda, 1846. – R. G.].

22

Žr. šio leidinio p. 6, išnašą 15.

23

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Prūsijai ir Austrijai atitekusias Lenkijos ir Lietuvos valstybės žemes.

24

Rusijos imperatoriaus Aleksandro I (1801–1825).

orumą, išsaugotą savo mokslo šventovę²⁵, iš kurios jaunosios Lietuvos kartos sėmėsi mokslo, tiesos ir moralės žodį ir po visus pakraščius sėjo. Akivaizdžiai pas mus atsigavo protinė veikla, radosi gabių žmonių, tarp jų išryškėjo tikri talentai, pasirodė rašto darbų, kurie pereinamuoju šio krašto istorijos tarpsniu pademonstravo tikrus nuopelnus ir neišsenkamo darbo vaisius.

Šiuo laiku man atrodė, kad Lietuvos upes reikia tiksliau ištirti ir istoriografiškai aprašyti, nes iš tikrųjų apie šį objektą pas mus prirašyta labai nedaug. Štai vienas mūsų brolių puikuojuosi plaukiojės Misisipe, anas aprašė gražiojo Nilo krantų stebuklus, kitas žavisi Reino pakrančių grožybėmis arba pasakoja, kur po puikųjį Dunojų ar gražiąją Elbę plaukiojės, bet niekas iš mokslui pasišventusių žmonių, niekas, tiesiai sakant, neperplaukė jokios savo krašto upės, nesurinko jos istorijos paminklų, nepagerbė jos krantų aprašymu²⁶. Lankyti svečius kraštus yra gražus dalykas, bet nuodugnai pažinti savąjį kraštą yra privaloma žmogaus pareiga, ir jo kaip reikiant nepažins, jei nuo pat vaikystės su šiais įspūdziais neužaugo. Taigi mūsų motinoms tenka atsakomybė už šią mūsų auklėjimo dalį. Tegul kiekviena motina lietuvė, išmokiusi poterių, vesdama už rankos vaikelį, su pasididžiavimu jam parodo, kur pagoniškojo *Znicz*²⁷ vieta, kur buvo Šventaragio slėnis, kur Gedimino mūrų

25
T. y. Imperatoriškąjį Vilniaus universitetą.

26
Plg.: „Ilgai mums buvo prikišama, kad nepažįstame savo krašto, kad noriam keliaujame į užsienį ir skaitome svetimų šalių aprašymus, o savo gimtosios žemės netiriame ir neaprašome“. Žr. Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], „Wycieczka archeologiczna po gubernii wileńskiej“, *Biblioteka Warszawska*, 1855, t. 4, s. 237.

27
Orig.: „Miejscie pogańskiego Znicza“. Šiuo atveju Konstantinas Tiškevičius, tikriausiai remdamasis Teodoru Narbutu, turi omenyje vadinamąją amžinąją arba šventąją ugnį. Plg.: „Ugnis *Znicz*, arba iš tikrųjų dievinamas ugnies elementas, įvairiose vietovėse su dideliu rūpestingumu buvo užlaikoma šventyklose arba įtvirtintuose aptvaruose. Ji degė garbei visų dievų arba vienos dievybės, kuri buvo visų simbolis ir kurio galybė buvo ne vien dievų, bet ir viso pasaulio siela...“. Žr. Teodor Narbutt, „Ogień święty“, Teodor Narbutt, *Dzieje staroży-*

tnie narodu litewskiego, t. 1: *Mitologia litewska*, Wilno, nakładem i drukiem A[ntoniego] Marcinowskiego, 1835, s. 174–175. „*Znicz*“ pirmą kartą buvo paminėtas garsiajame istoriko Jono Dluogošo veikale *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* („Garbingos Lenkijos Karalystės metraščiai arba kronikos“). Dluogošas, pasakodamas apie lietuvių krikštą, rašo, kad Vilniaus bažnyčioje (orig.: „templum“) degė šventiko „*Znicz*“ prižiūrima amžinoji ugnis. Žr. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 552, 572. Vėliau jau kitas kronikininkas, Aleksandras Gvanjinis, „*Znicz*“ vardą priskyrė ne šventikui, bet pačiai amžinajai ugniai. Šiai versijai pritarė ir Motiejus Strijkovskis. Apie tai taip pat žr. *Lietuvių mitologija*, parengė Norbertas Vėlius, t. 1, Vilnius: Mintis, 1995, p. 495–496, paaiškinimas 48.

Ši Dluogošo, o vėliau Gvanjinio ir Strijkovskio kronikų vieta XIX a. istorikams buvo gerai žinoma ir įvairiai interpretuojama: vieniems – Narbutui, Dionizui Poškai, Mykolui Balinskiui, Karoliui

Rogowskiui ir, kaip galima spręsti iš šios knygos teksto, – Tiškevičiui, nors ir ne visuomet šiuo požiūriu nuosekliam (taip pat žr. šio leidinio p. 122–125, p. 123–124, išnašą ** bei p. 239, išnašą *), labiausiai buvo priimtina amžinosios arba šventosios ugnies reikšmė. Šiai versijai pritarė ir Tiškevičiaus knygos leidėjas – Juozapas Ignacijus Kraševskis. Žr. J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Sztuka u słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej*, Wilno, nakładem i drukiem A[dama] H[onorego] Kirkora, 1860, s. 128. Tuo tarpu kiti – Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius, Mikalojus Akelaitis – žengė toliau, „*Znicz*“ suvokdami kaip pagonių šventyklą, žinyčią. Žr. Ten pat, p. 183. Kai kurie vėlesnių laikų tyrėjai, tarp jų Janas Karłowiczius ir Kazimieras Būga manė, kad Dluogošas turėjo būti užrašęs ne „*Znicz*“, bet „*Zincz*“ arba net „*Zinis*“, t. y. žynys, ir kad tai jo kronikos perrašinėtojų sugadintas vardas. Žr. Jan Karłowicz, „O języku litewskim“, in *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności*, t. 2, 1875, s. 327–328, 375; K[azimieras] Būga, „Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mitologijai (1908–1909)“, [d.] 7: *Zincz*,

griuvėsiai arba kur pirmieji šventojo tikėjimo skelbėjai buvo ištikti kankinių mirties ir t. t. Šie motinos pasakojimai, radę atgarsį pirmojoje mažo vaikelio nuovokoje, iš mažos jo galvelės, kuri tai įsiminė, pereitų į širdį ir ten sykiu su tikėjimo ir doros pagrindais įsikurtų visam laikui. Taip laikui bėgant tautoje atsirastų tinkamų narių. Iš tikrųjų savo krašto nemylti tas, kas juo naudojasi tik dėl to, kad madinga, arba myli iš pripratimo, ne darbais, o tik žodžiais:

Kurie ant lūpų, vos tik ištarti,
Jau būna blankūs, šiuurkštūs ir šalti?²⁸

Mylėti jį širdimi, mylėti protu, mylėti darbais – štai tikro ir doro piliečio pareiga. Kad jį pamiltum – reikia pažinti jo istorijos lobius, prigimties turtus, atskleisti paprastos liaudies gyvenimą, ištirti jos būdą, širdį. Jaunas būdamas, degdamas meile darbui, sumaniau savo jėgas skirti šiam dalykui. Nors ir visai nuo manęs nepriklausomos kliūtys šį mano ketinimą sunkino, vis dėlto 1838 m. pirklį strugu²⁹ perplaukiau Dauguvą nuo Bešenovičių iki Rygos. Graži ir įstabi ši upė, šis senovinis Rubonas³⁰! Kiek ant jos krantų miestų, pilių, senųjų griuvėsių, bažnyčių buvo matyti, kokie gražūs ir dėl savo pavojingumo baugūs bei įstabios kilmės didingi šios upės slenksčiai buvo perplaukti, viskas taip sparčiai keitėsi prieš mano akis,

K[azimieras] Būga, *Rinktiniai raštai*, t. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 180–183. Naujausius svarstymus šia tema žr. Leszek Bednarczuk, „Wajdelota“, *Acta linguistica lithuanica*, t. 53, 2005, p. 4.

Šiaip ar taip tai tik diskusijos, kurias žinome iš spaudos. Būta jų ir asmeninėje korespondencijoje. Žr. Juozas Tumas-Vaižgantas, Laiškas iš Kulių Aleksandrui Dambrauskui (Adomui Jakštui) į Kauną, 1899 m. spalio 13 (25) d., VUB RS, f. 1 – E118, l. 9r. Vaižgantas, matyt, galop apsisprendė, kad „Znicz“ vis dėlto reiškia šventyklą, ką rodo ir 1900–1902 m. Tilžėje jo leisto ir redaguoto žurnalo *Žinyčia* pavadinimas. Už nuorodą į Vaižganto laišką esu dėkinga Vilmai Žaltauskaitei.

Apie ugnies, taip pat ir amžinosios ugnies funkcijas senojoje lietuvių religijoje žr. Gintaras Beresnevičius, *Lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 224–236. Svarbu pažymėti ir tai, kad ir šiais laikais lenkų kalboje žodis „Znicz“ plačiai vartojamas, tačiau

tik amžinosios arba šventosios ugnies prasme: jis tapo tautos didvyrių, mirusiųjų atminimo bei olimpinių žaidynių simboliu.

28

Orig.: „Które, nim sluch wóój i serce dościgną, / W ustach wietrzeją, na powietrzu stygną“. Tai ištrauka iš Adomo Mickevičiaus eilėraščio *Rozmowa* („Pokalbis“). Į lietuvių kalbą vertė Alfonsas Maldonis. Žr. Adomas Mickevičius, *Lyrika, baladės, poemos*, p. 64.

29

Orig.: „Na strugu“. Strugas *vel* strūgas *vel* strungas – luotas, valtis (rus. „струг“, vok. „Strusse“). Anot Zigmanto Kiaupos, šis Dauguvos baseinui būdingas, tačiau ir Lietuvos upėse plaukiojęs laivo tipas buvo didesnis už vytines, bet paprasčiau įrengtas, gremėzdiškas. Žr. Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 247. Apie šiuos laivus taip pat žr. *Материалы по*

истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии, издание А[лексея] Сапунова и В[ладимира] Друцкого-Любецкого, Витебск: Губернская Типография, 1896, с. 42; Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, p. 26; A[lbinas] Gulbinskas, V[ytautas] Purnas, V. Ragevičius, S. Jurginienė, V. Tamošaitienė, *Transporto raida Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, p. 14. Vertėtų pacituoti ir šiuos Konstantino amžininko Teodoro Narbuto žodžius: „Krovininiai laivai, plaukiojantys Nerimi nuo lietuviško *Strungas* – bukas vadinami strungais, yra tikri upinių laivų giminės milžinai. Jiems trūksta tik stiebų ir kylio, kad galėtų būti palyginti su jūrų laivais“. Žr. Teodor Narbutt, „Neris“, Teodor Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 83.

30

Taip Antikos geografų buvo vadinama Dauguvos (Dvinos) upė.

nes laivas, pakrautas javais, norint brangiai gauti už grūdus, nepalaužiamas, nepermalduojamas prašymais kiek stabtelėti mokslo vardan, dieną naktį varėsi puikiosios Dauguvos vandenimis, idant aplenktų kitus ir pirmasis stovėtų uoste. Tiesą sakant, kelionės metu surinkau šiokių tokių duomenų ir apie tos upės krantus, ir apie pačią upę, ir prisiminimų aplanke susikaupė ir šiek tiek nupieštų vaizdų, bet viso to taip neužtenka, taip silpnai viskas tarpusavyje susiję, kad šios kelionės vaisių negalėjau viešai paskelbti savo broliams³¹. Norint kaip reikiant nudirbti panašų darbą, būtina reikia būti to laivo šeimininku, vadovauti kelionei pagal savo norus ir poreikius, nesidairant į rytdieną ir nesigailint dėl vakarykščios. Tačiau žmogus priklausomas nuo to, kuris vaikosi pinigų, dėl jo turi prarasti brangiausias prisiminimų ir mokslo lobius. Ir vis dar mažai! Šiame laikiname pasaulyje mokslas su pinigais nesugebėjo susivienyti, kaip kad materija su dvasia niekada nesugebėjo susitaikyti.

Savo ruožtu, Nemunas ir Neris, šios dvi puikios upės, turėjo tapti mano tyrimų objektu. Tačiau toliau dirbti darėsi neįmanoma. Ir kai kovojau su nesėkmėmis, kurios mane prispaudė, tarsi padidindamos mano kančias, tarsi mano minties būtų pavyduliaujama, viešai pradėjo rodytis krašto upių aprašymai. 1843 m. grafas Mykolas Borchas Vilniuje išspausdino savo knygą *Dwa słowa o Dźwinie* („Du žodžiai apie Dauguvą“)³². Dviejų žodžių tokie svarbiai upei, kokia yra Dauguva – tikrai per mažai. Dviem žodžiais papasakoti jos istoriją neįmanoma. Tad grafas Borchas apsiribojo tik mokslinė išmintimi apie pirmąją šios upės pavadinimą senovėje ir savo darbą apibendrino labai maža knygele, pradedama ir baigiama eilėraščių Martynui³³. Tais pačiais metais šviesą išvydo Ignacijaus Chodzkos knyga *Brzegi Wilii*³⁴. Šis autorius savo aprašyme apėmė nedidelę Neris dalį, tačiau kur tik jis praplaukė, paliko nuostabius tų vietovių paveikslus. Kas tik lydėjo poną Chodzką šioje kelionėje, kas mintimis plaukė su juo kartu – tas suprato visą kūrinių *Brzegi Wilii* grožį, tas girdėjo kartojamus įvairių vietovių liaudies padavimus, tas pasijuto nusikėlęs į praeitį: praeities kartų papročiai, svetingumas, jų pokalbiai ir draugija. Tiksliai ir gražiai perteiktas mūsų namų kuklumas ir bičiuliškas dosnumas.

Ludwikas Wolskis parašė hidrografinę Lenkijos Karalystės apybraižą ir pagal ją 1849 m. žurnale *Biblioteka Warszawska* („Varšuvos biblioteka“) išspausdino tokį pat Narevo aprašymą³⁵. Dominykas Chodzka parengė hidrografinį Lietuvos upių aprašymą ir šio darbo rankraštį, iki šiol niekur nespausdintą, įteikė Vilniaus ar-

31 Nors ir menkus šios pirmosios Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos upe atgarsius žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 161–162.

32 Michał Borch, *Dwa słowa o Dźwinie*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.

33 Bibliofilo, literato, itin pagarsėjusio Adomo Mickevičiaus poezijos vertimais į prancūzų kalbą, Mykolo Borcho (Michał Borch, 1806–1881) studija dedikuota Vitebsko gubernijos bajorų vadovui Martynui Karnickiui. Jam ir skirtos minėtos eilės. Galima spėti, kad pirminiam Konstantino Tiškevičiaus rankraščio variante buvo nurodyta ir pavardė, tačiau leidinį rengiant spaudai padaryta korektūros klaida. Beje, jų knygoje ne viena.

34 Žr. šio leidinio p. 2, išnašą 3.

35 Žr. Ludwik Wolski, „Rys Królestwa Polskiego, z wiadomością o spławach“, *Biblioteka Warszawska*, 1849, t. 2, s. 222–280, 441–501; t. 3, s. 19–94, 259–318, 496–552. Konstantino Tiškevičiaus minimą Narevo upės aprašymą žr. Ten pat, t. 2, p. 441–462 (straipsnis „Narew“).

cheologijos komisijai³⁶. Vincentas Polis sukūrė poetišką Dniestro krantų paveikslą³⁷, o ponas Oskaras Flattas 1854 m. išspausdino Vyslos krantų nuo Varšuvos iki Cechocineko aprašymą³⁸. Tuo tarpu po daktaro Moravskio³⁹ mirties rankraštyje likusį jo sukurtą žavingą Nemuno aprašymą, pavadintą *Od Merecza do Kowna* („Nuo Merkinės iki Kauno“), 1858 m. mums paskelbė žurnalas *Teka Wileńska* („Vilniaus aplankas“)⁴⁰.

Tiek reikšmingų ir gražių darbų, atliktų srityje, kurią savo gyvenimo tikslu buvau pasirinkęs. Kai tik šviesą vėl išvysdavo naujas – kiekvienas skaudžiai užgaudavo mano savimeilę, nes kiekvienas jų, kaip man atrodė, savo ruožtu, nuplėsdavo lapelį ąžuolo lapų vainiko, kurį svajonėse buvau sau parengęs kaip apdovanojimą už pirmąjį veikalą šioje srityje. Skausmas gelė krūtinę, o šios, tarsi man padarytos skriaudos jausmas buvo toks skausmingas, kad imdavausi visų įmanomų priemonių pašalinti kliūtims, kurias man žmonių piktumas nepaliaujamai statė ant kelio.

Ne veltui sakoma, kad iš visų žemės sutvėrimų pats pikčiausias neabejotinai yra žmogus: jis kanda, graužia ir kankina be perstojo nežinia už ką ir dėl ko sau lygius žmones, o šalia tos gėdingos jėgos kiek trūkumų, kiek silpnybių išduoda netobulą jo esybę. Tai puikuojasi, tai piktžodžiauja, pavydi kitam visko, tartum čionai jis tūkstančius metų viešpataus. Tai vėl puikuojasi savo didžiais žygdarbiais, kurie iš Kūrėjo rankų netikėtai jam tekę, arba savo dorybėmis giriasi taip, lyg jis pats jas būtų išradęs. Kokie paprastai esame rūstūs kitiems, o kiek atlaidumo reikalaujame savoms kaltėms. Jeigu tiksliai suvesime sąskaitas su savimi, kai suskaičiuosime savo ydas, o Dieve! – kiek ten kalčių atsiras, ir, perkračius savo sąžinę, užuot svaidžius į kitus akmenis, daug syk mums patiems teks nuolankiai sušukti: atlaidumo! Atlaidumo! Kai tokiomis moralinėmis nuostatomis pasaulį norėsime vertinti, kai su panašiu religinės dvasios nusiteikimu pažvelgsime į žmonių širdžių gelmę, kai jiems atleisime jų paklydimus taip, kaip norime, kad jie mums mūsų kaltes atleistų, lengvai vieni kitus

36 T. y. Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai. Šio filomato, literato, vertėjo, istoriko, pedagogo, minėtosios komisijos nario bendradarbio Dominiko Cezarijaus Chodzkos (Dominik Cezary Chodźko vel Chodźko-Borejko, 1796–1863) rankraščio likimas nežinomas.

37 Konstantinas Tiškevičius mini poeto, geografo, visuomenės veikėjo, sukilėlio, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Vincento Polio (Wincenty Pol, 1807–1872; slapyv. „Janusz“, t. y. „Jonušas“) studiją. Žr. Wincenty Pol, „Opis Dniestru“, *Rocznik Towarzystwa Naukowego* (z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego), t. 6,

1852. Apie tai taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 77, 79.

38 Publicistas, keliautojas Oskaras Flattas (1822–1872) ir jo populiarus turistinis vadovas Vyslos upe. Žr. Oskar Flatt, *Brzezi Wisły od Warszawy do Ciechocinka, z dopełniającym poglądem na przestrzeń od Torunia do Gdańska* (przewodnik żegluga parowej), z sześcioma widokami i dwiema mappami, Warszawa, w Drukarni Gazety Codziennej, 1854. Apie tai taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 28, 32, 77 ir kt.

39 Orig.: „po Doktorze Murawskim“. Be abejonės, korektūros klaida – turėtų būti: „po Doktorze Morawskim“.

40 Konstantinas Tiškevičius mini mediko, rašytojo, memuaristo Stanislovo Moravskio (Stanisław vel Jan Stanisław Apolinary Morawski, 1802–1853) kūrinių ciklo *Z każdej chatki po chłopku* („Iš visur po truputį“) pirmąją dalį. Žr. Stanisław Morawski, „Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika“, *Teka Wileńska*, t. 4, 1858, s. 51–85; t. 5, 1858, s. 81–119; t. 6, 1858, s. 49–88. Šį kūrinių jau galima skaityti ir lietuvių kalba. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyriėlio gavėda*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.

suprasime, visi būsime broliai, visi būsime nariai tos vienintelės Dievo „kaimenės“, kuri krikščioniška meile vienas kitą mylėti turi.

Niekieno neatspėjama ir neišnarpliojama mįslė pasaulyje yra žmogaus ateitis ir jo likimas. Išeinančius iš motinos iščių Visagalis jau globoja. Nemirtingu savo pirštu palietė jų kaktas, vienam tardamas: „Tu būsi laimingas, viskas gyvenime tau seksis“..., kitam: „Tu kentėsi, kovosi amžiną kovą su gyvenimu“... Ir abiem taip ir atsitiko: pirmasis leido savo valtį gyvenimo bangomis, jį supo linksmos nimfų šypsenos, angelai jam pynė gėlių vainikus, – o jis plaukė palengva, neskubėjo į krantą, ir ko ten skubėti, kai jam bangose taip gera, taip malonu, taip gražu? Antrasis nuo vystyklų nuolat rungėsi su pasauliu, su žmonėmis, su savimi, su aplinkybėmis, nuolat savo gyvenimo kelyje susidurdamas su kliūtimis, turėjo su jomis nepaliaujamai kovoti, turėjo jas dvasios galia atremti. Ir toks nukamuotas, su skaudančia širdimi, įtempęs protą, nuvargęs nuo rungtynių, kurias rengė žmonės ir pasaulis, ramiai laukia, kol jį pašauks, ramus tikisi atilsio, kurį tik kapas suteikia. Taip abudu, nors skirtingu keliu, galop sustojo prie savo galutinio tikslo.

Iš kur atsiradęs šis mūsų likimų nelygumas? Kodėl kiekvienas turi kitokį laimės pasaulyje užtaisą? Kodėl?.. Kaip atsakyti, nežinau. Tikiu tik tuo, kad taip, o ne kitaip turi būti, nes Dievo išmintis tokiu būdu gyvenimą sutvarkė ir nuo žmonių šią teisę paslapties skraiste pridengė.

Tačiau grįžkime prie reikalo.

1855 m. visada liks atmintini politinio Lietuvos gyvenimo istorijoje. Du didūs žodžiai – Laisvė ir Apšvieta – buvo naujos šalyje prasidedančios eros simbolis. Kai juos, perimdamas valdžią, jaunasis monarchas⁴¹ garsiai ir iškilmingai kartoję liaudžiai, visa tauta pajuto iš jų sklindančias geradarystes. Nuo šiol visos šeimos laimino šią didžią tautos šventę, kai broliai, sūnūs, giminės – tremtiniai iš tolimų kraštų, iš klajonių po svetimas šalis laisvai grįžo į gimtąją žemę, į gimtąją pastogę, džiaugdamiesi, kad šeimoje, kurią išvysti jau buvo praradę viltį, po ilgų klaidžiojimų baigs gyvenimą, kad jų palaikus pagaliau priglautos gimtoji žemė. Išnyko kliūtys, trukdžiusios mokslui, dariusios jį priklausomą, nelaisvą, todėl ir nevaisingą⁴². Taigi norėdamas tą iškilmingą akimirką vertai pagerbti, nutariau įvykdyti jau seniai sumanytą darbą apie upes. Netgi pradėti statyti šiam žygiui reikalingi laivai, susitarta su šiam darbui reikalingais žmonėmis – geometru ir dailininku⁴³, pradėti

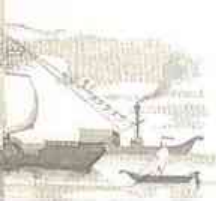
41 Rusijos imperatorius Aleksandras II (1855–1881), į sostą įžengęs 1855 m., mirus jo tėvui imperatoriui Mikalojui I (1825–1855). Valdė iki 1881 m. (žuvo nuo teroristų bombų).

42 Jau savo valdymo pradžioje Aleksandras II stojo į liberalių reformų, iš kurių didžiausia – 1856 m. pradėtas rengti baudžios panaikinimo projektas (manifestas ir pagrindiniai įstatymai pasirašyti 1861 m. vasario 19 (kovo 3) d.), kelią. Permainos tiesiogiai palietė ir Lenkijos

Karalystę bei vakarines imperijos gubernijas – amnestuoti politiniai tremtiniai ir emigrantai – 1830–1831 m. sukilimo dalyviai, panaikinti suvaržymai Lietuvos bajorams užimti tarnybas savame krašte, vidurinėse mokyklose kaip disciplina grąžinta lenkų kalba ir t. t. Tačiau daugiausia vilčių šio krašto bajorija siejo su 1855 m. įkurtais Vilniaus senienų muziejumi ir Vilniaus laikinąja archeologijos komisija (įsaką dėl šių institucijų steigimo su trejų metų bandomuoju periodu imperatorius pasirašė balandžio 29 (gegužės 11) d.), kurioms, be kita ko, vadovavo jaunesnysis Konstantino Tiškevičiaus brolis Eus-

tachijus Tiškevičius. Visas šias permainas ir turi omenyje knygos autorius, ne tik palaikęs valstiečių išlaisvinimo idėją, bet, kaip minėta (žr. šio leidinio p. XXIX, išnašą 70), buvęs vienu pirmųjų šios komisijos narių. Plačiau apie liberaliąsias Aleksandro II reformas šiame krašte žr. Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 79–80.

43 T. y. su Jurgiu Šantiru ir Marcelinu Januševičiumi. Žr. šio leidinio p. XI, XII ir p. XXX, išnašą 72.

kaupiti moksliniai įrankiai ir kitos šiam sunkiam darbui reikalingos medžiagos. Nerį, artimiausią man upę, pasirinkau pirmuoju savo tyrimų objektu.

Neris, toji lietuviškoji *Nerys*, nepriklauso svarbiausioms šalies upėms. Netekdama tiesiai į jūrą, tolimoje senovėje geografams nebuvo nei žinoma, nei jų minima. Dar IX a. prieš Kristų, anais laikais, kai manyta, jog Elbė įteka į Kaspijos jūrą, Hesiodas ir Homeras⁴⁴ jau užsimena apie mūsų žemės laukais laisvai tekančią Eridaną – dabartinę Dauguvą⁴⁵. 444 metais prieš Kristų narsus keliautojas, graikas, kurį mūsų mokytas istorikas⁴⁶ daugiau pirkliau negu mokslo žmogumi vadina, tasai žinomas mokslo istorijoje – Herodotas⁴⁷, brangiąsias Fajetono ašaras tikėdamasis rasti⁴⁸, jų ieškoti pradėjo pietuose prie Isterio ir Boristenio žiočių⁴⁹. Ir nors šias upes savo aprašyme su mūsų krantais, gintarą teikiančiais*, painioja, atrodo, kad apie Baltijos jūros pakrantę žinių turėjęs – tokie pagrindinių mūsų upių vardai kaip Chronas⁵⁰, Rubonas jam jau buvo pažįstami. Šias upes jis mini kaip kertančias dabartinės Baltijos krantą. Tik I a. po Kristaus Baltijos krantai jau daugiau pradėjo būti žinomi: Mela Pomponijus jau tuo laiku apie Vyslos žiotis prie jūros išsamiau rašo⁵¹. Po jo II a. pabaigoje mokslininkas geografafas iš Aleksandrijos Ptolemėjas⁵² savo mokslo darbuose paliko įvairių jūrų pakrančių matavimus: Baltijos pakrančių aprašyme išsamiai paminėtos dvi didelės upės – Chronas ir Rubonas. Nors IV a. po Kristaus Amianas Marcelinas⁵³, o tuoj po jo

44 Konstantinas Tiškevičius mini graikų poetus Hesiodą (VIII a. pr. Kr. pabaiga – VII a. pr. Kr.) ir Homerą (VIII a. pr. Kr.).

45 Eridano upė, kurioje randama gintaro, minima ne tik Hesiodo ir Homero, bet ir garsaus senovės graikų dramaturgo Euripido (apie 485 m. pr. Kr. – 406 m. pr. Kr.) raštuose. Paprastai Eridanas buvo tapatinamas su Dauguva (Dvina), rečiau – su Nemunu ar net Vysla. Žr. „Erydan“, *Encyklopedyja powszechna*: t. 8 (Eck. – Flem.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, 1861, s. 395 [rašinio autorius nenurodytas].

46 Joachim Lelewel.

47 Garsusis senovės graikų istorikas Herodotas (apie 484 pr. Kr. – 430 pr. Kr.).

48 Fajetonas – graikų mitologijoje Helijo ir nimfos Klimentės arba Eos ir Kefalo sū-

nus. Norėdamas įrodyti, kad jis – Helijo sūnus, Fajetonas pabandė važnyčioti kovinį Helijo saulės vežimą. Fajetonas leidosi ugniniu saulės vežimu per dangaus skliautą, bet silpnomis rankomis nesuvaldė sparnuotų žirgų. Jie nešė ugninį vežimą taip žemai prie žemės, kad ji vos neužsidegė. Bausdamas Fajetoną, Dzeusas jį nutrenkė žaibu. Fajetono seserys apverkė brolių: iš jų ašarų radosi gintaras, o jos pačios pavirto alksniais.

49 Isteriu Herodotas vadino Dunoją, o Boristeniu – Dnieprą. Vos ne visus šiuos duomenis ir samprotavimus Konstantinas Tiškevičius perskaitė Joachimo Lelewelio tyrimuose. Žr. Joachim Lelewel, *Badania starożytności we względzie geografji*, w Wilnie i Warszawie, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1818.

* *Badania starożytności we względzie geografji*, ks. 2, §16 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Joachim Lelewel, *Badania starożytności we względzie geogra-*

fji, s. 190–191. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą 49. – R. G.].

50 Manoma, kad taip Antikos geografai vadino Nemuno upę. Tačiau Konstantino Tiškevičiaus laikais būta ir kitų nuomonių. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, „Nemunas kaip XIX a. Lietuvos istoriografijos objektas“, *Metmenys*, 2000, Nr. 78, p. 101–102 ir kt.

51 Konstantinas Tiškevičius mini garsų jį romėnų geografą, trijų dalių veikalo *De situ orbis* („Apie Žemės padėtį“, apie 43–44 metus) autorių Melą Pomponijų (? – 45).

52 Graikų astronomas, matematikas, geografafas, muzikos istorikas Klaudijas Ptolemėjas (apie 90 – apie 168), gyvenęs ir dirbęs Aleksandrijoje.

53 Graikų kilmės romėnų istorikas Amianas Marcelinas (330 vel 335–400).

ir Jordanas⁵⁴ apleido Baltijos jūros pakrančių tyrimus, tačiau remdamiesi ankstesniais geografais Chroną ir Ruboną visada mini. Visi šie senovės keliautojai ir mokslininkai, jau nesitenkindami paieškomis jūros ir svarbesnių upių pakrantėse, leidamiesi tai arčiau, tai toliau į krašto gelmę, tarp Vyslos, Nemuno, Dauguvos dabartinėje mūsų žemėje užeidavo įvairių keistais vardais genčių ir giminių, bet nė vienas šioje žmonių maišalynėje neužrašė lietuvių vardo. Rusų istorikas, Kijevo Pečorų lauros vienuolis Nestoras⁵⁵, gerokai vėliau po anų gyvenęs, tikslus graikų autorių kompiliuotojas, prieš pat greitą slavų atėjimą tarp besikeičiančių genčių, šią žemę apgyvenančių, pirmasis lietuvius įvardija*.

Neris, ištekanti rusinų krivičių žemėje, iš rytų į vakarus linksmai savo vandenį varo į Nemuną. Tūkstantiniuose vingiuose besikvatodama tarsi jauna koketė, daugybe intakų paslaptinai susilieja su savo draugėmis, kurių vanduo į ją įteka, keliasdešimt mylių taip nuplaukusi, gražiais krantais skalaudama pirmapradž Kerniaus ir senąją Gedimino sostines⁵⁶, lengvina draugiškus derliaus ir kitų reikmių mainus, drėkina 295 kaimus ir miestelius. Dėl būtiniausių prekių, neišvengiamai reikalingų gyvybei, sveikatai ir patogumui, gabenimo ji yra svarbi upė, skatinanti istorinį interesą ir nusipelnanti kruopščių jo tyrimų. Nesvarbu, ar pripažinsime itališkus mūsų tautiško pradžmės, kildindami ją iš Palemono, t. y. Libono, kuris su itališkomis gimėnėmis ar tai Nerono pasmerktas ištremiti, ar tai dėl Atilos rūstumo į mūsų Nemuno pakrantes atsirėmė⁵⁷, ar

54

Turimas omenyje VI a. gyvenęs gotų istorikas Jordanas, be kita ko, rašęs ir apie aisčius.

55

Kijevo Pečorų stačiatikių vienuolyno Kijeve vienuolis, metraštininkas Nestoras (apie 1056 – apie 1114), vienas žymiausių viduramžių laikų slavų istorikas.

*

Rzut oka na dawność litewskich narodów [i związki ich z herulami], Wilno, 1808 roku, s. 13; [Józef] Jaroszewicz, „Zarysy z czasów pogańskich Litwy“, *Pismo Zbiórowe Wileńskie*, 1859, s. 83 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Autorius čia remiasi Joachimo Lelewelio ir jo kolegos, taip pat istoriko, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto teisės ir diplomatijos bei statistikos profesoriaus, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Juozapo Jaroševičiaus (Józef Jaroszewicz, 1793–1860) tyrimais. Lelewelio knygos metriką žr. šio leidinio p. 18, išnašą 68. – R. G.]

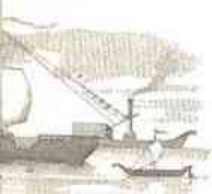
56

T. y. Kernavę ir Vilnių. Kernius – legendinis Lietuvos kunigaikštis, Kernavės įkūrėjas, kunigaikščio Kuno sūnus, Palemono vaikaitis.

57

Legendinį Lietuvos kunigaikščių pirmąją Palemoną, kildintą iš senovės Romos didikų, savo darbuose mini ne tik Martynas Kromeris, Augustinas Rotundas, Motiejus Strijkovskis, bet ir Jonas Dlugošas, Albertas Vijūkas-Kojalavičius ir kt. Kai kurie šių istorikų, tarp jų Kromeris, Rotundas, Strijkovskis, manė, kad Palemonas tai ne kas kita, kaip prieš Cezarį kariavusio Pompėjaus laivyno viršininkas Publijus Libonas. Palemono legendą aprašo ir garsioji Aleksandro Bychoveco (Aleksander Bychowiec) kronika (kitaip – Lietuvos metraštis). Kronika buvo paskelbta 1846 m. istoriko Teodoro Narbuto iniciatyva. Žr. *Kronika litewska, Pomniki do dziejów litewskich, pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p.* Z

*różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych, zebrane przez Teodora Narbutta, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza Typografa, 1846. Minėta me metraštyje sakoma, kad imperatoriaus Nerono giminaitis, Romos kunigaikštis Palemonas, hunų genčių sąjungos vado Atilos įbaugintas, apleido savo tėvynę kartu su žmona, vaikais, tarnais, turtu ir 500 bajorų. Bajorai, kurie buvę keturių kilčių – Kentaurų, Stulpų, Rožių ir Meškos – taip pat vykę su šeimomis. Taigi jie visi išplaukė į vakarus, ieškodami krašto, kur galėtų sustoti ir apsigyventi. Taip pasiekę Nemuno upę ir prie jos apsigyvenę. Plačiau apie tai žr. *Lietuvos metraštis (Bychovco kronika)*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 41–43 (pati legenda), p. 193–195 (paaiškinimai); Juozas Jurginis, *Legendos apie lietuvių**

su ponu Narbutu per didįjį tautų kraustymąsi jį iš gelonų-budinių išvesime⁵⁸, ar pagaliau su ponu Kraševskiu iš kimbrų, čionai per savo kraustymąsi pasilikusių, jam pradžią duosime⁵⁹, visuomet prie Nemuno ir Neries pirmųjų lietuviškų gyvenviečių mums teks ieškoti. Upių pakrantės buvo pirmosios vietos, kuriose žmonių gimtinė šioje žemėje įsitvirtino, ten įkūrė pirmąsias savo gyvenvietes. Gyventojų daugėjant nuo kranto pamažu jas tolimo, stūmėsi į krašto gilumą. Tad upių pakrantės turi būti mums šventas paminklas, nes į jas pirmieji mūsų protėviai įkėlė koją, čia sunkiai ėmė kurti gyvenimą šeimomis, užmezgė pirmuosius visuomeninius ryšius, kurie plačiai išsiskleidę ir išplitę tapo didžios tautos sanglauda. Galiausiai čia žemė, bendra mūsų motina, priimdama į savo glėbį paskutinių mūsų proprotėvių palaikus, tapo mums brangiausia tėvyne, kiek kartų kančiomis ir mūsų krauju išpirkta.

Gražiausią 1857 m. dalį praleidau šioje „mūs upelių gimtinėje“⁶⁰ darbuodamasis, nuolat bendraudamas su kaimo žmonėmis. Retai užsukdavau į turtingųjų bajorų dvarus, užtat neaplenkiau nė vienos klebonijos, o plaukdamas iš vienos kaimo pastogės į kitą kiekvienoje tyriau kasdienio gyvenimo smulkmenas, ieškojau liaudies padavimo ar dainelės, t. y. to tautos ženklų, kuris taip galingai atskleidžia tikrąjį liaudies charakterį. Kiek ten aptikau senųjų tautos dorybių, kaip svetingai buvau priimtas. Jaudinantis paprastumas ir nuoširdus gerumas būna paprasto žmogaus širdyje – skaisčioje, nesugadintoje jokio dirbtinumo, neapnuodytoje veidmainiškumo nuodais. Jų sieloje skaistu, ramu ir iškilminga, kaip pati gamta, su kuria jie nepaliaujamai bendrauja. Gyvenantiems atokiuose šios gražios upės vingiuose, nutolusiuose nuo miestų, nuo didelių kelių, nuo sugedusių žmonių sangrūdų, kurie triukšmingai tarpusavyje maišydami visur skleidžia sugedimą. Ir kas

kilmę, Vilnius: Vaga, 1971, p. 13–48 ir kt; Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje: susidomėjimas lietuvių kalba, istorija, tautotyra. Disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti*, Kaunas: spaustuvė Varpas, 1939 (fotografuotas, taisytas leidinys: Vilnius: Petro ofsetas, 1997), p. 108–109. Naują požiūrį į Palemono legendą ir jos turinį žr. Gintaras Beresnevičius, *Palemono mazgas: Palemono legendos periferinis turinys. Religinė istorinė studija*, Vilnius: Sapnų sala, 2003; Kęstutis Gudmantas, „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios lietuvių vardo etimologijos“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 245–268. Taip pat žr. Eligijus Raila, „Lietuvos atradimas, arba Palemono prolegomenai“, *Naujasis*

židinys. Aidai, 1995, Nr. 4, p. 298–303; Sigitas Narbutas, „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, p. 286–314 ir kt.

Palemono istoriškumu neabejojo ir kiti Konstantino Tiškevičiaus amžininkai – Dionizas Poška, Simonas Daukantas, Justinas Narbutas, Teodoras Narbutas.

58

1837 m. Teodoras Narbutas pristatė dar vieną lietuvių kilmės teoriją, šį kartą šios tautos pradžią įžvelgdamas lydinyje dviejų tautų – gelonų ir budinių, iš kurių pirmieji, kaip manyta, buvę pelazgų-helenų, o antrieji – indų-skitų kilmės. Žr. Teodor Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 2: *Sledzenia początków narodu litewskiego i początki jego dziejów*, Wilno, nakładem i drukiem Anto-

niego Marcinowskiego, 1837, s. 67–103 ir kt. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, „Tautos versmų beiškant“, Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 2, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1995, p. 5–22.

59

Lietuvių kilmės teoriją iš germanų kimbrų genties Juozapas Ignacijus Kraševskis paskelbė 1847 m. Žr. J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, Warszawa, w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847, s. 49–67.

60

Žr. Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich, s. 16. Taip pat žr. šio leidinio p. 2, išnašą 1.

gi jiems piktų ar bedieviškų minčių užneš? Juk, žinoma, ne sielininkas, pavasarį su mediena plaukiantis – jis skuba su prekėmis, naudodamasis gerais vandenimis, ir praeina pro šalį tarsi šios upės banga, kur jį neša. Taip gyvena dar ištisos kartos prie ramių Neries krantų. Kažkoks nekaltas džiaugsmas juos užvaldo, kai kas nors jų sodybas aplanko. Ir pas mane bėgo jie visomis šeimomis lenktyniaudami, džiaugsmingai juokdamiesi ir nešdami dovanų, kokių mūsų žemė duoda: nešė duonos, sūrio, pieno, laukų gėlių, ir su tokiu nuoširdžiu atvirumu, kad ir apsakyti nemoku. Ir už ką viskas? Už ką? Vien už tai, kad jų krašto upe plaukiu, kad užsuku į jų pastogę, kad to vandens, kurio krantuose jie gyvena, kurio gėrybes kasdieniame gyvenime vartoja, to vandens ir tos žemės, kurie juos maitina, trokštu atkapstyti senus paminklus. Jeigu norint kas nepatikėsi mano žodžių, plauk paskui mane ir grįši iš šios kelionės džiaugsmo kupina širdimi, ir pakiliai kartosi sykiu su Chodžka: „Graži yra mūsų plačioji Lietuva!“⁶¹

Kiekviena upė turi savo praeitį, savo istoriją, svarbi, nes teikia kraštui naudą per jį tekėdama, turi nepriklausomą būdą ir tik jai būdingą veidą. Ir kiekviena upė teka, kaip teka žmogaus gyvenimas: savo kūdikystėje, prie žiočių, iškart nežymi, paskui, pastiprinta ir paremta mažesnių už ją upių, tarsi mokslu ir patirtimi praturtėjusi, auga, įgyja didesnių jėgų ir orumo. Ji pradeda bręsti ir atneša naudą tuomet, kai jau malūnus ar kitas įmones suka, kai ant savo keteros krovinių prikrautus laivus iš vienos vietos į kitą, iš šalies į šalį perneša. Tai siautėja ir putoja tarsi rūstybės akimirka, tai vėl teka ramiai ir taikiai. Toliau gili, nepasiekiamą – tarsi žmogus giliai susimąstęs. Tai vėl sekli, čiurlenanti, besisukdama smagiai per akmenėlius, kaip tasai besijuokiantis linksmai vėjavaiikiškai nusiteikęs. Kiek kartų tekėdama žavingai ir koketiškai pakeliui glaudžia savo nuostabų krantą, kaip žmogus širdimi ir mintimis myluojasi su gražia moterimi, kaip meiliu vyliumi susipina su savo mylimąja, kai saldžiame jos bučinyje ieško meilės ir laimės. Galop plati, rimta ir pražilusai kaip kokia senolė palengva įsiliedama į didžiųjų vandenų verpetus, kurie ją įsiurbia, veltui tarp anų dar stengiasi išsaugoti bent kokius gyvenimo ženklus ir savo buvimo pėdsakus, o pačiupta didesnės jėgos pagaliau pranyksta jūros bangose – taip, kaip pranyksta žmogaus pėdsakai amžinybės erdvėje. Žmogus nepaliaujamai atgimsta būsimoje kartose, kaip ir upė atsinaujina prie versmės ir teka tūkstančius metų. Apskritai, kiekvienas gyvenimas – tai nuolatinė materijos kaita tam tikra forma ir, kaip apibrėžė mūsų išmintingasis Sniadeckis⁶², nuolatinė formos kaita tam tikra materija. Visi mūsų gyvenimai yra panašūs, paklūsta vienoms ir toms pačioms teisėms ir sąlygoms. Pradžia, pabaiga ir nuolatinis atgimimas yra neatšaukiama gyvenimo teisė, o neatskiriama jo sąlyga yra nuolatinis naudingas troškimas. Kas savo gyvenime tos sąlygos neįvykdė, tas gyveno kaip upė, kuri teka

61
Tai žodžiai (orig.: „Piękną jest szeroka Litwa nasza!“), kuriais Ignacijus Chodžka pradeda savo garsųjį Neries aprašymą. Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 1, s. 9.

62
Konstantinas Tiškevičius mini biologą, chemiką, mediką, publicistą, filosofą, vi-

suomenės veikėją, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorių Andriejų (vel Andrių) Sniadeckį (Jędrzej Sniadecki vel Śniadecki, 1768–1838) ir jo garsiąją, 1804 m. paskelbtą organinių būtybių teoriją. Žr. Jędrzej Sniadecki, *Teorya jestestw organicznych*, t. 1, w Warszawie, w Drukarni № 646 przy Nowolipiu, 1804. Taip pat žr. Jędrzej Sniadecki, *Teorya jestestw organicznych*, t. 2, w Wilnie, drukiem Józefa Zawadzkiego, typografa

Imper[atorskiego] Uniwers[ytetu] Wileńskiego, 1811; Jędrzej Sniadecki, *Teorya jestestw organicznych*, t. 1, Wilno, w Drukarni Dyecezalnej u XX. Miśtionarzy na Górze Zbawiciela, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, 1838. Apie Sniadeckio teorijos sklaidą visuomenėje žr. Birutė Railienė, *Andrius Sniadeckis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 75–82.

nenaudingai, kaip tuščias žiedas, kuris nužydėjo be vaisiaus, kaip tranas, kuris nieko naudingo neveikdamas, svetimą darbą suryja.

Visos upės, tekančios po visą Žemės rutulį, kaip turinčios natūralią, gamtos joms skirtą savybę, ir šiandien esti kliūtimi, todėl dažniausiai sudaro pastovias valstybių, šalių ir privačių valdų sienas. Kokia tvirta siena jos turėjo būti gilioje senovėje ir galinga pirmųjų klajoklių tautų genčių, kurios jų pakrantėse pirmosioms gyvenvietėms vietos ieškojo, tvirtovė. Šios tautos, neturėjusios apsisaugoti jokių tvirtovių nei miestų, nei lengvos galimybės tokių turėti, pastebėjo, kad upės, skiriančios gentis, yra vienintelis sargas nuo tarpusavio anpuolių ir užtikrinta galimybė reguliuoti beatsirandantį visuomeninį gyvenimą. Taigi, skrupulingai tiriant upes, kiekvienos jų krante atidžiai reikia ieškoti įvairių smulkių, iš pažiūros niekuo nepasižyminčių kalbos, tarmės buities papročių atspalvių – žodžiu, visokių smulkmenų, kitados skyrusių gentis tarpusavyje ir sudariusių atskirą kiekvienos tautybę.

Kokios nors genties susitelkimą į vieną sambūrį, tarsi į vieną šeimą, kalbančią ta pačia kalba, savaip Dievą išpažįstančią ir širdyje puoselėjančią kokią nors vieną bendrą idėją, be to, toje teritorijoje gyvenančią per amžius, kartu tobulinant šeimos santykius, nustatant tas pačias buities sąlygas, vienodus visuomeninius santykius, šventai puoselėjant dorą ir pripažįstant tik jai būdingas ydas, – vadiname tauta. Tik tautybė skiria ir atskiria gentis, tautas, šalis. Išskirtinė kiekvienos tautos teisė, suteikta jai nuo gimimo, yra tai, kad, jeigu per metų metus švelnus ir išmintingas jos valdovų ar vyriausybės bendravimas su ja gali kiek susilpninti jos ryšius ar jos siekius kita linkme nukreipti, tai atvirksčiai – kiekviena nesėkmė ir persekiojimas dar labiau ją sustiprina, daro ją rūstesnę ir suteikia jėgų. Tautiškumas jokia žmogaus galia žemėje nesunaikinamas, nes Dievo valia atsiradęs, pagaliau jis tapo visų išmintingų ir tėviškų valdžių bei sostų įvertintas ir gerbiamas. Kai įsitikinta, kad pagarba jam yra visuotinės gerovės pagrindas ir valdžių bei sostų atrama, jis tapo garantuotas žmonėms kaip šventa liaudies nuosavybė. Laimė mylėti savo žemę, jai tarnauti, kad tik protingai, protu, kalba ir veiksmais, šiandien žmogui jau nėra nusikaltimas. Galima jį mylėti garsiai, atvirai. Šiandien mokslas yra ta nekalta priemonė, sykiu ir veiksmingas skatulus žmogui nuoširdžiau, atviriau ir visiškai saugiai kalbėti apie žemę, kuri jam davė gyvenimą. Niekas nuoširdžiau, įkvėptiau, jeigu taip galima pasakyti, nemyli savo žemės labiau už lietuvį. Žemė kitiems, sakykim, vokiečiams, yra tik įrankis turtams gausinti: iš prastos ir nederlingos, kurioje gimęs, jis pereina į svetimą, geresnę, į tą, kuri jam duoda daugiau naudos, be skausmo, be ilgesio. Tuo tarpu lietuvis savąją myli širdimi, šlovina ją kaip dievybę, be ašarų ir ilgesio neapleidžia, nors ji jam gardaus duonos kąsnio ir nedavė.

Tarp Dievo pirštu paženklintų kraštų likimų lietuvių tauta patyrė nepaprastų lemties staigmenų. Kai prieš keliasdešimt metų puikus monarchas⁶³ mūsų provincijai rodė kuo didžiausią palankumą, čia, Lietuvos universitete⁶⁴, kuriame susirinko europinės šlovės mokslui nusipelnę vyrai, geriausios valios žmonės – krašto tautiškumo pradmenys ne mažiau atsiskleidė jų mokslo siekiuose. Daug ten prakaito išlieta tiriant dabar jau pražuvusių senovės tautų istoriją ir kalbas. Atkapstyti senųjų romėnų ir graikų kalbos bei rašto paminklai, įvertintos memorialinės jų senienos ir kiekviena panaši smulkmena noriai mokslo lobynuose talpinta.

63

Imperatorius Aleksandras I. Žr. šio leidinio p. 7, išnašą 24.

64

T. y. 1803 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos pa-

grindu įkurtame Imperatoriškajame Vilniaus universitete.

Moksliskai diskutuota apie gotus, mezogotus, galus, normanus ir Dievas žino dar apie ką, bet niekas mums nepasakė, kas buvo lietuvis, iš kur jis atsirado šioje varganoje žemėje, kaip gyveno, kuo mito, kuo rengėsi, kokie buvo pirmūkščiai lietuvių papročiai, kokie jo kasdienio gyvenimo įpročiai, kaip jis suprato Dievą, kaip Jį šlovino, kokios buvo visuomeninio ir politinio gyvenimo normos ir t. t. Kunigas Ksaveras Bogušas, Vilniaus katedros prelatas ir universiteto garbės narys, pirmasis plušėjo prie lietuviškų senienų⁶⁵. Kaip Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys 1806 m. gruodžio 12 d. šios draugijos posėdyje jis viešai skaitė traktatą apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę, kurį vėliau, 1808-aisiais, išspausdino Varšuvoje⁶⁶. Šis išsilavinusio prelato traktatas, be istorinių duomenų apie lietuvių pradžią, dar apima lietuviškų žodžių žodynelį bei lyginamąją kai kurių žodžių lentelę, atspindinčią giminystę su septyniomis skirtingomis tarmėmis⁶⁷. Tais pačiais metais Juozapo Zawadz-
kio spaustuvė Vilniuje išspaudė knygelę pavadinimu *Rzut oka na dawność litewskich narodów* („Žvilgsnis į lietuvių [genties] tautų senovę“)⁶⁸. Tai nuodugnus mokslinis veikalas, kaip ir visi jos autoriaus tyrimai, tačiau šioje knygelėje, tiesą sakant, niekas nerado Lietuvos istorijos. Pirmojoje jos dalyje mūsų mokslingas istorikas leidžiasi į gilioje senovėje šioje žemėje gyvenusių tautų pažinimą, tarp jų ieškodamas lietuvių. Tačiau miglotai ir itin trumpai apie juos kalba. Antrojoje dalyje jis veda mokslinį ginčą su Naruševičiumi⁶⁹ dėl neteisingai senovėje nurodytos kai kurių tautų, gyvenusių mūsų žemėje, vietos. Po trylikos metų Antanas Bolesław Hlebavičius parašė trumpą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apybraižą ir šį darbą išspausdino

65

Garsusis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos auklėtinis, jėzuitas, politikas, publicistas, pedagogas, mokyklų vizitatorius, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto garbės bei Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys Pranciškus Ksaveras Bogušas *vel* Bohušas (Franciszek Ksawery Bohusz, 1746–1820).

66

Žr. *O początkach narodu i języka litewskiego, rozprawa przez Ksawera Bohusza, Imperialnego Wileńskiego Uniwersytetu członka honorowego, Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk członka czynnego, pralata Katedry Wileńskiej, orderu Śgo Stanisława Kawalera napisana, a na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa Warszawskiego roku 1806 d[nia] 12 grudnia czytana, to iest 1808 roku wydrukowana w Warszawie, w Drukarni Gazety Warszawskiej.*

67

Ši nedidukė 1806 m. parašyta ir po poros metų išspausdinta vieno garsiausių savo meto asmenybių, visuomenės veikėjo, tačiau iki tol jokiais istoriniais rašiniiais nežinomo autoriaus knygelė sukėlė tikrą audrą. Šią studiją galima būtų pavadinti programine, turėjusia neabejotiną įtaką tolesniems Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos tyrimams. Pirmą kartą jau pačiame pavadinime buvo taip aiškiai suformuluota tezė apie lietuvių tautos kilmės, taigi ir jos kalbos – kaip svarbiausio jos ženklo, tyrimų būtinybę. Maža to, pareikšta, kad ši kalba taip pat gali tapti elitine, ja gali būti ne tik kuriama grožinė literatūra, bet ir rašomi mokslo veikalai, taigi ir Lietuvos, lietuvių tautos istorija. Bogušo studija atgaivino ir lietuvių kilmės iš herulų teoriją, suteikė jai naujų spalvų, inspiravo plačią diskusiją. Plačiau apie tai žr. Jan Jurkiewicz, „Albertas Vijūkas Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas“, *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 3–4, p. 105–106.

68

Turimas omenyje jau anksčiau Konstantino Tiškevičiaus minėtas (žr. šio leidinio p. 14, išnašą *) Joachimo Lelewelio veikalas. Žr. *Rzut oka na dawność litewskich narodów i związki ich z herulami*, w Wilnie: drukował nakładem autora Józef Zawadzki, 1808. Šis darbas buvo parašytas kaip recenzija Pranciškaus Ksavero Bogušo knygai.

69

Konstantinas Tiškevičius rašo apie jėzuitą, Smolensko (1788–1790) bei Lucsko (1790–1796) vyskupą, visuomenės veikėją, istoriką, poetą, veikalo *Historia narodu polskiego* („Lenkų tautos istorija“, Varšuva, t. 1–7, 1780–1824) autorių Adamą Stanislovą Naruševičių (Adam Stanisław Naruszewicz, 1733–1796). Naruševičiaus veikalas vėliau buvo pakartotinai išleistas 1836–1837 ir 1859–1860 m. 1755–1755 m. Vilniaus akademijoje Naruševičius dėstė lotynų kalbą.

1825-aisiais⁷⁰ Vilniuje, pas Antaną Marcinovskį⁷¹. Būtent šiuo laikotarpiu kaip kuklus Kauno mokyklos mokytojas savo veiklą pradėjo mūsų tautos dainius⁷². Pagal Lietuvos liaudies dainas ir padavimus jis rašė balades, o remdamasis istoriniais padavimais kūrė padavimus ir poemas. Du pirmieji Adomo Mickevičiaus baladžių ir romanų tomeliai, 1822 m. išspausdinti Vilniuje, tik pasirodę uždegė visą skaitančiąją visuomenę⁷³. Visur, kur tik skaityta lenkiškai, vienu balsu šaukta: didis poetas! Vien tik universiteto mokslo autoritetai ir senosios XVIII a. kartos žmonės, įpratę prie klasikinės poezijos, – prie Naruševičiaus ir Trembeckio⁷⁴ odžių, prie Krasickio satyrų⁷⁵ – jam šį titulą užginčijo⁷⁶. Mickevičius pirmasis pradėjo rašyti iki tol lenkų raštijoje nežinomą

70

Konstantinas Tiškevičius suklydo – turėtų būti: „1821“.

71

Pirmosios monografijos apie Vytautą Didįjį autorius, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, žymiojo Ignacijaus Žegotos Onacevičiaus (Ignacy Żegota Onaciewicz vel O' Naciewicz, 1780 vel 1781–1845) mokinys, pedagogas, istorikas, vertėjas Antanas Boleslovas Hlebavičius (Antoni Bolesław Hlebowicz, 1801–1847). Knygos metriką žr. šio leidinio p. XXV, išnašą 55. Tą patį tekstą (su Vytauto Didžiojo atvaizdu) prieš tai Hlebavičius buvo paskelbęs ir periodinėje Vilniaus spaudoje. Žr. A[ntoni] B[olesław] Hlebowicz, „Krótki rys życia Witolda, wielkiego xiążęcia litewskiego“, *Dziennik Wileński*, 1821, t. 1, nr 4, s. 377–404; t. 2, nr 5, s. 43–71; nr 6, s. 160–193; nr 7, s. 258–266.

72

Adomas Mickevičius. Kauno apskritinėje mokykloje Mickevičius dirbo 1819/1820 ir 1822/1823 mokslo metais bei 1823/1824 m. pradžioje (suimtas Kaune 1823 m. spalio 23 (lapkričio 4) d.).

73

1822 m. Vilniuje pasirodė tik pirmasis Adomo Mickevičiaus poezijos tomelis. Žr. *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 1, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1822. Antrąjį tomelį Mickevičius parengė jau

mokytojaudamas Kaune, o išspausdino 1823 m. Vilniuje, toje pačioje Juozapo Zawadzkiego spaustuvėje. Žr. *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 2, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1823.

74

Konstantinas Tiškevičius mini vieną talentingiausių Apšvietos laikotarpio Lenkijos ir Lietuvos valstybės poetų ir visuomenės veikėjų, karaliaus Stanislovo Augusto sekretorių Stanisławą Trembeckį (1737 (?) – 1812). Anot Czesława Miłoszo, „pagarba, kurią jam jautė net nieko bendra su juo neturintys poetai, tiesiog pribloškia, ypač turint omenyje, kad visą jo kūrybinį palikimą galima sutalpinti į vieną ploną tomelį“. Žr. Czesław Miłosz, *Lenkų literatūros istorija*, iš anglų kalbos vertė Kornelijus Platelis, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 199. Trembeckis ypač pagarsėjo poema *Sofjówka* („Sofijuvka“). Šis Sofijos Potockienės (Zofia Glavani, *primo voto* Witt, *secundo voto* Potocka, 1760–1822), o tiksliau – šios kunigaikštienės vardu pavadinto įspūdingo parko (dabar Umanė, Ukraina), kurį 1796 m. įkūrė jos vyras, Stanislovo Augusto laikų politikas, generolas Stanislovas Feliksas Ščensnas Potockis (Stanisław Szczęśny Potocki, 1753–1805), garbei skirtas kūriny buvo vertinamas ir Imperatoriškojo Vilniaus universiteto studentų aplinkoje. Adomas Mickevičiaus, apskritai didelis Trembeckio kūrybos gerbėjas, 1822 m. poemą *Sofjówka* paskelbė su

savo komentarais (pirmą kartą „Sofjówka“ išleista 1806 m.). Žr. Ten pat, p. 201. Taip pat žr. Ryszard Przybylski, *Ogrody romantyków*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978, s. 33–34; Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX a. Lietuvos literatūroje*, p. 229–233.

75

Žymiausias Apšvietos laikų Lenkijos ir Lietuvos valstybės poetas, ypač pagarsėjęs savo eiliuotomis satyromis bei pasakėčiomis, romanistas, vertėjas, visuomenės veikėjas, nuo 1766 m. – Varmijos vyskupas, nuo 1795 m. – Gniezno arkivyskupas, vienas artimiausių karaliaus Stanislovo Augusto bičiulių – Ignacy'jus Krasickis (1735–1801). Czesławas Miłoszas Krasickį taikliai apibūdino kaip darbštuolį, kuris „kūrybą laikė ypatingu pašaukimu, moralisto pareiga vertinti visus žmonių reikalus“. Žr. Czesław Miłosz, *Lenkų literatūros istorija*, p. 194.

76

Be abejo, Konstantinas Tiškevičius rašo apie vadinamąjį romantikų ir klasikų ginčą, kurio pradininkas – jau anksčiau minėtas (žr. šio leidinio p. 6, išnašą 17) Jonas Sniadeckis, 1819 m. Vilniaus spaudoje ta tema išspausdinęs poleminių rašinių (straipsnis rašytas Vilniuje, 1818 m. gruodžio 12 (24) d.). Žr. Jan Sniadecki, „O pismach klassycznych i romantycznych“, *Dziennik Wileński*, 1819, t. 1, nr 1, s. 2–27. Plačiau apie tai žr. *Lietuvių literatūros istorija*:

romantinę poeziją. Tos mokyklos, kuri turėjo tautinei poezijai atverti visiškai naują erą, iš karto nenorėta suprasti, o anas didelis užsidegimas, su kuriuo visa tauta priėmė Mickevičiaus balades ir jo poemą *Grażyna* („Gražina“), anuo metu lyginta su labai prasčiokiška, skirta muzikams, kurie karčemose prisigėrę patys nežino, ką šūkaloja⁷⁷. Bet tuo laiku Mickevičiaus baladės pamažu po visą kraštą plito, ir kuo toliau, tuo labiau buvo vertinamos. 1828 m., kai Sankt Peterburge buvo išspausdinta poema *Konrad Wallenrod* („Konradas Valenrodas“) – Lietuvos istorija paremta ir taip genialiai parašyta, o po to dar Europoje į penkias kalbas kelis sykius išversta, taigi kai su ja pasaulis susipažino, sutaikė skirtingas nuomones, o savo kūrėjui nemirtingą vardą užtikrino⁷⁸.

Anuo metu būta ir mokslinių rinkinių – tiek privačiose rankose, tiek universitete. Universitetas savo rinkiniuose tarp Egipto mumijų, kinų, sanskrito rankraščių, romėniškų paminklų liekanų ir panašių atmintinių daiktų, kuriuos labai vertino, savo saugyklose turėjo sidabrinių diademų, žalvarinių antkaklių, iškastų iš priešistorinių kapų. Ten buvo ir keliolika akmeninių aukojimo kirvelių⁷⁹, bet šie daiktai niekieno dėmesio labiau neatkreipė, niekas netgi iš smalsumo neklausinėjo, iš kur jie čionai atsiradę, nei ieškojo senosios jų paskirties. Ką vaizdavo aukojimo kirvelis, ką reiškė parūdiję gelžgaliai, pažaliavusios žalvario liekanos, paimtos iš priešistorinių kapų, – to niekas nesuprato, o kai rasdavo tokią senieną, nežinojo, kam ją reikėtų priskirti – tai laikyta kažkokiu nereikalingu daiktu, visai netinkamu naudoti, itin menkos vertės, nevertu į save atkreipti dėmesio tokio svarbaus dalyko, koks yra mokslas.

Privačių asmenų rinkiniai buvo panašaus pobūdžio: brangių rakandų rinkimas iš viso pasaulio, o mažiausiai iš gimtųjų kraštų, be jokios sistemos, be jokio ypatingo siekio, tikra rakandomanija. Generolas Kosakovskis⁸⁰ savo gausiame raritetų rinkinyje, be rečiausių svetimų kraštų daiktų, turėjo lietuviškų ašaruvį, bet

XIX a., sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 257.

77

Adomo Mickevičiaus poema „Gražyna“ paskelbta antrajame rinkinio *Poezje Adama Mickiewicza* tomelyje. Žr. Adam Mickiewicz, „Gražyna. Powieść litewska“, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. 2, s. 11–88.

78

Knygos metriką žr. šio leidinio p. 2, išnašą 2.

79

Orig.: „Młotków ofiarniczych“. Tai tie patys gludinti akmeniniai kirveliai su skylėmis kotui, tiksliau – tas jų tipas, kuris vėlyvajame neolite – senajame bronzos (kitaip – žalvario) amžiuje buvo

ypač rūpestingai gaminamas, šlifuojamas, naudojamas apeigose, o po to paaukojamas kasant arba skandinant. Už šį paaiškinimą esu dėkinga Vyktinui Vaitkevičiui. Konstantino Tiškevičiaus amžininkų diskusijos apie šių archeologinių radinių paskirtį atgarsius žr. Eust[achy] hr[abia] T[yszkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w Zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842, s. 37–40 (straipsnis „Młotki kamienne“, t. y. „Akmeniniai kirveliai“).

80

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje pirmojo ir garsiausio XIX a. pirmosios pusės privataus Vilniaus muziejaus (meno ir senienų kabineto) savininką, didiką, visuomenės veikėją, 1794 m. sukilimo dalyvį, Napoleono I adjutantą,

grafą Juozapą Antaną Kosakovskį vel Kasakauską (Józef Antoni Kossakowski, 1772–1842). Manoma, kad muziejus buvo įsteigtas tuoj po 1815 m., kai, pasinaudojęs amnestija, generolas visam laikui apsigyveno Lietuvoje. Rinkinius Kosakovskis pradėjo kaupti dar Paryžiuje, kuriame pirmą kartą ilgesniam laikui atsidūrė tuoj pat po Tado Kosčiuškos sukilimo pralaimėjimo. Muziejus buvo savotiška Vilniaus įžymybė ir ne mažiau žinomas ir lankomas nei Imperatoriškojo Vilniaus universiteto mokslo kabinetai. Kaip rodo Konstantino Tiškevičiaus tekstas, šiame muziejuje ne kartą lankėsi ir jis pats. Šių vizitų įspūdžius taip pat žr. šio leidinio p. 260–261. Apie Kosakovskio kolekciją taip pat žr. E[ustachy] T[yszkiewicz], *Archeologia na Litwie* (odbitka z *Rocznika dla Archeologów* z roku 1871), Kraków, w Drukarni C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1872, s. 8;

jų reikšmės ir istorinės vertės absoliučiai nesuprato, nes rodydavo kaip stiklinius rutuliukus, įprastus senųjų damų drabužinėse ištiesinti suglamžytiems brabantietiškiems nėriniam. Prelatas Grosmanis⁸¹, vienas iš anų laikų rakandomanų, savo moksliniame rinkinyje, kurį sudarė įvairūs daiktai, dailia networka sudėti, turėjo keletą akmeninių aukojimo kirvelių⁸² ir, nežinodamas senosios jų paskirties nei istorinės vertės, su pasitenkinimo šypsena, rodančia didžiulį džiaugsmą, – dėjo į angą žvakę, ir štai žvakidė. Šioje epochoje vyravo neapsakomas abejingumas savo praeičiai ir sąstingis, o tuo metu archeologijos mokslas, kuriuo pas mus netikėta ir visiškai šioje srityje nesidarbuota, Europoje jau su užsidegimu buvo įvaldytas. Ką jau sakyti apie Italiją, kur nuo seno žemė kasinėta ieškant senovinių miestų, prieš amžius užpiltų ugnies pelenais. Į šį mokslą uoliai įsitraukė ir Prancūzija, o Danija ir Švedija su didžiausiu įkarščiu gilinosi į skandinavų praeitį. Iš šių pavyzdžių mums dar atrodė, kad mokslinę vertę turi tik tai, kas toli nuo mūsų, o pasilenkti prie gimtosios žemės – dėl kažkokios praeities menkos nuolaužėlės – tai žeminti profesoriaus togos orumą. Gerai buvo žinoma, kada įkurta Ninevija, kas įveikė Babiloną, dėl kokios priežasties ir kas sudegino Troją ir Kartaginą, kas išgelbėjo Romą, bet niekas mums nesakė, kas ir kada įkūrė Trakus, Kernavę, Vilnių. Nesakė, kokia buvo pastarosios sostinės pradžių pradžia ir stiprėjimas, kokie buvo jos prekybiniai ir politiniai santykiai su pasauliu ir t. t.

Bernatavičius įvadinėje savo kūrinio *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku* („Pajauta, Lizdeikos duktė, arba Lietuviai XIV a.“) dalyje pirmasis smulkiausiai davė supratimą apie senąjį mūsų miestą, o pačiame romane supažindino su Kernavės istorija⁸³. Teodoras Narbutas, toje epochoje niekieno nesuprastas, pats

Vincas Žilėnas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejaininkai. 5: Juozas Antanas ir kiti Kasakauskai“, *Kultūros barai*, 1983, Nr. 4, p. 62–65; Vidmantas Jankauskas, „Generolas Juozapas Antanas Kosakovskis ir jo rinkiniai“, *Menotyra*, 1998, Nr. 1, p. 15–22; Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 m.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 33 ir kt.

81

Mažiau informacijos apie Vilniaus kapitulos prelado Juozapo (?) Grosmano (vel Grozmanio, lenk. Grosmani) kolekcijos turinį. Žinoma tik, kad ten būta turtingos bibliotekos ir archeologinių daiktų. Eustachijaus Tiškevičiaus teigimu, Grosmano rinkiniai buvo komplektuojami atsitiktinai, be jokios išankstinės minties, o didžiausią jų dalį sudarė prelado dukterėčios Julijos Narbutaitės-Šiškovos (tuometinio Rusijos liaudies švietimo ministro Aleksandro Šiškovo žmonos) dovanoti daiktai. Žr. E[ustachy]

T[yszkiewicz], *Archeologia na Litwie* (odbitka z *Rocznika dla Archeologów* z roku 1871), s. 9.

82

Žr. šio leidinio p. 20, išnašą 79.

83

Šio Kaune gimusio (tiesa, kai kur literatūroje rašoma – kad Gardine), vaikystę Marijampolės apskrityje praleidusio, o mokslo žinių pasisėmusio Vilniaus mokyklose ir žymiajame Kremenecio licėjuje, kunigaikščio Adomo Kazimiero Čartoriskio sekretoriaus, rašytojo Felikso Bernatavičiaus (Feliks Bernatowicz, tikt. Feliks Aleksander Geisztowt Bern, 1786–1836) 1826 m. Varšuvoje paskelbtas istorinis romanas sulaukė milžiniško populiarumo. Žr. F[eliks] Bernatowicz, *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, romans historyczny, t. 1–4, w Warszawie, drukiem A[ntoniego] Brzeziny, 1826. Šis kūrinys Konstantinui

Tiškevičiui gyvam esant sulaukė dar ne vienos laidos (1829 m. – Pulavuose, 1839 ir 1854 m. – Vilniuje), tačiau knygos *Wilija i jej brzegi* teksto analizė rodo, kad daugiausia skaityta 1829-ųjų laida. Žr. F[eliks] Bernatowicz, *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, romans historyczny, t. 1–4, nowe poprawne wydanie, w Puławach, w Drukarni Bibliotecznej, 1829. Romanas buvo išverstas ir į anglų, prancūzų, vokiečių, rusų kalbas. Nuo 1886 m. romano fragmentai buvo verčiami ir į lietuvių kalbą, tačiau pirmą kartą visas tekstas paskelbtas tik antrajame XX a. dešimtmetyje. Žr. M. [Sic!] Bernatowicz, *Pajauta, Lizdeiko duktė, arba Lietuva XIV metašimtyj*, istoriškas romanas, sulietuvino Jonas Montvila, Chicago: spauda ir lėšomis „Kataliko“, 1911. Plačiau apie šį romaną bei kitus Bernatavičiaus kūrinius žr. Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje: susidomėjimas lietuvių kalba,*

vienas uoliai tyrė senuosius kapus, naršė Slaptąjį Karaliaučiaus archyvą. Pirmuosiuose rado brangių krašto praeities likučių, antrajame labai vargdamas išrašinėjo mūsų senosios istorijos liudijimus ir, atkakliai darbuodamasis, tą gausią medžiagą sudėjo darbe *Dzieje narodu litewskiego* („Lietuvių tautos istorija“) – į devynis išsamius tomus, kuriuos spausdinti pradėjo Vilniuje 1835 m. Antano Marcinovskio spaustuvė⁸⁴. Po Bernatavičiaus jau naują požiūrį į istorijos mokslą pateikė mokslingasis Mykolas Balinskis – 1836 m. visuomenei pristatė pirmąją mūsų miesto istoriją⁸⁵. Paskui ponas Kraševskis taip pat parašė išsamią Vilniaus istoriją⁸⁶. Rungtyniaudamas su Balinskiu, kaip pats pratarmėje pabrėžia, užsidegė ši veikalą kuo skrupulingiausiai parengti. Šis nenuilstantis rašytojas, sykį pajutęs lietuvių istorijos rašytojo pašaukimą, neapsiribojo Vilniaus istorija, bet paprastais žodžiais paprastoms liaudies širdims Lietuvai giedojo jos senąją istoriją, o iš menktų mūsų senosios tėvynės tautos padavimų liekanų, rūpestingai surinktų, sukūrė savo poemas – *Witolorauđa* („Vitolio rauda“) ir *Mindows* („Mindaugas“)⁸⁷. Vėliau gausiai ėmė rodytis naujųjų mūsų rašytojų įvairių pavidalų darbų, visuomet pasakojančių tautos istoriją. Tad tik jaunajai kartai teko garbė išplėsti iš tamsybės ir aprašyti gimtosios žemės istoriją. Tik jaunajai kartai buvo leista prieš pouniversitetinio mokslo autoritetus atsiliepti visiškai nauju požiūriu tiek į pačią reikalo esmę, tiek ir į patį mokslą.

istorija, tautotyra. Disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti, p. 216–217; Wacław Kubacki, *Twórczość Feliksa Bernatowicza (Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Prace Komisji Historycznoliterackiej, nr 12)*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1964.

84

Be abejonės, Konstantinas Tiškevičius žavėjosi produktyviausio to meto Lietuvos istoriko, šaltinių leidėjo, vertėjo, publicisto, kolekcininko, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Teodoro Narbuto (Teodor Narbutt, 1784–1864) darbais, visų pirma 1835–1841 m. Vilniuje leidėjo, literato, vertėjo, publicisto, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos auklėtinio, mo-

kyklų vizitatoriaus, visuomenės veikėjo (Šubravcų draugijos, Vilniaus tipografijos draugijos, Vilniaus biblijos draugijos nario) Antano Marcinovskio (Antoni Marcinowski, 1781–1855) lėšomis ir spauda paskelbtu devyniatomiu jo veikalu *Dzieje narodu litewskiego* (pirmieji trys tomai – *Dzieje starożytne narodu litewskiego* („Lietuvių tautos istorija“). Išliko ir šių istorikų korespondencijos fragmentai. Apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 54, 56.

85

Turimas omenyje garsaus istoriko, publicisto, visuomenės veikėjo, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario ir vicepirmininko Mykolo Balinskio (Michał Baliński, 1794–1864) veikalas. Žr. Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1–2, Wilno, drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1836–1837.

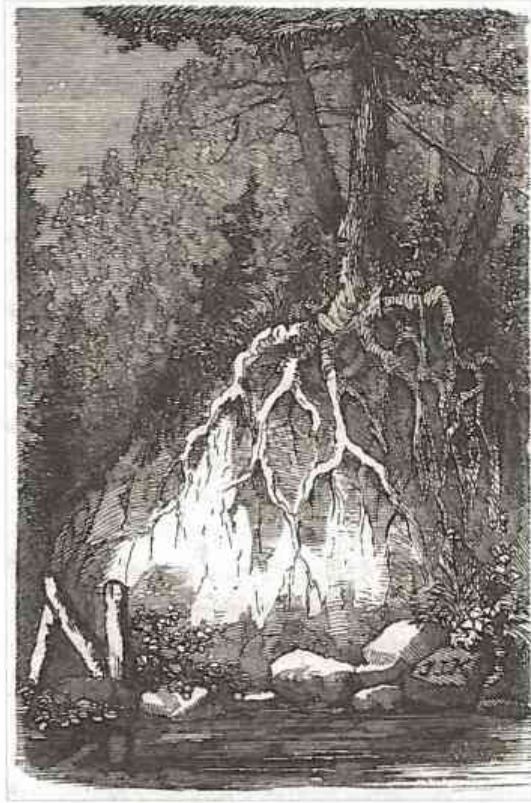
86

Žr. [Józef Ignacy] Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1, w Wilnie, w Drukarni S[amuila] Blumowicza, 1838. Po poros metų jau Juozapo Zawadzkiego spaustuvėje išleidžiamas naujas pataisytas ir papildytas šio tomo leidimas bei kiti trys tomai. Žr. [Józef] I[gnacy] Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–4, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840–1842.

87

Žr. [Józef] I[gnacy] Kraszewski, *Witolorauđa. Pieśń z podań Litwy*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840; [Józef] I[gnacy] Kraszewski, *Anafielas. Pieśni z podań Litwy*, pieśń druga: *Mindows*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.

Biarezinos ištakos (?)

II

Prieš pradėdant aprašinėti kokį nors dalyką, labai įdomu susipažinti su jo šaltiniais, iš kur kilęs jo vardas, kurį dabar turi, nes nuo to kiekvienas tyrėjas privalo pradėti savo darbą. Tačiau tai labai platus laukas, kuriame lengva pasiklysti, o dėl to neretas sau leidžia laisvai spėlioti. Iš tikrųjų, atrodo, didžiausias mūsų etimologų trūkumas dažniausiai būna tas, kad kiekvienas jų savo išvadas stengiasi papuošti vienokiu ar kitokiu gražiu pramanytu vaizdeliu arba jį prikabinti prie kokio nors istorinio vardo, ir retas jų žengia praktinį žingsnį – mažai kas ieško tiesos pačiame šaltinyje, dažniausiai paprastuose liaudies padavimuose išsaugotame, nesiremia vietine tarpe, nei ta nesyk taip jaudinama liaudies poezija, kuri viską įpratusi kurti ir sudėti savaip su tokiu kaimiško paprastumo spalvingumu. Kadangi čionai apie upes turime kalbėti, prisimenu, kad prieš kelerius metus viename mūsų laikraščių skaičiaus apie kai kurių žinomiausių mūsų krašto upių pavadinimų kilmę.

Tarp jų aptikau savo krašto Berezinos¹ upės pavadinimą. Vienas jaunas tyrėjas, galbūt kupinas poetinių vaizdinių etimologas², kildina ją nuo kažkokio senovės kario Berezuso. Esą, kai šios upės pakrantėse jis teikėsi pasiekti kažkokią garsią pergalę, upė nuo nugalėtojo vardo ir gavo Berezinos vardą. Jeigu šios išvados autorius, užuot daręs laisvas ir tokias romantiškas prielaidas apie aną senovės karį Berezusą, būtų panorėjęs nuvažiuoti iki Dokšicos, miestelio, esančio prie Barysavo ir Vileikos apskričių ribos, kur šias apskritis skiria upokšnis, tekantis per miestelį, ir jeigu jo krantu būtų paėjęs aukštyn, ne daugiau kaip varstą už to miestelio, lankoje būtų radęs didelį kelmą, kaip paskutinį palikimą labai seno beržo, iš po kurio ten esanti versmė upokšniu pradeda tekėti. Vietinėje rusinų tarmėje nuo pavadinimo beržo, iš po kurio jis išteka, upelis vadinamas Biarezina³. Toliau, atsigavęs nuo į jį tekančių upelių, sudaro didelę istorinę upę, tik jau lenkiškai pervadintą Berezina⁴.

Mūsų Neris, kurią šiuo metu imsime nagrinėti, turi du skirtingus pavadinimus: nuo ištakų, tekėdama per slavų žemę, ji – Vilija, o toliau, tekėdama per Lietuvą – Neris⁵, o dažnai ir Vilija lietuviškai vadinama. Lietuvoje, atrodo, Vilija nėra tik lietuvių kartojamas slaviškas vardas – ir vietos tarmėje šis upės vardas galėjo turėti kažkokią reikšmę. Tad abiejų šių pavadinimų kilmės reikia ieškoti konkrečiose tautose ir jų tarmėse. Neries pavadinimą mums teks apžvelgti dusek: pirmą kartą pažiūrėsime, kaip jo ištakų mūsų mokslininkai ieškojo slavų tarmėje, o antrą – kaip lietuvių kalboje.

Kad ši upė taip vadinta nuo seniausių laikų, įsitikiname iš senųjų kronikų, dokumentų ir nuo amžių jos pakrantėse gyvų liaudies padavimų. Slaptajame kryžiuočių archyve, Lietuvos kelių aprašymuose, aptiksime pėdsakų, kad Neris vadinta *Nerige*. Du anų laikų kronikininkai – Vygandas⁶ ir Lindenblatas⁷ – *Nerga* ir *Nerja* tą upę vadina. 1398 m. Vytautas viename laiške, kuriame Kryžiuočių ordinui žada pagalbą statant dvi pilies, aprašydamas jų ribas Nerį vadina *Nerige*. Kad Nerį oficialiuose raštuose kartais vadino *Wigilja*, įsitikiname iš Vladislavo Jogailos 1390 m. privilegijos, duotos Vilniaus kapitulai Panerių valdai, kurioje karalius taip sako: *Obstaculum in superiori parte nostri obstaculi in fluvio Wigilja situati*⁸. Panašiai Sarnickio veikale *Descriptio*

1
Orig.: „Berezyna“.

2
Šio etimologo vardo nustatyti nepavyko.

3
Orig.: „Biarezyna“.

4
Toliau tekste bus vartojamas autentiškas baltarusiškas šios upės vardas – Biarezina, o ne lietuviškas – Beržuona (vel Beržūna) ar sulenkintas variantas – Berezina (lenk. „Berezyna“). Kitus padavimus apie Beriazinos upės kilmę žr. Тодар Кашкурэвіч, „Касмаграфія і тапаграфія ў крыўскіх легендах пра камяні-

краўцы ды пра паходжанне рэк Вялля (Нярыс) і Бярэзіна“, *Druvis*, 2005, № 1, с. 37–45; *Легенды і паданні*, 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае, складальнікі М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі, Мінск: Беларуская навука, 2005, с. 379 (№ 643).

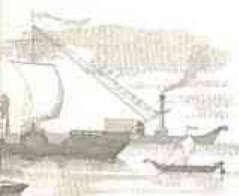
5
Orig.: „Nerys“.

6
Konstantinas Tiškevičius mini Kryžiuočių ordino heroldą Vygandą Marburgietį ir jo kūrinį – eilėmis parašytą šio ordino žygių į Lietuvą 1293–1394 istoriją, tiksliau – sutrumpintą šio dar-

bo vertimą proza, vadinamąją *Chronika nova Prutenica* („Naujoji Prūsijos kronika“).

7
Tikr. – Jonas Posilgietis, žymiausias Kryžiuočių ordino kronikos, aprašančios įvykius nuo 1360 iki 1419 m., autorius. Kronika rašyta lotyniškai, tačiau išliko tik jos vertimas į vokiečių kalbą, vadinamoji *Chronicon des Landes Preussen* („Prūsijos žemės kronika“).

8
„Kliūtis mūsų aukštupyje, kliūtys Vigilijos upėje esančios“ (lot.).

veteris et novae Poloniae („Senosios ir naujosios Lenkijos aprašymas“) Neris vadinama *Wigilija*⁹. Ponas Mykolas Balinskis spėja, kad jeigu Vilijos vardas upei buvo duotas tuo metu, kai Jogaila krikštijęs lietuvius, dėl to šio karaliaus ir galėjusi būti pavadinta *Wigilija*, t. y. *Vigilija*¹⁰. „Žodį *Wilija*, – rašo ponas Balinskis, – jeigu jo kilmės ieškotume lietuvių kalboje, galima tarti kilus nuo *Wilaju* – suvedžioju, arba nuo *Wilus* – suvedžiojimas, tad tokiu atveju *Wilija* turėtų reikšti „suvedžiojau“. Gal dėl to, kad ta nuostabi upė viliojo ir masino prie savo krantų vienišus, klajojančius po gūdžias girias senovės lietuvių ir jų vaidilas. Arba, priešingai, po vandeniui slypinčiomis rėvomis klatingai prigaudavo pirklus, išdrįsusius, Lietuvai su Prūsija ėmus prekyauti, leisti į pirmąją kelionę sieliais¹¹¹². Ir vėl toliau tas pats autorius rašo: „Anksčiau kitaip buvo vadinama, o tiksliau, turėjo ir antrą vardą – *Nerys*, nuo to tikriausiai, kad glūdėjo tarp iškilų kalnų, arba tikriausiai, kad žiūrinčiam nuo aukštų kalnų atrodė tarsi panirusi – lietuviškai – *Panerta*, nuo ko ją supantys kalnai ir mūsų laikais vadinami *Paneriais*¹³¹⁴. Toliau ieškodamas šios upės vardo panašumo užsienio kalboje, savo mokslingus tyrimus šis istorikas dėsto taip: „Tačiau gali būti dar vienas vardo *Nerys* kilmės šaltinis. Latvių kalboje *Nereht* reiškia „išgriebti, paplauti“, iš kur kilo *Nehrun*g arba *Nehring* – vokiečių kalboje didžiulių smėlio kaupų jūrų įlankose pavadinimas. Prūsijos dokumentuose dar XIII a. ji vadinta *Nerya*. Tad manau, jog lietuviai seniau šią upę vadino *Wilja*, *Neris* arba *Nerya* todėl, kad ši upė išrausė sau gilią vagą, suformuodama aukštas smėlingas pakrantes. Mūsų kaimiečiai lietuviai taria *Niarys* ir sako, kad esą tik lenkiškai jų puikioji upė vadinama *Wilija*¹⁵“.

Ponas Kraševskis spėja, kad upių pavadinimai senovės Lietuvoje kilę nuo dievybių, glbojusių tas upes, vardų. Tad lietuviškas upės pavadinimas – *Nerys*, jo nuomone, galėjęs kilti nuo išskirtinės dievybės *Nerys*, savo vardą imančios nuo žodžio *neru*, t. y. *neriu*.**

Kandidatas Mikuckis, Sankt Peterburgo imperatoriškosios mokslų akademijos išsiųstas į kelerių metų kelionę po vakarines imperijos provincijas ištirti tų šalių kalbų etimologijos ir istorinio jų giminytės pažinimo atžvilgiais, savo trejų kelionės metų tyrimus paskelbė ataskaitose antrajam Imperatoriškosios mokslų akademijos skyriui¹⁶.

9

Turimas omenyje lenkų istorikas, leidėjas ir reformacijos veikėjas Stanislovas Sarnickis (Stanisław Sarnicki, apie 1532–1597) bei 1585 m. Krokuvoje išleistas jo veikalas.

10

Vigilija (lot. „vigilia“) – Katalikų Bažnyčios didžiųjų švenčių išvakarių diena, turinti savo liturgiją.

11

Orig.: „Na tratwach“.

12

Žr. Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1, s. 6, pryzp. 5.

13

Orig.: „Ponary albo Ponarskie“.

14

Žr. Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1, s. 6, pryzp. 5.

15

Ten pat, p. 7, išnaša 5. Konstantinas Tiškevičius cituodamas nebuvo tikslus, todėl citata sulyginata su originalu ir patikslinta.

*

Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1, s. 5–7, pryzp. 5 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 85. – R. G.].

**

[Ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 129 [Konstantino

Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 15, išnašą 59. – R. G.].

16

Turimas omenyje Maskvos universiteto auklėtinis, filologas (aukštąją mokyklą baigė filologijos kandidato mokslo laipsniu), lietuvių kalbos tyrėjas Stanislovas Mikuckis (Stanisław Mikucki, 1814–1890) ir Imperatoriškajai mokslų akademijai Sankt Peterburge pristatytos devynios 1853 m. jo atliktos mokslo kelionės po Lietuvą ir Baltarusiją ataskaitos. Žr. *Отчеты Второму отделению Императорской академии наук о филологическом путешествии по западным краям России, кандидата Станислава П[авловича] Микуцкого*, тетр. 1–3 (отч. 1–7), С[анкт]-Петербург, в Типографии императорской

Apie slaviškąjį Neries pavadinimą sako taip: „Upė Neris¹⁷, kaip žinoma, išteka Barysavo apskrityje, t. y. slavų žemėje, ir turi slavišką vardą: *Wilija*, *Wil'ja* (baltarusių tarmėje *Willa*)¹⁸ – nuo žodžio *Wilat*¹⁹, t. y. nuolat keisti savo vagos kryptį dėl to, kad ji labai vingiuota. Vilija, tekanti per Lietuvos žemę, turi ir lietuvišką pavadinimą: *Nerys*, *Niaris*²⁰ – nuo žodžio *Nerti*, t. y. upė, besisukanti įvairiomis kryptimis“.*

Dėl šių tyrimų, surinktų mūsų krašte, kandidatas Mikuckis pareiškė priekaištų ponui Teodorui Narbutui: esą neva pastarasis nežinojęs apie lietuvišką Neries vardą²¹. Dėl to žilagalvis ir mokslui nusipelnęs lietuvių istorikas, viešai aiškindamasis apie Neries vardo kilmę, savo raštuose teigia: „Neris išteka Barysavo apskrityje iš Šylencų pelkių, esančių Šylencų bažnytkaimio rytuose. Šios pelkės iš trijų pusių juosiamos gana aukštų kalvų juosta, ir nuo dešiniojo Biarezinos kranto nutolusios septynis varstus. Einant tiesia linija ši upė, dar panaši į upokšnij, skalauja pirmąjį kaimą, taip pat vadinamą Šylencais ar Šalencais²², tačiau jau vandeninga ir vadinama Vilijos vardu. Ponas Mikuckis tai išveda iš baltarusiško žodžio *Wilajet*, t. y. sukiojasi tai šen, tai ten. Man atrodytų etimologiškai artimesnis lietuviškas žodis *Wilius*, neištikimybė, turint omenyje iš lietuvių kalbos kilusius vietovardžius, esančius prie tos upės ištakų – Šylencai, Šelincai, Šalincai²³, nuo *Szalu*, t. y. šalia, šalin, nutolęs, netoliese. Juk negalima nuginčyti, kad šiame užkampyje kitados negalėjo gyventi lietuviai, kol šiek tiek nebuvo pastūmėti į vakarus iš už Biarezinos atvykusių rusinų. Upė vėlgi tik labai neilgą nuotolį teka per kraštą, kur šiandien lietuviško pavadinimo nevartoja, lietuviai ją visą laiką vadino ir vadina tiesiog Vilija, o antrąjį vardą jai suteikė lietuvių mitologija nuo globėjiškosios neredės, t. y. deivė *Neris*²⁴.**

Tokie yra mūsų mokslininkų spėliojimai apie pirminę Neries vardo reikšmę²⁵. Pridurkime prie jų dar vieną padavimą, iki tol visiškai nežinomą. O jį sugebėjome išgauti prie pačių upės versmių, nemažai sunkumų

академии наук, 1855; тетр. 4 (отч. 8–9),
ten pat, 1856.

17
Plg.: „Вилія“. Žr. Ten pat, sąs. 2 (atask.
6), p. 29.

18
Plg.: „Вилія, Вилья (по белорусски:
Вилья)“. Žr. Ten pat.

19
Plg.: „Вилія“. Žr. Ten pat.

20
Plg.: „Нерисъ, Нярисъ“. Žr. Ten pat,
p. 30.

*
Отчеты второму отделению Императорской академии наук, с. 29–30
[Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius cituoja šeštąjį Stanislovo Mikuckio ataskaitą, išspausdintą antrajame leidinio

sąsiuvinyje (žr. šio leidinio p. 25–26, iš-
našą 16). Tiškevičius cituodamas nebuvo
tikslus, todėl citata sulyginata su originalu
ir patikslinta. – R. G.]

21
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje
jau minėtas Stanislovo Mikuckio ataskaitas ir jose pareiškė kritiką istorikui
Teodorui Narbutui. Pastarasis Mikuckiui
taip pat atsakė viešai, Vilniaus spaudoje.
Žr. Teodor Narbut, „Uwagi nad uwaga-
mi“, *Teka Wileńska*, t. 3, 1858, s. 358–369.
Plačiau apie šių dviejų tyrėjų polemiką
žr. Reda Griškaitė, „Simono Daukanto ir
Teodoro Narbuto epistolinis dialogas“,
p. 119–121.

22
Orig.: „Szylany czy Szaleny“.

23
Orig.: „Szylany, Szeliny, Szaliny“.

24
Plg.: „Kaip žinoma, graikai turėjo jūrų die-
vaitį, vadintą Nerėjumi (*Nereus*), didelių
jūros platumų valdovą. Jis turėjo daugybę
dukterų, ir jos vadinosi neredės (*Nerei-
des*). Esmė ir pavadinimu kažkas panašaus
į Nerį (*Neris*), tuo labiau, kad antikinių
žmonių nuomone, upės buvusios jūros
dukterys“. Žr. Teodor Narbut, „Neris“,
Teodor Narbut, *Dzieje starożytnie narodu
litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 82.

**
„Uwagi nad uwagami Teodora Nar-
butta“, *Teka Wileńska*, t. 3, 1858, s. 359
[Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Ra-
šinio metriką žr. šiame puslapyje, išnašą
21. – R. G.]

25
Šių dienų tyrėjų hipotezes dėl Neries
vardo kilmės žr. Aleksandras Vanagas,
„Upių vardai Neris ir Vilija“, *Lietuvių*

įveikę. Taigi, prieš daugelį amžių, o gal ir pasaulio pradžioje, čionai, šioje vietoje, gyvenusi žmonių pora: vyras, vardu Stepanas, o moteris – Veljana. Kokie santykiai jungė šiuos žmones – ar tai buvo santuoka, ar mylinti šeima, ar galop tik du mylimuoju – padavimas apie tai nutyli. Gana to, kad anas Stepanas buvo garsus siuvėjas, kuris, apsiūdamas visą apylinkę, uždirbdavo patogiam gyvenimui sau ir savo mylimajai Veljanai. Nežinia už kokį nusikaltimą vieną dieną Viešpats Dievas savo stebuklinga galia jį paverčia į akmenį. Atsižvelgęs, kad jis savo siuvėjo darbu išlaikė Veljaną, palieka Stepanui, nors ir suakmenėjusiam, galią siūti. Nuo tol tos apylinkės gyventojai darbą ir atlygį už jį pradėjo nešti prie suakmenėjusio siuvėjo, o Veljana iš savo priedangos tam tikrą valandą kasdien ateidavo ir iš pusiau suakmenėjusio savo draugužio uždirbtus pinigus pasiimdavo. Atsitiko, kad kažkoks pokštininkas iš apylinkės, atnešęs medžiagos, tarė: „Pasiūk man nei šį, nei tą!“ Siuvėjas, įžeistas šio netinkamo sąmojo, iš nuoskaudos ir pykčio praranda dar turėtus savo gyvybės likučius ir visiškai pavirsta į akmenį. Veljanai, savo papročiu įprastą valandą atėjusiai paimti uždirbtų mylimojo pinigų ir radusiai jį visiškai virtusį negyvu akmeniu, skausmas suspaudęs širdį ir ji puolusi ant jo iš sielvarto, apkabinusi savo baltomis rankomis, pradėjo verkti, o verkė taip nuoširdžiai, gaudžiai ir ilgai, kad iš ašarų pasipylė versmė. Galiausiai pati virtusi ašaromis nuplaukė upe. Nuo jos vardo iš pradžių Veljana ji ir vadinosi. Vietiniai žmonės, nežinia dėl ko ir kada praminę ją Vilijana, o sutrumpinę – Vilija ir iki šiol taip vadina²⁶.

Mylimojo verkianti Veljana

kalbotyros klausimai, t. 32: Baltų onomastikos tyrinėjimai, 1993, p. 230–237; Vykintas Vaitkevičius, „Vilija – Neris: vardo istorijos vingiai“, *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 6, p. 10–16; [Vykintas Vaitkevičius], „Neris ir mes“, *Liaudies kultūra*,

2008, Nr. 1, p. 3–5 [Vykintą Vaitkevičių kalbina Liudvikas Giedraitis].

26

Plačiau apie šį mitą, jo genezę, sklaidą bei per 2007 m. ekspediciją Nerimi užrašytus

vietos žmonių pasakojimus žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 32–38, 167–197. Taip pat žr. Э[рнст] А[ркадзьевіч] Ляўкоў, *Маўклівыя сведкі мінуўшчыны*, Мінск: Навука і тэхніка, 1992, с. 135–140.

Toks graudus, pilnas natūralaus kaimiško paprastumo vaizdelis, sykiu toks poetiškas. Be keistos savo sandaros, turintis tiek kūrybinės galios, perteikiantis tiek įvairiausių gilių jausmų, atsiradęs, išpuoselėtas ir taip rūpestingai per amžius paprastų vietinių žmonių nuoširdumo išsaugotas. Ir ašai jį pirmas ne taip lengvai čionai radau ir dėl to, kad man jį gauti daug vargo ir darbo atsiėjo, su dar didesniu malonumu skaitytojams perpasakoju. Tas akmuo, nuspalvintas liaudies legendos, iki šios dienos vadinamas Stepano akmeniu. Tai gana didelis pilko lauko granito luitas viršuje apvalėjančio kūgio formos. Vietos žmonės pasakoja, kad jis buvęs gerokai didesnis, bet metams bėgant vis giliau į žemę sminga²⁷. Tas akmuo stovi miške, priklausančiame Zabarjės dvarui, kuris yra dvarininko Rusecko valda. Šis padavimas, kad ir koks poetiškas ir žavus, labai nepanašus į tiesą, visai praranda pagrįstumą, kai pereinama prie rimto upės ištakų aprašymo: kadangi minėtas akmuo per keturiolika varstų nutolęs nuo upės, apie kurią ketiname kalbėti, ir nė menkiausio ryšio neturi su jos pradžia.

Barysavo apskrityje, šiaurinėje jos dalyje, tarp Vileikos seniūnijos ir dvarininko Gerlavičiaus valdos, šiek tiek iškilusioje aukštumėlėje, bet anaipol ne kalvotoje, driekiasi gana dideli pelkynai, apaugę pušimis ir žemaūgiais beržais, o tą pelkyną skersai kerta maža užtvankėlė, nestropiai padaryta, kokias pas mus daro pasukubomis, improvizuojant, kad palengvintų ūkinį tarpusavio bendravimą tarp kaimelių. Nuo šios užtvankėlės į vakarus toliau plyti raistas, ne didesnis kaip pusanatro lietuviškojo margo²⁸. O vakarinio šio raisto kranto link tyvuliuoja maždaug trijų kvadratinių sieksnių dydžio akis. Iš jos iš rytų į vakarus sruvena niekuo neypatingas upokšnis – pradžia tos puikios upės, kurios aprašymą pradėdame. Šis upokšnis keletą žingsnių nuo savo versmės turi susilieti su koku pasislėpusiu šaltiniu, nes, akivaizdžiai pasipildęs naujais vandenimis, staigiai virsta upeliu, tiesa, pelkėse, bet jau vaga tekančiu, bemaž uolekties²⁹ pločio³⁰.

Ši Neris pradžios dalis iki tol visuomenei nebuvo žinoma, niekas iš arti jos neapžiūrėjo ir tuo labiau niekas jos žemėlapyje nubraižė. 1808 m. valdžiai nurodžius, nubraižytas Neris planas nuo Vileikos iki Kauno. Šį žemėlapyje, nubraižytą ypač smulkiu masteliu, be tam būtinų tikslumo ir tikrumo, parengtą mačiau Kaune, garlaivių laivybos Nemunu ir Nerimi direkcijoje³¹. Ten mačiau ir panašų šios pačios upės žemėlapyje nuo Vileikos miesto iki Karolino, nubraižytą visai iš atminties, be jokių topografijos meno taisyklių. Tad išmatuoti

27 Stepano akmens atvaizdą šiandien žr. Ten pat, p. 136; Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 32, pav. 19; p. 37, pav. 23; p. 175, pav. 118a. Taip pat žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 1.

28 Margas (lenk. „morg“, iš vok. „Morgen“ – rytas) – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dirbamos žemės matas. Nuo valakų reformos margo dydis prilygo 0,71 ha, XIX a. – 0,7 ha. Išsamų margo aprašymą,

jo etimologiją žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų akademija, 2001, p. 883.

29 Uolektis (lenk. „łokiec“, lot. „ulna“ – alkūnė) – ilgio matas, lygus atstumui nuo rankos pirštų galų iki alkūnės linkio. Metrinėje sistemoje Lietuvos uolektis prilygo 60,43–65,54 cm. Išsamų uolekties aprašymą, jo etimologiją žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, p. 885.

30 Plg.: Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 5; Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 50–51.

31 Nėra visai aišku, ką konkrečiai Konstantinas Tiškevičius turi omenyje, tačiau tikriausiai privačią garlaivių bendrovę (kompaniją), priklausiusią Rainoldui Tyzenhauzui (plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 66, išnašą 67) ir Talino pirkliai Pankai (pastarasis savo teises netrukus perdavė Vilniaus pirkliai Heimanui). Ši kompanija 1857 m., t. y. kaip tik tuomet,

Nerį nuo jos ištakų iki pirmosios jau senovės prekyboje žinomos prieplaukos, nuo kur ši upė bent pradeda būti labiau žinomesnė, ir kuo tiksliau nubraižyti jos žemėlapi, nes tai man atrodė būtinas poreikis – įėjo į šios mano mokslinės ekspedicijos sumanytus darbus. Rašydamas šį darbą jaučiau savo pareigą stabtelėti prie kai kurių galbūt ne itin įdomių smulkmenų apie tą visai nežinomą Neries dalį, kurios brėžinius sudariau sekdamas paskui jos tėkmę, ir taip su jomis supažindinti savo skaitytojus³².

Įdėmiai išžvalgęs vietovę, iš kur prasideda Neris, gegužės 28 dieną pradėjau sumanytą žygį. Buvo graži pavasario diena. Atmosferą šildė ir gegužės saulė, ir visą laiką palankus oras. Termometras pakildavo iki 17° pagal Reomiūrą, o barometras, sureguliuotas iš anksto pagal Vilniaus astronomijos observatorijos barometrą, su kuriuo turėjau derinti savo barometrinius stebėjimus, pakabintas prie versmės apskaičiuoti upės nuolydžiui, man rodė 27° 5,3'³³. Du kaimeliai – vienas, priklausantis Vileikos seniūnijai, Vialikaje Polė, antrasis, vadinamas Šylencais, dvarininko³⁴ Gerlavičiaus valdos, dešiniajame krante, ne per toliausiai nuo Neries ištakų, tarsi šios versmės sargyboje stovi, tarsi tikri šios puikios ir žavios upės globėjai pirmieji iš Neries vandenį semiasi³⁵. Taigi gegužės 28-ąją pradėjau savo veiklą nuo šios upės matavimo. Ponas Jurgis Šantiras, geometras, lydėjęs mane šioje mokslinėje ekspedicijoje, savo darbą dirbo palei Neries krantus³⁶. Ir aš triūsiau – prie stalo, kur žymėjome jos vingius, ėjau ir paskui grandinę, traukiamą

kai vyko ekspedicija Nerimi, savo garlaiviais „Kęstutis“ ir „Neris“ pradėjo reguliarius reišius tarp Kauno ir Tilžės. Žr. Д[митрий] Афанасьев, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба: Ковенская губерния, Санктпетербург: Типография товарищества „Общественная польза“, 1861, с. 180; В[итаутас] Меркис, *Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX веке, Вильнюс: Минтис, 1969, с. 306–307. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 66–67.**

32

Žr. šio leidinio p. XXVIII, išnašą 64 bei pirmą priešlapį.

33

Konstantinas Tiškevičius barometrinius stebėjimus, padedamas Jurgio Šantiro, o Vilniuje – Matvejaus Gusevo (plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 75, išnašą 29), su nedidelėm pertraukom, įvykusiomis dėl techninių nesklandumų, vykdė per visą ekspediciją. Tuos stebėjimus dar

kartą patikslino jau grįžęs namo – išsiųsdamas Šantirą „atgal prie Neries“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. liepos 23 (rugpjūčio 4), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 359v. Norėtuši atkreipti dėmesį ir į tai, kad barometrinių stebėjimų duomenis Tiškevičius žymėjo neįprastai. Šių dienų meteorologai mano, kad galimas vienintelis paaiškinimas – taip žymėti ne laipsniai ir minutės, o coliai ir jų dalys. Tačiau toks žymėjimas neįprastas net ir tiems laikams. Peršasi ir dar viena prielaida – gal toks žymėjimas atsirado Drezdene, galbūt spaustuvės rinkėjas iš nežinotimo savaip jį interpretavo? Kad ir kaip ten būtų, čia ir toliau knygoje paliktas autentiškas, knygos originale naudotas žymėjimas. Už šias ir kitas mintis esu dėkinga Gediminui Motuzai-Matuzevičiui.*

34

Orig.: „Obywatela“. Šis žodis (rus. „обы- ватель“) tuo atveju, kai tekste bus kalbama apie pasiturintį (paprastai – bajorą)

to krašto gyventoją, nekilnojamo turto (dažniausiai – dvaro) savininką, žemvaldį, bus vėriamas ne „piliėtis“, bet „dvarininkas“.

35

Įdomių pastebėjimų apie šiuos Neries aukštupio kaimelius bei per 2007 m. ekspediciją Nerimi užrašytus vietos žmonių pasakojimus žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija, p. 54–55, 212–213.*

36

Plg.: „Dvi savaites su mano neatskiriamuoju Šantiru nuo tos upės versmių pėsčiomis trypėme jos pelkėtus krantus iki tos vietos, kur ji pradeda tapti tinkama laivybai, kur, sėdus į valtį, jau gali- ma plaukti. Šantiras man išmatavo visą tą erdvę ir labai puikų žemėlapi padarė, kai aš tuo tarpu krante užrašinėjau ir rinkau liaudies dainas“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Vileikos Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. birželio 9 (21) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 353r–353v.*

matuoti paimtų žmonių³⁷, su lazda rankoje traukiau po iš pradžių tokius pelkėtus jos krantus. Tarp antro ir trečio varsto nuo ištakų, kur, jau pasipildžiusi vandenimis, besisunkiančiais iš pelkėtų krantų, pradeda šiek tiek platėti, Neris skiria du kaimelius, įsikūrusius ant pat jos kranto: dešinėje yra dvarininko Gerlavičiaus Dziaružkų kaimas, kairėje – valstybinis Kromavičių kaimelis³⁸. Čia per ją nutiestas pirmasis tiltas vien dėl dviejų kaimelių patogumo ir abipusio bendravimo. Netoli dabar minėtų kaimelių, tarp ketvirto ir penkto varsto, baigiasi pelkė, ir abiejuose jos krantuose randasi tvirtas gruntas, apaugęs tamsia žole. Čia vanduo ir tvirtas dugnas, visą laiką kovodami, jau padaro nedidelių vingių. Aštuntame varste nuo ištakų, kairiajame krante stovi valstybinis Filipovščynos užsienis³⁹. Už jo, kelyje į aną pusę, – nedidelis tiltas, kuris jau antras iš eilės šioje upėje. Nuo minėto tilto Neris pradeda šiek tiek platėti ir darosi vandeningesnė, kadangi devintame varste prie Grabianų kaimo ir dvaro, įsikūrusio dešiniajame upės krante, yra pirmasis šliuzas ir prie jo pirmasis malūnas⁴⁰. Priešais Grabianų kaimą ir dvarą, už pusantrą varsto nuo Grabianų malūno, kairiajame upės krante yra valstybinis Vileikos kaimas, o upėje – paeiliui antras šliuzas ir malūnas, o tiltas prie jo – ketvirtas. Prie šio tilto pakartojau savo barometrinius stebėjimus: barometras rodė 27° 5,9'.

Vileika, kitados Pacams priklausiusi valda, atiduota kaip užstatas Vilniaus vizitėms, vienuolių buvo valdoma iki 1842 m., kol šis dvaras su bendra vienuolių vizičių turto kasacija buvo atimtas. Dėl to, kad dvaras buvo tik užstatytas vienuolių nuosavybei, iškelta byla. Barysavo apskrities teismas, nagrinėdamas šio reikalo teisėtumą, savo sprendimu dvaro paveldėjimą suteikė Pacams, o valdžiai – teisę į užstato sumą. Tačiau kai niekas iš Pacų giminės, kurios iš vyriškosios linijos šiandien krašte nieko nėra, išpirkti paveldo neatvyko, jį perėmė valstybė, dvaras atiteko Valstybės turtų ministerijos žinion. Vileikos seniūnijoje – 78 dūmai⁴¹. Iki Valstybės turtų ministerijos patvirtintos pagalvės mokesčių sistemos šio dvaro nuoma valstybei atnešdavo po tūkstantį ir 800 sidabro rublių metinių pajamų⁴².

Neris, tekėdama šiaurine šios seniūnijos puse, atriboja ją nuo dvarininkų Gerlavičiaus, Karčevskio ir Mročkovskio valdų. Tais laikais, kai Vileikoje būdavo ruošiama mediena, ją suveždavo čia, ant Neries kranto, o po to plukdydavo. Vis dėlto šios upės dalies dar negalima vadinti tinkama plukdymui, nes prekinę medieną nu-

37 Tai žemėlapius ar planus braižant specialiai atstumams matuoti naudota metalinė grandinė (virvė tokiems matavimams netinka, nes tempiasi). Šiandien tokią grandinę dar galima pamatyti Kaune, Aerogeodezijos instituto Geodezijos ir kartografijos muziejuje. Už nuorodą į šį raritetą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

38 Apie šiuos kaimelius bei per 2007 m. ekspediciją Nerimi užrašytus vietas žmonių pasakojimus žr. Vykintas Vaitkevičius,

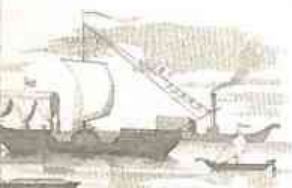
Neris: 2007 metų ekspedicija, p. 55–57, 215–216. Neris ties Kromavičių kaimeliu vaizdą šiandien žr. Ten pat, p. 56, pav. 40. Taip pat žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 1.

39 Užsienis (lenk. „zaścianek“) – viensėdis, atsiradęs XVI a. už valakais išmatuotų žemių ribos – už sienos. Užsienyje galėjo būti ne viena dažniausiai smulkųjų bajorų sodyba su jai priklausančiais žmonėmis.

40 Apie šį kaimelį ir dvarvietę šiandien žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 57–58.

41 T. y. prievoliniai valstiečių ūkiai.

42 Apie Vileikos kaimo ir dvaro praeitį ir dabartį žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 59. Šiandien jau griūvančios Vileikos cerkvės atvaizdą žr. Ten pat, p. 59, pav. 42. Vileikos miestelį dabar žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 8.

leisti žemyn užteko vietos tik šiai seniūnijai ir tai labai sunkiai, nes tokioje dar negalingoje upėje be intakų vos po du surištus rąstus vargiai sugebėta pargabenti. Plukdymas šioje vietoje, kaip išimtinis, visiškai nepriklauso prekybos šioje upėje istorijai ir nė mažiausio susidomėjimo nekelia, užrašiau jį čionai tik dėl to, kad kaip šios upės istoriografas nepraleisčiau nė menkiausios su ja susijusios smulkmenos. Toliau, dešiniajame krante, už penkių varstų nuo minėto malūno, stovi dvarininko Mročkovskio Vieškų dvaras, priešais kurį – kairysis krantas, apaugęs pušynu, perskiria valstybinį Vardomičių miestelį, šiandien generolienės Suchotinovos valdas.

Kadaise Vardomičiai buvo Vilniaus dominikonų dvaras. 1794-aisiais, Vilniaus apgulties metu, miestas, nors ir neturėdamas reikalingo kariuomenės skaičiaus ir padorių karinių išteklių, generolo Jasinskio⁴³ vadovaujamas, taip atkakliai gynėsi, kad rusų kariuomenė buvo atremta nuo miesto sienų ir mūšis įvyko atvirame lauke. Šioje kovoje žuvo rusų pulkininkai Dejevas ir Korovajevas⁴⁴. Tą vietą, kur vyko mūšis, iki šios dienos žymi jau išties apgriuvęs paminklėlis lauke prie Nemėžio, prie kelio iš Vilniaus į Minską anuomet pastatytas. Vilnius buvo užimtas rusų valdžios ir kariuomenės. Užkariautame krašte valdžia paskelbė gausybę įsakų, ir vienu jų Vardomičių dvaras konfiskuotas iš Vilniaus dominikonų. Imperatorės Kotrynos II 1795 m. rugpjūčio 18 d. įsaku, Senatui duotu, šis dvaras, anuomet turėjęs 545 vyriškąsias galvas, už uolią tarnybą buvo padovanotas pulkininko Korovajevo, žuvusio mūšio lauke, našlei ir jo vaikams paveldėjimo teise. Tačiau tam aukščiausiasis reskriptas buvo gautas tik 1810 m. spalio 18 d., jau valdant imperatoriui Aleksandrui I. Pulkininkienės Korovajevos šeimą anuomet sudarė sūnus ir duktė, pagal vyrą Chmiotovskienė. Kai jos sūnus netrukus pasimirė, Korovajeva Vardomičius pardavė Lichodzejevskiams už 65 tūkstančius sidabro rublių. Tačiau šis pirkimas dėl įvairių priežasčių taip ir nebuvo įteisintas. Su Lichodzejevskiais prasidėjo ilgas teismo procesas, per kurį Chmiotovskienė ir jos mažametis sūnus, o vėliau – ir pati Korovajeva 1834 m. pasimirė. Tuomet prasidėjo antras karštas procesas – tarp giminių dėl Vardomičių paveldėjimo teisės. Tik 1847 m. pulkininkienės Korovajevos anūkė Ona Bezobrazovaitė, o pagal vyrą Suchotina, buvo pripažinta teisėta Vardomičių paveldėtoja.

Tik septynioliktame varste nuo ištakų nedidelis upelis, vadinamas Černia, įtekantis iš dešiniojo Neries šono, pirmasis ją savo vandenimis pastiprina. Šis upelis yra riba tarp dvarininko Mročkovskio Vieškų dvaro ir Vardomičių dvaro. Pastarojo teritorija driekiasi toli už Neries, dešiniajame jos krante. Nuo Černios vėl prasideda pelkėti krantai, tarp kurių vinguriuodama Neris toli teka šia apylinke. Dvidešimtame tų pelkių, kuriomis brendantis žmogus aukščiau kelių nugrimzta, varste yra penktas iš eilės tiltas, kuriuo eina kelias iš Minsko į Stan Krulį. Ne per toli nuo šio kelio, kairiajame krante, matyti Chatynės kaimas, priklausantis

43
1794 m. sukilimo Lietuvoje vadas Jokūbas Jasinskis (Jakub Jasiński, 1761–1794).

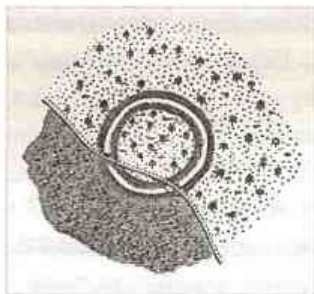
44
Konstantinas Tiškevičius klysta. Kaip rodo šaltiniai, Tambovo muškietininkų pulko vadas pulkininkas Michailas Dejevas 1794 m. liepos 20 d. žuvo pačiame

Vilniuje, kai Rusijos armija nesėkmingai mėgino užimti sukilėlių kontroliuojamą miestą. Plačiau apie kitas Dejevo žuvimo aplinkybes žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrelio gavenda*, p. 501, 519, išnašą 48. Tiškevičiaus minimas antrasis žuvęs karininkas – tikriausiai Sankt Peterburgo grenadierų pulko pulkininkas Dmitrijus Korovajevas (vel Ka-

rovajevas), ypač pagarsėjęs savo noru subombarduoti Gardiną, bet vėliau, generolui Pavelui Cicijanovui nepritarus, apsiribojęs tik didele kontribucija. Žr. Bartłomiej Szyndler, *Powstanie kościuszkowskie 1794*, Warszawa: Ancher, 2001, s. 216. Duomenų apie jo žūties aplinkybes rasti nepavyko.

Milčiai, iš kur dešimtį varstų klampojuos po baisiausias pelkes, pagaliau atvykstama į aną istorinę Milčą, apie kurios vardo etimologiją tiek įvairių versijų jau ne kartą pripasakota.

Milča, šiandien grafo Mykolo Tiškevičiaus paveldėtas dvaras dar Barysavo apskrityje, bet jau prie Vileikos apskrities ribos, dešiniajame Neries krante, krašto istorijoje atmintinas dėl to, kad čionai Stepono Batoro būta. Iki šiol matyti ąžuolinių rąstų užtvankų liekanos, kai jo kariuomenė ėjo per pakrantės liūnus ir pelkynus. Iki šiol tebėra ir šančas⁴⁵, kuris su įkurdinta kariuomene ir pabūklais iš pietų juos pridengė statant užtvanką iš tos pusės, iš kurios baimintasi priešo.

Stepono Batoro laikus menantys kariniai įtvirtinimai Milčioje

Steponas Batoras kare su Maskva, 1579 m. vykusiame, žygiuodamas į Polocko Kunigaikštystę, kariuomenę vedė į sutvirtintą Čašnikų pilį, iš kur, kaip žinome, karo veiksmus tęsė. Karalius, pasirinkęs kelią į Čašnikus, į jam dar nepažįstamą krašto dalį, keliaudamas kiekviename žingsnyje turėjo tai tiltus statyti, tai užtvankas pilti, tai kirsti laukinius tankius miškus. Taigi, vykstant iš Dauginavos į Čašnikus, kelyje jam pasitaikė Milča. Čia karalius su visais riteriais keletą dienų apsistojo, nes žygiuodamas iki karališkosios stovyklos, arba dabartinio Stan Krulio, pamatė, kad neišvengiamai turės keltis Neries upe ir per neperžengiamas pelkes, esančias kairiajame jos krante.

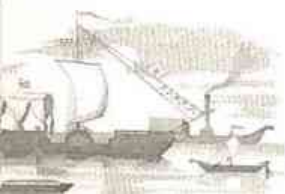
Karaliaus buvimo Milčioje atminimas, susijęs su šios vietos pavadinimu, liko liaudies padavimo dviejose skirtingose versijose. Ponas Chodzka knygoje *Brzegi Wilii* teigia girdėjęs jį pasakojant šitaip: vienas bajoras, karaliaus kariuomenės dėka iki paskutinio siūlo galo apiplėštas, jau nieko nebeturėdamas, pasiėmęs savo šeimą, verkdamas ir kūkčiodamas pastojo kelią gausios riterių palydos priekyje jojančiam karaliui ir ėmė apie savo vargus graudžiai pasakoti. Karalius, gailėdamasis bajoro ir jo šeimos ir norėdamas jam atlyginti (tuo metu buvo seniūno žemėje), pirštu ore tarsi nubrėžė dovanojimo ribas: „Imk, sakau, ir tylėk!“⁴⁶ Nuo tol bajoras, už visus nuostolius apdovanotas, galėjo įkurti du palivarkus karaliaus jam dovanotoje žemėje. Pirmą – toje vietoje, kur sulaukė karalių, pavadino Stan Kruliu, o antrą – nuo karaliaus žodžių – praminė Milča⁴⁷.

45
T. y. nedidelis lauko įtvirtinimas.

46
Orig.: „Bierz, rzecze, i milcz!“

47
Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t.

3, s. 32–34. Konstantinas Tiškevičius šią istoriją (taip pat remdamasis tuo pačiu Ignacijaus Chodźkos pasakojimu) buvo pateikęs ir anksčiau, jau minėtame pirmajame savo mokslo darbe – studijoje

Milčos nuomotojas ponas Ordinecas, turėdamas pomėgį rinkti istorinius padavimus, man pasakojo, kad prieš kiek laiko turėjo jam prelato Tracevskio⁴⁸ duotą tuo metu išspausdintą knygelę. Įsimintiną pasakojimą apie Milčą man suteikė. Pagal pono Ordineco pasakojimą tarsi pats tai matęs liudininkas apie tą dalyką taip pasakoja:

„Karalius [Steponas Batoras. – K. T.] iš Vilniaus į Čašnikus, į Polocko žygį, traukė su kariuomene per Dauginavą. Čia sužinojęs, kad Maskvos pajėgos, priešais karalių išsiųstos, Minsko apylinkėse susitelkė, išrinko patikimą ir veiklų karininką Chmelevskį ir davęs jam kariuomenę išsiuntė į Minską sulaikyti prieš, o pats iš Dauginavos nusprendė traukti tiesiai į Čašnikus, visai nežinomą kraštą. Dabartinė Milča buvo pirmoji vieta, kur karalius su kariuomene iš Dauginavos atvykęs. Radęs ten nepereinamas pelkes ir durpynus, kurių gelmėse tiek gyvulėliai, tiek žmonės nuskęsdavo, o iš paskos ant kulnų minant priešą kariuomenei, kuri grasino pulti, skubiai pareikalavo nutiesti per pelkes patogų ir saugų kelią. Tad įsakė atvaryti tūkstančius žmonių ir arklių, kad užtvankas surištais medžiais išklotų ir ant viršaus maišuose suvežtu smėliu užpiltų ir kad šis darbas būtų padarytas per vieną naktį. Tuometinis Milčos savininkas bajoras, kurio pavardės to meto aprašymas neišsaugojo, girdėdamas šį karaliaus įsakymą, pradėjo aiškinti, kad jo įvykdyti neįmanoma. Karalius jam nepiktai užtikrino, kad vis dėlto taip bus. Valdovo mandagumo padrąsintas bajoras vėl jam aiškina, kad to padaryti neįmanoma. Karalius dar sykį jį geruoju stengiasi įtikinti, bet kai bajoras, neįvertinęs karaliaus maloningumo, trečią kartą įkyrokai jam tą patį kartoja, netekęs kantrybės karalius užsidega rūstybe ir piktai taria:

– Tylėk, kvaily!⁴⁹ Arba kardu ausis nukirsiu.

Tuomet persigandęs bajoras nuolankiai taria karaliui:

– Šviesiausiasis valdove! Nuo šios dienos aš pats ir mano įpėdiniai visiems laikams Jūsų Malonybės išstartų žodžių atminimą išsaugos!

Ir tuoj pat savo valdą pervadino Milča, tas pavadinimas iki šiol išlikęs.“

Ir vienas, ir kitas padavimas yra anų laikų palikimas, nes tiek vienas, tiek kitas tikrai primena šio monarcho būdą: pirmajame matyti gera širdis, kuria Batoras iš tikrųjų buvo apdovanotas, antrajame – audringa fantazija. Labai svarbiuose dalykuose šis karaliaus bruožas ryškiai atsiskleisdavo. Kiekvieną šių padavimų galima laikyti teisingu, jeigu ne istorinė tiesa, kad Steponas Batoras niekada gerai lenkiškai nemokėjo ir niekada šia kalba nei rašė, nei kalbėjo. Transilvanijos gyventojas, jau nejauno amžiaus karūnuotas, nenorėjo, o jam ir nereikėjo mokytis jam svetimos kalbos, ypač kad viešpatavo šalyje tada, kai lotynų kalba buvo tarsi antra gimtoji – ja visa šalies bajorija ir rašė, ir kalbėjo.

apie Barysavo miesto ir apskrities praeitį. Žr. [Konstanty Tyszkiewicz], „Wiadomości historyczne o mieście i powiecie borysowskim“, [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyzkiewicz etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z*

dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t. d., s. 50–52.

48

Tikriausiai Karolis Tracevskis (lenk., lot. „Carolus Tracewski“). Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro*

Dioecesi Minscensi, in Annum Domini MDCCCXXXIV [1834], Minsci: Typis J. Stefanowicz, 1833 [be puslapių numeracijos].

49

Orig.: „Milcz kpie!“

Iš Milčos karalius per jam supiltas užtvankas su kariuomene traukė toliau. Už keturių mylių įsikūrė stovyklą ir joje tris dienas stovėjo. Toji stovykla tuo metu turėjo karaliaus pastovio vardą. Vėliau šioje vietoje karaliaus buvimui atminti įkurtas palivarkas ir pavadintas Stan Kruliu, ir iki šios dienos taip vadinamas. Miške dar tebėra tas Batoro akmuo, kurio aprašymą ir atvaizdą įdėjau į istorinį Barysavo apskrities aprašymą, prieš dešimtmetį pateiktą visuomenei⁵⁰.

Steponas Batoras, būdamas Stan Krulyje, iš Dauginavos išsiuntė Chmelevskį, kad pridengtų karaliaus persikėlimą per Nerį, ir tas, sulaikęs rusų kariuomenę bei garantavęs karaliaus žygiams saugų kelią, vėliau vėl susitiko su juo Stan Krulyje. Už tokią paslaugą Chmelevskis iš karaliaus paveldėjimo teise gavo jam dovanotus dvarus: Vituničius, Niabyšiną ir daug kitų. Pačioje pirmojoje privilegijoje, suteiktoje Chmelevskui minėtiems dvarams valdyti, turėjo būti užfiksuota jų dovanojimo priežastis. Šie dvarai, vėliau per varžytines suskaidyti, šiandien yra keleto dvarininkų valdos visai kitais pavadinimais. Tenka apgaildestauti, kad ši įdomi knygutė, apimanti karaliaus žygio per šią apylinkę aprašymą ir visiškai nežinoma lenkų bibliografijoje, mirus prelatui Tracevskiui buvo prarasta.

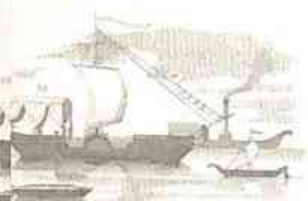
Po svetingu pono Ordineco stogu istorinėje Milčoje po darbo, kurį nuo versmių vykdydami buvome nuvargę, porą dienų maloniai pailsėjau. Per tą laiką įėjo į vėžes matavimo darbai, smulkiai išžvalgyta vietovė, papuošta istoriniais prisiminimais, buvo surašyti darbų protokolai ir sukaupia jėgų tolesnei ekspedicijai. Taigi birželio 1 dieną su nauja jėgų atsarga pajudėjome toliau. Esant 15 laipsnių šilumos Milčoje barometras rodė 27° 7,1'. Ponas Šantiras su savo grandine vėl žingsniavo palei upės vagą. Neris Milčoje dar labai maža, bet tekėdama per liūnus ir pelkynus visą laiką didėja. Tiltas per ją, iš eilės šeštas, yra toje pačioje vietoje, kurioje jį prieš daugelį metų buvo pastatęs Steponas Batoras. Nuo dešiniojo tvirto kranto jis veda iš karto prie tų istorinių užtvankų, kurios šiandien arba nepataisytos, arba ilgomis brastomis virtę, vis dėlto yra vienintelė pervažė. Prie tilto stovi dviejų ratų malūnas, trečias iš eilės ir prie Neries paskutinis. Puse varsto žemiau į Nerį vandenėlį plukdo Lonva, išteka iš pelkynų bei liūnų ir įteka iš kairiojo jos kranto. Šioje apylinkėje baigiasi Barysavo apskritis. Jau esame nukeliavę 36 varstus ir stovime prie Vilniaus gubernijos ribos, nes jau įžengėme į Vileikos apskritį. Lygiai su įėjimu į šią apskritį ir upės vaga, išsivadavusi iš savo liūnų, plaukdama tvirtu dugnu, linksniau pradeda vingiuoti. Tik ji pajuto šią laisvę, o plaukiančiam rengia klastą. Priešais Kryvoznakų kaimelį, įsikūrusį dešiniajame krante, Neris yra labai sekli, o dugnas nuklotas tokiais aštriais akmenimis, kad kiekviena rąstų lova⁵¹, plaukianti iš Vileikos pro šią vietą, už jų užkliūva, o neretai ir susigadina. Kryvoznakų

50
Žr. [Konstanty Tyszkiewicz], „Wiadomości historyczne o mieście i powiecie borysowskim“, [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyzkiewicz etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gustach, zabobonach i t. d.*, s. 30–31. Mi-

nėtą Batoro, kitaip – Karaliaus akmens atvaizdą žr. Ten pat, p. 52–53. Greta piešinio – ir šio akmens aprašymas. Žr. Ten pat, p. 52. Jau vėliau šio akmens atvaizdu papuošė ir per ekspediciją Nerimi parengtą žemėlapi. Žr. šio leidinio pirmą priešlapį. Įdomius pastebėjimus apie Stan Krulio vietovės dabartį ir žymiojo akmens likimą žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 59, p. 45–46.

51

Orig.: „Ława“, kitaip – „lawka“. Sudedamoji didelio sielio (lenk. „płyt“ vel „trafta“ vel „tratwa“ vel „trawta“; rus. „плот“) dalis, nedidelis 10–13 rąstų sielis – lova, kitaip gelnis. Plg.: „Jūros sielių lovos viena su kita suskabinamos storomis grandinėmis“; „Lovos priekyje ir užpakalyje turi būti tinkami vairuojamieji irklai“; „Aš plukdžiau lovas“; „Tik nekalkit didelių lovų, ba per ledarėzus neišlįs“; „Jis tris dienas lovas varė.“ Žr. *Lietuvių*

vietovė – garsi plukdymo šia Neries dalimi istorijoje. Prekeiviams mišku Kryvoznakai nemažai baimės įvaro. Laimė, kad čionai prekyba, kaip jau minėjau, vien tik iš valstybinių Vileikos seniūnijos miškų ir tai nedideliu mastu vyksta.

Nuo Kryvoznakų netoli iki Pahosto. Tai didelis kaimas, priklausantis dvarininkui Kaminskiui, išstatytas išilgai Neries upės, dešiniajame jos krante, perrėžtas didelio vieškelio, vedančio iš Barysavo į Dauginavą. Tiltas, jungiantis šios upės krantus, jau gerokai didesnis už ankstesnius. Pats kaimelio pavadinimas pabrėžia jo paskirtį senovėje: kai prekyba nuo amžių būdavo svetimšalių rankose, kurie pas mus iš toli savo prekes atgabendavo, žmonės, prekiaudavę slavų žemėje, svečiais⁵² būdavo vadinami, nuo to užėigos namai pirkliais – svečių kiemais⁵³, o krautuvėles Rusijoje vadina eilėmis⁵⁴. Mūsų krašte keliai, kuriais prekiaujantys žmonės keliaudavo, iki šiol išsaugojo vieškelių⁵⁵ pavadinimą, o tas Pahostas (tokiu vardu kaimelių mūsų krašte gausu) senovėje buvo vietos, kuriose tie atvykėliai kurį laiką viešėdavo⁵⁶. Vadinasi, tai buvo mūsų žemėje pačios seniausios vietos prekėms saugoti, pakeliui pirklių pasirinktos. Pahostas, prie kurio trumpam stebtelėjome, įsikūręs prie kelio, vedančio iš Barysavo per Dauginavą į Vilnių – galėjo būti vienas tokių prekių sandėlių prekiautojams, atvykstantiems pas mus iš Rusios tais laikais, kai Gediminas užtikrino laisvąją prekybą su Lietuva Pskovui ir Naugardui, kai Julijona, Vitebsko kunigaikštystė, ir Marija, Tverės kunigaikštystė, paeiliui dvi Algirdo žmonos⁵⁷, labai glbojo iš Rusios atvykstančius pirklus. Pahostas slavų

kalbos žodynas (toliau – LKŽ), t. 7 (L – Mėlti), Vilnius: Mintis, 1966, p. 666 (ž. „Lova“). Plg.: „Tas sielis turi penkiolika gelnių.“ Žr. Ten pat, t. 3 (G–H), Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, p. 218 (ž. „Gelnis“). Plg.: „Tas sielis turi penkiolika gelnių, o gelnė dešimtis rąstų.“ Žr. Ten pat, t. 12 (S – Slėpūnas), Vilnius: Mokslas, 1981, p. 520 (ž. „Sielis“). Dar žinoma ir lovelė – „rastų suvartytų vienas prie kito surištų šatravone junginys“. Žr. *Panemunės sielininkai*, sudarytoja Joana Vaikšnoraite, atsakingoji redaktorė Daina Pledienė, Lazdijai: Lazdijų krašto muziejus, 2004, p. 53. Taip pat plg.: „Pirmiausia rišdavo lavkas iš 12–13 vienetų 30–40 cm skersmens rąstų. Po to 12–13 lavkų jungdavo į sielį (plyt, plyty daug). Pirmą lavką vadino glova ir tarp jos ir antros lavkos palikdavo apie 0,5 m tarpą, kad vairuojant ji galėtų laisvai sukotis ir kreipti sielį kur reikia. Tarp kitų lavkų stengėsi kuo labiau suveržti, kad tarpų nebūtų. Ant pirmos lavkos būdavo ka-

pitonas (sternik), ant paskutinės lavkos – zadnik. Sternikas zadnikui rodė kur ir kluoti ranka.“ Žr. Petro Sielsko ir Elenos Bernotavičiūtės-Sielskienės, gimusių Zabarijoje, pasakojimai, įrašė ir šifravo Ida Stankevičiūtė 2005, *Neries regioninis parkas. 2002–2006 m. etnokultūros tyrimai*, duomenis surinko Ida Stankevičiūtė, [Sudervė, 2006], Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas (toliau – LTR), rinkinys 7592, Nr. 1187 [Apie sielius]. Taip pat žr. Idos Stankevičiūtės 2005 m. parengtą sielio vaizdą-schemą stende, pastatytame kairiojo Neries kranto turistinėje trasoje bei ant Peklynės kalno ir Karmazinių pažintiniame take, dešiniajame krante, ties Purvės rėva.

Taip pat žr. Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, wydanie drugie, poprawne i pomnożone, staraniem i nakładem Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, t. 4 (P), Lwów, w Drukarni Zakładu Ossolińskich, 1858, s. 170 (sl. „Plyt“); t. 5, ten pat, 1859, s. 695 (sl.

„Trafta“); Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 3 (L do O), Kraków, nakładem Akademii Umiejętności, drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego, 1903, s. 68–69 (sl. „Ława“);

52
Orig.: „Gościmi“.

53
Orig.: „Gościnnemi dworami“.

54
Orig.: „Riadami“.

55
Orig.: „Gościńców“.

56
Orig.: „Pogościli“.

57
Konstantinas Tiškevičius klysta: pirmą kartą, 1318 m., Algirdas vedė Vitebsko kunigaikštystę Mariją (mirė 1346 m.), o antrą kartą, 1349 m., – Tverės kunigaikšt-

tarmėje turėjo dar kitą reikšmę: veikale *История государства Российского* („Rusijos valstybės istorija“) skaitome, kad Olga, Igorio žmona, 946 metais, apvažinėdama Šiaurės Rusiją, Naugardo provinciją išilgai Lugos ir Mstos upių apdėjo mokesčiais ir kraštą suskirstė į pahostus, arba valsčius*. Už poros varstų nuo minėto tilto, kairiajame Neries krante, į ją įteka Dzvinasa – pažiūrėti mažas upelis, bet labai svarbus miško prekybai Neryje.

Dzvinasa išteka Barysavo apskrityje iš klintinių miškų, priklausančių dvarininko Juozapo Šiškos valdoms. Nuo versmių iki žiočių ji teka per kraštą tik dešimt ar dvylika mylių, ir tokia trumpame tarpsnyje yra labai svarbi, nes šiai krašto daliai itin patarnauja. Negana to, kad suka septynias naudingas dirbtuves, Dzvinasa nuo vidurio yra tinkama plukdymui: pavasarį, susikaupus vandenims, ant savo keteros ji perneša į Nerį nemažai miško – didelio mūsų krašto turto. Prekės, gabenamos Dzvinasa, šiandien sudaro didžiausią Nerimi varomos prekybos dalį. Kitos plukdomosios upės, įtekančios į Nerį, miško pateikia nepalyginamai mažiau. Medienos iš senųjų tankmių ir miškų, kurių gausu Barysavo apskrityje, gavyba turėtų būti toks senas užsiėmimas, kokio senumo yra miškai ir šioje vietoje apsigyvenusių žmonių gyvenvietės. Verta susimąstyti, kad seniausiais laikais atokesni Neries krantai, apaugę šimtamečiais miškais, gausiai teikė laivų stiebų ir sienojų, ir visada Dzvinasa, plukdydama iš girių krašto gilumoje esantį mišką, šioje prekyboje užėmė svarbią vietą.

Ties šios upės viduriu, prie vadinamosios Pleščanicų Rudnios, ant kranto yra pagrindinis sandėlis, arba vietiniu techniniu žodžiu sakant – pagrindinis rūmas baltosios prekės, t. y. medienos, ruošiamos Memelio uostui. Visa prekė gaminta iš iki šiol neišsemiamų Smaliavičių, kitados Radvilų, šiandien kunigaikščio Vitgenšteino girios⁵⁸, iš Barysavo girios, iš grafų Tiškevičių Lahoisko ir Haradoko miškų, iš Chatajevičių, Kocielių ir kitų mažesnių miškų per žiemą vežama, kraunama abiejuose jos krantuose, daugiau kaip mylią į ilgį jos ploto užima. Vidutiniškai ten būna nuo 500 iki 800 kapų prekių – daugiausia angliškųjų tašų. Žemiau prie šios upės, už trijų mylių nuo Pleščanicų Rudnios, dvarininko Valavičiaus žemėje, stovi antras sandėlis, vadinamas Čerepovo, į kurį iš Dedilovo, Okolovo ir Dauginavos girių apdorotą miško medžiagą sugabena. Šis sandėlis gerokai mažesnis už pirmąjį, nes šiame krante kasmet sukraunama maždaug tik 100 kapų, o už kapą šiuo metu, jeigu skaičiuosime pigiausiomis kainomis, vidutiniškai mokama po 360 sidabro rublių, taigi iš šios prieplaukos pavasarį Nerimi plukdoma mediena duos

tytę Julijoną (mirė 1392 m.).

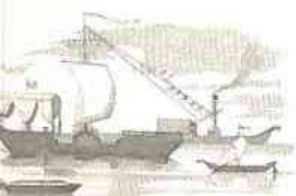
*
Николай Карамзин, *История государства Российского*, т. 1, с. 150 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius čia cituoja pirmąjį garsiojo istoriko, rašytojo, poeto, visuomenės veikėjo Nikolajaus Karamzino (Николай Михайлович Карамзин, 1766–1826) dvylikatomio veikalo *История государства Российского* („Rusijos vals-

tybės istorija“, 1803–1826) tomą. Žr. [Николай Михайлович Карамзин], *История государства Российского*, т. 1, Санкт-Петербург: Печатано в Военной Типографии Главного Штаба Его Императорского Величества, 1816. Jeigu Tiškevičiaus bibliotekoje buvo būtent ši, pirmoji, veikalo laida, tai puslapis nurodytas klaidingai – turėtų būti: „с. 165“. Tas pats – ir antroje šio kūrinio laidoje. Žr. Николай Карамзин, *История государства*

Российского, т. 1, издание второе, исправленное, Санкт-Петербург, в Типографии Н[иколая] Греча, 1818. – R. G.].

58
Apie Smaliavičius ir jų medienos verslą žr. [Konstanty Tyszkiewicz], „Wiadomości historyczne o mieście i powiecie borysowskim“, s. 430.

59

kapitalo daugiau kaip 200 tūkstančių sidabro rublių kasmet, ir tik iš šio Barysavo apskrities užkampio, gabenama tik į vieną Memelio uostą, į tai neįskaitant prekės, plukdomos Biarezina į Rygą⁵⁹ ir Kremenčuką. Kiekvieną pavasarį tūkstančiai žmonių, prie šio upelio kranto plušėdami – rišdami rąstus – pelno sau uždarbį. Šioje prekybinėje kovoje žmonės, vanduo, mediena, degtinė, pinigai – viskas tarpusavyje nepaliaujamai maišosi ir kryžiuojasi, nes kiekvienas pirklys, prekių savininkas permoka darbininkams ir girdo juos, kad tik skubėtų, kad pasinaudotų gerais vandenimis ir galėtų pereiti anksčiau už kitus per šliuzus, kurių įveikti reikia penkerius. Visa prekinė mediena čionai rišama į labai mažas lovas, kuriomis nugabenama į Neries upę Pachomave⁶⁰, ir jos krante surišamos jau į didelius sielius⁶¹, kurie keliauja į Memelį. Atslūgus pavasariniams vandenims, ši Dzvinasa, kurios pakrantėse dar ką tik buvo taip triukšminga ir daug žmonių, vėl grįžta į kuklią vagą – tarp pavasarinio gaivumu žaliuojančio ažuolyno taip tyliai ir ramiai plaukia mažu upeliu. Čia beveik visai pradingo pėdsakai to didelio judėjimo ir tos masės prekių, kurios per žiemą ten buvo kraunamos. Žvelgdamas į ją vasaros vidury, nepatikėtum, kad tai ta pati reikšminga upė, kur klegėjo tiek daug žmonių, kuri savo vandenimis toli iš mūsų krašto išnešė tokį ženklų kapitalą – miško medžiagą.

Priešais Dzvinasos žiotis, dešiniajame Neries krante, esama Stachų kaimo. Nuo jų einant dešiniąja pakrante ir sekant gausiais upės vingiais, kur ji čionai tarp gėlėtų pievų vinguriuoja, susiduriama su totorių senkapiais. Netoli kranto ant nedidelės kalvelės yra pilkapynas, turintis visus ikirikščioniškosios eros požymius. Nors mane ir ėmė nepaprasta pagunda išplėsti prie šių kapų savo archeologinius ieškojimus, vis dėlto nesiryžau jų kasinėti, nes juos totoriai, gyvenantys šioje apylinkėje, pamaldžiai gerbia. Iki šiol visi tenykščiai totoriai laidojami šioje vietoje. Yra padavimas, kad čia palaidotas kažkoks totorių chanas, kurį paėmė į nelaisvę Lietuvos kunigaikštis Vytautas. Man net pasakojo, kad totoriai šiai vietai turį kažkurio Lietuvos kunigaikščio privilegiją, bet apie ją sužinoti nesugebėjau. Dauginavos totoriai, mano suvadinti, negalėjo man paaiškinti ir siuntė pas savo mulą, gyvenantį Kryvičių miestelyje. Nesitenkindamas šiuo atsakymu, nusiunčiau mulai savo klausimus, bet šis totorių dvasininkas tiesiai man atsakė, kad jokių konkrečių privilegijų dėl šios ramovės totoriai neturį. Tokiu totorių mulos atsakymu man prisiejo ir tenkintis.

Netoli šios vietovės dešiniajame upės krante stovi Karolino dvaras, nuo kurio Neries link teka upelis, vadinamas Siarnista – iš priešingos pusės, kairiajame šios upės krante, nuo Olesino kaimelio iki Neries iškastas griovys, kuris ištiesina ten tekantį upelį, vadinamą Drozdianka. Už Karolino dvaro yra Kameno kaimas. Jame jau paskutinis tiltas per Nerį prie trakto, vedančio iš Minsko į Dauginavą. Į šį kaimą atvykau su visu savo darbu birželio 2 dieną, aštuntą valandą vakaro. Čia iš Milčos, kur iš pradžių buvau įsitaisęs, buvo atgabenta ir mano kelionės manta. Čia susitikau ir savo laivo įgula, nes nuo šio tilto jau turėjau plaukti Nerimi.

Atrodo, kad rengiant rankraštį spaudai čia galėjo įsivelti klaida. Biarezina nesusisiekia su vandens keliu į Rygą – Dauguvos upe. Tačiau plaukiant Biarezina tikrai galima pasiekti Ukrainos miestą Kremenčuką.

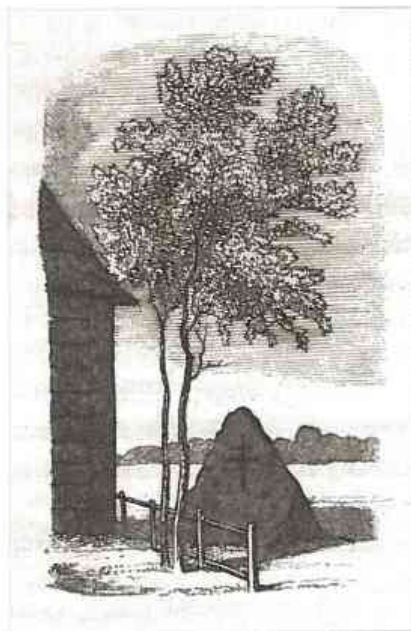
60

Pachomavo kaimelis – viena iš tų vietovių, kurią dėl Vileikos hidroelektrinės statybos ir jos metu sukurtų vadinamųjų Vileikos marių šiandien jau galima įvardyti kaip „buvusį“. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 59, p. 82. Žmonių atmintyje iš-

likusias šio kaimo praeities nuotrupas žr. Ten pat, p. 240–241. Vileikos vandens saugyklos žemėlapi žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 7.

61

Orig.: „Plyty“. Žr. šio leidinio p. 34, iš-

Akmuo Kameno kaime

Kameno kaimelis, priklausantis dvarininkui Kaminskiui, taip pavadintas nuo didelio smailiaviršūnio kūgio formos akmens⁶², dviejų aršinių⁶³, keturiolikos verškų⁶⁴ aukščio ir keturiolikos aršinių apimties ties pagrindu, stovinčio to kaimelio viduryje ant kalvelės, dešiniajame krante. Pietiniame to akmens šone yra iškirstas kryžius su dviem skersiniais – tokio ilgio, kokio aukščio akmuo. Yra toks padavimas apie šį akmenį: kitados vietinis valstietis žagre jaučiais aręs pirmąją Šv. Velykų dieną, už tai Viešpats Dievas jį nubaudęs, sykiu su jaučiais akmeniu pavertęs. Šią legendą kiekvienas to kaimelio valstietis su malonumu pasakoja⁶⁵.

našą 51.

62

Lenk. „kamień“ – akmuo.

63

Aršinas *veľ* aršina (lenk. „arszyn“) – senovinis ilgio vienetas, lygus 16 verškų (žr. šį puslapį, išnašą 64). Lietuvoje naudotas nuo 1835 m.

64

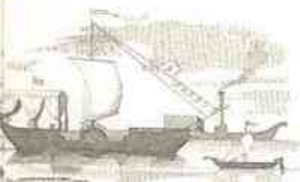
Verškas (rus. „вершок“) – rusiškas ilgio vienetas, prilygo 4,445 cm arba 1/16 aršino. Kaip ir aršinas Lietuvoje įvestas tik XIX a.

65

Apie Kameno kaimą, jo praeitį ir dabartį, apie jo įžymybę – akmenį su dvigubu kryžiumi ir įrašu bei kitus šios vietovės paminklus žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 61–68,

218–224 ir kt. Kameno akmens atvaizdą žr. Ten pat, p. 61, pav. 45a, 45b; p. 62, pav. 46. Konstantinas Tiškevičius šio akmens atvaizdu papuošė ne tik savo knygą (tiesa, manoma, kad šis piešinys buvo kuriamas ne iš natūros, bet jau grįžus iš kelionės), bet ir per ekspediciją parengtą Neris aukštupio žemėlapi. Žr. šio leidinio pirmą priešlapį.

1

III

Prie tilto Kamene amatininkai baigė paskutinį iš laivų, kurie turėjo sudaryti mano kelionės flotilę. Patys laivai buvo pastatyti mano dirbtuvėse Lahoiske 1856 m. Dalį jų žiemą nugabenau ant kranto upės, kuria turėjau plaukti, ir ten pavasarį jie buvo baigti statyti. Mano kelionės flotilės statybą, įsikūrusią prie taip gausiai lankomo Dauginavos kelio, be paliovos sekė daugybė žiūrovų. Kas tik ėjo pėsčiomis, kas važiavo vežimu, visi prie tilto stabtelėdavo ir kiekvienas daugybę iki įgrisimo klausimų užduodavo, nes visus šis reiškinys Kamene nepaprastai domino. Amatininkai, neretai išvarginti įkyrių klausinėjimų, ne vienam praeiviui juokais ką nors keisto papasakodavo, tad po apylinkes pasklido išpūsti ir iškraipyti pasakojimai, tauškalai ir visokios keistenybės apie tai, kas Kamene dedasi. Iš artimų apylinkės dvarų vis atvykdavo ekipažų, pilnų damų ir vyriškių, norinčių apžiūrėti mano flotilę. Smalsumas, ta įgimta moterų savybė, ir vyrų ne kartą pareikštas pritarimas mano sumanymui – abi lytis viliote viliojo prie Neries krantų.

Mano flotilė, skirta šiai mokslinei ekspedicijai, turėjo susidėti iš penkių laivų: pirmas, skirtas man ir mano darbo palydovams, kuriame turėjo vykti visa šios mokslinės ekspedicijos veikla, buvo itin išvaizdus: ką tik nudažytas, papuoštas herbais, įvairiaspalvėmis vėliavėlėmis ir vėliavomis. Atitinkamai pagal jo išvaizdą stengiausi jį ir įrengti: laivas buvo šešiolikos aršinių ilgio ir penkių pločio, su vienu stiebu, stovinčiu viduryje su dviem burėmis, o kitu – gulinčiu priekyje, lynais sujungti tarpusavyje, po deniu – gana erdvūs sandėliai. Jo paskuigalyje – dengtas paviljonas, kuris turėjo saugoti nuo lietaus, vėjų ir saulės, teikti mums galimybę dirbti be perstojo. Įvairiausi geometriniai prietaisai, svambalai upei matuoti, barometras ir termometras, įrankiai matuoti jos nuolydžiui, popierius planams braižyti, albumai pakrančių vaizdams piešti – visa tai sudarė mūsų mokslinę įrangą. O stora knyga su senoviniu lotynišku užrašu: *Si Deus nobiscum, quis contra nos?*¹ buvo skirta rašyti kasdienės mūsų veiklos protokolams. Dešiniajame mūsų laivo šone buvo vandens ratas, kuris tolygiai sukosi laivui judant į priekį. Matuoti atstumui, kurį turėjome nuplaukti, buvo reikalingas atitinkamas prietaisas. Plačiai žinoma mašinėlė, kuri pritvirtinama prie vežimo ratų ir sukdamasi su jų apsukomis skaičiuoja sausuma nuvažiuotą kelią, pakišo man mintį panaudoti panašų prietaisą keliaujant vandeniui. Taigi tas vandens ratas, sieksnio apimties, plaukiant laivui visą laiką sukdamasis, turėjo būti svarbiausias mūsų skaičiavimų pagrindas. Sukdamasis judino dantratį, kuris kabinosi į krumpliaratį, pritaisytą prie statmenai stovinčio metalinio strypo, kurio viršuje buvo laikrodžio rodyklė baltame ciferblate, padalytame į penkiasdešimt lygių dalių. Kiekvienas vandens rato apsisukimas atstodavo sieksnį laivo nuplaukto kelio, kurį rodyklė rodydavo ciferblate. Skaičiavimui palengvinti kas kiekvieną penkiasdešimtą sieksnį, t. y. vieną kartą apsisukus ciferblatui, rodyklė užkabindavo mažo ratuko, padalyto į dešimt dalių, dantelį ir pasukdavo $\frac{1}{10}$ jo dalį. Plaktuko smūgis į varpelį skelbdavo nuplaukus 50 sieksnių. Dešimt tokių dūžių reikšdavo, kad dantratukas jau yra apsisukęs visą ratą, t. y. kad jau varstą nuplaukėme. Su pasitenkinimu turiu konstatuoti, kad ši mano sukonstruota mašinėlė maniškėje upėje² bandymus išlaikė – pritvirtinta prie iš anksto virve išmatuotos ir joje smaigeliais

Jei Dievas su mumis, kas prieš mus?
(lot.).

2

Tikriausiai pro Lahoisą tekančioje Ainos upėje.

3

sužymėtos linijos, sieksnius skaičiavo labai tiksliai, be menkiausios paklaidos, bet Neryje, kaip vėliau pamatysime, ji pasirodė esanti visai nepraktiška.

Laivo centre, ant apskritų skydų, panašių į besisukantį garlaivio ratą, kuriuose buvo įrengti įvairūs sandėliai, iš abiejų pusių viršum centre nupiešto herbo didelėmis raidėmis puikavosi užrašas „Marija“³. Šiuo vardu pavadinau laivą, kuris turėjo mane lydėti vykdyti taip seniai sumanyto ir taip krašte jau išgarsėjusio mano ketinimo. Mano ekspedicijos visumą sudarė ne vien tik moksliniai prietaisai – buvo ir pagalbinis rekvizitas, turėjęs padėti pasiekti tikslą. Išjudėdamas iš namų ir numatydamas siekį bendrauti su kaimo žmonėmis, klajoti iš pastogės į pastogę ir išgauti tokių sunkiai prieinamų liaudies gyvenimo paplapčių, reikėjo turėti kuo juos apdovanoti, kuo įsiteikti arba kuo patraukti tos upės, kuria turėjau plaukti, pakrančių gyventojų širdis. Tad, be maisto atsargų mūsų ir mus lydinčių tarnų reikmėms, laive prikauptau įvairių atsargų, kokias tik mano išvalgumas paskatino įsigyti: turėjau kelioninę vaistinėlę, susidedančią iš paprastų gatavų vaistų, apie kuriuos išmaniau; gerai aprūpintą kelionės vyninę, nemažą atsargą skarelių, įvairių rožinių, įvairiaspalvių kaspinėlių, škaplierių, kryželių, šventųjų medaliukų ir t. t. Ir neapsirikau dėl savo apdairumo, nes kiek kartų per šią kelionę Nerimi tos atsargos arba atverdavo žmonių dėkingumą, arba pelnydavo kokią dainelę ar negirdėtą liaudies padavimą, arba suteikdavo malonumo kaimo vaikams ir džiaugsmo jų motinoms. Tad koks aš neretai būdavau pageidaujamas visų luomų, įsikūrusių prie puikiosios Neries, svečias! Kur tik plaukdavo gražusis mano laivas, visur būriai bėgdavo manęs pasitikti ir tada, kai mano kelionės draugai kiekvienas plušėdavo prie savo darbo, aš dosniai dalydavau savo atsargas: kas tik skundėsi galvos skausmu, tam iškart ją suvilgydavau raminančia Raspailo degtine⁴, kam tik susopdavo pilvas, tas gaudavo keletą moldaviškų lašų nuo choleros, kitam duodavau Morisono piliulių⁵, ne vieną gelbėjau nuo drugio sūria degtine. Sergantiems vaikams palikdavau po žiupsnelį nekenksmingų žolelių arba arbatos ir cukraus – viskas, iš manęs priimta tikintis gera, atnešdavo pageidaujamą rezultatą. Mergaitės, kurios man dainuodavo liaudies dainas, gaudavo skarelių, rožinių, kaspinėlių. Mažus kaimo vaikelius, gerai mokančius poterius, apdovanodavau ar kryželiu, ar medaliuku, ar škaplieriumi. O kas tik aplankydavo mano paviljoną laive, tas svetingai būdavo pavaišintas provizija iš kelionės vyninės ar vaistinėlės.

Orig.: „Marya“.

4

Orig.: „Wodą Raspaila“, t. y. „Raspailo vandeniu“. Tačiau čia, be abejonės, buvo padaryta korektūros klaida – turėtų būti: „wódka Raspaila“, „Raspailo degtine“, t. y. vienu populiariausių garsaus prancūzų chemiko, gamtininko, gydytojo Françoiso Vincento Raspailo (1794–1878) medikamentų – kamparo degtinė (lenk. „wódka kamforowa“), taip pat naudota ir kaip gydomasis kompresas. Plačiau apie tai žr. F[rançois] V[incent]

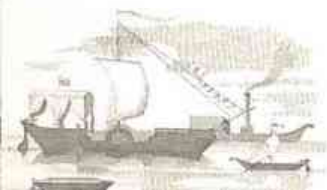
Raspail, *Domowy lekarz i domowa apteka: teoryczna i praktyczna nauka jak sobie przyrządzać i używać lekarstw, zachować zdrowie lub wyleczyć się jak nejprzędzej i małym kosztem z większej części chorób uleczyć się dających, oraz jak przynieść sobie ulgę, równą prawie zupełnemu wyzdrowieniu w chorobach nieuleczonych lub chronicznych sposobem dla każdego przystępnym*, przekład podług ostatniej edycji francuzkiej, Warszawa: nakład i druk S[amuela] Orgelbranda, 1851, s. 87–94 ir kt. Šis pagar-

sėjęs vaistas dėl ypatingo paties jo išradėjo dėmesio kamparui – šią medžiagą manė esant išganinga nuo visų ligų, dažnai buvo vadinamas tiesiog Raspailo degtine.

5

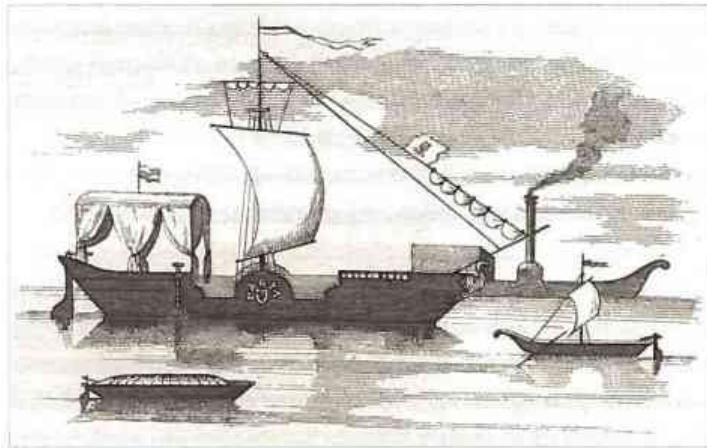
T. y. anglų gydytojo Jameso Morisono (1770–1840) sukurtų ir visoje Europoje išpopuliarėjusių universaliųjų augalinių piliulių.

6

Antras laivas, gerokai mažesnis, su viena bure ir skirtas pagalbinėms paslaugoms mokslo srityje, neatsitraukdamas lydėjo „Mariją“. Jo vardas buvo „Adjutant“⁶. Jis gabenó geometrinę grandinę, suktuvą su matavimo virvėmis, trikojus staliukus⁷, kastuvus ir kt. Trečias, pavadintas „Patogumu“⁸, buvo visas dengtas. Jame buvo skardinė krosnis su aukštu kaminu, taigi šis laivas buvo skirtas virtuvei ir tarnams. Prie jo buvo batas⁹, kuris turėjo tarnauti kaip sandėliukas. Ir penktas, mažas komunikacinis luotas¹⁰, padedantis nuolat palaikyti ryšį, taip pat ūkinius santykius tarp pagrindinių laivų ir kranto.

Be visų šių prietaisų ir įrankių, be atsargų, tarnaujančių mūsų patogumui, taip pat nebuvo pamirštos ir pramogos – kaipgi be jų darbas eisis? Rengiantis į tokią ilgą vandens kelionę, kas galėjo būti geriausia pramoga, jei ne žvejyba? Tad visą šiai nesudėtingai pramogai reikalingą įrangą – nedidelius tinklus, velkes, meškeres, žeberklus – taip pat įsimetėme į mūsų kelionės bagažą.

Iš Kameno išplaukti pasirengusi Konstantino Tiškevičiaus laivų flotilė

Kitaip buvo su mano parengtąja flotile. Visai nepažinodamas upės, pagrindinį savo laivą stačiau smailiaudugnį, tarsi giliems vandenims, nors mane gąsdino, kad sekli Nerimi juo plaukti negalėsiu. Trečias laivas, skirtas virtuvei ir patarnautojams, gabenamas prie kranto pavasarį ratais, buvo taip apgadintas, kad nuleidus

Orig.: „Adjutant“.

7

T. y. menzulas. Menzula (lot. mensula – „stalelis“) – tai lauke naudojamas išskleidžiamas trikojis braižymo stalelis, ant kurio kipregeliu, t. y. prietaisu taškų padėčiai erdvėje nustatyti, daroma topografinė nuotrauka. Šiandien menzulą galima pamatyti Kaune, Aerogeodezijos instituto Geodezijos ir kartografijos mu-

ziejuje. Už nuorodą esu dėkinga Vykin-tui Vaitkevičiui.

8

Orig.: „Wygoda“.

9

Orig.: „Bat“, t. y. vidutinio dydžio baidokas (žr. šio leidinio p. 61, išnašą 43), kitaip – botas. Anot Zigmanto Kiaupos, tai daugiausia Prūsijoje naudotas laivas.

Žr. Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, p. 247. Taip pat žr. A[lbinas] Gulbinskas, V[ytautas] Puronas, V. Ra-gevičius, S. Jurginienė, V. Tamošaitienė, *Transporto raida Lietuvoje*, p. 35.

10

Orig.: „Czołen“, t. y. iš medžio išskobtas laivelis, luotas.

jį į vandenį iš karto pasimatė, jog šios kelionės neatlaikys. Artimas Kameno kaimynas, gerbiamas ponas Snežka, kuris mano sumanymo mintį puikiai suprato ir ją palaikė, kuris visą laiką nuo pat pradžios mano žygiu nuoširdžiai domėjosi, – tą sunkią valandą atskubėjo į pagalbą ir vietoj sugadinto „Patogumo“ savo laibą¹¹ paaukojo. Su dėkingumu priėmiau šią nuoširdžią pagalbą, o čia dar paaiškėjo, kad pono Snežkos laiba gali sutalpinti ne tik virtuvę ir mūsų kelionės mantą, bet ir visas maisto atsargas, ir vis dar buvo tuščia, tad iškart atstojo tris ir gerokai sumažino reikalingų laivams vesti žmonių skaičių. Skubinau laibą greičiau įrengti ir uždengti, nes man jau norėjosi judėti. Taigi trys laivai – „Marija“, „Adjutantas“ ir „Laiba“¹², vietoj numatytų penkių, nuo šiol sudarė mano flotilę. Ponas Snežka, kaip daugiau už mane patyręs Neries laivyboje, tikrai nuoširdžiai patarinėjo man ir ne sykį prisispyręs reikalavo, kad pamirščiau mintį leisti į kelionę Nerimi savo laivu, nes, kaip sakė, ne tai upei pastatytas, pridarys man vargo, kai kur nors sės ant seklumos, o čionai, vietoje, dar viskam galima pagelbėti. Mano laivas buvo toks puikus ir taip juo tikėjau, kad buvo gaila su juo išsiskirti. Turėjau padėkoti už gera linkintį patarimą ponui Snežkai, bet tariau sau: kas bus, tas bus, – plauksiu „Marija“.

Kai visa tai vyko Kamene prie tilto, kad veltui nenuėitų diena, mano geometras¹³ su jam priskirtais žmonėmis ėjo į priekį matuodamas ir braižydamas upės vagą. Kamene pastatytas barometras tą dieną, vienuoliktą ryto, esant 17,1° pagal Reomiūrą, pučiant pietų vėjui, rodė 27° 8,1'.

Vėlai vakare, beveik vidurnaktį, į Kameną atvyko dar vienas kolega – ponas Ignacijus Belinskis¹⁴, kuris buvo žadėjęs lydėti mane šioje kelionėje iki Vileikos, iš kur buvome sugalvoję patraukti į Dzeviatnią pareikšti pagarbos knygos *Obrazy litewskie* autoriui¹⁵.

Birželio penktą dieną sykiu su aušra visi kas gyvas sukilo ant kojų ir ėmėsi darbo. Amatininkai be perstojo plūšėjo baigdami laivus, nes šiandien, kad ir kas būtų, nusprendžiau išplaukti iš Kameno. Prieš išvykstant dar vienas barometro stebėjimas Kamene: termometras rodė 17,5° šilumos, o barometras – 27° 8,2'. Jau antra valanda po vidurdienio ir viskas parengta išvykimui, visi savo vietose. Susirinkus daugybei įvairių luomų žiūrovų, užpildžiusių tiltą per upę ir už jo einantį kelią, priimame kelionės palaiminimą – jį suteikė kunigas,

11
Orig.: „Lajba“, t. y. didelė viensiebiė arba dvistsiebiė plokščiadugnė, dažnai su deniu upės valtis. Jono Čerkos duomenimis, ši valtis lentinė, 3–5 metrų ilgio ir metro pločio, smailiu laivapriekiu ir buku laivagaliu. Žr. Jonas Čerka, „Lai-vė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 11 (Kremacija–Lenzo), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 461. LKŽ laibos pavadinimo nepateikia, tačiau žinoma, kad tokie laivai plaukiojo ne tik Nerimi, bet ir Dauguva, Nemunu. Žinoma ir tai, kad laibas naudojo suomia (suom. „laiva“). Žr. Владимир Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, второе

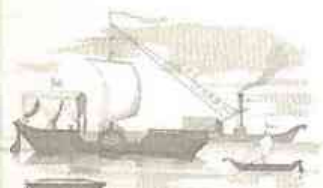
издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора, т. 2 (И–О), С[анкт]–Петербург: издание книготорговца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1881, с. 235; *Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 2 (H–M), Warszawa, w Drukarni *Gazety Handlowej*, 1902, s. 790. Ši laibos, o ne bendrinį laivo, laivės, pavadinimą buvo linkęs vartoti ir Česlovas Kudaba. Žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 18. Šis laivo pavadinimas („лайба“) išliko ir rusų kalboje.

12
Šioje teksto vietoje Konstantinas Tiškevičius vienintelį kartą laivo pavadinimą rašo kabutėse. Toliau vadina tik bendriiniu laibos vardu, tačiau aiškiai jį skirdamas nuo kitų savo laivų (orig.: „Statek“).

13
Jurgis Šantiras.

14
Ignacijaus Belinskio asmenybės nustatyti nepavyko – taip ir liko neaišku, kodėl Konstantinas Tiškevičius jį vadina „kolega“. Galbūt todėl, kad ketino Tiškevičių lydėti jo mokslo kelionėje?

15
Ignacijus Chodzka.

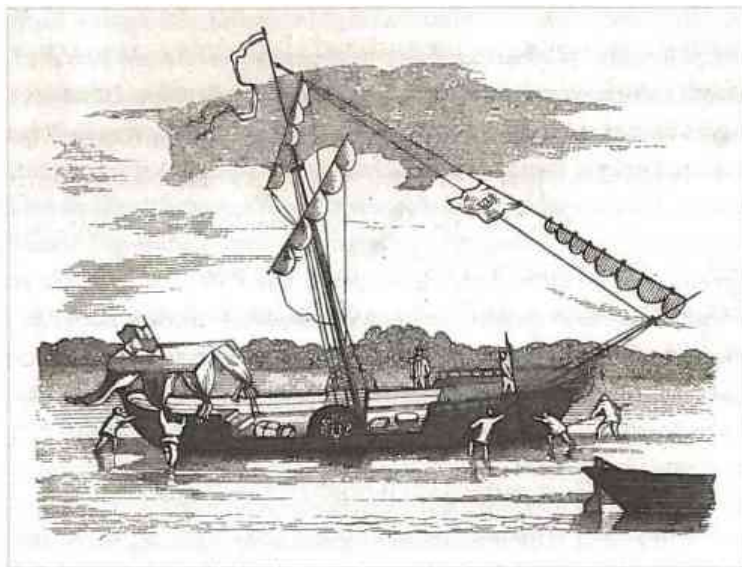
bažnytiniais rūbais apsilvilkęs, stovėdamas ant tilto. Stotinga jo povyza, plika galva, papuošta ilgų baltų plaukų sruoga, veidas spinduliuoja gerumu, skelbia žmonėms neabejotiną sielos ramybę ir širdies grynumą. Su apaštališku orumu jis laimino ir kelionę, ir mano sumanymą. Nepaprasto ir tokio graudaus nuolankumo jausmas, ir kažkoks tikrumas, kad sėkmingai įveiksime tą akimirką prasidedantį darbą, apėmė mūsų sielas, nes mus palaimino garsus Lietuvoje kunigas Juozapas Lvovičius, dievobaimingas dvasininkas, atsivadęs Dievo tarnystei ir artimųjų pagalbai. Altorius, malda, išmalda, dievobaimingi patarimai, su tokiu atlaidžiu kantrumu skiriami visiems be išimties žmonėms – buvo viso gyvenimo turinys. Įspūdingi Dievo namai, jo pastangomis ir darbu iš suaukotų grašių Dauginavoje iš mūro pastatyti, kur jis klebonavo, yra puikiausias dvasininko gyvenimo paminklas, amžininkams ir ateities kartoms liudijantis jo tikėjimo uolumą. Šiuo metu, kai rašau knygą, kunigo Lvovičiaus jau nėra tarp gyvųjų, tad niekas manęs nepasmerks, kad šiuos kelis žodžius apie jį iš prielankumo jam užrašau. Tegul jie bus pomirtinis šio verto pagarbos dvasininko paminėjimas¹⁶.

Gavę palaiminimą apie trečią valandą, gausiai susirinkus žiūrovų, smalsiai susibūrusių krante, pakėlėme inkarą ir pajudėjome į kelionę. Ponas Ordinecas ir Snežka, kurie neatsitraukė šiame mano darbe nė per žingsnį, nutarė laivais palydėti mane iki Spaso. Nuo Karolino tilto iki pat Vileikos miesto ir toliau Neris su mažais pertrūkiais labai sekli. Beveik niekur iš akių nedingsta jos aukso spalvos dugnas, labai daug kur smėlingame dugne esama vos kelių colių vandens. Vietoje, iš kurios išjudėjome, tuo metu Neries gylis tesiekė 9 colius. Mūsų laiba, kuria visi plaukėme, būdama plokščiadugnė, kelis colius panirusi vandenyje, ėjo lengvai, tačiau „Marija“, visiškai nepraktiškai pastatytas laivas, netinkamas laivybai sekliu Neries vandeni (nes jam reikėjo bent poros uolekčių gylio, kad galėtų plaukti laisvai), vos tik pajudėjęs iš vietos, iškart atsidūrė seklumoje. Žmonių, įsibridusių į upę, pastangomis nustumtas, už keliasdešimties žingsnių vėl įstrigo smėlyje. Vėl jėga nustumtas, stipriai irklų varomas, prie Krainos žiočių į Nerį, prie kairiojo jos kranto, vos už pusės varsto nuo vietos, iš kur išplaukėme, taip stipriai įsirėžė į smėlį seklumoje, kad jokiomis žmonių jėgomis nebuvo įmanoma jo pajudinti iš tos apverktinos padėties. Nuo staigaus smūgio, kai dar šonu pavirto ant vandens, viskas jame persivertė, viskas susimaišė, kai kurie geometriniai įrankiai, išdėlioti denyje, ir jame buvę irklininkai nelauktai atsidūrė upėje. Tokioje apgailėtinoje padėtyje nebuvo kas daro, norom nenorom turėjau atsisveikinti su įsikalta mintimi plaukti šiuo laivu, kuris jau pirmajame pusvarstyje sėdo seklumoje, juo labiau kad kas keliolika mylių pasikartojančios panašios smėlio sąnašos nepaliaujamai grasino atsinaujinsiant tą baisią katastrofą, kurios, ir labai būnat apdairiam, nepavyks išvengti.

16

Tikriausiai tai garsusis filaretas, pijoras, pedagogas Juozapas *vel* Kirjakas *vel* Kalasantas Lvovičius (Cyriak Łwowicz, 1748–1857), kilęs iš Voluinės gubernijos, studijavęs Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos skyriuje, filosofijos magistras, kurį laiką – Polocko pijorų mokyklos aukštosios matematikos mokytojas. Po Vilniaus studentų bylos (kalintas, bet tremties išvengė) buvo

atiduotas bažnytinės valdžios priežiūrai, jam buvo atimta teisė mokytojauti. 1836 m. vėl suimtas ir kalintas, šį kartą jau Minske. Tiksliai arešto priežastis nėra žinoma. Paskutinius gyvenimo metus praleido klebonaudamas Dauginavoje. Kaip kad ir rašo Konstantinas Tiškevičius, turėjo sąžiningo, uolaus ir energingo klebono vardą, jo dėka 1853 m. buvo pastatyta nauja parapijos bažnyčia. Lvovičius mirė Dauginavoje 1857 m. gruodžio 2 (14) d., t. y. netrukus po Tiškevičiaus apsilankymo. Kunigo Lvovičiaus vardą jamžino Adomas Mickevičius savo garsiojoje dramatinėje poemoje *Dziady* („Vėlinės“). Plačiau apie kunigą Lvovičių žr. Zofia Makowiecka, „Łwowicz Cyriak“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22 (3), zes. 94, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, s. 169.

Laivo „Marija“ nesėkmė

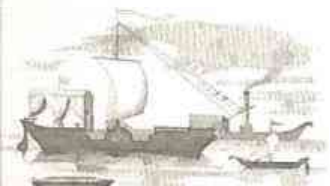
Čia man kilnusias ponas Snežka vėl pagelbsti: aukoja jis man didelę laibą¹⁷, į kurią galėjau kraustyti visą savo mantą ir jau vienu laivu plaukti saugiai ir laisvai. Dėkingas priimu šią paslaugią pagalbą. Visas krovinys iš „Marijos“ iškeltas į krantą. Vos tik pavyko viską apžiūrėti, įvertinti tai, kas nutiko, vos tik pavyko surinkti išmėtytą ir susimaišiusį bagažą, mokslinę įrangą ir kitą smulkią mantą, vos tik į naują įrenginį pereita, atėjo vakaras ir šalta naktis, kurią kaip sudužusio laivo keleiviai turėjome praleisti prie Krainos ir Neries santakos sukurtų laužų.

Kraina – visai mažas upelis, už pusės varsto nuo Kameno, įtekantis į Nerį kairiajame jos krante ir ištekantis už poros mylių prie Kraisko, yra labai naudingas – prie jos, prie tos Krainos, prieš dvidešimt metų buvo pastatytos pirmosios gelumbės dirbtuvės – šiandien žinomas ir garsus krašte ponų Kaminskių fabrikas. Kol nepadaugino jame gelumbės gamybos įrenginių, kuriems sukti buvo pastatyta apie 30 arklio jėgų garo mašina, šio menkučio upelio vandenys, kurio pakrantėje dabar aš įsikūręs prie netvarkingai suverstų kelionės ryšulių kaip koks nelaimingas sudužusio laivo keleivis, liūdnai dūmodamas leidžiu šaltą vasaros naktį ir už savo užsispyrimą nuolankiai atgailauju, suko pirmąsias gelumbės dirbtuves. Čia vertėtų užrašyti, kad garo mašina, kurios ilgas baltas kaminas virš miško viešpatauja ir leidžia juodų dūmų kamuolius, iš tolo galimus pamatyti visoje apylinkėje, buvo pirmoji tokio tipo mašina, veikianti Lietuvoje.

Birželio šeštą dieną plūkdami vėl nusiyrėme į tą vietą prie miesto tilto, iš kur vakar išplaukėme. Jau buvo atitempta man padovanota laiba. Buvo Dievo Kūno šventė, tad, įsikūrę prie pat vieškelio, kaip visada buvome apspisti įvairios lyties ir visuomeninės padėties žmonių, važiuotų ir pėsčiomis skubančių į pamaldas ir mugę

17

T. y. jau antrą laibą.

Dauginavoje. Nors žiopsotojų minia nė kiek nemažėjo, o ir pati diena buvo iškilminga, rengiau kelionei savo laibą. Nuo pasvirusios ant šono „Marijos“ nuimtas ir perneštas į laibą paviljonas, sudėtos grindys, pastatyti „Marijos“ stiebai, aptaisyti dervuoti jos bortai, pernešta virtuvinė krosnis su aukštu skardiniu kaminu, ir tuščia laiba greitai virto puošniu ir patogiu, šimtąkart patogesniu už pirmąjį, kelionės laivu. Paviljone – staliukas dirbti, prieš jį – busolė su astroliabija¹⁸, turinčia matuoti upės vingius. Mechanizmas, turintis skaičiuoti mūsų nuplauktą atstumą, buvo pritvirtintas prie laibos šono.

Kai viskas buvo patogiai sutalpinta vienoje laiboje, dar labiau sumažėjo mano ekspedicijos įgula, nes, kai taip atsitiko, paaiškėjo, jog dar mažiau reikės jai prižiūrėti žmonių, kitus palikau namie. Taigi su manimi išplaukė viena laiba ir pagalbinis batas, pavadintas „Adjutantu“. Laibą vedė senas ir patyręs laivavedys Vasilis Buslavskis Sapiezka, pono Konstantino Gecevičiaus prie šios mano ekspedicijos priskirtas jau septyniasdešimtmetis žmogus, tačiau tvirtas, labai stotingas, petingas vyras. Iš veido jis atrodė sumanus, užtat žvilgsnis – gudrus. Tai buvo įgimti jo bruožai – jais iš tikrųjų įsitikinome bendraudami kelias savaites, kai vedė laivą. Tačiau jis turėjo visas man, kaip Neries tyrėjui, reikalingas savybes: gerai vairavo laivą, o upę buvo perpratęs tiesiog puikiai, atmintinai mokėjo visų kaimelių ir užsienių, įsikūrusių jos krantuose, pavadinimus, žinojo visų pakrantės ir atokių vandens apyrbūių pavadinimus bei akmenų upėje vardus, visas didesnes ir mažesnes rėvas bei puikiai mokėjo iš jų išsisukti. Kaip tik tokio laivavedžio ir reikėjo mano žvalgymams. Ketvertas jaunų irklininkų, visi gerai įpratę prie vandens, varė barką¹⁹. Virėjas ir liokajus, pasamdyti mums patarnauti, vairavo mažesnę batą. Tokia buvo galutinė įgulos sudėtis, kuri šioje mokslinėje ekspedicijoje nuplaukė iki Neries žiočių.

Išklausius Šv. Mišias ir pasibaigus iškilmingai procesijai Dauginavoje, apie trečią valandą po vidurdienio jau antrą kartą atsistūmėme nuo to paties kranto Kamene.

Visas mūsų Neries matavimo pagrindas, paremtas mechanizmu, kurio sandarą anksčiau aprašiau, pasirodė nereguliarių laibos apsisukimų išderintas. Kadangi šis laivas sukinėjosi ir gręžiojosi nesuskaičiuojamais vingiais, draugiškai priimamas srovės, tad nei mašinos vandens ratas tvarkingai suktis galėjo, nei busolė upės posūkius žymėjo. Taigi dėl tokios dar netvarkingos laivybos, kai mums visų pirma rūpėjo pagaliau pajudėti iš vietos, nusikapstėme tik iki Spaso²⁰, bemaž penkis varstus nuo tilto, iš kur pajudėjome. Tiesą sakant, man jau nerūpėjo šios Neries dalies matuoti su busole ir mašinėle, nes šį atstumą jau turėjau sausumoje išmatuotą ir tiksliai nubraižytą. Norėjau tik sutikslinti su žemėlapiu ir įsitikinti, kiek savo prietaisu ir posūkių matavimu busole plaukiančiame laive galiu pasitikėti. Deja! Tas bandymas įtikino mane, kad šiais prietaisais neįmanoma daryti nė mažiausių prielaidų. Neryje tarp Karolino ir Spaso yra vienas vingis, Krasny Berahu vadinamas²¹.

18

Busolė – geodezinis prietaisas horizontaliems kampams tarp magnetinio dienovidinio ir krypties į objektą matuoti. Astroliabija – astronominis prietaisas Saulės ir ryškiausių žvaigždžių padėtimis nustatyti ir išmatuoti bei kitiems sferinės astronomijos tikslams. Jūrininkai, taigi ir upeiviai, iki XVIII a. astroliabiją naudojo laivo geografinėms koordinatėms nustatyti.

19

Orig.: „Barkę“, t. y. paprastą krovininę upių valtį (rus. „барка“). Sakoma, kad barkos paprastai buvo statomos naudojant tik medines vinis. Žr. Владимир Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора, т. I (А–З), С[анкт]-Петербург: издание книготорговца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1880, с. 49.

20

Apie Spaso praeitį ir dabartį, taip pat vietos žmonių užrašytus pasakojimus žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 72–73, 224–225.

21

Apie Krasny Berahu vietovę dabar žr. Ten pat, p. 72.

Ten, upei pasisukus beveik stačiu kampu, vanduo taip verda, sukasi ir verpetuoja, kad kiekvienas, šią vietą praplaukdamas, visuomet patiria ne tik baimės, bet neretai ir nuostolių. Kai mes įplaukėme į šią įlanką, laivą verpetas įsuko taip netikėtai, kad vandeniui negalėdami atsispirti irklais, nepaisant viso mitrumo mūsų irklininkų ir laivavedžio, kuris iš visos gerklės: „Į užutekį, į užutekį!“ veltui šaukė, trissyk buvome įsukti ir išmesti atgal, kol pagaliau, prie kranto laikydamiesi, šiaip taip iš minėtos įlankos sugebėjome išplaukti! Nors saulė, kaip paprastai pas mus sakoma, buvo dar aukštai ir vakaras toli, nusprendžiau nakvoti Spase. Reikėjo laiko susitvarkyti daiktus, mantą, o žmonėms parengti plaukimo ir darbo dienos planą. Be to, dangus apniuko, iš visų pusių slinkdami debesys uždengė horizontą, tolumoje grumėjo ir švysčiojo žaibai. Viskas rodė greitai kilsiant audrą: kelis kartus reguliuotas barometras mums niekada nerodė tikslių laipsnių – rodė tai 26° 6,6', tai 26° 6,5' – visada melagingai, nes buvo žemesni už Kamene atliktus stebėjimus.

Spasas – Romos katalikų Kristaus Atsimainymo bažnyčia, stovinti dešiniajame Neries krante. Prie jos – klebonija, ūkiniai pastatai ir karčema. Visa tai ir sudaro tą vietą, kuri miesteliu nežinia už ką visuotinai čia vadinama. Ši medinė bažnyčia, pailgos kvadrato formos, pirmąkart 1786 m. kunigo Tridenckio, tuometinio Dauginavos klebono, pastatydinta. Iš pradžių dešimt metų ji buvo tenykštės klebonijos filija. Paskui Juozapas Kaminskis, Lydos pataurininkis, vėliau jo sūnus Liudvikas – Minsko vicegubernatorius, suteikdami reikiamas fondacijas klebonui, ją padarė parapinę²². Spaso bažnyčia dabar turi 800 parapijiečių, priklauso prie penktosios klasės parapijų²³. Ji neturtinga, be jokių puošmenų bei meno paminklų.

Prie bažnyčios tuo metu viešpatavo didi tylą. Klebonijoje taip pat – nė garso ir tuščia. Tą dieną Spaso klebonas buvo išvažiavęs Dauginavon, į Dievo Kūno iškilmes, o jo tarnai taip pat šventė. Bet užtat karčemoje buvo tiršta žmonių, triukšminga, nes šventinė diena, kai kiekvienas apylinkės gyventojas neša kelis savo grašius visagaliui Bakchui arba kaimo Terpsichorai²⁴. Smuikai šaižiai cypino linksmą metelica²⁵, kažkoks jaunas vikrus berniokas iš būrio, matyt, garsus apylinkių šokėjas, šiurkščiai, be jokio pakvietimo, griebė jaunutę, bet išvaizdžiausią karčemos puotos mergaitę ir pradėjo ją mitriai sukti po trobą. Juo pasekė antras, trečias, trūkstant vaikinių, poromis ėmė trypti merginos, ir visi, pradėję šokti, šėlo po trobą iki išsekimo, iki nuovargio. Antrame rate ta pati šokėja, bet su kitu bernioku pradėjo šokti. Matyt, numylėta ir išlepinta gretimo sodžiaus gėlėlė – paeiliui vaikinai ją plėšė iš rankų. Ir šiai mergužei šokis turėjo būti aistringas žaidimas: nė vienam neatsakydama, su kiekvienu lygiai linksmai įnirtingai sukosi. Žvangėjo ant

22 Tiek Gardino vyriausiojo teismo asesorius Juozapas Kaminskis (vel Kamenskis), tiek jo sūnus, Minsko vyriausiojo teismo prezidentas, Minsko vicegubernatorius Liudvikas Kaminskis (vel Kamenskis), istoriografijoje visų pirma žinomi (ypač pastarasis) kaip aktyvūs masonų ložių nariai. Žr. Stanisław Małachowski-Lempicki, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1776-1822). Dzieje i ma-*

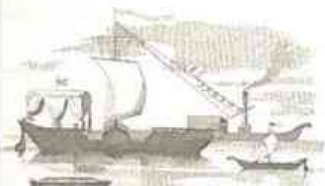
terjały, Wilno: Drukarnia „Zorza“, 1930, s. 38, 142; Žyngintas Būčys, *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia = Freemasonry in Lithuania: End of 18th – Beginning of 19th Century*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, p. 177, 182, 184, 185.

23 Rusijos imperijoje parapijos buvo suskirstytos į penkias klases (kategorijas), iš kurių geriausia buvo pirmoji klasė.

Nuo klasės priklausė ir klebono atlyginimo dydis.

24 Bakchas – vienas iš Dioniso, graikų mitologijoje žemės vaisingumo, augmenijos, vynuogininkystės, vynininkystės dievo, vardų. Terpsichora – graikų mitologijoje šokio mūza.

25 T. y. populiarus rusų, ukrainiečių ir baltarusių liaudies šokio melodiją.

kaklo gausybė karolių, plaikstėsi kaspinių galai, įpinti į gražią juodą kasą, krito jai ant pečių. Prakaitas lašais sruvo jos baltu dailiu veidu. Mėlynomis, didelėmis, gražiomis akimis visą laiką spoksojo į savo šokėją. Kai pasibaigus šokiui kiekvienas jų pasakydavo kokį žodį, linksmas juokas atverdavo eilę baltų ir lygių it perlai dantukų. Ir šventė ėjo vis toliau, o tasai gražusis gamtos vaikas, dar nepažinęs tikrojo gyvenimo vargų ir rūpesčių, kvatojosi ir šoko kuo puikiausiai.

Šioje svaiginamųjų gėrimų prekyvietėje įsitaisęs oresnio amžiaus valstiečių būrys, leisdami rateliu taurelę, garsiai kvatojasi, nes prieš juos kažkoks žmogelis, surdutu apsitaisęs, su kepure ant šono, aiškiai amatininkas iš Kraisko fabriko, tauškia jiems, kas ant seilės užaina. O čia vėl kitas smailialiežuvis, į dvaro tarną panašus, mergaites gąsdina, leisdamas ant jų vabalus. Riksmas, triukšmas, vienu pyktis, kitų juokas – viskas tarpusavyje susimaišė, užauga šurmuliavo. Mums, per dieną nusidirbusiems, tokia nakvynė, be abejo, nebuvo patogi, bet kai jau sykį bendrauji su kaimo liaudimi, šias linksmybes turi laikyti pirmaisiais vietinių papročių pavyzdžiais. Nuo jų teko man pradėti pirmuosius liaudies papročių stebėjimus, iš kurių, deja, nieko, išskyrus karčemos vaizdelį, į mano kelionės krepšį nepateko! Po tokios neramos nakvynės nebuvo įmanoma labai anksti rengtis į tolesnį kelią: žmonės dar gerai neapsipratę su naujomis savo tarnybos ant vandens pareigomis, deramos tvarkos ir organizuotumo laive stoka, taip pat trūkumas kai kurių smulkių detalių prietaisams, kuriuos čionai per naktį amatininkai dirbino. Taigi visa tai lėmė, kad gana anksti iš ten išplaukti niekaip neišėjo. Tačiau aš savo rytmečio nepraradau, nes per tas kelias valandas surašiau dienos darbus, kelionėje turinčius vykti tokia tvarka: kasdien apie trečią valandą ryto pajudame iš nakvynės vietos, pakeliui kruopščiai renkame viską, kas tik atrodo pravartu mūsų darbui. Kiekvienas mano mokslinės ekspedicijos kolega turėjo užsiimti jo sritį atitinkančiu darbu. Ponas Januševičius, kaip piešėjas, lydintis mane šioje ekspedicijoje, privalėjo į kelionės albumą nupiešti kiekvieną mano nurodytą detalę ar pakrantės vaizdą. Ponas Šantiras buvo įpareigotas išmatuoti ir nubraižyti kiekvienas žinomesnes kranto ar vandens vietas, be to, kaip mano sekretorius, turėjo rūpintis visa šios mokslinės ekspedicijos rašto dalimi. Apie pusiaudienį buvo duodamos dvi valandos pietų metui ir poilsiui, paskui vėl į kelią, vėl prie darbo. Saulei leidžiantis laivas švartuodavosi prie kranto, kur tik pasitaikydavo, ir įrengdavome stovyklą. Po būtinos vakarienės ir valandėlės poilsio, kai visi rengdavosi miegoti ir tik budintis irklininkas laive eidavo naktinę sargybą, savo paviljone pradėdavau rašyti dienos darbų protokolą. Šis užsiėmimas paprastai trukdavo iki vidurnakčio, o kiek kartų ir gerokai po jo užsitęsdavo, nes per visą dieną susirinkdavo daug pastabų. Apie trečią ryto vėl visi būdavo ant kojų, ir laivas išplaukdavo. Viskas ėjosi laikrodžio tikslumu, visos šios kelionės dienos buvo panašios viena į kitą, nes atidžiai, net iki pasibjaurėjimo, minutė į minutę, sekiau pagal savo instrukciją nusistatytą tvarką. Atrodytų, toks darbas tiek mažai tesiilsint, tiek ilgai trunkantis, viršija jėgas ir jo neįmanoma atlikti, bet mums jėgų pakako, niekas iš mūsų nuovargiu pernelyg nesiskundė, visiems sveikatos ir valios užteko, nes visi atsidavę minčiai apie pareigą visuomenei, buvome stiprūs dvasia.

Iš Spaso išplaukėme tik aštuntą ryto. Čia Neris yra dar gana siaura ir labai vingiuota, šiuo metu per ją čionai brasta persigaunama, nors Spase susisiekti krantams yra pirmoji šioje upėje perkėla. Už Kablyankos upelio, kuris į Nerį įteka iš kairiosios pusės, vaga susiaurėja ir varstą teka tarsi per gražiausią sodą, sakytum, žmogaus rankų išpuoselėtą. Tarp gausiai žydinčių putinių, žemaūgių ažuolų, lazdynų ir smailialapių, prie vandens palinkusių gluosnių, besijuokdama nespėriai savo vandenį varo. Iškart už šios vietos Slastos upelis, įtekantis į Nerį iš dešiniojo šono, užbaigia Dauginavos dvaro ribas ir tampa siena tarp jo ir Kumelščynos – dvarininko

Kozelio kaimelio²⁶. Nuo Kumelščynos Neris jau šiek tiek praplatėja, ji teka per kairiajame krante plytinčią gražią lygumos giraitę su kur ne kur augančiais ąžuolais, dešinysis yra smėlingas ir nuo šios vietos pradeda kiek aukštėti, kilti virš upės paviršiaus ir virš kairiojo kranto. Kadangi jau išplaukėme iš pelkių ir pakrantės žemumų, ėmiau ilgėtis archeologinių tyrimų senoviniuose kapuose – savo mėgstamo užsiėmimo. Paklausiau laivavedžio, ar šioje apylinkėje prie Neries kur nematęs švedų kapčių²⁷, nes taip mūsų liaudies kalba vadinami šie ikirikščionybės laikų pilkapiai.

– Tuojaus, pone, *buduć*²⁸, – atsakė laivavedys.

Nuo Kumelščynos dar apsuksime keletą vingių, ir laivavedys, praplaukiant Čapelščynos kaimelį, vairuodamas laivą prie dešiniojo kranto, ėmė šaukti:

– *Staubuj, Staubuj!*²⁹

Mūsų laivas sustojo tarp Čapelščynos ir Kastykų kaimelių.

– Čionai, pone, švedų kapčiai, – šūktelėjo laivavedys.

Tarp Čapelščynos ir Kastykų, dviejų pono Alfredo Slizenio³⁰ kaimelių, maždaug už pusės varsto, toje vietoje, kur seniau sandėliai sudarė pirmąją prekių priepilauką aukštutinėje Neries dalyje, ištisas plotas nusėtas pilkapiais ir apaugęs kėniais. Ten pilkapių daugybė, keli jų nebūdingo aukščio. Jų apimtis siekia 75 žingsnius, viršuje apie 30 žingsnių pločio³¹. Kai kurie, būdami prie pat kranto, vandens paplauti, suirę. Daug negaišudamas ėmiausi darbo. Vieną tų pilkapių, iki pusės vandens išplautą, skersai iškasinėjau. Šio darbo ėmiausi dar uoliau, kai vaikinukas iš kaimelio papasakojo, kad toje vietoje prie upelio kitados rasta geležinė ietis. Mano darbas buvo bergždžias: nieko jame neradau. Vadinas, archeologinius lobius išskalavo vanduo. Prie kitų pilkapių jau nesiryžau liestis – jie mane baugino savo didumu, jų kasinėjimas jau priklausytų prie didelių darbų, kuriems turėčiau skirti kelias dienas, o jų per daug neturėjau – dar tik kelionės pradžia, galutinė riba – dar taip toli.

Kai po abu kaimelius pasklido žinia apie mano atvykimą, o tą smalsumą itin skatino išvaizdus mano laivas – didelė naujiena šioje upėje, žmonės tarsi pasipylė ir pamažu visas būrys artinosi manęs link. Klebonas su savo žentu³² ėjo būrio priešakyje, paskui būrį jų žmonos ir dukterys susidomėjusios žingsniavo. Pagarbiu atstumu nuo žmonių, kasinėjančių pilkapį, visi mus apsupo ir tyliai labai domėdamiesi stebėjo darbą ir klausėsi mūsų kalbos. Kai gerai įsiklausė, kad tarpusavyje kalbamės lenkiškai, du kunigai – klebonas su žentu – prisiartinė prie manęs ir susipažinome. Kunigas klebonas apsakė, kad man atvykus visas pulkas atskubėjo į jo namus pranešti, jog atplaukė prancūzai, kurių nuolat ir nežinia kam ir kodėl vietiniai žmonės laukė, ir prašė,

26 Apie Kumelščynos *vel* Kumelščinos kaimelio vardo kilmę žr. [Vykintas Vaitkevičius], „Neris ir mes“, p. 7; Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 75.

27 Orig.: „Kopców“, t. y. sukastų žemės kauburių, kaupų.

28 Orig.: „Buduć“, t. y. „Bus“ (bltr.).

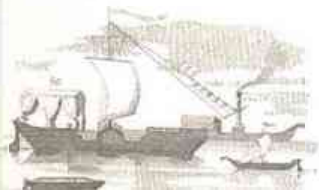
29 Taip pat ir originale, t. y. „Stabdyk, stabdyk!“ (bltr.). Plg. šio leidinio p. 83. Taip pat plg.: Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 132.

30 Turimas omenyje Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys

steigėjas, vadinamasis geradaris, grafas Alfredas Slizenis.

31 Deja, žingsnis – tik apytikslis matavimo vienetas.

32 Be abejo, ne stačiatikių, bet unity klebonas ir jo žentas.

kad klebonas su jais eitų pas tuos prancūzus. Bet klebonas veikiai įsitikino, jog nesame prancūzai, kai baigęs darbą, jį pakviečiau į laivą ir savo kelionės atsargomis svetingai pavaišinau.

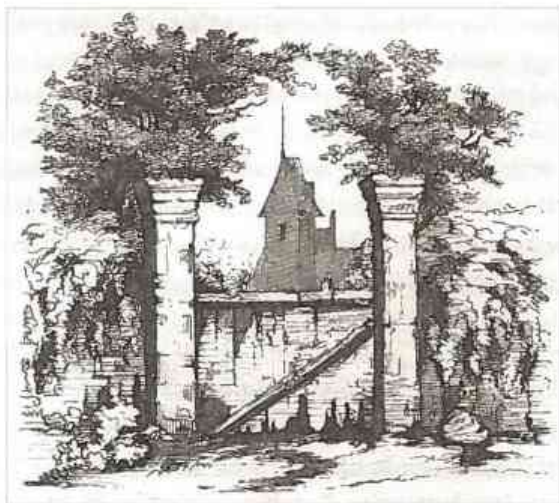
Sykiu su klebonu ir drąsesni valstiečiai pas mane ėmė garmėti, o kartą kitą pavaišinti degtine, kai jiems liežuvis truputį atsirižo, pradėjo man pasakoti liaudies tradicijas, susijusias su šiais pilkapiais. Mūsų liaudis yra tokia abejinga arba tingi, arba uždara – pats nežinau – perduodama liaudies padavimus, kad reikia jų ilgai klausinėti, atkakliai prašyti ir gerai pavaišinti, idant iš jos lūpų išgautum kokią žinią apie vietovės praeitį. Štai ir čia, Kastykuose, tarp mano pavaišintų valstiečių atsirado senas prieš dvidešimt metų į atsargą išleistas kareivis, nepavargstantis šnekorius. Pyko jis ant manęs ir tiesiog prieštaravo, kad tie pilkapiai nebuvę kapai. Pats, kaip karo žmogus ir strategas, man netgi įrodinėjo tos švedų fortifikacijos, kaip ją vadino, naudą. Pyko ir barėsi su manimi, kai pilkapį kasinėjau, įrodinėjo, esą supiltose fortifikacijose nieko negalima rasti. Savo pasakojimui pagrįsti pridūrė, kad tai šancai, tradicija, paimta iš tėvų ir protėvių paveldo – „kitados prieš kelis šimtus metų švedas, kariaudamas su Lenkija, čia įsitvirtino. Už tą pasikėsinimą į Lenkiją Viešpats Dievas švedus nubaudė, – padarė aklius. Lenkija švedą sumušė, ir čionai, šioje vietoje, švedas prisiekė, kad nuo tol už Lenkiją kariaus, bet niekada prieš ją nekariausiąs. Po tokios priesaikos Viešpats Dievas regėjimą švedams grąžinęs. O švedai priesaiką tesėjo, nuo tol visada kariaudavo už Lenkiją. Ir pridūrė tikriausiai savo mintį – kad Lenkijos jau nėra, tai švedas gali ir nesilaikyti priesaikos.“

Iš kur tokių istorijų atsiranda, kas kaimo žmogui tokias pasakas kuria ir pirmasis kaip gryną tiesą jam pasakoja – nei suprasti, nei ištirti šiandien neįmanoma. Tačiau niekas man neprieštarau, kad tie pirmieji liaudies padavimų pasakotojai buvo poetai, ir nepaprasti poetai, jiems nestigo tos kūrybinės galios, kuria savo kūrinius pritaikydami prie liaudies skonio, įliejo juos į tautos gyvenimą ir sukūrė padavimus – liaudies nuosavybę, laiko galios neįveikiamą.

Kastykų valstiečiai parodė man vietą ant kranto, kur stovėjo senieji sandėliai. Pasakojo, kad kai lygino sklypą tiems sandėliams, iškasė pinigų ir stiklinių indų, kaip jie tvirtina, su degtine. Galbūt tai buvo senovinės ašarinės. Kalbėdami apie sandėlius, pridūrė, kad jų tėvams buvę auksiniai anie laikai, kai Neryje klestėjo prekyba³³.

33

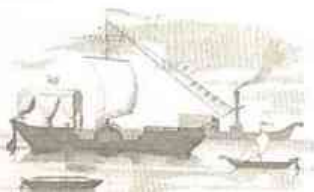
Įdomius pastebėjimus apie Čapelščynos vel Čapelščinos ir Kastykų praeitį ir dabartį, taip pat šių kaimelių ir jų gyventojų vardų kilmę žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 75–79.

Bažnytkaimis prie Neries

IV

Prekyba Nerimi, Nemunu ir kitomis Lietuvos ir Lietuvos Rusios upėmis turėjo gyvuoti nuo seniausių laikų, nes prie jų krantų įsikūrusios gentys pirmuosius tarpusavio mainus žaliavomis galėjo palengvinti ne kitaip, tik plukdydami vandenimis – prie upių krantų mezgėsi bendruomeninis gyvenimas. Toks abipusis keitimasis žaliavomis tęsėsi greičiausiai daugelį metų, nes lietuviai ir su jais besiribojantys rusinai, žemdirbiai, gyvendami paprastai ir neturtingai, ką tik persitvarkę į tvarkingą bendruomenę, vos tik pajutę patogesnio gyvenimo poreikį, iš tikrųjų dar neturėjo kuo su kitais miestais ir kraštais pradėti prekiauti. Nors IX a. ir X a. pradžioje slavų pajūrio miestai, esantys tarp Elbės ir Oderio, t. y. Retra, Stargardas, Vismaras, Liubekas, Arkona, Volgastas, Bialogardas, Ščecinas ir t. t., buvo turtingų prekių sandėliai ir pagrindiniai prekybos punktai; nors tada normanų prekybos keliai, kaip istorija atmena, ėjo į Konstatinopolį, nors Kijevo ir Naugardo rusų pirkliais su Hanzos miestais prie Baltijos buvo lengviau prekiauti per Lietuvą, vis dėlto aiškių ženklų nematyti, kad Lietuva tuo laiku su tais miestais būtų turėjusi abipusius prekybinius santykius. Pirmuosius prekybinius Lietuvos ryšius su Livonijos gyventojais istorijoje pavyksta aptikti apie 1218 m. Šioje epochoje vokiečiai pradėjo ieškoti natūralių žaliavų, kokių jau Lietuva gausiai turėjo: vokiečių miestų prekyvietėse jau pasirodė kiaunių, meškų, šermuonėlių, lūšių, bebrų, ūdrų, lapių, vilkų kailių, briedžių, laukinių arklių ir naminių gyvulių odų, linų, kanapių, medaus, vaško, prekinės medienos ir miško dirbinių, gintaro ir džiovintos žuvies. Už tai Lietuva gaudavo iki tol paprasto lietuvių gyvenime visai nežinomų dalykų – muilo, pipirų, dirbinių iš vario ir alavo. Gaudavo geležinių žemdirbystės įrankių – pjautuvų, dalgių, kirvių, neretai ir ginklų. Netgi druska, ši būtina

žmogaus gyvenime reikalinga prekė, iki pat XIV a. į Lietuvą traukė iš Vokietijos, iš Liuneburgo, Goslaro, Oldeslojės ir Halės*. Visus šiuos mainus žaliavomis ne kitaip buvo galima palengvinti, tik gabenant laivais upėmis, tekančiomis Baltijos jūros link. Kad tuo metu prekyba Nemunu, Nerimi ir kitomis su šiomis susijungiančiomis upėmis jau buvo svarbi krašto interesų sritis – galima spėti iš to, jog Lietuva prie Nemuno žiočių jau turėjo Klaipėdą¹ – prekybinį miestą, pastatytą lietuvių prekių sandėliams ir kasmetiniams prekymečiams su vokiečiais.

Pranašumas, kokį pradėjo įgyti lietuvių prekyba Nerimi ir Nemunu, turėjo kenkti Vokiečių ordino politikos planams. Kryžiuočiai, užkariavę šiaurinius vokiečius, daugiau dėmesio skyrė prekybai, kuri jiems davė didelę naudą, ir kaip tik dėl to, norėdami būti lietuvių prekybos ponais, 1252 m. užkariavo Klaipėdą ir šio lietuvių miesto vietoje pastatė dabartinį prekybinį Memelį². Taip valdydami Lietuvos upių žiotis, Lietuvos ir Rusios prekybai darė visokių sunkumų. Tokius nusilpusius prekybinius miestus kaip Torunę, Kulmą, Elbingą, Karaliaučių ir t. t. tuo metu pradėjo atstatyti, pakelti ir gynybinėmis sienomis aptverti. Be to, siekdami įgyti prekybinį pranašumą Baltijoje, kryžiuočių magistrai XIV a. perėmė savo valdžion Hanzos protektoratą.

Taigi, kai prekyba Lietuvos žemių žaliavomis buvo suparalyžiuota ir jai žlugimas grėsė, Mindaugas, 1253 m. suteikęs Rygai naudingą privilegiją, atvėrė šiam miestui naują kelią, tad visi prekybiniai Lietuvos Rusios ir Lietuvos ryšiai nukrypo į Rygą ir Dauguvą. Vis dėlto prekių plukdymas Nemunu galutinai nenutrūko, prekybinis miestas Kaunas, stovintis dviejų Lietuvos upių santakoje, ne kartą davęs atkirtį kryžiuočių antpuoliams, į savo saugyklas priimdavo Nemunu iš krašto gilumos atplukdytus produktus. Pavyzdžiui, istorijos šaltiniuose rašoma, kad 1295 m. kryžiuočiai už Prienų apiplėšė į Kauną traukiančius pakrautus laivus**.

Pusė amžiaus su kaupu prabėgo nesutariant ir su Lietuvą trypančiais kryžiuočiais kivrčijantis, o tai buvo itin nenaudinga jos prekybai. Prekybiniai ryšiai su Ryga šį pusę amžiaus buvo palaikomi tik retkarčiais, esant būtinybei, nes keliai, kuriais teko gabenti krašto vaisius į šį miestą, dar nebuvo pakankamai žinomi. Keliauti reikėjo daug sumanumo, o keliautojai patirdavo daug sunkumų. Kai į Baltiją tekančios upės, dėl agresyvios kryžiuočių politikos tuščiai ir nenaudingai tekėdamos, vakarinei Lietuvos daliai, pernelyg nutolusiai nuo Rygos ir Dauguvos, atėmė galimybę plukdyti jos žaliavas, Gediminas, norėdamas panaikinti šį prieštaravimą ir šiai krašto pramonės sričiai, apmirusiai dėl kryžiuočių persekiojimo, suteikti gyvybės, užmezgė politinius santykius su Vakarų Europa ir savo privilegija, datuota Vilniuje 1323 m., Liubeko, Štralzundo, Greifswaldo, Ščecino ir Gotlando pirkliais garantavo laisvąją prekybą su Lietuva. 1342 m. Kęstutis sudarė sutartį su Anglija,

* Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 1, s. 104 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Autorius čia cituoja didžiausią ir garsiausią Juozapo Jaroševičiaus veikalą. Žr. Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów dawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1: *Litwa pogańska*, cz. 2: *Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary*

chrečiańskiej, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chrečiańskiej wiary*, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[anes] Romma, 1844–1845 (cz. 1, 2 – 1844, cz. 3 – 1845). – R. G.]

¹ Orig.: „Kłajpedę“.

² Orig.: „Memel“.

** Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 1, s. 105 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą * – R. G.]

kuri jau XIV a. varžydama su Hanza dėl pirmenybės, savo laivus kaskart dažniau siųsdama į Baltijos jūrą, ieškojo prekybinių ryšių su Žemaitija ir Lietuva. Lietuva, savo ruožtu, taip pat turėjo pagalbėti, kaip prekybą palengvinti, nes, kaip sužinome iš Rivijaus kronikos³, 1380 m. prekybai tinkančios jos upės jau buvo išvalytos nuo kliūčių*. Ponas Narbutas, remdamasis šioje iki tol nežinomoje vokiečių kronikoje, pažymėjo tik pirmosiomis raidėmis J. F. R.⁴, rastu kažkokio metraštininko Mitrofano, Pinsko vienuolio, pasakojimu apie lietuvių prekybą XIV a., rašo: „Senovės lietuvių prekybą, pasak to metraštininko, – sudarė brangūs kailiai, kurie buvo gabenami į Naugardą⁵ rusinams, į Rusnę [ši apyrbė iki šiol yra prie Nemuno žiočių, ties dešiniąja jo atšaka]⁶ prūsams ir į Raiganeleną⁷ [galbūt Raigardą?]⁸ mozūrams. Taip pat rusinai iš jų rankų gaudavo gintarą, kuris anuomet buvo garsi prekė, vertinama lygiai su brangiausiais akmenimis. Tačiau kai Erdvilui užkariavus Jūdąją arba Jotvingių [nuo Gardino iki Brastos]⁹ ir dalį Baltosios Rusios, rusinams buvo leista plukdyti Nemunu, ir tai vyko be trukdžių, tuomet gerokai pagyvėjo prekyba javais Rusnėje ir Kaune¹⁰“.

XIV a. Vilnius, kaip žinome iš šio miesto istorijos, jau kaip valstybės sostinė tapo svarbiu prekybos punktu. Jis atvėrė plačius ryšius su Rusia. Nuolatinis prekybinis santykius su Vilniumi palaikė Pskovas, Naugardas ir kiti turtingi Rusios miestai. Su Pskovu prekybiniai ryšiai nepertraukiamai laikėsi iki XVI a. pradžios. Tik kai 1510 m. Bazilijus III sugriovė Pskovo Respubliką, šio miesto galia nusilpo ir prekyba su Lietuva nutrūko. Prekybiniai Vilniaus ryšiai Baltija šiaurėje siekė Rygą, vakaruose – Lenkiją ir Sileziją, iš kur Lietuva gaudavo labai daug rinktinės gelumbės. Lietuvos prekybą su Ryga jau iš pradžių sunkino nepatikimi sausumos keliai.

3

Turima omenyje vadinamoji rankraštinė Jono Frideriko Rivijaus vel J. F. R kronika, kurią Teodoras Narbutas įsigijo 1808 m. Revelyje (dabar – Talinas) ir kuri šiandien saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS, f. 9, b. 3156). Šiandien ši kronika (tiksliau ją būtų vadinti ne kronika, bet tiesiog *silva rerum* atmaina) kai kurių istorikų laikoma falsifikatu. Žr. Artūras Dubonis, „Rivijaus kronikos byla“, *Lituanistica*, 1997, Nr. 4(32), p. 3–12. Kad ir kaip ten būtų, 1842 m. Narbutas šios kronikos tekstą išvertė į lenkų kalbą, parengė paaiškinimus, įvadinį tekstą ir ketino paskelbti kaip antrą rinkinio *Pomniki do dziejów litewskich* („Lietuvos istorijos paminklai“) tomą. Žr. *Kronika Niemiecka J. F. R. Z rękopismu autentycznego, objaśnił, tłómaczenie polskie dołączył i do druku podał Teodor Narbut*, LMAVB RS, f. 22, b. 54.

*

J[ózef] I[gnacy], Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, s. 340 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 86. – R. G.].

4

Originalo tekste buvo įsivėlusį korektūros klaidą – vietoje „J. F. R“ išspausdinta „J. T. R“.

5

Konstantinas Tiškevičius cituoja netiksliai – šioje teksto vietoje praleista ž. „ir Kijevą“ (orig.: „i Kijowa“). Žr. Teodor Narbut, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 3: *Pamiętki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussyi, Łotwy, zakonów rycerskich*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1838, s. 595. Galbūt korektūros klaidą?

6

Konstantino Tiškevičiaus intarpas.

7

Konstantinas Tiškevičius cituoja netiksliai (orig.: „Do Rajganelenu“) – turėtų būti: „do Rejgardenu“. Žr. Teodor Narbut, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 3, s. 595. Galbūt korektūros klaidą?

8

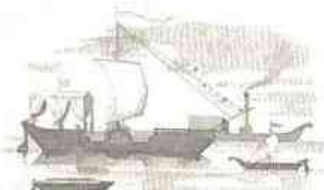
Konstantino Tiškevičiaus intarpas.

9

Tas pat.

**

Teodor Narbut, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 3, s. 595 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą 5. – R. G.].

Tik XVI a. iš Lietuvos gabenamoms prekėms buvo oficialiai paskirtas kelias. Bauskė tapo pagrindine prekių saugojimo vieta, iš čia jos pasisklidavo po visą Lietuvą. Mat sutartyje, 1533 m. sudarytoje tarp didžiojo Livonijos ordino magistro ir Rygos miestiečių, pasakyta, kad visas prekinis sausumos transportas į Lietuvą turi eiti per Langstinius, Rėzeknę, Mūšos upe į Jekabpilį iki Bauskenburgo, t. y. Bauskės*. Vilnius Nerimi ir Nemunu palaikė prekybinius santykius ne tik su jam artimu Kaunu, bet ir, turėdamas privilegijų, suteiktų vilniečiams, tiesiogiai prekiavo su vokiečių miestais. Vilniaus istorija paliko kažkokio Bomano, įtakingo Vilniaus pirklio vardą, kuris valdant Švitrigailai prekiavo tiesiogiai su Gdansku**.

Vytauto laikais, kai Lietuvos galia sustiprėjo ir jos sienos pasislinko iki pat Juodosios jūros, krašto prekyba gerokai pagyvėjo. Tačiau ji pakeitė savo kryptį: visa apsigrėžė į pietus. Juodosios ir Azovo jūrų krantai atgijo nuo prekybinio judėjimo. Kafoje¹⁰, prie pietinio Krymo kranto, buvo prekiaujama iš Rytų atgabenamomis prekėmis, o pastarosios Dniepru plukdomos į krašto gilumą turėjo pereiti Lietuvos muitinę. Šis mūrinis skliautuotas pastatas prie Dniepro, esantis per dieną kelio nuo Krymo, Tavanės saloje, buvo vadinamas Vytauto pirtimi¹¹. Jos griuvėsių likučiai, išlikę ir iki šios dienos, tuo vardu ir žinomi. Prekyba šiaurėje, prie Baltijos, klostėsi ne taip puikiai. Nors tokio pobūdžio sutarčių su kryžiuočiais buvo sudaryta daug, anie prekybą Lietuvos upėmis sugebėjo visai varžyti. Nuolatiniai puldinėjimai pasienyje, Lietuvos monetos vertės sumažėjimas, pirklių laikymas šnipais taip įgriso Vytautui, kad jis atnaujino senuosius Palangos ir Šventosios uostus Žemaitijoje, kuriais buvo galima prekes laisvai gabenti į Baltijos jūrą. Tačiau kadangi Šventoji buvo pernelyg siauras kelias vidaus prekybai, prekyba su Prūsija Nemunu ir Nerimi niekada nenutrūko. Nors ordinas rezgė visokiausias intrigas, ši prekyba buvo reikalinga abiem kraštams, todėl abu troško ją palaikyti. 1390 m., Vytauto tarpininkaujama, Žemaitija su kryžiuočiais Karaliaučiuje sudarė prekybinę sutartį, ir prasidėjo kryžiuočių jau netrukdoma ir nepersekiojama šios provincijos prekyba su Jurbarko, Ragainės ir Memelio miestais. 1404 m. sudarius Racionžo sutartį, iš Lietuvos gabenama miško medžiaga pradėjo stiprintis Gdanskas. Nemunas ir Neris iš atokiausių Lietuvos girių pradėjo tiekti medieną, ir taip kasmet atsinaujinant nepertraukiamai prekiaujama iki šių dienų. Geri 1415 m. prasidėję Vytauto susitarimai su kryžiuočiais visiškai atgaivino lietuvių prekybą su Prūsija. Paskui medieną Nemunu ėmė plaukti ir vytinės¹², o strugai Nerimi su javais ir kitais

*

Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 2, s. 98 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 51, išnašą*. Tikėtina, kad Juozapas Jaroševičius, o juo sekdamas ir Konstantinas Tiškevičius „pasiklydo“ geografijoje. Vežti prekes iš prie Rygos esančių Langstinių į kitame krašto gale esančią Rėzeknę, o ne tiesiai į prie pat Lietuvos sienos esančią Bauskę būtų mažų mažiausiai nelogiška. Bet, žinoma, prekes iš Rėzeknės į Bauskę būtų visai patogiu gabenti per Jekabpilį. Tik to niekaip nebūtų galima padaryti

Mūšos upe, kuri atiteka iš Lietuvos ir prie Bauskės susilieja su Nemunėliu. Mūša galbūt ir galima būtų prekes gabenti į Lietuvą, bet – tik iš pačios Bauskės. – R. G.]

**

Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 2, s. 11 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 85. – R. G.]

10

Dabar – Feodosija.

11

Orig.: „Łażnią Witoldową“. Šią informaciją Konstantinas Tiškevičius tikriausiai bus perskaitęs Juozapo Jaroševičiaus veikalė. Žr. Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 2, s. 92. Įdomius šių dienų tyrėjos pastebėjimus apie šią Vytauto Didžiojo atminimui svarbią vietą žr. Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 269–270.

12

Orig.: „Wiciny“, t. y. plokščiadugniai smailiais galais buriniai irkliniu vairu

natūraliais produktais – iki Gdansko, kad net patys vokiečiai stebėjosi gausumu produktų, kurie iš mūsų krašto telkėsi žemutinėje šios upės dalyje*. Savo ruožtu atgal tais pačiais laivais buvo gabenama gelumbė, cukrus, druska, geležis, tikriausiai ir silkės. Druska prekiaavo vien tik Kauno pirkliai. Taip prekybai pagyvėjus Nemunu ir Nerimi, Šventoji ir jos uostai prie Palangos buvo visai apleisti, pamiršti visam laikui. Paskutiniaisiais Stanislovo Augusto valdymo metais Bukatas, Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinys Didžiojoje Britanijoje, anglų valdžiai teigė, kad Respublika ketina atnaujinti Šventosios uostus, nes nori užmegzti santykius su Anglija ir atgaivinti kraštą per prekybą su ja. Tačiau šis lenkų ambasadoriaus siūlymas nebuvo priimtas, o valstybė buvo netrukus padalyta**.

Kaunas dėl savo geografinės padėties – dviejų didelių upių Neries ir Nemuno santakoje, netoli jūros įsikūręs, lengvai galėjo palaikyti santykius su Prūsija. Dėl gretimai esančių Nevėžio, Dubysos ir Šventosios upių žiočių jas visada buvo didmeninių prekių, į jį iš visų pusių iš krašto gilumos atplukdomų, sandėliavimo miestas. Jo sandėliuose buvo didžiuliai kiekiai javų ir kitokios žaliavos, kurią Aismarėmis iš Karaliaučiaus ir Mėmelio atplukdydavo vokiečių laivai. Miacelskio liudijimu, ten buvo įsikūrusios Venecijos, Olandijos, Anglijos, Švedijos ir Prūsijos prekybos kontoros***. Tad veltui Vilnius su Kaunu stengtųsi varžytis dėl merkantilinio pranašumo pirmenybės. Neris, prie kurios krantų įsikūrę šie abu miestai, lengvino abipusę prekybinį jų bendravimą.

Anuo metu Neris turėjo būti tankiai pertverta perkolais¹³ – ar karališkaisiais, ar privačiais, sunkinančiais prekybą, nes kiekviena iš karaliaus privilegijų, apie juos kalbėdama, arba nustato laivų praleidimo taisyklės, arba gautus prekiaujančių žmonių skundus dėl perkolų sprendžia ir derina. Štai prieš savo akis turime pen-

vairuojami laivai kroviniams vežti, statyti daugiausia iš pušies. Smulkų vytinės aprašymą žr. Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, *Mokslas ir technika*, 1987, Nr. 8, p. 26; Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, p. 245–247. Taip pat žr. *Материалы по истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии*, с. 41; A[lbinas] Gulbinskas, V[ytautas] Puronas, V. Raguevičius, S. Jurginienė, V. Tamošaitienė, *Transporto raida Lietuvoje*, p. 14.

* Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 2, s. 100 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 51, išnašą*]. – R. G.]

**

Iš diplomatinės Bukatos korespondencijos su Lenkijos karaliaus rūmais, vestos aštuonerius metus, – Bukatos ranka rašyti juodraščiai, esantys šios knygos autoriaus mokslo rinkinyje [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Knygos autorius čia turi omenyje garsų Stanislovo Augusto laikų diplomatą Pranciškų Bukatą (Franciszek Bukaty, 1747–1797), 1772–1785 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės pasiuntinį bei ambasadorių Didžiojoje Britanijoje. – R. G.]

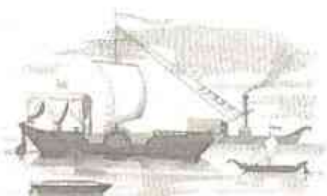
***

Teodor Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 9, s. 489 [przyp. 1] [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Žr. Teodor Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 9: *Panowania Zygmunto*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcynowskiego, 1841. Tiškevičiaus, o tiksliau – Teodoro Narbuto minimas „Miacelskis“ – tai,

be abejonės, 1817 ar 1819 m. parašytos rankraštinės Kauno miesto istorijos autorius Juozapas Macianskis (plačiau apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 61, išnašą**). Taigi Narbuto, o vėliau – ir Tiškevičiaus knygoje bus įsivėlusį korektūros klaidą. Beje, minėtame veikale Narbutas rašo ne „Miacelskis“, bet „Mecelskis“ (orig.: „Miecielski“), taigi Tiškevičius bus padaręs „dvigubą“ klaidą. Macianskio rankraštis (arba jo nuorašas) buvo Narbuto rinkiniuose. – R. G.]

¹³

Orig.: „Jazami“, vns. vard. „Jaz“, t. y. perkolai – žabų užtvartas upėje su spragomis, į kurias įstatomos varžos arba bučiai žuvims gaudyti. Plg.: „Tenai negalima nuplaukt: yra upėj perkolų“; „Pažiūrėk perkolo bučių, ar nėra žuvų“. Žr. LKŽ, t. 9 (P – Pirktuvės), Vilnius: Mintis, 1973, p. 832 (ž. „Perkolai“). Apie varžas ir bučius žr. šio leidinio p. 91, išnašą 62.

kias privilegijas, susijusias su prekyba Nerimi. Pirmoji – Kazimiero Jogailaičio raštas, datuotas Lydoje 1443 m. birželio 15 d., įsakantis vietininkams, tijūnams ir bajorams, nuo Vilniaus iki Kauno gyvenantiems abiejose Neries pusėse, kad plaukiantys prekiniais laivais vilniečiai būtų praleisti pro karališkuosius ir bajorų perkolus, kad vartai šiuose perkoluose būtų įtaisyti ir prekiniais laivams, traukiantiems pirmyn ir atgal, krantai abiejose upės pusėse būtų neginčijamai prieinami. Dėl tų tankių Neries perkolų prekinuose laivuose turėjo klestėti lupikavimas, ir ne sykį taip turėjo būti, nes Vilniaus pirkliai pasiskundus, kad Mikalojaus Radvilos¹⁴ perkole prie Vilniaus jo vietininkas Bogdanas Kevalas įvedė naują paprotį, kuris *uweł był im nowinu*¹⁵ – imti po grašį nuo kiekvienos per šį šliuzą praplaukiančio sielio¹⁶, karalius Aleksandras pavedė šį reikalą išnagrinėti Mikalojui Radvilai, Vilniaus vaivada¹⁷. Pastarasis išsiaiškino, kad nuo seno, dar nuo Vytauto laikų, šiame perkole prie Vilniaus už plaukimą per vartus Vilniaus pirkliai niekada nemokėjo po grašį nuo sielio, tačiau tą grašį savo noru duodavo žmonėms, kurie jiems padėdavo perplukdyti sielį per šliuzą. Kai apie tai jis pranešė karaliui, Aleksandras savo 1502 m. išleistu raštu prekiaujantiems nustatė, kad nuo tol niekada vietininkai nedrįstų imti to grašio už plaukimą pro vartus, bet kad jis kaip iki tol būtų mokamas sielius praleidžiančių žmonių reikmėms*. Bet karaliaus valia nebuvo deramai vykdoma – kaip pamatysime paskiau, skundai šiuo reikalu nesiliovė plaukę.

Kaunas su Vilniumi visą laiką prekybos srityje varžėsi, todėl nuolat tarpusavyje rungėsi dėl laisvo prekių gabenimo ir sandėliavimo. Kaunas nuo seno turėjo tokią jam garantuotą privilegiją, nes abipusiai susidūrimai ir dėl to atsiradusios bylos bei skundai tarp šių dviejų miestų tolydžio pasiekdavo valdančiųjų ausis. Jau Kazimieras Jogailaitis tokias bylas sprendė ir tokius skundus nagrinėjo.

Kai tik Zigmantą I¹⁸ pasiekė nauji įteikti Vilniaus miestiečių skundai prieš Kauną ir Kauno miestiečių prieš Vilnių, jis savo privilegija, datuota Vilniuje 1525 m., *feria sexta post dominicam Letare proxima*¹⁹, dvidešimt devintaisiais savo viešpatavimo metais, šiuo atžvilgiu atsiliepdamas į savo tėvo Kazimiero Jogailaičio privilegiją, abiem šiems miestams garantuoja saugų prekių gabenimą tiek sausuma, tiek upe, o Kaune leidžia turėti visoms prekėms *depositum mercimoniale*²⁰, t. y. sandėlį. Kad nebūtų piktnaudžiaujama, paskiria komisiją, sudarytą iš garbingiausių Vilniaus, Trakų ir Gardino miestiečių, Gdanskio miesto piliečių, Kauno išrinktų miestiečių, kad dalyvaujant garbiajam Andriejui Michailovičiui, Kaširos kunigaikščiui, ten siųsto karaliaus vardu, būtų duota priesaika dėl to, kad Vilniaus pirkliai, savo ruožtu, jokia dingstimi prekių nekraus pas Kauno

14 Mikalojaus Radvilos Senojo (Mikołaj Radziwiłłowicz, zwany Starym, ?–1509)?

15 Jiems buvo naujiena (sen. rus.).

16 Orig.: „Płyta“. Žr. šio leidinio p. 34–35, išnašą 51.

17 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininkui, Vilniaus vaivada Mikalojui Mikalojajičiui Radvilai (Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł, 1470–1521).

* Šis autentiškas raštas saugomas miesto archyve. Žr. Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 2, s. 33, przyp. 41 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 85, išnašą 22. – R. G.].

18 Žygimantą Senąjį.

19 Artimiausią penktadienį po džiaugsmingojo sekmadienio (t. y. ketvirtojo Gavėnios sekmadienio) (lot.).

20 Prekių depozitą (lot.).

miestiečius už miesto ribos, jų namuose nei kitose vietose, besiribojančiose su gretimai esančia jų nuosavybe. Už tai visiems prekiaujantiems Vilniaus gyventojams bus leista laisvai ten ir atgal savo prekes abiem upėmis gabenti, visose vietose ir Kauno miestiečių namuose, kur tik jiems patiktų, miesto ribose sudėti ir tokiu būdu laikomomis prekėmis šios privilegijos galia laisvai tvarkytis ir prekiauti – mieste ir už miesto, parduoti, kam patinka, Kauno miestiečiams nė menkiausiai nekludant ir neprieštaraujant, – tiek sausuma, tiek vandeniui ir abiem upėmis – Nerimi ir Nemunu leidžiama gabenti patiems ar jų agentams, kad ir kas ir kur juos turėtų pasamdę, ir t. t.

Šiom dviem pagrindinėms upėms prekes teikė ir privatūs miškai, ir mediena, iškirsta karališkosiose valdose. Pastaroji būdavo išgaunama arba iš pakrantėse gausių amžinųjų girių, arba atplukdoma mažesniais upeliais iš atokesnių, dar kirvio neliestų Lietuvos miškų. Neris dėl savo geografinės padėties ištekanči iš miškingos krašto dalies ir aukštutinėje dalyje susijungianti su mažesnėmis upėmis, atbėgančiomis iš tankių girių ir miškų, kaip Dzvinasa, apie kurią jau šnekėta, ir kitos, kurias šioje kelionėje dar minėsime, nuo amžių šia prekyba turėjo garsėti. Nes be karališkosios medienos tarnybos, dar Lietuvos kunigaikščių įsteigtos Vilniuje, dešiniajame šios upės krante prieš Aukštutinę pilį, kuri, kaip įsitikinsime iš Zigmanto I privilegijos, apie kurią noriu atskirai pakalbėti, buvo dar ir devynios muitinės, kurios rinko muitą už Nerimi praplaukiančius sielius. Prie Neries šios muitinės buvo Verkiuose, Nemenčinėje, Bistryčioje, Žadiškėse ir Daniušavoje, prie Žeimenos – Kaltanėnuose ir Karkažiškėje, prie Ušos – Markavoje ir Kadiškėse.

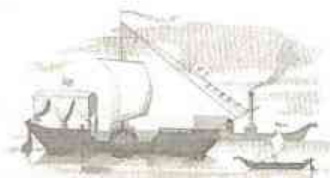
Šiose muitinėse turėjo vyrauti didelė netvarka ir piktnaudžiavimai, nes skundus, įteiktus karaliui per vaitą, burmistrus ir Vilniaus miesto tarybos narius dėl lupikavimo Nemenčinės ir Bistryčios muitinėse, Zigmantas I privilegija, datuota 1542 m. gegužės 19 d., įspėdamas šių dviejų muitinių pareigūnus dėl neteisingo muto rinkimo, nustato visą prekybos Neryje tvarką. Paklauskime, kokiais žodžiais karalius savo privilegijoje apie šį dalyką kalba: *Szto sia dotyczet' Bystrycy i Niemenczyny, wójt, burmistry i radcy i wsi mieszczanie piered nami powiedieli, iż tam w Bystrycy i Niemenczynie od płotow i od wsiakich reczy, kotoryjekolwiek pry płotiech budut, wielikija myta bierut i prosilinas, abychmo na tym miestu, u onych mytach zastanowlenije uczynyli. A tak my w tej reczy perszy wyrok nasz o myto Bystryckoje i Niemenczynskoje uczynenny na dobroj pamety majuczy, kazali ešmo w knihach naszym toho smotret', kotorym sposobem i jakim obyczajem s wyroku naszoho toje myto Bystryckoje i Niemenczynskoje zastanowleno hde na wyroku naszom tak jest opisano, iż tam w Bystrycy i Niemenczynie, hde peredytym starodawna myto było birano, majut od płotu protestiowoho i berwennoho i tesznicznoho po try groszej płati, a w płote protesowom i berwennom i tesznicznom po trydcaci berwen majet byti. A szto na onych płotiech budjet włożeno, jako, boczki, draniczy, zboża, siena, owsy i jakiekolwiek żywnosty, masła, jajca, syry i ryby i u wierszoh i kolko czołnow, budet nakładeno, od toho wseho nikotoroho myta nie majet' byti brano, a wkołodnom płotu drewniannom 60 kołod majet byti jak od drewniannoho, tak i od płotjenja myta po 12 pieniaziej majut dawati. Ino my teper s wyroku naszoho na tomże zostawujem, iż tam w Bystrycy i Niemenczynie ot płotu protesowoho i berwennaho i tesznicznoho po 3 hroszy, a ot płotu drewnnaho i ot plitenic po 12 pieniaziej za myta majut dawati*²¹.

21

Tekstas perrašytas pažodžiui, taip kaip knygos originale, raidė raidėn, paliekant

visas klaidas ir netikslumus. Teksto vertimas: „O dėl Bistryčios ir Nemenčinės, tai vaitas, burmistrai, tarybos nariai bei visi

miestiečiai mūsų akivaizdoje pasakojo, kad ten, Bistryčioje ir Nemenčinėje, nuo sielių ir visų daiktų, kurie tik tuose sie-

Tokiomis aplinkybėmis Vilniaus miesto burmistras ir miesto tarybos nariai vėl skundėsi karaliui dėl neteisingo grašio rinkimo nuo kiekvieno sielio perkole prie Vilniaus, nepaisant karaliaus Aleksandro draudimo, ir kaip įrodymą pridėjo minėtą Zigmanto I raštą, pridūrę, kad karalius toje pačioje privilegijoje, apie kurią kalbame, tą savo brolio Aleksandro raštą perrašydamas, įsako, jog jame pareikšta karaliaus valia būtų gerbiama ir jos besąlygiškai laikomasi.

Tai paskutinė mums žinoma karaliaus privilegija, taikoma pirklių reikalams perkoluose. Nuo tol vėlesniuose nurodymuose, įsakančiuose nugriauti perkolu upėse, tokių skundų pradėjo mažėti. XVII a. jų Lietuvos upėse jau neturėjo būti, kadangi apie tai nė vienoje iš suteiktų privilegijų, dovanojimų ir teisių prekybai apie jas nėra kalbama.

Zigmanto Augusto²² valdymo laikais labai pagyvėjo Lietuvos prekyba su Prūsija per Baltijos jūrą. Šis monarchas, būdamas Gdansko ir Rygos valdovas, be to, kaip Prūsijos hercogų leno mokėtojas, sykiu buvo ir Karaliaučiaus bei Memelio galva. Tad nuo Pamaro iki pat Estijos Baltijos pakrantėje jis galėjo arba įsakinėti, arba įtakingai veikti Lietuvos likimą. Galingam karaliui globojant, prekyba Nerimi ir Nemunu plėtėsi, bet prekybiniai santykiai tarp Vilniaus ir Kauno, kaip dviejų besivaržančių dėl prekiaavimo pirmenybės Lietuvos miestų, po senovei nepaliaujamai drumstėsi, nepaisant Zigmanto I privilegijos, kuria buvo apibrėžtos šių dviejų miestų tarpusavio prekybos sąlygos. Nors 1552 m. Zigmantas Augustas savo privilegija atleido Vilniaus miestiečius nuo sandėliavimo Kaune mokesčio*, Kauno magistratas vis tiek rado būdą prispausti Vilniaus pirklius reikalavimu, kad visos prekės Kauno sandėliuose būtų tikrinamos ir kad nuo jų patikros Vilniaus miestiečiai atsiskaitytų kaip ir Maskvos pirkliai. Zigmantą Augustą, tuo metu laiką leidžiantį Krokuvoje, pasiekė Vilniaus miestiečių skundas dėl šio piktnaudžiavimo. Jį įteikė vaitas, burmistrai, miesto tarybos nariai ir visi sostinės miestelėnai. Karaliui jie apsakė daromą skriaudą ir skundėsi, kad nepaisoma jo tėvo šiuo reikalu duotos privilegijos. Į tai Zigmantas Augustas savo raštu, duotu Krokuvoje 1560 m. rugsėjo 4 d., griežtai įspėja Kauno magistratą dėl tokio piktnaudžiavimo ir nubaudžia tūkstančiu kapų grašių: *ażeby este czerez to ku tomu sklada ich nie prymuszali i trudnosti nikotoroj ne zadawali i tam w Kowne torhowati dobrowolnie dopustili i wo wsim im pokoj dali*²³.

liuose būna, ima didelius muitus ir prašė mūsų, kad toje vietoje sutvarkytume anų muitų ėmimą. Todėl šiame reikale pirmąją mūsų ištarmę, dėl Bistryčios ir Nemenčinės maito padarytą, gerai atmintyje turėdami, esame įsakę mūsų knygose pažiūrėti, koku būdu ir koku papročiu iš mūsų ištarmės tas maitas Bistryčioje ir Nemenčinėje nustatytas. O toje mūsų ištarmėje parašyta, kad ten, Bistryčioje ir Nemenčinėje, kur iki tol nuo seno maitas buvo renkamas, nuo kaltų, sijų ir tašų sielio moka po tris grašius, o kaltų, sijų ar tašų sielyje turi būti po trisdešimt raštų. O kas tuose sieliuose bus sukrau-

ta, kaip antai statinės, skiedros, javai, šienas, avižos, bet koks maistas (sviestas, kiaušiniai, sūriai, žuvys) ir viršaus kad keli luotai bus pakrauti, nuo viso to jokio maito neturi būti imama, o trinkiniame medžio sielyje turi būti 60 trinkų, ir tiek už medžio, tiek už pinučių sielį [Dėl šio žodžio (orig.: „plitenic“) lietuviško atitikmens liko šioks toks neaiškumas. – R. G.] maito po 12 pinigų turi duoti. Dabar iš mūsų ištarmės paliekame tą patį – kad ten, Bistryčioje ir Nemenčinėje, nuo kaltų, sijų ir tašų sielio po tris grašius, o už medžio ir pinučių [Tas pat. – R. G.] – po 12 pinigų maito turi duoti“ (sen. rus.).

22

Žygimanto Augusto.

*

Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. 2, s. 105 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 51, išnašą*. – R. G.].

23

Tekstas perrašytas pažodžiui, taip kaip knygos originale, raidė raidėn, paliekant visas klaidas ir netikslumus. Teksto vertimas: „Už tai, kad nesudarytumėte sunkumų jiems dėl to sandėliavimo, ir ten, Kaune, geranoriškai leistumėte prekiauti

Atrodo, kad po to Zigmanto Augusto potvarkio tarp Kauno ir Vilniaus priekabės visiškai liovėsi, tačiau Kauno magistratas prievartą taikė Trakų miestiečiams ir kitiems, atvykstantiems į mugę Kaune – draudė pardavinėti atsivežtas prekes ir įsigyti naujų. Dėl to, kai nutrūko nuo amžių buvęs paprotys, prekiaujantys žmonės ėmė patirti didelių skriaudų. Ši kova tęsėsi kelerius metus, kol 1579 m. į Vilnių atvyko Steponas Batoras: Trakų vaitas ir miestiečiai, totoriai ir žydai, šiame mieste įsikūrę, įteikė karaliui skundą dėl Kauno magistrato piktnaudžiavimo, išvardijo savo skriaudas, dėl to patirtas, pareikalavo karaliaus teisingumo. Ir liko patenkinti, nes karalius tų pačių metų birželio 19 d. raštu vaitui, burmistrams, suolininkams ir visai Kauno miesto bendruomenei dėl tokių piktnaudžiavimų juos išpėja ir rūsčiai įsako, kad nuo tol jokia dingstimi nebūtų draudžiama laisvai atvykti į mugę Trakų miestiečiams, žydams, totoriams, šiame mieste įsikūrusiems, ir kitiems apylinkių žmonėms ir kad tie žmonės prekiaudami nepatirtų nė mažiausio Kauno spaudimo*.

XVII a. aptinkame daug ženklų, kad valdžia rūpinasi prekyba medieną plukdančiomis upėmis tiek Lietuvoje, tiek ir Lietuvos Rusioje, ypač upe, kurios praeitį tiriamo. Šioje epochoje Lietuvos valdžia ypač kreipė dėmesį į gamtos kliūtis, dar nešančias nuostolius prekiaujantiems žmonėms ir varžančias prekybos laisvę. Seimuose būdavo priimami nutarimai ir konstitucijos²⁴, susiję su Neries gamtinių kliūčių, apie kurias daugiau kalbėsiu, kai plauksime per svarbiausias šios upės rėvas, panaikinimu. Čionai užrašysime tik tiek, kad kai šios upės krantų savininkai pradėjo joje pilti dambas, užtvankas ir malūnus statyti, valdžia atkreipė dėmesį ir į prekiaujančiųjų sąlygas. Taip 1631 m. atsirado konstitucija, laivybinėse upėse draudžianti statyti dambas, šliuzus, užtvankas, malūnus ir viską, kas paprastai trukdo navigacijai. Ši konstitucija skiria ir bausmę už to draudimo nepaisymą**. Kai reikalai šitaip klostosi, kai Respublikos valdžia apmąsto būdus prekybą plėsti, susiklosto naujos, visiškai netikėtos aplinkybės valstybės nenaudai – taigi ima dingti iš krašto geros monetos, o jų vietoje į apyvartą įsisuka blogos ir nevertingos, kurių į šalį iš Vokietijos gausiai pradėjo atgabenti besiverčiantys prekyba. Kai tų blogųjų jau buvo tiek, kad apsunkindamos pinigų apyvartą paralyžiavo svarbias prekybines operacijas, Respublikos luomai, susirinkę į 1621 m. Seimą, siekdami užbėgti už akių šiai krašto nelaimei, priėmė konstituciją „Dėl žemės uždarymo“, t. y. nurodė, jog visokių prekių sandėliai būtų įrengti pasienio miesteliuose, svetimšaliai tik per juos į Lenkiją galėtų važiuoti***. Ši priemonė pasirodė esanti

ir visur jiems duotumėte ramybę“ (sen. rus.).

* Visų šių penkių privilegijų, susijusių su prekyba Nerimi, originalai saugomi Vilniaus centriniame archyve. Jų kopijas man davė ponas Mauricijus Krupavičius, už tai jam lieku kuo labiausiai dėkingas [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Plg.: „Ponui Mauricijui žemiausiai lenkiuosi ir kuo nuoširdžiausiai dėkoju už atsiųstus dokumentus, kurie padarė man didelę paslaugą. Jų dėka kažkaip surez-

giau prekybos Nerimi istoriją, kuri labai nerimtai būtų atrodžiusi“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1859 m. balandžio 27 (gegužės 9) diena, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 400r–400v. Tiškevičius čia turi omenyje anksčiau minėtą Mauricijų Krupavičių (žr. šio leidinio p. XXVI, išnašą 57). – R. G.]

24

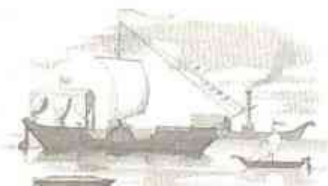
T. y. Lenkijos ir Lietuvos valstybės seimų nutarimai, turintys įstatymo galią.

**

Volumina legum, t. 3, s. 681–682 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Žr. *Volumina legum*, przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, t. 3, Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. – R. G.]

***

Volumina legum, t. 3, s. 426 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą **]. Tiškevičius nurodydamas puslapį suklydo – turėtų būti: „s. 427“. – R. G.]

visai veiksminga, nes kai prekių įsigyti reikėdavo važiuoti į Lenkiją, retas kuris pirklys drįso už jas mokėti blogomis monetomis, ir pamažu krašto saugumas, visuomenei palaikant ir pasitikint, vėl pradėjo atsigausti. Nepaisant nuolatinio ir nesėkmingo karo, į kurį karalius ir šalis buvo išitraukę tai Maskvoje, tai vėliau ties Chotynu – prie sienos su Turkija, ir kuriuo pasinaudojo Švedijos karalius Gustavas Adolfas, išpėjęs Zigmanto III²⁵ ketinimus siekti Švedijos karūnos, užkariavo Rygą ir dalį Livonijos, Lietuvos prekyba su Prūsijos miestais visą laiką nenutrūko. Tačiau kai Švedijos karalius 1620 m. ėmė kariauti Prūsijoje ir grasino Lenkijai, ir permainingame kare – tai nugalėtojas, tai vėl sumuštas – užvaldė prekybinius Elbingo, Memelio, Malborko miestus, Respublikos luomai, susirinkę 1627 m. Seime, pripažindami, kad prekybos sulaikymas Lietuvos upėse – būtinas žingsnis, nukreiptas prieš priešą, priėmė konstituciją „Dėl uostų uždarymo“, kuriame tas aplinkybes apibūdina taip: „Tarnaudami Respublikos poreikiams, visiems Abiejų Tautų luomams sutinkant, visus vandens uostus tiek Karūnoje, tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje *durante hoc bello*²⁶, kuriuose su kitomis valstybėmis mūsų prekyba vyktų, kaip antai Ščecino, Karaliaučiaus, Memelio, Kuršo ir visus kitus, dabartinio Seimo nutarimu uždarome šiuo būdu, kad nė vienas iš mūsų valdinių nedrįstų *cujuscunque conditionis et status*²⁷, jokio daikto, kuris teiktų priešui maisto ir poreikius tenkintų, tiek sausuma, tiek vandeniui išgabenti, taip pat į visus Prūsijos Hercogystės ir Pamario miestus. O jeigu kas to nesilaikys, ypač bajoras *sub poena peculatus*²⁸, dėl to *forum sine ulla dilatione*²⁹ į Karūnos tribunolą *ex speciali Regestro in quocunque Palatinatu*³⁰, o iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – į Lietuvos Tribunolą *ad cuiusvis instantiam*³¹ kaskart per keturias savaites šaukimu paskelbia terminą *peremptoriae*³². Pusė baudos turi priklausyti kaltintojui, antra pusė skiriama Respublikos išdui gynybos reikalams. *Super plebejos deliquentes poena capitis et confiscationis bonorum*³³ turi būti siekiama.*

Galų gale Malborko sudaryta taikos sutartis šešeriems metams šią prekybos stagnaciją baigė. Ją paskelbus vėl po senovei Nemunu ir Nerimi ėmė plaukti laivai, pakrauti grūdais, pluoštu ir odomis, į Vokietiją vėl buvo gabenama lietuviški laivų stiebai, kartys, tašai, įvairių rūšių mediena. Žodžiu, prekyba vėl atgijo.

Iš Lietuvos upių Neris sulaukė išskirtinio karaliaus ir jo sūnaus Vladislovo³⁴ dėmesio. Čia kilo mintis sujungti Baltijos jūrą su Juodąja, iškasant uostą nuo Neries iki Biarezinos. Naudojantis šešeriems metams garantuota Malborko taika, ši didį sumanymą nutarta įgyvendinti. Karalaitis Vladislovas, trokšdamas patarnauti

25
Zigmanto Vazos.

26
Šiam karui sunkiai vykstant (lot.).

27
Kad ir kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis (lot.).

28
Pinigine bauda baudžiamas (lot.).

29
Teismas neatidėliodamas (lot.).

30
Pagal specialų registrą bet kurioje vaivadijoje (lot.).

31
Į kurio instanciją (lot.).

32
Galutinai (lot.).

33
O plebėjams bausmės – nukirsdinimo ir turtų konfiskavimo (lot.).

*
Volumina legum, t. 3, s. 541–542 [Konstantino Tiškevičiaus priedašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 58, išnašą **. – R. G.].

34
T. y. būsimo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo Vazos.

kraštui, šį darbą atlikti nutarė savo lėšomis. Kai savo ketinimą Respublikai paskelbė, 1631 m. buvo priimta konstitucija, pavadinta „Naujo uosto nuo Beriazinos žemupio iki Neries kasimas“, kuriame karalius apie tokį iškilų ir naudingą kraštui sumanymą sako taip: „Mes, linkėdami savo valstybėms visokeriopo išteklių ir turtų *incrementa*³⁵, ir manydami, kad sujungus Biareziną ir Nerį, ne tik bajorų luomo piliečiams prie Dniepro, Pripetės ir Biarezinos iš to būtų didelė nauda, bet ir pirkliams prekių plukdymas iš Biarezinos Nerimi galėtų tapti toks, koks buvo anksčiau, ne mažiau vertindami norą ir palankumą Respublikai, Jo Didenybės karaliačio Vladislavo, mūsų sūnaus, kuris prie kitų didžiųjų savo *merita*³⁶ šiai Respublikai pridėda ir ši – tą uostą amžinai atminčiai savo lėšomis iškasti aukojasi, kad tik tas lėšas imant muitą iki tam tikrų metų galėtų susigrąžinti. Ir ne tik karalaitį, Jo Didenybę mūsų sūnų, giriame, bet ir, noriai visiems luomams sutikus, tai leidžiame“*. Tuometinis Seimas šia rezoliucija karaliačiui paskyrė du komisarus, kurie drauge su inžinieriais, karaliačio parinktais, nužymėjo kanalo liniją ir visas išlaidas, reikalingas šiam perkasimui įvykdyti, apskaičiavo. O muito rinkimą, ateityje turimą rinkti nuo šia perkasa plauksiančių laivų, pavedė Barysavo seniūnijos valdytojui.

Ar šis karaliačio sumanymas susidūrė su kokiomis nors didelėmis kliūtimis ir kodėl jo valia, taip garsiai visam kraštui paskelbta, nebuvo įgyvendinta – visai nežinome, ir priežasčių niekur nerasdami užrašytų, šiaudien visiškai atspėti negalime. Vis dėlto tikra tai, kad tie perkamos darbai netgi nebuvo pradėti, nes per visą Neries tėkmę niekur jos ženklų neaptikau – nei akivaizdžių, nei tradicijoje išsaugotų.

Nemunas, su Nerimi susijungęs, laisvai nuo amžių tekėdamas, niekada žmogaus neprižiūrėtas, nei valomas prie žiočių, buvo suformavęs smėlio sąnašynus, kurie kasmet didėdami sudarė sekumas, sunkinančias pirklių laivų judėjimą. Lietuvos prekyba kentė nepatogumus dėl tokio administracijos aplaidumo. Tačiau kur kas skaudžiau šiuos nepatogumus pajuto vokiečių miestai, kai toks didelis kraštas kaip Lietuva, Rusia ir dalis Lenkijos liovėsi tiekusios žaliavą. Prūsijos kurfiurstas, norėdamas išvengti dėl tos priežasties kilusio prekybos sąstingio, dėl ko Prūsijos žemėje atsirado didžiulis javų ir kitos žaliavos stygius, nusprendė savo lėšomis upę išvalyti ir tuo tikslu sudarė sutartį su Respublika, reikalaujamas, kad lėšas, jo šiai veiklai išleistas, turėtų teisę surinkti iš muito, imamo iš prekyba besiverčiančių žmonių. Prūsijos kurfiursto siūlymus Respublika priėmė. Buvo sudaryta sutartis ir muitas praplaukiantiems laivams nustatytas. Bet kai po kiek laiko pirkliai karaliui pradėjo teikti skundus, esą piliečiai dėl valdžios nesirūpinimo tuo uostu³⁷ patiria didelį nuostolį tiek žmonėmis, tiek turtu, 1633 m. Seimas priėmė konstituciją, pavadintą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Karaliaučiaus uostas ir jo *obstacula*^{38,39}, kuria remiantis du Lietuvos senatoriai – Trakų vaivada, Breslaujos seniūnas Jonušas Skuminas-Tiškevičius ir Smolensko kaštelionas Aleksandras Masalskis bei trys iš pasiunti-

35
Gausėjimo (lot.).

36
Nuopelnų (lot.).

*
Volumina legum, t. 3, s. 684–685 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos

metriką žr. šio leidinio p. 58, išnašą **. Tiškevičius, nurodydamas dokumento vietą šiame leidinyje, ne visai tikslus – turėtų būti: „s. 685“. – R. G.]

37
T. y. Karaliaučiaus uostu.

38
Sunkumai (lot.).

39
Orig.: „Port królewiecki W. X. L. y obstacula jego.“ Čia vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad 1525–1701 m. Prūsijos Hercogystė buvo Lenkijos ir Lietuvos valstybės vasalė.

nių – Ašmenos bajorų vadovas Tomas Volanas, Ašmenos pakamaris Motiejus Adomas Sakavičius ir Kauno vėliavininkas Jonas Rostovskis buvo paskirti ištirti, dėl kokios priežasties tiek nuostolių turi prekyba, ir įsakė pasiūlyti kurfiurstui, kad deramai šis uostas pagal priimtą susitarimą tuoj pat būtų pataisytas*. Komisija, pagal šią konstituciją paskirta, su kurfiurstu turėjo viską suderinti, ir matyt, tai buvo padaryta kaip reikiant, nes dėl šio dalyko Respublikos valdžia daugiau skundų jau negavo, o lietuvių laivai savo papročiu be kliūčių kasmet plaukė į Karaliaučių⁴⁰.

XVIII a. prekyba Nerimi jokių išskirtinių privilegijų negavo. Nors Vilnius, o ypač Kaunas paeiliui iš kiekvieno valdovo gaudavo arba buvusių privilegijų ir prekybos laisvių patvirtinimą, arba kokių naujų teisių ir dovanojimų, nė viena iš jų nebuvo išskirtinai susijusi su medienos plukdymu ar prekyba mūsų upėje. Neramumai krašte, vidaus karai tarp Leščinskio⁴¹ ir Augusto II, kylantys dėl Lenkijos karūnos, o dėl tos priežasties atsiradę priešų puldinėjimai – tai buvo prekybai visiškai nepalankios aplinkybės.

Kaunas per dažnus priešų kariuomenės žygius ir apsistojimus labai nukentėjo. Ir iš tikrųjų, kariuomenės buvimas šio miesto gyventojus pagrįstai baugino, nes kai apie 1750 m., rusų armijai žygiuojant į Prūsiją, ji ten sustojo, keliasdešimt mūrinių namų su krautuvėmis, jeigu tuo galime tikėti, išardė – vien tik tam, kad pastatytų krosnis kariuomenei duonai kepti**. Tad Kaunas, sunaikintas dar ir keleto baisių gaisrų, gerokai nuskurdo. Užsienio kontorų uždarymas, daugelio žinomų pirklių persikėlimas į Prūsiją arba mieste likusiųjų žlugimas skaudžiai paveikė viso krašto prekybą. Vis dėlto šio amžiaus pabaigoje, apie 1794 m., Kaune, jau visai nusi gyvenusiame prekybiniame mieste, dar sukosi nemenkas kapitalas, buvo dar dešimt pirklių, prekiaujančių javais, sveriamomis prekėmis ir kitomis krašte užaugintomis gėrybėmis. Dvidešimt vienas laivas, strugais⁴² ir baidokais⁴³ vadinami, Nerimi ir Nemunu kasmet tai prieš srovę, tai pavandeniui į Prūsiją ir po dukart per

* *Volumina legum*, t. 3, s. 811 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 58, išnašą ***. – R. G.].

40 Išsamią laivybos bei prekybos Nemuno ir Nerimi istorinę apžvalgą žr. Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, p. 67–101, 206–254 ir kt.

41 T. y. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Leščinskio (1706–1709).

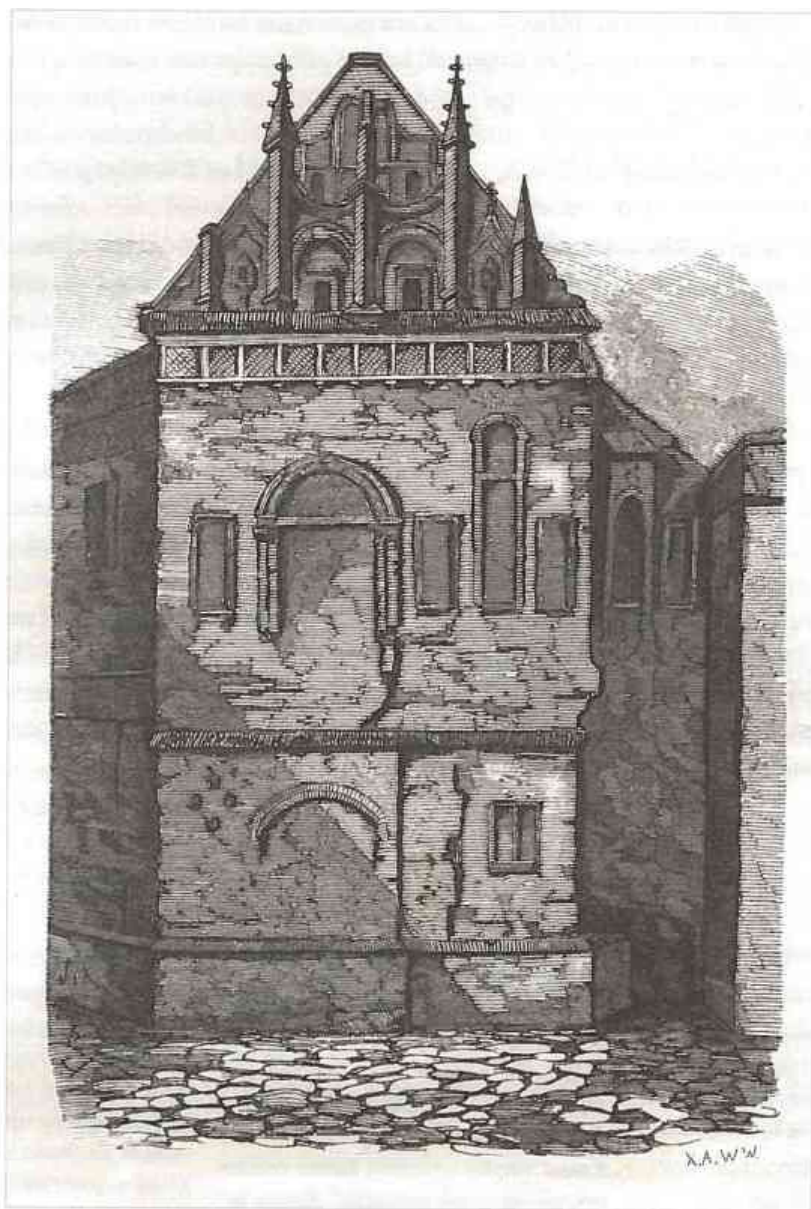
** Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne*, s. 274 (Juozapo Macianskio Kauno miesto aprašymas) [Konstantino

Tiškevičiaus priedas. Žr. Teodor Narbutt, „Miasto Kowno“, *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do history Litwy odnoszące się*, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1856, s. 270–286. Plačiau apie šios pirmosios Kauno istorinės apybraižos autorių, Kauno apskrities bajorų susirinkimo sekretorių Juozapą Macianskį žr. Zigmantas Kiaupa, Audrius Radzevičius, „Juozapo Macianskio Kauno miestas – pirmoji Kauno miesto istorinė-statistinė apybraiža“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, p. 183–186. Taip pat žr. Juozapas Macianskis, „Kauno miestas“, ten pat, p. 187–198 (Macianskio istorinės apybraižos vertimas į lietuvių kalbą, vertė Audrius Radzevičius). – R. G.].

42 Žr. šio leidinio p. 9, išnašą 29.

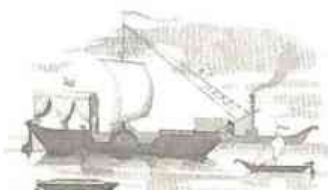
43 Orig.: „Bojdakami“, t. y. didesnės krovos upiniais, paprastai velkamais vieno ar dviejų stiebų buriniais laivais. Stasio Samalavičiaus teigimu, baidokai buvo jau modernesni laivai, todėl XIX a. pabaigoje Lietuvos upėse galutinai išstūmė vytines. Žr. Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, p. 28.

*** Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne*, s. 274 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą **]. Čia ir vėl cituojama jau minėta Juozapo Macianskio apybraiža. – R. G.].

Kaunas. Perkūno šventykla

metus praplaukdavo ir grįždavo, o pirklių, prekiaujančių vien tik mediena, buvo bent penkiolika***. Dar buvo atsiradusi Kaunui vilties akimirka – ji blykstelėjo prekybai puikiais praeities atspindžiais. Ši viltis – šiame mieste išstarti naujo monarcho žodžiai. Kai po paskutinio krašto padalijimo imperatorius Povilas I lankė Lietuvą ir užsuko į Kauną, kadangi jam patiko šio miesto padėtis, taip ir prasarė: „Mano Kaunas turi būti toks, koks

gali ir privalo būti⁴⁴. Tačiau šie žodžiai ir liko tik žodžiais. Trumpai valdė šis monarchas, todėl negalėjo įvykdyti savo ketinimų, jeigu kokių ir turėjo Kaunui su dviem jį skalaujančiomis Lietuvos upėmis. Nuolatiniai politiniai Napoleono I vaidai su Anglija galutinai sužlugdė žaliavų prekybą Nerimi. Kai šis anais laikais galingas Europos valdovas, negalėdamas Anglijos ginklu įveikti, stengėsi ją prekybos sunkumais palenkti ir 1808 m. kontinentinę blokadą paskelbė, tais metais datuojamas ir galutinis laivybos strugais žlugimas Nerimi – visiškai pradingsta jų pėdsakai šioje upėje. Vėliau buvo uždaryta daugelis Neries prieplaukų, tarp jų ir Kastykų, kuri seniau buvo pirmoji prekybinė prieplauka šios upės aukštupyje. Iki 1808 m. iš Kastykų svirnų, kurių šiandien nėra nė ženklo, paprastai būdavo pakraunama keletas strugų, gabenančių produktus žemyn Kauno link, o neretai ir toliau, o grįždavę jie į savo prieplauką prikrauti vyno, cukraus ir kitų baka-lėjinių prekių, atgabendavo plieno, geležies – produkto, kurio tais laikais iš Rusijos fabri- kų dar nebuvo taip gausiai kaip dabar.

Mano laivo vedlys, senolis, kuris Nerį pažinojo puikiai, nes šį kartą, su manimi plaukdamas, jau šešiasdešimtą kartą vairavo laivą, žmogus sumanus, be to, nenuilstantis šnekorius, o kaip senas upeivis, pusę gyvenimo ant vandens praleidęs, ir nemenkas girtuoklis, savo pasakojimuose mane supažindino su to meto prekybos, kurią dar atsimena, smulkmenomis. Mūsų Diedulis⁴⁵ – jį šiame žygyje visi sutartinai taip vadinome – man pasakojo, kad pats jaunystėje iš šių prieplaukų, kurių šioje upės dalyje nemažai buvo, strugais kasmet plaukdavo į Kauną. Gvanjinis⁴⁶, tik Vilnių aprašydamas, sako: „Iš vienos pusės išteka Vilnia, o kita – Neris – apjuosia miestą, ir abi upės ten pat susibėga. Bet Vilnia yra mažesnė, o Neris daug didesnė. Upė laivybinė – ja pirkiniai ir prekės škutomis⁴⁶, kurie ten vadinosi vytinėmis, iš Vilniaus į Prūsijos Gdansko uostą įprasta gabenti⁴⁷“. Vis dėlto mums atrodo, kad gerbiamas kronikininkas, matęs Nerimi plaukiančius strugus, lengva ranka juos škutomis ir vytinėmis pervadino. Savo kelionės metu šią upę pažinau, ištyriau ir ją išmatavau, tad esu įsitikinęs, kad tokiais sekliais vandenimis kaip Neris jokia vytinė niekada negalėjo plaukti, o tik strugai, turėdami plokščią dugną, pakankamai atitinka šių vandenų pobūdį. Prekybos tradicijose, prisimenamose liaudies,

* Ten pat, p. 270 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Tas pat. – R. G.].

44 Orig.: „Dziadulo“.

45 Turimas omenyje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje gyvenęs ir kūręs italų kilmės kronikininkas Aleksandras Gvanjinis (Alexander vel Alessandro Guagnini, 1538–1614) ir jo garsioji kronika *Sarmatiae Europae descriptio* („Europos Sarmatijos aprašymas“), kurios pirmoji laida pasirodė 1578 m.

46 Orig.: „Na szkutach“, t. y. nedideliais irkliniais upės laivais (lot. „scuta“, vok. „Schute“, rus. „шкют“), paprastai skirtais gabenti grūdams, kitaip dar vadinamas škultu vel skuta vel skultu. Žr. *Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 6 (S–Ś), Warszawa, w Drukarni Gazety Handlowej, 1915, s. 627. Deja, žinių apie skutas išliko labai mažai. Žr. Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, *Mokslas ir technika*, 1987, Nr. 8, p. 26. Zigmanto Kiaupos spėjimu, skutas buvo tokios pat paskirties laivas kaip vytinė, tik didesnis

ir geriau įrengtas. Tyrėjas mano, kad ilgainiui šie du laivų tipai susiliejo į vieną, išlaikydami vytinės vardą. Žr. Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, p. 246. Taip pat žr. A[ibinas] Gulbinskas, V[ytautas] Puronas, V. Ragevičius, S. Jurginienė, V. Tamošaitienė, *Transporto raida Lietuvoje*, p. 14.

** [Józef Ignacy] Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, s. 341 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 87. – R. G.].

prie šios puikios upės įsikūrusios, išlikęs tik strugų pavadinimas, o mūsų Diedulis, dar gyvas anos prekybos epochos liudininkas, tą mano įsitikinimą sustiprino. Tad užtikrintai leidžiu sau teigti, kad senaisiais laikais Nerimi ne kitokie laivai, o tik strugai yrėsi.

Nepaisant kontinentinės blokados, prekyba mediena Neries upe vyko be atvangos. Lietuvos pirkliai, išimtinais žydai, šia preke prekiaujantys dideliu mastu, traukė medieną iš mūsų miškų, plukdė ją į Nerį, kaip sakiau, per Dzvinasą, Slizanką, Udranką, Ušą ir kitus upelius, įtekančius į Nerį. Gabeno savo prekes, aplenkdami Kauną, tiesiai į Karaliaučių ar Memelį. Iš įtakingų pirklių, prekiaujančių lietuviška mediena su prūsais, visame krašte buvo žinomos Lipmano Eliazbergo iš Vijos, Rapolo Šarloto iš Chatajevičių, Zeldovičiaus iš Biazrezinos, Rabinovičiaus iš Pinsko, Rapoporto iš Čašnikų ir daugelio kitų pavardės. Negalint plukdyti žaliavos į Prūsijos uostus, šiame krašte atsirado poreikis atverti naują debitą. Tad Lietuvos Rusia ir visa rytinė Lietuvos dalis užmezgė ryšius su Dauguva ir Ryga, nuo tol Ryga, prekybinis miestas, įsiurbdavo visus žemės ūkio produktus iš didelės ir turtingos mūsų žemės. Tas pripratimas prie Rygos ir palengvėjęs su ja susisiekimas Dauguva tapo, kaip atrodo, mūsų krašto įpročiu visam laikui. Nerimi tuo tarpu, nors nei strugai, nei kiti laivai prekiaujantiems žmonėms nepalengvina transportavimo, kanapių tiekimas į Kauną nesiliovė iki šiol. Nemaži šio produkto kiekiai, trūkstant strugų, kasmet plukdomi vadinamomis krobkomis⁴⁷. Krobkos – tai sieliai⁴⁸ iš sauso, išsistovėjusio kėnio, ant kurių kraunamos kanapės, sėklos ar kitos prekės. Krobką paprastai sudaro trys lovos⁴⁹, sukaltos iš tarpusavyje suderintų rąstų, jeigu rąstai yra trumpi, nes krobkoje kiekviena lova turi būti mažiausiai dvylikos sieksnių ilgio. Ant kiekvienos tos lovos skersai dedami ploni tašai, kurie sielininkų kalba vadinami navojais⁵⁰. Ant pastarųjų išilgai dedama po tris storas kartis – jos vadinamos pavažomis⁵¹. Ant jų vėl skersai tankiai klojamos smulkios trinkelės⁵² po penkis uolektis ilgio, vadinamos podvalkomis⁵³. Ant jų užtiesiama plaušinė⁵⁴, o ant jos klojamas kanapių arba linų pluoštas. Sėmenų arba kitų grūdų maišai dedami

47
Orig.: „Krobki“. „Krobka vadinamas kanapių prikrautas sielis – aiškino ir Ignacijus Chodzka. Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wili“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 47. Tuo tarpu rusiškoje literatūroje šis sielis vadinamas „коробка“, t. y. „korobka“. „Korobkos – tai sieliai, pagaminti iš sausos, dažniausiai eglės medienos, ant kurių sukraunama kanapės ir grūdai“. Žr. *Материалы по истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии*, с. 43. Pažodinis ž. „krobka“ vėl „коробка“ vertimas į lietuvių kalbą – „dėžė“. Tačiau kur kas senoviškiau skamba „skrynė“. Plg. vieną iš ž. „skrynė“ reikšmių: „Ivairaus dydžio ir paskirties dėžė“. Žr. LKŽ, t. 12 (S – Slėpū-

nas), p. 1076 (ž. „Skrynė“). Ž. „skrynė“ randamas ir sielininkų žodyne, tik, deja, ne kokio plausto reikšme, bet kaip vieno iš sielio elementų pavadinimas. Žr. Pranas Virakas, „Seredžius, jo apylinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, *Seredžius*, sudarytojai Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2003, p. 720. Todėl klausimas dėl šio žodžio lietuviško atitikmens lieka atviras. Krobkų aprašymą taip pat plg. p. 293.

48
Orig.: „Plyty“.

49
Orig.: „Ławki“. Plačiau apie lovas žr. šio leidinio p. 34–35, išnašą 51.

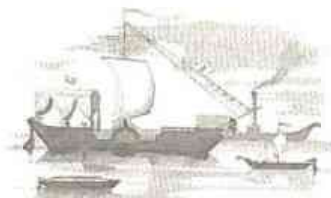
50
Orig.: „Nawojami“.

51
Orig.: „Powiezi“.

52
Orig.: „Kłodki“. Plg. šio leidinio p. 293. Ten rašoma „żerdki“, t. y. kartelės.

53
Orig.: „Podwałkami“. Tikriausiai nuo ž. „podwał“, t. y. „pamatas“, „fundamentas“. Už šį pastebėjimą esu dėkinga Tamarai Bairašauskaitei.

54
T. y. iš šiaudų ar meldų nupintas ar suraišiotas patiesalas. Orig.: „Rohoże“.

penkių ar šešių uolekčių kubais, vadinamais viorstačkais⁵⁵, arba važiais⁵⁶. Tokie trys sustatomi ant lovos atitinkamu atstumu vienas nuo kito, apdengiami vienu karnų stogu, ir tokia lova vadinama kamara⁵⁷. Trys tokios kamaros, turinčios devynis kubinius skyrius, su kanapėmis trijose lovose, surištose tarpusavyje kanapinėmis virvėmis, ir sudaro krobką⁵⁸.

Šioji, paprastai plaukianti su 4–5 tūkstančių pūdų kroviniu, būna vedama per penkiolikos žmonių, vadovaujama laivavedžio, sėdinčio ant stogo. Kai kiekviena iš šiandien esančių prieplaukų, apie kurias vėliau papasakosime, iš savo svirnų išrengia po kelias tokias krobkas, prikrautas prekių, Neris pavasarį per pirmąjį potvynį akimirksniu tampa tartum plaukiojančiu miesteliu.

1812 m., kai prancūzų imperatorius⁵⁹ karą perkėlė į Rusiją, o sąjungininkų kariuomenė žygiavo per Kauną ir Vilnių, mišku prekiaujantys pirkliai patyrė labai didelių nuostolių. Armija, kuriai buvo reikalingi tiltai keltis per upes, malkos virtuvei, kuriai, barakams ir kitiems stovyklos patogumams, prievarta ir nebaudžiamai siaubė pirklių sielius ir jų prekėmis tenkino savo poreikius. Na, o dalį prekių, be tvarkos ir priežiūros paliktų upėje, išnešiojo vanduo. Taigi pirkliai savo prekes prarado suvis. Pažinojau anuometinių pirklių, gabenusių savo prekes Nerimi, kurių tuomet patirtų nepaprastai didelių nuostolių niekas jiems neatlygino.

Nutiesus plentą per Kauną iš Sankt Peterburgo į Varšuvą⁶⁰ bei Kauną pakėlus į gubernijos miestų rangą⁶¹, gerokai pagausėjo jo turtų ir pagerėjo jo būseną. Nuo tada miestas pradėjo statytis ir naujai tvarkytis. Nemuno pakrantėse, kaip lengva įsitikinti iš statistinių duomenų, padaugėjo Prūsijos laivų, kasmet atvykstančių į Lietuvą javų. Taigi buvo vėl pradėtas rašyti šviesus Kauno miesto ir prekybos mūsų upe istorijos puslapis. Nors šis nepaprastai prekybos klestėjimas buvo laikinas ir itin trumpas, tačiau šioje krašto dalyje sukūrė nepaprastą, sakyčiau, kažkokį karštingą gyvenimą ant vandens ir sausumoje. Tuo puikiu laikotarpiu, apie kurį kalbu, dėl karo, kariaujamo prieš Rusiją 1853–1854 m.⁶², vyko visų Rusijos uostų, Baltijos pakrantėje esančių, blokada. Kai rusų pajūrio miestai prieš buvo eliminuoti tokiu mastu, tik vienas Kaunas tapo tuo didžiuoju visos Šiaurės Rusijos prekybos židiniu. Sausuma ir vandeniui iš visos šalies rungtyniaudami traukė čionai transportai su įvairiausiomis prekėmis ir atgal visi grįždavo prikrauti produktų, kokius prekyba su užsieniu mūsų kraštui teikia ir kurie visi vienu keliu

55
Orig.: „Wiorstaczki“.

56
Orig.: „Wozy“.

57
Orig.: „Szafarnia“.

58
Krobkos aprašymą plg. šio leidinio p. 293.

59
Napoleonas I.

60
1820–1826 m. buvo nutiesta Sankt Peterburgo–Varšuvos trakto Kauno–Su-

valkų atkarpa, o 1830 m. pradėta tiesti to paties plento atkarpa tarp Kauno ir Daugpilio. Pastarosios trakto dalies projektas buvo patvirtintas 1828 m. liepos 16 (28) d. imperatoriaus Mikalojaus I įsaku. Plentą buvo numatyta užbaigti iki 1833 m., tačiau darbus sutrukdė 1830–1831 m. sukilimas. Keliauti šiuo traktu pradėta tik 1836 m. vasarą. Žr. Jonas Pleckevičius, *Nuo Kauno iki Daugpilio senuoju pašto traktu*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 8.

61
Kauno gubernija suformuota remiantis 1842 m. gruodžio 18 (30) d. imperato-

riaus Mikalojaus I įsaku, tačiau jos įstai-gos pradėjo veikti tik 1843 m. liepos 1 (13) d.

62
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje vadinamąjį Krymo karą, tačiau klysta nurodydamas jo metus: karas vyko 1853–1856 m. Keistoka ir Tiškevičiaus frazė – „karo, kariaujamo prieš Rusiją“ (orig.: „W wojnie 1853 i 1854 przeciw Rosyi prowadzonej“), nes pagrindinė šio karo iniciatorė ir buvo pati Rusija. Vis dėlto tai gali būti ir to meto oficialiosios Rusijos politinės retorikos atspindys.

tuo metu į kraštą patekę, ne tik Lietuvą, bet ir visą Šiaurės Rusiją aprūpino. Dėl to ir Neris upėje suklestėjo naujas ir iki tol neįprastas prekybinis gyvenimas. Joje zujo, lenktyniavo laibos, skubėdamos su prekėmis į Kauną, ir kasdien jų daugėjo. Pakrantėse gyvenantys dvarininkai su iš Rygos atsikviestais amatininkais laibas skubiai statė, tačiau kad ir kiek jų statė, toli gražu netenkino tuometinio jų poreikio. Nepaprastas pirklų konkuravimas dėl šių laivų teikė nemaža naudos savininkams, o tai skatino skubinti jų statybą, prie krantų atsirado naujos, iki tol visai nežinomos prielaukos: Malmygai – pono Mečislovo Tukasos⁶³, Kasutos – pono Konstantino Gecevičiaus⁶⁴. Netgi Spase, pačiame aukštupyje, kur Neris tėra tik vingiuotas ir dar labai mažas upeliukas – ponas Snežka turėjo savo laibų, kurias su javais iš ten siųsdavo. Dvejus metus truko šis prekybos Nerimi pagyvėjimas. Kai Prancūzija taiką su Rusija pasauliui paskelbė ir Paryžiuje sutartis⁶⁵ buvo sudaryta, o blokada Baltijos uostuose atšaukta, Neris viskas grįžo į senąją padėtį. Savo kelionėje mačiau daugybę pastatytų laibų, liūdnam besilaukiančių krante prie savo prielaukų, o prekybinė laivų savininkų sėkmė, lydėjusi juos dvejus metus, liko tik gražus prisiminimas⁶⁶.

1855 m. grafas Rainoldas Tyzenhauzas⁶⁷, trokšdamas atlikti kraštui pilietinę pareigą, savo mintį nukreipė į prekybą Nerimi ir Nemunu. Grafui Tyzenhauzui atrodė, kad jeigu šiose upėse pradėtų plaukioti garlaiviai, Lietuvos prekyba labai sustiprėtų. Tuo tikslu kaip turtingas ponas savo lėšomis iš užsienio parplukdė didu garlaivius. Didesnysis, pavadintas „Kęstučiu“⁶⁸, buvo skirtas Nemunui, mažesnysis „Neris“⁶⁹ turėjo plaukioti

63 Malmygų kaimo, taigi ir jo prielaukos likimas – toks pat, kaip ir anksčiau minėto Pachomavo. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 59, p. 82. Žmonių atmintyje išlikusias šio kaimo praeities nuotrupas žr. Ten pat, p. 82 ir kt. Čia minimas Malmygų savininkas, Vileikos apskrities bajorų vado vas Mečislovas Tukała buvo Dorpato universiteto auklėtinis ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos garbės narys, taigi Konstantino Tiškevičiaus kolega. Žr. Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 m.: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, p. 111; Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, s. 365; Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 210, 213.

64 Toks pat likimas ištiko ir Kasutos kaimą bei jo prielauką. Adomas Honorijus Kirkoras Konstantiną Tiškevičių ragino

ilgiau stabtelėti įdomiame Kasutos kaime, tačiau kad ir kaip šiandien tektų dėl to apgailėstauti, grafas atsisakė, teisindamasis, kad neužtektų laiko ištirti gyvenvietėms, įsikūrusioms kiek toliau nuo kranto. „Šioje savo ekspedicijoje, – rašė jis, – ketinu ištirti tik pačius upės krantus ir juose surinkti savo derlių. Jeigu pradėčiau toli nuo krantų ir leisčiausi gilyn į apylinkes, mano darbas netilptų mano nusibrėžtose ribose ir taptų tikru įvairių faktų kratiniu.“ Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Vileikos Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. birželio 9 (21) d.*, l. 355v.

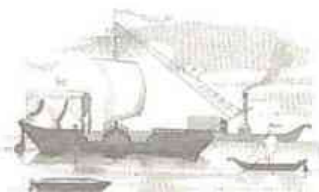
65 Paryžiaus taikos sutartis buvo pasirašyta 1856 m. kovo 30 (balandžio 11) d.

66 Apie tai taip pat žr. Цезарь Карлович Станевич, *Озера и реки Северо-Западного или Литовского края, Вильна: Типография А[рона] Г[иршевича] Минскара, 1902, с. 15–16.*

67 Turimas omenyje Tyzenhauzų giminės atstovas, žymiojo ornitologo, kolekcininko Konstantino Tyzenhauzo (Konstanty Tyzenhauz, 1786–1853) sūnus, paskutinis Tyzenhauzų giminės Rokiškio šakos atstovas, meno kolekcininkas, mokslo mecenatas, publicistas, Imperatoriškosios Vilniaus labdarybės narys, Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos garbės narys, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys steigėjas (vadinamasis geradaris) Rainoldas Tyzenhauzas (Rajnold Tyzenhauz, 1830–1881). Kaip tik 1857 m., taigi Konstantinui Tiškevičiui plaukiant Nerimi, prie Vilniaus senienų muziejaus buvo atidarytas Ornitologijos kabinetas, kurio pagrindą sudarė Rainoldo Tyzenhauzo dovanota įspūdinga jo tėvo surinkta kolekcija.

68 Orig.: „Kiejstut“.

69 Orig.: „Nerys“.

Nerimi. 1856 m. vasarą „Neris“ pradėjo kursuoti šia upe⁷⁰. Tiesą sakant, tik kartą nuplaukė į aukštupį iki Sosenkos⁷¹, vienos iš pirmųjų priplaukų nuo šios upės ištakų. Šią kelionę jis įveikė labai sunkiai, kaip man pasakojo garlaivių laivybos direkcijoje, tik kaip bandymą iširti vagą tos upės, kurios prekybą turėjo žadinti. Deja, Neries vaga, bemaž visur sekli ir akmenuota, neatitiko nei garbingų pirmojo tokios įmonės įkūrėjo norų, nei didelių vilčių, kokias iki tol kraštas puoselėjo. Neriai garlais „Neris“ pasirodė nenaudingas – pirmuosius savo gyvavimo metus jis plukdė keleivius tarp Vilniaus ir Kauno arba vežiojo Vilniaus visuomenę iš Vilniaus iki Verkių ir atgal švenčių dienomis. Šia vienintele paslauga, suteikta Lietuvos visuomenei, šiuokart baigėsi naudingas sumanymas. „Neris“ į Nerį daugiau jau negrižo, tuo tarpu jos draugas „Kęstutis“ pluša gabendamas keleivius iš Kauno į Tilžę ir iki šiol savo pareigas ištikimai vykdo⁷².

V

Už poros nepilnų varstų nuo Kastykų senosios priplaukos, žemiau iš dešiniojo kranto į Nerį įteka Servėčė. Čia pasibaigia visuomenei nežinoma Neries dalis, kurią gal pernelyg smulkiai aprašiau savo skaitytojams. Bet už tai jų atsiprašau. Man atrodė, kad mano, kaip šios upės istoriografo, pareiga buvo supažindinti krašto visuomenę su visomis smulkmenomis, esančiomis šioje beveik jai nežinomoje upės dalyje. Dėl to aprašiau detaliau ir ilgiau, palyginti su toliau tekančia Nerimi. Esame už 72 varstų nuo vietos, kurioje mylimojo raudanti Veljana iš savo ašarų šią upę sukūrė. Čionai dabar baigiasi ir visuotinai nežinomos mano išmatuotos Neries žemėlapis, kurį mane lydėdamas ponas Jurgis Šantiras su jam būdingu tikslumu ir išbaigtumu atliko*. Pataikaudamas sau sakau, kad parengdamas tą išsamų žemėlapiį siek tiek praplėčiau žinias apie kraštą. Duos Dievas, ateityje turiu vilties upę toliau išmatuoti ir pataisyti ano senojo, 1808 m. nubraižyto, žemėlapio netikslumus.

70
Kitais duomenimis – 1857 m. Žr. В[итаутас] Меркис, *Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX веке*, с. 307.

71
Apie Sosenką žr. šio leidinio p. 70.

72
Apie garlaivius „Kęstutis“ ir „Neris“ taip pat žr. Д[митрий] Афанасьев, *Материалы для географии и статистики*

России, собранные офицерами Генерального штаба: Ковенская губерния, с. 180; *Ковенская губерния за время 1843–1893 г.*, издание Ковенского губернского статистического комитета, Ковна, в Типографии губернского правления, 1893, с. 142. Taip pat žr. В[итаутас] Меркис, *Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX веке*, с. 306–307.

*
To žemėlapio, nubraižyto dideliu masteliu, originalą atidaviau Vilniaus muziejaus bibliotekai [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Žr. šio leidinio p. XXVIII, išnašą 64 bei pirmą priešlapį. Tiškevičiaus minimas „Vilniaus muziejus“ – tai Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai priklausęs Vilniaus senienų muziejus. Apie kitas Tiškevičiaus aukas šiam muziejui žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 51, išnaša 20. – R. G.].

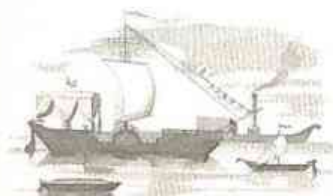
Nuo Servėčės ir Neries santakos mūsų upė tampa kur kas reikšmingesnė. Ji nuo tol ima tekėti šiek tiek platesne vaga – toje vietoje yra 18 uolekčių pločio, nors tik vos pusantro aršino gylio. Jos krantai įgyja solidžią didelės upės išvaizdą, pradeda darytis iškilmingesni, jų patrauklumas ir charakteris yra visiškai čionykštis. Tas peizažas yra toks mums priprastas, kad kiekvienam primena jo gimtąjį kampelį. Čionai Neris yra tarsi dviejų skirtingų vietovių riba. Kairėje, žemame, beveik sulig vandens paviršiumi krante, niekur negyvenamame, ištisai plyti puikios žalios pievos, apaugusios ilgaamžiais ir oriais, kaip sena ir ori Lietuva, ąžuolais. Viršum jų nepaliojamai sklendo pesliai ir ereliai, nepaprasto, kaip man atrodė, dydžio. Didesni už įprastus, ir nenuostabu – kasdieniam jų gyvenimui niekas negrėsė. Tarp šios gražios gamtos gimę ir užauginti didingų ąžuolų viršūnėse augo laisvi. Pakilę su erelio jėga, sklandė ore drąsiai ir saugiai. Dešinysis krantas smėlėtās, gerokai virš upės iškilęs ir kaip sausas ir sveikas nuo seniausių laikų noriau apgyventas ir šiandien daugiau gyvenamas. Plaukdamas ne sykį matai toli nuo kranto žalių atokių miškų apsuptus tai kaimelius, tai vienišas kaimiečių šiaudines pastoges su javais apsėtais laukais. Arba į akis kris koks nors nedidelis keliukas, per vidurį žaliuojančių laukų vingiuojantis, nežinia kur ir kodėl vedantis, o kai pasiekia krantą, tarsi Neryje paskęsta. Visur pasaulyje persikelti per upes reikalingi tiltai ar keltininkai. Tik mūsų vienu krašte laukiama vasaros – kai pavasario potvyniai nulsūgsta, pasikliaudami vaga, sekluma čionykščiai gyventojai, galynėdamiesi su vandeniu, per brastą ją pereiti mėgina. Ne vienas upėje išsimaudė, ne vienas arklį paskandino ar vežimą sugadino keldamasis, ir vis tiek niekas nepagalvojo įrengti tinkamą perkėlą. Taigi mūsų provaikaičiai, akiai eidami sašo protėvių pėdomis, šį seną netvarkos įprotį tarsi šventai sergsti. To kelio gale, aukštumėlėje ant kranto, po kreivu stogeliu, keturiais stulpais paremtu, ant taip pat kreivo medinio pagrindo stovi iš medžio išdrožta tarsi ją globojanti dievybė, kažkoks siaubingos išvaizdos šventasis, tikriausiai iš meilės didžiai maldingų tos apylinkės gyventojų už jų aukas pastatytas. Atlapaširdė Lietuva niekada negarsėjo skulptūros menu. Apskritai menas šiame krašte nerado nei buveinės, nei išlavintų meistrų, kurie ar mokslus išėję, ar kartais iš įkvėpimo, kurių kitų kraštų žmonėms graži gamta ar šiltas klimatas duoda, būtų mokėję kaltą ar teptuką energingai ir jautriai valdyti. Kai mūsų žmogus įsivaizduoja, kad gali pasirinktinai būti skulptorius ar tapytojas, drąsiai ir įžūliai imasi šio užsiėmimo, paniekina meną, iškraipo visas jo taisykles ir visada Dievo garbei maldingu nusiteikimu improvizuoja kažkokius siaubingus kūrinius, be gailėsčio bruka į mažesnes bažnyteles ir cerkveles, stato juos kelių kryžkelėse, vieškeliuose.

Prisimenu, kai prieš keliolika metų vienoje savo mokslinėje ekspedicijoje, kurias kiekvienais metais po savo kraštą nuo seno įpratau rengti, važiauvau per Myrių, kitados Iljiničių, o paskui Radvilų miestą su nuostabiais didžiulės kunigaikščių pilies, pastatytos XVI a., Mikalojaus Kristupo Radvilos, Našlaitėliu vadinamo, griuvėsiais – gražiausiais iš šiandien Lietuvoje esančių. Juos Sirokomlė aprašė savo kelionėse po gimtąsias apylinkes¹ ir po juos visada, kiek kartų man teko per Myrių važiuoti, su didžiausiu malonumu vaikščiojau, svajojau, dūmojau ir visą turtingą mūsų praeitį mintyse mėgau prikelti. Pilis ir parapinė bažnyčia – šie du

1 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje poeto, publicisto, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nario bendradarbio Vladislavo Sirokomlės *vel* Liud-

viko Kondratavičiaus (Władysław Syrokomla *vel* Ludwik Kondratowicz, 1823–1862) studiją. Žr. Władysław Syrokomla, *Wędrowki po moich niegdyś okolicach: wspomnienia, studja historyczne i oby-*

czajowe, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1853 (Myro pilies aprašymas: p. 31–65).

vieno fundatoriaus paminklai sudaro įdomiausią šio miesto paveldą. Tokiuose miesteliuose vietos klebonas, kaip šviesiausias gyventojas, paprastai būna geriausias čičeronė² ir smalsaus keliauninko vadovas. Po klebono bažnyčios tarnai – zakristijonas, vargonininkas, galiausiai bažnyčios maršalka³ sudaro antrą vietinio mokslin-gumo sluoksnį. Klebono namuose neradau, tad senas bažnyčios maršalka, kuris tuo metu skambino vakaro maldai, buvo mano vadovas.

– Gal galite, seneli, ką įdomaus parodyti man Myriuje? – užklausiu skambinusįjį.

– O kas čia, pone, įdomaus? Bažnyčią, pilį visi ponai lanko, o daugiau nieko ir nėra, – ramiai man, baigda-mas savo darbą, atsakė varpininkas.

– Ar negyvena čia koks menininkas, gal garsus dailidė, tekintojas, tapytojas ar dar kas?

– Yra, pone. Ponas Samsonavičius, labai geras drožėjas, drožia šventųjų statulas. Jis žinomas įvairiems ponams iš toli ir turi daug užsakymų.

– Palydėk, mane, seneli, pas jį, – paprašiau patenkintas, kad pamatysiu ką nors daugiau, ne tik senus man gerai pažįstamus Myriaus griuvėsius. Ir su bažnyčios maršalka patraukėme gatve pilies link, visą laiką plepėdami apie menininką, su kuriuo netrukus turėjau susipažinti. Iš gatvės pasukome per užtvanką. Nuo užtvankos mar-šalka ėjo į dešinę, aš – paskui jį. Vedė jis mane kažkokia drėgna pieva šalia upelio, vėliau tarp statinių tvorų, per Myriaus miestiečių daržus. Netrukus sustojome prieš uždarytus kažkokios labai kuklios miesto sodybos vartus.

– Čionai gyvena ponas Samsonavičius, – tarė senis.

Šią išvyką iki šiol taip atsimenu, kad dabar, rodos, nors jau gerokai metų praėjo, tais vingiuotais takeliais tarp tvorų į skulptoriaus dirbtuvę pataikyčiau be vadovo. Atkėlėme vartelius ir su varpininku įėjome į mažą gana švarų kiemą. Jis buvo pilnas įvairaus storio bei ilgio ir stačių, ir gulsčių visokio medžio rąstgalių. To-kios įvairios medienos atsargos ateivį menininko atžvilgiu nuteikdavo palankiai, nes bylojo, kad užsakymų iš apylinkės jis turi gausiai. Vartų kairėje stovėjo maža skurdi kaimiška troba, o prieš ją, apsižergęs storą medžio trinką, sėdėjo pusamžis žmogus. Ilgi šviesūs plaukai į rudumą, stipriai garbanoti, išsitaršę krito ant pečių. Veidas išblyškęs, nosis ilga, stambi, akys blausios, neišraiškingos: atrodė, tarsi vidinės kovos iškankintas ir nuvargintas, tarsi mintimi ir siela būtų menininkas. Iš visos jėgos mediniu plaktuku smū-giuodamas į dailidės kaltą, skaptavo gilią skylę skersai trinkos, ant kurios sėdėjo. Šaižiu balsu sulėjo šunytis ir menininkas atsigrėžė.

– Ką ten, ponas, dirbi? – pasiteiravau menininko.

– Burną, – ramiausiai atsakė.

Iš tikrųjų tai buvo burna – tik nuo jos menininkas mokėjo pradėti savo kūrinį, prie jos pridėdamas vis daugiau veido ir figūros detalių, kurios darė juos panašius į kažkokius siaubingus stabus. Geraširdiškame mūsų krašte, kur tikrojo išmanymo maža, kur viskas priimama nuoširdžiai ir patikliai, net toks drožėjas, ku-ris savo kūrinį pradeda nuo burnos, turi ko ir į savąją įsidėti, deramai apsirengti ir visą savo šeimą tinkamai išlaikyti.

2
Taip Vakarų Europoje, dažniausiai Itali-
joje, vadinami užsieniečių gidai.

3
Orig.: „Dziad kościelny“, t. y. senukas,
atliekantis bažnyčioje tam tikrus patar-
navimus – skambinantis varpais, užde-

gantis žvakes, valantis patalpas, tvarkan-
tis šventorių, kartais padedantis klebo-
nui rinkti aukas ir t. t.

– Valstybinis Sutokų kaimas! – skardžiai suriko laivavedys, kai laivas plaukė pro didelį kaimą dešiniajame Neris krante⁴.

Pastebėjau, kad panerių gyventojai čionai turėtų verstis žvejyba, nes tą dieną plaukiant ne vieną kartą teko matyti lydekoms pastatytas kozlatkas⁵, ant kurių kuoją, kaip nekalta žmonių gudrumo auka, masino gardžią lydeką, kančiose iš paskutinių jėgų ant geležinio kablo besiraitančią. Mano laivo įgula pamatė upėje plūduriuojant didelę lydeką, kažkaip keistai sustingusią. Persmeigėm ją žeberklu ir įsitikinome, kad ši stambi lydeka, apgauta žvejo pokšto ir prarijusi jai pačiai pastatytą kablį, kankinama vidinių kančių, ieškojo vietos, kur galėtų ramiai nusibaigti, bet nenumanė, kad ta vieta jai taps Nerimi plaukiančio keliautojo valtis.

Tos dienos vakare saulei leidžiantis sustojome Sosenkoje. Sosenka yra labai mažas miestelis dešiniajame Neris krante, pono Bronislovo Bogdanovičiaus valda. Niekuo negarsus tas miesteliukas – nei statistika, o dar mažiau jo istorija būtų visai nereikalinga ir neįdomi aprašant Neris upę, tačiau prekyboje šia upe kaip pirmoji prieplauka Neris aukštupyje šiandien jis užima ne paskutinę vietą, nes iš čia į Memelį siunčiama nemaža partija iš aplinkinių pakrantės miškų paruoštos medienos, kurią per žiemą čionai suveža. Iš čia pavasarį išplukdomos ir kanapių pakrautos krobkos. Kai čia esu, upė tiesiog verda. Pirklys Ritenbergas leidžia didelį kiekį rąstų, paruoštų Bogdanovičių miškuose. Žydai krauna kanapes ant kėnių sielių, ir viskas sukasi ir skuba į Karaliaučių ar Memelį, kad dar būtų parduota už gerą kainą⁶.

Nuo Sosenkos beveik iki Vileikos Neris virsta prekybine upe. Beveik dieną plaukiau tarp lovų, sielių ir krobkų, surištų iš prekinės medienos. Plaukėme pro prieplaukas: Pachomavo kairiajame Neris krante, kur visa mediena Dzvinasa, kaip anksčiau pasakojau, mažomis lovomis atplukdyta, čionai ir į lovas surišama, pro Slabadą, Malmygus, perpildytus prekinės medienos, o šių prieplaukų sandėliai pilni kanapių, kurias krauna į krobkas. Šioje mūsų upės dalyje Slabada yra didžiausia prieplauka⁷. Plaukiant prie Slabados, paskutiniame upės, kuri čia labai sekli, posūkyje, prieš Viazynkos, žmonių vadinamos Viazučia⁸, žiotis, sunkiai persigaunama per smėlio sąnašą, nes čia Neris gylis siekia vos kelis colius. Į Nerį Viazynka įteka iš kairiosios jos pusės. Šis upelis, panašiai kaip Dzvinasa, nors nepalyginti mažesnis už aną, išteka iš miškingos apylinkės, todėl pavasarį Neris prekybai prekių patiekia. Mediena iš Senkovo miškų, priklausančių Chmarai, Harodoko –

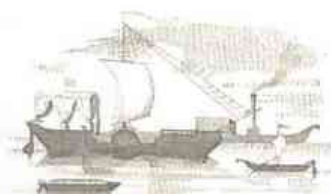
4 Dabar išlikęs tik Sutokų vietovardis, tačiau kaimo jau nebėra. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 59, 80, 234–235.

5 Orig.: „Koslatki“. Ką nors konkrečiau apie šią žvejybos priemonę išsiaiškinti nepavyko. Plačiau apie lydekų žūklę žr. Ričardas Adamonis, *Plėšriųjų žuvų gaudymas: patirtis ir patarimai*, Kaunas: Slenksčiai, 1996.

6 Apie archeologiniais paminklais šandien žymios Sosenkos praeitį (tad ar ne paradoksaliai skamba Konstantino Tiškevičiaus žodžiai: „niekuo negarsus tas miesteliukas – nei statistika, o dar mažiau jo istorija būtų visai nereikalinga ir neįdomi aprašant Neris upę?“) ir jos dabartį žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 84–87, 325–240. Taip pat žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 28–29.

7 Deja, ir Slabados likimas – toks pat kaip ir anksčiau minėtų Pachomavo, Kasutos, Malmygų kaimelių ir jų prieplaukų. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 82.

8 Tais vardais vadinama ir Ilija, kairysis Neris intakas. Plačiau apie tai žr. S[teponas] K[olupaila], „Ilija“, *Lietuvių enciklopedija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, s. 407.

Tiškevičiams, Smaliavičių miškų – kunigaikščiui Vitgenšteinui, iš Staroselsko girios – Volodkovičiams, ir kitų mažesnių aplinkinių miškų, Udrankos upeliu, tekančiu nuo Radaškonių, kurio pakrantėse per žiemą suvežta prekė dedama, pasiekia Viazynką Levkove, o paskui plukdoma į Nerį. Medienos kiekis, plukdomas šiuo upeliu, vidutiniškai siekia apie šimtą kapų per metus, tai daugmaž sudaro 30–40 tūkstančių sidabro rublių. Prie Ilijos, taip pat įtekančios į Viazynką, ir pačioje Viazynkoje yra viena kita, tačiau jau ne tokia svarbi kelio atkarpa, kurių čia neminėsiu⁹.

Neris, tekėdama nuo Kameno iki pat šios vietos, išlaiko vienodą topografinį pobūdį. Dešinysis jos krantas visada smėlėtas, iškilus, apstu kaimų. Šioje teritorijoje trys upeliai – Ziabyinka, Rabunė ir Kasuta – jos vandenis papildo. Kairysis krantas žemas. Nuo Kameno iki Pachomavo, mažiausiai 40 varstų teritorijoje, kairiajame krante mačiau tik vieną kuklią, bet dailią ąžuolynu apaugusią sodybą, esančią dvarininko Tukalos¹⁰ žemėje, vadinamą Stažynkomis. Nuo Pachomavo vėl toks pat vaizdas. Žemės klodai kairiajame Neries krante gana dažnai sudaryti iš kietos, sutirštėjusios geležies rūdos, dugne beveik visur matomos. Neretai dideli ąžuoliniai rąstgaliai, nuo laiko pajuodę, upę skersai ir išilgai užtvėrę, gresia už jų užkliūti ir praplaukiantiems laivams žalos pridaryti¹¹.

Iš šių pilnų žmonių ir triukšmingų prekybinių priplaukų patenkame į gana didelę erdvę vienišos Neries, niūriai tekančios tarp žemų neapgyventų krantų. Virš jos pakrantės plokštumos iš labai toli, nuo čia karaliaujančios kalvelės iškart galima pamatyti baltą tašką. Nepaisant gausių šios upės vingių, kuriuos įvairiomis kryptimis tenka praplaukti, jis niekada nepranyksta iš akių. Kuo labiau artėji, tuo aiškiau matai, kad tas baltas taškas – tai naujas Vileikos kalėjimas, tvirtovė, vienintelis mūrinis pastatas toje vietoje. Toliau už šios kalvelės, į kairę, Neries link kaip pakrantės brūkšnys pradeda pilkuoti skurdi medinė gyvenvietė su juodais stogais. Tai apskrities miestas Vileika. Saulė buvo dar aukštai, kai mano laivas čia išmetė inkarą. Čionai pirmą kartą pajutau, kad mano kelione rūpinasi valdžia. Gubernijos valdžios, kuri mano ketinimą nuoširdžiai globojo, potvarkiu iš Vilniaus buvo išsiuntinėti įsakymai visoms policijos tarnyboms, turinčioms valdžią šios upės krantuose, kad man, kur tik pasirodyčiau, nebūtų trukdoma ir kad valdžia pagal visus mano reikalavimus teiktų pagalbą¹². Tad per Vilniaus guberniją plaukiau saugiai, nes manimi rūpinosi valdžios angelai sargai. Vileikoje ne tik pajutau policijos vadovybės prielankumą, bet ir buvau maloniai sutiktas – krante man surengtas iškilmingas priėmimas, o mieste radau parengtą patogų butą. Be šio dėmesio, taip netikėtai ir nepelnytai parodyto, vis tiek man trūko tikrojo globėjo, kuris šiame mieste būtų atvėręs kelius mano moksliniams žvalgymams – mat tuo laiku Vileikoje nebuvo pagrindinio

9 Apie šią Neries aukštupio teritoriją plačiau žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 30.

10 Mečislavo Tukalos. Žr. šio leidinio p. 66, išnašą 63.

11 Apie vadinamuosius juoduosius ąžuolus Neries vagoje žr. Vykintas Vaitkevičius,

Neris: 2007 metų ekspedicija, p. 74, 100–101, 129–130, 251–252 ir kt.

12 Konstantinas Tiškevičius, nuo pat 1831 m. pats slaptosios policijos „globotas“, iš anksto pasirūpino reikiama leidimais. Nėgana to, Nerimi plaukė kaip oficialus asmuo – Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys. „Aš noriu, man reikia, – rašė ekspedicijos išvakarėse, – tu-

rėti visiškai atrištas rankas, visišką savo veiksmų laisvę ir oficialų statusą, kad nesulaukčiau iš vietos valdžios jokių apsunkinimų, kuriuos šalinant būčiau priverstas užmiršti svarbiausią mano darbo objektą“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. balandžio 22 (gegužės 4) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 351r.

šeimininko, bajorų vadovo pono Mečislavo Tuko, kuris kaip šviesus ir uolus mūsų mokslo draugijos¹³ narys tikrai rūpestingai man, savo kolegai, būtų suteikęs savo pagalbą¹⁴. Už visas žinias, kurias apie šį miestą surinkti įstengiau, esu dėkingas tenykščiam bajorų globos įstaigos valdininkui ponui Bronislovui Odinecui.

Dar būdama seniūnija Vileika jau vadinosi miesteliu. Jį sudarė tik vienintelė gatvė, einanti nuo Maladečinos trakto į Kuraneco vieškelį, viduryje kertamą Plesniankos upelio, kuris šioje vietoje įteka į Nerį. Visame šiame pirmykščiame miestelyje iš pradžių tebuvo dvidešimt namų, o jis buvo dovanotas Pacui¹⁵ sykiu su Vileikos seniūnija, kuriai priklausė kaimai: Vileika, Asipovičiai, Iliščevičai, Kolovičiai, Bilcevičiai, Žultkai, Ciucevičiai, Cholopkai ir kiti, įsikūrę kairiajame Neries krante ir besiribojantys su Viazynės dvaru, šiandien priklausančiu dvarininkui Gecevičiui, ir Liubanės dvaru – Liubanskio valda, taip pat su Koreikų vaityste ir jai priklausančiais kaimais. Šias provincijas užėmus Rusijai, Vileikos seniūnija 1792 m. imperatorės Kotrynos II maloningiausiai tam tikram laikui valdyti buvo atiduota Minsko generalgubernatoriui Karnejevui¹⁶, kuris, kaip matyti iš dovanojimo, proteguojant šio krašto vietininkui Tutolminui¹⁷, išsirūpino iš valdžios, kad šis miestelis, įtraukus į jį ir gretimą kaimą, besivadinantį Vileika, priklausančią Vileikos seniūnijai, 1795 m. gegužės 3 d. gautų apskrities miesto privilegiją ir į jį iš Pastovio buvo perkeltas apskrities centras.

Šiuo metu Vileika dar nepriklauso nei prie iškilų, nei prie klestinčių miestelių. Joje yra 333 namai, o negrįstų gatvių be jokių pavadinimų jame devynios. Du turgūs. Dvi cerkvės. Pirmoji jų buvo unitų, o dabar – stačiatikių. Kieno ji funduota – išsamių duomenų nėra. Antrąją valdžia pastatė pagal apskrities cerkvių statybos planą. Katalikų bažnyčios Vileikoje niekada nebuvo. Tačiau seniūnijos dvare veikė koplyčia, kuri paprastai turėdavo kapelioną. Vėliau Šv. Mišias joje laikydavo unitų kunigai. Ši koplyčia 1810 m. sudegė, tad katalikų tikėjimo Vileikos gyventojai, iki šiol būdami be bažnyčios, su religinėmis intencijomis turi važiuoti už kelių varstų į Kuranecą arba meldžiasi namie.

Apskrities mieste Vileikoje po paskutinio patikrinimo yra 2 tūkstančiai 719 miestiečių, iš jų:

Miestiečių, graikų apeigų krikščionių	2 tūkstančiai 307
Pastarojo tikėjimo bajorų	21
Katalikų tikėjimo bajorų	100
Žydų	291

Iš viso 2 tūkstančiai 719

13 T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos draugijos.

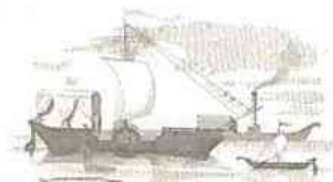
14 Žr. jau anksčiau minėtą šio leidinio p. 66, išnašą 63.

15 Juozapui Pacui (Józef Pac, 1736–1797). Plačiau apie jį žr. Józef Wolff, *Pacowie*:

materyjały historyczno-genealogiczne, Petersburg, w Drukarni F[erdynanda] Szczyńskiego, 1885, s. 279–285.

16 Turimas omenyje pirmasis Minsko civilinis gubernatorius, vėliau – Charkovo universiteto globėjas, rašytojas, valstybės veikėjas, senatorius, žymus masonas Zacharijus Kornejėvas (Захарий Яковлевич Корнеев, 1748–1828).

17 Konstantinas Tiškevičius mini Rusijos armijos generolą, valstybės veikėją Timotiejų Tutolminą (Тимофей Иванович Тутолмин, 1740–1809), kurį 1796 m. imperatorė Kotryna II paskyrė Podolės ir Voluinės generalgubernatoriumi.

Miestas neturi nei jokio specialaus turgaus, nei kasmetinių mugių, nors šie, 1839 m. vidaus ministrui leidus, nuo rugpjūčio 15 dienos ir gruodžio 6 dienos po dvi savaites galėjo trukti. Tačiau šie prekymečiai, kadangi natūraliai neatsirado, o valdžios patvirtinti buvo, visai nevyksta. Paprasti maisto produktų turgūs vyksta kas savaitę, tačiau juose pinigų apyvarta būna menka, parduodama mažai, kaip dažniausiai būna esant negausiam vartotojų kiekiui. Metinė kapitalo apyvarta Vileikos turguose apytikriais apskaičiavimais siekia vos šešis tūkstančius sidabro rublių. Skerdikai tame mieste taip pat, atrodo, didelio pelno neturi: kasmet vidutiniškai paskeržiama nuo 150 iki 200 jaučių. Kontora¹⁸ kasmet parduoda vos nuo tūkstančio iki tūkstančio penkių šimtų kibirų degtinės – labai nedaug kaip apskrities miestui. Besiplečianti blaivybės draugija, kaip matome, čia nepatirs didelių sunkumų¹⁹.

Vileikoje šiuo metu veikia dvi mokyklos: viena įvairių luomų krikščionims, turinti tris mokytojus, atidaryta 1853 m. balandžio 1 d., o antra, dviejų klasių, žydams, turinti du mokytojus ir prefektą, atidaryta 1854 m. lapkričio 18 d. Šio miesto gyventojai krikščionys, kaip matome, nepasižymi meile mokslui. Šiuo metu tose mokslo įstaigose – pirmojoje 2 tūkstančiams 307 gyventojams yra 12 mokinių, antrojoje – 291 gyventojams tenka 21 mokinys. Taigi kaip daug šio miestelio krikščionys miestiečiai praranda moraliai, lyginant juos pagal skaičius su gyventojais žydais, nes pastarųjų vienas iš dešimties lanko mokyklą, o pirmųjų iš 200 bemaž tik vienas mokosi.

Visi žino, kad Vileika neturi jokių fabrikų nei manufaktūrų, net pačių mažiausių. Tačiau verta čia pažymėti, kad šio miesto gyventojai negarsėja net jokių kad ir vienu vieninteliu gaminiu, kuris būtų išgarsinęs šią vietovę, kaip štai Sluckas, kurį visi žino dėl jo auksu siuvinėtų juostų, ar Liachavičiai, Myrius, kur žmonės važiuoja drobės pirkti, ar Smurgainys, žinomi savo riestainiais ir t. t. Tačiau man atrodo, pats įdomiausias pastebėjimas yra tas, kad Vileika, įsikūrusi prie pat tokios svarbios upės kaip Neris, gyvenama gana pasiturinčių iš kartos į kartą gyventojų, kurių pragyvenimo šaltinis yra prekyba, nei seniau, nei dabar ja negarsėja. Niekada šis miestas nesiųsdavo Nerimi prekėmis prikrautų savo laivų. Kas tai lėmė – atsekti sunku ir tikros to neveiklumo priežasties nurodyti neįmanoma²⁰.

Išties įdomiausias politinio Vileikos gyvenimo tarpsnis buvo tie laikai, kai ji, valdoma seniūnų, turėjo dvarą ir buvo jų rezidencija. Žinome, be to, kad istoriniai duomenys apie šios seniūnijos perėjimą seniūnų valdymui, daugybės seniūnų, keitusių vienas kitą, išvardijimas, pridėjus pastabų apie jų gyvenimą, kurių ne vienas galėtų būti įdomus kaip istorinė smulkmena – kaip biografija žmogaus, neretai susijusio su valdžia, politika ir krašto įvykiais, – galėtų būti įdomiausias šio mūsų darbo priedas. Bet, deja! Dabar tai visai neįgyvendinamas dalykas, nes vietiniai Vileikos archyvai 1810 m. gaisro buvo sunaikinti visiškai, o ieškoti, raustis asmeniniuose pavienių šeimų senuosiuose aktuose yra nepaprastai sunku ir viršija vieno žmogaus galimybes bei jėgas. Žinome tik tiek, kad Lenkijai valdant Pacas²¹ buvo priešpaskutinis Vileikos seniūnas. Po jo Vileikos

18 T. y. valstybinė didmeninės prekybos degtine įmonė. Nuo 1841 m. degtinės gamyba perėjo valstybės žinion, ji tapo pagrindiniu biudžeto šaltiniu.

19 Kaip pamatysime vėliau (žr. šio leidinio p. 255), Konstantinas Tiškevičius prijautė blaivybės idėjai ir blaivybės draugijų (brolijų) steigimui, žavėjosi energinga vyskupo Motiejaus Valančiaus veikla šioje srityje.

20 Apie Vileikos miestelio pramonę jau kitame, XX a., žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 33.

21 Juozapas Pacas. Žr. šio leidinio p. 72, išnašą 15.

seniūnija buvo perduota Pinsko seniūnui Koženeckiui, o vėlesniais laikais, jau valdant Rusijai, pasibaigus Karnejevui skirtiems metams, ta pati seniūnija sykiu su Koreikų vaitija, kai miestelis jau tapo apskrities miestu, atitinkamam laikui valdžios buvo atiduotas generolui Vuičiovui, iš kurio ją nuomojo Želingovskis. Praėjus nustatytiems metams, seniūnija grįžo į iždą ir buvo įtraukta į bendras valstybės valdas.

Iš visų senųjų laikų seniūnų čionai padavimuose išliko tik Paco atminimas. Seniūno dvaras buvo pastatytas prie pat Neries, ten, kur dabar stovi gorodničiaus²² Lavrovo namas. Kiti pastatai ir seniūno sodas užėmė visą dabartinio miesto kvartalą – nuo turgaus iki upės, užstatytą iš dalies privačių asmenų namais. Kita žemė, dabar jau ne miesto teritorijos dalis, t. y. nuo naujos cerkvės iki Šilonecko, arba Teklinopolio, ribos iki Paršėnų ežero, buvo dvaro: seni žmonės dar atmena, kaip sėdavo javus dabartiniame sklype priešais cerkvę. Iš anos erdvios ir kaip tiems laikams galbūt puošnios seniūno rezidencijos šiandien nėra nė mažiausio ženklo. Kaip sakoma, neliko akmens ant akmens. Tik trys liepos kažkaip atsispyrė laikui, kuris kitką sunaikino, kad mums paliudytų seniūno sodų grožį: stovi jos viduryje daržo, priklausančio gorodničiaus namams. Tos vienišos apleistos praeities liudininkės man pasirodė turinčios tiek kažkokio graudaus išdidumo, kad paprasčiau jas kelionės albume atminimui nupiešti²³. Prieš pat buvusio seniūno dvarelio langus, viduryje Neries, kuri šioje vietoje siekia 39 uolečius pločio, arčiau dešiniojo kranto, iš vandens iškilęs stūksa didelis akmuo. Jo bėgą plaukiantieji Nerimi – ne vienas sielis ar krobka ant jo sudužo, ne vienas savo barka pragaištingai užkliuvo. Čionai jį žino visi. Tai pirmasis pavojingas akmuo šioje upėje, turintis savo vardą ir istoriją.

Dar seniūnų laikais dvarelyje gyvendamas Pacas, tikrai dievobaimingas ponas, nepakenčiantis artimo skriaudų – tokie buvo visi tų laikų ponai – neabejotinai turėdamas daug laisvo laiko, prieš pradėdamas pavasarinę laivybą, visą dieną, kaip pasakojama, sėdėdavęs prie atviro lango savajame seniūno dvarelyje ir matydamas atplaukiantį iš aukštupio priepilaukų strugą ar sielį, iškišdavęs pro langą savo pliką galvą ir iš visos gerklės šaukdavęs plaukiantiesiems, kad būtų atsargūs ir laikytųsi kairiojo kranto, nes čionai iš vandens kyšantis akmuo jiems pavojingas. Ar tai to akmens, išsišovusio Neryje iš vandens, paviršius bus pasirodęs kuo panašus į šaukiančio pro langą pliką Paco galvą, ar ta plikė, visą laiką šviečianti pro langą plaukiantiems laivams ir sieliams, taip giliai į žmonių atmintį įsirėžė, kad tasai pavojingas akmuo Paco plike²⁴ buvo pavadintas, iki šiol taip vadinamas ir visiems sielininkams Neryje žinomas²⁵. Aš jį irgi atminimui nusipaišiau ir savo skaitytojams supažindinti tikrą jo atvaizdą čionai pateikiu.

Neris prie miesto yra tokia sekli, kad vasaros viduryje skersai ir išilgai galima ją perbristi.

Apsistojęs Vileikoje pirmąją savo mintį paskyriau garbingam Neries krantų rašytojui²⁶. Troškau jį aplankyti namuose, nes argi įmanoma plaukiant Nerimi nuolat nemąstyti apie nuostabųjį jo veikalą *Obrazy litewskie*, ar įmanoma nedegti karščiausiu troškimu pareikšti pagarbą to vertam garsiajam rašytojui, kuris taip puikiai

22
Gorodničius – apskrities miesto vykdomosios ir policinės valdžios viršininkas.

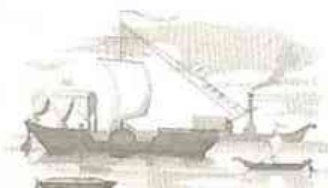
23
Deja, šis piešinys knygoje nebuvo išspausdintas.

24
Orig.: „Łysiną Pacą“. Apie Paco plikės akmenį dabar žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 91.

25
Šį pasakojimą Konstantinas Tiškevičius bus perskaitęs Ignacijaus Chodzkos kny-

goje. Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wiliii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 45–48.

26
Ignacijui Chodzkai. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 2, išnašą 3.

Akmuo, vardu Paco plikė

jos krantus aprašė? Vis dėlto, kad tuo kelių mylių pasivažinėjimu tuščiai negaišuotume, iš Vileikos į Dzevianią nusiunčiau susižinoti, ar ponas Ignacijus Chodzka yra namie. Ir čia man nutiko didžiausia nesėkmė per šią kelionę – pranešė, kad garbiojo pakamario šiuo metu nėra namie. Tad praradau ir puikią progą pareikšti jam pagarbą jo paties namuose, kas ne taip lengvai gali pasikartoti. Tuo pačiu netekau ir mielo bei mokslingo mano plaukimo Nerimi bendrakeleivio, nes šioje kelionėje, kaip savo laiške buvo užtikrinęs gerbiamas kūrinio *Obrazy litewskie* autorius, jis ketino mane lydėti²⁷.

Vileikoje keliskart per mano viešnagę pakartoti barometriniai matavimai visą tą laiką rodė tą patį rezultatą – krante sureguliuotas barometras 17,5° šilumoje rodė esant 27° 9,8'. Rengiantis išplaukti iš Vileikos birželio 10 dieną, nešant daiktus į laivą, tarnai per neatsargumą užkliudė barometrą ir sudužo stiklas. Kadangi kito neturėjau ir negalėjau jokio gauti Vilniuje, Vileikoje darytais stebėjimais ir baigėsi mano barometriniai tyrimai. Tad čia privalau visuomenei pranešti jų rezultatus, parengtus kartu su mūsų kolega Vilniaus mokslo draugijoje²⁸, padėjėju prie Vilniaus astronomijos observatorijos ponu Matvejumi Gusevu²⁹, kuris tuo pat metu kaip ir aš savo

27

Plg.: „Šią dieną esu Vileikoje. Čia sustojau vien tik tam, kad aplankyčiau garbųjį kūrinio *Obrazy litewskie* autorių, tačiau ir atsitik tu man tokiai nelaimėi – į Dzevianią pasiųstas žmogus parvežė raštelį, kuriame buvo šie mano norams pražūtingi žodžiai: „Pono Chodzkos nėra namuose ir tikriausiai tik už kelių dienų grįš namo iš Vilniaus“. Taip žlugo arba bent jau ilgam buvo atidėtas mano nuo seno išsvajotas vizitas pas poną Ignacijų Chodzką“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Vileikos Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. birželio 9 (21) d.*, l. 355r. Kaip rodo šis vienintelis šiandien žinomas Vileikoje rašytas Tiškevičiaus laiškas, vilties aplankyti populiarių, negana to, „geros ir pilietiškos širdies“ literatą neprarado ir jau grįžęs iš kelionės. Žr. Konstantinas Tiške-

vičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. spalio 18 (lapkričio 30) d.*, l. 337v–338r. Neaišku tik, ar ši jo svajonė išsipildė, tačiau tikrai žinoma, kad Tiškevičius savo knygą apie kelionę Nerimi ketino papuošti Chodzkos portretu. Žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 123. Taip pat žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1858 m. gruodžio 26 (1859 m. sausio 7) d.*, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 332r.

28

T. y. Vilniaus laikinojoje archeologijos komisijoje.

29

Turimas omenyje Kazanės universiteto auklėtinis, Imperatoriškojo Vilniaus

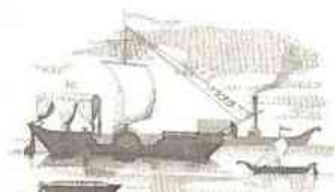
universiteto observatorijos direktoriaus pavaduotojas (padėjėjas), nuo 1865 m. jos vadovas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys Matvejus Gusevas (Матвей Матвеевич Гусев *vel* Maciej Gusiew, 1826–1866). Gusevas vienas pirmųjų pasaulyje dar 1852 m. ėmė sistemiskai tirti Saulės dėmes, o 1859 m. – fotografuoti Mėnulį. Be kitų svarbių darbų, 1853 m. parašė Vilniaus observatorijos istoriją, o 1860–1862 m. Vilniuje leido matematikos žurnalą *Вестник математических наук* („Matematikos mokslų žinynas“). Jau kitame, XX a., 1976 m., Matvejaus Gusevo garbei buvo pavadintas krateris Marse. Apie Konstantino Tiškevičiaus ir Gusevo bendradarbiavimą taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 115, 116 ir kt.

pastabas žymėjo observatorijoje. „Iš ten [Iš Vilniaus. – K. T.], – savo pastabose rašo kruopštus savo skaičiavimais kolega Gusevas, – barometras buvo sausuma nugabentas prie upės ištakų. Pirmieji barometriniai stebėjimai buvo atlikti geresnėmis sąlygomis negu vėlesni [Nuo Vilniaus iki Kauno. – K. T.], mat laivo svyravimas iš dalies darė įtaką tiksliems barometro skaičiavimams. Tačiau apgailestautina, kad atlikti stebėjimai – pirmieji upės aukštupyje, antrieji – nuo Vilniaus iki Kauno, negali būti susieti tarpusavyje, norint apskaičiuoti bendrą upės nuolydį, dėl tos priežasties, kad barometro atskaitos taškas, gabenant jį iš Vilniaus prie upės ištakų, vėl pasikeitė, kaip galima įsitikinti iš pačių stebėjimų [duomenų]. Telioka spėlioti, kad iš barometro talpos išbėgo nemažai gyvsidabrio ar – tai labiau tikėtina – odinio dugno [Piltuvo. – K. T.] tūris dėl sukrėtimų padidėjo tiek, jog gyvsidabrio stulpelio aukštis vamzdelyje nukrito beveik $1\frac{1}{2}$ angliškojo colio. Tačiau šis nesklandumas vis tiek neklaido apskaičiuoti Neries nuolydžio atskirai: nuo jos ištakų iki Vileikos ir nuo Vilniaus iki žiočių prie Kauno. Tad neatliktas tyrimas Neries dalyje nuo Vileikos iki Vilniaus gali būti padarytas vėliau, neatsižvelgiant į jau atliktus stebėjimus. Visi skaičiavimai buvo daromi taip: kiekvienas stebėjimas, atliktas Neries paviršiuje [Vidurkis 3–5 barometro aukščio laipsniai. – K. T.], vienu metu būdavo lyginamas su observatorijoje esančių termometrų ir barometrų rodmenimis, gautais iš stebėjimų, ten kartojamų kelis kartus per dieną. Patikimesni tie duomenys, kurie remiasi bent dviem vienas nuo kito nepriklausomų stebėjimų, besiskiriančių didžiausiu laiko tarpu, rodmenimis. Buvo atsižvelgta į skirtingose vietose įvairuojantį barometro aukštį virš upės lygio“.³⁰

30
Šio Matvejaus Gusevo teksto originalo rasti nepavyko, tačiau tikėtina, kad skaičiavimai galėjo būti pateikti Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai arba

tiesiog atiduoti asmeniškai Konstantinui Tiškevičiui, ką iš dalies liudija ir išlikusi korespondencija. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m.

rugpjūčio 10 (22) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 360r. Minėtą Gusevo laišką bei barometrinių stebėjimų, atliktų iki Vileikos, lentelę plg. šio leidinio p. 289–291.

Nuo Neries ištakų iki Vileikos miesto atliktų stebėjimų rezultatai

Stebėjimo laikas ir vieta	Upės lygio aukštis virš barometro observatorijoje ³¹	Dviejų tarpusavyje susijusių matavimų kaimyniniuose taškuose vidurkis	Neries nuolydis pagal taškų vidurkius	Angliškosios pėdos ³² perskačiuotos sieksniais	Atitinkamas nuotolis išilgai upės
	<i>Angliškosiomis pėdomis</i>				<i>Varstais</i>
Gegužės 28 diena, upės ištakos prie Šylencų	2096	2096,8	-	-	-
Gegužės 29 dienos vakaras, Vileika	2082,5	-	-	-	-
Birželio 1 diena, apie šeštą valandą vakaro, Milča	1888,6	1985,6	111,2	15,8	25
Birželio 5 diena, apie antrą valandą po vidurdienio, Kamenas	1782,4	1835,5	150,1	21,4	36½
Birželio 6 dienos vakaras, Spasas	1910,3	1681,2	154,3	22,4	57½
Birželio 10 diena, apie dešimtą valandą vakaro, Vileika	1579,9	-	-	-	-

Pastabos:

I. Visi pateikti duomenys yra su šokia tokia paklaida, atsiradusia, kaip paaiškinta, nukritus gyvsidabrio lygiui talpoje. Tačiau skaičiuojant upės nuolydį tokioje didelėje teritorijoje, į šią paklaidą neatsižvelgiama.

II. Patikimiausi upės nuolydžio duomenys toje upės dalyje yra šie:

1. Nuo ištakų iki vidurinio taško tarp Vileikos ir Milčos kaimų, t. y. 25 varstų atstumu palei upės vagą, vandens nuolydis – 112,2 angliškosios pėdos, tad kiekviename varste Neris žemėja per 4,4 angliškosios pėdos.

2. Toliau nuo vidurinio taško tarp Milčos ir Kamenos, t. y. 36,5 varsto atstumu, nuolydis siekia 150,1, tad kiekvienam varstui – 4,1 angliškosios pėdos.

3. Galiausiai nuo minėto taško iki vidurinio taško tarp Kamenos kaimo ir Vileikos miestelio, t. y. 57,5 varsto atstumu, nuolydis siekia 154,3, todėl varstui tenka vos po 2,7 angliškosios pėdos.

Duomenys, gauti Spase, kaip pažeidžiantys stebėjimų tvarką ir aiškiai klaidingi, nebuvo panaudoti skaičiuojant atskaitos taškų vidurkį³³.

31

Turimi omenyje matavimai aukštupyje, t. y. aukščiau Vilniaus.

32

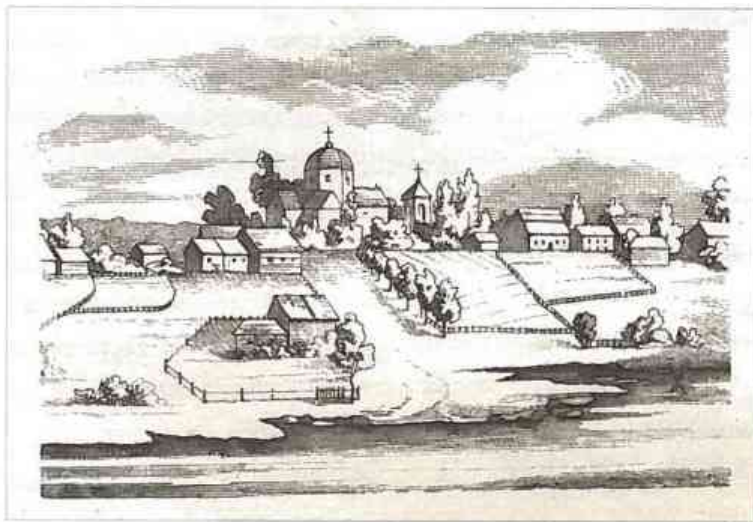
Viena angliškoji pėda (angl. „foot“) pri-lygsta 12 colių arba 304,8 milimetrams.

33

Už pagalbą verčiant į lietuvių kalbą ir tikslinant šią lentelę bei prieš tai pateiktą barometrinių stebėjimų aprašymą esu dėkinga Gediminui Motuzai-Matuzevičiui.

VI

Birželio 10 dieną, šeštą valandą ryto, kaip sakiau, išplaukiau iš Vileikos. Krante atsisveikindamas apkabinau kolegą Belinskį, kuris mane kelionėje iki šio miesto lydėjo, ir laivas nuplaukė pasroviui. Nors srovė ir traukė jį prie iš vandens kyšančios Paco plikės, į kurią atsimušdama Neris šniokštė ir be atvangos putojo, šį istorinį akmenį apiplaukėme sėkmingai. Nuo upės pusės perkėlos link Vileika atrodo dar visai kaip seniūnijos kaimelis. Šioje miesto vietoje riogso skurdžios pirkios. Tarp jų – daržai, aptverti kaimiškais žiogriais. Tarp šių pirklių dažnai – nemenkos plynės, o prieš vieną tokią galima pamatyti ant nedidelės kalvelės stovinčią naują medinę cerkvę. Šio kaimelio, besivadinančio miestu, vaizdą paskubomis praplaukiant apmetė ponas Januševičius.

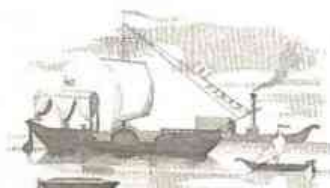
Vileikos miestelio panorama

Oras, kuris man iki šiol kelionėje buvo kuo palankiausias, vakar ūmai pasikeitė. Dangus apsiniaukė, iš šiaurės papūtė šaltas vėjas, taip atšalo, kad būdami ant vandens, turėjome lįsti į kailinius. Ne per toliausiai už Vileikos Neris vėl gražia, didele ir šiek tiek gilesne vaga pradeda tekėti tarp senais puikiais ąžuolais apaugusių krantų. Kita gyvenvietė už miesto, dešiniajame jos krante, vadinama Ciškevičių¹ užusieniu. Neris nepaprastai gražiai ir vaizdingai apiplaukdama, šioje vietoje gavusi Ciškevičių pliosos² vardą. Ši prabangi vieta savo grožiu mane taip pribloškė, kad liečiau sustabdyti laivą ir tą Ciškevičių pliosą nupiešti į mano

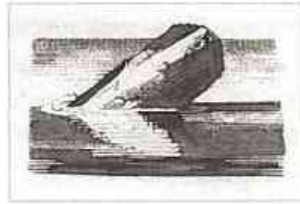
1
Kitaip – Tiškevičių užusienio. Plg.: Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 94.

2
Pliosos – lygi rami tėkmė.

3
Ciškevičių, kitaip – Tiškevičių pliosos piešinį žr. šio leidinio p. XXVI.

kelionės albumą³. Už šios gražios perėjės per Nerį, priešais Trapalavos užusienį, vidury upės, gana aukštai viršum vandens išsišovęs spokso seno ąžuolo kelmas, sielininkų pramintas Burdyga⁴. Turėtų būti klastingas dėl pavojingumo Neries laivybos istorijoje, jei gavo tokį vardą. Piktai pakėlęs galvą viršum vandens, keldamas upėje kliūtis, perskiria jos srovę ir traukia prie savęs pro šalį plaukiančius laivus. Ne vienas į jį sudužo, ne vienam jis žalos ir rūpesčio pridarė. Kiekvienas pro jį plaukdamas vardu pašauks, jį išplūs ir prakeiksmus siųs, bet niekas jo neiškirs. Toks pas mus dar yra abejingumas bendram reikalui. Anas Burdyga, nežinia dėl ko taip nuo seno įvardytas⁵, aiškiai ir akivaizdžiai šią tiesą įrodo: vidurvasary, visai nusekus tokiai sekliai upei kaip Neris, per kelias valandas ir daug darbo neįdėjus, šį kenkėją būtų galima nesunkiai įveikti.

Juodasis ąžuolas Burdyga

Gausiais Neries vingiais plaukėme vienodai, nuobodžiai, nes priešinis vėjas pavandeniu išsismaginti neleido, o ir nuolatinis šaltis kamavo. Irklininkai iš visų jėgų irklais darbavosi, stengėsi tarsi keršydami vėjams varyti laivą, bet jis stūmėsi nežymiai, palengva. Vos apie ketvirtą vakare sustojome papėdėje nuostabaus ąžuolo, stovinčio ant kalnelio upės krante prie Švedų kaimo.

Toks neįprastas kaimelio pavadinimas pats savaime skatina pasidomėti jo istorija. Švedai, užpuldinėdami Lenkiją, mums taip įkyrėjo, kad viską, kas turi bent kokių požymių, sakykim, pilkapius ir visokius karinius gynybinius įtvirtinimus, nesvarbu, kokio meto, paprasti žmonės be atodairos įpratę švedų vardu vadinti⁶. Kaipgi nesustosi ir nepasidomėsi kaimeliu tokiu pavadinimu? Kaipgi neapžiūrėsi, neištyrinėsi ir nenupaišysi

4 Orig.: „Burdyga“. Ninos Petkevič ir Gendriko Petkevičiaus nuomone, „Burdyga“ galėtų reikšti ir pavarde.

5 Akivaizdus loginis minties prieštaravimas. Žr. sakinį prieš tai: „Turėtų būti klastingas dėl pavojingumo Neries laivybos istorijoje, jei gavo tokį vardą“.

6 Plg.: „Tikriausiai nė vienoje senosios Lenkijos dalyje nerasite žmogaus, kuris

nuo pat vaikystės be pasipiktinimo nebūtų girdėjęs tariant švedo vardą. Tas vardas daug kraujo ir nelaimių kainavo. Tie prisiminimai susiję su pirmaisiais mūsų nelaisvės įspūdžiais. Puikiai menu metus, kai dar tik pažindamas pirmąsias religijos tiesas, vaikiškai tiesdavau rankas į skaisčiausiąją Aušros Vartų Dievo Motiną, o jau girdėjau stebuklingai nugalėto švedo vardą ir namiškių skundus dėl Dievo namų išniekintojų. Tuomet aš švedus įsivaizdavau kaip barbarų tautą, piktą ir bedievę. O kai jau vėliau mane

suviliojo Lietuvos miškai, kai pačia mėgstamiausia mano pasivaikščiojimų vieta tapo vaidilučių prisiminimais apipintos vietovės, kai senoviniuose kariniuose gynybiniuose įtvirtinimuose ir kapavietėse norėjau rasti praeities pėdsakus – liaudis kartojo švedo vardą, ir aš vėl, eidamas pro kadais puikius pastatus ir šventoves, virtusius griuvėsių krūva, su pasipiktinimu jį prisimindavau“. Žr. Eust[achy] Hr[abia] Tyszkiewicz, *Listy o Szwecji*, t. 1, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846, s. VI.

tų puikių švedų stovyklos karinių įtvirtinimų, kuriuos etmonas Oginskis⁷ buvo užėmęs? Ir kurių vietoje, kaip kad mums laiške buvo pranešta⁸, esą tos pergalės atminimui įkurtas kaimelis vadinamas Švedais?

Kuo greičiausiai su grandine, staliuku⁹ ir matuoti reikalingais įrankiais nuskubėjau į kaimelį. Netoli upės, natūralioje aukštumoje, stovi tas mažas kaimelis, apsuptas miško, dvarininko Liubansko valda. Apibėgau apie jį, vedamas smalsumo ir tikėdamasis tų švedų karinių gynybinių įtvirtinimų, bet kai jų ženklų man rasti nepavyko, pradėjau apie tai klausinėti šio kaimelio gyventojų. Niekas nieko man atsakyti negalėjo. Kai vis atkakliau klausinėčiau apie vietos padavimus, apie švedų užpuolimą, šio kaimelio kilmę, karinių įtvirtinimų pėdsakus ir t. t., valstiečiai, į tą klausimų vartinę atsakyti nesumoję, atvedė man seniausią žmogų, kuris vienas galėjo, kaip jie tvirtino, prisiminti senovės istorijas ir man jas paaiškinti. Tai buvo aštuoniasdešimtmečis senutėlis – orios laikysenos, protingos veido išraiškos, kokie dažnai būna mūsų valstiečiai. Pasirėmęs lazda, pamažu su manimi išsišnekėjęs ir supratęs mano klausimus, suvokė, ko čionai ieškau. Pradėjo man rimtai ir apgalvodamas pasakoti, esą pats prisimena, kaip prieš šešiasdešimt metų šioje vietoje augusi didžiulė giria. Netgi pirštu rodė į vietas kaimelyje, kuriose dar jam atmintiniais laikais buvo barčiai¹⁰, kad paskui seniūnas Kocela iš Bienicos iškirtoje laukymėje vidury miško, vietoje, kur dabar yra galutinė nuo mūsų atvykimo plūsės sodyba, ten apgyvendino iš Barancų nuo Vileikos atvežtą valstietį, pavarde Švedas. Kai tasai čia įsikūrė ir iškirto daug medžių, išrovė kelmus, pradėta apgyvendinti vis daugiau valstiečių, ir šis kaimelis nuo pirmojo jo gyventojų, valstiečio Švedo, pradėtas vadinti Švedais, ir taip iki šiol¹¹.

Kažkoks graudus nusivylimas dėl tokio proziško šio kaimelio vardo, senelio valstiečio paaiškinto, išblaskė istorines mano svajones, sudužo graži idėja rasti praeities ženklų. Nes, prisipažįstu, šioje upės atkarpoje, kuria dabar plaukiu, – tokioje monotoniškoje, tokioje skurdžioje prisiminimais, net menkiausias aptiktas padavimas būtų tikras laimikis. O koks didžiulis mokslinis lobis man būtų mūsų didžiojo etmono¹² kovos ir jo pasiektos pergalės prieš švedus pėdsakai! Senutėlis, stovintis prieš mane, iš baimės, kad tik pats nebūtų suklydęs ir kad man klaidingai apie šios vietos praeitį nebūtų papasakojęs, nuvedė mane už kaimelio ir prie Neries parodė du pilkapius, kaip švedų palikimą. Jie buvo vidutinio dydžio. Vienas, Neries vandens paplautas, bemaž iki pusės į ją susmego. Antras buvo visas, bet į vidurį sukritęs. Tučtuojau ėmiausi juos kasinėti ir abiejuose radau po krūvą sudegintų kaulų pelenų. Tad abu neabejotinai buvo degintiniai kapai¹³.

7 Turimas omenyje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas, paskutiniai savo gyvenimo metais – didysis etmonas Grigalius Antanas Oginskis (Grzegorz Antoni Ogiński, 1654–1709).

8 Deja, šio Konstantino Tiškevičiaus korespondento vardo nustatyti nepavyko.

9 T. y. menzula. Žr. šio leidinio p. 41, išnašą 7.

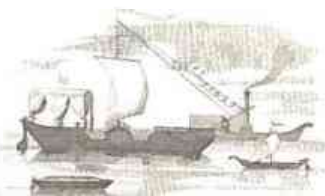
10 T. y. senas išpuvęs medis, drevė. Barčiuose laikydavo bites, kartais ir pačios ten įsikurdavo.

11 2007 m. ekspedicijos Nerimi dalyviai turėjo konstatuoti, kad liudijimas apie šią kaimo pavadinimo kilmę iš esmės jau užmirštas. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 109. Kitas Švedų pavadinimo kilmės istorijas žr. Ten pat, p. 267–270. Apie Švedų kaimą,

Vileikos apskrities bajorų vadovo Zeno Liubansko valdą, dar iki Konstantino Tiškevičiaus rašė ir Ignacijus Chodžka. Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 1, s. 18–22.

12 Grigalius Antano Oginskio.

13 Apie šiandieninę šių pilkapių būklę žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 110.

Kai čionai kelioms valandoms įkūrėme stovyklą, kai su kaimo žmonėmis užsimezgė šnektos apie jų praeitį ir vietinius padavimus, čia apsisprendžiau surinkti Vileikos apskrities Neries krantų liaudies dainas. Tuo labiau tai reikėjo padaryti, nes netikėtai baigėsi dabartinės Vileikos apskrities riba, o kartu – ir liaudies papročių atspalviai. Kaimo moterys, tos visur smalsios būtybės, ir čionai pulku susirinkusios su mažais vaikais, prie jų besiglaudžiančiais, iš už tvoros klausėsi mano pokalbio su minia. Tai buvo tikrų beduinių kupeta – juodos, saule įdegusios, basos, apdriskusios, kaip ir anos išsidraikiusiais plaukais, užsimetusios pilkos storos drobės apdarus, lyg ir marškinius, per galvą velkamus, ant pečių viršuje užsibaigiančius smailiu trikampiu, kaip ir gobtuvu, iš tolo primenančius arabų burnusus. Toks nebūdingas mūsų valstiečiams apdaras pribloškė originalumu.

Švedų kaimo moterys

Tad į jas kreipiausi su savo pageidavimu. Iš pradžių reikalai klostėsi sunkiai. Kažkokia baimė, niekuo nepaaiškinama gėda – gal tik vietinės liaudies tamsumas, trukdė atsiverti kaimo moterų lūpoms. Mano prašymai, įkalbinėjimai dar ilgai buvo bergždi. Tik piniginė auka, dar vėliau – gardžios, saldžios spiritinės vaisės iš mano kelionės atsargų padėjo labiau suartėti ir susipažinti. Tolydžio pradėjo švelnėti atkakli šios silpnosios lyties valia, kai stambesni ūkininkai, taip pat mano vaišių uždegti, ėmė įkalbinėti ir raginti kaimo moterėles – pagaliau dvi sutiko man padiktuoti liaudies dainų, bet ne kitaip, tik su sąlyga, kad eičiau su jomis į jų trobą ir kad tai būtų privačiai, be liudininkų – prie visų to daryti niekaip nenorėjo. Besąlygiškai priėmiau pageidavimą, ir štai jau esame dūminėje pirkioje, įsitaisę ant suolo tarp staklių, prie mažo langelio, pro kurį į trobą krinta silpna šviesa, ir rašome dviejų prieš mus stovinčių, šiek tiek palinksmėjusių moterų dainas. Užrašėme vienuolika – tiek vestuvinių, tiek pjūties, tiek kupolių, tiek krikštynų, taip pat tų dainų, kurias dainuoja upe plaukiantys barkininkai.

Neįtikėtinas daiktas, kad mūsų gražiosios Neries grožis neįkvėpė jokio kaimo poeto. Išilgai upės, nuo jos ištakų iki žiočių, visur uoliausiai tyriau, ar neužgirsiu kur dainelės tiesiog apie Nerį. Dunojus mažarusių liaudies poezijoje turi tokią daugybę graudaus ir nuostabaus grožio posmų, kitos upės irgi turi savo daliai skirtų

dainelių, o Neris – neturi nė vienutėlės, išskirtinės, jai sudėtos. Tai ten, tai šen prie jos krantų sutikau dainų, dainuojamų upės ar upelio šlovei, kurias galėtum kiekvienai upei pritaikyti – bet nieko o nieko išskirtinai mūsų šlovei. Ir jei ne ta mūsų dainiaus giesmė, kuria pradėjome šį savo aprašymą, mūsų Neris neturėtų jokios dainelės, jos garbei pašvęstos¹⁴.

Užrašę liaudies dainas judėjome toliau. Visą laiką buvo šalta. Saulė iš už debesų kai kada žvilgtelėdama tarsi bandė savo jėgas su šaltu vėju ir dargana. Saulei besileidžiant mus užgulė tamsūs debesys, smarkus lietus dideliais lašais kirto, o paskui jį, viesulo genami, atskubėjo žirnio didumo ledai, kurių gausiai pribiro į mano laivą. Reikėjo plaukti prie kranto ir ant jo praleisti visą naktį – sukurti laužą, sušilti, išdžiūti, išsemti ledus ir vandenį iš laivo, kuris buvo jų pilnas. Dienai prasidėjus kelionei buvome pasirengę. Tasai įkyrus šaltis ir priešinis vėjas nė akimirką nesiliovė, be to, ir Neris šioje vietoje jokio įdomumo neteikia, nuobodžiai, liūdnai tarp plikų smėlėtų krantų tekėdama, kreipia mintį liūdnieams apmąstymams, ir man, be veiklos plaukiančiam tą dieną, taip pasidarė ilgu namų kempelio – mano „bedarbės mintys“ nukeliavo toli toli pas saviškius, kurie manęs irgi ilgėjosi.

Šioje atkarpoje užrašėme tik dviejų akmenų ir vieno vingio pavadinimus. Pirmasis akmuo – už Švedų kaimo, per uolektį iš vandens išlindęs, sielininkų kalboje vadinamas Gaideliu¹⁵. Antrasis, irgi pavasarį laivybai pavojingas, netoli nuo ano, vadinamas Topčaku¹⁶. Šioje teritorijoje su Nerimi susijungia keletas mažų upelių. Tarp jų – Naročia, ištekanti iš Naročiaus ežero dešiniajame Neries krante, sudaro ribą tarp Vileikos ir Švenčionių apskričių. Nuo Naročios plaukiant pavandeniui, kairiajame krante atsiveria iš tolo šviečianti auksinė erdvė. Joje lyg tam tikra tvarka kyšo juodos supelijusių šiaudinių stogų dėmės, tarp jų ryškiau išibrėžia vaizdas apleistos cerkvės su permatomomis jau įlinkusio stogo dalimis. Tai Zaskonių miestelis netoli nuo Neries kranto, prie pašto trakto, smėlingoje vietoje, toks plikas, toks apskuręs, toks liūdnas ir niūrus, be medžių ir žalumos, kad net žiūrėti gaila. Kodėl reikėjo įkurti šioje vietoje miestelį? Kaip pirmajam jo steigėjui kilo tokia nevykusi mintis? Kaip galėjo pamanyti, kad žmonės, įkurdinti gryname geltoname, tarsi Afrikos dykumos smėlyje, kurį vėjas kada tik panorėjęs blaško ir suka, galės ne tik deramai tenkinti būtiniausius gyvenimo poreikius, bet dargi vystys pramonę ir prekybą? Tai iš tikrųjų paslaptis. Gerai, kad čionai nuo seno gyvenantys žmonės nors iš bado nemiršta. Per tą smėlio dykynę Neries link vos sruvenantis mažutis Ušos upeliukas, jiems vandenį teikiantis, o pavasarį, per pirmąjį potvynį, ir miško prekę ant savo keteros pernešantis, čia skiria Vileikos ir Ašmenos apskritis. Nuo šių dviejų upių žiočių Neris, iki tol tekėjusi Vileikos apskrities viduriu, tampa riba tarp Ašmenos ir Švenčionių apskričių.

Iškart už Ušos žiočių, kaip tik kairiajame Neries krante, netoli minėto miestelio, yra Zaskonių prieplauka. Ši prieplauka garsi tarp Neries prekeivių. Daugybė vežimų iš Mažosios ir Baltosios Rusių visą žiemą į

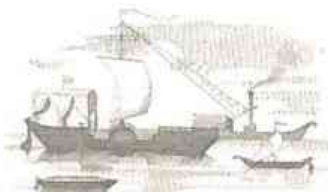
14 Šią „dainiaus“, t. y. Adomo Mickevičiaus, „giesmę“ žr. šio leidinio p. 1–2.

15 Orig.: „Piatuszok“. Tai pirmasis Neries vandenyse esantis akmuo. Plačiau apie šį upės vandenyse aukščiau Švedų ne-

didelėje rėvoje tebekyšantį akmenį žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 108–109.

16 Orig.: „Topczakiem“. Plačiau apie šį, savo ruožtu vienoje iš salų Neries vagoje ties Švedais to paties Topčako vardo rėvoje ir

šiandien matomą akmenį žr. Ten pat, p. 90. Ninos Petkevič ir Gendriko Petkevič spėjimu, šio akmens, taigi ir rėvos pavadinimas galėtų būti sietinas su arkliu, tiksliau – arklio varomąja jėga.

jos sandėlius iš aplinkinių miškų veža kanapes ir medieną – iš pradžių ant Ušos kranto atgabena, o vėliau šia upe čionai atplukdo. Tuo metu, kai lenkėme šią prieplauką, Neryje buvo didelis sujudimas: į krobkas buvo kraunama kanapės ir sėmenys, medžiai rišami į sielius, kurių buvo pilna upė. Už Zaskonių prieplaukos Neris trumpam gražesnė tampa. Plaukiame vienu jos vingiu, dailiai senais medžiais apaugusiu. Šis vingis Neryje žinomas Verebiejaus narto¹⁷ vardu, po jo dar viena graži vieta, praminta Ardijos pliosu¹⁸. Bet vos tik jas praplaukėme, vėl geltonas smėlis ilgomis kopomis abiem krantais nusidriekia. Prie jų – menka pakrantės augalija, ir vėl nuobodus, jei ne dar nuobodesnis negu iki tol plaukimas. Priešinis vėjas pūtė be paliovos, išmušė laivą iš kelio ir, nepaisant visų laivavedžio ir irklininkų gudrybių, nė per nago juodymą į priekį nebuvo įmanoma pajudėti.

– *Ulaš! Ulaš!*¹⁹ – sušuko Diedulis. Iškart pašoko irklininkai ir lynu ėmė traukti laivą. Yrėmės dar nuobodžiau nei iš ryto – žmonių pečiais velkami vos judėjome. Taip ėjo ištisos valandos ir diena slinko į pabaigą. Norėdamas duoti kvėptelėti laibos tempimo išvargintiems irklininkams, laivavedys suriko:

– *Staubuj!*²⁰

Inkaras buvo išmestas prie kairiojo kranto. Ir visai nesitikėdami pamatėme, kad laivas sustojo prie vieno iš tų gausių kelių ir ratų, beržais apšodintų ir prie Neries vedančių, kuriuos kiekvienas važiuojantis pašto traktu tarp Vilniaus ir Minsko Zalesėje mato ir jų reikšmės klausia. O jie mena garsų krašto pilietį, kuris, baigęs viešojo gyvenimo tarpsnį, ilgamečio darbo išvargintas, pareigų naštos, kurią žmogui užkrauna viešasis gyvenimas, iškankintas, senatvėje čionai nusprendė pailsėti. Tas garsusis pilietis buvo kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis²¹. Nuo jaunų dienų kraštui pasišventęs, iš karto išrinktas atstovu į įstatymų leidimo organus, vėliau – Izdo komisijos²² narys. Dar vėliau – nepaprastasis pasiuntinys Olandijoje, pasiuntinys Anglijoje, Lietuvos pažiūdininkis, tai vėl karys, tai krašto atstovas Stambule ir Paryžiuje, galiausiai valstybės senatorius Sankt Peterburge ir valdovo²³ favoritas, papuoštas aukščiausiais įvertinimo ženklais, kokius tik monarchai dignitoriams gali skirti – grįžo į savo valdas ir kaime, šeimoje, nutarė baigti gyvenimą. Ne mums spręsti apie šio aukšto valdininko visuomeninę veiklą ir nuopelnus. Krašto istorija juos jau įrašė į savo knygas, kiekvienas

17
Kitaip – Verebės nartas. Orig.: „Wiere-
bjowy-nort“. Plg.: S[teponas] Kolupaila,
Mūsų vandens keliai, antra laida, Kau-
nas: *Skautų aid*o leidinys, 1938, p. 60.
Nartas *vel* narta – upės kilpa, jos posū-
kio taškas. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Ne-
ris: 2007 metų ekspedicija*, p. 118.

18
Orig.: „Ordziejską plosą“.

19
Jėgos! Jėgos! (bltr.). Ignacijus Chodzka
taip aiškina šį žodį: „*Ulaš* – techninis

žodis, kuriuo skatinama stipriau suk-
ti vairą arba mojuoti irklu.“ Žr. Igna-
cy Chodźko, „*Brzegi Wilii*“, Ignacy
Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2,
s. 25 (išnaša). Plg.: Česlovas Kudaba,
Nerimi, p. 132.

20
Stabdyk! (bltr.). Taip pat žr. šio leidinio
p. 294.

21
Turimas omenyje visuomenės veikėjas,
politikas, diplomatas, kompozitorius,
memuaristas, 1794 m. sukilimo daly-

vis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys-
tės atkūrimo projekto (1811–1812 m.)
autorius, kunigaikštis Mykolas Kleo-
pas Oginskis (Michała Kleofas Ogiński,
1765–1833). Deja, kaip rašo Konstantinas
Tiškevičius, „kaime, šeimoje“ gyvenimo
anaiptol nebaigė – nuo 1823 m. gyveno
Florencijoje, kur ir mirė. Žr. p. 89.

22
Žr. šio leidinio p. 6, išnašą 18.

23
Imperatoriaus Aleksandro I.

apie tai yra skaitęs ir turi gerai žinoti²⁴. Mes, kuriuos priešinis vėjas trumpam priplukdė prie kranto, čionai pateikiame tik keletą dalykų iš kasdienio jo gyvenimo, gal mažiau žinomo nei visuomeninis, kuris buvo ne mažiau garbinga proto darbų tąsa ir papildė veiklų gyvenimą, prie kurio šis garsusis žmogus iš jaunystės buvo įpratęs.

1815 m. kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis atsisakė visuomeninių pareigų. „Savo prisiminimų daugiau neberašysiu, nes mano amžius ir nesveikata verčia mane apleisti viešuosius reikalus, – apie save rašo kunigaikštis Oginskis, – ir ieškoti malonaus poilsio bei ramybės namų tyloje. Po audringo gyvenimo, kuris man kelia tik pačių liūdnesnių prisiminimų, norėčiau, kad kartais svajonėse atgytų viltis ir kad dažniau guosčiau save mintimi, kad rūpinasi savo krašto ir savo brolių²⁵ reikalais“²⁶. Tarp gausių šio galingo pono dvarų Lietuvoje ir Zalesė tapo mėgstama jo rezidencijos vieta. Ši valda, nuo seno priklausiusi kunigaikščiams Oginskiams, po Tado, Trakų vaivados, mirties²⁷ per šeimos dalybas atiteko Ksaverui Oginskiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės virtuvininkui²⁸. Kai pastarasis 1802 m. savo rezidenciją perkėlė į Maladečiną, Zalesę perleido savo sūnėnui Mykolui Kleopui Oginskiui. Nuo to laiko kunigaikštis Mykolas ir pradėjo gyventi Zalesėje. Rado jis ten senus rūmus su erdviu prancūziško stiliaus sodu – senojo savo dėdės rezidenciją, bet, matyt, kunigaikštis ketino būsimus savo poilsio metus praleisti Zalesėje, nes ėmėsi tą rezidenciją pertvarkyti. Todėl Vilniaus universiteto architektūros profesorius Mykolas Šulcas²⁹ kunigaikščio buvo pakviestas parengti

24

Plačiau apie politines Mykolo Kleopo Oginskio nuostatas, jo laikyseną Abiejų Tautų Respublikos žlugimo akivaizdoje žr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „Tarp išdavytės ir tarnavimo Respublikai? Mykolas Kleopas Oginskis 1793 m. Gardino seime“, *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 125–151. Taip pat žr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „Mykolo Kleopo Oginskio parama Sokolovo miestui. Epizodas iš Ketverių metų seimo laikotarpio“, ten pat, p. 107–124; Giedrė Rutkauskaitė, „Mykolas Kleopas Oginskis ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo siekiai“, ten pat, p. 384–399.

25

Orig.: „Współbraci“.

26

Konstantinas Tiškevičius verčia ir cituoja paskutiniuosius garsųjų Mykolo Kle-

opo Oginskio memuarų žodžius. Pranc. orig.: „Je termine aussi mes Mémoires à une époque où mon âge et mes infirmités me forcent de quitter les affaires pour chercher dans la retraite les jouissances du repos et de la tranquillité, après une vie orageuse, qui ne me rappellerait que de tristes souvenirs, si je n'avais été quelquefois ranimé par les illusions de l'espérance, et souvent consolé par le plaisir de m'occuper des intérêts de mon pays et de mes compatriotes“. Žr. Michel Ogiński, *Mémoires sur la Pologne et les Polonais, depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815*, t. 4, Paris: chez l'Éditeur rue des Grands-Augustins, No 18, chez Pont-hieu, Libraire, Palais-Royal, Galerie de Bois, Genève: Barbezat et Delarue, Libraires, 1827, p. 243.

Mykolo Kleopo Oginskio prancūzų kalba rašyti memuarai buvo paskelbti 1826–1827 m. Paryžiuje. Juos išleido kunigaikščio sekretorius, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, filaretas, teisininkas, istorikas, kartografas, archyvaras, leidėjas, publicistas, biblio-

grafas, kolekcininkas, politinis lenkų ir lietuvių emigracijos Paryžiuje veikėjas (šiam mieste apsigyveno 1826 m.), bibliotekininkas (dirbo Prancūzijos švietimo ministerijos, vėliau – Sorbonos universiteto bibliotekoje), įvairių šalių mokslo draugijų narys Leonardas Chodzka (Leonard Chodźko vel Chodźko-Borejko, 1800–1871). Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 88.

27

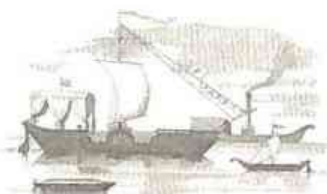
T. y. Tado Pranciškaus Oginskio (Tadeusz Franciszek Ogiński, 1712–1783).

28

Konstantinas Tiškevičius mini Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinį veikėją Pranciškų Ksaverą Oginskį (Franciszek Ksawery Ogiński, 1742–1814).

29

Turimas omenyje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos auklėtinis, o vėliau šios aukštosios mokyklos (nuo 1803 m. – Imperatoriškojo Vilniaus universiteto) adjunktas, pro-

būsimųjų mūro pastatų, altanų, tiltelių planus ir brėžinius, kuriuos vėliau įgyvendino Josephas Poussieras, Vilniaus gubernijos architektas³⁰. Ši vieta buvo gražinama dvidešimt metų. Per tą laiką buvo pastatyti rūmai. Tarp dviejų upelių – Bobrynkos ir Rudycos, kurie, tekėdami apie šią rezidenciją, linksmi skuba pas savo motiną Nerį, – įrengtas angliškas parkas. Pastatytos oranžerijos, šiltnamiai, įkurtas žvėrynas, įveistas botanikos sodas – rečiausius augalus kunigas Bonifacas Jundzilas³¹ ir Strumila³² iš Vilniaus pristatydavo. Ne mažiau tokių atsiųsta ir iš Chreptavičiaus Ščorsų sodo³³.

Taip Lietuvoje atsirado ši puiki rezidencija, kuri vieną mūsų poetą įkvėpė savo žavesiu. Kai 1821 m. tuomet dar jaunas Aleksandras Chodzka su tėvu Jonu aplankė kunigaikštį Mykolą Kleopą Oginskį, pavergtas šios vietos grožio, Trembeckio poemos *Soffówka*³⁴ ir Woronicziaus – *Puławy* („Pulavai“)³⁵ pavyzdžiu, sukūrė

fesorius, visuomenės veikėjas, aktyvus 1794 m. sukilimo dalyvis, architektas, architektūros teoretikas Mykolas Angelas Šulcas (Michał Anioł Szulc, 1769–1812). Zalesės dvaro sodybos ansamblis suprojektuotas 1802–1822 m. Žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, redaktorių kolegijos pirmininkė Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 308–309.

30

Prancūzų architektas Josephas Poussieras (Lietuvos architektūros istorikai dažniausiai vartoja sulietuvintą vardo ir pavardės formą – Žozefas Pusjė) į Lietuvą atvyko apie 1803 m. 1808–1821 m. ėjo Vilniaus gubernijos architekto pareigas. Mirė 1821 m. Žr. Ten pat, p. 326.

31

Turimas omenyje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos auklėtinis, o vėliau šios aukštosios mokyklos (nuo 1803 m. – Imperatoriškojo Vilniaus universiteto) botanikos profesorius, daugelio mokslo veikalų autorius, pijoras Stanislovas Bonifacas Jundzilas (Stanisław Bonifacy Jundziłł, 1761–1847). Garsiausias šio mokslininko veikalas (be abejonės, buvęs ir Konstantino Tiškevičiaus bibliotekoje) skirtas sisteminiam Lietuvos augalų aprašymui.

Žr. B[onifacy] S[tanisław] Jundziłł, *Opisanie roślin litewskich według układu Linneusza*, w Wilnie, u Józefa Zawadzkiego, w Drukarni Akademickiej, 1811.

32

Konstantinas Tiškevičius mini garsų teisininką, visuomenės veikėją, sodininką, gėlininką, bitininką, daugelio šios srities monografijų autorių Juozapą Strumilą (Józef Strumiłło, 1774–1847). Ypač populiarus buvo Strumilos veikalas apie sodų ir parkų priežiūrą, lauko ir kambarinių augalų auginimą. Žr. Józef Strumiłło, *Ogrody północne, czyli Zbiór wiadomości o rozmnażaniu i pielęgnowaniu drzew owocowych i roślin ozdobnych, o inspektach, trejbbhauzach i oranżerjach, oraz o utrzymaniu roślin kwiatowych w pokojach*, w Wilnie, nakładem i drukiem A[ntoniego] Marcinowskiego, 1820 (kitos laidos – 1823, 1834, 1844, 1850, 1862, 1880–1883, 1890).

33

Ščorsų dvaro Naugarduko apskrityje savininkas, visuomenės veikėjas, 1794 m. sukilimo dalyvis, mokyklų vizitatorius, filantropas, labdarys, kolekcininkas, bibliofilas Adomas Liutauras Chreptavičius (Adam Litawor Chreptowicz, 1768–1846). Ščorsų dvaras garsėjo ne tik puikiomis knygų ir meno kolekcijomis (rūmų biblioteka buvo pamėgta

Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorių ir studentų darbo vieta, ten, be kita ko, medžiagą poemai „Grażyna“ rinko ir Adomas Mickevičius), bet ir nuostabių parku bei sodu.

34

Žr. šio leidinio p. 19, išnaša 74.

35

Konstantinas Tiškevičius mini jėzuitą (iki 1772 m.), Krokuvos vyskupą, Varšuvos arkivyskupą, Lenkijos Karalystės primą, senatorių, menų mecenatą ir poetą Joną Povilą Vroničių (Jan Paweł Woronicz, 1757–1829), glaudžiai susijusį su Pulavuose rezidavusia kunigaikščių Čartoriškių šeima. Žymiausias Vroničiaus poezijos kūrinys – 1818 m. išspausdinta poema *Świątynia Sybilii* („Sibilės šventykla“), kaip teigiama, paskelbta be autoriaus žinios. Sibilės šventykla – pastatas Pulavų rezidencijoje, kur 1801 m. buvo įsteigtas vienas pirmųjų (kitų nuomone – pirmasis) muziejų Lenkijoje, kurio tikslas buvo kaupti svarbiausias valstybės praeities relikvijas. Tuo tarpu Vroničiaus kūrinys *Puławy* literatūros istorikams nėra žinomas. Tačiau poemą tokiu pavadinimu 1802–1804 m. sukūrė (paskelbta 1855 m.) kitas žymus Vroničiaus amžininkas – poetas, dramaturgas, istorikas, publicistas, vertėjas Julijonas Ursinas

poemą *Zalesie* („Zalesė“). Tas jaunos sielos jautriai parašytas kūrinys buvo vienas pirmųjų šio poeto darbų, vėliau jis sugiedojo dar daugiau jausmingų ir gražių giesmelių. Ši poema, Lietuvoje beveik nežinoma, Krystyno Ostrowskio išversta į prancūzų kalbą, sykiu su lenkišku tekstu, iliustruota pono Leonardo Chodzkos, buvo išspausdinta Lenkijoje³⁶.

Zalesėje, savo šeimos rate kunigaikštis pradėjo privataus žmogaus veiklą, čionai jis gyveno prabangų, nuostabų, vienu žodžiu, plačių užmojų ponišką gyvenimą. Nuo tol Zalesėje būdavo tiršta žmonių, nes be daugybės dvariškių ir įnamių, be artimų kaimynų, Zalesę lankančių, netrukus po Vienos kongreso, kai politinis krašto veidas įgavo visiškai naujų formų ir prasidėjo naujas gyvenimas, kunigaikštis per feldjėgerius, gabenusius jam korespondenciją, palaikė nuolatinius ryšius ir su Sankt Peterburgu. Zalesė tapo vieninteliu pasitarimų židiniu, nauju viešosios informacijos šaltiniu. Visi valstybės vyrai, įtakingiausi Karūnos ir Lietuvos piliečiai, uoliai besirūpinantys krašto gerove, pakaitomis suvažiuodavo į Zalesę, apsupdavo kunigaikštį ir, jo dvare nuoširdžiai priimami, neretai po keletą savaičių viešėdavo.

Kunigaikštis, jau įsikūręs kaime, savo gyvenimą dalijo lygiai: viešiesiems reikalams, moksliniams užsiėmimams ir malonioms pramogoms, iš kurių jam labiausiai patiko muzika. Aistringai ją mėgo ir pats buvo mėnininkas atlikėjas, kompozicijų meistras, ir to paliko įrodymų³⁷. Taigi kiekviena diena, padalyta į dalis, plaukė vienoda tėkme. Rytas tekdavo svarbiems pasitarimams su atvykusiais įžymiausiais svečiais, reikalams tvarkyti, įvairiai korespondencijai arba prisiminimams rašyti ar diktuoti. Apie pirmą valandą visi rinkdavosi antriesiems pusryčiams, o vėliau suvažiuodavo daugybė karietų, įvairiai pakinkytų, daugybė jodinėti pabalnotų žirgų – visa damų ir vyriškių draugija rinkdavosi ar pasivažinėjimą, ar jodinėjimą energingais žirgais, ir taip prasidėdavo vaikštynės. Ten, kur lėkšta ir smėlėta vietovė neatitiko tikslo ir vaikštinėti buvo nuobodu, kunigaikštis, kupinas fantazijų ir turintis gerą skonį, pagal savo paties nubraižytą planą įsakė nutiesti tą gausybę kelių ir ratų, dar ir šiandien visiškai išsilaikiusių, nutiestų nuo rezidencijos iki pat Neries, nes šios upės krantai visuomet buvo mėgstamas anų iškylų tikslas. Pulkai Zalesėje viešinių ponų įvairiomis kryptimis sukdami tomis alėjomis, vis jodavo prie Neries krantų ir jos grožiu mėgėdavosi. Ši pramoga paprastai trukdavo porą

Nemcevičius (Julian Ursyn Niemcewicz, 1758–1841). Taigi Tiškevičius suklydo: arba klaidingai nurodydamas autorių, arba poemos pavadinimą.

36

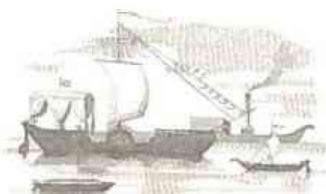
Rašoma apie garsų Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinį, filaretą, poetą, orientalistą, diplomata, Adomo Mickevičiaus bičiulį Aleksandrą Chodzką (Aleksander Chodźko *vel* Chodźko-Borejko, 1804–1891) ir jo tėvą – visuomenės veikėją, žymų masoną, rašytoją, ypač pagarsėjusį 1821 m. paskelbtą didaktine apysaka *Pan Jan ze Świsłoczy* („Ponas Jonas iš Svisločiaus“) Joną Chodzką (Jan

Chodźko *vel* Chodźko-Borejko, 1777–1851). Nuo 1842 m. Aleksandras Chodzka nuolatos gyveno Paryžiuje. Deja, šios poemos leidinio rasti nepavyko, ji neįtraukta ir į pirmąją Aleksandro Chodzkos poezijos rinktinę. Žr. Aleksander Chodźko, *Poezje*, S[ank]t Petersburg, nakładem autora, drukiem Karola Kraja, 1829. Šio kūrinio nėra ir svarbiausiuose bibliografiniuose žodynuose, taigi jis tikrai retas. Tuo tarpu Tiškevičiaus minimas poemos „Zalesie“ vertėjas Krystynas Ostrowskis (1811–1882) buvo ne tik 1830–1831 m. sukilimo dalyvis, ne tik vienas žymiausių lenkų ir lietuvių emigracijos Paryžiuje

politinių veikėjų, bet ir puikus poetas bei publicistas. Apie kitą šio leidinio bendraautorį – Leonardą Chodzką žr. šio leidinio p. 84, išnašą 26.

37

Plačiau apie muzikines Mykolo Kleopo Oginskio pažiūras, jo muzikinę veiklą žr. Laima Kiauleikytė, „Muzikinės kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio pažiūros“, *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakai*, p. 171–190; Aleksejus Frolovas, „Mykolas Kleopas Oginskis ir jo laikų smuiko menas“, ten pat, p. 191–204.

valandų, o grįžus į rūmus dažniausiai prasidėdavo muzika. Dažniausiai būdavo grojami kokios nors naujos kompozicijos kvartetai, nes jie be paliovos iš užsienio į Zalesę plaukė. Pats kunigaikštis dažniausiai grieždavo pirmuoju smuiku, ir buvo toks įgudęs muzikantas, kad jam atsiųstas partitūras gražiausiai pagrodavo be pasirengimo. Eskudero, kilme ispanas, labai puikus smuikininkas, kurio griežimas buvo žinomas ir Vilniuje, kur ne sykį su koncertais pasirodydavo, kunigaikščio aprūpintas pensija, pritarėdavo jam antruoju smuiku³⁸. Vioilončele grieždavo senas valstybės tarėjas Kozłowski, menininkas, daugybę metų imperatoriaus dvare Sankt Peterburge buvęs valdovo seserų mokytoju. Kai savo pareigas ten baigė, pagerbtas valstybės tarėjo laipsniu, papuoštas kryžiais ir aprūpintas emerito pensija, persikėlė gyventi pas kunigaikštį, kurį mokė muzikos jaunystėje³⁹. Kartais jį pakeisdavo jaunųjų kunigaikštyčių muzikos mokytojas italas Paliani – prie fortepijono traukdavo itališkas arijas ar rečitatyvus iš operų⁴⁰. Svečiai darė, kas jiems patiko. Prievartos nebuvo niekur: kas mėgo muziką, tas jos klausėsi, kas mėgo piešinius – sklaidė kalnus albumų, tas, kurį domino politika ar visuomeniniai reikalai, – skaitė įvairius laikraščius, pagaliau kas norėjo valandą patinginaiuti – išėdavo į sodą ar ilsėdavosi savo apartamentuose. Pietūs vėl visus suburdavo prie vieno stalo, vėl sukėdavosi bendra kalba, kurią tarpais nutraukdavo elegantiškas stalo įrankių skambėjimas į brangius pusdubenių ir rinktinio vyno gurkšnojimas.

Apsakysime čionai visiems tais laikais žinomą vieną iš gastronominių kunigaikščio užgaidų, o ji byloja, kaip tame dvare nieko negailėta gyvenimo malonumams. Sykį kažkoks svečias, prie stalo sėdėdamas, papasakojo, kad kažkur užsienyje esą valgęs nepaprastai skanų Strasbūro paštetą, patiektą šiltą. Praėjus trylikai dienų po to, kai taip buvo kalbėta, kunigaikštis pakvietė tada dalyvavusius svečius iš Vilniaus atvykti į Zalesę ir paragauti panašaus pašteto. Į Strasbūrą kaipmat buvo išsiųstas feldjėgeris su įsakymu, kad paskirtą dieną pietų metui į Zalesę būtų atvežtas tas šiltasis paštetas. Susirinko kviestiniai svečiai, išmūšė pietų valanda – feldjėgeris dar negrižęs. Veltui kunigaikštis, sunerimęs ir nepatenkintas, prie lango vis eina ir eina, o feldjėgerio kaip nematyti, taip nematyti. Užmojis liko užmoju. Svečių kunigaikštis atsiprašė, susėdo visi prie stalo, ir pietūs

38 Turimas omenyje 1814–1822 m. Lietuvoje gyvenęs ispanų kilmės smuikininkas, žymiojo prancūzų smuikininko Pierre'o Bailloto (1771–1842) mokinyš Pietro Escudero (?–1868). Žr. Laima Kiauleikytė, „XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra“, *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 24.

39 Konstantinas Tiškevičius mini Varšuvoje gimusį ir ten muzikinį išsilavinimą gavusį pianistą, kompozitorių bei dirigentą Józefą Kozłowskį (rus. Иосиф Антонович Козловский, 1753–1831). Kurį laiką tarnavęs Rusijos armijoje (pelnė majoro laipsnį), 1791 m. Kozłowski

apsigyveno Sankt Peterburge. Kotrynos II favorito, kunigaikščio Grigorijus Potiomkino (Пригорий Александрович Потемкин, 1739–1791) proteguojamas, kaipmat pelnė aukštuomenės palankumą, buvo vertinamas ir Kotrynos II, vėliau – Aleksandro I ir Mikalojaus I dvare. 1799 m. Kozłowski buvo paskirtas imperatoriškųjų teatrų muzikos inspektoriumi, o 1803 m. – ir šių įstaigų muzikos direktoriumi. Kozłowskio dėka labai išpopuliarėjo polonezai, vienas iš jų – *Гром победы раздавайся* („Griausk pergalės griaustini“) iki 1833 m. buvo oficialus Rusijos imperijos himnas. Kozłowski laikomas ir vienu iš rusiško romano kūrėjų. Jam priskirta garbė būti ir

pirmojo Rusijoje „Requiem“ (šis kūrinys buvo atliktas 1798 m. Sankt Peterburge, katalikiškoje Šv. Kotrynos bažnyčioje, per paskutiniojo Lenkijos ir Lietuvos karaliaus Stanislovo Augusto laidotuves) autoriumi. 1822 m. Kozłowski kuriam laikui išvyko iš Sankt Peterburgo ir tikrai, kaip ir rašo Tiškevičius, porą metų gyveno Zalesės dvare.

40 Tikriausiai Giuseppe Palianis (1781–1819). Žr. Laima Kiauleikytė, *XVIII a. II pusė – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 161.

prasidėjo. Tačiau kas aprašys šeimininko džiaugsmą, kai, įpusėjęs pietauti, jam pranešė, kad feldjėgeris iš Strasbūro parlėkęs! Karštas paštetas patiekiamas į stalą. Kilo visuotinis džiaugsmas. Visi jo ragavo, skonį gyrė – tuo ir baigėsi pusdubenio garbinimas, kuris kunigaikščiui nepaprastus pinigus turėjo kainuoti⁴¹.

Kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis visą savo jaunystę ir gražiausius gyvenimo metus praleido aukštuomenėje, monarchų dvaruose ir rinktinėje draugijoje. Išsilavinęs ir talentingas, išvaizdus, aristokratiškų manierų, iškalbus ir švelnaus elgesio jis gausiai turėjo tų dovanų, buvo visur laukiamas. Aukštuomenės moterys dėl jo kraustėsi iš proto, ir jis jas nuolat įsimylėdavo. To jausmo kupini ir jo muzikos kūriniai. Visiems žinomos šio kunigaikščio polonezų kompozicijos fortepijonui, sklidingos graudaus melodingumo ir liūdnos melancholijos. Tokios kilnios ir ilgesingos harmonijos siela neišlies, nesukurs, jei žmogaus mintis rami ir širdis šalta – neabejotinai reikėjo mylėti, norint ką nors tokio gražaus ir jautraus sukurti. Tie polonezai gimė Zalesėje, tik nežinia ar skatinami švelnių praeties prisiminimų, ar suliepsnojus kokiems nors naujiems jausmams, nes ir anksčiau, ir dabar kunigaikščio širdžiai jų netrūko. Kunigaikštis Oginskis neapsakomai mėgo, kai dėl to apie jį kokią nors neįprastą pasakėlę pramanydavo ir į apyvertą paleisdavo. Vieną kartą jis leipo juokais ir vis negalėjo atsидžiaugti, kai jam netikėtai paštas įteikė vieną jo polonezų, užsienyje išspausdintą. Leidinys buvo iliustruotas paveikslu, vaizduojančiu kunigaikštį po gražiu beržu, šaunantį sau į kaktą. O buvo taip: kai užsienyje pirmą kartą pasirodė ši tokio graudaus polonezo kompozicija, buvo sugalvota ir prilipo legenda, kad kunigaikštis Mykolas Oginskis, iš meilės jį parašęs ir visą įsimylėjusios širdies ilgesį jame išliejęs, sau kulką į kaktą paleidęs. Pagal šią pasakėlę, nežinia kieno išgalvotą, kurią ano meto užsienio laikraščiai pakartojo, ir buvo nupiešta minėta vinjetė, o prie jos, kaip paskutinė beviltiška įsimylėjusio giesmė, išspausdintas ir pats polonezas. Vėliau, kai kunigaikštis, vykdamas gyventi į Italiją, per Drezdeną keliavo ir šioje sostinėje⁴² trumpam stabtelėjo, vieno iš ambasadorių buvo pakviestas pietų. Per pietus kalba pakrypo kaip tik apie tą polonezą ir prie jo ką tik prilipusią legendą. Juokėsi visi iš to smagaus anekdoto, tik vienas anglas iš kviestinių aukštųjų svečių, visai nepritardamas tam sąmojui, su būdingu šiai tautai rimtumu pareiškė, kad kunigaikštis kaip džentelmenas turėjęs patvirtinti šią viešai paskelbtą žinią ir būtinai privalėjęs sau kulką į kaktą paleisti*.

Perrašyti kunigaikščio prisiminimus, kuriuos tuo metu rinko ir kaupė, kaip ir gausią korespondenciją, reikėjo jaunų ir gabių žmonių. Tuo tikslu 1819 m. sekretoriumi jis pasirinko poną Leonardą Chodzką, kuris vėlesniais laikais išgarsėjo moksliniais raštais ir įvairiais postais⁴³. Tuo tarpu daugybei kunigaikščio laiškų perrašyti buvo pakviestas Maladečinos mokyklos mokinys ponas Jonas Moščinskis, dabar valstybės tarėjas, dvarininkas ir mūsų visų pažįstamas gydytojas⁴⁴. Ponas Leonardas Chodzka laisvu nuo sekretoriaus

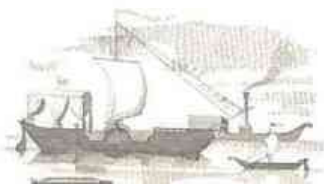
41
Deja, šių laikų Zalesėje jau nebėra anų laikų puošnumo ir blizgesio. Žr. Vykin-tas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 118. Šiandieninį Zalesės dvaro rūmų vaizdą žr. Ten pat, p. 119, pav. 92a, 92b. Taip pat žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 10.

42
Nuo 1806 m. Drezdenas buvo Saksonijos Karalystės sostinė.

*
Šį anekdotą girdėjau iš tiesioginio liudininko, vieno svečio, kviesto į tuos pietus. Labai gaila, kad neįsidėmėjau asmenų pavardžių [Konstantino Tiškevičiaus prirašas. – R. G.].

43
Žr. šio leidinio p. 84, išnašą 26.

44
Turimas omenyje Minske gyvenęs gydytojas, medicinos daktaras Jonas Moščinskis (Jan Moszczyński, ?–1872), nuo 1839 m. Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos narys korespondentas. Žr. В[ладислав] Б[рониславович]

pareigų laiku su didžiausia meile rūpinosi botanikos sodo augalais. Buvo rūpestingas jų globėjas. Kaip nuoširdus žmogus, prisirišęs prie savo gyvenamosios vietos, savo ranka nubraižė topografinį Zalesės ir jos apylinkių planą. Šį savo buvimo čionai atminimą ir dabar rūpestingai saugo savo rinkiniuose. 1822 m. kunigaikštis Oginskis, pareiškęs paskutinę savo valią dėl finansinių reikalų, pasiskyręs nedidelę (pagal jo turėtus dvarus) metinę piniginę rentą, kad jam užtektų gyventi užsienyje, visam laikui paliko mylimą Zalesę ir Lietuvą. Toje kelionėje jį lydėjo ponas Leonardas Chodzka. Tačiau visam laikui su juo nepasiliko: kai kunigaikštis Florencijoje apsigyveno nuolatinai, jo sekretorius, 1826 ar 1827 m.⁴⁵ išvykęs į Paryžių skelbti kunigaikščio prisiminimų, ten jau visam laikui apsigyveno. Kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis mirė Florencijoje 1833 m. spalio 15 d.

Žmonėms pailsėjus patraukėme toliau. Toks keliavimas be darbo mums visiems gerokai pabodo, tad turėdami nemažai žvejoti reikalingų įrankių, sumanėme iš to pasidaryti sau pramogą. Tuo požiūriu ši diena buvo sėkminga. Ant velkės⁴⁶ užkibo milžiniška lydeka. Jau pritraukta prie kranto, kai buvome tikri, kad nuo mūsų nepaspruks ir turėjome čiupti ją rankomis, lydeka sukaupe jėgų likučius, šoko į priekį, nukando virvelę ir su prarytu geležiniu kabliuku mikliai nėrė upėn. Kitai panašaus dydžio ne taip gerai baigėsi, nes įlankėlėje į tinklą įsipainiojo – baigė gyvenimą kaistuve ant laužo, sukurto vakare ant kranto.

Medžioklė ir žvejyba buvo mėgstamiausias senovės lietuvio užsiėmimas. Neliestos Lietuvos girios, pilnos įvairių žvėrių, vandenys, pilni žuvų, gausiai teikė dalykų šiai visiems pirmąsiam žmonėms būdingai pramogai. Šios vyriškos pirmąsio paprastumo pratybos iš mūsų protėvių atiteko ir mums kaip paveldas, tapo mūsų – tolimų, šiandien gyvenančių ir besimėgaujantių civilizacija jų protėvių mėgstamiausiu ir maloniausiu užsiėmimu. Pirmųjų mūsų Žemės gyventojų įrankiai laukiniams žvėrimis gaudyti buvo kuoka, strėlė, ietis. Tačiau kokius pirmiausia naudojo žuvims gaudyti – to tikrai nežinome. Apie tai nė vienas mano žinomas rašytojas net neužsimena. Kaip ir viskas pasaulyje nuolat tobulinamas daugmaž išsaugo savo pirminę formą, taigi ir tokia įrankių, naudojamų žvejybai Lietuvoje, gausa daugiausia turėtų būti tik patobulintų senovėje naudotų žvejybos įrankių tęsinys. Nedaug tikriausiai čia padaryta atradimų. Tinklas mezgamas iš verpalų: kito tik jo forma, bet tinklas visais laikais turėjo būti pagrindinis žvejybos įrankis, nes istorijoje rašoma, jog vėjų, žvejybos, jūrininkų ir sėkmingos žūklės dievui Pereleitui⁴⁷, kaip ir turinčiam upių ir ežerų dugne savo buveinę, senovės lietuviai prieš leisdami tinklus į vandenį mesdavo auką*. Senuose ikirikščioniškuose

Загорский, Императорское виленское медицинское общество (1805–1895), Вильна: Типография А[рова] Г[иршевича] Минска, 1896, с. 248; Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, s. 346.

45
Kaip minėta, Leonardas Chodzka Paryžiuje apsigyveno 1826 m. Žr. šio leidinio p. 84, išnašą 26.

46
Orig.: „na rozpuszczoną dorózkę“. Anot kalbininkų, šiuo žodžiu buvo apibūdinamas tam tikras tinkelis žuvims gaudyti. Žr. *Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 1 (A–G), Warszawa, w Drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900, s. 520. Tačiau tekstas rodo, kad lydeka galėjo būti pagauta ir velke, t. y. didele meškere, velkama užpakalyje valtės.

47
Orig.: „Perelejtosowi“.

*
Adam Naruszewicz, *Mitologia słowiańska*. Cit. pagal: F[eliks] Bernatowicz, *Pojata*, t. 3, s. 222 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius ir vėl cituoja garsųjį Felikso Bernatavičiaus veikalą, 1829–ųjų laidą (knygos metriką žr. šio leidinio p. 21–22, išnašą 83), tačiau puslapius nurodė nepreciziškai – turėtų

kapuose, be kitų su mirusiuoju į kapą dedamų gausių rakandų, randama metalinių kabliukų, savo forma visai panašių į dabartinius, kuriais gaudomos žuvis, tik grubiau padarytų, tad neabejotina, kad senieji šio krašto gyventojai jau mokėjo gaudyti žuvį kabliuku.

Kol žemėje gyvenusias pirmykštes gentis jungė bendrumo jausmas, niekas nedrumstė ramybės tarp giminių ir ištisų genčių, visiems pakako visko žemėje ir vandenyje. Kiekvienas žmogus naudojosi gamtos vaisiais laisvai, saugiai, nebaudžiamai. Nuosavybės atsiradimas pakirto šią bendrumo jausmo sukurtą patriarchalinę laisvę. Žemė buvo padalinta, o jose esantys miškai, vandenys, upių krantai įgijo natūralius globėjus – savininkus. Kiekvienas jų savo nuosavybėje ieškojo gėrybių ir naudos. Ir vieną, ir kitą traukė iš visko, ką jo nuosavybė teikė. Savo ruožtu, ežeruose ir upėse pradėta plėtoti viena iš krašto verslo šakų – žvejyba. Jų savininkai žuvį gaudė jau ne tik sau pramisti, kaip tai darė pirmieji žmonės, bet naudai, kurią prekyba žuvimi teikė. Žvejybą tvarkingiau ir didesniais mastais imta įvaldyti. Atrodo, kad statymas upėje perkolų⁴⁸ buvo seniausias lietuvių žvejybos būdas, nes matome, kad visose upėse, taip pat ir mūsų Neryje buvo pristatyta tiek karališkųjų, tiek kunigaikščių, tiek ir privačių perkolų. Kokioje būtent epochoje tie perkolai atsirado – užtikrintai pasakyti neįmanoma, bet tai turėjo būti senovinė išmonė, siekianti dar tuos laikus, kai kraštas dar neturėjo rašytinių teisių – patriarchališkai buvo valdomas pirmųjų kunigaikščių ar vyriausiųjų kunigų. Lietuvos Statuto I skyriaus 29-ajame straipsnyje, kur kalbama apie naujų perkolų statymo teises, nieko neužsimenama apie jų kilmę, tačiau šie statiniai vadinami senų seniausiais. Perkolų statymui upėse, kaip matyti, nereikalauta jokių ypatingų teisių nei privilegijų, nes Karūnos ir Lietuvos įstatymuose niekur neaptikome kam nors duotos teisės ar sutikimo. Kiekvienas savininkas savo krante galėjo statyti tiek perkolų, kiek norėjo, o statė juos, atrodo, kur jam patikę, nes XV a., kaip matėme iš karaliaus privilegijų ir raštų, cituotų mūsų pastaboje apie prekybą, Neries upė buvo nusėta perkolais, o daugelis jų darė nuostolius ir sunkumų prekeiviams, dėl ko ne kartą, kaip žinome, skųstąsi karaliui. Piktnaudžiavimų tais perkolais taip padažnėjo, taip kassyk augo ir pasiekė tokius didelius mastus, kad XVI a. atkreipė valdžios dėmesį, ir dėl to 1563 m. Varšuvos seime buvo priimtas įstatymas, įpareigojantis visose prekybinėse upėse pašalinti visus perkolus. Tačiau bajorija neskubėjo vykdyti šios teisinės valios, tad praėjus dvejiems metams, 1565-ųjų seime, dėl to, kad perkolai iš upių nebuvo pašalinti, patvirtintas įstatymas vykdyti teisę kuo griežčiau įspėjant, o *secus facientes et negligentes*⁴⁹ įsakyta šaukti pilies teisman. Ši priemonė, griežtinanti atsakomybę už nepaklusnumą įstatymui, davė savo vaisių – upėse perkolų ėmė mažėti. Tačiau upių savininkams žvejyba darėsi nuostolinga, tad turtingieji bajorai ėmė rūpintis, kad valdžia ir Respublikos atstovai tas teises pakeistų. Kad pastangos nenuėjo veltui, sužinome iš 1567 m. įstatymo: „perkolai upėse, kuriomis vyksta sielių plukdymas, yra draudžiami įstatymų, tačiau laikysimės senųjų statutų, kuriuose įtvirtinta, kad jei kas

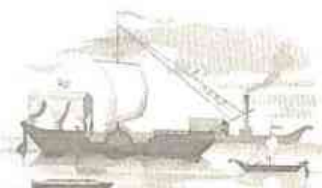
būti: „s. 222–223“. Netikslus (korektūros klaida?) ir įvardydamas mitologemą – turėtų būti: „Perdeitas (Perdeitos)“ vel „Perdutas (Perdut)“. Žr. Ten pat, p. 222. Tuo tarpu Teodoras Narbutas šią dievybę (Perdoite vel Perdoitus) tapatina su Gardaičiu (Gardoaitis). Žr. Teodor

Narbutt, „Gardeoldiis“, Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 25. Kad ir kaip ten būtų, nepavyko nustatyti, koks konkrečiai slavų mitologijai skirtas Adomo Stanislovo Naruševičiaus darbas cituojamas Bernatavičiaus veikale. Aišku tik,

kad Tiškevičius šią nuorodą nurašė iš Bernatavičiaus. – R. G.].

⁴⁸
Žr. šio leidinio p. 54, išnašą 13.

⁴⁹
Užsispyrėlius ir apsilėidėlius (lot.).

norėtų perkolą turėti, privalo upėje įrengti šliuzą arba vartus, kad laisvai ir saugiai visokios prekės galėtų nekliudomai plaukti. O jeigu dėl tų perkolų kas patirtų nuostolių ar šliuzas arba vartai blogai padaryti būtų, tas, kuriam jie priklauso, kiekvienam, kuriam žala bus padaryta, pilyje *in primo termino peremptorio*⁵⁰ privalo žalą atlyginti pagal jo priesaiką *sine ulla apellatione vel motione*⁵¹. Neilgai perkolų šeimininkai šia teisės pataisa džiaugėsi – 1578 m. įstatymas vėl galutinai įtvirtino perkolų draudimą. XVII a. pastabų apie jas Neryje niekur neaptinkame. Visos teisės *vigore*⁵² buvo panaikintos. Tik vienas, tiksliai nežinome kieno galia – Jonavoje, pas grafus Kosakovskius, išliko perkolas lašišoms Neryje gaudyti⁵³, o antras žemiau, dvarininko Strumilos valdoje, prieš kelerius metus naujai pastatytas. Išnykus perkolams, žvejyboje jų vietą užėmė įvairių rūšių tinklai⁵⁴. Pas mus naudojama daugybė jų, įvairių formų, atitinkamai pagal poreikį ir vietovę. Visi žinome nevadas⁵⁵, podvločkas⁵⁶, varžas⁵⁷, turus⁵⁸, graibštus⁵⁹, tribradis⁶⁰, bradinius⁶¹, bučius⁶², sakus⁶³, kozlatkas⁶⁴, doružkas⁶⁵, meškeres⁶⁶, galiausiai žeberklus⁶⁷. Tiek būdų išradingas žmogus sumanė tai iš pažiūros kvailai žuvelei sugauti.

50
Laikantis galutinio termino (lot.).

51
Be jokios apeliacijos ar nusišalinimo (lot.).

52
Galios (lot.).

53
Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 261.

54
Orig.: „Siecie“, t. y. tinklai, tačiau gali būti ir „žabangai, spąstai“. Juolab kad toliau tekste Konstantinas Tiškevičius vardija ne tik tinklus, bet ir kitus žvejybos įrankius.

55
Orig.: „Niewody“, vns. vard. „Niewoda“, t. y. nevadas, didelis tinklas (su 250–300 metrų ilgio sparnais ir mąše viduryje). Apie šį žvejybos būdą žr. Maria Znamierowska-Prüfferowa, „Rybacy – ludzie zapomniani“, *Alma Mater Vilnensis*, 1935, s. 38.

56
Orig.: „Podwłóczki“, vns. vard. „Podwłóczka“. Šio žvejybos įrankio apibūdinimo rasti nepavyko.

57
Orig.: „Więcerze“, vns. vard. „Więcerz“, t. y. varža, iš vytelių pintas ar iš medžio skalų padarytas prietaisas žuvims gaudyti.

58
Orig.: „Tury“, vns. vard. „Tur“. Šio žvejybos įrankio apibūdinimo rasti nepavyko.

59
Orig.: „Podchwyty“, vns. vard. „Podchwyty“. Šio žvejybos įrankio apibūdinimo rasti taip pat nepavyko.

60
Orig.: „Tryhubice“, vns. vard. „Tryhubica“. Tai tam tikra bradinio (žr. išnašą toliau) atmaina, t. y. trijų brendamas tinklas. Tribradis maždaug dvigubai ilgesnis už dvibradį, suglaudžiamas ties viduryje esančia karte.

61
Orig.: „Brodniki“, vns. vard. „Brodnia“, t. y. prie dviejų lazdų galais prisegtas tinklas, kuriuo gaudo žuvis braidžiodami po upę, kitaip dvibradis.

62
Orig.: „Bucze“, vns. vard. „Bucz“, t. y. iš vytelių pintas krepšys su igerkliu žuvims gaudyti. Bučias ir varžos konstrukcija iš esmės analogiška, bet bučius išorėje aptraukiamas tinklu iš medžiagos, o varžos išorinė dalis yra iš vytelių – taip pat kaip ir vidinė. Ilgainiui ir varžos, ir bučiai imti vadinti vienu bučiaus pavadinimu. Už šį komentarą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

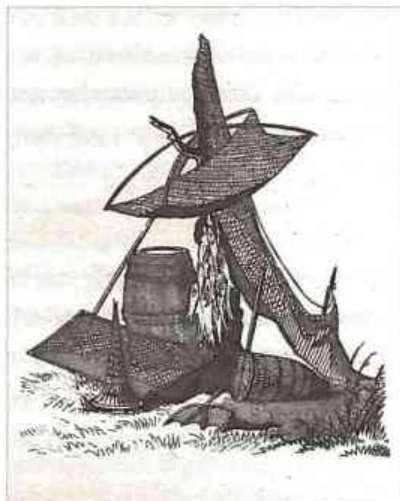
63
Orig.: „Saki“, vns. vard. „Sak“, t. y. nedidelis tinklas.

64
Orig.: „Kozlatki“, vns. vard. „Kozlatka“. Žr. šio leidinio p. 70, išnašą 5.

65
Orig.: „Doróžki“, vns. vard. „Doróžka“. Žr. šio leidinio p. 89, išnašą 46.

66
Orig.: „Wędki“, vns. vard. „Wędka“.

67
Orig.: „Oście“, vns. vard. „Oścień“.

Žvejybos priemonių rinkinys

Lietuvos vandenys knibždėte knibžda didesnių ir mažesnių žuvų. Neryje dažniausiai sugaunamos šios:

Lydeka – *Esox lucius*

Ešeris – *Perca fluviatilis*

Lynas – *Cyprinus tinca*

Karšis – *Abramis brama*

Kuoja – *Semiseus erythrophthalmus*⁶⁸

Vėgėlė – *Lota fluviatilis*

Šamas – *Silurus glanis*

Didysis eršketas – *Acipenter huso*

Vėgėlė – *Leuciscus jesus*

Ungurys – *Murena aquilla*

Karpžuvė – *Lenciscus debula*

Starkis – *Cyprinus cephalus* vel *Semiseus friesii*⁶⁹

Lašiša – *Salmo salar*

Žiobris – *Abranus* vel *Cyprianus vimbae*⁷⁰

Honecas⁷¹, bolenis vel zerespenis⁷² – taip liaudies kalba vadinamos žuvys, iki šiol nežinomos ir į mokslinę sistemą neįtrauktos⁷³.

68

Sic! Konstantinas Tiškevičius galėjo suklysti.

69

Tas pat.

70

Tas pat.

71

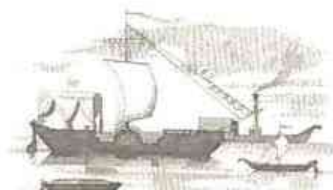
Orig.: „Honiec“.

72

Orig.: „Boleni vel Zerespień“.

73

Be abejonės, sudarydamas Neries žuvų sąrašą Konstantinas Tiškevičius nau-

Neris liaudies kalboje vadinama dvejopai: nuo ištakų iki Daniušavos tekanti lyguma, dažniausiai tarp žalių lankų ir šienaujamų pievų plaukiančiam pavandeniui iš Daniušavos vadinama pelkėtąja⁷⁴, o ten, kur yra pirmoji pavojinga rėva, nuo kurios jau prasideda kalnuoti krantai, paprastai sako: „Užplauksi, pone, ant akmenų“⁷⁵ – tai reiškia, kad nuo tos vietos upė virsta akmeningąja⁷⁶. Atitinkamai pagal šią dvigubą Neris prigimtį ir žuvys joje veisiasi. Pirmojoje dalyje sugaunama lynų, karšių, ešerių, kuojų, vėgėlių. Tik viena lydeka laisvai sau plaukioja nuo ištakų iki žiočių, rengdama gaudynes ir keldama siaubą mažesnėms už save žuvelėms – pakeliui vaiko, gąsdina, puola ir praryja. Visur rungtynės. Visoje gamtoje, kaip matome, stipresniojo teisė pranašesnė už silpnesniojo. Ore, žemėje ir vandenyje – visur tie patys papročiai. Kaip lydeka vejasi mažą žuvelę upėje, ją gąsdina bei skriaudžia, kaip grifai, ereliai, paukštvanagai grasina mažesniems už save paukšteliams, taip ir žmogus engia žmogų. Veltui moralistai prirašė kalnus knygų, skatindami brolišką vienybę. Veltui įstatymų leidėjai stengėsi įtvirtinti visuomeninio gyvenimo taisykles – žmogus visada liks žmogumi, ir nei rašytinė teisė, nei amžiams bėgant vis stiprėjantis žmonių gebėjimas tramdyti savo aistras – nors ir švelniausiomis formomis *de facto* stipriojo teisė visada vyrauja. Visuomet valdžios troškimas, noras valdyti kitus nusako žemiškąją žmogaus aistrą. Ji amžinai kurstė ir kurstys silpnesniųjų kovą su galingesniais.

Į pirmąją, pelkėtąją, Neris dalį iš žemupio kartais atsitiktinai užklysta šapalų, honecų, kartais – žiobrių, kurių per nerštą kartais sugaunama prie Sosenkos. Lašišos paprastai veisiasi Neris žiotyse, tarp Jonavos ir Kauno, tačiau kartais ir iki Vilniaus atplaukia, o kai kada pavasarį aukštupiu pakyla net iki Ašmenos upės, kur jos tuo metu kartais žvejojamos. Honecas pagaunamas prie Žadiškių, o ungurys dažniausiai pasitaiko Vilniaus apylinkėse. Žiobrių gausiai sugaunama birželį prie Jonavos. Man pasakojo, kad Verkių apylinkėse tarpais sužvejoja karpių, tačiau atrodo, jog šios žuvys, užklydusios kur nors iš priemiesčio karpynų, visai nepriskiriamos prie nuolat gyvenančių Neryje. Vėžiau jama visur išilgai Neris, išskyrus Mykoliškes, – Neris dalyje, kuri teka apie šį miestelį, nė vienas gyventojas neatmena, kaip mane įtikinėjo, kad kas būtų sugavęs vėžį, ir niekam dar nešovė mintis, kokia galėtų būti tikroji to priežastis.

Pradžioje Neris ištakose žvejyba dar visiškai nėra verslas. Kiekvienas pakrantės gyventojas kada užsimaņęs nemokėsiškai su tinklu pliuskena, ir nė vienas kranto savininkas to net „nemato“, nes žvejyba šioje Neris dalyje neduoda pelno. Žemiau jau labiau įgudę Neris pakrančių gyventojai eina žvejoti. Arčiau Vilniaus ir už Vilniaus, Kauno link žuvis yra pajamų teikianti prekė ir todėl pakrančių savininkai išnuomoja krantus žvejams. Palei Nemenčinę žydas, tokių krantų nuomininkas, pasakojo man, kad išsinuomoti varstą krantų abipus upės kiekvienais metais kainuoja apie 60 sidabro rublių. Žuvų Neryje gerokai sumažėjo dėl to, kaip man pasakojo, kad sielininkai, tąja upe plaukiantys, esą mėtą nuodus ir todėl nemažai jų išnaikino.

Ilgametė patirtis parodė, kad mūsų upės, įtekančios į Juodąją jūrą, yra nepalyginamai žuvingesnės už tas, kurios į šiaurę teka. Kasmetiniu Nemuno, Dauguvos, Neris ir kitų upių ar ežerų žuvų laimikiu šykščiai ir nepilnai

dojosi ir populiaruoju Stanislovo Bonifaco Jundzilo veikalu. Žr. B[onifacy] S[tanislaw] Jundziłł, *Zoologia krótko zebrańa*, cz. 3: *Płazy i ryby*, w Wilnie, drukiem Józefa Zwadzkiego, 1807. Tačiau Jundzilui buvo žinomos toli gražu ne visos Tiškevičiaus nurodytos žuvų rūšys.

Įdomių pastebėjimų apie dabar Neryje ir Vileikos mariose gyvenančias žuvis žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedycja*, p. 80, 133.

74
Orig.: „Bołocianną“.

75
Orig.: „Wejdziesz pan w kamienie“.

76
Orig.: „Kamienistą“.

vos galima apdalyti šio krašto gyventojus, o Dniepras ir visas tinklas Polesę išraizgiusių upių, galiausiai su Dniepru susijungiančių, kaip Pripetė, Pina, Turas ir t. t., teikia jų tiek, kad sočiai pamaitinus Polesės gyventojus, milžiniški kiekiai, sudarantys didelę šios provincijos prekybos dalį, iškeliauja į kitas šalis – Lietuvą, Ukrainą ir Voluinę. Žvejyba Polesėje yra toks senas ir amžinas užsiėmimas, kad vietovėse, kur sugaunami gausesni žuvies laimikiai, ji jau patekusi į liaudies papročius. Išventinti tam tikromis iškilmingomis apeigomis ir įaugę į liaudies dainas – patį seniausią vietinių papročių dokumentą. Čia pateiksime vieną žinomiausių šios rūšies pavyzdžių.

Mozyriaus apskrityje, dvarininko pono Danieliaus Horvato Narovlios dvare, dešiniajame Pripetės krante į aną įteka Slovečnos upelis. Jame apytikriai už 10 varstų nuo žiočių yra damba, prie jos – malūnas, pavadinimas Hano lentpjūve. Kairiajame šio upelio krante tam tikru atstumu vienas nuo kito yra keturi nedideli ežerėliai, natūraliais kanalais susijungiantys su Slovečna. Pirmasis ežeriukas vadinamas Rubcouskojė, antrasis – Ikra, trečiasis – Didžioji Krahova, ketvirtasis, prie Slovečnos žiočių palei Pripetės krantus mažu nuotėkiu pasiekdamas pastarąją, – vadinasi Mažoji Krahova. Šioje vietovėje kasmet pavasariop, artėjant kovui, žuvis iš Pripetės pakyla į Slovečną. Kai žuvis pasirodo prie malūnelio, vadinasi, visa upė dešimtį varstų ir tas šu ja susijungęs ežeriukas knibžda žuvų, ieškančių tyro vandens. Tada upė prie žiočių nuo Pripetės atitveriančia tankiai prikaišiotais basliais ir prasideda žūklė. Lede tam tikrais atstumais iškirstose eketėse paeilii statomi bučiai, o žmonės, tuo tikslu surinkti, „žaidėjais“⁷⁷ vadinami, varydami kartimis žuvis nuo malūno, dainuoja šiam darbui skirtas dainas, kažkada senų senovėje sudėtas. Žuvis, sprukdama nuo žmonių dainavimo, kimšte susikemša vienas prie kito sustatytuose bučiuose, tad šiuos iš eilės traukia kaupinus laimikio. Kai ši procedūra kelis kartus nuo malūno iki žiočių pakartojama, išgąsdinta ir šioje pasaloje patekusi į beviltišką padėtį žuvis ieško išsigelbėjimo gretimuose ežeriukuose, tačiau ją vėliau nevadomis⁷⁸ traukia. Tas žvejojimo būdas toks žinomas Polesėje, kad tuo metų laiku žuvų pirkliai iš tolimų kraštų traukia prie Slovečnos krantų, kad žuvį ten supirktų. Tikslaus žvejonės laikotarpio nėra – priklauso nuo į Slovečną suplaukusių žuvų gausos. Bet paprastai trunka tiek dienų, kol išgaudomos. Kasmet ten sugaunama vidutiniškai iki trijų tūkstančių pūdų.

Zigmanto Augusto⁷⁹ laikų literatas Mykolas⁸⁰ ar tik ne apie šią žūklę kalbėjo, kai rašė, kad Pripetėje prie Mozyriaus, kur įteka Turas, kasmet „apie kovo mėnesio 1 dieną, kada iš šaltinių ima verstis naujas vanduo, kasmet atsiranda tiek žuvų, jog į jų tarpą įmesta ietis stirkso stačiai, lyg ji būtų įstrigusi žemėn, taip ten tiršta žuvis. Aš tuo netikėčiau, tačiau ne kartą savo akimis mačiau, kaip ten be atvangos buvo semiamos žuvis ir per dieną jų buvo prikrauta apie tūkstantis vežimų, mat, svetimšaliai pirkliai kasmet tuo laiku suvažiuoja į tą vietą“*. Išties įspūdingas žuvavimas prie Pripetės krantų. Bet mums, liaudies papročių rinkėjams, gal bus

77
Orig.: „Graczami zwani“.

78
Žr. Šio leidinio p. 91, išnašą 55.

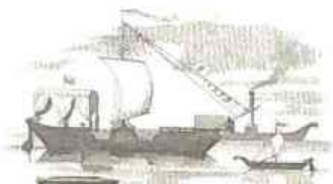
79
Žygimanto Augusto.

80
T. y. Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos sekretorius, politinis veikėjas,

diplomatas, publicistas Mykolas Lietuvos, vienų tyrėjų tapatinamas su Mykolu Tiškevičiumi, 1538–1539 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniu Kryme, kitų – su nuo Maišiagalos kilusiu bajoru Vaclovu Mikalojajaičiu (Wacław Mikołajewicz, 1490–1560). Žymiausias Mykolo Lietuvio kūriny – *De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Maschorum fragmina X, multiplici historia referta* („Apie totorių, lietuvių ir maskvė-

nų papročius dešimt įvairaus turinio fragmentų“), parašytas apie 1550 m.

*
Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy, cz. 2*, s. 24 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 51, išnašą *]. Tačiau tikėtina, kad Tiškevičius suklydo – minėtos citatos Juozapo Jaroszevičiaus veikale nepavyko rasti. Citatos vertimas į lietuvių kalbą patikslintas. Žr.

įdomesnė viena iš liaudies dainų, dainuojamų šiose varžytuvėse. Tai tarsi pasaka apie kuoją ir karšį, Polesės tarme sueiliuota, kurią vietiniai valstiečiai varydami žuvį tam tikra melodija dainuoja. Šios dainelės turinys toks: jaunas nepatyręs karšis klausinėja senos kuojos, kokie čia riksmi. Jis manęs, kad tai pabaigtuvės, kai žmonės, keltu grįždami, barsto grūdus, o ten plaukiančios žuvys jais minta. Kuoja, lyg ir labiau patyrusi, į tai jam atsakanti, kad praėjusiais metais čia visus savo vaikelius praradusi ir dabar, kai girdi karčių beldimą ir žuvį varančius „žaidėjus“, patarianti visam žuvų būriui nuo jų sprukti. Žuvis, senos kuojos patarta, paskui ją nuplaukusi, pakliuvo į tinklus. Ta daina, kasmet dainuojama prie Slovečnos per šlovingąją žūklę, skubu pasitarnauti liaudies papročių tyrėjams.

Štai ji, be jokio pakeitimo:

*Szto nam kryczac, – małady leszcz starej płotce kazau –
Pewnie dożynki piājuć, a czerez porom jeduczcy,
Budzie nam ziernak na około pływuczy.
Oj to rybaki! – staraja płotka maulała, –
Oj u proszłom hadu nad dzietkami ja płakala,
Czy czujesz jak bijuć hraczy,
Usie my prapali – mauczcy – mauczcy!
To hadzina śmierci, oj straszno bałty stuczac,
Oj mouchki uciakajmy, nam tut nia stajać.
Hłupaja ryba dobra wam radzila
Staraja daj razumnaja u sietku uprawadzila.
Oj ryby wy ryby! Choczecie rozumu
A nim godzina mienie
Rozum u sietku was kinie⁸¹.*

Kadangi čia kalbame apie liaudies papročius, nepakenks pridėti, jog prie jų mūsų žmonės dar priskyrė ir įprotį dalintis žuvį su jos tikruoju savininku. Nė vienas iš mūsų valstiečių nenori suprasti, nenori priprasti prie to, kad laisvai tekanti upė, niekuo neapribotas ežeras ar tvenkinys, kuriuose gausu žuvies, būtų jam uždraustas vaisius. Ir nors Lietuvos Statutas tuos, „kurie, laikydamiesi piktadariško papročio, slapčiomis žuvį iš tvenkinio trauktų“, – įsako mušti rimbais, o už pakartotinę vagystę gresia ausies nukirtimas*, jie vagia ją be gailesčio.

Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966, p. 61. – R. G.].

81

„Kas ten šūkauja? – karšiukas seną kuoją kvočia, –
Ar tik ne namo pjovėjai valtim irias?
Klius ir mums grūdelis koks nubiręs.

Oi, brolyt, žvejai ten! – senė kuoja sako. –
Vaikelius per juos man pernai apraudoti teko.

Ar girdi, kaip dupinaiš jie baido žuvį?
Oi, nutilk – nutilk tu – mes pražuvę!
Jau paskutinioji, baldės dunda baisiai.
Oi, čionai nebūkim, tylutėliai sprukim.“
Tai kvaila žuvis, bet gero jums linkėjo,
Oi protinga ir sena – į tinklą palydėjo.
Oi jūs žuvys, žuvys! Norit būt protingos.

Bet žiūrėkit, kaip nutinka –
Protas gena jus į tinklą“ (bltr.). Vertė Albinas Bernotas.

*

Statut litewski, roz. 19, art. 27 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Deja, konkretaus leidinio, kuriuo naudojosi autorius, nustatyti nepavyko. – R. G.].

Laikais, kai žmonės daugelio dalykų priežasčių paaiškinti nemokėjo, viskam stengėsi suteikti neapibrėžtą mistinę galią. Šiuose burtuose žuvims irgi skirta didelė dalis. Mūsų liaudis iš žuvų įvairiai ir tik jai būdingu būdu ateitį spėja. Pranašavimas iš žuvų nebuvo išskirtinai tik mūsų krašto tamsumo požymis – jis buvo žinomas ir gūdžioje svetimų tautų senovėje. Štai Plinijus Vyresnysis⁸² rašo: kai Sicilijos karo metu Augustas⁸³ vaikščiojęs jūros krantu ir prie jo kojų iš vandens iššokusi žuvis, žiniuoniai iškart išaiškinę, esą prie imperatoriaus kojų gulės visi, kurie turi valdžią jūroje: *Sunt in hac parte naturae auguria, sunt et in piscibus praescita. Siculo bello ambulante in litore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exiliit: quo argumento vates respondere, Neptunam patrem adoptante tum sibi Sex. Pompeio (tanta erat navalis rei gloria) sub pedibus Caesaris futuros, qui maria tempore illo teneret**.*

Paprasti Neries apylinkių žmonės mano, kad jei po saulės laidos žuvis vandenyje teškenasi – rytoj busias gražiausias oras. Kai žuvis, iš vakaro nudurta žeberklu ar kitu įrankiu, kraujuoja – kraujas pranašauja liūtų. Mažiau ar daugiau kuriais metais sugauta žuvų – byloja apie atvirkštinį tų metų derlių. Per Gavėnią, per Šv. Aleksijų, „kai žuvis uodega ledą pramuša“⁸⁴, – žvejai pasninkauja, kad tais metais būtų sėkminga žūklė. Pinske vijūnai, laikomi stiklainiuose namie, atstoja barometrą – judesiais tiksliai pranašauja giedrą ar liūtų. Paprastiesiems žmonėms žuvis dar praverčia ir kaip vaistai nuo visų ligų. Žinau, kad kuoja, praryta lydekos ir išimta iš jos vidurių, tinka drugiui gydyti. Iš vėgėlės kepenų, išdžiovintų saulėje, gaunami į alyvą panašūs taukai, kuriais gydomas akių ligos. Nuo visokių mėšlungių naudojama ungurio oda ir t. t.

Yra kraštų, kuriuose žuvis garbintos kaip dievybės, sakykim, mongolai iki šios dienos žuvis tebegarbina. Troicke, aikštėje prie turgaus, stovi granitinis stabas, apie septynių pėdų aukščio, prieš daugelį metų rastas Kiachtos apylinkėse. Jis vaizduoja žuvį: jame yra dar matomos akių ir senų įrašų žymės***. Paryžiuje, Luvre, tarp ten sukauptų archeologinių rinkinių iš Meksikos mačiau granitinę koloną, ant kurios išskaptuotos dvi didelės į karpus panašios žuvis, kurios galėjo reikšti kokias nors meksikiečių dievybes.

82 Romėnų rašytojas, mokslininkas, politikas Plinijus Vyresnysis vel Gajus Plinijus Sekundas Vyresnysis (23–79).

83 Romos politikas ir karvedys Oktavianas Augustas, būsimas imperatorius Augustas (63 pr. Kr. – 14 po Kr.).

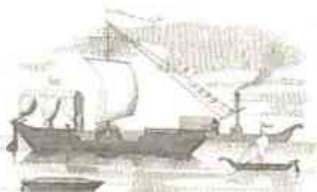
** Plinijus, *Historia naturalna*, wydanie Edwarda Raczyńskiego, Poznań, 1845, ks. 9, s. 384–385 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Autorius cituoja vieną iš Edwardo Raczyńskiego iniciatyva ir lėšomis leistų (verstų į lenkų kalbą) vadinamosios romėnų klasikų bibliotekėlės knygą.

Žr. *Kajusza Pliniusza Starszego 'Historia naturalnej' ksiąg XXXVII = C. Plinii Secundi 'Historiae naturalis' libri XXXVII, przelozył na język polski Józef Łukasiewicz*, t. 9, Poznań, w Księgarni i drukarni [[óze]fa] Łukaszewicza, 1845. Teksto vertimas: „Šiame krašte pranašaujama iš gamtos [ženklų], pranašaujama ir iš žuvų. Per Sicilijos karą [Turimas omenyje vadinamasis Sicilijos karas (lot. „Sicillum Bellum“), t. y. Seksto Pompėjaus kova prieš Antrąjį triumviratą (Oktavianą Augustą, Marką Antonijų ir Marką Emilijų Lepidą), vykusį 44–36 m. pr. Kr. Karas baigėsi Triumvirato pergale. – R. G.], Augustui vaikštinėjant jūros pakrante, prie jo kojų iš jūros iššoko žuvis. Tuo remdamiesi žyniai išpranašavo, kad tėvui Neptūnui

vietoj Pompėjaus sau pasirinkus Augustą (tokia buvo jūrų karalystės šlovė), po imperatoriaus kojomis [atsidurs] tie, kurie anuo laiku valdė jūrą“ (lot.). – R. G.]

84 Orig.: „Kiedy ryba ogonem lód rozbija“.

*** Agaton Giller, „Listy z Syberji“, *Biblioteka Warszawska*, 1858, zes. 12, s. 624 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Autorius cituoja garsaus žurnalisto, politiko, konspiratoriaus, vėliau – 1863–1864 m. sukilimo dalyvio ir emigranto Agadono Gillerio (1831–1887) straipsnį. Žr. Agadon Giller, „Listy z Syberji: Kiachta–Majmaczyn“, *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 4, s. 623–638. – R. G.]

Koplytstulpis prie Neries

VII

Eiti miegoti dar buvo lyg ir anksti, kai mes, keliskart pailsėję, besikankinančių irklininkų traukiami pakrante, sustojome Smurgainių perkėloje ir čia nusprendėme ilsėtis per naktį. Tai nedidelė prieplauka, įsikūrusi už poros varstų nuo to paties pavadinimo miestelio, kurio stogus lygumoje, būdingoje šiai vietai, iš ten galima suskaičiuoti. Štai balta neįprastos struktūros, apskritos lyg moliūgas formos bažnytėlė, iškilusi virš miestelio, savo apvaliais kontūrais plaukiantį Nerimi iš tolo vilioja. Smurgainių perkėla – jau paskutinė šioje upės dalyje, iš kurios išplaukia kanapėmis ir sėmenimis pakrautos krobkos. Tai nedidelė gyvenvietė, tikras kaimas, įsikūręs prie Neries kranto, prie kelio, vedančio iš Smurgainių anapus Neries ligi Vileikos miesto. Ten regėti nedideli pirklių svirnai, matai ir žydo karčemą prie perkėlos. Už jos, prie kelio lietuvišku papročiu keletas medinių kryžių, už jų – kuklios kaimo kapinaitės, apkastos kvadratu, jose – paprasti antkapiniai paminklai. Į dešinę už kelio, visai upės krante – dvi valstiečių trobos, aplink kurias skursta daržovės, augančios gryname Neries smėlyje. Tai ir visa prieplauka, vadinama Smurgainių perkėla. Kai čionai lankėmės, žmonės plušėjo ruošdami plukdyti krobkas, o krantas buvo pilnas plukdyti paruoštų sielių.

Mano laivo atplaukimas į Smurgainių prieplauką nebuvo jokia naujiena – visur Neries krantuose žinojo, kad aš ja plaukiu ir visur, ypač kur yra perkėlos, o jų Neryje nemažai – man buvo padarytas lengvesnis kelias – nuleisti į vandenį lynai. Smurgainių perkėloje, be žmonių, ruošiančių krobkas ir sielius, būriavosi taip pat daugybė žydų ir žydžių, tikriausiai pirklių, – juos domino iš miestelio plukdomos prekės. Švartuodamasis prie kranto nejaučiau, kad iš tų susirinkusiųjų nemažai laukia kaip tik manęs atvykstant. Garsas apie mano kaip gydytojo veiklą taip prie Neries pasklido, kad sergančios miestelio žydės prieš man atplaukiant

susirinko gauti patarimo ir pagalbos. Tad pradėjau nuodugnai kaip gydytojas jas klausinėti. Viena po kitos turėjo man išpažinti savo negalias. Iš kelioninės vaistinėės ligonėms išdalijau ramunėles, piliules. Sergančias sunkesnėmis ligomis, kurių nesupratau ir, gerai suprantama, gydyti nesiryžau, siunčiau į Vilnių, dažniausiai pas poną Velką¹, nes negalavimai buvo lyg ir jo profilio. Taip Neries krante dalydami patarimus, prasėdėjome iki sutemų. Naktis praėjo greitai, o tada lygiai su saule, visi pasistiprinę miegu, su naujomis jėgomis spėriai kibome į darbą. Vėl leidomės į kelią.

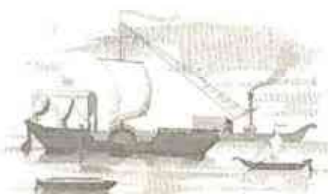
Už Smurgainių priplaukos Neris trumpam liaujasi buvusi dviejų apskričių riba. Pasukusi į šiaurę, ji išsiplėšia iš savo smėlingo glėbio ir lyg ištrūkęs išpaikintas vaikas nerūpestingai pažaidžia su gėlėtomis pakrančių lankomis – jomis ir teka kurį laiką. Plaukiantįjį šia upe per tas puikias pievas iš tolo pasitinka mielas, grynai kaimiškas vaizdelis, ir toks iškilmingas, kuriam lygaus nuo pat ištakų plaukdamas neaptikau. Ant aukšto Neries kranto, dešinėje, tarp tankiai žaliuojančių medžių baltuoja bajoro dvaras, tvarkingas ir pasiturimas. Už jo – kukli medinė bažnytelė, toliau – ilga eile išsirikiavęs kaimelis – viskas tvarkinga ir švaru. Ši Dievui skirta šventovė tarsi sąmoningai pastatyta tarp dvarininko rūmų ir kuklių valstietiškų pastogių, kad dvasine savo galia į vieną visumą sujungtų jų tarpusavio santykius, kad tikėjimo galia, kuria kaip mūsų motina – Bažnyčia į jai ištikimos liaudies širdis beldžiasi; kad – viena vertus, išmokytų broliškumo ir krikščioniškosios meilės, o kita vertus – vaikiško paklusnumo jausmus išugdytų. Ši gražioji gyvenvietė vadinama Daniušava. Ji kitados buvo tėvų jėzuitų kaimelis, o šiandien yra ketvirtinė dvarininkės ponios Čarnockienės nuosavybė². Šis reginys, perteikiantis pilną nepretenzių, bet tuo pačiu ir tokio iškilmingo kaimiško paprastumo kraštovaizdį, taip man patiko, kad pavedžiau ponui Januševičiui jį nupiešti mano kelionės albume. Mano piešėjas pareikalavo stabtelėti prie kranto, idant rastų tašką, iš kurio galėtų geriausiai perprasti šio reginio detales³. Priplaukėme prie didelės gražios pievos kairiajame krante. Ponas Januševičius išėjo darbuotis, o tarnai ėmė ruošti pusryčius.

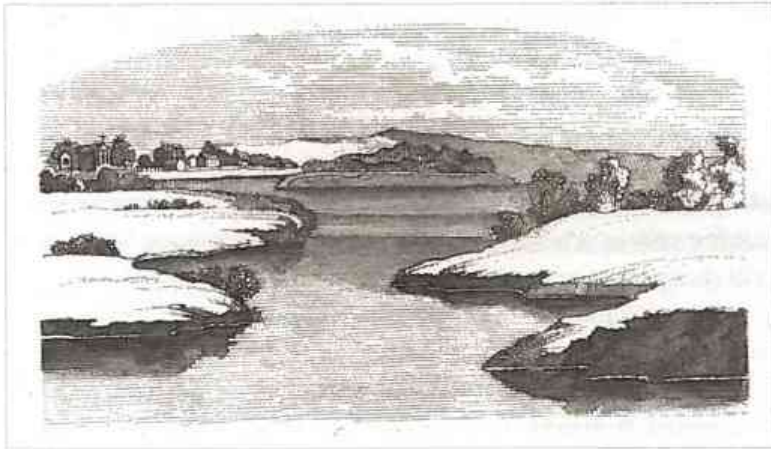
1
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos auklėtinį, nuo 1825 m. Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos narį, nuo 1828 m. profesoriaus padėjėją Imperatoriškojo Vilniaus universiteto akušerijos klinikoje, nuo 1830 m. universiteto bendrosios terapijos profesorių (skaitė ir farmakologijos bei receptūros kursą) Aleksandrą Velką (Aleksander Welk vel Woleck, 1801–1869). Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijoje Velkas dėstė ir pediatrijos discipliną. Akademiją uždarius vertėsi laisva gydytojo praktika. Tačiau didžiausią šlovę įgijo kaip akušeris. Tikriausiai būtent šią aplinkybę ir turi

omenyje Tiškevičius. Antra vertus, nėra abejonių, kad buvo asmeniškai pažįstami, juolab kad Velkas, kaip ir Tiškevičius jautė didelę aistrą kolekcionavimui, ypač numizmatikai. Kaip rašo Józefas Bielińskis, šis pomėgis sustiprėjo dėl sunkios ligos (1863 m. Velkui buvo amputuota dešinioji koja) nutraukus gydytojo praktiką. „Dėl šios priežasties, taip pat dėl garbaus amžiaus, – rašo Bielińskis, – negalėjo verstis gydytojo praktika, ypač kai turi specialybę, kuriai būtinas ne tik mokslas, sumanumas, bet dar ir jėga – todėl praktiką metė ir pradėjo domėtis numizmatika“. Žr. Józef Bieliński, *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa: druk K[arola] Kowalewskiego, 1886, s. 92.

2
Apie gerokai tolimesnę Daniušavos praeitį žr. *Siedziby Kiszków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI–XVIII wieku (opisy z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych)*, opracował Jarosław Zawadzki, Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2002, s. 33–46.

3
Ir 2007 m. ekspedijoms dalyviams Daniušava pasirodė „jauki“. Plačiau apie šių dienų Daniušavos bažnytkaimį, jo šventovę ir gyventojus žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedycja*, p. 136–140. Šiandienės Daniušavos bažnyčios vaizdą žr. Ten pat, p. 137, pav. 109a, 109b. Tai pat. žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 11.

Neris prie Daniušavos

Tai buvo birželio 12 diena – Devintinių⁴ išvakarės. Šią datą prašyčiau įsidėmėti, nes ji glaudžiai susijusi su mūsų priėmimu kaimelyje. Kaip įprasta Devintinių išvakarėse, kaimelio moterys rinko gėles ir lauko žolynus – kad rytoj bažnyčioje pašventintos visus metus būtų tikra jų namų šventenybė. Ponas Januševičius, žinodamas, kad liaudies dainas paprastai renku iš kaimo moterų, tuo labiau jog įplaukęs į Švenčionių apskritį niekur šios veiklos dar nesiėmiau, taigi norėdamas man padėti, pasuko prie pievoje gėles skinančių moterų, bet jos visos šoko bėgti į karklyną. Tik dvi iš jų buvo drąsesnės – viena sena moteriškė, antra – dar jauna patraukli moteris liko stovėti. Pono Januševičiaus pakviestos į batą, kiekviena su didžiule puokšte gėlių po pažastimi labai atsargiai, nedrąsiai artinosi prie kranto. Kitos, pasislėpusios tankiuose krūmuose, toliau pievą juosusiuose, smalsiai dairėsi, kas bus dviem jų draugėms. Moterų pradėjau klausinėti apie liaudies dainas. Jos savo papročiu atsikalbinėjo, kad jokių dainų nemoka. Ėmiausi įprastos ir tokiais atvejais jau patikrintos priemonės – pasiūliau degtinės. Jos tarpusavyje susižvalgė, bet nepriėmė joms duoto nektaro, o jo paprastai niekur iki šiol niekas nebuvo atsisakęs. Mane tai gerokai nustebino. Iš karto negalėjau atspėti priežasties, nes atspėti, kaip paaiškės, ne taip jau buvo lengva. Atkakliai ir įkyriai mano prašomos, davus kiek pinigų, kuriuos paimti ilgai gynėsi, pagaliau įsidrąsino man padainuoti dainelę apie žolynus, kuriuos šią dieną rinko, bet visą laiką baimingai, nerimastingai dairydamosi. Kadangi tvirtai ir be perstojo prašiau, pagaliau pasakė, kad tai padarys galbūt jų kaime, jeigu ten sustosiu. Sutikau. Moterys nuėjo trumpiausiu keliu per pievą, o aš nuplaukiau upe. Reikėjo įveikti keletą didelių vingių, kol atsidūrėme prieš kaimelį. Tai truko gerą valandą. Moterys tiesiu keliu per pievą parėjo greičiau ir kaimelyje pagarsino mano atvykimą. Kai plaukiau, bažnyčioje vyko Šv. Mišios, prie altoriaus skambino varpeliu, kurio garsas sklido iki laivo, skelbė mums, kad šventykoje ant kranto vyksta aukojimo ceremonija. „Adjutantų“ išsiunčiau poną Januševičių pasikalbėti su kunigu kaip su šviesiausiu šios

4
Devintinės – Katalikų Bažnyčios šventė, švenčiama devintą savaitę po Velykų,

iš čia ir kilęs pavadinimas. Devintinės trunka aštuonias dienas. Per Devintinės bažnyčios puošiamos lauko žolių,

medžių vainikais, berželiais, paskutinę Devintinių dieną bažnyčiose šventinami žalumynai.

gyvenvietės gyventoju, kad gautų žinių apie vietovę, kurios klebonu jis buvo, kad pasisemtų iš paties šaltinio (turėjau teisę taip manyti) detalių, susijusių su mano ekspedicija, o pats, tik godėdamasis liaudies dainų, plaukiau į kaimelį. Visi jo gyventojai, išgirdę apie mano atvykimą, būriu susirinko prieš kaimelį, iš tolo nuo kranto smalsiai žiūrėdami į mano prašmatnųjį laivą, kokio Neryje nebuvo matę. Prisiyriau prie kranto ir tuoj pat tiesiai patraukiau prie susirinkusios žmonių minios. Koku greičiu prie jų artėjau, tokiu jie traukėsi ir aki-vaizdžiai manęs vengė. Moterys darė tą patį kaip ir vyrai, bet ne taip pabrėžtinai, – buvo drąsesnės už anuos, taigi suteikė man galimybę prie jų priartėti. Sambūry pamačiau pažįstamą, su kuria prieš valandą pievoje kalbėjau, ir, kadangi visi manęs tolinosi, pristojęs prie jos, liepiau vestis į savo trobą. Kai ten rinkausi darbui vietą, visi kaimelio gyventojai trobą apsupo. Vidun priėjo visokio amžiaus moterų – pradėdant jaunomis mėrgaitėmis ir baigiant senomis moteriškėmis. Vyrai, kaip išmintingesnė ir atsargesnė žmonijos dalis, būreliais susiskirstė, nesiartindami prie trobos, prilaikė savo moteris ir atkalbinėjo, kad neitų į vidų. Bet kas pajėgs šį meną įvaldyti? Kaip sutramdysi moterį, kai ją kamuoja smalsumas, kai be jos kas nors nauja kur nors vyksta? Kai paprašiau padainuoti liaudies dainų, būryje prasidėjo įvairūs spėliojimai, patarimai, šnabždesiai, tarpusavio gąsdinimai. Tos trobos šeimininkė išsisukinėjo, kalbėjo apie kažkokią bėdą ir nelaimę – žodžiu, vyko nepertraukiami tylūs pasitarimai ir reksmingi įtikinėjimai. Visi šaukė vienas per kitą, o reikalas – nė iš vietos. Ant stalo atsirado butelis, o kai taurelė apsuko draugiją ratu, iš tikrųjų pagyvėjo kalbos, suapvalėjo ir aštrūs liaudiško užsispyrimo kampai. O kai dar raudonos skarelės ir blizgančių karoliukų vėriniai turėjo tapti atlygiu dainininkėms – dvi mergelės, Marytė ir Karolina, dvi šauniausios kaimelio dainininkės, atvėrė neišsemiamą liaudies dainų skrynią. Nepaisydamos vyresniųjų grasymo, drąsiai ir noriai įsisprendė priešais mane ir ėmė plaukti dainelės, įvairioms progoms sudėtos. Ponas Šantiras sėdosi prie stalo rašyti – ir taip pradžioje sunkus ir iš pažiūros neįveikiamas darbas lengvai ir sklandžiai įsisuko.

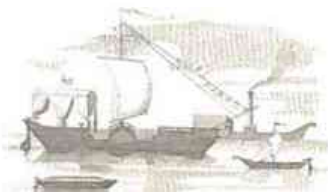
Šio darbo įkarštyje iš savo misijos grįžo ponas Januševičius, visai nieko nepėšęs ir nepatenkintas. Kai klebonui papasakojo mano kelionės tikslą ir prašė jo dėl vietinės pagalbos, kunigas jam atsakęs, kad gavęs vyskupo⁵ nurodymą rinkti liaudies dainas, bet tai esą visai neįmanomas dalykas, tad šią veiklą apleidęs. Įkandin nevykusiai pasiskundė (lyg tai su mano kelione kokį nors ryšį turėtų), jog klebonija neturi žemės, kad jam sunku gyventi, kad jis rengiasi prašyti vyskupą geresnės klebonijos.

Brandžių vyrų pasitarimai kieme nesiliovė, bet jie pasirodė neveiksmingi – liaudies dainų užrašinėjimas ėjosi vis geriau. Jau ir vyresnės moterys, šiek tiek smagesnės, įsimaišo, kiekviena su daina jau pati veržiasi ir pripuolusi po žodelį diktuojančioms mergelėms primena, o dar labiau – trukdo. Tokių kaimo dainų, įvairioms progoms skirtų, kurias Švenčionių apskrityje dainuoja, prirašėme šešis lapus. Dar taip netoli nukeliavome nuo Vileikos apskrities ribos, o aptikome, kaip tos dainos atspalviais, turiniu ir melodijomis visai skiriasi nuo anų. Šio varginamo darbo, vykstančio sąmyšyje ir netvarkoje, metu, kai moterys ėmė mumis pasitikėti,

5 T. y. Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasinski, 1810–1891) nurodymu. Krasinskis buvo ne tik Bažnyčios hierarchas, bet ir kalbininkas, literatas, vertėjas, memuaristas, tremtinys, Vilniaus laikinosios archeo-

logijos komisijos narys bendradarbis nuo 1857 m., Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos rėmėjas. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 120. Įtaigią vyskupo Krasinskio biografijos apybraižą žr. Aldona Prašmantaitė, „Vil-

niaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis“, *Metai*, 2011, Nr. 4, p. 117–120. Pirmą kartą lietuvių kalba spausdintą jo Vilniaus laikų atsiminimų fragmentą žr. Adomas Stanislovas Krasinskis, „Iš „Atsiminimų“, ten pat, p. 121–126 (iš lenkų kalbos vertė Aldona Prašmantaitė).

o gėrimas mušė į galvas, iki tol slypėjusi tiesa ėmė veržtis pro jų lūpas. Prisipažino, kad nenorėjęsios pievoje imti iš manęs siūlomos taurelės iš baimės, kad joje neslypėtų pavojus: „Nes žmonės pasakoja (taip jos sakė), jog mirtis šiais laikais vaikščiosianti ir visai gundydama žmones iš šio pasaulio pasiims.“ Tai buvo kaip tik pranašautoji diena, kai praskriedama kometa turėjo į Žemę atsitrenkti ir ją sunaikinti, o jos siaubingas atėjimas viso pasaulio nerimą sukėlė. Aš ir mano prašmatniausioji barka palaikyta keliaujančia mirtimi, o siūloma taurelė – gundymo nektaru, kurio suviliotas žmogus turi mirti. Jokia laikraštinė antis niekada nebuvo sulaukusi tokio atgarsio kaip tas neapdairus astronomų skelbimas. Jokia viešoji žinia niekada taip sparčiai nesklido ir neišplito tarp įvairių tautos klasių, keldama jų sutrikimą ir nerimą, kaip ši žinia apie pasaulio pabaigą. Kiekvienas ją suprato savaip. Kiekvienas jai suteikdavo savą pavidalą, bet visada išvelgdavo joje grėsmę ir siaubą. Kaimo žmonės visai liovėsi dirbę. Pro gerkles praleisdavo ne tik kruvinai uždirbtus pinigus, bet ir grūdus, maisto atsargas, naminius gyvulius – nes mirties išvakarėse jiems nieko nebereikėsią. Net pirkliai, ši blaiviai mėstančių žmonių klasė, buvo sustabdę prekybinius santykius iki per spaudą viešai paskelbtos tos siaubingos dienos. Buvo užverstos buhalterinės knygos, sulaikytos išmokos, sustojo prekyba ir visas pasaulis, jei taip galima tarti, akimirka nuščiuvo. Kiekvienas laukė šios grėsmės baigties⁶. Ir atsitik, kad aš, plušantis prie tautos paminklų, taip dažnai turintis suartėti su paprasta liaudimi, užuot juos guodęs ir džiuginęs, įvariau jiems baimės ir priverčiau nerimauti. Bet viskas pradingo, kai susipažinome arčiau. Moterys jau liovėsi galvoti apie mirtį, išdavystę. Visos tik ir ieškojo atmintyje liaudies dainų ir jas viena per kitą paslaugiai dainavo. Bet vyrai, tie kaimo autoritetai, nepasitikėdami, kad esu tik žmogus kaip ir jie, tik dėl mokslo keliaujantis, susimėtę kupetomis visą laiką kažką svarstė. Kam tos dainelės bus reikalingos? Ar nėra čia kokios apgaulės? Ar dėl to neatsiras bėdų? Štai dėl ko nuolat nerimavo atsargieji. Pastebėjau, kad vienas valstietis, narsesnio už kitus būdo, šnabždesių namų kiemo būryje paskatintas, prisimėmė sau pavojingą misiją prisiartinti prie manęs, nes, sukaukęs ryžtą, kuris buvo matyti iš jo laikysenos, žengęs tiesiai prie manęs, išrėkė:

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus!

Šiuos krikščioniškus žodžius palaikęs tik visuotiniu pasisveikinimo ženklu, kaip mūsų valstiečiai visus įpratę pasitikti, įsitraukęs į dainų užrašinėjimą, *in secula seculorum*⁷, kaip visada, negalvodamas, be ypatingesnio dėmesio, valstiečiui atsakiau. Mačiau, kaip žmogus grįžo būrin, kur šnektos vėl įsiplieskė. Man nė į galvą netoptelėjo, kad aš esu to kaltininkas: mat, norint geriau įsitikinti mano pasiuntinybe, atsiųstasis valstietis taip mane dievobaimingu žodžiu išmėgino, ar nesu bedievis. Dėl mano atsakymo, kaip vėliau išaiškės, mane kaimelyje paskelbė keliaujančiu antikristu.

Kai valstiečio namuose dedasi tokie dalykai, bažnyčios tarnas įteikia man raštelį. Kunigas klebonas, tikriausiai prisiminęs, kad mano paieškos vertos visuomenės pagarbos ir pagalbos, rašo, jog prie gretimo Uglėnų kaimelio yra švedų mūšio laukas. Gavęs šią žinią, apie jį klausiu kaimelio žmonių. Tada jaunimas apstoja mane ratu ir ima vienas per kitą pasakoti apie kažkokius stebuklus: kad už varsto nuo čia visas

6 Galbūt Konstantinas Tiškevičius turi omenyje tada plačiai pasaulyje pagarsėjusį astronominį įvykį, kai 1857 m. vasario 14 d. didžiausias Saulės sistemoje

Cereros asteroidas (atrastas 1801 m., 2006 m. priskirtas nykštukinių planetų grupei) arčiausiai priartėjo prie žemės? Antrą kartą beveik tiek pat Cerera prie žemės priartėjo 2009 m. vasario 25 d.

Mokslininkų skaičiavimu, trečią kartą šis įvykis gali pasikartoti tik už kokių trijų ar keturių tūkstančių metų.

7

Per amžių amžius (lot.).

laukas esąs kaulais nuklotas, kad po jį vaikščiodami kaimelio vaikučiai randa pažaliavusių žiedų, auskarų ir nešą juos namo.

– Kur tie rastieji žiedai? Kur jie dingo?

Žmonės kuo abejingiausiai atsako, kad jie sugadinti, sulaužyti ir pradingę. Kad sykių apie tai išgirdęs, buvo pasirodęs žydas spekuliantas ir kai nieko už tuos papuošalus, kaip ne iš sidabro pagamintus, mokėti nenorėjo, kaimelio gyventojai į tą šlamštą nuo tol dėmesio nekreipia, tik vaikeliai žaidžia – smėlyje jų ieško. Tai neįkainojamas lobis archeologui, neišmatuojama staigmena keliautojui, kuris visur atidžiai dairydamasis ieško savo tyrimų objekto. Galima suprasti, koks džiaugsmas mane apėmė: greitosiomis sušaukiau savo žmones. Pasiėmiau kasiklius ir kastuvus ir, kai jau buvau pasirengęs, šūktelejau kaimelio žmonėms:

– Veskite mane į tą mūsų lauką!

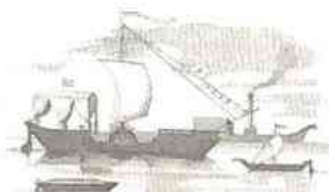
Susibūrusi aplink mane kaimelio jaunuomenė patraukė su manimi per daržus į lauką. Ir keletas mažų vaikelių neatsilikio. Jau buvome pelnę pasitikėjimą – kiek čia visokių dyvų pripasakojo apie tą mūsų lauką. Iš jų daugiausia ir drąsiausiai kalbėjo kažkoks Staliukas, atsargos kareivis, žmogus jaunas, sveikas ir drąsus. Visur jį mačiau, visur jo buvo pilna. Dalyvavo valstiečių pasitarime – kažką vis jiems patarinėjo. Ir tarp moteriškių buvo įsispraudęs, su jomis šnabždėjosi, gerė degtinę, kuria troboje vaišinau moteris. Galiausiai priešakyje jaunimo, einančio su manimi, vadovavo žygiui. Iš tarnybos atleisti kareiviai mūsų krašte sudaro kažkokią nepaprastą gyventojų klasę. Kai seniau valstietį atiduodavo į kariuomenę 24-iems metams⁸, jis palikęs šeimą, turėjo apsiprasti su mintimi, kad paskirtas į ilgametę tarnybą, savo gyvenimą turi paaukoti monarchui ir šaliai. Nuo tol karo tarnyba jam tapdavo jo luomu ir vieninteliu jo pašaukimu, prie sunkių sąlygų per visą gyvenimą įpratęs, ne kitaip grįždavo į gimtąją pastogę tik baigęs savo karo tarnybą, tikėdamasis gausią užsitarnautą duonos kąsnį ir ramų poilsį tarnybos išėkvotoms jėgoms atgauti. Ilgametis pripratimas prie karinės drausmės ir galutinai baigta tarnyba darė jį pageidaujama svečią, kaimelis su džiaugsmu jį priimdavo kaip vertą pagarbos veteraną. Dabartinėje dažno ėmimo į rekrūtus sistemoje žemdirbystė praranda daugybę rankų, be to, daugybė žmonių, nejautrių ir akiplėšiškų, kasmet grįžta į kaimelį, kuriame nežino, ko imtis. Kareivis, vos tik pradėjęs tarnauti monarchui, įgyja asmeninę laisvę. Po kelerių metų sugrįžęs atostogų į savo gimtąjį kaimelį, jau būna visai susvetimėjęs savo šeimai, tebeesančiai dvarininko nuosavybėje pagal paveldėjimo teisę, tad tikrai nesivargins jos būklę pagerinti. Be to, jie jau yra skirtingų luomų, jausmai atšalę, jų nesieja nė interesų bendrumas. Toks atvykėlis, dažniausiai dykūnas, be tikslo bastosi po kaimelį, nežinia ką pasakodamas, prisigalvoja įžūlių prasimanymų ir sėja blogus, kenksmingus įpročius. Atrodo, toks ir buvo tas minėtas Staliukas, vadovavęs su manimi einančiai miniai jaunuomenės, kuri jo ištempusi ausis klausė ir jo pamokymus bei žodžius galvon dėjosi.

Taigi šiame nuolatiniame sykiu kalbančio būrio klegesyje, kai sustojome lauke, prieš mane atsivėrė tas neįprastas kaulų kapinynas: smėlyne įvairiomis kryptimis gulėjo saulės išblukinti žmonių griaučiai. Keliolikos metų pilkapių kasinėjimo įgūdžiai man neleido nė kiek abejoti, kad tai – ikirikščioniškųjų laikų kitados čia gyvenusių žmonių kapai. Visas kaulų sąvartynas buvo nusėtas aukojimo indų⁹ likučiais, kuriuos vėjas, šį lauką

8
Konstantinas Tiškevičius ne visai tikslus. Nuo 1793 m. Rusijos imperijoje rekrūtui kariuomenėje buvo privaloma tarnauti

ne 24, bet 25 metus. 1820 m. tarnybos laikas buvo sutrumpintas iki 20, o nuo 1855 m., t. y. ekspedicijos Nerimi išvakarėse, – iki 12 metų.

9
Kitaip – „aukojimo puodelių“ (orig.: „ofiarniczich garnków“). XIX a. vidurio Lietuvos archeologų karta, ne be Kons-

pustydamas ir sklaidydamas, sudaužė į menkiausias šukeles. Vaikeliai, kartu su manimi atbėgę iš kaimelio, mano prijaukinti ir manimi pasitikėdami, buvo mano čičerონės¹⁰ ir kapų turtų žvalgymų vadovai. O šiame darbe jie jau buvo gerokai įgudę dirbti. Išsilakstę lauke, pradėjo pirščiukais kapstyti smėlyje ir neilgai trukus džiūgaudami ėmė man nešti žiedus ir kitas pilkapiams būdingas žalvarines ar geležines nuolaužas. Be galo susidomėjęs ėmiau svarstyti apie tokį retą, kokio savo gyvenime neregėjau, kaulų kapinyną. Prie kaimiečių, su manimi atvykusių iš Daniušavos, prisidėjo ir Uglėnų kaimelio valstiečiai. Visi jie tą vietą vadino, kaip visur įprasta, švedų mūšio lauku. Pasakojo, kad čia iškasama įvairių formų žiedų, auskarų, didelių žiedų, kurie tilpdavo ant kirvio koto (be abejonės, tai turėjo būti apyrankės), kad paėmę iš šio lauko nedidelių sveikų puodų. Tačiau kaimelyje jų jau neberadau – nors nepraleisdamas nė vienos trobos ieškojau, pinigų siūliau, niekas neturėjo. Kaip jokios vertės jiems neturėję rakandai per nerūpestingumą buvo pamesti ar sunaikinti.

Archeologiniai Uglėnų kaimo radiniai

Nė mažiausios abejonės nekyla, jog tai buvo pagonių laikų pilkapiai. Supilti prieš amžius ant smėlingo Neries kranto, kur vėjai, žaisdami su smėliu, nuolat keičia vietovės vaizdą: slėnius paverčia kalnais, o kalnus išpustydami užpusto daubas. Neretai taip užpusto kaimelį, kad pylimus, vėtrų sunėštus apie valstiečių namus, pasak pačių Uglėnų gyventojų pasakojimų, ne kartą teko nusikasti. Be abejo, ir pilkapius ištiko toks likimas. Kai bėgant laikui vėjai nupustė pylimus, iš jų išniro kadų kadais palaidoti griaučiai. Kaimo vaikai taip įpratę ieškoti įkapių, sudėtų su numirėliais kape, kad iškart radę griaučių ranką, apčiupinėja jo pirštus ir numauna nuo jų žiedus. Šiuose kapuose, nuo seno kaimo vaikelių lankomuose, jau nedaug ko bebuvo likę. Vis dėlto

tantino Tiškevičiaus įtakos, priešistorinėse ir ankstyvosios istorijos laidojimo vietose randamus puodus (puodelius) bei jų šukes laikė apeigų atspindžiais ir įrodymais. Ir taip interpretuodami ne labai klydo. Už šias mintis esu dėkinga

Vykintui Vaitkevičiui. Barysavo apskrities pilkapiuose rastų ir Prahoje, Čekų muziejuje, bei Vilniaus seniųjų muziejuje saugomų aukojimo indų (puodelių) piešinius žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Za-*

chodniej, studium archeologiczne, tab. 10, nr 1–12; tab. 11, nr 13–21; tab. 12, nr 1–23.

¹⁰ Žr. šio leidinio p. 69, išnašą 2.

per valandą, kurią ten praleidau, vaikai man surado penkis skirtingus žiedus, kažkokį mažą skardinį ženklelį ir tris mažas monetas. Retas ir neįprastas radinys ikirikriščioniškuosiuose pilkapiuose! Tos monetos tiek pažaliavusios, kad jau visai nežiūrėjau kalyklos štampos įspaudų, o iš vos matomų likučių, sunkiai įžiūrimų pro didinamąjį stiklą, galėjai manyti buvus lenkiškuosius denarus, nukaldintus valdant Aleksandriui Jogailaičiui, tuos pačius, kurių aprašymą ir atvaizdą Bandkie išspausdino savo numizmatikos veikale¹¹. Tad galas manajam archeologijos išmanymui!

Susipainiojęs spėlionėse, išsyk negalėjau susieti visų ikirikriščioniškojo kapo bruožų su į jį įdėtais pinigėliais – jau gerokai vėlesniais. Paprasčiausia ir logiškiausia išvada, kokią pavyko išrutulioti ir kokią mėginau daryti, buvo ta, kad krikščionybė šioje apylinkėje negreitai buvo įvesta. Kad valdant Aleksandriui Jogailaičiui ir vėliau šiame Neries krante dar gyveno pagonys, kurie savo kasdieniame gyvenime atsiskaitydavo Lenkijoje ir Vakarinėje Lietuvoje jau kursavusiais pinigais ir kurie pagonių papročiu sykiu su brangiausiomis įkapėmis būdavo dedami į kapą. Keliuose tų pilkapių radau griaučių, gulinčių ant storos ažuolinės lentos, kurioje buvo sukaltos geležinės vinys. Iš tų vinių krypties galima spėti, kad jomis lentos prikaltos viena prie kitos. Aukojimo indai, kurių likučių tiek daug ant žemės išmėtyta buvo, pagaminti visai iš kito molio nei tie, kuriuos buvau atkasęs Barysavo ir Minsko apskrityse. Nors moliniai, tačiau visai kitos substancijos, kitos spalvos, ir kitokio kietumo nei anie. Jų dydis ir forma, kaip galima matyti iš šukių, – tokie patys. Daugybę duženų, ypač pakraščių su piešiniais, kurie atspindi kiekvieno amžiaus skonio tipą ir archeologijai šiandien tarnauja kaip kapo egzistavimo epochos ženklai, – surinkau ir išsaugojau. Kaip ir kažkokios molinės lentelės su ypatingu įspaudu šukę¹².

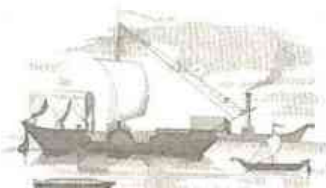
Kai grįžau atgal iš to ypatingo, kaip jį vadina, švedų mūšio lauko, be perstogės kalbėdamasis su mane lydintia grupe, Marytė su Karolina jau buvo baigusios diktuoti liaudies dainas, tad visi jau buvo persikėlę į laivą. Laukta tik manęs grįžtant. Nuėjau tiesiai į laivą, ketindamas plaukti toliau. Krante susirinkęs visas kaimelis buvo apsupęs mano laibą, o joje jauna ir daili moteriškė, ne kaimiška, bet bajoriška apsirendžiusi, dar diktavo dainas. Vos pasirodžiau krante, moterys, kurios ryžosi pagaliau po kokią dainelę per visą diktavimą pridurti, matydamos, kad jaunosios dainininkės dovanų gavo, atlygio garsiai reikalavo ir jos. Norėdamas įrodyti, kad nesu tas baisusis mirties genijus, turėjau su kiekviena atsiskaityti. Galiausiai matydamas, kad galo nebus, liečiau laivą atstumti nuo kranto ir išplaukiau toliau. Triukšminga minia moterų, kurioms gėrimas apsuko galvas, eidama paskui laivą krantu, toli mus lydėjo, vis siūlydama naujų dainų, kurios joms tik į galvą ateidavo.

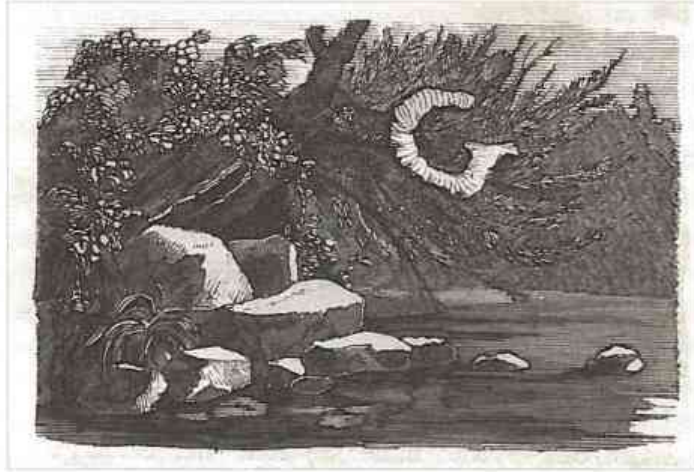
11
Bandkie, tab. 4, nr 67 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Kazimierz Władysław Stężyński-Bandkie, *Numizmatyka krajowa*, t. 1, w Warszawie, drukiem J[ana] Glücksberga, 1839. Tiškevičiaus

pateiktą informaciją žr. Ten pat, p. 33 (\$47, lent. 4, Nr. 67). – R. G.].

12
Deja, Uglėnų kaimo jau nebėra: „šian-
dien ten nebeliko nė vienos sodybos,

o kitados pustomi smėlynai apsodinti pušynais“. Žr. Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 136. Nesėkmingai prie Uglėnų kaimavietės kapinyno ieškota ir 2009 m. lapkritį per žvalgomąją ekspediciją.

Akmeningoji Neris

VIII

Buvo ketvirta po vidurdienio, kai plaukdami iš Daniušavos visam laikui atsisveikinome su seklią upe, tekančia per slėnius, nes nuo tol, kaip čia sakoma, įeinama į akmenis. Iškart už Daniušavos tame pačiame dešiniajame krante lieka Uglėnų kaimelis, prie kurio aplankiau ką tik minėtą archeologinę radimvietę. Tuoj už to kaimo, arčiau dešiniojo kranto, upėje guli didelis pavojingas akmuo, mažiausiai per pusę uolekties kyšantis viršum vandens. Tas akmuo, vadinamas Verebiejumi¹, žinomas Neries upeiviams. Krantai nuo čia jau aukšti, akmenuoti ir upės dugnas jau akmenuotas tarsi grindinys. Tarp jų vingiuojanti Neris vos už pusės varsto nuo to akmens gerokai susiaurėja ir atrodo visai pasibaigs: nes plaukdamas prieš save matai tik akmenimis nusėtą ir mišku apaugusį krantą, tarsi praryjantį upę. Čia jos plotis siekia tik 19 sieksnių, ir vingiais, beveik stačiu kampu tai į kairę, tai panašiai į dešinę raitosi sukiodamasi, kaip matyti pagrindinių rėvų, pono Šantiro išmatuotų ir aprašytų mano kelionės metu, žemėlapyje 1-oje lentelėje². Kitas jos posūkis visas užverstas dideliais akmenimis, kurių juosta prasidėjusi toli, dešiniajame krante, į upę daugiau negu ligi pusės įbridusi, labiausiai suraitytame vingyje palieka siaurus vartus laivams praplaukti. Tai pirmoji pavojinga Neries rėva – Pasisveikinimu³ vadinama, o ten, tarp žavingų krantų, akmenimis vanduo taip linksmai tarsi besijuokdamas gurga ir skuba, kad, užmiršęs jos pavojų, žmogus norėtų tik žaisti su šniokščiančia banga vandens, kuris pačiuose vartuose

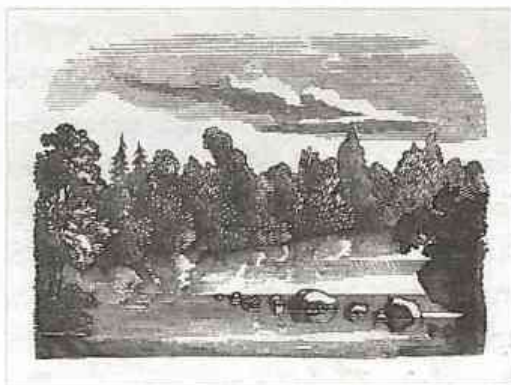
1
Orig.: „Wierebiej“. Patikslintus Verebiejaus akmens buvimo vietos duomenis bei šiandieninį jo vaizdą žr. Vykintas

Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, p. 141.

2
Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 1.

3
Orig.: „Prywitalną“. Šios rėvos brėžinį žr. Ten pat.

siekia vos vieną aršinę ir du verškus gylio. Pačiame perėjime per tą rėvą ponas Januševičius man ją nupiešė kelionės albume. Štai jos vaizdas

Rėva, vardu Pasisveikinimas

Sunkiai plaukiantis laivas sukiojasi tarp akmenų dviejuose įlinkiuose, vienas po kito einančiuose beveik stačiu kampų, tad čia tikrai nesaugu ir vairuojant reikia tikrų laivybos meno sugebėjimų. Neries rėvos sielininkų kalba vadinamos zaborais⁴. Iš jų pavojingiausias, kurių upėje dvylika, sielininkai vadina sėbriniais zaborais⁵. Šis pavadinimas kilęs iš to, kad laivavedžiai, kai savo jėga patys negali prieš stiprią vandens srovę ant tų akmenų savo sielių staiga pasukti ir išvairuoti, su keliais sieliais susirenka į būrį ir bendromis jėgomis po vieną iš eilės praplukdo. Tokių žmonių susibūrimą padėti vienas kitam visokiuose darbuose rusinų liaudis vadina sėbrinimu⁶, t. y. bendravimu, o savo ruožtu tas pavojingas rėvas – sėbrinėmis, bendromis⁷.

4
Orig.: „Zaborami“, t. y. kliūtys, slenksčiai. Plg. Zabariją – kaimo prie Neries pavadinimą (Vilniaus apskritis, Elektrėnų savivaldybė).

5
Orig.: „Siabrowemi zaborami“.

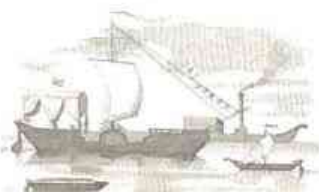
6
Orig.: „Siabrowaniem się“.

7
Kitaip – bendrinėmis. Plg.: „Sebrovka – vieta, kur buvo pavojinga ir susirinkdavo daugiau sielių, kad pravaryti su pagalba. Dažniausiai tekdavo prie Gaidžio akmens, o taip pat prie Jonavos tilto, prie Palkių Solniko akmens, Barono akmens. Sakydavo: „Reikės sebot““. Žr. Petro

Sielsko ir Elenos Bernotavičiūtės-Sielskienės, gimusių Zabarijoje, pasakojimai, įrašė ir šifravo Ida Stankevičiūtė, 2005, *Neries regioninis parkas. 2002–2006 m. etnokultūros tyrimai*, Nr. 1187 [Apie sielius]. Taigi sėbras (plg. bltr. сѣбар, rus. сѣбѣр, сѣбер) – bičiulis, o sėbrauti – bendrauti, draugauti. Žr. LKŽ, t. 12 (S – Slėpūnas), p. 277 (ž. „Sėbras“). Taip pat plg.: „Ir pamoję ant sėbrų, kurie buvo kitoj eldijoje“. Žr. Ten pat.

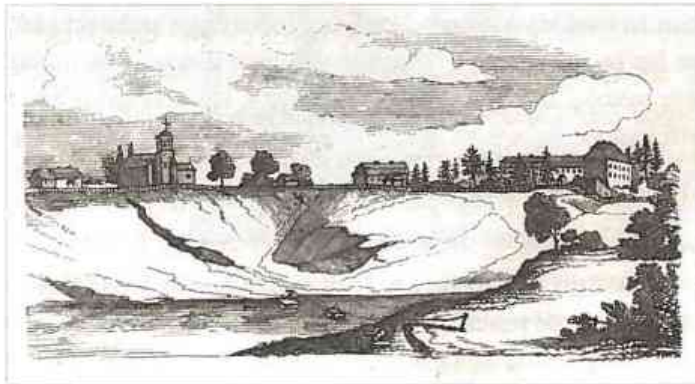
Tačiau bene geriausiai šią upeivių savitarpio pagalbą, tiesa, Nemuno upėje, remdamasis 1647 m. Vladislavo Vazos privilegijoje įrašytais Kauno laivavedžių cecho nuostatais, aprašė Zigmantas Kiaupa: „Kad laivai į kelionę dažniausiai plaukdavo ne pavieniui, o didesnėmis grupėmis, rodo poroje vietų nuostatuose

minimi sėbraujantys, t. y. bendrai veikiantys, laivavedžiai. Vadinamasis sėbras turėjo padėti įstrigusiai kito sėbro vytienei, už pagalbos nesuteikimą grėse didelės baudos. Gelbėjant įstrigusią vytienei turėjo dalyvauti visų kartu ar avarijos metu pro šalį plaukiančių laivų vedliai ir įgulos. Kitokio atlygio nei maistas jie negalėjo tikėtis.“ Žr. Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, p. 253. Apie tai taip pat žr. Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, p. 27; Kęstutis Kilkus, *Lietuvos vandenių geografija*, Vilnius: Apyaušris, 1998, p. 114. Taip pat žr. *Материалы по истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии*, с. 30.

Kiekvienas laivavedys, pradėdantis savo profesinę veiklą, pirmą kartą vedantis barką ar sielį, patekęs į šią rėvą, į upę meta gabalą duonos su druska ir sako: *Witaju ciabie chlebam solju. Chleb sol pryimi i mianie prapuśc*⁸. Pasveikinęs ir atidavęs liaudies papročiu pašventintą duoklę, jaučiasi saugus. Šis amžinas pavojingos upės vietos pasveikinimo paprotys ir davė rėvai pavadinimą Pasisveikinimas. Jeigu būtų įmanoma tolimos praeities miglose aptikti pirmąsias šio liaudies papročio užuomazgas, neabejotinai jis būtų iš anų laikų lietuvių mitologijos, kai visi daiktai, ypač upės, turėjo juos globojančias dievybes, o ta duona ir druska, metamos į vandenį, be abejo, buvo duoklė, aukojama kokiam nors Patrimpui ar kokiam undinei⁹, kurie, žmonių įsivaizdavimu, vandenų dugne turėjo savo buveines. Taip vėliau ir atsirado rusalkos, gudelkos ir panašios būtybės.

Per tą pavojingą rėvą perplaukėme sėkmingai, be nuostolių. Diedulis, patyręs laivavedys, laivą energingai sukdamas aštriais vingiais, išvedė mus iš jos be vargo¹⁰. Vėl išplaukę į ramiai tekančią upę, prisiyrėme prie kranto. Čia buvome tik tiek, kiek reikėjo laiko išmatuoti ir nupiešti tai rėvai. O aš, atsėdęs ant upę užgriozdinusiu akmenų, su didžiausiu pasimėgavimu dar kartą apžvelgiau šį gražų Neris vingį – pirmą visiškai kitokią vietą, negu tos, pro kurias iki šiol plaukėme. Nuo čia Neris teka dažniau tarp stačių ir labai aukštų krantų, grakščiai gaubiamų lazdynų, ažuolų, putinų ir gluosnių. Teka pro gražius supiltus skardžius ir daubas, iš tolo geltonuojančius smėliu ir moliu. Vaizdingi krantai, vienas už kitą gražesni, tarsi nuolat tarpusavyje rungtyniautų dėl žavesio. Šioje puikioje jos dalyje reikia budriai aplenkti didelį akmenį vandenyje, pramintą Gegutėle¹¹. Už jo – maža rėva, vadinama Kregžde¹², o už jų įkandin – puikios ir vaizdingos Žadiškės.

Žadiškių miestelio panorama

8 Sveikinu tave su duona ir druska. Duoną druską priimk ir mane praleisk (bltr.).

9 Patrimpas – prūsų vaisingumo, tekančių vandenų, upių ir šaltinių, visokeriopos sėkmės dievas. Teodoras Narbutas, remdamasis Motiejumi Strijkovskiu, teigė, kad kronikose minimas marių ir jūrų dievas Atrimpas (*Atrimpos* vel *Antrimpum*) ir Patrimpas yra viena ir ta pati dievybė,

ir priskyrė jam tiek vieno, tiek kito dievo bruožus. Žr. Teodor Narbut, „Atrimpos“, Teodor Narbut, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 23. Tuo tarpu undines (orig.: „Ondyny“) vel vundines (orig.: „Wundyny“) tapatino su dugnėmis (orig.: „Dugny“). Žr. Teodor Narbut, „Dugna“, ten pat, p. 84.

10 Plg. Konstantino Tiškevičiaus įspūdžius su gerokai vėlesniais Stepono Kolupailos

išgyvenimais, patirtais 1939 m. plaukiant per šią rėvą. Žr. Kolupaila, S[teponas], „Narutis ir Neris“, p. 56.

11 Orig.: „Ziaziulka“. Už šio pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą (kiti variantai – Gegužė, Gegutė) esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič.

12 Kitaip – Lastauka. Orig.: „Łastówka“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens*

Čionai apsistojome nakvynei. Ilgai, dar ilgai negalėjau atsižavėti, negalėjau atsigėrėti šios gražios apylinkės reginiu. Ir lyg tyčia, lyg kam nors užsakius, tarsi norint suteikti mūsų kelionei įspūdingumo, iriantis krantan, mūrinėje bažnyčioje ant upės skardžio, čia pat, virš mūsų galvų, šventoriumi ėjo iškilminga procesija – buvo paskutiniai Dievo Kūno aštuntadienio mišparai. Nuskubėjome į bažnyčią, kad ten, šventojo altoriaus papėdėje, savo maldomis padėkotume Dievui už iki tol sėkmingą mūsų kelionę ir paprašytume Jį malonės tolesniam keliui, be kurios kiekvienas žmogaus sumanymas virsta menku, mažu ir nevykusiu.

Žadiškės yra mažutis, bet švarus ir gerai užlaikomas medinis miestelis dešiniajame Neries krante. Atvykstantį iš priešingos pusės upės iš tolo masintė masina nedidelė mūrinė bažnyčia ir platus gražaus prancūziško stiliaus triaukštis ilgas mūras, pastatytas ant paties kranto, kyšantis iš rymančių žalių nuo upės pusės jį juosiančių eglių. To mūro statybai būdingas saksų valdymo epochos mūsų krašte stilius – dviejų Augustų¹³ laikų pastatai, tiek vieši, tiek ir privatūs, stovintys abiejų kraštų sostinėse, kurie niekuo nepasikeitę išliko iki mūsų laikų, yra visiškai tokios pat formos. Šis stilius Lenkijoje buvo vadinamas saksų stiliumi, nors visoje Europoje – prancūziškuoju¹⁴. Pastarajam būdingi vienuolynų stiliaus bruožai, dėl to apsirikti neįmanoma. Iš tikrųjų kitados čia buvo tėvų jėzuitų kolegija. Visiems žinoma, kad kur tik įsikurdavo šie Lojolos¹⁵ sūnūs, ten – kaip stebuklinga malonė – atsirasdavo puikiausių mūrinių bažnyčių, įsikurdavo geriausios kolegijos, išaugdavo daugybė statinių. Ten jaunimas susiburdavo į mokyklas. Prie jų telkėsi įvairių sluoksnių žmonės ir toje vietoje užvirdavo naujas gyvenimas.

Pribloškiantis skirtumas yra tarp Žadiškių kolegijos ir bažnyčios. Jos nenuginčijamai nepanašios – kiekvieno šių pastatų stilius atitinka visai kitokios epochos skonį ir skirtingų architektų kūrybą. Kiekvienas, žvelgiantis į tuos du stilius ant Neries kranto ir tarsi turintis palyginti skonio ir meniškumo skirtumus, lengvai įvertins, kad kiekviename tų pastatų, savo formomis perteikiančių kitokias sampratas ir idėjas, turėtų glūdėti kokia nors moralinės kovos istorija, koks nors dviejų visiškai nelygių jėgų karas. Nes vienuolyno griuvėsiai lyg simbolizuoja kažkokią galybę, didingumą ir jėgą, o bažnyčios mūrai byloja laikiną, netikrą nei dėl savo sėkmės, nei dėl ateities mintį.

Susipažinkime su šia vietoje iš arčiau.

1523 m., kaip rašo ponas Balinskis, Žadiškės iš Podbipentų įsigijo Jonas Zaberezinskis, kurį nužudė Gliniskis*. Po Zaberezinskio tikriausiai paveldėjimo keliu šis dvaras atiteko Kiškų giminei. Paskutinės Kiš-

keliai, p. 61. Už šio pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą taip pat esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič.

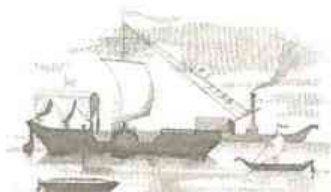
13
T. y. saksų kilmės Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Augusto II (1697–1706 ir 1709–1733) bei jo sūnaus Augusto III (1733–1763) valdymo metais.

14
Plg.: Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 3, s. 22.

15
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Jėzuitų ordino įkūrėją, teologą, Katalikų Bažnyčios šventąjį Ignaciją Lojolą (Ignacy Loyola, 1491–1556).

*
Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 26, s. 245 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius čia cituoja garsųjį tritomį Mykolo Balinskio ir Timotiejaus Lipinskio veikalą (trečiasis tomas priklauso tik Balinskio plunksnai).

Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa, nakładem S[amuela] Orgelbranda, księgarza, 1846 (straipsnis „Żodziszki“, p. 245). Tačiau Tiškevičius ne visai tikslus – turėtų būti: „1523 m. Žadiškės iš Podbipentų įsigijo Lietuvos didysis maršalas, Naugarduko vaivada Jonas Zaberezinskis, sūnus ano Jono Zaberezinskio [Sic! – R. G.], kurį užmušė Gliniskis“. Žr. Ten pat. Tiškevičius mini Maskvos Di-

kienės¹⁶, kalvinų tikėjimo ponios, gyvenimo metais, siekiant įgyti sau krašte daugiau politinio svorio, kaip kad čionai pasakojama, o arčiau tiesos – kalvinizmui plintant Lietuvoje, kai į tai anuomet visame krašte buvo nepaprastai linkstama, būtent tuomet jos globojami kalvinai ir pradėjo Žadiškėse kurtis. Kiškienė dalijo jiems žemę, jie naudojosi ja kaip nuosava ir joje kūrėsi. Tokiu keliu, remiama turtingos ponios tvirta ranka, čionai, ant šio puikaus Neries kranto, plačiai pradėjo plisti kalvinizmo idėja. Žadiškėse įsikūrusi kalvinų kolonija kasmet vis gausėjo ir visam laikui pranašavo čionai būsiant buveinę – nes sumastė pastatyti maldos namus. Tada ir atsirado ta bažnyčia, apie kurią kalbame, pastatyta be jokio architektūros mene žinomo stiliaus: mūr-ninkas, kaip rašo ponas Chodzka, omenyje turėdamas tik Dievo namų tvirtumą, sumūrijo storas fundamen-talias, be menkiausio papuošimo keturkampes sienas, ant jų iš užpakalio užtūpdė ir iškėlė veikia kvadratinį gynybos nei bažnyčios bokštą, šaudymo angose pakabino varpus, ir vieną, ir kitą apdengė paprastu stogu¹⁷.

Žadiškių bažnyčia

Kalvino¹⁸ mokslo pagrindai, iki tol nepatyrę jokio pasipriešinimo, Žadiškėse, kur buvo gausiai įsikūrusios šį tikėjimą išpažinusios šeimos, laisvai plito. Iš Kiškų giminės liko tik duktė, vienintelė šio dvaro

džiosios Kunigaikštystės politinį veikėją, kunigaikštį Mykolą Glinskį (apie 1460–1534), 1500–1506 m. – Lietuvos didžiojo kunigaikščio rūmų maršalą. Tačiau per vadinamąjį 1508 m. Glinskio maištą buvo nužudytas ne Lietuvos didysis maršalas, Naugarduko vaivada (nuo 1509 m.), vėliau, nuo 1531 m. – Trakų vaivada Jonas Zaberezinskis Jaunesnysis (apie 1480–1538), bet jo tėvas, Trakų vaivada Jonas Zaberezinskis Vyresnysis. – R. G.].

16 Galbūt Konstantinas Tiškevičius rašo apie Oną Radvilaitę-Kiškienę (Anna z Radziwiłłow Kiszkowa, ?–1600), evangelike tapusią dar XVI a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje. Plačiau apie tai žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje* (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis), Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 254.

17 Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wili“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 3, s. 22–23.

18 Katalikų Bažnyčios reformatorius, kalvinizmo pradininkas Jonas Kalvinas (Jean Calvin vel Cauvin, 1509–1564).

paveldėtoja, kuri buvo ištekinta už Kristupo Komaro. Tas, kai po žmonos mirties tapo paveldėtoju, kaip matyti, buvo uolus katalikų tikėjimo šalininkas: norėdamas pasipriešinti čia plintančiai kalvinų sektai, šalia kalvinų maldos namų tuoj pat pastatė medinę katalikų Švč. Trejybės bažnyčią ir 1612 m. gruodžio 12 d. fundavo ten kleboniją bei įkūrė mokyklėlę katalikų tikėjimo mokiniamis*. Nuo tada prasidėjo religinė dviejų išpažinimų tarpusavio kova. Kaip matyti, ji tęsėsi ilgus metus be akivaizdžios kurios nors pusės persvaros.

Kai kitatikystė Lietuvoje, palaikoma didžiųjų ponų – Radvilų, Kiškų, Hlebavičių, Kmitų, Dorohostaiskių ir kitų autoriteto ir galios, pradėjo plisti po kraštą ir stiprėti, o iš Katalikų Bažnyčios imta tyčiotis ir jos autoritetui grasinti, Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius, siekdamas įveikti stiprėjančią kitatikystę, sumanė į Lietuvą pakviesti jėzuitus. Tuo tikslu jis pasitarė su generaliniu Apaštalų Sosto sekretoriumi Lenkijos Karalystėje, kardinolu Jonu Prancišku Komendone¹⁹. Iškart, jėzuitų generolui pavedus, į Lietuvą susipažinti su vietinėmis aplinkybėmis ir siekiant Vilniuje įkurti jėzuitų kolegiją, buvo išsiųsti: ispanas Pranciškus Zanieras, kaip viceprovincijolas, bei čekas Baltazaras Hostovinas – kaip teologas²⁰, taip pat Andriejus Bokačas ir dar du kiti jėzuitai**. Kai šie vienuoliai atvyko į Vilnių, disidentų mokyklų Lietuvoje jau buvo nemažai. Jie jau turėjo Vilniuje Mikalojaus Radvilos²¹ 1640 m.²² įsteigtą gimnaziją 60-čiai mokinių, kuri atsirado iš disidentų mokyklos,

* Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 26, s. 245 (remiamasi 1835 [Sic! Turėtų būti: „1831“. – R. G.] metų Vilniaus edukacinės komisijos pranešimu, kurį paskelbė profesorius Juozapas Jaroševičius. Žr. *Obraz Litwy*, cz. 3, s. 228, przyp. 109) [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Zodziszki“, s. 245). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 108, išnašą *. Tiškevičius taip pat mini garsiąją Juozapo Jaroševičiaus studiją. Žr. *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów dawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chreściankiej wiary* (knygos metriką žr. šio leidinio p. 94, išnašą *). Pastarojo leidinio puslapis nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 228–232“. – R. G.]

19 T. y. žymiu kontrreformacijos veikėju, kardinolu, popiežiaus legatu ir nuncijumi (Sic!) Lenkijos ir Lietuvos valstybėje 1563–1565 bei 1571–1573 m. Jonu Pranciškumi Komendone (Giovanni Francesco Commendone, 1523–1584).

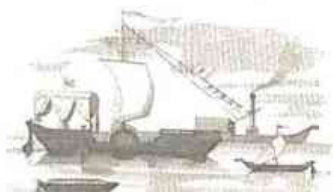
20 Turimas omenyje čekų kilmės jėzuitas Baltazaras Hostovinas (Baltazar Hostounsky vel Hostowski, 1534 ar 1535–1600), kartu su Jonu Pranciškumi Komendone atvykęs į Lenkijos ir Lietuvos valstybę, viceprovincijolas. Nuo 1571 m. skaitė poleminės teologijos paskaitas vyresniesiems Vilniaus jėzuitų kolegijos mokiniams.

** Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, Wilno, 1845, cz. 3, s. 40 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Autorius ir šį kartą cituoja Juozapo Jaroševičiaus veikalą. Žr. *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów dawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag*

nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chreściankiej wiary. Puslapis ir šį kartą nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 72“. – R. G.]

21 Mikalojaus Radvilos Juodojo (Mikołaj Radziwiłł Czarny, 1515–1565).

22 Korektūros klaida? Galbūt rankraštyje buvo parašyta „1540 m.“? Abraomas Kulvietis Vilniuje mokytojavo nuo 1540 m. Apie šią mokyklą žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje* (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis), p. 303–304. Antra vertus, atrodo, kad Konstantinas Tiškevičius šią klaidą galėjo padaryti ir beatodairiškai sekdamas Juozapo Jaroševičiumi. Žr. Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów dawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chreściankiej wiary*, s. 80.

pirmiausia funduotos Abraomo Kulviečio – pirmojo reformacijos skleidėjo Lietuvoje. Veikė Radvilų įsteigtos gimnazijos Slucke ir Kėdainiuose, kurios dar 1555 m. buvo vadinamos Radvilų mokyklomis. Mokyklos buvo ir Naugarduke, Nesvyžiuje, Zaslavyje, Paniovcuose. Veikė ir mažesnės parapijų mokyklėlės prie kitų evangelikų bažnyčių. Nemažai spaustuvių, spausdamos disidentų raštus, skleidė Kalvino mokslą Lietuvoje. Pačiame Vilniuje tokių spaustuvių buvo keletas, o svarbiausia – apie 1576 m. įsteigta Radvilų spaustuvė, vėliau perleista jėzuitams. Disidentų raštus, nukreiptus prieš jėzuitus ir katalikų tikėjimą, Vilniuje spausdino Danielius iš Lenčycos, Jonas Karcanas, Jonas Hlebavičius²³. Radvilų spaustuvės buvo ir Lietuvos Brastoje bei Nesvyžiuje. Laske – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raikytojo Jono Kiškos iš Cechanoveco, uolaus arijono, lėšomis buvo išlaikoma²⁴. Liubčioje Petras Blastus Kmita taip pat savomis lėšomis spaustuvę įsteigė ir 1595–1655 m. spausdino kalvinų ir marijonų raštus²⁵. Galop tokia spaustuvė veikė Ašmenoje, Manvydo Dorohostaiskio dvare²⁶.

Kai taip plito disidentų mokyklos ir spaustuvės Lietuvoje, joje gyvenantys rusinai apie tokias ir sau pradėjo mąstyti. Jie jau turėjo tris mokyklas: vieną Kijeve, antrą Pinske, o trečią Oršoje. Joms plėsti 1590 m. išsirutino tris privilegijas: pirmoji jų leido atidaryti broliją ir įkurti mokyklą mokyti graikų ir rusų kalbos, antroji – Vilniui dėl brolijos ir mokyklos prie Švč. Trejybės cerkvės išlaikymo, kurioje būtų mokoma graikų, lotynų, lenkų ir rusų kalbų, trečioji – Brastai, tokiai pat brolijai ir mokyklai prie Šv. Mikalojaus cerkvės įsteigti, kur būtų mokoma graikiškai, lotyniškai ir rusiškai. Babičiaus ir Mamoničiaus²⁷ spaustuvės Vilniuje išspausdino: pirmoji – 1525 m. Skorinos knygą *Аностон* („Apaštalas“), antroji 1575–1617 m., be bažnytinių knygų, išleido ir Zizanijos senosios slavų kalbos gramatiką, paskelbė III Lietuvos Statutą rusų kalba ir pirmąjį lenkišką jo vertimą²⁸. Spaustuvėje Vievyje turėjo būti išleista Meletijaus Smotrickio slavų gramatika ir ten pat 1611 m. išspausdintas Naujasis Testamentas²⁹. 1568 m. Grigalius Chodkevičius spaustuvę įkūrė

23

Plačiau apie šiuos spaustuvininkus žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje* (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis), p. 448–449.

24

Apie Joną Kišką žr. Ten pat, p. 473–474 ir kt.

25

Turimas omenyje garsus spaustuvininkas Petras Blastus Kmita (Piotr Blastus Kmita, apie 1560 – apie 1629), iš pradžių dirbęs Jono Karcano spaustuvėje Vilniuje, o po to dėl persekiojimų išsikėlęs į Liubčią.

26

Tikriausiai Mikalojaus Manvydo Dorohostaiskio (Mikołaj Dorohostajski, ~1530–1597).

27

Tiksliau būtų: „Mamoničių“. Žr. išnašą apačioje.

28

Turimos omenyje Vilniuje veikusios Jokūbo Babičiaus ir Mamoničių spaustuvės (1582–1601 m. spaustuvei vadovavo Luka ir Kuzma Mamoničiai, nuo 1601 m. – Leonas Mamoničius). 1522 m. Vilniaus burmistro Jokūbo Babičiaus namuose Pranciškaus Skorinos (prieš 1490–1551) įkurta spaustuvė laikoma pirmąja tokia poligrafijos įmone Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Šioje spaustuvėje ir buvo išleista garsioji Skorinos knyga *Аностон*, kurioje buvo sudėti tekstai iš Naujojo Testamento. Ten pat 1596 m. buvo paskelbta ir Lauryno Zizanijos (*Лаврентий Зизаний* vel *Лаврентий Тустановский*, ? – po 1633)

gramatika – *Грамматика словенска* („Slavų kalbos gramatika“).

29

Konstantinas Tiškevičius mini Stačiatikių Bažnyčios veikėją, 1620 m. slapta įšventintą Polocko stačiatikių arkivyskupu, gyvenimo pabaigoje priėmusį bažnytinę uniją Meletijų Smotrickį (*Мелетій Смотрицький* vel *Melecjusz Smotrycki*, 1577–1633). Be kitų veikalų, 1619 m. Vievyje buvo išspausdinta Smotrickio slavų kalbos gramatika. Mamoničių spaustuvės leidinių būta ir Lahoisko bibliotekoje, tą rodo Konstantino Tiškevičiaus dovanojimai Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai. Žr. „Roczne posiedzenie Kommissji Archeologicznej Wileńskie“, *Виленский вестник*, 1860, № 6 (19 января), s. 48.

Zabluduve³⁰. Daugelis vienuolynų taip pat turėjo rusiškas spaustuves, antai: Kuteinos vienuolynas prie Oršos, bazilijonų Supraslyje, kuriame išleista slaviška liturginė knyga *Миня общая* („Bendroji minėja“)³¹ ir t. t.³²

Naujai įkurtoji Šventojo Jono kolegija, norėdama atsiriboti nuo tokios stiprios disidentų įtakos, nutarė savo veiklą Lietuvoje pradėti apimdama mokslo sritį. 1570 m. gegužės 8-ąją, Šv. Stanislovo dieną, jėzuitai atidarė pirmąją mokyklą Vilniuje. Nepaliaujama įtaka veikė galinguosius ponus, todėl nemažai jų tapo jėzuitų šalininkais. Netgi karalius Zigmantas Augustas³³ ši sambūrį ir jo įtaką turėjo vertinti palankiai, nes paskutiniaisiais savo valdymo metais atidarytai mokyklai – Vilniaus kolegijai – dovanojo savo biblioteką, buvusią Vilniaus pilyje. Karaliaus pavyzdžiu Vilniaus kapitula, vyskupo Protasevičiaus skatinama, 1570 m. į jėzuitų kolegiją perkėlė visą po vyskupo sufragano Albinijaus³⁴ mirties likusią biblioteką. Vėliau Lukošius Krasnodembskis, apie 1598 m. apgynęs filosofijos magistro laipsnį Ingolštate, kolegijai užrašė didelį itališkų ir ispaniškų knygų rinkinį³⁵. Galop Lietuvos pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega 1655 m. sudarytu testamentu jėzuitams paskyrė turtingą, jo paties ir jo tėvo³⁶ Ružanuose surinktą biblioteką³⁷. Tokiomis didelėmis dovanomis apipilta Vilniaus kolegijos biblioteka vis labiau augo ir turtėjo. Sykiu su jos augimu akivaizdžiai didėjo ir šios draugijos galia Lietuvoje. Jėzuitų įtaka pradėjo svariai reikštis tiek per galingiausių disidentų šeimų atsivertimą į katalikų tikėjimą, tiek ir palenkus savo pusėn visus gyventojų sluoksnius. Krokuvos akademija šviesos ir galios spindesiu, kokį buvo pelnusi krašte, temdė ir paralyžiavo jėzuitų siekius. Siekdami priešintis

30 Konstantinas Tiškevičius rašo apie Vilniaus kaštelioną, nuo 1566 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didįjį etmoną Jurgį *vel* Grigalių *vel* Grigą Chodkevičių (Grzegorz *vel* Hrehory Aleksandrowicz Chodkiewicz, ?–1572), gyvenimo pabaigoje taip pat palinkusį į reformaciją. Apie tai žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje* (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis), p. 253.

31 Kurį konkrečiai šio apeigyno leidinį Konstantinas Tiškevičius turi omenyje, nustatyti nepavyko.

32 Be abejonės, daug informacijos apie pirmąsias spaustuves Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Konstantinas Tiškevičius bus perrašęs iš Juozapo Ignacijaus Kraševskio veikalų. Žr. [Józef Ignacy]

Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 4, s. 62–64.

33 Žygimantas Augustas.

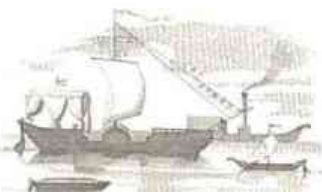
34 Turimas omenyje Vilniaus vyskupas sufraganas, literatas, bibliofilas, kolekcininkas Jurgis Albinijus *vel* Albinas (Jerzy Albinus *vel* Albinus, apie 1500 ar 1510–1570).

35 Kitais duomenimis, Vilniaus akademijos auklėtinis, Alšėnų klebonas Lukošius Krasnodembskis Ingolštato universitete filosofijos daktaro (Sic!) laipsnį apgynė 1594 m. (Sic!). Žr. *Vilniaus universiteto istorija (1579–1803)*, redakcinės kolegijos pirmininkas Vytautas Merkys, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 208. Šią ir kitą informaciją apie Vilniaus akademijos biblioteką Konstantinas Tiškevičius bus nurašęs iš Juozapo Jaroševičiaus veikalų. Žr. *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od*

czasów dawniejszych do końca wieku XVIII, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chreścianskiej wiary*, s. 88.

36 T. y. žymiojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinio veikėjo, kanclerio, Vilniaus vaivados ir didžiojo etmono Leono Sapiegos (1557–1633).

37 Apie šį Vilniaus akademijos auklėtinio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos (Kazimierz Leon Sapieha, 1609–1656) dovanojimą žr. Ten pat. Apie Sapiegos testamentą bei bibliotekos dovanojimą akademijai, šių rinkinių likimą plačiau žr. Alma Braziūnienė, „*Biblioteca Sapiehana* – europinės LDK kultūros veidrodis“, *Biblioteca Sapiehana. Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys (katalogas)*, sudarė Aušra Rinkūnaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. XVI–XXIV.

šiai jiems kliudžiusiai institucijai, jie rūpinosi įsteigti akademiją Vilniuje – nepaisant to, kad daugelis turtingų dignitorių, priešišku jėzuitų mokslo pagrindams, jų įtakos besibaiminančių, tam sumanymui priešinosi. Tačiau savo įrodyti jėzuitams pavyko. Nepraėjo aštuoneri metai nuo pirmosios mokyklos Vilniuje atidarymo, o štai Steponas Batoras, nors širdyje jėzuitų ir nemėgdamas, bet ieškodamas jų paramos, kuri padėtų pelnyti jam Romos palankumą, 1578 m. liepos 7 d. Lvove paskelbta privilegija ne tik patvirtino akademijos Vilniuje steigimą, bet ir antrąją, kitą, 1579 m., balandžio 1-ąją paskelbta, patvirtino vyskupo Protasevičiaus Teologijos katedrai duotą fundaciją. Taigi Vilniaus akademiją visomis jos prerogatyvomis su krokuviške sulygino. Pirmuoju Vilniaus akademijos rektoriumi tapo Petras Skarga-Povenskis³⁸. Kaip puikiai ši įstaiga sugebėjo pelnyti visuomenės pasitikėjimą, akivaizdžiai rodo tai, kad 1786 m. akademijoje jau mokėsi septyni šimtai mokinių.

Jėzuitai neapsiribojo bajoriškos kilmės jaunimo orientavimu į mokslą – troško užvaldyti visų luomų protus ir tuo tikslu patraukė savo valdžiai jaunuosius dvasininkus. Jėzuitams buvo atiduota Vilniaus diecezijos pasaulietinė seminarija ir jų valdoma ji išliko iki 1652 m. lapkričio 4-osios. 1613 m. Žemaičių vyskupo Paco³⁹ prašymu jėzuitams buvo pavesti ir šios vyskupijos seminarijos klierikai. Tarsi jiems to būtų buvę dar maža, savo globon paėmė ir alumnatą, kurį 1595 m. iš anuomet vakuojančios Vilniaus vyskupijos lėšų nuncijus, Vilniaus vyskupijos vizitatorius Malaspina⁴⁰ buvo įsteigęs dvidešimčiai lietuvių, ketinančių tapti dvasininkais. Taigi visi mokslo Lietuvoje siekė luomai, kai tik patenka jėzuitų valdžion, t. y. du karaliai – Steponas Batoras ir Zigmantas III⁴¹, įkandin jų ir Radvilos, Chodkevičiai, Sapiegos, taip pat turtingiausia bajorija lenktyniauja tarpusavyje, kas daugiau padidins savo vaikų mokytojų turtus dvarais ir kapitalais. Netrukus pasipylė jėzuitų kolegijos Kaune, Gardine, Kražiuose, Smolenske, Polocke, Nesvyžiuje, Vitebske, Oršoje, Brastoje, Pinske, Minske, Mscislave, Daugpilyje, Mintaujoje, Alūkstoje, Šionberge. Be kolegijų, veikė dveji namai Vilniuje: profesų⁴² ir *probationis*⁴³, iš kurių įkurtos dvi rezidencijos Naugarduke ir dvi misijos – Varniuose ir Barysave. Kiekviena šių kolegijų tuoj atverdavo mokyklą jaunimui, o disidentų mokyklos būdavo persekiojamos ir esant tokiai padėčiai išsilaikyti negalėjo. Vilniaus kalvinų mokykla 1581 m., taigi nepraėjus nė vienuolikai metų nuo jos konkurentės atidarymo, visiškai nusmuko. Dar kažkiek laiko ji vegetavo, kol galutinai buvo uždaryta, kai ne be jėzuitų pagalbos buvo iškelta anoji garsioji byla dėl šaudymo iš lanko į Šv. Mykolo bažnyčią⁴⁴. Nesvyžiaus

38 Jėzuitų teologas Petras Skarga (tikr. Povenskis) Vilniaus akademijos rektorius pareigas ėjo 1579–1584 m.

39 Konstantinas Tiškevičius mini Žemaičių vyskupą Mikalojų Pacą, šias pareigas ėjusį 1610–1618 m.

40 Turimas omenyje 1592–1598 m. popiežiaus nuncijus Lenkijos ir Lietuvos valstybėje Germanicas Malaspina.

41 Zigmantas Vaza.

42 T. y. vienuolių, davusių įžadus.

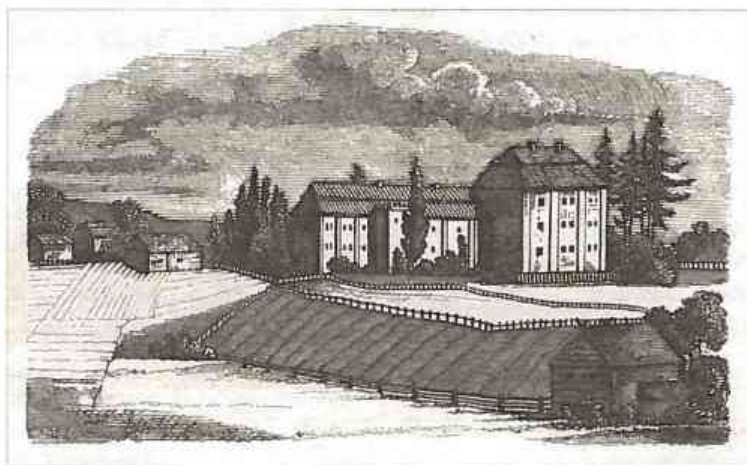
43 Trečiosios probacijos (lot.). Vilniaus trečios probacijos jėzuitų vienuolynas (jėzuitų namai) buvo greta Šv. Rapolo bažnyčios. Trečiosios probacijos jėzuitų namai buvo skirti ordino vienuoliams, besiruošiantiems tapti profesais, t. y. duoti paskutiniuosius iškilminguosius įžadus.

44 Reformatų (Konstantino Tiškevičiaus tekste – kalvinų) bažnyčios Vilniuje ne

kartą buvo nukentėję nuo fanatikų ir degintos, bet vėliau vėl atstatomos. Tiškevičius čia mini penktąją iš eilės reformatų bažnyčią, taip pat po eilinio išpuolio sunaikintą ir vėl apie 1612 m. atstatytą, tačiau po beveik trisdešimties metų dar kartą nukentėjusią: 1639 m. už kuosų šaudymą iš lanko į šalia stovėjusios katalikiškos Šv. Mykolo bažnyčios bokštą, kaip tada buvo rašoma teismo dokumentuose, buvo išprovokuotas paskutinis šioje vietoje susidorojimas su reformatais. Teismas priteisė reformatams patiemis nusigriauti bažnytinį kompleksą ir išsikelti už miesto sienų į dabartinę

ir kitos kalvinų mokyklos visai sunyko. Tik vienai Slucko gimnazijai pavyko atsispirti jėzuitams ir iki šiol ji išliko. Dabar tai vienintelė aukštoji kalvinų mokykla Lietuvoje⁴⁵.

Tuo tarpu Žadiškės – nežinau kaip – atiteko kažkokiam Minkevičiui⁴⁶, kuris, tapęs jėzuitu, draugijai šį dvarą užrašė. Tėvai jėzuitai, perėmę šį turtą, neilgai ten gyveno buvusiuose mediniuose namuose. Netrukus pradėjo mūryti tą puikų trijų aukštų gražų, turintį subtilius skliautus ir išgražintą puikiai suprojektuotais papuošimais vienuolyną, pastatytą trigubo kryžiaus formos, kurio tik maža dalis, bet puikiausiai išsidėsčiusi ant skardingo Neries kranto, gyvenama dabartinių savininkų, šiuo momentu yra gerai užlaikoma. Kita šio pastato dalis stovi be stogo ir langų, gyvenama tik žemutinėje dalyje, senų skliautų pridengtoje. Erdviuose požeminiuose rūsiuose ir celėse, kitados priklausiusiose dievobaimingiesiems tėvams, yra dvaro šeiminys būstas ir ūkiniai sandėliai. Refektorijus⁴⁷ ir kitos salės paverstos svirvais javams supilti. Viršutiniuose aukštuose viskas virtę griuvėsiais, net graudu žiūrėti. Vėjas, šaižiai švilpdamas, kiaurai košia pro langus. Tuščiuose kamptuose voras laisvai savo audeklus audžia, o šikšnosparniai, tūnantys griuvėsiuose, kas vidurnaktį ten pradeda savo žaidimus. Mums tie griuvėsiai – gyvas paveikslas prarastos didybės ir galios, kokią tada turėjo ši draugija. Kiekviena žemiška didybė, kiekviena laikina šio pasaulio galybė savo nuopoliu yra panaši viena į kitą – ir joje per plyšius vėjas košia, ir čia voras, tarsi liūdesio atstovas, savo juodą siūlą audžia, o pyktis ir pavydas, it nelaimę skelbiantys krankliai ant gulincio lavono, savo šėtoniškų vestuvių dainelę linksmai gieda.

Žadiškių jėzuitų vienuolynas

Pylimo gatvėje esančias reformatų kapines. Plačiau apie šiuos nesutarimus žr. Józef Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 1, Poznań, w Drukarni Orędownika na Garbarach № 45, 1842, s. 201–231.

45

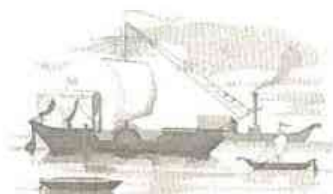
Konstantinas Tiškevičius nesuklydo – Slucko gimnazija veikė visą XIX a. Plačiau apie tai žr. Aldona Prašmantaitė, „Lietuvos evangelikų bažnyčių istorijos bruožai XIX a.“, *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, sudarė Arthur Hermann, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 192.

46

T. y. Adomui Minkevičiui (Adam Minkewicz, 1684–1740), jėzuitui, vėliau Pinsko ir Nesvyžiaus jėzuitų kolegijų rektoriui. Plg.: Ignacy Chodźko, „Brzegi Wiliu“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 126.

47

T. y. vienuolyno salė, valgomas.

Vienuolyno vidaus koplyčia buvo skirta kasdienei dvasios tėvų maldai, o didesnių švenčių ir iškilmių apeigas atlikdavo medinėje parapijos bažnyčioje. Parapinę mokyklėlę, kitados įkurtą Komaro⁴⁸, pakėlė iki septynių klasių mokyklos rango, mokytojus skirdavo iš savo tarpo. Mokymosi patalpos nebuvo nei puikios, nei patogios, nes apie naujos mokyklos statybą tėvai jėzuitai dar neturėjo laiko pagalvoti.

Kadangi visuomenės švietimas kiekviename krašte buvo ir yra didžiausio susidomėjimo objektas, nes tai yra ne kas kita kaip rūpestis lavinti naujas kartas, kurios turi pakeisti senąsias, pasaulį paliekančias, ir toliau naudingai tarnauti savo kraštui ir visai žmonijai, galbūt būtų ne pro šalį atidžiau pažvelgti į šį pastatą, kuriame jaunuomenei buvo įskiepyti pirmieji mokslo pagrindai, kur ji buvo mokoma tikėjimo ir pamaldumo. Kad su- teikčiau savo skaitytojams kuo tikslesnį vaizdą apie šią mokslo šventovę – Žadiškes, čia įdedu pažodinį išrašą iš autentiško Žadiškių iliustracijos akto. Šiuo dokumentu pagal Jo Šviesybės Kunigaikščio Mykolo Jeronimo Radvilos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kardininko, seimo ir generalinės konfederacijos maršalo, pa- rengtą instrukciją tą mokyklą perėmė Respublikos išdas. Šie nurodymai pradėti vykdyti Pranciškaus Poznia- ko, Ašmenos pavieta žemės teisėjo, o baigti Martyno Supinskiego, to paties pavieta medžioklininko, 1776 m. vasario 26 d. Dokumentą gavau iš dabartinio šios vietovės savininko. Taigi jame rašoma:

Mokyklos pastatas medinis, dengtas skiedromis. Nuo miestelio pusės – gonkas⁴⁹ su stulpeliais. Du trečdaliai gonko lubų iškalta lentomis. Iš šio gonko į priemenę – dvigubos⁵⁰ durys ant zoviesų⁵¹ ir geležinių kablių, su geležine rankena, su dviem antabomis⁵² pritvirtintu buomu⁵³, turinčiu kiaurai staktos pereinantį kaištį⁵⁴, o iš lauko pusės – prie staktos prikaltą metalinę plokštelę. Nuo tų durų į dešinę iš priemenės – oratorijus⁵⁵. Jo durys ant zoviesų ir geležinių kablių, su klemka⁵⁶ ir dviem prabajais⁵⁷. Trys langai užkalti lentomis. Pečias⁵⁸ pamatas

48 Kristupo Komaro. Žr. šio leidinio p. 110.

49 Gonkas (lenk. „ganek“, vok. „Gang“) – priebutis, prienamis, veranda. Plačiau apie gonką, kitaip – gonkeles, žr. *Lietuvių etnografijos bruožai = Очерку нумовскоу этнографии*, redagavo A[ngelė] Vyšniauskaitė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964, p. 239.

50 Kitaip – dubiltavos, t. y. durys, pagamintos iš dviejų eilių lentų. Vidaus pusėje lentos suleidžiamos į juostas, ant jų kalama antroji eilė lentų, kurios taip pat suleidžiamos įvairiomis kryptimis. Apie šią durų konstrukciją žr. Ten pat, p. 237.

51 Zoviesas (lenk. „zawias“), t. y. vyris.

52 Antaba (lenk. „antaba“, iš vok. „Hand habe“) – paprastai pakeliama ar nuleidžiama metalinė, žiedo pavidalo rankena. Meniškos antabos būdavo liūto galvos pavidalo su metaliniu žiedu nasruose. Šiuo atveju tikriausiai ąsos pavidalo vertikaliai prie durų pritvirtinta rankena. Išsamų antabos aprašymą, jos etimologiją žr. Rimantas Jاسas, „Žodynėlis“, p. 881.

53 T. y. strypu durims užtvirti.

54 Kitaip – durų skląstį, velkę.

55 T. y. koplyčia.

56 Klemka (lenk. „klamka“) – durų rankena, skląstis, klėbikis, kitaip – velkė, sklendė, stūma. Apie klemką žr. Vingaudas Baltrušaitis, Lina Žižliauskaitė, *Kaišiadorių etnografinis žodynelis*, Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2006, p. 53, Nr. 151.

57 Prabajus (bltr. „прабоу“) – durų staktoje įkaltas kablys, už kurio, duris uždariant, užsikabina kengė. Plg.: „Kablį užkabina už prabajaus“. Žr. LKŽ, t. 10 (Pirm – Pūžuoti), Vilnius: Mokslas, 1976, p. 483–484. (ž. „Prabajus“).

58 Pečias (bltr. „печ“) – šiuo atveju krosnis patalpai šildyti.

su dūmtraukiu. Kambario lubos apkaltos lentomis, grindys grįstos plytomis. Perėjus antras kambarys – skirtas infimais⁵⁹. Jo durys irgi ant zoviesų ir geležinių kablių su keturiais prabajais ir metaline plokštele. Du dideli stikliniai langai, du apgadinti stiklai. Šeši mediniai suolai, viena katedra, žalias pečius su dūmtraukiu, plytinės grindys, lubos – lentų. Einant atgal kitoje pusėje kambarys retorikos ir poetikos klasei. Jo durys ant zoviesų ir geležinių kablių su klemka, kabliuku ir penkiais prabajais. Trijuose stikliniuose languose dvylika apgadintų stiklų. Viena katedra, penki mediniai suolai. Žalias koklinis pečius su dūmtraukiu, plytinės grindys, o lubos – lentų. Toje pačioje pusėje kitas kambarys – sintaksės ir gramatikos klasei. Jo durys ant zoviesų ir geležinių kablių, su kabliuku ir trimis prabajais. Dviejuose stikliniuose languose – aštuoni įskilę stiklai. Penki mediniai suolai. Žalių koklių pečius su dūmtraukiu. Grindys plytinės, lubos – lentų. Jos priemenės vidury – salė, į kurią įeinama per dvigubas duris ant zoviesų ir geležinių kablių su dviem kabliais staktose, buomui iš vidaus uždėti.

Prie mokyklinio turto, išvardyto inventoriuje, randame užrašyta: „Kilnojamųjų širmų ant geležinių strypų *in numero*⁶⁰ dešimt ir dvi didelės uždangos“. Minėtame inventoriuje apie mokyklos biblioteką taip parašyta: „Bibliotekoje įvairių autorių knygų pateikta ir nustatyta esant *in numero* 582, jos lieka profesoriams laisvai naudotis. O šių visų knygų sąrašas *cum specifica denotatione authorum*⁶¹ sutvarkytas ir pasirašytas, *ad archivum*⁶² priskirtas ir jame padėtas.“

Išmūriję kolegiją, jėzuitai sumanė statyti bažnyčią. Šalia kolegijos ant Neries kranto pakloti šiai statybai pamatai, dar iki šiol matomi. Didelė būsimos šventyklos apimtis neleido jėzuitams skubėti. Reikėjo sukaupti jėgų ir medžiagų, nes visos jėzuitų bažnyčios mūsų krašte tik vienu tuo išsiskiria – puikumu, statytos su didele ištaiga. Kadangi jėzuitams Žadiškėse dar trūko lėšų, iki savo draugijos panaikinimo to mūro baigti jie nepajėgė. Būsimosios bažnyčios žymė – tik pamatai.

Savaime aišku, kad kai vienuoliai jėzuitai čionai apsigyveno, netrukus kilo įnirtingas karas su Žadiškėse įsikūrusiais kalvinais. Kitatikiams šio dvasinio karo pasekmės buvo pražūtingos. Jėzuitai juos taip persekiojo, kad kalvinai, negalėdami atsilaikyti prieš draugijos jėgą, buvo priversti bėgti ieškoti ramaus prieglobsčio nuo dažnų persekiojimų. Kadais Kiskienės Žadiškėse įkurdinti ir čia prarado savo nuosavybę, ir iš šios vietos turėjo pasitraukti, o mūriniai jų draugijos namai palikti ištuštėje.

Jėzuitai, apsivalę nuo kitatikių, kalvinų maldos namų nenorėjo paversti savo bažnyčia. Jie sumanė statyti bažnyčią ant jau paklotų pamatų – tai rodė jų paliktos stoginės, prikrautos plytų, kaip tai skaičiau anksčiau cituotame liustracijos akte. Ir kaip tik tada, kai rengėsi šiam darbui, kuris galėjo Lietuvą praturtinti dar vienu architektūros paminklu, tas bausis *non sint*⁶³, ištartas Klemenso XIV, viskam padarė galą. 1773 m. Apaštalu

59

Tipinį jėzuitų kolegijos modelį sudarė vadinamosios *studia humaniora*, t. y. trys gramatikos (*infima, grammatica, syntaxis*), poetikos (*humanitas*) ir retorikos (*rhetorica*) klasės, iš viso penkeri metai. Jas baigus buvo galima studijuoti filosofiją (trys metai) ir teologiją (4 metai). Čia derėtų prisiminti, kad ir pats Konstantinas Tiškevičius buvo puikiai

susipažinęs su jėzuitų mokymo sistema Polocko jėzuitų kolegijoje. Žr. *Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej zależnych*, s. 262. Taip pat žr. šio leidinio p. XXII, išnašą 39.

60

Pažymėta numeriu (lot.)

61

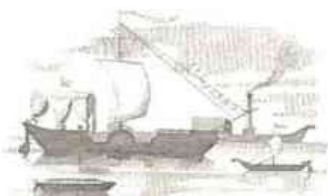
Nurodant autorių (lot.).

62

[archyvą (lot.).

63

Tenebūna (lot). 1761 m. Prancūzijos jėzuitai reikalavo ordino reorganizacijos. Būtent tuomet draugijos generolas Lorenzas Ricci (1703–1775) ištarė atmintinų žodžius: „Sint ut sunt, aut non sint“ („Tegul būna tokie, kokie yra dabar, arba

Sosto bulė paskelbė pasauliui jėzuitų galios pabaigą. Iš viso krašto išvaryti ir iš gražių Žadiškių turėjo pasitraukti.

Tikriausiai neliksime abejingi ir kitam istoriniam paminėjimui apie Žadiškes – apie asmenis, sudariusius tą kolegiją, kai ji buvo likviduojama. Ir šiuos duomenis, išrašytus iš ano autentiško 1773 m. iliustracijos akto, savo skaitytojams pridedu.

Asmenų, sudarančių *in Collegio Żodziscensi communitatem*⁶⁴, sąrašas:

Tėvas Chodzka, baigus iliustraciją *ab officio*⁶⁵, iš pareigų dėl senumo išsištas.

Tėvai – Pšeciševskis, buvęs rektorius, Cechanovičius ir Bžozovskis – *annosi et emeriti patres*⁶⁶.

Tėvai – Juraga, mokyklų prefektas ir sekmadienio pamokslininkas, Liselichas, švenčių pamokslininkas, Lencas, misionierius – puikūs ir pavyzdiniai atliekantys savo pareigas kunigai.

Trys profesoriai:

Tėvas Gotolfas – retorikos ir poetikos, tėvas Janovskis – sintaksės, tėvas Leisas – gramatikos. Infimijoje moko klierikai. Visi puikiu klasių mokymu ir gabumų mokslams lavinimu labai pasižymėję.

Be to, tėvas Gotolfas pasižymi tuo, kad ne tik nuolat supažindina su naudingais ir vertingais savo dalyko pavyzdžiais, bet ir papildomomis valandomis dėsto geometriją. Savo ruožtu tėvas Janovskis – prancūzų, o Leisas – vokiečių kalbas. Tėvas Švedovskis – broliukas, zakristijonas ir kolegijos ūkvedys.

Likvidavus Jėzuitų ordiną, Žadiškės tapo krašto nuosavybe, ir šį dvarą Stanislovas Augustas dovanavo artilerijos generolui Potockiui⁶⁷, o šis jį pardavė Liaskariui. Senovinė Liaskarių giminė apsigyveno Žadiškėse. Puikus pojėzuitinis vienuolynas tapo Liaskarių rezidencija. Pasakojama, kad ši šeima Žadiškėse gyvenusi labai prabangiai, kad tuose iš išorės nuostabiuose rūmuose, tarp kurių sienų viduje pirma skambėjo tik maldos, kasdien kartojamos pamaldžių ir mokslui atsidavusių draugijos tėvų, dabar gaudė nuo linksmybų, nepaliaujamai čionai besirenkančių ir dosniai vaišinamų svečių pramogų. Tačiau neilgai Žadiškėse truko tokia prabanga. Po Liaskarių dvaras buvo suskaidytas į atskiras mažiau turtingų šeimų valdas.

Medinė bažnyčia, pirmiausia Komaro⁶⁸ funduota, jau visiškai suseno ir rengėsi sugriūti. Prieš 50 metų Žadiškių klebonas, toks kunigas Stanevičius, užuot restauravęs medinę bažnyčią, turėdamas greita klebonijos nuniokotus buvusius kalvinų maldos namus, juos savo pastangomis atnaujino ir pavertė katalikų bažnyčia. Šie maldos namai, persekiojamų kalvinų palikti ir ilgą laiką buvę tušti, prieš pusę amžiaus vėl virtę šventove, šiandien yra Žadiškių parapijos bažnyčia. Tik tiek sugebėjau surinkti žinių apie Žadiškes, daugiausia žodinių pasakojimų, kadangi vietiniams archyvams neseniai sudegus, rašto

tegul visai nebūna“, lot.). Taigi Klemenso XIV frazė buvo tarytum atsakas į šiuos žodžius. Popiežiaus bulė apie Jėzuitų ordino uždarymą paskelbta 1773 m. liepos 21 d. Kiek kitokį šių žodžių aiškinimą žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wili“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 3, s. 19–20.

64
Žadiškių kolegijos bendruomenė (lot.)

65
Iš pareigų (lot.).

66
Labai seni, tėvai emeritai (lot.).

67
Stanislovui Feliksui Ščensnui Potockiui. Apie jį žr. šio leidinio p. 19, išnašą 74.

68
Kristupo Komaro.

šaltinių duomenys apie šią vietovę pražuvo⁶⁹. Šiandien Žadiškės priklauso dvarininkui ponui Konstantinui Milačevskiui.

Pasibaigus mišparam susipažinau su šios gražios vietos savininkais, kurie atėjo ant kranto, kad apžiūrėtų mano kelionės laivą. Susipažinome greitai, nes su tokiais mandagiais ir svetingais žmonėmis, kokie yra Žadiškių savininkai, pažintis mezgasi lengvai ir savaime. Tuoju pat buvome pakviesti į namus. Mums buvo parodytas didelis svetingumas, tačiau juo galėjau pasinaudoti tik iš dalies, nes buvo daug kasdienio rašymo darbo. Antra vertus, niekur lengviau jo neatliksi kaip ten, kur jautiesi esąs namuose. Maloniai praleidau vakarą ponų Milačevskių draugijoje: ne tik mielai ir nuoširdžiai priėmė, bet ir pralinksmino mane gražia muzika, kurią abu šie ponai buvo įvaldę tobulai. Po maloniai praleisto vakaro po oriais jėzuitų mūrų skliautais tarp nuoširdžios gražiųjų Žadiškių ponų šeimos, pakviestas rytojaus pietų, apie pusiaunaktį širdingai atsisveikinau šeimnininkus. Nuvargintas dienos darbų ir kelionės, iškankintas praėjusios dienos nuotykių, rengiausi miegoti, kad naujai sustiprinčiau savo jėgas. Jau gerokai buvau nusnūdęs, jau ėmė brėkšti diena, kai žadina mane tarnai – esą pasiuntinys nori kažkokį laišką skubiai man įteikti. Pasiuntinys!? Iš kur? Kieno? Kaip buvo galima sužinoti, kur esu, kai, kelias savaites plaukdamas Nerimi, niekam nerodydamas gyvybės ženklų, buvau išsigavęs į tolimus ir maniškiamis nežinomus kraštus? Gal kokia nelaimė, šaukianti mane grįžti? Šie klausimai miegus išblaškė vienu mostu ir kaip žaibas persmelkė protą. Pas mane, į valstiečio klojimą, kuriame buvau apsistojęs, buvo atvestas kažkoks nepažįstamas žmogus. Žemai nusilenkęs padavė man laišką ir tarė:

– Tai nuo kunigo.

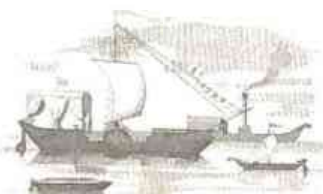
Tai buvo Daniušavos kunigo klebono rašytas laiškas. Galbūt derėtų iš pagarbos luomui nutylėti apie jį, tačiau kadangi tai sprendė mano pasirodymo Daniušavoje klausimą, esu priverstas užrašyti čionai laiško žodžius, susijusius su vertinimu, kuris man bedievio vardą tame kaimelyje prilipdė. „Daniušavos parapijoje, – rašo man kunigas klebonas, dar nuo tėvų jėzuitų laikų tikima, kad jei kam pasakysi: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus, o girdintis neatsakys ar pradės kitą kalbą, tuomet tokį žmogų laiko burtininku ar labai blogu žmogumi. Jeigu šiandien Maloningąjį poną palaikė antikristu, tai tik dėl šios priežasties.“ Ir toliau *post scriptum*, t. y. šio laiško gale, priduria: „Taigi matyti, kad norint neįžeisti mūsų dievobaimingų tikinčiųjų ir norint išsiaiškinti jų paslaptis, nereikia atsakyti *in secula seculorum*, kurio jie nesupranta ir priima kaip tyčiojimąsi iš bažnyčios, bet reikia tokia kalba atsakyti: „Per amžių amžius. Amen.“ Jei ne – palaikys antikristu.“

Gautasis laiškas man atvėrė Daniušavos valstiečių vakarykščių pasitarimų slėpinį. Kad buvau palaikytas keliaujančia mirtimi – tai man jau buvo sakiusios Daniušavos moterys. Tačiau, kad buvau palaikytas burtininku ir antikristu, sužinojau pirmą kartą tik iš šio laiško, gauto Žadiškėse. Iš tikrųjų neįtikėtinas dalykas, kad dabartiniame Apšvietos amžiuje dar galima susidurti su tokia atsilikusia mintimi. Kad tokia išsilavinusiame krašte, kokia yra Lietuva, atsiras toks užkampis, kuriame žmogų, kuris darbuojasi ieškodamas įdomių

69 Jautrią ir pagavią Žadiškių apybraižą taip pat žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 53–59, 126–127; t. 3, s. 12–16, 21–24 ir kt. Chodzka savo pasako-

jimą papuošė ir puikia Juozapo Ozemblovskio dirbtuvėse atspausta Žadiškių panoramos litografija. Žr. Ten pat, ser. 2, t. 3, p. 12–13. Kaip buvo galima ne kartą įsitikinti anksčiau, ši knyga turėjo didelį poveikį ir Konstantinui Tiškevičiui – kai

kurios jos teksto vietos perpasakotos tiesiog pažodžiui. Šiandieninį Žadiškių bažnyčios vaizdą žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 11.

liaudies gyvenimo detalių, palaikytų burtininku ar blogu žmogumi. O dar juokingiau – antikristu. Pavardę, pasirašytą tame laiške, pasilaikysiu sau, jos paskelbimas nieko neišspręs dėl Daniušavoje apie mane paskleistos abejonės⁷⁰. Su tikru džiaugsmu tik pasakysiu, kad vienintelį kleboną per visą mano kelionę sutikau, kuris pasirodė abejingas mano ieškojimams. Kiti dvasininkai, kuriuos taip dažnai lankiau Neries krantuose, visur pasižymėjo mokslu, savo pašaukimo uolumu, mano darbo supratimu ir svetingumu.

Kur tik įžengdavau po svetingu pakrantės klebonijos stogu, visur rasdavau pasirengusius ir trokštančius padėti mano moksliniame darbe, visur sutikau atviras širdis, o jose tą įgimtą mums svetingumą, kur paskutinį žiupsnį druskos su keliaujančiu atvykėliu džiaugsmingai dalijasi.

IX

Atėjo rytas, o su juo prasidėjo įprasta tvarka ir tos dienos darbai. Visą pusdienį praleidome tvarkydami nebaigtus užrašus ir būtiną korespondenciją. Papietavę pas ponus Milačevskius, leidomės toliau. Nuoširdi Milačevskių pora lydėjo mus porą mylių iki Tupalščynos. Ten pakviestas arbatos galėjau apžiūrėti seną lietuvių pagonių aukojimo akmenį, ant kurio senovėje esą degęs *Znicz*¹, bei tą kūdrą ir tą krioklį – čia kitados stovėjo Jėzuitų malūnai, apie kuriuos ponas Ignacijus Chodzka savo kūrinyje *Brzegi Wilii* taip gražiai ir poetiškai rašo². Ponų Milačevskių šeima, mano pakviesta į laivą, pakvietimą priėmė, ir apie trečią valandą drauge pajudėjome.

Čionai Neris visą laiką teka tarp vaizdingų krantų. Pusiaukelėje tarp Žadiškių ir Tupalščynos vėl nauja kliūtis upėje – nuo kairiojo kranto daugiau negu iki pusės ji vėl užversta akmenimis. Laivai tegali praplaukti pro siaurus vartus, esančius prie dešiniojo kranto. Smarki vandens srovė, pačiupusi laivelį, kuriuo plaukėme, sparčiai pernešė jį per tą nesaugią perėją. Tai antroji didesnė Neries rėva, vadinama Plėšike³, gal dėl tos priežasties, kad vanduo šioje vietoje plėšte plėšia ir traukia plaukiančius laivus. Šioje vietoje Neris siekia 19 sieksnių pločio, pačiuose vartuose vos 10 verškų arba 11 lietuviškųjų colių gylio, kaip matyti 2-ojoje atlaso lentelėje⁴. Perplaukę šią rėvą, stabtelėjome prie kairiojo kranto gražioje vietoje, netoli kaimo sodybos, švariai, tvarkingai ir turtingai pastatytos. Kai ponas

70

Šiandien nuo tų įvykių mus skiria daugiau nei pusantro šimto metų, todėl jau galima pasakyti ir to abejingojo Daniušavos klebono vardą – tai kunigas Eduardas Grigaliūnavičius (lenk., lot. „Eduardus Grygalunowicz“). Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi*, Annum Do-

mini MDCCCLVII [1857], Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1856, s. 87.

1 Žr. šio leidinio p. 8, išnašą 27, p. 123–124, išnašą ** bei p. 239, išnašą *.

2 Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 57–59.

3

Kitaip – Réviaka. Orig.: „Rawiaka“. Ninos Petkevič ir Gendriko Petkevič nuomone, šios rėvos pavadinimas sietinas su žodžiais „plėšti“, „rauti“, „draskyti“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 61.

4

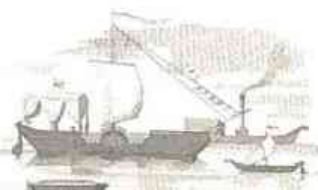
Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 2.

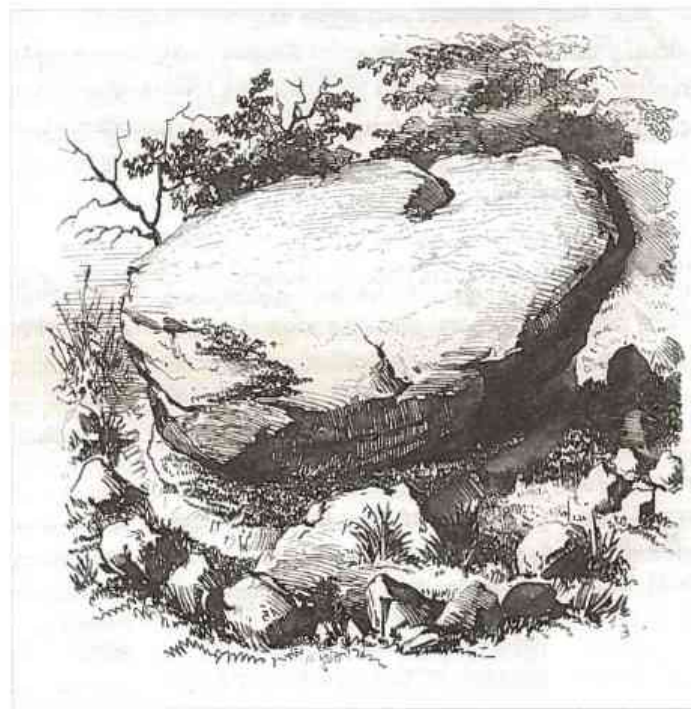
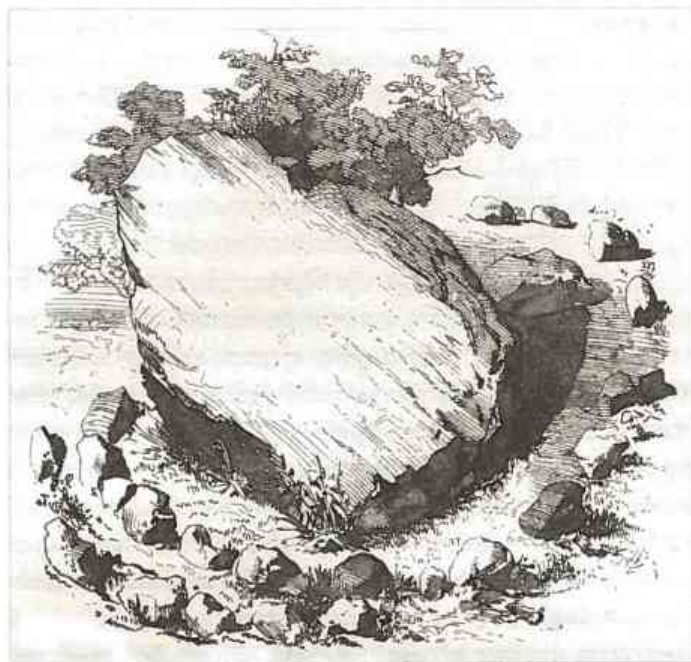
Šantiras ėmėsi matuoti ir kelti į popierių ką tik perplauktą rėvą, mes įžengėme į tų namų pastogę. Čia gyveno labai pasiturintis valstietis, pono Milačevskio eigulys. Jį vadino Chvalka. Jau labai senas žmogus, daugiau nei devyniasdešimt metų. Susikūprinęs, su lazdele, kretantis, bet tvarkingas ir dar tvirtas. Jo namuose yra trys dešimtys asmenų, ir jis sugeba visus suvaldyti, moka visus priversti laikytis deramos drausmės, o tai visai nelengvas dalykas. Tai tikras turtingo lietuvių valstiečio paveikslas. Pavyzdys, ką gali pasiekti kaimietis, kai dirba, o Dievas jį laimina. Chvalkos pastatai ant gražaus Neries kranto erdvūs, tvarkingi, švarūs. Gyvenamųjų trobų visai šeimynai sutilpti yra keletas. Vienoje jų, erdvoje, šviesioje ir švarioje, pats vienas gyveno šis kaimo šeimos patriarchas. Už gyvenamųjų trobų stovi svirnai, už svirnų – tvartai ir klojimai. Čia pat už namo – didelis bitynas. Šio ūkio turtą sudarė keletas arklių, keli jaučių kinkiniai, trisdešimt galvijų. O ir pinigų atsargų prikaupta. Pas Chvalką užsukome kaip pas labai seną žmogų, kad išsiklausinėtume apie šios vietovės senovės istoriją. Šeimnininkas mus priėmė svetingai. Pavaišino degtine, ant staltiese apdengto stalo padėjo duonos ir medaus. Ir tik tada, kai už stalo ant suolų susėdome, pradėjo pasakoti senas istorijas. Atmintį dar turėjo žviritį, gerą. Puikiai prisiminė Žadiškių jėzuitus, ir iš jo pasakojimo susirinkau nemažai duomenų apie šį miestelį. Papasakojo ir apie švedus, jų antpuolius šiuose kraštuose ir karinius gynybinius įtvirtinimus prie jo žemės ribos. Keliuku, einančiu per laukus, apaugusius gražiais javais, jis mus nulydėjo iki tos vietos. Pamatėme du vidutinio dydžio mišku apžėlusius pilkapius. Matyti ženklų, kad vienas jų mėginta kasinėti. Aš šio darbo nesiėmiau, nes saulė jau pradėjo slinkti vakarop, o dar mums reikėjo perplaukti Ašmenecą⁵ – pavojingą rėvą, kurios vakare niekaip neperplauksi. Be to, turėjome surengti atsakomąją vizitą Tupalščynoje ir apžiūrėti pagoniškojo *Znicz* vietą bei krioklį, prie kurio kitados stovėjo tie Jėzuitų malūnai. Senasis Chvalka man pasakojo, kad švedų karinių įtvirtinimų seniau būta daugiau, bet jie sunykę nuo žagrės, kuria nuo amžių dirbant lauką buvo išariami kaulai, o su jais kartą rastas ir geležinis kirvukas. Iš Prytuliakos (taip vadinama Chvalkos sodyba) išplaukėme į Tupalščyną. Ten mūsų laukė arbata, šeimnininko nuoširdžiai patiekta. Ją greitai išgėrėme, atsisveikinau su visa draugija ir išplaukėme – labai skubėjau. Netoli Tupalščynos, prie nuožulnaus kranto, apaugusio gražiu pušų šilu, nuo kur Neries, į kairę pasukdama, sudaro žavingą ir sykiu plaukiančiam pavojingą vingį, sustojome. Išlipome iš laivo ir patraukėme į šilą apžiūrėti ten esančio istorinio akmens. Laivas tuo tarpu nuplaukė į Ašmenecą rėvą. Tame šile visai netikėtai sutikome gausią draugiją damų ir vyriškių, einančių iš Tupalščynos. Tai dar vienas gražiosios Neries pakrančių gyventojų nuoširdumo įrodymas, kadangi visa draugija sumanė tą staigmeną, kad palydėtų mane šioje ekskursijoje. Tad pulku linksmai ėjome prie to akmens.

Tarp didžiulio pušyno, kuriuo čionai apžėlęs dešinysis Neries krantas, yra kalva, kurios papėdėje, akmenų apsuptyje, siekiančioje iki trijų uolekčių ploto, šonu guli penkių su puse uolekties aukščio, penkiolikos uolekčių apimties netaisyklingo ovalaus kūgio formos akmuo, amžiaus samanomis tarsi žile visas nuėjęs. Šiaurės pusėje šio didelio akmens ovalas baigiasi maža požemine tuštuma, susidaranti po dideliu plokščiu akmeniu, riogsančiu ant dviejų kitų, nuvirtusių briaunomis. Šis akmuo prieš trejus metus, kaip pasakoja čionykštės apylinkės gyventojai, dar stovėjęs stačias ant savo paties pamato, bet ankstesnis šios vietos savininkas sumanė iš jo padaryti antkapinį paminklą savo žmonai ir įsakė išjudinti. Tada akmuo buvo paverstas šonu, bet dėl pernelyg didelio svorio jo nepavyko nei patempti, nei sutvirtinti, todėl tos minties atsisakyta, o išverstas akmuo iki šiol guli šonu.

5

Kitaip – Ašmenėlės. Orig.: „Oszmianiec“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 61. Žr. šio leidinio ant-rą priešlapį, brėžinį 3.

Akmuo Neries krante priešais Ašmeneco rėvą

Šis akmuo dešiniajame Neries krante, priešais pavojingą Ašmeneco rėvą, kurioje nuo dešiniojo upės kranto einant – galybė įvairaus dydžio akmenų, ir sunku pereiti upę – apipintas itin įdomiais liaudies padavimais. Kai kokių nors mažiau žinomų reiškinių liaudis išsiaiškinti nesugeba, jos sąmonėje visur painiojasi šėtonas, be kurio galios nieko nepavyktų padaryti. Taigi tų akmenų nunešimą į upę žmonės šėtono galiai priskiria ir, nuoširdžiausiai tikėdami, pasakoja, kad kai jėzuitai sumanė statyti bažnyčią Žadiškėse ir kai jiems vietoje pristigo akmenų pamatams, nutarė jų iš tolimesnių apylinkių atsigabenti. Šėtonas, kuriam mintis statyti Žadiškėse bažnyčią labai netiko, nes jis bažnyčios ir kryžiaus kaip šventinto vandens bijosi, negalėdamas jėzuitams pakenkti įgyvendinant tą sumanymą, – nes dėl vienuolių šventumo buvo nelengva prie jų prieiti, nutarė savo šėtoniškėmis išdaigomis jų užmačias bent jau pasunkinti. Susikvietė savo kolegas ir vieną naktį velniai visus tuos jėzuitų numatytus akmenis sunėšė į vandenį ir jais upę užkišo. Kitus net į krantą permetė. Šis darbas trukęs visą naktį. Auštant, kai šėtonas nešė kažkur iš toli nuo kranto aną didelį akmenį upei galutinai užversti, ėmė brėkšti. Gaidys užgiedojo ir šėtonas jį toje vietoje paleido. Šiame liaudies padavime *Obrazy litewskie* autorius⁶ sąmojingai padarė šėtonų lenktynes, o prie akmens, apie kurį kalbame, šėtonas kibinęs ten besimeldusį jėzuitų broliuką, tačiau, jo maldingumo atbaidytas, tą akmenį vietoje palikęs. Kam šis pasakojimas įdomus, siūlau paskaityti pono Ignacijaus Chodzkos kūrinį *Brzegi Wilii*, kuriame autorius gražiai ir sąmojingai tą liaudies padavimą apsakymo forma pateikė⁷.

Palieku tą liaudies pasakojimą nuošaly, kadangi į jį, kaip senovės tyrėjas, norėsiu pažvelgti iš istorinių pozicijų. Taigi manau, kad tasai *Znicz* vertas atidesnio žvilgsnio. Tai nėra paprastas akmuo, likimo numestas lauke, kadangi jį žmogaus ranka taip kruopščiai parinktais akmenimis apdėjo ir tame akmeninių luitų rate, su išmone rūpestingai sudėtų, įtaisė slėptuvę, kurioje prieš daugelį metų buvo atkasti, kaip man pasakojo, du akmeniniai aukojimo kirveliai⁸. Ši slėptuvė šiandien jau mažai ką reiškia, o anksčiau aiškiai buvo aukojimo įrankių saugykla. Kas dar galėjo būti prie jos tas didelis akmuo, jei ne pagoniškojo tikėjimo Lietuvoje altorius? Iš senosios savo krašto istorijos žinome, kad tie dievams pašvęsti altoriai būdavo statomi ūksmingose giraitėse, ant didesnių upių krantų. Minėtas akmuo yra tokios iškilios išvaizdos, kokios ir reikėjo Dievo tarnystei senovės Lietuvoje. Stovi vidury ūksmingo šilo prabangioje tyloje, netoliese žavaus, gražiai tekančios upės vingio, taigi neabejotinai senovėje čia buvo šventykla. Čia buvo toji šventa vieta, prie kurios senovės lietuviai artindavosi pagarbiai, žemai nulenkę galvas⁹.

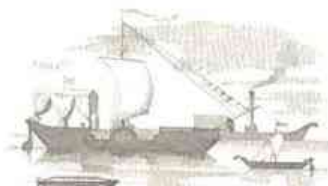
6 Ignacijus Chodzka.

7 Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 126–138.

8 Žr. šio leidinio p. 20, išnašą 79.

9 Konstantino Tiškevičiaus aprašytas akmuo šiandien saugomas kaip gamtos paminklas, esantis Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai priklausančio Ašmeneco (Ašmenėlio) pilkapyno teritorijoje (Gardino sritis, Smurgainių rajonas). Pilkapiai tyrinėti XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, o amžiaus pabaigoje išplėsti lobių ieškotojų. 1999 m. buvo pradėti archeologiniai tyrimai: pakartotinai ka-

sinėta 43 pilkapių grupė, esanti netoli Neries kranto, šalia sakralinio riedulio. Plačiau apie tai žr. Эдвард Михайлович Зайковский, „Исследование восточно-литовского кургана XIII века с кремацией у д. Ашмянец“, *Lietuvos archeologija*, t. 21, 2001, p. 413–419. Radiniai iš pilkapių pasklido pas privačius asmenis, tačiau jie saugomi ir Žadiškių kraštotyros muziejuje bei Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institute.

Ugnis – tai pirmasis ir seniausias mitas, kuris Lietuvoje, Lietuvos Rusioje ir visuose slavų kraštuose buvo garbinamas. Iš kur slavai yra gavę tą mitą – ar iš pirmiau gyvenusių genčių mitologijos, ar patys natūraliu instinktu pirmieji pradėjo ugniai duoti aukščiausią garbę, – leisti į tokias paieškas būtų tuščias reikalas. Gana to, kad, kaip žinome iš istorijos, ugnies garbinimas senovėje buvo beveik visų Žemės rutulyje įsikūrusių genčių mitologijos dalykas. Persams, kurie garbino Ormazdą¹⁰, saulė ir ugnis buvo Dievo Visagalybės vaizdinys. Indėnai panašiai ugniai lenkėsi. Šventąją ugnį kurstė romėnų vestalės. Lenkijoje iki šiol žinomos Sobutkos¹¹, o Rusioje ir Lietuvoje buvo linksmi švenčiama Kupolių šventė¹², liaudies papročiuose išlikusi iš pagonybės laikų. Šioje šventėje šokama ir linksmi dainuojama apie sukurtą laužą*. Ir tą deramos pagarbos ugniai bendrumą taip lengvai galima paaiškinti: šviesa buvo pirmasis dalykas, kuri nesuvokiamu būdu paveikė žmogaus protą. Nemokėdamas išsiaiškinti priežasčių tų gėrybių ir geradarybių, kuriomis šviesos spinduliai apipylė žemę, klaupėsi ir lenkėsi ligi žemės saulei, mėnuliui ir žvaigždėms. Ugnis – pirmykščio žmogaus nesuprastas gaivalas, ji jam ir geradarę saulę, ir šviesą tamsybėse atstojo, ir savo šiluma šildė. Žmogus jai nuolankiai nusilenkė ir uoliai ją prižiūrėjo, nes ji jam priminė geradarį, niekaip nesuprantamą šilumos ir šviesos šaltinį. Galbūt ir mirksinti ugnies liepsnelė, kuri taip stebuklingai ir subtiliai jungdamasi su oru jame retėja ir išnyksta, pirmiesiems žmonėms įkvėpė simbolinę mintį apie erdvę, begalybę, tarsi apie kitą, amžiną, niekada nenutrūkstamą gyvenimą, o savo naikinamąją prigimtimi priminė mirtį ir įprastą laikinųjų dalykų pabaigą. Taip Lietuvoje galėjo atsirasti iš slavų perimtas amžinosios ugnies garbinimo paprotys, palaikomas žynių, išrinktų iš žmonių, kurie Dievui garbę atiduodavo. Ta ugnis vadinta *Znicz***, „slavišku vardu Didžiajame Naugarde,

10

Konstantinas Tiškevičius tikriausiai turi omenyje zoroastrizmo panteono aukščiausiąją dievybę Ormazdą (orig.: „Ormazd“), šviesos, gėrio įkūnytoją ir globėją, aukščiausią proto ir išminties pradą. Šių laikų tyrėjų duomenimis, ši dievybė nesiejama nė su vienu konkrečiu gamtos reiškiniu ar jėga, taigi ir su ugnies garbinimu. Žr. *Mitologijos enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1999, p. 18.

11

Orig.: „Sobótki“, kitaip – „Sobótka“, t. y. Šv. Jono naktis.

12

Orig.: „Kupało“. Kupolių šventės aprašymą plg.: Žr. Eust[achy] hr[abia] T[y]szkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w Zachodnich guberniach Cesarstwa Rossyjskiego*, s. 15–16.

*

Išsamia ir mokliškai apdorotą informaciją apie Sobutkas (orig.: „Sobótki“) mums pateikia ponas Karolis Rogowski savo studijoje *O mogilach* („Apie pilkapius“). Kam įdomu, siūlau ją paskaityti. Žr. *Biblioteka Warszawska*, 1860, mies. lipiec, zes. 43 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Minėtus svarstymus apie Jonines žr. Karol Rogowski, „O rozkopaniu mogily w Siedliszowicach“, *Biblioteka Warszawska*, 1860, t. 3, s. 28–43. Savo ruožtu Tiškevičiaus mintis apie šį rašinį taip pat žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 16–18, przyp.* – R. G.]

**

Ponas Brzoza savo studijoje *Pilokalnie* („Piliakalniai“), paskelbtoje žurnale *Biblioteka Warszawska*, 1859 m. gruodžio mėnesio sąsiuvinyje, visiškai prieštarauja tam, kad ugnis, degusi lietuvių pago-

nių altoriuose, buvo vadinama *Znicz*. Jis remiasi Dlugošo kronikos žodžiais: *Vladislaus Rex ignem, qui perpetuus ab illis putabatur... et a Sacerdote eorum, qui Zincz appellabatur, et qui Supplicantiibus, ac de futuro rerum eventu Numen consulentibus, falsa dabat... responsa custoditum* [Karalius Vladislovas [t. y. Jogaila. – R. G.] ugnį, kuri [kaip] amžina jų buvo garbinama [...] ir jų kunigo, kuris *Zincz* būdavo vadinamas ir kuris nuolankiai prašantiems ir apie būsimą dalykų pabaigą dievų valios besiteiraujantiems melagystes pateikdavęs. – I. K.], įrodo, kad kunigas, sergintis ugnį, nuo lietuviško žodžio *Žinicz* – žynys, kilęs iš žodžio *Žinoć* – žinoti, buvo vadinamas *Znicz* [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Bolesław Brzoza, „Pilokalnie litewskie i źródło nazwy *Žnicza*“, *Biblioteka Warszawska*, 1859, t. 4, s. 782. Apie šį rašinį taip pat žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie*

Šiaurinėje Rusijoje, žinomą, reiškiančiu sunaikinimą. Šiame krašte šis garbinimas buvo įsigalėjęs nuo amžių, ir Lietuva nesipriešino savo altoriuje naikinamąją amžinai degančią ugnį pavadinti slavišku vardu¹³. Tas vardas, *Znicz*, turėjo būti priimtas anksčiau, nei apsikrikštijo Naugardas ir Kijevas, ir išliko per amžius. Užgesinta prie Neries, dar kažkiek laiko žėravo Žemaitijoje prie Nevėžio¹⁴. Ir toliau tos knygos 111-ajame puslapyje autorius pirminę pavadinimo *Znicz* reikšmę išveda taip: „Gniezne, Kolobžege, Vilniuje ir Naugarde, – rašo jis, – degė negestanti ugnis *Znicz*, skirta Nijos, valdančios prarajas, garbei¹⁴. Kreipiausi patarimo į kalbą, ir ši man atskleidė, kad tai gali reikšti kūrimą ir naikinimą, iš nieko sukūrimą (sutvėrimą) ir tą niekieno vietą, ir laiko tuštumą, kuriame kūrėjas kūrimu aiškiai apsireiškia. O tai atitinka teosofinį *kažkas, niekas*¹⁵. Visuotinę besąlygišką būtybę, kuri savo paties dėka ir pati savyje maitinasi ir egzistuoja, o tamsybėse išnyksta, kol neapsireiškia kiaušiniu (*motta*). Nija nėra kokia nors žemiausia eilinė dievybė – kaipgi sostinėje Gniezne antraeilės būtybės galėtų užimti svarbiausią vietą? Pamario Juline¹⁶ katile degė *Znicz*, o Julinas buvo *civitas summi dei*¹⁷. Nei, *niekas, iš nieko*¹⁸, atsirandantis kūriny (kūrėjas), iš tamsos nešantis šviesą, nebūtyje, visada ir visur esantis. Tas pats, kas *je, jesz, jas, jasson*. Tas pats, kas *bie, boh, bóg*¹⁹, *bies*. Daugiau būtybių kalboje rašti negalėjau, tai vien tik teosofiniu išvedžiojimu paaiškinama ir suprantama.“²⁰

Tokia buvo šioje žemėje gyvenusių pirmykščių žmonių pirmoji idėja, iš pažiūros abstrakti, apie Dievui atiduodamą garbę. Bet visi žmonės, tiek pirmykščiai, laukiniai, neišauklėti, kad ir kokie nevisuomeniški jie būtų buvę, vis dėlto savo gyvenime turėjo instinkto padiktuotą didelį ir prakilnų įkvėpimą, supratimą apie dievy-

i Rusi Zachodniej, s. 6. Manoma, kad Boleslawo Brzozos pseudonimu pasirašinėjo Boleslawas Racziewiczzius. Žr. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, opracował Adam Bar przy współudziale Wł[adysława] Tad[eusza] Wisłockiego ir Tad[eusza] Godłowskiego, t. 1, Kraków: Skład Główny Gebethner i Wolff, 1936, s. 71. Deja, duomenų apie šį autorių rasti nepavyko. Žinoma tik, kad 1892 m. šis straipsnis buvo dar kartą paskelbtas. Žr. Bolesław Brzoza, „Pilokalnie litewskie i źródło nazwy *Znicza*“, *Wisła*, t. 6, 1892, s. 433–434. Apie žodžio „*Znicz*“ reikšmę taip pat žr. šio leidinio p. 8–9, išnašą 27. – R. G.]

13 Šioje citatos vietoje praleistas sakiny: „Slavams būtų buvę suprantamiau, jeigu [Lietuva] būtų pasakiusi, kad jos Krivijų Krivaitis [*Znicz*. – R. G.] laiko tam, kad nuo Perkūno žaibų apsigintų“ (orig.:

„Zrozumialsza była dla Sławian gdy powiedziała, że jej kriwe kriwejto, utrzymuje przed Piorunem błyszczący“). Žr. Joachim Lelewel, *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego-go, 1957, s. 68.

* *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, s. 68 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Čia cituojamos Joachimo Lelewelio knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą 13. – R. G.]

14 Pasak Tado Volianskio, Nija – pragaro ir mirusiųjų sielų sergėtoja. Žr. Tadeusz Wolański, *Odkrycie najdawniejszych pomników narodu polskiego*, w Poznaniu, w Drukarni Walentego Stefańskiego-go, 1843, s. 33–34.

15 Orig.: „Cóż, nic“.

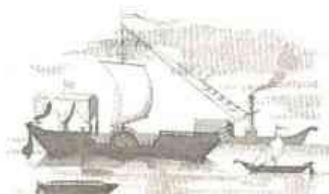
16 Dabar – Volino miestas Lenkijos šiaurės vakaruose, esantis to paties pavadinimo Volino salos, skiriančios Baltijos jūrą ir Ščecino įlanką, pietuose. Manoma, kad ankstyvaisiais viduramžiais Volinas galėjo būti slavų dievų dievo Sventovito garbinimo vieta.

17 Vyriausiojo dievo miestas (lot.).

18 Orig.: „Ni, nic, z niczego“.

19 Dievas (lenk.).

20 Tai ištrauka iš jau cituoto Joachimo Lelewelio veikalų. Žr. *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, s. 111. Knygos metriką žr. šiame puslapyje, išnašą 13.

bės visagalybę ir apie būtinumą atiduoti jai reikiamą pagarbą. Jeigu panorėsime geriau šią idėją perprasti, jeigu dėmesingiau panagrinėsime tą *iš nieko sukūrimą*, sutvėrimą ir tą laiko tuštumą, kurioje kūrėjas kūrimu aiškiai apsidreiskia, ir tai, kas savo paties dėka ir pats savyje maitinasi ir egzistuoja, o tamsybėse išnyksta, pagaliau tasai *nei, niekas, iš nieko* atsirandantis kūrinys (sutvėrimas), tai teks pripažinti, kad joje slypėjo didelė mintis, be ribų ir tikrai Dievo garbei paaukota – kadangi jokie žmogaus mintijimai ten vietos jau nerado, tad grynų tikėjimu tą mintį teko suprasti, o liepsna buvo mitas, kuris tarnavo šiai minčiai. Diena ir naktis, kurios gamtoje nuolat atsinaujina, senovėje davė pradžią idėjai atiduoti garbę šviesai ir tamsai – norėta įžvelgti blogio ir gėrio, dorybių ir kalčių mitą. Ar toji šviesos ir tamsos mokymo mintis, gyvavusi pagonybėje, neatitinka krikščionių supratimo apie sąžinės švarumo poreikį? Apie angelą, žmogaus sielos sargą, ir apie šėtoną, kuris stengiasi ją pražudyti, o iš čia – ir apie sielos išganymą, ir apie jos amžiną pasmerkimą? Niekas iš mąstančių žmonių neprieštaraus, kad pagonims stabmeldystė turėjo būti moralinė sistema, nes ji savo jėga ir autoritetu valdė mases, tvarkė ne tik šeimas, gentis, bet ir ištisas tautas.

Lietuvoje plintanti krikščionybė, griaudama ir naikindama pagonių dievybes, užgesino amžinąją ugnį, o jų vietoj įsmeigė kryžių ir šventojo tikėjimo mokslą pagonims išplatino. To naujojo mokslo, kuris jiemsždėjo sielos nemirtingumą ir amžinąjį gyvenimą po mirties, pagrinduose turėjo būti naujaja šviesa apšviestas tam tikras panašumas su senąja mintimi, susijusia su iki tol amžinai degusia pagonių ugnimi. Nes kai išnykus ramovėms, šventosioms giraitėms, krivių krivaičiams, naujieji Kristaus tikėjimo kunigai tikrajam Dievui šventyklas ėmė statyti, jose besilankanti liaudis naujo Dievo sampratoje visada matė savo senąją *Znicz* – net statomų Lietuvoje krikščionių maldos namų kitaip nenorėjo vadinti, tik bažnyčiomis, *bažnicze*. Šis pavadinimas kilęs iš lietuviško žodžio *bie-Znicze* – bijok *Znicz*. *Bajme-Znicze* – baimė *Znicz*, sujungus reiškia maldos namus, bažnyčią. Tačiau lietuvių kalboje *ba* gali reikšti jaustuką, įspėjantį besiantinančius prie *Znicz*, kad šios dievybės bijotųsi ir lenktųsi jai.

Tas akmuo, gulintis ant Neries kranto gražiam šile, kurį tą akimirka visa draugija apsupome, o mane šioje išvykoje lydintis piešėjas jo atvaizdą į kelionės albumą perkėlė – yra vienas įdomiausių archeologinių paminklų mūsų krašte. Tai neabejotinai jau paskutinis šiandien altorius, vienintelis atminimas, kuris mums dar liko iš pagoniškosios Lietuvos laikų. Jau kelis amžius liovėsi buvęs aukojimo šventybe, bet šiandien tapo tikrai brangiu lietuvių archeologijos, krašto paminklų reliktu. O tuos paminklus kaip mokslo šventybes reikia išlaikyti ir uoliai sergėti nuo pražūties.

Kai prie gulinčio pagonių altoriaus susirinkę apie jo senąją pašaukimą mąstėme, jo formomis stebėjomės ir paviršių matavome, Neryje darbas ėjo savo tvarka. Vos laivas perplaukė Ašmeneco rėvą ir prisišvartavo prie kranto, pradėjome ją matuoti ir braižyti. Šiame pavojingame laivams vingyje Neris siekia 24 sieksnius pločio ir vos 12 verškų gylio. Persikelti per šią rėvą sunku dėl to, kad jos viduryje – didelės vandens srovės, kurios neša akmenų link, tarsi šėtono galia upėje sukrautų. Staigiame upės posūkyje laivą reikia vikriai išsukti, kad pataikytum į vartus tarp šių akmenų.

Keliaudamas jau kelias dienas girdėjau apie miško skėrius, naikinančius spygliuočius medžius, kurie, traukdami iš Lenkijos Karalystės, nuo Kauno per Vilniaus guberniją išplito, ir Neries kryptimi aukštyn šiaupe pasuko. Visi pakrančių spygliuočių miškų savininkai nuolat nerimavo, nes jiems šis smūgis grėsė prarasti turtingiausią savo valdų dalį, kurią čionai ir sudaro miškai. Be atvangos šia nelaimė skūstasi, ir tai buvo pagrindinis visų pokalbių objektas, kuris kasdien daug sykų mano ausyse aidėjo. Tik šile, slepiančiame

aną pagonių *Znicz*, pirmą kartą susidūriau su šiuo miškus naikinančiu vabzdžiu. Visa giria virš mūsų galvų traškėjo, ryjama tų parazitų. Be perstojo ant žemės byrėjo smulkiai sukaptoti pušų spygliai. Tų vabzdžių buvo tokia neapsakoma daugybė, kad, visame miške ant visų šakų tarpusavyje susipynę, atrodė tarsi judantys kamuoliai, o be atokvėpio grauždami spyglius kėlė baisų šurmulį. Nuo tos vietos skėriai kiaurai visą Nerį, iki pat jos žiočių, graužė pušynus ir kėnynus. Be žalumos, pliki, dauguma džiūstantys miškai kėlė nykų vaizdą, o tarp jų, tarsi gyvi lavonai, stovėjo pliki kėniai. Čia reikia išskirti dvi skėrių rūšis, turinčias skirtingas savybes ir kitokią prigimtį: vieni graužė pušis, o kiti tuo pat metu naikino kėnių miškus.

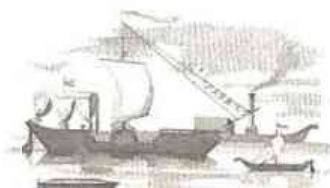
Tų vabzdžių, susipynusių į kamuolį ant pušies šakos, visą krūvą paėmėme ištirti nuodugniau. Pajudinęs šaką, visas vikšrų gumulas vienu ypu pakėlė galvas ir visas jų kamuolys prasivėrė taip, kaip išsiskleidžia žiedo taurė. Paimtasis tirti kirminas, per lupą stebimas, buvo kirmėlė, vikšras, bemaž colio ilgio, nugara rusvai žalsva, išilgai šonų dvi juodos juostos, pilvas žalsvai geltonas, su keliomis poromis čiuptuvėlių, keturios dygliuotos kojos iš priekio ir žnyplės galvoje, kurioje žibėjo dvi mažos akutės kaip du juodi taškai. Spygliu įdurtas kirminas išleido ryškiai geltoną lipnų skystį, panašų į sakus, kurie jame fermentuojasi graužiant dervingus spyglius. O ryja juos visą laiką: apkabina spyglį letenėlėmis, pasiremia į jį čiuptuvėliais, pasibruka po savių ir graužia tol, kol visai suėda. Šių kirminų išmatos kietos, atrodo kaip iš dervos substancijos pagamintos. Tai vabzdys, entomologijos moksle žinomas kaip *Tenthredo pini*²¹. Tie vikšrai, virstantys lėliukėmis, iš kurių galiausiai išsiritą į musę panašus vabzdys, nebuvo tokie baisūs, kaip Neries pakrančių gyventojams iš karto atrodė – pušų miškų jie visiškai nesuėda kaip tasai kėnynų naikintojas. *Tenthredo pini* tik laikinai stabdo miško augimą, bet visiškai jo nesunaikina, nes nesugraužia visų medžio spyglių – niekada neliečia jauniausių, t. y. šiųmečių, atžalų, o graužia pernykščius ar užpernykščius spyglius. Pušys yra medžiai, kuriems pakanka mažo kiekio spyglių, kad gautų maisto medžiagų iš oro, ir jei spygliai ant jauniausių atžalų išliks, medis jau nebegali nudžiūti. Šių vabzdžių dauginimasis netrunka ilgiau nei dvejus metus.

Nepalyginti baisesnis už jį yra *Phalena bombyx pini*²² – vienuolis verpikas, puolantis išskirtinai kėnynus. Jis pirmiausia išplito Prūsijoje, atsikrėdęs į Lenkijos Karalystę, per Kuršą pasiekė Lietuvą ir pirmuoju gūsiu Neries kėnių miškus jau nušlavė. Jis visiškai nugraužia spyglius, pradėdamas nuo jauniausių atžalų, dėl to medžiai, neturėdami per ką siurbti iš oro maisto medžiagų gyvybei palaikyti, galutinai turi išdžiūti. Nuo ankstesniojo jis skiriasi šiais požymiais: vikšras didesnis, pilkas, gauruotas, lėliukės kabo ant medžio apsuktos tarsi tam tikros rūšies voratinklį primenančiomis šilko gijomis. Subrendęs vabzdys iš lėliukės virsta baltu drugeliu su kaštono spalvos dėmėmis. Vasaros gale drugeliai žievės plyšiuose sudeda segtuko galvutės didumo kiaušinėlius. Tie bronzinės tamsiai pilkos spalvos kiaušinėliai karštyje laikomi sprogsta. Šio vabzdžio gyvenimo ir dauginimosi trukmė kur kas ilgesnė už pirmojo – apie penkerius metus gyvenantis skėrys padarė nesuskaičiuojamų nuostolių tų kraštų miškuose, juos tiesiog nusiaubė. Mokslas iki šiol jokių priemonių tam kenkėjui sulaukyti ir pražudyti neišrado. Nežinia iš kur jis atsiranda, staigiai dauginasi ir iš visų jėgų traukia į kelionę, naikindamas pakeliui esančius miškus. Kai jo jėgos jau natūraliai pradeda silpti, žūsta degeneruodamas, o įvairūs parazitai, kaip ichneumonas ir kiti jais besimaitinantys, šį vabzdį galutinai sunaikina ir tik

21

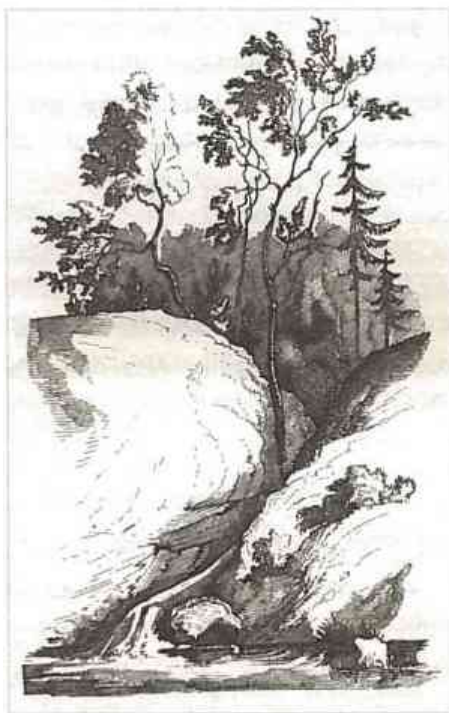
Dar vadinamas *Diprion pini* – paprastas pjūklelis.

22

Dabar vadinamas *Lymantria monacha* – vienuolis verpikas.

taip tie miško skėriai žūva. Pirmieji vabzdžiai, kuriuos ant pušies matėme, 1857 m. žuvo patys savaime, kai jų lėliukės sudžiūvo medžiuose.

Iš šio šilo, kitados dievams pašvęsto, o šiuo metu kenkėjų graužiamo, labai netoli iki tų buvusių jėzuitų malūnų, kuriuos apžiūrėti norėjau. Visa draugija nusprendė dar ir iki jų mane palydėti. Iš šilo keliukuėjome per mažą žavingai atsiskleidusį slėnį šalia gražiai ant Neries kranto įsikūrusio kaimelio. Nuo jo į dešinę takeliu, vinguriuojančiu per miško vidurį vaizdingomis daubomis ir baisiomis griovomis, keliolikos sieksnių aukštyje viršum jūros lygio plyti nedidelė įduba, apsupta mišku apžėlusio kalno. Joje iš vidurio liūno, nežinia kaip ant tokio aukšto kalno susidariusio, gausiomis versmėmis virsta šaltinis. Versmės susibėga į vieną srovę – mažą vagą ir štai upokšnis, kuris nuo kalno kaskadomis triukšmingai atsimušdamas į senų seniausių medžių šaknis – jais apaugęs krantas, atsitrenkdamas į kelią užgriozdinusius akmenis, nuo kalno skuba į Nerį. Toje nuostabioje vietoje, sukami krintančio vandens, stovėjo anie Jėzuitų malūnai, kurie, tėvams išvykus, tarsi nematomos rankos pastūmėti (kaip rašo ponas Chodzka), nugarmėjo žemyn²³. Dabartinis šios vietos savininkas²⁴ ketina juos atstatyti.

Upokšnis prie Tupalščynos, menantis kadaisė ten stovėjusius jėzuitų malūnus

23

Žr. Ignacy Chodźko, „Brzegi Wili“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 2, s. 59.

24

T. y. dvarininkas Tupalskis.

Šioje gražioje vietoje paskutinį kartą atsisveikinau su mane iškyloje lydėjusia draugija ir nuplaukiau toliau. Virš mūsų jau leidosi saulė. Kadangi man labiausiai rūpėjo vėl sugrįžti prie mūsų darbe nusistovėjusios tvarkos, iš kurios mus išmušė vietos gyventojų mandagumas bei nuoširdumas ir dėl ko toji tvarka virto linksma pramoga, negalėjau priimti svetingai man siūlomo poilsio Tupalščynoje, nors noro mums ir netrūko. Tad nuplaukę varstą nuo to krioklio, pirmojo Neries vingio krante apsinakvojome.

Kaip minėjau, nuo pirmosios rėvos, vadinamos Pasisveikinimu, krantai perdėm aukšti ir smėlingi. Nuo tol niekur jokios šienaujamosios pievos ar net geros ganyklos galvijams nematyti. Pakrančių gyventojai gyvulių gal nė nelaikytų, jeigu gamta – ta mūsų visų motina, kuri dosnia ranka išteklius dalija ir nelauktai žmogui dovanas krauna – šių nepriteklių neatlygintų. Štai nuo čia visą laiką iki Kauno plokščiame ir akmenuotame Neries dugne gausiai auga bemaž pusantro uolekties ilgio žolė, kurią pakrančių gyventojai populiariai vadina maurais²⁵. Tai plonas, ilgas, sumedėjęs stiebas, gausiai apaugęs smulkiais karpytais lapeliais, viršuje užsibaigiantis baltu neišvaizdžiu penkių, o kartais keturių lapelių žiedu su geltonu viduriu. Jis šiek tiek primena ramunę. Botanykoje jis yra žinomas *Ranunculus aquatilis*²⁶ pavadinimu. Šis augalas, iš pažiūros neturintis nieko naudingo, lyg ir neturėtų būti geras pašaras, tačiau yra priešingai: pakrančių kaimų ir dvarų gyvulėliai tik juo šeriami, ir su didžiausiu noru tą žolę ryja. Kai pakrančių ūkių karvės vasaros metu mauruose ganosi, pieno daugiau duoda. Plaukdamį Nerimi niekaip negalėjome prie to reginio priprasti: neiprastai ir originaliai atrodė banda karvių, upėje besiganančių tarsi pievoje, iki kaklo galvas panardinusių, kad iš upės tą skanią ir maistingą žolę ištrauktų. Šerimas maurais yra žinomas dalykas ne tik prie Neries – jais galvijus šeria ir Prancūzijoje. „*Ranunculus aquatilis*, – rašo de Candolle, – yra augalai, kuriuos prancūzai Strasbūro apylinkėse traukia iš vandens, džiovina ir galvijus šeria.“²⁷ Ponas Balinskis, studijoje *Opisanie statystyczne miasta Wilna** išskaičiuodamas rečiausius Vilniaus apylinkių augalus, tarp 125 ten išvardytų nepaminėjo maurų, tų įdomių ir tokių naudingų augalų, kurių reikia ieškoti Neries dugne. Be maurų, gerbiamasis mūsų rašytojas neatkreipė dėmesio į dar kitą augalą: savo sąrašė įdėjo tik *Salix phylicifolia*²⁸, o aš žavingiausių gluosnių, kurie dažnai rymo Neries pakrantėse, suskaičiavau keturias atskiras rūšis – skyrėsi lapų forma ir medžio sandara. Laukinių rožių, tokių įprastų mūsų soduose,

25
Orig.: „Mowrą“.

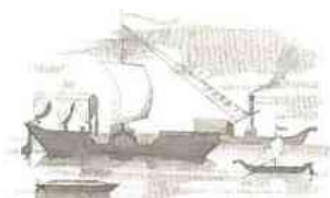
26
Vandeninis vėdrynas (lot.).

27
Neaišku, kurį Candolle Konstantinas Tiškevičius cituoja – šveicarų botaniką sistematiką Augustiną Pyramus de Candolle (1778–1841) ar jo sūnų – taip pat botaniką Alphonse de Candolle (1806–1893), kuris papildė ir baigė leisti tėvo pradėtą veikalą *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis* („Augalų natūralios sistemos įvadas“, t. 1–17, Paryžius, 1824–1838, 1844–1873).

*
Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno, 1853 [Sic!], s. 23–28 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał Baliński, „Rzadsze rośliny okolic Wilna (Wiadomość udzielona przez p[ana] adjunkta Akademii Medycznej [Stanisława] Gorskiego)“, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835. Taigi Tiškevičius klaidingai nurodė knygos laidos metus. Korektūros klaida? Kad ir kaip ten būtų, Mykolui Balinskiui šią vertingą informaciją suteikė Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, 1829–1832 m. šio universiteto botanikos

sodo vadovas, vėliau – Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos adjunktas, daugelio mokslo darbų autorius Stanislovas Batistas Gurskis vel Gorskis (Stanisław Batys Górski, 1802–1864). – R. G.].

28
Dvispalvis gluosnis (lot.). Žr. Michał Baliński, „Rzadsze rośliny okolic Wilna (Wiadomość udzielona przez p[ana] adjunkta Akademii Medycznej [Stanisława] Gorskiego)“, s. 26.

vardinamų girliandinėmis (*Rosa canina*)²⁹, šiose pakrantėse randama daugybė. Artėjant prie Kauno, Neries du-gnas kai kuriose vietose gausiai apaugęs skėtiniu bėžiu (*Butomus umbellatus*), kurio storas ir kietas stiebas, kai tekančiam vandeniui priešinasi, ištisomis balkšvų žiedų puokštėmis dengia upės paviršių. O vaistinę kraujalakę (*Sanguisorba officinalis*) labai dažnai galima pakrantės pievose išvysti. Ir dar daug kitų augalų, kurių čionai vardų nerašysiu, esančių mažesnėse mūsų upėse, pastebėjau Neris krantuose. Po vieną kiekvieno šių augalų egzempliorių įtraukiau į savo kelionės herbariumą – mokslui ir atminimui jie išliko³⁰.

X

Gražuolė mūsų upė, nuo Smurgainių perkėlos trumpam užsukusi į Švenčionių apskrities vidurį, šioje vietoje dviejų upokšnių pastiprinta, tarsi susigėdusi noro patikti apskrities vidurio gyventojams, į kuri ten užsuko ir apleido savo pareigą žymėti gretimų apskričių ribas, ūmai krypsta į vakarus ir tame itin žavingame vingyje už Ašmeneco¹ kaimelio, susijungusi su Rudnios upeliu, kuris tekėdamas tarp Švenčionių ir Ašmenos apskričių, iš kairiojo kranto į ją įteka, ir vėl tampa šių dviejų apskričių riba. Čionai Neris ne tokia vaizdinga, kaip ta jos dalis, kurią mes, dvi dienas plaukdami, šlovinome. Tačiau upės krantai vis tiek aukšti ir gausiai akmenimis nukloti, gražiai žaluma apaugę, ir tarp jų ji grakščiai vingiuoja. Ir tai būtų dailu, jei neturėtume su kuo geresniu palyginti: čionai ji netenka žavesio, lyginant su visa ta dalimi, kurią ką tik perplaukėme ir kurios puikūs vaizdai, tokie įvairūs, tokie turtingi, tokie spalvingi, ką tik buvo mūsų pašlovinti. Taigi vėl plaukiame tarp dviejų apskričių. Dešinysis krantas yra Švenčionių apskrities riba. Kairysis visada žymi Ašmenos apskrities ribą. Po šilto ir giedro vakaro, po ramios vasariškos nakties nebuvo galima tikėtis tokio vėjuoto oro, koks yra šiandien. Mums tik išplaukus pakilo priešinis vėjas, pučiantis iš rytų, ir taip visą dieną, tad buvome priversti keliskart irtis prie kranto, idant nusiristų banga, kuri mus iš kelio kreipdama, sunkino plaukimą. Šios dienos kelionėje, ne itin įdomioje, prieš Dubokų palivarką aptikome akmenį, kuris senkalbe *Orech*, t. y. Riešutu, vadinamas. Paskui perplaukėme dvi niekuo neišsiskiriančias rėvas: viena jų Zybucha², kita –Ieva³ vadinamos⁴. Iškart

29

Tikr. – „paprastasis erškėtis“.

30

Deja, šio herbariumo likimas nežinomas.

1

Kitaip – Ašmenėlės. Orig.: „Oszmianiec“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 61.

2

Orig.: „Zybucha“. Ninos Petkevič ir Gend-riko Petkevič spėjimu, šios rėvos vardas galėtų reikšti „liulanti“. Tuo tarpu Steponas Kolupaila šią rėvą vadina „Žibute“. Žr. Ten pat, p. 61.

3

Kitaip – Čeremucha. Orig.: „Czeromcha [Czeremcha? – R. G.]“. Taip pat žr. Ten pat, p. 61.

4

Šios rėvos, kaip nereikšmingos, neįtrauktos ir į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

už pastarosios – du dideli pavojingi akmenys, beveik šalimais gulintys, iš vandens kyšojo: vienas Bagdanovičiumi⁵, antras Ramanovičiumi⁶ sielininkų praminti. Toliau, beveik už mylios nuo tų akmenų, gana nemaža Ašmena įteka į Nerį iš kairiojo kranto. Morkonyse, pono Kotvičiaus kaimelyje, įsikūrusiame prie Ašmenos žiočių, bet jau kairiajame jos krante, aptikau pirmuosius lietuvių kalbos pėdsakus. Norint ir lenkiškai kiekvienas žmogus čionai supranta, vis dėlto lietuvių kalba, kaip gimtoji, labiau jiems patinka. Tai jau kasdienė kalba, nes visa liaudis ja tarpusavyje šneka. Kai dešiniajame šios upės krante rusinų šneka galutinai liovėsi, tarsi vandenyje paskendo, o vietoj jos liaudis lietuvių kalba atsiliepia, kyla mintis, kad Ašmena senovėje čionai turėjo eiti riba tarp krivičių ir lietuvių žemių, skirti Lietuvos Rusią nuo tikrosios Lietuvos. Dešiniajame Neries krante, dabartinėje Švenčionių apskrityje, tolyn traukėsi krivičių gentys, nes ten rusinų tarmė galutinai baigiasi prie Žeimenos upės krantų.

Nuo Ašmenos žiočių, kur šiek tiek mus sulaikė dviejų broliškų tautų, kurios susijungusios tiek amžių vienybėje ištvėrė, tarmių tyrimas, visą laiką persekiojami priešinio šalto vėjo, iš lėto vargais negalais stūmėmės į priekį. Saulei nusileidus jau dūlavo sutemos, kai vakaro prieblandoje kairiajame krante subolavo du neaukšti, bet labai grakštūs bokšteliai. Prie jų – išvaizdi bažnyčia su kupolu, užsodintu ant neseniai nudažyto stogo. Žodžiu, iš vakaro sutemų prieš mus išnirio itin gražios itališkos architektūros nelabai didelė mūrinė bažnytėlė. Už jos subolavo dviaukštė mūrinė klebonija. Toliau tiesiai už jos ir į kairę juodavo mediniai namai, skiriami plataus vieškelio, einančio iš Vilniaus į Polocką. Tai kažkoks miestelis su bažnyčia! Po nūobodžiai plauktos dienos, kuri niekuo Jus, mano skaitytojai, negalėjo sudominti, nes tebuvo trys akmenys ir dvi nereikšmingos rėvos, – sudrebėjo iš džiaugsmo širdis, kad mano kelionės užrašus šiandien papildys nauja medžiaga. Bažnyčios ir klebonijos – tai patikimiausi kelių amžių krašto išgyvenimų liudininkai. Tai neliestos jo atminimų saugyklos – tiek pamaldumo, tiek istorinių įvykių. Galiausiai, kaip turinčios savo archyvuose pačias saugiausias slaptavietes rašto paminklams, visur yra įdomiausia sritis tyrimams ir mokslui. O ką jau kalbėti apie mūsų kraštą, kur kelis kartus viskas persimainė – vienos tik bažnyčios išsaugojo tikslią praeities tradiciją, o jų papuošimai ir inventoriai, nuo amžių neliesti, išlaikė senąsias meno ir krašto stiliaus formas.

Tai buvo Mykoliškių miestelis.

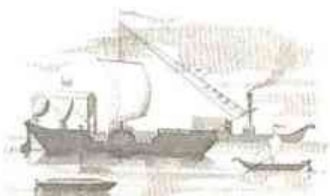
Kuo greičiau bėgau iš laivo apžiūrėti bažnyčios, užėiti į kleboniją, susipažinti su klebonu, nes po šiuo šventintu stogu Lietuvoje paprastai gyvena religingumas, kuklus paprastumas ir nuoširdus svetingumas. Čionai ši tiesa manęs visai neapgavo. Klebonas gyveno antrame tos mūrinės klebonijos aukšte. Priemenė ir laiptai ajerais pabarstyti. Klebonijos tarnai, apsitaisę švariau nei paprastai, leido spėti esant kažkokią tos dienos iškilmę. Ir iš tikrųjų: kažkoks gerasis angelas išmetė mane į tą krantą Šv. Antano išvakarėse, kurio šventę, kaip bažnyčios iškilmes, poryt Mykoliškėse rengėsi iškilmingai švęsti. Tad turėjau galimybę įsižiūrėti visą Mykoliškių šventiškumą.

Mažas berniukas atvėrė man duris į pirmąjį klebono kambarį. Jaunas vyras, labai gražus, apsilvilkęs dvasininko sutana, su prieš jį pagarbiai stovinčiais klapčiukais⁷ kažką aptarinėjo ir davė nurodymus dėl būsimos šventės.

5
Orig.: „Bohdanowicz“.

6
Orig.: „Romanowicz“.

7
T. y. Šv. Mišioms patarnaujančiais berniukais (lenk. „chłopczyk“).

Tai buvo neseniai paskirtas klebonas, dar naujas šeimininkas šioje parapijoje kunigas Stšeleckis⁸. Kai jam pasakiau, kas esu ir ko ieškau – priėmė su didžiausiu nuoširdumu ir su tuo atviros širdies paprastumu, kuri, atrodo, kiekvienam sako – būsi mano svečias. Netgi priėmė mus į kleboniją, maža to, kad pavalgydino, pagirdė, pas jį dar ir patogų poilsį gavome. Tačiau sulaikė mus savo bažnytinei iškilmei norėdamas, kad būčiau liudininkas to pamaldaus reginio, su kuriuo jis ketina Šv. Antano dieną Mykoliškėse pažymėti. Tarp kelių kunigų, susirinkusių į šią šventę, buvo atvykęs čia celebruoti Svierių dekanas Skrobovskis⁹. Klebonijos šeimininkas supažindino mane su visais savo svečiais. Čia pažinau ir jauną energingą Bistryčios kunigą kleboną, pas kurį po poros dienų irgi viešėti turėjau¹⁰. Šviesioje jų draugijoje maloniai šnekučiuodamiesi praleidome visą vakarą.

Mykoliškės – miestelis kairiajame Neries krante, gana žemame ir smėlingame, yra vienas tų, kokių Lietuvoje įprasta matyti. Niekuo nuo jų nesiskiria: mažas, medinis, skurdus. Iš viso jame 62 namai, 351 gyventojas. Iš jų, pagal paskutinį patikrinimą, 250 žydų, 100 Romos katalikų tikėjimo, 1 totorius, antra tiek galima skirti moterims. Jame yra kvadratinės formos turgus, netvarkingai užlaikomas, jo viduryje stovi maži kromeliai¹¹. Šiame miestelyje yra policijos viršininko nuovada, ne mažiau stacionarus daktaro būstas ir ta bažnyčia su klebonija, kurioje svečiuojamės nuo vakar. Prieš daugelį metų, kaip sako žodinis padavimas, šis dvaras priklausė kažkokių Michalskių šeimai, iš kurių paveldėjimo teise atiteko Bžostovskiams. Tie, labai plačiai šiuose kraštuose turėdami dvarų, iki paskutinių metų buvo Mykoliškių savininkai. Bet galiausiai po daugiau nei keturiasdešimt metų trukusio valdymo dvaras už skolas buvo atiduotas varžytinėms ir dalimis išdraskytas. Mykoliškės, nupirkto dvarininko Kotvičiaus, ir šiandien yra paveldima jo nuosavybė. Šis miestelis kadaise buvo kaimelis, kurį vadino *Wilea*. 1689 m., kaip matyti iš miestelyje saugomos privilegijos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius Jonas Vladislovas Bžostovskis, Slabados, Medilo, Varėnos, Daugų, Bistryčios ir kt. seniūnas, dviem karaliams susitikus, suteikė jam miestelio teises. Šia privilegija, duodančia teisę visiems laisviesiems žmonėms paskirtuose sklypuose statytis, kiekvieną naują gyventoją dešimčiai metų atleidžia nuo visokių prievolių. Praėjus tam terminui skiria jiems mokėti tiek dirbamosios žemės mokestį, tiek ir alaus, mirdaus kapčizną¹² bei skerdimo, javų ir kt. mokesčius. Įsteigia miestiečių teismą ir, karaliams sutikus, Mykoliškių miesteliui leidžia turėti savaitinius turgus ir keturis jomarkus¹³ per metus. Šią referendoriaus Bžostovskio privilegiją (1815 m. šis dokumentas, Romualdo Jasinskio pateiktas, buvo įrašytas į Vilniaus apskrities žemės teismo aktus) jo sūnus Juozapas Bžostovskis 1714 m. patvirtino. Vėliau Juozapo sūnus, pirmojo miestelio steigėjo vaikaitis Stanislovas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkaitis, Bistryčios seniūnas, antrą kartą ją patvirtino. Kelis sykį įvairiais laikais kilę gaisrai Mykoliškes visiškai nualino, visiškai nuskurdino, tokia

8 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje kunigą Joną Stšeleckį (lenk., lot. „Johannes Strzelecki“). Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi*, in Annum Domini MDCCCLVII [1857], s. 79.

9 Kunigas Mykolas Skrobovskis (lenk., lot. „Michael Skrobowski“). Žr. Ten pat, p. 86.

10 T. y. kunigą Antaną Sobolevskį (lenk., lot. „Antonius Sobolewski“). Žr. Ten pat, p. 80.

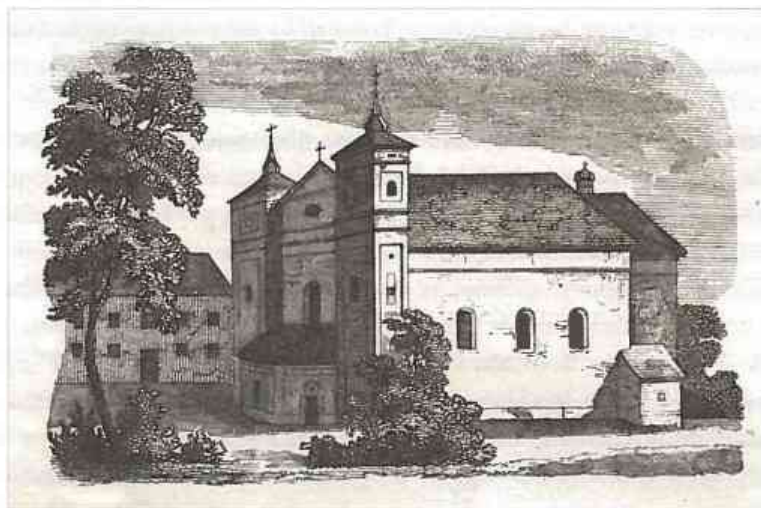
11 T. y. parduotuvėlės, krautuvėlės (lenk. „kramki“).

12 Kapščizna – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje mokestis už teisę gaminti degtinę ar alų, kitaip – propinacijos mokestis.

13 T. y. prekymečius (lenk. „jarmark“).

jų būklė ir šiandien. Be kitų pastatų, kaip byloja padavimas, sudegė ir rotušė, kurioje miestiečiai teisdavosi tarpusavyje, sudegė ir mažieji kromeliai, kurie šio miestelio prekybą atgaivindavo.

Apie Mykoliškių miestelį tuo jau kaip ir baigtume. Daugiau apie jį nieko įdomaus papasakoti nėra, jei ten nebūtų tos gražios bažnyčios, turinčios šiek tiek istorinių prisiminimų. Įtakinga Lietuvoje Bžostovskių giminė visada išsiskyrė religingumu ir skoniu. Mykoliškių bažnyčia, apie kurią turime papasakoti, akivaizdus to įrodymas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius Jonas Bžostovskis čionai pirmasis fundavo augustinams *de poenitentia*¹⁴, vėliau Lukas ir Kiprijonas Bžostovskiai, kaip matyti iš bažnyčios vizitacijos, 1622 m., vietoj mažos medinės bažnytėlės, kurios buvimo vietą šiandien žymi medinis kryžius, išmūrijo puikią ir iškilią šventovę. Čia darbavosi du iš Florencijos kilę meistrai – architektas Pensa ir skulptorius Pertis¹⁵. Pirmasis pastatė gražių formų 15 sieksnių ilgio ir 9 sieksnių pločio bažnyčios sienas, du nelabai aukštus, bet itin grakščius bokštus ir apvalų bobičių¹⁶. Antrasis padarė turtingą apdailą ir bažnyčios vidų išpuošė daugybe skulptūrų, nuosakiai ir tinkamose vietose įkomponuotų, panašiai kaip Šv. Petro bažnyčioje Vilniuje. Joje, be didžiojo altoriaus, kuriame stovi senas Sopulingosios Dievo Motinos paveikslas, garsėjantis malonėmis, yra šeši šoniniai įvairių šventųjų altoriai. Kairiajame šone nuo įėjimo, po choru, yra Šv. Juozapo koplyčia, pastatydinta Juozapo, Jono Vladislavo Bžostovskio sūnaus, o po ja nedidelis rūsys su katakombomis Bžostovskių šeimos kapams.

Mykoliškių bažnyčia

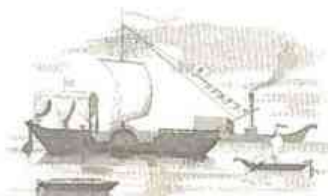
14 Atgailos kanauninkams (lot.), t. y. Regulinų atgailos kanauninkų ordinui.

15 Turimi omenyje XVIII a. pradžioje Lietuvoje gyvenę ir kūrę italų skulptoriai ir architektai Johannesas Pensa (?–1716) ir Giovanni Pietro Pertis (1648–1714).

Žymiausias pastarojo kūrinys – Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero dekoravimas stiuko lipdiniais. Manoma, kad Pertis sukūrė ir Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios centrinį reljefą bei kitas stiuko skulptūras. Jam priklauso ir Trinitorių bažnyčios, Slušų rūmų ir kt. dekorai. Apie mažiau garsų skulptorių

ir architektą Pensą žr. Aukšė Kaladžinskaitė, „Svetimšaliai dailininkai XVIII a. Vilniuje“, *Menotyra*, 2004, Nr. 2, p. 8, 9 ir kt.

16 T. y. bažnyčios prieangį (lenk. „babiniec“).

Toje kopylčioje yra daug šventųjų relikvijų meniškai pagamintame ir pasidabruota skarda apmuštame relikvijoriuje, laikomame ant altoriaus. Po juo nedidelis šv. Kotrynos paveikslas, ištaigingai sidabru ir brangiais akmenimis aptaisytas, su slavišku įrašu. Tai turėtų būti, kaip byloja vietos padavimas, kūrėnėlis iš karų su Maskva, parvežtas Bžostovskių. Zakristijoje nėra senų ir brangių reikmenų, ir bažnyčia jų neturi. Kitados ši bažnyčia garsėjo sidabro dirbiniais, bet kai vyko tėvų regulinių atgailos kanauninkų teismas su vyskupu Kosakovskiu¹⁷, tai tie turtai pas Bžostovskius buvo padėti, o kadangi procesas tarp vienuolių ir Bžostovskių šeimos ilgai užsitęsė (ką netrukus pamatysime), turtas bažnyčiai taip ir nebuvo grąžintas. Sidabro dirbinių ir brangesnių rakandų likučiai 1812 m., prancūzams iš Maskvos grįžtant, buvo išvogti. Taip Mykoliškių bažnyčia galutinai nukentėjo. Priešas netgi relikvijorių su relikvijomis iš bažnyčios išnešė, o kai atplėšę vieną jo skardą įsitikino, jog apkaustai ne sidabriniai, metė šį šventą daiktą. Vėliau jis buvo rastas miške ir grąžintas bažnyčiai.

Canonici de paenitentia, Mykoliškėse Bžostovskio įkurdinti, iškart buvo aprūpinti gerais ištekiais: maža to, kad pirmasis jų fundatorius Mieleišiūnų, kitaip – Labudžių palivarką jiems užrašė ir šį dokumentą 1653 m. konstitucija patvirtino, dar ir Kiprijonas Bžostovskis su savo žmona Rachele Rajeckaite, turėdami jiems karaliaus Jono Kazimiero leno teise¹⁸ dovanotą Buivydžių dvarą, 1653 m. jį paveldėti atsisakė ir atidavė Mykoliškių reguliniams atgailos kanauninkams. Tą sutuoktinių Bžostovskių atsisakymą vienuolių naudai karalius Mykolas Višnioveckis 1673 m. savo privilegija patvirtino. Arba vėl – kunigaikščio Martyno Giedraičio, Mscislavo vaivados, testamentu reguliniai atgailos kanauninkai gavo Videniškių valdą, kur fundatoriaus valia pastatė bažnyčią, vienuolyną tėvams kanauninkams ir infulciją¹⁹. Buivydžiai taip pat turėjo medinę filijos bažnyčią, čia nuolat gyveno du vienuoliai.

Kai visa tai dėjosi, kai vienuoliai, nenujausdami gresiančio pavojaus, iš dosnios geradarių rankos sočiai maitinosi, Livonijos vyskupas Juozapas Kosakovskis²⁰ jėga atėmė kunigaikščio Martyno Giedraičio reguliniams atgailos kanauninkams užrašytas fundacijas*. Tuo pat metu grafas Mykolas Bžostovs-

17 T. y. politikui, rašytojui, nuo 1781 m. Livonijos vyskupu Juozapu Kazimieru Kosakovskiu (Józef Kazimierz Kossakowski, 1738–1794), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Simono Kosakovskio (Szymon vel Szymon Marcin Kossakowski, 1741–1794) broliu. Per Tado Kosčiuškos sukilimą abu broliai Kosakovskiai sukilėlių buvo suimti, nužudyti mirties bausme ir pakarti. Plačiau apie Kosakovskius žr. Vydas Dolinskas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius: Vaga, 2003; Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*,

Vilnius: Aidai, 2010, p. 18–19, 82–83, 93–96, 157 ir kt.

18 T. y. žemės valda, dvaras, gautas už tarnybą valdovui. Iš pradžių žemė buvo duodama iki gyvos galvos, vėliau – paveldėtina, taigi ilgainiui virsdavo tėvonija.

19 T. y. ordino vyresniesiems skirtas patalpas.

20 T. y. Juozapas Kazimieras Kosakovskis.

* Kunigas Prialgauskis savo veikalė *Żywoty biskupów wileńskich* („Vilniaus vyskupų gyvenimai“) apie Mykoliškių valdų užėmimą taip rašo: kunigas Kosakovskis, tapęs Livonijos vyskupu, išsirūpino iš Romos leidimą, prisidengdamas, kad turįs menkas pajamas užimti du baltųjų augustinų [Lietuvoje atgailos kanauninkai buvo vadinami baltaisiais augustiniais vel baltaisiais augustijonais, nes jie, kaip minėta, ne tik laikėsi Šv. Augustino regulos, bet ir nešiojo baltą drabužį. – R. G.] vienuolynus – Videniškius bei Mykoliškes su 700 jiems priklausantių trobų Vilniaus vyskupijoje, bet be Masalskio [t. y. Vilniaus vyskupo

kis²¹ sykiu su savo giminaičiu Mykolu Radziševskiu ėmė regzti pinkles atimti iš tėvų kanauninkų jiems savo protėvių dovanotus dvarus – tiek Mieleišiūnų žemės valdas, tiek ir lenines, Buivydžiais vadinamas. Mykoliškių vienuoliai, įbauginti priešišku, atviru Livonijos vyskupo veiksmų ir dar nežinodami slapto Bžostovskio ketinimų, visai pasitikėdami, depozito teisėmis pavedė jam gausius sidabro lobius ir vienuolyno kapitalą grynaisiais, dėl to Bžostovskis vienuoliams pasirašė reversą. Bžostovskis ir Radziševskis išvien su Livonijos vyskupu nusikalstamai prieš vienuolius Romoje veikti turėjo, nes abudu gavo tos pačios dienos, t. y. 1782 m. rugsėjo 6-osios, Apaštalo Sosto bules: vyskupui Kosakovskui leidžiama susigrąžinti Videniškių valdą, o kitiems dviems – atimti iš vienuolių Mieleišiūnus ir Buivydžius. Popiežiaus bulių, gautų *sub dote*²², pasekmė – užimti abu minėti dvarai.

Vyskupas, be kita ko, turintis savo rankose dvasinę valdžią, 1783 m. perėmė visą kilnojamąjį turtą – tiek bažnyčios, tiek vienuolyno fundatoriaus valių panaikino, vienuolius išvarė ir be pragyvenimo šaltinio paliko. Vietoj tėvų kanauninkų buvo įsteigta klebonija ir pasaulietinė parapija. Dėl tokios ordinui padarytos skriaudos tuometinis Videniškių infulatas²³ Kazimieras Vidmantas parašė viešą protestą. Prasidėjo įnirtingas procesas. Reguliniai kanauninkai, matydami netekę fundacijų, 1784 m. į Trakų žemės teismą pašaukė tiek vyskupą Kosakovskį, tiek ir Bžostovskį bei Radziševskį, kaip neteisėtai valdas užėmusius, o Bžostovskį dar kartą šaukė – ir dėl pas jį padėto sidabro, ir dėl bažnyčios kapitalo. Nors Trakų žemės teismas savo sprendimu ir paskelbė, kad popiežiaus bulė negali panaikinti karališkųjų privilegijų, ir jos padarinius atšaukė, nors dėl neteisėto valdų užėmimo apkaltino Bžostovskį ir Radziševskį, tie dvarai vienuoliams nebuvo gražinti. Dar ilgai draskytasi dėl tų dvarų ir dar 1806 m. generalinis ordino prokuratorius kunigas Teofilis de Blokas su naujais prašymais kreipėsi į Mykolą Bžostovskį ir Mykolą Radziševskį dėl jų užimtų valdų, o su Mykolu Bžostovskiu dar syki teisėsi dėl jurisdikcijos ir pinigų, jo neteisėtai pasisavintų. Šie abu kunigo generalinio prokuratoriaus prašymai buvo paskelbti tų metų spaudoje. Visi vienuolių mėginimai ir pastangos nuėjo vėjais – Mieleišiūnų valda galutinai liko Bžostovskiams, o Buivydžiai – Radziševskiui. Panašiai pralaimėtas ir procesas dėl bažnyčios sidabro bei vienuolyno pinigų: dėl vieno vienuolio išdavystės, kuria generalinis prokuratorius skundžiasi savo aiškinamajame rašte, iš vienuolyno archyvo buvo išvogtas Mykolo Bžostovskio reversas ir jam gražintas. Taip vienuoliai prarado savo depozitą.

(nuo 1762 m.) Ignacijaus Jokūbo Masalskio (Ignacy Jakób Massalski, 1726 ar 1729–1794). – R. G.] žinios. Kai vienuoliai jokiū būdu perleisti nenorėjo, Kosakovskis, surinkęs muzikus iš Pasvalio ir Žeimių bei savanorius bajorus, Videniškių vienuolyną užpuolė – paleido į darbą armotas [t. y. patrankas (lenk. „armata“). – R. G.] ir bombas ir išvarė vienuolius. Tuomet Masalskis, kaip sako aktai, visos kapitulos [t. y. Vilniaus kapitulos. – R. G.] akivaizdoje savo lūpomis, pilnomis žavingos iškalbos, ir širdimi,

pilna ganytojiškų jausmų, išreiškė visą pasipiktinimą, patvirtindamas, kad gins šį vienuolyną nuo tokio antpuolio ir iš Romos gautus raštus laikys melagingais ar klasta parengtais. Žr. *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 3, s. 200–201 [Konsantino Tiškevičiaus priedašas. Turimas omenyje kunigas, pedagogas, Katalikų Bažnyčios istorikas, vertėjas Vincentas Prialgauskis (Wincenty Przyjałowski vel Przyjałowski, 1818–1878) ir jo parašytos Vilniaus vyskupų biografijos. Žr. Win[centy] Przyjałowski, *Żywoty*

biskupów wileńskich, t. 1–3, Petersburg: nakład autora, druk Jozafata Ohryzki, 1860. – R. G.].

21

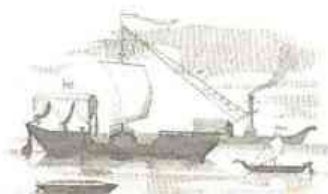
T. y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininkas Mykolas Bžostovskis (Michał Brzostowski, 1722–1784).

22

T. y. klasta, per klastą (lot.).

23

T. y. vyresnysis (lot.).

Per pirmąją 1832 m. valdžios paskelbtą Lietuvos vienuolynų uždarymo bangą²⁴ tarp dvylikos uždarytų vienuolynų buvo ir Mykoliškių vienuolynas. Tad vienuoliai užleido vietą pasaulietinei dvasininkijai²⁵ administruoti Mykoliškių parapiją. Mykoliškių bažnyčia, per šiuos pokyčius neturėdama nuolatinio globėjo, kuris rūpintųsi jos remontu, gerokai sunyko. Taip greitai bėgantis laikas paliko savo žymių – kiekvieni metai nežymiai išklibindavo sienoje po plytą ar nemačiomis išmušdavo skylę stoge, pastatas gerokai sunyko ir iš vidaus, ir iš lauko. Mykoliškių bažnyčią būtinai reikėjo restauruoti, ir anas dabartinio klebono²⁶ pirmtakas, žmogus stropus, kaip matyti, tačiau nemokantis su tuo darbu susidoroti, prieš penkerius metus plačiai užsimojo bažnyčią atnaujinti. Iš lauko ją kruopščiai nutinkavo, nuvalė, uždengė naują stogą ir bokštus sutvarkė, viską nudažė raudonais dažais – žodžiu, bažnyčią gražiai restauravo ir atnaujino. O vidų atnaujinti pavedė savo vargonininko skoniui ir talentui, kuris didžiai pasikliaudamas savo meniniu išprusimu, ėmėsi restauruoti. Taigi šis vargonininkas, kurio pavardės nepasižymėjau ir dėl to dabar labai gailiuosi, matydamas prieš save ištisas sienas, papuoštas gražiausiais gipso lipdiniais, bet nešvariais, o prieš kiek laiko ir dėl bažnyčios tarnų aplaidumo daugelyje vietų ištrupėjusiais, atskilusiais arba dėl senų stogo skylių yrančiais, neišmanydamas lipdybos meno, stvėrėsi jis išganingos, kaip jam tikriausiai atrodė, minties – gipso iškilumus paslėpti dažais. Tad purvinai mėlyna nelygia spalva pertraukė. Ant jų buvusias arabeskas nudažė žaliai, vaisius – geltonai, paukščius kažkaip ryškiai nudažė. O angeliukus, kurių ten buvo daug ir tokių skirtingų, labai gražių pavidalų, nutepė kūno spalvos dažais, plaukus, antakius ir akių vyzdžius padarė juodai, akių baltymus uoliai nubaltino. Taigi buvusios gražios bažnyčios sienos virto kažkokia spalvų maišalyne, kažkokia marga blogiausios rūšies mozaika, kuri kiekvieną lankytoją stulbinamai pribloškia, neleidžia jam iš karto susivokti, kodėl gražiausias italų skulptoriaus meno kūrinys buvo sugadintas baisios Mykoliškių vargonininko terlionės.

Atnaujinant bažnyčią, piktadariai, įsibrovę į Bžostovskių laidojimo koplyčią, nuplėšė jų raizytines angliško alavo atminimo lenteles. Tik viena liko nenuplėšta – Onos Meleškaitės-Bžostovskienės. Šventvagiška svetimšalio priešo, o paskui ir blogos valios žmonių – šios vietos gyventojų – ranka išplėšė bažnyčios turtus

24 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje faktą, kad po 1830–1831 m. sukilimo Mikalojaus I 1832 m. liepos 19 (31) d. įsaku buvo uždaryti vienuolynai, kuriuose gyveno mažai vienuolių, arba buvę stačiatikių ir unitų gyvenamose apylinkėse (Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, Vakarų gubernijose buvo uždaryti 196 vienuolynai; tiesa, kitur nurodomas ir toks skaičius: 194–196). Uždarytų vienuolynų vienuoliai tapo vyskupijų dvasininkais, išvyko į misijas, o seni buvo perkelti į kitus, kartais kitos

vienuolijos, namus. Per vadinamąją antrąją vienuolynų uždarymo bangą 1841 m. gruodžio 25 (1842 m. sausio 6) d. įsaku jau buvo konfiskuota ir visa vyrų bei moterų vienuolynų žemės nuosavybė, o už ją buvo pradėta mokėti algas grynaisiais pinigais. Kitu, 1842 m. sausio 1 (13) d. įsaku, vienuolynai, atsižvelgus į juose gyvenusių vienuolių (etatų) skaičių, buvo suskirstyti į tris klases ir gaudavo išmokas iš valstybės išdo. Tokie vienuolynai vadinti etatiniais, o jų gyventojams išlaikyti mokėtos algos. Plačiau apie tai žr. L[iudas] Truska, *Bažnytinė žemėvalda*

Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje), Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988, p. 39–40; Regina Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 18–19.

25

Orig.: „duchowieństwem świeckiemu“, t. y. vyskupijai.

26

Klebono Jono Stšeleckio.

bei Bžostovskių giminės paminklus, o jie juk mūsų krašto istorijos nuosavybė. Liko tik vienas antkapinis paminklas pačioje bažnyčioje, kairėje įėjimo pusėje – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininko Mykolo Bžostovskio, kurį sau atminimui pavedžiau perpiešti.

Antkapinio paminklo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkui Mykolui Bžostovskui (Michał Brzostowski, 1722–1784) fragmentas Mykoliškių bažnyčioje

Mykoliškių bažnyčios sakykla

Perpiešiau ir bažnyčios sakyklą – ačiū Dievui, restauratorius vargonininkas jos nelietė. Sakyklos išvaizda ir raižyba visiems primena tą, iš kurios prieš tris šimtus metų garsusis Petras Skarga²⁷ puikia lenkų kalba Vilniuje, Šv. Kazimiero koplyčioje, tikintiesiems skelbė Dievo žodį.

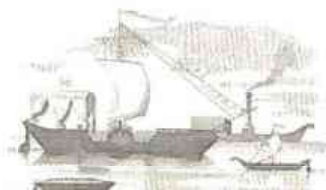
Po bažnyčios presbiterija yra gana erdvus laidojimo rūsys. Jame nemažai įvairaus dydžio karstų, visi beveik supuvę. Daugelio jų dangtį pakėliau: be kaulų likučių, nieko nebuvo. Keliuose – kunigų palaikai, kaip galima spręsti iš arnotų²⁸ skiaučių.

Didžiausio istorinio susidomėjimo verta, didžiausia vietos įžymybė čia – varpai, pakabinti viename bažnyčios bokšte, nes antrame yra laikrodis. Varpai dideli, ketiniai. Priesti prie jų be tinkamos įrangos ir visus tokiam aukštyje apžiūrėti labai sunku. Su malonaus ir uolaus mano pagalbininko kunigo Stšeleckio pagalba po poros valandų stovėjo pastoliai, nuo kurių man pavyko apžiūrėti didįjį varpą. Vienoje jo pusėje išlietas Dievo Motinos su šventuoju Kūdikieliu ant rankos atvaizdas. Po juo – didelio formato Bžostovskių giminės herbo skydas su keturiais laukais ir heraldinėmis giminės figūromis juose, aplink – šešiolika pirmųjų raidžių, žyminčių fundatorių vardus, pavardes ir titulus.

²⁷ Žr. šio leidinio p. 113, išnašą 38.

²⁸ Arnotas (lenk. „ornat“, iš lot. „ornatus“ – papuoštas, dailus) – puošniausias katalikų dvasininkų liturginis drabužis, dėvi-

mas virš albos (apie albą žr. šio leidinio p. 159, išnašą 48). Plačiau apie arnotą žr. Rimantas Jاسas, „Žodynėlis“, p. 868.

Mykoliškių varpų liejiniai

Mykoliškių bažnyčios didžiojo varpo fragmentas –
Bžostovskių giminės herbas

Mykoliškių bažnyčios didžiojo varpo fragmentas –
Dievo Motinos su šventuoju Kūdikėliu ant rankos
atvaizdas

Antroje varpo pusėje toks įrašas:

Aēs campanium
Ab hoste... ore possessum et
In arce Vilnensi per septennium captivum
Triste... eham
Nunc vero
Auspiciis S. S. Joannis Casimiri Poloniae et Sveciae Regis
Magnique Ducis Litvaniae
Gloriosissimi
Cura et virtute per Illustr. Mag. Dni.
Cypriano Paulo Brzostowski Ref. et Notary M. D. L.
Tunc Gubernatoris Metropolis Lithvaniae
Vigilantissimi
Anno Dni. MDCVII. die XX. Mens. Xbres
Vindicatum
Atque in formam hanc sumptibus ejusdem
Animatum
Et divae matri ex voto dicatum
Jam cetum ad templum Michaliscens persono
Deo optimo maximo Gloriam
Deiparae Virgini honorem
Serenissimo Regi Victricia saecula

*Magenati in seras posteritatis perennem
Benedictionem*²⁹.

Apačioje aplink varpą:

*In memoriam spoliatorum Vilna a Mosco recuperata ac eptorum a Serenissimo Rege per Illustr. et Mag. Dni. Cypriano Paulo Brzostowski Refe. et Notario M. D. L. Concessorum B. V. M. ex arce Vilnensi receptum at ab serenissimo donatum hanc campanam signum. Gratitudinem idem perillustrissis et Mag. Dni. Refe. M. D. L. fieri curavit et templo Michaliscensi addixit Vilnae die XI. Mens. Julii anno M. D. C. XVI.*³⁰

Šone tarp arabeskų trys žodžiai:

*Emericio – Mericiano – Fecit*³¹.

Šis ant varpo išlietas įrašas aiškiai mums patvirtina, kad juo Povilas Kiprijonas Bžostovskis norėjo sujungti tautos atminimą su minimu žygiu į Maskvą. Čionai pasakojama, kad ketvirtas varpas, nepalyginamai už šiuos didesnis, keliamas per Nerį nuskendęs ir iki šiol ten esąs. Vietinis gydytojas ponas Minkovskis³², visokių vietinių padavimų žinovas ir pats juos renkantis, visus man maloniai perleido. Netgi rodė vietą Neryje, kurioje turėtų būti tas didysis skenduolis varpas.

Dabartinis Mykoliškių klebonas Stšeleckis, puikiai suprasdamas, kokią žalą itališkam stiliui restauruodamas Mykoliškių bažnyčios vidų padarė lietuviškas vargonininkas, nuoširdžiai ketina bažnyčią atnaujinti.

Mykoliškių bažnyčioje veikia dvi brolijos: Šv. Onos ir Rožinio – Apaštalų Sosto, būtent Benedikto XIII ir Benedikto XIV bulėmis patvirtintos, ir tie dokumentai saugomi bažnyčios archyve. Kasmet bažnyčioje vyksta keletas iškilnių, iš jų Šv. Antano šventė viena didžiausių. Tą dieną vos išaušo, o aplinkiniai žmonės jau ėmė rinktis miestelio gatvėse ir priešais bažnyčią. Čionai, tikrojoje Lietuvoje, nes nuo Ašmenos upės, tarsi natūralios jos ribos, visi šio tautiškumo ženklai jau akivaizdžiai matyti – pradedant kalba, kurią čia girdėjau, iki pat žmonių, ypač moterų, rasės, viskas skiriasi nuo kaimyninės krivičių genties. Čia moterys aukšto ūgio,

29

Varpų varis / Iš priešo [...] užgrobtas / Vilniaus pilyje septynerius metus nelaisvėje laikytas / Liūdnai [...] / O dabar / garbingiausiai globojant Jonui Kazimierui, didingiausiai Lenkijos ir Švedijos karaliui / Ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui / Jo Šviesybės / prakilniojo pono Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendoriaus ir raštininko, / tuometinio Lietuvos sostinės budriausiojo valdytojo Kiprijono Povilo Bžostovskio / rūpesčiu ir narsumu / 1607 Viešpaties metais gruodžio mėnesio 20 d. / Paskirtas / Ir į šią formą jo paties lėšomis šiuo pavidalu / Gyvastį gavęs / Ir Dieviškajai

Motinai pagal įžadą paskirtas / Jau pakabinatas prie Mykoliškių šventovės / Dievui geriausiam galingiausiam – šlovę / Dievo Gimdytojai Mergelei – garbę / Šviesiausiam Karaliui – amžinąsias pergales / Magnato palikuonims – amžiną palaiminimą vakarais skambinu (lot.).

30

Atminčiai karo grobių, pargabentų į Vilnių iš Maskvos, ženklas yra, kad Šviesiausiojo Karaliaus per Jo Šviesybės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendoriui ir raštininkui Kiprijonui Povilui Bžostovskui iš paaukotų Švč. Mergelės Marijos garbei iš Vilniaus pi-

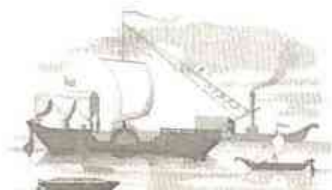
lies paimtas ir Šviesiausiojo [Karaliaus] dovanotas šis varpas. Kad to paties Šviesiausiojo ir Prakilniausiojo Pono padėka būtų viešai matoma, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius pasirūpino ir iš Vilniaus į Mykoliškių šventyklą atgabeno 1616 m. liepos mėnesio 11 d. (lot.).

31

Padarė Emerikas Mericianas (lot.).

32

Plačiau apie gydytoją Minkovskį žr. šio leidinio p. 141–142.

daugiausia blondinės. Mažomis apvaliomis nosimis, ne taip kaip anos – stambių ir taisyklingų bruožų, veidai pailgi ir siauri. Šis skirtumas, iš pažiūros nereikšmingas, vis dėlto labai svarbus, labai reikšmingas kiekvienam, kas įpratęs savo ieškojimus įdėmiai ir pasvarstydamas plėtoti, nes tuose atspalviuose reikia išvelgti tą menką bruožą, kuris vienos rasės gentį skiria nuo kitos. Taip pat gerokai skiriasi ir moterų apdaras nuo mūsiškių valstiečių nešiojamo. Beje, tarp mergaičių tai mažiau pastebima, nes ir čia kaip ir pas mus jos ant galvų rišasi skareles, tik didesnes ir kitaip. Dėvi korsetus, ryškias prijuostas, mėgsta karolius ir blizgučius, gausiai gelėmis puošiasi plaukus – kuo jų daugiau, tuo netaisyklingsnės atrodo galvos, bet, kita vertus, labiau apdaro eleganciją pabrėžia ir kruopštumą rodo. Mačiau bažnyčioje kelias dailias mergeles, kurių plaukus puošė po du bijūnus. Jaunos ištekėjusios moterys nuo merginų skyrėsi muslininiu kyku ir pečius dengiančia skarele. Pagyvenusios moterys, tos kaimo matronos, visai kitaip apsitaíso. Čia nepamatysi nei mūsų drobinių nuometų, nei pilkos milinės sermėgos. Ant galvų jos dėvi gobtuvėlius, ištaigingus ir brangius durtinukus. Tie gobtuvai tarsi vyskupo mitros, iš brangaus štapelio ar blizgančio brokato, nedidele skarele prie kaktos apie galvą apsupti. Iš po skarelės kyšo dvi tōs pačios brangiōs medžiagos ausinės, daugelio muslininiu apvadėliu ar nėriniais apsiūtos ir atrodo dar elegantiškiau. Prie spalvingo sijono ir labai ryškios prijuostės dėvi durtinukus iš tamsiai mėlynos spalvos gelumbės, su aksomine apykakle, blizgančiomis sagomis. Durtinukai įliemenuoti, aukščiau kelių, o nugaroje smarkiai klostuoti. Kai kurios moterys ant tų durtinų turėjo pelerinas.

Mykoliškių miestelio ir jo apylinkių moterys

Vyrai ne mažiau švariai apsirengę. Vilki kažkokiais pilkos gelumbės durtiniais, kurių kirpimas neapibrėžtas – tarp senovinio palaidinio ir naujoviško surduto. Visi ilgaauliais batais, dažnai raudona juosta persijuosę.

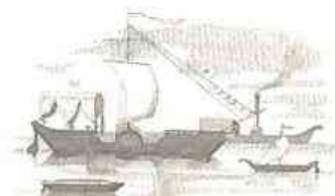

Mykoliškių miestelio ir jo apylinkių gyventojai

Kadangi šiame pasakojime tiek kartų minėta Bžostovskių giminė, vėl grįžkime prie šio vardo ir pasakykime, kad už poros varstų nuo miestelio yra Mykoliškių dvaras – prašmatni kitados krašte žinomos šeimos rezidencija, kurios dabar rymo tik liekanos.

Bžostovskių dvaro rūmų Mykoliškėse griuvėsiai

Dvaro rūmai, prieš daugelį metų garsėję svetingumu ir triukšmingu gyvenimu – jų vartai visados būdavo atviri įvairių luomų ir dignicijų svečiams, nes, kaip esama žinių, jie priimdavo ir karalius, 1812 m. buvo prancūzų sudeginti. O kadangi dėl susikirtusių Bžostovskių šeimos interesų jie negalėjo būti naujai restauruoti, taip ir liko griuvėsiais. Tuose griuvėsiuose, be durų ir langų, kurie baigiasi išraitytomis palėpėmis, dar esama poniškos prabangos ir ūkinio patogumo ženklų. Aukšte, kur buvo gyvenamieji kambariai, tebėra lipdiniais puoštų židinių fragmentų. Staktos ir kitos puošmenos liudija buvusią prabangą. O kad gyventa patogiai, galima matyti iš erdvių, plytinčių ne tik po namu, bet ir už namo požeminių rūsių, taip pat – erdvių koridorių ir pusrūsių bei skliautų, kur šiandien tankiai prižėlę piktžolių ir aukštų dilgėlių.

Apie rūmus dar esama ženklų, bet jau tik ženklų, kad būta sodo, kuris kitados supo šią ponų rezidenciją. Dar yra kelios dešimtys senų medžių, kurie išliko iš čia sunykusių alėjų – šiandien jie tarsi be tvarkos ir tarsi ne savo vietoje stovi. Dar matyti kanalai ir žole apžėlę kūdros bei menki buvusių terasų ir žemės pylimų pėdsakai. Netoli nuo šių griuvėsių tebestovi mažas dviejų aukštų podėlis, geležinėmis, stipriai apkaustytomis durimis užrakintas. Iš abiejų pusių savo šakomis jį apglėbusios dvi senos liepos. Ištvėręs amžius, išgyvenęs savo didybę, taip pat abejingai šiandien saugo senus suplėšytus pavalkus, kaip kad prieš daugelį metų jo užraktas galbūt slėpė ištaigingus riterių šarvų ir kitų krašto atminimų sandėlius, prabangaus sidabro ir namų brangenybių lobius.

Visi griuvėsiai, be abejo, yra garbinga krašto nuosavybė – tarsi istorinės relikvijos. Tačiau visų jų vaizdas gaudina žmogaus širdį, nes jam primena didingą, bet dabar jau sunykusią jo praeitį. Dabartinėms kartoms ji pasirodo kaip aštrūs bedančiai juodi tarpekiai, į kuriuos nepaliaujamai atsitrenkia, silpna, jai tolimų, šiandien gyvenančių, bet dvasiškai suluošintų jos palikuonių mintis, jau nežadanti žmonijai jokių puikių vaisių.

Iš tikrųjų liūdna čionai tarp senų griuvėsių, tarp kurių dabartinis žmogus, visiškai jiems svetimas, po juos klaidžiodamas tik skausmingai atsidus ir ne sykį karčiai apraudos prabėgusį laiką, nes senosios didybės neprikels. Ir mes liūdni, to įspūdžio paveikti, kuo greičiau grįžkime į svetingąją mūsų kleboniją. Ten, amžiumi ir mintimis artimi, vieni kitus lengviau suprasime.

Tą dieną aplankiau poną Minkovskį jo namuose. Ponas Minkovskis taip pat yra kolekcininkas. Turi jis nedidelį rečiausių daiktų rinkinėlį. Turi vieną kitą etruskų daiktėlį, šiek tiek senojo Saksonijos porceliano dirbinių, iš kurių dėmesio vertas puodelis su dangteliu. Ant puodelio pavaizduotas Stanislovo Augusto biustas ovaliuose rėmuose, o aplink užrašas: *Stanislaus Augustus Rex*³³. Lėkštelėje – atversta knyga, prie jos teisingumo simbolis su iškeltu pirštu, laurų vainikas ir visi atributai, žymintys 1791 m. patvirtintą teisės aktą³⁴. Šiandien tą puodelį galima būtų priskirti prie jau retų paminklų, kurie tais laikais pažymėjo kraštui naudingą dokumentą. Žinome šia data pažymėtų karabelių³⁵, frakų sagų. Tuo įrašu tam įvykiui atminti buvo paženklinti ir damų drabužių kaspiniai, ir net visi drabužiai. Aptariamas puodelis mums akivaizdžiai įrodo, kad turėjo būti ir rakandų bei stalo įrankių, šių kraštui džiaugsmingų iškilmių proga padirbintų.

33

Karalius Stanislovas Augustas (lot.).

34

T. y. 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Be abejo, taip aptakiai šį dokumentą Konstantinas Tiškevičius įvardijo tik dėl cenzūros sumetimų.

35

Karabelė – lengvas lenktas kalavijas.

Prie šio puodelio ponas Minkovskis parinko atitinkamą sidabrinį šaukštelį, taip pat retą – pirmą kartą man teko matyti. Ant jo buvo išgaubtas kunigaikščio Juozapo Poniatovskio³⁶ atvaizdas – jis su munduru, užsi-metęs burką³⁷, koks dažniausiai ir vaizduojamas. Viršuje iškilus įrašas: *Józef książe Poniatowski*³⁸. Žemiau po biustu – visiems pažįstamas šio karžygio šūkis³⁹. Ponas Minkovskis šiais dviem daiktai atitinkamai sujungė didžius vardus – sūnėno su gražiausiu jo dėdės⁴⁰ valdymo laiku. Ponas gydytojas, patyręs, kad tas šaukštelis man patinka, ištraukė iš staliuko panašų ir man atminimui dovanojo. Jis ir šiandien yra mano krašto atminimų rinkinyje.

Šioje apylinkėje yra plačiai paplitęs ir visų kartojamas priežodis: „iškilo kaip Mykoliškių žydas“. Tyriau šaltinį vietoje, iš kur būtų jis atsiradęs ir ką galėtų reikšti. Man paaiškinta, kad kitados Mykoliškių žydai vertėsi arklių vagystėmis. Vienas iš jų sučiuptas, įrodžius nusikaltimą pakartas. Taip ir atsiradęs tas prie-žodis⁴¹.

Pamaldos Mykoliškėse baigėsi. Klebono⁴² pakviesti gausybė svečių suėjo į kleboniją pietų. Po jų, dar kartą padėkojęs už nuoširdų priėmimą, apgailestaudamas atsakiau nuoširdžių svetingojo klebono prašymų ir įkalbinėjimų pernaktoti dar bent vieną naktį ir leidausi į kelią⁴³. Laivas tik apie penktą valandą vakaro atsistūmė nuo kranto. Dargana, šaltis ir priešinis vėjas be atvangos lydėjo mane kelionėje. Vos tik išplaukėme į upę, kai prasidėjo tokia smarki audra, kad mano laivas, Neries bangų mėtomas, grasi-no mus išversti. Reikėjo irtis prie kranto, nenuplaukus nė pusės varsto, ir laukti, kol išsišėlusios bangos nurims.

Tačiau veltui laukėme, nes nors audra ir praėjo, tačiau vėjas nenurimo, ir visą laiką buvo šalta. Tad var-gingiausiu būdu, tempiami už lyno, pamažu turėjome judėti į priekį. Mūsiškis Diedulis, dviejų dienų poilsio Mykoliškėse išvargintas, kai dvi taureles vieną po kitos iš ilgesio išlenkė ir liežuvis jam atsirišo, pradėjo dainas

36

T. y. 1794 m. sukilimo dalyvio, Napoleono I atkurtos lenkų kariuomenės vado, generolo, vėliau Prancūzijos maršalo, 1812 m. karo prieš Rusiją dalyvio Juozapo Poniatovskio (*Józef Poniatowski*, 1763–1813). Žuvo Tautų mūšyje prie Leipcigo. Palaidotas Krokovoje, Vavelio pilyje.

37

T. y. didelį milinį apsiaustą (lenk. *burka*).

38

Kunigaikštis Juozapas Poniatovskis (lenk.).

39

Tasai devizas – „Dievas man patikėjo lenkų garbę, tik ją jam atiduosiu“ (lenk. „Bóg mi powierzył honor polaków, jemu

go tylko oddam“) *vel* „Dievas man patikėjo lenkų garbę, Dievui ją atiduosiu“ (lenk. „Bóg mi powierzył honor polaków, Bogu ją oddam“). Plg.: Eustachius Grafen Tyszkiewicz, *Sammlung von Medaillen, welche sich auf die Geschichte der Länder und Städte der ehemaligen Republik Polen beziehen und von ihrer ersten Theilung bis zum Tode des Kaisers Nicolaus I geprägt sind (1772–1855)*, Riga: Druck der Livländischen Gouvernements Typographie, 1871, S. 21, Nr. 29, 30. Taip pat žr. Ten pat, lent. XI, Nr. 29, 30.

40

Juozapas Poniatovskis buvo karaliaus Stanislovo Augusto broliavaikis.

41

Orig.: „Podniósł się jak żyd michaliski“.

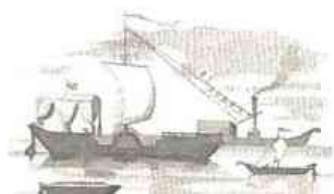
Dabar sunku spręsti, ką tuomet turėta omenyje sakant „podniósł się“: ar „iškilo“, ar „pakilo“, ar „pasikėlė aukštyn“. Kad ir kaip ten būtų, tiesiogine prasme tai iš tikrųjų reiškė, kad „pakilo į orą“, kad buvo pakartas. Tačiau už šios, tiesioginės, priežodžio reikšmės, be abejonės, slypi akivaizdi ironija. Už išsakytas mintis esu dėkinga Beatai Piaseckai.

42

Klebono Jono Stšeleckio.

43

Apie jau kito, XX a. keliautojo, Mykoliškėse patirtus įspūdžius žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 69–70. Šiandieninį miestelio vaizdą žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 13.

dainuoti, kurių iki šiol nieku gyvu negalėjau iš jo išprašyti. Apsukriai stengiausi iš jo išgauti dainų, priežodžių ar sielininkų priežodžių, užkalbėjimų, susijusių su laivyba Nerimi. Tačiau didžiai savo nuostabai įsitikinau, kad sielininkų kalboje šiandien nesama jokių su tos upės laivyba susijusių dainų. Netenka abejoti, kad visi tie rėvų, akmenų, vandens apyrubių pavadinimai – Pasisveikinimas, Plėšikė, Gegutėlė, Kregždė, Bagdanovičius, Ramanovičius ir kt., kilę arba nuo kokių nors juose nutikusių įvykių žmonėms, todėl jų vardus gavo, ar dėl savaimės įžiūravimo panašumo, kuris ir vardą davė. Pasisveikinimas – nuo to, kad ją, kaip pirmąją rėvą, kiekvienas laivavedys su duona ir druska pasveikina. Plėšikė – kad plėšia laivą ir į save traukia. Ne kas kitas, tik čia, Nerimi, laivus plukdantys žmonės senovėje jas taip turėjo praminti. Kai tik Napoleonas I paskelbė Europai, kad įvedama kontinentinė blokada, prekyba visuotinai buvo paralyžiuota. Užsienio, t. y. kolonijinėms, prekėms įvestas muitas nutraukė tuos plačius ir intensyvius ryšius su Karaliaučiumi, kurio tarpininkaujami Nemunu ir Nerimi varantys prekybą žmonės vytinėmis ir strugais visą šį kraštą būtinai reikalingais užjūrio produktais aprūpindavo. Nuo tų laikų, pasak senolių, prekyba Neryje sustojo. Šiandien ji atrodo stebėtinai apmirusi. O prie jos krantų įsikūrę miestai ir miesteliai nerodo jokios gyvybės ar judėjimo. Kai pavasarį išplukdoma per žiemą paruošta mediena iš Barysavo apskrities, Neryje stoja sąstingis ir lyg mirtina tyla. Dėl to laivavedžiai ir sielininkai, neturėdami jokio darbo, nesusipažinę, kaip kitose upėse, vieni su kitais, nesukūrė jokios naujos legendos, neišaudė jokios naujos dainos posmo, tačiau tarsi atrajodami nuo amžių girdėtus senus padavimus ir taip pagerbdami savo protėvių atminimą juos akelai kartoja. Ir netgi įgimtas žmonių smalsumas neverčia jų patyrinėti aplinkybių, kurios davė pradžią tiems gausiems pavadinimams. Šios detalės dėl jau paminėtų priežasčių, kaip atrodo, pražuvo mums visiems laikams, nors jų vardai, iš lūpų į lūpas perduodami, pasiliks per amžius, kaip ir pati Neris.

Dėl didžiausių nesėkmių, kurios ištiko mus kelionėje, sustirę ir išvargę apsinakvojome pirmajame pasitaikiusiame ant kranto klojime, iki kurio vos vos prieš naktį pavyko prisiirti. Auštant diena, išvydome labai gražią apylinkę – tai buvo Vartačų kaimelis, įsikūręs ant aukšto kalno, nuo kurio atsiveria platus ir akį traukiantis vaizdas. Jo papėdėje vaizdingai vingiuoja Neris. Ryte pakilęs man nepalankus vėjas vis didėjo. Virtęs viesulu, taip supykde tyliai ir ramiai vandenis nešančią Nerį, kad upė virė, šniokštė, be perstojo bangavo ir, verždamasi į plačias daubas, grasino pavojumi kiekvienam, kas norėtų su ja susiremti. Mūsų laivavedys yrėsi nuo kranto. Į visas puses blaškomas laivas neklausė jo komandų ir valdomas siaučiančio vandens kiekvieną akimirką galėjo arba apsiversti, arba trenktis į akmenis. Triskart atsistūmėme nuo kranto mėgindami, bet nepaplaukėme – ir triskart grįžome atgal, nes nebuvo įmanoma plaukti toliau. Visą dieną teko mums stovėti vietoje – vis stiprėjanti audra siautė iki vakaro. Tuos mūsų manevrus vandenyje, tas kelių valandų grumtynes su dviem grėsmingais gaivalais – priešiniu vėju ir siautėjančiu vandeniu – iš viršaus stebėjo visi kaimo žmonės, susirinkę ant kranto. Kai norom nenorom ir vėl į tą kaimą turėjome sugrįžti, tiesa, jau kitame jo gale išsilaipinę, neturėdamas ką daryti, nuėjau užmegzti artimesnės pažinties su jo gyventojais, pakalbėti apie jų vargus ir rūpesčius.

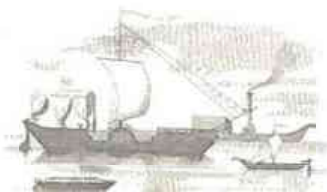
Ši žmonių klasė, kaip ir kiekviena, turi nemažai bėdų ir rūpesčių, o kai pasiskundžia jais, išsikalba apie juos su svetimu žmogumi, kuris kantriai juos išklaudyti teikiasi – o tai retai pasitaiko, nes valstiečių skundų niekas paprastai klausyti nemėgsta – kančios jiems palengvėja. Atsitiko taip, kad tarp garbaus amžiaus gyventojų buvo ir didelis būrys įvairaus amžiaus vaikų, nuo dar dykinėjančių paauglių ir paaugusių mergelių iki krūtimi maitinamų vaikų, nešamų motinų ant rankų, – visi mane smalsiai apsupo, lyg kokį nematytą daiktą, lyg į krantą išmestą sudužusio laivo keleivį. Išklausęs tėvus, užkalbinau vaikus. Ir pradėjau vieną po kito egzaminuoti

iš krikščioniui artimiausio ir reikalingiausio mokslo. Kiekvienas paeiliui turėjo kalbėti poteries. Čionai dar aki-vaizdžiau įsitikinau, kad šioje vyskupijoje⁴⁴ dvasininkija uoliau už kitų prižiūri Bažnyčios mokslo skleidimą: visi šio kaimelio vaikai, tiek jaunesni, tiek augesni, gražiausiai, be klaidų, sukalbėjo man poteries. O kokia buvo laimė tėvų, koks neapsakomas vaikų džiaugsmas, kai kiekvienam, poteries mokėjusiam, iš savo kelionės atsargų padovanojau šventą medalikėlį arba kryželį.

Po pusiaudienio, kai vėjas atrodė sumažėjęs, dar syki mėginau plaukti. Sukaupę visas jėgas irklininkai, visų kelionės tarnų padedami, vos vieną varstą įstengė nusiirti – ir vėl teko sustoti dešiniajame Neris krante ir ten laukti nakties: tad apie ketvirtą valandą prisišvartavome nakvynei. Išlipęs ant kalnuoto Neris kranto tolu- moje pamačiau dvarą, o prie pat kranto eilę didelių pilkapių. Tas dvaras priklausė ponui Norvaišai – vadinosi Rizgarai. Pilkapius apžiūrinėti ėmiausi tuoj pat. Trys iš jų – prie pat kranto: vienodo dydžio, masyvūs, skers- mens po 22 sieksnius, viršūnėje – 9 sieksniai. Aplink glaudžiai apdėti didokais akmenimis, tarsi apmūryti. Tai būdas, kuriuo senieji Lietuvos Rusios gyventojai, toliau nuo Lietuvos sienos įsikūrę, pilkapių nepildavo. Visa tai paakino mano smalsumą. Bet vargais negalais sunkiai juos iškasinėję, nieko neradome. Kadangi jie buvo supilti tvarkingai, rūpestingai ir akmens pagrindu sutvirtinti, negana to, dar ir tokios žinomos upės kaip Neris krante, galima spėti, kad tai būta apsauginių pilkapių. Pilkapius kasinėjome iki tamsios nakties, tad visi tarp nusigalavome, kad turėjome atsakyti malonaus pono Norvaišos kvietimo. Priešingoje upės pusėje, Vilniaus apskrityje, ponios maršalienės Gurskienės Voronės dvare, taip pat yra pilkapių, tačiau jiems kasinėti man neliko laiko. Šioje apylinkėje noromis nenoromis būdamas visą dieną, stengiausi rinkti liaudies dainas – tiek šiame Švenčionių apskrities užkampyje, tiek ir iš Vilniaus apskrities, esančios priešingoje upės pusėje. Tokia didelė upė kaip Neris, skirianti dvi apskritis, yra ir riba, nustatanti kiek skirtingus papročius, daranti įtaką ir liaudies dainoms.

Neris krantų augaliją būtų galima padalyti į dvi atskiras labai nevienodų bruožų dalis. Kai ji nuo savo ištakų teka per Barysavo ir Vileikos apskritis, jos krantai žemi, apaugę, kaip anksčiau pasakojau, puikiomis žolėmis, išlakiomis nuostabiomis kelių amžių senumo pušimis ir ąžuolais, drąsiai ir laisvai keliančiais į viršų savo šakas. Aukštesni krantai ištis vaizdingi, smėlingi, kartais molingi ar klintiniai, nors tankiai apžėlę, ta- čiau augalija skurdi, menka ir nederlinga. Plačių girių čionai nematyti, o visi šiuose akmenuotuose krantuose augantys medžiai žemaūgiai ir susisukę. Tuose krantuose auga ąžuolai, lazdynai, uosiai, šermukšniai, gluos- niai, alksniai. Iš krūmų ten gausybė putinų, sausmedžių, laukinių rožių ir serbentų žydi, puošdami šios upės krantus. Tačiau ant pirštų galima suskaičiuoti tas atšlaites prie Neris, kur galingai ir vešliai auga pušynai. Dirva ir ta žemdirbystei netinkama, niekur šioje krašto pakrantės dalyje nemačiau gražaus derliaus, niekur prie Neris kranto – pavyzdingo ūkio. Neris čionai tekėdama tarp aukštų krantų nepatvinsta ir nepakyla taip aukštai, kad savo potvynio vandenimis kaip geradaris Nilas sudrėkintų ir patręštų pakrančių laukus. Čionai, kaip paprastai smėlyje, pasėliai silpni teauga. Visi javai reti ir žemi. Niekur nematyti šienaujamųjų pievų ir net vešlių ganyklų.

Apie 6 ryto jau buvome Bistryčioje. Bistryčia kairiajame Neris krante, prie nedidelio į ją įtekančio Bis- tryčios upelio žiočių, Vilniaus apskrityje įsikūrusi, yra viena iš daugelio karališkųjų žemių, kurias valdė

Bžostovskiai. Pradedant Žadiškėmis iki pat Nemenčinės Neries pakrantėse ir dar toli į krašto gilumą gausu Bžostovskių valdų – ar paveldimų, ar karališkųjų. Ir visur jų gyvenimo žymės – arba prašmatnaus, kurį mena rūmų griuvėsiai, arba – pamaldaus, kokį matome iš fundacijų bažnyčioms ir jų aprūpinimo. Bistryčioje, prie Neries, yra mūrinė bažnyčia*. Ši bažnyčia, kaip ir Mykoliškių, kadaise priklausė augustinams *de paenitentia*, arba reguliniams kanauninkams. Kas juos čionai fundavo? Kieno jie buvo pakviesti? Iš vietinių archyvų sužinoti neįmanoma, tačiau kanauninkai Bistryčioje apsigyveno labai seniai – tuo mus įtikina jų kasacijos data: 1822 m. bažnyčios vizitacijoje radau paaiškinimą, kad dar Zigmantas Senasis⁴⁵ 1528 m. rugpjūčio 14 d. panaikindamas Bistryčios atgailos kanauninkų vienuolyną, Vilniaus sufraganui paskyrė fundaciją, atiduodamas jam dalį Bistryčios miestelio, jame esančias karčemas ir palivarkus – Dūdas, Mileną, Dyvą ir Olšecą, su ta sąlyga, kad vėlesni sufraganai prie bažnyčios išlaikytų tris kunigus, mokyklos direktorių ir bažnyčios tarnus. Tokių lėšų gavęs Bistryčios klebonas Antanas Žulkovskis, titulinis Molinos vyskupas, sufraganas, prelatas, katedros dekanas, generalinis Vilniaus oficijolas, 1760 m. šią bažnyčią išmūrijo. Jos vidaus darbus baigė ir Šv. Kryžiaus išaukštinimo vardu pašventino Tomas Zenkavičius, Ariopolio titulinis vyskupas, sufraganas, prelatas, Vilniaus katedros dekanas. Vėliau, kai nežinia kaip Bistryčios klebonija iš Vilniaus sufraganų pateko į paprastų klebonų rankas, sumenko ir lėšos. Bažnyčia pamažėle ėmė nykti.

Mūrinė Bistryčios bažnyčia nepasižymi nė vienu grynu stiliumi. Tai kompozicija – kai kur matyti itališko stiliaus proporcijos, sumišusios su dažniausiai Lenkijoje statytų bažnyčios stiliaus formomis. Šio pastato ilgis siekia 18 sieksnių, plotis – 9, iš priekio du gana aukšti grakštūs bokštai, tarp jų itin aukštas fasadas – viršuje ovalokas, su kryžiumi. Šios bažnyčios presbiterija iš vakarų pusės – ovalo formos, ant jos skarda apkalti kupolai su kryžiais ir paausuotais jų skrituliais, apdengta čerpėmis.

Bistryčios bažnyčia

* Bistryčios bažnyčia priklauso pirmosioms Vladislovo Jogailos darytomis fundacijoms po to, kai Lietuva priėmė krikščionių tikėjimą. Žr. Przyalgowski,

Żywoty biskupów wileńskich, t. 1, s. 18 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Cituojamos knygos metriką žr. šio leidinio p. 134, išnašą *. – R. G.].

45 Žygimantas Senasis.

Šiandien bažnyčią reikia gerokai taisyti, ypač iš lauko. Įlūžusios jos gegnės gresia greit įkrisiant stogą. Nuo drėgmės aplūžusios atbrailos, aplink niekur nėra tvarkingos tvoros. Bažnyčios viduje neradau jokių paminčių, kurie galėtų patvirtinti jos senumą. Tik bokšte rymo trys puikiai išlieti varpai. Ant didžiausio jų šono vėl radau Bžostovskių herbą – Balnakilpę⁴⁶, aplink – įrašas:

P. P. L. C. B. L. V.

An. 1704 haec campana Ecclesiae ofer

M. J. B. S. AD. M. D. G. B. V. M. L. Loc.⁴⁷

Ant kito, mažesnio, po arabeskomis, kurios jį juosia viršuje, – sparnuotų angeliukų galvučių eilė. Iš priekio abiejose laukųjų durų pusėse įmūryti du geležiniai kankinimo lankai – paskutinė seniena, primenanti mums arbitro valdžią, kurią kitados turėjo Bažnyčios tarnai jai ištikimai liaudžiai. Tai ir viskas, ką galima pasakyti apie Bistryčios bažnyčią⁴⁸.

Bistryčios bažnyčios varpas ir jo puošybos fragmentas

Tad nuosekliai ėmiausi kitų tyrimų – rinkti liaudies dainas ir vietas padavimus. Dėl dainų, tai čia jas buvo lengviau rinkti nei kur kitur. Kaimo valdyba⁴⁹ atsiuntė man moterų ir mergaičių, žinomų šiame valsčiuje dainininkių, ir taip palengvino šį sunkumą. Mano priėmimo padrąsintos ir pavaišintos, jos viena po kitos pasikeisdamos ėmė diktuoti savo kaimo daineles. Surašėme jų nemažai, įvairioms progoms skirtų. Čia yra didžiulė liaudies dainų įvairovė: ne apskritis, ne valsčius, bet beveik kiekvienas kaimelis vis kitaip apdainuoja svarbius savo papročius, liaudies šventes ar darbą. Pradedant Švenčionių apskrities riba, pa-

prasti žmonės vis abejingesni vietiniams padavimams: šis abejingumas, su Neries tėkme artėjant prie didelio miesto, – Vilniaus – dar labiau pastebimas. Į tai atkreipiau dėmesį dabartinėje kelionėje: čionai, Bistryčioje, nieko neįmanoma sužinoti – ar dėl abejingumo vietiniams prisiminimams, ar dėl kokio neatleistino tingumo: tėvas nenoriai pasakoja apie praeitį sūnui, o sūnus tingi klausinėti tėvo apie prabėgusius laikus. Ir taip sulig kiekviena karta nutrūksta toji gija, kuri mus su praeitimi sieja, ir dėl to žmonės tapo visiškai abejingi senovės padavimams, jais visiškai nesidomi. Kiek pastangų, kiek įvairiausių klausimų sugalvoti ir pateikti reikėjo, kad ką nors iškvosčiau, kad vietos žmonėms priminčiau apie jų gyvenamą vietovę, galbūt paženklintą koku nors prisiminimu. Ir šiaip, ir taip kamantinėjami valstiečiai vis dėlto sugebėjo prisiminti, kad už kelių varstų

46 Orig.: „Strzemie“.

47 1704 m. šį varpą bažnyčiai paaukojo didžiausiai Viešpaties šlovei, Palaimintosios Mergelės Marijos garbei (lot.).

48 Apie XX a. keliautojo Bistryčioje patirtus įspūdžius žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 72–73. Šiandieninį Bistryčios bažnyčios vaizdą žr. „Nerimi nuo ištakų

iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema I, Nr. 15.

49 Konstantinas Tiškevičius greta nurodo ir rusišką šio savivaldos organo pavadinimą: „Selskoje uprawlenje“, t. y. „Сельское управление“ (rus.). Nuo 1845 m., po vadinamosios Pavlo Kiselio reformos, valstybiniuose dvaruose pradėjo veikti valstybinių valstiečių bendruomenių savivaldos organai – kaimo

valdybos, kurias sudarė seniūnai, raštininkai ir kiti iš valstiečių renkami tos bendruomenės pareigūnai. Plačiau apie tai žr. Т[атьяна] А[лександровна] Конюхова, *Государственная деревня Литвы и реформа П[авела] Д[митриевича] Киселева 1840–1857 гг. (Виленская и Ковенская губернии)*, Москва: Издательство Московского университета, 1975, с. 73–80. Už pagalbą rašant šį komentarą esu dėkinga Zitai Medišauskienei.

nuo Bistryčios, senoje, šimtamečiais ąžuolais apaugusioje girioje, yra labai aukštas ir status kalnas, pramintas Zamkovščyna. Ten, kaip žmonės pasakoja, buvusi pilis. To man tik ir trūko. Nors ta pilis buvo už kelių varstų nuo kranto, t. y. jau už mano tyrimų, aprėpiančių tik Neries krantus, ribų, vis dėlto šį kartą nusižengiau savo nuostatai. Šaukiu žmones, nuomaju arklius, stveriamo matavimo įrankius ir važiuojame į Zamkovščyną. Kelis varstus atsikratę pačiu blogiausiu – blogesnių gal nebūna – keliu valstietišku vežimu, sustojome prie valstybinio užusienio, vadinamo Linamargiais. Iš ten, vedami vietinio girininko, pėsčiomis einame į mišką.

Gal už varsto senoje šimtametėje kėnių ir ąžuolų tankymėje šakos taip susiraižgiusios, kad ir viduryje dienos tamsu ir šalta – stūkso toks status kalnas, kad iš to šono ant jo užkopti neįmanoma. Girininkas apvedė mus aplink ir prieinamiausia vieta vos užsiropščiau į viršūnę. Tokioje tankmėje nieku gyvu neįmanoma iškart kalno formos nei atspėti, nei suprasti, tačiau, ištyrus dalimis, nepaliko abejonės, kad žmogaus ranka kitados ant jo keteros pylė pylimus. Buvo išrikiuoti matavimo įrankiai. Kai po visų matavimų to kalno forma atsidūrė ant menzulos, įsitikinau, kad iš tikrųjų tai būta karinių gynybinių įtvirtinimų, kurių daubos plotas – 800 kvadratinų sieksnių. Ši dauba apsupta pylimo, kuris virš jos iškilęs pusaštunto sieksnio. Jokio aiškaus įėjimo į daubą nematyti. Išorėje, už pusdevinto sieksnio nuo pylimo viršūnės į rytus ir pietus yra griovys, o jame keturiolika ryškiai kvadratinų duobių, kiekvienos dydis maždaug pusantrą kvadratinio sieksnio. Šis kalnas pernelyg mažo ploto gynybinei piliai, bet užtat turi visus alkavietei būdingus bruožus. Taigi senovėje tai buvo vieta, skirta dievams garbinti, kur gilioje dauboje degė negęstanti ugnis. Ką galėjo reikšti griovio duobės, kokias jų paskirtis buvo senovėje – atspėti tikrai negaliu, o ir spėliojimų ir išvadų šiuo atžvilgiu nedrįstu daryti. Toji Zamkovščyna, išmatuota ir topografiškai nubraižyta, pateko į mano šioje kelionėje renkamų paminklų rinkinį. Tų karinių įtvirtinimų, juosiančių aukojimo slėnį, kateroje aptikau kelis sudūlėjusius milžiniškų ąžuolų kelmus. Tai paskutiniai dar anų šventųjų giraičių likučiai. Jos pagoniškoje Lietuvoje turėjo sergėti visas dievų tarnystei pašvęstas vietas. Vienas ant pačios pylimo keteros šiandien nuvirtęs ąžuolas, kurio liko tik iš vidaus išpuvęs kelmas, buvo iš visų savo bendraamžių svarbiausias – kelmas, mano išmatuotas, siekė 9 aršinus ir 8 verškus skersmens. Nukirstą to kelmo skeveldrą pasiėmiau į savo krašto senovės rinkinėlį.

Grįžtant iš tos archeologinės išvykos, smarkus lietus su dažnais griausmais mus kelyje užklupo, peršlapome iki paskutinio siūlo. O dar blogiau buvo, kad valstiečiai, sprukdami nuo lietaus, arklius it patrakę varė kalnuotu duobėtu ir akmenuotu keliu. Kiekvienas mūsų po sykį su vežimu apsivertė – ačiū Dievui, laimingai. Grįžome tiesiai į kleboniją, nes ten buvau apsistojęs. Kunigo klebono⁵⁰ namie neradome – jis buvo išvažiavęs į Vilnių, tačiau su juo buvau susipažinęs Mykoliškėse ir jis žinojo, kad Bistryčios neaplenksiu, tad savo kamendoriui⁵¹ pavedė mus priimti klebonijoje. Taigi paviešėjome pas kunigą kamendorių, nepaprastai svetingą žmogų, jis maloniai priėmė – ne tik klebonijoje mums ilsėtis leido, ne tik pagirdė ir pamaitino, bet dar ir papildė mūsų maisto atsargas, nes jų jau pradėjo trūkti, o gauti produktų už pinigų čionai buvo neįmanoma.

Valstiečiai, pamaloninti kelias valandas trukusio bendravimo su manimi, paakinti mano dovanų, pradėjo iš atminties traukti naujų padavimų apie šią vietovę. Esą už trijų varstų nuo Bistryčios, Neries aukštupyje, yra švedų kapai. Bet esą jie ne tokie įdomūs kaip kad anie, priešais mus, už upės, Švenčionių apskrityje. Pasakojo

50
Kunigo Jono Sobolevskio.

51
T. y. vikaro. Tuo metu Bistryčios vikaras *horarum canonicarum et missarum pro* buvo Liudvikas Obolevičius (lenk., lot. *Dioecesi Vilmensi*, in *Annum Domini* „Ludovicus Obolewicz“). *Žr. Directorium* MDCCCLVI [1856], s. 76.

dar valstiečiai, kad iš tų kapų švedas, šaudydamas per upę į bažnyčią, jos sienas apgriovė. Gavęs šią žinią, tuojau pat su savo žmonėmis, su kastuvais, pasiėmęs iš kaimo vedlį, patraukiau į tuos švedų pilkapius. Tai buvo pagoniška kapavietė, sudaryta iš kelių dešimčių pilkapių, apaugusių senais ąžuolais ir pušimis. Vieną jų iškasinėjome, bet ničnieko neradome. Todėl praradau norą kasinėti kitus, tuo labiau, kad lietus ir gūsingas vėjas visą laiką trukdė mūsų darbą.

XI

Bistryčioje savo darbus baigėme ir vakarop viskas buvo parengta kelionei. Atsisveikinome svetingąjį kunigėlį¹, jis mus palydėjo iki pat upės. Laivas atsistumia nuo kranto, tačiau nieko vertos Diedulio-laivavedžio pastangos, veltui ir irklininkų uolumas. Vis stiprėjantis vėjas iš priekio laivą siūbuoja, į šonus mėto ir atgal stumia. Nuleido lyną: gal juo žmonių traukiamas laivas galės į priekį pajudėti? Bet kur tau! Vėjas už mūsų galingsnis, neleidžia jo pirmyn. Kai taip galynėjomės su tuo nepermaldaujamu gaivalu, svetingasis kunigas, klebono padėjėjas², visą laiką ejęs paskui mus krantu, įkalbinėja grįžti į kleboniją.

– Būsité, ponai, – nuolat kartoja, – kaip savo namuose, neturėsite nė menkiausio rūpesčio. Išgersime arbatėlės, nes kur matyta tokiam vėjy leistis plaukti.

Keliskart iš laivo padėkojome kunigui už mandagumą, bet plaukti negalėjome, o kunigas nuo kranto nesiliovė kviesti. Nieko kito mums nebeliko, kaip tik sutikti. Tad grįžome į kleboniją ir išsipildė klebono padėjėjo žodžiai – be jokių ceremonijų, kaip namie, išgėrėme arbatėlės ir buvome kuo patogiau apnakvydinti.

Klebono bute yra didelis elnio ragas, kitados čionai ištrauktas iš Neries dugno. Ne vienasyk įvairiose Lietuvos vietose iš upių ir ežerų dugno iškelti, nuo ilgo mirkimo vandenyje pajuodavę ir sustabarėję elnių ragai, neretai su visomis kaukolėmis, patvirtina Žončinskio liudijimą, kad šis žvėris, kurio šiandien mūsų krašte tarp laukinių visai neberandame, senovėje nebuvo svečias mūsų krašte, kad jį seniau Lietuvos miškai augino ir penėjo³.

Klebonijoje patarnaujantis vaikinukas laisvu nuo tarnybos laiku labai vikriai iš krantuose augančių karklų pynė kraiteles ir skrybėles. Ir aš gavau labai lengvą ir gražią nupintą skrybėlę, kuri man, kaip šios upės istoriografui, buvo pats tinkamiausias atminimas – nes ji nupinta iš Neries pakrantės žilvičių.

1
Liudviką Obolevičių.

2
Tas pats Obolevičius.

3
Turimas omenyje jėzuitas, gamtininkas, poetas, keliautojas Gabrielius Žončinskis (Gabriel Rzączyński, 1664–1737). Garsiausias jo veikalas, pavadintas *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae annexarumque Provinciarum, in tractatus XX divisa* („Len-

kijos Karalystės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įdomioji gamtos istorija, į XX traktatų suskirstyta“) buvo išleistas 1721 m. Sandomiere. Jame Žončinskis aprašė 170 Lenkijoje ir Lietuvoje gyvenančių paukščių rūšių, pateikė duomenų apie kai kurių rūšių gausą.

Birželio devynioliktąją apie ketvirtą valandą ryto atsiveikiname su Bistryčios klebonija, taip nuoširdžiai mus priglaudusia kelionėje. Atkarpoje nuo Mykoliškių iki Bistryčios praplaukėme pro šias klastingas vandens apyrbes arba pavojingus akmenis: už Mužilų kaimo – akmuo Kazokas⁴, netoli nuo Kazoko – vandens apyrbė Kazokė⁵. Už Palonkų užusienio – du akmenys, Makraguzais⁶ vadinami. Prie Žolomudo kaimo – vandens apyrbė Žolomudas. Toliau, už kelių varstų nuo Bistryčios, ant aukšto kalnelio, dešiniajame upės krante stovi Šalmetos užusienis, o prie jo Neris, sukdamasi į dešinę, sudaro ketvirtą iš eilės pavojingą rėvą, kuri nuo iš kairės pusės į ją įtekančio upelio gavusi Šalnaitės⁷ vardą. Visą laiką plaukdami tarp vaizdingų Neries krantų po kelių valandų kelionės sustojome prie tos pavojingos rėvos vartų. Čia upė, apglėbta kalnuotų krantų, apaugusių gražių pušų šilu, išplatėja iki 60 sieksnių. Nedidelė keistos formos salelė dalija šią erdvę į dvi nelygias dalis. Kairėje jos pusėje, Šalnaitės žiočių link, iš vandens kyšo trys dideli akmenys, o dugnas toks sekus, kad praplaukti visai neįmanoma. Tad norint įveikti šią rėvą, reikia vikriai ir greitai pasisukti plaukiant vandens sraute – tai tikras menas. Todėl būtina gerai žinoti kelią ir šaltakraujiškai vairuoti laivą, kad be nuostolių pavyktų išvinguriuoti tarp daugybės akmenų, pro kuriuos plaukiant kiekvienam gresia atsitrekti ir patirti žalos. Už salos sudvigubėjusi upė vėl susijungia, vaga susiaurėja iki 20 sieksnių, o vanduo šiuo susiaurėjimu garma sparčiai ir veržliai. Kai mano laivas įplaukė į tą rėvą, trys pirklių sieliai neįstengė reikiamai išlaviruoti į kelią ir, nunešti vandens, užplaukė ant tų akmenų. Atrodė labai apgailėtina! Kai pirmasis jų sėdo, antrasis, nebudriai irkludamas, užgriuvo ant ano, o trečiasis, juos vydamasis, užplaukė ant antrojo. Ir taip visi trys sukūrė netvarkos ir chaoso sceną, kokia gali tik dėl laivavedžio neatsargumo ar atsitiktinumo atsirasti. Šalnaitės rėvoje, ridenančioje vandenis akmenuota vaga, dugnas visur permatomas. Giliausioje jos vietoje vos aršinas ir 8 veršakai – tiek mums rodė nuleistas svambalas, kai ją matavome ir braižėme.

Nuo Šalnaitės rėvos labai arti Buivydžiai. Vos perplaukėme kelis žavingus vingius, kai mums kairiajame upės krante visu puikumu pasirodė gražių nuniokotų Buivydžių rūmų griuvėsiai. Iriamės prie kranto ir puolame prie darbo. Ponas Januševičius su kelionės aplanku rankoje jau piešia griuvėsius, o aš apžiūriu ir renku apie juos žinias.

Buivydžiai, kadaise Jono Kazimiero leno teise⁸ Bžostovskiams dovanotas dvaras, kurį šie 1653 m. kaip fundaciją perleido tėvams reguliniams kanauninkams, buvo vienas iš tų, dėl kurių daugybę metų su vie nuoliais sukosi tas prasidėjęs procesas, mano anksčiau minėtas, kai pasakojau apie Mykoliškes⁹. Po ilgų teisinių ginčų, kuriuos jau aptarėme, galutinėje instancijoje dvasininkai tėvai procesą pralaimėjo, nes kai Bžostovskis¹⁰ išsirūpino sau šių dvarų paveldėjimo teisę, jie tapo jo nuosavybe¹¹. Bžostovskis, tekindamas

4
Orig.: „Kazak“.

5
Orig.: „Kazianka“.

6
Orig.: „Makrahuzy“.

7
Kitaip – Šalnaidės. Orig.: „Szałnojdzia“.
Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 62. Žr. antrą priešlapį, brėžinį 4.

8
Žr. šio leidinio p. 133, išnašą 18.

9
Žr. šio leidinio p. 133–134.

10
Mykolas Bžostovskis.

11
Šiuos Konstantino Tiškevičiaus pateiktus faktus plg.: Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, Wilno: Wydawnictwo Czas, 2002, s. 7–9.

savo seserį¹² už Mykolo Radziševskio, tam tikru šeimų susitarimu perleido jam Buivydžius¹³. Nuo to laiko ši valda, kaip paveldima Radziševskio nuosavybė, jo gyvenama, virto rezidencija. Radziševskis, žmogus gebantis užmegzti ryšius, susigiminiavęs su visais Lietuvos pirmaisiais asmenimis ir valdžios atstovais, valdydamas netoli Vilniaus esančius Buivydžius, siekdamas išlaikyti savo pozicijas tokioje draugijoje, turėjo ir atitinkamai gyventi. Tad ant akį traukiančio kalnelio prie Neries, šalia nedidelio, bet smagaus į ją įtekančio upelio, Buivyde vadinamo, pagal Lauryno Gucevičiaus planą¹⁴ nuostabius rūmus, kurių likučius šiandien Buivydžiuose kiekvienas gali pamatyti, nemenkai lėšų įdėjęs, pastatė. Po Mykolo Radziševskio mirties Buivydžius paveldėjo jo sūnus Stanislovas, vedęs Abramavičiūtę¹⁵, ir kiek laiko čia gyveno. Paskui persikėlė gyventi į Iliją. Buivydžius išnuomojo, o tuos kitados gausiai žmonių lankomus rūmus, didelio būrio dvariškių ir jų buvusių savininkų prabangaus gyvenimo liudininkus – paliko užrakintus ramybės būsenoje. Seniau jie buvo retų ir prabangių daiktų sandėlis, meno ir mokslo kūrinių saugykla. Dar ir pats esu gėrėjęsis šioje giminėje išlikusiais pavieniais didžiuliais ir brangiais gobelenais, nuostabiu senu Saksonijos porcelianu, itin vertingais paveikslais, gana geru mineralų rinkiniu ir t. t. Juk dažnai matome, koks nepastovus būna žmogaus likimas ir jo pašaukimas!

Dar visai neseniai – mūsų atmintis dar siekia tą epochą, šie rūmai buvo nesužaloti ir nuostabūs, o šiandien – nudraskytai papuošimais, be langų, be durų ir stogo, virtę tikrais griuvėsiais. Juose veisiasi šikšnosparniai ir laukinės kiaunės, o garbingi paskutinieji paveldėtojai, kurių vardai išties užrašyti šių laikų istorijos lapuose, svetimoje žemėje skausmingai turėjo užsidirbti kasdienės duonos kąsnį¹⁶.

Jau dvidešimt metų šis dvaras yra valdžios nuosavybė¹⁷. Dvaro teritorija ir visi ūkiniai pastatai, esantys už sodo, mediniai, tačiau tvarkingai mūriniais stulpais paremti ir dar gana geros būklės, šiuo metu atiduoti

12 T. y. Liudviką Bžostovskytę-Radziševskienę (Ludwika z Brzostowskich Radziszewska, ~1760–?), antrąją Mykolo Radziševskio žmoną. Manoma, kad už Radziševskio ji ištekėjo apie 1787 m. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 153.

13 Manoma, kad Buivydžiai Mykolui Radziševskiui (Michał Radziszewski, 1743–1817) atiteko kaip žmonos kraitis. Žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 10.

14 Tai, kad Buivydžių dvaro sodybos pastatus tikrai suprojektavo žymusis architektas, pedagogas ir visuomenės veikėjas Laurynas Gucevičius (Wawrzyniec Gucewicz, 1753–1798), kol kas dokumentiškai nėra patvirtinta. Žr. Lietuvos

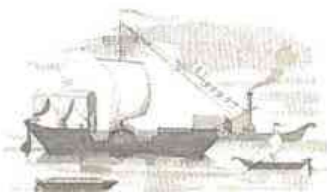
architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, p. 303.

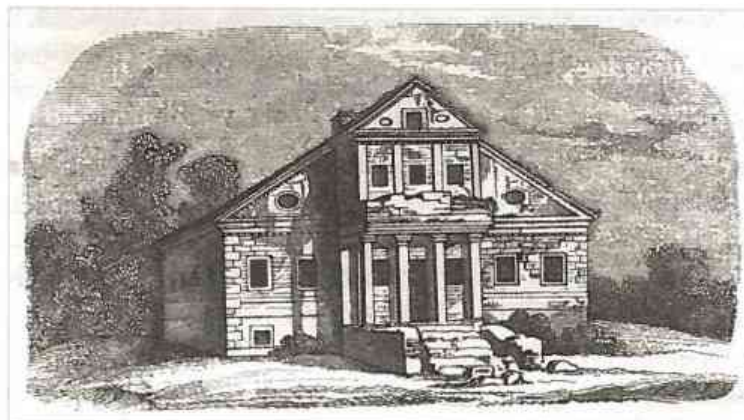
15 Klarą Abramavičiūtę-Radziševskienę.

16 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje faktą, kad Napoleono I armijos pulkininkas Stanislovas Radziševskis (Stanisław Radziszewski, 1788–1844) aktyviai dalyvavo 1830–1831 m. sukilime (buvo Vileikos apskrities sukilėlių vadu), o jam pasibaigus buvo priverstas emigruoti. Mirė Maince, kur ir palaidotas. Paryžiuje jau menkai dalyvavo visuomeniniame ir politiniame gyvenime, žinoma tik, kad 1838 m. įstojo į Istorijos ir literatūros draugiją. Žr. Zbigniew Zacharewicz, „Radziszewski Stanisław“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30 (1),

z. 124, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, s. 130–131; Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 11. Apie Radziševskio kovas sukilime žr. F[eliksas] Sliesoriūnas, *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1974, s. 214, 216–217. Kaip galima spręsti iš tolesnio Tiškevičiaus pasakojimo, asmeniškai pažinojo tiek patį Radziševskį, tiek ir visą jo šeimą. Žr. šio leidinio p. 156.

17 1835 m. dėl Stanislovo Radziševskio dalyvavimo sukilime Buivydžiai buvo konfiskuoti ir perduoti į valstybės išdą. Žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 11.

Buivydžių rūmų likučiai

valstybiniam valstiečiui. Tas, činšu čionai apkrautas, dvaro kiemus pavertė dirbamaisiais laukais ir daržais, suarė dailias rūmų vejas, abejingai šiandien malkoms kerta išlakiąsias sodo tuopas, kitados sodintas ir darbščiai bei rūpestingai prižiūrėtas kelių šios puikios vietos savininkų kartų rankomis. Ir kuo abejingiausiai semia vandenį iš upeliuko, kuris tekėdamas dailiai iš akmenų sudėliotomis kaskadomis, savo čiurlenimu gaivino šį nuostabų sodą.

Už kelių šimtų žingsnių, čia pat už sodo, priešingoje rūmų pusėje, stovi medinė gražios architektūros parapijos bažnyčia. Prieš ją – erdvus kvadratas, o jo dviejuose priešinguose šonuose stovi nedideli mediniai gero architektūrinio skonio namukai. Šiandien juose yra bažnyčios tarnų butai, neįgaliųjų prieglauda, gyvena vietinis felčeris. Plati, didelių medžių gaubiama tiesi alėja vedė iš rūmų į bažnyčią, o mūrine arkada aprėmintas, permestas per čiurlenantį upokšnį tiltas – jo griuvėsiai šiandien upelyje guli, – jungė šį Dievo kampelį su ana iškilia žmonių buveine. Kai Mykolas Radziševskis užgrobė tėvų regulinių kanauninkų Buivydžių dvarą, norėdamas iš jo pašalinti dar ten prie filijos bažnytėlės gyvenančius du vienuolius *de paenitentia*, kad visai nutrauktų vienuolių ryšius su Buivydžiais, 1793 m. vedė derybas su Vilniaus kapitula dėl parapijos perkėlimo iš Stolovičių į Buivydžius. Tam tikslui parengtu dokumentu jis garantavo Buivydžių klebono išlaikymui kasmet skirti po 100 auksinų procentais nuo tūkstančio auksinų sumos, įdėtos į Dorogobilį, bei įsipareigojo kasmet pakviesti šešis kunigus į Švč. Marijos Škaplierinės šventę ir juos „iš savo lėšų išlaikyti tris dienas pamaldoms, o *in casu*¹⁸, o už laisvą nuo pamaldų laiką įsipareigoja išmokėti 200 auksinų į rankas klebonui ir egzektivijoms 48 auksinus. Lempai, kuri dieną naktį turi degti prie Švenčiausiojo Sakramento, 80 svarų lydyto lajaus“. Tik tiek tame dokumente fundacijų bažnyčiai. Atskirai vargšų prieglaudai išlaikyti kasmet skyrė: „Komisinę statinę“¹⁹

18
Tuo atveju (lot.).

19
Statinė (lenk. „beczka“) – senovinis skysčių ir biralų tūrio vienetas. XVI a. lietuviškoji (Vilniaus) statinė buvo lygi 407 litrams. 1766 m. vienodinant Lie-

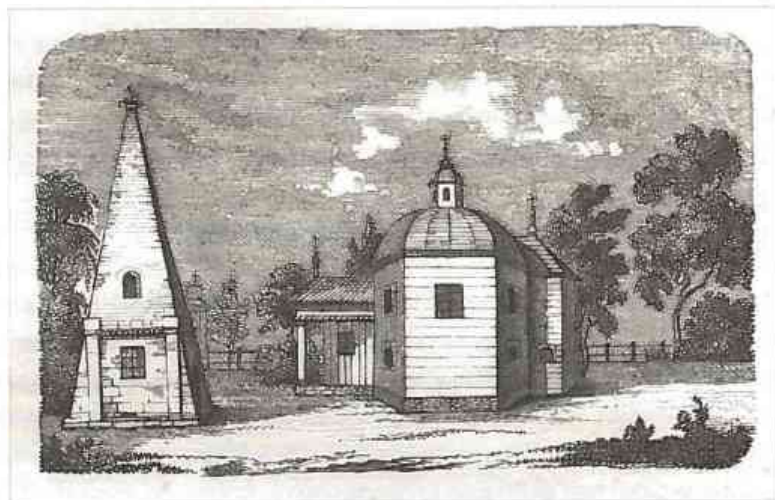
tuvos Didžiosios Kungaikštystės matus, įvesta vieninga biralams ir skysčiams Lietuvos statinė (403 litrai). Išsamų statinės aprašymą žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, p. 884.

ir keturis ašmainius²⁰, t. y. 216 gorčių²¹, rugių, miežių – pusę statinės, arba 72 gorčius, tiek pat avižų, žirnių – ketvirtį statinės, pavilgo – 30 svarų, druskos – 10 gorčių ir pinigų metams – 60 auksinų“.

Sulig minėta Mykolo Radziševskio fundacija, kai kunigas Dziurdzevičius altaristai prie Buivydžių bažnyčios išlaikyti užrašė 22 tūkstančius lenkiškų auksinų, iš jų 20 tūkstančių investuotų Jantroje, Kašico dvare, esančiame Naugarduko pavietae, o 2 tūkstančius – pas patį Radziševskį, Stolovičių bajorų vadovą, kapitula patenkino Mykolo Radziševskio prašymą. Filiją Buivydžiuose pavertė parapijos bažnyčia, ir vienuoliai norom nenorom turėjo pasitraukti.

Tada Buivydžiuose atsirado ir nauja bažnyčia. Kaip medinė šventykla, yra labai išvaizdi, be to, su užmoju ir meniškai pastatyta. Jos vidus sudaro taisyklingą aštuonkampį, kurio kampai nesuleisti tarpusavyje surakinant, kaip paprastai būna medinėje statyboje, bet kažkaip stipriai ir sandariai suleisti į vidų laikosi. Ant tų sienų iškilęs aukštas ir išlakus kupolas. Ant jo – perregimas erkeris, panašiai apdengtas mažesniu kupolu, o ant jo dailus geležinis kryžius. Nuo vieno iš šio aštuonkampio šonų driekiasi pailga nava, kurioje įrengtas didysis altorius. Iš priekio erdviame priebažnytyje, paremtame keturiomis kolonomis, laikosi priesienis. Po juo abiejose įeinamųjų durų pusėse stovi dvi didžiulės iš medžio išskaptuotos statulos: viena jų vaizduoja šv. Kazimierą, antra – vyskupą ir kankinį šv. Stanislovą. Ant priebažnyčio stogo stovi šv. Elenos, laikančios didelį kryžių, statula.

Bažnyčios vidus ištapytas aliejiniiais dažais. Visos jos vidaus puošmenos tarpusavyje gražiai dera ir pirmąsyk joje besilankančiam žmogui akies niekuo nerėžia. Bažnyčią ištapė kažkoks Goseckis, mums visai negirdė-

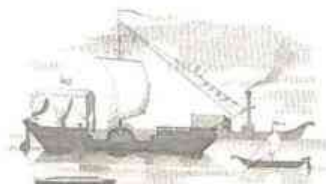
Buivydžių bažnyčia ir Radziševskių mauzoliejinė koplyčia

20

Ašmainis *veľ* ašmainė (lenk. „ośmina“) – iš karklų ar šiaudų pintas aštuonių gorčių (žr. išnašą greta) talpumo indas javams seikėti ar sėti.

21

Gorčius (lenk. „garniec“) – skysčių ar biralų saikas, 5,6 litro. Išsamų gorčiaus aprašymą žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, p. 881.

tas tapytojas. Vidurinėje aštuonkampės bažnyčios dalyje atitinkamu atstumu nuo sienų ant dorėninio stiliaus kolonų kyla plati, tvirtai įtaisyta galerija. Šioje bažnyčioje nesama jokių įsidėmėtinų istorinių paminklų. Iš šventenybių joje yra šv. Florijono, kankinio, relikvijos, sudėtos ant šoninio altoriaus stikliniame karste, kurį Bžostovskis iš Romos asmeniškai atsivežė. Tik ant dešinėsios sienos – to nutylėti man nedera, nes tai tą epochą atspindintis dalykas, – mediniuose rėmuose po stiklu (anuo metu tai buvo pati didžiausia mada) – baltame atlase peltakiu labai negrabiai išsiuvinėtas alegorinis mirties ir atgimimo paveikslas. Pirmajame to siuvinio plane guli nukirstas medis, prie jo – grotas, o joje užrašas: *Le vrai repos*²². Už nuvirtusio medžio auga keli jauni kėniai, o virš viso paveikslas išsiuvinėtos šios dvi eilutės:

Medeliai tie užaugs, pridengs nuo saulės, vėjo;
Aš senas parkritau, nes taip lemtis norėjo²³.

Kapinėse, į dešinę nuo įėjimo, pačiame kampe, yra Radziševskių laidojimo koplyčia, keistos formos, visiškai apleista ir apgriuvisi. Tai keturkampis mūras, vienodo pločio ir aukščio į visas puses, sudaro tarsi kokį pagrindą, ant kurio kyla taip pat mūrinė labai aukšta keturkampė piramidė, į viršų siaurėjanti. Ant jos vietoj kryžiaus, kuriuo įprasta bažnyčias ir koplyčias pas mus žymėti, yra didelis lizdas, kuriame gyvena gandrų šeima. Toks nebūdingas stogo užbaigimas Dievo namuose iš tikrųjų apstulbina kiekvieną.

Pagrindinėje šios piramidės dalyje – koplyčia, apšviesta dviem pusapvaliais langais šoninėse sienose nuo durų. Sienoje priešais įėjimą stovi altorius, visas iš geležies šlako, grotos pavidalo, kurios įduboje ilsėjosi relikvijorius su šv. Florijono relikvijomis, kol nebuvo perneštas į bažnyčią. Kairėje altoriaus pusėje yra du mūriniai obeliskai. Po jais – dvi juodos marmurinės lentelės su auksiniais įrašais: tai antkapiniai abiejų Mykolo Radziševskio žmonių paminklai – pirmosios Moravskytės²⁴ ir antrosios, mergautine pavarde – Bžostovskytės²⁵. Koplyčia visiškai nugyventa. Jos lubos supuvusios ir kiaurai perlūžusios, kiekvieną minutę gresia galutinai sugriūti. Didysis altorius, padarytas iš šlako, gerokai suniokotas. Koplyčia šiuo metu paversta bažnytinių daiktų sandėliu ir kažkokių statybinių medžiagų saugykla. Tarp žibintų ir bažnytinių vėliavėlių, dangalų, netvarkingai išmėtytų muarų²⁶ yra ten nemažai malksnių, likusių nuo kažkokių statybos, kalkių krūva, kažkokių kopėčios ir pan. Iš šios koplyčios nepatogūs ir nedailūs laiptai veda žemyn, į senųjų šios vietos savininkų laidojimo rūšį. Ir čionai radau didžiulį abejingumą tvarkant paskutinio poilsio vietą tų žmonių, kurie gyvi būdami taip rūpestingai prižiūrėjo šios šventyklos likimą. Rūsysis buvo tamsus, dvokė pelėšiais, be jokio grindinio. Smėlio tiek daug, kad kojos prasmego iki kulkšnių, o nuolydis toks nelygus, kad eiti tvirtai negalėjai. Ant smėlio stovėjo trys dideli ir du mažesni vaikiški karstai. Vieno didžiųjų iš raudonmedžio, papuošto sidabrinėmis antabomis²⁷, priekyje – skarda su herbu. Galvūgalyje – antra, didesnė. Įrašas rodo, kad

22 Tikrasis poilsis (pranc.).

23 Orig.: „Te małe drzewka wzrosną i wydadzą ciene, / Ja stare [drzewo. – R. G.] padłem, bo tak chciało przeznaczenie“. Iš lenkų kalbos vertė Albinas Bernotas.

24 T. y. Marijos Moravskytės-Radziševskienės (Maria z Morawskich Radziszewska, 1749–1787).

25 Liudvikos Bžostovskytės-Radziševskienės. Žr. šio leidinio p. 150, išnašą 12.

26 Muaras (pranc. *moire*) – šilkinis arba pusiau šilko audinys su medžio tekstūrą ar bangas primenančiu dekoru.

27 Žr. šio leidinio p. 115, išnašą 52.

tai Radziševskio²⁸ palaikai. Karstas aklina užkaltas, atidaryti neįmanoma. Tačiau antrojo, šalia stovinčio, iš panašaus medžio gražiai ir meniškai padaryto, ant kurio, be puošnių dangčio antabų, iš vienos pusės buvo monograma M. K.²⁹, iš kitos – skarda su dvigubais – Radziševskių ir Moravskių – herbais, dangtį smalsumo pagautas pakėliau. Ant karsto dangčio – ilga baltinta bronzinė skarda, taip pat su skaičiais ir arabeskomis. Jos viršuje – verkiantys angelai, apačioje – kaukolė. Skardoje spausdintomis raidėmis išraižytas ilgas įrašas. Kai pasišviesdamas žibintais jį perskaičiau, jo turinyje radau svarbiausias gyvenimo detales ir visas liaupses bruožų tos ponios, kurios palaikus slėpė tas menkas mirusiųjų namelis. O įrašas buvo toks:

Didžiai religinga, dorybinga ir garbinga, Maloningoji Ponia
MARIJA MORAVSKYTĖ-RADZIŠEVSKIENĖ,
Starodubo pavieta vėliavininkė, 1749 m. liepos 9 d. Vyžuonose
GIMUSI.

Daugybe Dievo ir prigimties dorybių apdovanota ir tikrai Krikščioniškam ir visuomeniniam gyvenimui
IŠAUKLĖTA.

Pamaldumu, kuklumu ir papročių tyrumu visus
STEBINUSI.

Lankydamą įvairius svečius kraštus su Maloningąja Teofilę iš kunigaikščių

RADVILŲ MORAVSKIENE,

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkiene, savo broliene, pasaulio sostinėje Romoje

KLEMENSO XIV

Atminimo dovana ir šventu palaiminimu

APDOVANO TA.

1773 m. kovą Venecijoje su

Maloninguoju Ponu

MYKOLU RADZIŠEVSKIU

Starodubo vėliaviniku,

SUŽADĖTA.

1776 m. birželio 16 d. Nesvyžiuje su juo

SUTUOKTA.

Palikusi Karolį, sūnų, Teofilę ir Konstanciją, dukteris, motina vaikelius auklėjant jautria ir pavyzdinga

MATYTA.

Pagaliau 1787 m. balandžio 20 d. Nesvyžiuje, Šv. Sakramentais sustiprinta, į kitą gyvenimą

PERKELTA

ČIA

Šeimos kape, greta savo vyro, 1787 m. liepos 22 d.

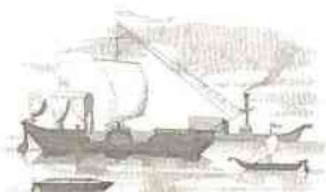
PALAI DOTA.

28

Mykolo Radziševskio.

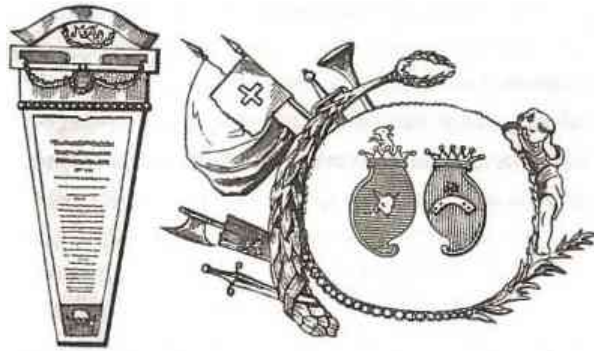
29

Galbūt turėjo būti: „M. R.“? Korektūros klaida?

Būsimiems laikams kaip atminimas
PALIKTA.
Laukia visuotinio iš mirusiųjų prisikėlimo.

Skaitantysis atmink, kad mirsi, o už tuos, kurie jau mirė, – melskis.³⁰

Marijos Moravskytės-Radziševskienės karsto papuošimai

Prieš kapinių vartus, aptvertus lengva statinių tvorele, stovi medinis kryžius toje vietoje, kur prieš daugelį metų, t. y. tuo laiku, kai valda priklausė tėvams kanauninkams, stovėjo maža medinė filijos bažnytelė, prie kurios, kaip jau žinome, nuolat gyveno du šios kongregacijos kunigai. Pastačius naują bažnyčią senoji išardyta, o kryžius, apie kurį pasakoju, žmonėms, besidomintiems savo praeitimi, šiandien rodo vietą, kurioje stovėta senosios bažnyčios³¹.

30
Orig.: „Pełna Religii, cnoty i sławy W. Imc. Pani / MARYA z MORAWSKICH RADZISZEWSKA / Chorążyna Powiatu Starodubskiego, R. 1749 D. 9. / Lipca w Wiżunach / URODZONA. / Przy mnogich od Boga i natury darach na życie prawdziwie Chreścijańskie y Towarzyskie / WYCHOWANA. / W pobożności, skromności y obyczajów niewinności od wszystkich / DZIWIWONA. / Zwiedzając różne obce Kraje z JW. Teofiliją z Xiążąt / RADZIWIŁŁOW MORAWSKA, / Pisarzową W. X. Lit. Bratową swoją w stolicy świata Rzymie od / KLEMENSA XIV. / upominkiem z świętem błogostawieńst-

wem złączonym / OBDARZONA. / R. 1773 D. Marca w Wenecyi J. W. Panu / MICHAŁOWI RADZISZEWSKIEMU / Chorążemu Starodub. / ZARĘCZONA. / R. 1776 D. 16. Czerwca w Neświeżu temuż / ZAŚLUBIONA. / Zostawiwszy Karola syna, Teofilę i Konstancję córki, Matką w kształtowaniu / dziełek i czułą i przykładną będąc / WIDZIANA. / Nakoniec R. 1787 D. 20. Kwietnia w Nieświeżu / zasilona Sakramentami śś. na inne życie / PRZENIESIONA / TU / W Grobie familii co do zwłoków swoich od małżonka swego R. 1787 Lipca 22 d. / ZŁOŻONA / Na pamiątkę czasów przyszłych / PODANA / Czeka powszech-

nego zmartwychwstania. / Kto czytasz pomnij że umrzesz, a za tych, co już umarli – módl się.“

31
Plačiau apie senąją Buivydžių bažnyčią bei Radziševskių mauzoliejinę koplyčią žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 18–23. Deja, 1982 m. medinė Buivydžių Šv. Jurgio bažnyčia sudegė, 1985–1986 m. ant senų pamatų pastatyta panaši mūrinė. Tuo tarpu Radziševskių mauzoliejinė koplyčia tebestovi. Žr. *Kultūros paminklų enciklopedija: Rytų Lietuva*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 307–308. Šiandieninį šios koplyčios

Kai išvaikščiojome rūmų, bažnyčios ir koplyčios griuvėsius, kai mums jau nieko čionai žiūrėti nebeliko, surengiau vizitą vietos kunigui klebonui³², kuris jau dvidešimt su viršum metų kunigaudamas šioje parapijoje žinojo visas smulkmenas apie šią vietovę. Užsukdamas į kiekvieną prie Neries krantų esančią sodybą, rinkdamas jose įvairias detales, susijusias su mano kelionės tikslu – kaip anas įžvalgus kvestorius³³, kuris keliaudamas iš vienos trobos į kitą, kartu renka žinias ir apie žmones, jo kelyje sutiktus, – ir aš taip pat klausinėjau apie tuos, kurie buvo manajame kelyje, norėdamas patirti, kam aš šioje mano kelionėje galiu tapti maloniu ir laukiamu svečiu³⁴. Sužinojau, kad tas Buivydžių klebonas, nors garbaus amžiaus, nes, kaip atrodo, jau buvo persiritęs per šešiasdešimt, buvo karštas medžiotojas, o pokalbiai apie medžioklę, apie šunis ir ginklus buvo mėgstamiausias jam dalykas. Keliais žodžiais persimetus apie šios vietos praeitį, akis užkliuvo už fuzėjos³⁵, stovėjusios alkieriuje³⁶, ir pokalbis kažkaip savaimė pakrypo apie medžioklę. Klebonas apsidžiaugė, kaip skaitiką gavęs, akivaizdžiai pagyvėjo: užmiršo Buivydžius, savo Bžostovskius ir Radziševskius, apie kuriuos man taip rimtai ką tik porino, ir pasipylė be galo kalba apie šunis, lapes, kiškius, tetervinus ir visokius žvėris. Pasakojo man įsijautęs, kaip rūmų griuvėsiuose kiauunes šaudė ir visą naktį jų tykojo, – žodžiu, susipažinome puikiai ir greitai radome bendrą kalbą. Klebonas nė akimirka nuo manęs nesitraukė, o kai sužinojo, kad laive turiu šautuvą, užsidedė noru jį pamatyti ir nusprendė mus palydėti iki upės kranto. Tad žingsniavome Neries link, vis šnekučiuodamiesi apie medžioklę. Kai atėjome, pakviečiau kleboną į laivą stiklinaitės arbatos ir dar paplepėti. Po kiek laiko jis išėjo atgal į kleboniją, o mes – išplaukėme tolyn savo keliu. Kai iš akių išnyko Buivydžiai, su upės tėkme nuplukdžiau ir skausmingą įspūdį, kurį man sukėlė tie griuvėsiai, atmintyje atgaivinau žlugimą giminės, kurią taip gerai pažinojau ir kurią nuoširdžiai gerbiau.

Tą dieną gyvai vyko mūsų plaukimas, nes daugybė sielių, skubančių su mediena ir prekėmis į Kauną ar kuru į Vilnių, zujo upe. Gyvenimas ant vandens visiškai skiriasi nuo sausumos gyvenimo: čia žmonės kitaip pluša, visai kitos gabenamų prekių saugumo sąlygos. Viena akimirka, vienas nepalankus vėjo gūsis, kurio nei numatyti, nei nuo jo apsisaugoti neįmanoma, gali trenkti tave į akmenį arba išmesti į krantą – ir niekais

vaizdą žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 16.

32

T. y. Albertą Vitkevičių (lenk., lot. „Adalbertus Witkiewicz“). Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi*, in *Annum Domini MDCCCLVII* [1857], s. 80.

33

Kvestorius – aukas renkantis vienuolis.

34

Be abejonės, Konstantinas Tiškevičius turi omenyje garsųjį Ignacijaus Chodz-

kos pasakojimą. Žr. Ignacy Chodźko, *Pamiętniki kwestarza*, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 3, t. 1–3, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1843–1845. Chodźkos pasakojimo centre – prisiminimai kvestoriaus, kuris ne tik rinkdavęs aukas, bet ir keliaudamas po kraštą pažinęs jo istoriją ir geografiją, bajorų ir valstiečių buities gyvenimą. Šis Chodźkos kūrinytis taip pat buvo itin populiarus. Praėjus trejiems metams po kraštiečiaus kelionės, kitas jo kolega – Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys bendradarbis Mikalojus Akelaitis (Mikołaj Akielewicz *vel* Chłop z powiatu Maryampolskiego *vel* Chłop

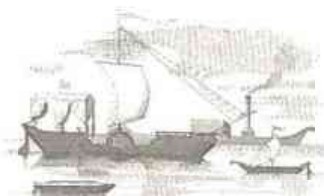
z Litwy *vel* Bartosz z Czoderyszek *vel* Agricola *vel* Cziuoderiszkiu Mikalojus *vel* Wargdienelis isz Lietuwos *vel* Wytautas, 1829–1887) šį Chodźkos kūrinių perdirbs ir paskelbs lietuvių kalba. Žr. [Mikalojus Akelaitis], *Kvestorius po Lietuva važinedamas žmonis bemokinąsis*, Wilniuja, Spaustuweja A. H. Kirkora, 1860.

35

Fuzėja – ilgavamzdis titnaginis šautuvas.

36

T. y. trobos kambaryje, skirtingame vienam šeimos nariui arba svečiui.

nueis žmonių pastangos, ir sužlugs prekeivių viltys. Tad ne juokais jie ir sukasi šiame darbe. Smulkausios žinios apie vandens kelius, neretai kruvinu prakaitu apipiltos, padeda nugabenti sveiką jiems patikėtą kapitalą. Gaila, labai gaila, kad vien tik prekių plukdymu iš aukštupio į žemupį baigiasi prekybinis judėjimas šia puikia upe, kurios bangos taip plačiai ir taip išdidžiai ritasi per kraštą tarp nepaprasto gražumo krantų. Lenkdami be perstojo sielius, tarp kurių ne kartą vikriai išvingiuoti ir išlaviruoti mums teko, tarp sielininkų riksmų ir garsaus vandens pliuškenimo, kurį kelia sieliuose vairas, energingai judinamas laivavedžio, prie Vilkinės kaimo perplaukėme mažą rėvą, Mergelių rateliu³⁷ vadinamą, ir sėkmingai aplenkę už tos rėvos gulintį pavojingą akmenį Vilką³⁸, sustojome Balingrade.

Čionai prisišvartuoti turėjau ne tam skirtoje vietoje prie kranto, nes nuo kelto dar nebuvo nuleisti lynai – juo iš priešingo kranto rengėsi keltis žmonės. Išlipau iš savo laivo ir stovėdamas krante įsiziūrėjau į artėjantį manęs link keltą. Ten tarp kitų vežimų stovėjo ilgas brikas su gardimis, pakinkytas pora arklių. Jame sukrauti maišai man priminė tąjį Lietuvoje žinomą kvestoriaus bernardino vežimą³⁹. Ir šįkart neapsirikau, nes vežimui artėjant prie kranto, jame išvydau apkūnų bernardiną baltu drobinu šlafroku⁴⁰ ir balta skrybėle, smagiai besisukiojantį ir besikalbantį su žmonėmis, esančiais kelte. Keltas atsirėmė į krantą ir keleiviai pajudėjo:

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! – kreipėsi į mane, stovintį krante, bernardinas.

– Per amžių amžius, – atsakiau jam. – Iš kur Viešpats Dievas Tamstą lydi? – užklausiau.

– Esu brolis Hilaras, kvestorius iš Troškūnų bernardinų vienuolyno, renku aukas Dievo Motinos Škaplierinės altoriui atnaujinti. Gal ir Maloningasis Ponas bus malonus ką paaukoti – rubliuką – ne daugiau! – smagiai šūktelėjo brolis Hilaras.

– Kvestoriams paprastai neatsakoma, – tariau jam, – tačiau rubliukas – pinigai, ypač vargšui keliauninkui, koks aš ir esu.

– O kaip Maloningojo Pono garbė? – paklausė bernardinas.

– Aš ir pats kvestorius esmi, – nukeldamas skrybėlę ir žemai jam nusilenkdamas savo ruožtu atsakiau.

– Cha! Cha! Cha! – šiurkščiai nusikvatojo bernardinas iš tokio mano pasakymo, spėdamas iš mano kelionės palydos ir daugybės tarnų būrio, kad aš iš jo būsiu pasišaipęs.

– O kokiam altoriui Maloningais Pone renki aukas?

– Altoriui, ant kurio visi savo auką privalo padėti: mokslo altoriui. Į mano aukų krepšį dedama liaudies daina ar koks liaudiškas priežodis, ar vietos padavimas, ar kokia istorinė žinia. Pamąstyk, broli Hilarai, kokią gali man duoti išmaldą, nes kitaip, jei man nepaaukosi, nieko tavo altoriui neduosiu.

– Na, jei taip, tai pasakysiu Maloningajam Ponui seną žemaičio maldą Perkūnui dievaičiui, kad į jį netrenktų savo griausmais, bet muštų gudą, t. y. kiekvieną kitą žmogų, kalbantį kita, ne žemaičių ar lietuvių kalba.

37

Orig.: „Dziewiczy-korohod“. Už šio pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr.

šio leidinio antrą priešlapį. Česlovas Kudaba šią rėvą vadina „Mergos vyliumi“. Žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 77.

38

Orig.: „Wolka“.

39

Žr. šio leidinio p. 156, išnašą 34.

40

Šiuo atveju – apsiaustu.

– Sutinku! – tariau ir paaukojau bernardinui trokštamą rubliuką, o jis padiktavo man tokią dainelę:

Perkunas Diewajti!
Ne muszkie Żemajti!
Muszkie tą Guda,
Kaip szuni ruda⁴¹.

Taip tarpusavyje atsiskaitė du kvestoriai ant gražiosios Neries⁴² kranto. Brolis Hilaras, kvestorišku papročiu be saiko apibėręs mane palaiminimais, patraukė per smėlį į Troškūnus.

Balingradas, šiandien dvarininko Turcevičiaus⁴³ nuosavybė, vargingas miestelis dešiniojoje Neries pusėje, labai smėlingame krante, perrėžtame mažo upokšnio, kuris čionai į Nerį įteka, buvo įkurtas Ignacijaus Balinskio⁴⁴. Tačiau įkurtas tokioje netikusioje vietoje, kad nieko keisto, jog negalėjo nei išaugti, nei pakilti – nekalbu apie klestėjimą, bet bent jau labai vidutinį miestelį. Prie šito mažo nereikšmingo upokšnio – keliolika vargingų žydų namelių, negrabiai, be tvarkos smėlyje išsibarsčiusių, nei daržų, nei mažiausios žalumos, o juose skurdas ir vargas – štai tikrasis paveikslas to miesteliu besivadinančio Balingrado. Šiame skurde ant to paties smėlio, be menkiausios tvoros, tarsi kokioje dykumoje, stūkso mūrinė bažnyčia su kvadratinu nelabai aukštu bokštu, iš priekio iki tol neaptinkuota. Joje virš pagrindinių durų iš priekio stačiakampiam aptinkuotame iškilime juodomis raidėmis aliejiniiais dažais užrašyta: „Ignacijus ir Elžbieta Balinskiai pastatė 1825 m.“⁴⁵

Ši filijinė bažnyčia, nors viduje ir skurdi, vis dėlto yra žinoma ir turi neblogų paveikslų. Štai zakristijoje, per kurią įėjau į bažnyčią, pastebėjau Šv. Sebastijono paveikslą, ko gero, italų mokyklos originalą – seną ir labai gerą darbą. Bažnyčios chore nedidelis paveikslėlis – rinktinė kopija kažkokio dailaus originalo – savo grožiu suturi praeivio žvilgsnį. Jame pavaizduotas Matas evangelistas, rašantis, sėdintis ant žemės labai natūralia, nederbtine poza, o už jo itin puikiai nutapytas angelas diktuoja jam Evangelijos žodžius. Abiejuose didžiojo altoriaus šonuose yra du nelabai didelio formato paveikslėliai – abu Sankt Peterburgo mokyklos. Pirmasis,

41 Deja, šis Konstantino Tiškevičiaus užrašytas posmelis jau negalėjo nieko nustebinti, taigi anaip tol nebuvo ir „auka mokslo altoriui“. Nuo tada, kai šį ke-tureilį pirmą kartą paskelbė Motiejus Strijkovskis, jis buvo nuolat cituojamas ir savaip interpretuojamas, dažnai šiais žodžiams suteikiant ir politinę potekstę. Šį posmelį epigrafu vienai iš 1830–1831 m. sukilėlių didvyriškumui pagerbti sukurto poezijos ciklo *Piešni Janusza* („Jonuso dainos“) dainų, pavadintai *Pozajście* („Pažaislis“), buvo pasirinkęs ir taip Tiškevičiaus mėgstamas Vincentas Polis (apie jį žr. šio leidinio p. 11, išnašą 37). 1857-aisiais, t. y. tais pačiais metais, kai

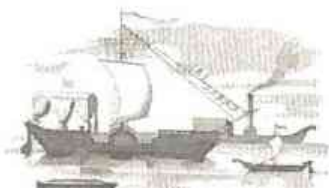
vyko ekspedicija Nerimi, Vienoje pasirodė antroji šio Polio eilėraščių rinkinio laida (pirmoji, anoniminė, buvo išspausdinta 1835 m. Paryžiuje). Kad ir kaip ten būtų, Tiškevičiaus ryžtas paskelbti šį posmelį (turint omenyje cenzūrą) buvo gana neapdairus. Bieikia tik spėlioti, ar šios eilutės buvo ir pirminiame, Vilniaus cenzoriams pateiktame, knygos variante.

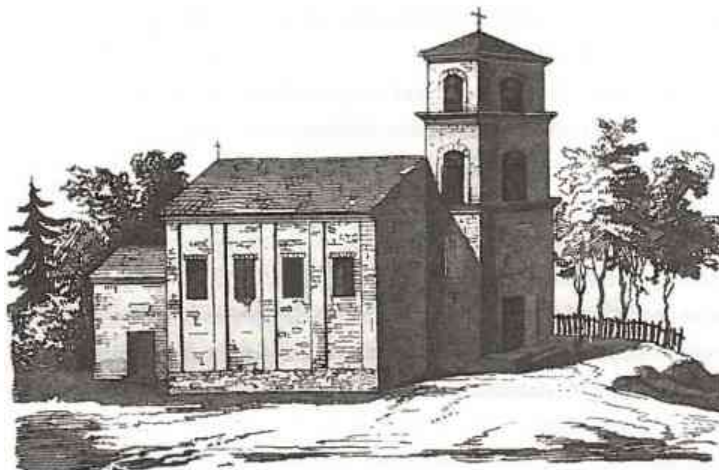
42 Sic! Orig.: „Pięknej Nerysy“.

43 T. y. grenadierių pulko poručiko Juozapo Turcevičiaus. Žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 52.

44 Ignacijus Balinskis – jau ne kartą minėto garsiojo istoriko, Konstantino Tiškevičiaus bičiulio ir kolegos Vilniaus laikinojoje archeologijos komisijoje Mykolo Balinskio brolis, 1820–1826 m. – Vilniaus apskrities bajorų vadovas. Plačiau apie tai žr. Ten pat, p. 51. Taip pat žr. Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, p. 281, 284, 285, 340 ir kt.

45 Orig.: „Ignacy i Elżbieta Balińscy zbudowali R. 1825“.

Baligrado bažnyčia

dešinėje pusėje virš zakristijos durų, – Murillo⁴⁶ kopija. Paveiksle vaizduojama Dievo Motina su Kūdikieliu ant rankų. Priešingoje pusėje – Apreiškimo Dievo Motinai paveikslas. Jo koloritas ryškus – tai pagrindinis Sankt Peterburgo mokyklos bruožas. Nupiešta visur gerai ir taisyklingai. Angelas nutapytas lengvas, perregimas ir gracingas. Didžiajame altoriuje kabo didelio formato paveikslas, vaizduojantis natūralaus dydžio Šv. Ignacijų⁴⁷. Šventasis aptaisytas sidabro spalvos alba⁴⁸, apačioje apkraštuota nėriniais, arnotas ir manipulas⁴⁹ ant rankos paausuoti ir įvairiaspalvėmis iškilėmis gelėmis išdailinti. Šį paveikslą iš karto pasveikinau kaip seną savo pažįstamą. Jis priminė man jaunas dienas, kadangi prieš buvusios universiteto Šv. Jonų bažnyčios restauravimą, atliktą pagal profesoriaus Podčasinskio projektą, kai dar tą mokyklą lankiau, o ta bažnyčia stovėjo tokia kaip jėzuitų palikta, kai spindėjo puošnia ir meniška daugybės altorių apdaila, matydavau tą paveikslą šoniniame altoriuje kairėje pusėje⁵⁰.

46

Konstantinas Tiškevičius mini ispanų tapytoją Bartolomėjų Estebaną Murillo (1617–1682).

47

T. y. Ignacijų Lojolą. Apie jį žr. šio leidinio p. 108, išnašą 15.

48

Alba (lenk. „alba“, iš lot. „albus“ – baltas) – katalikų dvasininkų apatinis liturginis drabužis, kilęs iš romėnų tunikos. Ilgas (iki žemės), platus, baltas, lygios

medžiagos drabužis, dėvimas po arnotu, dalmatika arba kapa. Plačiau apie tai žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, p. 867.

49

Apie arnotą žr. šio leidinio p. 136, nuorodą 28. Manipulas (lot. *manipulus*) – katalikų liturginių drabužių dalis: dvi-linka juosta, dėvima per Šv. Mišias ant kairiosios rankos. Kilęs iš dvasininko rankšluosčio prakaitui ir ašaroms nusišluostyti. Simbolizuoja skausmą ir atgailą. Žr. Ten pat, p. 873.

50

Čia Konstantinas Tiškevičius ne tik prisimena savo studijas Imperatoriškajame Vilniaus universitete, bet ir dar kartą demonstruoja puikų dailės išmanymą. Vilniaus universitete, Politinių ir moralinių mokslų skyriuje, Tiškevičius studijavo 1823–1828 m. (žr. Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 3, Kraków: Druk W[ładysława] L[udwika] Anczyca i Spółki, 1900, s. 487), tuo tarpu kapitaliniai Šv. Jonų bažnyčios remonto ir restauracijos darbai, kuriems vadovavo

Už kelių šimtų žingsnių nuo bažnyčios yra klebonija, kurioje visada gyvena vikarai. Priešingame Neries krante stovi šios vietos savininkų dvaras⁵¹.

Balingradui apžiūrėti daug laiko neprireikė. Neseniai Neries krante įsikūrusi gyvenvietė dar neturėjo laiko nei prisiminimams sukaupti, nei amžiams pašvęstos reikšmės, nei istorinio brandumo įgyti⁵². Kadangi nieko verta žvalgyti neradome, prabėgomis apžiūrėję bažnyčią ir ją nupiešę, išplaukėme.

Už Balingrado, prie Brižių kaimo, reikia plaukti per nedidelę rėvą, vadinamą Marmusle⁵³, o netoli už šios dešiniajame krante susilieja Žeimena ir Neris. Žeimena, iš Švenčionių apskrities gilumos žemumomis tekėdama, jau lietuviškai pavadinta, nes *zemaј-ejna* lietuvių kalba turėtų reikšti, kad žemai, griovomis, per pelkes teka, skirdama Vilniaus ir Švenčionių apskritis toje Neries dalyje, kaip kairiojoje – Ašmena, kuri yra dviejų tarmių – rusinų ir lietuvių – riba. Prie Žeimenos krantų šių dviejų tarmių skirtumas dar nėra toks ryškus ir jaučiamas, kaip prie Ašmenos, kur viename krante galutinai baigiasi rusinų šneka, o kitame jau lietuviai kalba savąja.

Nuo Mykoliškių kairiajame Neries krante jau prasideda tikroji Lietuva. Tad šių 40 varstų plote, kur priešingame krante iki pat Žeimenos žiočių iš tikrųjų dar Lietuvos Rusia tęsiasi, lietuvių gentis, nuolat per Neries upę su broliška rusinų žeme siejama, gerokai išlygino rusinų kalbą dešiniajame jos krante. Todėl daugelyje mažų miestelių, esančių šiame plote, kur paprastai ne taip kaip kaimeliuose vietiniai žmonės gyvena, o atvykėliai, skirtingų tautybių žmonės, yra įsikūrę; taigi kai jie pradeda kalbėti savo kalba, pamažu ir nežymiai, su kaimo

taip pat šio universiteto auklėtinis, o vėliau – ir šios aukštosios mokyklos architektas, Architektūros katedros profesorius Karolis Podčasinski (Karol Podczaszyński, 1790–1860), vyko 1826–1829 m. ir sulaukė aštrios amžininkų kritikos. Žr. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997, p. 182–193 ir kt. Apie Podčasinskio atliktą Šv. Jono bažnyčios rekonstrukciją taip pat žr. Vytautas Levandauskas, *Architektas Karolis Podčasinski (Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 4)*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1994, p. 71–73. Kaip galima spėti iš Tiškevičiaus žodžių, jis taip pat nebuvo patenkintas drastiškais permainomis Šv. Jonų bažnyčioje. Tiškevičiaus minimas Šv. Ignacijaus Lojolos paveikslas iki restauracijos tikrai kabėjo presbiterijoje prie antrojo šiaurinio pilioriaus, į kairę nuo centrinio altoriaus. Drėmos teigimu, jį apie 1737 m. galėjo nutapyti dailininkas Juozapas Jarmašauskas (Józef

Jarmuszewski vel Jarmaszewski vel Jermoszewski, minimas apie 1780–1842). Žr. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, p. 166.

51

T. y. Punžonių dvaras, kuriam, be kitų valdų, priklausė ir Balingrado miestelis.

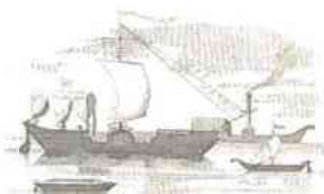
52

Kaip jau minėta, Balingrado miestelį įkūrė Ignacijus Balinskis, Punžonių dvaro paveldėtojas (Balinskiams Punžonys priklausė tik nuo 1806 m.). Dvaras jam atiteko po tėvo, taip pat Ignacijaus Balinskio, mirties (kitą Balinskių valdą – Jašiūnus – paveldėjo sūnus Mykolas Balinskis). Norėdamas suaktyvinti nuošaliai įsikūrusio Punžonių dvaro ekonominį gyvenimą, Ignacijus Balinskis jaunesnysis, tuomet jau Vilniaus apskrities bajorų vadovas, dvarui priklausiančiame Bugeliškių kaime 1822 m. ėmė kurdinti amatininkus. Nėgana to, Bugeliškių kaimą pervadino Balingradu – nuo savo giminės vardo.

Balingrade pastatė keletą mūrinių namų, o 1825 m. ir katalikų bažnyčią – vietoje ten stovėjusios medinės unitų bažnyčios. Plačiau apie Punžonių dvarą, taip pat Balingrado miestelį ir jo Dievo Apvaizdos bažnyčią žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 49–52. Vienų tyrėjų duomenimis, Balingrado bažnyčios rūsyje palaidotas jos fundatorius Ignacijus Balinskis (žr. Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius: Prada, 1993, p. 530), kitų – fundatoriaus tėvas, taip pat Ignacijus Balinskis. Žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 51.

53

Orig.: „Marmusle“. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta ir į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

žmonėmis nuolat bendraudami, ima maišyti tarmes. Nes kaip dideli miestai, taip ir maži miesteliai tampa tos apylinkės, kurioje įsikūrę, svarbiausiu ir pagrindiniu centru. Į juos subėga gretimų kaimų žmonės su savo kasdienio gyvenimo poreikiais, ir ne tam, kad jiems primestų savo teises ir papročius, bet kad prisitaikytų prie miesto papročių. Tokiu nematomu būdu, iškart niekieno neįjuntamos visos miesto ydos – dykinėjimas, girtavimas, prabanga ir visoks ištvirkimas – nepastebimai kasdien iš miesto gyventojų dalelytėmis perimamos, kaskart vis tvirčiau įauga į ramų kaimo žmonių gyvenimą: gadina juos blogais papročiais, jų paprastumą, jų dvasios ramybę drumsčia ir pirmą pradį skaistumą naikina. Daugiausia dėl to, kaip man atrodo, šioje mūsų upės pakrantės dalyje rusinų tarmė beveik visai liaujasi, ir ima viršų lenkų kalba. Čionai kiekvienas valstietis, geriau ar prasčiau mokantis, su kiekvienu atvykėliu stengiasi kalbėtis lenkiškai, visada netaisyklingai, nes įpratęs prie lietuviškos tarties, tęsiamai ir progiesmiu lenkų kalbą negailestingai žaloja. Be to, dažnai griebiasi nereikalingų priedų, pavyzdžiui: *dak cóż, oto już!* ir panašiai. Priebalsiu *k* įpratę keisti lenkišką *ch*, o prie žodžio, kuris baigiasi *ę*, – prideda priebalsį *m*. Tad *kuchnia*⁵⁴ jiems yra *kuknia, kocham*⁵⁵ – *kokam, nie chcę*⁵⁶ – *nie kcem* ir t. t. Tarp tokių dorų ir dievobaimingų žmonių, perdėm tokia lenkų kalba kalbančių, nuo šiol man teko plaukti iki pat mūsų Neries žiočių.

Neris, su Žeimena susiliejęsi, pareigos skirti dvi apskritis nuvarginta, perleidusi šią sunkią priedermę jaunėniamai savo seseriai Žeimenai, o pati išsivadavusi, vingiuodama suka į kairę, šiek tiek pietų kryptimi, ir linksmai kvatodama skuba į savo numylėtą Vilnių. Tarp gražių ir vis gražėjančių krantų, kurių vaizdingumo nei apsaityti, nei aprašyti neįmanoma, netoli Žeimenos žiočių aukštame dešiniajame Neries krante aplenkia didelę plytinę, įsikūrusią dvarininko Parčevskio⁵⁷ žemėje. Paminiu ją čia kaip dėmesio vertą dėl to, kad iš jos išdegtų plytų pastatyta nuostabi Nemenčinės bažnyčia, apie kurią dar kalbėsiu. Tos plytinės papėdėje viršum vandens kelia galvą didelis, išskirtinai pavojingas akmuo, į kurį neretai praplaukiantys laivai atsitrencia. Neries laivybos istorijoje jis žinomas Plytininko⁵⁸ vardu. O plaukiant toliau – penktoji paeiliui sėbrinė rėva, Avinu⁵⁹ pavadinta, apie kurią, kaip apie ypač klatingą, Diedulis, mūsų laivavedys, norėdamas mūsų akyse dar labiau pasirodyti esąs sumanus Neries upeivis, nuolat mums pasakojo. Į ją įplaukėme apie šeštą valandą po vidurdienio. Tas pavojingas ruožas tęsiasi maždaug pusę varsto. Pirmajame posūkyje upė susiaurėja net iki 20 sieksnių, o smaili žemės kopa su didžiuliais akmenimis į ją eina iš kairiojo šono ir siekia upės vidurį, tad ši vieta labai pavojinga. Reikia nuovokiai ir sparčiai irklą valdyti, idant į greitą srovę įtaikytum ir neišklystum iš kelio, nes vingio vanduo ta pačia sparta neša laivą pro iškišusius galvas akmenis, ir gali labai lengvai užkliūti, jei laivavedžio nuovoka apgaus. Ir vėl laivą varo į naują ankštumą, iš abiejų pusių akmenimis gausiai suspaustą, už kurios upė jau tikraja savo plačia 52 sieksnių

54
Virtuvė (lenk.).

55
Myliu (lenk.).

56
Nenoriu (lenk.).

57
Aleksandro Parčevskio. Plačiau apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 163, 166, 170 ir kt.

58
Kitaip – Cegelniko. Orig.: „Cegielnik“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 62. Šiandieninį Plytininko akmens atvaizdą žr. „Nerimi nuo istakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 17.

59
Orig.: „Baran“. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 5. Šią rėvą plg. su to paties pavadinimo 12-ąja sėbrine rėva. Žr. Ten pat, brėžinį 12. Taip pat plg. Konstantino Tiškevičiaus įspūdžius su gerokai vėlesniais Stepono Kolupailos išgyvenimais, patirtais 1939 m. plaukiant per šią rėvą. Žr. S[teponas] Kolupaila, „Narutis ir Neris“, p. 58.

vaga toliau teka. Nuo pastarosios vietos Neris pasisuka į dešinę ir pavojus liaujasi. Visos šios pavojingos rėvos, kaip ir pati upė, apskritai nėra gilios. Giliausioje vietoje nė viena neviršija dviejų aršinių. Prie krantų per akmenėlius srūvantis vanduo ir visai sekus. Visur per vandenį šviečia baltas dugnas.

XII

Įveikę Avino rėvą, vėl ją matavome ir braižėme, paskui plaukėme toliau – visur tarp gražiausios gamtos. Į dešinę driekėsi aukštos kalnų juostos, mišku ir krūmokšniais apžėlusios, kai kada išraižytos pražūtingomis griovomis, kartais – pajvairintos smagiomis nuokalnėmis, besileidžiančiomis Neries link. Į kairę – lyguma. Joje dirbami laukai, o tarp jų – kokia nors graži sodyba. Upėje tai šen, tai ten ganėsi galvijų banda – vis nardino galvas į vandenį savo mėgstamų maurų. Krante ant didelio akmens sėdėjo jauna, aukšto ūgio, graži, švariai apsirengusi mergina – ganė galvijus. Prie jos ant žemės – mažesnė mergelė. Vyresnioji siuvo marškinius. Abi kartu, kad neprailgtų, spigiais balsais dainavo kažkokią savo dainelę. Toks buvo kaimiškas vaizdėlis tos vietos, kurioje ūmai sulėtėjo įprastas laivo greitis ir Diedulis patvirtino, kad čionai arti mūsų esanti toji uola su kryžiumi¹, apie kurią jis tiesyšk per šią kelionę pasakojo.

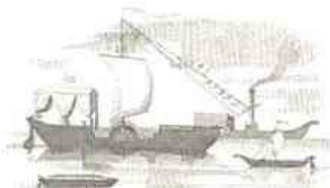
– Irkis, Dieduli, prie kranto! – šaukiau, – ir rodyk man kelią prie jos!

Diedulis priplukdė laivą prie kranto, pats iš jo išlipo ir patraukė pirmyn, o aš – iš paskos. Nuėjus kokį keturiasdešimt žingsnių upės krantu, Diedulis stabtelėjo ir pirštu dūrė į siaurą takelį, per tankų mišką vingiuojantį į kalną. Iš tikrųjų tai buvo naujas vaizdas ir Lietuvai nebūdingas, be to, toks įspūdingas ir kerintis, kad mane iš pradžių nustebino. Lietuva, kuri savo pirmosios kuklios formacijos metu iš Kūrėjo rankų niekur nebuvo gavusi nei kokių uolų, nei kokių ypatingų gamtos staigmenų, čionai kiekvieną praeivį stebino luitas uolos, šaunantis viršum stataus kalno skardžio, po kuriuo iš abiejų šonų susiformavę grioveliai sudaro grotą, perskirtą nuo tos uolos natūraliu iškyšuliu, kybančiu ore ir nesiremiančiu į žemę. Ši uolos nuolauža viduryje miško, 55 žingsnių aukštyje virš upės paviršiaus, tarsi kybanti ore, į aukštį siekia 6 aršinus 11 verškų. Apimtis apvaliojoje dalyje – 17 aršinių 3 verškai. Po uola esančios grotos anga – 2 aršiniai 14 verškų. Tai kalkakmenio kilmės uola². Nuo viršaus ir iš šonų ji

¹ Apie šią gamtos ir mitologijos paminklą – Liucionių vel Šventąją vel Verkiančią uolą, šiaudien žinomą Skališkių uolos ar tiesiog Skalos vardu, taip pat žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 82; Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 86–87; Vykintas Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidyk-

la, 2006, p. 69–73; Vykintas Vaitkevičius, Valentinas Baltrūnas, *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*, Vilnius: Alma littera, 2008, p. 124; Ingrida Semaškaitė, *Dvarai: spindesys ir skurdas. Lietuvos dvarų likimai*, Vilnius: Algimantas, 2008, p. 386. Šios uolos žemėlapių fragmentą žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 1.

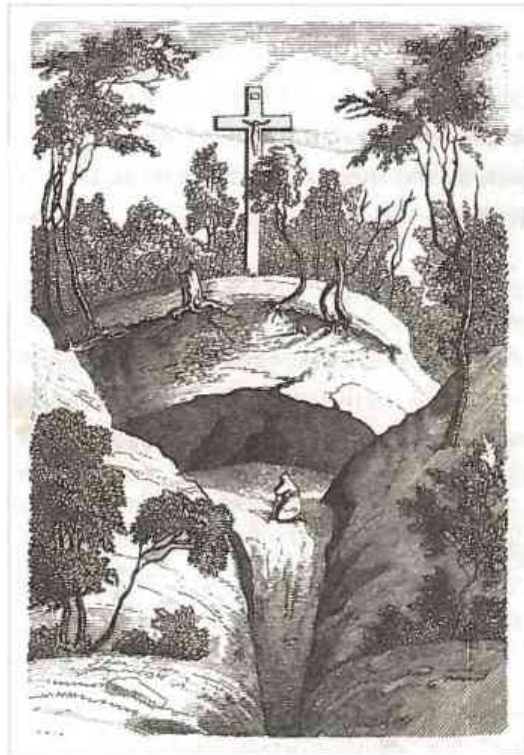
² Geologine prasme tai konglomerato uola arba konglomerato luitas, atodanga, kyšanti iš šlaito. Plačiau apie tai žr. Vykintas Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, p. 69.

visa prisigėrusi nematomų šaltinių vandens, kuris be perstojo laša žemyn. Viršus apaugęs velėna, užeinančia net iki pakraščių, o ant jos – medžiai, kurių šaknys tarpusavyje taip susipynusios, kad atrodo tarytum puiki karūna. Vienoje jos įgriuvų auga tam tikros rūšies samanos – garbanės, purios, švelnios, tarsi tamsžalis kailis.

Ši uola vilioja atvykėlius ne tik savo išvaizda. Ji traukia dar ir šventumo kerais, kuriuos jai priskyrė šių kraštų žmonės: iš jos varvantis vanduo lyg ir turėjo savybę gydyti akių ligas – kas tik jas prausėsis, pasveikęs. Dėl to įvairių luomų žmonės, pėsti ir važiuoti, pamaldžiai tikėdami gausiai čionai renkasi. Tos uolos savininkas, Lietuvoje žinomas naudingais kraštui siekiais dvarininkas ponas Aleksandras Parčevskis, norėdamas šią vietą pagerbti, pastatė ant jos gražų kryžių su Nukryžiuotuoju ir aukų dėžute po juo. Ši uola, netoli dvaro esanti³, yra savininko ir jo šeimos mėgstama pasivaikščiojimų vieta. Ji visuotinai žinoma Šventosios uolos vardu, nors kadaise vadinosi Liucionių – nuo netoliese esančio kaimelio pavadinimo.

Šventajai uolai netrūksta liaudies padavimų. Paprasti žmonės pasakoja, esą kažkokia ponia, į šią vietą atvažiavusi ir savo šuniukui akis nuo uolos į smėlį lašančiu vandeniu praplovusi, ir tas vanduo praradęs savybę žmonėms padėti. Kitas padavimas apie uolą byloja, kad kai vienas sielininkas, apimtas smalsumo, nuskėlęs gabalėlį šios uolos ir norėjęs pasiimti, jo sielis⁴ pradėjęs skęsti ir tol nepajudėjęs iš vietos, kol sielininkas to gabaliuko atgal negražinęs.

Šventoji uola

³ T. y. Raudondvario dvaro. Parčevskių šeima šį dvarą valdė nuo 1801 m. Pla-

čiau apie Raudondvarį žr. Mirosław Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 87–93.

⁴ Orig. „Plyt“.

Man lankantis Šventosios uolos papėdėje klūpojo žilabarzdis senolis, apsigobęs švairiu nesuplyšusiu drobinu kaptonu⁵. Rankas sudėjęs, akis į kryžių pakėlęs. Taip jis meldėsi Dangui be žodžių, nes tą valandėlę jo lūpos nekrutėjo. Tačiau meldėsi jautria sielos malda. Širdingai nudžiugau, išvydęs šį dievobaimingą piligrimą. Pagaliau radau tai, ko taip karštai troškau, tariau sau mintyse: tikriausiai jis man apie senuosius laikus arba apie savo gyvenimą kokią nors istoriją paporins. Senolis buvo jau per septyniasdešimties metų, vidutinio ūgio, sveiko kūno sudėjimo, skruostai rausvi, ilgi žili plaukai išsitarę. Ilga žila barzda, per pečius krepšys su kelionės atsargomis. Sveikos išvaizdos, o dar sveikesnės sielos, tas senolis leido savo gyvenimą daugybę metų nuolat melddamasis, kalbėdamasis su Viešpačiu, atitrūkęs nuo pasaulio, atpratęs nuo žmonių. Jis puikiai suprato, ką šis pasaulis žmogui tegali duoti, ir, nieko iš jo netroškėdamas, gyveno laimingai, visai nepriklausydamas nuo žmonių ir aplinkybių. Jis gyveno laisvas nuo audringų akimirkų, kurias žmogaus geidulingumas sukursto. Jo nevargino rūpesčiai, vargai ir nelaimės, kuriuos smalsumas, pavydas ir žmonių piktumas gyvenimo kelyje artimesiems kloja, jo siela buvo skaisti, karštą krikščioniškąją meilę puoselėjo savo širdyje. Tas dvi prabangias dovanas skyrė jam dievobaiminga malda, kuriai išimtinai nuo seno pasišventė. Dievobaimingai pareigai atsidavęs nuolat kaip piligrimas keliavo po mūsų šventąsias vietas. Jis ne kartą buvo lankęs Čenstakavos Dievo Motiną, buvęs Počajive, Bialyničiuose, Žyrovčiuose⁶. Meldėsi prie palaimintojo Bobolės⁷ kūno Polocke, šv. Donatui Kraslavoje, šv. Justiniui Medile⁸, o Aušros Vartų Dievo Motina buvo jo kasdienė Valdovė ir Motina.

Norėdamas nepaleisti iš rankų pamaldžiojo senelio, grįžtančio iš savo vakarinės maldos, ir artimiau su juo susipažinti, kol ponas Januševičius Šventąją uolą piešė, kaip galėdamas greičiau įsirengiau savo kelionės stovyklą upės krante, šios uolos papėdėje, – nors svetingoji piemenė Marytė, su kuria artimiau susipažinau, kai ji man padavimą apie Šventąją uolą pasakojo, į savo kaimelį mus nakvoti maloniai kvietė. Užkūrėme laužus ir iškrovėme visą kelionės mantą. Ilgai laukus senolis pagaliau baigė savo maldą ir, pasiramščiuodamas lazda, palengva nusileido žemyn.

– Prašom prie mūsų, maldingasis žmogau. Pasidalinkite su mumis poilsiu ir kelionės maistu, – sėdėdamas prie laužo, kreipiausi į senolį skardžiu balsu.

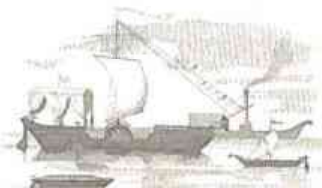
5
T. y. žieminiu švarku, vatinuku.

6
Plačiau apie šias šventas ir stebuklingas vietas bei jų reikšmę Konstantinui Tiškevičiui ir jo amžininkams žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 2: [Małopolska], Warszawa, nakładem S[amuela] Orgelbranda, księgarza, 1844 (straipsnis „Częstochowa“, p. 119–124; „Poczajów“, p. 902–906); Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, je-*

ograficznym i statystycznym opisana, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Żyrowice“, p. 684–690; „Białynicze“, p. 719). Taip pat žr. Michał Baliński, *Piel-grzymka do Jasnej Góry w Częstochowie, odbyta przez pątnika XIX wieku i wydana z rękopisu*, Warszawa, nakładem G[ustawa] Sennewalda, księgarza, 1846.

7
T. y. Lenkijos ir Lietuvos šventojo kankinio Andriejaus Bobolos (Andrzej Bobola, 1592–1657).

8
Plačiau apie šias šventas vietas bei jų reikšmę Konstantinui Tiškevičiui ir jo amžininkams žr. Edward Nowakowski, „Bobola (Andrzej)“, *Encyklopedia powszechna*, t. 3 (B. – Bol.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1860, s. 818; F[ranciszek] M[aksymilian] S[obie-szczański], „Krasław“, ten pat, t. 16 (Kraśń. – Libelt.), 1864, p. 3; Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Miadzioł“, p. 244).

– Dievas Tamstai atlygins, malonusis ponaiti, – atsigręždamas į mane atsakė senolis. Sausa duona ir malda – mano valgis, kieta žemė – paklotas, o dangus man apklotas.

– Kas toks esi? – paklausiau.

– Elgeta, kuris Dievui už save ir už artimus savo maldą aukoja.

– Tačiau kurgi Tamsta gimei? Kur prabėgo jūsų jaunystė? Kas Tamstą, senelį, šioms maldingoms kelionėms po pasaulį nuskyrė?

– O, daug Tamstai būtų ką pasakoti, mano gerasis ponaiti. Nuskubėję metai nustūmė į užmarštį mano praeitį, o dažnųsyk gera pamiršti, kas buvo: tada žmogus lyg ir ramesnis tampa, lyg ir širdį mažiau graužia. Jaunas būdamas tarnavau savo kraštui, paskui – ponams, o štai jau bemaž trisdešimt metų atnašauju Dievui ir Švenčiausiajai Jo Motinai. Pirmosiose tarnyboseėjosi nevienodai: nesyk siela kentėjo, nesyk širdis krauju apsipildavo. Užtat dabartinis pašaukimas tikrasis – kaip man gera, kaip sieloje malonu, kaip širdyje lengva, kad Tamstai, gerasis ponaiti, nė sakyti nenoriu, ką patyriau, – oriai atsakė man senolis.

– Tada kur, seneli, eini?

– Einu iš labai toli, iš savo motinos Uršulės. Traukiu į Aušros Vartus – savo nuolatinę maldos vietą.

– Kas gi ta motina Uršulė? Prašom man papasakoti.

– O! Labai įdomi tos Uršulės istorija. Tai didžio maldingumo ir krikščioniškų dorybių pilna moteris. Būdamą jauna, neatsargi, sunkiai nusikalto. Tačiau Dievas jai tą nuodėmę atleido, nes davė vienuolyne ją atpirkti ir įkvėpė jai tiek jėgų ir dvasios stiprybės, kad tapo šventa moterimi, kokia yra šiandien. Nerasi nelaimingo, kuris iš jos rankų nebūtų gavęs paramos. Nerasi nuliūdusio, kurio ji dvasiniu patarimu nebūtų paguodusi. Netgi nelaimėje tikėjimą praradusius išmintinga ir dievobaiminga kalba į tiesos ir paguodos kelią grąžina. Žodžiu, mano gerasis ponaiti, tai Dievo siųstas angelas į žemę, kad Jo šventąsias geradarybes mums, nuodėmingiems žmonėms, dalytų!

Dar stipriau pajutau, kad pagaliau savo kelionėje aptikau kaip tik tai, ko taip karštai troškau, t. y. kokią nors įdomią istoriją, kuria galėčiau pajavairinti rimtus ir neretai sausus dalykus, kurie vienas po kito mano aplanke kaupėsi šioje kelionėje. Padaviau senoliui taurelę degtinės, o kai išgėrė, pakartojau savo karštą prašymą, kad man papasakotų motinos Uršulės gyvenimą.

– Na ką gi! Kad jau taip nori, mano gerasai ponaiti, tai papasakosiu Tamstai apie motiną Uršulę. Tikrai noriai pasakojau apie tą šventą vienuolę, nes norėčiau, kad visi žinotų jos darbus ir kad kiekvienas atiduotų garbę jos dorybėms.

Senolis pasirėmė ant lazdos ir rengėsi pasakoti istoriją apie motiną Uršulę. Visi susidomėję susispietėme apie liepsnojantį laužą. Senio iškalba dar buvo stipri. Nors jam trūko dantų ir todėl kai kuriuos žodžius tarė neraiškiai, vis dėlto kalbėjo taip išraiškingai, jo žodžiuose buvo tiek galios, tiesos ir žavesio, kad, su nuostaba klausydamas, keikiau tą jo praeities paslaptį, nes joje turėjo slypėti įdomios gyvenimo detalės žmogaus, kuriai, kaip matyti iš jo kalbos, nebuvo tik eilinis elgeta.

Ir senolis pradėjo labai įdomų pasakojimą apie savo likimą ir šeimą, kuriai tarnavo, apie pataurininkienės dvarą, apie jos vaikaitę panelę Uršulę, pastarosios pabėgimą iš senelės namų – šis įvykis priartino senolės mirtį – apie liūdną gyvenimą, našlystę ir atgailą vienuolyne. Tą pasakojimą, gyvai primenantį senuosius laikus ir papročius, apleksime, skubėdami aprašyti tolesnę mūsų kelionę.

Galiausiai piligrimas baigė pasakoti ir man vaizdingai nusilenkė.

– Gana šiai dienai, mano gerasis ponaiti, – tarė, – jau saulė leidžiasi, metas ilsėtis. – Ir man žemai ir oriai nusilenkęs pasuko savo keliais upės krantu.

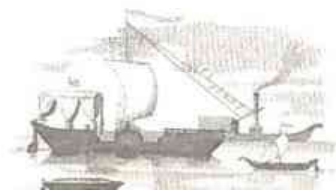
Senolis pamažu nyko man iš akių tarp krūmų ir itin vešlios šioje vietoje augalijos, o ašai, sekdamas jį žvilgsniu, stengiausi įsiminti ką tik papasakotos istorijos smulkmenas, kad ją kada nors galėčiau taip gerai atkurti, kaip man prieš valandėlę ją buvo pasakojęs piligrimas.

Marytė, kuri susidomėjusi klausėsi senolio pasakojimo, jam nuėjus, matydama, kaip mums sunku rasti tinkamą vietą nakvynei, dar kartą svetingai pakvietė į savo kaimelį. Atsisakyti jau nebuvo įmanoma. Priėmėme šios lietuvės mergelės kvietimą, ir kai jauna vikri aukšto ūgio piemenė pradėjo ginti prieš save grįžtančius iš ganiavos galvijus, susivyniojome savo kelionės stovyklą, ir visai netrukus mano tarnų sukurtas laužas jau liepsnojo Neries krante, Liucionių kaime, prieš Marytės svainio, valstiečio Steponavičiaus ūkį. Liucionys yra nedidelis, bet tvarkingai užstatytas kaimelis dešiniajame Neries krante, per varstą nuo Šventosios uolos nutolęs, įsikūręs labai gražioje vietoje. Kaimelis priklauso ponui Aleksandriui Parčevskiui. Netoli yra ir šio dvarininko dvaras⁹, Lietuvoje garsus alaus darykla, labai dideliu mastu veikiančia – portieriu, bavariškuoju ir kitokiu alumi Vilnių ir pusę Lietuvos aprūpinančia. Steponavičiai mane priėmė noriai, apnakvindino taip, kaip tik galėjo. Kai tarnai sukosi ruošdami vakarienę ir taisydami nakvynę, prisėdau priešais savo maloniojo šeimininko trobą. Kaimiečiai, išgirdę mane atvykus, susirinko ūkio kieme, apsupo mane ratu, ir prasidėjo ilgos šnekos. Šis kaimiško valstiečių svetingumo vaizdelis buvo savaip graudus. Veltui stengtumeisi aprašyti gražiąją jo pusę, tą paprastumą ir kaimo žmonių geraširdiškumą – tai gali pajusti tik žmogaus širdis, kai tai patiria, o visi žodžiai tebus šleikščios pagyros. Tie gerieji žmoneliai išporino man visas bėdas ir vargus, kurie juos gyvenime ištiko ar persekiojo. Skundėsi, kad neseniai ledai jų pasėlius išmušė ir sunaikino. Tam krito jautis ir sumažino ūkio kinkinį, anam pigiai teko parduoti statinę javų, nes reikėjo mokesčius valstybei išmokėti, o visi kartu skundėsi, kad jų ponas, kurio tėvišką rūpinimąsi jais labai vertino, šiuo metu išvažiavęs taisyti sveikatos į užsienį. Steponavičienė, namų šeimininkė, man labai patiko: moteris dar jauna, mandagi, maloni, supratinga, grynai lenkiškai, kaip visi žmonės čionai kalbėjo, nors ir su lietuvišku akcentu, progiesmiu ir nutęsdama atsakė į visus mano klausimus, o paskui išsikalbėjusi tauškėjo man apie save ir apie viską, kas jai nutikę: kad Viešpats Dievas ją vis liūdina, atimdamas jos vaikus. Štai ir tas, kurį tuo metu laikė ant rankų, sirgo. Kad niekaip reikalai nepasitaisą, nes kasmet ūkyje jiems vis kokia nelaimė nutinka.

Čia vėl išgirdau pasakojimus apie anosios Uršulės dorybes. Čia iš valstiečių lūpų išgirdau gražiausius – kokius tik gali pelnyti skaisti ir garbinga siela – prisiminimus apie mūsų garsiąją lietuvių menininkę Rožę Parčevskytę. Vietiniai valstiečiai ją vadina savo angelu: kai ji paliko šį pasaulį, jie baisiai daug paguodos netekę. Parčevskytė, kaip pasakoja žmonės, niekada nieko nepamiršdavusi. Kiekvienas gaudavęs jos patarimą, pagalbą reikalui esant arba paguodą pritykojus netekčiai. Plačiai žinomas buvo didelis tapytojos talentas, kuriuo švietė ši moteris Lietuvoje. Juk Dievas išskirtiniams žmonėms išdalyja didžius gabumus tam, kad jų vardas visame pasaulyje skambėtų ir šviestų kitiems žmonėms, rodydamas jiems kelią doros link. Genijai – rečiau pasirodo, talentai – dažniau gimsta, bet ir tie, ir anie ateina į šią žemę tarytum su kokia misija – kad visą žmoniją paskatintų pažangai ir laiminga padarytų. Nes pasaulis, jeigu jame gyventų tik eiliniai, paprasti

9

T. y. jau minėtas Raudondvario dvaras.

žmonės, neatnaujinamas jokia mintimi, negaivinamas jokia iškilia idėja, greitai susentų, supūtų ir supelytų – kaip sugenda vanduo, negaivinamas šviežios versmės.

Panelė Rožė Parčevskytė, gimusi 1799 m. rugsėjo 15 d., jaunystėje buvo atsidėjusi miniatiūrų tapybai, ir ilgai tą darė. Šios menininkės miniatiūros žinomos ne tik Lietuvoje, jas turi ne tik jos bičiulių šeimos – mat dailininkė savo darbus atminčiai dovanodavo, keletą jų turi ir Imperatoriškoji Ermitažo galerija. Nuo miniatiūrų vėliau Parčevskytė perėjo prie tapybos aliejiniais dažais. Šventosios scenos tapo išskirtiniu jos kūrybos objektu – šios dailininkės tikslas buvo nupiešti kuo daugiau paveikslų naujoms Lietuvoje kylančioms bažnyčioms, ir joms savo talentu iškilias aukas darė. Kam įdomu, siūlau apie jos tapybos darbus daugiau paskaityti dailininkei skirtose pomirtinėse kalbose, išspausdintose Vilniuje 1854 m.¹⁰ Ten jie išsamiau apibūdinti. Artimųjų meilė, labdaringumas, pasirengimas visokeriopai aukotis – dorybės, tyliai vykdytos su didžiausiu kuklumu – buvo moralinė, mažiau žinoma šios asmenybės pusė. Ir atsitik gi, kaip man tai atsitiko, plaukti Nerimi, užsukti į gimtąją jos apylinkę, kur ji, atsidavusi menui, paskutinius savo naudingo gyvenimo metus baigė, išklausti žmonių, kuriems jos krikščioniškosios dorybės atnešė laimę, kad pažinčiau ir įvertinčiau visą moralinę vertę, kuria Dievas papuošė šią moterį. Panelė Rožė Parčevskytė mirė 1852 m. spalio 20 d. Jos palaikai buvo palaidoti Nemenčinės bažnyčioje. Šlovė moteriai, pelniusiai tokią kaimo žmonių meilę! Ji tikrai turėjo būti krikščionė!

Šioje šeimoje talentais buvo apdovanota ne tik viena sesuo – tikrasis ką tik minėtos dailininkės brolis, ponas Konstantinas Parčevskis¹¹, taip pat turėjo didelį, bet muziko, talentą: virtuoziškai griežė smuiku, be to, tai darė labai jausmingai. Toks nuo jaunystės įsimintinas šio instrumento pomėgis jam buvo tarsi liūdna pranašystė, kad smuikas jį svetimoje žemėje kada nors maitins¹². Ilgai tremčiai pasmerktas, netgi nesulaukė tos akimirkos, kad galėtų mirti gimtojoje žemėje. Tarsi per kokią dvasinę giminytę, kuri nematomai talentus jungia ir dvasinėje sferoje sieja, didžiojo mūsų meistro Karolio Lipińskiego duktė tapo Parčevskio žmona¹³. Šiandien našlė su dukterimi grįžo į vyro ir tėvo tėvynę ir gyvena toje Lietuvoje, kurios ponas Konstantinas Parčevskis nuo savo išvykimo akimirkos daugiau nepamatė.

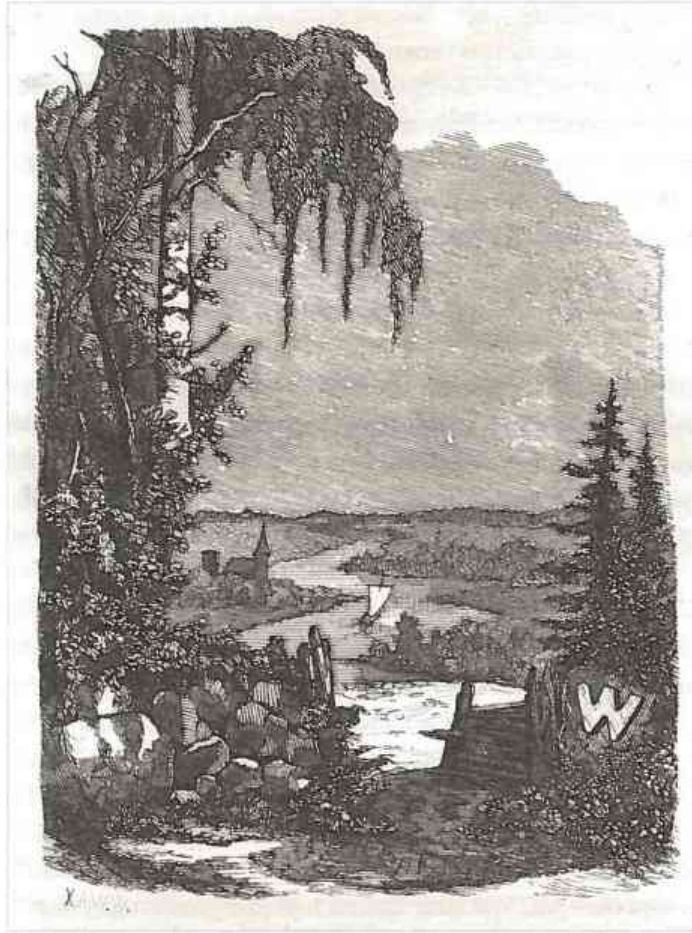
10
Deja, šių spaudinių rasti nepavyko.

11
Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, filaretas, 1830–1831 m. sukilimo dalyvis, memuaristas Konstantinas Parčevskis (Konstanty Parczewski, 1801–1855). Po sukilimo priverstas emigruoti, daugiausia gyveno Paryžiuje (gyvenimo pabaigoje persikėlė į Oserą Burgundijoje, kur ir mirė), bendravo su Adomu Mickevičiumi, Fryderiku Chopinu. Žinoma, kad priklausė Istorijos ir literatūros draugijai Paryžiuje. Apie

Parčevskio kovas sukilime žr. F[eliksas] Sliesoriūnas, *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, p. 163, 186, 211 ir kt. Taip pat žr. Franciszek Bronowski, „Parczewski Konstanty“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25 (2), z. 105, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, s. 209–210. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad ne kartą Konstantino Tiškevičiaus minėtas Aleksandras Parčevskis buvo vyresnysis Rožės ir Konstantino Parčevskių brolis.

12
Konstantinas Parčevskis Paryžiuje gyveno dideliame nepritekliaje ir duoną užsidirbdavo smuikuodamas.

13
Konstantinas Tiškevičius mini garsų smuikininką, kompozitorių ir pedagogą Karolį Lipińskį (1790–1861). Jo duktė Natalia Lipińska tapo Konstantino Parčevskio žmona. Parčevskiai susilaukė dukters Rožės Parčevskytės (Róża Parczewska, 1850–1930). Ar tik vardas dukrai nebus suteiktas jos žymiosios tetos garbei?

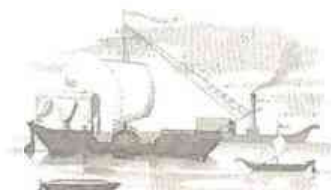

Neris ties Liucionimis (?)

XIII

Liucionyse nuo ryto rengėmės užrašyti Vilniaus apskrityje dainuojamas liaudies dainas. Čionai liaudis supratingesnė ir nuovokesnė nei mūsų, nesudarė tokių didelių ir neįveikiamų sunkumų, kokių jau patyriau anksčiau, upės aukštupyje. Pavaišinus ir menkai apdovanojus, po visai neilgų ceremonijų viena šeiminkės tetulė ir mums jau nuo vakar pažįstama Marytė sėdo diktuoti dainų. Daugybę man jų pridainavo, o ponas Šantiras savo papročiu jas užrašė. Kai jau dainininkių atsargos buvo išsemtos, kai buvo baigtas liaudies dainų užrašymas, atsisveikinęs su maloniaja šeiminkėle, iš svetingo kaimelio iškeliavau.

Netoli nuo Liucionių upėje tyko mažos rėvos, kurios iš eilės viena po kitos eina. Pirmoji jų vadinama Šnauja¹, antroji – Šokiai², trečioji – Pokštininkas³. Aukštas skardis kairiajame krante pramintas Aukštuoju krantu⁴. Ketvirtoji rėva ties Nemenčine – Tetervainai⁵. Nemenčinės link Neries krantai jau ne tokie gražūs – čia jau daugiau lygia vietove teka, tik kur ne kur pajvairinta aukštumėlėmis. Šioje apylinkėje žvejyba Neryje įgyja rimtesnį pobūdį. Upė padalyta į dalis, kurias žvejai, daugiausia žydai, yra išnuomoję. Dviejų ar trijų varstų teritorija kainuoja gana brangiai: verslininkas turi teisę šiame plote bandyti laimę vandenyje nuo kranto iki upės vidurio, nes vėlgi už dalį nuo vidurio iki priešingo kranto jau moka kitas ir toje pusėje savo daliai laimės ieško. Visi žvejai griežtai sergsti savo ribas, o jų pažeidimas sykais sukelia ginčų, neretai baigiasi ir muštynėmis. Šioje Neries dalyje, visą laiką tekančioje lėkšta vaga, per akmenis, abiejuose jos krantuose nuolat galima matyti kažkokius mažus iš kuoliukų ar akmenų laikinai įrengtus užtvarus, pastatytus kažkokius tinklus ir bučius, žodžiu, įvairius įrankius, kokius tik gali sugalvoti apsukrūs žvejai. Žuvį, tokiomis įrankiais sugautą, būtent nedideles lydekaites, raišteliu po žiaunomis per žiotis pervertu, pritvirtina prie krante įsmeigto kuoliuko. Taip apsukriai prižiūta žuvis gyvena ir pliuskenasi vandenyje dar gana ilgai – tik jau ne pati sau ponija, o žvejui priklausanti. Panašų guotą lydekaičių plaukdamas pro šią vietą pirkau iš vieno žvejo ir, prižiūtos prie mano laivo, jos plaukė sykiu visą dieną. Pavasarį ir rudenį žvejų darbas būna pelningesnis, nes tuomet paprastai sugauna daug žuvų, o Vilnius visas jas suvalgo ir gerai užmoka.

Ši Neries dalis tirštai gyvenama. Iš tikrųjų krantuose nematyti kaimelių, bet užtat pavieniai užusieniai, ar bajorų, ar valstiečių gyvenami, keičia akies mirksniu vienas kitą. Nepriplaukus Nemenčinės, už varsto iki šio miestelio, kairiajame Neries krante, yra Nemenčinėlė – graži ir švari sodyba, įsikūrusi pačiame Neries krante – miško sargybos karininko nuosavybė⁶. Tą būstą supa nedidelis vaismedžių sodelis, kuriame auga truputis margaspalvių gėlių. Viskas sandariai aptverta ir švariai užlaikoma, kas byloja karišką savininko tvarką. Kai mano laivas lenkė šią sodybą, pasigirdo kažkieno riksmas, šauksmas, raginantis, kad sustotume. Laidą sustabdė, o šaukė, pasirodo, kitados mano istorijos profesorius buvusiam Vilniaus universitete, o

1
Kitaip – Psarnia *vel* Surauja *vel* Strepė.
Orig.: „Psiarnia“. Plg.: S[teponas] Kolu-
paila, *Mūsų vandens keliai*, p. 62; Česlo-
vas Kudaba, *Nerimi*, p. 163. Ši rėva, kaip
nereikšminga, neįtraukta ir į Konstantino
Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą
rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

2
Kitaip Tunčiai. Orig.: „Tańcy“. Ši rėva
taip pat neįtraukta į minėtą atlasą. Žr.
Ten pat.

3
Orig.: „Filut“. Tas pat pasakytina ir apie
šią rėvą. Žr. Ten pat. Česlovas Kudaba

šią rėvą vadina „Filutu“. Žr. Česlovas
Kudaba, *Nerimi*, p. 82.

4
Orig.: „Wysoka Pioniacha“. Šis skardis –
vos kiek aukščiau Bezdonės upelio įte-
kėjimo, upės vingio smaigalyje, kairiame
krante. Už šią informaciją esu dėkinga
Vyktintui Vaitkevičiui.

5
Kitaip – Teterukai. Orig.: „Ciecieruki“.
Plg.: S[teponas] Kolu-paila, *Mūsų van-
dens keliai*, p. 62. Ši rėva, kaip ir anks-
tesnės, neįtraukta į minėtą atlasą. Žr. šio
leidinio priedą Nr. 3.

6
Sunku spręsti, apie kurią vietą čia kal-
bama, nes bent jau vėliau visi Nemen-
činės palydovai – pirmasis ir antrasis
Nemenčinės kaimai bei užusienis buvo
vadinami tiesiog Nemenčinėmis. Žr.
*Виленская губерния. Полный список
населенных мест со статистическими
данными о каждом населении, со-
ставленный по официальным све-
дениям И[осифом] И[осифовичем]
Гошкевичем, Вильна: Губернская ти-
пография, 1905, с. 59.*

dabar kolega Vilniaus mokslo draugijoje⁷ – žinomas savo mokslo raštais ponas Pavelas Kukolnikas⁸, kuris su savo šeima iš Vilniaus paprastai atvažiuodavo praleisti vasaros čia, sveikame ore, kurį pilna krūtine traukdavo gražioje Neries pakrantėje. Tryško abipusis džiaugsmas taip netikėtai mums susitikus. Ponas Kukolnikas supažindino mane su savo žmona⁹, kuri nusileido į apačią apžiūrėti mano laivo. Po to buvome pakviesti į namus pietų. Po gerų pietų, po kelias valandas trukusio linksmo ir malonaus pasišnekėjimo, kuris morališkai žmogaus jėgas sustiprina – taip, kaip kad ryto rasa augaliją gaivina, pajudėjau toliau. Ir ponas profesorius išplaukė su mumis į Nemenčinę.

Nemenčinė – valstybinis miestelis, per tris mylias nuo Vilniaus, jau Vilniaus apskrityje esantis, prie pašto trakto, einančio iš Švenčionių į Vilnių, nors ir skurdžios išorės, tačiau labai sena ir nuo senų laikų Lietuvoje žinoma gyvenvietė. Jos pavadinimas kilęs nuo mažo Nemenčios upelio, ten pat įtekancio į Nerį. Pavadinimo kilmė lietuviška. Šis pavadinimas kildinamas nuo *nie mana*, t. y. „ne mano“, ir *czynaj*, kas reikštų „čionai“. Iš to kai kurie mokslininkai nori padaryti išvadą, kad senovėje upelis galėjęs būti kurio nors Lietuvos kuni-
gaikščio valdų riba. Šioje apylinkėje buvo trys Nemenčinės, viena šalia kitos: pirmoji – jėzuitų, priklausiusi Šv. Jonų bažnyčiai, jų pervadinta Po Kryžiumi¹⁰, šiandien grafo Tyzenhauzo nuosavybė*. Antroji – kitados

7
T. y. Vilniaus laikinojoje archeologijos komisijoje.

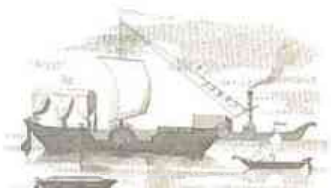
8
Konstantinas Tiškevičius rašo apie Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Visuotinės istorijos ir statistikos katedros profesorių (nuo 1824 m.), o vėliau, universitetą uždarius, Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos (vel Vilniaus dvasinės akademijos) bei Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos profesorių (dėstė rusų kalbą bei visuotinę istoriją), bibliotekininką, literatą, istoriką, vertėją, dramaturgą, poetą, memuaristą, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrąjį narį, Vilniaus cenzūros komiteto narį, nuo 1863 m. – šio komiteto pirmininką, pirmąjį Vilniaus komisijos seniesiems aktams tirti (vel Vilniaus archeografijos komisijos) ir skelbti pirmininką, vėliau – šios komisijos narį Pavelą Kukolniką (Павел Васильевич Кукольник, 1795–1884), garsaus rusų rašytojo, publicisto ir poeto Nestoro Kukolniko (Нестор Васильевич Кукольник, 1809–1868) brolių. Plačiau apie jį žr.

Павел Лавринец, „Павел Кукольник“, *Русская литература Литвы. XIX – первая половина XX века*, Вильнюс: Петро офсетас, 1999, c. 27–37. Be abejo, svarbi detalė, kad Kukolniką Tiškevičius įvardija kaip savo istorijos profesorių. Kukolnikas ne tik paminėtas Tiškevičiaus pasakojime – jis buvo ir knygos rankraščio cenzorius (leidimą spausdinti davė 1860 m. gruodžio 30 d.). Apie tai taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 126.

9
T. y. Julija Kukolnikienė (Юлия Алексеевна Кукольник, 1803–1872), dvarininko iš Raseinių dukra. Žr. Анастасий И[ванович] Шверубович, *Братья Кукольники. Очерк их жизни: биография, служебно-литературная деятельность и хроника современных им событий в Северо-западном крае*, Вильна: Типография губернского правления, 1885, c. 24. Ponia Kukolnikienė mirė prieš pat pasirodant Konstantino Tiškevičiaus monografijai. Už pagalbą rašant šį komentarą esu dėkinga Pavelui Lavrinecui.

10
Tikriausiai šiandien šią Nemenčinę mena Pakryžės kaimas į šiaurę nuo Nemenčinės. Šis kaimas tiksliai arba daugmaž atitinka Nemenčinės *Po Kryžiumi* vietą. Už šį pastebėjimą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

*
Būtent šią Nemenčinę mini Sarbėvijus savo epodėje *Pochwała ciszy zakonnej* („Vienuoliško poilsio pašlovinimas“). Žr. Władysław Syrokomla, *Przekłady poetów polsko-łacińskich*, t. 5, s. 91 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius čia cituoja Motiejaus Kazimiero Sarbėvijaus (Maciej Kazimierz Sarbiewski vel Mathias Casimirus Sarbėvius, 1595–1640.) kūrinį, išspausdintą leidinyje *Przekłady poetów polsko-łacińskich epoki Zygmuntowskiej*, t. 5: *Poezje księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, dział 2: *Pienia liryczne i opisowe*, przekład Władysława Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1851. Šio kūrinio vertimą į lietuvių kalbą (vertė Ona Daukšienė) žr. Motiejus Kazimieras Sarbėvijus, *Lemties ženklai = Ludi*

paveldima Masalskių nuosavybė, kuri pervadinta Raudondvariu, kunigaikščio Vilniaus vyskupo Ignacijaus Masalskio¹¹ buvo sukeista su Vilniaus kapitula į Verkių dvarą, Vilniaus vyskupų stalo valdą, – šiandien yra pono Aleksandro Parčevskio nuosavybė. Trečioji, kaip tik ta, apie kurią turime pakalbėti, šiandien yra vals-tybinis miestelis. Pirmiausia jis buvo Vladislovo Jogailos duotas Nemenčinės klebonijos fundacijai. Per kelis amžius miestelis tapo turtingas, jo beneficijos metinės pajamos siekė iki 40 tūkstančių lenkiškųjų auksinų. Tik 1803 m. vyskupas Stroinovskis¹², būdamas universiteto rektoriumi, išprašė iš imperatoriaus Aleksandro I, kad universiteto pajamoms padidinti įsakytų atiduoti dešimt turtingiausių beneficijų, tarp kurių buvo ir Nemenčinė. Kai Nemenčinė buvo įtraukta į Vilniaus universiteto edukacinį fondą, Universiteto taryba šią beneficiją norėjo išdalyti kaip emeritūrą užsitarnavusiems šio universiteto dvasininkų luomo profesoriams, tačiau kai dalis jos narių šią mintį atmetė, Taryboje buvo priimtas nutarimas, kad pajamos iš šių beneficijų eitų į universiteto kasą, o užsitarnavę dvasinio luomo profesoriai, prilyginti pasauliečiams, kasmet iš tų lėšų gautų po 1 tūkstantį 500 rublių emerito pensijos. Kai šį sprendimą patvirtino liaudies švietimo ministras¹³, jis tapo universiteto teise.

Tai mažas ir labai skurdus medinis miesteliūkštis. Yra tik du jį pagražinantys mūriniai statiniai – pašto stotis ir užvažiuojamieji namai. O trečias ir pats gražiausias mūras yra Dievo namai – ką tik baigta bažnyčia. Nemenčinės bažnyčia priklausė toms pirmosioms septynioms fundacijoms Lietuvoje, kurias 1387 m. Vladislovas Jogaila katalikų tikėjimo priėmimui atminti sykiu su karaliene Jadvyga įvairiuose savo krašto miestuose fundavo. Pirmoji bažnyčia tikriausiai buvo pastatyta iš medžio ir konsekruota Švenčiausios Mergelės Marijos ėmimo į dangų ir šventųjų Vaitiekaus bei Jurgio vardu. Apie tai žinome tik iš kronikų ir istorinių legendų. Kadangi pirmoji šios fundacijos Jogailos privilegija nežinia kur pražuvo, naujoje donacijoje, 1525 m. suteiktoje Zigmanto I¹⁴, šiandien išlikusiame originale, rašytame pergamente, su prikabintu prie jo antspaudu, saugomame Vilniaus kapitulos archyve, karalius apie ankstesnės privilegijos dingimą sako taip: *per incuriam aliorum plebanorum aut quadam alio sinistro eventu est deperditum*¹⁵. Privilegiją patvirtino Zigmantas III¹⁶ 1623 m., o Stanislovas Augustas – 1776-aisiais. Prie pirmojo fundatoriaus dovanojimo Nemenčinės klebonams Aleksandras Jogailaitis pridėjo pievas, vadinamas Akvėnais, esančias tarp Neries ir Nemenčios.

Taip gerai aprūpinta Nemenčinės beneficija dažniausiai likdavo valdoma aukščiausiųjų bažnyčios dignitarių, t. y. Vilniaus kapitulos vyskupų ir prelatų. Jos klebonijoje būdavo ir didžiųjų nuopelnų turinčių žmonių, ir

Fortunae, poezijos rinktinė, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčainaitė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčainaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 400–409. Pasak poeto, kūrinys rašytas „kai žavingą Vilniaus Jėzaus draugijos kolegijos vilą Nemenčinėje per rugpjūčio atostogas aplankė“. Žr. Ten pat, p. 401. – R. G.].

11 Ignacijaus Jokūbo Masalskio.

12 Turimas omenyje tuometinis Imperatoriškojo Vilniaus universiteto rektorius Jeronimas Stroinovskis (Hieronim Strojnowski, 1752–1815).

13 Piotras Zavadovskis.

14 Žygimanto Senojo.

15 Per klebonų aplaidumą ar dėl kokio kito nelaimingo atsitikimo yra prarasta (lot.).

16 Zigmantas Vaza.

žymių mokslininkų. Iš tokių garsenybių, valdžiusių šią kleboniją, verta paminėti tris karališkuosius sekretorius. Pirmasis buvo kunigas Jonas Kunickis, karaliaus Zigmanto I raštininkas. Nuo 1617 iki 1651 m. Nemenčinės klebonu buvo kunigas Vaitiekus Žabinskis – Vilniaus prelatas, dekanas ir oficijolas, Zigmanto III sekretorius. Apie 1680 m. – ir vėl karališkasis sekretorius, Vilniaus kanauninkas ir oficijolas kunigas Piontkovskis¹⁷ čionai buvo klebonas. Tik paskutiniaisiais metais Nemenčinės kleboniją papuošė garsių mūsų rašytojų vardai. Stanislovas Augustas ją buvo atidavęs savo favoritui Lucko vyskupui Adomui Naruševičiui¹⁸, o jis šios klebonijos gavimo proga parašė gražią odę*. Šis istorikas ir poetas keliolika metų buvo Nemenčinės klebonas. Vėliau, kai Nemenčinės beneficija buvo įtraukta į Vilniaus universiteto edukacinį fondą, rektoriui Jonui Sniadeckiiui¹⁹ pareikalavus, garsus lietuvių gamtininkas kunigas Bonifacas Jundzilas²⁰ perėmė šios klebonijos administravimą, o 1824 m. iš Vilniaus universiteto Nemenčinės kleboniją dovanų gavo mokslo vyras, lotynų–lenkų žodyno autorius kunigas Florijonas Bobrovskis²¹.

Pirmoji medinė bažnyčia gyvavo iki 1680 m., o kai tais metais iš senumo grėse sugriūti, tuometinis Nemenčinės klebonas Cherubinas Jankevičius naują medinę bažnyčią savo lėšomis pastatė, o Gratianopolio vyskupas Mikalojus Slupskis ją konsekrovo. Tik Nemenčinėje 1824 m. rugpjūčio 20 d. kilęs gaisras kartu su miesteliu sunaikino ir bažnyčią – su visu jos turtu ir su visa zakristija**.

17
Jonas Benediktas Piontkovskis.

18
Panaikinus Jėzuitų ordiną, Adomas Stanislovas Naruševičius (plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 18, išnašą 69) iš karaliaus Stanislovo Augusto gavo Nemenčinės, vėliau – Anykščių kleboniją.

*
Žr. t. 1, s. 222 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Autorius turi omenyje odę *Niemenczyn. Z okazji otrzymanego tego probostwa* („Nemenčinė. Šios klebonijos gavimo proga“). Be abejo, kūrinių cituoja iš leidinio: Adam [Stanisław] Naruszewicz, „Niemenczyn. Z okazji otrzymanego tego probostwa“, Adam Stanisław Naruszewicz, *Dzieła poetyczne*, nowe zupełne wydanie, t. 1, w Wroclawiu, u Wilhelma Bogumiła Korna, 1826, s. 222–224. Kaip matome, knygos puslapį Tiškevičius nurodė nepreciziškai. Kiek anksčiau Naruševičiaus poezijos rinkinį – itin populiary, buvusį kone kiekvienoje di-

desnėje dvaro bibliotekoje (jame buvo ir cituojama odė) išleido ir žymus literatas, leidėjas, visuomenės veikėjas Tadeuzas Mostowski (1766–1842). Žr. Adam [Stanisław] Naruszewicz, „Niemenczyn. Z okazji otrzymanego tego probostwa“, Adam [Stanisław] Naruszewicz, *Wiersze różne*, t. 1, w Warszawie, w Drukarni № 646 przy Nowolipiu, 1804, s. 239–241. – R. G.]

19
Konstantinas Tiškevičius mini astronomą, matematiką, filosofą, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto rektorių (1807–1815) Joną Sniadeckį (Jan Sniadecki vel Śniadecki, 1756–1830).

20
T. y. Stanislovas Bonifacas Jundzilas. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 85, išnašą 31.

21
Turimas omenyje monumentalus lotynų–lenkų kalbų žodyno (pirmą kartą buvo išspausdintas Vilniuje, 1822 m.,

Juozo Zavadzčio spaustuvėje) autorius, jėzuitas Florijonas Bobrovskis (Florjan Bobrowski, 1779–1846). Po dvidešimties metų (1840 m. – t. 1, 1844 m. – t. 2) taip pat Vilniuje Juozapo Zavadzčio sūnus Adomas Zavadzki paskelbė antrąją, papildytą Bobrovskio žodyno laidą. Be kita ko, į žodyną buvo įtraukti ir Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesoriaus Felikso Rimkevičiaus (Feliks Rymkiewicz, 1799–1851) surinkti medicinoje vartojami žodžiai. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad kitais duomenimis Bobrovskis Nemenčinės klebonu buvo paskirtas 1822 m. Žr. Tadeusz Turkowski, „Bobrowski Florjan“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków, nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1936, s. 159.

**
Žr. 1846 m. kunigo S. K. parašytą istorinę Nemenčinės bažnyčios apybraižą [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Deja, šio kunigo asmens identifiukuoti nepavyko. – R. G.]

Kai bažnyčią ši nelaimė ištiko, Nemenčinės klebonas buvo Vilniaus dvasinės seminarijos rektorius kunigas Antanas Kitkevičius²². Dievo namų netektis dievobaimingą kunigą labai nuliūdino. Jis netgi sumanė išmūryti naują šventovę sudegusios bažnyčios vietoje ir, į pagalbą pakvietęs Dievą, savo parapijiečių gerų norų remiamas, ypač – veiklaus dvarininko pono Aleksandro Parčevskio, pradėjo savo darbą. Ėmė plaukti reikalingos medžiagos. Tarsi koku stebuklingu būdu rinkosi medžiagų atsargos ir kaupėsi lėšos, tad 1848 m. gegužės 15 d. tuometinio Vilniaus vyskupijos valdytojo, o dabar visų Rusijos katalikų bažnyčių arkivyskupo ir metropolito Jo šviesybės kunigo Vaclovo Žilinskio²³ buvo padėtas kertinis šios statybos akmuo, ant kurio išaugo ši graži Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia – 17 sieksnių ilgio, 8 ½ pločio, su vienu aukštu ir grakščiu bokštu iš priekio, kuris šiandien Nemenčinę puošia²⁴.

Nemenčinės bažnyčios viduje vykusiai dera dvi priešingybės – rafinuotas paprastumas ir sykiu puikus stilius. Jos dydžiai įspūdingi ir nuostabūs, tačiau nesama jokios nereikalingos puošybės, jokio perkrovimo, kaip paprastai būna mūsų bažnyčiose. Viskas vientisu stiliumi perteikia ramią harmoniją: kiekvienas mato, kad tai ne kokie nors likučiai, ne kažko kito tarpusavyje suderintos liekanos, bet viskas sąmoningai daryta tik šiai bažnyčiai ir kiekviena smulkmena išbaigta taip preciziškai, taip elegantiškai ir taip skoningai, jog nelieka ko norėti. Didžiajame altoriuje yra didelio formato Viešpaties Atsimainymo paveikslas, Raffaello kopija, piešta amžiną atilį panelės Rožės Parčevskytės²⁵.

Kai gėrėjaisi Nemenčinės bažnyčia, kunigo Kitkevičiaus tarp gyvųjų jau nebuvo. Negalėjau pabučiuoti jam rankos, kad šioje Dievo šventovėje iš suaukotų plytų paliko kraštui gražų, nuostabų atminimą. Mėnuo

22 Konstantinas Tiškevičius rašo apie Vilniaus dvasinės seminarijos auklėtinį, 1842–1851 m. jos rektorių, teologijos daktarą, rašytoją ir vertėją Antaną Kitkevičių (Antoni Kitkiewicz, 1805–1857). Kitkevičius lankė paskaitas ir Imperatoriškajame Vilniaus universitete, Moralinių ir politinių mokslų skyriuje, o 1839–1842 m. dėstė Šventąjį raštą Vilniaus Romos katalikų dvasinėje akademijoje. Apie kunigą Kitkevičių taip pat žr. Ieva Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausioje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1998, p. 156, 191 ir kt; Vytautas Jogėla, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1844 m.: organizacija ir veikla, Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 14, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 71, 177 ir kt.

Kaip galima spręsti ir iš tolesnio Konstantino Tiškevičiaus pasakojimo, su

garbiuoju Nemenčinės klebonu jau nebesusitiko – kunigas mirė vos prasidėjus ekspedicijai, 1857 m. birželio 6 (18) d.

23 Konstantinas Tiškevičius mini buvusį Minsko dvasinės seminarijos teologijos profesorių ir jos rektorių, Minsko katedros kapitulės kanauninką, vėliau – Vilniaus katedros kapitulės prelatą scholastiką, dar vėliau – dekaną, nuo 1849 m. – Vilniaus vyskupą, o nuo 1856 m. – jau Mogiljavo arkivyskupą Vaclovą Kazimierą Žilinskį (Wacław Kazimierz Żyliński, 1803–1863). Tikėtina, kad šį plačią ir uolia ganytojišką veiklą garsėjusį kunigą Tiškevičius pažinojo ir asmeniškai.

24 Naujoji Nemenčinės bažnyčia buvo konsekruota 1855 m. rugsėjo 8 (20) d. Plačiau apie Nemenčinės bažnyčios praeitį žr. Mirosław Gajewski, „Kościoł pw. św. Michała Archanioła w Niemenczynie“, Mirosław Gajewski, *Historie z okolic Wil-*

na, Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2007, s. 132–141.

25

Atrodo, kad pagrindinius istorinius Nemenčinės bažnyčios faktus Konstantinas Tiškevičius bus pasisėmęs ne tik iš kunigo S. K. parašytos istorinės Nemenčinės apybraižos (žr. šio leidinio p. 172, išnašą **), bet ir iš Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinio, Vilniaus diecezinės dvasinės seminarijos profesoriaus, kunigo ir garsaus pamoklininko, teologo ir rašytojo, sukilėlio ir tremtinio Augustino Lipnickio (Augustyn Lipnicki, 1821–1912) knygelės. Žr. *Akt konsekracyi kościoła niemenczyńskiego, dokonany przez JW. biskupa wileńskiego Wacława Żylińskiego w dzień narodzenia N. Marji Panny 8 września roku 1855*, z dołączonym opisem i wyjaśnieniem całego obrzędu, ułożył X[siądz] A[ugustyn] L[ipnicki], Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856.

tepraėjo nuo kunigo Kitkevičiaus mirties. Dievas jam leido gyventi tarsi tol, kol šį kūrinių užbaigs. Sukūrė kunigas Kitkevičius bažnyčią ir, kai galutinai ją baigė, Dievas jį pasišaukė – apdovanojo taip, kaip jo žmonės nebūtų galėję apdovanoti. Tuo metu buvo mūrijama nedidelė koplyčia pono Aleksandro Parčevskio lėšomis šios šeimos giminei laidoti²⁶. Ji turi tapti vienu iš šios bažnyčios būsimos tvoros kampų.

Už mylios nuo Nemenčinės dešiniajame krante lieka Liubavo dvaras. Tai kadaise buvo mėgstama kunigo Mikalojaus Tiškevičiaus, Vilniaus katedros kanauninko, Šv. Kazimiero koplyčios klebono rezidencija. Čionai šis pamaldus prelatas paprastai vasarodavo²⁷. Po Mikalojaus Tiškevičiaus mirties dalijant jo turta, Liubavas atiteko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendoriui Vincentui Tiškevičiui, žinomam Lietuvoje kaip Svisločiaus gimnazijos įsteigėjui²⁸. Po jo, susitarus, šias valdas perėmė jo pusbrolis iš tėvo pusės Dominykas Tiškevičius²⁹. Toliau Liubavą paveldėjo Dominyko sūnus Vincentas, iš kurio šį dvarą įsigijo jo sesuo poria Slizenienė, dabartinė Liubavo savininkė³⁰.

Kanauninko Tiškevičiaus laikų Liubavas buvo įrengtas kaip turtingo, bet senamadiško savininko rezidencija. Nes, senoviškai įrengiant, laikytasi visai kitokių nei dabar reikalavimų. Dabartinis skonis vaikiš

26

Plačiau apie šią koplyčią žr. Mirosław Gajewski, „Kościół pw. św. Michała Archanioła w Niemczynie“, s. 140.

27

Apie Vilniaus katedros kanauninką ir Šv. Kazimiero koplyčios kleboną Mikalojų Tiškevičių (Mikołaj Tyszkiewicz, ?–1796) žr. Eustachy Tyszkiewicz, *Groby rodziny Tyszkiewiczów*, s. 53. Plačiau apie kanauninką Tiškevičių, jo rezidenciją Liubave ir įsikūrimo šiame dvare peripetijas žr. Gintaras Karosas, *Liubavas* [skyrius *Liubavo dvaro istorija ir asmenybės* parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą], Vilnius: Europos parkas, 2010, p. 72–74, 77–78. Taip pat žr. *Liubavas. Liubavo dvaro istorija = Liubavas Manor History*, leidinys parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą, Vilnius: Žara, 2010, p. 9.

28

Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorių Vincentą Tiškevičių (Wincenty Tyszkiewicz, 1757–1816) žr. Eustachy Tyszkiewicz, *Groby rodziny*

Tyszkiewiczów, s. 50–52; Leon hr[abia] Potocki, *Wspomnienia o Świsłoczy Tyszkiewiczowskiej, Dereczynie i Róźnie*, podał do druku oraz przedmowę i życiorys skreślił Michał Federowski, Wilno, 1910 (odbitka z „Kwartalnika Litewskiego“), s. 138–139; Gabrjela z Güntherów Puzynina, *W Wilnie i w dworach litewskich: pamiętnik z lat 1815–1843*, wydali Adam Czartkowski i Henryk Mościcki, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1928, s. 253. Įtaigų šio Liubavo savininko portretą taip pat žr. Gintaras Karosas, *Liubavas*, p. 80–82.

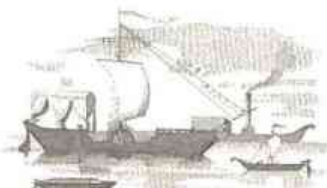
29

Apie Liubavo dvarą valdant Dominykui Tiškevičiui (Dominik Tyszkiewicz, 1780–1813 *vel* 1816) žr. Ten pat, p. 75–76, 79–80.

30

Konstantinas Tiškevičius mini Dominyko Tiškevičiaus ir Sofijos Slizenytės-Tiškevičienės (Zofia z Slizeniów Tyszkiewiczowa, ? – 1861) vaikus, Liubavo paveldėtojus: Vincentą Tiškevičių (Wincenty Tyszkiewicz, 1800–1867) ir Kamilę Tiškevičiūtę-Slizenienę (Kamilla z

Tyszkiewiczów Slizieniowa, 1806–1892), Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinio, teisininko, skulptoriaus ir tapytojo, Kazimiero Jelskio, Karolio Podčašinskio ir Jono Rustemo mokinio Rapolo Slizenio (Rafał Ślizień, 1804–1881) žmoną. Kamilei Slizenienei Liubavo dvaras atiteko 1857 m. gegužę, taigi prieš pat Tiškevičiaus ekspediciją. Žr. Gintaras Karosas, *Liubavas*, p. 88. Slizenių šeima šį dvarą valdė iki 1939 m. Plačiau apie tai žr. Ten pat, p. 88–125; *Liubavas. Liubavo dvaro istorija = Liubavas Manor History*, p. 10–112. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Konstantiną Tiškevičių ir jo brolių Eustachijų Tiškevičių su Kamilės ir Rapolo Slizenių šeima turėjo sieti artimi ryšiai, tai rodo Slizenio sukurti abiejų brolių medaliai, vėliau dovanoti Vilniaus senienų muziejui. Žr. Ten pat, p. 84. Apie Kamilę Tiškevičiūtę-Slizenienę taip pat žr. Gabrjela z Güntherów Puzynina, *W Wilnie i w dworach litewskich: pamiętnik z lat 1815–1843*, s. 46, 73; Hipolit Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Poznań: Jan Jachowski, 1930, s. 58.

paviršutiniško puošnumo, o senų laikų žmonės pirmiausia vertino patogumą. Tad ir Liubave buvo mažas, bet patogus medinis namelis, kuriame kanauninkas gyveno ir kuris paprastai rūmais buvo vadinamas. Daugybė gilių kanalų, tam tikra tvarka iškastų, supo kiemą ir buvo pilni žuvų. Seni ūksmingi medžiai teikė pavėšį, o dideliuose dviejų aukštų puikaus stiliaus mūriniuose vartuose, per kuriuos svečiai įvažiuodavo į kiemą, buvo įrengti kambariai (viršuje) ir erdvūs butas (apačioje). Ten tilpo gausus jo dvaras, nes be sekretoriaus, kapeliono, be valdytojų ir dvariškių, kunigas kanauninkas laikė daug muzikantų, kurie jam vakarais kasdien sode grodavo. Nuo tų mūrinių vartų kanauninkas ir pradėjo statyti savo rezidenciją. Vėliau turėjo būti išmūryti atitinkami rūmai, bet kai tame mediniame mažame namelyje senatvėje buvo patogų ir jauku – kunigas kanauninkas jų statyti nesiėmė. Vartais ir baigė savo sumanymą³¹. Po kunigo kanauninko jo įpėdiniai, kurie čionai neturėjo savo rezidencijos, tais pačiais pastatais ilgai naudojosi nesirūpindami. Tik Liubave apsigyvenusi jaunesnioji paveldėtojų karta senąją kanauninko sodybą pavertė šiuolaikiška rezidencija. Išnyko čia viskas, kas dvelkė XVIII a. stiliumi, o kai kažkoks pokštinnikas dėl netinkamo mūrinių vartų ir medinių rūmelių dydžio sąmojingai pasakė esą reikia bijoti, jog kada nors rūmai per vartus nepabėgtų, pastarasis dviaukštis statinys buvo nugriautas. Kalbant tiesą, daugelį metų jie buvo apleisti, mūras jau iro, ir būtų reikėję pernelg didelio remonto³².

Už Liubavo, priešais Bratoniškių užsienį Neryje yra pavojingas akmuo, vadinamas Vanagu³³. Toliau, priešais Birių³⁴ dvarą – sala*, o prie jos rėva Alksnynė³⁵. Toliau už jos pasirodo rėva Žeravokas³⁶. Prieš tą rėvą,

31

Šių dienų tyrimai kiek sumenkina Mikalojaus Tiškevičiaus indėlį reformuojant ir plečiant Liubavo dvarą. Kvestionuojamas ne tik tvenkinių įrengimo, bet ir pačių puošniųjų Liubavo vartų pastatymo priskyrimas kanauninkui Tiškevičiui. Tvenkiniai dvare tikrai buvo jau XVI a. (tą rodo archyviniai dokumentai), o vartus, spėjama, bus pastatę Krišpinai Kiršėnšteinai, Liubavą valdė XVII a. pabaigoje – XVIII a. viduryje, taigi dar prieš dvarą perimant minėtam Tiškevičiui. Žr. Gintaras Karosas, *Liubavas*, p. 12–13, 21, 26–33 ir kt.

32

Plačiau apie Liubavo dvaro architektūrą žr. Gintaras Karosas, *Liubavas*, p. 126–153. Šiltą ir įtaigią Liubavo istorinės praeities apybraižą taip pat žr. Mirosław Gajewski, „Krajoznawcza wędrówka do Lubowa“, Mirosław Gajewski, *Historie z okolic Wilna*, s. 74–82. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 2009 m. pirmą kartą Liubavo

dvaro teritorijoje vykdyti archeologiniai tyrimai, kurių metu aptiktas 45–340 cm storio maišytas kultūrinis sluoksnis su XVI (?) – XX a. radiniais. Plačiau apie šiuos tyrimus žr. Algis Kuzmickas, Aušra Zalepūgienė, „Liubavo dvaras ir aplinka“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 m.*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2010, p. 241–247. Šiaip ar taip, tenka pritarti Romanui Aftanazy, kad Konstantino Tiškevičiaus pateiktas trumputis Liubavo aprašymas ilgus dešimtmečius buvo vieninteliai istoriniai duomenys apie šį dvarą. Žr. Roman Aftanazy, „Lubów“, Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnymch kresach Rzeczypospolitej*, wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione, t. 11: *Województwo kijowskie oraz uzupełnienia do tomów 1–10*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo, 1997, s. 559–560.

33

Orig.: „Karszunem zwany“.

34

Orig.: „Biry“. Pavadinimo kilmė sietina su įspūdingomis atodangomis Neries dešiniajame krante (ten pat ir rėva upėje, žr. šio leidinio p. 176, išnašą 38). Daugelis panašaus *biraus* smėlio (žemės) vietų vadinamos Biriiais *vel* Biriučiais. Nors tai kur kas sudėtingesnė istorija, bet iš esmės šis aiškinimas galioja ir kalbant apie Birutės kalną Palangoje. Už šias mintis esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

*

Liaudies kalba didelė sala Neryje vadinama *Sola*, o mažesnė – mažybine forma *Solka*, t. y. salelė. Jei norėsime ieškoti šio pavadinimo kilmės, mus pribloškį jo panašumas į *insula* ar *isola*. Tas lietuvių kalbos salos pavadinimo panašumas su italų, ar tik neremtų to istorikų spėjimo apie Palemoną, kuris, su savo palyda išsilaipinęs mūsų upių krantuose, davė pradžių lietuvių padermei? [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Apie legendinį Lietuvos kunigaikščių pirmtaką, Nerono

kad ir mažiau pavojingą, kur mus naktis savo tamsa apgobė, dėl saugumo reikėjo krante pasilikti ir laukti išauštant naujos dienos. Vietoje, kur mes ne savo valia sustojome, ant kranto sukrautos didelės medienos atsargos rodė, kad buvome tik už varsto nuo popieriaus fabriko, kadaise įkurto Auerio, o šiam apgailėtina bankrutavus, nuosavybė perėjo bankininkui Heimanui³⁷, o dabar ši įmonė priklauso fabrikantui Pihlau. Čia sulaukėme kitos dienos. Vos tik saulė nuauksino ankstyvą rytmetį, perplaukėme prieš mus buvusią rėvą, paskui iškart kitą, vadinamą Biriais³⁸. Už kelių žavingų vingių, kuriais vanduo spėriai nešė mūsų laivą, ant medžiais apaugusio žalio kalno prieš mūsų akis iškilo tarsi burtų galia ore pakabinti nuostabūs italų architektūros rūmai su grakščiu bokštu šalimais – kunigaikščio Vitgenšteino³⁹ rezidencija Verkiuose, kurios puikios formos visiems žinomos iš pono Vilčinskio leidinio *Album de Wilna*⁴⁰. Krante ir kalno papėdėje ūkiniuose pastatuose, erdviame name, skirtame pakeleiviams ir atvykusiems pasilinksminti iš miesto, kur ir aš prisitvėriau pailsėti prieš Vilnių ir sutvarkyti savo darbų, kuriuos mūsų komisijai⁴¹ turėjau pateikti, visi jau sukosi su dienos darbais.

Čionai, to nuostabaus ir mūsų krašte gal vienintelio kalno papėdėje, gyveno žmonės, visiškai abejingi pavdavimams, kurie kadaise nutiko jo viršūnėje. Nieko jiems nereiškė, kad tankia giria apaugusioje kalno viršū-

giminaitį, Romos kunigaikštį Paleoną, kildintą iš senovės Romos didikų, Tiškevičius galėjo būti skaitęs tiek senųjų autorių – poeto, istoriko Motiejaus Strijkovskio, Martyno Kromerio, Augustino Rotundo, Jono Dluogošo, Alberto Vijūko-Kojalavičiaus, tiek ir jaunesnių tyrėjų – Joachimo Lelewelio, Dionizo Poškos, Justino Narbuto, Teodoro Narbuto darbuose. Šią legendą aprašė ir 1846 m. Tiškevičiaus kolegos Teodoro Narbuto paskelbta garsioji *Bychoveco kronika (Lietuvos metraštis)*. Žr. *Kronika litewska*, s. 1–3. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 14, išnašą 57. – R. G.]

35
Kitaip – Alksninė. Orig.: „Olchowiec“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 62. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta ir į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

36
Orig.: „Zarawok“. Ši rėva, kaip nereikšminga, taip pat neįtraukta į minėtą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

37
T. y. garsiam Vilniaus bankininkui Salomonui H. Heimanui. Apie jį žr. Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, s. 148. Plačiau apie Heimano firmą žr. Vladas Terleckas, „Kreditas ir kredito įstaigos Lietuvoje 1795–1860 m.“, *Pinigų studijos*, 2004, Nr. 1, p. 73. Minėtame straipsnyje minima ir stambi Auerio firma. Žr. Ten pat. Taip pat žr. В[итгаукас] Меркис, *Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX веке*, с. 73.

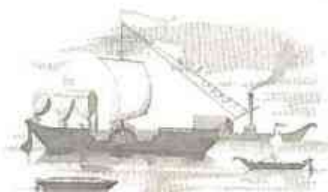
38
Orig.: „Byry“. Ši rėva neįtraukta ir į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį. Šios rėvos žemėlapių fragmentą žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 18.

39
T. y. tuometinio Verkių dvaro šeimininko, Rusijos feldmaršalo Liudviko Adol-

fo Pėterio Vitgenšteino (Ludwig Adolf Peter Wittgenstein, 1768–1842) vyriausiojo sūnaus, kolekcininko ir mecenaato, kunigaikščio Liudviko Adolfo Vitgenšteino (Ludwig Adolf Wittgenstein, 1799–1866).

40
Jonas Kazimieras Vilčinskis savo garsiajame albume išspausdino ne vieną Verkių graviūrą. Žr. *Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai = Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) and His Publications*, p. 17, Nr. 4 (I ser., I šas.), p. 19, Nr. 42–46 (II ser., I šas.). Konstantinas Tiškevičius, pats kolekcininkas ir meno žinovas, su Vilčinskiu buvo gerai pažįstamas, ketino su juo įgyvendinti ir savo leidybinį projektą *Typy litewskie* („Lietuvių tipai“). Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 63–66.

41
T. y. Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai.

nėje iš Krivių Krivaičio nuodėmės gimė vaikas, kuris, kad išpirktų tėvo kaltę, už kurią jo laukė sunki bausmė, gražiame išpuoštame lopšyje kalno viršūnėje, kaip tik toje vietoje, kur šiandien rezidencija stovi, medyje buvo pakabintas. Tačiau jį radęs anuomet ten medžiojęs kunigaikštis. Jo išauklėtas jis tapęs vyriausiuoju žyniu, Lietuvos istorijoje žinomu Lizdeikos vardu, iš kurio esą save kildinanti garsi Radvilų giminė. Sakoma, kad nuo to vaikelio verkimo, lietuviškai *werkt*, kilęs šios vietovės vardas – būtent taip dėl šio įvykio kunigaikštis ją pavadinęs⁴². Nežinojo jie ir apie didelį mūšį, 1390 m. įvykusį, kai susigrūmė kryžiuočiai, ordino maršalo Engelhardo Rabės vedami, su Skirgaila, Vladislavo Jogailos vietininku, lietuviams vadovavusiu. Ir apie tai, kad 1659 m. mūsų etmonas Vincentas Korvinas-Gosevskis mūšyje prie Verkių pateko į Jurgio Dolgorukio nelaisvę. Taigi viskas, kas tik praeityje buvo susiję su šios vietos istorija, viskas buvo negyva šios gražios vietovės gyventojams. Jie čionai gyveno, kaip visur pas mus gyvena žmonės, kovodami tik su dabar mus spaudžiančiais rūpesčiais. Iš kur jie būtų ką girdėję apie Lizdeikos gimimą, kuris prieš amžius įvyko, jei mano paklausti, visai nežinojo, ar šiandien su jais kartu gyvenęs jaunas kunigaikštis dabar yra Verkiuose ir kas apskritai ant kalno, kunigaikščių rezidencijoje, vyksta.

XIV

Verkių nuo seniausių laikų priklauso Lietuvos kunigaikščiams. Kai priėmus krikščionių tikėjimą ant sutrupintų pagonių stabų nuolaužų ir užgesintos *Znicz* vietoje Vladislovas Jogaila Vilniuje fundavo Šv. Stanislovo katedrą, 1387 m., suteikdamas žemės valdas Vilniaus vyskupijai, priskyrė jai ir Verkius. Gražus ir nuostabus kalnas, vyraujantis visoje apylinkėje, kurio papėdėje gražuolė upė oriai vingiuodama ilgu ir plačiu taku bėga Vilniaus link, o jo viršūnėje – sveikas oras, traukiantis tūkstančiais aromatinių vilionių, kurias tankūs ne-lytėti miškai ir juose žydintys krūmai teikė – buvo galbūt priežastis Lietuvos vyskupams šią vietą rinktis vasaros poilsiui. Vilniaus vyskupų buveinės, statytos iš medžio, seniau turėjo stovėti gražiausiame šio kalno krante, t. y. ten, kur šiandien yra apvali altana¹. 1519 m. čionai mirė Vilniaus vyskupas Albertas Radvila².

42

Lizdeiką mini *Bychoveco kronika* (Lietuvos metraštinis), apie jį rašo ir Motiejus Strijkovskis. Ekspedicijos Nerimi išvakarėse, 1856-aisiais, pasirodė dar keletas pasakojimų šia tema. Žr. Teodor Narbut, „O Lizdejce i jego potomkach“, *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*, s. 70–74; Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor],

Przechadzki po Wilnie i jego okolicach, Wilno: Drukarnia A[ntoniego] Marcynowskiego, 1856, s. 159–160.

1

T. y. mažas poilsiui, pasislėpti nuo saulės ar lietaus skirtas parko statinys, statomas parko kompozicinių ašių sankirtoje arba jų gale, ant kalvos, terasoje, tvenkinio saloje. Ši Konstantino Tiškevičiaus mini-

ma vieta archeologų tirta 1987–1990 m. Plačiau apie šiuos tyrimus ir jų rezultatus (rasti keli mūro pamatų horizontai) žr. „Verkių virsmai, apie savo atradimus ir nepaprastą Verkių istoriją pasakoja archeologas Algirdas Varnas, klausinėjamas Liudviko Giedraičio“, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 6, p. 1–6.

2

Orig.: „Wojciech II. Radziwiłł“.

Lenkijos karalius Vladislovas IV³, dukart viešėdamas Vilniuje, šią gražią vietą lankė. Apie 1633 m. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina⁴ pirmą kartą savo vasaros rezidencijoje priėmė karalių. Vyskupo Vainos 1639-aisiais pakviestas vėl aplankė Verkius ir vaišinamas ten praleido dieną. Kaip anuo metu Verkiiai dailiai atrodė ir kokį malonų išpūdį karaliui ir jį supusiems ponams turėjo palikti, apsakė Sarbievijaus, tuomet buvusio karaliaus palydoje, laiškas, rašytas iš Vilniaus, Plocko vyskupui Stanislovui Lubenskiui, kuriame šis poetas taip apie Verkius sako: „Vilniaus vyskupas⁵ pakvietė karalių⁶ į Verkius, kur gaivus oras, nuostabiai gražus vaizdas į upę, pakrantes, dailias kalvas ir ilgas miškų juostas, nuteikia sveikai ir gerai minčiai. Vis dėlto manau, ten buvo pirmoji karaliaus ligos priežastis.“⁷ Abraomas Vaina tuose pačiuose Verkiuose 1649 m. baigė gyvenimą.

Kai mediniai pastatai per ilgą laiką vyskupų dvare suseno ir rengėsi griūti, 1700 m. Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis⁸ pirmuosius rūmus Verkiuose išmūrijo. Po aštuoniasdešimties metų kunigaikštis Ignacijus Masalskis⁹, susitaręs su Vilniaus kapitula, mainais sukeitė juos su Raudondvariu, ir Verkiiai tapo jo valda, o ši sutartis su kapitula buvo patvirtinta seimo ir nuncijaus*.

Kunigaikštis Masalskis, įsigijęs Verkius, šiai vietai užbrėžė didžiulius planus. Jo dukterėčia buvo ištėkėjusi už kunigaikščio de Ligne¹⁰, tad Masalskis siekė iš Verkių padaryti de Ligne ordinaciją¹¹ ir kad toji būsimųjų ordinatų buveinė būtų nuostabi, kalno viršūnėje pradėjo statyti naują rezidenciją. Laurynas Gucevičius¹²,

3
Vladislovas Vaza.

4
Abraomas Vaina Vilniaus vyskupijos ganytoju buvo 1631–1649 m.

5
Abraomas Vaina.

6
Vladislovą Vazą.

7
Deja, iš kuri ši citata, nustatyti nepavyko.

8
Konstantinas Kazimieras Bžostovskis Vilniaus vyskupiją valdė 1687–1722 m.

9
T. y. Ignacijus Jokūbas Masalskis.

*
Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, poz. 26, s. 200 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał

Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Werki“, p. 200–201). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 110, išnašą *. – R. G.]

10
Ignacijaus Jokūbo Masalskio brolio Juozapo Adrijono Masalskio (Józef Adrian Massalski, 1726–1765) duktė Elena Apolonija Masalskytė buvo ištėkėjusi už kunigaikščio Charles'o de Ligne (1759–1792). Plačiau apie tai žr. Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis*, p. 69–70.

11
T. y. įteisinti paveldėjimo sistemą, pagal kurią dvarą paveldi vyriausias iš gyvų mirusiojo sūnų ir tas dvaras turi likti nedalomas, kad atitektų kitos kartos vyriausiajam. Beje, Konstantinas Tiškevičius ir pats buvo Lahoisko ordinaras.

12
Apie jį taip pat. žr. šio leidinio p. 150, išnašą 14. Įdomius svarstymus apie idėjinis-architektūrinius Gucevičiaus sprendimus projektuojant ir kuriant Verkių rūmų ansamblį žr. Инесса Свирида, „Универсализм эпохи Просвещения, масонство и Верки Вавжинца Гуцевича“, *Laurynas Gucevičius ir jo epocha (Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 32), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 65–83. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos narys, grafo kolega ir bičiulis Marcelinas Januševičius taip pat piešiniuose užfiksavo keletą Verkių rūmų centrinės dalies vaizdų, kuriuos šiandien dažnai naudoja tyrėjai, ypač architektūros istorikai. Žr. Eduardas Budreika, *Verkių rūmai*, Vilnius: Mintis, 1982, p. 25; *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, p. 297; Инесса Свирида, „Универсализм эпохи Просвещения, масонство и Верки Вавжинца Гуцевича“, с. 77.

tuo metu jaunas architektas, kuris už savo pirmąjį pasiektą mokslą buvo skolingas kunigaikščiui Masalskiui, o vėliau tapo universiteto profesoriumi, vyskupo buvo panaudotas vykdyti šią statybą. Pagal Gucevičiaus brėžinius tarp 1780 ir 1790 m. atsirado dvi mūrinės oficinios priešingose pusėse. Viena jų – į kairę nuo įvažiavimo, ta pati, kuri perdirbta ir priedais išgražinta, su gražiu bokštu iš vieno ir prabangiu žiemos sodu iš kito galo padidinta, šiandien yra nuostabi kunigaikščių Vitgenšteinių vasaros rezidencija. Antra – į dešinę, kur gyvena jų dvariščiai. Priekyje atsirado nuostabūs dviejų aukštų rūmai su fligeliais, su dideliu kupolu centre. Išorinės šių rūmų sienas puošė ilga eilė meistriškai sukurtų bareljefų, vaizduojančių žemdirbystę.

Verkių rūmai niekada galutinai nebuvo baigti. Tada, kai juos statė, kunigaikštis vyskupas visą laiką gyveno oficinoje. Ten jis leido savo nuostabų ir prabangų gyvenimą, apie kurį mums mačiusieji liudytojai tarsi apie kokius stebuklus dar pasakojo, kai kunigaikštis vyskupas nesitenkinęs tuo svečių skaičiumi, kurie patys jį Verkiuose lankė, įtaisė keturiais arkliais kinkomus ilgus vežimus, kuriuos pavadino žarnomis. Jų paskirtis buvo be perstojo kursuoti į Vilnių ir iš ten vežti į Verkius svečius, kad suvalgytų jo skanius pietus. Vyskupui Masalskiui netikėtai 1794 m. Varšuvoje žuvus, šis pastatas galutinai ir nebuvo baigtas. Dar 1792 m. mirė ir kunigaikštis de Ligne, liko tik viena duktė, ištekėjusi už Potockio¹³. Kadangi ji buvo vienintelė de Ligne paveldėtoja, niekais virto mintis iš Verkių padaryti ordinaciją. Po kunigaikščio Masalskio mirties Potockis, vienintelės kunigaikščio turtų paveldėtojos sutuoktinis, šį dvarą perėmė žmonos vardu. Potockis niekada neketino gyventi Lietuvoje, todėl ir jam tekusių plačių Masalskio paveldo dvarų, buvusių šioje provincijoje, administravimas atrodė varginantis dalykas. Tik dėl šios priežasties visus tuos dvarus Potockiai išpardavė. Verkius įsigijo buvęs Vilniaus apskrities bajorų vadovas Stanislovas Jasinskis. Naujasis valdytojas nebuvo toks turtingas žmogus, kad galėtų tą nuostabiai pastatytą Vilniaus vyskupo rezidenciją tinkamai išlaikyti. O kaip dar ją galutinai įrengti? Masalskio oficinoje bajorų vadovas Jasinskis įsirengė savo būstą, prikabino likusių vyskupo paveikslų, kuriuos, įsigijęs Verkius, rado šen bei ten išmėtytus ir sutelkė į vieną vietą. Tame rinkinyje buvo net aukštos meninės vertės paveikslų, nes Vilniaus vyskupas kunigaikštis, svajodamas apie būsimą savųjų Verkių prabangą, tokius pirkdavo užsienyje ir permokėdavo. Bajorų vadovas Jasinskis apsiribojo tik šios oficinios išlaikymu. Kiti pastatai, būtent patys rūmai, kunigaikščio vyskupo nebaigti ir tokie palikti, kaskart vis labiau iro. Prancūzų kariuomenės žygis per Vilnių 1812 m. dar labiau juos susmukdė, kadangi žmonių atmintin įsirėžė, kaip Verkiuose įsikūręs kariuomenės dalinys, jo nekantrūs ir nesuvaldomi kareivos, jeigu tą akimirką nerasdavo paruoštų kurenti malkų, nieko nelaukę, kad greičiau patenkintų tą poreikį, pjaudavo rūmų sijas.

Fundatoriaus laikais stogu buvo padengtas tik kairysis rūmų sparnas. Buvo dar ir varinis kupolas, kuris gaubė vidurinę šių rūmų dalį. Dešinysis sparnas liko be langų, be lubų ir be stogo. Kairiajame jų sparne buvo įrengta koplyčia. Tai buvo nedidelis, kuklus kambarys be jokios ištaigingos puošybos, labai paprastas altorius. Vietoj klauptų arba prie sienų buvo kėdės. Vaškuotą jo parketą sudarė dideli ažuoliniai kvadratai, labai paprasto staliaus darbo. Jeigu pagal šios koplyčios išbaigtumą norėtume spręsti apie kitą puošybą, turėjusią būti rūmų viduje, tektų daryti išvadą, kad kunigas vyskupas, taip dosniai išgražinęs jų išorę, neketinęs taip

13 Po kunigaikščio Charles'o de Ligne mirties jo žmona Elena Apolonija Masalskytė ištekėjo už grafo Vincento Potockio

(Wincenty Potocki, 1740–1825). Tuo tarpu vienturtė de Ligne ir Masalskytės duktė Sidonija Pranciška de Ligne (Sydonia Franciszka de Ligne, 1786–1828)

ištekėjo už savo patėvio sūnaus grafo Pranciškaus Potockio (Franciszek Potocki, 1788–1853).

pat prabangiai įrengti ir to puikaus pastato vidaus. Bet iš tikrųjų buvo ne taip. Visai kitokių ir didelių planų, atrodo, savo mintyse dėl Verkių puošnumo kunigaikštis Masalskis turėjęs. Kaip gi jis būtų norėjęs mažinti išlaidas vidaus puošybai, jeigu vėliau dabartiniai šios gražios vietos savininkai senuose sandėliuose rado devynias galybes cinkuotų vamzdžių, taip brangiai iš užsienio pargabentų? Tai akivaizdžiai rodo, kad kunigaikštis vyskupas mąstė apie dirbtinį vandens atvedimą iš slėnio į kalną. Kam tada priešais pagrindinius rūmus kitados buvo iškastas stačiakampis? Dar ir mūsų dienomis jis tarsi rodytų kanalo vietą¹⁴. Vidurinėje dalyje, mansardoje, po tuo variniu kupolu, apie 1826 m. greitosiomis buvo įrengtas mažas teatrėlis, jo scenoje kartais muzikuodavo panelės iš Kozlovskių mergaičių pensiono¹⁵, kuris prieš trejus metus įsikūrė priešingoje pusėje nuo bajorų vadovo Jasinskio gyvenamojo būsto esančioje oficineje ir Verkiuose veikė¹⁶.

Apie 1840 m. bajorų vadovas Jasinskis Verkius pardavė kunigaikštieni Leonilai Vitgenšteinienei, iš kunigaikščių Bariatinskių kilusiai¹⁷. Atrodo, kad šiam žavingam iš prigimties gamtos kampeliui buvo lemta susigrąžinti kitados buvusią žėrinčią egzistenciją. Ilgai jis laukė savo gražiosios akimirkos, ilgai laukė šios turtingų paveldėtojų kartos, kurie galėtų ir mokėtų pasinaudoti tuo nuostabiu Verkių grožiu, kuriuo kiekvienas gėrėsi. Verkių perėjimas kunigaikštieni tapo būtent ta laukta jų tikrojo klestėjimo epocha. Tarp 1840 ir 1845 m. šią rezidenciją imtasi įrengti. Pats kunigaikštis, turintis gerą skonį ir išmanymą, vadovavo šiam darbui. Beveik iki pamatų buvo nugriauti senieji Masalskio rūmai – tas įtakingo vyskupo praėjusio amžiaus prabangos paminklas, kurio kaip istorinio Lietuvos senovės atminimo netektį tuo laiku apverkėme visi. Bet užtat toje vietoje kiek atsirado kitų gražių šiuolaikinės architektūros pastatų ir puošmenų, vaizdingi vingiuoti takeliai, nuolat tarpusavyje susikryžiuojantys, apraizgė visą kalną, daugybė naujų žolynų apklojo jo keterą. Daugybė kuo puikiausių įvairiaspalvių gėlių, Lietuvoje nežinomų ir neregėtų, pabiro šioje erdvėje. Iš akmens iškaltose talpose tokia dideliame aukštyje ištryško nuostabūs fontanai – iš meistriškai slėgiu suspausto vandens, užkeliama iš šio kalno papėdėje esančio upelio. O ana kukli Masalskiui ir Jasinskiui priklausiusi oficina dar paūgėjo vienu aukštu ir persimainė į gražius kunigaikščių rūmus, į kuriuos svečių veda nuo Neries upės akmenimis grįstas kelias, juosiantis visą kalną ratu¹⁸.

14

Plačiau apie vyskupo Ignacijaus Jokūbo Masalskio pastangas Verkių rūmus sutvarkyti žr. Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, p. 138–140.

15

1820–1826 m. Verkiuose veikęs mergaičių pensionas oficialiai vadinosi ne Kozlovskių, kaip kad rašo Konstantinas Tiškevičius, bet Teresės Kozlovskienės pensionu (Kozlovskienės, o ne Kozlovskių pensionu jį vadina ir Adomas Honorijus Kirkoras). Šioje mokytojų įstaigoje mokytojavo ir Tiškevičiaus kolega Vilniaus

laikinojoje archeologijos komisijoje Domykas Cezarijus Chodzka (apie jį žr. šio leidinio p. 11, išnašą 36). Žr. Irena Zaleska-Stankiewiczowa, *Pensje żeńskie w Wilnie (1795–1830)*, Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1935, s. 40, 49.

16

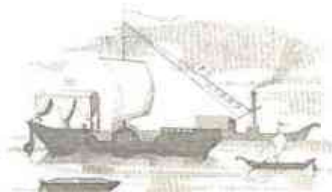
Atrodo, kad didžiąją dalį Verkių istorijos faktų Konstantinas Tiškevičius bus taip pat nurašęs iš populiariojo Adomo Honorijaus Kirkoro vadovo. Žr. Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 161–163.

17

Orig.: „Leonilda z książąt Bariatyńskich księżna Sayn-Witgenstejn-Berleburg“.

18

Naujausias, patikslinančius ankstesnių tyrėjų duomenis apie seniausią Verkių rezidencijos praeitį, jos genezę žr. Birutė Rūta Vitkauskienė, „Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rezidencija Verkiuose“, *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai (Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 23–51.

Vos tik kunigaikščiai Verkiuose nuolatinai apsigyveno, tuoj rezidencija ėmė pildytis rečiausiais garsiausių to meto skulptūros ir tapybos meistrų darbais – taip susidarė pati gausiausia rinktinių paveikslų kolekcija Lietuvoje. Kunigaikštis Liudvikas Vitgenšteinas, pats dailių menų žinovas ir mylėtojas, kaupdamas ją siekė įtikti savo poniškai fantazijai ir negalvojo bent jau apie tai, kokią didelę padarė paslaugą provincijai, kurios dvarininku tapo įsigydamas Verkius. Visi galėjo apsilankyti jo galerijoje, jis pirmasis Vilniaus visuomenę supažindino su dabartinių dailininkų vardais ir davė jai šio meno supratimą, kurio trūko šio miesto gyventojams, neturėjusiems kur jį lavinti. Kunigaikščio Vitgenšteino rinkinyje buvo aliejumi tapyti Gudino, Horace Verneto, Charleto, Graneto, Belangero, Decampo, Leopoldo Roberto, Eugene Verboeckhovo, Wapperso, Isabey, Maeso ir kitų paveikslai¹⁹. Be to, ten buvo ir itin brangus albumas, sudarytas vien tik iš garsiausių Europoje piešėjų akvarelių. Buvo ir įvairūs biustai iš Kararos marmuro²⁰, ir puikiausios skulptūros iš dramblio kaulo. Toliau – į Verkius iš Nesvyžiaus pilies atgabenti prabangūs šarvai, kruopščiai nuvalyti ir sumaniai sustatyti. Stalių gaminiai ir meniški medžio dirbiniai, puošiantys rūmų vidų, ypač valgomosios salės interjerą, tokio nepaprasto piešinio, sudėtingo atlikti, kad yra tiesiog šios rūšies meno šedevras, vienintelis pavyzdys Lietuvoje, kuris žadina publikos smalsumą ir ne vienoje galvoje sukelia skonio, piešinio, kompozicijos sumanymų. O galiausiai visuomenė įsisavina iki tol pas mus nežinomą interjero puošybos pavyzdį, pasaulyje turtingų žmonių naudojamą savo gyvenamosioms patalpoms. Toliau seka visa virtinė augalijos karalystės pavyzdžių, pirmą kartą įkurdintų vadinamajame žiemos sode. Panašūs įstiklinti sodai, ne vienąsyk turtingesnių dvarininkų namuose su didesne ar mažesne prabanga pakartoti, jau liovėsi buvęs retas reiškinys. Tačiau tą, kuris puošia Verkių rūmus, verta prisiminti kaip pirmąjį žiemos sodą Lietuvoje.

Šiaip taip sutvarkęs kelionėje rašytus užrašus, greitosiomis apmetęs žemėlapių ir vaizdų juodraščius, taigi, kai pajutau padaręs savo darbuose šiokią tokią tvarką, kad jau galėčiau Vilniuje stoti prieš Archeologijos komisiją²¹, kuri iš manęs pareikalaus ataskaitos apie mano kelionę Nerimi, birželio 22 dieną, ketvirtą valandą po vidurdienio iš Verkių išplaukiau į senąjį Gedimino miestą²². Dar ilgai tie Verkių rūmai tarsi ore virš miškų žalumos pakabinti švietė mums savo gaiviu baltumu ir grakščiomis formomis. Nes Neris, tekėdama iš Verkių, kai pakrypusi į kairę ilgą tarpą teka beveik tiesia vaga, ją plaukiantis gali iki valiai sotintis tuo kerinčiu vaizdu. Ir gal nuo jo keleivis akių neatitrauktų, jei dešiniajame krante, ant puošnaus, jei dar ne aukštesnio už Verkių

19 Konstantinas Tiškevičius mini prancūzų tapytojus Théodore Gudina (1802–1880), Antoine Charlesą Horace Verneta (1758–1836), Nicolasą-Toussaintą Charletą (1792–1845), Françoisą Mariusą Granetą (1777–1849), Louisą Belangerą (1736–1816), Alexandre-Gabrielių Decampą (1803–1860), šveicarų tapytoją Louisą-Leopoldą Robertą (1794–1835) bei belgų tapytojus Eugene Verboeckhoveną (1798–1881) ir Gustave Wappersą (1803–1874), prancūzų portretistą Jea-

ną Baptiste Isabey (1767–1855), olandų tapytoją Nicolaesą Maesą (1632–1693). Čia ir vėl Tiškevičius rodo dailės išmanymą.

20 Karara – miestas Italijoje, Toskanoje, nuo senų laikų – stambiausias skulptūrinio baltojo marmuro gavybos ir apdirbimo centras.

21 T. y. Vilniaus laikinąją archeologijos komisiją.

22 Kaip galima spręsti iš Konstantino Tiškevičiaus korespondencijos, nors kolektų ir spiriamas, tikslios atvykimo datos į Vilnių iš anksto paskirti negalėjo, o ir nenorėjo, teisindamasis, kad „tai gali priklausyti nuo daugelio vietos, t. y. panerių, aplinkybių“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Vileikos Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. birželio 9 (21) d., l. 355r–355v.

kalno, tik šiek tiek toliau nuo kranto, nestovėtų žavinga mūrinė bažnyčia su dviem bokštais, į kurią iš apačios veda ilgi, puikūs, padalyti į penkias kondignacijas, akmeniniai laiptai. Tai kitados tėvų dominikonų bažnyčia ir vienuolynas – visoje Lietuvoje žinoma Kalvarija. Pradžioje iš medžio, funduota Jurgio Bialozaro, Vilniaus vyskupo²³, 1664 m. baigta jo įpėdinio vyskupo Aleksandro Sapiegos²⁴, o vėliau pastatyta mūrinė 1755 m., kaip ją dabar matome, tų pačių dominikonų lėšomis ir pastangomis. Ši bažnyčia buvo konsekruota Vilniaus sufragano Tomo Zenkavičiaus Šv. Kryžiaus Atradimo vardu. Į šią šventą vietą kasmet per Sekmines iš apylinkių, miesto ir net iš tolimų provincijos vietų atvyksta pamaldieji piligrimai. Įsivaizduokite keliasdešimt tūkstančių žmonių šioje gražioje vietoje, įvairiomis spalvomis ir įvairiai apsirengusių, tris dienas pamaldžiai einančių nuo vienos Kryžiaus stoties iki kitos tokio didingo ir kerinčio grožio gamtoje, kur pastatyta bažnyčia ir stotys. Tarsi norėta sukurti didingą paveikslą, kurio nei meistro teptukas nepajėgs perteikti, nei plunksna neįstengs aprašyti. Reikia jį pamatyti savo akimis tikrą ir įsidėti į atmintį, kad turėtum supratimą apie šio paveikslo didybę ir grožį.

Netoli Kalvarijos, ne tokioje gražioje, bet labai patogioje vietoje, visai prie Neries, prie žiočių į ją įtekančio nediduko upelio Cedrono²⁵, žavingai krentančio nuo kalnų pro Kalvarijos koplytėles, iš kurio žmonės semiasi vandens savo piligriminių kelionių metu, aplenkiamo didelę bažnyčią su dviem bokštais ir vienuolynu prie jos, apjuostą aukšta mūro tvora, už kurios žali daržai ir kyšo gražios medžių viršūnės. Kelias, einantis iš Vilniaus į Verčius, skiria šiuos rūmus nuo nuostabiai tekančios Neries krantų. Tai Trinapolis – šiandien Lietuvos stačiatikių metropolito vasaros rezidencija. Gražiai ir gaiviai jis atrodo žalių miškų fone. Ir mūro tvora, kuri jį ratu supa, naujais paveikslais, jos nišose įstatytais, praeivį masina. Pasakoja, kad ta kitados neturtinga tėvų trinitomų bažnyčia ir vienuolynas, prieš daugelį metų skirtas jų noviciatui, 1695 m. funduotas vyskupo Bžostovskio²⁶, o 1832 m. uždarytas, dabar ten gyvenančio Jo Ekselencijos, metropolito Josifo Semaškos²⁷ paverstas ištaigingu būstu, pilnu brangių paveikslų, yra gražių gėlių ir retų medžių, labai skoningai susodintų sode, kolekcija.

Nuo Trinapolio plaukiant Nerimi, kai dideliame vingyje mano laivas pasisuko, išnyko mums iš akių nuostabieji Verčiai, nebematėme anų dviejų puikių vienuolynų, ir kai jau stengėmės susipažinti su naujais krantais, Diedulis, laivavedys, pamatęs prieš mus pasiūšusį vandenį, į kurį dabar plaukė mano laivas, skardžiu balsu suriko:

– Balandžio²⁸ rėva!

23 Vilniaus vyskupijos ganytoju Jurgis Bialozoras buvo 1661–1665 m.

24 Savo ruožtu Aleksandras Sapiega Vilniaus vyskupiją valdė 1667–1671 m.

25 Kitaip – Baltupio upelis

26 T. y. vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio. Žr. šio leidinio p. 178, išnašą *.

27 Konstantinas Tiškevičius mini Lietuvos ir Vilniaus Stačiatikių Bažnyčios vyskupą, nuo 1840 m. – arkivyskupą, nuo 1852 m. – metropolitą Josifą (pasaulietinis vardas – Josifas Semaška, rus. Иосиф Семашко, 1798–1868). Beje, šis stačiatikių vyskupas ir kontroversiškai vertinamas politikas (ypač pagarsėjo savo vaidmeniu suvienijant Unitų ir Stačiatikių Bažnyčias) taip pat buvo Tiškevičiaus kolega – nuo 1858 m. priklausė Vilniaus laikinajai archeologinei komisijai, buvo tikrasis jos narys.

28 Orig.: „Hoľub“. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta ir į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį. Česlovas Kudaba šią jau išnykusią rėvą vadina „Holubo“ vardu. Žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 93.

Tai buvo viena iš tų mažųjų rėvų, kurių plaukdamas net nepastebi. Už Balandžio eina kita rėva, vadinama Pirtimi²⁹, o iškart už jos, kairiajame Neries krante, mažas upeliukas, kuris vingiuodamas ir per akmenėlius pliuškendamas, be paliovos gurgendamas į Nerį įteka. Šio upelio žiotyse prisilyrėme prie kranto. Nes tas krantas – istorinis, jame kitados stovėjo Lietuvos kunigaikščių vasaros rezidencija, o prie jos – erdvus žvėrynas, nuo to ir ši vieta, ir upelis vadinami Viršupiu³⁰. Nes, kaip rašo ponas Kirkoras³¹ savo knygoje *Przechadzki po Wilnie* („Pasivaikščiojimai po Vilnių“), žodis *wierszupis*³² lietuviškai reiškias žvėryną. Zeilleris³³, kurį ponas Kirkoras cituoja, 1663 m. pasakodamas apie Lenkiją ir Lietuvą, apie šią kunigaikščių rezidenciją rašo, „kad nuostabūs mediniai Zigmanto I³⁴ rūmai prie miško nuo pilies pusės, netoli Viršupio, pastatyti pramogai ir poilsui. Prie jų – žvėrynas, kuriame įvairūs žvėrys, reikalingi didelių išlaidų, laikomi“. Ši kunigaikščių rezidencija yra ir didžiajame 1550 m. Brauno atlase³⁵ – fantastiškai, laisvai ir be matavimo nubraižytame*. Tad čionai lietuvių kunigaikščiai vasarą po krašto valdymo darbų laisvą valandą skirdavo pasilinksminimui ir laukinių žvėrių medžioklei – įgimtai lietuvių aistrai. Kada ir kas pirmasis įkūrė šią rezidenciją – niekas to nežino. Tyli ir Lietuvos istorija, nelikę netgi žodinių padavimų. Kam valdant ji liovėsi buvusi valdovų vasaros rezidencija, kiek buvo naikinama ši graži sodyba ir kaip iš karališkosios atiteko privačiai nuosavybei – šios žinios šiandien taip pat pamirštos ir prarastos. Kūdikystėje prie lopšio jai nedainuotos vaikiškos dainos, ir pabaigoje niekas *Requiem* nekalbėjo. Gimė tyliai, mirė ramiai, nors apie tokių galingų tuo metu Lietuvos kunigaikščių gyvenimą vasaros rezidencijoje būtų išėjusi stora knyga, jei kas jos istoriją būtų surašęs. Juk ir valdovų žygdarbiai, veikla ir valdžia, ir malonumai bei pramogos istorijai priklauso. Ši vasaros rezidencija pirmųjų Lietuvos kunigaikščių laikais tokio prašmatnumo pasiekti neturėjo. Juk mūsų kęstučiai ir vytautai kariaudami didžiąją laiko

29
Orig.: „Łażnia“. Šios rėvos taip pat jau nebėra.

30
Orig.: „Wierszupką“. Tyrėjų teigimu, yra ir daugiau šio upelio vardo variantų: Veršupė, Veršupis. Žr. [Vytautas Būda], „Pastabos“, Konstantinas Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, p. 373, išnaša 9. Vis dėlto autentiškiausiu laikytinas „Viršupis“. Žr. Jonas Jurkštas, *Vilniaus vietovardžiai*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 49. Įdomius pastebėjimus apie šį upeliuką taip pat žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 93–94. Šis mokslininkas, beje, vartoja hidronimą „Veršupis“. Jono Jurkšto teigimu, ši vietovė, buvusi didžiųjų kunigaikščių rezidencijos, o vėliau – dvaro vieta, nuo šio upelio pavadinimo turėtų

būti vadinama „Viršupiais“. Žr. Jonas Jurkštas, *Vilniaus vietovardžiai*, p. 25. Šiame leidinyje tiek vietovei, tiek ir upeliui įvardyti bus vartojamas tik vienas – „Viršupio“ – pavadinimas. Tokia, vienaskaitinė, šio toponimo forma nusistovėjo ir šiandien – Viršupio gatvėvardyje.

31
T. y. jau ne kartą minėtas Konstantino Tiškevičiaus kolega ir bičiulis Adomas Honorijus Kirkoras, pasirašinęs slapyvardžiu „Jan ze Śliwina“, t. y. „Jonas iš Sliwino“.

32
Adomo Honorijaus Kirkoro tekste – „Werszupis“. Žr. Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 153.

33
Turimas omenyje vokiečių geografas ir keliautojas Martinus Zeilleris (1589–1661).

34
Žygimanto Senojo.

35
T. y. garsiajame vokiečių kartografo ir geografo Georgo Brauno (1541–1622) atlase *Civitates orbis terrarum* („Pasaulio miestai“). Atlasas buvo leidžiamas Kelne 1572–1617 m. Trečiojoje atlaso knygoje įdėtas ir seniausias žinomas (XVI a. pradžios) Vilniaus pieštinis planas.

*
Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 153 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 177, išnašą 42. – R. G.].

dalį praleisdavo stovyklose ir buvo įpratę prie kieto ir rūstaus gyvenimo, per didelių patogumų nevertino ir jų nesivaikė. Laukinio žvėries kailis buvo jų patalas, o kieti ažuoliniai suolai – įprasta pasostė. Ir tie kunigaikščių rūmai prie Neries, skirti akimirkos poilsiui medžiojant, be abejo, neturėjo jokių papuošimų, patogumų ar ištaigos. Tik, reikia manyti, Zigmanto Augusto³⁶ valdymo laikais šis dvaras, padidintas, išpuoštas, virto prabangia rezidencija. Šis kunigaikštis, tėvui³⁷ gyvam esant, nuolat gyvendamas Vilniuje, tikriausiai negailėjo nei lėšų, nei pastangų savo rezidenciją padaryti nuostabią, nes istorijoje visiems žinomas šis karalius kaip prabangos, elegancijos ir gyvenimo malonumų mėgėjas. Kai jam čia dar teko sutikti savo mylimą žmoną Barborą, kuriai jo meilė, kaip žinome, buvo beribė, ši Lietuvos kunigaikščio vasaros buveinė turėjo būti pilni visko, ko tik anuometinėje prabangoje galingam Lietuvos valdovui reikėjo. Kad karalienė Barborai viešėjo, nė kiek neabejotina, kadangi prie Viršupio žiočių Neries krante išlikęs aiškiai stačiakampis dugno įdubimas, iki dabar vadinamas Barboros Pirtimi³⁸. Akivaizdu – tai turėjo būti mylimos Augusto žmonos maudynių vieta. Ar tik ta Neries rėva, prieš šią vietą esanti, ne nuo minėtos pirties praminta, iki šiol tą vardą išsaugojo?

Šiandien senojo kunigaikščių dvaro ir žvėryno teritorija prie Viršupio priklauso dvarininkui Aleksandravičiui. Aukštos nuolaužų krūvos, iš viršaus apžėlusios gražia veja, dengia erdvią Lietuvos kunigaikščių rezidenciją. Ir tą akimirką, kai ją apžiūriu, rugiai, žadantys savininkui gausų derlių, siūbuoja ant kalvos, rūtos kurios priekiu į Nerį žvelgė patys kunigaikščių rūmai. Žemiau, upės kranto link, viena po kitos stūkso dvi nemažos labai netaisyklingos formos kalvelės, apaugusios veja – kažkokio kunigaikščių rezidencijos pastato liekanos. Nuo jų lygiagrečiai, tik šiek tiek dešiniau – Viršupio link – dalis pamatų, tarsi kvadratinio bokšto. Toliau, prie pat Neries kranto, prie santakos su Viršupiu, palei Barboros Pirtimi vadinamą vietą – kažkokio nedidelio paviljonėlio likinys. Nuo ten vėl užlipus į kalną, prie Viršupio kranto – ilga eilė nedailių kalvelių, susidariusių iš sangriuvų, rodo vietą, kur ilga virtine driekėsi ofcinos ir kiti pastatai, kuriuose gyventa dvariškių ir kunigaikščių tarnų.

Už šį vertingą atradimą esame skolingi ponui Adomui Kirkorui³⁹. Šis krašto senovės tyrėjas, rinkdamas medžiagą savo knygai *Przechadzki po Wilnie*, nors nė mažiausio griuvėsių ženklų nebuvo, tačiau iš padavimo žinodamas šią vietą, 1853 m. savo lėšomis ėmėsi žvalgyti. Per vieną liepos mėnesį Neries krante atkasė tą dalį bokšto pamatų ir tris paviljono sienas prie Barboros Pirties. Prie Viršupio, ant kalno aptiko nemažą dalį pamatų ir pilies ofcinų žemutinio, gyvenamo, aukšto patalpų. Tose ofcinose jis rado mažas kvadratines patalpeles, kitados sudariusias rūsius ir saugyklas. Rūsyje po nuolaužomis ponas Kirkoras rado tą šventojo Mykolo statulėlę, iš medžio išdrožtą, kuri šiandien yra Vilniaus muziejuje⁴⁰, taip pat krosnies koklių liekanų, ištrauktų iš po nuolaužų, kurios dengia kunigaikščio rūmų vietą. Viename tų koklių – aiškus Zigmanto I atvaizdas, su karūna ir skeptru, šiek tiek apdaužytas.

36
Žygimanto Augusto.

37
Žygimantui Senajam.

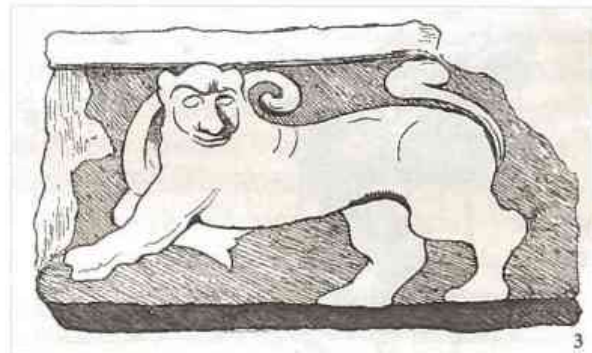
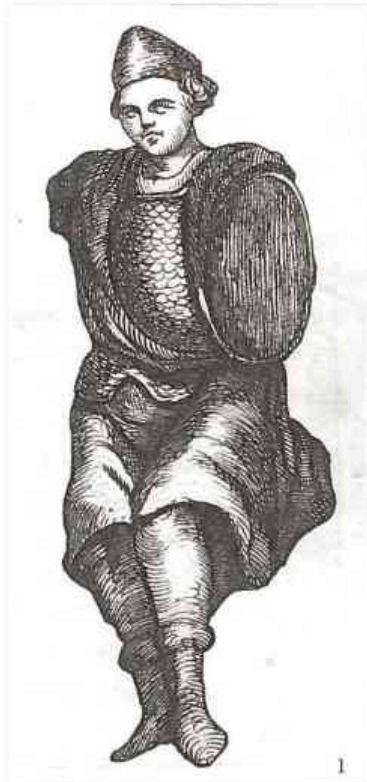
38
Orig.: „Łażnią Barbary“.

39
Adomui Honorijui Kirkorui.

40
T. y. Vilniaus senienų muziejuje. Šv. Mykolo statulėlė buvo įtraukta ir į pirmąjį šio muziejaus katalogą. Žr. *Пе-*

речневый каталог предметов в Виленском музее древностей, составил дей[ствительный] чл[ен] А[дам] К[арлович] Киркор, Вильна, в Типографии Осипа Завадзкого, 1858, с. 8, № 1517.

1. Viršupyje, buvusios Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos teritorijoje rasta šv. Mykolo statulėlė

2. Viršupio rūmų krosnies koklių fragmentas su Žygimanto Senojo atvaizdu

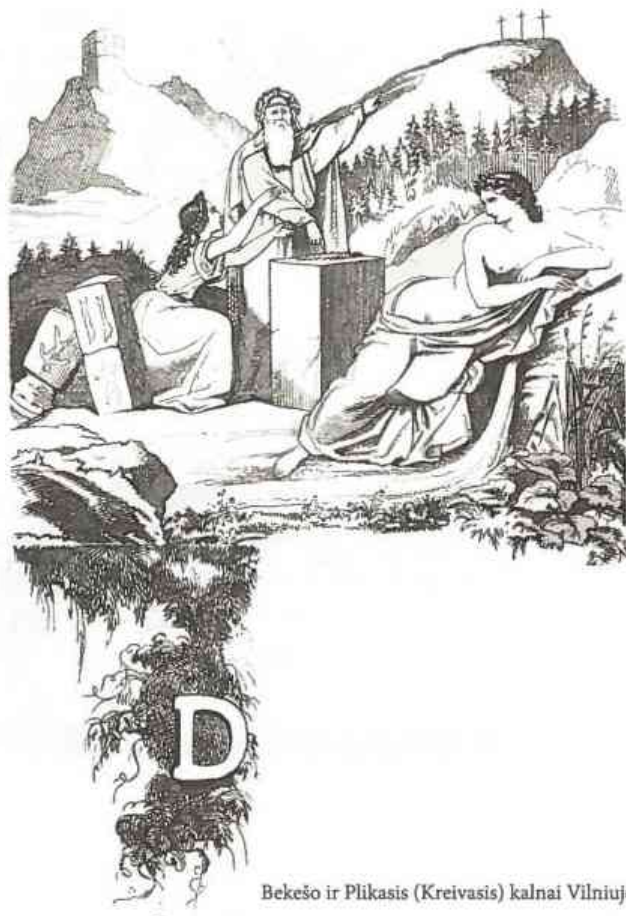
3. Viršupio rūmų krosnies koklių fragmentas

Ten ponas Kirkoras iškasė ir keletą retų monetų iš Vladislovo Jogailos, Aleksandro ir Zigmanto I laikų. Taip ir baigėsi šio išsilavinusio Lietuvos senovės tyrėjo paieškos, nes kai jį kiti mokslo darbai nuo šios veiklos atitraukė, Lietuvos kunigaikščių rezidencijos likučių jau nebekasinėjo⁴¹. Šis tėvynės objektas toks brangus lietuviui širdžiai, taip iškalbingai meldžia kurio nors iš turtingiausių savo vaikų šiek tiek lėšų nustoti galinčiam atverti jo gelmes, iš kurių kiekviena rasta šukelė taptų garbinga krašto nuosavybe. Šios vietos planas bus man atminimas, kad ir aš ten buvau⁴².

41
Kaip teigia ir pats teksto autorius, visą šią informaciją perpasakojo iš Adomo Honorijaus Kirkoro knygos. Žr. Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 152–154.

42
Deja, šio plano Konstantino Tiškevičiaus knygoje nėra, tačiau žinoma, kad 1861 m. sausį grafas jį dovanavo Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai. Žr. „Dnia 11 b[yłego] m[iesiāca] lute-go...“, *Виленский вестник*, 1861, № 14

(14 февраля), с. 122. Įdomius istorinius faktus ir svarstymus apie Viršupių vietovę taip pat žr. Mirosław Gajewski, „Wierszupa: za roгатkami Antokola“, in Mirosław Gajewski, *Historie z okolic Wilna*, Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2007, s. 234–241.

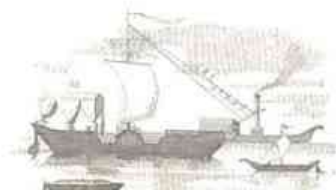
Bekešo ir Plikasis (Kreivasis) kalnai Vilniuje

XV

Kapstytis po nuolaužas Viršupyje neteko, nes skubėjau į Vilnių, kuris jau paskutiniame didesniame upės posūkyje į dešinę visu savo gražumu prieš mane nušvito¹. Bokštai ir kryžiai daugybės bažnyčių, besiskiriančių raudonais čerpių ir supelijusiais nuo senatvės senųjų pastatų stogais, tankūs, tarsi niekad nelytėti Lietuvos

1

Vilnių Konstantinas Tiškevičius pasiekė birželio 22 (liepos 4) dieną, t. y. praėjus beveik trims savaitėms nuo ekspedicijos pradžios.

miškai vakaro dangaus mėlynėje įsibrėžė, o tarp jų iškilęs kyšojo šviečiantis žalumų, aukščiausias už visus pastatus kalnas, kuris iki šiol tebelaiiko Gedimino mūrų liekanas. Plaukdamas Nerimi tik kaip šios upės istoriografas nebuvau įsipareigojęs liestis prie senojo miesto, įsikūrusio jos krantuose istorijos. To ir nereikėjo man daryti, nes jau prieš mane ponai Balinskis, Kraševskis, vėliau Kirkoras² visą šios sostinės praeitį – su smulkiausiomis jos detalėmis – atvėrė ir paaiškino. Tik stipriau manyje ėmė širdis plakti ir kraujas karščiau kunkuliuoti išvydus vaizdą puikaus miesto, kurio kiekviena žemės pėda yra istorinė, kur jaunos mano dienų – mokslai, seni prisiminimai, jaunatviška tuštybė ir pramogos – taip greitai pralėkė, ir kur šiandien jau su svarbesne idėja, su naudingesniais tikslais atvykstu, kur žmogus jau gali savo darbą – tą kruopelytę bendrai daromų darbų – aukoti kaip šventą tėvynei priklausančią skolą, kuriai sumokėti gavai pirmąją paskolą šios sostinės mokslų šventovėje³.

Lenkėme vieną po kitos šventoves, rūmus, istorines vietas, tačiau labai nuodugnai jais jau nesidomėjau, nes visos mintys tą akimirką tik ir sukosi apie tą vietą, kur man teks lipti į krantą, kur mano mokslo darbų kolegog, kartu susirinkę, turės mane draugiškai pasveikinti. Prisiminimai visų istorinių vietų, kurios paeiliui prieš mano akis mainėsi, atsigamindavo ir žaibo greitumu vėl išnykdavo, kol galiausiai prieš mano akis iškilo tie prabangūs rūmai su erdviu sodu, kitados ant lietuviško Panteono griuvėsių, kaip skelbia padavimas, kurį ir Strijkovskis⁴ savo kronikoje aprašo, 1695 m. pastatyti Vilniaus vaivados ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Kazimiero Sapiegos⁵. Toliau už jų, pagonių šventyklos, skirtos Mildai, anai senų laikų meilės deivei, vietoje, – Pacų rūmai, virtę tėvų trinitorių vienuolynu, o prie jo – toji graži bažnyčia⁶ su žaviniausiu itališku kupolu, pagal iš Romos pasikviesto architekto Jono Zaoro planą 1668 m. didžiojo Lietuvos etmono Mykolo Paco lėšomis pastatyta, italų dailininkų – milaniečio Pjetro Perčio ir romiečio Džioviano Galio – puošniais stiuko lipdiniais išpuošta, neprasčiau tapytojo Altomontės⁷, iš Romos atvykusio, paveikslais ir freskomis išdabinta, tuo dviprasmiu lotynišku devizu frontone, su ženklų scholastinio sąmojo, kuriuo anuomet taip gausiai svaidytasi:

*Regina Pacis funda nos in pace*⁸

2 Tiek Mykolas Balinskis, tiek Juozapas Ignacijus Kraševskis, tiek Adomas Honorijus Kirkoras ženkliai prisidėjo prie Vilniaus miesto istorijos tyrimų, tai patvirtina jau anksčiau minėti reikšmingi jų veikalai.

3 T. y. Imperatoriškajame Vilniaus universitete.

4 Motiejus Strijkovskis.

5 Konstantinas Tiškevičius čia turi omenyje Sapiegų rūmus, kuriuos, kaip ma-

noma, 1691–1697 m. pastatė Kazimieras Jonas Sapiega (Kazimierz Jan Sapieha, 1637–1720). Tiškevičius, beje, nurodo, 1695 m., tuo tarpu Adomas Honorijus Kirkoras – 1691 m. Žr. Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 149–150.

6 Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

7 T. y. Martino Altomontės (tikr. Johann Martin Hohenberg, 1657–1745). Šių laikų tyrėjai apskritai abejoja, ar šis dailininkas lankėsi Vilniuje. Žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: Nuo XVII a.

pradžios iki XIX a. vidurio, p. 475, išnaša 143.

8 Taikos karaliene, saugok mus Taikoje (lot.). Konstantinas Tiškevičius tikriausiai nori pasakyti, kad šis sakinytis, t. y. užrašas ant Pacų funduotos Šv. Petro ir Povilo bažnyčios frontono, gali būti supras tas ir kitaip: „Paco karaliene, saugok mus Taikoje“. Kad ir kaip ten būtų, ir apie šią bažnyčią istorinių duomenų bus pasisėmęs iš Adomo Honorijaus Kirkoro kūrinių. Žr. Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 146–148.

Trečias paeiliui teko aplenkti nuostabius Slušų rūmus. Šie 1690 m. pastatyti Dominyko Sluškos – Čašnikų ir Bychavo grafo, Plocko vaivados – prie vadinamosios Pilies⁹ rėvos, taip arti mūsų upės, kad viena siena, prieinanti prie vandens, čionai įsisiūbavusios Neries nuolat daužoma. Mintis pastatyti pasipriešinimą Neries bangoms ir nuolatinės kovos su jos vandenimis turėjo šio didžiulio pastato savininko fantaziją pakreipti taip, kad jo skyde įsakė įmūryti marmurinę lentelę su joje išraižytu tokiu pompastišku įrašu lotynų kalba:

Gaivalų nugalėtojas,
Pažabojęs Neries bangas
Ir sutvirtinęs gretimus kalnus,
Pats į juos nesiremdamas
Kaip naujas kalnas iškilo iki dangaus¹⁰.

Smalsuolis tą lentelę su šiuo keistu įrašu gali šiandien pamatyti Vilniaus muziejuje¹¹, ją paaukoko ponas Aleksandras Parčevskis¹².

Slušų rūmai iš visų senųjų Vilniaus rūmų vieninteliai šiandien išlaikę išorėje senąsias savo formas. Iki šios dienos neliesti keturiuose jų kampuose išliko ketursienių bokštų pavidalo paviljonai. Kiekvienas apdengtas atskiru nuo korpuso stogu. Ir dabar tebėra tas pirmykštis smailus frontonas virš paradinių durų, o jame – gipso lipdinių trofėjai ir gipsinės atbrailos, kuriomis apjuosti visi rūmai.

Tačiau ne išorės aprašymu ir ne tuo minėtu marmuru baigiasi Slušų rūmų istorija – jie istorinės Vilniaus praeities dalis. Taigi Jono Kazimiero laikais sugriuvus Žemutinei piliai, tol, kol ji buvo atstatyta, čia gyveno Lenkijos karaliai, eilės tvarka atvykstantys gyventi į Vilnių. Čia taip pat 1705 m. pusę mėnesio gyveno Augusto II sąjungininkas imperatorius Petras Didysis.

Sluškomis mirus šiuos gražius rūmus užėmė kreditoriai. Patyrę įvairių likimo staigmenų, galop jie atiteko Zaikovskių šeimai ir jų rankomis kitados prabangūs Slušų kambariai ir salės buvo perdirbti į alaus daryklą. Tik šoniniuose bokštuose liko ištaigingi būstai nuomininkams. Po Zaikovskių jie buvo paversti Vilniaus įgu-

9
Orig.: „Zamkowa“.

10
Orig.: „Zwycięzca żywiołów, / uśmie-
rzywszy nurty Wilij / i odparłszy przy-
ległe góry, / sam się bez ich pomocy, /
jak nowa góra w powietrze dźwignął“. Iš
lenkų kalbos vertė Albinas Bernotas.

11
Vilniaus senienų muziejuje.

12
Šią informaciją Konstantinas Tiškevi-
čius taip pat paėmė iš Adomo Honori-
jaus Kirkoro veikalų. Žr. Jan ze Śliwina,

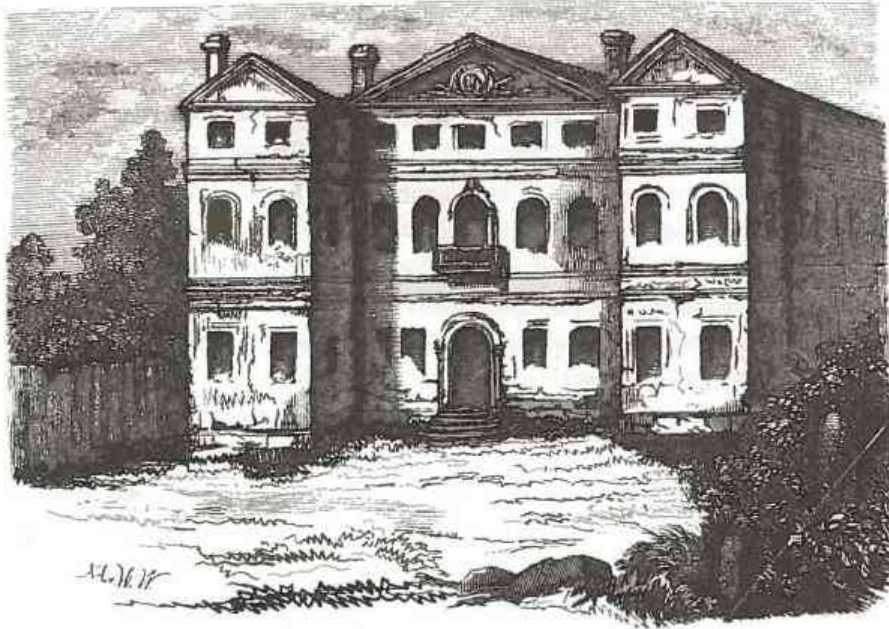
Przechadzki po Wilnie i jego okolicach,
s. 145–146; *Перечневый каталог пред-
метов в Виленском музее древност-
ей*, с. 15, № 2710. Šiuose leidiniuose
Kirkoras paskelbė visą originalų šio
užrašo tekstą: „Montes depuli, / Aquas
Viliae edomui, / Aera absq; suggestu col-
lium superavi, / Victrix elementarium, /
Facta sum Domus quietis, / Socia Ante-
collensis Heroum Augustalis, / Hic / Sub
luna amica quieti, Dea pacis, togam, /
Sub armis Ostojae Bellona sagum / Ad
tranquillitatem composito“ („Kalnus nu-
stūmiau, / Neries vandenį suvaldžiau, /
nuo kalvų pylimų miglas išsklaidžiau, /
nugalėtojas gaivalų / esu padaryti Ra-

mybės namai, / Antakalnio karališkojo
didvyrio palydovas / dabar / po bičiu-
le Luna [Luna – romėnų mitologijoje
naktinės šviesos deivė. – R. G.], taikos
deivė, amžinam poilsiui – togą, / po Os-
tojos herbu Belonai / [Belona – romėnų
karo deivė. – R. G.] – sagą [sagas – kariš-
kas apsiaustas. – R. G.] ramumo dėlei
paklojus“).

Kaip nurodo ir Kirkoras, šį raritetą
muziejui dovanavo Raudondvario sa-
vininkas Aleksandras Parčevskis. Beje,
reta išimtis – šis visapusiškai išsilavinęs
dvarininkas nepriklausė Vilniaus laiki-
najai archeologijos komisijai.

Slušky rūmai Vilniuje

los kareivinėmis – jos čia tebėra ir dabar, kai jas lenkiame. Čia pat dešinėje dar man atmintiniais laikais stovėjo nedidelė Simono Karolio Oginskio funduota Šv. Teresės bažnytelė, bet 1837 m. ištvinusios Neries srautas vieną jos pusę nuplėšė. Kurį laiką dar visiems žaižaravo savo vidaus apdaila, kol ir antroji pusė susmuko, virto nuolaužų krūva. Priešais šią vietą Vilnelė puola į glėbį vyresniajai savo seseriai, kad su ja kartu keliautų toliau. Pono Balinskio¹³ nuomone, Vilnia, arba dabartinė Vilnelė, plaukdama Šventaragio slėniu, savo natūralia vaga skalavo Pilies kalną iš priešingos pusės. Gediminas, norėdamas savo pilį labiau sutvirtinti, Rusios belaisvių rankomis iškasė dabar tekančios Vilnelės vagą, o iš jos iškasta žeme padidino Pilies kalną*. Šventaragio slėnis, kuriame šiandien stovi didinga Katedra, ir senovėje buvo vieta, pašvęsta Dievo garbei. Istorikai pasakoja, kad ši vieta buvusi pavadinta apie 1268 m. viešpatavusio kunigaikščio vardu. Esą jis pirmasis sumanęs šiame slėnyje iškirsti miškus ir skirti jį dievams garbinti. Jo sūnus Germantas šią tėvo valią išpildęs: iškirsdinęs mišką ir slėnyje, prie Vilnelės žiočių į Nerį, pastatęs *Znicz* šventyklą, ant jos aukuro sudeginęs tėvo kūną ir šį slėnį tėvo Šventaragio vardu pavadinęs. Kiti, sakykim, Strijkovskis, Kojalavičius, kunigas Gžybovskis¹⁴, šios vietos

13
Mykolo Balinskio.

*
Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1, 1836, s. 10, przyp. 9 [Konstantino

Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 85. – R. G.].

14
T. y. jau ne kartą anksčiau minėti kronikininkai Motiejus Strijkovskis ir Alber-

tas Vijūkas-Kojalavičius bei dar neminėtas Vilniaus Pranciškonų vienuolyno komisaras, be kita ko, knygos *Skarb nieoszacowany Ojców Franciszkanów Litewskich, w Roli Chrystusowej zatajony* („Brančiausias Lietuvos pranciškonų

pavadinimą bando vesdinti iš lotynų kalbos. Sėkmingiausiai galbūt ponas Mykolas Balinskis jį kildina iš lietuvių ir rusų kalbų. Pagal šį istoriką Šventaragio slėnis iš tikrųjų vadinasi *Szwynentas ragas*, nuo lietuviškų žodžių *szwynentas*, šventas, ir *ragas*, ragas, altorius, o kartu sudėjus – šventasis ragas, t. y. iš rusų *Swiaty-roh*, dėl to, kad šis slėnis baigėsi tarsi žemės kyliu, kampe tarp Neries ir Vilnios upių įsiterpusiu*.

Iš tikrųjų kiekvienam mūsų būtų ypač įdomūs XIII a. pagoniškoje Lietuvoje egzistavusių vietų ir šventyklų aprašymai. Tokiu Perkūno šventyklos, buvusios Šventaragio slėnyje prie Neries, aprašymu mums pasitaravo ponas Kraševskis¹⁵. Tad paklauskim šio istoriko: „Šventaragio slėnyje, – rašo jis, – plytėjo šventoji ąžuolų giraitė prie Vilnelės ir Neries santakos. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad visos svarbiausios šventyklos visada būdavo statomos dviejų upių santakos šakume. Čia stovėjo akmeninė Perkūno šventykla, galėjusi būti pastatyta 1265 m. Jos įkūrėjas turėjo būti Germantas. Ilgis siekė šimtą penkiasdešimt¹⁶ uolekčių, plotis – šimtą, pačių sienų aukštis – penkiolika uolekčių. Šventykla neapdengta. Nuo Neries¹⁷ buvo vienintelis įėjimas. Prie priešingos sienos rūsyje laikyti žalčiai, varlės, rupūžės. Dalį šventyklos dengė aukštas statinys, šešiolika uolekčių virš jos sienų iškilęs. Šiame aukštesniajame statinyje įkurdinta iš Palangos miškų atvežta Perkūno statula. Dalis sienų buvo iš akmenų, dalis – iš plytų. Čia taip pat, prie aukštesniojo pastato, stovėjo trijų uolekčių aukščio, dvylika pakopų turintis aukuras. O kiekviena pakopa buvo pusantros uolekties aukščio, trijų pločio ir paremta stulpais. Kvadratinio aukuro apimtis – devynios, o aukštis – trys uolektys, viršuje – stumbro ragaš apkašytas. Iš viso virš žemės – devynios uolektys. Kiekviena pakopa buvo skirta tam tikram dangaus ženklui. Čia ir atsiranda neaiškumų, nes Lietuva jau buvo pamiršusi daugelį dalykų, tikriausiai ir indų Zodiaką. Tos laiptų pakopos veikiausiai reišė mėnulio mėnesius. Ant aukšto aukuro buvo deginamos aukos tam tikrų švenčių dienomis. Jame, sergstima žynių, plazdėjo amžinoji ugnis *Znicz*. Ši ugnis degė vidurinėje nišoje ir buvo taip įtaisyta, kad jos nei lietus, nei vėjas negalėjo užgesinti. Aukuro viduje saugoti aukojimo reikmenys ir įrankiai. Prie įėjimo – Krivių Krivaičio būstas. Prie jo – apvalus bokštas, kuriame stebėtas ne saulės sukimasis (metraštininko žodžiais), bet, pagal Lietuvos papročius ir – labiausiai tikėtina – stebėta: jaunas mėnulis, priešpilnis (*Puspilis*), pilnatis (*Pilnatis*), mėnulio pjautuvo nykimas (atbukimas, nukirtimas) – *Delezka*¹⁸ ir paskutinė fazė – pusiau nukirstas (*Pusdylis*). Šios mėnulio fazės turi savus lietuviškus pavadinimus – ir netgi tas laiko tarpas, kai nematyti

lobis, paslėptas Kristaus kalne“, Vilnius, 1740) autorius Antanas Gżybovskis (Antoni Grzybowski, 1697–1742). Plg.: „Šią vietą naujasis kunigaikštis Germantas pavadino Šventaragiu [orig.: „Swintorog“. – R. G.], pagal savo tėvo vardą, o šis žodis lenkiškai reikštų „šventą altorių“. Žr. Antanas Gżybovskis, „Brangiausias Lietuvos pranciškonų lobis, paslėptas Kristaus lauke“, Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Studia Franciscana Lithuanica, 4)*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 541.

* Michał Baliński, *Historja miasta Wilna*, t. 1, 1836, s. 8–9, przyp. 7 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 85. – R. G.].

¹⁵ Juozapas Ignacijus Kraševskis.

¹⁶ Sic! Juozapo Ignacijaus Kraševskio tekste – ne šimtas penkiasdešimt, bet penkiasdešimt („piędziesiat“) uolekčių. Žr. J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Sta-*

rożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d., t. 1: *Historja do XIII wieku*, s. 152.

¹⁷ Orig.: „Nerys“. Tas pat – ir Juozapo Ignacijaus Kraševskio veikale. Žr. Ten pat.

¹⁸ Be abejo, korektūros klaida: Juozapo Ignacijaus Kraševskio tekste – „Delczka“. Žr. J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historja do XIII wieku*, s. 153.

palydovo, t. y. vidurinis, centrinis (*Tarpios*)¹⁹. Su nauja mėnulio faze aukos būdavo keliamos ant aukščiausios pakopos. Į bokšto sieną įmūrytos plytos su tam tikrais ženklais žymėjo metus (*Metay*). Kaip pasakoja padavimas, statant šventyklą panemunių orakulas išpranašavo, kad ji stovėsianti tiek, kiek tikėjimas šalyje tversias ir liepė padaryti šimtą dvidešimt dvi apskritas plytas, kad kasmet jos būtų įmūrijamos į šventovę. Paskutinėje plytoje – dvigubo kryžiaus ženklas. Tos plytos bokšto šonuose ilgai turėjo būti matomos. Kai 1387 m. šventykla buvo griaunama, jų ten turėjo būti rasta šimtas dvidešimt viena“.*

Su abiem šiomis upėmis – Vilnele ir Nerimi – susiję ir ne mažiau svarbūs praeities tikėjimo prisiminimai. Vilnelėje kankinių mirtis ištiko pirmuosius pagonių Lietuvoje Kristaus tikėjimo skelbėjus. Mat 1336 m. pranciškoniai su kryžium rankose, su Dievo žodžiu lūpose šventąjį mokymą norėjo paskleisti, o žmonės, stabams besilenkiantys, pirmuosius Kristaus religijos skelbėjus su pajuoka ant kryžiaus – simbolio to tikėjimo, kurio padedami misionieriai buvo atėję į tiesos kelią atversti ir nuo pagonybės apvalyti, – prikale ir, numetę nuo aukšto kalno, Vilnelės tėkmėje paskandino. Ši tiesa, už kurią anie šventieji kankiniai mirė, po penkiasdešimties metų į Lietuvą vėl grįžo, tačiau įgijusi tokią jėgą ir galią, kad pagonybė, daugiau pasipriešinti negalėdama, turėjo nusileisti. Vladislovas Jogaila, katalikų tikėjimą priėmęs ir su savo žmona karaliene Jadvyga 1387 m. į Vilnių atvykęs pradėjo Lietuvos atvertimą: naikino pagonių stabus ir krikščinijos žmones naujojo tikėjimo vardu. Čia, didžiajam kunigaikščiui įsakius, užgesinta pagonių *Znicz*, sugriauta Perkūno šventykla, o visos joje buvusios dievybės sunaikintos. Mediniai stabai buvo kapojami ir deginami, akmeniniai – skaldomi ir metami į Nerį. Žodžiu, per kelias dienas pagal tvirtą valdovo kunigaikščio valią Neryje paskandinti visiškai išnyko likučiai to tikėjimo, kurį Jogailos protėviai taip uoliai išpažino ir taip stipriai rėmė. Užtat mūsų Neries dugnas, o tikriausiai – ir Vilnelės, skalaujanti Šventaragio slėnį, yra tikra įdomiausių Lietuvos senienų saugykla. Tai nacionalinis muziejus, paslėptas *Nerysy*, t. y. Neries, dugne, kurį atveriant kas nors iš būsimųjų lietuvių kartų darbuosis. Nes juk vienas negali visko padaryti. Mūsų karta jau šiaip taip atliko savo misiją: pasėjo gerą mintį, surinko ir paskelbė pagrindinę medžiagą, taip atverdama kelią tolesniems tyrimams ir padarydama prie jų lengvesnę prieigą. Žengti šiuo keliu toliau, vis toliau mokslo vardu žmonijos naudai – tai ateinančių kartų pareiga, kurios lietuvių širdžiai priminti nereikia.

Visiems net per daug gerai žinomas padavimas apie Vilniaus įkūrimą, apie tą taurą, Gedimino nudobta, apie jo sapną, išaiškintą Krivių Krivaičio, kuris tiek gali būti tikras, kiek tikros visos pirmą kartą legendos, kartojamos liaudies. Juk kiekvienas dalykas turi turėti kokią nors mintį apie savo pradžią – ar tikrą, ar prasmintą, bet visada pridengtą kažkoku nepaprastumu – ar puošniais drabužiais, ar skurdžiais skarmalais. Ar tauras tą lėmė, ar kokia kita priežastis paveikė Vilniaus miesto įkūrėjo mintį, bet tikra, kad Gediminas pirmąją savo pilį įkūrė ant šiandien vadinamo Pilies kalno. Nuo jo pagal didėjančius poreikius ar dėl gausėjančio dvaro, kai ankštoje kalno viršūnėje viskas patogiai tilpti negalėjo, – kunigaikščio pilis nusileido už Vilnelės ir pradėjo plėstis Šventaragio slėnyje. Daugybė mūrinių pastatų, kurie kilo šiame slėnyje, buvo

19

Tikriausiai taip pat neapsižiūrėta: Juozapo Ignacijaus Kraševskio tekste – „Tarpijos“. Žr. Ten pat.

*

Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaj, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, t. 1, s. 152 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Kny-

gos metriką žr. šio leidinio p. 15, išnašą 59. Citatos vieta minėtame Juozapo Ignacijaus Kraševskio veikalė nurodyta netiksliai – turėtų būti: „s. 151–153“. – R. G.]

vadinami Žemutine pilimi, kurią su Aukštutine jungė laiptai, apdengti galerija. Žemutinė pilis, kaip mums rašo istorikai, ir ją supantys pastatai, Perkūno šventykla, vyriausiojo žynio būstas ir kiti seniau buvo aptverta mūrine siena ir, Aukštutinės pilies dengiami, sudarė tvirtovę, kuri lietuviškai buvo vadinama *Krewaj-pilis*, kreivasis miestas, iš kur kilo rusiškasis *Krywoj-grad* ir lenkiškasis *Krzywy-gród*. Aikštės gale stovėjo mūriniai vartai, vadinami Pilies vartais. Žemutinė pilis Zigmanto I²⁰ ir Zigmanto Augusto buvo restauruota ir gerokai padidinta. Nelaimingais Jono Kazimiero valdymo metais statinys pamažu nyko ir 1797 bei vėlesniais metais buvo išardytas*. Laimė, 1793 m. kažkoks architektas Rossis²¹ nubraižė kunigaikščio pilies planą – taip, kaip ji atrodė prieš galutinį sunaikinimą. Šio plano originalas turėjo būti saugomas turtingoje grafo Adomo Chreptavičiaus²² Ščorsų bibliotekoje²³. Šio plano man padarytą kopiją saugau savo rinkiniuose.

Tame brėžinyje matyti, kad iki galutinio sugriovimo 1797 m. Jogailaičių pilis kaip ir seniau buvo apjuosta mūro siena – išskyrus gyvenamuosius pastatus, katedrinę Šv. Stanislovo bažnyčią ir Šv. Kazimiero koplyčią, sujungtą galerija su pilimi. Jos ribose dar buvo vienuolių rokitų vienuolynas, Švč. Mergelės Marijos bažnyčia²⁴, emeritų namas, sargo namas, kurių šiandien nėra nė ženklo, tasai ilgasis arsenalas ir kiti. Kai kurie pastatai, išskyrus naujai mūsų laikais pastatytus, šiandien esančius tvirtovės viduje, – dar Žemutinės pilies sienų liekanos, o nedailūs senojo mūro išsikūlimai, stūksantys šiaurinėje vidinės kalno pusės dalyje, – jau paskutinės liekanos tos galerijos, kuri jungė Aukštutinę pilį su Žemutine.

1545 m. šioje Žemutinėje pilyje, karališkuosiuose kambariuose, buvo liūdna ir tylu. Lietuvos ponai bei paliovos vieni išvažiuodavo, kiti atvažiuodavo per pilies vartus. Liūdni buvo ir visi karališkieji tarnai, nes ten, viduje, ligos paguldyta mirtimi vadavosi Zigmanto žmona, karalienė Elžbieta, Romos imperatoriaus Ferdinando²⁵ duktė. Tuo metu, kai jos sutuoktinis, užsiėmęs valstybės reikalais, viešėjo pas savo karališkąjį tėvą²⁶ Krokuvoje, jauna, kupina žavesio Goštauto²⁷ našlė, Vilniaus kašteliono ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

20 Žygimanto Senojo.

* Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 13 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 177, išnašą 42. – R. G.].

21 Šių dienų architektūros istorikai Pietro de Rossi (1760 – apie 1811) laiko vienu produktyviausių Vilniuje gyvenusių ir kūrusių klasicizmo laikotarpio architektų. Žinomas jis ir senosios Vilniaus architektūros piešiniais. Tad keista, kad žingeidžiajam Konstantinui Tiškevičiui šis architektas nebuvo plačiau žinomas, juolab kad Tiškevičiaus bičiulis ir eks-

pedicijos Nerimi kolega Marcelinas Januševičius buvo gerai susipažinęs su Rossio darbais, ypač minėtais piešiniais, juos kopijavo. Plačiau apie tai žr. Drėma, Vladas, *Dingęs Vilnius = Lost Vilnius = Изчезнувший Вильнюс*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 46, 87, 100, 109 ir kt.

22 T. y. Adomo Liutauro Chreptavičiaus. Apie šį didiką, taip pat jo Ščorsų rezidenciją žr. šio leidinio p. 85, išnašą 33.

23 Žodžiai „turėjo būti saugomas“ (orig.: „miał się znajdować“) rodo, kad Konstantinas Tiškevičius nėra tikras, kad Pietro de Rossi Vilniaus žemutinės pilies

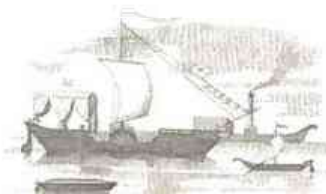
plano originalas buvo saugomas Ščorsų bibliotekoje.

24 Galbūt Šv. Onos ir šv. Barbaros bažnyčia?

25 Šventosios Romos imperatoriaus Ferdinando I (1503–1564).

26 Žygimantą Senajį.

27 T. y. Naugarduko vietininko (nuo 1530 m.) ir Trakų vaivados (nuo 1542 m.) Stanislovo Goštauto (Stanisław Gasztold, 1507–1542).

etmono Jurgio Radvilos duktė, priklausanti Elžbietos rūmų damų palydai, prie mirštančiosios guolio nusi-
minusi teikė paskutinius patarnavimus karalienei. Tai darė su tokiu neprilygstančiu žavesiu, taip paprastai,
taip savęs išsižadėdama, kad etmono duktė visus stebino ir žavėjo. Sausio 15-ąją karalienė mirė. Pilis ir visas
kraštas gedėjo gerosios karalienės. Zigmantas, tą žinią išgirdęs, sielvarto apimtas, išvyko iš Krokuvos į Vil-
nių, kad jau mirusiai savo žmonai ištaisyty iškilmingas laidotuves. Sužinojęs, kaip rūpestingai Radvilų duktė
paskutinėmis akimirkomis rūpinosi Elžbieta, iš dėkingumo ėmė lankyti etmono namus. Sielvartaujantis ir
susikrimtęs karalius Radvilų rūmuose vis dažniau rodėsi, o Barbora – kaskart gražesnė, kaskart mielesnė jau-
najam karaliui atrodė. Nuo jautraus dėkingumo gražiai moteriai tik vienas žingsnis iki meilės, ir Augustas jau
buvo jį žengęs – pamilo jaunąją našlę. Tuo laiku kunigaikščio etmono jau nebebuvo gyvo. Nuostabūs jo rūmai
glaudėsi prie Žemutinės pilies, prie Neries nusidriekusius sodus kirto ribojanti mūro siena, o joje – slypintys
varteliai artino Žemutinės pilies ryšius su puikiaja Radvilų piliimi.

Štai taip mums Radvilų rūmus aprašo ponas Balinskis savo veikalė *Pamiėtniki o królowej Barbarze* („Prisi-
minimai apie karalienę Barbarą“): „Tai buvo nuostabus mūrinis dvaras, italų architektų statytas, stovėjo jis itin
patrauklioje vietoje prie Neries upės. Jį supo ūksmingos liepų ir gyvasienės, maža to – platūs vyšnių ir obelų
sodai, žuvų tvenkiniai, apšodinti kvapnių gėlių lysvėmis ir krūmais: jonažolėmis, rozmariniais, levandomis,
briedgaurėmis, vėdrynais, bukmedžiais, šėivamedžiais ir našlaitėmis. Iš pagrindinių rūmų kambarių buvo
matyti platūs abiejų pilių – Žemutinės ir Aukštutinės – rūmai, o krypdamos toliau akys sustodavo pailsėti
tamsiuose Antakalnio kalnuose, apaugusiuose amžiniais šilais, niekada nenuolstančiais nuo gražiosios Neries
vagos.“²⁸

Šiuose rūmuose 1520 m. gimusi stebuklingo grožio, retų dorybių ir bruožų bei labai pamaldi mergina
buvo gavusi geriausią taisy laikais kilmingosioms prideramą išsilavinimą. Be gimtosios kalbos, kuria nuo gimti-
mo jai buvo kalbėti prisakyta, mokėjo visas maldas lotyniškai, vikriai siuvinėjo rėmeliuose raštus – be šito tuo
metu išsilavinimas nebūtų buvęs pakankamas. Italų kalba, kuri anuo metu buvo salonų ir dvarų elegancijos
kalba, kalbėjo taip sklandžiai, kaip savo gimtąja. Kadangi vyro pasirinkimas senoviniu papročiu nuo jos visai
nepriklausė, vos aštuoniolikos sulaukusiai, kai tik stebuklingas ir jau visame krašte garsus etmono dukters
grožis visu savo tobulumu išsiskleidė, tėvai išrinko jai vyrą. Tas vyras buvo senos Lietuvoje giminės, kilmin-
gumu prilygstantis, o turtais – Radvilų giminę smarkiai pranokstantis – Stanislovas Goštautas, Naugarduko
vaivada. Tad už jo 1538 m. Barbora buvo išleista. Vos ketveri gyvenimo su Barbora metai Goštautui nedavė
palikuonio. Mirė jis 1542 m., juo ir baigėsi Goštautų giminė Lietuvoje. Jaunoji našlė, metusi poniškus rūmus
Geranainyse²⁹, persikėlė gyventi į Vilnių, prižiūrima savo mylimos motinos³⁰, kuri jau metai kaip buvo našlė.
Taigi Radvilų rūmuose du sunkūs gedulai susijė, iki kurių pabaigos jaunoji Goštauto našlė neperžengė moti-
nos namų slenkščio. Trejiems metams po to praslinkus, matėme ją prie mirštančios karalienės guolio, paskui

28

Konstantinas Tiškevičius cituoja veika-
lą: Michał Baliński, *Pamiėtniki o królo-
wej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta*,
t. 1, w Warszawie: nakład i druk J[ana]
Glücksberga, księgarza szkół publicz-

nich w Królest[wie] Polskiem, 1837,
s. 20–21.

29

Geranainys – Goštautų rezidencija.

30

Barboros Radvilaitės motinos Barbaros
Kolaitės-Radvilienės (Barbara z Kolów
Radziwiłłowa, ?–1550).

vis dažniau ėmė lankytis karalius. Meilė buvo vienintelė tų apsilankymų priežastis. Nenuostabu, kad Augustas, karalienės mirties išlaisvintas iš santuokos įžadų, niekuo nesaistomas jaunas ponas, nepasipūtęs, maloniai bendraujantis, lengvai įstengė laimėti ir jaunosios našlės simpatiją bei širdį – kietą ir neprieinamą daugeliui ano meto jaunuolių, kurie veltui stengėsi atverti į ją kelią. Graži ir vis labiau gražėjanti Barbora, panaudojusi iš karto visas, kokias tik moters nuovoka gali sugalvoti, koketiškumo atsargas, norėdama patikti savo gerbėjui, kurio meilė garbę jos šeimai ir išdidumą jai pačiai teikė, nepastebimai pati į ją įklimpo. Tuomet karalius užsiplieskė aistra, ir jos visai neslėpė nuo Barbaros. O kai ji atsakė tuo pačiu, prasidėjo netikėti susitikimai, slapti pasimatymai, kuriuos tik viena meilė taip išradingai moka surengti. Varteliai sienoje, skiriančioje Radvilų ir Pilies sodus, neretai slapta praleisdavę karalių, lengvino įsimylėjėlių susitikimus. Nors ši meilė ir buvo labai skaisti, nors jų susitikimai ir vyko su visu deramu padorumu – žinia apie karaliaus susižavėjimą neilgaįliko paslapyje. Su įvairiomis išvadomis, kokias tik žmogaus pyktis ir įtarumas gali sukurti, pasklido ji po visą Lietuvą ir Karūną. Dėl šios priežasties kilęs pavydas Radviloms ir baimė, kad jų giminė bus išaukštinta labiau už kitas, visokiomis šlykštynėmis apdrabstė etmono namus, pradėta užgaulioti nepriekaištingą gražiosios Augusto mylimosios dorumą. Gandai apie šią meilę, pasiekiantys Krokuvą, neramino Zigmantą I, nepatiko Bonai ir Augusto seserims³¹. Bijotasi tos meilės, kaip nederančio būsimam Lenkijos ir Lietuvos karaliui ryšio, būgštauta, kad Zigmantas Augustas jos nevestų, ir todėl nuolat rašomais laiškais jį nuo tų ketinimų norėta nukreipti. Tačiau visos pastangos, jau per vėlai pradėtos, buvo silpnos ir nepakankamos. Aistringa Zigmanto Augusto meilė gražiai Barbora jau buvo pasiekusi tokias aukštumas, kad jos nei žilagalvio tėvo autoritetas, nei seserų ir motinos poveikis, pagaliau – nei dėl iš to kilusių daugybės liūdny pasekmių, kurių reikėjo šalyje tikėtis, jau negalėjo sulaikyti. Radvilos, didžiudamiesi šia karaliaus meile jų seseriai, o per ją – ir ryšiu su karaliaus gimine, kai regėjo savo giminę iškilsiant virš kitų, nusprendė iš visų jėgų remti mintį ištekinti Barborą už karaliaus. Juos neramino tik žeidžiantys gandai, išnešioti po visą Lietuvą apie slaptus karaliaus ir Barbaros susitikimus. Tada du Radvilos – Mikalojus, Lietuvos pataurininkis, tikras Barbaros brolis³², ir kitas, taip pat Mikalojus, jos pusbrolis iš tėvo pusės³³, pasitarę su motina, nusprendė prašyti karalių, jei esą jų sesers rimtai vesti neketina, lai liaujasi lankytis jų namuose. Taip mandagiai, bet tiesiai ir išdidžiai Augustui buvo išklotą apie skriaudą, kokią jų seseriai darą tos dažnos ir slaptos karaliaus viešnagės jų namuose. Zigmantas pažadėjo, kad gerbdamas Barbaros garbę, nuo tol jų namuose niekada nesilankys. Lengva buvo ištarti tuos žodžius, tačiau jų laikytis įsimylėjusiai Augusto širdžiai tapo neįmanomu dalyku. Didinamos kliūtys mylėti paprastai leidžia daugiau įsivyrauti jausmams. Kokia po šios Radviloms duotos priesaikos baisi kova vyko Zigmanto Augusto širdyje tarp aistringos meilės savo mylimajai ir karaliaus priedermių, garbės pareigos, laikymosi duoto žodžio saugoti savo mylimos Barbaros garbę, tik tas pajėgs suprasti, kas savo gyvenime yra kovojęs panašią kovą. Būtent čia Augusto širdyje įsiplieskusi meilė Barbora turėjo viršyti visus jo luomo įsipareigo-

31 Tikriausiai Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos dukras, Žygimanto Senojo seseris: Izabelę (Izabela Jagiellonka, 1519–1559), Sofiją (Zofia Jagiellonka, 1522–1575),

Oną (Anna Jagiellonka, 1523–1596) ir Kotryną (Katarzyna Jagiellonka, 1526–1583) Jogailaites.

32 Mikalojus Radvila Rudasis (Mikołaj Radvilił Rudy, 1512–1584).

33 Mikalojus Radvila Juodasis. Žr. šio leidinio p. 110, išnašą 21.

jimusi. Būtent čia jis privalėjo nepalaužiama valia apsispręsti imti ją už žmoną, nes nepaisant visų subtilumo ir garbės jausmų, kurie, kaip žinome, Zigmantui Augustui ypač daug reikė, sulaužė Radviloms duotą žodį, o slaptieji varteliai jį vėl nuvedė į sodą susitikti su savo mylima Barbora. Vėl prasidėjo slapti susitikimai – jau ne rūmuose, kur buvo prisiekęs Radviloms daugiau niekada nesilankyti, bet sode, tų ūksmingų liepų pavėsyje. Ten įvyko tos slaptos dviejų mylimųjų sutuoktuvės, kuriose kaip liudininkai dalyvavo tik motina³⁴, broliai Mikalojai³⁵, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas Stanislovas Kęsgaila³⁶, Stanislovas Davaina³⁷ ir kunigas, palaiminęs šias jungtuves. Taip pusiaunaktį Radvilų rūmų koplyčioje gražioji Goštauto našlė buvo sutuokta su Zigmantu Augustu ir tapo Lenkijos karaliene.

Paskutinis Barbaros kaip karalienės gyvenimo laikotarpis, kaip žinome iš istorijos, buvo nuolatinių kančių ir priešinimosi grandinė. Dar nebuvo papuošusi kaktos karališkoji karūna, o jau aštrūs erškėčiai apraizgė nelaimingą jos galvą. Mirštančio tėvo³⁸ rūstis, Bonos pyktis ir neapykanta, Karūnos teisių peržengimas, dėl to įsižeidusios bajorijos pasipiktinimas, pagaliau Lietuvos ponų pavydas – viskas iš karto susikaupė ir kankino tą vargšę moterį. Zigmanto Augusto meilė žmonai buvo tvirta, o sprendimas nepalenkiamas, jis kovojo su visais pasipriešinimais, narsiai atrėmė krašto audras, kurias sukėlė jo santuoka ir jo sutuoktinė. Mylėjo jis Barbarą labiau už viską, mylėjo kaip meilės vertą žmoną. Dar esant gyvam tėvui, kai santuoką su Barbora turėjo slėpti, kai dėl valstybės reikalų privalėjo būti prie tėvo ir dažnai išsiskirti su mylima žmona, norėdamas visada su savimi turėti jos mielą ir žavingą atvaizdą – kaip ir savo pirmosios žmonos, gražiosios Elžbietos, kuriai gyvai esant šis ponas ją didžiai mylėjo, o po mirties prisirišimo prie jos atminimą sujungė su meile Barbarai, taigi karalius visada prie savęs laikė šių abiejų žmonių portretus, ant metalinės plokštelės aliejiniais dažais nutapytus ir aksomu knygelės forma įrištus. Barbora jame pavaizduota su juoda aksomine brangakmenių kepuraitė, surišama po smakru. Spėjame, kad šis karalienės atvaizdas iš visų mums žinomų turėtų būti panašiausias*.

34
Barbora Radvilienė.

35
Mikalojus Radvila Rudasis ir Mikalojus Radvila Juodasis.

36
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas, Žygimanto Augusto bičiulis Stanislovas Kęsgaila (1520–1554).

37
Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės jungtūvių šalininkas, Merkinės seniūnas, nuo 1562 m. – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakamaris Stanislovas Davaina (Stanisław Dowojna, ?–1566).

38
Žygimanto Senojo.

*
Tuos brangius atvaizdus, rastus Neboruvo archyvuose ir šiandien esančius kunigaikščio Zigmanto Radvilos nuosavybe, mums paskelbė ponai grafas Pšezdzeckis ir baronas Rastawieckis. Žr. *Zarysy sztuki średniowiecznej*, zes. 11, 12 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Autorius mini tuometinį Neboruvo dvaro savininką Zigmantą Radvilą (Zygmunt Radziwiłł, 1822–1892) bei Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario, istoriko, leidėjo grafo Aleksandro Pšezdzeckio (Aleksander Przezdziecki, 1814–1871) ir jau anksčiau minėto (žr. šio leidinio p. 7, išnašą**) Edwardo Ras-

tawieckio parengtą leidinį *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce = Monuments du moyen-âge et de la renaissance, dans l'ancienne Pologne depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVII. siècle*, wydawane przez Aleksandra Przezdzieckiego i Edwarda Rastawieckiego, w Warszawie i Paryżu: Zakład Chromolitograficzny M[aksymiliana] Fajansa, Drukarnia Józefa Ungra, ser. 1–3, 1855–1869. Be Barbaros Radvilaitės, leidinyje buvo išspausdinti ir kitų Žygimanto Augusto žmonių – Elžbietos Habsburgaitės, Kotrynos Habsburgaitės ir Kotrynos Austrijietės atvaizdai. Beje, šiame leidinyje skelbiamas prenumeratorių sąrašas rodo, kad ir Tiškevičius buvo tarp jų. – R. G.]

Bėgo amžiai, šį pasaulį paliko ir naujose kartose atgimė žmonės, keitėsi visuomeniniai požiūriai, poreikiai ir formos, o gerojo karaliaus ir jo dorovingos žmonos vardus istorija mums išsaugojo taip tikrai, taip puikiai, taip gyvai, kad atrodo, jog Zigmanto ir jo žmonos meilės istorija priklauso netolimai praeičiai. Nežinau mūsų istorijoje kito tokio pavyzdžio, kuriam būtų išreikšta tiek užuojautos ir kuris būtų toks populiarus tautoje. Nedingsta kažkokia nenusakoma simpatija, kažkoks žavesys, kuriuo traukia herojės vardas. Kiek daug garsių talentų paskyrė savo plunksną tam dalykui. Grafas Wężykas³⁹, Felinskis⁴⁰ gražiomis eilėmis sukūrė šia tema tragedijas⁴¹. Lenkų kalba originaliai parašytas, vėliau išverstas į prancūzų kalbą, pasirodė romanas *Barbara Radziwiłłówna* („Barbora Radvilaitė“)⁴². Ponas Mykolas Balinskis apie jį dominančią karalienę surinko visus

39

Konstantinas Tiškevičius mini visuomenės veikėją, politiką, senatorių, rašytoją, įvairių mokslo draugijų, tarp jų – ir Vilniaus laikinosios archeologijos draugijos narį (Vilniaus draugijoje – garbės narį) Franciszeką Wężyką (1785–1862). Drama *Barbara Radziwiłłówna* („Barbora Radvilaitė“) buvo parašyta 1811 m. ir kaip pastatyta Varšuvos scenoje, tačiau spaudoje jos tekstas paskelbtas tik 1822 m. Žr. Franciszek Wężyk, *Barbara Radziwiłłówna, tragedia [Sic!] w pięciu aktach*, w Krakowie, w Księgarni Ambrożego Grabowskiego, 1822. Plačiau apie šį Wężyką kūrinių ir jo recepciją to meto visuomenėje žr. Zbigniewas Kuchovičius, *Barbora Radvilaitė*, iš lenkų kalbos vertė Romualdas Petraitis, Vilnius: Mintis, 1991, p. 256–257.

40

Visuomenės veikėjas, politikas, Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis, Kosciuškos sekretorius ir adjutantas, poetas, garsiojo himno *Boże coś Polskę* („Dieve, saugok Lenkiją“) autorius, dramaturgas, Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys, Kremenecio licejaus literatūros profesorius, o vėliau jo vadovas, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto garbės narys Alojzas Felinskis (Alojzy Feliński, 1771–1820). 1811 m. parašyta Felinskio drama *Barbara Radziwiłłówna* („Barbora Radvilaitė“) iš pradžių pasklido

daugybe ranka rašytų kopijų ir buvo statoma mėgėjiškų trupinių. Yra duomenų, kad kūrinyje buvo pastatytas ir Naugarduko dominikonų mokyklos teatre, o Barbaros vaidmenį atliko trylikametis Adomas Mickevičius. O 1817 m. parodytas Didžiajame Varšuvos teatre, kūrinyje sukėlė didžiulį žiūrovų entuziazmą. Spaudoje drama *Barbara Radziwiłłówna* pirmą kartą paskelbta 1820 m. Žr. Alojzy Feliński, *Barbara Radziwiłłówna*, tragedia w 5 aktach, 1822 [leidimo vieta nenurodyta]. Netrukus buvo išversta į prancūzų, vokiečių, o vėliau ir į anglų kalbas, tačiau 1821 m. Varšuvos scenoje buvo uždrausta. Konstantino Tiškevičiaus kelionės išvakarėse pasirodė dar viena Feliński dramos laida. Žr. Alojzy Feliński, *Barbara Radziwiłłówna*, tragedia w 5 aktach, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Sanok: nakład i druk Karola Pollaka, 1855. Plačiau apie šį Feliński kūrinių ir jo recepciją to meto visuomenėje žr. Zbigniewas Kuchovičius, *Barbora Radvilaitė*, p. 253–255.

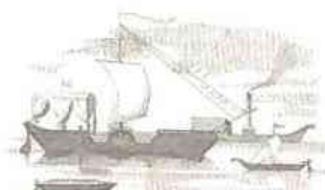
41

Žr. šio puslapio, išnašą 40.

42

Kokį konkrečiai romaną Konstantinas Tiškevičius turi omenyje, nustatyti nepavyko. Vis dėlto tikėtina, kad kalbama apie Konstantino Tyzenhauzo (žr. šio leidinio p. 66, išnašą 67) sesers Sofijos

Tyzenhauzaitės-Šuazel-Gufjė (Sophie de Tyzenhaus de Choiseul-Gouffier, 1790–1878) 1820 m. Paryžiuje paskelbtą, o po metų į lenkų kalbą išverstą ir Vroclave išspausdintą tokio pat pavadinimo istorinį romaną. Žr. Sophie de Choiseul-Gouffier, *Barbe Radziwiłł: roman historique*, vol. 1–2, Paris: Le Normant, 1820. Prieš šią hipotezę bylotų tik Tiškevičiaus žodžiai, kad romanas buvo parašytas lenkų kalba, o vėliau išverstas į prancūzų kalbą – kaip žinia (bent jau tą rodo ligšioliniai tyrimai), Tyzenhauzaitė rašė tik prancūziškai. Žr. Anelė Butkuvienė, „Sofija Tyzenhauzaitė“, Sofija Tyzenhauzaitė, *Reminiscencijos apie imperatorių Aleksandrą I ir apie imperatorių Napoleoną I*, iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė Liucija Baranauskaitė ir Virginijus Baranauskas, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras, 2004, p. 166–168; Danutė Mukienė, „Sofijos Tyzenhauzaitės knygos“, ten pat, p. 161–168. Taip pat žr. Anelė Butkuvienė, „Užmiršta romanistė“, Anelė Butkuvienė, *Garsios Lietuvos moterys: XIV–XX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 170–173. Tačiau Tiškevičius galėjo ir klysti. Tikėtina, kad šios knygos jis neturėjo ir savo bibliotekoje. Šiaip ar taip, akivaizdu, kad be jau minėtų Barbarai Radvilaitė skirtų kūrinių, didelę įtaką Tiškevičiui darė ir garsioji Karolio Šainochos istorinė apybraiža. Žr. Karol Szajnocha, „Barbara Radziwiłłow-

prisiminimus⁴³. Galiausiai žinomas mūsų poetas ponas Antanas Edvardas Odinecas sukūrė apie ją gražią dramą⁴⁴. Tad nenuostabu, kad mūsų Lietuvoje, kiekvienoje šeimoje, kuri moka skaityti, kad ir kokiam luomui ji priklausytų, net paaugliai, neišmanantys istorijos, su meile kartoja Barboros Radvilaitės vardą⁴⁵.

Puikūs ir erdvūs etmono Jurgio Radvilos rūmai – kuriuose gimė gražioji Barbora, kur savo našlavimo metus po Goštauto mirties praleido greta motinos, kur galop Zigmanto mylima, laiminga, tapusi jo žmona, sykiu su santuoka gavo ir daugybę kančių, vadinami Barboros rūmais, visų Vilniuje žinomi, buvo pastatyti XIV a., vienoje iš gausių žemių, Lizdeikos valdytų, kunigaikščio pilies apylinkėse. Apie 1705 m. jie visiškai sudegė ir daugiau jau nebuvo restauruoti. Po gaisro netrukus ėmė plisti gandai apie vaiduoklius, pasirodančius šios pilies griuvėsiuose, kurie iš tikrųjų pasirodė esą žmonės, besiverčiantys pinigų klastojimu. Kelerius metus buvo tikima, kad ten esama vaiduoklių. Tik 1709 m. spalio 14 d. tuo metu Vilniuje ejęs policijos viršininko pareigas kažkoks Beldziukevičius, tėvų jėzuitų padedamas, kurie su egzorcistų apeigomis išvaikė piktas dvasias ir suteikė drąsos karo sargybai, – piktadarius išaiškino. Šių rūmų griuvėsių požemiuose buvo rasti darbataliai ir įrankiai padirbinėti pinigams – tiek krašto, tiek užsienio. Per tą naktį sulaukyti besidarbuojantys keturi žydai ir du krikščionys. Tai buvo amatininkai auksakaliai, katiliai, skardininkai ir antspaudų meistrai. Šiai įmonei vadovavo kažkoks suvokietėjęs žydelis, rudaplaukis ir kuprotas, kilęs iš Gloguvo Silezijoje. Visi tie klastotojai 1710 m. buvo pakarti*. Šie dailūs itališko stiliaus rūmai su įvažiuojamaisiais vartais, plokščiomis šoninėmis kolonomis, su virš jų suskliaustomis arkadomis, pusiau iš plytų, pusiau iš akmenų sumūryti, dar man atmintiniais laikais stovėjo be stogo, langų ir lubų. Sienų plyšiuose ir tarpuose tai šen, tai ten žaliavo piktžolės ir krūmai, ir tik papuvę stulpai kur ne kur laikėsi savo vietose.

Tarsi Vilniui pagailus tų senų istorinių griuvėsių, 1828 m. šie mūrai buvo nugriauti. Iš jų medžiagos už Aušros Vartų atsirado dideli ir gražūs užvažiuojamieji Kosobudskio namai. Iš visų Barboros rūmų liko vienas šešiakampis, tarsi netaisyklingas bokštelis, šiandien matomas prie naujojo Neries krantinės bulvaru, jungiančio senuosius bulvarus su Žalioju tiltu. Šis savo keista architektūra ir visokeriopais senovės bruožais kiekvieną

na“, Karol Szajnocha, *Szkice historyczne*, t. 1, wydanie drugie, poprawne, Lwów, nakładem Karola Wilda, 1858, s. 159–226.

43
Žr. šio leidinio p. 193, išnašą 28.

44
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Vilniaus universiteto auklėtinį, poetą, vertėją, memuaristą, visuomenės veikėją, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narį bendradarbį Antaną Eduardą Odinecą (Antony Edward Odyniec, 1804–1885) ir jo 1858 m. paskelbtą kūrinį. Žr. Antony Edward Odyniec, *Barbara*

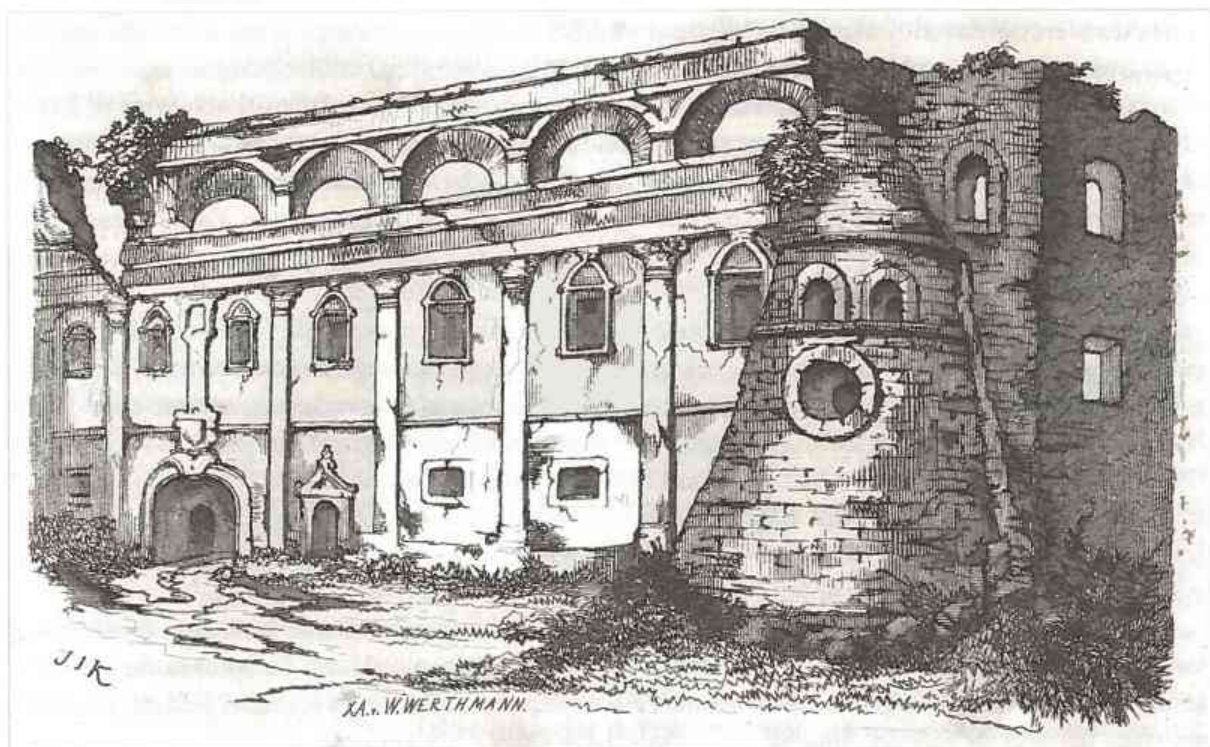
Radziwiłłówna, czyli Początek panowania Zygmunta-Augusta, poema dramatyczna, w sześciu aktach, z prologiem, Wilno, w Drukarni S[zło]my] Rozensona, 1858. Plačiau apie šį Odineco kūrinį ir jo recepciją to meto visuomenėje žr. Zbigniewas Kuchovičius, *Barbora Radvilaitė*, p. 257–258. Taip pat žr. Reda Griškaitė, *Mykolas Balinskas: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 128–129.

45
Konstantino Tiškevičiaus minčių eiga rodo, kad rašant šį tekstą jam įtakos turėjo istoriko, literatūros kritiko, publicisto, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Juliano Bartos-

zewicziaus (1821–1870) straipsnis. Žr. Jul[ian] B[artoszewicz], „Barbara Radziwiłłówna“, *Encyklopedia powszechna*, t. 2 (Ap. – Bąk.), Warszawa: druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1860, s. 865–870.

*
Teodor Narbutt, „Urywek historyczny“, *Kurjer Wileński*, 1861, nr 83 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius čia cituoja rašinį Teodor Narbutt, „Wyjątki ze starego rękopisu“, *Виленский вестник*, 1861, № 83 (24 октября), с. 813–814. Taigi straipsnio metriką Tiškevičius nurodė nepreciziškai. – R. G.].

praeivį stebinantis statinys ir yra paskutinės liekanos tų griuvėsių, kurie iš mūsų akių pradingo jau visam laikui*.

Radvilų rūmų Vilniuje liekanos

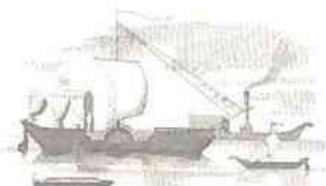
To bokšto papėdėje, prieš salą, į kurią Zigmantas Augustas už labai didelius pinigų atgabendavo, – kad prieš Radvilų rūmų langus malonų reginį padarytų savo numylėtai Barborai, mano laivas sustojo ir čia buvau pasveikintas Archeologijos komisijos⁴⁶ narių, vadovaujamų mūsų vicepirmininko pono Mykolo Balinskio, laukiančių krante manęs atvykstant į Vilnių. Dalyvaujant minioms visuomenės, užpildžiusios pakrantę, brolišku pabučiavimu savo kolegų pasveikintas, kai čionai prie bulvarų su visu turtu nei stovėti, nei išsilaipinti nebuvo įmanoma – visus paėmiau į laivą ir sykiu nuplaukėme prie Žaliojo tilto. Plaukėme linksmi: mano kolegos žerte apžėrė vienas per kitą įvairiausiais klausimais apie dabartinę mano kelionę, kad kiekvienam į visus atsakyti neužteko laiko. Kairiajame upės krante bulvaras buvo pilnas miesto gyventojų.

* Ir paskutinio anų laikų, kuriuos minėjome, paminklo jau neliko. Nugriovė jį pamatams, o toje vietoje prie Neries atsi-

rado puikus pono Korabovičiaus namas [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. – R. G.].

46

T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos.

kurie, pulkais susirinkę, vienu metu ėjo su plaukiančiu laivu Žaliojo tilto link. Dešinėje buvo ta nuostabi aukštuma, viršuje pritemdyta ūksmingų medžių, vienu šonu prieinanti prie Žaliojo tilto – šios dienos mano kelionės ribos. Kitados tai buvo prabangi Piurų buveinė. Tais laikais, kai didžiausia mada buvo kalvas vadinti prancūziškai, prie jų pridėdant kokį nors tikrą vardą, kai mūsų krašte be galo radosi marimontų, liudamontų, belmontų⁴⁷, apie 1765 m., Vitebsko raikytojas iš Rumšiškių seniūnas Piura, šios kalvos savininkas, pavadino ją – siedamas su savo pavarde – Piuramontu. Toje vasaros buveinėje Piura priėmė Stanislovą Augustą. Ten buvo tik medinis namas, kaip tuoj pamatysime, išklijuotas popieriniais apmušalais⁴⁸, tačiau tikriausiai su tokiu skoniu ir ištaiga įrengtas, kad Smolensko vyskupas Naruševičius⁴⁹, lydėjęs karalių per tą vizitą, sužavėtas Piuramonto įrengimu, šią vietą aprašė taip:

Iš kur matydavai kalvas, o krūmuos
Lindėjo vilkas, pulti pasirengęs
Galvijų bandą, ten puikiausius rūmus
Sau išsistatė Piura auksarankis.
Prieš juos karalių menių prašmatnumas
Nublanksta ir aukščiausi kuorai lenkias.
Net šiurpuliai per nugarą nueina –
Ne rūmai, o tikra dievų buveinė.

Ir kas tau salės, deimantais dabintos,
Sidabro vaiskūs atšvaitai ant sienų,
Aukštuotos kedro lubos, jaspio grindys,
Pelnytos kruvinu triūsu vargdienio?
Nuožmios ponystės dar nesugadintas,
Puošmens tu tokio neturi nė vieno:
Pats savo būste pridarei stebuklą
Iš popieriaus ir medžio – kaltu, pjūklų⁵⁰.

47
Orig.: „Mary-monty, Luda-monty, Bel-monty“.

48
Orig.: „Papierem [...] wyklejany“. Tai, kad apmušalai buvo ne iš prabangaus audinio, o iš popieriaus, anaipol nereiškę, kad jie buvo menkaverčiai. Atvirkščiai, kaip rodo Dalios Klajumienės tyrimai, dažnai tokie apmušalai buvo prabangos dalykas, be to, jų raštai buvo svarbus interjero dekoru elementas. Plačiau apie tai žr. Dalia Klajumienė, „Popierinių

apmušalų gamybos ištakos ir raida Vakarų Europoje bei jų naudojimas Lietuvos XVII–XX a. pradžios interjeruose“, *Kultūros paminklai*, t. 15, 2010, p. 102–128.

49
T. y. Adomas Stanislovas Naruševičius. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 18, išnašą 69.

50
Orig.: „Kędy wprzód owe same było widzieć góry, / Gdzie zwierz na błędne trzody rzucał strachy, / Tam dzielna ręka dowcipnego Pióry / Najroskoszniejsze

zbudowała gmachy. / Dziś już przed niemi i wspaniałe mury, / I świetne książąt prawie gasną dachy; / Ledwobyś nie rzekł zadumiony na nie, / Że to bóg jakiś założył mieszkanie. / Nie rwie tu wprawdzie oka kamień drogi / Ani sufitów cedrowych blask złoty. / Nie błyszczą świetnym jaspisem podłogi / Kupne krwawemi nędznych kmieciów poty: / Nie masz tych ozdób, których ucisk srogi / I twarde panów wymuszają młoty: / Sam wszystkie kąty piękny gust odziewa / Co czyni cuda z papieru i drzewa“. Iš lenkų kalbos vertė Albinas Bernotas.

Netrukus prieš mus išnirio ir tas puikusias trijų arkadų tiltas, vadinamas Žalioju. Pati jo pradžia – XVI a., valdant Zigmantui Senajam, kurio valdžia Lietuvoje pasižymėjo ūkiškumu ir tvarkos bei administravimo įvedimu. Pirmoji tilto statymo per Nerį privilegija buvo duota Zigmanto Senojo 1529 m. Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Tiltas turėjo stovėti prie Žemutinės pilies, privalėjo būti pastatytas iš akmens ar plytų, neskirtas važiuoti, ant jo turėjo būti pirklių būdelės, t. y. kromai, o muitas, renkamas nuo važiavimo, ir tų pirklių būdelių nuoma per atitinkamą laikotarpį turėjo gražinti Goštautui į tilto statybą įdėtas lėšas. Nežinia dėl kokių priežasčių Goštautas to tilto nepastatė. Tik 1536 m. Ulrichas Hozijus, tuometinis miesto pilininkas, nauja Zigmanto I⁵¹ privilegija, kurią mums iš Vilniaus magistrato knygų ponas Balinskis⁵² lenkiškai išverstą paskelbė*, tiltą per Nerį toje pačioje vietoje, kur šiandien stovi Žaliasis, iš mūro pastatė. Gvanjinis, aprašydamas Vilnių, apie šį tiltą taip rašo: „Tiltas per šią upę [Nerį. – M. B.] iš abiejų galų mūrinis, didelis, iš viršaus malksnomis uždengtas ir nemažų lėšų pareikalavęs. Vanduo skaidrus kaip krištolas.“⁵³ Buvo ant jo ir kromų, o iš pajamų, gautų už jų nuomą ir važiavimo muito, Hozijus, susigražinęs lėšas, jo įdėtas į statybą, privalėjo pastatyti viešąją prieglaudą prie Šventosios Dvasios dominikonų bažnyčios. Hozijus įvykdė privilegijos sąlygas. Prieglaudos statybą įgyvendino iki pusės, o kai vykstant darbams jį ištiko mirtis, pradėtą darbą baigė jo sūnus Jonas. 1621 m. tiltas buvo atnaujintas Vilniaus miestiečių lėšomis. 1655 m. žygiuojant Rusijos kariuomenei buvo sudegintas, o 1674 m. pagal inžinierių pulkininko Frediano⁵⁴ planą jo vietoje pastatytas naujas. 1766 m., dar kartą atnaujintas ir pavadintas Žalioju, iki šiol išlaikė tą pavadinimą. 1812 m., prieš pat įžengiant Napoleonui⁵⁵ į Vilnių, atsitraukiančios rusų kariuomenės ir rusų valdžios padegtas sudegė. 1813 m. atstatytas vėl, 1827 ir 1828 m. atnaujintas, o 1848-aisiais galutinai restauruotas**.

Konstantinas Tiškevičius cituoja Adomo Stanislovo Naruševičiaus odę *Do Stanisława Pióry, Starosty Rumszyszkiego* („Stanislovui Piurai, Rumšiškių seniūnui“). Žr. Adam [Stanisław] Naruszewicz, „Do Stanisława Pióry, Starosty Rumszyszkiego“, Adam Stanisław Naruszewicz, *Dzieła poetyczne, nowe zupełnie wydanie*, t. 1, s. 222–224. Taip pat žr. Adam [Stanisław] Naruszewicz, „Do Stanisława Pióry, Starosty Rumszyszkiego. Na ozdobne mieszkanie w Pióromonce“, Adam [Stanisław] Naruszewicz, *Wiersze różne*, t. 1, s. 125–127. Plačiau apie šių eilių genezę žr. Adam Stanisław Naruszewicz, *Poezje zebrane*, t. 1, wydała Barbara Wolska, Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 2005, s. 291–292. Ši Piurai skirta odė populiari iki šiol, taip pat ir Lietuvoje. Žr. Adam Naruszewicz, „Do Stanisława Pióry, Starosty Rumszyszkiego.

Na ozdobne mieszkanie w Pióromonce“, in *Litwo, nasza matka miła...: antologia literatury o Litwie = Litwo, nasza matka miła...: literatūros antologija lenkų kalba*, sudarė Regina Koženiauskienė, Maria Niedźwiecka, Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 207–209.

51 Žygimanto Senojo.

52 Mykolas Balinskis.

*

Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 2, s. 225 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Minėto dokumento vertimą žr. Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 2, s. 225–234. Taigi puslapius Tiškevičius nurodė nepreciziškai. – R. G.].

53

Šios citatos šaltinio nustatyti nepavyko.

54

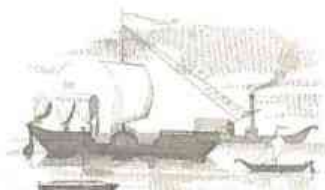
Turimas omenyje Džambatistas Fredianis (it. Giambattista Frediani), be kitų darbų, prižiūrėjęs Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybą, parengęs Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno projektą. Plačiau apie tai žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, p. 49, 81 ir kt.

55

Napoleonui I.

**

Michał Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 2, s. 82; Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, s. 341; Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 104–105 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Kny-

Tai prieš šį tiltą barka, pilna senovės tyrėjų, prisiyrė prie kairiojo Neries kranto. Išsilaipinome kaip tik toje vietoje, kur prieš keturiasdešimt septynerius metus didvyris, žygiuojantis užkariauti Rusijos, keldamas savo gausią kariauną per upę, išgėrė jam įteiktą stiklinę Neries vandens. Mano kelionės įgula kartu su tarnais perėjo per tilto arkadą ir sustojo prie upės kranto, Šv. Rapolo bažnyčios klebonijoje, kur jos klebonas, kunigas prelatas Jonas Menjė, visiems žinomas savo vaišingumu, mano laivo įgulai suteikė pastogę. O mes, pakviesti kolegos Kirkoro⁵⁶, visi nuėjome vakaroti pas jį. Ten atvažiavo ir vyskupas Lipskis⁵⁷. Kai buvo sužinota apie mano atvykimą, pasipylė gausus jausmų, draugiškumo ir geranoriškumo pliūpsnis – visi pritarė mano moksliniam darbui. Daug ovacijų lydėjo tą man atmintiną dieną. Vakare dalyvavo tik literatai ir plunksnos žmonės. Tad pokalbiai buvo rinktiniai, deklamuota įvairi nauja poezija, vyko ir kitos panašios pramogos.

Neturėdamas laiko gaišuoti, ypač kai tokioje ilgoje kelionėje, kuri dar buvo prieš akis, kiekviena įvestos tvarkos pertrauka darbe silpnina valią ir dažnų syk susikerta su žmogaus sprendimais, norėjau, kad rytojaus dieną vyktų nepaprastasis posėdis, bet Vilniaus generalgubernatorius generolas adjutantas jo šviesybė Vladimiras Nazimovas⁵⁸, kaip Vilniaus mokslo draugijos narys, irgi pageidavo jame dalyvauti – dėl svarbių, jį trukdžiusių užsiėmimų rytojaus dieną į posėdį atvykti negalėjo ir prašė mokslo draugiją jam padaryti ypatingą paslaugą – susirinkimą atidėti poryt dienai. Jo pageidavimas buvo patenkintas – posėdis buvo nukeltas į birželio 24 dieną.

Paskirtą dieną, pirmą valandą dienos, Vilniaus muziejaus salėje susirinko pono Mykolo Balinskio pirmininkaujama Archeologijos komisija⁵⁹ – išklausti mano plaukimo Nerimi ataskaitos. Tarp mūsų sėdėjo ir monarcho vietininkas⁶⁰. Jis susidomėjęs vartė mano sudėtus juodraštinis darbus – upės žemėlapius, pakrantės vaizdų piešinius, statistinius prie Neries esančių gyvenamųjų vietovių, taip pat į ją įtekančių upių bei rėvų ir pavojingų plukdyti šia upe akmenų sąrašus, liaudies dainų ir prie Neries krantų užrašytų vietinių padavimų rinkinį. Buvau apdovanotas už savo nuopelnus kolegų padėkomis ir pagyrimais. Tą posėdį baigė pirmininkaujantis kalba, pilna vien tik pačių didžiausių liaupsių. Tos kalbos čia nepateikiu, nes ją tada visi laikraščiai atkartoj*. Už tuos žodžius viešai padėkoti tuokart kaip reikia nesugebėjau: negalėjau žodžio pratarti, nes ašaros

gų metrikas žr. šio leidinio p. 22, išnašas 85 ir 86 bei p. 177, išnašą 42. Mykolo Balinskio veikalo puslapius nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 82–83“ – R. G.].

56 Adomo Honorijaus Kirkoro.

57 Turimas omenyje Polocko jėzuitų kolegijos ir Vilniaus vyriausiosios dvasinės seminarijos auklėtinis, teologijos daktaras, Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos bažnytinio giedojimo ir apeigų profesorius, šios aukštosios mokyklos inspektorius, nuo 1855 m. – Sankt

Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos rektorius, Tiraspolio vyskupas Vincentas Lipskis (Wincenty Lipski, 1795–1875). Apie jį taip pat žr. Vytautas Jogėla, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1844 m.: organizacija ir veikla*, p. 77, 145–147 ir kt.

58 Vilniaus karinis gubernatorius, Gardino ir Kauno generalgubernatorius, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys nuo 1856 m., generolas Vladimiras Nazimovas (Владимир Иванович Назимов, 1802–1874).

59 T. y. Vilniaus laikinoji archeologijos komisija.

60 Vladimiras Nazimovas.

* *Kurjer Wileński*, 1857, nr 51; *Kronika Warszawska*, 1857, nr 220; *Gazeta Warszawska*, 1857, nr 224 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius mini publikacijas: „W dniu 24-m miesiąca czerwca...“, *Виленский вестник*, 1857, № 51 (5-го июля) [rašinio autorius nenurodytas]; *Kronika Warszawska*, 1857,

spaudė akis. Tik prašiau pirmininkaujantį duoti man ją raštu parašytą, kurią kaip mielą man prisiminimą ir garsiojo mūsų rašytojo autografa troškau išsaugoti⁶¹. Nuoširdus priėmimas, surengtas Vilniuje gerbiamų mano kolegų, visada liks mano širdyje ir atmintyje. Jis bus man ta graži laurų šakelė, kuri papuoš mano senatvę ir mano kapą pridengs, nes iš visų pagarbos ženklų ir apdovanojimų, kokie pasaulyje sukurti, be abejo, brangiausia žmogaus širdžiai yra jo kolegų ir jo brolių⁶² meilė.

XVI

Kiekvieno žmogaus gyvenime esama iškilmingų akimirkų – mažesnės ar didesnės svarbos – pagal tai, kokią jis padėtį visuomenėje užima ar kokiai veiklai pasišvenčia, – sudarančių tarsi iškilus žmogaus moralinio gyvenimo skyrius, prie kurių jo mintis nesąmoningai nuolat grįžta. Pagyvenęs žmogus, kai jau rengiesi poilsio ir kai jau tik praeities prisiminimais gyveni, su malonumu į juos atsiliepi, nes jie tampa kiekvieno žmogaus moraline vertybe, o sutelkti į vieną visumą liudija jo įvykdytą misiją žemėje. Kai laimingiausia mintis, aukščiausia, pakilusi virš įprastų kasdienybės poreikių, nuo jų atitrūkusi, bėga ieškoti užuojautos ir tavo brolių tampa atlaidžiai priimta, tada kiekvienas žmogus tuo apdovanotas, jos padarytas laimingu, ją užrašo į sąrašą tų didesnės vertės akimirkų, kurias su pasitenkinimu tolydžio vis linkęs prisiminti. Mano sumanytas darbas aprašyti Nerį, vieną gražiausių Lietuvos upių, kuris mano broliams¹ gali suteikti malonumą, o visuomenei – naudą, nes taip bus galima giliau pažinti savo kraštą, mano gyvenime neabejotinai tapo vienu tų dalykų, į kurį mintyse ir širdyje su pasimėgavimu turėsiu vis grįžti ir grįžti.

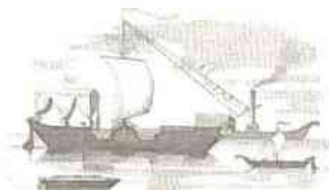
Pateikę atskaitą, plaukiame toliau. Kiekviena valanda, praleista ne mano kelionės laive, toliau nuo Neries krantų, daro šiam darbui nuostolių, nes tolydžio silpsta nusistatymas, mažta sukauptos jėgos, sklaidosi mintis, sutelkta į vieną objektą. Sprunkame iš miesto, kur žmonių kalbos, kur didelė dalykų įvairovė drumsčia mūsų dvasios ramybę, kokios būtinai esame reikalingi, kurią sukaupėme ramiai plaukdami upe per tiek savaičių ir jos tyliuose krantuose bendraudami su kukliais ir švelniais kaimo žmonėmis. Kaip ten visos dienos buvo panašios! Kaip jos mums nuolatos dirbant plūšant greitai ir tolygiai leido patirti tokio naudingo gyvenimo

nr 220 [šio periodinio leidinio rasti nepavyko, taigi nenustatytas ir publikacijos autorius]; A[leksander] Ch[odźko], „Korrespondencja Gazety Warszawskiej z Wilna“, *Gazeta Warszawska*, 1857, nr 224 (16 (28) sierpnia). – R. G.]

61 Mykolo Balinskio kalbos autografa Konstantinas Tiškevičius tikrai pasiliko savo rinkiniuose, tuo tarpu jos nuorašą atidavė Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Vilniaus Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. birželio 25 (liepos 7) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 375v.

62 Orig.: „Wspólbraci“. Apie Konstantino Tiškevičiaus sutikimą Vilniuje taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 94–98.

1 Orig.: „Wspólbraciom moim“.

žavesį! Mes jau, neperdedu, trokšte trokštame toliau keliauti Nerimi, – nes mes jau esame su ja susibroliaavę ir įgiję pasitikėjimą vienas kitu, prie jos mintimi ir veikla pripratome, jos vandens čiurlenimą ir gražius krantus pamilome.

Tad rengiamės plaukti iš Vilniaus. Vėl sutvarkome pagalbinius mokslo įrankius. Barometro stebėjimus, nutrūkusius nuo Vileikos, vėl nutariau pradėti. Tuo tikslu barometrai ir termometrai, Vilniuje pataisyti, dvi dienas buvę pono Gusevo² rankose, tikslinti su Astronomijos observatorijos barometrais ir termometrais, prie kurių priderindamas savo stebėjimus turiu skaičiuoti upės nuolydį.

Birželio 25-ąją, apie dešimtą valandą ryto, esant 19° 6' šilumos pagal Réaumurą³, prie Žaliojo tilto barometras rodė 29° 5,4'. Visa diena praėjo rengiantis keliauti. Vos apie septintą vakaro iš Šv. Rapolo bažnyčios kunigo klebono Menjė⁴ būsto, kuris prieš kelias dienas svetingai priglaudė mano kelionės įgulą, susibūrė su manimi atsisveikinti Archeologijos komisija⁵ – susirinkę kolegos dar sykį atėjo palinkėti laimingos kelionės ir sėkmingų ieškojimų mokslo srityje. Išgėrus tostą už mano sveikatą, palaimintas Jenopolio vyskupo ir Tiraspolio sufragano Lipskio⁶, pajudėjau iš Vilniaus. Irklų mostai Neryje ir jos čiurlenimas, toks man gerai pažįstamas, nes su juo kelias savaites nuolat bendraudamas buvo pripratęs prie šios sielininkų harmonijos, vėl užliejo širdį džiaugsmu, nes jau galėjau sau ištarti: „Plaukiu toliau!“ Mano kolegos, komisijos nariai: kunigas prelatas Mamertas iš Fulštyno Herburtas, Adomas Kirkoras, daktaras Mošinskis, astronomas Gusevas, gamtos istorijos profesorius Tamulevičius ir mokslinis sekretorius Mauricijus Krupavičius sėdo į laivą – palydėti mane iki pirmosios nakvynės⁷. Gražiosios Neries bangos neša žiočių link, ir iš akių pamažu tirpsta išdidžios senojo miesto šventyklos, už mūsų pasilieka gausybė pakrantės dvarelių, iki šiol niekuo nepakeitusių savo senosios formos. Nyksta didžiulės krante sukrautos malkų atsargos, kuriomis apšildomas Vilnius. Aplenkiamė miesto skerdyklas. Už mūsų liko ir tas gražusis slėnis, kurio girios ir šilai kitados teikė malkas *Znicz*, liepsnojančiai Perkūno garbei. Čia šiandien matoma nuostabi šventųjų Jokūbo ir Pilypo bažnyčia su erdviu

2

T. y. Matvejaus Gusevo. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 75, išnašą 29.

3

Turimas omenyje garsusis prancūzų fizikas ir zoologas, 80 laipsnių termometro išradėjas René Antoine Ferchault de Réaumur (1683–1757).

4

Jono Menjė.

5

T. y. Vilniaus laikinoji archeologijos komisija.

6

T. y. Vincento Lipskio. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 201, išnašą 57.

7

Be jau minėtų Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narių – Adomo Honorijaus Kirkoro, Matvejaus Gusevo, Mauricijaus Krupavičiaus, Konstantinas Tiškevičius čia vardija Vilniaus vyriausiosios dvasinės seminarijos auklėtinį, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorių, teologą, istoriką, nuo 1856 m. – minėtos komisijos tikrąjį narį, Vilniaus katedros istorijos žinovą ir tyrėją (jo surinkti ir į lenkų kalbą išversti senieji Vilniaus katedros kapitulos aktai iki šiol guli rankraščiuose), šios katedros kapitulos kanauninką, vėliau – prelatą scholastą, o nuo 1866 m. – ir dekaną Mamertą Herburtą Fulštynietį (Mamert z Fulsztyna Herburt, 1789–1873), Im-

peratoriškojo Vilniaus universiteto, o jį uždarius – Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos auklėtinį, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narį bendradarbį, Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos sekretorių, keletą kartų rinktą ir jos prezidentu, Vilniaus labdarybės draugijos narį, Šv. Jokūbo ligonės gydytoją, akušerių mokyklos Vilniuje įkūrėją Julijoną *vel* Julijoną Albiną Mošinskį (Julian *vel* Julian Albin Moszyński, 1809–1857) bei Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinį, gamtininką, pedagogą, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos garbės narį Kajetoną Tamulevičių (Kajetan Tamulewicz, ?–1870). Apie daktarą Mošinskį taip pat žr. šio leidinio p. 209–211.

vienuolynu, kitados priklausiusiu dominikonams, pirmiausia 1642 m. Jurgio Liutauro Chreptavičiaus, Smolensko kašteliono, pastatytu iš medžio, o paskui iš mūro. Šiandien vienuolynas gerokai padidintas ir paverstas sifilitikų ligonine, pamišusių moterų prieglauda ir gimdymo namais, kur, direktoriaus vadovaujamos, savo patarnavimus teikia gailestingosios seserys. Esame jau prie upės vingio, kuri vingiuotai stačiu kampu į dešinę pasuka ir sudaro tokį aiškų vingį, kuris seniau ir vadinosi Zakrentu⁸, o vėliau sutrumpintai – Zakretu⁹, t. y. Vingiu¹⁰. Kairėje, aukštame krante, šiek tiek toliau nuo upės, matyti erdvus naujas mūras. Tai bausmės ir pataisos namai, bet jie iki šiol neatliko savo paskirties: kai atnaujinant miesto ligoninę, ligoniams pristigo vietų, kaipmat, gailestingosioms seserims prižiūrint, jie buvo pergabenti čia, o Vilniaus gyventojų ydos ir paklydimai laikinai liko be bausmės ir pataisos vietos. Apačioje, tarp šio kalno ir upės kranto, stovi griūvantys nuo senumo mediniai namai, o prie jų – daržai. Tai gailestingųjų seserų palivarkas, ir tuo metu, kai jį lenkiame, viena iš darbščiųjų šio naudingo šventojo sambūrio seserų iš Neries pasemtu vandeniu laisto kopūstų lysvės. Priešais tą palivarką dešiniajame krante stovi trobelė eigulio, prižiūrinčio visą Žvėryno šilą – kitados Radvilų, šiandien kunigaikščio Vitgenšteino¹¹ paveldimą nuosavybę, kuri, nusidriekusi kalvomis iki Šnipiškių, nusileidžia prie pat Neries krantų ir siekia jos vandenį. Tasai Žvėrynas, prieš daugelį metų knibždėjęs žvėrių, skitų kunigaikščių Radvilų medžioklėms, šiandien, nes sveikoje ir žavioje vietoje prie mūsų gražiosios upės kranto įsikūręs, grakščiais medžio pastatais ir dailiu gėlių darželiu papuoštas, yra vyriausiojo Lietuvos valdytojo¹² vasaros rezidencija. Kai laivas pasuko į dešinę, prieš mus vėl nusidriekė ilgas kaspinas spindinčios ir perregimos Neries, oriai tekančios tarp senų pušynų, kuriais iškilūs šios upės krantai čionai apaugę.

Toliau prieš mus stūksojo pakrantės kalnų grandinė. Prie jų dideliame slėnyje vaizdingai prikibęs malūnėlis. Čia triukšmingai nuo kalno Neries link skubantis upokšnis malūno ratą tarsi koks vėjavaikis užkabino ir tarsi nenoromis jį suko. Virš daubos tiltelis, beveik ore pakabintas, vedė į tą malūnėlį ir toliau, į šios apylinkės gelmę už kalno. Tai ši gražų paveikslą darė dar puikesnį. Prie posūkio, iškart kairėje, staus kalno krante, tarp senų pušų, žavingiausioje vietoje – naujai atidarytas Voksholas¹³. Iš jo visi mūsų pažįstami, žinodami mano išplaukimo iš Vilniaus laiką ir ten susirinkę, mus atsisveikina ir linki laimingo kelio. Toliau dešinėje, taip pat ant iškilaus kranto, mums visa prabanga atsiskleidė toji graži Vilniaus karinių generalgubernatorių vasaros rezidencija.

8
Orig.: „Zakrętem“.

9
Orig.: „Zakretem“.

10
Čia ir toliau bus vartojamas ne Zakreto, bet Vingio vardas.

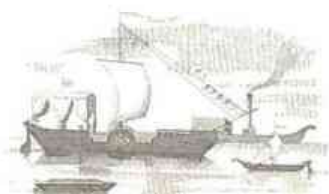
11
Liudviko Adolfo Vitgenšteino.

12
T. y. Vilniaus generalgubernatoriaus, arba dar tiksliau – Vilniaus karinio gu-

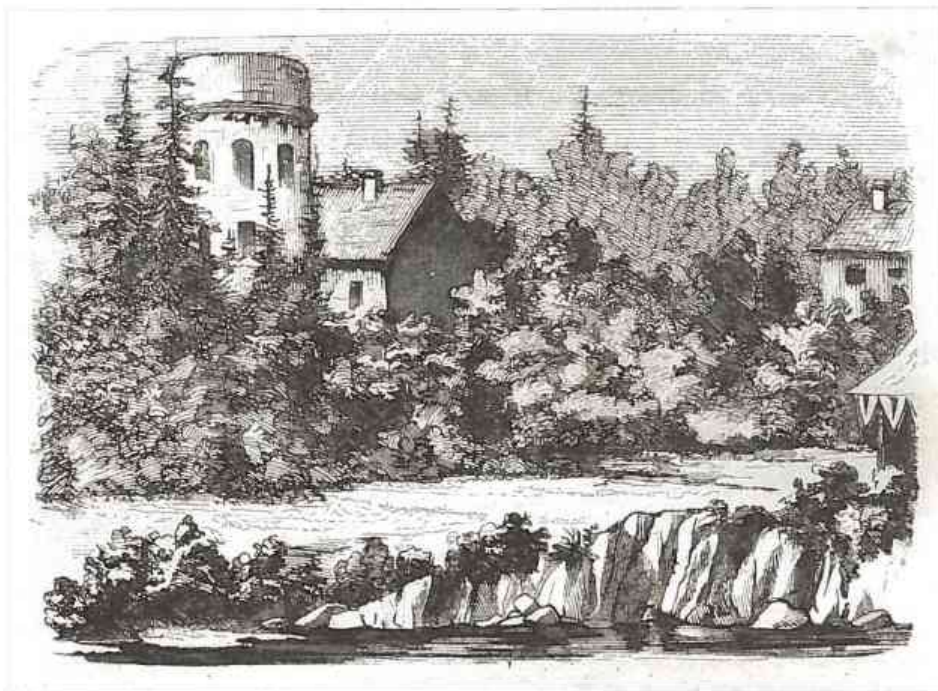
bernatoriaus, Gardino ir Kauno generalgubernatoriaus.

13
T. y. pramogų paviljonas, kurį supo angliško stiliaus parkas – pirmasis Vilniuje viešas sodas ant Neries kranto, kaip tik tuomet, 1857 m., ir įrengtas Vingyje (kitaip – Zakrete) generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo lėšomis. Žr. „Prześlizczone okolice wileńskie...“, *Виленьскій вестник*, 1857, № 41 (31 мая), c. 351 [rašinio autorius nenurodytas]. Pavadinimas kilęs iš angliško žodžio *Vauxhall* – Londono priemiesčio, vėliau

tapusio pasivaikščiojimams skirtu parku. Plačiau apie tai žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: *Nuo XIX a. II-jo dešimtmečio iki 1918 m.*, mokslo redaktorė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, Vilnius: Savastis, 2000, p. 116–117. Daugiau apie panašius statinius ir šio žodžio reikšmę žr. Reda Griškaitė, *„Mineralinis miestelis“ arba kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje = „Минеральное местечко“ или Начало курортной культуры в Литве = „Mineralne miasteczko“ albo Początek kultury uzdrawiskowej na Litwie*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 45, išnaša 47.

Žvėryno vaizdas

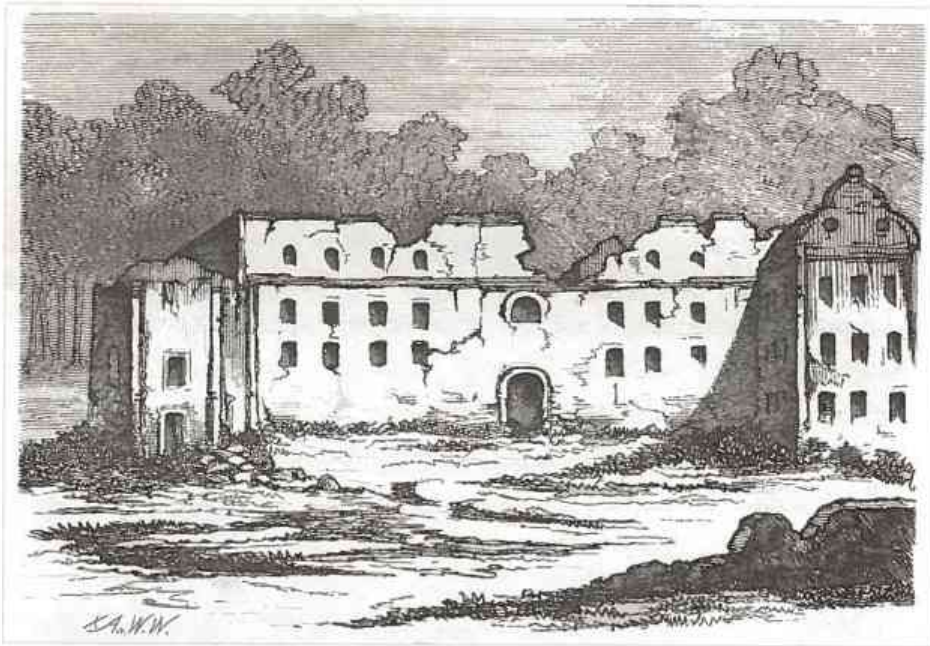
Tada mūsų krašto viršininkas buvo generolas Vladimiras Nazimovas¹⁴, doras ir nuoširdus žmogus. Visa jo šeima pasižymi bendravimo paprastumu, nuoširdžiu svetingumu savo namuose, pavyzdingu kasdieniu gyvenimu ir gražiausiomis išsilavinusių žmonių manieromis. Generolas Nazimovas, proteguodamas viską, kas daroma naudinga jo valdžioje esančiame krašte, visa širdimi suprato ir įvertino dabartinį mokslinį mano sumanymą. Tą akimirką balkone generolas ir visa jo namų draugija, su kuria prieš valandą kartu pietavome, laukė manęs praplaukiant. Kai pasirodžiau upėje, be paliovos mosuodami nosinėmis, atsisveikino ir linkėjo laimingo kelio, į ką atsakydamas, sklidinas nuoširdaus dėkingumo, iš savo laivo ne sykį jiems nusilenkiau. Naujame staigiame posūkyje į kairę palengva iš akių išnyko gražieji Žvėryno rūmai, dingo lipšnūs jo šeimininkai, o seni nuostabios jėzuitų buveinės griuvėsiai, vėliau pervadinti Vingiu, žalių miškų fone iš tolo boluojantys, krisdami į akis, nenoromis mintį ir dėmesį į save atkreipia.

Kiekvieną iš mūsų, kuris Vilnių nuodugnai ir iš seno pažįsta, šie griuvėsiai nepaprastai žavi savo įdomia istorija. Įstabioje vietoje, kairiajame Neries krante stūksantys, jie tapę vasaros pasivaikščiojimų tikslu. Kiekvienam, kas tik Vilniuje yra gyvenęs, paliko aibes mielų prisiminimų, suteikė nepaprastų įspūdžių.

14
Vilniaus generalgubernatorius Vladimiras Nazimovas (žr. šio leidinio p. 201, išnašą 58) ir jo žmona Anastazija Nazimo-

va (Настасія Александровна Назимова, 1822–1865) entuziastingai palaikė Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos idėją. Apie tai taip pat žr. Reda Griškaitė,

Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 95, 97.

Vingio (Zakreto) rūmų griuvėsiai

Gražiausias vietas prie Neries Vilniaus apylinkėse kitados valdė galinga kunigaikščių Radvilų giminė, ir tos puikios vietos prie jos vingio irgi buvo paveldima šios didžios Lietuvoje giminės nuosavybė. Kunigaikštis Stanislovas Radvila, didysis Lietuvos maršalas, jas dovanavo Vilniaus tėvams jėzuitams, o šie, ten perkėlę savo vasaros rezidenciją, XVIII a. pradžioje pradėjo statyti pastatus, šioje puikioje lygumoje sodinti sodus, aptvertus mūro tvoromis. Jėzuitus išvarius, jų vasaros rezidenciją įsigijo Ignacijus Masalskis, Vilniaus vyskupas, gražios gamtos mylėtojas. Po Masalskio mirties Vingis perėjo miesto nuosavybei. Galiausiai įsigytas grafo Bennigseno, tuometinio Vilniaus generalgubernatoriaus¹⁵, sušvito nauju ryškumu ir nuostabaus gyvenimo spindesiu. Grafas Bennigsenas Vingio vienuolyno mūrus padidino, papuošė ir pavertė gražiais rūmais. Čia persikėlė gyventi, keliskart priėmė imperatorių Aleksandrą I. Ši vieta imperatoriui taip patiko, kad po grafo Bennigseno mirties Vingį sau nusipirko. Ir būtent nuo tada jis tapo imperatoriškaisiais Vilniaus rūmais.

1812 m. kairiojoje rūmų korpuso pusėje ir kairiajame jo sparne buvo įkurta karo ligoninė, kuri dėl atsitiktinai kilusio gaisro sudegė drauge su joje buvusiais sužeistaisiais. Dar pats prisimenu, kaip jaunystėje, kai su ypatingu malonumu vasarą pasivaikščiodamas į tą pusę vis traukdavau ir traukdavau, toji rūmų dalis, kuri ne-

15

Rusijos karvedys ir politinis veikėjas, generolas, 1801–1806 m. Vilniaus generalgubernatorius, grafas Leontijus Bennigse-

nas *vel* Benigsenas (Леонтий Леонтьевич Беннигсен, 1745–1826).

sudegė, tebestovėjo sveika. Stogas, laiptai, grindys, paveikslai ant sienų buvo sveiki, bet langų jau trūko visur ir dauguma išdraskytų durų žiojėjo tuščiomis angomis. Pamenu, kaip daugybėje nišų mūrinėje tvoroje, kvadratu aplink juosiančioje kiemą ir šios rezidencijos daržus, dar stebino kruopščiai ir gražiai *al fresco*¹⁶, dideliu formatu nutapyti gėlės ir vaisiai. Koks pribloškiantis kontrastas tarp praeities ir dabarties! Nuo tada, kai juos mačiau prieš daugelį metų, kaip greitai jie virto liūdnais griuvėsiais, kurie šiandien prieš mus žibėdami vien šukėmis, taip iškalbingai byloja apie nebūtį, tokį liūdną žmoniškų dalykų laikinumą šiame pasaulyje! Nuo gražios visumos iki griuvėsių, nuo visaverčio gyvenimo iki jėgų praradimo, nuo jaunystės iki karštinčiaus – tik vienas kelias, ir jis nepastebimai nubėga. Kas laiku neapsižiūrėjo ir laimingomis akimirkomis nepasinaudojo, tas jas nesugrąžinamai prarado! Tačiau kaip viskas praeina ir keičiasi pasaulyje, taip prieš mus švystelėjo ir tie baisūs griuvėsiai ir tapo mums jau praeitimi, nes juos jau aplenkėme, – ir jie liko už mūsų, kaip kad už mūsų liko viskas, ką esame perėję, pralenkę ir išgyvenę.

Tačiau čionai, už tų rūmų griuvėsių, prie gražiosios Neries kranto, tarp krūmų sąžalynų, kitados rūpestinga ranka genėtų, šiandien sulaukėjusių ir iš dalies išdžiūvusių, staiga atsiveria puikus slėnis, o jame dar paskutiniai ženklai to pastato, kuris kainavo vieno naudingo žmogaus gyvenimą. 1812 m., kai dėl politinių krašto įvykių ir dėl to didelio karo, kuriuo Napoleonas I Rusijai grasino, imperatorius Aleksandras I šiek tiek laiko viešėjo Vilniuje, jo garbei buvo rengiamas iškilmingas pokylis. Kai rūmų kambariai negalėjo patogiai sutalpinti visų į tą pokylį sukviestų svečių, paskubomis buvo suręsta altana, kur monarchas su visa kviestine draugija turėjo vakarienauti. Likus valandai iki puotos pradžios, kai anuometinės Lietuvos damos prie savo prašmatnių tualetų segėsi paskutines puokštes ar paskutinę kokardą, kai abiejuose upės krantuose puikios ugnys ir nuostabios iliuminacijos dar neapšvietė jos perregimo paviršiaus, kuriame tarsi dideliame veidrodyje buvo galima įžiūrėti visą tos puotos žavumą ir drabužių spindesį, – jau skenduolio kūnas niro į mūsų gražiosios Neries bangas. Nes prieš valandą iki prasidedant pokyliui toji altana, paskubomis silpnai suręsta, sugriuvo. Mykolas Šulcas, Vilniaus universiteto architektūros profesorius, kuris vadovavo šios statybos darbams, neturėjo kur dingti iš gėdos, kurią jam toks šiurkštus jo mokslo apsirikimas padarė, šoko į Nerį – pasirinko mirtį vietoj nešlovės ir pažeminimo¹⁷. Paskubomis paslėpti tos altanos griuvėsiai ir rengiamas pokylis įvyko, kaip buvo numatyta. Ta puota turėjo dar ir didelę reikšmę Lietuvos istorijoje: kai prieš kariuomenės įsiveržimo į šalį visą laiką laukta ir tartasi dėl gynybos priemonių, pačiame linksmybių įkarštyje monarchą pasiekė greitis paštas su pranešimu, kad Napoleonas¹⁸ jau Kaune ir savo gausią kariauną perkėlė per Nemuną. Paskui monarchą, kuris savo pagrindinę būstinę iš Vilniaus tuojau pat į Vitebską perkėlė, išsikraustė ir visa valdžia. O po kelių dienų naujas valdovas¹⁹ užėmė Lietuvą ir joje įvedė savo administraciją bei savo tvarką.

16

T. y. sienos tapybos ant drėgno tinko technika.

17

Plačiau apie Mykolą Angelą Šulcą žr. šio leidinio p. 84–85, išnašą 29. Lietuvoje žinomo architekto ir visuomenės vei-

kėjo mirtis tuomet sukrėtė visą kraštą.

Tiek šią, tiek ir prieš tai buvusių informaciją Konstantinas Tiškevičius, atrodo, bus taip pat perskaitęs Adomo Honorijaus Kirkoro knygoje. Žr. Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 139–141.

18

Napoleonas I.

19

Tas pat.

Tarp Žvėryno ir Vingio įveikėme kliūtį, vadinamą Naująja rėva²⁰. Už Vingio kairiajame krante pasibaigia aukštumos ir miškas, o tolyn besidriekianti lyguma atidengia gražų atokių miškų, kuriais apaugusi Panerių kalnų grandinės dalis, vaizdą. Tą lygumą kerta senasis Kauno pašto traktas, o prie jo smėlingoje tos vietos erdvėje aiškiai matoma juoda medinė karčema su prigludusiais mažais pastatais. Dešinysis krantas, visą laiką aukštas, iškilęs virš upės ir šviečiantis geltonu smėliu ir moliu, kuriame geltoną monotoniją savo žalumu suardo tai šen, tai ten stirksantys lazdynai, putiniai ir smulkios žemaūgės liepos. Prie pirmojo vingio iš vandens kyšo didelis piramidės formos akmuo, nežinia dėl ko sielininkų Paiždininkiu²¹ vadinamas. Nerimi²² nuplaukėme dar du nedidelius vingius, ir jau esame prie Vilniaus vyskupų palivarko, lietuviškai vadinamo *Poneris*, Paneriu, t. y. prie Neries, kuris šiandien į *Ponary* sulenkintas. Saulė jau buvo nusileidusi, pradėjo temti, kai praplaukė Panerių palivarką, prie dešiniojo kranto gražaus kalno atšlaitėje ir nedidelio miško papėdėje nakčiai įsikūrėme. Visai atsitiktinai, be jokios išankstinės minties šiai kolegiskai puotai pasirinkome vietą, kuri ją istoriniu prisiminimu papuošti galėjo. Nes kur tik šioje tradicijų pilnoje žemėje nėra istorinių tolimos ir tokios puikios mūsų praeities prisiminimų! Štai priešais mūsų poilsio vietą, už upės, prie vyskupų palivarko, buvo senų liepų altana, kurių šešėlyje 1634 m. Vilniaus kapitula priėmė į Vilnių vykstantį savo karalių Vladislovą IV²³.

Ką pats turėjau, tą kolegoms daviau. Žalia veja mums atstojo prabangų patiesalą, dangus – apdangalą, o mėnulis iš už plaukiančių debesėlių į mus kai kada pažvelgdamas, švietė mūsų naktinei puotai. Vakaras buvo toks gražus, toks švelnus, kad lygaus jam tą vasarą dar nematėme. Termometras rodė 16° šilumos pagal Réaumurą. Nė menkiausias vėjelis net nedvelkė ir žvakės ant kelioninio stalo degė ramiai. Įsikūrę kranto stovyklą, kalbėjomės be perstojo. Pokalbis vyko nevaržomai, nuoširdžiai, linksmai, rimtai ir moksliskai. Neretai įsipindavo sąmojis ir baigdavosi linksmu kvatojimu. Arbata, šiočia tokia paskubomis pagaminta vakarienė ir nemaža taurė vyno buvo neatskiriama mūsų posėdžio dalis. Ir vėl mano kolegės gėrė už mano brolio²⁴, mano tėvo²⁵ ir visos mano šeimos sveikatą. Linksmi šūkavimai mainėsi su nuoširdžiausiais linkėjimais, o kadangi jie plaukė iš širdies gilumos, savo ruožtu ir man kėlė dėkingumo jausmą ir jaučiau, kad kitaip neįstengsiu atsilyginti, kaip tik šiuo savo darbu, aukojamu visuomenės labui. Mūsų puota tą įstabią birželio naktį tęsėsi iki antros valandos ryto. Jau pradėjo švisti, kai kolegės, atsisveikinę su manimi, išvyko į Vilnių.

20

Orig.: „Nową-Rafą“. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

21

Orig.: „Podskarbiec“.

22

Orig.: „Po Nerysie“.

23

Vladislovą Vazą.

24

T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos pirmininko, Konstantino Tiškevičiaus brolio Eustachijaus Tiškevičiaus. Neries ekspedicijos laikotarpiu Eustachijaus Tiškevičiaus Lietuvoje nebuvo, jis gydėsi Europos kurortuose. Žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neries, arba Kelionė ir knyga*, p. 84. Apie brolių santykius, jų mokslinį, literatūrinį bendradarbiavimą žr. Ten pat, p. 54, išnaša 22; p. 134, 135 ir kt. Žinių apie tai, kad Eustachijus Tiškevičius būtų padėjęs rengti šią Konstantino Tiškevičiaus

knygą, nėra, tačiau neabejotina, kad jo „broliškos globos ir mokslinės atjautos“ sulaukė rengiant spaudai kitas publikacijas. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Eustachijui Tiškevičiui į Vilnių, 1857 m. lapkričio 14 (26) d.*, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 344v.

25

T. y. Pijaus Tiškevičiaus, be kita ko, taip pat tikrojo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nario. Apie Konstantino Tiškevičiaus tėvą taip pat žr. šio leidinio p. XXI, išnaša 38.

Didelės yra kiekvienos draugystės teisės ir plačios jos pareigos. Sunku jas vykdyti, nes, sykį prisiėmus, jau visą gyvenimą žmogus įsipareigoji. Jaunystėje draugystės ryšys yra nepalyginti stipresnis: jaunos širdys, dar nepatyrusios nusivylimo žmonėmis, greičiau ir lengviau prisiriša. Dora mintis, auksinėmis iliuzijų spalvomis apkaišyta, karščiau sukasi jaunoje galvoje. Susidūrus minčiai su veikla, kaip ir susidūrus plienui su titnagu, atsiradusi kibirkštis virsta ugnimi. Gyvenimo kryžkelėse, kai kiekvienas nueina savo kryptimi, daug kas kelyje, kuriuo aklaikimas pastūmėjo, širdyje išsineša ir tą šventą tikėjimo kibirkštį, kuri vėliau dega meilės liepsna žmonėms ir įsipareigojimams. Vyresniame amžiuje ne taip jau lengva rasti prielankumą ir užmegzti draugiškus santykius. Tačiau jie turi savo galią ir vyresnio amžiaus draugijoje, kur, neatsižvelgiant į metus ir pašaukimą, viena tauri mintis staiga uždega visų širdis, o paduota vieno kitam broliška ranka sudaro tą svarbią darbo ir naudos sąjungą, kuriai žmogus visuomenės labui visu savo gyvenimu privalo tarnauti. Kad ir ką vėliau žmogus bedarytų, kad ir į kokias šalis likimas jį nuneštų, visada jam atmintyje iškilis saldi draugystės ryšio pareiga, visada jaus tą karštą broliškos rankos paspaudimą, kuris jam jo pareigą būsimajame gyvenime, tarsi prisiimtą skolą, nuolat primins. Ir kai mes Neries krante atsisveikindami paspaudėme vienas kitam ranką, tą akimirką pajutau prisiimtą pareigą, nes man tie kolegų rankų paspaudimai tarytum sakė: plauk ir dirbk toliau, vedamas savo tauraus siekio.

Kai brėkstant aušrai su savo mokslo kolegomis atsisveikinau ant Neries kranto, nejaučiau, kad su vienu jau atsisveikinau visam laikui, kad jo daugiau nepamatysiu. Tas kolega buvo daktaras Mošinskis²⁶, kurį mirtis netrukus pasiėmė iš šio pasaulio ir mūsų draugijai bei visai Lietuvai padarė neatlyginamą skriaudą. Daktaras Julijonas Albinas Mošinskis, gimęs tikrojoje Lietuvoje, Seinų apskrityje, buvo visų pavyzdingo žmogaus dorybių įsikūnijimas. Negana to, kad buvo gražios išvaizdos, švelnios sielos, mokėjo delikaciai ir maloniai bendrauti ir tuo visus prie savęs traukė, turėjo dar ir tris didžius – gydytojo, rašytojo ir žmogaus – privalumus! Labiau už viską karštai mylėjo gimtąjį kraštą, ir visus mokslo, talentų ir širdies išteklius, kokiais Dievas apdovanojo, naudojo jo naudai ir šlovei. Vilniaus universitete baigęs mediciną²⁷ ir pradėjęs gydytojo praktiką, Mošinskis jautė, kad to mokslo žinių jam dar daug trūksta, kad, pasitobulinęs savo srityje, galėtų tapti naudingesnis savo kenčiantiems broliams. Tad meta praktiką, vienintelį savo pragyvenimo šaltinį, ir su menkais pinigais vyksta į užsienį toliau mokytis. Ten dvejus metus, 1838 ir 1839, klauso garsių vokiečių profesorių kursų, ten toliau lavinasi, ir parveža savo kraštui sunkaus mokslo darbo vaisius, sukauptus svetimoje žemėje, kuriuos dalija ir barsto be išimties visiems luomams, kenčiantiems savo pačių tėvynėje. Kiekvienas, kas tik kentėjo, nesvarbu, kokio luomo ar padėties, gavo jo patarimą ar pagalbą. Visiems, ypač vargšams, atsidavė su tuo pasišventimu, kantrumu, nešališkumu ir ta broliška širdimi, kurią turint visi žinojo, stebėjosi ir didžiai gerbė. Mošinskis, nuolatinais apsigyvenęs Vilniuje, eina įvairias pareigas: gydytojo vaikų prieglaudoje, vėliau tampa šios įstaigos direktoriumi, tai vėl Vilniaus labdarybės draugijos narys ir jos direktorius, galiausiai paskiriamas vyriausiuoju Šv. Jokūbo ligoninės gydytoju. Čia atsivėrė plati erdvė daktaro Mošinskio talentams ir veiklai. Ši jo vadovaujama ligoninė įrengiama pagal užsienio ligoninių pavyzdį – jis pasiekė, kad ligoniniai, tvarkingai administruojami, pajustų kančių palengvėjimą skiriant veiksmingesnius vaistus. Daktaras Mošinskis,

26

Julijonas Mošinskis. Žr. šio leidinio p. 203, išnašą 7.

27

Konstantinas Tiškevičius čia nėra tikslus. Žr. minėtąją išnašą.

nenuilstamai darbuodamasis ir nepaliaujamai siekdamas kilnių tikslų, atkreipia dėmesį, kad dėl gerų akušerių mūsų krašte trūkumo ne viena neturtingos šeimos motina lieka be priežiūros gimdymo metu, dėl to arba ji pati neretai miršta, arba dėl neišmanančių moterų pagalbos vaikas tampa luošiu, invalidu. Siekdamas nugalėti šią kliūtį, iš vyresnybės išsirūpina leidimą atidaryti prieinamą akušerių mokyklą, ir pats, be atlyginimo, tik iš meilės žmonėms, įsteigia akušerių kursus ir šį mokslą dėsto neturtingoms paprastoms moterims. Savo paskaitose mūsų Mošinskis dėsto tokiu stiliumi, kad jį suprastų ta klasė, kuri jo klauso – aiškindamas paprastai, aiškiai ir suprantamai, daro šį dalyką prieinamą toms, kurias stengiasi išlavinti. Ne viena iš tų neturtingųjų, per trumpą Mošinskio kursų laiką išmokusi akušerijos meno, tapo naudinga moterimi. Ne viena motina, kuriai buvo sutrumpintos gimdymo kančios, siuntė dėkingus atodūsius šio gėrio kūrėjui, ne vienas vaikas, daktaro Mošinskio pastangomis gimęs sveikas, nesuluošintas, kai ateityje galės užsidirbti duonos ir graši, bus dėkingas uoliems jo norams rūpintis būsimųjų kartų sveikata, gal ir nežinodamas, kam už šį lobį skolingas, instinktyviai karšta malda jam už tai sumokės.

Nors ir daug reikalaujantis atsidavimo tarnauti kenčiančiai žmonijai darbas ištisomis dienomis, o neretai ir kiauromis naktimis daktarą Mošinskį vargino, jo veikliame gyvenime užtektinai liko laiko mokslui ir literatūriniam darbui. Mošinskis parašė ir dviem tomis Vilniuje 1844 m. išspausdino savo kelionės po Prūsiją, Saksoniją ir Čekiją aprašymą²⁸. Šiame darbe ne tik išsamiai papasakota apie Vokietijos universitetus, apie jų dėstomus kursus, klinikas ir visa kita, kas su jo mokslu susiję, bet kaip gražiai visur prisimenamas ir gimtasis kraštas! Kaip nuoširdžiai, gyvai ir kokiais puikiais žodžiais mūsų žemietis pasakoja apie Vilnių, apie Lietuvą, kuri jam svetimame krašte taip gyvai, taip ryškiai visada stovėjo prieš akis, visada jos šventą paveikslą savo širdyje nešiojo²⁹. 1841 m., sugrįžęs į tėvynę, daktaras Mošinskis parašė mokslinį traktatą, už kurį Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademija jam suteikė medicinos daktaro laipsnį³⁰. Jau eidamas tarnybas šio miesto įstaigose, kai jam gimė labdaringa mintis atidaryti akušerijos mokyklą, parašė jai knygėlę pavadinimu *Pierwsze zasady sztuki położniczej* („Akušerijos meno pagrindai“)³¹. Po to kilo mintis parašyti antrą, didžiai naudingą, kurią pirmą kartą išleido Vilniuje 1850 m.: *Rady dla matek, czyli Sposób utrzymania zdrowia kobiety, od narodzenia aż do późnej starości* („Patarimai motinoms, arba Moters sveikatos palaikymas nuo gimimo iki gilios senatvės“)³². Abi šios knygelės, labai gerai įvertintos medicinos autoritetų, pelnė jam mokslo šlovę. Dėl

28

Žr. Julian Moszyński, *Podróż do Prus, Saksonii i Czech odbyta w roku 1838–1839*, t. 1–2, Wilno, w Drukarni M[anesa] Romma, 1844.

29

Julijonas Mošinskis savo kelionėje dažnai prisiminimais nukrypavo į Lietuvą, o antrojoje savo knygos dalyje pateikia tiesiog istorinį Vilniaus ir jo apylinkių aprašymą. Žr. Julian Moszyński, *Podróż do Prus, Saksonii i Czech odbyta w roku 1838–1839*, t. 2, s. 256–275, [przyp.] 4.

30

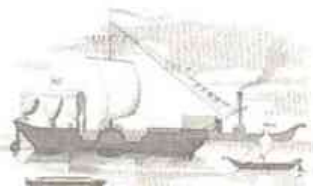
Medicinos daktaro laipsnis Julijonui Mošinskiui buvo suteiktas 1841 m. gegužę. Žr. *Tenotomia et myotomia, dissertatio inauguralis chirurgico-practica, quam Caesarea Academia Medico-Chirurgica Vlnensi ad assequenda doctoris medicinae jura et honores publice defendet Julianus Moszyński, podlachiensis medicinae magister, anno 1841 de mensis maji*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, MDCCCLXI [1841].

31

Žr. *Pierwsze zasady sztuki położniczej, które do potrzeb początkujących w tej umiejętności kobiet zastosował, a dla łatwiejszej nauki przez pytania i odpowiedzi ułożył Julian Albin Moszyński, z 9 tablicami figur na miedzi rytych*, Wilno, nakładem Księgarni Rubena Rafałowicza, 1855.

32

Žr. Julian Moszyński, *Rady dla matek, czyli Sposób utrzymania zdrowia kobiety, od narodzenia aż do późnej starości*,

to buvo išrinktas Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos nariu, keliskart rinktas ir jos prezidentu – o tai pareigos, kurias ėjo patys mokslingiausi buvusio Vilniaus universiteto profesoriai³³. Varšuvos medicinos draugija taip pat jį išrinko savo nariu – žymusis mūsų gydytojas neapsiribojo mokslo darbais, susijusiais su jo pašaukimu. Dar jis rašinėjo arba aprašomuosius, arba istorinius straipsnius į periodinius leidinius, ir jo vardas tapo žinomas mūsų literatūroje. Tokiu būdu Mošinskis turėjo net per daug teisių dalyvauti visuose šio krašto užsimotuose darbuose. Štai kai pirmą kartą įsisteigė Archeologijos komisija³⁴, daktaras Mošinskis buvo vienas pirmųjų į ją pakviestų narių³⁵. Iš visos širdies priėmė tą kvietimą ir taip pat labai nuoširdžiai pritarė šios mokslinės draugijos idėjai, jos tikslams ir darbams. Nepasidavė sunkiems prieštaravimams ir kebliams kliūtimis, kuriuos jos egzistavimo pradžioje mums teko išgyventi. Narsiai stojo į kovą: visu savo mokslu, bendrais siekiais ir visokeriopu asmeniniu uolumu prisidėjo prie naujai įsikūrusios draugijos šlovės. Darbavosi drauge su mumis įgyvendinant sumanymus ir darbus institucijos, kuri, susidorojusi su savo užduotimi, ateityje kraštui turėjo atnešti naudą ir garbę.

Ar reikėjo, kad nepalankus likimas pavydėtų mums šio žmogaus? Ar reikėjo, kad ankstyva mirtis ateitų paimti tokio naudingo krašto visuomenės nario, nutrauktų gyvenimą – tokį visavertį, tokį veiklų, tokį dar reikalingą ir naudingą tada, kai jau buvo nugalėtos sunkios grumtynės su savimi, su pasauliu, su aplinkybėmis, įveikti pirmieji sunkumai ir jau įeiti į tikresnę, saugesnę kelią, kuriuo einant, kaskart didesniu mokslu, išmąnytu, gilesniu žmonių ir dalykų pažinimu remiantis, jau buvo galima prisiimti atsakomybę už platesnius tikslus, kokius Mošinskis buvo sau iškėlęs. Ir viskas iškart pasibaigė! Žalias pilkapis numarino dideles mūsų viltis! Dėkingumo ašaros tų Vilniaus gyventojų, kurie kasdien labdaringą pagalbą, jo taip noriai teikiamą, patyrė, aplaistė kapą – ir aš savąsias ašaras paskyriau atminimui kolegos, kurį paskutinį kartą Neries krante pagerbiau brolišku apkabinimu. O kapas, kuris užvėrė tiek nepaprastų dorybių, tegul taps bendros pagarbos tikslu, tegul iš jo jaunesniosioms kartoms pražys tas didis mokėjimas, kaip reikia naudoti gyvenimą, tą brangiausią Dievo dovaną žmonijos naudai ir savo krašto šlovei³⁶.

z 6 tablicami figur litografowanych, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850. Antra, papildyta šios knygos laida pasirodė jau po autoriaus mirties, 1858-aisiais, Rubeno Rafalovičiaus spaustuvėje, šį kartą – be iliustracijų.

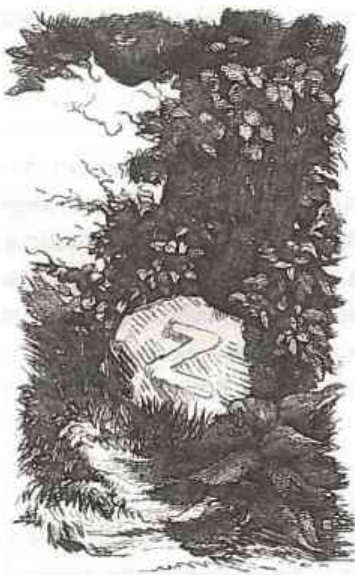
33
Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos nariu Julijonas Mošinskis buvo išrinktas 1842 m., tuo tarpu draugijos sekretoriumi buvo renkamas 1842–1845 ir 1847, o prezidentu – 1850, 1852, 1854 ir 1856 m. Žr. В[ладислав] Б[рониславович], Загорский, Императорское виленское медицинское общество (1805–1895), с. 203, 204, 247.

34
T. y. Vilniaus laikinoji archeologijos komisija.

35
Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nariu bendradarbiu Julijonas Mošinskis buvo išrinktas 1856 m. Žr. Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, s. 363.

36
Julijonas Mošinskis mirė 1857 m. rugpjūčio 22 (rugsėjo 4) d. nuo blaudzos flebito. Jo mirtis sukretė visą Vilnių, sakoma, kad laidotuvėse (palaidotas Rusų kapinėse) dalyvavo vos ne visi miesto gyventojai. Laidotuvų liturgi-

ją atliko jau Konstantino Tiškevičiaus minėtas vyskupas Vincentas Lipskis, o gedulingą kalbą pasakė Mošinskio bičiulis, taip pat minėtas klebonas Jonas Menjė. Plačiau apie tai žr. „Julijan Albin Moszyński, rzecz, czytana na posiedzeniu Wileńskiej Archeologicznej Komisji, dnia 11 października 1857 r[oku], przez rzeczywistego członka A[dama] H[onorego] Kirkora“, *Teka Wileńska*, t. 2, 1857, s. 13–14 (taip pat žr. šio straipsnio atspaudą: Adam Honory Kirkor, *Wspomnienie o Julianie-Albinie Moszyńskim*, Wilno, drukiem Teofila Glücksberga, 1857); В[ладислав] Б[рониславович] Загорский, *Императорское виленское медицинское общество (1805–1895)*,

Neries pakrantės augmenija

XVII

Vos tik atsisveikinau su savo kolegomis, o jau ir diena prašvito. Ne laikas mums buvo ilsėtis – reikėjo darbuotis. Su aušra neliko ir giedros, ir tas oras, kurio nedrumstė nė menkiausias vėjelis, kuris buvo toks palankus mūsų naktinei puotai, ūmai pasikeitė: nelauktai užėjo debesys ir iškart ėmęs lyti smulkus lietus perėjo į gausų, net liūtinį ir, visą dieną negailestingai merkdamas, trukdė dirbti. Prieš man nuplaukiant nuo kranto iš nakvynės vietos, kurios brangius prisiminimus išsaugojau visam laikui, esant 15° šilumos, barometras rodė 29° 6,0'.

Nuo vyskupų palivarko plaukiant toliau, patenki tarp nuostabiausių krantų. Kairėje palei Nerį¹ vis dar driekiasi grandinė kalnų – tie vaizdingieji Paneriai, mišku apaugę, didelių daubų ir gilių bedugnių suskaidyti. Ten, kaip tvirtina Bernatavičius², turėjo stovėti senas bokštas, paskutinis apleistos ir mūsų senovės tyrėjams

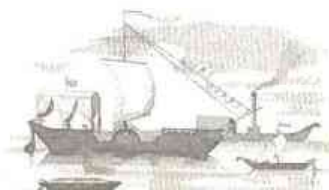
c. 94, примеч. 18. Tiškevičius savo knygą ketino papuošti ir Mošinskio portretu, kurį turėjo nupiešti Marcelinas Januševičius. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių, 1857 m. gruodžio

13 (25) d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 348v. Apie Mošinskį taip pat žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 98–99, išnaša 97. Atrodo, kad ir Mošinskio biografijos duomenis Tiškevičius bus per-

pasakojęs iš Adomo Honorijaus Kirkoro kalbos.

¹ Orig.: „Nad Nerysą“.

² Feliksas Bernatavičius.

nežinomos piliavietės ženklas, nuo kaimelio skiriamas nedidelio upokšnio*. Tarp šių kalnų prieš daugelį metų įvairaus plauko bėgliai ir valkatos slapstydami ne sykį grasino keleiviams ir, susibūrę į didelę gaują, vadovaujami kažkokio Pekarskio³, dideliu užmoju, panašiai kaip italų ar ispanų banditai, rengė plėšikiškus žygius į kaimyninius dvarus. Dešinėje Neries krantas ne mažiau vaizdingas. Tiesa, jo nepuošia tokie dideli kalnai, bet užtat aukštumos gražiai apžėlusios, tarp jų slėniai, kaitaliodami su dirbamais laukais, vis išlendančiais iš už kalnų, tolumoje apaugusių mišku, skuba prie gražių Neries krantų. Tose lygumose nuolat matyti pavienės sodybos. Plaukiančiojo upe jos nepribloškia nei savo grožiu, nei turtingumu. Tai užusieniai, kitados priklausę Vilniaus kapitulai, o šiandien – valstybiniai. Beveik visada – tai vienas beveik palaikis namelis, dengtas šiaudais, aplink kurį skurdūs ūkiniai pastatai. Tos sodybos, nepasižyminčios turtingumu, praeivio nestebina ir išpuoselėtu žemės ūkiu. Žmonės, įsikūrę arti miesto, kuris kasdien už viską moka grynais pinigais, visai kitaip ir kur kas prasčiau ūkininkauja už nuo miesto atokiau gyvenančius žemdirbius, kurie turi stropiai ir darbščiai dėti grūdėlį prie grūdelio ir laukti pirklio. Čionai tuščia arklidėje, tuščia tvarte, tuščia svirne ir viralinėje, nes kiekvieną sumaltą saują grūdų, kiekvieną ryšulį šiaudų, vos atvestą veršį, vištą, kiaušinį – viską neša į miestą ir keičia į gryną pinigą. Vietiniai gyventojai priprato gyventi iš grynųjų, priprato prie šios netvarkos ir papročių sugedimo, kuriuos miesto gyvenimas taip primygtinai siūlo, jie skurdžios išvaizdos, dažniausiai dykinėtojų fizionomijomis, gyvendami viena diena, jokių ūkio atsargų paprastai nekuria, nes jei jų į miestą patys neneštų, gudrus Vilniaus izraelitas ateitų ir iš namų turtą išneštų. Šių sodybų gyventojai, kaip laisvieji žmonės, itin dažnai čionai keisdami, plačiau nemąsto apie rytojų, neprideda rankos savo būstams pagerinti, todėl ir išorinis, ir vidinis šių pakrantės gyvenviečių skurdas daro nemalonų įspūdį.

Čionai Neries gruntas vėl akmenuotas. Niekur per visą savo kelionę šia upe nesusidūriau su tokia daugybe pragaištingų akmenų vienam daikte kaip šioje „mūs upelių gimtinės“⁴ vietoje. Pilna joje visokių – ir didesnių, turinčių savo vardus, ir mažesnių, bevardžių, bet vis tiek klastingų akmenų, per kuriuos plaukiantysis patenka į daugiau ar mažiau pavojingas révas. Taigi pirmoji réva, kurią po nakvynės perplaukėme, vadinosi Panerė⁵. Už jos – pavojingas akmuo, nežinia kodėl vadinamas Trinkt boba⁶, toliau – akmuo Butelis⁷, gal dėl savo

* F[eliks] Bernatowicz, *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, t. 3, s. 78 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 21, išnašą 83. Tačiau šios informacijos vietą Bernatovičiaus knygoje Tiškevičius nurodė nepreciziškai – turėtų būti: „s. 78–79“. – R. G.]

3 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje garsų to meto nusikaltėlių, plėšiką Dionizą Pekarskį (tikr. Dionizas Peška), kilusį iš Gardino apskrities. Pekarskio gauja, be kitų vietų, kurį laiką veikė ir Paneriu miš-

kuose. Vienas didžiausių šios gaujos įvykdytų nusikaltimų – Trinitorių bažnyčios apiplėšimas. Plačiau apie tai žr. Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000, p. 106, 124–126 ir kt.

4 Tai ir vėl Adomo Mickevičiaus kūrinių žodžiai. Žr. šio leidinio p. 1–2, išnašą 1.

5 Orig.: „Ponarką“. Ši réva, kaip nereikšminga, neįtraukta į Konstantino Tiške-

vičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

6 Orig.: „Stuk-baba“. Už šio pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič. Šį akmenį, esantį ties Smilgių kaimu, mini ir Česlovas Kudaba. Žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 116.

7 Orig.: „Butel“.

plokščios apačioje ir siaurai viršuje užsibaigiančios formos, tarsi primenančios didelį butelį, žmonių taip pavadintas. Kitas akmuo – Jautis⁸. Tai vėl du akmenys, pragaištingi plaukiantiems, greta vienas kito gulintys: iš jų vienas Padlininkas⁹, kitas – Razbaininkas¹⁰, aiškiai gavęs vardą nuo to, kad į jį laivai sudūžta. Paskui akmuo, vardu Puodžius¹¹. Čionai, tarp dviejų užsienių – Statkovščynos dešiniajame krante ir Saidžių kairiajame, Neris, iki tol tekėjusi Vilniaus apskrities viduriu, pradeda eiti Vilniaus ir Trakų apskričių riba. Už tų dviejų užsienių, pačiame upės viduryje, guli akmuo, lietuviškai pramintas Velniamindžiu¹², o lenkų kalba, kaip man vietoje paaiškino, turi reikšmę „mindyti velnią“¹³. Rusinai sielininkai, kuriems jis ne kartą tikriausiai pridarė kliaučių, jį praminė Kirmėliniu¹⁴. Čia pat, už to akmens, iš gilios daubos dešiniajame Neries krante, įteka upeliukas, vadinamas Saide, ir nuo tol prasideda ta didelė ir grėsminga, sėbrinė, Neries upeiviams rėva, visuotinai vadinama Saide¹⁵. Čia Neris siekia iki 45 sieksnių pločio, linkdama į kairę, į vakarus, brėžia didelį lanką, siekiantį bemaž varstą ilgio.

Tos pavojingos rėvos krantai gana kalnuoti, o vandens srovė joje tarp daugybės akmenų, kyšančių iš vandens, daugiausia baimės įvaro. Ir vos buvo išvengta pavojų susidūrus su Velniamindžiu, vanduo jau nunešė į didelę, povandeninių akmenų pilną apyrbę, vadinamą Rakava¹⁶, iš kurios, kai laivavedys laimingai išvairuoja, vanduo laivą lanku sparčiai neša į kairę, tiesiai ant didelio akmens, šiek tiek dešiniau upės kranto esančio, laivybos Nerimi istorijoje pavadinto Signetu¹⁷ arba Raudonuoju akmeniu¹⁸. Kai jį laivas sėkmingai aplenkia, išplaukia sveikas iš tos grėsmingos rėvos, kurios gale – mažas bevardis upeliukas, taip pat iš gilios daubos kairiajame Neries krante ramiai su ja susilieja. Be nuostolių persigavęs per šią rėvą, mano laivas sustojo prie kranto ir pagal mano įvestą paprotį, nors liūtinis lietus stengėsi pakenkti darbui, ponas Šantiras¹⁹ ją matavo ir braižė. O aš tuo tarpu, per kelių valandų kelionę permirkęs lietuje, nuėjau džiiovintis į karčemą, stovinčią šios rėvos gale, ant kalvos. Ta ankšta nešvari karčemėlė prie Neries kranto pastatyta tik sielininkams: vieni jų, kurie laimingai pavojingą rėvą įveikė, savo triumfą čionai džiaugsmingai užgeria, kiti, kuriuos nelemtas likimas ar nesugebėjimas vairuoti laivo buvo užplukdęs ant Signeto, joje savo širdgėlą malšina. Žodžiu, už-

8
Orig.: „Wól“.

9
Orig.: „Podlinnik“.

10
Orig.: „Rozbójnik“.

11
Orig.: „Hanczar“.

12
Orig.: „Wilnamindis“.

13
Apie šį akmenį žr. Vykintas Vaitkevičius, Valentinas Baltrūnas, *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*, p. 44.

14
Orig.: „Czerwiwikiem“.

15
Kitaip – Soidė. Orig.: „Sojdzia“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 64. Šios rėvos brėžinį žr. šio leidinio antrame priešlapyje, brėžinį 6. Atkreiptinas dėmesys (už šį pastebėjimą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui), kad ši rėva, skirtingai nei kitos, brėžinyje pavaizduota labai netiksliai, neatitinka jokių panašioms planams keliamų reikalavimų. Gal išmatuota neatidžiai, gal pritrūko matavimo duomenų? Kad ir kaip ten būtų, apie upeivių potyrius plaukiant per šią rėvą žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 119–120. Dauguma didžiųjų rė-

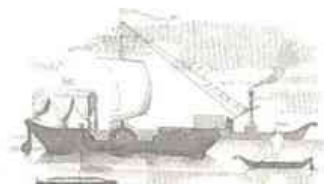
vos riedulių po 1931 m. potvynio buvo išvilkti iš upės vidurio į pakraščius. Kai kurie, tarp jų ir Velniamindis, iš upės buvo ištraukti dar anksčiau. Plačiau apie šią rėvą žr. Vykintas Vaitkevičius, Valentinas Baltrūnas, *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*, p. 44–45.

16
Orig.: „Rakowo“.

17
Orig.: „Sygnetem“.

18
Orig.: „Kamieniem czerwonym“.

19
Jurgis Šantiras.

eigos šeimininkas tiek džiaugsmui, tiek liūdesiui turėjo tą patį vaisį. Karčema buvo dvarininko Ilakavičiaus nuosavybė. Tuo laiku jos nuomininkas buvo kažkoks Vilniaus miestietis, pavarde Baranovskis, kuris, keliolika metų išgyvenęs Trakų apskrityje, čionai nuo pavasario persikėlė smuklininku. Gausioje jo šeimoje buvo dvi dukros, augesnės už kitus vaikus. Vyresnioji buvo vardu Grasilda, o jaunesnioji – Steputė. Abi mergelės sumanios, drąsios ir šnekios. Diktavo man liaudies dainas, dainuojamas Trakų apskrityje – vietoje, kur jos gimė ir praleido vaikystę. Taigi šis vizitas į karčemą veltui nenuėjo, nes čia kelias valandas besiilsint buvo užrašytos man padainuotos ar padiktuotos liaudies dainos. Kelių valandų tos dienos kelionė, kad ir kokia šlapia ir atgrasi buvo, į mano elgetos krepšį atnešė Saidės rėvos planą ir liaudies dainų iš Trakų apskrities dainynėlį.

Kai atlikome savo darbus, kai įkyrus lietus lyg ir liautis pradėjo, atsisveikinau su savo kaimo dainininkėmis ir patraukėme toliau – visą laiką tarp žavingiausių krantų ir putojančių rėvų grėsmingų akmenų, kurie Saidėje nesibaigė. Tą dieną mums dar teko įveikti: Alksnyno²⁰ rėvą, Kiaulės²¹ rėvą, kurios viduryje didelis Kiaulės²² akmuo, ir šiek tiek arčiau kranto trys mažesni, vadinami Paršiukais²³. Toliau – Uždangos²⁴ rėvą. Už jos – akmuo, vardu Kumpis²⁵. Už jo prie kairiojo kranto gulintis didelis akmuo dėl savo įdubos viršuje pavadintas Balnu²⁶. Už jo – nedidelę Purvės rėvą²⁷. Ją įveikę, kai jau pasirodė vakaro sutemos, prisiryžėme prie dešiniojo kranto poilsiui. Prieš pat saulėdydį oras visiškai pasikeitė. Po trijų dienų kaitros, po šilto visą dieną pylusio lietaus ūmai persmelkė veriantis šaltis. Vėl į mus papūtęs šiaurės vakarų vėjas trukdė greičiau plaukti, vėl teko lįsti į vos prieš kelias dienas nusimestus kailinius. Termometras rodė 13° šilumos, o barometras – 26°3'. Ir čionai, kaip ir prieš Vilnių, Neries pakrančių gyventojų galvijai ganėsi vandenyje, ėsdami maurus. Viena iš įdomesnių išvadų, kurią pasižymėjau savo kelionėje, buvo ta, kad pakrančių apylinkių galvijai, besiganantys mauruose ir nepaliaujamai jų ieškantys vandenyje, nedvesia nuo jokios epidemijos. Beje, ir Neries krante įsikūrusias gyvenvietes aplenkė baisioji cholera, nors jau kelis kartus siautėjo mūsų krašte ir nušlavė tūkstančius gyventojų.

Karmaziniškių²⁸ karčemos, kur šiandien man teko nakvoti, šeimininkas, su kuriuo kelias valandas kalbėjau, žmogus nuovokus, supratęs mano kelionės tikslą, papasakojo man, kur prie Neries krantų esama įdomesnių

20
Orig.: „Oleśnik“. Už šios rėvos pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič.

21
Orig.: „Świnią“.

22
Tas pat.

23
Orig.: „Podświnkami“.

24
Orig.: „Zawiesa“. Už šio pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą esu dėkinga Ninai Petkevič ir Gendrikui Petkevič.

Kitaip – Zaviesos *vel* Zaviesų rėva. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 64.

25
Orig.: „Kumpie“.

26
Orig.: „Kulbaką“.

27
Kitaip – Purvų rėvą. Orig.: „Purwa“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 64. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta į Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį. Apie

Purvę ir kitas Neries rėvas bei akmenis, apie juos kaip baltų mitologijos paveldo vertybę žr. Vyktintas Vaitkevičius, „Baltų mitologijos paveldas“, *Tarp Vilniaus ir Kernavės*, sudarytojai Vyktintas Vaitkevičius, Audronė Žičkutė, Kaunas: Lututė, 2008, p. 60–69.

28
Orig.: „Karmazyniszki“. Be abejonės, Konstantino Tiškevičiaus minimos Karmaziniškės – tai dabartinis Karmazinių kaimas, garsėjantis savo pilkapynu. Apie šį 1997 m. tyrinėtą pilkapyną žr. Vyktintas Vaitkevičius, Valentinas Baltrūnas, *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*, p. 196.

apyrubių ir gražių senovinių pilkapių. Įspėjo mane, kad Padvariuose, dideliame kalne, iškilusiame virš Neries, yra skliautuoti požemiai, kurių iki tol niekas netyrė. Daug kitos panašios jo suteiktos informacijos užsirašiau, nes norėjau tai patyrinti tolesnėje mano kelionėje.

Netoli nuo Karmaziniškių, dešiniajame Neries krante, gražiame jos vingyje įsikūręs Elniakampis – visame krašte žinomas savo drobės balyklomis²⁹. *Welnui-kapas* lietuviškai reiškia „Velnio kampas“. Dėl to priešais šią gražią apyrbę, kur velniai sau kampą pasirinko, su juo tarsi slaptu ryšiu susijęs kairiajame upės krante stovi kalnas, žmonių vadinamas Peklynės, t. y. Pragaro kalnu³⁰. Nors dabartiniai vietos gyventojai su šiais pavadinimais jokių liaudies padavimų nepasakoja, tačiau to kalno vengia ir dėl kažkokios nepaaiškinamos baimės jį lenkia.

Plaukdamas nuo Vilniaus, mūsų upės krante, tarp ten įsikūrusių užsienių ypač dažnai sutikdavau pavadinimus: Karmazinas, Karmazinėlis, Karmaziniškės³¹. Žodžiu, dalį Neries plaukiau vien tik tarp karmazino³². Pirminio šių sodybų pavadinimo, kuris taip dažnai kartojamas patraukė mano dėmesį, kilmės iš pakrantės gyventojų išklausti negalėjau, nes jie, dažnai keisdami gyvenamą vietą, apie senąsias jų tradicijas visiškai nieko nežinojo. Tačiau man kilo mintis, kad tos pakrantės sodybos kitados galėjo būti gyvenamos pačių senųjų kontušinių bajorų, kuriuos pas mus, kaip žinau, vadino karmazinais, ir tuo jie skyrėsi nuo valstiečių luomo ir netgi nuo vėlesnės kilmės bajorų. Tad nuo to, drįstu manyti, šios pakrančių vietovės gavo tą vardą ir iki šiol vadinamos Karmazinais³³. Taigi, viename tų Karmazinėlių³⁴, puikioje vietoje ant kalno įsikūrusių, rengiausi nakvoti. Birželio 27 dienos rytą vėjas, dar naktį kilęs, vis labiau stiprėjo. Tad šią dieną įsiaudrinusia Nerimi visai neteko plaukti. Mūsų laivavedys Diedulis iš pat ryto mane perspėjo, kad nepajudės iš vietos, nes, plaukdamas stačiai per akmenis, esant tokiam priešiniam vėjui, už laivą neatsako. Nebuvo kas daryti – prieš vėją nepapūsi, tad visą dieną stovėjome, dorojome savo atsilikimus albumuose ir protokole. Kai baigėsi ir ši veikla, savo ruožtu pradėjau klausinėti namų šeimininko, ar šioje apylinkėje nesama kokių vietinių padavimų, kokių nors apyrbų ar pilkapių? Šeimininkas, rodydamas ranka į už jo namų esantį šilą, tarė:

– Čionai iškart, Pone, yra pilkapiai, – ir, pasiėmęs kepurę, patraukė priekyje mūsų rodyti mums kelio.

Taip pat žr. Gintautas Vėlius, „Karmazinių pilkapyno tyrinėjimai 1997 m.“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 169–171.

29

Plačiau apie žymiąją Elniakampio (kitaip – Velniakampio) dvaro audinių balyklą žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, *Tarp Vilniaus ir Kernavės*, p. 104.

30

Orig.: „Góra Peklina, to jest Piekielna“.

31

Orig.: „Karmazyn, Karmazynek, Karmazyniszki“. Dėl šios pavadinimų įvairovės ir toliau tekste nurodant „karmaziniškus“ vietovardžius laikomasi originalo.

32

Karmazinas (lenk. „karmazyn“, turk. „kyrmyzy“) – ryškiai raudonos spalvos plonas gelumbinis audinys arba tiesiog raudonos spalvos organinis dažiklis ir dažai audiniams dažyti. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje karmazininės spalvos drabužiai rodė priklausymą kilmingųjų luomui, todėl perkeltine prasme kar-

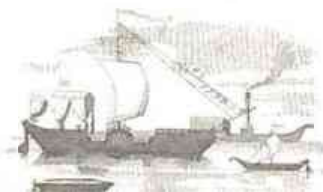
mazinas – turtingo bajoro sinonimas. Smulkieji bajorai neturėjo lėšų brangiems karmazininiam drabužiams ir nešiojo pilkus, naminio milo, kurie buvo pašaipiai vadinami „šaračkomis“ (lenk. „szary“ – pilkas). Išsamų karmazino aprašymą, jo etimologiją žr. Rimantas Jasas, „Žodynėlis“, p. 882.

33

Orig.: „Karmazynami“.

34

Orig.: „Karmazynków“. Konstantino Tiškevičiaus minimi Karmazinėliai – tai tas pats dabartinis Karmazinių kaimas.

Iš tikrųjų netoli nuo Neries kranto, gražiame, švariai užlaikomame pušyne, iškilaus kalno šlaite buvo kelio-lika didelių pilkapių. Mano žmonės ėmėsi kastuvėlių. Tie pilkapiai pagal šios Lietuvos dalies senovinį paprotį buvo apjuosti dideliais akmenimis, bet radau tik žymių, kad kadaise čia jų būta – aplink įvairaus dydžio duobutės, tarytum seni kadaise ten buvusių brangakmenių aptaisai³⁵. Mano vedlys, matydamas, kad tas duobutes smalsiai apžiūrinėju, tarsi man jos kokią neišsprendžiamą mįslę būtų užminusios, paaiškino:

- Tai paimta bažnyčiai.
- Kokiai bažnyčiai? – paklausiau.
- Dūkštų, Pone, – atsakė man.

Sumanymas statyti Dūkstose mūrinę bažnyčią taip išgarsėjo visoje Lietuvoje, kad nebuvo asmens, negirdėjusio šio vardo, nepaaukėjusio šiai bažnyčiai nors grašio³⁶. Nebuvo žmogaus, kuris nebūtų girdėjęs apie ten mūrijamos bažnyčios puikumą. Smulkiai nežinodamas vietovių šiame mūsų šalies krašte, nežinojau ir nenujaučiau, kad tos garsiosios Dūkštos taip arti Neries krantų. Tas atradimas buvo pati maloniausia staigmena mano kelionėje. Apie šią vietą nežinojau ir tikrai būčiau ją aplenkęs, jeigu ne priešinis vėjas, – jis čionai sulaukė prieš mano valią.

- Argi Dūkštos taip arti? – nusistebėdamas paklausiau savo vedlio.
- Čia pat, už miško, – rodydamas ranka į kelią, vedantį į mišką, atsakė man.

Taigi Dūkštos, toji savo gražumu visame krašte tokia garsi bažnyčia, pastatyta be jokios fundacijos, tik uolaus ir maldingo klebono stipria valia ir kruvinu darbu surinktomis aukomis, – taip arti manęs!

- Eikime ten, – tariau savo kolegoms.

Palikę kasinėjusius pilkapius darbuotis, patraukėme mums nurodytu takeliu. Ši Neries pakrantės vieta tokia puiki, kad net ir tas siauras vingiuotas takelis į Dūkštas, kuriuo traukėme, buvo nuostabi natūrali dauba, skirianti du didelius mišku apaugusius kalnus. Takelis vis vinguriuoja palei vagą gražaus upokšnio³⁷, dabar išdžiūvusio, bet pavasarį tikriausiai surenkančio visus iš kalnų tekančius vandenį ir linksmi triukšmingai bėgančio per akmenis, kad savo vandeniui pastiprintų motiną Nerį. Tenuėjus vos pusę varsto tuo gražiuoju takeliu, išeinama į tokį pat labai kalnuotą lauką. Iš tą aukštumėlę skiriančių griovų kairėje pusėje pradeda kysčioti garsiosios bažnyčios bokšto viršūnė su baltu, iš tolo spindinčiu kryžiumi.

Iš tikrųjų, apžiūrėjus šią didžiulę savo apimtimi, iš akmenų ir raudonų plytų, šiek tiek primenančią gotikinę, puikios apdailos šventovę, kuri ne tik kuklioje kaimo parapijoje, tačiau ir bet kurioje sostinėje pastatyta savo gražumu ir dydžiu galėtų pritraukti praeivį, negalima nesistebėti, neįmanoma neišreikšti didžiausios garbės ir pagarbos tam, kas ją pastatė tik tvirtai tikėdamas Dievo pagalba, būdamas geležinės valios ir kruvinai dirbdamas.

35

Plačiau apie Karmazinių pilkapyną ir jo tyrimus žr. Aleksiejus Luchtanas, „Metalų epocha“, *Tarp Vilniaus ir Kernavės*, p. 40–43, 45, 46 ir kt.

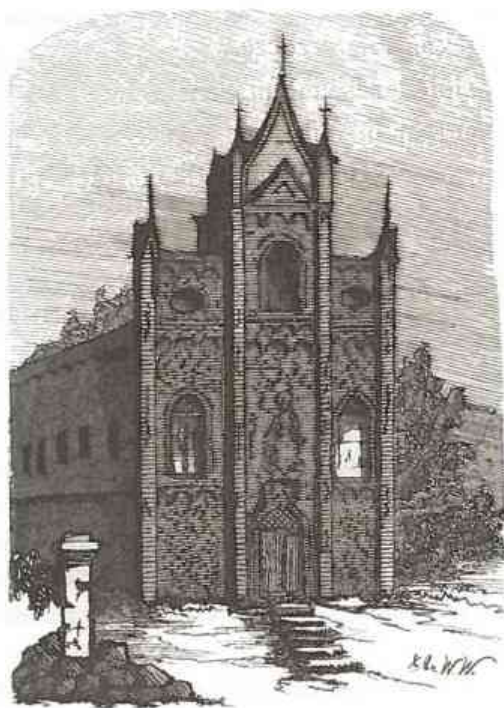
36

Ir šių laikų tyrėjai Dūkštų bažnyčios statybą vadina „kunigo ir parapijiečių pasiaukojimo pavyzdžiu“. Žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 91. *Tarp*

aukotojų ištis būta itin žymių asmenybių, tokių kaip kompozitorius ir dirigentas Stanislovas Moniuška (Stanisław Moniuszko, 1819–1872) ar anksčiau minėtas rašytojas, vertėjas, teologas, memuaristas, būsimas Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis (apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 100, išnašą 5).

37

Tikriausiai čia kalbama apie vadinamąją Karmazinių griovą (lenk. „Karmazyński Rów“) Karmazinių pilkapių teritorijos vakaruose, kuri šį pilkapyną dalija į dvi dalis. Ji dažnai minima pasakojimuose, bet tikrinio vardo neturi. Žr. Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vyktintas Vaitkevičius, „Vilniaus apylinkių pavimimai“, *Tautosakos darbai*, t. 33, 2007, p. 216–217.

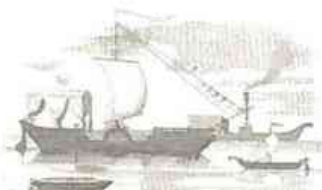
Dūkštų bažnyčia

Išties reikia nepaprastai tikėti Viešpaties Dievo malone ir būti didelio dvasios skaistumo, turėti tiek pilietinės narsos ir neišsenkančios kantrybės, kad imtumėis tokio didelio darbo be pinigų, be jokių materialinių priemonių, beveik neturint vilties. Tas žmogus, ryžęsis tokiam sumanymui, yra dabartinis Dūkštų klebonas kunigas Dembinskis. Ėjęs aukščiausias pareigas tėvų pijorų kongregacijoje, nes buvo šio ordino panaikinimo metu ir rektorius, ir provincijolas, apsigyveno Dūkštose, kitados pijorų valdoje. Ten pradėjo ir baigė šį nepaprastą darbą. Turime matyti visą krikščionišką to pamaldaus kunigo nuolankumą, kuklumą ir savęs išsižadėjimą, kad iš širdies gelmių šio krašto ir jo tikėjimo vardu pareikštume jam pagarbą ir įvertinimą, kurių jis nusipelnė. Visada energingas ir niekada nepavargstantis, su neprilygstamu išsižadėjimu, nunešiotu apavu, naminiu drobės apsiaustu, su lazda rankoje eina kaip amžinas piligrimas apie naujai pastatytą bažnyčią, nuolat pridėdamas kokią nors smulkmeną jos papuošimui: tai puoselėja gėles jo pasodintame ir gražiai prižiūrimame darželyje, tai įrengia sergantiesiems mineralinio vandens šaltinį, trykštantį gražiame slėnyje prie Dūkštos upeliuko, tai galop atlieka ir parapijos administratoriaus bei šeimininko pareigas³⁸.

38
Konstantinas Tiškevičius čia mini buvusį pijorų provincijolą Ignaciją Dembinskį (Ignacy Dębiński, vienuolio vardas – Joachim, lenk. „Joachim“, 1800–1869),

žinomą filosofinių ir religinių raštų, tarp jų – ir garsiojo Friedricho Schlegelio (1772–1829) kūrinių vertėją. Žr. Fryderyk Szlegel, *Filozofia życia*, z francuzkiego tlómaczenia ks. Guénot przełożył

na język polski i objaśnił stosownemi uwagami ks. Joachim Dębiński, t. 1–2, Wilno, w Drukarni Dyecezalnej u xx. Missjonarzy na Górze Zbawiciela, 1840. Apie Dembinskį ir naujosios Dūkštų

Dūkštos upelis, nuo kurio ir parapija gavo savo pavadinimą, lyg ir kildinamas nuo lietuviško žodžio *duk-saju*, *duksauje*, *duksanty*, kas reiškia dūsauti, trokšti, geisti. Jeigu tai paraidžiui taikytume dažnai išdžiūstančiai upei, kurioje dūsta žuvis, lietuviškai pasakytume vienu žodžiu – *duksta*, t. y. dūsta. Taip sakoma ir apie alų ir kitus blogai užkimštus gėrimus, o todėl išsivadėjusius – *izduka*, t. y. išsikvėpė. Kitados turėjo ir Dūkštos upė išdžiūti, ir žuvis joje užtrokšti, jeigu jai duotas tas lietuviškas pavadinimas³⁹.

Dūkštos bažnyčios vidaus grožis visa kuo atitinka jos išorinį puikumą, yra skoningas ir tinkamai išbaigtas. Visų trijų jos altorių paveikslus piešė dailininkės mėgėjos. Yra ten Dievo Motinos paveikslas, pieštas ponios Skirmuntienės⁴⁰, antrasis paveikslas – grafienės Čapskienės⁴¹, o panelės Kenevičiūtės⁴² ir tapytojo Chruckio⁴³ paveikslai patalpinti nešiojamajame altorėlyje. Chruckio ir panelės Kenevičiūtės paveikslai kitus pranoksta kolorito grožiu ir išbaigtumu. Mažame altorėlyje prie bažnyčios kairiosios sienos – kartu jis ir altorius, ir krikštykla – įdėtas nedidelis Dievo Motinos atvaizdas. Šis paveikslėlis buvo mėgstamiausias Adomo Mickevičiaus

bažnyčios statybą taip pat žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 91.

39

Ši ir tolesnė Konstantino Tiškevičiaus pasakojimo eiga rodo, kad rašant Dūkštų bažnyčios statybos istoriją didelę įtaką jam darė 1860 m. išspausdinta Vladislavo Sirokomlės kelionių knyga. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, Wilno, nakładem księgarza A[brahama] Assa, 1857, 1860, s. 77–88.

40

Turima omenyje dailininko Henriko Dmachausko mokinė, žinoma ano meto dailininkė ir skulptorė, vėliau – 1863–1864 m. sukilimo dalyvė, tremtinė, garsiosios istorikės Konstancijos Skirmuntaitės (Konstancja Skirmuntówna, 1851–1934) motina Elena Skirmuntienė (Helena z Skirmuntów Skirmuntowa, 1827–1874), savo talentą tobulinusi Berlyne, Vienoje, Romoje. Plačiau apie Skirmuntienę žr. *Z życia litwinki (1827–1874)*, z listów i notatek złożył Bronisław Zaleski, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1876. Taip pat žr. *Rzeźby Heleny Skirmuntowej (1827–1874)*, fotografie

Józefy Bułhakówny (Warszawa), Pińsk: Wydawnictwo córki artystki Koństancji Skirmuntówny, 1930. Apie ją taip pat žr. „Skirmuntt Helena“, *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka: malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, opracował Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2005, s. 197; Anelė Butkuvienė, „Motina ir dukė“, Anelė Butkuvienė, *Garsios Lietuvos moterys: XIV–XX a. pirmoji pusė*, p. 191–195.

41

Galbūt teisininko, visuomenės veikėjo, sukilėlio, tapytojo, grafiko, dailininko, gamtininko, Kauno gubernijos bajorų maršalo, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario steigėjo, vadinamojo geradarijo, grafo Marijono Čapskio (Marian Czapski, 1816–1875) žmonos Justinos Čapskienės (Justyna z Rostrowskich Czapska, 1816–1856)? Juolab, kad Čapskis taip pat buvo vieno iš Dūkštų bažnyčią puošiančių paveikslų autorius. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 86.

42

T. y. Jadvygos Kenevičiūtės (Jadwiga Kieniewiczówna vel Keniewiczówna, 1825–

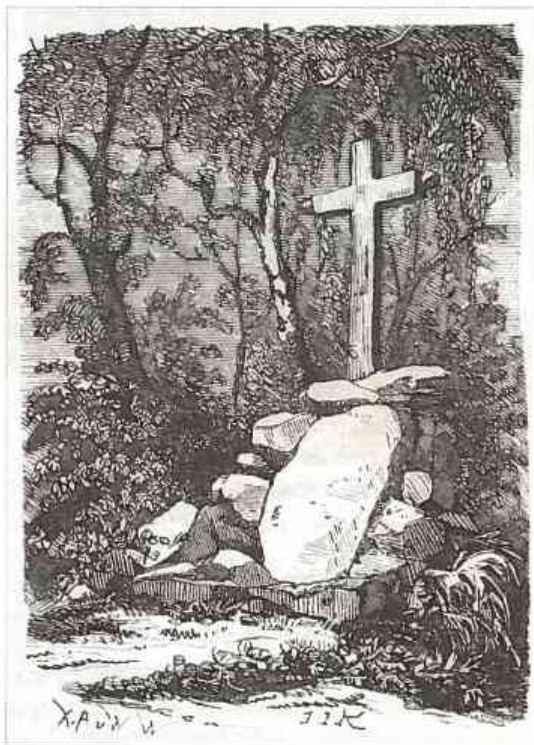
1892). Žr. Ten pat. Beje, Vladislavo Sirokomlės knygoje bus įsivėlusios korektūros klaida: išspausdinta „Kleniewiczówna“, o ne „Kiniewiczówna“ vel „Kieniewiczówna“. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 86. Šią klaidą kartoja ir kai kurie šių dienų tyrėjai. Kad ir kaip ten būtų, Kenevičiūtė ir Elena Skirmuntienė siejo nuoširdi bičiulystė, manoma, kad pastaroji savo bičiulės paveikta palinko į religinę tematiką. Plačiau apie Kenevičiūtę, jos kūrybą žr. Jolanta Polanowska, „Skirmuntowa Helena“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 38 (2), z. 157, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1998, s. 187; „Kieniewiczówna Jadwiga“, *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka: malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, 2005, s. 106.

43

T. y. žymus tapytojas, Juozapo Oleškevičiaus mokinys Jonas Chruckis (Jan vel Ivan Chrucki, 1810–1885). Apie kitus Dūkštų bažnyčios dailininkus žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 86.

paveikslas. Po poeto mirties per varžytines Paryžiuje nupirkta vienos lenkų damos su dviejų šimtų sidabro rublių priedu, tarpininkaujant visiems žinomam įžymiajam mūsų poetui Antanui Eduardui Odinecui⁴⁴, buvo persiųstas Dūkštų bažnyčiai. Šis paveikslas turi įdomią istoriją, o itin pikantiškas jos smulkmenas žino ponas Odinecas, kuris jas su jam būdingu talentu dėsto, o ir apskritai mėgsta apie tai pasakoti. Taigi, jei kuri mano skaitytoją domina šios istorijos detalės, kreipiu jį pas poną Odinecą.

Kapinėse už bažnyčios, tarp senų išlaidžių pušų matyti tarsi grota iš didelių, nugludintų, negrabiai sudėtų akmenų. Virš jos iškilęs kryžius su Išganytojo statula. O grotos išorėje, nuo bažnyčios pusės – tamsi glotni akmeninė plokštė su auksiniu įrašu skelbia praeiviams, kad šis paminklas pastatytas nusipelnusiems mokslui pijorams vienuoliams: Golianskiui, Seradzkiui, Danilavičiui ir Glogovskiui, mirusiems įvairiu laiku⁴⁵.

Paminklas Lietuvos pijorams Dūkštose

44

Apie Antaną Eduardą Odinecą taip pat žr. šio leidinio p. 197, išnašą 44. Faktą, kad šis Dūkštų bažnyčios paveikslas priklausęs Adomui Mickevičiui, mini ir Vladislovas Sirokomiė. Žr. Władysław Syrokomię, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 86. Stanisła-

was Lorentzas nurodo ir šį paveikslą Paryžiuje nupirkusios „lenkų damos“ pavardę – Vodpolovienė (orig.: „Wodpołowa“). Žr. Stanisław Lorentz, *Wycieczki po województwie wileńskiem*, Wilno, nakładem Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1932, s. 28.

45

Konstantinas Tiškevičius vardija žymiuosius pijorus: Lietuvos vyriausiosios mokyklos retorikos ir poezijos, o vėliau – Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Šventojo Rašto katedros profesorių, teologą, literatą, vertėją, Pilypą Nerijų Golianskį (Filip Neryusz Golański, 1753–1824), fizikos ir matematikos vadovėlių autorių

Šį paminklą savo kongregacijos broliams pastatė tas pats kunigas klebonas Dembinskis. Ponas Januševičius⁴⁶ jį jau nupiešė į mano kelionės albumą, o kai išėjo ieškoti geros padėties, iš kurios būtų galima taip pat gražiai perpiešti ir Dūkštų bažnyčią, nuėjau pareikšti pagarbos kunigui Dembinskiui į jo namus. Kunigas klebonas gyveno gana erdvaus medinio namo kairiojoje pusėje. Vienas didelis kambarys buvo pilnas ką tik baigtos bažnyčios statybinių liekanų: buhalterinių knygų, bažnyčios statymo išlaidų sąrašų ir smulkiusių sąskaitų. Ant šios trobos sienų kabėjo kraštui nusipelnusių pijorų portretai. Mano dėmesį patraukė pasauliečio žmogaus portretas: gražūs ryškūs veido bruožai, visas stotas dvelkia kažkokiu prakilnumu. Šio portreto kompozicija buvo tokia meniška, tokia neįprasta, kad mane kaip reikiant sudomino. Dar labiau nusistebėjau, kai sužinojau, kad tas portretas – kunigaikščio Potiomkino⁴⁷, kuris, jausdamas didžiausią prielankumą Lietuvos pijorams, šią kongregaciją nuolat fundavo. Nekęsdamas jėzuitų ir matydamas, kaip tiems lenkų magnatai dvarus užrašydavo, Potiomkinas, tarsi eidamas su jais lenktynių, pijorams nuolat didino lėšas.

Dūkštų klebonijoje sutikau dar vieną pijorą, aštuoniasdešimt ketverių metų senelį, jau paskutinę įžymybę šios kongregacijos, kuri pasižymėjo mokslu, ir savo laiku mūsų kraštui pasitarnavo, pavyzdingai auklėdama jaunimą. Tas senukas buvo kunigas Krukovskis, kadaise pijorų kongregacijos mokytojas, vėliau – rektorius, galiausiai – šios kongregacijos provincijolas, o paskiausiai – Vilniaus kapitulos kancleris. Kai jį, pratusį prie dvasinės kongregacijos ir vienuolyno mūrų, senatvė atsiskyrėlių vienužį pasaulyje užklupo, persikėlė į Dūkštą, kad kitados buvusioje savoje valdoje, prie naujos bažnyčios, gerokai už save amžiumi jaunesnio kolegos rūpestingai globojamas, ramiai nugyventų jam Dievo skirtą laiką. Sulig nejaunu amžiumi senelis buvo dar blaivaus proto, puikiai prisimenantis visas mažiausias savo praeities smulkmenas. Akys jam dar gerai tarnavo, tik šiek tiek buvo apkurtes. Jį džiugino dar daugybė dalykų: mylėjo gamtą, sodą, gėles.

Ponas Januševičius nupiešė ir man atnešė Dūkštų bažnyčios paveikslėlį. Jau rengėmės grįžti prie mūsų Neris krantų. Kai klebonijos sodelyje su kunigais atsisveikinau, kunigas Krukovskis, laimindamas mane, ištare žodžius, kuriuos įsiminiau visam laikui:

– Dėkoju Tamstai, kad mane aplankei. Susipažinai, Tamsta, su niekam tikusiu nevykėliu. Aš jau esu ano pasaulio gyventojas.

Tolome nuo klebonijos su maloniais jausmais apie kūrinių ir su gilia pagarba jo kūrėjui⁴⁸. Vėl tuo pačiu keliu, einančiu palei tą pačią daubą, grįžome į nakvynės vietą. Pilkapiai jau buvo iškasinti, tačiau juose nieko nerasta. Tris jų didesnius, kuriuos radau seniai atidengtus, prieš kelerius metus, kaip pats man pasakojo, kasinėjo kunigas Dembinskis. Juose rastus kirvelį ir ietigalį nusiuntęs Vilniaus senienu muziejui⁴⁹.

Elijošių Erazmą Seradzki (Eliasz Erazm Sieradzki, 1782–1821), Pijorų kolegijos Vilniuje rektorių, garsųjį Vilniaus spaustuvininką Juozapą Danilavičių (Józef Daniłowicz, 1765–1821; vienuolio vardas – Rapolas, lenk. „Rafał“) ir Lietuvos pijorų kongregacijos provincijolą Aleksandrą Głogovskį (Aleksander Głogowski, 1760–1832).

46
Marcelinas Januševičius.

47
T. y. Grigorijaus Potiomkino. Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 87, išnašą 39.

48
Daugiau istorinių detalių apie Dūkštą ir gražiąją jų bažnyčią žr. Mirosław

Gajewski, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, s. 129–143.

49
Deja, šios aukos į pirmąjį Adomo Honorijaus Kirkoro parengtą Vilniaus senienu muziejaus katalogą neįtrauktos. Katalogo metriką žr. šio leidinio p. 184, išnašą 40.

Štai ir sugrįžome į savo ūkį. Šaltis ir dargana tęsėsi be paliovos. Termometras rodė 13° šilumos, o barometras – 28°2'. Priešinis vėjas, audrinantis Nerį, neleido plaukti toliau. Bet kai viskas čionai jau buvo išsemta ir nieko neveikiant sėdėti buvo neįmanoma, iš piktumo vėjams ir laivavedžiui, kad jų pabūgo, kad ir kaip būtų, įsakiau plaukti. Laivas, mano žmonių traukiamas lynu, vos judėjo į priekį. Jis visą laiką skrodė bangas, kurios, jį iš visų jėgų stumdamos atgal, plaukimą darė neįmanomą. Jau ir žmonės nusikamavo, ir mus, sėdinčius laive, nuobodulys užpuolė. Per valandą, baisiai vargdami, tenuplaukėme vos pusę varsto. Prie Dūkštos ir Neries santakos, labai gražioje, kaip ir visur čia aplink, vietoje, stovėjo sodyba, tokia pat atsiskyrusi ir vieniša. Papėdėje kalno, ant kurio ji buvo įsikūrusi, kaip reikiant prisitvirtinome, nes žmonėms jėgų, o mums kantrybės pritrūko toliau keliauti. Vėl Karmaziniškės⁵⁰, pirmą kartą kažkokią karmazininio bajoro sodybą, šiandien gyvenama gausios vienu moterų šeimos – nemačiau ten jokio vyriškio. Be namų šeiminkės, buvo ten viena jauna ištėkėjusi moteris, buvo ir merginų. Negaišdamas laiko, nes mano liaudies dainynui dar trūko dainų, dainuojamų Vilniaus apskrityje, šioje Vilniaus pusėje, tokia daugybė moterų neabejotinai galėjo man tą tuštumą užpildyti. Pasiūlęs arbatos ir kitų vaisių suartėjau ir įgijau jų pasitikėjimą. Kai dainininkės tik pragydo, mūsų pasisėdėjimas nusitęsė iki pusiaunakčio, palaikomas tai nuolat diktuojamų dainų, tai kokių nors liaudies padavimų ar vietinių legendų pasakojimų. Skirtumas tarp čionai dainuotų dainų ir tų, kurias prieš Vilnių užrašiau ištis toje pačioje apskrityje, bet perskirtoje tarsi siena didelio miesto, kuris šias dvi apskrities dalis dalija, buvo nemažas. Mergelės Karmaziniškėse man dainavo visai kitokias dainas negu tos, kur jau būvau užrašęs. Ne visos čionai padiktuotos dainos buvo grynai liaudiškos, tokios, kurios taip puikiai perteikia vietinių žmonių papročius ir charakterį. Dainuojamos bajoraičių, kurios paprastai gėdijasi bet kokio sąlyčio ir panašumo su mūsų valstiečių gyvenimu ir papročiais⁵¹, daugiausia perimtos iš kitų visuomenės sferų, buvo iškreiptos ir suluošintos mazurkos iš linksmosios Mazovijos ir Palenkės, nes mūsų mažajame bajoraitė paprastai mano, kad gražiau atrodo, daug labiau jai tinka prie veido ir tinkamiau pagerbia savo bajorišką herbą, kai visu kuo stengiasi prilygti aukštesniems visuomenės sluoksniams ir nerangiausiai beždžioniauja labiau išsilavinusių žmonių papročius ir kalbą. Mazurkas ir Palenkės krakoviakus daugiausia dainavo toji jauna ištėkėjusi moteris, kuri, nors paprastu kaimišku apdaru buvo panaši į savo karmazinišką draugiją, tačiau Karūnos akcentu⁵², kuris jos kalboje kiekviena proga išlįsdavo, nuo jų visiškai skyrėsi. Kilusi iš Varšuvos, ji buvo kunigaikščio Giedraičio⁵³ vežiko žmona, prieš kelerius metus apsigyvenusi šiose apylinkėse. Per nuolatinę sąlytį su vietiniais žmonėmis, kasdien persiimdama jų papročiais, varšuvietė suprasčiokėjo ir jau pusiau prarado Karūnos kalbą. Ji buvo dar jauna, gana patraukli, šneki ir iškalbi, kaip ir visos Mazovijos moterys. Kai išseko jos mazurkų ir krakoviakų atsargos, ėmė mums iš eilės pasakoti įvairius atsitikimus ir istorijėles, dažniausiai meilės – ir, nors gana pretenzingai, neretai ir koketiškai akis vartydama tai darė, pasakojo taip įdomiai, su

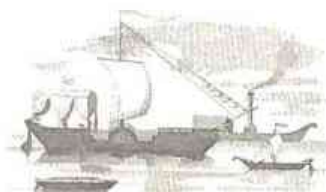
50
Orig.: „Karmazyniszki“.

51
Savitą tokios „bajoriškos gėdos“ ir nuodėmės dėl „sąlyčio su valstiečių luomu“ pavyzdį 1872 m. laiške Zygmuntui Glogeriui papasakojo Konstantino Tiške-

vičiaus brolis Eustachijus Tiškevičius. Žr. Poród udany nobilitacyjny. Wyjątek z listu Eustachego Tyszkiewicza do Zygmunnda Glogera z r[oku] 1872 na temat zwyczajów weselnych szlacheckochłopskich w Mińszczyźnie (odpis), Gabinet Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. 347, k. 19r–23 r.

52
T. y. lenkišku.

53
Galbūt Geisiškių dvaro savininko Adolfo Giedraičio. Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 243 bei ten pat, išnašą 31.

tokia didele iškalbos dovana, kad atkreipė mūsų dėmesį į savo pasakojamų istorijų turinį. Ir iš tikrųjų, ne sykį čia, tų paprastų žmonių šeimoje, po šiaudiniu neturtingos, nuo pasaulio atsiskyrusios, vienišos, ant Neries kranto stovinčios sodybos stogu, čia, kur mane vien tik noras kuo daugiau pažinti savo žemę ir priešinis vėjas atvedė, tik stebėtis teko, kai klausiau to tokio nepaprastai sklandaus pasakojimo, kuris lūpose žmogaus, turinčio aukštesnį išsilavinimą, dar nepaprastai būtų skambėjęs.

XVIII

Nuo Karmaziniškių¹ 20 varstų iki Druskinės², iki tos baisiosios rėvos, kurioje daugybė prekyujančių žmonių dalį savo lėšų prarado, o ne vienas jų ir gyvybę užmokėjo. Tekanti skaisti ryto saulė žadėjo gerą orą. Penktą ryto termometras pakilo tik iki 13° šilumos, o barometras rodė 29° 4,4'.

Tokį gražų rytą, alsuojantį pakrantės medžių ir žolynų aromatu, kurį žmogaus krūtinė su pasimėgavimu traukia į save ir juo gardžiuojasi, nuplaukėme upe patėkmiui, visą laiką tarp jos kerinčiu grožiu krantų, muzikuojant miško paukščiams, kurie, pasislėpę pakrantės miškuose ir sąžalynuose, savo giesmelę giedodami, sudėjo vieną didingą akordą tai ryto maldai, kurią visa gamta gieda savo Sutvėrėjui. Lenkėme vieną po kitos pakrantės sodybas, lenkėme žmones, plušančius prie kranto, prie rytinių dienos darbų, nes čia vanduo, bėgdamas per akmenis, sparčiai nešė mūsų laivą. Tokioje prabangioje piligriminėje kelionėje, savanoriškai sumanytoje, gražiausioje gamtoje, kur žmogaus siela laisvai, pilna įkvėpimo, jos grožybėmis gėrėsi, o protas, išlaisvintas iš neramumų ir kasdienio gyvenimo rūpesčių, su bemaž vaikišku paprastumu bendraudamas tik su mokslu ir gamta, labiau linksminasi, negu dirba, – kiekviena mažiausia smulkmena jo dėmesį patraukia, jo mintį sulauko, džiugina, guodžia ar liūdina. Posūkyje sulėtėjo vandens greitis, nes juo upė kurį laiką laisviau teka – ir čia mūsų dėmesį patraukė maža paukštytė, kuri ant žolės, į vandenį palinkusios, tupėdama ir sparneliais vandenį plakdama, tvarkė rytinį savo tualetą, maudėsi, plaudama nuo savęs purvą ir dulkes, kurių per praėjusią dieną prisirinko. Linksmi savo ryto maldą giedodama, į vandenį žiūri ir nustebusi jame toli nuo savęs mato visai kitą pasaulį, tokį gražų, tokį dailų, mato saulę, kuri ten šviečia, mato žalius medžius ir dangaus mėlynę, mato mažą kaip pati paukštytė, tupinčią ant žolės stiebelio, kuri jai žiūri akis į akį. Nustebinta šio paveikslo, vėl nekantriai sparneliu švysteli per bangą ir sudrumscia vandenį, tarsi norėtų įsitikinti, ar išties atsivėrė kokie nors dyvai, ar upė ją negailestingai apgaudinėja, ir savo kakliuką ištiesia, akylai ir susidomėjusi žvilgsnį sutelkia ir spokso į sudrumstą vandenį – bangos nurimo, vėl kitas pasaulis jai atsivėrė, o paukštytė susižavėjusi savo nuostabos giesmelę linksmi čiuolba. Kai ji taip skaidriu vandeniu ir jame atsispindinčiais da-

¹ Orig.: „Karmazyniszek“.

² Orig.: „Solnika“. Ši rėva vadinama dar ir Saline. Žr. Steponas Kolupaila, „Kelios mintys apie Nerį – Viliją“, *Aidai*, 1959,

Nr. 10, p. 451; Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 132; *Grabijolai*, Kaunas: Lututė, 2005, p. 4. Šios rėvos brėžinį žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 7.

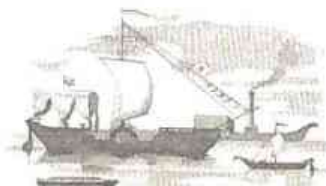
lykais smaginasi ir visą dėmesį nukreipia į save, tarsi Perkūno jėga iš viršaus vanagas puola ant jos ir nutrūkus jos džiaugsmo akimirksniai aštriais nagais nutvėręs nusineša. Baisiame skausme nuo suleistų nagų ir netikėtos mirties akivaizdoje, be abejonės, pražuvo visos laimingos paukštelio svajos. Taip ir visos gražios žmogaus svajonės sudūžta, užklupus sielvartui ir gyvenimo rūpesčiams, nesėkmėms ir nelaimėms, kurios jį nelauktai ir nežinai kada gali ištikti.

Jeigu tuo metu šalia savęs būčiau turėjęs kokį būrėją, galbūt man iš to ne vieną spėjimą būtų pasakęs apie būsimąjį mano likimą arba, kaip gali pasisekti dabartinė mano sumanyta mokslinė kelionė. Juk nuo amžių neretai ir labai išmintingi žmonės su tokiais įvykiais buvo įpratę sieti kokius nors savo likimo spėjimus, kurie ne sykį kažkaip atsitiktinai sutapę, visada sustiprina tikėjimą jais. Rusijos imperatorius Aleksandras I buvo vienas iš tų monarchų, kurie panašiems dalykams teikė kažkiek reikšmės. 1812 m., kai Napoleonas I grasino rusus pulti, ir dėl tos priežasties šalyje ruošiasi dideliame nacionaliniam karui, Aleksandras I, tuo metu buvęs Vilniuje, vieną dieną išeidamas iš Vilniaus katedros jos portike pastebėjo paukštvanagį, besigainiojantį žvirblį. O kai pastarasis suskubo slėptis savo būste – gipsiniuose didelės rozetės, puošiančios šią šventovę, lapuose, besivaikydamas paukštvanagis su tokia jėga trenkėsi galva į rozetę, kad užsimušė ir tarp jos lapų liko užsikabinęs kaklu. Šis paukščių gaudynių paveikslas, vykęs imperatoriaus Aleksandro I akivaizdoje, toks tinkamas aplinkybėms, kuriomis šio monarcho protas tuo metu buvo nukamuotas, kaip pasakojama, padarė jam didelį įspūdį ir tapo turinčio prasidėti karo sėkmingos pabaigos pranašyste, suteikė jo širdžiai vilties ir optimizmo. Kaip tas karas baigėsi, koks buvo jo panašumas su tomis paukštvanagio ir žvirblio gaudynėmis – žinome visi. O mūsų vanagą apsupo gausus pulkas paukščių, kurie, susibūrę į juodą debesį, apibėrė jį čiauškanciais keiksmiais ir prakeiksmiais. O šis tuo tarpu vikriai nusinešė per slėnius ir kalnus savo nelaimingą auką, nes jam jau buvo laikas pusryčiauti. Mūsų žvilgsniui kryptant paskui paukštį, akys ilsėjosi gražiame slėnyje su nedideliu kaimeliu jame, įsikūrusiu prie Neries kranto, už kurio toliau kyšojo vienas už kito vis didesni kalnai. Tarp jų supilkavo dvaro rūmai. Dešinėje, įtekėdamas į Nerį, šniokštė Airupės upelis. Ir taip atsidūrėme prie pat įplaukos į Druskinės rėvą. O tas kaimelis kairiajame Neries krante, tame gražiame slėnyje pastatytas, buvo Grabijolai, dvarininko pono Iljiničiaus³ nuosavybė.

Grabijolų kaimas yra prieš pat įėjimą į rėvą. Čionai sielininkai, gabendami medieną ar prekinis laivus Nerimi, stabteli, kad susiburtų į kompanijas, ką jie, kaip žinome, vadina sėbrinimu⁴, – kad padėtų vieni kitiems įveikti šią sunkią rėvą. Ir mano laivą čionai sulaukė laivavedys. Aš savo papročiu patraukiau į šiaudines kaimo pastoges, kad iš žmonių gaučiau kokių nors žinių apie vietovę, kad išgirsčiau kokių nors padavimų. Čia pirmą kartą Vilija jau *Nerys*, t. y. Nerimi, vadinama, nes čia jau tikroji Lietuva prasideda. Kad ji ir apie Vilnių taip kitados buvo vadinama, mums gerai patvirtina ir tie prie jos krantų plytintys kalnai – *Ponieris*, t. y. Paneriai, vadinami. Kad nuo Vilniaus iki tol prie Neries krantų man nepavyko rasti jokios lietuvių kalba pavadintos vietos, nė padavimo, kad iki tol man nepadainavo tikros lietuviškos dainelės, tai tik dėl vienos priežasties – dar nepataikiau į valstiečių kaimelį, kurio gyventojai būtų ta vietinė karta, tūkstantį su viršum metų nepaliaujamai atgimstanti, kurios papročiuose, kurios kasdieniame ir šeimos gyvenime saugoti proseinių padavimus ir vietinius papročius yra būtina liaudies egzistavimo sąlyga ir gyvybiškai svarbus poreikis. Be-

3
Bronislovo Iljiničiaus.

4
Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 106, išnašą 7.

maž visuose abipus Neries įsikūrusiuose užsieniuose, nuo Vilniaus iki vietos, kur šiuo metu esame, gyvena činšiniai bajorai, kurie, kaip neturintys žemės nuosavybės, paprastai pas mus gyvendami klajokliškai, keliasi iš vienos vietos į vietą⁵. Pas juos jokių vietinių padavimų nė liaudies legendų nereikia ieškoti: nuolat kilnodami niekur neįauga į liaudies gyvenimą, niekur artimai neprisiderina prie vietinių papročių, bet kiekvienoje vietoje, kurioje laimės ieškojo, nutverdami po truputėlį, suformuoja kažkokią chaotišką visumą, kuri, pagal jų įsivaizdavimą, vadinasi pasaulio pažinimu ir kuri neatstoja nė mažiausios tipiškos visumos⁶.

Grabijoluose užėjau į pirmą pasitaikiusį – į vieno jau seno valstiečio ūkį. Tai buvo sumanus žmogus ir, be to, pasakorius. Jis man pirmasis į mano klausimą, kuo vardu ta upė, kuri pro kaimelį teka, atsakė: *Niaris*⁷. Koks buvau laimingas ir kaip troškau atrasti tą ribą, kur gražioji slavų Vilija liaujasi Vilija buvusi ir ima tekėti lietuviškosios *Nerys* vardu! Tai buvo nemenkos svarbos turtas istorinių žinių atžvilgiu, kurių ieškoti pasiryžau šioje upėje. Mano klausinėjamas valstietis, kodėl Vilija vadinama *Nerys*, t. y. Nerimi, iš kur kilęs šis vardas, koks galėtų būti lietuvių kalboje jo prototipas, paaiškinti negalėjo. Į visus mano klausimus visą laiką taip pat atsakydavo, kad taip nuo pasaulio pradžios ji vadinosi, nežinia dėl ko, ir kad prie šios upės gyvenantys žmonės šį vardą tik pakartoja. *Nerys*, t. y. Nerį, lietuviškai kai kada ir *Weleja*, t. y. Velėja, pavadina. Tai anaipso nėra slaviško pavadinimo kartojimas, kurį ji ištekėdama krivičių žemėje su savimi čionai atsinešė. Šis pavadinimas turi tikrą savo prototipą lietuvių kalboje. Vandenių deivė lietuviškai visur buvo vadinama *Laume*, t. y. Laumė. Lietuvių liaudis tiki, kad jų daugybės būta prie visų vandenių ir kad jos padėdavusios kaimo šeiminkėms žlugtą skalbti. O žlugtą skalbti lietuviškai, kaip man paaiškinta, sakoma – *welety*, t. y. velėti, ir kilo nuo žodžio *weleju*, t. y. velėju, skalbiu. Tad tai gali būti tikėtinas spėjimas, kad pro kaimelį tekanti upė, kurios vandenyse kaimo žmonos skalbė skalbinius, nuo žodžio *weleju*, t. y. skalbiu, kai kur gavo *Wilija*, t. y. Vilijos vardą⁸. Ta vandenių deivė lietuvių liaudies taip labai gerbiama, kad visuotinai žinomos ir pas mus dažnai randamos vadinamosios perkūno strėlės – apvalios, smailiu galu – laikomos šios deivės krūtėmis. O tarpusavyje suaugusių šakų kuokštą, kokius dažnai ant medžių, ypač drebulių, pasitaiko išvysti, laiko jos šluota. Ir tiek pirmajai, tiek antrajai čionai liaudis tam tikrą pagarbą išlaiko⁹. Mano klausiamas apie apeiginius papročius valstietis papasakojo apie tuos, kurių laikomasi jo apylinkėje. Kai kurie jų, kaip pastebėjau, labai skiriasi nuo papročių, kurių laikosi rusinų liaudis mūsų kraštuose. Pavyzdžiui, vestuvių papročiu jaunoji prieš jungtuves čionai ne

5

Dalį žemių, ypač užsienius, dvarininkai nuomojo bežemiams bajorams už tam tikrą mokesį, vadinamą činšu. Pannerio dvaruose žemę dirbo ir nemažai bajorais (lenk. „bojarie“) vadintų činšinių valstiečių. Apie Neries pakrančių užsienius, jų gyventojų kaitą žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 83–84, 85–86.

6

Konstantinas Tiškevičius čia ne visai teisingas. 2002–2006 m., t. y. jau XXI a., surinktas gražus tokių pasakojimų rinkinys (jis ne kartą cituojamas ir šios knygos komentaruose) akivaizdžiai parodė, kad jie paveldėti iš gilio praeities. Žr. Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vykintas Vaitkevičius, „Vilniaus apylinkių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 22 (29), 2005, p. 219–261; t. 33, 2007, p. 198–247.

7

Sic! Korektūros klaida? Iki šiol Konstantinas Tiškevičius rašydavo tik *Nerys*.

8

Apie šių dienų tyrėjų svarstymus dėl dvigubo šios upės vardo žr. Vykintas Vaitkevičius, „Vilija ir Neris“, *Tarp Vilniaus ir Kernavės*, p. 10–15.

9

Plg.: Teodor Narbutt, „Lajma“, Teodor Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 43–45; Teodor Narbutt, „Neris“, ten pat, p. 80–85.

sodinama kaip pas mus ant duonkubilio, bet, klaupdamasi prieš tėvą, prašo jo palaiminimo, kurį suteikia jos gimdytojas, uždegta grabnyčia aprūkydamas plaukus iš keturių pusių. Tam tikros pamergių ir kitų mergelių dainos lietuvių kalba lydi vestuvių apeigas. Kitų švenčių, kurios nuo pagonių laikų būtų datuojamos ir ikirikščioniškų dievybių garbei skirtų, mūsų liaudies iki šiol dar švenčiamų, čionai visiškai neišliko. Vietiniai gyventojai, kaip žmonės su giliai įskiepyta katalikiška nuovoka, bet kokį tokių iškilmių šventimą vadina prietarais, tuo bjaurisi ir bijo jų kaip nuodėmės. Kaimietis man pasakojo, kad kažkada seniau, bet jis jau neatsimena, po Sekminių, Švč. Trejybės dieną, buvo švenčiama Kupolių šventė. Iš viso kaimelio į vieną krūvą būdavo surenkami žalumynai, kuriais paprastai sodybas Sekminių dieną kaišo, po to tą krūvą padegdavę ir aplink tą laužą visi abiejų lyčių kaimelio gyventojai linksmindavęsi, šokdami ratu. Tačiau kai žmogaus pavėlu nemačiomis į tą linksmą besisukantį būrį sykį įsimaišęs šėtonas ir pradėjęs tyčiotis iš tos nekaltos žmonių pramogos, nuo tada nustota Kupoles švęsti. O užmetus šį paprotį, ir visiškai apleistos, visai pamirštos dainos, seniau lydėjusios šias apeigas.

Dar užklausiau savo šnekųji bičiulį, ar nežino šiame krašte apie senus švedų kapus.

– Yra, – tarė, – čia pat, už mūsų kaimo, tačiau juos, smėlyje gulinčius, vėjas pusiau nuardė. Iki tol kaulai ant lauko mėtėsi. Seniau buvo randama, – kalbėjo jis, – smėlyje žiedų, o žmonės, rausdami ten duobes bulvėms, iškasdavo ietigalių ir kirvių. – Čia pas mus nedaug jau yra senkapių, – tęsė toliau Neries pakrantės gyventojas, – bet ponios Gižinskienės¹⁰ girioje – nuo čia netoli – jų ten daugybė, nes švedas kariaudamas kaip tik šioje vietoje persikėlė, ir Pabaiske, ties Ukmerge, galutinai buvo sumuštas.

Taip įdomiai šnekučiuodamiesi priėjome smėlyną už kaimelio, kur buvo keli nedideli pilkapiai. Mano kasėjai ėmėsi darbo, su dviem iš jų ir aš pradėjau kasinėti. Keli žmonės iš kaimelio apimti smalsumo atėjo pasižiūrėti. Vos tik darbas prasidėjo, o jaunas žmogus, gal dvidešimties su viršum metų, ant žirgo šuoliais lekia į mus. Apie pilkapius stovintys valstiečiai man ir sako: „Tai mūsų ponas joja“. Netrukus raitelis jau buvo čia. Ūmus ir šiurkštaus elgesio, labai nemandagiai, net nepaisydamas gero tono taisyklių, pradėjo mane klausinėti, ką aš čia darau, kas man leido įsikurti jo kaimelyje, ir pan. Kai papasakojau apie savo kelionės tikslą, su kokiais aukštais įgaliojimais ją vykdu, netikėdamas mano žodžiais, būtinai pageidavo, kad parodyčiau jam tą raštą, pageidavo ir spyrė tol, kad turėjau atnešti iš laivo ir leisti jam perskaityti. Nekreipdamas dėmesio į jo buvimą, toliau kasiau savo pilkapius. Tasai jaunasis Jo Malonybė, kuris taip nederamai su manimi elgėsi, buvo ponas Bronislovas Iljiničius, šio kaimelio savininkas. Pagaliau jis nuo manęs pasitraukė, išnyko kaimelyje, tačiau netrukus grįžo, vėl atsistojo priešais mane ir įsmeigęs akis kaip koks Argas¹¹ tai stebėjimosi į kasinėjamų pilkapių vidų, tai kažką šnibždėjo su savo valstiečiais.

Pilkapiai, kuriuos Grabijoluose ėmiausi tyrinėti, nebuvo dideli. Jų skersmuo siekė 42 žingsnius ir per 9 į viršų, buvo labiau paplokšti nei apvalūs. Pirmame jų, 1 aršino 6 verškų gylyje, radau aukojimo pjautuvą. Po juo supiltas sluoksnis smėlio, o po šiuo – sudeginto kūno pelenai. Antrame, 1 aršino 3 verškų gylyje, taip pat

¹⁰ Korektūros klaida? Gal „Gižickienės“ (orig.: „Giżycka“), o ne „Gižinskienės“ (orig.: „Giżyńska“)? Gal turimas omenyje Gižickiams priklausiusio Zabarijos dvaro miškas?

¹¹ Argas – graikų mitologijoje daugiaakis milžinas, niekada nemiegantis visomis savo akimis, budrumo simbolis.

buvo sudeginto kūno pelenai. Kai pilkapių kasinėjimo darbas buvo baigtas, surinkau žmones ir, netaręs nė žodžio priešais mane stovėjusiam nemandagiajam dvarininkui, nuėjau į laivą, kad kuo greičiau išplauktume¹². Ponas Iljiničius žingsnis į žingsnį ėjo paskui mane, o kai jau nuo kranto atsiyriau ir plaukiau toliau, raitas jodamas krantu dar ilgai mane lydėjo ir stebėjo laivą. Tas beprecedentinis nutikimas prie gražaus ir žavingo Neries kranto, upės, kurios istoriją tiriu ir kaupiu, buvo man, be abejonės, vienas iš tų visiškai netikėtų ir labai skaudžių nemalonumų. Plaukdamas nuo šios gražios upės ištakų, iš visų jos pakrantės gyventojų patyriau vien svetingumą ir supratimą. Kiekvienas pritarė mano mintims ir darbui. Kiekvienas noriai kokia nors dalele prisidėjo prie mano tyrimų. Taip, visų remiamas, priplaukiau iki Grabijolų – ir čia pirmą sykį ne tik neradau supratimo, bet dar ir teko patirti nemandagų jų savininko elgesį. Bet tai mano kelionės nė kiek nesutrukdė ir noro toliau dirbuotis neatėmė – kas kartą leidosi į tokį ilgą kelią, į nuolatinį bendravimą su nepažįstamais žmonėmis, tas turi būti pasirengęs visokiausiems nutikimams.

Priešingame Neries krante, prie įtekančios į ją Airupės upelio žiočių yra pono Narbuto dvaras¹³, taip pat Grabijolais pavadintas. Šio dvaro ir to apie jį tekančio upelio pavadinimai grynai lietuviškos kilmės. Aukščiau, už mylios prie to upelio stovi dvaras, šiandien visų vadinamas Europa¹⁴, kurio vardu kartais pavadinant čionai galima išgirsti ir pačią upę. Tai iškreiptas ir sulenkintas pavadinimas, nes tiek dvaras, tiek tas upelis seniau buvo vadinami *Aureupe*, kas lietuviškai reiškia „ten upė“. Pono Narbuto dvaro, kaip ir priešingoje pusėje esančio kaimelio pavadinimas kildinamas iš lietuviško žodžio *grajban*, *graupty*, *grajba*. Tie žodžiai lietuviškai reiškia „griebti“, „traukti“, ir daugiausia vartojami žvejyboje, kas reiškia graibyti žuvį. Šis pavadinimas gali būti akivaizdi prielaida, kad šioje Neries dalyje, tarp dviejų Grabijolų, kitados jų gyventojai turėjo gausiai pagauti žuvų. Dar šiandien šioje apylinkėje Neries upėje birželio viduryje neršto metu atplaukia ir gausiai sugaunama žiobrių¹⁵. O pačioje Druskinės rėvoje nuolat sugaunama žuvų, labai panašių į nėges, kurias Kau-no pirkliai iš vietinių žvejų superka ir krašte kaip tikrąsias nėges parduoda. Prie to pono Narbuto dvaro, kaip man pasakojo valstiečiai iš priešais esančio kaimelio, turi būti nemažai pilkapių, tačiau po tokio nemalonaus atsitikimo, kokį ką tik kairiajame krante patyriau, man visiškai dingo noras imtis čionai archeologinių tyrimų – plaukiau toliau.

Grabijolų kaimelis įsikūręs beveik pačiuose tos pavojingiausios rėvos vartuose. Neris prie įplaukimo į rėvą siekia 36 sieksnius pločio. Jos ori vaga įsirėžia tarp gražiausių ir didingiausių krantų. Kairysis jos krantas, kaip jau sakiau, pasižymi virš kaimelio kylančiais kalnais, kurių papėdėje, ne itin plačiame, bet žavingame slėnyje, prie į ją įtekančio bevardžio upokšnio žiočių, įsikūręs nedidelis kaimiūkštis, pavadintas Paalkiais¹⁶. Dešinėje matyti nepaprastai aukšti, statūs smėlingi kalnai. Tą pakrantės kalnų grandinę skiria labai gili dauba, toli iš rytų iki pačios Neries nusidriekusi. Tarp tokių gražių krantų įplaukiantis Neris upeivis čia pat susiduria su

12 Šiuo metu IX–XI a. Grabijolų pilkapių neliko nė žymės. Žr. Aleksiejus Luchtanas, „Metalų epocha“, p. 36.

13 Tiksliau – palivarkas.

14 Kai kuriuos šio dvaro istorijos fragmen-tus žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 81, 99 ir kt.

15 Vietos gyventojai žiobrius paprastai va-dina cirtomis. Dar ir šiandien Grabijolų

apylinkėse jų gausiai sužvejojama, tai byloja ir išsaugotas tradicinis patiekalas – pečiuje kepta cirta. Žr. *Grabijolai*, p. 38.

16 Orig.: „Palki“.

akmenimis, vadinamais Trys broliai¹⁷. Jie stūkso beveik upės viduryje. Tarp jų visu smarkumu krintantis vanduo kunkuliuoja ir atgal veržiasi – taip susidaro sūkurys. Tačiau ne čia slypi didžiausias šios rėvos pavojus: kai jau laivas sėkmingai pereis šį sūkurį, kai vandens srovės nešamas sparčiai it žaltys išsiraitys tarp mažesnių akmenų sangrūdžio, staiga upės posūkyje, kuri čionai susiaurėjusi iki 31 sieksnio, stačiu kampu pasisuks į kairę, bus pagriebtas stiprios vandens srovės ir nuneštas tiesiai į tą pavojingą akmenį, vadinamą Druskiniu. Šis, įsitvirtinęs arčiau dešiniojo Neries kranto, pačiame jos vingyje, – kaip tik kelyje, kuriuo laivams sunkiausia išvingiuoti, savo kieta kakta, kyšančia virš vandens, graso visiems šia upe keliaujantiems laivams ir tampa didelių nuostolių priežastimi. Šis vienas akmuo kelia grėsmingą baimę visai Neries laivybai, jis vienas daro šią rėvą tokią pavojingą, tik apie ją iš toli šia upe plaukiančiam laivavedžiai su didžiausia baimė pasakoja. Tiek amžių visi į tą akmenį atsitrenkia, tiek jau daug nuostolių jis pridaręs prekiaujantiems žmonėms. Ne vienas pajamų neteko, ne su vienu piktdžiugiškai pasidalijo prekėmis, bet savo ruožtu niekas iki šiol nesumanė jo įveikti. Vienas svaras parako ir šiek tiek akmenskaldžio darbo, kad išskaptuotų jame skylę, galėtų įveikti tą istorinį Neries plėšiką ir atvertų laisvą ir saugų kelią pirklių klasei. Neris toje rėvoje, giliausioje savo vagos vietoje, tuo metu, kai ja plaukėme, siekė vos 2 aršinus 14 verškų gylio. Jau bemaž dešimtmetį šiek tiek mažiau nelaimingų atsitikimų čia pasitaiko, nes audros ir bangos priešais Druskinį išgraužė tą didžiulę bedugnę daubą ir kai iš jos išplėstomis žemėmis šioje vietoje Nerį užnešė, gerokai sumažino tą smarkią tėkmę, kuri irkluojančius traukdavo akmens link. Tačiau ir dabar dar laivai čia dūžta labai dažnai. Akmens pavadinimas – Druskinis turėtų būti kilęs nuo to, kad dažniausiai vasaros metu, kai vanduo nuslūgsta, iš Kauno į aukštupį buksyruojantys laivai su druska į jį sudūžta, o ši prekė, sušlapusi vandenyje, savininkui pražūsta visiškai.

Laimingai aplenkėme tą akmenį. Prie įėjimo į rėvą stabtelėjome dešiniajame krante įsikūrusiame kaimelyje, vadinamame Padvariais. Kaip įprasta, iškart imtasi matuoti šią rėvą. O aš, pažvelgęs į savo kelionės užrašus ir iš jų išskaitęs, kad čia turėjo būti tie rūšiai, kurių dugno dar niekas nepasiekė – taip man pasakojo prie Vilniaus gyvenantis bajoras, apie juos pradėjau klausinėti kaimelio valstiečių. Vienas iš jų palydėjo mane kalno ketera Neries krantu, vis sekdamas kažkokias pasakas apie tuos paslaptinius rūšius, ir stabtelėjęs aukščiausioje vietoje prie rėvos, parodė pirštu tą akmenį¹⁸.

– O! Jis ne vienam įsūdė, – piktai tarė, – dar praėjusį rudenį vienas pirklys, plukdantis druską į aukštupį, jau buvo akmenį aplenkęs, bet, vandens srovės atstumtas, kai negalėjo išsilaikyti ir į jį pataikė, neteko barkos ir 500 statinių druskos.

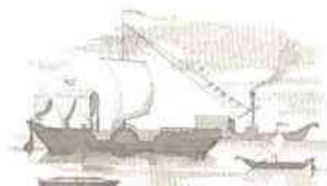
Taip šnekučiuodamiesi su savo kelionės palydovu sustojome prie paties rėvos vingio. Ant to jos kranto, labai stataus, iškilusio mažiausiai 40 sieksnių virš vandens lygio, yra maža iškiluma, nuo kurios atsiveria gražiausias reginys į kalnus, į miškus ir kaimelius, už Neries esančius ir tolyn tolyn plytinčius. Kitoje pusėje – vėl reginys į laukus, kaimelius ir apylinkės dvarus. Gražūs šilai, vaizdingai pabarstyti, kur ne kur tolumoje bažnytėlės, pajvairinančios peizažą, daro šią apylinkę dailią. Šis paveikslas, labai toli nusidriekiantis, galutinai

17 Orig.: „Trzech braci“. Neryje, žemiau Naujosios Rėvos kaimo, iš vandens kyšančius akmenis, vardu Trys broliai, galima pamatyti ir šiandien. Žr. Vykintas Vait-

kevičius, „Baltų mitologijos paveldas“, p. 60. Vietos žmonių atmintyje išlikusius pasakojimus ir padavimus apie šią vietovę žr. Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vykintas Vaitkevičius, „Vilniaus apylin-

kių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 22 (29), 2005, p. 229–230, 242–243.

18 T. y. Druskinį.

atsirėmė į žalių miškų foną, už kurių jau žvilgsnis nieko negalėjo išvelgti. Gilumoje, po mūsų kojomis, ori Neris ilgu ruožu kaip sidabrinis kaspinas vyniojosi ir erdvį kraštovaizdį skyrė į dvi bemaž lygias dalis. Tokioje turtingoje gamtoje, tarp tiekos gražių paveikslų, kokių Lietuvos žemėje lengvai ras kiekvienas, kas tik ieškoti moka, teko man daryti savo mokslinius tyrimus. Nepaisant viso dalyko rimtumo, kokį žmogui suteikia senovės tyrėjo pašaukimas, nepaisant viso archeologinių ieškojimų pomėgio, pats nežinojau, ar tą akimirką privalau atsiduoti savo moksliniams tyrimams, ar gėrėtis tuo didžiuliu gamtos paveikslu, kurio jokia drobė perteikti tiksliai negali ir kurį gražiausiomis puošniosios gamtos spalvomis taip plačiai išskleistą turėjau prieš akis.

Ši vietovė vadinasi Kopyčia¹⁹. Kai ten sustojome, vienas, o po jo ir kitas valstietis iš kaimelio, smalsumo genami, spūdino pamažėle paskui mus. Tie žmonės man ėmė pasakoti, kad toje vietoje prieš daugelį metų buvę prakasti šiame kalne buvę požeminių rūsių skliautai. Tuomet per skliaute pramuštą skylę į vidų esą buvusi nuleista nepaprasto ilgumo kartis, kuria nei rūsių dugno pasiekta, nei skersai jo siena paliesta. Sakė, kad visuotinai paplitęs pasakojimas, jog ant kalno žmonėms pasirodantys lobiai – ar liepsnos, ar ožkos, ar ir šuns pavidalo, kurie bėga paskui žmogų, norėdami jam čionai slepiamus turtus parodyti. Ta kalva ant stataus upės kranto, Kopyčia²⁰ vadinama, tuo metu buvo apsėta rugiais. Žemė čia iš tikrųjų buvo stipriai susimaišiusi su plytų ir kalkių nuolaužomis, visai nederlinga, aiškiai bylojo kitados čia buvus mūrą. Liaudies padavimas apie šį kalną ir jo požemius tuo labiau mano smalsumą akino ir susidomėjimą kėlė, kad ta vieta, būdama tik už pusantro varsto nuo Kernavės, senovėje galėjo turėti kokį nors slaptą ryšį – ar su Lietuvos kunigaikščių pilimi, ar su šventyklomis, priklausiusiomis Krivių Krivaicio valdžiai. Juk iki šiol, nors tiek amžių nutekėjo, liaudyje tebegyvas įsitikinimas, kad Kernavė su Trakais, o vėliau Trakai su Vilniumi požeminiais urvais susisiekdavę. Tad, stovėdamas vietoje, tokiu įdomiu padavimu sutaurintoje, nuodugniai pradėjau klausinėti vadovą, kur galėtų būti ta pramuštoji anga požeminių urvų skliaute, apie kurią man ką tik taip užtikrintai porino. Pagaliau atvirai prisipažino nežinąs ir kad niekad jos nėra matęs, tik girdėjęs iš tėvo ir kitų senų žmonių, kurie tą angą esą savo akimis matę. Tad reikėjo pradėti ieškoti, kad būtų galima iširti padavimo tiesą. Sumokėjus už ant keteros šių griuvėsių, kuriuos mano palydovas vadino Liuteronų kopyčia²¹, pasėtus rugius, savo žmones su kastuvėliais, kirviais ir kūjais sutelkiau griauti mūrą.

Netoli tos vietos, Kernavėlės dvare, gyveno tos žemės, kurioje pradėjau savo paieškas, šeimininkas. Jau pats padorumas reikalavo, kad su vietos savininku susipažinčiau ir pasakyčiau, kad jo žemėje pradėjau savo

19
Orig.: „Kaplicą“.

20
Kitaip Padvarių Kopyčios kalnas. Žr. Vykintas Vaitkevičius, „Baltų mitologijos paveldas“, p. 71. Plačiau apie dabartinę Padvarių Kopyčios kalno būklę, ten aptiktus archeologinius radinius žr. Vykintas Vaitkevičius, „Neries ekspedicija“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 m.*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2008, p. 503–505.

21
Orig.: „Kaplicą Lutorską“. Manoma, kad XVI a. Kopyčios kalne galėjo stovėti mūriniai evangelikų reformatų namai. Žr. „Kiernów“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wydany pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. 4, Warszawa, nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Druk „Wieku“, 1883, s. 47. Apie Liuteronų kopyčią (orig.: „Aryńska kaplica“) rašė ir Vla-

dislovas Sirokomlė. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 123. Apie tai taip pat žr. Vykintas Vaitkevičius, „Baltų mitologijos paveldas“, p. 71. Vietos žmonių atmintyje išlikusius pasakojimus ir padavimus apie šią vietovę žr. Beata Piaśnicka, Ida Stankevičiūtė, Vykintas Vaitkevičius, „Vilniaus apylinkių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 22 (29), p. 239–240; t. 33, 2007, p. 225–229.

archeologinius tyrimus, o sykiu paprašyčiau paramos – suteikti kuo tikslesnių žinių apie tą vietą. Palikęs darbus prižiūrėti ponui Januševičiui²², pats nuėjau į dvarą.

Kernavėlės paveldėtojo dvaras buvo tikras lietuvių dvarininko dvarelis. Namas didelis, medinis, nuo laiko pajuodęs, su priebučiu iš priekio, paremtu keturiomis kolonomis. Prie jo – medžių sodelis, šiek tiek gėlių, braškių lysvės, serbentų ir agrastų krūmai. Šeimyninė ir svirnai iš vienos, o arklidės ir ratinės iš kitos pusės eile pastatyti sudarė du šonus kiemo, kurį užbaigė priešais namą esanti medinių statinių tvora su vartais per vidurį. Senos šimtametės liepos, gerokai iškilusios virš dešinėje kiemo pusėje viena eile sustatytų ūkinių trobesių, nusvarinusios virš jų stogų savo senas ir garbingas šakas, metė šešėlį ant tų pastatų, aukštai virš jų viešpataudamos. Priešingoje pusėje, už arklidžių ir tvarto, plytėjo javais apsėti laukai. Įėjęs į šio namo priemėnę, pravėriau pirmojo kambario duris. Tai buvo šviesus, švariai užlaikomas, gana erdvus salonas. Ant baltų sienų kabojo aliejiniiais dažais tapyti įvairaus dydžio paveikslai, kurie beveik visi man pasirodė matyti. Taip, tai buvo žinomo lietuvių dailininko pono Kanuto Rusecko²³ darbai. Ten buvo etiudų iš natūros ir vertingiausių paveikslų kopijų, tapytų jam gyvenant Italijoje²⁴, ir atsiųstų į Vilnių profesoriumi Rustemui²⁵ – kaip įrodymas, kad formuojasi tikras menininkas. Darbai tuomet dar jauno Vilniaus mokyklos²⁶ mokinio, keliaujančio, kad pasitobulintų tapybos srityje. Šiame rinkinyje radau ir tą „Pjovėją“, lietuvaite, kurią prieš kelerius metus pojas Kanutas Ruseckas tapė Vilniuje ir apie kurią, kai tą paveikslą apžiūrėjau jo dirbtuvėje, pasakiau pastabą pačiam dailininkui – kad turbūt iš meilės gimtajam kraštui taip dosniai jį apdovanojo tiek gausiu derliumi, tiek ir mergelės grožiu, nes Lietuvoje žemėje nei tokie vešlūs kviečiai kada derėjo, nei iki tol gimė tokia puošni pjovėja su itališku veidu, visai nelietuviškai apsitaisiusi. Nes tik tenai stoja prie darbo tokios puošnios pjovėjos, kur dera tokie vešlūs kviečiai, kokių, atrodo, net ir Egipte, prie Nilo krantų, neaugina. Tačiau visiems žinoma, kad *poetis et pictoribus omnia licent*²⁷. Čia man galvoje šmėkštelėjo mintis: kodėl dvarininkas, kaip matyti,

22
Marcelinui Januševičiui.

23
Garsusis Jono Rustemo, Kazimiero Jelskio ir Juozapo Saunderso mokinytis, tapytojas Kanutas Ruseckas (Kanutų Rusiecki, 1800–1860).

24
1821 m. po dailės studijų Imperatoriškajame Vilniaus universitete (iš pradžių studijavo Fizikos ir matematikos skyriuje, vėliau perėjo į Literatūros ir laisvųjų menų skyrių, kuriame buvo Piešimo ir tapybos katedra) Kanutas Ruseckas išvyko tobulintis į Paryžių, o 1822 m. rudenį persikėlė į Romą. Italijoje praleido net dešimt itin produktyvių savo gyvenimo

metų. Į Vilnių grįžo tik 1831 m. Plačiau apie tai žr. Vladas Drėma, *Kanutas Ruseckas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.

25
T. y. Imperatoriškojo Vilniaus universitete profesoriumi, dailininku Jonui Rustemui (Jan Rustem, 1762–1835).

26
T. y. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto.

27
Poetams ir dailininkams viskas galima (lot.). Tai kiek perfrazuoti Horacijaus žodžiai. Kūrinyje *Ars poetica* („Poezijos menas“, 9–10), taip pat žinomame pavadinimu „Laiškas Pizonams“, Horacijus

rašo: „Pictoribus atque poetis quodlibet audendi semper fuit aequa potestas“ („Tačiau poetai, dailininkai jau nuo mažių drąsiai kūrė taip, kaip tik jiems patiko“). Plg.: „Tapytojai, kaip ir poetai / Visad naudojosi lygia galia kam nors pasiryžti“, Horacijus, „Poezijos menas (Laiškas Pizonams)“, vertė Eugenija Ulčinaitė, *Romėnų literatūros chrestomatija*, sudarė Dalia Dilytė ir Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 230.

Šių žodžių kontekste Konstantinas Tiškevičius ir svarsto apie garsųjį Kanuto Rusecko nutapytą paveikslą „Pjovėją“, kurio šiandien žinomi trys variantai: natūralaus didumo figūra, saugomas Telšiu „Alkos“ muziejuje, kiti du, daug mažesni, tikriausiai kompoziciniai etiudai, yra Lietuvos dailės muziejaus rinkiniuose.

tapybos gerbėjas, tik išskirtinai vieno meistro kūrinių tokią gausybę sukaupė? Tačiau dar nespėjau gerai tas mintis atsirinkti, kai kambarinio šunyčio balsas, skardus ir skambus kaip varpelis, paskelbė mane atvykus. Namų šeimininkas išėjo man priešais, o kai vienas kitam prisistatėme, mįslė apie čia sukaupytą tik vieno meistro paveikslų rinkinį buvo išspręsta. Mat namų šeimininkas buvo tikras mūsų menininko brolis²⁸.

Ponas Ruseckas priėmė mane labai nuoširdžiai, taip svetingai, kaip tik sugeba lietuvis dvarininkas, kuris po jo stogu užėjusiam svečiui nieko negali atsakyti. Taigi, man paprašius, suteikė ir pagalbą. Trumpai pailsėjus ponų Ruseckų namuose, greitai užsimezgas mielai pažinčiai, nes jie atviri ir geri žmonės, su šeimininku nuėjome prie mūsų apyrbės. Su mumis bėgo ir ponų Ruseckų vaikaitė, mažutė Alinutė – devynerių metų mergaitė, itin apdairi, nuovoki, drąsi ir mandagi. Iš karto susibičiuliavome. Ji mus visus linksmino savo kalbomis, savo pastebėjimais. Be paliovos uždavinėjo klausimus, vieną už kitą žaismingesnius ir sąmojingesnius. Kaip tikras lietuvių vaikas, laisvai ir nevaržomai auklėjama, savo širdyje išsiugdė visus paprastus ir garbingus jausmus. Vaišingumo taisyklės, kurių, be abejonės, išmoko svetinguose savo senelių namuose, žinojo kuo puikiausiai. Kuo nuoširdžiausiai ir paprastai iš visos tyros sielos, kuri nemoka nei prasimanyti, nei meluoti, prašė, maldavo, kad tą dieną likčiau su jais ir nakvočiau senelio namuose. Nuolat prasimanė vaišių mums ir mūsų žmonėms, kasinėjusiems minėtą kalvą.

Kai atėjome į mūsų paieškų vietą, dalis kalvos jau buvo iškasinėta. Joje rasti kažkokios pagrindinės sienos pamatai. Abiejose tos sienos pusėse buvo daugybė nuolaužų, suverstų į nedidelio stačiakampio formos krūvą: plytų lūženos, kalkių trupinių, sudužusių čerpių, pamatų akmenys. Iškasta ir sveikų čerpių. Žodžiu, daugybė tokios medžiagos išmesta iš šių griuvėsių. Kruopščiai yriausi iki dugno, tikėdamasis kuo greičiau aptikti to tik žmonių padavimuose žinomo urvo skliautus. Kuo giliau skverbiausi į žemę, tuo mažiau turėjau vilties, kad mano paieškos bus sėkmingos. Jau pasiekiau ir pamatų apačią, bet niekur mūre neaptikau nė menkiausio ryšio su skliautais. Galop mano kasėjai pasiekė gryną žemę, pasikasė po likusios sienos pamatais, tačiau skliautų nerado nė žymės. Kad būčiau tikresnis, jog šis padavimas neteisingas ir kad pats, kaip tyrėjas, savo akyse jausčiausi nesuklydęs, kad visą darbą sąžiningai atlikau, įvairiuose šios kalvos taškuose visokiomis kryptimis leidau geležinį zondą ir nė viename jų jis neatsirėmė į tokią kietą substanciją, kuri leistų spėti žemėje esant mūrą ar skliautus. Užtat akivaizdu, kad tie liaudies padavimai apie čionai slypinčius skliautus ir požemius buvo iš piršto laužti. Mūriniai pamatai, mano atkasti, buvo tik liekanos Kopylčios, kurios buvimas – ne jokia paslaptis. Nors gyvenantys žmonės jos neatmena, vis dėlto vietiniai dokumentai mini. Net Kernavės bažnyčios vizitacijose yra duomenų, kad Dievo Motinos paveikslas iš šios kopylčios buvo perneštas į Kernavę. Iš

Manoma, kad „Pjovėjos“ kompoziciją Ruseckui įkvėpė Slucko apylinkėse matyta rugiapjūtė. Tiesa, menotyrininkai šį paveikslą datuoja 1844 m., tad kiek keistai skamba Tiškevičiaus žodžiai, kad Ruseckas jį nutapęs „prieš kelerius metus“. Gal lankydamasis dailininko dirbtuvėje Tiškevičius matė vieną iš šio jau tuomet itin populiarus paveikslų kopijų? Plačiau apie šį Rusecko kūrinių žr. Vladas

Drėma, *Kanutas Ruseckas*, p. 158–160. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad mūsų dienas pasiekė ir pora Kernavėlėje sukurtų dailininko piešinių. Žr. Ten pat, p. 150, Nr. 415; p. 151, Nr. 420. Šių piešinių originalai saugomi LMAVB RS.

28

Kanuto Rusecko brolis Mauricijus Ruseckas Kernavėlę paveldėjo 1847 m.,

mirus tėvui Jonui Ruseckui, kuris savo ruožtu dvarą (tuomet dar tik palivarką) įsigijo 1837 m. ir apsigyveno jame su šeima. Dvare – iš pradžių pas tėvą, po to – pas brolių, dažnai lankydavosi ir Kanutas Ruseckas, netgi svajoto ten praleisti paskutines savo dienas. Žr. Vladas Drėma, *Kanutas Ruseckas*, p. 207, 213, 217; Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 107–108.

tikrųjų belieka stebėtis, kaip tokios pasakos sukuriamos, kaip jos jauja į liaudies gyvenimą ir nuolat jame besisukdamos įgauna jėgų ir virsta garsiais, rimtais liaudies padavimais, kurių teisingumą kaimo žmonės būtų pasirengę priesaika patvirtinti. Pirmoji tokio pasakojimo mintis, ar juokais suregzta, ar galbūt giliau nepasvarsčius, tik dėl grožio įpinta, kai į apyvartą paleidžiama, įgyja tokį didelį pasisekimą, taip ja tikima, taip giliai įsišaknija liaudies sąmonėje, kad kiekvienas gyventojas, pamiršęs jos neįtikimumą, galiausiai pats ima tvirtai tikėti, jog savomis akimis matęs tas degančias ugnis, šokinėjančias ožkas ir kitokių stebuklų, nė vieno iš mūsų niekada nepastebėtų²⁹.

Po šios nesėkmingos išvykos, kuri mums gražiausią dienos dalį atėmė ir, savo ruožtu, mano ieškojimams nieko nedavė, sunkauso darbo neatpirko, šios vietos savininkas, tarsi norėdamas už tą nesėkmę atlyginti, nuvedė mane į kitą pusę, į, pasak jo, senuosius švedų kapus. Čia pat, šalia palivarko, buvo smėlingas slėnis, kuriame vėjas buvo išpustęs ikirikriščioniškųjų laikų pilkapius, panašius į tą kaulyną, kurį Švenčionių apskrityje, prie Uglėnų kaimo, apžiūrėjau. Ir čionai mėtėsi netvarkingai po slėnį vėjo išsklaidyti blauzdikauliai ir žmonių kaukolės, ir čionai, kaip prie Uglėnų, piemenėliai, ganydami galvijus, iš smėlio renka ar jo paviršiuje randa žiedelių ir kitų žalvarinių šios žemės pagonių gyventojų papuošalų, bet juos sunaikina ir išmėto, kaip neturinčius jiems jokios vertės. Pasakojo man ponas Ruseckas, kad prieš daugelį metų, dar gyvam esant jo tėvui³⁰, šioje vietoje rasta smėlyje besimėtanti plati žalvarinė antkaklė, paviršiuje nusagstyta įvairiais kažkokių karoliukų raštais, bet, kai į jos istorinę vertę anuomet dar nebuvo kreipiamas dėmesys, panašiai buvo pragaišinta.

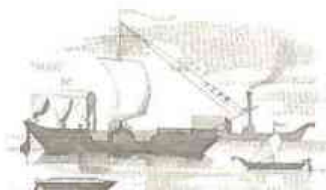
Šiame smėlingame kaulyne dar radau keletą mažų netaisyklingų iškilumų, kurie man atrodė tarytum vėjo iki galo nenupustyti pilkapiai. Nesuklydau spėdamas. Tai buvo ikirikriščioniškosios Lietuvos kapai. Viena, antra, trečia tokia atverta kalvelė atskleidė man žmonių griaučių kaulus, sudėtus pilkapiams būdinga tvarka. Mano kasinėtas ketvirtasis kapas buvo įdomiausias – tokį archeologiniuose savo ieškojimuose radau pirmą kartą. Tai buvo kapo duobėje sėdinčio lietuvio palaidojimas. Galvą, pečius ir krūtinę iki pusės vėjas jam jau buvo nutraukęs, kaip ir viršutinę pilkapijo dalį, dengusią šį įdomų kapą, kažkur po platų lauką išnešiojęs. Apatinę griaučių dalį radau išlikusią visą. Abu blauzdikauliai, statmenai vienas prieš kitą, į žemę buvo įremti. Reikia manyti, kad velionio rankos galėjo būti atremtos į kelius, bet šios, laikui bėgant, nuo liemens atsiskyrusios, savo svoriu į minkštą smėlį įsmukti turėjo, nes jų kaulus radau glaudžiai susipynusius su blauzdikauliais. Virš jų gulėjo keturi šonkauliai – viršutinės griaučių dalies likučiai, kurių vėjas dar nespėjo išpustyti iš kapo. Velionis sėdėjo ant storos, ne daugiau kaip kvadratinės uolekties dydžio ažuolinės lentos. Skeleto blauzdikauliai galais rėmėsi į apavą, kurio padus – vieną įdomiausių mūsų praeities senienų – radau sveikus, šalia vienas kito per 8 colius, stovinčius ant ažuolinės lentos liekanų, taip pasuktus: kulnais į save, nosimis nuo savęs. Prie jų per pilkapijo valymą dar radau nuo blauzdikaulių nukritusius storo lininio audinio drabužio likučius. Tarp blauzdikaulių, ant ažuolinės lentos liekanų, gulėjo geležinis peiliukas. Kai apavo padus savo paties ranka

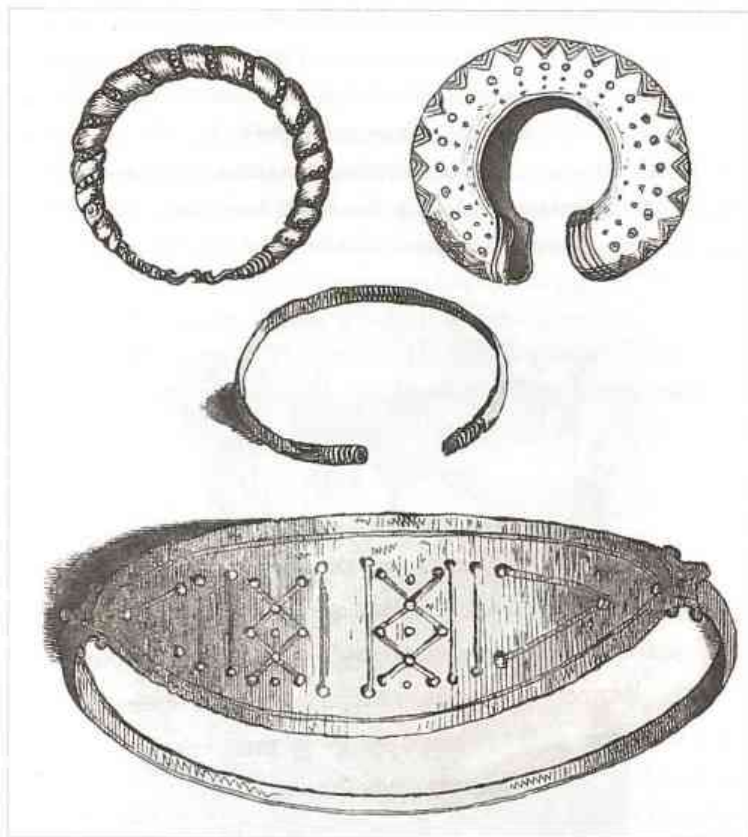
29 Panašų nutikimą ir panašius svarstymus apie tai, „kaip visur pas mus apkalbos, pasakos, legendos, padavimai kuriami“, galima rasti ir Konstantino Tiškevičiaus amžininkų tekstuose. Žr. Stanisław Mo-

rawski, „Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika“, *Teka Wileńska*, t. 5, 1858, s. 107–108 (przyp. 1). Arba tas pat lietuvių kalba. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrėlio gavenda*, p. 395–396

(išnaša). Beje, kaip minėta anksčiau, Stanislovo Moravskio kūrinys Tiškevičiui buvo puikiai žinomas.

30 Jonui Ruseckui.

Archeologiniai Kernavės radiniai

kišeniniu peiliuku kuo kruopščiausiai nuvaliau, jau galėjau ir jų formą suvokti, ir siūles apžiūrėti – jų žymė aplink dar visai buvo įžiūrima.

Šios mokslui šventos liekanos, švariame ir sausame smėlyje gal prieš tūkstantį metų palaidotos, atsilaike prieš sunaikinimo galią, kad mums, dabartiniams mūsų praeities tyrėjams, pateiktų įrodymą apie batsiuvio meną ir apie pagonio lietuvio naudotą apavo formą. Pado oda su ažuoline lenta – abi šios kapo liekanos, supuvusios ir sugedusios, tarpusavyje taip stipriai susijungė ir susilydė, kad jokių būdu, kad ir kiek stengiausi, jų išskirti ir sveikų iš kapo paimti buvo neįmanoma – padai į kelis gabalus suiro, tačiau, laimei, taip gerai tiko vienas prie kito, kad juos sudėjus ir apavo forma, ir jo siūlės aiškiai buvo matomos senuoju pavidalu. Šiuos garbingus likučius su atitinkamu raportu įteikiau Vilniaus senienų muziejui³¹.

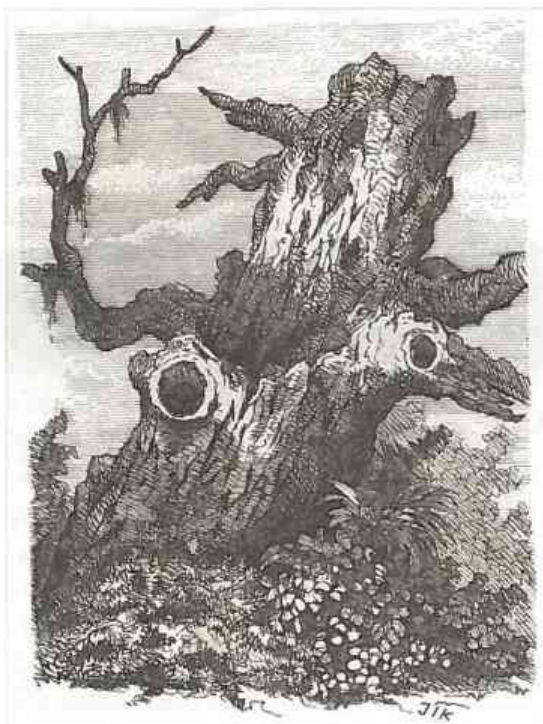
31

Šie Kernavės radiniai, taip pat ten pat aptikti audeklo likučiai bus įtraukti ir į pirmąjį Vilniaus senienų muziejaus kata-

logą. Žr. *Перечневый каталог предметов в Виленском музее древностей*, т. 3, № 59, № 65. Kiek vėliau Konstantinas Tiškevičius apie juos rašys ir kitoje garsio-

je savo monografijoje. Žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 94, 210. Šių laikų tyrėjo požiūrį į Konstantino Tiškevičiaus

Netoli tų pilkapių, ūkiniame palivarko kiemelyje, dar tebestovi šiandien jau išdžiūvęs ąžuolas, senas kaip Lietuvos istorija. Tai vienas tų ąžuolų, į kurį panašių šiandien jau sunku rasti: žemas, kresnas, petingas, kaip senoji lietuvių karta, išdžiūvusias savo rankas kelia aukštyn, tarsi šauktų, tarsi ieškotų savo senojo Perkūno. Nes šiandien tarp jaunų kartų, tarp naujų formų ir nuomonių per tiek šimtmečių suvienišėjusiam senoliui iš skausmo širdis iškrito. Senąsias jo formas, gyvybės netekusias, išsaugojo tik sausa, negyva it numirėlio žievė. ąžuolo apimtis siekė bemaž 10 lietuviškųjų uolekčių. Šio mūsų tiesioginio krikščioniškosios Lietuvos liudininko senatvės paveikslą, vietoje nupieštą, išsaugojau savo kelionės albume.

Šimtamečio Kernavėlės ąžuolo liekanos

Apžiūrėjus ąžuolą, namų šeimininkas vėl svetingai kvietė, siūlė po darbo pailsėti. Ir žavingoji Alinutė atkakliai prašė grįžti į jos senelio namus ir apsinakvoti. Kaipgi atsisakyti tokio mielo ir nuoširdaus kvietimo? Nors mano kelionės taisyklėse kaip principas buvo pabrėžtas darbas be atvangos, gyvenimas kietas ir be patogumų, šį sykį, nusižengdamas sau, kvietimą priėmiau ir patraukėme į dvarą. Ten mažoji šeimininkų vaikaitė kiekviena proga man dovanojo atminimui kokį nors naują savo svetingumo įrodymą: tai atnešė lėkštę

archeologinius Kernavėlės radinius žr.
Aleksiejus Luchtanas, „Metalų epocha“,
p. 36–38.

braškių, savo rankomis pririnktų, tai įteikė puokštelę, jos pačios darželyje suskintą, arba kas valandėlę kokią nors pramogėlę savo senelių namuose džiaugėsi man sumaniusi. Žodžiu, visiškai mane užbūrė. Nuo tol tarp mūsų užsimezgė karšta draugystė. Prašiau, kad žavioji Alinutė leistų atminimui nupiešti jos portretėlį mano kelionės albume. Ilgai spyriojosi mergaičiukė, tačiau, visą laiką man atkakliai prašant, sutiko:

– Bet tik su sąlyga, kad man ponas grafas savąjį atsiųs.

Ir taip į mano kelionės albumą pateko Alinutės portretas – su skarele ant galvos, kaip į mūsų išvykas tą dieną lydėjo³². Užtat, išlaikydamas jai savo pažadą, iš Vilniaus išsiunčiau jaunajai bičiulei žilo dėdės portretą. Kur nors kada nors gyvenime gal dar susitiksimė. Bet kokių skirtingų pavidalų stosime vienas prieš kitą! Aš senas, sulinkęs, su lazda, pasveikinsiu kupiną grožio ir gyvybės merginą, nors gal regėsiu ją atliekančią švenčiausią moters priedermę, t. y. esančią žmona ir motina. Kad ir kaip atsitiktų, visada paduosime vienas kitam ranką, du seni pažįstami, kaip du geri bičiuliai, kurie kitados prie gražiosios Neries krantų pašventė savo darbą archeologijos mokslui.

XIX

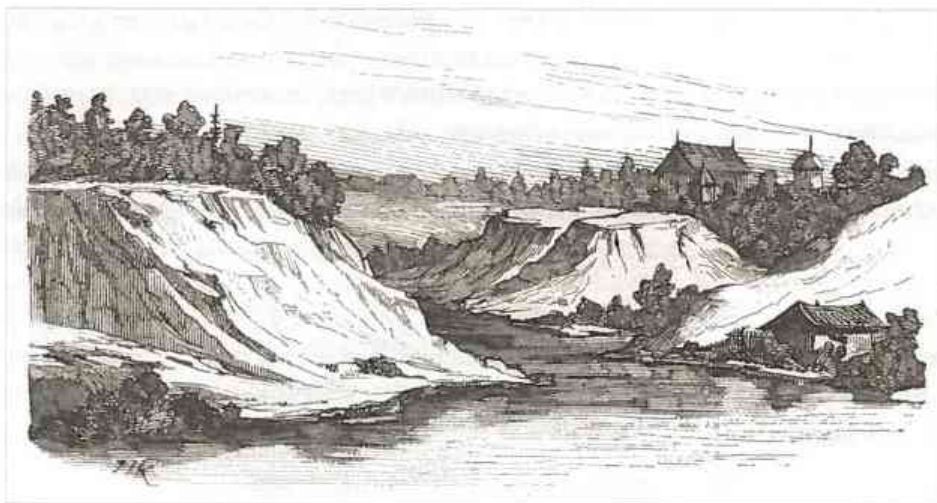
Sykiu su Kernavėle baigiasi aukšti pakrantės kalnai. Nuo tol Neris iki pat savo žiočių teka tarp kur kas mažesnių iškilumų, visą laiką per kalvotą kraštą, tarp gražiausių apylinkių. Kalnai ir slėniai, juose gražūs kaimeliai ir sodybos ir daro šią Lietuvos dalį vaizdingą, tačiau patys upės krantai jau nėra itin aukšti, neišsiskiria pakrančių skardžiais, kaip toje už mūsų pasilikusioje dalyje.

Druskinės rėvoje, esant 11,3° šilumos, vakar vakare barometras rodė 29° 6,7'. Iki Kernavės tebuvo trys varstai kelio upe. Tie trys varstai mums greitai prabėgo, nes laivas, smagiai nešamas čionai tekančios greitos srovės, spėriai aplenkė jos tuščią krantą, apaugusį žalia veja, ir vikriai vinguriavo jos vingiais. Vos saulė sušildė apniukusį ir gailų rasotą šios dienos rytmetį, sustojome prie gražios lygumos kranto, įrėminto iškilų kalnų grandine. O ant jos keteros supilkavo sena medine bažnyčia ir eile dar senesnių medinių namelių Kernavė – toji senovinė Lietuvos kunigaikščių sostinė.

Kokių gražių senojo ikirikikščioniškojo lietuvių tikėjimo paminklų esama Kernavėje! Ten kitados buvo pirmoji lietuvių kunigaikščių buveinė. Ten pirmoji vyriausiojo Lietuvos žynio buveinė. Ten pirmoji amžinai liepsnojančio *Znicz* vieta. Šiandien esantys kalnai, ar tai gamtos tokiomis nepaprastomis formomis apdovantoti, ar žmogaus ranka dailiai supilti, visiškai atitiko visas ano laiko visuomenės reikalingas sąlygas ir poreikius. Viename jų degė šventoji *Znicz*, iškelta žmonių garbei. Antrame – Krivių Krivaitis, didysis senosios Lietuvos žynys, skelbė ištarmes arba pranešdavo žmonėms dievų valią. Kitame – lietuvių žmonių valdovas ir

32

Deja, šis portretas Konstantino Tiškevičiaus knygoje nebuvo išspausdintas.

Neris ties Kernave

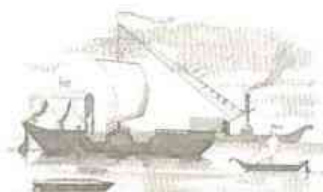
ponas, valdantysis kunigaikštis, atiduodamas garbę *Znicz*, įsakymus po kraštą siuntinėjo, civilinėmis teisėmis ir visuomenine tvarka jame rūpinosi. Tų kalnų papėdėje, juos skiriančiose giliose gamtinėse daubose, driekiasi gražus slėnis, perrėžtas mažo upokšnio, ištekancio iš vienos tų daubų ir ridenančio savo vandenį į puikiąją Nerį, kuri iš pietų pusės žymi to slėnio ribą. Tas slėnis, be abejo, buvo skirtas liaudžiai: ten ji susiburdavusi atiduodavo garbę liepsnojančiai ugniai arba klausė ištarmių, jai skelbiamų vyriausiųjų kunigų. Čionai jauna ir graži Pajauta turėjo savo mylimą slėnį, po kurį dažnai turėjo vaikštinėti, nes nuo jos vardo iki šiol liaudies padavimuose išliko Pajautos slėnio pavadinimas.

Apie istorinę Kernavės praeitį nieko naujo nepasakysime, nes kas iš mūsų nežino, kad Palemono giminė, pas mus X a. viduryje atkeliavusi ir su savimi herbą, kuriame Stulpai pavaizduoti, atsinešusi, tapo valdančiųjų kunigaikščių dinastija Lietuvoje. Kad trejetas Palemono sūnų, perėmę dideles sritis lietuvių žemėje, išsiplėtė į didelę gentį, viešpataujančią ne tik Lietuvoje, bet ir Rusioje, Polocko ir Oršos žemėse. Iš trijų Palemono sūnų vyriausiasis Barkas valdė žemę prie Nemuno ir Jūros upės, prie kurios žiočių tarytum turėjęs įkurti miestą, pavadintą Jurbarku. Antrasis sūnus Kunas, Neries ir Nemuno santakoje turėjęs savo valdas, 1030 m. įkūrė tvirtovę, kurią savo vardu pavadino – tai dabartinis Kaunas. O trečiasis, Spera, gavęs kunigaikštystę Žemaitijoje, prie Spėros ežero turėjo savo rezidencinę tvirtovę. Iš kur italai atvykę į šią žemę, be platesnių ryšių – nes visai jai svetimi – be atitinkamų pajėgų ir be jokių garsių, istorijoje žinomų užkariavimų, iškart pirmojoje kartoje galėjo gauti tokias didžiules valdas? Tai liko istorinė mįslė, iki šiol neatspėta. Ponas Narbutas¹ savo veikale *Dzieje starożytnie narodu litewskiego* („Lietuvių tautos senovės istorija“) daro prielaidą, kad tie trys Palemono sūnūs per vedybas su turtingomis paveldėtojomis galėję pasiekti tokių didelių valdų*. Kad ir koku mums

¹ Teodoras Narbutas.

* Teodor Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 3, s. 216 [Konstantino

Tiškevičiaus priedašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 52, išnašą 5. – R. G.]

nežinomu būdu jie pasiekė turtą ir galios, gana to, kad mūsų krašto istorija moko, jog kai dvejetas Palemono sūnų – Barkas ir Spera, nepalikę palikuonių, apleido šį pasaulį, plačias jų sritis paveldėjo Kunas. Du pastarojo sūnūs – Kernius ir Gimbutas – tapo bemaž visos didelės Lietuvos valdovais. Gražioji Neris, tekėdama į Nemuną iš rytų į vakarus, skyrė šių dviejų brolių, Palemono vaikaičių, valdas. Gimbutas gavo kunigaikštystę palei kairįjį jos krantą, nusidriekusią nuo Nemuno iki Neries aukštupio, iki slavų krivičių žemės ribų. O dešiniajame mūsų upės krante buvo Kerniaus valdos, kuris toje iš prigimties iškilioje apylinkėje, prieš kurią tuo momentu stabtelėjome, 1035 m. pagal Richterio* kroniką, o pagal poną Balinskį² – 1040 m.**), įkūrė tvirtovę ir nuo savo vardo pavadino Kernave. Ponas Balinskis pirminės Kernavės pavadinimo reikšmės ieškojo lietuvių kalboje, ir tuo remdamasis daro prielaidą, kad Kernavės pavadinimas gali būti kilęs nuo *kieras*, t. y. kelmas arba *kiernonjej*, t. y. naujas kelmas. Su šia mūsų istoriko knyga rankoje tyriau tą tiesą vietoje, su gerai išmanančiais lietuvių kalbą žmonėmis – ir čia man paaiškinta, kad kelmas lietuviškai ne *kieras*, kaip pageidauja ponas Balinskis, bet *katmas* vadinasi. O tikroji *kieras* reikšmė – krūmas, taigi *kieras nowas* lietuviškai reiškia naują krūmą arba naują kelmą, turintį naujų atžalų ar daug šaknų. Taigi kai Lietuvoje kalba apie žmogų, kuris vienoje vietoje ilgai gyvendamas praturtėjo, prasigyveno vaikų ir išteklių, sako *ikierieje*, t. y. išsikerojo, kas atitinka lenkišką pasakymą *roznieszdił się*, t. y. susikūrė lizdą, arba *wkorzenił się*, t. y. įleido šaknis³. *Katmas* ir *kieras* iš tikrųjų nedaug tesiskiria, vis dėlto pastarasis pavadinimas man pasirodė tikresnis, nes ne tik tiesiogine prasme jį galima susieti su augančiu krūmu, bet ir perkeltine savo reikšme jis labiau atitinka pavadinimą, nes išreiškia gražią liaudies viltį, kai jame ji matė tarsi naują Lietuvos kunigaikščių dinastijos krūmą, kuris čionai įsitvirtino, kuris turėjo išleisti naujas atžalas ir išsikeroji plačiomis giminėmis⁴.

Liaudies pranašystės apie kunigaikščių dinastijos padidėjimą nebuvo pranašingos pirmajam šios kunigaikštystės įkūrėjui, nes Kernius, kaip žinome, turėjo tik vieną dukterį, tą gražuolę Pajautą, ištekėjusią už Živibundo II, Dausprungo vaikaičio⁵. Ponas Kraševskis⁶ savo veikale *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język,*

* Ten pat, p. 220 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Tikėtina, kad čia bus įsivėlusį klaidą, nes pasakodamas apie Kernavės įkūrimą Teodoras Narbutas kaip ir anksčiau remiasi vadinamąja Aleksandro Bychoveco, o ne „Richterio“ (orig.: „Rychtera“) kronika. Bychoveco kronikos metriką žr. šio leidinio p. 14, išnašą 57. – R. G.].

2 Mykolą Balinskį.

** Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 26, s. 202 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński,

Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Kiernów“, p. 202–204). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 108, išnašą *. – R. G.].

3 Be abejonės, šie Konstantino Tiškevičiaus minimi „gerai išmanančiais lietuvių kalbą žmonės“ yra ne kas kita kaip tuometinis Kernavės klebonas Kiprijonas Skirmantas. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 242–243.

4 Šių laikų tyrėjo pasiūlytą mokslinę Kernavės vardo etimologiją žr. Aleksandras Vanagas, „Miestelio ir upės vardas

Kernavė“, Kernavė, redakcinė kolegija: Vacys Milius, Antanas Stravinskas, Antanas Tyla, Norbertas Vėlius, Aloyzas Vidugiris, Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 294–297.

5 Konstantinas Tiškevičius remiasi Teodoru Narbutu, kuris savo ruožtu sekdamas Motiejumi Strijkovskiui teigė, kad Dausprungas „paliko vieną sūnų Živinbudą, kuris, sulaukęs sūnaus, pavadinto taip pat Živinbudu II, mirė 1056 m.“ Žr. Teodor Narbut, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 3, s. 246.

6 Juozapas Ignacijus Kraševskis.

wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d. („Lietuva. Senovės istorija: įstatymai, kalba, tikėjimas, papročiai, dainos, patarlės, padavimai ir t. t.“), kalbėdamas apie tai, kad didvyriai ir pasižymėję žmonės po jų mirties sudievinami ir pakeliami į dievus, Strijkovskio⁷ liudijimu remdamasis, Pajautą priskiria kaip tik prie tų sudievinėtų asmenų ir rašo, kad Kerniaus dukters garbei prie Žaslių ežero buvo pastatyta skulptūra, atiduodant jai garbę liepų giraitėje*. Kerniumi ir būtų pasibaigusi Lietuvoje valdžiusių kunigaikščių linija, jeigu Kerniaus brolis Gimbutas jos būtų nepalaikęs. Pagal genealoginę Lietuvos kunigaikščių lentelę, sudarytą pono Teodoro Narbuto iš Rotundo⁸ kronikos, Palemono giminės linija Lietuvoje baigėsi Vaišelga, nužudytu 1267 m., palikusiu septynis valdančiuosius kunigaikščius, iš kurių Rimgaudas, išplėtęs nukariavimus į rusinų žemę, pirmasis savo sostinę iš Kernavės į Naugarduką perkėlė⁹. Nepaisant to, kad Rimgaudas įsikūrė naujoje sostinėje, Kernavė visada liko vieta, kurioje vyko svarbiausi krašto pasitarimai ir kurioje vykdavo didžiųjų kunigaikščių išrinkimo į Lietuvos sostą ceremonija. Čionai 1242 m. Mindaugas, o 1265-aisiais jo sūnus Vaišelga viešai priėmė Lietuvos valdovo valdžią. Vėlesni kunigaikščiai rezidenciją perkėlė į Kernavę. Kai Utenio sūnus Šventaragis 1268 m., būdamas jau devyniasdešimt šešerių metų amžiaus, Kernavėje kunigaikščiu buvo išrinktas, o paskui po dvejų metų, 1270-aisiais, savo sūnų Germantą įpėdiniu paskyrė, be kitų sąlygų, išskėlęs ir tą, kad jo palikus sūnus būtina palaidotų Neries ir Vilnios tarpupyje – vietoje, kurią taip mėgo visą savo gyvenimą. Germantas, vykdydamas tėvo valią, jo kūną atgabeno ir sudegino paskirtoje vietoje, ir nuo tol tas slėnis Šventaragio slėniu vadinamas, o šis įvykis tapo lyg ir kažkokiu ženklu, rodančiu vietą, kur būsima Lietuvos sostinė iškilti turėtų. Kernavė, antrą kartą tapusi Lietuvos kunigaikščių rezidencija, liko ja iki Gedimino laikų. Pastarasis, atidavęs ją su valdomis sūnui Mantvydui, 1321 m. sostinę iš Kernavės į Trakus perkėlė. O po metų, aistringą pomėgio medžioti genamas į miškus nusibastęs, ir vietoje, kur nukovęs taurą, kaip skelbia padavimas, pirmiau pilį, o paskui ir Vilniaus miestą įkūrė. Šis tapo įžymiąja Lietuvos sostine, o kai jame žengiantieji į sostą kunigaikščiai apsigyveno nuolat, Kernavė liko galutinai apleista¹⁰.

Kuo labiau didėjo ir augo Vilnius, tuo labiau Kernavė jautėsi pamiršta. Gedimino sūnūs jau nuolat gyveno tame mieste. Tik Vladislovas Jogaila jaunystės metais savo dėdės Kęstučio, išvaikiusio maištininkų gaujas, susirinkusių žmonių akivaizdoje dar Kernavėje buvo paskelbtas valdančiuoju kunigaikščiu. Tačiau tai buvo jau paskutinė iškilminga ceremonija, vykusi šiame mieste. Nuo tol ši sritis, Lietuvos kunigaikščių apleista, tapo tik Krivių Krivaičio – vyriausiojo žynio buvimo vieta. Senyvas Lizdeika, išvarytas iš Romuvos Prūsijoje, kai jau Kristaus mokymas buvo pradėjęs plisti, grįžo į Vilnių. Bet, palikęs ten savo pavaduotoją, persikėlė į Kernavę ir ten sau būstą įsikūrė, asmeniškai vos kelis kartus per metus dalyvaudamas iškilmingose šventėse Vilniuje. Kelerius metus Kernavėje tarnyba dievams buvo atliekama tvarkingai, karštinčiaus sergstima degė

7 Motiejaus Strijkovskio.

* Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historja do XIII wieku*, s. 129, t. 1, s. 137 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Kny-

gos metriką žr. šio leidinio p. 59, išnašą 15. – R. G.].

8 Augustino Rotundo.

9 Žr. Teodor Narbutt, „I. Tablica genealogiczna książąt litewskich (Podług kroniki Rotunda, znaleziona w kronice rękop.

J. F. R“, Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska* [išklija knygos gale].

10 Plg.: Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 109–117.

amžinoji *Znicz**. Tačiau Lizdeika buvo neramus, atrodė nujaučias didį pavojų pagonių altoriams. Senolis vis sielvartavo dėl svetimo mokymo įtakos, nes jis, plisdamas krašte, grėsė sužlugdyti jo puoselėjamą mokslą. Kaip spėjo, taip ir atsitiko. Pergyveno senasis Lizdeika savo dievus ir savo tikėjimą, nes kai Vladislovas Jogaila vedė Jadvygą, kai stabmeldišką tikėjimą Lietuvoje pakeitė vieno Dievo garbinimas, amžinai liepsnojančią *Znicz* užtemdė kryžius ir nuvertė lietuvių dievų valdžią. Kai kunigaikščio įsakymu Vilniuje stabai buvo sudaužyti ir sumesti į Nerį, Kernavėje pasibaigė Krivių Krivaičio valdžia. Visam laikui užgeso ugnis senuosiuose pagonių altoriuose ir dar ant teberusenančios šventosios ugniavietės iškilo bažnyčia tikrajam Dievui – toji, kuria Kernavė taip gražiai nuo Neries pusės vilioja. Bažnyčia Kernavėje buvo viena iš septynių pirmųjų, funduotų Vladislovo Jogailos Lietuvoje apie 1387 m., krikščionių tikėjimo priėmimui atminti¹¹.

Iš tos savo amžiuje prabangios pirmosios Lietuvos kunigaikščių rezidencijos šiandien liko tik pylimo liekanos prie griovio, kuris juosė pilies žemumą. Šalia Pilies kalno stovi antras kalnas, tokio paties aukščio, pailgas, taisyklingas, nuo ano atskirtas gilia dauba, su viename jo gale supilta taisyklinga paaukštinta ketera, žmonių taip pat vadinamas Pilies kalnu, kurį aš, atsižvelgdamas į simetrišką jo formą, padarytą žmogaus rankos, ir į ne itin platų paviršių bei į tą taip dailiai supiltą paaukštinimą, laikyčiau aukojimo kalnu. Toliau ta pačia kryptimi yra trečias lygiai tokio paties aukščio kalnas, viršūnėje užbaigtas stačiu kampu – vadinamas Smailiakalniu¹². Tuos du kalnus tarpusavyje taip pat gili dauba skiria – jos gelmėje prasideda tasai mažas upokšnis, kuris, tekėdamas į Nerį, perrėžia slėnį. Kalnas yra natūralus, ir net tą tokią ryškią ylos formą iš gamtos turėjo gauti, nes kad ten žmogaus ranka kuo nors būtų prisidėjusi, neįmanoma pastebėti. Prieš šiuos tris kalnus, stovinčius šonu į aną gražųjį slėnį, kurį juosia Neries krantas, stūkso ovalus labai taisyklingas kalnas su plokščiu viršumi ir aplink įkypai nuolaidžiais šonais, tikslingai supiltas. Seniau šį kalną vadino Belaisvių, o dabar – Barščių, dėl to, kad ant jo auga laukiniai batviniai, žmonių paprastai barščiams naudojami. Šis kalnas neginčijamai buvo tas didysis altorius, ant kurio amžinai degė šventoji ugnis. Visi šie kalnai, įgudusia akimi tiriant, dar ir šiandien labai artimai susiję. Kai čia, pačios gamtos sukurtoje patogioje vietoje, senosios Lietuvos valdovai nusprendė būsiant savo buveinę,

* *Znicz* pavadinimą išvedėme iš slaviškos tarmės pirmojoje mūsų veikalo dalyje, kai buvo kalbama apie akmenį, esantį prie Neries kranto Tupalščynoje. Čionai išvesiu šį pavadinimą grynai iš lietuvių kalbos. Taigi *Znicz* iš pradžių vadinosi *Zenicze*, nuo žodžio *Žynod*, t. y. viską žinoti. Paskui vardu *Znicz* lietuviškai vadinavo vietas, kur skelbdavo ištarmes. Lygiai ir vyriausiųjų žynių, krivių krivaičių, pavadinimą norėta išvesti nuo kreivos lazdos, kurią vyriausiasis žynys naudodavęs kaip savo pareigybių ženklą, nes Krivių Krivaitis, lietuviškai *Kriwe-Krywejte*, kaip man paaiškinta, turi reikšmę,

visai atitinkančią jo pašaukimą: lietuviškai *Kriwas-kriwejtis* – kalbant apie senatvę, reiškia dvigubai susikūpinusį senolį, nuo amžiaus sulinkusį. Labai galimas daiktas, kad Lietuvoje vyriausiais žyniais visada būdavo labai senyvo amžiaus žmonės, iš senumo iki žemės sulinkę. Jeigu perkeltine prasme vėlgi šio žodžio prasmės ramybės ir patriarchalinės valdžios atžvilgiu ieškosime, rasime visokių prasmių pilną metaforą: nes *Kriwas-Kriwajtis* reiškia dievų tarnų tarną, panašiai kaip lotyniškas *servus servorum*, t. y. Dievo tarnų tarnas, suluošintų, paklydusių žmonių ganytojas ir pats visų žemiausias, luošiausias iš visų [Konstan-

tino Tiškevičiaus prierašas. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 8–9, išnašą 27 bei p. 123–124, išnašą **. – R. G.].

11 Konstantinas Tiškevičius klysta: Kernavės bažnyčios nėra tarp pirmųjų septynių Jogailos funduotų šventovių. Kaip rodo archeologiniai ir istoriniai duomenys, ši bažnyčia funduota jau vėliau, manoma, iki 1430 m. Žr. Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 42–43.

12 Orig.: „[Góra] Szydłowatą“.

supylė reikiamus paaukštėjimus, kitiems tik formą suteikė, tarp jų susiformavo tvarka ir atsirado sistema, kurios pėdsakai iki šiol matomi ir neblogai atskleidžia pagonišųjų apeigų Lietuvoje poreikį bei religinius papročius. Visus tuos kalnus, pagonių altorius, taip pat ir jų papėdėje nusidriekusį slėnį tiksliausiai išmatavau ir perbraižiau popieriuje.

Apie Kernavę sukurta labai daug liaudies padavimų, legendų ir sakmių – neretai keistų. Tačiau kur gi gali būti palankesnė dirva legendai atsirasti, jeigu ne senos pilies griuvėsiuose, jeigu ne tarp senų užgesusių *Znicz* altorių? Tiek prašmatnioji Lietuvos valdovų rezidencija, prabangios puotos, keliamos kunigaikščių dvare, karo žygiai ir politiniai valdžios sprendimai, tiek ir slėpiningas vyriausiųjų žynių ryšys su dievais, kurių valią žmonėms skelbdavo, teikė temų daugybei padavimų apie šią istorinę vietą. Kad tik parodytum susidomėjimą, ir atsiras pasirengusių be galo tau čionai porinti kokias nors pasakas, kurių turinys nė kiek nesisieja su vietos istorija, o yra tik tiek kartų daug kur girdėtų liaudies padavimų kartojimas. Tačiau jau toks mano, šios upės istoriografo, būdas – neapleisti ir nepraleisti nieko, kas su ja susiję, todėl kai kuriuos jų užrašiau ir į savo kelionės knygą. Kai Bernatavičius rinko žinias apie Kernavę, ketindamas rašyti savo istorinį romaną *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*¹³, girdėjo tuos pačius man čia papasakotus padavimus. Tad, kaip čia pasakoja, Kernavė kitados buvęs didelis ir žmonių gausiai gyvenamas miestas, kurio plotas galėjęs užimti kelių mylių plotą Neries krante nuo Airupės upelio iki Čiobiškio. Pasakoja apie didelius skliautus, esančius tame kalne, kurių niekas iš šiandien gyvenančių žmonių nėra matęs, tačiau tik kartoja savo tėvų pasakojimus. Yra kažkoks padavimas apie auksinį ir sidabrinį smėlį, kuriuo pilies kiemas buvęs išpiltas ir kurio liekanų dar ir dabar esą žmonės randą. Dar šiandien tvirtinama, ir nuoširdžiausiai tuo tikima, kad nuo tada, kai Lietuvos kunigaikščiai palikę pilį ir persikėlę gyventi į Vilnių, senųjų kunigaikščių vėlės, vis sukančios ratus virš Kernavės – primeną šios nuskriaustos senosios sostinės įžeidimą. Tą nepasitenkinimą jos skelbią pusiaunaktį ginklų žvangėjimu, kurio garsą galima girdėti po senaisiais skliautais, o su vėtrų švilpesiu iš tolo Kernavę esą pasiekdavo kažkokie grasinimai ir įspėjimai. Tokie apsiereiškimai paprastai įspėdavę apie kokį nors svarbų krašto įvykį – valdovo mirtį, karą, badą, marą ir t. t. Pasirodą jie dažnai po saulėlydžio, puošniai pakinkytas baltas žirgas žvenddamas perbėgęs pilies kalnu, tačiau jis toks mistinis, kad jei tik kas prie jo artinasis, kaipmat pradingstąs iš akių. Pasakoja apie akmeninį tiltą, kuris esą turėjęs eiti nuo kunigaikščio pilies visu slėniu per Nerį nežinia iš kur ir kurio nė menkiausios žymės šiandien nėra. Seka daug tokių pasakų, neturinčių jokios vertės, išskyrus tai, kad aiškiai mums rodo liaudies mintį ir poeziją, kuri įkvėpimo ieškoti įpratusi tarp senų griuvėsių, tarp prisiminimų senosios savo didybės, kurios žlugimą paprastai vaizduoja baisiais ir grėsmingais pavidalais, ir tais pasakojimais kuo karščiausiai tiki.

Našlaite likusi, kai didžiojo kunigaikščio sostinė buvo iškelta, Kernavė ištuštėjo, buvo apleista. Iš pradžių tapo privačia Lietuvos kunigaikščių nuosavybe, o vėliau – karališkosiomis žemėmis ir sykiu su kitomis karališkosiomis valdomis už nuopelnus būdavo skiriama krašto dignitoriams. Žinome, kad Zigmantas I¹⁴ 1522 m. iki gyvos galvos Kernavę valdyti suteikė kunigaikščiui Simonui Jomantaičiui Podbereskiui, Kernavės

13

Knygos metriką žr. šio leidinio p. 21, išnašą 83.

14

Žygimantas Senasis.

laikytojui¹⁵. Kai Zigmantas Augustas¹⁶ rinko pinigus karo žygiui prieš Maskvos carą, krašto reikalams¹⁷ iš raštininko ir išdininko Lauryno Ivanovičiaus pasiskolino 1 300 kapų lietuviškųjų grašių ir užstato teise jam valdyti atidavė Medininkų pilį. Vėliau, prijungdamas šią Medininkų pilį prie savo stalo valdų, kurias tuo metu sudarė Bistryčia, Lavoriškės ir Rokantiškės, dar pridėjęs trūkstamų 100 kapų grašių Medininkų gyventojams, tą sumą perkėlė Kernavės seniūnijai su miesteliu ir kaimu. Šios 1566 m. kovo 26 d. karaliaus duotos privilegijos originalas dabar guli Sankt Peterburge saugomoje Lietuvos Metrikoje. Po Lauryno Ivanovičiaus minėtų 1 400 kapų lietuviškųjų grašių¹⁸ sumą 1584 m. gegužės 4 d. privilegija Steponas Batoras patvirtino Hlebavičiui su pastaba, kad apie jos išmokėjimą paskelbs prieš dvylika savaičių. Po Hlebavičiaus Kernavės laikytojai buvo Zenavičius, Skorulskis ir Bžozovskis. Po Bžozovskio Kernavės seniūnija daugelį metų buvo valdoma Bialozorų šeimos. Pirmasis šia pavarde Kernavės laikytojas buvo Upytės seniūnas Kristupas Bialozaras. Po jo šias valdas sykiu su Sliūzų, Vedrių ir Labardžių seniūnijomis, esančiomis Žemaitijos Kunigaikštystėje, Jonas III savo 1693 m. vasario 24 d. raštu, 1712 m. birželio 18 d. Upytės pilies teisme aktikuotu¹⁹, pavedė paiždininkui ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkui Benediktui Sapiegai, kad per savo dvariškį perleistų Karolinai Römerytei-Bialozorienei. Ar paveldint, ar savanoriškai užleidus nuosavybę keliems Bialozorams sykiu su įkeitimo suma, Kernavė galutinai atiteko Motiejui Bialozorui. Kai vidaus karai, ligos ir kitos nelaimės Kernavės gyventojų skaičių gerokai sumažino, iš savo paveldėtos Milčos valdos, anuomet Ašmenos pavieta buvusios, kelias valstiečių šeimas jis perkėlė ir įkurdino Kernavėje. Po Bialozoro²⁰ mirties šį dvarą valdė jo žmona Ona Bialozorienė, vėliau, po antrosios santuokos – Judickienė. Tik po jos mirties pagal Stanislovo Augusto 1775 m. privilegiją Kernavės seniūnija atiteko Mykolui Važinskiui – su sąlyga mokėti į išdą pagal paskutinę 1798 m. liustraciją 628 sidabro rublius 11 kapeikų iki gyvos galvos, o kvartos²¹ – 381 sidabro rublį ir 41 ½ kapeikos. Po Važinskio²² mirties Kernavės seniūniją 1808 m. rugpjūčio 15 d. monarcho įsakymu gavo valstybės tarėjas Popovas, tačiau jau be įpareigojimo mokėti kvartą. Tos dienos perdavimo inventoriuje nurodyta, kad Kernavės seniūnija susideda iš to paties pavadinimo miestelio, 4 kaimų ir 3 užsienių: iš viso juose būta 17 valkininkų, 18 činšininkų ir 2 kampininkų trobos. Iš viso revizuojant užrašyta 46 vyriškos sielos. Reikalams taip klostantis aukščiausiuoju įsaku Popovas perima Kernavę, bet tų pačių 1808 m. gruodžio 31 d. Vilniaus vėliavininkas Belinskis kreipiasi į valdžią, esą Mykolas Važinskis savo teises į Kernavės valdymą 1798 m. birželio 3 d. dokumentu perdavęs Vilniaus gubernijos bajorų maršalui Kasparui Čyžui, o šis jas 1801 m. balandžio 23 d. dokumentu tam pačiam Belinskiui paskyręs. Tiksliai nežinome, kuo baigėsi Popovo byla su senesniais

15
T. y. valdovo dvaro valdytojui, prižiūrėtojui.

16
Žygimantas Augustas.

17
Orig.: „Do kassy ziemskie“.

18
Sic! Prieš tai rašyta „1 300 kapų lietuviškųjų grašių“ (orig.: „1 300 kop litewskich groszy“).

19
T. y. dokumentu, jau įrašytu į Upytės pilies teismo knygas, kitaip tariant, įgavusiu juridinę galią.

20
Motiejaus Bialozoro.

21
T. y. mokesčio, imamo į valstybės išdą iš karališkųjų (šiuo atveju – valstybinių) žemių valdų kariniams reikalams.

22
Mykolo Važinskio.

šios žemės pirkėjais dėl maloningiausios teisės valdyti Kernavę, pakanka to, kad Belinskis tapo Kernavės seniūnu. Po jo Kernavės seniūniją valdė jo sūnus – Vilniaus vyriausiojo teismo pirmojo departamento teisėjas Juozapas Belinskis, o Ignacijus Belinskis²³, Juozapo sūnus, galutinai ją perėmė. Kai nuomos laikai praėjo, naujai pertvarkant Valstybės turtų ministeriją, ji buvo perduota valstybei²⁴.

Šiandien Kernavė – labai nuskurdusi, suvargusi labiau, negu galima tikėtis, gyvenvietė, kurią net nežinau kodėl miesteliu vadina. Vos 14 išdo valstiečių ir 8 žydų namai sudaro visą miestelį. Jeigu ne bažnyčia su klebonijos pastatais ir ne archeologiniai senosios krašto praeities likučiai, dar taip aiškiai išlikę piliavietėse, pavadinimuose ir padavimuose, dabar esančios gyvenvietės nebūtų verta prisiminti²⁵.

Kaip ką tik minėjome, Kernavės bažnyčia priklauso pirmosioms septynioms Lietuvoje funduotoms bažnyčioms. Pirmąją fundaciją 1512 m. atnaujino Zigmantas I²⁶, o Vladislovas IV²⁷ tą dovanojimą patvirtino. Prie šios bažnyčios XVI a. turtingą altariją įsteigė Jonas Petras Daubaras-Musnickis*. Šiandien tai skūrdi medinė bažnytėlė, neturinti jokių tolimos praeities paminklų – nei rakandų, nei dokumentų. Mat pastaruosius sunaikino gaisras, kuris prieš keliolika metų prarijo kleboniją. Bažnyčios kairiajame šoniniame altoriuje yra Dievo Motinos paveikslas sidabrine danga, padaryta iš sidabro lydinio, kurį pilyje iškasė vienas vietinių klebonų. Varpinėje – nedidelis varpas, 1699 m. Vienoje išlietas Kernavės bažnyčiai, – kaip rodo įrašas, kunigo Andriejaus Lendzinos, čionykščio klebono, pastangomis.

Klebonija ir jai priklausantys pastatai užima pilies slėnį, iš vienos pusės supamą didelio smėlio pylimo – vienintelio atminimo, dar likusio iš Lietuvos kunigaikščių pilies. Visoje pilies teritorijoje niekur neradau nei mūro, nei anų skliautų liekanų, su kuriais susijusi tokia daugybė liaudies padavimų. Visa tai leidžia spėti, kad ir senoji kunigaikščių pilis, ir kiti pastatai turėjo būti mediniai.

Tuo laiku Kernavės klebonas buvo kunigas Skirmantas²⁸, žmogus jaunas, energingas, išsimokslinęs, sąmojingas, iškalbus. Krašto reikalų išmanymas nebuvo jam svetimas, o mėgstamiausia jo veikla – gilintis į kalbos etimologiją, spėlioti apie vardų, vietų ir upių kilmę ir ieškoti jų prototipų lietuvių kalboje, kurią puikiai moka.

23 Ar ne tas pats Konstantino Tiškevičiaus „kolega“ Ignacijus Belinskis, palydėjęs jį kelionėje iki Vileikos? Žr. šio leidinio p. 42.

24 Plg.: Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 116–122. Šių dienų tyrėjo žvilgsnį į istorinę Kernavės praeitį žr. Algirdas Baliulis, „Iš Kernavės praeities“, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2005, p. 153–172.

25 Konstantino Tiškevičiaus ir Vladislovo Sirokomlės įspūdžiai apie Kernavės miestelį visiškai sutampa. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 100–102. Kad ir kaip ten būtų, 1861 m. sausio mėnesį Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai Tiškevičius dovanojo per kelionę parengtą Kernavės planą. Žr. „Dnia 11 b[yłego] m[iesiāca] lutego...“, s. 122.

26 Žygimantas Senasis.

27 Vladislovas Vaza.

* Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 26, s. 203 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Kiernów“, p. 202–204). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 108, išnašą*. – R. G.].

28 Kiprijonas Skirmantas.

Mane kunigas Skirmantas priėmė svetingai, kaip mūsų klebonams būdinga, ir jam esu dėkingas už daugelio vietų pavadinimų paaiškinimą lietuvių kalba, kurios visai nesuprantu²⁹.

Sužinoję apie mano atvykimą į Kernavę artimoje kaimynystėje³⁰ gyvenantys kunigaikščiai Adolfas ir Cezarijus Giedraičiai³¹ atvažiavo į kleboniją pasimatyti su manimi ir pareikšti pritarimo mano sumanytiems darbams. Kunigaikštis Cezarijus Giedraitis, kuris su jauno ir nuoširdaus žmogaus užsidegimu pritarė mano kelionės minčiai ir tikslams, pasakojo, kad jo valdose, tačiau jau už 12 varstų, likusių man už nugaros, kurie jau kaip ne prie Neries esantys atsidūrė už dabartinių mano tyrimų ribos, ant aukšto kalno, tarp miškų, yra ypatinga apyrbė, apipinta liaudies padavimais. Joje esą senų kapų, kuriuose randama įdomių daiktų: puošnių karoliukų iš akmens ir nedidelių neapdoroto gintaro gabalų. Kunigaikštis Giedraitis man pažadėjo iškasinti kelis tokius kapus ir jų radinius sykiu su topografiniu kalno planu bei su juo susijusių padavimų aprašymu man atsiųsti. Tai būtų puiki medžiaga mano dabartinei kelionei.

Kernavėje esant 19° šilumos barometras rodė 29° 8,2'.

Po vidurdienio, apie trečią valandą, kai jau visos galimos žinios apie Kernavę buvo surinktos, po pietų, pas kunigą kleboną mums svetingai surengtų, ruošiausi keliauti toliau. Turėjau atsisakyti tikrai nuoširdžiai kunigo Skirmanto man siūlomo poilsio, nes skubėjau: dar šiandien, nors reikėjo įveikti keliolika varstų, norėjau sustoti Zūbiškėse ir savo giminaičių namuose³² porą dienų paviešėti bei atsipūsti. Kunigas Skirmantas ir kunigaikštis Adolfas Giedraitis palydėjo mane iki kranto – ten atsisveikinome ir plaukiau toliau³³.

Už Kernavės, dešiniajame Nerios krante, daugiausia už 3 varstų nuo vietos, iš kurios pajudėjome, pradedant Ardiškio kaimu ir iki pat Mitkiškių kaimelio³⁴, su nedideliais tarpais driekiasi itin gausių pilkapių grandinė³⁵. Ten jų yra keli šimtai, tačiau nė vienas išore labiau neišsiskiria. Daugelį radau iškasintus. Mūsų Archeologijos komisijos pirmininkas³⁶ prieš kelerius metus ten buvo surengęs mokslinę ekspediciją ir atliko

29
Vladislovas Sirokomiė apie kunigą Kiprijoną Skirmantą taip pat atsiliėpė labai palankiai, apibūdindamas jį kaip „garbingą ir nuoširdų“ žmogų. Žr. Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, s. 104.

30
Geisiškių dvare.

31
Kunigaikštis Adolfas Giedraitis 1859 m. tapo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos garbės nariu. Žr. Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, p. 111. Apie

kunigaikštį Cezarijų (vel Cezarį) Giedraitį žr. Zita Medišauskienė, „Istorijos verpetuose“, p. 113.

32
Kokie konkrečiai giminystės ryšiai siejo Zaleskių ir Tiškevičių šeimas, išsiaiškinti nepavyko.

33
Jau vėliau Konstantinas Tiškevičius prisipažins, kad Kernavės klebonas buvo pats nuoširdžiausias ir svetingiausias kelionėje sutiktas žmogus. Žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 91. Su kunigu Tiškevičius bendravo ir jau grįžęs namo. Žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į*

Vilnių, 1857 m. spalio 18 (lapkričio 30) d., l. 337v–338r.

34
Taip tekste. Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Ardiškis upe yra žemiau Mitkiškių.

35
1928 m. šių pilkapių planelį paskelbė archeologas Petras Tarasėna. Žr. P[etras] Tarasėna, *Gimtoji senovė (ieškojimas, pažinimas ir apsaugojimas)*, antra papildyta laida, Šiauliai: Kultūros bendrovės leidinys, 1928, p. 62.

36
T. y. Konstantino Tiškevičiaus brolis Eustachijus Tiškevičius.

juose mokslinius tyrimus. Po jo šiuos pilkapius panašiai kasinėjo Sirokomlė³⁷ ir pateikė mūsų komisijai ataskaitą. Man neatrodė reikalinga dar kartą tirti apyrbę, kur du žymūs mano pirmtakai viską paėmė, ką pavyko iš ten mokslui ištraukti³⁸. Jeigu tik gryna pasaka laikytume tą liaudies padavimą apie didelę ir erdvią čionai vietą, tuomet tokia ikirikikščioniškųjų kapų Kernavės apylinkėse daugybė veda prie neabejotinos ir tokios natūralios prielaidos ir tuo tikrumu net patvirtina, kad senovėje, t. y. toje epochoje, kai Kernavė buvo pirmoji Lietuvos sostinė ir tiek amžių galingųjų jos kunigaikščių, apie kuriuos viskas kaupėsi ir būrėsi, buveinė, ši apylinkė apgyventa nepalyginti daugiau negu šiandien. Čionai Neris įteka į didelius ir tamsius kėnių miškus, ir jie, vagą iš abiejų pusių spausdami, šią upės dalį daro niūrią ir gūdžią. Plaukiant į šią vietą, kairiajame jos krante, iš už kėnių tamsio tolumoje kyšo du balti bokštai ir nuostabios bažnyčios stogas, kurių taisyklingos linijos ir dailūs kontūrai aiškiu baltumu vilioja ir išryškėja plačiame žaliame kraštovaizdyje. Tai tie garsieji Paparčiai, 1649 m. funduoti Stanislovo Beinarto, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininko, turintys erdvų vienuolyną ir gausią biblioteką. Kitados buvo bažnyčiai ir mokslui nusipelnusių Lietuvos dominikonų emeritų prieglobstis³⁹. Jau senovėje lietuvių karuose su kryžiuočiais jie buvo žinomi pavadinimais *Boparten*

37
Vladislovas Sirokomlė.

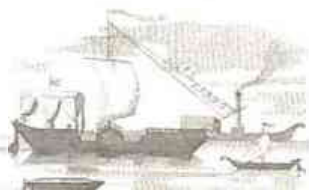
38
Šios 1840 m. surengtos mokslo ekspedicijos rezultatus žr. Eust[achy] hr[abia] T[y]szkiewicz], „Kiernów i Troki“, *Tygodnik Petersburski*, 1840, nr 80, s. 446–448 (šio rašinio rankraštį žr. [Eustachy hrabia Tyszkiewicz], „Kiernów i Troki. 1840“, LMAVB RS, f. 31, b. 1326, l. 1r–8v); Eust[achy] hr[abia] T[y]szkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w Zachodnich guberniach Cesarstwa Rossyjskiego*, s. 54, tab. 2, nr 27: „Paciorka kamienna; z Kiernowa“ („Akmeninis karoliukas, iš Kernavės“); s. 55, tab. 6, nr 4: „Toporek krzemienny; odkryty w Kiernowie“ („Titnaginis kirvelis, rastas Kernavėje“). Taigi Eustachijaus Tiškevičiaus ekspedicija į Kernavę (o jų galėjo būti ir ne viena) radinių, atrodo, nebuvo gausi. „Pilkapiuose, Kernavėje kasinėtuose, visiškai nieko nebuvo galima rasti“ – nusivylimo neslėpė Tiškevičius. Žr. Tėn pat, p. 7. (Plg.: Pranas Kulikauskas, Gintautas Zabiela, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius:

Diemedis, 1999, p. 45, 55). Tiesa, kiek vėliau Tiškevičius paskelbė dar vieno Kernavės radinio piešinį. Žr. Eustachy hr[abia] Tyszkiewicz], *Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t. d. w dawnej Litwie i Rusi litewskiej*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850, s. 93, tab., fig. 2: „Wierzch żelazny od puklerza wyorany w. gub. i pow. wileńskim w dawnej stolicy Litwy, Kiernowe“ („Geležinis skydo viršus, išartas Vilniaus gubernijoje, Vilniaus apskrityje, senojoje Lietuvos sostinėje Kernavėje“). Taigi Eustachijus Tiškevičius priskiriamas prie pirmųjų Kernavę tyrusių archeologų. Žr. Aleksiejus Luchtanas, „Kernavė – litewska Troja“, *Kernavė – litewska Troja. Katalog wystawy ze zbiorów Państwowego Muzeum-Rezerwatu Archeologii i Historii w Kernawie, Litwa*, Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2002, s. 15; Aleksas Luchtanas, Gintautas Vėlius, „Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija“, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, p. 43 ir kt.

Apie Vladislovo Sirokomlės archeologinius tyrimus Kernavėje duomenų nedaug. Tai galima paaiškinti kuo, kad

Konstantino Tiškevičiaus minima tyrimų ataskaita Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai taip ir nebuvo paskelbta spaudoje (Žr. *Lietuvos archeologijos bibliografija (1782–1998)*, sudarė Adolfas Tautavičius, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2000). Tad vienintelis informacijos šaltinis – jau anksčiau ne kartą cituotas Sirokomlės kelionės į Kernavę aprašymas. Kad ir kaip ten būtų, Sirokomlė, kaip ir Eustachijus Tiškevičius, priskiriamas prie pirmųjų Kernavės archeologijos paminklų tyrėjų. Žr. [Jonas] Vitkūnas, *Kernavė. Vadovas po Kernavę ir Kernavės archeologijos ir istorijos muziejų-rezervatą*, Vilnius: Sigito Platūtkio fotografijos ir leidybos agentūra FLA, 1999, p. 4; Aleksiejus Luchtanas, „Kernavė – litewska Troja“, s. 15; Aleksas Luchtanas, Gintautas Vėlius, „Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija“, p. 43 ir kt.

39
Šiandienių Paparčių vienuolyno vaizdas žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 22.

ar *Poparten* kaip gynybinė pilis, kurioje kryžiuočių jėgos, susijungusios su Skirgaila, nuskubėjo nukariauti Vilnių. 1394 m. rugpjūtį čionai įvyko mūšis su Vytautu ir čia į nelaisvę pakliuvo jo svainis Sudimantas, kuris gyvenimą baigė baisia mirtimi – kryžiuočių buvo pakartas už kojų*.

Mano skubinami irklininkai padvigubino jėgas ir pastangas. Variu laivą į Zūbiškes, nes saulė jau krypo vakarop ir tamsūs debesys, dangų traukdami, atrodė grasina lyti. Tačiau kaip nestabtelėsi, kaipgi aplenksi kuklų medinį kryžių, stovintį nuošalyje, prie Neries kranto? Kaip nepagerbsi poteriu kapo, kuriame guli nusipelnusio žmogaus palaikai? Kairiajame Neries krante, likus trims varstams iki Čiobiškio, prie gražaus pušynėlio, priešais Rogalskių Panerių dvarą, palaidoti generolo Chlapovskio⁴⁰ korpuso štabo vado, pulkininko Valentino Doterivo palaikai. Kariuomenei keliantis per šią upę, Bielazariškėse nuskendo besimaudydamas. Kai kūnas čionai buvo rastas, broliškos rankos supylė jam kapą. Aukso žiedelis, buvęs ant mirusiojo piršto, tapo vienintelėmis lėšomis, už kurias ant jo kapo buvo pastatytas tas kuklus medinis kryžius su užrašu. Ne veltui sakoma: su koku ginklu kariauja, nuo to ginklo ir žūsta. Valentinas Doterivas kitados Varšuvoje buvo karo mokyklos plaukimo mokytojas. Savo srities meistras mokėjo kitus mokyti, tačiau kai jam teko nelemtą akimirką su Neries vandenimis galynėtis, gyvybe sumokėjo už savo mokėjimo plaukti užtikrintumą⁴¹.

Jau pradėjo temti, kai sustojome Čiobiškio perkėloje prie karčemos. Iš čia kaip paprastai mūsų ausis pasiekė gėrimu apsvaigintų žmonių riksmas ir šurmuly. Sužinojė, kad mano laivas prisišvartavo prie kranto, du kažkokie jų malonybės, tarsi laukdami mano atvykimo, mažumą įkaušę išėjo manęs pasitikti. Vienas jų, dar vidutinio amžiaus žmogus, ilgu drobininiu šlafroku⁴², suglamžytu ir aptaškytu dažais, leido man spėti jį esant koku nors tapytoju. Antrasis, vyresnio amžiaus, raudona nosimi, raupsuotais skruostais, neleido abejoti, kad iš visos pagonių mitologijos stabiliai tik vienam Bakchui tikėjimą išlaikė. Jis vilkėjo gerai nutrintą surdutą, didelę šiaudinę skrybėlę ant galvos, ant kaklo ant storokos virvelės buvo pasikabinęs geležinį, tą mūsų numizmatikoje gerai žinomą medalį su Vincento Krasinskio biustu ir įrašu: *Polacy cnocie* („Lenkai – dorai“)⁴³, kurį

* Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 27, s. 351 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Poporcie“, p. 350–351). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 108, išnašą*. Tačiau Mykolo Balinskio ir Timotiejaus Lipinskio knygos puslapius Tiškevičius nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 350–351“. – R. G.].

⁴⁰ Turimas omenyje vienas 1830–1831 m. sukilimo vadų generolas Dezideras Ado-

mas Chlapovskis (Dezydery Adam Chłapowski, 1788–1879).

⁴¹ Kitur rašoma, kad Valentinas Doterivas nuskendo Neryje prie Airėnų. Žr. F[eliksas] Sliesoriūnas *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, p. 308. Tačiau tikriausiai tikslesnis bus Konstantinas Tiškevičius, nurodydamas prie pat Neries kranto esančias Bielazariškes, o ne jau gerokai nuo upės nutolusius Airėnus.

⁴² T. y. ilgu plačiu dažniausiai susagstomu naminiu apdaru.

⁴³ Konstantinas Tiškevičius mini garsiojo lenkų poeto Zygmunto Krasinskio (Zygmunt Krasinski, 1812–1859) tėvą, generolą, Napoleono I bendražygį, politiką ir žymų to meto masoną, grafą Vincentą Krasinskį (Wincenty Krasinski, 1782–1858). Šį medalį ir jo užrašą žr. Eustachius Grafen Tyszkiewicz, *Sammlung von Medaillen, welche sich auf die Geschichte der Länder und Städte der ehemaligen Republik Polen beziehen und von ihrer ersten Theilung bis zum Tode des Kaisers Nicolaus I geprägt sind (1772–1855)*, S. 24, Nr. 36. Taip pat žr. Ten pat, lent. XII, Nr. 36.

generolas sau liepė Paryžiuje nukaldinti 1814 m., išlydint lenkų kariuomenę į tėvynę. Abu šie žmonės man atrodė keistuoliai. O kadangi taip mažai jų savo kelionėje tarp kaimo žmonių sutikau, o susitikimas su tokiais asmenimis neretai tampa pramoga ir paįvairina monotoniją, tad nudžiugintas to susitikimo, susipažinau su jais artimiau. Pirmasis grįžo iš Žubiškių, kur, kaip mums vėliau buvo pasakyta, bričką dažė. Sužinojęs dvare, kad šiomis dienomis turėjau praplaukti, jau, ko gero, numanydamas su kuo kalba, visą laiką stengėsi man imponuoti savo menu. O norėdamas padaryti dar didesnę įspūdį savo talentu, kitaip nekalbėjo, kaip tik: „Mes su ponu Zaleskiu⁴⁴ tapėme“. Antrasis, man prisistatydamas, tarė, kad vadinasi Leonavičius, tarnavęs Krasinškio gvardijoje, už tai turįs ordiną – rodė man tą medalį, pakabintą ant raištelio.

– Tamsta esi padūkęs, gali pakliūti į daboklę⁴⁵, – pasakiau jam pirmos pažinties proga.

– Sergėk, Dieve! Turiu tam patentą, – atsakė man Leonavičius ir, traukdamas iš gerai nutrinto surduto klarnetą, pridūrė:

– Aš groju klarnetu, pažįstu muziką iš natų ir groju penkiomis pagrindinėmis. O moku keliasdešimt gražiausių kūrinių atmintinai.

– Tai pagrok man, pone Leonavičiau, – tariu nudžiugęs, kad radau tokį keistuolį.

– Tegul Maloningasis Ponas atsitraukia per kelis žingsnius, nes mano klarnetas baisiai spiegia.

Paklausiau keliaujančio menininko patarimo, pasitraukiau per kelis žingsnius, o Leonavičius, iš anksto man paskelbęs kūrinių, kurį ketino groti, kažkokius senovinius dalykus negailestingai rėksmingu balsu užgriežė, o jo aidas, sklindantis upe, tiksliai atsiliepė apylinkėje.

– Tačiau kur, Tamsta, eini? Ar tik kaip keliaujantis menininkas koncertuoji, ar ko kita ieškai pasaulyje?

– Einu į Vilnių šeimos reikalais. Nes reikia, kad Maloningasis Ponas žinotų, jog buvo du broliai Leonavičiai: vienas – kamarninkas⁴⁶, antrasis – rotmistras⁴⁷. Aš kilęs iš rotmistro, ieškau savo giminės ir popierių. Pasakoja, kad Minske gyvena turtingas Leonavičius, bet jis kilęs iš kamarninko – mano tolimas pusbrolis.

– Ką gi, pone Leonavičiau, dirbai visą gyvenimą? Nes nepanašu, kad klarnetas, nors juo groji taip gražiai ir žavingai, Tamstą su šeima maitino.

– Maloningasis Pone, pagal profesiją esu spaudėjas. Dirbau daugybę metų Vilniaus spaustuvėse. Pas Žulkovskį⁴⁸ spaudžiau paveikslėlius iš raižytų lakštų. Dabar senatvėje, kai mano kojos ir rankos netarnauja, negaliu daugiau šia profesija verstis.

44 Antanu Zaleskiu. Žr. tekste toliau.

45 Be abejo, Konstantinas Tiškevičius turi omenyje Rusijos valdžiai nepriimtina ordino idėją.

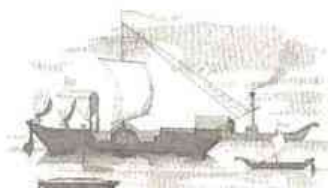
46 Šiuo atveju – nes ž. „kamarninkas“ turi keletą reikšmių – tikriausiai teismo vykdytojas, kuris remdamasis teismo

sprendimu turėjo prievarta iš skolininko išieškoti skolą. Už pagalbą rašant šį komentarą esu dėkinga Tamarai Bairašauskaitei.

47 Kavalerijos karininkas, kuopos vadas.

48 T. y. spaustuvininką, knyglininką, literatą, masoną Aleksandrą Žulkovskį (Aleksander Żółkowski, ? – 1835), 1815

m. (kitais duomenimis 1816 m.) Vilniuje išsinuomojusį Pijorų spaustuvę ir pradėjusį ten energingą leidybinę veiklą. Konstantinas Tiškevičius Žulkovskį mini ir kitame savo kūrinyje. Žr. Konstanty Tyszkiewicz, „Kilka słów od Wydawcy“, [Konstanty hrabia Tyszkiewicz], *Pomniki rytownictwa krajowego*, oddz. 1: *Od-ciski z blach mniejszych, znajdujących się w Bibliotece Łohojskiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza*, s. 10.

Radau savo keistuolyje tai, ko ir ieškojau. Seniai ketindamas išleisti lietuvių raižybos lakštus, esančius mano rinkinyje, laiminau akimirką, kuri mane su šiuo keistuoliu suvedė. Pasiūliau jam pas mane atspausti lakštus. Sutiko. Susitarėme greitai. Leonavičius, paėmęs kelionei pinigų, nuvyko į Minską, kur jį grįžęs iš kelionės radau. Taigi, atsitiktinai susitikęs su tuo rotmistro palikuonimi prie Neries kranto, dar tais pačiais metais išleidau savo rinkinį *Pomniki rytownictwa krajowego*⁴⁹.

Čiobiškis – dvarininko Pilsudskio⁵⁰ dvaras. Priešingame Neries krante, tarp senų medžių ir sodų žalumos, baltavo mūrinis jo dvaras, švietė ilgos oranžerijos, nusidriekusios išilgai upės⁵¹. Prie dvaro baltavo ir grakšti bažnytelė, nors nedidukė, bet ką tik baigta. Gyvenamasis rūmas vienas iš keleto gražių pastatų, kokių retai aptinkame mūsų krašte. Nereikia ir klausti, pagal kieno planą jie pastatyti. Drąsios jo proporcijos ir atitinkamo dydžio kontūrai išduoda Gucevičiaus architektūrą⁵².

Laurynas Gucevičius jaunystėje – Vilniaus seminarijos klierikas, paskui – architekto Knakfuso⁵³ mokinys Vilniuje, po to – proteguojamas vyskupo Masalskio⁵⁴, atsisakęs dvasininko sutanos, iškeliauvo į užsienį, buvo Patte, Ledouxo, Soufflato ir Rondeletto⁵⁵ mokinys Paryžiuje, galiausiai – architektūros profesorius Vilniaus akademijoje⁵⁶. Nepaisant užsienio architektūros pavyzdžių išlavinto skonio, jam buvo būdingas dar ir įgimtas nepaprastas architektūros grožio pojūtis. Iš tikrųjų nedaug ką Gucevičius pastatė Lietuvoje, bet kiek tik jo pieštukas sukūrė, viskas dar ir šiandien išsiskiria ir pasižymi linksma išore, gražiomis, neįprastų dydžių

49

Plačiau apie šį rinkinį žr. šio leidinio p. XXIII, išnašą 47. Deja, minėtoje knygoje Konstantinas Tiškevičius Leonavičiaus pavardės nemini.

50

Tikriausiai Stanislovo Pilsudskio. Plačiau apie istorinę Čiobiškio praeitį, jo savininkus ir jų darbus žr. Algirdas Baliulis, „Iš Čiobiškio praeities“, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, p. 172–176. Tuo tarpu apie praeities pėdsakų paieškas nūdienos Čiobiškyje žr. Liudvikas Giedraitis, „Žodžiai nuo Neries“, *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 14–15; Ingrida Semaškaitė, „Čiobiškis“, Ingrida Semaškaitė, *Dvarai: spindesys ir skurdas. Lietuvos dvarų likimai*, p. 335. Taip pat žr. „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, schema 1, Nr. 23.

51

Šiame Konstantino Tiškevičiaus sakinyme galima įžvelgti prieštaravimą, nes

Čiobiškio miestelis, dvaras ir bažnyčia yra vienoje Neries pusėje. Gal kartais turėta omenyje ne Neries, bet Musės upė, kuri, įtekėdama į Nerį iš dešinės, bent jau Čiobiškio miestelį dalija į dvi dalis? Už šį pastebėjimą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

52

Tai, kad Čiobiškio dvaro sodybos pastatus tikrai suprojektavo Laurynas Gucevičius, kol kas dokumentiškai nepatvirtinta. Žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, p. 303, 498. Apie Gucevičių taip pat žr. šio leidinio p. 150, išnašą 14 ir p. 178, išnašą 12.

53

Konstantinas Tiškevičius mini žymų architektą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos profesorių Martyną Knakfusą (Marcin Knackfus, apie 1740 – apie 1821).

54

Ignacijaus Masalskio.

55

Konstantinas Tiškevičius vardija garsius to meto prancūzų architektus: Pierre Patte (1723–1814) (pastarojo pavardė knygos originale buvo iškraipyta: „Lapatt“) Claude Nicolasa Ledouxą (1736–1806), Jacquesą Germainą Soufflotą (1713–1780) ir Jeaną Baptiste Rondeletą (1743–1829). Vertėtų atkreipti dėmesį, kad knygos originale ne visų architektų pavardės buvo parašytos teisingai. Visą šią informaciją Konstantinas Tiškevičius nurašė nuo Adomo Honorijaus Kirkoro monografijos. Žr. Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, s. 255, przyp.*.

56

Tiksliau būtų – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausioje mokykloje.

proporcijomis ir tobulomis meno kūrinio išbaigtumo žiniomis. Tą tiesą mums liudijo senieji vyskupo Masalskio rūmai Verkiuose, kurių šiandien jau nėra⁵⁷. Tai dar patvirtina katedrinė Šv. Stanislovo bažnyčia Vilniuje, rotušė, Karpių, šiandien – grafo Benedikto Tiškevičiaus namas Trakų gatvėje, Leibošico namas Vokiečių gatvėje, karčema Maišiagaloje ir keletas kitų pastatų, prie kurių priskiriame rūmus Čiobiškyje⁵⁸. Čiobiškis atmintinas dar ir mūsų laikų istorijoje – būtent čia per Nerį persikėlė į Vilnių žygiuojanti kariuomenė⁵⁹.

Birželio 30 dieną, apie septintą valandą ryto, sustojau rėvos, vardu Zūbas⁶⁰, vartuose. Ir čionai jau buvome už 621 varsto nuo ištakų upės, kuria plaukdamas kelias savaites ir taip rūpestingai jos istoriją rinkdamas, atrodo, jau gavau teisę leisti sau porą dienų pailsėti, tuo labiau, kad stabtelėjau prie parko vartų tų Zūbiškių, kur seniai ketinau pailsėti, kurių siekiau su tokiu dideliu malonumu ir noru.

Čionai mūsų upės krantai nėra nei kalnuoti, nei pernelyg iškilūs. Šių apylinkių pakrančių topografija tiesiog lygiai tokia pati, kaip ir pakrantės dalis plaukiančiam iš Kernavės skiriasi nuo ankstesnės. Kraštas visą laiką gana kalnuotas, tik iš tolo virsta akivaizdžiu nuolydžiu ir prie Neries krantų nepastebimai nusileidžia. Dešinysis krantas nuo Čiobiškio ligi pat Zūbo rėvos apžėlęs tankiu pušynu. Kairiajame, santakoje dviejų mažų upokšnių, ištekančių iš pakrantės šaltinių, – Zūbiškių parkas ir dvaras. Tai rezidencija dvarininko pono Antano Zaleskio, kurio žinomas piešėjo talentas taip išgarsino gimtąjį kraštą, kad reikia čia apie jį pakalbėti.

Buvo šventinė diena, visi dvare – nuo tarnų iki ponų – dar ilsėjosi, kai išlipau į krantą. Tačiau netrukus pasirodė namų šeimininkas, išėjo sutikti manęs į sodą ir kaip tikrai svetingas šeimininkas nuoširdžiai pasveikino ir priėmė. Iš karto Zūbiškėse pasijutau kaip namie. Tas natūralus elgesio lengvumas, kuriuo pasižymi visi gerai išauklėti žmonės ir kuris ypač būdingas Zūbiškių šeimininkui ir visai jo šeimai, atvykusius svečius apgaubia kažkokiu žavesiu. Ponas Antanas Zaleskis kasdienį savo gyvenimą susitvarkė kaip dvarininkas, menininkas, kaip žmogus, kuris jam Dievo duotą gyvenimą gražiai ir naudingai moka naudoti, kai savo luomo pareigas paskirsto tarp meno ir mokslo⁶¹. Namų vidus Zūbiškėse – tai tikros menininko dirbtuvės. Aliejiniiais dažais tapyti giminės portretai, dažniausiai jo paties darbo, puošia salono sienas. Kartonai, aplankai, albumai, pieštukai ir pradėti darbai, kurie taip puikiai užpildo jo laisvas akimirkas, visada po ranka. Žinomas krašte ir

57

Plačiau apie šiuos rūmus žr. šio leidinio p. 178–181.

58

Architektūros istorikai nelinkę Laurynei Gucevičiui priskirti ir šių pastatų. Žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, p. 303, 498.

59

Konstantinas Tiškevičius čia mini 1830–1831 m. sukilimo įvykius, kai sukilėlių daliniai 1831 m. balandžio 17 d., reng-

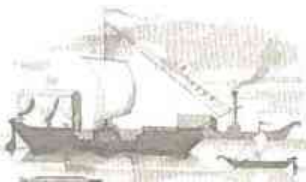
damiesi didžiajam Vilniaus puolimui, susirinko Čiobiškyje ir tą pačią dieną ties šiuo miesteliu persikėlė per Nerį. Plačiau apie tai žr. F[eliksas] Sliesoriūnas, *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, p. 172.

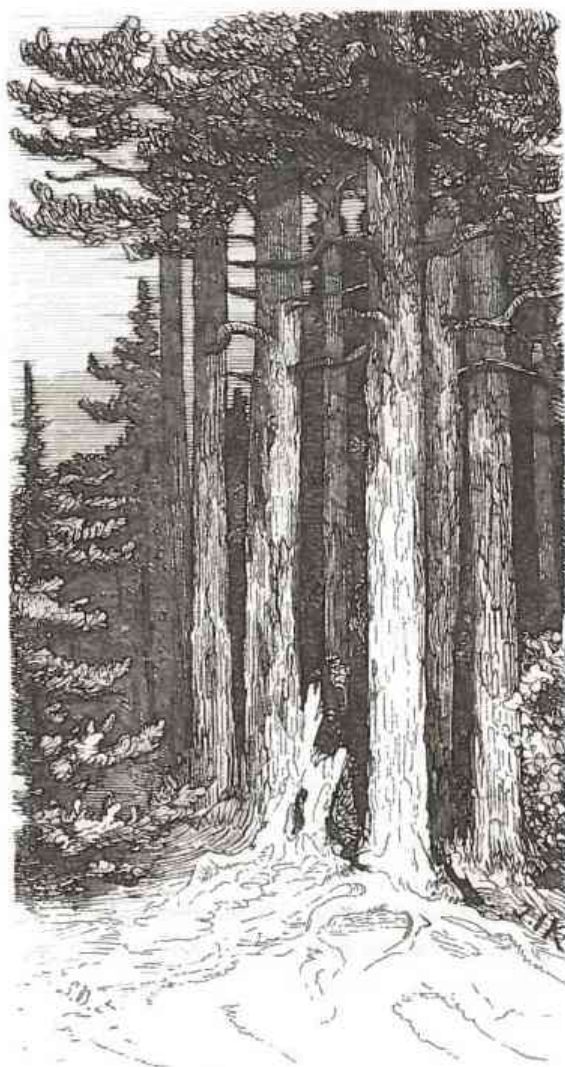
60

Kitaip – Zūbas. Orig.: „Zub“. Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 67. Šios rėvos brėžinį žr. šio leidinio antrą priedą, brėžinį 8.

61

Kaip minėta (žr. šio leidinio p. XXIX–XX, išnašą 71), Antanas Zaleskis buvo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys bendradarbis. Šios draugijos nariu tapo 1858 m., taigi jau po Konstantino Tiškevičiaus apsilankymo Zūbiškėse. Zaleskis laisvalaikio galėjo domėtis ir archeologija, tą rodo ir Vilniaus senienų muziejui dovanotas jo dvare iškastas „bronzinis ginklas“ (be abejo, dovanojimų būta ir daugiau). Žr. *Перечневый каталог предметов в Виленском музее древностей*, c. 10, № 2442.

Šilas prie Zūbiškių (?)

už jo ribų dailininkas kūrėjas žavingas tautinės kompozicijos – visiems žinomų *Album de Wilna* išspausdintų paveikslų Paseko⁶² kūrinio *Pamiėtniki* tema⁶³, nepaliaujamai lavina savo puikų talentą, visada piešdamas pasirenka nacionalines temas. Parodė man savo paveikslėlių, parengtų kūriniams *Konrad Wallenrod*, *Gražyna*⁶⁴,

62
Jono Chrizostomo Paseko.

63
Plačiau apie Antaną Zaleskį ir šį kūrinių žr. šio leidinio p. XXIX–XX, išnašą 71.

64
Žr. šio leidinio p. 2, išnašą 1 bei p. 20, išnašą 77.

Pani Twardowska („Ponia Twardovskienė“)⁶⁵. Parengė ir nusiuntė į Poznanę Župańskiui⁶⁶ raizyti paveikslus Malčevskio poemai *Maria* („Marija“)⁶⁷ ir Lenartowicziaus poemai⁶⁸. Buvau numatęs, kad ponas Zaleskis padarytų dvi mano dabartinės kelionės Nerimi žemėlapiu vinjetes: vieną, vaizduojančią liaudies padavimą apie Neries ištakas, ir antrą – apie jos susiliejimą su Nemunu. Ponas Zaleskis mano siūlymą priėmė, ir tuoj atsirado Veljana, verkianti prie suakmenėjusio mylimojo. Antrą, taip pat gražiai sukurtą, atsiuntė man vėliau*. Būdamas Zubiškėse su ponu Antanu Zaleskiu išsirengiau į Paparčius aplankyti jo senyvo dėdės, žinomo nuopelnais visuomenei ir pagarsėjusio mokslingumu – pono Martyno Zaleskio. Ponas Martynas Zaleskis turi gausų knygų rinkinį, kuriame gana daug senosios lenkų bibliografijos. Apžiūrėjau gražią jo galeriją, apimančią senus italų mokyklos paveikslus, ir stebėjau didžiuliu ir jau šiandien Lietuvoje vieninteliu senojo Saksonijos porceliano rinkiniu, kadaise priklausiusiu Kuršo kunigaikščiams.

65

Garsioji Adomo Mickevičiaus baladė pirmą kartą buvo išspausdinta 1822 m. Vilniuje, pirmajame poeto rinktinės tome. Žr. Adam Mickiewicz, „Pani Twardowska. Ballada“, *Poezye Adama Mickiewicza*, t. I, 1822, s. 65–71. Tačiau Konstantinas Tiškevičius turi omenyje puošniąją 1863 m. šio kūrinio laidą su Antano Zaleskio iliustracijomis. Žr. Adam Mickiewicz, *Pani Twardowska*, z ilustracjami A[ntoniego] Zaleskiego, wykonanemi na miedzi przez S[tanislawa] Łukomskiego, Poznań, nakładem Jana Konstantego Żupańskiego, 1863.

66

T. y. garsiajam Poznanės leidėjui, artimam Joachimo Lelewelio bičiuliui Janui Konstantynui Żupańskiui (1804–1883). Manoma, kad savo lėšomis arba savo spaustuveje Żupańskis išspausdino apie 600 pavadinimų veikalų. Plačiau apie jį žr. Tadeusz Popiel, „Żupański Jan Konstanty“, *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa, Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, s. 1035–1036.

67

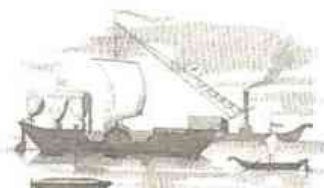
Turimas omenyje žymus romantizmo poetas, Kremenecio licėjaus auklėtinis, negana to, vienas pirmųjų alpinistų ir vienas pirmųjų austrų mistiko bei gydytojo, šiuolaikinės hipnozės pradininko Franzo Antono Mesmerio (1733–1815) teorijos šalininkų ir propaguotojų Antanas Malčevskis (Antoni Malczewski, 1793–1826) bei jo garsioji, 1824 m. Varšuvoje sukurta ir 1825 m. pirmą kartą išspausdinta poema „Maria“. Ši poema buvo ne kartą leista ir ne kartą iliustruota. Antanas Zaleskis – vienas iš įdomiausių šios poemos iliustratorių, taigi ir meninių šio kūrinio interpretatorių. Žr. Antoni Malczewski, *Maria. Powieść ukraińska*, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1867. Żupańskio paragintas, Juozapui Ignacijui Kraševskiui tarpininkaujant, Zaleskis šiai poemai sukūrė 12 iliustracijų, kurių pagrindu vėliau buvo atspausinti 12 vario ir 5 medžio raiziniai. Plačiau apie tai žr. Janina Wiercińska, *Sztuka i książka*, s. 125–130.

68

Konstantinas Tiškevičius mini etnografa, skulptorių, poetą, visuomenės veikėją Teofilį Lenartowiczį (1822–1893). Savitą Lenartowicziaus gyvenimo ir kūrybos apžvalgą, jo ryšius su Lietuva žr. Regina Koženiauskiene, „Teofilis Lenartowiczius Lietuvai“, *Metai*, 1992, Nr. 7–8, p. 155–162. Antanas Zaleskis sukūrė septynių iliustracijų ciklą (manoma, kad šį darbą pradėjo dar 1856 m., taigi Neries ekspedicijos išvakarėse), tačiau ne vienai, bet dviem Lenartowicziaus poemoms – *Zachwycenie* („Susizavėjimas“) ir *Błogosławiona* („Palaimintoji“). Žr. Teofil Lenartowicz, *Zachwycenie i Błogosławiona*, z ilustracjami Antoniego Zaleskiego, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1861. Plačiau apie tai žr. Janina Wiercińska, *Sztuka i książka*, s. 127–130.

*

Ponas Antanas Zaleskis nupiešė ir titulinį knygos puslapį, už kurį leidėjas jam reiškia padėką. [Leidėjo [t. y. Juozapo Ignacijaus Kraševskio. – R. G.] prieraišas. – R. G.].

XX

Kaip malonus sapnas, kaip žavingos svajonės, kurios greitai pranyksta ir nedažnai tesugrįžta, taip praėjo man tos dvi poilsio dienos Zūbiškėse, svetingoje ponų Zaleskių šeimoje. Viešnage Zūbiškėse man liko jau tik prisiminimas, nes meilios ir nuoširdžios šeiminkės¹ tarp gyvųjų jau nėra, o ponas Zaleskis išvyko toli nuo mūsų, gal ir ilgam, į platesnes erdves įžymiam talentui, kokiu jį Viešpats Dievas apdovanojo².

Liepos antrąją labai anksti pajudėjome iš Zūbiškių. Šeiminkai palydėjo mus į laivą. Vos tik pajudėjome iš mūsų dviejų dienų poilsio vietos, tuojau įplaukėme į suktą ilgą rėvą, pramintą Zūbu. Čionai Neris yra 65 sieksnių pločio. Gana didelė sala arčiau dešiniojo kranto upę susiaurina iki 17 sieksnių. Gylis siekia vos 1 aršinę ir 6 verškus. Čia laivas, sukdamas į dešinę, įveikia akmenuotą dugno gruntą ir pereina tą susiaurėjusią upės vagą, nes platesnioji jos dalis dėl aštraus granitinio dugno visai netinkama laivybai. Prie išplaukimo iš šios rėvos Neris vėl siekia 60 sieksnių pločio. Čionai kitados buvusi perkėla, kad palengvintų susisiekimą tarp abiejų krantų. Kairiajame krante nuo Zūbiškių – medžiais apsodintas kelias, dešiniajame – užsienis, vadinamas Smėlianka. Šiandien tik ši vieta ir žymi perkėlos vietą. Prieš išplaukdami iš Zūbiškių savo papročiu patikslinome barometro stebėjimus: esant 16° 7' šilumos, barometras rodė 29° 9,4'.

Už šios rėvos, ne daugiau kaip už poros varstų, yra kita – pusės varsto ilgio, lietuvių kalba vadinama *Łaukista*, t. y. Laukysta³. Šioje vietoje Neris išplatėja iki 70 sieksnių, o gylis tesiekia vos aršinę, teka tolydžio tarp didelių ir pavojingų akmenų, tad laivą reikia atidžiai vairuoti⁴. Čionai kairysis Neries krantas visą laiką kalnuotas, dešinysis apaugęs mišku, prie jos nuolaidžiomis kalvomis prieina. Prie įėjimo į Laukystą, kairiajame jos krante, stovi užsienis, vadinamas Putriškėmis. Kitados jis priklausė vietinei klebonijai ir dėl tos priežasties iki tol vadinamas jurisdika⁵. Jo pakrančių gyventojai verčiasi žvejyba, paprastai nuomoja Neries krantus, kurie šiose apylinkėse savininkams duoda nemažai pelno. Žinome, kad už Zūbiškėms priklausantį krantą kitados kasmet mokėdavo 300 sidabro rublių. Be kitų žuvų, sugaunamos lašišos vietiniams žvejams užtikrina galimybę išmokėti sutartą nuomą ir dar atneša naudos už jų darbą. Kavaliausko ir Liutkevičiaus pavardžių atminimas išsaugotas čionai tradicijoje, kaip dviejų įžymiausių šios apylinkės žvejų.

Kai šios dvi rėvos buvo perplauktos, išmatuotos, ir kai pono Šantiro⁶ nubraižyti jų planai pateko į mano kelionės medžiagą, Zūbiškių šeiminkai su mumis galutinai atsisveikino ir vėl vieni patraukėme į tolesnį kelią. Čionai Neries vaizdingumas mažta, ji pradeda plaukti ramiai, vis platesne vaga, tarp gerokai žemesnių krantų. Nuo tol jau kaip didelėje upėje dažniau pasitaiko salų, kai kurios jų netgi nemažos. Dar kur ne kur

1 Marijos Zaleskienės (Maria z Górskich Zaleska, 1820–?).

2 Žr. šio leidinio p. XXIX–XX, išnašą 71.

3 Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 9.

4 Šių dienų keliautojo įspūdžius plaukiant per šią vis dar pavojingą rėvą žr. Liudvikas Giedraitis, „Žodžiai nuo Neries“, p. 15.

5 Paprastai taip vadinosi miesto žemių ar paties miesto dalis, priklausiusi ne magistratui, bet kuriam nors savininkui, dažniausiai bažnytiniam.

6 Jurgio Šantiro.

kyšteli gražus ir status krantas, tačiau tai retai ir labai trumpame kranto ruože. Šioje Neries dalyje krantai nuo amžių visiškai kitokios struktūros. Pakrantės plačios ir erdvios. Abiem jos pusėmis ant visai neaukšto kranto plyti gana erdvios lygumos, tolumoje pakylančios kalnais arba iškilumomis, visokiais iškandimais nusidriekiančiomis lygumoje išilgai upės. Žiūrėdamas į tokią prigimtį, sakytum, kad prieš daugelį amžių visame šiame plačiame slėnyje turėjo tekėti Neries vandenys, kol laikui bėgant mažėdami išsigrauzė dabartinę upės vagą. Nuo Kernavės žemyn augalijos atžvilgiu Neries krantai ne mažiau skiriasi nuo tų, kurie liko už mūsų. Žemė čionai abiejose jos pusėse turi molio sluoksnį, kai kada sumišusį su mergeliu, dažniausiai pilkos spalvos, pastiprinta pavasarinio potvynio vandenų, yra kur kas derlingesnė. Šienaujamųjų pievų čionai pasitaiko dažniau negu aukštupyje ir gana dideli plotai, nors Neries dugnas visą laiką kaip ir aukščiau sekus, smėlėtas ir gerokai akmenuotas.

Panašia aplinka nutekėjusi apie 13 varstų iki paskutinės rėvos, dešiniajame krante Šventosios upė susilieja savo vandenimis su Nerimi. Tokiu pavadinimu Lietuvoje esama kelių upių. Šventoji prie Smalininkų miestelio atskiria šiandien Lietuvą nuo Prūsijos. Žemaitijoje, prie Palangos, taip pat yra Šventosios upė, su senū uostu prie jos žiočių į jūrą, apie kurią jau plačiau pasakojome pirmojoje dalyje, kai kalbėjome apie prekybą Nerimi. Dar keletas mažesnių Šventųjų teka Lietuvos žeme. Liaudyje paplitęs padavimas, kad Šventoji upė dėl to Šventąja vadinama, kad joje krikštyti pagony lietuviai. Tačiau kad ir nuo ko tą pirminį vardą ji būtų gavusi, tyrėjai ir mūsų istorikai spėlioja įvairiai. Bernatavičius⁷, palaikydamas visuotinai priimtą nuomonę, rašo, kad Lietuvoje krikščionių tikėjimo priėmimo metu dėl didelio naujakrikštų skaičiaus nebuvo įmanoma kiekvieno atskirai pakrikštyti. Išrikiuoti būriais ant ežerų ar upokšnių krantų ir kiekvienas būrys krikštytas vienu vardu pagal žmonių lytį. Nuo to tie vandenys gavo šventųjų upių ir ežerų vardus*. Ponas Balinskis⁸, laikydamas šį teiginį klaidingu, istoriškai jį sutriuškina, remdamasis tuo, kad XIII a. kryžiuočių kronikoje, kai Lietuva dar nebuvo krikščioniška, o jos vandenyse pagony dar nebuvo krikštijami, jau tuomet per Ukmergę tekėjusi upė vadinosi Šventąja**. Ponas Teodoras Narbutas, lietuvių tautos kilmę vedantis iš indų genties gelonų ir budinų, jų papročiuose, jų kalboje ir pirminį Šventosios upės pavadinimą išvelgia. Senovės religijos, kaip rašo gerbiamas mūsų istorikas, šventumą suteikdavo kai kuriems vandenims, ypač tekantiems per šalis, kurios buvo žymios kaip pirmoji tautos protėvių tėvynė. Indai svarbiu savo religingumo atsvaros tašku laiko tų upių garbinimą. Garbinti tokį upių šventumą buvo lietuvių protėvių, ypač budinų, indų-skitų tautos, paprotys. Upių šventumo atsiradimą mūsų istorikas kildina iš indų-braminų religijos, kuriems Indas, Gangas ir kitos upės yra krašto šventenybės. Nenusiprausęs prieš mirtį jų vandenimis, nebuvo galima būti išganytam. [Išvelgdamas indišką lietuvių tautos kilmę, jis spėja, kad pirmieji tautos tėvai atsinešė su savimi tą

7

Feliksas Bernatavičius.

*

F[eliks] Bernatowicz, *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, t. 4, s. 219–220. [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 21–22, išnašą 83. – R. G.]

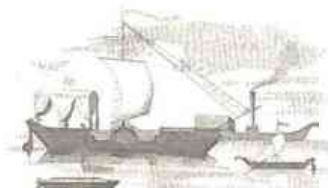
8

Mykolas Balinskis.

**

Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 26, s. 269 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym*,

jeograficznym i statystycznym opisana, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Wilkomierz“, p. 264–270). – R. G.]

religinį paprotį padaryti šventais vandenimis tikint, kad kiekviename jų gyvenamajame krašte vanduo turi tą pačią šventumo savybę. Ponas Narbutas teigia, kad kiekviena tokia šventoji upė indų buvo vadinama Ross. Todėl, kokioje tik žemėje pirmąkart indų gentys būdavo apsigyvenę, visur jis randęs upių vardą Ross, kuris reiškia tą patį kaip ir Šventoji. Tad, atėjęs budinams į Europą ir susijungus su gelonais, įsikūrusiais tarp Dono ir Doneco, upę, šiandien vadinamą Oskolu⁹, vadino Ross. Kai iš ten išstumti savo gyvenamąją vietą perkėlė į Nemuno žemupį ir apsigyveno dabartinėje Valkavisko apskrityje, tos žemės viduriu tekančią upę pavadino Ross. Čia vėl kai lietuvių protėviai, vis labiau plėsdamiesi, pasistūmėjo žemyn Nemuno link, jo kairiąją atšaką, tekančią iki žiočių, jų apgyventą žemę praminė Ross, ir iki šiol ji Russ pavadinimą išlaikė. Galiausiai – galindų upę Ross, įtekančią į Narevą, o sudinų krašte – upę Ross, įtekančią į Šešupę. O neromų gentyje panašiai upę Ross, įtekančią į Zaraso ežerą, ponas Narbutas pastebi. Net Vokietijoje, kur herulai, vadui Odoakrui¹⁰ žlugus, kūrė savo sodybas, ponas Narbutas savo tyrimuose randa upę Ross, Russ, vėliau pavadintą Wessel. Galiausiai Ukrainoje, dabartinėje Kijevo gubernijoje, į Dnieprą įtekanči upę Ross už savo pavadinimo šventumą skolinga lietuvių gentims, kurios buvo su gotais į rytus pasitraukusios*.

Šventoji, prie kurios žiočių mūsų kelionės metu šiandien sustojome, išteka Novoaleksandrovsko¹¹ apskrityje. Dar mažas upelis, kuris ten paprastai vadinamas Dusetėle¹², taip ir senuose dokumentuose yra pavadintas, – teka per Dusetų ežerą¹³, iš kurio išplaukdama jau šiek tiek didesnė, netoli nuo Dusetų miestelio, per kurį teka, gauna Šventosios vardą. Ši upė 1540 m. sudarė vieną iš pasienio skiriamųjų ženklų tarp Lietuvos ir lietuviškosios Livonijos, kaip sužinome iš akto, kurį sudarė iš Zigmanto I¹⁴ paskirti komisarai, įpareigoti atskirti šiuos du kraštus**. Šiandien savo vaga ji skiria Vilniaus ir Trakų apskritis ir teka tarp gražiausių krantų per didelius dažnai pasitaikančius ir pavojingus akmenis bei įgriuvas. Zigmanto III¹⁵ laikais 1589 m. susirinkęs seimas atkreipė dėmesį į poreikį padaryti ją tinkamą laivybai ir 92 straipsnyje, pavadintame *Švieta rzeka*¹⁶ („Upė Šventoji“), tą mintį išreiškia žodžiais: „Šventosios upę visuotiniam naudojimui, kad kas imtųsi atsakomybės būsimajame

9 Oskolas – kairysis ir pats didžiausias Šiaurinio Doneco intakas.

10 T. y. pirmajam barbarų kilmės Italijos karaliui Odoakrui (apie 433–493), kilusiam iš germaniškos herulų, kitais duomenimis – rugių arba skirų genčių.

* Teodor Narbut, *Dzieje starożytnie narodów litewskiego*, t. 1, s. 175–177 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Žr. Teodor Narbut, „Rzeki święte“, Teodor Narbut, *Dzieje starożytnie narodów litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 175–180. Taip pat žr. Teodor Narbut, „Badanie starożytności

litewskich: o uroczysku Russ“, *Tygodnik Wileński*, t. 3, 1817, s. 257–262. – R. G.]

11 Novoaleksandrovsku vadinti šiandieniniai Zarasai.

12 Orig.: „Dusiatką“.

13 T. y. Sartų ežerą.

14 Žygimanto Senojo.

** Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Li-*

tvaniae, t. 5, p. 191 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. – R. G. Cituojamas pijoro, istoriko, šaltinių publikuotojo Motiejaus Domininko Dogelio (Maciej Dominik Dogiel, 1715–1760) veikalas. Žr. Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, t. 5, Vilna: Typographia Regia et Reipublicae Collegii C. C. R. R. Scholarum Piarum, 1759. – R. G.]

15 Zigmanto Vazos.

16 Plg.: „Swieta Rzeka“. Žr. *Volumina legum*, przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, t. 2, s. 1286.

seime, leidžiamie išvalyti^{6*}. Tačiau kitame seime apie tai jau nebuvo kalbama, ir ar kas valė iš jos akmenis, nežinome. Vis dėlto kažkokia valstybės globa šiai upei turėjo būti jaučiama nuolat, nes iš dokumentų žinome, kad 1792 m. seimo nutarimu ji jau priskiriama prie laivybai tinkamų upių: įsakyta iš jos pašalinti riedulius, prie jos statyti malūnus ir užtvankas uždrausta, bet leista jos krantuose statyti svirnius ir sandėlius. Šiandien jos ketera iš Ukmergės apskrities gilumos ir iš paties Ukmergės miesto plaukiančios barkos veža į Kauną įvairius produktus. Nuo tada, kai Šventoji tapo laivybine upe, laivų judėjimas sustiprino prekybą Nerimi, ir šioje jos dalyje galima matyti gerokai aktyvesnį gyvenimą. Dabar, kai ja plaukėme, sutikome keletą aukštyn velkamų laibų. Jas temptiantys žmonės, jau atlikę savo darbą, t. y. nugabenę prekes į Kauną, grįžta namo arba tuščiomis, arba prisikrovyę kolonijinių prekių, kad aprūpintų jomis šio krašto dalies gyventojus. Šiandien mus lydi didelė žydų barka, iš Šventosios išplaukusi. Ja į Kauną gabenama parduoti Prūsijos popieriaus fabrikams 400 pūdų senų ir nešvarių skudurų, surinktų krašto gilumoje, – taigi apvalo nuo šiukšlių mūsų namus ir už tai dar pinigų duoda.

Prie Šventosios žiočių į Nerį – maža rėva, pavadinta Salupe¹⁷. Įtekėdama Šventoji čiurlena, ritasi akmenimis, vanduo ten, pilnas gyvybės, sūkuriuoja, verda ir kunkuliuoja. Šių upių santakoje, gražiame žemės kilyje su aštriu smaigaliu, jų vandenių suspaustu, stovi daili kalva, tarsi žmogaus rankomis supilta, tarsi karinis gynybinis įtvirtinimas, kurio ryškų pavidalą sunaikino laikas. Ant jos taip žavingai, taip ištaigingai įsikūrusi sodyba, kad išties būtų galima pavydėti čionai gyvenantiems žmonėms. Iš vienos pusės šiai vienišai sodybai gyvenimą įvairina kupina gyvybės Neris – nuolatinis barkų, laivų, sielių ir krobkų judėjimu, nenustojančiu žmonių klegesiu, o iš kitos pusės – nuolatinis veržliai per akmenis skubančios Šventosios čiurlenimas ir teliūskavimas. Todėl jos gyventojai nuolatos mėgaujasi kuo žavingiausia harmonija. Aš, mėgstantis gražią gamtą, vandenį ir žmones, gyvenančius paprastą, natūralų gyvenimą, nesugadintus prabangos, nesuluošintus jokios pragaištingos minties, žodžiu, tokius, kokius juos Dievas pagal savo paveikslą sutvėrė, visu tuo, kol buvau šiame ūkyje, tarp tokių gerų žmonių ir tokios turtingos gamtos, negalėjau iki soties atsigerėti. Gaila tik, kad žvarbus priešinis vėjas, pučiantis mums iš vakarų, neleido nei iki valios pasidžiaugti vietos grožybėmis, nei laisvai plaukti toliau.

Buvome jau netoli Jonavos. Tačiau mus nuo to miestelio, įsikūrusio prie vieškelio, dar skyrė pavojinga rėva, Krivičiais¹⁸ vadinama, į kurią leisti pučiant nepalankiam vėjui būtų buvę lengvabūdiška. Vis dėlto vėjas kiek aprimo ir plaukėme toliau. Prie šios rėvos Neris, aukštų krantų suspausta, susiaurėja iki 64 sieksnių. Didelis akmuo, Stirna¹⁹ vadinamas, gulintis viduryje upės, per Krivičių rėvą plaukiantiems laivams kelia pavojų: turi laikytis dešiniojo kranto, kad jo išsilenktum. Vos vanduo prasiveržia per tą siaurą ir trumpą vietą tarp kalnų, Neris tuojau išplatėja iki 115 sieksnių ir tokia didinga vaga teka toliau. Jos krantai darosi žemesni, kalvoti, o dešiniajame krante gražiai ir vaizdingai išsibarstęs Kernaviškių kaimelis. Priešais tą kaimelį, prie dešiniojo kranto, guli didelis akmuo, vadinamas Kunigu²⁰. Galop prie išplaukimo iš Krivičių rėvos yra didelė

* *Volumina legum*, t. 2, s. 1286 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 253, išnašą 16. – R. G.].

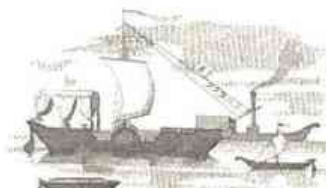
17 Orig.: „Sołupą“. Ši rėva neįtraukta į

Konstantino Tiškevičiaus bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

18 Orig.: „Krywicze“. Kitaip – „Krywicyz“. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 10.

19 Orig.: „Sarną“.

20 Orig.: „Księdzem“. Apie kitą to paties vardo akmenį Neryje žr. Žr. Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vyktas Vaitkevičius, „Vilniaus apylinkių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 22 (29), 2005, p. 207.

sekluma akmenuotu dugnu, kuri, spausdama vandenį prie kairiojo kranto, laivams palieka tik siaurą tarpą. Ši rėva, giliausioje vietoje siekdama vos du aršinus, liepia vikriai žalčiu išvinguriuoti ja plaukiantiems laivams, kad gyvi ir sveiki iš jos galėtų ištrūkti²¹.

Ne toliau kaip už varsto nuo šios rėvos, t. y. 636 ½ varste, Neris liaujasi buvusi dviejų apskričių riba – jau įteka į Kauno guberniją ir skubėdama į Nemuną Kauno apskritį pusiau perrėžia. Čia prasideda Žemaičių vyskupija. Vos įplaukę į Kauno guberniją, pastebėjome visai kitokius pakrantės gyventojų papročius. Čia pirmą kartą tarp kaimo žmonių aptikau blaivybės ženklų – tos dorybės, kuri vėliau į Vilniaus guberniją ir dar toliau plisti pradėjo. Pirmąją blaivybės mintį išklėlė šios vyskupijos ganytojas²², o parapijų kunigai iš sakyklų pamaldžiai liaudžiai šį mokslą taip stipriai įteigė, kad tą tiesą perpratę vietiniai gyventojai visam laikui atsiskakė girtuoklystės ir, susilaikydami nuo šios pragaištingos ydos, savo laiką jau naudingam darbui skirdami, savo šeimose apčiuopiamai šio mokslo geradarybes pradėjo jausti. Kaip pripažinsi šiam didžiam žygdarbiui tik pačią žmonių galią? Čia aiškiai Dievo pirštas, jo šventa intuicija. Nes argi ne Dievo lemtis, kad toks išgainingas mokymas, paprastų kunigų lūpomis paskleistas, iš karto rastų tokį didelį atgarsį, tokį tikėjimą ir duotų tokių nepaprastų vaisių? Kad liaudis, per amžius įpratusi prie šios ydos, siektų tokios didžios ateities, kokią jai ši naujoji reforma²³ parengti galėjo, kad jos dėka iš priklausomo vergo, iš nelaisvės būsenos galėtų tapti žmogumi, esybe, kuri įgyja teisę save valdyti – tą, sakau, iškilmingą akimirką, susilaikiusi nuo pražūtingos girtuoklystės, galėjo pažinti tos reformos didybę ir priimti jos geradarybes – blaiviai, su viltimi, su sveiku jos vertinimu, ramiai, be ekscesų. Geradarybes ir didybę šio mokymo kiekvienas galutinai supras ir lengvai įvertins, kiekvienas jo padariniais nuoširdžiai džiaugsis. Štai su tokia malonia širdžiai mintimi, kuri lietuvių liaudžiai laimingą ateitį žadėjo, su gyventojais, kurie ją nuoširdžiai, abiem rankomis priėmę, su karšta viltimi jau taip akivaizdžiai puoselėjo, apie savo pasitaisymą su džiaugsmu kalbėjo ir iš jo kylančias gėrybes sveikai suvokė ir gerai pasvėrė – štai su tokia liaudimi, kuri didžia mintimi skyrėsi nuo tų pakrančių gyventojų, su kuriais iš ryto susipažinau, teko man po vidurdienio bendrauti. Kiekvienas mano skaitytojas lengvai supras, kokį džiaugsmą savo sieloje pajutau, įveikęs tokią ribą, ir kokie išpūdžiai mano mintį pribloškė, kokios gražios viltys širdį užvaldė, kai taip akivaizdžiai pajutau šį skirtumą, kai jau atsidūriau toje pusėje, kur viskas man suspindėjo laimingesnės mūsų jaunesniųjų brolių ateities viltimi, viltimi geresnės mano krašto ateities.

Šiose mintyse nugarimzdęs ir jomis džiaugdamašis plaukiau toliau. Vieną po kito lenkiau pakrantės kaimeilius. Visi jau išsivadavę iš pražūtingos girtuoklystės ydos. Staiga prieš mus kairiajame Neries krante senomis plytomis suraudonavo nedidelė Skarulių bažnyčia. Ji išgarsėjusi stebuklingu Dievo Motinos paveikslu. Be

21

Konstantinas Tiškevičius ir šį kartą grubiai suklydo, nes praplaukus Neries ir Šventosios santaką, artėjant prie Jonavos negali būti Krivičių rėvos, Kernaviškių kaimo ir kt. Šios vietos yra kur kas aukščiau santakos. Už šį pastebėjimą esu dėkinga Vyktintui Vaitkevičiui.

22

T. y. vyskupas Motiejus Valančius. Be abejo, Konstantinas Tiškevičius čia džiaugiasi Valančiaus steigtomis blaivybės brolijomis, pačia blaivybės idėja. Vis dėlto vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad pirmosios brolijos Žemaičių vyskupijoje pradėtos steigti tik 1858 m., t. y. jau pasibaigus Konstantino Tiškevičiaus kelionei. Tais pačiais 1858-aisiais Valan-

čius tapo ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikroju nariu, taigi ir Tiškevičiaus kolega. Žr. Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, s. 366.

23

Konstantinas Tiškevičius čia ir vėl turi omenyje valstiečių išlaisvinimo iš baudžiavos reformą. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. XXIV bei ten pat, išnašą 51.

įprastų kasmetinių atleidų, joje įvestos keturiasdešimties valandų pamaldos – ir kaip tik tada, kai prie jos artėjome, vyko paskutiniai šių pamaldų mišparai. Bažnyčia buvo pilna pamaldžių žmonių, ir, kai išlipau į krantą ir prie jos prisiartinau, baigėsi paskutinė giesmė. Tad dar turėjau laiko sukalbėti poterius ir gauti šiek tiek žinių apie jos fundaciją. Išrašas iš bažnytinės vizitacijos man nedaug tepadėjo. Tai trumpa, sausa ir neišsami, bet vienintelė jos istorija. Kokią tegavau pats, tokią ir jums, mano skaitytojai, pateikiu. Taigi bažnyčios vizitacijos knygoje 1830 m. apie šią bažnyčią taip parašyta:

„1. *Bažnyčios aprašymas*. Skarulių bažnyčia iš senovinių plytų 1622 m. Kauno maršalo Andriejaus Skarulskio pagal Jeruzalės architektūros formą pastatyta, be bokštų ir be jokio portiko. Jos ilgis – 48, plotis – 24 uolektys. Kada ir kieno konsekruota – nėra ženklo. Šv. Onos vardo, dengta paplokščiomis čerpėmis. 2. *Fundacijų aprašymas*. Skarulių klebonijos fundacijos, pirmiausia 1522 m. Vaclovo ir Jurgio Andriejevičių bei Motiejaus Petraškevičiaus ir Stanislovo Bogdanavičiaus duotos, karaliaus Zigmanto²⁴ ir Vilniaus vyskupo²⁵ patvirtintos, su 12 valakų žemės prie klebonijos ir kaimeliams bendrai, pagal 1777 m. vasario 20 d. sudarytą sutartį.“

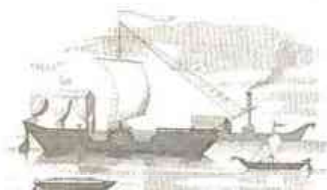
Papildydami šios bažnyčios skurdumo paveikslą, pridursime, kad 1812 m. ji buvo apiplėšta, reikmenys ir bažnyčios dokumentai sudeginti. Paskui piktadariai apvogė zakristiją, o gaisras galutinai ją sunaikino, kai sudegė Didysis Altorius. Tik Dievo Motinos paveikslas, stebuklais garsėjantis, apdegęs, bet dar įžiūrimas, perėjus liepsnai liko. Prie jo ir šiandien žmonės labiausiai meldžiasi²⁶.

Nuo Skarulių vienas vingis į dešinę ir čia pat už jo išikūręs Jonavos miestelis – su savo grįstu vieškeliu. Sudūdavo pašto vamzdelis, suvaitojo keltas nuo sunkaus diližano ir atsistūmė nuo kranto. Pro ekipažo langus žvelgė moterys su kelioninėmis skrybėlėmis. Keliaujantys vyriškiai sukiojosi nuostabiame kelte, kai jis tuo metu kėlė į kitą Neries pusę. Susibūrę abiejuose upės krantuose savo eilės į keltą laukė krovininiai pirklių vežimai. Prie perkėlos sukinėjosi įvairių luomų ir profesijų žmonės. Tiek savaičių tyliai gyvenęs, taip ilgai bendravęs su kaimo žmonėmis – ramiais, darbščiais vienatvėje, nuolatiniam darbe ir veikloje, jau buvau atratęs nuo minios klegesio. O čia, atsidūręs prie pagrindinio trakto, tarp krovininų vežimų, ekipažų, žmonių, besikeičiančių abiejuose upės pusėse, pasijutau atsidūręs naujame dideliame pasaulyje, atsivėrė kažkoks naujas gyvenimas, naujos mintys ir poreikiai. Ir tarsi dar būčiau neatsidžiaugęs savo upės reginiu, apie savo kasdienį dienos darbą nemąstydamas, sustojau prie Neries kranto, tarp žmonių šurmulio, tarp nuolatinio barškėjimo garso, kurį be paliovos skleidė Jonavoje stovintis perkolas žuvims gąsdinti ir kuris ne tik miestelyje, bet ir visoje apylinkėje buvo girdėti. Šios dienos saulėlydis neapsakomai gražus. Jonaviškių vaikai ir paaugliai prie perkėlos atkrantės meškerėmis gaudė žiobrius. Buvo jų nerštas. Žūklė berniukams itin sekėsi, kadangi kiekvienas jų ištaisai po didoką riebią žuvį iš vandens traukė. Ir aš prie šios šventės prisidėjau, beveik vaikiškai džiūgavau, kai ir ant mano kabliuko užkibusi žuvelė, mano rankos traukiama, krantą pasiekdavo. Kai šitaip klostėsi reikalai, kai pasidžiaugiau šia pramoga, kai atidaviau žvejybos įrankius berniukui, kuris man juos

24 Žygimanto Senojo.

25 Tikriausiai Vilniaus vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių.

26 Deja, stebuklingasis Skarulių Švč. Marijos paveikslas vis dėlto sudegė, tik gero, kai vėliau, per 1906 m. gaisrą. Žr. Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, p. 223.

buvo paskolinęs, prie manęs sustojo kažkoks ponas – liesas, aukštas, juodomis, tankiai sužėlusiomis ir pretenzingai prižiūrimomis žandenomis, tamsiais akiniais ant nosies, per pečius persimetęs išdirbtos odos maišelį, taigi keleivis. Nežinodamas, nuo ko su nepažįstamuoju pradėti kalbą, tariau:

– Koks visą laiką gražus oras.

– Ir kas čia nuostabaus, Tamsta, – oriai tarė nepažįstamasis. – Juk žinome, kad mūsų Žemės rutulyje, ties pusiauju, saulė stipriausiai šildo. Kuo arčiau esame Šiaurės poliaus, tuo silpnesnį gauname šilumos laipsnį. Iš ten periodiškai randasi oro srovės – nuo polių pusiaujo link. Mūsų atmosfera per vasarą sušilusi kaip dabar, prilygdama Pietų šilumai, nepasiduoda tokioms didelėms srovėms, ir dėl to kaip tik nuolat turime pastovią giedrą. Tiesa, jūros bangavimas, jūros potvynių ir atoslūgių veikiamas, jūros srovės, upių tėkmė, sparčiai besikondensuojantys garai, elektros susitelkimas į vieną vietą, judindami orą, formuoja jame vėjus. Tokia bent jau gyvuoja vėjų susidarymo teorija. Taigi, tos visos priežastys kuriam laikui susilygino ir apdovanojo mus geru oru.

Per aukštų materijų griebėmės, – pamaniau, kai manasis Karūnos gyventojas pedantiškai dėstė gero oro teoriją. Norėdamas priversti grįžti į žemę, kai baigė, keisdamas mūsų pokalbio objektą, tariau savo nepažįstamajam:

– Šiais metais mūsų laukia visai neprastas derlius.

– O! Kur čia gali derėti, Tamsta? Kokie čionai ūkiai! Čionykštis dirvožemis šaltas, klampus, be humuso, tiek nedaug procentų našumo teturi! Štai pas mus, Sandomiere, Tamsta, tai derliai! Ten žemė tik kviečius augina, o bulvių ir runkelių auginimas pas mus, Karalystėje, šiandien yra pagrindinė ūkio šaka. Mes bulves auginame visai kitaip negu ponai čionai, Lietuvoje. Po žymekliu sodinamos, iškart užiriamos pono Dombasle²⁷ sistemos žagre, ir tai garantuoja neblogą derlių. Kalbant apie runkelius, ponai Girardinas ir Du Breullis²⁸ jau moksliskai išnagrinėjo sudėtį dirvų, kuriose runkelių produkcija būna gerokai didesnė. Tokią žemę, susidedančią iš stambaus žvirgždo, organinių dalelių, salietringo humuso, gryno molio, kalcio karbonato, magnio karbonato, geležies druskų, turi sudaryti: smėlinės-kalkinės molingos žemės – 1000, sąnašinio smėlio – 100, humusinio smėlio – 100, molingos žemės – 100, kalkinės žemės – 100 dalelių. Tyrimai parodė, kad esant tokiai sudėčiai, trąšoms naudojant lapus, baltasis Silezijos runkelis grynoje sąnašinėje dirvoje šakniavaisių užaugina 59,2, o lapų – 16,56 svarų. Humusinėje žemėje tas pats runkelis davė 12,08 svarų šakniavaisių. Štai, Tamsta, kokie yra derliai. Šiandien, kai žemės ūkio draugija taip išsivystė, mūsų Karalystės ūkiai turi teisę tikėtis nepaprastų rezultatų.

Ir taip kalbėjo ir kalbėjo mano nepažįstamasis, vis mokslingiau – apie drenas ir poreikį drenuoti laukus, apie kapiliarinį ryšį drenavimo sistemoje, apie kelius, kuriais perteklinė drėgmė drenomis absorbuojama iš žemės, ir panašiai, citavo skaičius ir pavardes – aiškiai stengėsi man imponuoti. Būtų dar ilgiau mane mokęs protingai ūkininkauti, jeigu nebūtų privažiavusi vežiko brička ir važnyčiotojas žydas nebūtų jam pareiškęs, kad arkliai paruošti. Atsisveikinome vienas kitam nukeldami kepures ir mano visažinis, kurio net vardo

27

Orig: „Dombala“. Tačiau spėju, kad knygoje bus įsivėlusį korektūros klaidą. Tikriausiai turimas omenyje žymus prancūzų agronomas inovatorius Mathieu de Dombasle (1777–1843).

28

Konstantinas Tiškevičius mini garsius prancūzų chemikus ir agronomus, daugybės žemės ūkio veikalų autorius Jeaną Pierre Louisą Girardiną (1803–1884) ir Alphonse Du Breuilį (1811–1890).

sužinoti neturėjau laiko, įsėdęs į krovininį žydo vežimą, nuvažiavo kažkur Ukmergės link – tikriausiai šviesti laukinės ir tamsios Lietuvos²⁹.

Jonava – miestelis, įsikūręs dešiniajame Neries upės krante, už dviejų pašto stočių nuo Kauno, prie plento, vedančio iš Sankt Peterburgo į Varšuvą. Seniausias grafų Kosakovskių paveldas, jų rankose ji yra iki šiol. Jonava, kaip visi kiti Lietuvos miesteliai, medinė. Miesteliūkščio pastatai skurdūs, gatvės balotos ir pilnos žydų. Tik traktas, iš abiejų sostinių gabenantis daugybę įvairaus plauko keleivių, šią vietą papuošė ir pagyvino. Jonavoje yra 287 namai, neskaitant pašto stoties, bažnyčios ir vienuolyno, šiandien perdaryto į karo ligoninę. Nuolatinių gyventojų – 1 560, iš jų:

stačiatikių	10
sentikių	35
katalikų	300
žydų	1215
<u>Iš viso</u>	1 560

Užtat aiškiai ir dabar Jonavoje žydų beveik keturis kartus daugiau nei krikščionių. Nors Jonavos miestelyje pilna mažų kromelių, tačiau pirklių, mokačių gildijos mokestį, turi tik keturis-tris žydus ir vieną rusą. Kiti šio miestelio gyventojai verčiasi arba amatais, antai: staliaus, šaltkalvystės, kalvystės, kurių ten yra nemažai, arba žvejyba, galiausiai smulkiąja prekyba. Dažniausiai tai žydų verslas – prekiauja mediena, javais ir kitais produktais. Turgaus diena šiame miestelyje būna kiekvieną pirmadienį, o kasmetinė mugė – per Tris karalius. Jonavoje du traktieriai, o karčemų – be skaičiaus. Du keltai – vienas valdinis, kitas privatus – lengvina susiekimą per Nerį.

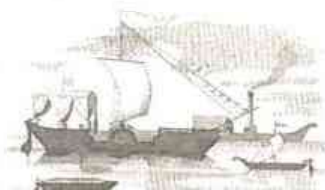
Iš valdžios čia savo būstą turi kelių ir komunikacijų inžinierius, karo ligoninės prižiūrėtojas, pašto biuro valdininkas ir pristavas³⁰.

29 Konstantino Tiškevičiaus ironija suprantama – ne tik todėl, kad pats puikiai išmanė ūkininkavimo subtilybes, bet ir todėl, kad Lietuvoje tada tikrai netrūko ūkininkavimui skirtos literatūros. Greta ne vienos laidos sulaukusio klasikinio daugiatomio (pirmą kartą išspausdintas 1834–1844 m.) žymiojo Mykolo Očapovskio (Michał Oczapowski, 1788–1854) veikalo *Gospodarstwo wiejskie* („Žemės ūkis“), bemaž kiekviena stambesniame ir vidutinio dydžio Lietuvos dvare buvo galima rasti kad ir šias knygeles: Józef Dyrmont, *Klucz gospodarstwa rolniczo-praktycznego, czyli Środki do podniesienia intrat i wartości*

dóbr ziemskich, zastosowane do klimatu prowincij litewskich, Kowno, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, Typografa, 1847; Józef Dyrmont, *Krótki rys gospodarstwa rolniczo-praktycznego podług zwyczajów i klimatu prowincyj zachodnich, z wyjaśnieniem łatwego przejścia do systematu płodozmiennego za pomocą wiosennego usiewu ugorów, z wykazem czystych zysków, wynikających z szczególowej uprawy i urzędzenia lnu przez moczenie towarowym zwanego, oraz z dodaniem prawideł i wzorów prowadzenia rachunkowości gospodarskiej na sposób buchalterji kupieckiej*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850; Tomasz Dybowski, *Gospodarstwo*

postępowe w Litwie, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850; Jan Sikorski, *Praktyczne wiadomości gospodarstwa wiejskiego*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1855 ir kt. Dėl racionalaus ūkininkavimo buvo diskutuojama ir to meto Vilniaus spaudoje. Žr. „Listy o gospodarstwie. [List] 1“, *Teka Wileńska*, t. 5, 1858, s. 343–376; „Listy o gospodarstwie. [List] 2: O uprawie buraków i cukrowarstwie“, ten pat, t. 6, 1858, p. 254–274 [rašinių autorius nenurodytas].

30 T. y. policijos viršininkas. Visus šiuos duomenis Konstantinui Tiškevičiui padėjo surinkti jo kolegos iš Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos. 1858 m.

Jonavos miestelyje bažnyčia tik viena, mūryta iš plytų, Juozapo Kosakovskio³¹, Livonijos vyskupo, funduota. Šią šventovę kartu su vienuolynu 1791 m. pastatė tėvai trinitoriai. Ji stačiakampio formos, į ilgį siekia 59, į plotį – 25 uolektis, be bokštų ir priebažnyčio, Šv. Jokūbo vardo. 1793 m. bažnyčia buvo savo įkūrėjo konsekruota, o 1851-aisiais grafo Pranciškaus Kosakovskio restauruota. Trinitorių ordiną panaikinus, kai apleistos vienuolyno sienos rengėsi griūti, didžiąją jų dalį atnaujino ir pavertė karo ligonine. Kita dalis palikta likimo valiai, jau beveik virtusi griuvėsiais, tad bažnyčios tarnų būstas joje labai varganas. Kunigas klebonas turi savo kleboniją už upės, sykiu jis ir Skarulių bažnyčios klebonas.

Jonavos bažnyčia iš lauko netinkuota, viduje skurdi. Žemutinė dalis, kur galėjo būti rūšiai su altoriumi pamaldoms, visiškai nebaigta. Erdviame požemyje, šiandien beveik tuščiame, mažesni rūšiai, išdėstyti įvairiomis kryptimis, skirti giminės kapams. Vienas jų, gana didelis, bet tamsus, saugo grafų Kosakovskių šeimos palaikus. Jame per vidurį – katakombas, iš viršaus atidaroma, kurioje ilsisi Livonijos vyskupo³², šios šventovės fundatoriaus, palaikai. Uždegtų žvakių šviesoje pakėliau šio kapo dangtį ir apžiūrėjau vyskupo likučius. Infula ir violetinės spalvos arnotas dar tebebuvo sveiki. Ant krūtinės – vyskupo kryžius, o ant piršto – žiedas. Šalia katakombos iš vienos vyskupo pusės stovėjo etmonienės Kosakovskienės ir jos dukters karstai³³. Iš kitos – karstas su generolo grafo Juozapo Kosakovskio³⁴ palaikais. Jo dangčio nedrįsau pakelti, nes nemalonu žiūrėti į mirusius ir suirusius liekanas žmogaus, kurį gyvą taip gerai pažinojai ir didžiai gerbei. Generolas grafas Juozapas Kosakovskis Lietuvoje mūsų laikais buvo dar viena iš tų istorinių asmenybių, kurios gyvenimu ir žyg-darbiais buvo susijusios su visomis iškiliausiomis mūsų krašto įvykių fazėmis. Respublikos laikais – Zasielės, Zasmurjės ir Perebujės³⁵ seniūnas, asmeniškai draugavęs su Kosciuška³⁶, po šio vado vėliava kaip brigadininkas dalyvavęs 1794 m. kampanijoje. 1812 m. į kraštą atžygiavus Napoleonui I pasitraukė į prancūzų monarcho kariuomenę. Jo paskirtas vyriausiojo štabo generolu, dalyvavo visose kampanijose ir savo vado nepaliko iki pabaigos. Istorinis faktas, kad paskutinėmis Napoleono I gyvenimo akimirkomis, be abejo, liūdniausiomis, kai paskendęs visiškoje rezignacijoje, kokią tik gali didžio žmogaus širdis pakelti, Fonteblo, taikos Europoje ir ateities Prancūzijai labui, kurios karinę ir politinę šlovę taip aukštai iškėlė, atsižadėjo jos karūnos ir galutinai

rudenį laiške Adomui Honorijui Kirkorui Tiškevičius taip rašė: „Neturiu nei Jonavos miestelio istorijos, nei statistikos, ir nežinau pas ką turiu jų prašyti“. Žr. Konstantinas Tiškevičius, Laiškas iš Lahoisiko Eustachijui Tiškevičiui į Vilnių, 1858 m. lapkričio 4 (16) d., LMAVB RS, f. 273, b. 2465, l. 2r.

³¹ T. y. jau anksčiau minėto (žr. šio leidinio p. 133, išnašą 17) Juozapo Kazimiero Kosakovskio. Anot tyrėjų, šis didikas ir vyskupas „Jonavos sutvarkymu puikiai reprezentavo Apšvietos dvasininko tipą“. Žr. Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas*:

Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis, p. 157.

³² Juozapo Kazimiero Kosakovskio.

³³ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Simono Kosakovskio (apie jį žr. šio leidinio p. 133, išnašą 17) žmonos Teresės Kosakovskienės (Teresa z Potockich Kossakowska, *primo voto* Hilzenowa, ~1740 – ~1823) ir jų dukters Marijonos Kosakovskytės (Marianna Kossakowska, 1769–1788) palaikai. Jonavos bažnyčioje ilsisi ir paties etmono

palaikai. Apie tai taip pat žr. *Jonavos krašto žmonės*, sudarė Regina Lukoševičienė, Nijolė Šaparavičienė, Jonava: Linotipas, 2000, p. 99.

³⁴ Juozapo Antano Kosakovskio. Plačiau apie generolą Kosakovskį bei įspūdingą jo kolekciją žr. šio leidinio p. 20–21 bei ten pat, išnašą 80.

³⁵ Dvarai Babruisko, Gomelio ir Slucko apskrityse.

³⁶ Tadu Kosčiuška.

jautriausiais žodžiais atsisveikino su kariuomene, tiek kartų pasiekusia pergalės, kai pirmieji ir artimiausi jo bičiuliai – Berthieris³⁷, Ragūzos ir daugybės kitų kunigaikštis, kai jo numylėtinis, nė per žingsnį nuo jo nesitraukęs mameliukas Rustanas³⁸ paliko, generolas Kosakovskis su kitais liko jam ištikimas iki galo, jam dar paskutinis ranką padavė tą išvykimo į savo tremties vietą akimirka, kai neseniai buvęs galingas imperatorius, jau kaip Elbos salos tremtinys, sėdo į karietą. Be kareiviui brangiausių ir iškilmingiausių prisiminimų, generolas Kosakovskis atminimui išsaugojo savo buvusio vado mundurą. Generolas buvo išpūdingos išvaizdos, malonaus veido, su visais bendraudavo ypač mandagiai, o manieromis, kurias išlavino Versalio dvare, prilygo didžiausiam aristokratui. Turėjo įgimtą skonį ir nepaprastai mėgo gražius nepaprastus daiktus. Baigęs viešąją tarnybą generolas Kosakovskis nuolatinei apsigyveno Vilniuje, o jo būstas buvo pilnutėlis išskirtinės išliekamosios vertės reikmenų ir reto grožio daiktų, sukauptų į vieną rinkinį. Nors ir neturėjo jokio aiškaus mokslinio pobūdžio, daugelį metų tai buvo vienintelis retenybių kabinetas Vilniuje. Kas iš mūsų nežinojo, nesilankė tame kabinete ir nesistebėjo jame sukauptomis grožybėmis? Kas nematė žavingiausių prancūziškų gobelenų greta gausaus japoniškų ir kiniškų porceliano dirbinių rinkinio? Kas neįsiminė išpūdingo rinkinio indų, bokalų ir taurių, ar iš kalnų kristolo, ar iš medžio arba dramblio kaulo, įvairiais raštais meistriškai padarytų ir meniškai išraižytų? Kas nepastebėjo šalia to nepaprasto didumo rutulio iš kalnų kristolo, kristolinių pasaulyje garsiausių soliterų³⁹ kopijų? Arba kas nematė greta molinių koklių su gražiosios duonos kepėjos (*La Fornarina*) atvaizdu, apmestu tarsi Raffaello ranka⁴⁰, ponios de Genlis⁴¹ plaukų miniatiūros ir rankraščių, generolui jos pačios atiduotų? Kas nematė Turenne⁴² pistoletų, Marijos Antuanetės balistos, Zigmanto III⁴³ kardų arba puošnaus lenkų balno, o priešais ant sienos sukabintų gražių Baro konfederacijos ginklų? Kaipgi buvo galima neįsidėmėti geležinės kaukės su dideliu raktu prie jos, esą tos pačios, po kuria, sugriovus Bastiliją, išlaisvinta paslaptinga valstybės auka?⁴⁴ Tačiau šiandien neįmanoma jau išvardyti visų ypatingų daiktų, kurie prieš trisdešimt metų su dideliu susidomėjimu buvo apžiūrėti ir su tokiu užsidegimu jais stebėtasi.

37 Prancūzijos maršalas, kunigaikštis Louisas Alexandre Berthieras (1753–1815).

38 Konstantinas Tiškevičius mini garsųjį Napoleono I asmens sargybinį, Tbilisyje gimusį armėnų kilmės mameliuką Rustamą *vel* Rustaną Razą (1782–1845), ilgai ir ištikimai tarnavusį imperatoriui, tačiau atsisakiusį jį lydėti į Elbos salą.

39 Soliteras (pranc. *solitaire*) – papuošalas su vienu dideliu brangakmeniu.

40 Tai garsusis Raffaello Sanzio portretas *La Fornarina*, taip pat žinomas kaip

„Jaunos moters portretas“, nutapytas apie 1518–1520 m.

41 Turima omenyje prancūzų rašytoja, romanistė, švietimo ideologė Madame de Genlis (pilnas vardas – Stéphanie Félicité Ducrest de St-Aubin, comtesse de Genlis *vel* Madame Brûlart, 1746–1830).

42 Liudviko XIV laikų Prancūzijos maršalas Henri de la Tour d’Auvergne-Bouillonas (1611–1675), paprastai vadintas tiesiog Turenne.

43 Zigmanto Vazos.

44 Konstantinas Tiškevičius mini vadinamąjį Žmogų geležine kauke (pranc. „L’Homme au Masque de Fer“) *vel* Geležinę Kaukę – istorinę asmenybę (?–1703), kalintą Bastilijoje, vėliau – Šv. Margaritos saloje, kur ir mirė. Šio asmens tapatybė, nors būta įvairių versijų, iki šiol nėra išaiškinta. Geležinė Kaukė ypač išpopuliarėjo, kai Alexandre Dumas vyresnysis 1847–1850 sukūrė trečiąją trilogijos *Trois Mousquetaires* („Trys muškietininkai“) dalį, pavadintą *Le vicomte de Bragellone* („Vikontas de Braželonas“). Be abejo, Tiškevičius turėjo būti skaitęs šį romaną, juolab kad pirmosios Dumas knygos lenkų kalba pasirodė jau 1849 m.

Generolas Kosakovskis mirė 1812 m.⁴⁵, būdamas septyniasdešimties su viršum metų. Gražusis jo kabinetas, pervežtas į kaimą, iki šiol tebėra visas jo sūnėno grafo Pranciškaus Kosakovskio rankose – išskyrus tą turtingą ginklų rinkinį, kurį dabartinis jo savininkas dovanojo Vilniaus muziejui⁴⁶.

Kaip matėme anksčiau, visi perkolai Neryje seimo konstitucijų buvo sunaikinti⁴⁷. Koku būdu išsilaikė tas didelis perkolas, pertveriantis Nerį Jonavoje – nežinome ir išklausti mums nepavyko nieko daugiau, be to, kad jis išlikęs pagal karaliaus privilegiją. Man netgi nepaaiškinta, kurio karaliaus ir kam išduota. Pasakojama, kad seniau upė buvo pertverta geležinėmis grotomis, tačiau kai kažkada siautėdamas vanduo jas pralaužė, pastatyta medinė pertvara, taip stipriai sutvirtinta, kad šiandien išlaiko visą upės srovę. O ploni jos žabai, vandens srovės judinami, kelia didelį užesį ir triukšmą, į kurį iš žemupio atplaukia lašišos ir į ten įrengtus bučius⁴⁸ įkrinta⁴⁹. Pasakojama, kad sėkmingais metais, kai žūklė sekasi geriau, tame perkole sugaunama iki 600 lašių. Jis savininkui kasmet duoda po 600 sidabro rublių. Savaimė suprantama, kad to perkolo savininkas – žydas.

Liepos ketvirtos dienos ryte, esant 10° šilumos, barometras rodė 29° 8,6'. Baigęs savo tyrimus apie šį miestelį ir surinkęs apie jį duomenis, kokius tik pavyko gauti, išvykau toliau. Čionai Neries krantai visą laiką lėkšti. Gyventojai prie šios upės visuomet įsikūrę mažuose užsieniuose, pavieniui, tam tikrais atstumais, netoli vienas kito. Didesnis kaimelis pasitaiko retai. Žemaičių vyskupijoje, nors čia ir yra senoji tikroji Lietuva, jos pakrančių gyventojai lenkų kalbą supranta ir ja su paprastais žmonėmis galima susikalbėti visoje šioje krašto dalyje.

Pusiaukelėje tarp Jonavos ir Kauno, prie Šešupės⁵⁰ upės žiočių iš kairiosios pusės į Nerį, gražioje ir kalvotoje nuošalėje yra pavojingiausia ir baisiausia iš visų rėva – Raudonė⁵¹. Nėra metų, kad prekyaujantys pirkliai šioje rėvoje nemažų nuostolių nepatirtų. Keltininkas, prie jos turintis keltą per Nerį, man pasakojo, kad šią vasarą joje, be kitų, sudužo vieni sieliai, ant kurių buvo sukrautos statinės su lajumi. Tos statinės, nuo sielių

45 Korektūros klaida – turėtų būti: „1842“.

46 T. y. Vilniaus senienų muziejui. Po generolo mirties jo rinkinius iš tiesų paveldėjo sūnėnas Pranciškus Kosakovskis, kuris didžiąją kolekcijos dalį pergabeno į Liukonių dvarą Ukmergės apskrityje, kur vasaras leisdavo ir pats Juozapas Antanas Kosakovskis. Sakoma, kad prie šio dvaro buvo labai prisirišęs ir, kaip spėjama, ten taip pat laikė dalį savo kolekcijos. Žinoma, kad 1855 m. per gaisrą Liukonyse rinkiniai labai nukentėjo. Dalis kolekcijos dar iki šios nelaimės pateko ir į Kosakovskių giminei priklausiusį Vaitkuškio dvarą. Žr. Vidmantas Jankauskas, „Generolas Juozapas Antanas Kosakovs-

kis ir jo rinkiniai“, p. 21. Panašus likimas ištiko ir Jonavos dvare saugotas Kosakovskių vertybes. Žr. Vydas Dolinskas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, p. 753–754.

47 Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 54–55 ir kt.

48 Orig. „w zapadnie“, t. y. pažodžiui – „į liukus“, tačiau, be abejonės, Konstantinas Tiškevičius turi omenyje varžas arba bučius. Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 91, išnašas 57 ir 62.

49 Paprastai bučiai statomi taip, kad pasroviui plaukiančios žuvys, ieškomos spragų perkole, patektų į juos ir nebepabėgtų. Tuo tarpu Konstantino Tiškevičiaus aprašymas tarytum byloja, kad bučiai statomi iš priešingos perkolo pusės – tam, kad aukštyn kylančios lašišos, radę perkole spragą, jame įkliūtų. Taigi gal Tiškevičius aprašo ypatingą atvejį? Už šias mintis esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

50 Čia ir toliau turima omenyje ne Šešupė, kairysis Nemuno intakas, bet Šešuva – kairysis Neries intakas.

51 Orig.: „Raudonią“. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 5.

nukritusios, vandens bangų svaidomos, tol trunkėsi į akmenis, kol skilo, o jose buvusi prekė pasklido po visą upę. Prieš dvejus metus, kai dėl Krymo karo⁵² visi uostai buvo užblokuoti, o Kaunas liko vienintelis uostas visai Rusijai, kai visos prekės iš krašto sausuma ir vandeniū susitelkdavo šiame vieninteliame prekybos židinyje, Raudonės rėva iš šios prekybos prarijo mažiausiai porą milijonų auksinų. Man čionai pasakojo, kad vienas pirklys, gabenęs sėmenis vėlų rudenį, kai upe jau plaukė lytys, sudaužė savo laivą į rėvoje esančius akmenis ir 5 000 maišų sėmenų paskendo joje visam laikui. Kai mažiausias vėjas kyla, joks laivavedys nedrįsta per ją plaukti. Kai šiandieninis rytmetis buvo šiek tiek vėjuotas, Diedulis, mūsų laivavaedys, nė už ką nesiryžo leisti mūsų laivo į rėvą. Tad prie Šešupės⁵³ upelio žiočių, prie pat jos ištekmės vietos, laivas sustojo. Stovėjome prieš ją krante keliolika valandų, laukdami, kol vėjas sumažės ir liausis mums grasinęs pavojumi.

Kairysis Neries intakas Šešuva (?)

Šešupė⁵⁴ – nedidelis upelis, išteka iš kalnų ir daubų, supančių Kauną, ir, triukšmingai tekėdamas, šokinėdamas nuo akmens ant akmens prie savo žiočių į Nerį, įteka į žavingiausią slėnį, pridengtą didele, meniškai išmūryta iš akmenų ir raudonų plytų arkada, kurios viršumi eina traktas į Kauną. *Sze-szupa* lietuviškai reiškia

52
Žr. šio leidinio p. 65, išnašą 62.

53
Šešuvos. Žr. šio leidinio p. 261, išnašą 50.

54
Tas pat.

tu szupie, t. y. čia verda kaip puode. Pavadinimas Szupie, kaip man vietoje paaiškinta, kilęs nuo lietuviško žodžio szupień, o žemaitiškai – szupienis, t. y. šiupinys, košė. Tarsi būtų pavadinta nuo šiupinio, kuris, ant karštos ugnies virdamas, tokį garsą skleidžia. Prūsijoje Žemaitijoje esąs liaudies paprotys, kad ta košė – taip, kaip žąsis su padažu ar kur kitur arbūzas, naudojama neigiamam atsakymui į piršlybas duoti. Kai ten piršlys su jaunikiu atvyksta pirštis jaunai mergelei, kai tėvas iš mandagumo, o mergina – iš pertekliaus drovumo jauniui ar piršliui jokio griežto atsakymo duoti nenori, tada ant stalo pastatytas šiupinys turi paskelbti atvykusiems gerą viltį arba nuliūdinti, išleidžiant juos nieko nepešus. Ši tirstai išvirta košė dubenyje iš viršaus apkraunama kiauilienu, kurios uodegėlė su dalimi stuburkaulio dedama vidury: jei ji gulsčia ant košės – reiškia neigiamą atsakymą, o jei įsmeigta į viršų žiūri – duoda tikrą viltį besiperšančiam jauniui, kad mergelės sutikimą gavo.

Šešupės⁵⁵ vardą aptinkame 1419 m. Vladislovo Jogailos valdymo laikų diplomatiniam akte, nubrėžiančiame sąlygas taikos, sudarytos Gnevкове tarp Lenkijos karaliaus, didžiojo kunigaikščio Aleksandro (Vytauto) ir Mazovijos kunigaikščių. Ten, atribojant Žemaitiją nuo kryžiuočių valdų, pasakya: *Item fluvius sursum usque ad introitum fluvii Scheschuppa et ascendendo sursum eundem fluvium Scheschuppa usque ad introitum fluvii Schervinta*^{56*}. Čionai aiškiai nekalbama apie tą Šešupę⁵⁷, ant kurios kranto stovime, nes, viena, į šią Lietuvos dalį, kaip žinome iš istorijos, niekada kryžiuočių sienos nesitęsė, antra, ši siena, minima šiame akte, tęsėsi nuo jos ištakų iki Širvintos upės⁵⁸. O Širvinta Ukmergės apskrityje toli nuo Neries, dešiniuoju jos krantu plaukianti į Nevėžį, jokio ryšio su mūsų Šešupe⁵⁹ turėti negalėjo.

Prie Šešupės⁶⁰ upės žiočių, tame gražiausiame slėnyje, nusidriekusiame išilgai Neries, supamame aukštų kalnų, ir tarp jų prasiskleidžiančiose daubose, prie įplaukimo į Raudonės rėvą, Neris siekia 75 sieksnius pločio ir tik aršinę bei 16 verškų gylį. Jos dugnas perdėm pasišiaušęs nuo aštrių povandeninių akmenų. Čia ji sukta į dešinę pakrypdama sudaro 192 sieksnių pločio užlają, užpildančią dvi salas – vieną didesnę, antrą mažesnę. Tik siaurą kelią plaukiantiesiems pati gamta parengė tarp tų dviejų salų. Sulig kiekvienu, net mažiausiu nukrypimu į šoną iš šio kelio laivas atsitrenkia į akmenis, todėl, kai pučia nors ir nedidelis vėjas, atremdamas laivavedžio valią, jo vairavimą suparalyžiuoja ir išmuša iš kelio – niekas nesiryžta į ją plaukti. Kai ir mums teko didžiąją dienos dalį stovėti nuleidus inkarą, laukiant palankesnio meto, siekdami laiko veltui neleisti ir panaudoti jį mano kelionės prisiimtam tikslui, apėjome ją sausuma, ketindami

55
Tas pat.

56
Taip pat upė aukštyne iki pat Šešupės (Scheschuppa) įtekėjimo ir pasiekiant tą pačią upę Šešupę (Scheschuppa) iki Širvintos įtekėjimo (lot.)

*
Edward Raczynski, *Kodeks dyplomacyjny Litwy*, 1841, s. 237–238 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Edward Ra-

czyński, *Kodeks dyplomacyjny Litwy, wydany z rękopismów w Archiwum Tajnem w Królewcu zachowanych*, w Wroclawiu, nakładem Zygmunta Schlettera, 1845. Citata sutikrinta su originalu ir patikslinta. – R. G.]

57
Iš tikrųjų Šešuvą.

58
Minėtame dokumente buvo kalbama apie kitą Širvintą, tuomet, jau Konstan-

tino Tiškevičiaus laikais, upę, geografiškai priskirtą Augustavo gubernijai, Kalvarijos apskrčiai. Tuo tarpu Tiškevičius svarsto apie kitą Širvintą, Šventosios kairįjį intaką Kauno gubernijoje, Ukmergės apskrityje.

59
Tas pat.

60
Tas pat.

surinkti krante kokių nors Kauno apskrityje dainuojamų liaudies padavimų ar dainų, kurių dar trūko į mano rinkinį.

Pirmasis kaimelis, įsikūręs kairiajame krante, į kurį pataikėme, buvo valdinė Karmėlava, o joje – medinė parapijos bažnyčia. Sunku net įsivaizduoti, kaip neįmanoma Žemaičių vyskupijoje rinkti liaudies dainų. Vietiniai klebonai čia darbuojasi išgyvendindami senuosius liaudies prietarus. Iš sakyklų skelbia, kad liaudies dainų nedainuotų. Karmėlavos parapijos klebonas, kažkoks kunigas Bobrovičius⁶¹, kaip man kaimelyje pasakojo valstiečiai, senąsias dainas dainuojančių nepriima išpažinties, nė netuokia poros, jeigu jungtuves lydėjo seni vietiniai papročiai ir nuo amžių dainuojamos liaudies dainos. Jis taip jiems įskiepijo nuodėmės vaizdą šiuo atžvilgiu, kad vien man pasiūlius padainuoti liaudies dainelių, visos moterys nuo mūsų pabėgo kaip nuo šėtono, kuris atėjo jų suvilioti. Atmetė joms duodamus pinigus, atstūmė visas mano vaisės, vienu žodžiu, neradau jokio būdo išgauti iš vietinių moterų lūpų nė vienos dainelės. Visos paveiktos gundymo priemonės – pinigai, vaisės, prašymai, įkalbinėjimai, kurie mano kelionėje iki šiol taip gerai tarnavo, visur atriškavo burnas, čionai tapo bejėgės. Nieko nepešęs Karmėlavoje, patraukiau į kitą artimesnį kaimelį, vadinamą Peleniais. Vėl naujos mano pastangos, naujos dovanėlės, vaisės, vėl kaimo žmonių įkalbinėjimai. Atmetė visas mano dovanas. Kai žodžiais ir įtikinėjimu pradėjau atkakliai prašyti, moterys aiškinosi, kad būtų nuodėmė dainuoti, kad jau kelerius metus nedainavusios, visai jas primiršusios. Kai to nepaisydamas dar atkakliau ėmiau reikalauti, neturėdamos kaip apsiginti, viena po kitos išsibėgiojo ir kažkur pasislėpė. Nors ir vėl bevaisės mano pastangos vertė visai suabejoti, kad liaudies giesmių Kauno apskrityje visai nesurinksiu, nebuvo įmanoma nesistebėti akla liaudies priklausomybe nuo bažnyčios tarnų ir jos nepagerbti.

Kol bergždžiai mėginome su kaimo žmonėmis susikalbėti, laivas sėkmingai įveikė Raudonę ir nunešė mus toliau. Netoli tos vietos turėjome įveikti dar dvi pavojingas rėvas, Karve⁶² ir Avinu⁶³ pavadintas. Palankesnio oro laukimas prie Raudonės mums tą dieną atėmė tiek daug laiko, kad jau buvo gerokai vėlu ir saulė slinko vakarop, kai perplaukėme dvi paskutines rėvas. Apie tolesnę kelionę šiandien jau nebuvo ko ir galvoti.

Tarp Karvės ir Avino rėvų dvarininkas Strumila, valdžiai sutikus, Neryje pastatė panašų kaip Jonavoje lašišoms gaudyti perkolą.

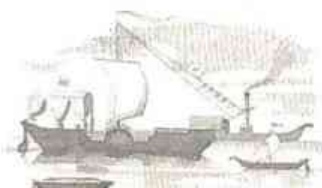
61 Turimas omenyje kunigas Vincentas Bobrovičius (lenk., lot. „Vincentius Bobrowicz“). Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi*, in Annum Domini

MDCCCLV [1855], Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1854, s. 96.

62 Orig.: „Krowa“. Ši rėva, kaip nereikšminga, neįtraukta į Konstantino Tiškevičiaus

bei Jurgio Šantiro sudarytą rėvų atlasą. Žr. šio leidinio antrą priešlapį.

63 Orig.: „Baran“. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 12. Plg. su to paties pavadinimo 5-ąja sėbrine rėva.

XXI

Kas tik iš plaukiančiųjų Nerimi sveiką kailį išnešė iš paskutinės, vadinamosios Avino rėvos, tas dažniausiai džiaugiasi, kad perplaukė Nerį ir jau bebaigiąs savo kelionę. Ir mes, ja plaukdami, sėkmingai įveikę visus pavojus, džiaugdamiesi sėkme, sustoję nevaržomai krante čionai trumpai mintimis perbėgsime šios upės kliūčių naikinimo istoriją.

Neris niekada neturėjo, kaip jos brolis Nemunas, nei savo Tarlos¹, nei Norvaišos², kurie pavojingus laivybai trukdžius joje būtų pašalinę. Nė vienas garsus vardas šiuo atžvilgiu mūsų upei nepatarnavo. Nors, kaip žinome iš krašto aktų, ne vieną kartą Nerį valyti rūpintasi. Prieš galutinį seimo nutarimą, kelis kartus pakartotą, iš pradžių – dėl laisvai prekiaujančių žmonių perplaukimo per perkolus sureguliuavimo, o vėliau – dėl visiškų jų panaikinimo, Neris ne vieną kartą buvo valoma. Pagal Rivijaus³ kroniką jau 1380 m. Lietuvos upės buvo valomos laivybai, o 1444, 1535 ir kitais metais Lietuvos upėmis pirkliais buvo leista laisvai plaukioti. 1589-aisiais visi požymiai rodo, kad pirmą kartą Neris pradėta valyti Vilniaus miestiečių lėšomis*. Matyti, kad žemių savininkai turėjo kažkaip priešintis ar šiuo atžvilgiu daryti sunkumų, nes į tą pačių pakrančių savininkų skundą, įteiktą Zigmantui III⁴, 1609 m. balandžio 22 d. karaliaus rašte, datuotame Varšuvoje, taip kreipiamasi: „Jų Malonybėms didikams ir kilmingiesiems bajorams, visiems kartu ir kiekvienam atskirai, ypač tiems, kurie savo valdas prie Neries turi, mieliems ir Mums ištikimiems Mūsų karališkąja malone. Nuoširdžiai ištikimi Mums, mieli ir garbūs burmistrai, miesto tarybos nariai ir visa mūsų miesto Vilniaus visuomenė davė Mums žinią, kad Nerimi žemyn leidžiami ir atgal į aukštupį vedami laivai dėl išvirtusių medžių ir didelių akmenų šioje upėje patiria didelių nuostolių ir pavojų, jog laivai net sudūžta. Todėl prašė Mūsų, kad šiuo reikalu Jūsų Malonybėms rašytume ir parašytume, jog Jūsų Malonybės abiejose savo valdų krantų pusėse, kur tik reikės,

1 Peremislio vėliavininkas Mikalojus Tarla, remiamas Lietuvos didikų, Nemuno valymo darbus tarp Gardino ir Kauno pradėjo apie 1550 m. Plg.: Stanisław Morawski, „Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika“, *Teka Wileńska*, t. 6, 1858, s. 70–71. Plačiau apie Nemuno valymo darbų istoriją ir Tarlos vaidmenį joje žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsikyrėlio gavenda*, p. 461, 481 (išnaša 58). Taip pat žr. Steponas Kolupaila, „Seniausiaji knyga apie Nemuną (400 amžių sukaktis)“, in *400 metų pirmajai Nemuno poemai: A. Schroeterio 1553 metų „De Fluvio Memela Lithuaniae“*, Chicago:

Akademinis Skautų Sąjūdis, 1952, p. 10, 12; Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, p. 208–210.

2 Jėzuitas, matematikas, fizikas, hidraulikas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos, o vėliau – Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorius, visuomenės veikėjas Pranciškus Ksaveras Norvaiša Nemuno upės valymo darbuose dalyvavo 1769–1772 m. Plg.: Stanisław Morawski, „Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika“, *Teka Wileńska*, t. 6, 1858, s. 70. Taip pat žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsikyrėlio gavenda*, p. 461, 481–482 (išnaša 60).

3 Orig.: „Rikiusa“. Be abejonės, korektūros klaida – turėtų būti: „Ryviusa vel Rywiusa“, t. y. Jono Frideriko Rivijaus vel J. F. R. kronika. Žr. šio leidinio p. 52, išnašą 3.

* [Józef Ignacy] Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, s. 340 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 22, išnašą 86. – R. G.].

4 Zigmantui Vazai.

Nerį valyti jiems nedraustų ir tų Vilniaus miestiečių lėšomis leistų ištraukti visus kluivinius ir akmenis. O Mes, manydami, kad tai turi būti gera ir naudinga tiek Jūsų Malonybėms, tiek visiems tenykščiams gyventojams, noriai į tokį pagrįstą jų prašymą atsiliepdami, reikalaujame ir primename, kad jei kur tokie kluiviniai Neries upėje, Jūsų Malonybių valdose, atsirastų, mūsų Vilniaus miestiečiai norėtų, jog neatsakytumėte ir nedraustumėte amatininkams Vilniaus miestiečių lėšomis šios upės valyti, akmenis ir kitus kluivinius ištraukti. Padarykite tai, Jūsų Malonybės, Mūsų malonei.“*

Toks karaliaus raštu padarytas raginimas davė pageidaujama rezultatą ir 1607 m. seime, atsižvelgus į upei valyti išleistas lėšas, panaikintas auksino mokestis, tam tikslui rinktas iš pirklių. Štai žodžiai iš tos konstitucijos: „kad mūsų Vilniaus ir Kauno miestai savo lėšomis savanoriškai ėmėsi Nerį, nuo Vilniaus miesto pradėdant, iki pat Kauno valyti, dėl to auksino mokestį, kurį iki šio laiko tai upei išvalyti pirkliai pagal seną muitą į mūsų išdą po auksiną nuo vytinės mokėjo, visiems laikams *ex nunc*⁵ jiems panaikiname – nuo šiol to auksino duoti jie neprivalės“**.

Stanislovas Augustas savo valdymo metais buvo sumanęs išvalyti Lietuvos upes ir ėmėsi šios veiklos. Jo ketinimai buvo taurūs ir didingi. Šis monarchas nuo jaunumės lavindamas protą senovės pavyzdžiais, su poezijos skambesiu, kurį jame įskiepijo graikų ir romėnų mokykla, jungė savosios epochos požiūrius ir skonį. Dėl to viskas, ką tik šis monarchas sumanydavo ar ko atlikimui pats vadovaudavo, pasižymėdavo ypatingu reikalo išmanymu, viskas būdavo įvykdoma puikiai ir su tikrai ypatingu žavesiu. Taip ir Lietuvos upių valymą tokia karaliaus mintis lydėjo. Jis nutarė, kad iš riedulių, iš jų išimtų, krante būtų statomi paminklai, kuriems pats suėiliavo lotyniškus įrašus⁶. Lietuvos upių valymas buvo pradėtas nuo Nemuno. Tą darbą karalius pavedė, kaip žinome, jėzuitų tėvui Norvaišai⁷, vienam žymiausių to laikotarpio matematikų Lenkijoje. Kunigas Norvaiša ėmėsi darbo, kuris amžiams naudą krašto prekybai žadėjo, tačiau liūdno politinės krašto aplinkybės šį vos prasidėjusį nutraukė. Lietuvos upių valymas baigėsi nedidele Nemuno dalimi, prie Neries net prieita nebuvo – visos jos kliūtys liko nepaliestos.

1829 m. šią mintį vėl iškėlė didysis kunigaikštis Konstantinas⁸. Kai Nemunas, skiriantis Lenkijos Karalystę nuo Lietuvos, kairiąja savo puse skalavo karalystę, ir nuo pragaištingų jo rėvų prekiaujantys žmonės skaus-

* Šis išrašas paimtas iš Vilniaus centrinio archyvo, už jį esu dėkingas pono Mauricijaus Krupavičiaus malonei [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Apie Mauricijų Krupavičių žr. šio leidinio p. XXVI, išnašą 57. – R. G.].

⁵ Nuo dabar (lot.).

** *Volumina legum*, t. 2, s. 1634 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. *Volumina legum*, przedruk zbioru praw staraniem

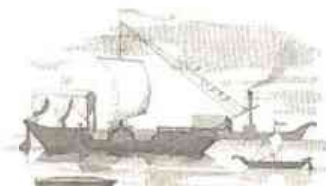
xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, t. 2, Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. Tačiau knygos puslapį Tiškevičius nurodė nepreciziškai – turėtų būti: „s. 1636“. – R. G.].

⁶ Plg.: Stanisław Morawski, „Od Miercza do Kowna. Gawęda Pustelnika“, *Teka Wileńska*, t. 6, 1858, s. 70. Plačiau apie šį paminklą (anaiptol ne paminklus!) ir užrašą jame žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės*

iki Kauno. Atsiskyrėlio gavenda, p. 461, 481–482 (išnaša 61).

⁷ Pranciškui Ksaverui Norvaišai. Žr. šio leidinio p. 265, išnašą 2.

⁸ Turimas omenyje antrasis Rusijos imperatoriaus Povilo I sūnus, didysis kunigaikštis Konstantinas (Константин Павлович Романов, 1779–1831), Lenkijos Karalystės kariuomenės vyriausiasis vadas, faktinis krašto valdytojas (nuo 1816 m. – vicekaralius).

mingai nukentėdavo, didysis kunigaikštis, kaip vyriausiasis Lenkijos kariuomenės vadas, į šią veiklą nukreipė lenkų inžinierius. Parenkti Nemuno valymo planai, apskaičiuotos šio sumanymo išlaidos ir gal jau nuo tol Nemunas būtų tapęs švaria upe, be pavojų, jeigu politiniai įvykiai vėl nebūtų sutrukdę⁹.

Neries rėvos visai kitokios kilmės nei Dniepro ar Dauguvos slenksčiai – gamta šias upes pertvėrė granito ar akmens siena, tarsi sudarydama natūralią dambą laivybai reikalingo kiekio vandens atsargoms laikyti, leidama ją pro siaurus vartus, vandens išgraužtus akmeninės dambos viduryje. Iš inžinierių atliktų mokslinių šių upių slenksčių stebėjimų padarytos labai tikėtinos išvados, kad jeigu su žmogaus jėga ir mokslo priemonėmis tie slenksčiai būtų išardyti, upių vanduo, nepalaikomas tam tikrame aukštyje, taip nuslūgtų ir nutektų, kad šios upės taptų netinkamos laivybai, dėl to ypač nukentėtų krašto prekyba. Ir tai tik vienintelė priežastis, dėl kurios valdžia nesiėmė šių upių valyti ir niekada nesiims. Mūsų Neriai šis kraštutinis anaipol negresia. Plaukiantiesiems ja pavojų kelia tik didesni ar mažesni akmenys, slypintys jos viduje ar kyšantys paviršiuje, kuriuos sparčiai tekantis vanduo išklubina ir suformuoja sroves, o jos įtraukia upe plaukiančius laivus.

Tokių akmenų susprogdinimas paraku ir sunaikinimas visai nepakenktų tekančiai upei, nes niekur jų nesulaikoma srovė nesumažintų savo vandens tiek, kad taptų netinkama laivybai. Kitus, aštirus ir kampuotus, ištraukus iš jos dugno, būtų išvalytas upės gruntas ir baigtųsi laivams to baisaus draskymo ir raižymo iš apačios grėsmė. Tad, mano nuomone, jeigu Saidės rėvoje būtų susprogdintas akmuo Velnamindis, gulintis viduryje įplaukimo į ją, jeigu būtų išvalytas dugnas Rakavos apyrbėje ir susprogdintas joje Signetas – akmuo, gulintis pačiame greitai tekančios upės vingyje, šiai upei nieko neatsitiktų, rėva taptų visiškai saugi plukdyti. Druskinės rėvoje tik vienas akmuo nuo amžių plaukiantiesiems grasina ir daro didelę žalą – jeigu jo nebūtų, laivas, srovės nešamas, drąsiai galėtų į šį vingį leisti ir sveikas iš jo išplaukti. Zūbo rėva, kur didelė sala atskiria upę į dvi nelygias dalis, būtinai verčia plaukiančiuosius vingriais sukti į dešinę, kad siaura Neries perėja tarp salos ir dešiniojo jos kranto įveiktų upę, nes kairiosios ir platesnės jos pusės vaga, į kurią tiesi upė natūralia savo srove neša valtį, nusėta akmenimis, juos pašalinus, taptų švari ir dalis šios upės pasidarytų tinkama plukdyti. Laukysta ir Krivičiai, taip pat pilnos vienu akmenų, jais grasina keliaujantiems. Kas dėl Raudonės, tos vienos pačių baisiausių rėvų Neryje, reikalai būtų šiek tiek sunkesni. Čionai kliūtis, žmogaus rankomis neįveikiama, didina jos pavojingumą. Bet ir čia galima pagelbėti. Pačiame upės viduryje plytinčios salos, iš rytų pusės į šią rėvą įsirežiančios, smailė gausiai nusėta akmenimis, plaukiantiesiems kelia tikrą siaubą. Laivas, nuo posūkio į dešinę smarkios srovės pagriebtas, nešamas tiesiai į tą kietą salos galą ir čia sudūžta. Jeigu visą salą pašalinti ne žmogaus jėgoms, tada būtų galima bent gerokai išvalyti tuos akmenis, kurių ten gamtos ranka taip dosniai pasėjo. Tada, jei nepaslankus ar nesėkmingai vairuojamas laivas atsitrenktų į smėlingą salą, be abejo, nepatirtų tokio pragaištingo sukrėtimo, o vėliau ir kasmetinių sudužimų šioje rėvoje gerokai sumažėtų. Kiekvienas toks atsitrenkimas į salą padarytų tik pataisomą žalą ir nebūtų patiriama kaip dabar visiško nuostolio.

Kad veiksmingai šiam blogiui būtų užbėgta už akių, reikia ne prie stalo teoriškai dėstyti upės valymo planus, bet perplaukti visas rėvas ir, parodžius gerą valią, nuoširdžiai apsisprendus pasitarnauti savo kraštui,

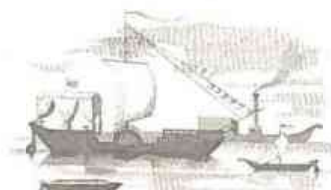
vietovę atidžiai ištirti, įsigilinti į visas priežastis kliūčių, kurias patiria laivyba šia upe. Tada, nė neabejoju, būtų galima susidoroti su blogiu ir krašto prekybai padaryti didžiausią paslaugą. Šiam darbui atlikti išlaidos nebūtų tokios ženklios, lešų joms padengti Lietuvoje nepritrūktų, nes, neprašant jų iš valdžios, nė nesikreipiant į piliečių paslaugumą, pakaktų pareikalauti iš pirklių procento nuo kapitalo, kasmet prarandamo Neryje dėl to, kad ji neišvalyta, kaip tuo savo dabartinėje kelionėje aiškiai įsitikinau. Visi su dėkingumu šiam didžiam dalykui aukotų, ir taip Neris taptų švari ir tinkama laivybai visam laikui. Tad turime tam savo rankose visas priemones, trūksta tik kaip ir visur žmonių, kurie norėtų šiam sunkiam darbui pasižvesti.

1853 m., valdžiai nurodžius, inžinieriai išties kai kuriuos pragaištingus Neries akmenis paraku susprogdino, tačiau kas iš to – tas darbas buvo įgyvendintas valdišku būdu. Čia tebuvo įvykdytas aukščiausiosios valdžios nurodymas, neįsigilinta į akivaizdų šio darbo poreikį ir esminę naudą. Sakau tai būdamas visiškai tikras, nes akivaizdžiai tuo įsitikinau. Pavyzdžiui, be kitų, ir Karve¹⁰ pavadintas akmuo susprogdintas paraku, tačiau atliekant šį darbą nenorėta atsižvelgti, kad už ano akmens gulėjo mažesnis, bet paliktas sveikas. Didesnį akmenį pašalinus stipresnė srovė dar smarkiau griebė laivus ir daužė į kitus akmenis, kuriuos, darant saugų kelią laivybai, vertėjo irgi paraku susprogdinti. Dėl šios priežasties kaimo liaudis, tarsi pokštaudama iš nebaigto inžinierių darbo, su jai būdingu sąmoju šmaikštauja, kad kai paraku karvę susprogdino, likę jos versliai tarsi kerštaudami piktai ragais barkas bado. Šis sąmojingas juokelis čionai jau virto liaudies pasakojimu ir visam laikui liko Neries pakrančių gyventojų nuosavybe, kuris kiekvienam linksmai ir noriai pasakojamas.

Nors buvome tik per 7 varstus nuo Kauno, visiškai praradome viltį į šį miestą nuvykti šiandien. Vos tik perplaukėme paskutines rėvas, jau ir temti pradėjo. Mūsų laivas nakčiai prisiyrė prie kranto, prie Laukiškių kaime. Čia dar kartą stengėmės dėl liaudies dainų, bet ir vėl mums prašant apie jas niekas girdėti nenorėjo, atsikalbinėdami nuodėme. Laimei, kelyje pasitaikė viena jau pagyvenusi moteris, kuri nuodėmės ne taip labai baiminosi, nes pamažu nuodėmės ją pačios palikusios. Ši, palenkta dovanėle ir prašymais, apsisprendė padiktuoti mums vietinių dainų, tačiau diktavo tik pjūties ir atsitiktines. Kai priėjome prie vestuvinių, nė už ką nesutiko, turėjau tad pasitenkinti tomis, kurias mums su noru dainavo, negu, ieškant kitų, prarasti ir šias. Jeigu iš Kauno apskrities vestuvinių dainelių mano rinkinėlyje smalsus skaitytojas neris, iš tiesų tai ne mano kaltė.

Čionai, ant Neries kranto, barometro stebėjimai, atlikti apie 4 valandą ryto, pateikė man tokius rezultatus: esant 11° šilumos, barometras rodė 29° 9,1'.

Kauno apylinkėse radau jau bręstančius rugius ir artėjant javapjūtės metą. Nors javais apsėti laukai žadėjo gražų derlių, tačiau žemės ūkis čionai pažanga niekur neišsiskyrė. Netgi pastebėjau, kad Neries aukštupyje, Barysavo ir Vileikos apskrityse, kur žemė ne tokia derlinga, žmonės kur kas daugiau darbo ir pastangų deda jai apdirbti, ir ten matyti didesni ūkio pramonės ženklai, kur kas mažesne pjūtimi atlyginami. Keliaujant su upės tėkme į vis derlingesnes vakarų kryptimi nusidriekusias apskritis, vis našesni laukai ir gražesni derliai aiškiai matyti. Kauno apskritis, kurioje visur pilkos žemės sluoksnis, esantis ant mergelio ar kalkių klinčių klodo, kai kada ir gipso, už kitas derlingesnė. Veltui tas visažinis, kuris man Jonavoje, ant mūsų upės kranto dėstydamas ūkininkavimo teoriją, pabrėžė, kad ši žemė šalta, klampi ir mažai humusinga, teturi mažą procentą derlingumo. Man atrodo, kad geresnės ir dosnesnės dirvos, kuri taip skalsiai žemdirbio darbą atlygintų,

kaip žemė Kauno apskrityje, rasti nelengva. Jeigu prie jos dirbimo pridėtume truputį protingo ūkininkavimo, truputį daugiau išradingumo, daugiau triūso, išminties ir supratimo, kaip ją dirbti, savo derlingumu ji pranoktų visas kitas. Tačiau aiškiausia gamtos aksioma yra ta, kad kur ji daugiau savo dovanų teikia, ten mažiau žmogus dirba, mažiau galvoja apie žemės pagerinimą. Žinau vietų Kauno gubernijoje, kur kai rugiai duoda šešioliktą grūdą, šia pjūtimi nepatenkinti savininkai skundžiasi nederliumi. O pas mus, prie mūsų Neries ištakų, penktas ar šeštas grūdas rugių, vargingai dirbant, gautas, jau vadinamas geru rezultatu ir darbštų žemdirbį pakankamai išmaitina ir džiugina. Tokią įvairovę, tokią didelę nelygybę Viešpats Dievas paskleidė tarp žmonių žemėje turbūt dėl to, kad mus verstų nuolat siekti geresnio, kad tas turto nelygumas nuolat akstintų pramonę ir darbą.

Nuo Laukiškių iki Kauno, prieš susiliedama su Nemunu, gražioji Neris jau visai kitokią išvaizdą įgauna: iš grasinančios akmenimis, iš piktdžiugiškai daužančios į juos plaukiančiuosius, virsta oria, palengva tekančia plačia vaga, plokščia ir smėlinga. Joks akmuo jos vandenų nedrumsčia, nei keleivio baugina. Paskutinis akmuo, kuris po perplauktų rėvų užbaigia jos akmenuotą dugną, vadinamas Lokiu¹¹. Šiek tiek toliau, priešais Sargėnų kaimelį, rodoma vieta, kur gulėjo didelis Paco akmuo¹². Prieš keliolika metų iš upės jis dingo. Dėl ko jį Pacu vadino, lygiai kur jis dingo, niekas man šito negalėjo paaiškinti. Spėjama, kad upės srovė atvėrė dugne plyšį ir jį ten įstūmė. Įdomi Neries upės istorijos detalė, kuri turėtų atkreipti į save kiekvieno dėmesį – akmenuota vaga ir prasideda, ir baigiasi akmenimis, vadinamais Paco vardu. Prieš savo žiotis Neris visur labai sekli, niekur giliausioje vietoje vasarą nesiekia uolekties, visur „skaistų tur veidą ir dugną auksinį“¹³.

Gražios ir plačios aukštumos atslaitėje, kuri prie kairiojo upės kranto prieš ją plaukiančiojo akis išskyla ir didingai atsiveria, nusidriekusi nedidelių švarių namelių, apsuptų ir vienas nuo kito atskirtų žaliuojančiais medžiais, laukiniais sąžalynais ar mažais prižiūretais darželiais gyvenvietė. Tarp jų kyšo didelis raudonų plytų kelių aukštų pastatas su ilgu aprūkusi kaminu. Išdidus savo imponuojančia išvaizda, tylus, orus ir šaltas tarp tų pilnų žmonių ir gyvybės sodybų atrodė kaip tikras negyvėlis, kuris jau baigė savo gyvenimo tarpsnį, trūksta jį tik palaidoti. Tai buvo tasai prieš daugelį metų garsus Lietuvoje garinis anglų malūnas, pastatytas pono Bowerio St. Clairaso¹⁴. Jis išdidus kaip anglas savo galia ir didžiu garo išradimu, turėjo visus aplinkinius malūnus ir malūnėlius sutrypti ir visą apylinkę aprūpinti miltais. Tačiau, kaip taikliai sakoma, piktuojū nieko nepasieksi¹⁵ – kai mažesni malūnėliai, nepaliaujamai dirbdami ir pasitenkindami kukliu bei menku uždarbiu, po senovei nesiliovė malę, tasai didysis malūnas, išdidžiai nuo kalno žvelgiantis į smulkius lietuviškus malūnėlius, negalėdamas išlaikyti jų konkurencijos, turėjo užsidaryti ir už savo akiplėšišką ketinimą paniekinti smulkesnes ir už save silpnesnes įmones patyrė didelių piniginių nuostolių.

11
Orig.: „Niedźwiedzim“.

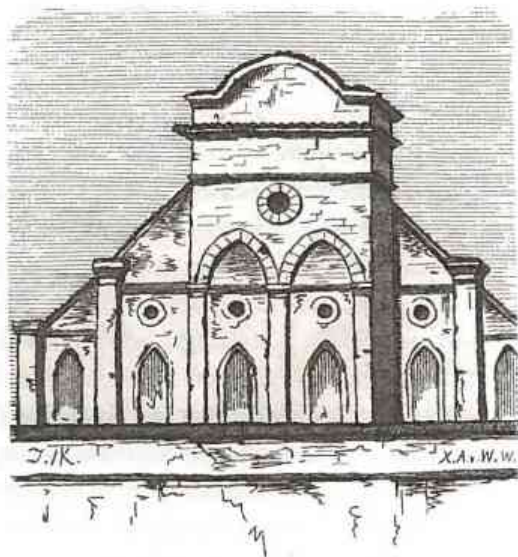
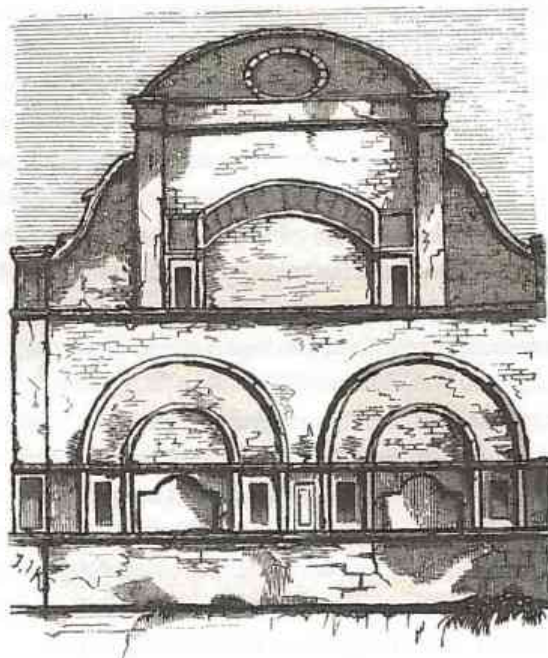
12
Orig.: „Kamień Paca“.

13
Tai ir vėl eilutės iš Adomo Mickevičiaus poemos „Konrad Wallenrod“. Žr. Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, powieść

historyczna z dziejów litewskich i pruskich, s. 16. Taip pat žr. šio leidinio p. 1.

14
Tikriausiai škotas Alexanderis Bower St. Clairas, 1833 m. vedęs Veprių dvaro (Ukmergės apskritis) paveldėtoją Pelagiją Kosakovskytę.

15
Orig.: „Siła złego na jednego“. Tai lenkiškas lotyniško posakio *Nec Hercules contra plures* („Net Heraklis nepajėgs prieš daugelį“) atitikmuo.

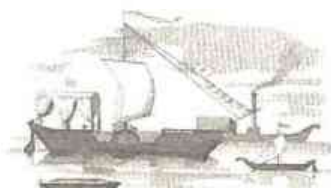

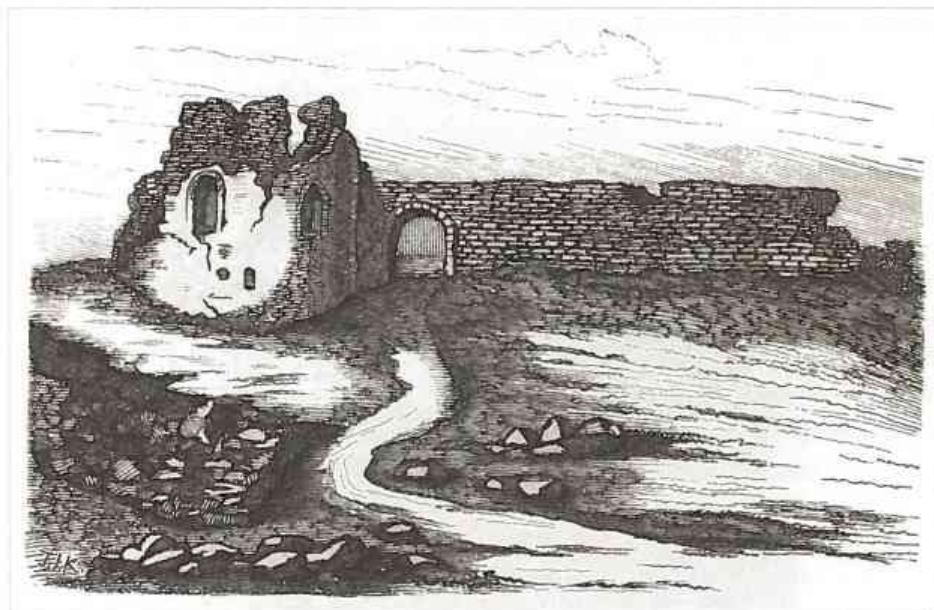
Senieji Kauno pastatai

Už to kalno slypinčio Kauno nuo upės pusės dar nepavyksta pamatyti. Tik po pusvalandžio kelionės, kai apiplaukėme paskutinį vingį, šis senovinis miestas atsiskleidė visu savo spindesiu.

Plytėjo jis prieš mūsų akis gražiame slėnyje, kurio krantus senasis Nemunas su savo mylimąja Nerimi taip žavingai skalauja, eilė senų mūrų ir tų raudonų bokštų, kurie, išgyvenę Lietuvos istorijoje tiek likimo pokyčių, nepajudinamai ištverė iki mūsų dienų. Parašyti šio miesto istoriją – tai parašyti ištisą knygą, kurios lapus ne sykį krauju ir ašaromis reikėtų nulaistyti! Tai didelis darbas, viršijantis mūsų jėgas ir dabartinio mūsų užsiėmimo apimtį. Tad, ištikimi kartą prisiimtam tikslui, neatsitrauksime nė akimirkos nuo Neries krantų, kaip ir plaukdami ja nuo ištakų, rašėme tik jos krantų istoriją, taip norime ją palydėti ir iki žiočių, kurias jau matome prieš savo akis.

Senieji pirmosios Kuno¹⁶ tvirtovės griuvėsiai, už jų – slėnis, kuriame seniau šventose giraitėse prie Nemuno buvo sergėjama amžinoji lietuvių ugnis *Znicz*, tapo mano tyrimų objektais. Iš Kuno pilies liko vieni griuvėsiai prie Neries kranto, o toliau, ant kalvos – apvalaus bokšto liekanos. Tačiau kiek čia per jos išlaužas žvelgia senų, orių ir neretai kruvinų istorinių prisiminimų! Kiekgi ant jos randų nugrimzdo krašto prisiminimų, kurie savo didybe šventi, aukštai virš mūsų pakilę, šviečia dabartinėms kartoms. Kiek ten turėjo pasilikti legendų ir vietinių padavimų, nelaimėi, niekieno neišklausytų ir mums neperduotų. Jų iškėlimas šiandien būtų mums garbingiausias radinys. Šios pilies ir visos Lietuvos istorija – tai didelė tautos epopėja, platus praeities fonas, paženklintas krauju, ugnimi, nelaimėmis ir didžios tautos šlove. Nuo šių griuvėsių viršūnės, ant

Kauno pilies griuvėsiai

kurios paskutinėmis senųjų laiptų nuolaužų liekanomis storose mūro sienose man pavyko vargais negalais įkopti, pažvelgiau į dvi viena prie kitos tekančias upes, į laukus ir kalnus, supančius šį slėnį, ir kiek tolimos mūsų praeities prisiminimų atsiskleidė prieš mane! Kiek paveikslų vienas po kito prabėgo mintyse! Tai buvo tie patys laukai, kuriuose tiek kartų vyko įnirtingi kryžiuočių būrių, vedamų užkariauti Lietuvos, mūšiai su lietuviais, ginančiais savo gimtąją žemę.

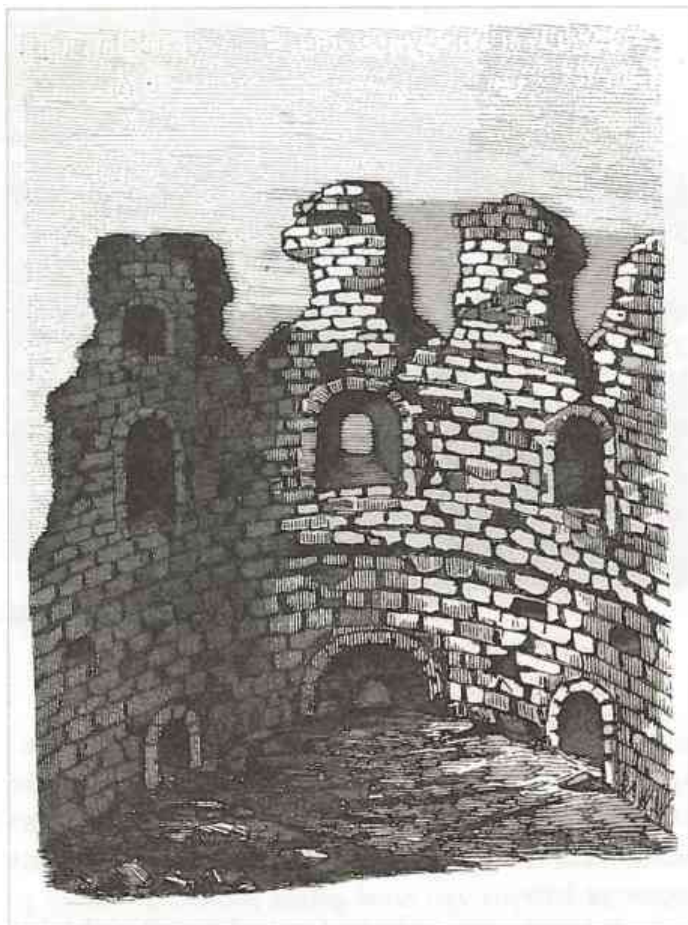
Juose ir pagonio lietuvio, ir krikščioniško vokiečio kraujas liejosi vienodai. Ir čia vienas po kito iškilo prisiminimai: kaip 1317 m. ši tvirtovė kryžiuočių buvo nugalėta, kaip pilyje, ant kurios griuvėsių stovime, neretai buvo priimami nepaprastai svarbūs politiniai sprendimai. Čia valdančiųjų išmintingų kunigaikščių buvo rengiami karo žygių planai: kaip 1362 m. didysis ordino magistras Kniprode¹⁶, aplenkdamas Algirdo žygį į Prūsiją, pačioje Velykų vigilijoje užpuola šią tvirtovę ir tą gynybinę pilį sunaikina iki pamatų. Tai vėl, kaip lietuviai pluša, atstatydami šią tvirtovę, kad 1376 m. atlaikytų naują kryžiuočių, vedamų Vinricho¹⁷, antpuolį. Kaip vėl ši tvirtovė, kryžiuočių sugriauta ir jų atstatyta, *Ritterswerden* pavadinta, turėjo tuomet tapti stipraus ir išdidaus Kryžiuočių ordino žemių riba, kurią Vladislovas Jogaila su Vytautu 1384-aisiais šturmuoja, o iš lietuvių patrankos iššautas sviedinys nutraukia komtūrai galvą ir tvirtovę į lietuvių kunigaikščių rankas atiduoda. Tai vėl kaip 1391 m. Vytautas per šios pilies langus žiūri į tą istorinę puotą, Konrado Valenrodo, mūsų

16

Vinrichas Kniprode (Winrich von Kniprode, 1310–1382), Vokiečių ordino didysis magistras 1351–1382 m.

17

T. y. Vinricho Kniprodes.

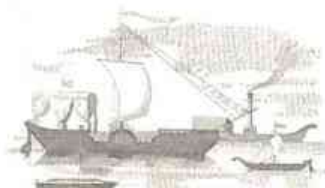

Kauno pilies griuvėsiai

dainiaus¹⁸ įamžinto, aukšties užsienio svečiams surengtą kryžiuočių stovyklose, įsikūrusiose laukuose už upės. Vėliau praranda pilį ir po metų, tarpininkaujant Mazovijos kunigaikščiui Henrikui, susitaikęs su Jogaila, šią tvirtovę iš kryžiuočių atsiima. Arba kaip šios pilies mūruose 1396 m. Vytautas su kryžiuočių magistru pasirašo paliaubas. Tai vėl 1401 m., kai vykstant karui su kryžiuočiais dėl Žemaitijos, o politinei ordino galiai pradėjus silpti, Kauno pilis, nors ir Vytauto sustiprinta patrankomis bei įgula, liaujasi buvusi svarbiu kariniu punktu – jos pasipriešinimas kryžiuočiams galėtų tapti pragaištingas Lietuvai. Todėl įsakoma, jog prisiartinus kryžiuočių kariuomenei, pilis būtų palikta ir sunaikinta. Taip ir atsitiko – kai tvirtovės vadas pamatė Nemunu besiartinančią kryžiuočių kariauną, pilį paraku išsprogdino.

18

Adomo Mickevičiaus.

Čia ir baigiasi šios pilies politinė epocha. Daugiau neatstatyta, griuvėsiuose likusi, nuo to laiko tampa tik atminties lapu istorijoje. Zigmanto Augusto¹⁹ valdymo laikais 1570 m. darytoje iliustracijoje rašoma, kad Kauno pilis buvo paplauta Neries, joje jokio pastato nebuvo, tik aplink stovėjo mūro sienos, o virš jų – jokio stogo*. Nuo tol tik kiekvienas amžius savo ruožtu po plytą iš jos išstumdamas, senatvės pelėsiams likučius dengė ir teikė šiems griuvėsiams vis didesnę teisę mums juos pagerbti. Šiandien, kai šias garbingas liekanas mūsų Neries upės ir jos krantų istoriografo pašaukimu su didžiausia pagarba apžiūrime, dalis jų stogu pridengta ir paversta kareivinėmis bei vietinės įgulos gimnastikos pratybų sale.

Nuo pilies griuvėsių prie Nemuno krantų, aukščiau Neries, driekiasi lėkštas smėlėtas slėnis. Pagonių Lietuvoje, mūsų istorikų liudijimu, dar seniau negu Kunas²⁰ pirmuosius savo kunigaikštystės mūrus prie Neries krantų pastatė, mūrus, kurie turėjo tapti šio gražaus miesto, kurį jau priplaukėme, pradžia, šis slėnis veikiausiai buvo šventasis gojus, *Girré*, skirtas Dievo garbei. Pati vieta savo padėtimi – dviejų upių santakos suformuotas vandenimis sutvirtintas žemės kylis – labiausiai atitiko poreikį ir ano meto supratimą apie Dievo garbei išrinktas vietas. Šis slėnis senovėje turėjo būti apaugęs ūksmingais ąžuolais ar senomis tuopomis, nes, kaip žinome, senojo pagonių tikėjimo žyniai vietas dievams išrinkdavo nuošaliuose giraitėse ir jose savo altorius statydavo. Kai atėjus krikščionybei pagonių dievybių stabai buvo nuversti, pradėjo nykti ir šventieji gojai, jų vietoje kilo naujos sodybos, dažniausiai – krikščionių šventyklos. Štai ir slėnyje, apie kurį kalbame, kai jis buvo apvalytas nuo ten augusių medžių, Gardino maršalas Šadzejevskis 1467 m. fundavo bernardinų bažnyčią.

O mūrinę bažnyčią, kurios stilius ir meninė apdaila iš raudonų plytų taip akivaizdžiai šiandien pabrėžia amžiaus, kuriame ji iškilo, architektūrą, šiek tiek vėliau pastatydino Ivaška Viaževičius, Smolensko vietininkas. Zigmantas I²¹, kuris savo 1540 m. privilegija Kauno miestui garantavo įvairius dovanojimus, salą dviejų upių kilyje už bernardinų esančią, atidavė miesto nuosavybei, o miestiečiams garantavo teisę žvejoti žuvis Nemune ir Neryje dešimtimi tinklų tarp miesto žemių ribų**. Dabar šiame slėnyje Kauno miestiečių daržai. O vienintelis šventųjų giraičių, kurios kitados jame augo, atminimas – Gojaus²² gatvės, einančios iš miesto už bernardinų bažnyčios, pavadinimas.

Prie Neries žiočių į Nemuną, 683 varste nuo jos ištakų, 11 valandą ryto, esant 11,3° šilumos, barometras rodė 29° 5,0'. Tai buvo jau paskutinis stebėjimas, paskutinis mano sumanytos kelionės darbas. Jau stovėjau

19 Žygimanto Augusto.

* Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 28, s. 410 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Kowno“, p. 396–419). Knygos metriką žr. šio leidinio p. 108, išnašą*. Šiandien žinoma, kad po 1570 m. Kau-

no pilis dar kartą prisikėlė. Žr. Algirdas Žalnierius, „Kauno pilies XVI a. bastėja“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 m.*, p. 198. – R. G.].

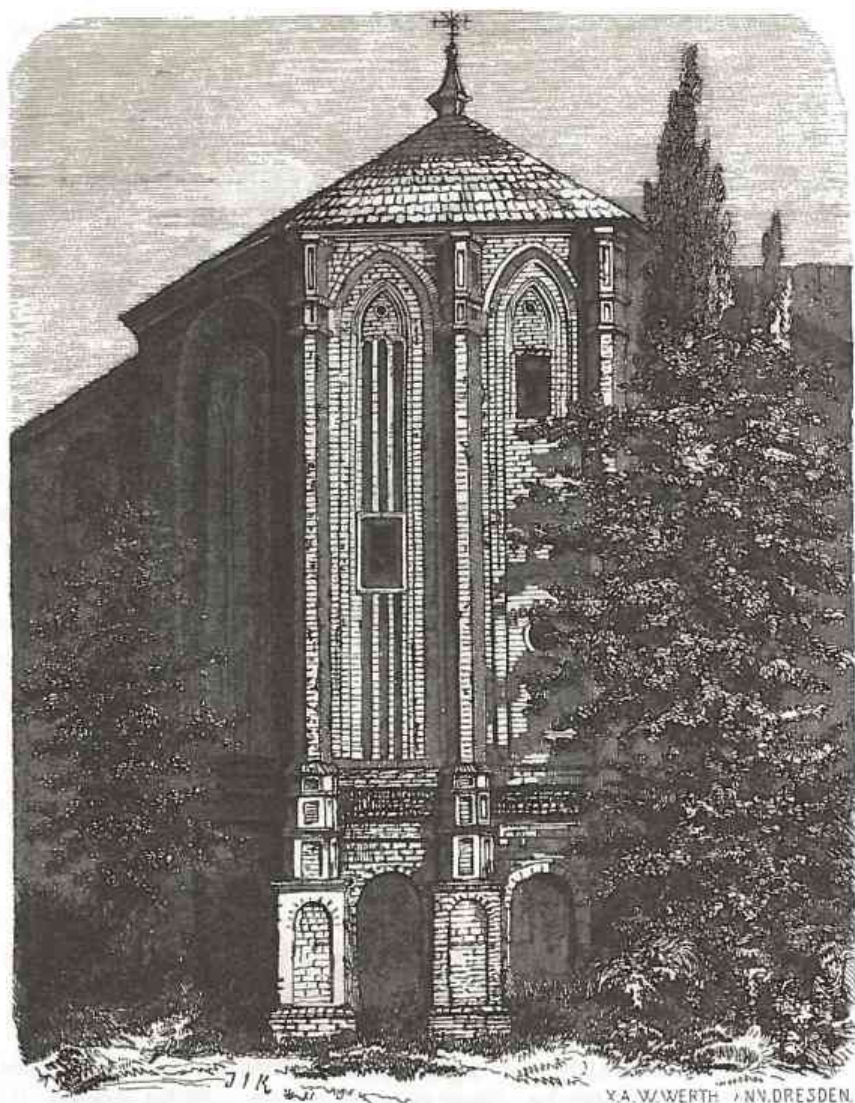
20 Apie legendinį kunigaikštį Kuną taip pat žr. šio leidinio p. 236.

21 Žygimantas Senasis.

** Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska*, posz. 28, s. 410

[Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie* (straipsnis „Kiernów“, p. 202–204). Tačiau leidinio puslapį Tiškevičius ir šį kartą nurodė nepreciziškai – turėtų būti: „s. 408“ – R. G.].

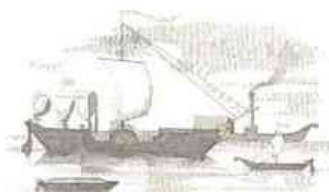
22 Orig.: „Ulicy [...] Gajową zwanej“. Lenk. „gaj“ – „giraitė“, „gojus“.

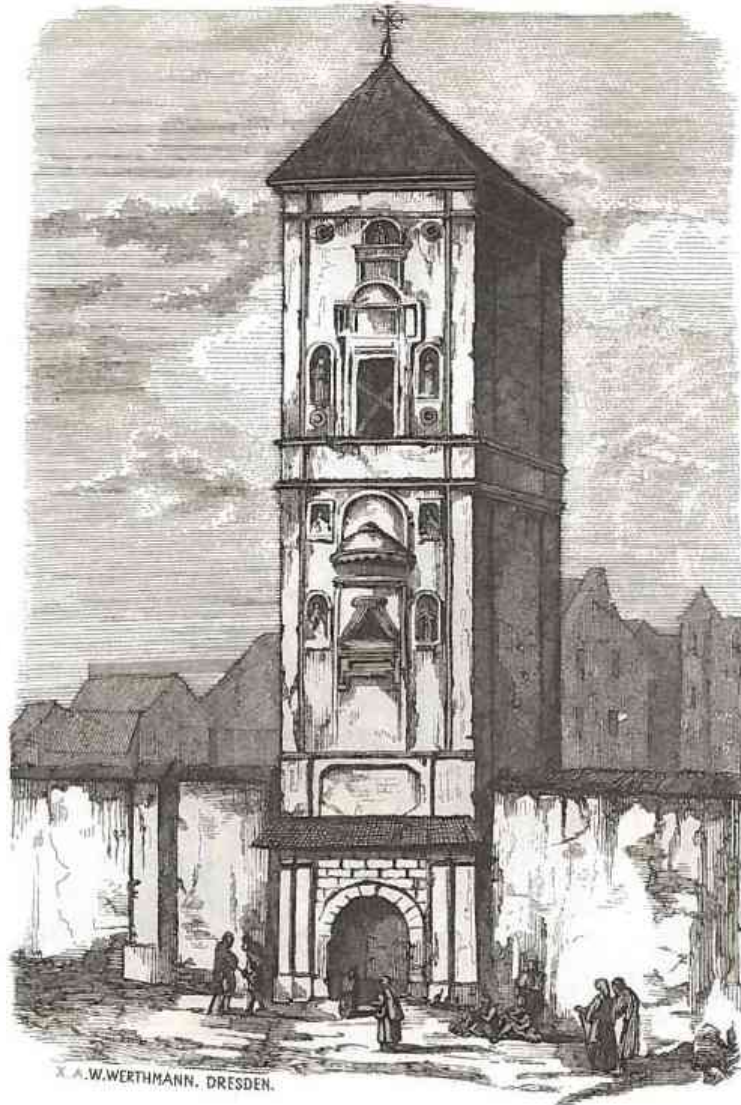

Bernardinų Šv. Jurgio bažnyčia ir vienuolynas Kaune

prie paskutinės Neries ribos – ten, kur ji puola Nemunui į glėbį. Kažkoks gailėstis mane apėmė, kai į jos vandenį, jau su Nemunu susiliejusius, žiūrėjau.

Širdį skaudėjo, kad negalėjau plaukti toliau, kad čia turėjau baigti upės aprašomąjį darbą, upės, prie kurios, tiek savaičių bendraudamas su ja, pripratau ir nuoširdžiai pamilau. Kaip čia gražu, kaip dosniai gamta apdovanojo tą slėnį, kuriame susitikusios dvi pačios gražiausios Lietuvos upės viena kitai broliškai padavė ranką! Net ir tas, kuris yra matęs svetimų šalių gamtos grožybes, kuris jomis žavėjosi, vis dėlto negalės nesigėrėti įstabiu šio slėnio puikumu, aukštais, žaluma apaugusiais Nemuno krantais, jų iškilniu didingumu ir nejuocio-

Bernardinų Šv. Jurgio bažnyčia ir vienuolynas Kaune

mis iš visos širdies, kupinos pasitenkinimo ir tautinio pasididžiavimo, dar kartą kartos su Chodzka: „Didi ir nuostabi yra mūsų plačioji Lietuva!“²³ Aleksotas su iškiliais kalnais, apaugusiais ūksmingais medžiais ir su baltais jo namukais, kyšančiais vienas už kito, sudarantis šio paveikslo foną, kurį Nemuno vandenys jo papėdėje tekėdami tiksliai ir atvirai atspindi, neabejotinai nežino savo grožiui konkurento. Čionai oriai tekančio

23

Orig.: „Wielką i piękną jest obszerna

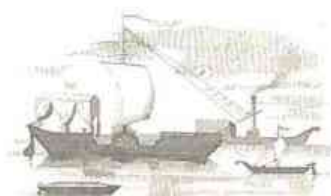
Litwa nasza!“ Konstantinas Tiškevičius
Ignacijaus Chodzkos žodžius šį kartą ci-

tuoja ne itin preciziškai. Plg. šio leidinio
p. 16, išnašą 61.

Kauno rotušė

Nemuno ramybę retkarčiais pertraukia vokiečių laivas: jo vandenį raižo skubėdamas į Kauną prekių, kokias mūsų žemė duoda. Ten vandenį iš tolo drumsčia garlaivio ratai – jis sparčiai skuba į miestą, plukdydamas keleivius iš vokiečių pusės. Čia žvejo valtis, nuleidusi tinklą į vandenį, protarpiais pertraukia jo ramybę, o juo pagauta žuvis paskutiniu mirštamu pliuškenimu vandenį sudrumsčia. Žodžiu, ta gražioji upė, išore ir vidumi žmogui naudingai tarnaujanti, visada taikiai, ramiai ir džiugiai savo pareigą vykdo, o sidabrinė jos banga, į kurią ryto saulės spindulys lūždamas akį žilpina, atrodo, iškalbingai prašo ir meldžia kurį nors mūsų brolių, kad jai savo laiką ir mokslą pašvęstų ir senąją jos istoriją surinktų ir aprašytų.

XXII

Gamtos teisėse glūdi visa ko susiejimas tarpusavyje, suliejimas į vieną visumą žmonijos naudai. Kūrėjo išmintis slėpiningomis savo pastangomis dėl žmonijos laimės ir taikos mūsų pasaulį ir visą gyvenimą jame tokiu būdu suformavo. Kaip mažesnės upės teka į didesnes, su jomis susilieja, o susiliejusios didesniais vandenimis teka į jūrą, kad ją pastiprintų, kaip pavieniai žmonės sutelkia savo jėgą į vieną, kad lengviau galėtų atlikti didesnius ir naudingesnius darbus, taip ir mokslo darbai, šen bei ten dirbami atskirai, bet vėliau susilieja su siekiais žymiausių šios profesijos žmonių, kuriuos Dievas apdovanojo didžiausiais gabumais ir išsamiausiais mokslais, kad galėtų sukurti visumą visos žmonijos naudai ir apšvietai. Iš lėto plaukdami mūsų Nerimi, kruopščiai tyrinėdami jos vietas, jos senąją istoriją, jos pakrantės gyventojų papročius ir įpročius, vos spėjome pasiekti jos žiotis, o pasirodė monografija *Niemien od źródeł do ujścia* („Nemunas nuo versmių iki žiočių“), surinkta ir parašyta tos garsios plunksnos, kuri mums tiek daug jaudinamų ir gražių tautos dainų ir padavimų jau išgiedojo¹. Kaip kad Neris su Nemunu gražiam Kauno slėnyje susitinka ir susilieja, taip susitiko ir du mūsų darbai, nors ir nelygūs jėga, tačiau panašūs mūsų, Lietuvos darbininkų, siekiais².

Vladislovo Sirokoslės *Niemien od źródeł do ujścia* yra nedidelė knygelė su uždegančia pratarne, kupina gražių minčių ir parašyta jaudinamai. Autorius šią knygelę dalija į dvi dalis. Pirmoji apima asmeninius jo prisiminimus nuo šios upės ištakų, ant kurios kranto autorius, kaip pats sako, praleido savo jaunas dienas, atvykęs į Kauną. Antroje – Nemuno aprašymas nuo Kauno iki Karaliaučiaus, parengtas Naugarduko dvarininko, kuris šią kelionę įgyvendino plaukdamas vytine 1829 m. Šios įdomios kelionės aprašymas pradedamas žavingiausiomis ir iš pačios širdies plaukiančiomis šiomis eilėmis:

O gimtoji upe, laivą
Neški į šalis toliausias!
Be audrų padangę blaivią
Man išsaugoki, Aukščiausias!

Mano krašto lankos, girios
Su gaivinnačiu pavėsiu!
Grožį svetimą patyręs,
Dar labiau aš jus mylėsiu!³

¹ Konstantinas Tiškevičius mini garsiąją Vladislovo Sirokoslės kelionės knygą. Žr. Władysław Syrokoslę, *Niemien od źródeł do ujścia*: 1) *Monografija rzeki Niemna od jego źródeł do Kowna*, 2) *Pamiętnik podróży żeglarza litewską wiciną z Kowna do Królewca*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa, 1861. Taip pat žr.

Vladislavas Sirokoslė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, iš lenkų kalbos vertė K[azys] Bizauskas, Vilnius: Mintis, 1991. Apie šią knygą taip pat žr. Reda Griškaitė, „Nemunas kaip XIX a. Lietuvos istoriografijos objektas“, p. 73, 84 ir kt.

² Kaip minėta anksčiau (žr. šio leidinio p. 68, išnašą 1), Vladislovas Sirokoslė

taip pat priklausė Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai, buvo vienas energingiausių jos narių.

³ Orig.: „Po rodzinnej naszej rzeczy / W obce strony nieś mię łodzi! / Niech cię trzyma Bóg [turėtų būti: „Pan“. – R. G.] w opiece, / Niech cię burza nie uszkodzi! [turėtų būti: „nieuszkodzi“. – R. G.] /

Likus porai dienų iki išvykstant iš Kauno, dvarininkas, išsiuntęs savo vytinę su rugiais, pats gegužės 10 dieną luotu paskui ją leidžiasi Nemunu. Įsitikinęs, kad pasamdė vokiečių batininką⁴, tačiau, kai vykstant iš Kauno, imdamasis irklo, batininkas persižegnojo, keliautojas pradeda tuo abejoti. Plaukia Nemunu ir kelyje įsitikina, kad jis tikras ir dievobaimingas lietuvis, kuris kelionės metu visą laiką poterius kalbėjo. Jo pavardė buvo Skatilėlis⁵. Skatilėlis pasakoja jam savo gyvenimo biografiją. Šios kelionės metu šio šviesaus dvarininko niekas nelieka nepastebėta. Prie visko jis stabteli ir įsigilina. Paklausė vakarinės ir rytinės Nemuno pakrančių gyventojų dainelės, išlipo Vilkijoje ir Seredžiuje. Šių vietų istoriją pakartojo. Apžiūrėjo darbus prie Ventos kanalo, kuris tuo metu buvo kasamas sujungti Dubysai su Venta⁶. Stabtelėjo prie Veliunos, kur žuvo Gediminas, o neprisimindamas Lietuvos kunigaikščio mirties detalių, grįžęs namo skaito Strijkovskį⁷ ir iš jo sužino apie Gedimino žygio istoriją. Plaukdamas pro Gelgaudų pilį⁸, pro Kidulių dvarą ir artėdamas prie Jurbarko įdėmiai klauso Skatilėlio šnekų, kaip tas juodomis spalvomis vaizduoja, kaip vokiečių dvarų savininkai engia vietinę liaudį. Toliau nagrinėja Jurbarko istoriją ir pataiso mūsų istorikų prielaidas, kurie laikosi nuomonės, kad Jurbarko įkūrimas priklauso Barkui – Palemono sūnui. Jis mano, kad kryžiuočiai, įkūrę gyvenvietę šv. Jurgio garbei, pavadino ją Jurgenburgenu. Čionai dvarininkas pavijo savo vytinę ir, atsisveikinęs su Skatilėliu, į ją su savo ryšuliu persėda. Toliau seka smulkus lietuviškos vytinės aprašymas, savininko įsikūrimas joje. Per muitinės patikrinimą ir valdiškus formalumus, trukusius tris dienas, per kurias mūsų autorius, išvargęs ir pasinėręs į apmąstymus, daro pastabas apie vietinius žmones ir patį miestelį. Po to vytinė plaukia toliau. Už Lietuvos sienos, Smalininkuose, vėl jį sulaiko, vėl muitinės patikrinimas, tačiau nuobodesnis ir skrupulingesnis už ankstesnį, nes jį atlieka vokiečiai su vokišku kruopštumu ir pedantiškumu. Mūsų dvarininkas nuobodžiaudamas, skatinamas veiklaus ir energingo proto, savo pastabumo, vėl daro tokias prielaidas apie vietinių žmonių kilmę, apie materialinius jų skirtumus, palyginti su mūsų krašto gyventojų, gilinasi į to pranašumo priežastis. Susipažįsta su trimis lenkais. Vienas jų kažkoks Paškovskis, bajoras nuo Gardino, kitados Napoleono I armijos kareivis. Jo namuose svetingai priimtas, klauso šeimininko biografijos ir keliais žodžiais, bet gyvai mums ją papasakoja. Patikrinimas Smalininkuose tęsiasi ilgai. Ekonomas⁹ stengiasi jį palengvinti. Vytinių savininkai, stovėdami nuleidę inkarą tris dienas prie Smalininkų, neturėdami ką veikti, lanko pakrančių apylinkes. Vėl stebi miškų struktūrą, žemės dirbimą, ūkininkavimą ir administracinę Prūsijos tvarką. Ir kaip tikras lietuvis dvarininkas, apžiūrėjęs, ką tik buvo galima apžiūrėti, grįžęs į savo vytinę, kad laikas greičiau bėgtų, kalba poterius, išlenkia taurelę senosios ir, apžiūrėjęs tvarką vytinėje,

Mojej ziemi łąki, gaje! / Niechaj wami
wzrok napieszczę! / Jak obaczę cudze
kraje, / Bym was kochał więcej jeszcze!
Žr. Władysław Syrokomla, *Niemen od
źródła do ujścia*, s. 67. Taigi šiuos pos-
melius Konstantinas Tiškevičius cituoja
nepreciziškai. Iš lenkų kalbos vertė Albi-
nas Bernotas.

4
T. y. bato savininką.

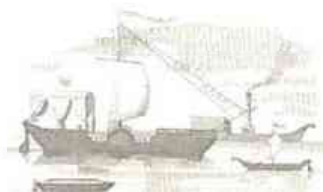
5
Orig.: „Katilėlis“. Tačiau ir čia Konstan-
tinus Tiškevičius nepreciziškas, turėtų
būti: „Skatilėlis“, t. y. Skatilėlis. Lietuviš-
kame tekste pataisyta taip, kaip Vladislo-
vo Sirokomlės kūrinyje.

6
Ventos–Dubysos kanalo statyba vyko
1824–1831 m., atnaujinta jau XX a. pra-
džioje, tačiau taip ir nebaigta.

7
Motiejų Strijkovskį.

8
Dabar Panemunės pilį.

9
Orig.: „Szafarz“, t. y. vytinės savininko
(pirklio) ekonomas, prižiūrėtojas. Už
pagalbą rašant šį komentarą esu dėkinga
Tamarai Bairašauskaitei.

sėda su kolegomis prie marijošiaus¹⁰, tuo tarpu sielininkai, susirinkę vytinės denyje, detonuojamai cypiant smuikeliui, dainuoja gimtosios savo žemės dainas. Tokiu būdu toliau plaukdamas vokiečių žeme iki pat Karaliaučiaus tyrėjo žvilgsniu į viską žiūri. Niekas nelieka jo nepastebėta, ir su jam būdingu gyvumu ir nuoširdumu viską mums gražiai, rišliai ir trumpai pasakodamas artimiau šiek tiek visus supažindina su šia mūsų upės dalimi.

Pirmosios Nemuno dalies nuo ištakų iki Kauno aprašymas, surinktas Sirokohlės¹¹, tų privalumų jau neturi. Rašė jį, kaip pats pratarmėje sako, prie rašomojo staliuko, palaužtas ligos. Užtat nenuostabu, kad aprašymui papildyti tokios didelės ir gražios upės, koks yra Nemunas, kuria būtina reikia plaukti, ją matuoti ir ypač jos istoriją krantuose surinkti – daug trūksta. Sirokohlė, savo jaunystės metus prie Nemuno krantų, kaip pasakoją, praleidęs, iš to laimingiausio žmogui amžiaus prisiminimų, iš atminties šios upės aprašymą kurdamas, tik per kelis jos vingius bendrais bruožais prabėga. Surašo mums žymiausių gyvenviečių, įsikūrusių jos pakrantėse, istoriją. Papasakoja istoriją didesnių upių, įtekančių į Nemuną. Šiek tiek pamini pavojingas rėvas.

Kamaldulių eremo Pažaislyje vartai

10
T. y. kortų žaidimo.

11
Vladislovo Sirokohlės.

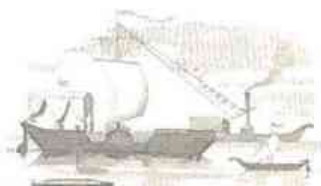

Pazaislio vienuolynas ir bažnyčia*

* Grafo Tiškevičiaus kelionės albume yra daug piešinių, kurių knygoje sutalpinti negalėjome, neradę prisiminimų apie juos autoriaus rankraštyje. Iš jų išrinkome tik porą, vaizduojančių kamaldulių vienuolyno vartus ir bažnyčią už mylios nuo Kauno Pazaislyje, ant kalno, vadinamo *Mons Pacis* [Paco kalnas (lot.) – R. G.], pastatytus 1662 m., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Kristupo

Paco [t. y. Kristupo Zigmanto Paco (Krzysztof Zygmunt Pac, 1621–1684) – R. G.]. Šie vartai veda į liepomis apšodintą aikštę priešais foresteriją [t. y. vienuolyno patalpą svečiams apgyvendinti. – R. G.]. Piešinys vaizduoja juos tokius, kokie buvo, kol po 1831 m. kamaldulių eremas [gr. *erēmos* – dykuma, vienuma, krikščionių vienuolio atsiskyrelio (eremito), šiuo atveju – kamaldulio, gyvenamoji vieta. – R. G.] buvo paverstas stačiatikių

cerkve. Nuostabi bažnyčia, kurios frontoną pateikia mūsų medžio raižinys, priklausė gražiausioms Lietuvos šventovėms. Čia buvo įdomiausių freskų ir gražių itališkų paveikslų. Visas sienas dengė juodas ir raudonas marmuras. Kupolą puošė skulptūros ir skoninga apdaila. Šią vietą garsina labai graži padėtis ir kraštovaizdžiai [leidėjo, t. y. Juozapo Ignaciaus Kraševskio, prierašas. – R. G.].

Nuoširdžiai dėkojame mūsų garsiajam rašytojui už tą daugybę įdomių istorinių detalių, mums pateiktų Nemuno monografijoje, tačiau drįstame kartu atkreipti jo dėmesį, kad tame gražiame Nemuno aprašyme, kurį šiuo metu turime prieš save, pati upė visai negavo savo dalies, nes iš šios aprašymo niekas išsamiai nesužinos, kas yra Nemunas, kokią krašto teritoriją jis nuteka, kokio gylio, kokio pločio, kokios kliūtys ir apyrubės jame slypi, kokie liaudies padavimai su jais susiję, kokias legendas apie jį pakrančių liaudis kartoja ar kokias dainas jo krantuose dainuoja. Knygelė, apie kurią kalbame ir už kurią tikrą nuoširdų dėkingumą reiškiamo jos autoriui, be abejo, patarnaus ateities tyrėjui kaip didelė ir turtinga medžiaga, tačiau pačios upės istorija privalo būti ištyrinėta ir surinkta vienoje vietoje.

Dėl to ji dar laukia tyrėjo, kuris išskirtinai šiai veiklai pasišvęstų ir nuo jos ištakų valtimi plaukdamas pamažėle visą savo darbą ir sugebėjimus gražiojo Nemuno vandenims skirtų. Kai mes parodėme pirmąjį šios veiklos pavyzdį ir pralaužėme pirmuosius jos sunkumus, tikėkime, kad tas laikas netoli, kad besidarbuojantys po mūsų šioje srityje geriau ir tiksliau šią pareigą sugebės įvykdyti, nei kad mums pavyko. Tikrai, tuo tikėti turime teisę, nes gabių ir geros valios žmonių, dėkui Dievui, mūsų Lietuvoje dar nestinga.

XXIII

NERIES UPĖS STATISTIKA

Neris teka per tris – Minsko, Vilniaus ir Kauno gubernijas, perplaukia septynias tų gubernijų apskritis: Barysavo, Vileikos, Švenčionių, Ašmenos, Vilniaus, Trakų ir Kauno. Bendras šios upės ilgis nuo ištakų iki žiočių siekia 682 varstus. Iš jų 43 varstai tenka Minsko gubernijos Barysavo apskričiai, 168 – Vilniaus gubernijos Vileikos apskričiai. Nuo Ušos upės iki Ašmenos upės 118 varstų Neris teka tarp Švenčionių ir Ašmenos apskričių. Nuo Ašmenos upės iki Žeimenos 113 varstų – tarp Švenčionių ir Vilniaus apskričių. Nuo Žeimenos

iki Vokės upės – 100 varstų Vilniaus apskrities viduriu, nuo kur 98 varstus iš kairės tampa Trakų, o iš dešinės – Vilniaus apskričių riba beveik iki pat Šventosios upės žiočių, kur įeina jau į Kauno apskritį ir jos viduriu 42 varstus teka iki Kauno. Tad kiekvienai iš šių trijų gubernijai tenka: Minsko – 43, Vilniaus – 597, Kauno – 42 varstai. Dalijant pagal tautybę – per krivičių žemę kairiuoju krantu iki Ašmenos upės – 329, o dešiniuoju iki Žeimenos – 442, o per tikrąją Lietuvą kairiąja puse nuo Ašmenos upės iki santakos su Nemunu Kaune – 353, dešiniąja – nuo Žeimenos iki žiočių – 240 varstų.

Savo kelyje Neris surenka nemažai upių ir upokšnių. Reikšmingesnių, turinčių savo pavadinimus, dešiniajame krante priskaičiuojama 22, kairiajame – 33.

Iš dešiniojo kranto:

1. Černia	9. Kačaryca	17. Dūkšta
2. Siarnista	10. Naročia	18. Airupė
3. Slasta	11. Stračia	19. Musė
4. Servečė	12. Kumelynė	20. Šventoji
5. Ziabyнка	13. Žeimena	21. Lietauka
6. Rabunė	14. Nemenčia	22. Lokys
7. Kasuta	15. Cedronas	
8. Plesnianka	16. Saidė	

Iš kairiojo kranto:

1. Lonva	12. Bistryčia	23. Rykantė
2. Dzvinasa	13. Podmošas	24. Načiala
3. Drozdianka	14. Vokšė	25. Vamba
4. Kraina	15. Šalnaitė	26. Aliosa
5. Kabylianka	16. Buivydė	27. Sukra
6. Rybčianka	17. Ailupis	28. Žiežmara
7. Viazynka	18. Bezdonė	29. Gamanta
8. Michicka	19. Viršupis	30. Gižanka
9. Uša	20. Vilnia	31. Šešuva
10. Pela	21. Paneriai	32. Varpė
11. Soročianka	22. Vokė	33. Zversa

Neris pakrantėse yra du gubernijos miestai, vienas – apskrities, 9 miesteliai. Kaimelių, dvarų, užusienių ir įvairių mažesnių gyvenviečių – 269. Iš viso – 281.

Gyvenvietės dešiniajame krante:

1. Šylencai, dvarininko Gerlavičiaus	4. Grabianai, dvarininko Karčevskio	8. Stachai
2. Dziaružkai, dvarininko Malčevskio	5. Salinė, grafo Tiškevičiaus	9. Karolinas, dvaras
3. Vieškai, dvarininko Mročkovskio	6. Milča, dvaras	10. Kamenas
	7. Kryvoznakai, Kaminskio	11. Krupovesai

12. Bakūnkai	48. Daurelis, užusienis	83. Trinapolis
13. Spasas, miestelis	49. Kleivetiškės, užusienis, valstybinis	84. Vilnius
14. Stešicai	50. Kleivetiškės, žydų gyvenvietė	85. Žvėrynas
15. Kumeleščyna, dvarininko Kozelio	51. Leivatiškės, užusienis	86. Vingis
16. Čapeleščyna, dvarininko Slizenio	52. Aleksos, Šiškos	87. Miškiniai, Vilniaus kapitulos
17. Kastykai	53. Balatėnai	88. Paneriai, užusienis
18. Sutokai, valstybinis	54. Moliai	89. Bukčiai, užusienis, valstybinis
19. Slabada, Gecevičiaus	55. Šalmeta, užusienis, valstybinis	90. Zemliankos, užusienis
20. Kasuta	56. Balingradas, miestelis, Turcevičiaus	91. Smigliai, užusienis, valstybinis
21. Malmųgai, Tūkalo	57. Brižiai	92. Bieliūnai, dvaras
22. Vileika, apskrities miestas	58. Santaka, užusienis, Parčevskio	93. Užusienis
23. Romanicha, užusienis, valstybinis	59. Plytinė, užusienis	94. Užusienis
24. Ciškevičiai ¹ , užusienis, Liubanskio	60. Avinas, užusienis	95. Statkovščyna, užusienis
25. Danilava, užusienis, perkėla	61. Mažulė, užusienis	96. Saidžiai, užusienis, Ilakavičiaus
26. Trapalava, užusienis	62. Liucionys	97. Saidžiai, užusienis ir karčema
27. Švedai	63. –	98. Šilėnai, valstybinis
28. Rudnia, Oginskio	64. –	99. Mozūriškės, užusienis, valstybinis
29. Vainidzeniatai, Strumilos	65. –	100. Mozūriškės, užusienis
30. Daniušava, Čarnockienės dvaras	66. –	101. Sidaronys, užusienis, Kostrovickio
31. Uglėnai	67. Pabarė, užusienis	102. Užlandžiai, užusienis ²
32. Žadiškės, Milačevskio	68. Nemenčinė, miestelis	103. Šiurmonys, užusienis, valstybinis
33. Tupalščyna, Tupalskio	69. Pervaladžiai, užusienis	104. Elniakampis, dvaras, Oginskio
34. Ašmianecas, užusienis	70. Karveliškės	105. Karmaziniai ³ , užusienis, Kasperavičiaus (už pusės varsto – Dūkštos)
35. Ašmianecas, užusienis	71. Liubavas, Slizenio dvaras	106. Karmaziniškės ⁴ , užusienis, valstybinis
36. Lipankos, Novickio dvaras	72. Bezpolė,	107. Pagojai, užusienis, kunigaikščio Giedraičio
37. Rimšenentai, Sventickio	73. Taratiškės	108. Jeskutiškės, užusienis
38. Nestoniškės, dvaras	74. Bratoniškės, karčema	109. Bielazariškės
39. Lapovoinia, užusienis	75. Virka, Senkevičiaus	110. Giliškės, užusienis
40. Dūdos, malūnas ir karčema	76. Kryžiokai	111. Grabijolai, dvaras Narbuto
41. Pinykla	77. Kryžkiai, užusienis	112. Padvariai, kaimas, ir Kernavėlė, dvaras, Rusecko
42. Jokūbiškės, užusienis	78. Slabada, kaimas	
43. Antanaviškės, užusienis	79. Slabada	
44. Slaninka, užusienis	80. Slabada	
45. Kiuronys, užusienis	81. Užusienis	
46. Vartačiai, Čyžo	82. Verkiai, dvaras, kunigaikščio Vitgenšteino	
47. Mužilai, valstybinis		

¹ Kitaip – Tiškevičiai.

² Čia Konstantinas Tiškevičius galėjo su-

painioti eilės tvarką, nes Užlandžiais buvo vadinama Bieliūnų kaimo dalis. Už šį pastebėjimą esu dėkinga Vykintui Vaitkevičiui.

³ Orig.: „Karmazyny“.

⁴ Orig.: „Karmazyniszki“.

113. Semeniškiai, užusienis	127. Rukla	141. Prūdžiai, Jablonovskio
114. Kernavė, miestelis, valstybinis	128. Tarasavas, dvaras, Stančino	142. Maleikiai, Lapinskio ⁷
115. Vėlybniškės	129. Santaka, Darnovičiaus	143. Lapės, Strumilos
116. Deledina, Rudaminos	130. Uchopai, burliokų kolonija	144. Lankiškės, Gerdzevskio
117. Liaukiškės, dvaras, Pavlovskio	131. Rotuva, Kosakovskio	145. Šventininkai
118. Čiobiškis, miestelis, Pilsudskio	132. Jonava, miestas	146. Pekolka, karčema, Geseckio
119. Smėlianaka, užusienis	133. Jonava, dvaras	147. Saliai, valstybinis
120. Geruliškės, kaimas	134. Fermagorai, valstybinis ⁶	148. Žaizdriai, Macinskio
121. Gūniai, užusienis, Lukvinskio ⁵	135. Stašėnai, dvaras, Kulviečio	149. Sargėnai
122. Pagūniai, užusienis, Kosakovskio	136. Pabartoniai, valstybinis	150. Vilijampolė, kunigaikščio Vitgenšteino
123. Liudvikiškiai	137. Pabartoniai, užusienis, Dobrovolskio	151. Slabada
124. Lygialaukis	138. Laumėnai, karčema ir perkėla	152. Kaunas, miestas
125. Arnotišškiai, dvaras, Korfo	139. Mykoliškiai, Samkovskio	
126. Padaigai, Kosakovskio	140. Prūdžiai, Cvičino	

Gyvenvietės kairiajame krante:

1. Vialikaje Polė, valstybinis	19. Klideniatai, Oginskio	38. Bistryčia, miestelis, valstybinis
2. Kromavičiai	20. Smurgainys, perkėla,	39. Pavokšė
3. Filipovščyna, užusienis	21. Svetlionys, Strumilos	40. Daunoriškės, bajorkaimis
4. Vileika	22. Rybakai	41. Aleksos, Helingo
5. Chatynė, grafo Tiškevičiaus	23. Markovcai, Čarnockienės	42. Baluoša, užusienis
6. Olesinas, Kaminskio	24. Pilcai, Milačevskio	43. Šalnaitė, užusienis
7. Stažynkos, užusienis, Tūkalos	25. Prytuliaka, užusienis	44. Šalmeta, užusienis, valstybinis
8. Pachomavas	26. Ašmenecas, užusienis	45. Gildžiūnai, užusienis
9. Lazarai, užusienis	27. Ašmenecas, užusienis, Tupalskio	46. Buivydžiai, dvaras
10. Kučkos, užusienis	28. Dubokas, dvaras, Petkevičiaus	47. Vilkinė
11. Glinaja, užusienis	29. Morkonys, Kotvičiaus	48. Bugeliai
12. Damanava, Volodkovičiaus	30. Baturinas, užusienis	49. Stališkės, užusienis, valstybinis
13. Damanava, Ževuskio	31. Antanaviškės, užusienis	50. Stališkės, užusienis, Parčevskio
14. Pliosas, Stravinskio	32. Mykoliškės	51. Spragiliniai, užusienis, valstybinis
15. Pečiščiai, Civinskio	33. Biariozouka	52. Spragiliniai, užusienis
16. Slabodka	34. Biariozouka, užusienis	53. Suščėvai, užusienis, Lopacinskio
17. Poliakas, užusienis, Plevakos,	35. Palonka, užusienis	54. Gamernė
18. Biariozouka Zaskonių prielaukoje	36. Medžionys	55. Gamernė, palivarkas, Žukovskio
	37. Žolomudas, užusienis	

5
Apie šių dienų Gūnių archeologinius ir gamtos paminklus žr. Vykintas Vaitkevičius, „Neries ekspedicija“, p. 502–503.

6
Tikriausiai dabartinis Pėskūnų kaimas Jonavos rajono savivaldybėje, Dumšių seniūnijoje.

7
Orig. „Malejki“. Tikriausiai korektūros klaida. Gal norėta parašyti „Mastejki“, t. y. „Masteikiai“?

56. Užusienis	79. Zaviesai, užusienis, Plevinskio	105. Žūbiškės, dvaras, Zaleskio
57. Nemenčinėlė, palivarkas, valstybinis	80. Pugainiai, užusienis, valstybinis	106. Kaspariškės
58. Pervaladžiai, užusienis, valstybinis	81. Pugainiai, užusienis, valstybinis	107. Putriškės, valstybinis
59. Užusienis	82. Paneriai, palivarkas	108. Latkiškės
60. Užusienis	83. Nickava, užusienis	109. Gegužinė, Korfo
61. Biriai, dvaras, Radziševskio	84. Purviškės, užusienis	110. Tartokas, Kosakovskio
62. Antaviliai, užusienis	85. Purviškės, užusienis	111. Čiūdai
63. Viršupis, dvaras, Aleksandravičiaus	86. Paneriai, dvaras, Römerio	112. Vanagiškis
64. Karčiama	87. Paaliosė, užusienis	113. Saleninkai, Durnoravičiaus
65. Vilnius, miestas	88. Zabarija, kaimas, Gižickio ^a	114. Skaruliai, Semaškos
66. Vingis	89. Kulys	115. Malūnas, Kolbos
67. Miškiniai, užusienis	90. Grabijolai, Iljiničiaus	116. Bartoniai, Fedorovskio
68. Paneriai, palivarkas, vyskupo	91. Izabelinė, dvaras	117. Batėgala, valstybinis
69. Paneriai, užusienis	92. Paalkiai	118. Salupė, Senkovskio
70. Mečėnai, palivarkas, Bialockio	93. Mitkiškės	119. Prozariškės, Zdanavičiaus
71. Mečėnai, užusienis	94. Lemučionys, Žilinskio	120. Krėslynai, valstybinis
72. Neravai, valstybinis	95. Kmitai, Siručio	121. Šešuva, valstybinis
73. Puginiškės	96. Ardiškis	122. Turžėnai, pašto stotis prie plento
74. Valai, valstybinis	97. Niauriškės, Tuplickio	123. Karmėlava
75. Valai	98. Paneriai, užusienis, Rogalskio	124. Rykštynė
76. Saidžiai, užusienis	99. Pakalniškiai, kaimas	125. Peleniai
77. Paneriškiai, užusienis	100. Budeliai, užusienis	126. Vaistariškės
78. Sidaronys, užusienis, Römerio	101. Padaliai, Montvilos	127. Kleboniškis
	102. Savarinė, Pilsudskio	128. Kleboniškis
	103. Lėliai, Subockio	129. Kaunas, miestas
	104. Litviniškės, Montvilos	

Tiltų per Neries upę – 8:

1. Pirmasis tiltas, sunkiai dar tiltu galintis vadintis, yra tarp Dziaružkų ir Kromavičių kaimų.
2. Antras tiltas, prie kurio malūnas su užtvanka – Grabianų kaime.
3. Trečias tiltas, taip pat su malūnu ir užtvanka – valstybiniame Vileikos kaime.
4. Ketvirtas tiltas, prie kurio jau paskutinė užtvanka Neryje – Milčioje.
5. Pahoste.
6. Kameno kaime.
7. Vilniaus mieste (Žaliasis).
8. Kaune.

8

Apie Zabarijos archeologinius paminklus žr. Vykintas Vaitkevičius, „Neries ekspedicija“, p. 507.

Perkėlų – 27:

1. Spaso miestelyje	10. Svetlionių kaime	19. Aleksų užusienyje
2. Sosenkos miestelyje	11. Daniušavos kaime	20. Balingrado miestelyje
3. Kasutos kaime	12. Žadiškių miestelyje	21. Liucionių kaime
4. Malmygų kaime	13. Rimšenentų kaime	22. Nemenčinės miestelyje
5. Vileikoje, apskrities mieste	14. Morkonių kaime	23. Vilniaus mieste
6. Danilavoje	15. Mykoliškių miestelyje	24. Panerių užusienyje
7. Zaskonių miestelyje	16. Medžionių kaime	25. Čiobiškio kaime
8. Rudnios kaime	17. Bistryčios miestelyje	26. Jonavos mieste (valstybinė)
9. Smurgainyse	18. Vartačų kaime	27. Jonavos mieste (privati).

Iš viso Neryje 39 rėvos. Iš jų 12 – pavojingų, į kurias gresia sudužti per jas plaukiantiems laivams, liaudies kalba vadinamų sėbrinėmis.

Sėbrinės rėvos:

1. Pasisveikinimas	5. Avinas	9. Laukysta
2. Plėšikė	6. Saidė	10. Krivičiai
3. Ašmenecas	7. Druskinė	11. Raudonė
4. Šalnaitė	8. Zūbas	12. Avinas.

Mažesnių rėvų, sielininkų vadinamų tiesiog zaborais, yra 27:

1. Kregždė	10. Žeravokas	19. Kiaulė
2. Zybucha	11. Biriai	20. Uždanga.
3. Ieva	12. Balandis	21. Purvė
4. Mergelių ratelis	13. Pirtis	22. Molynė
5. Šunauja	14. Pilies rėva	23. Kreivoji
6. Šokiai	15. Naujoji rėva	24. Rautenė
7. Pokštininkas	16. Šunelis	25. Kumelė ⁹
8. Teterviniai	17. Panerė	26. Salupė
9. Alksnynė	18. Alksnynas	27. Čiurkšlė.

Be mažesnių ir didesnių rėvų, dar yra baisių plukdymui akmenų – ar pavienių, ar po du tris ir daugiau, krūvoje esančių. Tokių akmenų galima priskaičiuoti 48:

1. Akmuo vidury upės Vileikos mieste, žinomas Paco Plikės pavadinimu¹⁰.
2. Už Švedų kaimo, vidury upės – Gaidelis.

⁹ Žr. Česlovas Kudaba, *Nerimi*, p. 145. Taip pat plg. su rėva, vardu Žirgas. Žr. Ten pat, p. 143.

¹⁰ Ši informacija rengiant knygą spaudai buvo praleista (nežinia tik Konstantino Tiškevičiaus ar Juozapo Ignacijaus Kra-

ševskio), tačiau vėliau, matyt, apsižiūrėta ir ji įdėta atskirai, išnašoje. Šiame leidinyje šis sakinyš įkeltas į pagrindinį tekstą.

3. Dar toliau prie kairiojo kranto – Topčakas.
4. Tarp Daniušavos ir Uglėnų, prie kairiojo kranto – Žvirblis.
5. Netoli Pasisveikinimo rėvos, vidury upės – Gegutėlė.
6. Už Duboko palivarko akmuo senvagėje – Riešutas.
- 7–8. Prie Ievos zaboro du akmenys: Bagdanovičius ir Ramanovičius.
9. Už Mužilų kaimo akmuo Kazokas.
- 10–11. Už Palonkos užusienio du akmenys Makraguzai.
12. Prie Vilkinės kaimo Mergelių ratelio zaborė – akmuo Marmulis¹¹.
13. Palei Plytinės užusienį, prie dešiniojo upės kranto – Plytininkas.
14. Prie Brižių kaimo akmuo Marmulis.
15. Priešais Bratoniškes – akmuo Vanagas.
16. Prie Panerių, prie kairiojo kranto, didelis akmuo Pastalininkis.
17. Už varsto nuo Šunelio zaboro – akmuo Romanas prie dešiniojo kranto.
18. Priešais Smiglių užusienį, prie kairiojo kranto akmuo Trinkt boba.
19. Prieš Valų užusienį akmuo prie kranto – Butelis.
20. Priešais Valų užusienį, prie dešiniojo kranto akmuo Jautis.
- 21–22. Prie antrojo Valų užusienio du akmenys – Padlininkas nuo kairiojo kranto ir Razbaininkas prie dešiniojo kranto.
23. Netoli dviejų pirmųjų iš kairiojo šono akmuo Puodžius.
24. Prieš Saidės rėvą netoli dešiniojo kranto akmuo Kirmėlinis, lietuviškai jis dar vadinamas Velniamindžiu, tai reiškia mindyti velnią.
25. Saidės rėvoje antrasis povandeninis akmuo Signetas, arba Raudonasis.
26. Kiaulės zaborė, prie dešiniojo kranto povandeninis akmuo, taip pat vadinamas Kiaule.
- 27–29. To zaboro gale, prie kairiojo kranto yra trys dideli akmenys, vadinami Paršiukais.
30. Už Zaviesių užusienio, viduryje upės akmuo, vardu Kumpis.
31. Prieš Purviškių užusienį, prie kairiojo kranto akmuo Balnas.
- 32–33. Už Kumpio akmens, už poros varstų du dideli akmenys irgi Kumpiai.
34. Prie Elniakampio užusienio akmuo Povilėlis.
35. Už Karmazinių¹² užusienio, prie kairiojo kranto akmuo Tilvikas.
- 36–38. Už Izabelinės palivarko vidury upės trys dideli akmenys Trys broliai.
39. Druskinės rėvoje akmuo prie dešiniojo šono, taip pat Druskinis.
40. Prieš Kernaviškes akmuo Stirna.
41. Už Krivičių rėvos atšakos – akmuo Kunigas.
42. Pačiose Šventosios upės žiotyse, prie Neries akmuo Kumelė.
43. Už Jonavos miestelio, prie kairiojo šono akmuo Aliejininkas¹³.
44. Šiek tiek toliau akmuo Aleksiejus, susprogdintas paraku.

11

Tikriausiai suklysta – turėtų būti: „akmuo Vilkas“ (orig.: „kamień Wołk“).
Žr. šio leidinio p. 156.

12

Orig.: „za [zaściankiem] Karmazynem“.

13

Padavimus ir pasakojimus apie šį akmenį žr. Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vyktas Vaitkevičius, „Vilniaus apylinkių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 33, 2007, p. 218–219.

45. Prieš Čiurkšlės zaborą – akmuo Gaidelis.
46. Prieš Pelenių kaimą buvo didelis akmuo Karvė. Susprogdinus jį paraku liko pavojingos jo nuolaužos, kurias vadina Veršeliais¹⁴.
47. Už Avino¹⁵ rėvos akmuo Lokys.
48. Priešais Sargėnų kaimelį buvo akmuo Pacas, susprogdintas paraku.

Esama dar ir kitų kliūčių, ne mažiau baisių plaukiantiesiems Nerimi už rėvas ir akmenis, pavyzdžiui:

1. Už varsto nuo Kameno kaimo – vandens sūkurys Krasny Berahas.
2. Už Trapalavos užusienio vidury upės – ažuolas Burdyga.
3. Upės vingis už Zaskonių – Verebiejaus nartas.
4. Priešais Kryvoznakų kaimelį 50–60 sieksnių plote Neries vaga ypač kieta, uolėta, nuberta aštriais akmenėliais. Dėl mažo vandens kiekio ši vieta sudaro nemažų sunkumų per ją besikeliantiems laivininkams.

Nuo ištakų 38 varstus Neries upė teka žemomis vietomis, klampiomis pelkėmis ir dažnai sunkiais įveikti liūnais. Nuo Kryvoznakų kaimelio prasideda daugmaž smėlingi sausi krantai. Upė teka kietu gruntu, o abiejose jos pusėse galima matyti pakaitomis tai sausas pievas, protarpiais kur ne kur apaugusias ažuolais arba alksniais, tai smėlėtas kalvas, priaugusias kadagių ir pušaičių. Taip paeiliui tai per pievas, tai per nedideles aukštumas, daugiausia lygumomis teka ši upė 216 varstų iki pirmosios Pasisveikinimo rėvos už Uglėnų kaimo. Nuo ištakų ji nutolusi 254 varstus. Nuo tol Neries krantai, kaip ir vaga keičia ankstesnį savo pobūdį: krantuose statūs ir aukšti kalnai, dažnai nepasiekiami skardžiai, iš viršaus apaugę tankiu mišku ir užversti begale įvairaus dydžio akmenų, pripildančių ir iš abiejų pusių suspaustą upės vagą. Iki pirmosios rėvos Neris, liaudies kalba pelkėta, *lygia*¹⁶ vadinama, nuo ten gauna *akmenuotos*¹⁷ vardą ir atitinkamai pagal pavadinimą nors trumpam iš abiejų pusių varžančių uolėtų krantų išsilaisvina ir šiek tiek platesne vaga lyguma teka, vis tiek, be trumpų pertraukų, tiesiog 428 varstus iki susijungimo su Nemunu, prasigraudama pro kalnus, smėliu ir akmenimis vandenį varo.

BAROMETRINĖ NERIES UPĖS NIVELIACIJA

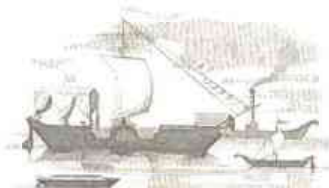
Tam tikslui panaudotas barometras buvo paprastas, su talpele viršutinėje dalyje, turinčia nedidelę angą, kurią galima uždaryti pernešant šį įrankį iš vienos vietos į kitą. Barometro skalė buvo padalyta angliškaisiais coliais ir linijomis, prie jo esantis termometras – pagal Réaumurą. Prieš pradėdant niveliaciją, kelis kartus buvo sulygintas su normaliu, Vilniaus observatorijos barometru, siekiant nustatyti pastovų skirtumą tarp jų, dukart buvo perneštas į laivą, stovintį prie dešiniojo Neries kranto palei Žaliąjį tiltą, ir pažymėtas šių dviejų taškų aukštis vienas kito atžvilgiu.

14
Kitaip – Veršiukais. Orig.: „Cielętami“.
Plg.: S[teponas] Kolupaila, *Mūsų vandens keliai*, p. 69.

15
T. y. 12-osios sėbrinės Avino rėvos. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 12.

16
Orig.: „Równą“.

17
Orig.: „Kamienistej“.

Iš Vilniaus barometras buvo sausuma nugabentas prie upės ištakų. Pirmieji barometriniai stebėjimai buvo atlikti geresnėmis sąlygomis nei vėlesni [Nuo Vilniaus iki Kauno. – K. T.], mat laivo svyravimas iš dalies darė įtaką tiksliesiems barometro skaičiavimams. Tačiau apgailestautina, kad atlikti stebėjimai – pirmieji upės aukštupyje, antrieji – nuo Vilniaus iki Kauno, negali būti susieti tarpusavyje norint apskaičiuoti bendrą upės nuolydį, dėl tos priežasties, kad barometro atskaitos taškas, gabenant jį iš Vilniaus prie upės ištakų, vėl pasikeitė, kaip galima įsitikinti iš pačių stebėjimų [duomenų]. Telioka spėlioti, ar kad iš barometro talpos išbėgo nemažai gyvsidabrio, ar – tai labiau tikėtina – odinio dugno [Piltuvo. – K. T.] tūris dėl sukretimų padidėjo tiek, jog gyvsidabrio stulpelio aukštis vamzdelyje nukrito beveik $1\frac{1}{2}$ angliškojo colio. Tačiau šis nesklaidumas vis tiek neklaido apskaičiuoti Neries nuolydžio atskirai: nuo jos ištakų iki Vileikos ir nuo Vilniaus iki žiočių prie Kauno. Tad neatliktas tyrimas Neries dalyje nuo Vileikos iki Vilniaus gali būti padarytas vėliau, neatsižvelgiant į jau atliktus stebėjimus. Visi skaičiavimai buvo daromi taip: kiekvienas stebėjimas, atliktas Neries paviršiuje [Vidurkis 3–5 barometro aukščio laipsniai. – K. T.], vienu metu būdavo sulyginamas su observatorijoje esančių termometrų ir barometrų rodmenimis, gautais iš stebėjimų, ten kartojamų kelis kartus per dieną. Patikimesni tie duomenys, kurie remiasi bent dviem vienas nuo kito nepriklausomų stebėjimų, besiskiriančių didžiausiu laiko tarpu, rodmenimis. Buvo atsižvelgta į skirtingose vietose įvairuojantį barometro aukštį virš upės lygio.

Nuo Neries ištakų iki Vileikos miesto atliktų stebėjimų rezultatai

Stebėjimo laikas ir vieta	Upės lygio aukštis virš barometro observatorijoje	Dviejų tarpusavyje susijusių matavimų kaimyniniuose taškuose vidurkis	Neries nuolydis pagal taškų vidurkius	Atitinkamas nuotolis išilgai upės
	<i>Angliškosiomis pėdomis</i>			<i>Varstais</i>
Gegužės 28 diena, prie ištakų Šylencuose	2096,8	2096,8	–	–
Gegužės 29 diena, Vileikos kaime	2082,5	1985,6	111,2	25
Birželio 1 diena, Milčoje	1888,6	1985,6	111,2	25
Birželio 5 diena, Kameno kaime	1782,4	1835,5	150,1	36½
Birželio 6 diena, Spaso miestelyje	1910,3	1681,2	154,3	57½
Birželio 10 diena, Vileikos mieste	1579,9	–	–	–

Pastabos:

I. Visi pateikti duomenys yra su šokia tokia paklaida, atsiradusia, kaip paaiškinta, nukritus gyvsidabrio lygiui talpoje. Tačiau skaičiuojant upės nuolydį tokioje didelėje teritorijoje į šią paklaidą neatsižvelgiama.

II. Patikimiausi upės nuolydžio duomenys toje upės dalyje yra šie:

1. Nuo ištakų iki vidurinio taško tarp Vileikos ir Milčos kaimų, t. y. 25 varstų atstumu palei upės vagą, vandens nuolydis – 111,2 angliškosios pėdos, tad kiekviename varste Neris žemėja per 4,4 angliškosios pėdos.

2. Toliau nuo vidurinio taško tarp Milčos ir Kameno, t. y. 36,5 varsto atstumu, nuolydis siekia 150,1, tad kiekvienam varstui – 4,1 angliškosios pėdos.

3. Galiausiai nuo minėto taško iki vidurinio taško tarp Kameno kaimo ir Vileikos miestelio, t. y. 57,5 varsto atstumu, nuolydis siekia 154,3, todėl varstui tenka vos po 2,7 angliškosios pėdos.

Duomenys, gauti Spase, kaip pažeidžiantys stebėjimų tvarką ir aiškiai klaidingi, nebuvo panaudoti skaičiuojant atskaitos taškų vidurkį¹⁸.

Barometro stebėjimų rezultatai nuo Vilniaus iki Kauno

Stebėjimo laikas ir vieta	Upės lygio aukštis virš barometro observatorijoje	Dviejų tarpusavyje susijusių matavimų kaimyniniuose taškuose vidurkis	Neries nuolydis pagal taškų vidurkį	Atitinkamas nuotolis išilgai upės
	<i>Angliškosiomis pėdomis</i>			<i>Varstais</i>
Birželio 25 diena, 10 valanda ryto ir 7 valanda vakaro, Vilniuje	92,0	92,0		-
Birželio 25 diena, 10 valanda vakaro, birželio 26 diena, 10 valanda ryto, Paneriuose	139,0	164,9	72,9	76
Birželio 26 diena, 10 valanda vakaro, birželio 27 ir 28 dienos, 4 valanda ryto, Karmazine ¹⁹	190,0	164,9	72,9	76
Birželio 29 diena, 11 ir 12 valandos ryto, Kernavėje	168,9	179,5	14,6	76
Birželio 30 diena, 8 valanda ryto, liepos 2 diena, 4 valanda ryto Zūbiškėse	222,3	195,6	103,6	76
Liepos 3 diena, 4 valanda ryto, Jonavoje	226,2	224,3	287	53
Liepos 4 diena, 4 valanda ryto, Lankiškėse	285,1	255,7	60,1	53

Pastaba:

Rezultatas tikriausias, nes observatorijos aukštis virš upės lygio prie Žaliojo tilto nustatytas trigonometriniais veiksmais ir sudaro 93,3 angliškąsias pėdas.

Patikimiausi rezultatai žymint šios dalies upės nuotolį yra tokie:

1. Pradedant nuo Vilniaus iki vidurio atskaitos taško tarp Kernavės ir Zūbiškių, t. y. apie 76 varstų erdvėje, nuolydis sudaro 103,6 angliškąsias pėdas, o vienam varstui tenka 1,36.

2. Nuo aukščiau minėto taško iki vidurio taško tarp Jonavos ir Lankiškių, apie 53 varstų erdvėje, nuolydis siekia 60,1 angliškosios pėdos. Vienam varstui tenka 1,13 angliškosios pėdos nuolydžio.

18
Konstantinas Tiškevičius tekstą apie barometrinę Neries niveliaciją, taip pat lentelę „Nuo Neries ištakų iki Vileikos miesto atliktų stebėjimų rezultatai“ jau

buvo skelbęs ir anksčiau, šio leidinio 5-ojoje dalyje. Žr. p. 75–77. Neaišku tik, kodėl šį kartą nenurodė, kad šios informacijos (laiško Tiškevičiui) autorius – Matvejus Gusevas.

19
Orig.: „w Karmazynie“.

3. Visoje erdvėje, t. y. 129 varstų nuotolyje, nuolydis lygus 163,7 angliškiųjų pėdų, o vienam varstui tenka 1,27 angliškosios pėdos.

Galutinis rezultatas iš dalies patvirtina tai, kad aukščio skirtumas tarp Vilniaus ir Kauno virš jūros lygio, nustatytas pagal abiejų punktų barometrų duomenų vidurkj, sudaro 173 angliškąsias pėdas.

Svarbiausių vietovių nuotoliai varstais – viena nuo kitos ir nuo ištakų

	Viena nuo kitos	Nuo ištakų
Nuo ištakų iki Šylencų ir Vialikaje Polė kaimų	1½	1½
Nuo Šylencų iki Dziaružkų kaimo	2½	4
Nuo Dziaružkų iki Filipovščynos	3	7
Nuo Filipovščynos iki Grabianų	2	9
Nuo Grabianų iki Vileikos kaimo	1½	10½
Nuo Vileikos iki Vieškų	5½	16
Nuo Vieškų iki Chatynės	5	21
Nuo Chatynės iki Milčos	10	31
Nuo Milčos iki Kryvoznakų	7	38
Nuo Kryvoznakų iki Pahosto	2	40
Nuo Pahosto iki Stachų ir Dzvinasos žiočių	3	43
Nuo Stachų iki Karolino	8	51
Nuo Karolino iki Kameno	3	54
Nuo Kameno iki Spaso	5	59
Nuo Spaso iki Kastykų	10	69
Nuo Kastykų iki Servėčės upės žiočių	3	72
Nuo Servėčės žiočių iki Sosenkos miestelio	10	82
Nuo Sosenkos iki Pachomavo	8	90
Nuo Pachomavo iki Rabunės	5	95
Nuo Rabunės iki Slabados	6	101
Nuo Slabados iki Malmygų	10	111
Nuo Malmygų iki apskrities miesto Vileikos	19	130
Nuo Vileikos iki Švedų	34	164
Nuo Švedų iki Naročios upės žiočių	34	198
Nuo Naročios iki Zaskonių prielaukos	13	211
Nuo Zaskonių prielaukos iki Smurgainių perkėlos	24	235
Nuo Smurgainių perkėlos iki Daniušavos	17	252
Nuo Daniušavos iki Žadiškių	20	272
Nuo Žadiškių iki Tupalščynos	12	284
Nuo Tupalščynos iki Jėzuitų malūnų	18	302
Nuo Jėzuitų malūnų iki Morkonių	29	331
Nuo Morkonių iki Mykoliškių	7	338
Nuo Mykoliškių iki Vartačų	18	356
Nuo Vartačų iki Bistryčios	21	377

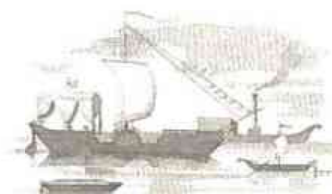
	Viena nuo kitos	Nuo ištakų
Nuo Bistryčios iki Buivydžių	31	408
Nuo Buivydžių iki Balingrado	16	424
Nuo Balingrado iki Žeimenos upės	18	442
Nuo Žeimenos iki Plytinės	12	454
Nuo Plytinės iki Šventosios uolos	12	466
Nuo Šventosios uolos iki Nemenčinės	11	477
Nuo Nemenčinės iki Liubavo	10	487
Nuo Liubavo iki Verkių	21	508
Nuo Verkių iki Vilniaus	11	519
Nuo Vilniaus iki Panerių	11	530
Nuo Panerių iki Vokės upės	12	542
Nuo Vokės upės iki Dūkštų	28	570
Nuo Dūkštų iki Grabijolų	13	583
Nuo Grabijolų iki Kernavės	8	591
Nuo Kernavės iki Čiobiškio	22	613
Nuo Čiobiškio iki Zūbiškių	8	621
Nuo Zūbiškių iki Šventosios upės žiočių	21	642
Nuo Šventosios upės žiočių iki Jonavos	6	648
Nuo Jonavos iki Karmėlavos	18	666
Nuo Karmėlavos iki Kauno	16	682

Svarbiausių rėvų nuotolis varstais viena nuo kitos ir nuo ištakų

	Viena nuo kitos	Nuo ištakų
Nuo ištakų iki pirmosios rėvos Pasisveikinimas	–	254
Nuo rėvos Pasisveikinimas iki rėvos Plėšikės	21	275
Nuo Plėšikės iki Ašmeneco	11	286
Nuo Ašmeneco iki Šalnaitės	119	405
Nuo Šalnaitės iki Avino	50	455
Nuo Avino iki Saidės	90	545
Nuo Saidės iki Druskinės	41	586
Nuo Druskinės iki Zūbo	35	621
Nuo Zūbo iki Laukystos rėvos	3	624
Nuo Krivičių iki Raudonės	29	664
Nuo Raudonės iki Avino ²⁰	9	673

20

T. y. 12-osios sėbrinės Avino rėvos. Žr. šio leidinio antrą priešlapį, brėžinį 12.

Sielininkų kalba

Neries upės sielininkai, plukdydami laivus, turi savo atskirą, tik jiems būdingą kalbą. Ją sudaro daugiausia techniniai įvairių dalių pavadinimai, tai pačios upės, kuria plaukia, tai laivo, kurį vairuoja, ar galiausiai tai komandos žodžiai pavaldiniams, kuriems savo išvykoje vadovauja. Daugiausia tokių žodžių atsirado strugų plukdymo Nerimi laikotarpiu. Vis dėlto, kai prekyba didžiausiu mastu joje liovėsi, ir strugus pakeitė kiti, mažesni laivai, sielininkų posakiai, nors jų poreikį galbūt skatino tik strugai, drauge su jais nepradingo, tačiau persikėlė į krobkas, sielius ir laibas, ir šiuose laivuose upeivių lūpose iki šiol gyvena.

Strugo priekyje buvo didelė drigavka²¹, t. y. milžiniško dydžio irklas, judamai pritvirtintas prie laivo. Strugo priekis buvo vadinamas stosu²². Kai upeivis norėdavo laivą pasukti į dešinę, šaukdavo: „prie stoso, prie stoso“²³. Kai į kairę – „prie gegnių“²⁴ komanduodavo. Strugo traukimas virve buvo vadinamas treliavimu. Žodis *pa treli* turėjo reikšti, kad traukiantys laivą žmonės turėjo eiti krantu. Į komandą „Į lauką“²⁵ – pasitraukti toliau nuo kranto.

Storas lynas, naudojamas tempti laivui, vadinosi Barbora²⁶, trimis apsukomis apsuktas tarp dviejų ažuolinių stulpų, vadintų vaikais²⁷. Konstruojant krobkas ploni mediniai tašai, kurie skersai dedami ant suoliuko, sielininkų vadinami navojais²⁸. Ant jų išilgai dedama po tris storas kartis, kurias vadina pavažomis²⁹. Jie tankiai apdengiami plonomis kartelėmis³⁰, kurios vadinamos podvalkomis³¹. Tas apkloja plaušine, o ant jos jau kraunami įvairių sėklų, sėmenų, linų, kanapių ir kitokio pluošto maišai. Grūdai kraunami maišais kubiniais kvadratais, siekiančiais po šešis uolektis. Tuos vadina viorstačkais³², arba važiais³³. Tokie trys važiai statomi ant lovos atitinkamu atstumu, pridengiami karnų stogu ir visa tai vadinama kamara^{34,35}. Trys tokios kamaros sudaro sielį³⁶. Lynai, kuriais ant sielių žmonės stabdo, vadinami sáma³⁷. „Su sáma į krantą“³⁸ – reiškia į krantą su lynu. „Prie stoso“ ir „prie gegnių“ – taip pat kaip ir struguose.

21
Orig.: „Drygałka“. Be abejonės, buvo padaryta korektūros klaida – turėtų būti: „drygawka“. Už šį pastebėjimą esu dėkinga Tamarai Bairašauskaitei.

22
Orig.: „Stos“.

23
Orig.: „Na stos, na stos“, t. y. „į dešinę, į dešinę“.

24
Orig.: „Na gegnie“.

25
Orig.: „W pole“.

26
Orig.: „Barbara“.

27
Orig.: „Waukami“.

28
Orig.: „Nawojami“.

29
Orig.: „Powieziami“.

30
Orig.: „Żerdkami“. Plg. šio leidinio p. 64. Ten rašoma „kłodki“, t. y. trinkelės.

31
Orig.: „Podwałkami“. Šio ž. aiškinimą žr. šio leidinio p. 164, išnašą 53.

32
Orig.: „Wiorstoczki“.

33
Orig.: „Wozy“.

34
Orig.: „Szafarnią“.

35
Plg. šio leidinio p. 64–65.

36
Orig. „Płyt“. Tiksliau būtų: krobką, t. y. specialų kienių medžio sielį, skirtą karnams, sėkloms ir kt. panašioms produktams gabenti. Krobkos aprašymą plg. šio leidinio p. 64–65.

37
Orig.: „Samà“.

38
Orig.: „Z Samoj na biereh“.

Dar yra lynas Pusbarborė³⁹, kurio paskirtis – nutempti sielį, jei tas užplaukia ant rėvos, akmens ar sekulmos.

Kardelis⁴⁰ – pantis, raištis, nupintas iš karklo, skirtas sieliui sulaikyti.

Neries įlinkis vadinamas bukta⁴¹. Ramus krantas – narta⁴².

„Šybutj“⁴³ – varyk greičiau laivą.

„Ulaž!“⁴⁴ – jėgos, t. y. paspausk, užgulk jėga.

„Sola“⁴⁵ – taip vadinama didelė sala.

„Solka“⁴⁶ – mažesnė sala, salelė.

„Staubuj!“ – stabdyk⁴⁷.

„Latruj!“⁴⁸ – taikiai valdyk, laviruok.

39
Orig.: „Pulbarbarek“.

40
Orig.: „Kordel“.

41
Orig.: „Buchtem“.

42
Orig.: „Nortem“.

43
Orig.: „Szybutj“.

44
Orig.: „Ulaž!“ Taip pat žr. šio leidinio p. 83.

45
Orig.: „Soła“.

46
Orig.: „Sołka“.

47
Taip pat ir originale. Taip pat žr. šio leidinio p. 83.

48
Orig.: „Łatruj“.

XXIV

APIE LIAUDIES DAINĄ¹

O liaudies žodi, sandoros lobyne,
Tu šiandien jungi amžių palikimą!
Tavy mes slepiam galią karžyginę,
Jausmų gėlynus ir minčių audimą.

Lobyne, jokių smūgių nesugriautas,
Kol patys žmonės saugo tavo šlovę.
O liaudies daina, tu budi šventovėj,
Kurioj tautos darbų garbė atgyja.
Archangelo sparnais tu apsisiautus,
Ne kartą jo laikai ir kalaviją.

Ugnis praris senolių palikimą,
O jau lobius plėšikai grobti ima.
Daina išliks. Ji žmonėse gyvena.
Jei pataikūnai jos nenor branginti,
Pagirdyti gėla, viltim maitinti,
Ji kalnuose, griuvėsiuos randa peno
Ir praeitį garsinti nebetrunka.

Konradas Valenrodas²

¹ 1860 m. pabaigoje Konstantinas Tiškevičius, jau praradęs viltį, kad knyga apie ekspediciją Nerimi bus išspausdinta, šią, 24-ąją, dalį ketino paskelbti žurnale *Teka Wileńska* (tuomet šis leidinys jau vadinosi *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, t. y. „Vilniaus rinktinė“) kaip atskirą straipsnį. Tačiau ši idėja žurnalo leidėjo Kirkoro, atrodo, nesužavėjo. Žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 122. Taip pat žr. Konstantinas Tiškevičius, *Laiškas iš Lahoisko Adomui Honorijui Kirkorui į Vilnių*, 1860 m. gruodis (laiškas be da-

tos, ši data nurodyta gavėjo), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 408r–408v.

² Orig.: „O wieści gminna! Ty arko przymierza, / Między dawnemi i młodszemi laty, / W tobie lud składa broń swego rycerza, / Swych myśli przędze i swych uczuć kwiaty, / Arko! tyś żadnym nie złamana ciosem, / Póki cię własny twój lud nie znieważy; / O pieśni gminna: ty stoisz na straży / Narodowego pamiątek kościoła, / Z archanielskimi skrzydłami i głosem, / Ty czasem dzierzysz i broń archaniola... / Płomień rozgryzie malowa-

ne dzieje, / Skarby, mieczowi spustoszą złodzieje; / Pieśń ujdzie cało, tłum ludzi obiega: / A jeśli podłe dusze nie umieją / Karmić ją żalem i poić nadzieją, / Ucieka w góry, do gruzów przylega, / I ztamtąd dawne opowiada czasy...“

Tai ištrauka iš Adomo Mickevičiaus poemos *Konrad Wallenrod* („Konradas Valenrodas“), vadinamoji *Pieśń wajdeloty* („Vaidilos daina“). Žr. Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich, s. 40–41. Į lietuvių kalbą vertė Vincas Mykolaitis-Putinas. Žr. Adomas Mickevičius, *Lyrika, baladės, poemos*, p. 273.

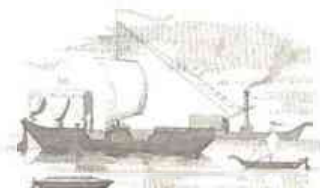
Pirmieji bendruomeninio gyvenimo ryšiai pradingo ir išnyko tolimos senovės sutemose. Vien tik kalbos paminklai skyrė vieną tautą nuo kitos. Kalba cirkuliuoja žmonių gyvenime kaip kraujas cirkuliuoja žmogaus kūne. „Ištekink, – sako vienas iš modernių mūsų filosofų*, – iš žmogaus kraują, ir jis neteks gyvybės, atimk iš tautos kalbą ir ji praras gyvybę.“ Kalba kiekvienoje tautoje yra seniausias jos paminklas, pats seniausias dokumentas, iš kurio skeveldrų, išlikusių po įvairiausių klajoklių genčių antpuolių, senovės tyrėjai šiandien atseka tautos būtį, o liaudies daina, ta jos tikroji sesuo, turi ne menkesnę vertę. Liaudies daina! Tai iš tikrųjų svarbus ir iškilmingas žodis! Tai tas garbingas tautos turtas, ta brangi nuosavybė, per kurią žmonės visą savo išmintį, visą savo gyvenimą ir visas kančias išreiškia. Juk liaudies daina mums išreiškia tiek džiaugsmą, linksmumą, papročius, įpročius, tiek liūdesį, kančias ir skausmus, kokius kaimo žmonės patyrė ir patiria. Labai gražiais žodžiais, šimtąkart gražesniais nei tie, kurių galėčiau rasti, liaudies dainos ištakas ir galią apibūdino mūsų varšuviškis korespondentas. Dėl to būtent, norėdamas tinkamiau pateikti, čionai pasiskolinu korespondento minčių. „Kiekviena tauta, – rašo jis, – panašiai kaip pavienis žmogus, pirmiausia susiformuoja emociškai, dainoje užsklendžia savo džiaugsmo ir nuoskaudų tonus, ašaras ir skausmus, viltis ir svajones. Tačiau daina, kaip dvasios akimirkos nuotaikos išraiška, dar nėra menas. Tai net ne daina, o tik dainavimas. Aukščiausias nusiteikimas pasiekiamas tik vėlesnėse visuomenės vystymosi stadijose. Dainuoja mūsų valstietėlis, eidamas paskui plūgą, dainuoja kaimietė mergina, nusiplūkusi javapjūtėje, tarsi daina – nes pasaulis jai nieko tikresnio nesiūlo – norėtų apsisaugoti nuo kaitros. Dainuoja kaimo bernėliai, kai vidury tylios vasaros nakties susėda prie naktigonės laužo ir savo krūtinę jėgą mėgina, ir su aidu eina lenktynių, kuris, atsimušęs į gimtuosius miškus ir aukštumas, vilties balsu jam atsiliepia. Dainuoja pulkas vestuvių dienomis, dainuoja gedulo dienomis, dainuoja, nes jaučia poreikį kažkaip išreikšti savo nepatirtus jausmus, neišsipildžiusias viltis, neįgyvendinamus norus! Daina – tai amžinas siekis sugrįžti į praeitį, tai nutraukti ir po visą krašto teritoriją išbarstyti tonai, iš kurių susideda milžiniškas rytdienos akordas**.

Veltui mokslininkai norėtų apibrėžti liaudies dainos susiformavimo periodą. Veltui jos ištakų ieškotų. Jokie tyrimai neįstengs nustatyti liaudies dainos atsiradimo laiko. Gimė ji pasaulyje sykiu su pirmaisiais žmonėmis. Kokia nors ilgesinga krūtinė ją išdainavo, jautri širdis išpopino – ir taip ji sklido vis toliau ir toliau, iš lūpų į lūpas perduodama nepabaigiamai, ir gyvens tol, kol kaimo žmonėse jos nekalto paprastumo neiškreips kokia nors pažangos mintis, koks nors gerų manierų poreikis, kuris jai suteiks amžiaus idėją ir tą pirmąją, niekuo neįvertinamą liaudies paprastumo atvirumą sudrums ir iškreips. Liaudies dainos, be abejonės, atgimsta ir amžinai maišosi tarpusavyje: vienos jų nunyksta ir žūsta užmirštos nežinia kaip ir kokiu laiku, kitos vėl gimsta ir mielai liaudies priimamos, aplinkui pasklinda, o kadangi ne raštu, bet tik iš atminties buvo kuriamos, kiekvienas, jas kartodamas, leido sau laisvai pridėti ar pakeisti jų žodžius. Dėl to liaudies dainuojamos

* Karolis Libeltas [Galbūt tai ne Konstantino Tiškevičiaus, bet Juozapo Ignacijaus Kraševskio prierašas? Kad ir kaip ten būtų, turimas omenyje garsus lenkų filosofas, publicistas, visuomenės veikėjas Karolis Libeltas (1807–1875). Cituoja-

mas sakiny (orig.: „Wytocz z człowieka krew, a ubiegnie z nią życie jego, wytocz z narodu język, a ubiegnie z nim życie jego“). Žr. [Karol Libelt], „O miłości ojczyzny“, *Pisma polityczne*, oddz. 1, Poznań, w Księgarni N[apoleona] Kamińskiego i Spółki, 1849, s. 122. – R. G.]

** *Gazeta Warszawska*, 1859, s. 324 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Deja, šios publikacijos metrikos rasti nepavyko, todėl neidentifikuotas ir jos autorius. – R. G.]

dainos, iki verkšmingų gaidų dažnai pritempiamos, neturi nei mato, nei rimo, nei reikalingos formos – tiesiog išreiškia pirmojo kūrėjo įkvėpimą. Atlikdamas savo tyrimus ne sykį iš pažiūros nedideliame žemės plote patyriau esant didelę dainų įvairovę. Kiekviena parapija, bemaž kiekviena apylinkė dainuoja savaip, visai kitaip negu kaimyninės: tai aiškiai įrodo esant gausybę tokių liaudies poetų. Beveik kiekviena apylinkė turėjo turėti savo dainų kūrėjų, nemokytų, bet iš prigimties įkvėpimu apdovanotų. Kaip varnėnas, niekieno nemokytas, savo giesme pavasario atėjimą pirmasis pranašauja, ar, sukdamas apie artojo galvą, jam gieda džiaugsmo ir vilties giesmelę – tai iš tiesų trumpa dainelė, kas akimirką nutrūkstanti, – bet kiek joje jausmo, kiek daug toje dainoje laimės! Kaip lakštingala, kuri kas pavasarį atsinaujinančios gamtos akivaizdoje savo žavingą giesmę kartoja, o miškai aidu jai antrina, taip ir žmogaus širdis, kuriai reikia išsilieti natūraliu įkvėpimu, dainą uždainavo, o žmonės ją pakartojo ir išplatino. Upelis, grakščiai tekantis per lankas, ar kaimo pastogės paprastumas arba gamtos grožis, ar kaimo mergelės žavesys, pora jos juodų akių ar galiausiai kasdienio gyvenimo rūpesčiai teikė įkvėpimą tiems pirmiesiems kaimo poetams. Iš jų krūtinių pakaitomis išsiliedavo tai graudi, kupina jausmo, tai liūdna ir kupina sielvarto daina, kuri neretai jų karčią padėtį ir gyvenimą, pilną sunkių darbų ir sunkios nedalios, išreikšdavo. Beržas ir ąžuolas stotingas, rašo Mickevičius, kiek pritemdo linksmas giraites ir tampa dainos numylėtiniais*. Ukrainoje dumkos³ ilgesinga gaida dainuojamos, visada mini mylimą Dunojų, o dainos herojus dažniausiai būna jaunas kazokas. Pas mus, Lietuvos Rusioje⁴, visai kitokie palyginimai dainose vartojami. Baltoji gūlbė, smaragdinės pavo plunksnos dažniausiai išreiškia puikumą ir išvaizdumą. Sakalas – baimės ir galios simbolis. Gegutė – mėgstamas kuklumo simbolis. Su rože ir putinu paprastai lyginamas jaunos mergelės žavesys. Dainose karalaitis už jūrų ir upių siekia gražios mergelės, o kukmedžio lovos ir stalai, juodbėris žirgas, šilkas, sajetas⁵, zomša, sabalas ir raudonieji auksinai visuomet reiškia ponų turtus. O lakštingalos giesmė visur vaizduoja prabangą. Linksmumas, ta slavams būdinga savybė, paleido pasaulin daugybę poetų, kurie, imdami pavyzdžius iš kasdienio palūžusios žmogaus prigimties nuopuolio, kūrė ne itin kuklias daineles, kurių aukščiausio lygio manieros nedrįsta pakartoti ir kurias mūsų geraširdės liaudies lūpos dainuoja natūraliai, nesigėdydamos, linksmi ir kvatodamos. Tokių kūrinių daug esama slavų padermės liaudies dainose. Lietuvių papročiai turėjo būti kuklesni, nes lietuvių daina nuo rusinų tuo akivaizdžiai skiriasi, kad niekada nebūna nešvanki, retai nepadori ir beveik visada graudi⁶. Veltui savo tyrimuose bandžiau ieškoti

* *Pisma Adama Mickiewicza*, t. 4 [Sic! Turėtų būti: „t. 6“. – R. G.], lekcya 5, s. 48 [Konstantino Tiškevičiaus prierasas. Žr. Adam Mickiewicz, „Rzecz o literaturze słowiańskiej, wykładana w Kollegium Francuzkiem, rok pierwszy (1840–1841): Lekcya piąta (12 stycznia 1841)“, *Pisma Adama Mickiewicza*, wydanie nowe, znacznie powiększone, t. 6, Warszawa, nakładem S[amuela] H[enryka] Merzbacha, 1858, s. 48. – R. G.]

3 Dumka – eleginio arba baladinio pobūdžio gaudžių lyrinių intonacijų daina. Terminas „dumka“ atsirado XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje ir kildinamas nuo „dūmos“ – epinio ukrainiečių tautosakos žanro.

4 T. y. slaviškose buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. Konstantinas Tiškevičius, rašydamas „mūsų krašte“ (orig.: „u nas“), visų pirma turi omenyje gimtąją Barysavo apskritį.

5 Sajetas (it. „saietta“) – plona, švelni brangi gelumbė. Ypač buvo vertinamas angliškas ir prancūziškas (Sedano) sajetas. Žr. Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 4, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1972, s. 195.

6 Konstantinas Tiškevičius šią mintį bus paėmęs iš Adomo Mickevičiaus, iš garsiosios paskaitos apie lietuvių tautą, perskaitytos Paryžiuje, Collège de France, 1843 m. kovo 24 d. Plg.: „Dar reikėtų

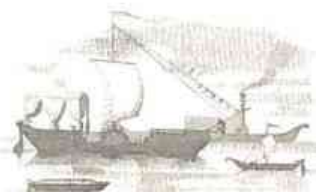
tokių dainų autorių, to kaimo poeto, kuris, kūrybine galia iš prigimties apdovanotas, pirmasis padainavo tokią stiprią dainelę, kad ją su pasimėgavimu kartojo visų lūpos ir kaip savastį priėmė. To poeto man niekur nenurodė, ir kas kurtų tokius kūrinius, kokio amžiaus ir pašaukimo tas poetas – niekada neįstengiau atspėti.

Kanklininkai, dūdininkai, lyrininkai mūsų krašte buvo vieninteliai liaudies poezijos bardai. Jie, keliaudami į tolimas šalis ir pritariant kanklėms dainuodami liaudies dainą, skleidė ją po atokius šalies kraštus ir už jos ribų. Dėl to nereikia stebėtis, kai atokioje vietoje išgirsti dainuojamą girdėtą tau dainelę: atkeliaavo ji su klajojančiais dainoriais ir taip persikėlė į svetimą kraštą. Moksliniai tyrimai patvirtino tiesą, kad liaudies dainos ir padavimai ilgiausiai išsilaiškė kalnuotose vietovėse. Kalnuotose vietovėse ne taip lengvai keitėsi gentys, o viena padermė, sykį įsitvirtinusi kalnuose, pasiliko juose visam laikui, širdingai prie savo padavimų, kaip ir gimtosios žemės, prisirišusi, išsaugojo vietinių tradicijų atminimą ir liaudies dainos žodžius. Žinome, kad iš visų Europos tautų Škotija ilgiausiai išsaugojo savo tautos padavimus ir legendas. Kiekviena šeima savo namų ratelyje jų įsiminė daugybę, dažniausiai susijusių su giminės padavimais. Škotas, jais didžiuodamasis, kiekvieną jais sočiai primaitins, įsitikinęs, kad ta legenda, kuri jo kalnuose gimė ir išliko, lygiai kaip jarn, taip ir kiekvienam kitam yra mėgstamiausias pokalbio objektas. Todėl su tokia atvira širdimi ir visiškai tuo tikėdamas, kaip tikras mylintis tos žemės sūnus, pasakoja savo senąsias legendas, iš savo protėvių paveldėtas. Tai jie pateikė tokią gausybę temų Walterio Scotto ir kitų rašytojų romanams. Šveicaras ir Alpių gyventojas ar Karpatų kalnietis kiekvienam mielai savo dainelę dainuoja. Lygumoje reikalai kitokie. Vakarų Europos tautos, lygumose įsikūrę, šio brangaus turto neturi. Paeiliui vieni kitus išstumdami iš gyvenviečių, atsinešdavo sykiu ir kitokius nei vietinių papročius, įpročius ir požiūrius. Kasdienio gyvenimo našta, vis labiau didėjantis poreikis kuo geresnių patogumų ir naujų vaizdinių, visuomeniniai ir prekybiniai santykiai, galiausiai laiko supratimas, kuris, vaikydamas vienus paskui kitus, vis naują mintį žmoguje plėtoja, prisidėjo, kad būtų ištrinti tų vietovių pirmąsio tautiško ženkli. Racionalusis gyvenimas paprastai vyksta dvasinio gyvenimo kaina ir arba su juo atkakliai kovoja amžiną kovą, arba jį visiškai įsiurbia. Taip atsitinka pavieniams žmonėms, bet ne kitaip ir tam sudėtiniam kūnui – visai tautai. Germanų padermė mums yra akivaizdžiausias šios tiesos įrodymas. Vokiečiai nepaliaujamai kuria teorijas, jose klaidžioja be galo, be širdies ir be tikėjimo, tik šaltu protu gromuliuoja ir virškina viską, ką tik žmogaus protui leista suvirškinti. Neretai begėdiškai pritaiko ir apgauna tiesą, kad ją pritemptų prie susikurtos teorijos taisyklių. Racionalizmo penu tapo poezija ir visas dvasinis senųjų tautų, apsigyvenusių Vakaruose, gyvenimas ir visi gyvi jų senosios egzistencijos paminklai. Ir tas vėjas, kuris visą žmoniją su jos poreikiais ir siekais čionai atpūtė, jis pats ir išpustė kitados pirmųjų šioje

atkreipti dėmesį į vieną įdomų ir tai tautai labai daug garbės teikiančią bruožą – nepaprastai turtingame jų liaudies dainų rinkinyje nėra ne tik nė vienos nešvankios, bet net nepadorios dainos“ (orig.: „Co jeszcze należy do postrzeżeń ciekawych i bardzo zaszczytnych dla tego ludu, to że w niezmiernie bogatym zbiorze jego piosnek niemasz żadnej nietylko bezwstydney ale nawet nie-

pryzwoitej“). Žr. Adam Mickiewicz, „Rzecz o literaturze słowiańskiej, wykładana w Kollegium Francuzkiem, rok drugi i trzeci (1841–1842–1843): Lekcja dwudziesta druga (24 marca 1843)“, *Pisma Adama Mickiewicza*, wydanie nowe, znacznie powiększone, t. 8, Warszawa, nakładem S[amuela] H[enryka] Merzbacha, 1858, s. 238. Plačiau apie šią paskaitą ir jos poveikį amžininkams žr. Reda

Griškaitė, „Adomas Mickevičius – Teodoras Narbutas. Trys sąlyčio taškai“, *Metai*, 1999, Nr. 3, p. 109–128; Nr. 4, p. 102–116. Lietuvišką šio sakinio vertimą pgl.: Adomas Mickevičius, *Laiškai – Esė – Proza*, sudarė Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 190–191.

žemėje gyvenusių genčių paskutinį dainų ryšulėlį. Šiandien dar paauglys, ganydamas bandą, ten kartais niūniuoja seną dainelę, kažkaip atsitiktinai išgelbėtą nuo sunaikinimo, kuri jam teko iš tolimų protėvių palikimo, tačiau visuomenė jos nepagerbia tautiškumo verta pagarba. Ji patraukia tik senovės tyrėją, kuris ją įsidėmi ir užrašo. Visuomenė ji nuskambės tuščiai ir su vėju pralėks. Dėl to Vakarų Europos kraštai turi itin mažai ir nelabai garsių liaudies dainų rinkinių, priklausančių labai tolimai praeičiai tos žemės, kuri juos maitina duona kasdiene.

Slavų gentys, įsikūrusios arčiau Rytų Europos, nuėjo kitu keliu. Šie kraštai patyrė įvairių politinių išbandymų. Čia slavai, klajojančių tautų neištumti iš savo pirmykščių gyvenviečių, taip dažnai prieš nepuldinėti, gyvendami daugiau šeimos, sutelktą gyvenimą, visą laiką galėjo skirti visuomeniniams santykiams plėtoti. Sėdami senųjų laikų tradicijų atsargas, kupini pasitikėjimo savimi, išsaugojo kuo gryniausią liaudies dainą – šiose gentyse ji gimė, lengvai užaugo, sustiprėjo ir su liaudies gyvenimu susipynė. Dar šiandien mėgstamiausia slavų liaudies pramoga, neatskiriama jų gyvenimo sąlyga yra dainų niūniavimas. Dainuoja ją valstietėlis, eidamas paskui plūgą, dainuoja kaimo merga javapjūtėje, dainuoja bernai naktigonėje, dainuoja pabroliai vestuvių iškilmėse, per tradicines apeigas ir šventes, dainuoja mergelės, ganydamos bandą, dainuoja piemenėlis, dainuoja elgeta kelyje, nes tai jam kelionę sutrumpina, – žodžiu, visi dainuoja, nes daina sunkų darbą daro malonesnę ir lengviau pakeliamą. Rusinų žmonės liaudies poezijoje išliejo visus savo jausmus. Daina buvo vienintelis jų moralinio tobulėjimo ženklas, vienintelis jų minties balsas, todėl jie išskirtinai susitelkę į dainą, ja pranoko kaimynines gentis. „Svarstant apie tai, – rašo Mykolas Višnevskis, – kodėl daug daugiau dainelių, netgi istorinių giesmių randame Rusijoje nei Lenkijoje, atrodo, kad rusinai kitados priešistoriniais laikais buvo pasiekę aukštesnę apšvietą. Jų poezija buvo labiau išstobulinta, labiau susijusi su muzika, kupina švelnios melodijos. Priešingai, lenkai, lužitėnai, vilkai⁷ ir pamarėnai dar nebuvo pasiekę tokio aukšto išlavėjimo, kai jų sistema persiėmė svetimais požiūriais.“*

Nors rusinė noriai kiekviena proga savo dainelę niūniuoja ir laisvai, be jokios minties dainuoja, užkalbinta ir prašoma padainuoti, nepaprastai branginasi: ją apima kažkokia nesuprantama gėda, kažkoks neprotingas drovumas, kažkokia niekuo nepaaiškinama baimė užveria jos burną, o tai liaudies dainų rinkėjams apsunkina galimybę pagausinti jų skaičių ir nors jau tiek daug dainų rinkinių paskelbta, trūksta mums dar bendro tautinio dainyno. Vertinga tai bus knyga, tačiau dar pernelyg ilgai mums jos teks laukti. Pernelyg didelis dainų skaičius kiekvienam papročiui, bemaž kiekvienoje parapijoje kitaip dainuojamų, ir apsimestinė slavų mergelių gėda – pagrindinė to kliūtis. Liaudies dainų rinkėjo pašaukimas sunkus ir labai varginantis. Tas, kas gyvenime nerinko liaudies dainų iš paties jų šaltinio, t. y. kas nesėmė jų iš liaudies lūpų, tas negali suprasti, su kokiais sunkumais ši veikla susijusi ir kokio didelio asmeninio pasiaukojimo reikalauja iš paties rinkėjo.

7
Orig.: „Wilcy“. Kitaip – veletai. Žr. „Wielcy“, *Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, opracowany w Instytucie Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, pod redakcją Gerarda Labudy

i Zdisława Stiebera, t. 6, cz. 2 (V, W), 1980, s. 430–436.

*
Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 198 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Cituojamas garsaus literatūros istoriko, visuomenės veikėjo, pedagogo,

publicisto, leidėjo Mykolo Višnevskio (Michał Wiszniewski, 1794–1865) veikalas. Žr. Michał Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, Kraków, w Drukarni Stanisława Gieszkowskiego, nakładem autora, 1840. Citata patikslinta. – R. G.].

Mykolas Višnevskis rašo, kad toks tyrėjas privalo ne tik būti ypač išsilavinęs, bet ir mokėti paprastų žmonių kalbą, ne tik spindėti mokslingumu, bet ir būti kuklaus būdo ir turėti mažus poreikius. Tačiau atmetus šias moralines sąlygas, dar reikia išsižadėti frako, surduto, plonų marškinių, o kartais net ir batų. Apsiavus kurpes, apsitaisius pilka kaimiška sermėga su lazda rankose klajoti iš kaimo į kaimą, iš pastogės į pastogę, nuo linksmybių iki pramogų, nuo krikštynų iki laidotuvių. Visur sėstis ant vieno suolo, gerti iš vienos taurelės, neretai susidurti su netašytų žmonių stačiokiškumu ir nemaloniais jų poelgiais, kad išklausytum laisvai dainuojamą dainelę, išgautum kokį nors liaudies padavimą, draugiškai kalbantis. Daugelį metų po slavų žemę taip vaikščiojo Zorijanas Chodakovskis⁸, tačiau, kaip pats pripažįsta, kiek patyrė storžieviško elgesio žmonių, su kuriais turėjo bendrauti, kol pamėgino iš šioje srityje surinktos medžiagos patarnauti mūsų raštijai.

Liaudies daina nepaklūsta jokioms meno taisyklėms, neturi nė plastinių formų. Tik nuoširdžiai sudainuota drąsiai gali būti lyginama su visais mokslo ir meno kūriniais. Kaip žvali, sveika ir skaišti mergelė, pačios gamtos išugdyta, atlaiko palyginimą su pasaulio reikalavimų iškankintomis įtartinu gaivumu gražuolėmis, įspraustomis į dirbtinumo formules, kaip kukli lauko gėlė, pasislėpusi laukinėje žolėje, savo nekaltu gaivumu ir spalvomis gali būti lyginama su dirbtinai sukurtomis gėlėmis, kurioms žmogaus ranka, suteikusi puošnių pavidalų, pirmykščio jų grožio žiedadulkes nutrynė, taip ir liaudies poezija raštijos kūrinii akivaizdoje turi pirmenybę. Pastaroji šalia jų liks blyški ir dirbtinė, nes stengiasi tik aną pamėgdžioti. Visi mokslai, ypač literatūra ir istorija, nebuvo plunksnos nė fantazijos pramanas. Jie užgimė žmonėse ir ilgus amžius tarp jų natūraliai gyveno ir kaupėsi be vairo ir krypties. Liaudies daina buvo tautos literatūra, kaip liaudies padavimai ir legendos buvo pirmoji jos istorija.

Pasaka, slavų pasakojimas, – rašo Mickevičius, – skiriasi nuo Rytų ir Vakarų kūrybos. Rytuose, nuolat tobulinta, tapo meno dalyku, Vakaruose, meno nustelbta, beveik visiškai išnyko*. Atsiradus raštijai, kai pradėta kurti naują ir išsamesnę mokslą, kai pradėta popieriuje užrašyti įvykius ir tautos istoriją, liaudies daina ir padavimas tapo archeologijos nuosavybe. Rašytinė literatūra, visiškai nuo jų atsiskyrusi, atsiskyrusi nuo liaudies gyvenimo, atvėrė sau naują kelią. Mūsų krašte nuo vadinamosios Piastų epochos, kai literatūra perėmė krikščionišką formą, romėnų kalboje liaudies daina liko tamsių ir neraštingų žmonių nuosavybe, o labiau išsilavinę žmonės savo mintis ir kūrybą užrašyti ir lavinti visai kitais pavyzdžiais pradėjo. Bėgo amžiai, per kuriuos mokslas, paniekinęs tą natūralų, sklidiną žavesio ir galios šaltinį, ėjo vis toliau savo keliu, nesizval-

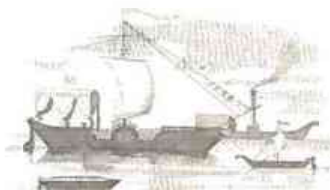
8

Turimas omenyje garsus archeologas, etnologas Zorijanas Dolenga-Chodakovskis (Zorjan Dołęga-Chodakowski vel Adam Czarnocki, 1784–1825), parašęs studiją *O słowiańszczyźnie przedchrześcijańskiej* („Apie ikikriščioniškąją slavianą“), kuri pirmą kartą buvo išspausdinta 1818 m. Žr. Z[orjan] D[ołęga] C[hodakowski], „O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem“, *Ćwiczenia Naukowe*, oddz. li-

teratury, t. 2, w Warszawie, u N[atana] Glücksberga, 1818, s. 3–27; Taip pat žr. Z[orjan] D[ołęga] Chodakowski, *O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem i W[awrzyńca] Surowieckiego zdanie o pismie temże, z dovaniam krótkiej wiadomości o Chodakowskim i korespondencji jego*, w Krakowie, wydanie Ant[oniego] Zyg[munta] Helcla, 1835. Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 307–310.

*

Pisma Adama Mickiewicza, t. 6, s. 68 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Adam Mickiewicz, „Rzecz o literaturze słowiańskiej, wykładana w Kollegium Francuzkiem, rok pierwszy (1840–1841): Lekcja siódma (19 stycznia 1841)“, *Pisma Adama Mickiewicza*, wydanie nowe, znacznie powiększone, t. 6, s. 48. – R. G.]

gydamas į pirmųjų žmogaus įkvėpimų lopšį, paniekinęs liaudies kūrybą. Niekada jau nuo tol iki mūsų laikų, kaip žinome, nei mokslui prireikė, nei mokytiems žmonėms kilo mintis remtis šiais liaudies dvasios turtais. Niekada per šitiek amžių nesiimta pas mus sumanymo rinkti liaudies dainas ir įtraukti jas į rašytinę krašto literatūrą, nors ji buvo tokia galinga liaudies minties saugykla ir svarbiausias kiekvienai tautai atstovaujanti liaudies padermės pamatas. Karolis Didysis, kuris Vakarų barbariškumą stengėsi įveikti ir taikos metu pats mėgo mokslais pasismaginti, steigė mokyklas visai tautai šviesti, savo sūnams mokytojus iš Anglijos kvietė, o mokytais žmonėmis, iš Italijos ir Graikijos pakviestais, pats buvo apsisūpęs ir su jų pagalba steigė pirmąsias mokslo draugijas, apie 800 metus, kaip mums teigia Einhartas⁹, pirmasis įsakė rinkti liaudies dainas, apdainuojančias garsių germanų karių pranašumus*. Lenkijoje Boleslovo Kreivaburnio kapelionui mūsų kronikininkui Galui¹⁰, negalėjusiam rasti pakankamai šaltinių istorijai, pirmajam buvo šovusi mintis rinkti liaudies padavimus ir daineles**. Danijoje XVI a. aptinkame domėjimosi liaudies daina pėdsakų. Andersas Sørensenas Vedelis, Tyho Brahės¹¹ bičiulis, kaupė senovines danų dainas***. Lenkijoje Zigmantų literatūros laikotarpiu Kochanovskio kūrinyje *Sobótka* („Sobotkos“) užtinkame daugybę ištisų eilių iš liaudies dainų¹². Iš to meto dar turime šiandien jau retą Jono iš Vichilivkos brošiūrą, pavadintą *Kiermasz wieśniacki, albo Rozgwara Kmosia z Bartoszem na Zawisłu* („Kaimo kermašius, arba Kūmo pokalbis su Bartošu Zavislyje“), parašytą iš liaudies dainų rinkinio****.

9

Frankų istorikas, Karolio Didžiojo patarėjas ir žymiausias šio valdovo biografijos autorius Einhardas *vel* Eginhardas (apie 770–840).

*

Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 188; Benjamin Fiedrich Hausteine, *Geschichte des Ursprungs und Fortgangs der Deutschen Litteratur*, Wilna, 1819, s. 9 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Mykolo Višnevskio knygos metriką žr. šio leidinio p. 299, išnašą *]. Taip pat cituojamas germanisto, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto adjunkto, mergaičių pensiono Vilniuje savininko, vieno žymiausių Vilniaus masonų Benjamino Fiedricho Hausteino (1778–1836) veikalas. Žr. Benjamin Fiedrich Hausteine, *Geschichte des Ursprungs und Fortgangs der deutschen Litteratur bis auf die neuesten Zeiten, nebst Auszügen aus den Werken der besten deutschen Dichter und Prosaisten*, Wilna: Gedruckt auf

Kosten des Herausgebers bey B[erko] Neumann, 1819. – R. G.].

10

Turimas omenyje seniausios Lenkijos kronikos (*Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*) autorius Galas Anonimas (XI a. antroji pusė – XII a. pradžia).

**

Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 185 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.].

11

T. y. danų astronomo, astrologo, alchemiko Tycho Brahės (1546–1601).

***

Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 188 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.].

12

Poetas bei visuomenės veikėjas, 1564–1570 m. karaliaus Žygimanto Augusto

sekretorius Jonas Kochanovskis (Jan Kochanowski, 1530–1584) ir jo kūrinys *Pieśni świętojańska o Sobótce* („Daina Šv. Jono naktį apie Sobotką“), pirmą kartą išspausdintas 1567 ar 1568 arba 1570–1579 m. Konstantinas Tiškevičius netiksliai nurodo kūrinio pavadinimą.

****

Kazimierz Wójcicki, t. 1, s. 224 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Minimas 1613–1615 m. Krokuvoje išleistas liaudies dainų rinkinys, priskiriamas XVI–XVII a. sandūroje gyvenusiam Jonui iš Vichilivkos *vel* Jonui iš Kijanų (Jan z Wychyłówki *vel* Jan z Kijan). Šios informacijos Tiškevičius sėmėsi iš rašytojo, publicisto, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrojo nario Kazimierz Władysława Wójcickio (1807–1879). Žr. K[azimierz] W[ładysław] Wójcicki, *Historia literatury polskiej w zarysach*, t. 1–4, Warszawa, nakładem Gustawa Sennewalda, w Drukarni J[ózefa] Unger, 1845. – R. G.].

Šie pavieniai rinkiniai – tai ir viskas, kas mus pasiekė iš XVI a. liaudies dainų. Toks darbas netapo poreikiu, liaudies daina nepaplito ir netapo raštijos sistemos formule. Nuostolis, neatlyginamas nuostolis, kad Zigmantų literatūros epochoje, kai mūsų valstiečių gyvenimas buvo laisvesnis ir labiau pasiturimas, taigi ir jų mintis, laisviau sklisdama, buvusi poetiškesnė, kai žemės savininkai artimiau su kaimo žmonėmis buvo susiję ir glaudesnį nei mes broliškumo ryšį su jais palaikė, Kochanovskis ir kiti to amžiaus poetai nebuvo įkvėpti nuoširdžios minties rinkti liaudies dainas ir padavimus. Jeigu tai būtų padaryta, jau nuo tol turėtume platų liaudies dainų dainyną, kuriame kaip veidrodyje būtų galima pamatyti tikrą anų laikų liaudies gyvenimo tiesą, jo paslaptis, liūdesį ir džiaugsmą ir tokį gyvenimą palyginti su dabartiniu mūsų žmonių moraliniu nuopuoliu. Kaip XVI a. danų rinkėjas¹³ dėl įdomumo jam draugiškam ponui¹⁴ jas kaupė, taip ir du mūsų Zigmantų laikų poetai su fantazija, vien tik savo kūrybai liaudies daineles panaudojo.

Visa liaudis po senovei dainavo savo dainą, bet visuomenė jos klausė abejingai dar du amžius – nes niekam, kaip matome, iš mūsų rašytojų nebuvo švystelėjusi mintis kreiptis į šį didįjį šaltinį. XVII a. tik vienas keliaujantis svetimšalis, važiuodamas per Lietuvą, užrašo lietuvių liaudies dainas. Tas keleivis – tai 1689 m. į Maskvą vykęs Ahasveras Brandas¹⁵. Jo kelionės aprašyme yra užrašytų dainų, kurios pavadintos lietuviškomis. Svetimšalis, vykstantis per jam svetimą kraštą, visai nemokėdamas kalbos, nė vietovės nepažinodamas, kažkokias liaudies giesmes klaidingai iškraipytą kalbą užrašė ir jas lietuviškomis pavadino. Tos dainos, kaip pastebi ponas Rėza¹⁶, anaipol negali būti laikomos lietuviškomis*. Tik baigiantis XVIII a. pradėjo šiek tiek stipriau plisti mintis, kad liaudies dainas reikia rinkti. 1780 m. Novikovas, Pračas, Kašinas, Kalatilinas ir Kirijevskis rinko didžiarusių dainas¹⁷. XIX a. pradžioje ši mintis, tarytum visai naujos literatūros sampratos pranašė; sampratos, kuria taip galingai pasižymėjo šio šimtmečio pradžia, jau ima smarkiau vystytis ir palengva įgyja atitinkamą pobūdį. Jau 1800 m. jaunasis Ignacijus Šidlovskis, vėliau pagarsėjęs savo įžymiu poeto

13 Konstantinas Tiškevičius mini danų istoriką, dainų rinkėją Andersą Sørenseną Vedelį (1542–1616). Šią informaciją, kaip ir ankstesnę, Tiškevičius perpasakojo iš Mykolo Višnevskio veikalų. Žr. Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 188. Sic! Tiek Višnevskis, tiek juo sekdamas – ir Tiškevičius Vedelio pavardę itin iškraipė: „Andrzej Wedel Soffersen“. Šioje knygos laidoje klaida ištaisyta.

14 T. y. Tycho Brahei.

15 Konstantinas Tiškevičius rašo apie vokiečių diplomatą, etnologą Johanną Arnoldą von Brandą (1647–1691), 1673–1674 m. (sic!) su diplomatine

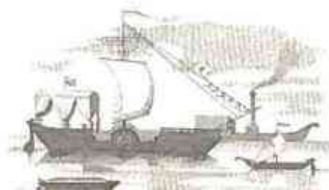
misija vykusį į Maskvą per Kuršių neriją, Klaipėdą, Palangą, Rygą, o vėliau aprašiusį lietuvių papročius (vestuves, krikštynas, aprangą, maistą ir kt.) bei pateikusį Mažosios Lietuvos liaudies dainų fragmentų lietuvių kalba. Tiškevičius, sekdamas Juozapu Ignacijumi Kraševskiu, o šis – Liudviku Gedimynu Martynu Rėza (plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 317), klaidingai nurodo Brandos vardą ir kelionės į Maskvą metus. Žr. Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 297; Žr. L[udwig] J[edemin] Rhesa, „Betrachtung über die litthausischen Volkslieder“, *Dainos oder Litthausische Volkslieder gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext*

herausgegeben von L[udwig] J[edemin] Rhesa, Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1825, s. 324.

16 T. y. Liudvikas Gediminas Martynas Rėza.

* Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 297 [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 15, išnašą 59. – R. G.].

17 Turimi omenyje rusų liaudies kūrybos rinkėjai ir leidėjai: žurnalistai, istorikai,

talentu, renka ir užrašo liaudies papročius ir liaudies dainas Minsko gubernijos Barysavo apskrityje, savo gimimo vietoje – Ainos parapijoje¹⁸.

Per paskutinį Lenkijos padalijimą Varšuva ir nemaža krašto dalis, dabar įeinanti į Lenkijos Karalystę, buvo patekusi į Prūsijos rankas. Prūsijos valdžia, nusprendusi, kad ši Lenkijos dalis visam laikui atiteko jos nuosavybėn, pradėjo sistemingą jos reformą. 1801 m. Varšuvoje pradėtas leisti periodinis leidinys, pavadin-tas *Blätter aus Südproussen* („Pietų Prūsijos laikraštis“). Šis laikraštis savo veiklą pradėjo taip kreipdamasis į užimtą kraštą: „Po trečiojo Lenkijos padalijimo, kai nė viena žemės pėda jau lenkiška nesivadina, tauta vis tiek tiesiogiai nėra išnaikinta. Lenkų žemė yra tik supjaustyta, o kalba ir papročiai dar gyvi, nors ir imtasi veikliausių ir tikriausių priemonių sujungti lenkų tautą su mūsų, ir, jeigu tas sumanymas pasiseks, nepraeis ir pora kartų, kai aukščiausiose klasėse ta kalba ir tie papročiai išblės [...] Mokykla turi daugiausia reikšmės tautos charakteriui pakeisti, jei tik mokytojai suvokia savo pašaukimą“*. Ir toliau, savo reikalą dėstydamas,

visuomenės veikėjas Nikolajus Novikovas (Николай Иванович Новиков, 1744–1818), čekų kilmės rusų kompozitorius Ivanas Pračas (Иван Прач *vel* Johann Gottfried Pratsch *vel* Jan Bogumir Práč, apie 1750–1818) bei mažiau žinomi etnografai – Afanasijus Kalatilinas (Афанасий Григорьевич Калатилин, ? – 4-asis dešimtmetis) bei Ivanas Kirejevskis (Иван Васильевич Киреевский). Konstantino Tiškevičiaus minimo Kašino identifiкуoti neravvyko, nors rusų tautosakai nuopelnų turi net trys asmenys tokia pavarde. Žr. *Русские фольклористы: библиографический словарь, отв[етственные] ред[акторы] Т[атьяна] Г[ригорьевна] Иванова и А[ндрей] Л[ьвович] Топорков*, Москва: Пробел-2000, 2010, c. 78. Tiškevičiaus pateiktą informaciją plg.: Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 188.

18
Konstantinas Tiškevičius mini savo kraštietį, Minsko gimnazijos ir Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinį, publicistą, literatūrologą, pedagogą, poetą, vertėją, visuomenės veikėją, masoną ir šubravcą Ignacijų Šidlovskį (Ignacy Szydłowski, 1793–1846) ir 1819 m.

anonimiškai žurnale *Tygodnik Wileński* („Vilniaus savaitraštis“) paskelbtą jo publikaciją. Žr. [Ignacy Szydłowski], „Obrzędy weselne ludu wiejskiego w gubernii mińskiej, w powiecie borysowskim, w parafii haieńskiej, obserwowane w latach 1800, 1^{szym} i 2^{gim}, z niektóremi piosnkami i ich zwyczajną notą“, *Tygodnik Wileński*, 1819, t. 7, s. 1–18, 81–104. Išsamią Šidlovskio gyvenimo ir kūrybos apybraižą žr. „Ignacy Szydłowski“, [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyszkiewicz etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiaich i ubiorach ludu, gustach, zabobonach i t. d.*, s. 277–286.

Šidlovskis buvo žinomas ir kaip poetas, pirmą kartą Vilniaus spaudoje debiutavęs dar 1815 m. Žr. Ignacy Szydłowski, „Szczęście i pokój. Oda pisana w czasie wojny roku 1812“, *Dziennik Wileński*, t. 2, 1815, s. 447–452. Nuo šiol buvo vienas produktyviausių poetų, ypač garsėjo originaliais sekimais bei vertimais. Žr. Ignacy Szydłowski, „Kalmar i Orla. Poema Ossyana“, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 2, s. 57–68; Ignacy Szydłowski, „Pieśń bardów“, ten pat,

p. 68–69; Ignacy Szydłowski, „Paryzina, powieść historyczna z dzieł Lorda Bayrona“, ten pat, 1822, t. 3, p. 197–215; Ignacy Szydłowski, „Giaur, ułamki z powieści tureckiej“, ten pat, p. 400–418; 1823, t. 1, s. 51–63 ir kt. Rašė ir literatūrologijos klausimais. Žr. Ignacy Szydłowski, *Przykłady stylu polskiego, w rozmaitych rodzajach wymowy i poezji zebrane i ułożone*, t. 1: *Proza*, Wilno: Jozef Zawadzki własnym nakładem, 1827. Jau kiek vėliau brandžiausi Šidlovskio vertimai pasirodė ir atskira knygele. Žr. *Paryzina. Kalmar i Orla. Dwa poemata z dzieł Lorda Bajrona*, przekład Ignacego Szydłowskiego, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1834. Išsamią Šidlovskio kūrybos bibliografiją žr. „Ignacy Szydłowski“, s. 277–283.

* „Nach dreimaliger Theilung Polens, da kein fussbreiter Strich ferner Polen heissen kann, ist die Nation nicht unmittelbar annullirt. Nur das polnische Land ist zerschnitten. Sprache und Sitten der Polen leben noch, obwohl man eines Theils die sichersten Mittel ergreift zu einer allmäligen Verschmelzung der polnischen Nationalität mit der unsern, und wenn es damit glücklich, kaum ein paar Generationen

redaktorius kviečia to krašto gyventojus patiems prie šio sumanymo energingai prisidėti. Galop visus ragina rinkti liaudies dainas ir padavimus. Taigi pirmoji sisteminga mintis ir pirmasis suvokimas, kad mūsų krašte reikia rinkti liaudies dainas, kilo kur kas daugiau išsilavinusių, tačiau mūsų visada nekenčiamų vokiečių galvose. Toks laikraščio kreipimasis, toks atviras mūsų tautai pražūtingų naujos valdžios pagrindų atskleidimas, savaime aišku, rinkti liaudies dainų nieko neįtikino ir niekam nepatiko. Atvirksčiai, buvo pasipiktinta. Net ir Brodziński¹⁹, kuris pats tiek jautrių dainų sudainavo, kuris taip perprato žmogaus širdį, kuris kraštą ir viską, kas sava, mylėjo taip aistringai, kuris vėliau grįžo prie liaudies dainos ir ją įvedė į poeziją, tasai Brodziński Prūsijos laikraščio kreipimąsi suprato kaip tautos garbės įžeidimą. Tad savo raštuose su pasipiktinimu pareiškia: „Užuot skleidę savo bendrapiliečiams žinias apie literatūrą ir istoriją tautos, kuri kitados svetimuosius globojo, jų kalbą ir tikėjimus gerbė, ragina tik siuntinėti liaudies dainas, tarsi užgroboje laukinės tautos provincijoje.“*

Ar tai vokiečių numestas grūdas pradėjo augti ir pataikė įtikinti veikliausią to laiko vyrą, ar galbūt mintis, kurią laiko poreikiai išskėlė, pati savaime atsirado ir, pradėjusi bręsti, atkreipė autoritetinę protą į padavimą ir liaudies dainą, – tai atspėti sunku. Pakanka to, kad vyras, žinomas pilietiška meile kraštui, plataus išsilavinimo žmogus Hugo Kolontajus, tuo laiku įkalintas Olomouce²⁰, 1802 m. liepos 15 d. savo leidėjui Krokovoje Janui Majui²¹ rašytame laiške mintį apie poreikį rinkti liaudies papročius, padavimus ir dainas išsako taip: „Tačiau didžiąja dalimi kūriniai, kokius turime, – rašo Kolontajus iš savo įkalinimo vietos, – apima tik bajorų papročius. Didieji miestai ir turtingi žmonės visoje Europoje mažai tarpusavyje skiriasi, jų papročiuose esama beveik visuotinio vienodumo, už tai daugiausia esame skolingi vienai religijai ir vienam auklėjimui. Tačiau,

vorüber gehen möchten, wenn schon jene Nationalform in den oberen Ständen ganz verwischt sein wird [...] Die Epoche der Schulzeit ist die bedeutenste für die Umformung des Nationalcharakters, wenn die dabei angeletzten Lehrer ihre Kunst verstehen“ (S. 33–35) [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Vilniaus bibliotekose šio periodinio leidinio rasti nepavyko. – R. G.].

19

Turimas omenyje poetas, literatūros kritikas, vertėjas, filosofas, pedagogas, publicistas, visuomenės veikėjas, žymus masonas Kazimierz Brodziński (1791–1835). Brodziński kūryba dar populiarsnė tapo po mirties, kai Vilniuje buvo išspausdinti jo raštai. Žr. *Dziela Kazimierza Brodzińskiego, wydanie zupełne i pomnożone pismami dotąd drukiem nieogłoszonych*, t. 1–10,

Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1842–1844. Šią kūrybos rinktinę pagal Brodziński rankraštinių palikimą pagal Brodziński rankraštinių palikimą spaudai parengė jau minėtas Dominykas Cezarijus Chodzka (žr. šio leidinio p. 11, išnašą 36). 1845 m. Chodzka parašė ir išsamią Brodziński biografiją. Žr. *Wzmianka o życiu i pismach Kazimierza Brodzińskiego, którą z zebranych w jedno wspomnień skreślił Dominik Cezary Chodźko*, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, księgarza i typografa szkół Białor[uskiego] Nauk[owego] Okr[ęgu], 1845. Plačiau apie tai žr. Reda Griškaitė, „Domininkas Cezarijus Chodzka – Simono Daukanto kolega“, *Archivum Lithuanicum*, t. 5, 2003, p. 268.

*

Kazimierz Brodziński, *Pisma rozmaite*, t. 1 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Kazimierz Brodziński, *Pisma roz-*

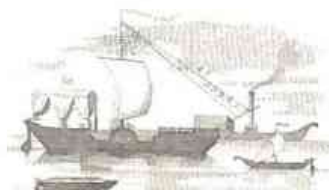
maite, t. 1, w Warszawie, w Drukarni Józefa Węckiego, nakładem autora, 1830, s. 31–32, przyp.* Tiškevičius leidinio puslapį nurodyti užmiršo. – R. G.].

20

Olomoucas – miestas Čekijos rytuose. Į Šventąją Romos imperiją Hugo Kolontajus buvo priverstas emigruoti 1792 m., kai parodė atvirą nepritarimą Targovicos konfederacijai. Apie Kolontajų taip pat žr. šio leidinio p. 6, išnašą 16.

21

Konstantinas Tiškevičius rašo apie Hugo Kolontajaus bičiulį, Krokovo leidėją, spaustuvininą, redaktorių Janą Mayų vel Majų (1761–1831). Sic! Konstantinas Tiškevičius neteisingai nurodė pavardę – „Janas Majeris“. Šioje knygos laidoje klaida ištaisyta.

norėdami rasti mūsų papročiuose žinių apie pradines tradicijas ir panašumą į senąsias tautas, turime pažinti žmonių papročius visose provincijose, vaivadijose ir apskrityse. O ypač: 1) jų kalbos arba vienos kalbos tarmių skirtumus, 2) drabužių – ne tik jų sukirpimo, bet ir spalvų skirtumus, neturime iš akių išleisti nė vienos jų detalės, 3) kiekvieną vestuvių, krikštynų, laidotuvių paprotį gerai išnagrinėti, nes, nors tuos papročius mūsų religija suvienodino, vis dėlto visur dar kas nors iš senųjų papročių išliko – čia turiu omenyje linksmumą, liūdesį ir t. t., 4) apie liaudies šventes, susijusias su metų laikais; apie jų muziką, muzikos instrumentus, apie metines puotas arba mūsų liaudies saturnalijas ir bakchanalijas; apie dainas – linksmas, religines, gedulingas, istorines ir tas, kurias vaikams prie lopšio dainuoja, apie pasakas ir istorijas, 5) apie kankles ir prietarus, kaip sako, o iš tikrųjų apie išlikusius kai kuriuos senojo pagonių tikėjimo papročius, pavyzdžiui: apie Jonines, dienas susilyginus su naktimi, ir t. t., 6) apie išvaizdą ir veido bruožus, 7) apie maisto gaminimą ir jo uždarus; apie būstus, statybos būdus, apie įrankių gamybą gyvenimo patogumui, 8) apie gyvulininkystę ir žemdirbystę, 9) apie liaudies rankdarbius, 10) apie įpročius ir ydas, 11) apie ypatingas ligas ir būdus, kaip liaudis gelbsti ligonius²². Toks veikalas be galo būtų naudingas, pirma, paaiškinti mūsų pirmykštei istorijai; antra, duoti atsakymui į tūkstančius šmeižtų ir juodinimų svetimųjų rašytojų; trečia, tikram patvirtinimui būsimosioms kartoms, kokia buvusi mūsų liaudies papročių būklė prieš esmines permainas.²³²⁴

Vėliau Samuelis Bogusławas Lindė²⁵, rengdamas lenkų kalbos žodyną, ragino, kad jo darbui papildyti būtų renkami žodžiai iš kasdienės žemdirbių, amatininkų, sielininkų, medžiotojų ir t. t. vartosenos bei idiomos.

22

Šioje citatos vietoje praleistas ištisas laiško fragmentas: „Tas, kas norėtų imtis tokio veikalo, turėtų: *pirma*, iširti, kaip anksčiau buvo ir kaip dabar aprašomi kitų tautų papročiai; *antra*, užmegzti plačią korespondenciją su visomis Lenkijos dalimis, kad būtų surinkta kuo tiksliausia informacija apie dabartinius visų to krašto tautų papročius, o jeigu įmanoma – gauti gerus piešinius visų tų objektų, kuriuos nepakanka tik aprašyti, bet reikia ir pamatyti, skaitytojams vario raiziniuose pateikti. Jo plunksna neturi būti poetiška, tačiau stilius neturi būti ir pompastiškas – reikia stengtis tą medžiagą pateikti įdomiai ir patraukliai, su tam dalykui priderančiais komentarais“ (Orig.: „Ktoby się chciał podić napisać takowe dzieło, ma on sobie zadać pracę: *naprzód*: aby się dobrze rozpatrzył, iak dawni i teraznieysi opisywali obyczaie innych ludów, *powtóre*: ułożyć korespondencyą obszerną po wszystkich częściach Polski dla zasiągnie-

nia iak naydokładnieyszej wiadomości o obyczaiach aktualnych wszystkich ludów tego kraiu, a gdyby można dostania dobrych rysunków tych wszystkich objektów, które nie dość iest opisać, ale ie trzeba widzieć i czytelnikom w kopersztynchach przedstawić; pióro iego nie powinno być poetyczne, ani nadętego stylu, wszelako powinienby on starać się oddać te materyą w sposób interessuiący i przyiemny, z uwagami do przedmiotu stosownemi.“ Žr. „List H[ugona] K[ołłątaja], do T[Sic]! Korektūros klaida, turėtų būti: „J“, t. y. „Jana“. – R. G.] M[aya] z Ołomuńca dnia 15. Lipca 1802 pisany“, *Pamiętnik Warszawski*, 1810, nr. 4 (30 kwietnia), s. 39–40.

23

T. y. prieš Lenkijos ir Lietuvos valstybės žlugimą.

24

Kaip minėta (žr. šio puslapio išnašą 22), šis Hugo Kolontajaus laiškas buvo pa-

skelbtas leidinyje *Pamiętnik Warszawski* („Varšuvos dienoraštis“). Po devynerių metų jo fragmentas buvo išspausdintas ir Vilniuje, žurnale *Tygodnik Wileński*, redakcijos prieraše jau minėtam Ignacijaus Sidlovskio rašiniui. Žr. [Ignacy Szydłowski], „Obrzędy weselne ludu wiejskiego w gubernii mińskiej, w powiecie borysowskim, w parafii haieńskiej, obserwowane w latach 1800, 1^{szym} i 2^{szym}, z niaktóremi piosnkami i ich zwyczajną notą“, s. 83–85, przyp. 1. Šiandien sunku pasakyti, kurį leidinį cituoja Konstantinas Tiškevičius, tačiau, kaip jau įsitikinome anksčiau (žr. šio puslapio išnašą 22), Kolontajaus mintis perteikė nepreciziškai, todėl citata sulyginata su originalu ir patikslinta.

25

Konstantinas Tiškevičius mini garsųjį leksikografą, pedagogą ir bibliotekininką Samuelį Bogumiłą Lindę (1771–1847), šešiatomio veikalo *Słownik języka polskiego* („Lenkų kalbos žodynas“) autorių.

„Šioje srityje, – rašo jis, – ypač didelės galimybes pasireikšti turėtų turėti stambių dvarų savininkai.“²⁶ Visa tai buvo minties sėklos, kurios veltui nežuvo, o palengva tobulėdamos ir vienydamosi turėjo kada nors sustiprėti ir išaugti į tą moralinio būtinumo medį, kuris, drąsiai iškėlęs šakas, jau mūsų dienomis išleido tokias plačias atžalas po visą slavų gentį. 1804 m. Kvitka Maskvoje išleido rusų pasakas ir istorijas, 1814 m. pakartotinai išspausdintas su priedais²⁷. 1806 m. Vilniaus katedros prelatas kunigas Bogušas renka lietuviškas dainas ir su vertimu į lenkų kalbą paskelbia spaudoje²⁸. Neverta čionai praleisti tos pastabos, kad lietuviška daina mūsų šimtmetyje buvo įvertinta ir rado savo rinkėjų anksčiau už lenkišką dainą, kadangi tik 1812 m. matyti pirmieji lenkiškų dainų rinkimo ženklai – rinkti pradėta maloningajam Kijevo vyskupui Kasperui Cieciszowskiui²⁹ įsakius. Nors šio rinkimo prie liaudies poezijos priskirti neįmanoma, nes vyskupo valia vykdyta netinkamu būdu, nurašant iš lenkų autorių tautines ir kaimo dainas, vis dėlto šis leidinys gali būti vertinamas kaip tuo atžvilgiu tobulėjančios minties išraiška³⁰.

1814 m. Vukas Stefanovičius Karadžičius³¹ išleido savo pirmąjį serbų dainų rinkinį, kurį vėliau praplėtė iki keturių tomų. Serbijoje liaudies dainų dainavimu paprastai verčiasi senos, aklos moterys, tad, kai atmintis jau apgauna, liaudies dainų rinkėjui sunku iš tokio šaltinio taisyklingai užrašyti. Mergelės nė už ką ten jų nedainuoja iš gėdos, kad jų senomis bobomis nepalaikytų. Tad vienintelis liaudies dainų šaltinis Serbijoje – maži vaikeliai, tačiau remtis netiksliai jų dainavimu taip pat tikrai negalima. Karadžičius, rinkdamas liaudies dainas Serbijoje, susidūręs su tokiais sunkumais, ėmėsi kitos priemonės. Tą rinkinį, kuriuo jis apdovanojo raštiją, jam padiktavo, kaip pats prisipažįsta, pagal profesiją trys galvažudžiai. Pirmasis buvo kažkoks rapsodas³², herojišes

Žr. Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, w Warszawie, w Drukarni xx. Pijarów, t. 1–6, 1807–1814. Šis veikalas Lindei atnešė ir tarptautinį mokslinį pripažinimą. Apie šį žodyną buvo daug rašoma ir to meto Vilniaus spaudoje. Žr. „O wyjściu szóstego i ostatnego tomu *Słownika języka polskiego* Pana Linde“, *Dziennik Wileński*, t. 1, 1815, s. 297–299 [rašinio autorius nenurodytas]; Filip Neryusz [Golański], „*Słownik języka polskiego*, przez M. Samuela Bogumiła Linde i t. d“, ten pat, t. 2, p. 287–318, 526–573. Svarbu ir tai, kad paskutiniojo, šeštojo, Lindės žodyno tomo leidybą finansiskai parėmė jau minėtas Konstantino Tiškevičiaus giminaitis Vincentas Tiškevičius (apie jį žr. šio leidinio p. 174, išnašą 28). Žr. „O wyjściu szóstego i ostatnego tomu *Słownika języka polskiego* Pana Linde“, s. 299. Ne mažiau populiari buvo ir antroji šio veikalo laida. Žr. Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka*

polskiego, wydanie drugie, poprawne i pomnożone, staraniem i nakładem Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, t. 1–6, Lwów, w Drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854–1860.

26 Šios citatos šaltinio išsiaiškinti nepavyko.

27 Konstantinas Tiškevičius turi omenyje ukrainiečių rašytoją ir dramaturgą Grigorijų Kvitką-Osnovjanenką (Григорий Квитка-Основьяненко, 1778–1843).

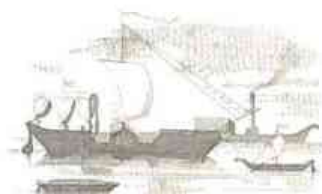
28 T. y. Pranciškus Ksaveras Bogušas. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 18, išnašas 65 ir 66. Minėtas Bogušo paskelbtas dainas žr. *O początkach narodu i języka litewskiego*, rozprawa przez Ksawera Bohusza, s. 159–195.

29 Turimas omenyje Kijevo (nuo 1785 m.) ir Lucko–Žytomyro (nuo 1798 m.) vyskupas, Mogiliavo arkivyskupas (nuo 1827 m.) Kasperas Kazimierz Cieciszowski (1745–1831).

30 Koks tai rinkinys, nustatyti nepavyko. Plg.: Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 187.

31 Konstantinas Tiškevičius mini žymųjį serbų kalbininką, tautosakininką, istoriką, pirmosios serbų kalbos gramatikos autorių Vuką Stefanovičių Karadžičių (Вук Стефановић Караџић, 1787–1864).

32 Rapsodas – senovės graikų keliaujantis epinės poezijos atlikėjas, kuris per puotas ar šventes rečitatyvu atlikdavo įvairių poemų, ypač Homero, ištraukas.

poezijos ir romansų dainius, kitados – pirklys, paskui – plėšikas, galiausiai – žmogus, paskendęs skurde. Užsidirbdavo pragyvenimui nešiodamas į miestą malkas. Karadžičius atskleidė tą jo gebėjimą, ištraukė jį iš skurdo ir įkurdino vienuolyne. Ten Karadžičiui jis daugiau kaip šimtą herojinių dainų fragmentų padiktavo ir daugybę liaudies dainų, klaidingai užrašytų, atitaisė ir patikslino. Serbijoje kilus revoliucijai³³, dainininkas vienuolyną paliko, įstojo į nacionalinę kariuomenę ir žuvo mūšyje su turkais. Antrasis buvo irgi senas, randuotas ir suluošintas plėšikas, vardu Milimas. Karadžičiui paprašius, surastas ir atvestas į valdančiojo tuo laiku kunigaikščio Milošo³⁴ dvarą, nedaug prisidėjo prie to liaudies dainų rinkinio, nes būdamas keistuolis ir užgaidus, nediktavo jų žodis po žodžio, bet tik dainavo dainas nesustodamas ir jas teko gaudyti ir užrašinėti tik dainuojant. Galiausiai, kai dvare iš jo dainininko profesijos pasišaipyta, paspruko taip gerai, kad daugiau jo rasti jau nebepavyko. Trečiasis rapsodas, kuris apie 1820 m. praturtino Karadžičiaus dainų rinkinį, pagal profesiją irgi buvo galvažudys, įkalintas už moters nužudymą. Mickevičius savo slavų literatūros paskaitose Karadžičiaus serbų dainų rinkinį smulkiai išnagrinėjo ir daugelio jų turinį išsamiai pateikia*.

Iš Karadžičiaus užrašytų liaudies dainų ir padavimų Milutinovičius sukūrė tragediją³⁵. Tos tragedijos turinį sudaro ištraukos iš liaudies dainos apie mūšį Kosovo lauke, nuo kurio datuojamas serbų karalių dinastijos žlugimas³⁶. Serbijos epopėja – nieko daugiau kaip pralaimėjimų ir nelaimių istorija ir savo didvyrių šlovės vaizdavimas. Šios tragedijos tonas visiškai nužemintas iki liaudies supratimo, o tai pelnė jai populiarumą ir garantavo slavų tautose didelį pasisekimą jos autoriui³⁷.

Tuo laiku, kai pavieniui, tingiai, kur ne kur, kaip matome, rinkta žmonių dainos ir padavimai, liaudies dainai brėško iškiliausias laikotarpis, kuris turėjo išvesti ją iš slaptvietės ir iškelti iki ypatingos pagarbos. Prie jos tyliai darbavosi anuo laiku literatūros srityje dar nežinomas žmogus, nuo kurio proto ir literatūrinio darbo turėjo prasidėti nauja mokykla, istorijoje – naujas požiūris į mokslą. Tas žmogus buvo Zorijanas Dolenga-Chodakovskis³⁸. Prieš savo valią kareivis Omske, paskui – adjutantas puskarininkis maršalo Davouto³⁹ korpuse,

33

T. y. per vadinamąjį antrąjį serbų sukilimą prieš Turkijos valdžią 1815 m., kuriam vadovavo kunigaikštis Milošas Obrenovičius (Михаило Обреновић, 1780–1860).

34

Kunigaikščio Milošo Obrenovičiaus. Šis kunigaikštis buvo Vuko Stefanovičiaus Karadžičiaus globėjas, skatino jį rinkti serbų folklorą.

*

Pisma Adama Mickewicza, t. 6, s. 268 (Lekcja 21) etc. [Konstantino Tiškevičiaus priedas. Žr. Adam Mickiewicz, „Rzecz o literaturze słowiańskiej, wykładana w Kollegium Francuzkiem,

rok pierwszy (1840–1841): Lekcja dwudziesta pierwsza (12 marca 1841)“, *Pisma Adama Mickewicza*, wydanie nowe, znacznie powiększone, t. 6, s. 267–284. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Vuko Stefanovičiaus Karadžičiaus rinkinio dainas Adomas Mickevičius analizavo ne tik Tiškevičiaus nurodytame puslapyje ir ne tik šioje paskaitoje. – R. G.]

35

Turimas omenyje serbų poetas Simonas Milutinovičius (Сима Милутиновић, 1791–1848).

36

Kosovo mūšis įvyko 1389 m. birželio 28 d. Kosovo lauke – kalnų įduboje tarp Koponiko ir Šar Planinos kalnagūbrių. Mūšyje

serbų kariuomenė skaudžiai pralaimėjo turkams, Serbija tapo Osmanų imperijos vasale.

37

T. y. Simonui Milutinovičiui.

38

Apie jį žr. šio leidinio p. 300, išnašą 8.

39

Turimas omenyje vienas žymiausių Napoleono I karo vadų, maršalas Louisas Nicolasas Davout *vel* Davoust (tikr. Louis-Nicolas d'Avout, 1770–1823).

su sąjungininkų kariuomene žygiavo į Rusiją. Kai pasibaigė didieji Napoleono⁴⁰ karai, nesiryždamas grįžti į gimtąją žemę, apsigyvena Galicijoje. Neturėdamas nuolatinio darbo, nusprendžia pasišvęsti slavianos⁴¹ tyrimams, ieškodamas jiems medžiagos liaudies padavimuose. Su sermėga, su maisto krepšiu ant pečių, skurdžiai ir prastai misdamas, penkerius metus Chodakovskis klajoja iš kaimo į kaimą, iš miestelio į miestelį, nuolat bendrauja su liaudimi jos puotose, apeigose, pasilinksminimuose, renka padavimus, užrašo apyrbūių vardus, piešia karinius gynybinius įtvirtinimus, kasinėja senkapius, renka liaudies dainas. Pirmasis šių Chodakovskio klajonių rezultatas buvo kupinas gyvenimo veikalas apie ikirikščioniškąsias slavų tautas, parašytas 1818 m., kurį Zygmuntas Helcelis⁴² sykiu su Surowieckio⁴³ atlikta jo analize 1835 m. išspausdino leidinyje *Kwartalnik Lwowski* („Lvovo kvartalinis žurnalas“). Šiame kūrinyje autorius pirmasis atkreipė dėmesį į liaudies dainas, jų svarbą. Iš jų kildino pirmąją grožio paslaptį. Tais pačiais metais Chodakovskis sudarė platų kelionės po Rusiją planą, su kuriuo, tarpininkaujamas Pulavų⁴⁴, pakviestas Rusijos mokslų mecenato kanclerio Rumiancevo⁴⁵, persikėlė į Sankt Peterburgą. Kancleris, sužinojęs apie naudingus Chodakovskio ketinimus, pristato jį imperatoriui Aleksandrui I. Chodakovskio mokslinių kelionių po Rusiją planą, Karamzino⁴⁶ kuo palankiausiai priimtą, pristatytą liaudies švietimo ministro, monarchas patvirtina. Šis planas buvo išspausdintas 1820 m. Chodakovskis įdarbinamas Liaudies švietimo ministerijoje, gauna tam skirtus pinigus ir leidžiasi į ketverių metų kelionę po Rusiją. Chodakovskio kelionės ir mokslinių darbų planas buvo pernelyg platus, kad jį tokia apimtimi, kokia buvo išplėtotas, per trumpą laiką vieno žmogaus jėgomis būtų galima įgyvendinti. Dėl to kai jo laišakai, siunčiami iš kelionės, atitrūkę, ryšio tarpusavyje neturėdami, o dažnai senų pažiūrų ir mąstymo žmonių nesuprasti, nesulaukė sostinės mokslininkų atjautos, Chodakovskio darbų įvertinimas atiduotas Kalaidovičiaus teismui⁴⁷. Kai šis mokslininkas juos pripažino visiškai nenaudingais, valdžia nusprendė piniginę paramą Chodakovskiui sulaikyti. Taip mūsų nenuilstančiam keliautojui nutrūko plačių darbų eiga, jis jų nebaigė. Dėl šios priežasties nebuvo apibendrinti ir moksliniai Chodakovskio tyrimai – paskelbti tik atskiromis dalimis arba likę rankraščiais, tesudaro plačią ir turtingą slavianos medžiagą. Netrukus Chodakovskis pasimirė privačioje tarnyboje Tverės gubernijoje Pokrovsko kaime 1825 m. lapkričio 17 d. Kaip karys, kuris paskutinėmis savo gyvenimo akimirkomis mintimis grįžta prie vėliavos, po kuria už savo kraštą kovojo, taip ir mokslininkas Chodakovskis – ištikimas savo idėjai, iki paskutinių gyvenimo metų laisvomis valandomis

40 Napoleono I.

41 Orig.: „Badaniom nad słowiańszczyzną“. Tiškevičius, kaip ir jo amžininkai, šį žodį suprato plačiai – kaip slavų kalbų, jų etnologijos, mitologijos ir istorijos tyrimus.

42 Galicijos visuomenės veikėjas, teisės istorikas, leidėjas Zygmuntas Helcelis (1808–1870).

43 Konstantinas Tiškevičius mini žymų to meto visuomenės veikėją, švietimo ideologą, ekonomistą, publicistą ir pedagogą Wawrzyniecą Surowieckį (1769–1827).

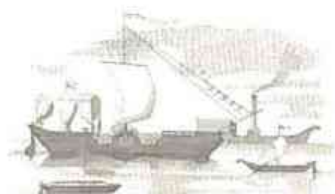
44 T. y. tarpininkaujamas kunigaikščių Čartoriskų, kurių giminės rezidencija buvo Pulavai prie Vyslos.

45 Žymiojo Rusijos politinio veikėjo, valstybės kanclerio, mecenato, kolekcinin-

ko Nikolajaus Rumiancevo (Николай Петрович Румянцев *vel* Румянцов, 1754–1826).

46 Nikolajaus Karamzino. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 36, išnašą*.

47 Vieno iš vadinamojo Nikolajaus Rumiancevo rato veikėjų, archeologo, filologo, publicisto Konstantino Kalaidovičiaus (Константин Федорович Калайдович, 1792–1832).

nuo darbų, kurie jam duoną kasdienę teikė, pasišvenčia mokslui, užrašinėja savo mintis, dalijasi abejonėmis, kaupia medžiagą. Kai mirtis jį šį darbą dirbant ištiko, liko daugybė padrikos, bet vertingos medžiagos slaviano darbams. Chodakovskio raštai buvo rašyti daugiausia rusų kalba, lenkiškai parašė tik du kūriniai: vieną išspausdino leidinyje *Pamiętnik Lwowski* („Lvovo dienoraštis“), kitą – leidinyje *Ćwiczenia Naukowe* („Mokslo pratybos“)⁴⁸. Dar lenkiškai sudarė asmenvardžių, piliaviečių ir kaimų pavadinimų žodyną. Šis žodynas iki šiol dar neišspausdintas. Vieną iš jo nurašytų egzempliorių turi Mokslo draugijos biblioteka Vilniuje⁴⁹. Chodakovskis paliko daug rankraščių ir galybę, kaip jau sakėme, nesutvarkytų, neištaisytų ir visiškai atskirų užrašų, tarpusavyje nesusijusių. Jie buvo renkami įgyvendinti dideliame moksliniam planui, kurio jam įvykdyti nebuvo leista ir kurio atlikimas netgi būtų viršijęs jo jėgas. Todėl ir nenuostabu, kad tie užrašai tarpusavyje nesusiję. Jau daug matėme surinktų ir viešai paskelbtų duomenų apie Zorijano Chodakovskio gyvenimą ir darbus. Paskutinę ir autentiškiausią, nes iš kasdienių Chodakovskio užrašų parašytą, jo biografiją mums žurnale *Teka Wileńska* pateikė ponas Dominykas Chodzka*. Tad nejučiai poreikio čionai pateikti šio įžymaus liaudies dainų ir papročių rinkėjo gyvenimo detalių. Šiek tiek plačiau apie jį užsiminėme kaip apie ypatingą žmogų, kuris visai slavianai suteikė galingą minties impulsą ieškoti šaltinių mokslui ir liaudies dainai. Chodakovskis, daugelį metų bendraudamas su liaudimi, jau buvo pripratęs prie to gyvenimo, nusileido protu iki liaudies žmonių nuovokos, širdimi pamilo jų paprastumą, suprato visus jų kasdienio gyvenimo atspalvius ir jame išvelgė tikrąją žmogaus laimę. Viename iš savo laiškų, rašytų per savo mokslines klajones, taip sako: „Yra laimė žemėje! Glaustis prie liaudies žmonių, gyventi poetišką kaimiečių gyvenimą visa jėga! Koks esu laimingas vilkėdamas savo sermėgą, visa savo esybe skurdžiai misdamas, kai jie man pasakoja savo prisiminimus, savo svajones! Liaudyje gyvena dora, liaudyje poezija gyvena. Parodykite man bent vieną žemdirbį valstietį, kuris iš savo paskatos darytų blogą? Blogą širdį turi tas, kas liaudies nemyli tikra broliška meile!“**

48

Zorijano Dolengos-Chodakovskio studijos, išspausdintos leidinyje *Ćwiczenia Naukowe*, metriką žr. šio leidinio p. 300, išnašą 8. Kaip minėta, tas pats rašinys 1819 m. buvo paskelbtas ir žurnale *Pamiętnik Lwowski*. Deja, šio leidinio rasti nepavyko.

49

T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos biblioteka.

*

Teka Wileńska, t. 2, 1858 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Cituojamas Dominyko Cezarijaus Chodzko (apie jį žr. šio leidinio p. 11, išnašą 36 ir p. 304, išnašą 19) straipsnis. Žr. Dominik Cezary]

Chodźko, „Wzmianka o życiu i pismach Adama Czarnockiego“, *Teka Wileńska*, t. 2, 1857, s. 277–303. Taigi Tiškevičius suklydo, nurodydamas publikacijos metus, turėtų būti: „1857“.

Chodzka apie Zorijaną Dolengą-Chodakovskį buvo paskelbęs ir daugiau publikacijų. Žr. D[ominik Cezary] C[hodźko,] „Chodakowski (Zoryan Dołęga)“, *Encyklopedia powszechna. Zbiór wiadomości najpotrzebniejszych dla wszystkich stanów*, t. 4 (C–Czyż), Wilno i Warszawa, nakładem Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Cesarskiej Wileńskiej Akademii Med[ycy]- Chirurg[icznej] i szkół Białoruskiego Naukowego Wydziału, i Aug[usta] Emm[anuela] Glücksberga, księgarza, 1839, s. 270–272; [Dominik Ce-

zary Chodźko,] „Listy Chodakowskiego do jednego z krewnych pisane (z autentiku udzielone)“, *Athenaeum*, 1842, t. 1, s. 227–230; [Dominik Cezary Chodźko,] „Listy Zorjana Chodakowskiego“, *Athenaeum*, 1842, t. 4, s. 203–218. – R. G.]

**

Teka Wileńska, t. 6, 1858, s. 462 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Cituojamas žurnalisto, leidėjo, bibliotekininko, bibliografo, kolekcininko Ipolito Skimburovičiaus (Hipolit Skimburowicz, 1815–1880) rašinys. Žr. Hip[olit] Skimburowicz, „Jeszcze o Zoryanie Chodakowskim, czyli Adamie Czarnockim“, *Teka Wileńska*, t. 6, 1858, s. 244–253 (kita numeracija: p. 457–467. – R. G.).

Senajoje raštijoje, kuri iki tos epochos išliko vadinama klasicizmu, niekada nei tiesos, nei pavyzdžiai neimti iš pačios gamtos – juos skolindavo iš senųjų autorių knygų. Kiekvienas poetas paprastai sekdamas Vergilijumi ar Horacijumi. Tacitas buvo iškalbos pavyzdys, o iš Aristotelio knygų net valstybės vyrai semdavosi politikos mokslo. Niekada kuklūs, iš paprastos liaudies gyvenimo neimti paveikslėliai nei paprastas gamtos grožis, nei jokia svitezietė⁵⁰, nei prie kelio rymantis kryžius, nei dumka apie mūsų žemę neįkvėpė nė vieno iš senųjų poetų. Jiems visada Febas aukso vežime, Charibdė, Scilė, kiklopai, Meleagro susodinti Titido laive herojai⁵¹ ir taip toliau – perkeltinės prasmės pilni jų kūriniai⁵². „Iš prietarų, kuriuos iš mokslingos amžių tamsybės išnešėme, – rašo mūsų Višnevskis⁵³, – šie yra patys žalingiausi. Jau Backonas⁵⁴ atkreipė filosofų žvilgsnį nuo knygų į gamtą, nuo nuomonių ir prasimanymų gynybos iki stebėjimo ir patyrimo, bet moraliniai mokslai, kurių tikslas yra žmogus ir žmonių visuomenė, dar savo Backono neturėjo, dar visiškai iš to amžių nugaludinto kelio nepasitraukė.“*

Išspausdinus Zorijano Chodakovskio veikalą, leidiniuose iškart pradėjo rodytis meilės liaudies dainai ženklai. Kunigas Juszyński 1819 m. išspausdintoje knygoje *Słownik poetów polskich* jokios dainos nepaskele, užtat jose randa, kaip pats pareiškė, Katulo žavesį ir Klaudiano⁵⁵ malonumus⁵⁶. Lietuva liaudies poezijos suvokimu pralenkė broliškas savo gentis, nes be retkarčiais žurnale *Tygodnik Wileński* pasirodančių

50

Tai aliuzija į 1821 m. prašytą ir po metų žurnale *Dziennik Wileński* išspausdintą Adomo Mickevičiaus baladę *Świtezianka* („Svitezietė“), kurioje panaudoti liaudies padavimai. Anot poeto, Svitezio ežero (Naugarduko apskritis) pakrantėse pasirodančios undinės, arba vandens nimfos, kurias žmonės vadina svitezietėmis. Ž. „svitezietė“ netrukus tapo ž. „undinė“ sinonimu. Žr. Adam Mickiewicz, „Świtezianka. Ballada“, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 1, s. 348.

51

Konstantinas Tiškevičius vardija graikų mitologemas.

52

Plg.: „Jakiemi potem cudy czytelników mami, / Charybdą, Antyfatem, Scyllą, Cyklopami, / Od Meleagra w okręt Tytyda nie wsadza, / Ni od iaia Trojańskiej woyny wyprowadza“. Žr. Franciszek Ksawery Dmochowski, „Horacego Flakka listów księga 2: List do Pizonów. O sztuce rymotwórczej“, *Pisma rozmaite*,

cz. 1–2, w Warszawie, w Drukarni Natana Glücksberga, 1826, s. 255. Plg.: „Toks ne dūmus už liepsną pirmiau, bet šviesą iš dūmų / Duoti ketina, kad mums stebuklų daugel atskleistų: / Štai Antifatas, štai Scilė, Charibdė, baisusis kiklopas. / Jis Diomedo grįžimo nesaisito mirtim Meleagro, / Trojos karo nepradeda Ledos kiaušiniai ar dvyniai“, Horacijus, „Poezijos menas (Laiškas Pizonams), 143–145“, vertė Eugenija Ulčinaitė, *Romėnų literatūros chrestomatija*, p. 233.

53

Mykolas Višnevskis. Apie jį žr. šio leidinio p. 299, išnašą *.

54

T. y. anglų filosofas, istorikas, valstybės veikėjas Francis Baconas (1561–1626).

*

Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 184 [Konstantino Tiškevičiaus prieraišas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 299, išnašą *]. Tačiau Mykolo

Višnevskio veikalo puslapius Tiškevičius nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 184–185“. – R. G.]

55

Romėnų poetas, panegirinių poemų autorius Klaudianas vel Klaudijus Klaudianas (apie 375 – po 404).

56

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje poetą, bibliografą, pedagogą, kunigą Michalą Hieronimą Juszyński (1760–1830), 1820 (Sic!) išspausdinto (parengtas dar 1798 m.) leidinio *Dikjonarz [Sic!] poetów polskich* („Lenkų poetų žodynas“) autorių. Šiame veikle Juszyński suregistravo net 1376-ius XV a. – XVIII a. vidurio poetus. Taigi Tiškevičius ir šį kartą nepreciziškas – klysta ir nurodydamas veikalo pavadinimą, ir jo laidos metus. Žr. Michał Hieronim Juszyński, *Dykjonarz poetów polskich*, t. 1–2, w Krakowie, w Drukarni Józefa Mateckiego, 1820.

liaudies dainelių ir liaudies papročių aprašymų, kaip tik tuo laiku, kai Juszyńskiśkis liaudies dainoje mato tik Katulo⁵⁷ žavesį, Adomas Mickevičius, remdamasis liaudies padavimais, jau rašo balades ir poemas, kurias pasauliui paskelbia 1822 m. Vilniuje, antrajame savo poezijos tomelyje⁵⁸. Tai apie šį pirmąjį mūsų poeto darbą mokslininkas Uvarovas⁵⁹ sakė, kad poezijos ugnimi jis įkvėpė dvasią liaudies prietarams, o nesu-
prantamiems liaudies papročių simboliams suteikė prasmę, gyvenimą*. Tuo laiku Jonas Povilas Voroničius, Krokuvos vyskupas⁶⁰, pats karštas poetas, neprilygstamas meile kraštui ir liaudžiai ganytojas, pajutęs poreikį liaudžiai perteikti supratimą apie kraštą ir jo istoriją, apie moralę ir senųjų protėvių dorybes, sumanė – visai nepraktiškai, skiepyti tai daina. Kaip Nemcevičius⁶¹ rašė dainas ir istorines dūmas su muzika, taip ir Voroničius rašė dainas ir dievobaimingas giesmes, kurias norėjo, padedamas parapijų kunigų, įtvirtinti liaudies gyvenime ir paversti liaudies dainomis, tačiau tiek pirmajam, tiek Krokuvos vyskupui tai nepavyko. Veikti prieš natūralią dalykų eigą neįmanoma. Liaudis dainele, joje užgimusia, rūpinasi ir noriai jos mokosi, ir kartoja, o mokslo žmonių rašytų visai nepriima, – ar kad jiems apmąstyti mokslo dalykai ne taip lengvai pataiko į širdį, ar kad pati mintis rašto paminklams, jiems primestiems, kažkokį pasibaurėjimą kelia. Tos dainos, kaip kitados liaudžiai rašytos Simonovičiaus ir Zimorovičiaus idilės⁶², amžinai pasiliko knygoje. Tik vienas mūsų poetų – Franciszekas Karpińskiśkis⁶³ – buvo laimingesnis už kitus – jo kūriniai paprastai žmonės pamėgo. Karpińskiśkis nebuvo genijus, net ir nedidelio talento poetas, tačiau paprastos ir doros dvasios, prigimties apdovanotas minties paprastumu ir jautria širdimi. O kad dainelę iš širdies dainavo, lengviau ją širdimi priėmė paprasti žmonės. Mėgstamiausios Karpińskiśkio dainos, kaip mums tvirtina ponas Wójcickis⁶⁴, išeidavo atskirai spausdintos ant rūkomojo popieriaus ketvirčių, o jų sandėliai buvo Varšuvos gatvių pardavėjų prekydėžės. Gatvės pardavėjos jas mokėjo atmintinai ir toliau platino tarp miesto ir kaimo žmonių*. Kiek kartų kiekvienam iš mūsų pačių pasitaikė Lietuvoje girdėti kaimo elgetas, giedančius prie

57
Minimas romėnų poetas Gajus Valerijus Katulas (apie 84 pr. Kr. – 54 pr. Kr.).

58
Konstantinas Tiškevičius ir vėl nepreci-
ziškas – antrasis Adomo Mickevičiaus
poezijos tomelis pasirodė ne 1822, bet
1823 m. Žr. šio leidinio p. 19, išnašą 73.

59
Konstantinas Tiškevičius mini Rusi-
jos valstybės veikėją, liaudies švieti-
mo ministrą (1833–1849), mokslininką,
Sankt Peterburgo mokslo akademijos
prezidentą (1818–1855), grafą Sergejų
Uvarovą (Сергей Семенович Уваров,
1786–1855).

*
Žr. 1828–1829 m. periodinį leidinį *Мос-
ковский телеграф* („Maskvos telegra-
fas“) [Konstantino Tiškevičiaus prierašas.
Šį literatūrinį ir visuomeninį žurnalą
1825–1834 m. Maskvoje leido rašy-
tojas, istorikas Nikolajus Polevojus
(Николай Александрович Полевой,
1796–1846). – R. G.].

60
Apie Joną Povilą Voroničių žr. šio leidi-
nio p. 85, išnašą 35.

61
Apie Julijoną Ursiną Nemcevičių žr. šio
leidinio p. 85–86, išnašą 35.

62
Konstantinas Tiškevičius turi omenyje
poetus Simoną Simonovičių (Szymon
Szymonowicz, 1558–1629) ir Juozapą
Baltramiejų Zimorovičių (Józef Bartło-
miej Zimorowicz, 1597–1677).

63
Minimas vienas žymiausių Apšvietos
epochos poetų Franciszekas Karpińskiśkis
(1741–1825).

64
Kazimierz Władysławas Wójcickis. Apie
jį žr. šio leidinio p. 301, išnašą ****.

*
Kazimierz Wójcicki, *Historija literatury
polskiej*, t. 1, s. 115 [Konstantino Tiške-
vičiaus prierašas. Knygos metriką žr. Ten
pat. – R. G.].

bažnyčių ar dievobaimingai kalbančius prie namų durų jo dainą *Kiedy ranne wstają zorze* („Beauštanti aušrelė“)⁶⁵.

Tuometinė Varšuvos mokslo bičiulių draugija⁶⁶, užsimezgusi 1800 m., davusi rimtą kryptį Lenkijos mokslui; draugija, kurios, atrodytų, pirmoji pareiga buvo užgauti tautos gyvybingumo stygą, atkreipiant savo siekį į šią krašto literatūros sritį, ramiai tylėjo. Ji laikėsi visiškai netinkamos krypties. Užuo sutelkusi savo jėgas krašto literatūrai ir istorijai aiškinti bei plėsti, suskaldė savo moralines jėgas į dalinius visų mokslo sričių tyrimus. Susidedanti iš iškiliausių krašte ir moksle vardų ji tapo tarsi išskirtiniu mokslo monopolium⁶⁷. Šių veikėjų rinkinį būtinau reikėjo gerbti, jų mokslu gėrėtis. Niekas iš jaunesnių, pasišventusių mokslui, anųomet nesiryžo, lenkdamasis Mokslo bičiulių draugijos autoritetui, viešai atskleisti naują požiūrį į mokslą ir jo kryptį krašte. Draugija rengė iškilmingus posėdžius gausiai susirinkusiems žiūrovams nuostabioje tam tikslui įrengtoje salėje, kurioje būdavo skaitomi perdėm rimti senosios poetų mokyklos eilėraščiai, prozos kūriniai ir t. t. Visuomenės pagarba draugiją sudarantiems vardams ten būdavo rodoma viešai. Draugija leido savo metraštį⁶⁸, kuris jau dabartiniais laikais jokios mokslinės vertės neturi. Ji iškilmingai priimdavo naujus narius, kurių nuopelnus mokslui pripažindavo vertais šio titulo. Net Zorijanas Dolenga-Chodakovskis buvo nusipelnęs šios garbės. Tačiau nors Mokslo bičiulių draugija jį ir priėmė, jo požiūrio į šaltinį, iš kurio sėmė mokslą, iš karto nepripažino. Po jo mirties likusiais rankraščiais tuo laiku pasinaudojo tik vienas Maksimovičius – iš jų 1827 m. išleido ukrainiečių dainas⁶⁹. Dar 1826 m. Mokslo bičiulių draugijos narys, Varšuvos Aleksandro vardo universiteto⁷⁰ knygų saugyklos bibliotekininkas Chłędowski⁷¹ senoje rankraštinėje knygoje, esančioje

65

Franciszeko Karpińskiego religinė giesmė „Kiedy ranne wstają zorze“ įtraukta į šio poeto rinkinį *Pieśni nabożne* („Religinės giesmės“), kuris pirmą kartą išspausdintas 1792 m. Lietuvoje ši giesmė itin išpopuliarėjo po 1819 m., kai Vilniaus tipografijos draugijos lėšomis buvo išleista nauja šio rinkinio laida. Žr. Franciszek Karpiński, „Pieśń poranna“, *Pieśni nabożne*, podług ostatniego dzieła tego pisarza wydania, w Wilnie, nakładem Towarzystwa Typograficznego, w Drukarni Antoniego Marcinowskiego, 1819.

66

Orig.: „Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie“. Kitaip – „Towarzystwo Przyjaciół Nauk“ vel „Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk“. Draugija veikė iki 1832 m.

67

Tarp šios draugijos narių galima paminėti pagrindinį jos ideologą, mokslininką, geografą, geologą, švietėją, filosofą, rašytoją, vertėją, publicistą Stanisławą Staszicą (1755–1826), jau minėtus Tada Čackį, Julijoną Ursiną Nemcevičių, Samuelį Bogumiłą Lindę, Joachimą Lelewelį, Pranciškų Ksaverą Bogušą ir kt.

68

Šio leidinio pavadinimas – *Rocznik Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* („Varšuvos mokslo bičiulių draugijos metraštis“). 1802–1830 m. buvo paskelbtas 21 šio leidinio tomas.

69

Turimas omenyje istorikas, botanikas, etnografas, filologas, antrasis 1833 m. lapkričio 9 (21) d. Mikalojaus I įsaku įsteigto Imperatoriškojo Šv. Vladimiro vardo universiteto Kijeve rektorius Michailas Maksimovičius (Михаил Алек-

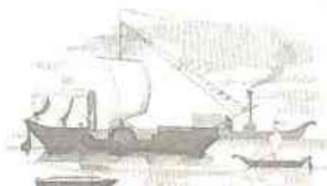
сандрович Максимович, 1804–1873) ir jo parengtas ukrainiečių liaudies dainų rinkinys. Žr. *Малороссийския песни*, изданныя Михаилом Максимовичем, Москва, в Типографии Августа Семена при Императорской медико-хирургической академии, 1827.

70

1830 m. kovo 18 (30) d. imperatoriaus Mikalojaus I įsaku dar 1816 m. lapkričio 7 (19) d. imperatoriaus Aleksandro I įsteigtam Varšuvos universitetui buvo suteiktas Aleksandro vardas – ši aukštoji mokykla tapo Karališkuoju Aleksandro universitetu.

71

Konstantinas Tiškevičius mini lenkų literatą, vertėją, literatūros kritiką, rašytoją, filosofą, leidinio *Pamiętnik Lwowski* redaktorių Walentyną Chłędowską (1797–1846).

toje pačioje bibliotekoje, radęs liaudies dainų rinkinį, kurį įžymus mūsų istorikas⁷² pagal jų dvasios esmę priskiria XIII a.*. Pateikė draugijai, kad paskelbtų spaudoje, tačiau tai, regis, nebuvo padaryta, nes išspausdintų jų nematėme. Visgi Chłędowskio iškelta mintis turėjo pagaliau atkreipti Mokslo bičiulių draugijos dėmesį į liaudies dainą, nes 1828 m. ji paskelbė veikalo apie liaudies dainas konkursą. Gausiems darbams įvertinti iš Mokslo bičiulių draugijos narių buvo sudaryta komisija – Kazimierz Brodziński ir Rakoveckis⁷³. 1829 m. per draugijos nurodytą terminą tik vienas ponas Władysławas Wójcickis, šioje veiklos dirvoje nuo seno besidarbuojantis, įteikė komisijai savo veikalą. Kadangi jo studija vienintelė pateikta konkursui ir nebuvo su kuo lyginti, šis darbas įvertintas labai gerai, o apdovanojimas už jį atidėtas vėlesniam laikui. Dainomis, paimtomis iš to konkursinio pono Wójcickio veikalo, kaip ir papročių Lietuvoje aprašymais, surinktais Ignacijaus Šidlovskio Barysavo apskrityje, Ainos parapijoje, kitados spausdintais žurnale *Tygodnik Wileński*⁷⁴, bei lietuvių liaudies giesmėmis, išverstomis Emeriko Stanevičiaus⁷⁵, Lukošius Golembiovskis išplėtė ir papildė garbingą savo knygėlę *Ludu polskiego zabobony* („Lenkų liaudies prietarai“), išspausdintą Varšuvoje 1830 m. Gałęzowskio⁷⁶ ir bendrovės spaustuviėje⁷⁷. Ją papildė įvairiais krašto raižiniais, daugiausia paimtais iš 1817 m. Norblino paskelbto lenkų kostiumo rinkinio⁷⁸.

72
Joachimas Lelewelis.

*
Bibliograficznych ksiąg dwoje, t. 2, s. 347 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. Joachim Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrańe i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandkie [...]*, t. 2, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, typografa Imperatorskiego Uniwersytetu, 1826. – R. G.].

73
Konstantinas Tiškevičius mini ekonomistą, istoriką, šaltinių leidėją, vertėją, Ignacijų Benediktą Rakoveckį (Ignacy Benedyk Rakowiecki, 1783–1839).

74
Žr. šio leidinio p. 303, išnašą 18.

75
Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, filaretas, poetas, vertėjas, pedagogas, 1830–1831 m. sukilimo dalyvis, emigrantas (po 1858 m. gavo leidimą grįžti į Lietuvą), politinis veikėjas,

Simono Konarskio bičiulis Emerikas Stanevičius (Emeryk vel Emeryk Grzegorz Rufin Staniewicz, 1802–1872), 1819, 1820 ir 1822 m. Vilniaus periodikoje paskelbęs 15 lietuvių liaudies dainų su vertimais į lenkų kalbą. Žr. Emeryk Staniewicz, „Śpiewy ludu litewskiego“, *Tygodnik Wileński*, t. 8, 1819, s. 377–382; t. 9, 1820, s. 56–58, 118–121, 177–178; 1820, t. 10, s. 9–15, 187–192; 1822, t. 3, s. 58–62. Didelę įtaką Stanevičiui kaip literatui turėjo Ignacijus Šidlovskis (apie jį žr. šio leidinio p. 303, išnašą 18). Plačiau apie tai žr. Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje: susidomėjimas lietuvių kalba, istorija, tautotyra. Disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti*, p. 291; Elżbieta Orman-Michta, Janusz Pezda, „Staniewicz Emeryk Grzegorz Rufin“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41 (2), z. 171, Warszawa, Kraków: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego *Societas Vistulana*, 2002, s. 542–544.

76
T. y. Antonio Gałęzowskio (?–1829 vel 1830) spaustuviėje.

77
Konstantinas Tiškevičius mini etnografo, bibliotekininko, bibliografo, Varšuvos mokslo bičiulių draugijos nario, visuomenės veikėjo, Tado Kosčiuškos sukilimo dalyvio Lukošiaus Golembiovskio (Łukasz Gołębiowski, 1773–1849) veikalą. Žr. Łukasz Gołębiowski, *Lud polski, jego zwyczaję, zabobony*, w Warszawie, w Drukarni A[ntoniego] Gałęzowskiego i Spółki, 1830. Taigi ir šį kartą knygos pavadinimas nurodytas netiksliai.

78
Turimas omenyje vienas žymiausių XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios prancūzų kilmės tapytojų ir grafikų Jean-Pierre Norblin de la Gourdaïne (lenk. Jan Piotr Norblin de la Gourdaïne, 1745–1830), nuo 1774 m. gyvenęs ir kūręs Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, be kita ko, Aleksanderio Orłowskio ir Jono Rustemo mokytojas. Kaip ir rašo Konstantinas Tiškevičius, vienas įdomiausių Norblino

1820 m. bus atmintini liaudies literatūros istorijoje. Jais galutinai įvyko persilaužimas mąstyme ir susiformavo įsitikinimas apie poreikį literatūros ir poezijos ištakų ieškoti liaudies dainose ir padavimuose, ir čia ta mintis pakrypo į liaudies gyvenimą. Po tiek amžių, nuo Piastų laikams priskiriamo persiskyrimo, rašytinė literatūra grįžo pas savo vyresniąją, apleistą ir neišlavintą seserį – liaudies dainą – ir su ja susiliejusi nauju gyvenimu pasidalijo. Neabejotinas dalykas, kad Zorijano Chodakovskio mokslinės klajonės ir moksliniai tyrimai parengė visuomenės protus ir galingiausiai prisidėjo prie šios mūsų raštijos sampratos reformos. Net didysis Goethe⁷⁹ susidomėjo liaudies daina ir, kai Veimare 1829 m. priėmė apsilankiusius du įžymius mūsų poetus – Adomą Mickevičių ir Antaną Eduardą Odinecą⁸⁰, – parodė jiems savo surinktas liaudies dainas ir susižavėjęs kalbėjo apie natūralų liaudies poetų įkvėpimą. Dainų rinkimas netapo svarbiausiu prasidedančios naujosios eros raštijos reiškiniu, jį aplenkė gausūs veikalai apie liaudies poeziją. Pirmasis savo studiją apie liaudies dainą žurnale *Melitele* („Melitelė“) 1820 m. išspausdino Žukovskis⁸¹. Panašaus turinio Hüttnerio straipsnis yra 1821 m. leidinyje *Pielgrzym Lwowski* („Lvovo piligrimas“)⁸².

darbų – 1817 m. Paryžiuje paskelbtas (leidėjas nenurodytas) rinkinys *Zbiór rozmaitych stroiów polskich = Costumes polonais* („Įvairių lenkų kostiumų rinkinys = Lenkų kostiumas“, 1817). Kitas šio leidinio pavadinimo variantas: *Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów pędzłem znanego malarza Norblin wydanych a przez sławnego Debucourt na miedzi wyrźniętych = Collection de costumes polonais* („Pavyzdinis įvairių lenkų kostiumų rinkinys, žinomo tapytojo Norblino paskelbtų ir garsiojo Debucourto varyje išraižytų = Lenkų kostiumas“).

79
Johannas Wolfgangas Goethe.

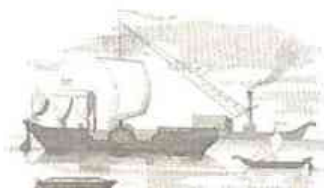
80
Apie jį žr. šio leidinio p. 197, išnašą 44.

81
Literatūros almanachas *Melitele* buvo leidžiamas Varšuvoje Antano Eduardo Odineco iniciatyva. Iš viso pasirodė trys leidinio tomai: pirmieji du – 1829–1830 m. Varšuvoje, trečiasis – Leipcige. Žurnale turėjo galimybę savo kūrinius spausdinti jauni literatai, nesvarbu, kokiai literatūros krypčiai jie atstovautų. Taigi

almanache *Melitele* savo kūrinius skelbė ne tik Odinecas, Adomas Mickevičius, Aleksandras Chodzka, bet ir Julijus Slovackis (Juliusz Słowacki, 1808–1849), Julijonas Korsakas (Julian Korsak, 1806 *vel* 1807–1855), Steponas Vitvickis (Stefan Witwicki, 1801–1847) ir kt. Tarp žurnalo autorių – ir Konstantino Tiškevičiaus minimas J. L. Žukovskis (orig.: „J. L. Żukowski“). Deja, apie Žukovskį sužinoti pavyko tik tiek, kad antrajame žurnalo tome 1830 m. jis paskelbė studiją *Wyjątek z pisma o pieśniach ludu* („Rašinio apie liaudies dainas fragmentas“).

82
Turimas omenyje teisininkas, Lvovo universiteto profesorius, žurnalo *Pielgrzym Polski* (buvo leidžiamas ir vokiečių kalba: *Der Pilger von Lemberg*) sumanytojas bei leidėjas Karolis Józefas de Hüttneris (1793–1822). Pirmajame šio žurnalo tome (1821 m. data, tačiau pasirodė 1822 m.) jis išspausdino didelio atgarsio sulaukusį straipsnį apie būtinybę rinkti Galicijos liaudies dainas. Žr. Karol Józef de Hüttner, „Śpiewy ludu“, *Pielgrzym Lwowski, czyli Podług nadpociomiu lwowskiego ułożony Kalendarz na rok po narodzeniu Chrystusa Pana 1822*

(*liczący 365 dni*), który wraz zawiera literackie, economiczne i ku zabawie służące przedmioty dla płci oboiej i każdego stanu, iakoteż w gospodarstwie dąmowem i zatrudnieniach codziennych pożyteczne wiadomości, we Lwowie, nakładem i drukiem Józefa Pillera, [1821], s. 86–95. Teigiama, kad šis populiariojo profesoriaus (amžininkų teigimu, jam mirus, studentai net tris savaites nešiojo gedulą) rašinys padarė didžiulį įspūdį ir visuomenės veikėjui, politikui, folkloristui, poetui rašytojui, literatūros kritikui Vaclovui Mykolui Zaleskiui (Wacław Michał Zaleski, 1799–1849; slapyv. „Wacław z Oleska“, t. y. „Vaclovas iš Olesko“), iš emės nulėmė jo literatūrinę ir mokslinę karjerą. Atrodo, kad ir informaciją apie Hüttnerį Konstantinas Tiškevičius bus nurašęs kaip tik iš vienos Zaleskio knygelės. Žr. [Wacław Michał Zaleski], „Rozprawa wstępna“, *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydał Wacław z Oleska, we Lwowie, nakładem Franciszka Pillera, 1833, s. XII. Hüttneris buvo populiarius ir Vilniuje, tai rodo ir pranešimas apie jo mirtį, išspausdintas to meto spaudoje. Žr. „Nekrolog“, *Dziennik Wileński*, 1823,

Savo rimtuose rašiniuose keliuose vietose Tadas Čackis mini liaudies dainas⁸³. Liaudies dainą nagrinėja Brodziński 1826 m. savo laiške laikraščio *Dziennik Warszawski* („Varšuvos dienraštis“) redakcijai. Tokio paties turinio studija įdėta 1827 m. Lvove išspausdintame leidinyje *Pamiętnik Narodowy* („Tautos piligrimas“). Wójcickis apie liaudies dainas rašė almanache *Ziewonja* („Zievonija“)⁸⁴. Savo mintis apie liaudies dainas periodiniame leidinyje *Wiener Jahrbücher der Literatur* („Vienos literatūros metraštis“) 1825 m. išspausdino ir Vukas Stefanovičius⁸⁵. Pagaliau trumpai, bet jaudinamai dainos ištakas ir reikšmę 1830⁸⁶ m. aprašė ponas Mykolas Višnevskis savo veikale *Historia literatury polskiej* („Lenkų literatūros istorija“)*, o labai nuodugniai liaudies dainas gvildena ponas Kazimierz Władysław Wójcickis knygoje *Historia literatury polskiej* („Lenkų literatūros istorija“), išspausdintoje 1845 m.** Tais pačiais metais žurnalo *Rubon* („Rubonas“) leidėjas 5-ajame šio leidinio tome įdėjo studiją *Rzut oka na poezję ludu białoruskiego* („Žvilgsnis į baltarusių liaudies poeziją“)⁸⁷. Poetiškai, su jam būdingu talentu liaudies dainos svarbą puikusiai apibrėžė 1851 m. Liudvikas Kondratavičius⁸⁸ studijoje *Dzieje literatury w Polsce* („Lenkijos literatūros istorija“)**.

t. 1, s. 362 [rašinio autorius nenurodytas].

83
Apie Tadą Čackį žr. šio leidinio p. 4, išnašą 7.

84
Zievonija – tai 1832–1838 m. Galicijoje veikusi literatų ir visuomenės veikėjų, dažnai – buvusių sukilėlių, grupė. Šios grupės lyderis – istorikas, rašytojas, šaltinių leidėjas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys Augustynas vel Augustas Bielowski vel Janas Płaza (1806–1876). Grupės idėjinė programa buvo išdėstyta Bielowskio leidžiamame almanache *Ziewonja* (pirmasis tomas buvo išspausdintas 1834 m. Lvove, antrasis – 1838 m. Prahoje). Leidinyje buvo spausdinami ir literatūriniai jos atstovų kūriniai. Zievonijiečiai deklaravo būtinybę kurti nacionalinę literatūrą, remiantis slavų tautų liaudies kūryba. Kazimierz Władysław Wójcickis buvo vienas iš šios grupės narių. Žr. K[azimierz] W[ładysław] Wójcicki, „O pieśniach polskiego ludu“, *Ziewonja*, 1834, s. 111–131.

85
T. y. Vukas Stefanovičius Karadžičius.

86
Sic! Turėtų būti: „1840“.

*
Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 194 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 299, išnašą *. Tačiau Mykolo Višnevskio veikalo puslapius nurodo nepreciziškai – turėtų būti: „s. 197–216. Tiškevičiaus cituojamo Višnevskio monografijos skyrelio pavadinimas: *O poezji a mianowicie o pieśniach* („Apie poeziją, tiksliau – apie dainas“). – R. G.]

**
Kazimierz Władysław Wójcicki, *Historia literatury polskiej*, t. 1, s. 116 etc. [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Jau anksčiau ne kartą cituoto veikalo metriką žr. šio leidinio p. 301, išnašą ****. Kazimierz Władysław Wójcickis dėmesį šioje knygoje skyrė ir lietuvių liaudies dainoms. Žr. Kazimierz Władysław Wójcicki, „Zbiory pieśni ludu litewskiego“, K[azimierz] W[ładysław] Wójcicki, *Historia literatury polskiej w zarysach*, t. 1, s. 224–225; „Pieśni ludu

litewskiego“, ten pat, p. 298–300 ir kt. – R. G.]

87
Turimas omenyje 1842–1849 m. Vilniuje leisto žurnalo *Rubon* leidėjas, literatas, vertėjas, istorikas, Vilniaus archeologijos komisijos narys bendradarbis Kazimieras Buinickis (Kazimierz Bujnicki, 1788–1878) ir 1845 m. minėtame leidinyje paskelbtas nežinomo autoriaus rašinys. Žr. Ign. Chr., „Rzut oka na poezję ludu białoruskiego“, *Rubon*, t. 5, 1845, s. 35–82.

88
Vladislovas Sirokomlė.

***
Władysław Syrokomla, *Dzieje literatury w Polsce*, t. 1, s. 68 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych do naszych czasów*, pokrótcie opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla), t. 1, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, 1850, s. 68–70. Knygos pavadinimas buvo nurodytas netiksliai, todėl pataisytas. Tiškevičius nepreciziškas ir nurodydamas puslapius, turėtų būti: „s. 68–70“. – R. G.]

Straipsnį apie dainas 1857 m. žurnale *Biblioteka Warszawska* įdėjo ponas Franciszekas Matejko, Palacký⁸⁹ parašytos čekų istorijos vertėjas, Edwardo Brzetysławo slapyvardžiu⁹⁰.

Šiuo pirmuoju laikotarpiu ryškiausiai atsiskleidžia lietuviškos *Dainos*, jos daugiausia sulaukė rinkėjų ir žmonių, kurie jas įvertino ir moksliskai išnagrinėjo. Lessingas⁹¹ pirmasis, rašo ponas Kraševskis⁹², suprato poetinę lietuvių liaudies dainos vertę, kurią išskaitė Pilypo Ruigio darbuose⁹³, o savo laiškuose pasakoja, kad iš to įsitikino, jog kiekvienoje šalyje gimsta poetai, kad taurūs jausmai nėra išskirtinė civilizuoatų tautų veikla⁹⁴. Wilhelmas Jordanas⁹⁴ Berlyne išleido *Litthausische Volkslieder und Sagen* („Lietuvių liaudies dainos ir sakmės“)**. Įvairiu laiku ėmė rodytis rinkiniai – arba pačia lietuvių kalba išleisti, arba išversti į lenkų kalbą. Daktaras Réza, ordinarinis Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, būdamas lietuvių kalbos seminaro vadovas, surinko ir išleido platų lietuvių dainų rinkinį, kurio pakartotinė laida, gerokai pakoreguota ir pataisyta Frydricho Kuršaičio, pasirodė Berlyne 1843 m.⁹⁵ Tik 1847 m. Kraševskis savo moksliniame darbe atliko Rėzos surinktų dainų analizę, pateikdamas kele-

89

Turimas omenyje garsusis čekų istorikas, tarp kitų ir penkių tomų veikalo *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě* („Čekų tautos istorija Čekijoje ir Moravijoje“, 1836–1874) autorius, visuomenės veikėjas, vienas iš čekų tautinio atgimimo veikėjų Františekas Palacký (1798–1876).

90

Konstantinas Tiškevičius mini bibliotekininką, istoriką, slavistą, daugelio slavų literatūros ir istorijos kūrinių bei paminklų vertėją į lenkų kalbą Franciszeką Ksawery Matejko (1828–1873) ir jo rašinį. Žr. Edward Brzetysław [Franciszek Ksawery Matejko], „Narodowe pieśni serbskie“, *Biblioteka Warszawska*, 1857, t. 2, s. 372–427.

91

Juozapas Ignacijus Kraševskis rašo apie vokiečių dramaturgą, literatūros ir teatro kritiką, teoretiką, filosofą ir visuomenės veikėją, žymų masoną Gottholdą Ephraimą Lessingą (1729–1781).

92

Juozapas Ignacijus Kraševskis.

93

Filosofas, filologas, tautosakininkas, vertėjas, kunigas Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig vel Philippus Ruhigius, 1675–1749). Leisdamas vokiškąjį savo knygos *Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* („Lietuvių kalbos, kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas“) variantą 1745 m., jis paskelbė trijų lietuviškų dainų tekstus. Plačiau apie tai žr. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, p. 28–29; Vytautas Mažiulis, Pilypas Ruigys, in Pilypas Ruigys, „Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas“, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 16–17. Minėtas lietuvių liaudies dainas žr. Ten pat, p. 155–156.

*

J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytno dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 298 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 15, išnašą 59. – R. G.].

94

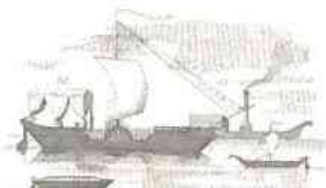
Konstantinas Tiškevičius mini vokiečių poetą ir romanistą Wilhelmą Jordaną (1819–1904) ir žymųjį jo veikalą. Žr. *Litthausische Volkslieder und Sagen bearbeitet von Wilhelm Jordan*, Berlin: Springer, 1843.

**

J[ózef] I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytno dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 299 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.].

95

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje jau minėtą Karaliaučiaus universiteto profesorių, tautosakininką, kultūrininką Liudviką Gediminą Martyną Rėzą (Ludwig Jedemin Martin Rhesa, 1776–1840) ir žymųjį jo rinkinį (knygos metriką žr. šio leidinio p. 302, išnašą 15). Antroji knygos laida 1843 m. iš tikrųjų pasirodė ne be Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, kalbininko, žodynininko, kultūros veikėjo Frydricho Kuršaičio (Friedrich Kurschat, 1806–1884) pagalbos. Plačiau apie tai žr. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, 1963, p. 65–66.

to jų turinį. Šis Rėzos dainų tyrimas – pirmoji trumpa, bet ypač gerai vertinanti lietuvių liaudies dainą žinia*.

Pilypas Ruigys, Valtarkiemo klebonas, savo pastebėjimuose apie lietuvių kalbą, girdamas jos eleganciją ir švelnumą, pavyzdžiu pateikia tris dainas. Tačiau Ruigys aiškiai nesuprato, kokio svarbumo buvo liaudies daina, kai vėliau gėdijosi ir viešai aiškinosi dėl to, kad tokius naivius dalykus išspausdino**. Simonas Stanevičius ir kunigas Adomas Jucevičius irgi rinko liaudies dainas⁹⁶. Kelias jų paskelbė ir Teodoras Narbutas⁹⁷. Lietuvių liaudies dainą į lenkų kalbą vertė Kazimierz Brodziński⁹⁸, Ludwik Osieński⁹⁹, Antanas Eduardas Odinecas¹⁰⁰, Aleksandras Chodzka¹⁰¹ ir Pranciškus Zatorskis¹⁰². Savo surinktas dainas Žemaitijoje, tarp Viduklės ir Eržvilko, į lenkų kalbą išvertė Emerikas Stanevičius¹⁰³, kaip ir Feliksas Kulakovskis¹⁰⁴, o ponas Kraševskis kai kurias savo verstas daineles išspausdino žurnale *Athenaeum* („Ateneumas“)¹⁰⁵. Lietuvių dainas į lenkų kalbą

* [[óze]f I[gnacy] Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, s. 224 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. šio leidinio p. 15, išnašą 59. – R. G.].

** Ten pat, p. 297 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Knygos metriką žr. Ten pat. – R. G.].

96 Konstantinas Tiškevičius mini žymiųjų žemaičių literatus Simoną Stanevičių (Szymon Staniewicz, 1799–1848) ir Liudviką Adomą Jucevičių (Ludwik Adam Jucewicz, 1813–1846).

97 Tikriausiai autorius turi omenyje keletą Teodoro Narbuto veikalo *Dzieje narodu litewskiego* pirmajame tome išspausdintų originalių, paties istoriko užrašytų dainų. Žr. Teodor Narbut, „Pilwite“, Teodor Narbut, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, s. 51–52 (daina „Weju, weju tau Pilwite!“); Teodor Narbut, „Pergrubie“, ten pat, p. 59 (daina „Dok mums žiedaj, dok Grubite!“) ir kt.

98 Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 304, išnašą 19.

99 Žymusis literatūros kritikas, literatūros teoretikas, jau minėto žurnalo *Pamiętnik Warszawski* leidėjas, poetas, vertėjas, visuomenės veikėjas, masonas Ludwikas Osieński (1775–1838).

100 Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 197, išnašą 44.

101 Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 86, išnašą 36.

102 Minimas poetas, lietuvių liaudies dainų rinkėjas ir leidėjas Pranciškus Zatorskis (Franciszek Zatorski, 1800–1849). 1844 m. išspausdintoje knygoje jis paskelbė ne tik istorinę poemą *Witold nad Worskłą* („Vytautas prie Vorsklos“), bet ir didžiąją dalį Liudviko Gedimino Martyno Rėzos rinkinio dainų, išverstų į lenkų kalbą, bei straipsnį apie lietuvių dainas, pavadinimą *O pieśniach żmudzkich* („Apie žemaičių dainas“). Žr. Fr[anciszek] Zatorski, *Witold nad Worskłą, czyli Wyprawa na tatarów w końcu XIV wieku, poema historyczna. Pieśni ludu znad dolnego*

Niemna, przekład z litewskiego podług zbioru Rhesa, z uwagami nad Żmudzią, i z dołączeniem muzyki rodowej, przy towarzyszeniu fortepianu, w Warszawie, w Drukarni Józefa Unger, 1844. Ypač populiari buvo po metų pasirodžiusi Zatorskio poezijos rinktinė. Žr. Franciszek Zatorski, *Znicz nad Niewiażą, czyli Nawrócenie Żmudzi*, t. 1, Siedlce, w Drukarni J. A[leksandra] Rylla, 1845; t. 2, Warszawa, w Drukarni S[amuela] Orgelbranda, 1845.

103 Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 313, išnašą 75.

104 Konstantinas Tiškevičius mini Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinį, Filaretų draugijos narį, tremtinį, orientalistą, pirmąjį leidinio *Tygodnik Petersburski* („Sankt Peterburgo savaitraštis“) redaktorių Feliksą Kulakovskį (Feliks Kółakowski *vel* Kulakowski *vel* Kołakowski, 1798–1831). Tačiau nėra duomenų apie kokį nors Kulakovskio parengtą liaudies dainų rinkinį ar jų publikaciją periodinėje spaudoje.

105 Žr. [[óze]f I[gnacy] Kraszewski, „Dainos. Pieśni litewskie“, *Athenaeum*, 1844, t. 2, s. 137–201.

vertė ir Jucevičius, o savo rinkinį Liudviko iš Pakievės slapyvardžiu 1844 m. Vilniuje, pas Zymeliovičių¹⁰⁶, išspausdino¹⁰⁷. Gisevius, Tilžės gimnazijos direktorius, prie Nemuno, prie galutinės dabartinių vokiečių sandūros su senąja Lietuva, gyvendamas, turi gausų etnografinių lietuvių liaudies drabužių piešinių rinkinį, taip pat yra aprašęs piliaviečių bei pilkapių, užrašęs legendų, padavimų ir lietuvių liaudies dainų¹⁰⁸. Tą žinią man atgabeno iš savo dvejų metų kelionės tikrasis Vilniaus archeologijos komisijos¹⁰⁹ narys ponas Matvejus Gusevas ir ją tos pačios komisijos 1860 m. vasario 18 d. posėdyje viešoje savo kelionės ataskaitoje paskelbė*.

Taigi matome, kokie buvo lietuvių dainos rinkėjai, kokie žinomi raštijoje vardai darbavosi, atskleisdami jų grožį ir patrauklumą. Tačiau daug dar to grožio liko neatskleista, kiek dar neužrašytų ir neįvertintų dalykų. Jeigu lietuvių *Dajnos* pasirodė nelengva išsemti, tai ką tada kalbėti apie tokios plačios padermės, kokia yra slavų, dainas, kur nuo Adrijos iki Baltijos krantų tiek genčių, tarpusavyje besiskiriančių kalba, politinė padėtimi, kaimyniniais santykiais ir kasdienio gyvenimo įpročiais, savo dainelę dainuoja, ir dainuoja ją sau, nes jai ji yra praeities aidas, jos varguose ir liūdesy paguodžia ir linksmina. Tad grįžkime prie nutrūkusios temos ir eikime toliau, įkandin slaviškos dainos.

Po Łukaszo Gołębiowskio darbo, prie kurio sustojo mūsų pasakojimo eiga, 1833 m. viešai pasirodė Vaclovo iš Olesko, t. y. Zaleskio, Galicijos lenkų ir rusinų liaudies dainų rinkinys su Karolio Lipińskio muzika, išspausdintas Lvove Franciszeko Pillerio lėšomis¹¹⁰. Leidinio pratarmėje autorius iš širdies rašo apie tas jo jaunystėje pamėgtas dainas. Tam tikru laiku jam prikišta, kad su liaudies dainomis supainiojęs Karpińskio¹¹¹, Goreckio¹¹², Kulakovskio¹¹³ kūrybos dainas ir sumenkinęs savo darbo nuopelnus. Nepaisant šio priekaišto,

106

Kitaip Mauša Tipografas.

107

Žr. *Pieśni litewskie przekładania Ludwika z Pokiewia*, Wilno, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, Typografa, 1844.

108

Karaliaučiaus universiteto auklėtinis, archeologas, etnografas, tautosakininkas, vertėjas Eduardas Karolis Samuelis Gisevius (1798–1880). Plačiau apie tai žr. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, 1963, p. 65.

109

T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos.

*

Виленский вестник, 1860, № 16 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. „18

февраля происходило второе в нынешнем году...”, *Виленский вестник*, 1860, № 16 (23 февраля), с. 162 [rašinio autorius nenurodytas]. Straipsnyje aprašyta Matvejaus Gusevo pažintis su Eduardu Karoliu Samueliu Giseviusu, pateikta faktų apie pastarojo tyrėjo mokslinę veiklą. Plačiau apie Gusevą žr. šio leidinio p. 75, išnašą 29. – R. G.]

110

Turimas omenyje jau minėtas Vaclovas Mykolas Zaleskis, pasirašinęs Vaclovo iš Olesko slapyvardžiu, ir jo paskelbtas liaudies dainų rinkinys (knygos metriką žr. šio leidinio p. 314, išnašą 82). Šiame rinkinyje buvo net 1496 lotynų alfabetu užrašytos dainos ir 160 melodijų. Dainas iš tikrųjų instrumentavo garsusis Karolis Lipińskis (apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 167, išnašą 13).

111

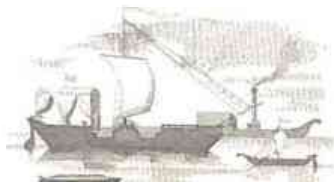
Franciszeko Karpińskio. Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 301, išnašą ****.

112

Minimas poetas, Napoleono I karų ir 1830–1831 m. sukilimo dalyvis, šu-bravcas, emigrantas, visuomenės veikėjas, poetas, publicistas, artimas Adomo Mickevičiaus bičiulis Antanas Goreckis (Antoni Gorecki, 1787–1861). Žr. Antoni Gorecki, *Poezyje litwina*, wydanie Aleksandra Jełowickiego, Paryž, w Drukarni P. Baudouin, 1834; *Kłosek polski, czyli Nowy tomik poezyi Antoniego Goreckiego, z dodatkiem uwag tegoż nad doktryną dziś Papieża, względem Polski*, Paryž, w Księgarni Sławiańskiej, 1843; *Nowy zbiorek wierszy, które napisał Antoni Gorecki*, Paryž, w Drukarni L[ouis Francois] Martinet, 1858 ir kt.

113

Feliksas Kulakovskis.

Zaleskio rinkinėlis liaudies dainos istorijoje yra gražiausias paminklas harmonijos nežinomų ar jau pamirštų liaudies dainų arba žinomų ir mėgstamų mūsų rašytojų plunksna sukurtų kūrinų, kuriuos minėto rinkinio autorius taip tinkamai parinkti ir sudėti mokėjo, kad mažiau įgudęs skaitytojas neretai neįstengtų įžvelgti skirtumo tarp originalios liaudies dainos ir tos, kurią sukūrė poetas.

Darbštusis Maksimovičius neapsiribojo dainomis, paimtomis iš Chodakovskio – paremtas kelių rusų literatų, surinkęs per pustrėčio tūkstančio kazokų dainų ir ukrainiečių dumkų fragmentų, 1834 m. jas išleido Maskvoje¹¹⁴. Tais pačiais metais broliai Grimmai Achene ir Kelne išleido pareinio provincijų pasakojimus, pasakas ir legendas*.

1835 m. Peremislyje Józefas Łoziński išspausdino Galicijos rusinų vestuvinių dainų ir papročių rinkinį¹¹⁵. Jam iš paskos – ponas Kazimierz Władysław Wójcicki, visiems žinomas darbininkas, ypač istorijos baruose, kuriam jau esame dėkingi už leidinius *Przysłowia narodowe* („Tautiniai priežodžiai“), *Klechdy starożytnie* („Senovės sakmės“), *Zarysy domowe* („Namų apybraižos“)¹¹⁶, už tai, kad mums rinko lenkų literatūrą ir kitas naudingas žinias kruopščiai kaupė, liaudies dainai dar padovanojo du didelius toms rinkinio *Pieśni ludu biało-chrobatów, mazurów i Rusi znad Bugu* („Baltųjų chrobatų, mozūrų ir Rusios prie Bugo liaudies dainos“), pridėjęs atitinkamų rusų, serbų, čekų ir slavų dainų. Šį didžią vertinamą rinkinį, papuoštą Piwarskio raižiniais ir Dobžinskio muzika, autorius išspausdino 1836 m. Varšuvoje, Baryckio spaustuvėje¹¹⁷.

114

Žr. *Украинския народныя песни, издаваемые Михаилом Максимовичем*, ч. 1, Москва: Университетская типография, 1834.

*

Rheinlands Sagen, Geschichten und Legenden. Žr. Michał Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, s. 188, przyp. 4 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Autorius čia klysta, tiksliau – bus neteisingai nurašęs informaciją iš Mykolo Višnevskio veikalų. Pastarasis iš tikrųjų mini vokiečių kalbininkus, rašytojus, tautosakininkus brolius Jacobą Ludwigą Karlą Grimą (1785–1863) ir Wilhelmą Karlą Grimą (1786–1859), tačiau greta nurodo ir vokiečių rašytoją, istoriką bei diplomatą Alfredą von Reumontą (1808–1887), taip pat daug nuveikusį vokiečių tautosakai. Būtent Reumontas – anaipol ne broliai Grimm, surinko ir parengė spaudai Tiškevičiaus minimą vei-

kalą. Žr. *Rheinlands Sagen, Geschichten und Legenden*, herausgegeben von Alfred Reumont, Köln und Aachen: Verlag von Ludwig Rohren, 1837. Višnevskis netikslus, nurodydamas šios knygos išspausdinimo datą: ji išleista ne 1834, bet 1837 m. – R. G.]

115

Konstantinas Tiškevičius mini kalbotyrininką, etnografą, istoriką, publicistą, kunigą Józefą Łozińską (1807–1889) ir 1835 m. išspausdintą jo rinkinį. Žr. *Ruskoje wesile*, opisanoje czerez J[ózefa] Łozińskoho, w Peremyszly, w Typografii Władycznój gr. kat., 1835.

116

Konstantinas Tiškevičius vardija kūrinius: Kazimierz Władysław Wójcicki, *Przysłowia narodowe, z wyjaśnieniem źródła, początku oraz sposobu ich użycia, okazujące charakter, zwyczaje i obyczaje, przesady starożytności i wspomnienia ojczyste*, t. 1–3, w Warszawie, nakładem

Hugues et Kermen, 1830; Kazimierz Władysław Wójcicki, *Klechdy starożytnie, podania i powieści ludu polskiego i Rusi*, t. 1–2, w Warszawie, w Drukarni Piotra Baryckiego, 1837 (antra laida – 1851 m., ten pat); Kazimierz Władysław Wójcicki, *Zarysy domowe*, t. 1–4, w Warszawie, w Drukarni pod firmą Maks[ymliana] Chmielowskiego, 1842.

117

Žr. Kazimierz Władysław Wójcicki, *Pieśni ludu biało-chrobatów, mazurów i Rusi znad Bugu, z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich, ozdobione rycinami i muzyką*, t. 1–2, Warszawa, w Drukarni Piotra Baryckiego, 1836. Konstantinas Tiškevičius taip pat mini vieną žymiausių XIX a. lenkų grafikų ir tapytojų Janą Feliksą Piwarską (1794–1859), pianistą ir kompozitorių Ignaciją Feliksą Dobžinskį (Ignacy Feliks Dobrzyński, 1807–1867) bei leidėją Piotrą Baryckį.

1837 m. leidinyje *Przyjaciół Ludu* („Liaudies draugas“) paskelbtas anoniminis straipsnis, pavadintas „Nieco o duchu poezji gminnej“ („Šiek tiek apie liaudies poezijos dvasią“), tačiau jame autorius mažiausiai kalba apie poezijos dvasią, pasakodamas tik apie liaudies vaizduotės sukurtas fantastines būtybes, aiškina, kas yra šmėklos, vilkolakiai, vilai ir kanioros¹¹⁸, kurie ešą kaimo vaikus pagrobia ir nusineša. Apie liaudies dainas nė žodžio jame nepasakyta*. Tais pačiais metais Tettau ir Temme surinko Rytų Prūsijos liaudies istorijėles ir jas išleido Berlyne**.

Liaudies dainos, surinktos iš įvairių slavų žemės pakraščiu, 1838 m. kartu išvydo šviesą. Taip Žegota Pauli surinko ir Lvove pas Kajetaną Jabłoński dviem tomis išleido Galicijos rusinų liaudies dainas (antrasis tomas išspausdintas 1839-aisiais)¹¹⁹. To rinkinio, kad ir didelio, mūsų mokslininkai labai vertingu nepripažįsta, nes jį iš dalies užpildė dainomis, išrašytomis iš kitų rusinų dainų rinkinių, ypač iš Maksimovičiaus rinkinio, paskelbto 1827 m.¹²⁰ Netrukus Sankt Peterburge pasirodė pirmasis rusų liaudies dainų rinkinio tomas^{121***}.

Ilyrijos liaudies dainos irgi buvo renkamos, darbai ėmė rodytis tuo pačiu laikotarpiu. Kunigas Metelko parašė liaudžiai knygą *Svete pesmę* („Religinės giesmės“). Šis jo darbas buvo įvertintas, nes 1837 m. Liubliancio

118

Vilas (orig.: „Wil“) – didelė baidyklė, šmėkla, kurios galva kaip barzdoto senio. Manoma, kad vilas pasirodąs tik naktį miegančiam žmogui. Vilas ešą nieko pikto nedarantis, tik gąsdinantis savo išvaizda. Be to, jam žinomos visos šeimos paslaptys. Kaniora, kania (orig.: „Kaniora, kania“) – gražios merginos, apgautos debesimi, būtybė, pasirodanti kaimuose vakarais, viliojanti vaikus, kurie paskui randami sudraskyti. Žr. „Nieco o duchu poezji gminnej“, *Przyjaciół Ludu*, 1837, nr 10, s. 75–76 [rašinio autorius nenurodytas]. Taip pat žr. Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 2 (F–K), Kraków, nakładem Akademii Umiejętności, drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządęm Józefa Filipowskiego, 1901, s. 302.

*

Przyjaciół Ludu, rok 4, nr 10, s. 75 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – Rašinio metriką žr. šio puslapio išnašą 118. – R. G.].

**

Die Volkssagen der Ostpreussens, Lithauens und Westpreussens, Berlin, 1837; Michał Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, s. 190 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Plg.: Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 189–190. Tiškevičius, remdamasis Mykolu Višnevskiu, mini vokiečių teisininką ir istoriką Wilhelmą Johanną Albertą von Tettau (1804–1894; Sic! Tiškevičiaus knygos originale pavardė buvo nurašyta klaidingai: „Feltan“) ir aukštą vokiečių administracijos pareigūną, kurį laiką dirbusį Ragainėje ir parašiusį romaną lietuviška tematika Jodocą Donatą-Hubertą Temme (1798–1881). Apie juos žr. Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 315, 373–374, 604. – R. G.].

119

Konstantinas Tiškevičius mini visuomenės veikėją, literatą, istoriką, etnografą, bibliotekininką ir muziejininką Žegotą Pauli (tikr. Ignacy Pauli, 1814–1895) ir

jo leidinį *Pieśni ludu polskiego w Galicyi* („Lenkų liaudies dainos Galicijoje“, Lwów, nakładem Kajetana Jabłońskiego, 1838). Taip pat minimas žymus Lvovo leidėjas, knygyninkas Kajetanas Jabłoński (1815–1896).

120

Michailo Maksimovičiaus rinkinio metriką žr. šio leidinio p. 319, išnašą 114.

121

Tikriausiai turimas omenyje pirmasis rusų etnografo, archeologo ir paleografo Ivano Sacharovo (Иван Петрович Сахаров, 1807–1863) liaudies dainų rinkinio tomas. Žr. [Иван Петрович Сахаров], *Песни русского народа*, ч. 1–5, Санкт-Петербург, в Типографии Сахарова 1838–1839 (ч. 1, 2 – 1838, ч. 3, 4, 5 – 1839). Plg.: Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 188, pryp. 5.

***

Michał Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, s. 188 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.].

pas Blazniką¹²² išleido antrą papildytą laidą¹²³. Ljudevitas Vukotinovičius pirmasis Agrame¹²⁴, pas Ljudevitą Gajų¹²⁵, išspausdino savo darbą *Pjesme i pripovijetke* („Dainos ir pasakojimai“)¹²⁶. Po jo Milanas Kiršfeldas paskelbė leidinį *Illiriske junačke pesme* („Ilyrijos herojinės dainos“)¹²⁷.

Matija Ahacelis¹²⁸ ir Emilis Korytko surinko Krainos¹²⁹ dainas¹³⁰. Pastarasis savo rinkinį išspausdino Liublianoje, priekyje įdėjęs studiją apie liaudies dainą, o kadangi Korytko lenkas, gerai nemokantis ilyrų kalbos, studiją parašė lenkiškai. Joje aiškinasi, kad daugiausia skolingas uoliam ir patriotiškam ponui Jožefui Rudešui, Ribnicos dvaro savininkui, kuris ne tik savo apylinkės dainas, bet dar ir svarbias detales, susijusias su liaudies prietaisais, jam teikėsi atsiųsti, ir priduria, kad tas vyras, mirus Vodnikui¹³¹, visuotinai Krainos apgailėtam,

122

Jožefą Blazniką.

123

Plačiau apie Konstantino Tiškevičiaus pažintį su slovėnų filologu, archeologu, Senienų muziejaus Liublianoje saugotoju, Tiškevičiaus žodžiais tariant, „tikru patriotu“ (orig.: „prawdziwy patriota“), profesoriumi, kunigu Francu Serafinu Metelka (1789–1860) žr. Konstancy hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 253–255. Tačiau Tiškevičius, atrodo, klysta, nurodydamas Metelką kaip rinkinio *Svete pesmę* autorių. Plg.: *Svete pesmę za vse veleke prazņeke in godove med letam*, jih je nekaj zložil, nekaj zloženęh përdjal Blaž Potočņek, vę Ljubljanę: natisnil Leopold Eger, 1827. Taip pat žr. antrąją šios knygos laidą: *Svete pesmę za prazņeke in godove med letam*, jih je nekaj zložil, nekaj zloženęh përdjal Blaž Potočņek, vę Ljubljanę, natisnil Jožef Blaznik, 1837. Taigi šių leidinių autorius buvo kitas garsus slovėnų nacionalinio atgimimo veikėjas – poetas, folkloristas, kunigas Blažas Potočņikas (1799–1872).

124

T. y. Zagrebe.

125

Konstantinas Tiškevičius mini poetą, švietėją, kalbininką, leidėją, kroatų na-

cionalinio judėjimo veikėją Ljudevitą Gajų (1809–1872).

126

Turimas omenyje kroatų geologas, botanikas, dramaturgas, romanistas, leidėjas, visuomenės veikėjas Ljudevitas Vukotinovičius (1813–1893) ir jo rinkinys *Pjesme i pripovijetke*, išspausdintas Zagrebe, Ljudevito Gajaus spaustuvėje (pirmasis tomas – 1838, antrasis – 1840 m.). Šią informaciją Tiškevičius taip pat perpasakojo iš Mykolo Višnevskio veikalų. Žr. Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 189. Tiek Višnevskis, tiek juo sekdamas – Tiškevičius ir ši kartą dainų rinkėjo pavardę iškraipė: „Ludwik Buchatinowicz“. Šioje knygos laidoje klaida ištaisyta.

127

Deja, nei šio leidėjo, nei jo išleisto rinkinio identifikuoti nepavyko. Šią informaciją Konstantinas Tiškevičius ir vėl perpasakojo iš Mykolo Višnevskio veikalų. Žr. Michał Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 1, s. 189, przyp. 10. Tikėtina, kad ir ši kartą pavardė galėjo būti užrašyta netiksliai. Juolab kad Višnevskio knygoje – „Milan Kirschfeld“, o Tiškevičiaus – „Milan Kirszfild“.

128

Slovėnų filologas, publicistas, folkloristas Matija Ahacelis (vok. Matthias Achazel, 1779–1845), garsiojo Celėje išspausdinto

dainų rinkinio *Pesme po Korōshkim ino Shtajarskim snane* („Dainos, žinomos Koroškoje ir Štirijoje“) autorius (pirmasis rinkinio tomas buvo išspausdintas 1833, antrasis – 1838, o trečiasis, jau po autoriaus mirties, – 1855 m.).

129

Krainoje (dabar ši istorinė sritis priklauso Slovėnijai) gyveno keltų ilyrų gentys.

130

T. y. iš Galicijos kilęs etnografas, slavofilas, slovėnų nacionalinio atgimimo veikėjas, 1830–1831 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje dalyvis Emilis Korytko (1813–1839). 1834 m. Korytko buvo suimtas Lvove, apkaltinus priklausymu slaptai jaunimo organizacijai, ir po dvejų metų teismo sprendimu priverstinai išsiųstas į Liublianą, kur įsitraukė į slovėnų nacionalinio atgimimo sąjūdį. Ypač susidomėjo vietos folkloru, ėmė rinkti liaudies dainas visoje Krainoje. Mirė Liublianoje, nuo šiltinės. Plačiau apie tai žr. Julian Maślanka, „Korytko Emil“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, z. 1–4, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968–1969, s. 145–146.

131

T. y. slovėnų poetui, publicistui, etnografui, liaudies dainų rinkėjui Valentinui Vodnikui (1758–1819).

pasišvenčia su dar didesniu užsidegimu puoselėti savo krašto reikalus. Šį rinkinį sudaro du tomai, tačiau autorius žadėjo jį padidinti dar keturiais ar penkiais ir pažadą tesėjo: 1841 m.¹³² penkiais tomeliais, spausdintais Liublianoje, pas Jožefą Blazniką, išleido rinkinį *Šlovėnške pėsmi krajnskiga naróda* („Krainos tautos slavų dainos“)¹³³.

Senovinė Ilyrija, šiaudien pervadina Krainos žeme, driekiasi nuo Štirijos į pietus, prie Adrijos vandenų. Nors tiek amžių buvo romėnų valdžioje, o šiaudien germaniškasis pradas labai stengiasi ją nutautinti, Ilyrija išsaugojo nepaliestą savo praeities, pirmykštės dvasios tradiciją ir tą gyvybingą savosios padermės paprastumą. Ši tauta, nepaisydama įvairių kliūčių, tykančių jos politinio gyvenimo kelyje, atsikrato jų energingai ir šiaudien iš visų pietinių genčių gražiausią slaviškojo gyvenimo siūlą verpia. Ilyrijos liaudis iki šiol išsaugojo savo pirmykštės ypatybes – dailios išvaizdos, kokia pasižymi pietuose gyvenantys žmonės, sveika, linksma ir svetinga. Keliaudamas po šią žemę – vidurinę Ilyriją, nes ji skiriama į kalnų, vidurinę ir žemutinę, – apsistojau Adelberge, gražiame kaimelyje, apžiūrėti ten nuostabą keliančio požemio. Šiame kaimelyje praleidau 24 valandas, kol kitas traukinyš paėmė mane į Liublianą, senosios Ilyrijos sostinę. Per tą laiką, neturėdamas ką veikti, užmezgiau pažintį su vietiniu kėbonu ir to kaimelio gyventojais, ir visur buvau atvirai ir svetingai priimtas. Kadangi su jais mums, lenkiškai kalbantiems, gana lengvai galima jų kalbą įsisavinti ir suprasti, pradėjau klausinėti gyventojų apie kai kuriuos tautinius bruožus ir papročius, prašiau jų padiktuoti man liaudies dainelių. Ilyrijoje, tokioje turtingoje pirmykščių didvyrių tradicijomis, liaudies daina yra arba kokios nors istorinės didvyrių rapsodijos, kuriose ir įvykio atminimas, ir didvyrio vardas išsaugoti liaudies prisiminimuose, arba atsitiktinės dainelės, dviejų mylimųjų meile užtaisytos, visada gražios, visada linksmos, nors dažnai jose pasitaiko ir daug jautrių, ypatingų minčių¹³⁴. Nemokėdamas rašto ir nežinodamas daugelio ilyriškų žodžių reikšmės, būtent poezijoje kelias tokias poemėles ir daineles perdėm klaidingai ir neteisingai vietoje užrašiau. Vis dėlto visuomenei jos išsaugotos – kai kurias jų radau paskelbtas paskutiniame Korytkos¹³⁵ rinkinyje.

132

Data klaidinga. Žr. kitą išnašą.

133

Konstantinas Tiškevičius nėra visai tikslus. Emilis Korytko parengė tik vieną, tačiau penkių tomų Krainos dainų rinkinį, kuris pasirodė jau po jo mirties. Atrodo, kad Tiškevičius apie Korytkos mirtį nežinojo. Žr. *Šlovėnške pėsmi krajnskiga naróda*, nabrai Emil Koritko, v Ljubljani, natifnil jih je, in na prodaj jih ima Joshef Blasnik, sv. 1–5, 1839–1844 (sv. 1 – 1839, sv. 2 – 1840, sv. 3 – 1841, sv. 4 – 1841, sv. 5 – 1844). Taip pat plg.: Michał Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 1, s. 189.

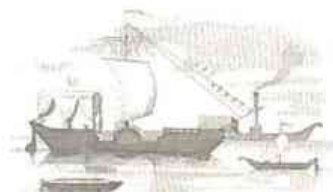
134

Plačiau apie Konstantino Tiškevičiaus kelionę į senąją Ilyrijos ar Krainos žemę žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 253–256. Plg.: „Krainos liaudies kalba, su kuria, kai ten savo tyrimus vykdžiau, dažnai susidurdavau ir pasišnekučiuoti mėgau – nes lenkiškai ar rusiškai kalbantis tenykštę liaudį supranta ir mėgsta jos kalbos klausytis (o kaip smagu, kai svečioje šalyje sava kalba gali atsakyti!), užsirašiau daug žodžių, labai paprastų ir lengvai suprantamų. Štai, pavyzdžiui, ar nenatūraliai mums skamba *podérty grad*? O būtent taip ten vadinami senos

pilies griuvėsiai. Galėčiau pateikti ir kitų panašių pavyzdžių. Liaudies dainos, kaip ir kiekvienoje tautoje, taip ir ten kuo geriausiai atskleidžia liaudies gyvenimą, jos būdą ir mintis. Jose yra daug jaudinančio ilgesio ir prieraišumo savo žemei, daug nekalto naivumo – kaip ir visose liaudies dainose, gimusiose paprastoje žmogaus širdyje“. Žr. Ten pat, p. 256.

135

Emilio Korytkos.

Šafaříkas ir Kollaras¹³⁶ rinko Vengrijos slovakų dainas¹³⁷. Antrame rinkinio tome Šafaříkas įdėjo mokslinę studiją apie liaudies dainą¹³⁸. Čelakovskýs, Vrantevicas, Tomičekas ir Hanka rinko čekų dainas¹³⁹. Ponas Vaclavas Hanka, uoliausias iš čekų tautiškumo puoselėtojų, neapsiribodamas savosios liaudies surinktomis dainomis, pats jas verčia į lenkų kalbą ir rusų dainas į čekų kalbą ir dar lenkų krakoviakus – į čekų kalbą. Jo dainynas, pavadintas *Hankovy písně* („Hankos dainos“), – knygelė *in 4to*, turinti 202 puslapius, su graviūrele pradžioje, sulaukė penkių laidų (paskutinė išspausdinta 1851 m. Prahoje)¹⁴⁰. Knygelė *Krakowiáky, aneb Pjsně národnj polské* („Kračkoviakai, arba Lenkų liaudies dainos“), taip pat *in 4to*, 131 puslapiu, su gaidomis dainuoti pritariant fortepijonui, turėjo dvi laidas (paskutinė pasirodė Prahoje 1851-aisiais, išspausdinta vertėjo lėšomis)¹⁴¹.

136

Turimi omenyje čekų ir slovakų mokslininkai, liaudies dainų rinkėjai, leidėjai, poetai Pavelas Josefas Šafaříkas (1795–1861) bei Jánas Kollaras (1793–1852). Šafaříkas ypač pagarsėjo slavų tautų istorijos tyrimais, kurie buvo pradėti skelbti Prahoje 1837 m. (žr. Josef Šafařík, *Slowanské starožitnosti*, w Praze, tiskem Jana Spurného, 1837), o po kelerių metų išversti ir į lenkų kalbą. Žr. P[aweł] J[ózef] Szafarzyk, *Ślawiańskie starożytności, przelożył z czeskiego H. N. Bońkowski*, t. 1–2, Poznań: wydanie i druk W[alentego] Stefańskiego, 1842, 1844. Šafaříko ir Kollaro populiarumą rodo ir dėmesys jiems to meto lenkų kalba leistuose periodiniuose leidiniuose. Štai 1835 m. itin populiariame ir Lietuvoje plačiai skaitomame savaitraštyje *Tygodnik Petersburski* buvo paskelbti Maskvos universiteto istorijos profesoriaus Michailo Pogodino (Михаил Петрович Погoдин, 1800–1875) įspūdžiai iš Prahos, kur buvo rašoma ir apie minėtus čekų šviesuolius. Žr. „Do słowiańskiej literatury...“, *Tygodnik Petersburski*, 1835, nr 85, s. 495–496. 1857 m. Šafaříkas buvo išrinktas ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikruoju nariu. Žr. Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 m.: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, p. 107.

137

Pirmas Pavelo Josefo Šafaříko ir Jáno Kollaro parengto rinkinio *Písně světské lidu slowanského v Uhrách* („Pasaulietinė slovakų liaudies dainos Vengrijoje“) tomas pasirodė 1823 m. Budapešte (jame buvo paskelbtos 92 dainos), antrasis tomas – ten pat, 1827 m. (jame buvo paskelbta 130 dainų). Pagrindinis pirmojo tomo parengėjas ir įvadinio rašinio autorius buvo Šafaříkas, o antrojo – Kollaras, kuris savo ruožtu parašė ir įvadą. Taip pat žr. *Narodnie zpiewanky, čili Pjsně světské Slowáku w Uhrách yak pospolitěko lidu tak i wyššjch stawu*, sebrané od mnohých, w počádek uwedené, wyswětlenjimi opatrěne a wydane od Jána Kollará, d. 1–2, w Budjně, w Kral. Universicke Tiskárne, 1834–1835.

138

Konstantinas Tiškevičius klysta – šis Pavelo Josefo Šafaříko tekstas buvo išspausdintas pirmajame tome. Žr. išnašą prieš tai.

139

Konstantinas Tiškevičius mini čekų liaudies dainų rinkėjus, čekų nacionalinio atgimimo veikėjus: poetą, literatūros kritiką, vertėją Františeką Ladislavą Čelakovský vel Marcianą Hromotluką (1799–1852), vienuolį, vėliau pedagogą Josefą Frantą Vrantevicą vel Šumavsky

(1796–1857), literatą, kalbininką Janą Sławomirą Tomičeką (1806–1866) ir literatą, kalbininką, pedagogą, muziejininką, bibliotekininką Václavą Hanką (1791–1861). Įdomius istoriko Michailo Pogodino įspūdžius apie Čelakovský ir Hankos veiklą žr. [Михаил Петрович Погoдин], „Do słowiańskiej literatury...“, s. 496. Nuo 1858 m. Hanka buvo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys, taigi Tiškevičiaus kolega. Žr. Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 m.: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, p. 107; Henryka Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, s. 362. Ypač šilintai apie Hanką Tiškevičius atsiliepia kituose savo darbuose. Žr. Konstanty hrabia Tyszkiewicz, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, s. 251.

140

Žr. *Hankovy písně*, s polským, a tři ruské s českým překladem, w Praze, nákladem spisovatelovým, 1851.

141

Žr. *Krakowiáky, aneb Pjsně národnj polské, s připogeným půwodnjm textem od V. H.*, Praha: Ender, 1835; *Krakowiáky: polské národní spěvky, půwodné i v českém překlade Václav Hanka*, Praha: nakl. překl., 1851.

1839 m. Šviętopelkas Głowackis¹⁴² ir kunigas Gisevius rinko liaudies dainas Rytų Prūsijoje, kitados vadintoje kunigaikštyste, iš Osterodės apylinkių, kur kunigas Gisevius buvo pastorius lenkų evangelikų bažnyčioje. Toje apylinkėje liaudis ir kalba gryna lenkų kalba, ir dainuoja. Todėl ir dainos, kunigo Giseviuso paskelbtos sykiu su jų melodijomis, grynai lenkų kalba dainuojamos*. 1842 m. žurnale *Athenaeum* Adomas Slovikovskis išspausdino savo išverstą Voluinės dumkų rinkinį**. Panemunės liaudies dainas iš Aleksoto apylinkių surinko ir 1844 m. paskelbė Karolis Brzozowski¹⁴³. 1845 m. Varšuvoje Zejszneris išleido podhalėnų¹⁴⁴ liaudies dainas¹⁴⁵. Janota, Šv. Onos gimnazijos profesorius Krokuvoje, taip pat parengė podhalėnų dainų rinkinį¹⁴⁶, tačiau tik rankraščiu. Kaip aiškina savo laiške, jis apima ne tik visą pataisytą Zejsznerio rinkinį, ne tik keletą dainelių, paimtų iš rinkinio *Sobótka* autoriaus¹⁴⁷ bei daktaro Pietrusińskio¹⁴⁸ darbų, bet beveik antra tiek nepausdintų. Zejsznerio rinkinys, rašo profesorius Janota, išskyrus pratarmę, daugelyje vietų nepataisytas, be to, visa jo struktūra nepraktiška. Tokio pobūdžio liaudies dainos, jo nuomone, turi būti spausdinamos abėcėlės tvarka ir sunumeruotos*. Izopolskis rinko ukrainiečių dainas¹⁴⁹. Ponai Augustas Bielowski ir Lucyanas

142

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje kunigą, visuomenės veikėją, liaudies dainų rinkėją Michalą Stanisławą Głowackį vel Šviętopelką (1804–1846) ir jau minėtą Eduardą Karolį Samuelį Giseviusą.

*

Przyjacieł Ludu, rok 4, s. 39, 47, 53 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Deja, šios publikacijos minėtame žurnalo *Przyjacieł Ludu* tome nėra. – R. G.].

**

Athenaeum, 1842, t. 6 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Minima istoriko, poeto, pedagogo, vertėjo, liaudies dainų rinkėjo Adomo Slovikovskio (Adam Słowikowski, 1805 – apie 1863) publikacija. Žr. „Dumy Wółyńskie, zebrane i przełożone przez Adama Słowikowskiego“, *Athenaeum*, 1842, t. 6, s. 142–170. – R. G.].

143

Konstantinas Tiškevičius mini diplomata, keliautoją, inžinierių, geologą, geografą, botaniką, etnologą, dainų rinkėją, poetą bei dramaturgą, 1863–1864 m. sukilimo dalyvį Karolį Brzozowską (1821–1904)

ir jo surinktų dainų rinkinį. Žr. *Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty*, z dołączeniem do niektórych melodyj, zebrał i przełożył Karol M. Br...i, Poznań, nakładem Księgarni [J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1844. Šiame rinkinyje įdėta 51 į lenkų kalbą išversta daina, tarp kurių aštuonios – su lietuviškais tekstais ir melodijomis. Plačiau apie tai žr. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, p. 50–51.

144

Podhalė – istorinis regionas Lenkijos pietuose, šiaurinėje Tatrų papėdėje.

145

Turimas omenyje geologas, geografas, kartografas, keliautojas, etnografas, pedagogas Ludwikas Zejszneris (1805–1871) ir jo rinkinys *Pieśni ludu podhalań, czyli Górali tatrowych polskich*, zebrał i wiadomość o podhalanach skreślił Ludwik Zejszner, Warszawa, w Drukarni pod firmą [Juliana] Kaczanowskiego, 1845.

146

Konstantinas Tiškevičius mini žymų Galicijos visuomenės veikėją, germanistą, gamtininką, kraštotyryninką, istoriką,

pedagogą, kunigą Eugeniuszą Arnoldą Janotą (1823–1878).

147

T. y. Jono Kochanovskio. Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 301, išnašą 12.

148

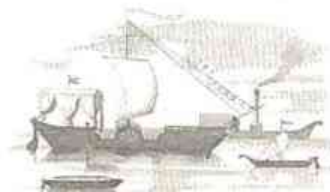
Čia turimas omenyje Galicijos visuomenės veikėjas, teisininkas (teisės mokslų daktaras), poliglotas, poetas, keliautojas, memuaristas, publicistas Ludwikas Pietrusińskis (1803–1865), ypač pagarsėjęs kelionių po Europą apybraižomis. Žr. Ludwik Pietrusiński, *Podróże, przejazdki i przechadzki po Europie*, t. 1–2, Warszawa, nakładem Gustawa Sennewalda, 1843.

*

Biblioteka Warszawska, 1860, zes. 47, s. 459 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. „Wiadomości literackie“, *Biblioteka Warszawska*, 1860, t. 4, s. 457–464 (Eugeniuszo Arnoldo Janotos laiško fragmentas: p. 459–460). – R. G.].

149

Konstantinas Tiškevičius mini kunigą, rašytoją, publicistą, folkloristą Erazmą Izopolską (Erzam Izopolski vel X. Biało-

Siemieńskis darbuosė versdami į lenkų kalbą rusų liaudies dainas¹⁵⁰. Józefas Konopko rinko liaudies dainas Krokuvos apylinkėse¹⁵¹.

Per dvidešimt su viršum metų tai šen, tai ten pasirodydami liaudies padavimų ir dainų rinkiniai savo skaičiumi ir svarba tapo gana didele krašto literatūros dalimi. Šių dainų nagrinėjimas ir kritika tapo būtina šio naujo raštijos reiškinių sąlyga. Ponas Aleksandras Tišinskis¹⁵², kuris mūsų krašte mokslu ir darbu įgijo žinomo kritiko statusą, atkreipė dėmesį į šį objektą. Jis pirmasis visą eiliuotą liaudies kūrybą išskyrė į liaudies ir kaimo poeziją¹⁵³.

Nors žodžiai *liaudis* ir *kaimas*¹⁵⁴, sako ponas Tišinskis, savo reikšme tokie artimi, tačiau liaudies poezija labai skiriasi nuo kaimiškosios. Kaimiškosios kūrybos objektas – kaimo liaudis, o liaudies poeziją kuria pati liaudis. Pirmoji, t. y. kaimiškoji, turi tikslą aprašyti liaudies kalbesius ar papročius, todėl visada yra ramios dvasios, meno sugadintos vaizduotės, pamėgdžiojimo rezultatas. Antroji, priešingai, yra paties įkvėpimo kūdikis, dėl to visada kupina žavesio ir gyvybės, nauja mintimi ir išraiška spindinti įkvėpimo galia. Tad kaimiškoji idilė už liaudies dainą gali būti pranašesnė tik literatūriniu meistriškumu, o visomis kitomis ypatybėmis pirmenybę turi užleisti jai*.

Kadangi ponas Tišinskis taip taikliai liaudies poeziją įkvėpimo kūdikiu pavadino, aš dar pridurčiau, kad mūsų kritikai turėtų atkreipti dėmesį į tai, jog liaudies daina visada buvo pateikiama visuomenei natūrali ir tokioje erdvėje, kokioje išsiveržė iš pirmojo kūrėjo krūtinės. Tokiame rinkinyje būtų galima išvelgti liaudies mintis kaip atspindį gryname vandens šaltinyje, išskaityti jos paprastumą, atspėti jos paslaptis, suvokti ir suprasti jos poreikius, siekius, ilgesį. Žodžiu, pažinti visą liaudies minties prigimtį. Šios poezijos perdirbimas, pritempimas prie meno formų, meno taisyklėmis slepiant tas tarsi nekaltas jos tikrojo grožio dulkes, bjauruoja

cerkiewski, 1812 – po 1862), intensyviai rinkusį ukrainiečių folklorą ir publikavusį jį tokiuose leidiniuose kaip *Tygodnik Petersburski*, *Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* („Šalies ir užsienio naujienų kronika“) ir jau ne kartą minėtuose žurnaluose *Athenaeum* ir *Biblioteka Warszawska*. Žr. Erazm Izopolski, „Badania podań ludu. Pamiątki Ukrainy“, *Athenaeum*, 1843, t. 1, s. 19–30; t. 3, s. 47–68; t. 4, s. 65–83; t. 5, s. 61–75; Erazm Izopolski, „Śpiewy historyczne Ukrainy“, *Athenaeum*, 1844, t. 1, s. 142–160; t. 2, s. 72–85; t. 4, s. 55–76; t. 5, s. 20–31; Erazm Izopolski, „Pamiątki Ukrainy. Pieśni historyczne“, *Athenaeum*, 1845, t. 3, s. 105–110; Erazm Izopolski, „Dumy, pieśni i skazki ludu ukraińskiego“, *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 2, s. 73–92.

150

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje savo bendraamžius – jau anksčiau minėtą grupės Zievonija lyderį Augustyną Bielowską (apie jį žr. šio leidinio p. 315, išnašą 84) bei šios grupės narį poetą, vertėją, literatūros kritiką, o vėliau ir 1863–1864 m. sukilimo dalyvį Lucyaną Siemieńskį (1807–1877). Žr. Lucyan Siemieński, *Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie*, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1845. Deja, Bielowskio rinkinio rasti nepavyko.

151

Žymus Galicijos visuomenės veikėjas, labdarys, dvarininkas, publicistas, liaudies dainų rinkėjas ir leidėjas Józefas Konopko (1818–1880). Žr. *Pieśni ludu krakowskiego*, zebrał J[ózef] K[onopko], z rysinami i muzyką, w Krakowie, nakładem Józefa Czecha, 1840.

152

Vilniaus universiteto auklėtinis, literatūros kritikas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys Aleksandras Tišinskis (Aleksander Tyszyński, 1811–1880).

153

Orig.: „na poezję gminną i poezję sielską“.

154

Orig.: „wyrazy: gmin i siolo“.

*

Aleksander Tyszyński, *Amerykanka w Polsce*, s. 256 [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. Žr. [Aleksander Tyszyński], *Amerykanka w Polsce*, t. 2, St. Petersburg, w Drukarni Karola Kraja, 1857, s. 256 – R. G.].

pirminę liaudies poeto formą. Kaip tik taip subjaurojo, man atrodo, Jonas Čečiotas savo, be kita ko, turtingą ir vertingą valstiečių dainelių rinkinį¹⁵⁵.

1837 m. Čečiotas išleido *Piosnki wieśniacze znad Niemna* („Kaimo dainelės nuo Nemuno“)¹⁵⁶, 1840 m. – *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny* („Kaimo dainelės nuo Dauguvos“)¹⁵⁷, 1846-aisiais – keletą dainelių rinkinyje *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny* („Kaimo dainelės nuo Nemuno ir Dauguvos“), pridėjęs priežodžių ir idiomų¹⁵⁸. Galop pats parašęs dainų, pavadintų *Piosnki ziemianina* („Dvarininko dainelės“)¹⁵⁹. Čečiotas liaudies dainas užrašė ne iš paties šaltinio, bet rinko jas kitų rankomis. Puikios ir geros panelės, kaip pats tvirtina ir kurių vardų jis neatskleidžia, jam tokias pateikė ir tas nuo Nemuno suneštas daineles jis išvertė ir išleido šimtą vienetų su trumpa pratarne. Taip išleido ir daineles nuo Dauguvos. Tų dviejų knygelių pratarmėse¹⁶⁰ Čečiotas visur kalba su tikra ir nuoširdžia meile kaimo žmogui. Savo broliškus jausmus sodiečiams aiškiausiai perteikia, kai savo knygėlę *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny* pradeda eilėraščiu, parašytu mylimiems kaimieteliams nuo Nemuno ir Dauguvos, kuriame taip sako:

Broli, regėjai, kas knygoj sudėta?
Broli, juk akys prašvinta,
Kai tau įduoda varpą ar žiedą –
Tau tavo dirvoje skintą?

Žemei ir dangui dėkodamas, broli,
Atnešu dovaną šitą,
Šviesų stebuklą, tau ligi šiolei
Prietemoj dar nematytą.

Tu praregėsi, kuo švyti kas dieną
Tavo darbai šimtamečiai.
Skyrė mums Dievas motiną vieną,
Širdį įdėjo tą pačią¹⁶¹.

155

Konstantinas Tiškevičius mini garsųjį filomatą, Adomo Mickevičiaus bičiulį, poetą, vertėją, liaudies dainų rinkėją ir leidėją Joną Čečiotą (Jan Czeczot, 1796–1847).

156

[Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna*, cz. 1–2, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1837.

157

[Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.

158

[Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny*, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846.

159

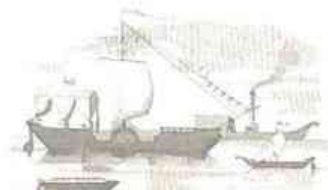
Sic! Konstantinas Tiškevičius knygos metriką bus nurodęs klaidingai. Žr. [Jan Czeczot], *Pieśni ziemianina*, przez Tłomacza *Piosnek wieśniachych z nad Niemna i Dźwiny*, Wilno, drukem Józefa Zawadzkiego, 1846.

160

Turimos omenyje jau minėtos knygelės: [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny*, 1840; [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny*, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi, 1846.

161

Orig.: „Kiedy wy bracia czytać będziecie, / Kiedy będziecie widzieli, / Żeśmy wam nieśli kłosy i kwiecie, / Cośmy z waszej niwy wzięli? / Z sercem wdzięczności przed niebami, ziemią, / Kładę dar dla was nieznaną; / Gdy się promienie świa-

Po šešerių metų pasirodė Čėcioto dainelės nuo Nemuno ir Dauguvos¹⁶². Čia darbštusis rinkėjas mums vėl jų šimtinę paleido, bet jau liaudies kalba. Prie šio rinkinio, dedikuojamo Staszicui¹⁶³, kaip geradariui ir savo valsčiaus įstatymų leidėjui, pridėjo žodynėlį nesuprantamų tose dainose panaudotų krivičių žodžių su etimologams galinčiu pasitarnauti pastebėjimu – apie slavų kalbų panašumą su sanskritu¹⁶⁴. Randame čia 191 krivičių liaudies patarlę – arba jų šventėms pritaikytą, arba iš Klementynos Tańskos¹⁶⁵ darbų, taigi nuo lenkiškų patarlių nurašytą¹⁶⁶. Tą knygą autorius pradeda moksline gramatine studija apie įvairių mūsų krašto vietų liaudies tarmes¹⁶⁷.

Kaip pirmoji, taip ir antroji Čėcioto knyga neatitinka šiandien tokiam darbui keliamų reikalavimų. Nemuno ir Dauguvos dainelės, išverstos į lenkų kalbą, jau yra raštiškas kūrinys ir turi knyginę vertę. Paskutiniosios rinkinio *Piosnki znad Niemna i Dźwiny* dainos, nors užrašytos ir liaudies kalba, tačiau pataisytos, pritaikytos prie ritminės kūrybos taisyklių ir eilėraščio metro, praranda originalumą ir gaišumą¹⁶⁸.

tła rozplemią, / Będzie on od was widziany. / Dziś ten niech przezeń chętnie poznaje, / Na kim praca wasza świeci, / Że nam Bóg jedne uczucia daje, / Żeśmy wspólnej matki dzieci“. Taip pat žr. [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny*, s. V–VI.

162

Žr. šio puslapio išnašą 166.

163

Stanisławui Staszicui. Apie jį žr. šio leidinio p. 312, išnašą 67.

164

Žr. [Jan Czeczot], „Słownik wyrazów krewickich, mniej zrozumiałych, w tych się piosnkach znajdujących, z tłumaczeniem“, [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi*, s. 64–68; [Jan Czeczot], „Niektóre idiotyzmy (własnonazwy) krewickie, w Nowogródzkiem, i niektóre też wyrazy różniące się znaczeniem od podobnych znajdujących się w innych językach sławiańskich“, ten pat, p. 69–96; [Jan Czeczot], „Życzliwa dla etymologów uwa-

ga“, ten pat, p. 97–101; [Jan Czeczot], „O podobieństwie języków sławiańskich z samskrytem, starożytnym indian językiem“, ten pat, p. 102–105.

165

Minima viena pirmųjų profesionalių moterų literačių, švietėja, pedagogė Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1798–1845). Tuo tarpu Jonas Čėciotas, pateikdamas skaitytojui šios „didžiausio susižavėjimo ir dėkingumo vertos“ literatės kūriniuose publikuotas ir tik pavyslio gyventojams žinomas patarles, buvo tikras, kad su jomis turi susipažinti ir jo kraštiečiai. Žr. [Jan Czeczot], „Przysłowia polskie do świąt zastosowane“, [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi*, s. 120–123.

166

[Jan Czeczot], „Przysłowia krewickie“, [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi*, s. 106–116; [Jan Czeczot], „Przysłowia

do świąt zastosowane“, ten pat, p. 116–117 ir kt.

167

Žr. Jan Czeczot, „Wydając sto pieśni...“, [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi*, s. 5–34.

168

Tokį kritišką Konstantino Tiškevičiaus požiūrį į Jono Čėcioto kūrybą, jo parengtus liaudies dainų rinkinius galima aiškinti ir asmeninėmis priežastimis – iš pradžių nuoširdžiai susirašinėję, diskutavę, netgi kūrę planus leisti pigią bibliotekėlę liaudžiai, ilgainiui bendrauti nustojo. Deja, santykių atšalimo priežastys nežinomos. Galima tik spėti, kad tai buvo susiję su pašlijusia Čėcioto reputacija jam dirbant Chreptavičių Ščorsų bibliotekos bibliotekininku (buvo kaltintas knygų dingimu) ir pareikštu noru užimti tokias pat pareigas Lahoisko bibliotekoje. Plačiau apie tai žr. Stanisław Świrko, *Z Mickiewiczem pod rękę, czyli Życie i twórczość Jana Czeczota*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989,

1847 m. išėjo leidinys *Opisanie powiatu borysowskiego*¹⁶⁹. Knygoje nemažą dalį – 122 lapus užima apeigų, papročių, priežodžių ir liaudies dainų aprašymas. Kai dabartinis Vilniaus mokslo draugijos¹⁷⁰ prezidentas, tuometinis Barysavo apskrities bajorų vadovas¹⁷¹, buvo sumanęs palikti neužmirštamą savo valdymo atminimą, skirstydamas mokslo darbus tai knygai parašyti, tarp pakviestų narių liaudies dainų ir papročių rinkimą pavedė šviesiam ir uoliam krašto paminklų saugotojui, šios apskrities dvarininkui ponui Konstantinui Duličiui. Šioje knygoje įdėtų liaudies dainų rinkinys – tvarkingiausias iš visų iki tol šios rūšies mano žinomų rinkinių. Po kelių žodžių apskritai apie liaudies dainą prasideda Barysavo apskrities liaudies vestuvių papročiai, surinkti Poberežos dvaro apylinkėse. Čia skaitytojas ras išsamiausių eigą vestuvinių papročių, tos iškilmingiausios mūsų liaudies ceremonijos, su didžiausiu tikslumu ir griežta tvarka vedamos. Niekas joje nepamiršta nė praleista, kas tik liaudyje vestuvių paprotį lydi. Tai išsamiausias kaimo vestuvių paveikslas, o jį lydincios dainos užrašytos liaudies tarpe, be mažiausio pakaitimo, tokios, kaip mūsų dainininkė padainavo¹⁷². Greta – vestuvių papročių aprašymas iš tos pačios apskrities, surinktų Ainos apylinkėse¹⁷³. Tai visai ne naujas dalykas, tas dainas kitados rinko, kaip jau sakėme, a. a. ponas Ignacijus Šidlovskis ir paskelbė žurnale *Dziennik Wileński* („Vilniaus dienraštis“)¹⁷⁴. Jomis pasinaudojo Lukošius Golembiovskis¹⁷⁵. Šie du vestuvių papročių aprašymai iš apylinkių, vos kelių mylių skiriamų viena nuo kitos, buvo sudėti vienas šalia kito tik dėl to, kad atskleistų mūsų liaudies dainų turtingumą. Nedidelis žemės gabalas toje pačioje apskrityje skiria tarpusavyje tas dvi vietas, ir nė viena dainelė, dainuojama vestuvių iškilme, nepanaši viena į kitą. Nors tarp apeigų esama nedidelio skirtumo, bet dainų visiškai kita mintis ir kita kalbėsena. Tai absoliučiai skirtingo įkvėpimo kaimo poetų kūryba.

s. 288–289. Taip pat žr. Reda Griškaitė, „Jonas Čečiota (1796–1847) = Jan Czeczot (1796–1847)“, Jonas Čečiota, *Giesmelės apie senovės lietuvius iki 1434 m.* = Jan Czeczot, *Śpiewki o dawnych litwinach do roku 1434*, iš lenkų kalbos vertė Regina Koženiauskiene, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 231–233; Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 78, išnaša 65. Beje, Tiškevičius užmiršo paminėti dar pora Jono Čečiotos knygelių. Žr. [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1839; [Jan Czeczot], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1844.

169 Šios knygos metriką žr. šio leidinio p. XXVII, išnašą 59.

170 T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos draugijos.

171 T. y. Vilniaus laikinosios archeologijos draugijos prezidentas, Konstantino Tiškevičiaus brolis Eustachijus Tiškevičius.

172 Žr. E. M., „Lud i jego obyczaje: 1. Obrzędy ludu wiejskiego z ponadbrzeży Berezyny, obserwowane i zbierane w Pobereżu i Skuplinie, w 1846-tym roku“, [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyszkiewicz etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycz-*

nym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiaich i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t. d., s. 286–346.

173 Žr. [Ignacy Szydłowski], „Obrzędy weselne ludu wiejskiego w gubernini minskiej, w powiecie borysowskim, w parafii hajeńskiej, obserwowane w latach 1800, 1801 i 1802, z niektórymi piosnkami i ich zwyczajną nótą“, ten pat, p. 346–368.

174 Turėtų būti: „Tygodnik Wileński“. Žr. šio leidinio p. 303, išnašą 18.

175 Žr. šio leidinio p. 313, išnašą 77.

Toliau eina Kupolės¹⁷⁶ su savo dainomis, Stauro vėlinės¹⁷⁷, Rudens vėlinės¹⁷⁸, Sutemų vėlinės¹⁷⁹, Radaunica¹⁸⁰, Prikladinos¹⁸¹, Kūčios¹⁸², Kalėdos¹⁸³ su jų giesmėmis, Šventieji vakarai¹⁸⁴, toliau Velykos¹⁸⁵ su jų giesmėmis. O tada Šv. Jurgis¹⁸⁶, Spasas¹⁸⁷, galop javapjūtės dainos, dainuojamos per pabaigtuves, o paskui kancliaivimas, žaidimai ir priežodžiai¹⁸⁸ ir t. t. Viskas sumaniai ir kruopščiai sudėta. Šiam rinkiniui trūksta tik sielininkų kalbos. Tačiau atvirai sakant, nors Barysavo apskrities žemę daugybė laivybinių upių įvairiomis kryptimis raižo, sielininkų žodynėlis labai menkas ir skurdus.

Barysavo apskrities aprašymu trumpam baigėsi liaudies literatūra. Nuo šios knygelės pasirodymo iki pasutinių penktojo dešimtmečio metų išėjo tik, kiek žinome, rinkinys *Piosenki gminne ludu pińskiego* („Pinsko liaudies dainos“), surinktos ir sudarytos Romualdo Zenkevičiaus, išspausdintos Kaune 1851 m. pas Maušą

176

Orig.: „Kupaŭlo“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Kupaŭla“, [Eustachy Tyszkiewicz, Konstanty Tyszkiewicz etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiaich i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t. d.*, s. 369–375. Ten pat žr. ir apie šių apeigų kilmę bei jų aprašymą.

177

Orig.: „Dziady staurouskie“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Dziady staurouskie“, ten pat, p. 376–377.

178

Orig.: „Dziady jesienne“. Plg.: „Dziady jesienne“, ten pat, p. 377–378. Ten pat žr. ir apie šių apeigų kilmę.

179

Orig.: „Dziady zmitrowe“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Dziady zmitrowe“, ten pat, p. 378–379. Ten pat žr. ir apie šių apeigų kilmę bei jų aprašymą.

180

Raudotuvės? Orig.: „Badannica [Sic! Korektūros klaida. – R. G.]. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Radaunica“, ten pat, p. 379–380. Ten pat žr. ir apie šių apeigų kilmę bei jų aprašymą.

181

Šermenys? Orig.: „Prykładziny“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Przykładziny“, ten pat, p. 380–381. Ten pat žr. ir apie šių apeigų kilmę bei jų aprašymą.

182

Orig.: „Kucya“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Kucija“, ten pat, p. 381–383. Ten pat žr. ir šios šventės aprašymą.

183

Orig.: „Kolady“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Kolady (Ko-Lado)“, ten pat, p. 383–386. Ten pat žr. ir šios šventės aprašymą.

184

Orig.: „Światy-wieczery“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Światy-wieczery“, ten pat, p. 387–388. Ten pat žr. ir šio papročio aprašymą.

Orig.: „Wielik-dzien“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Wielkanoc (Wialik-Dzien)“, ten pat, p. 388–392. Ten pat žr. ir šios šventės aprašymą.

185

Orig.: „Sw. Jerzy“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Świąty Jerzy“, ten pat, p. 392–393. Ten pat žr. ir šios šventės aprašymą.

186

Orig.: „Spas“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Przemienienie Pańskie“, ten pat, p. 393. Ten pat žr. ir šios šventės aprašymą.

187

Žr. „Zažynki“, ten pat, p. 394; Pokrywanie pola“, ten pat; „Dožynki“, ten pat, p. 395–399; „Czary“, ten pat, p. 400–411; „Przysłowia ludu znad Berezyny, okazujące różnostronnie jego umysłowość“, ten pat, p. 411–438.

188

Orig.: „Światy-wieczery“. Plg.: „Uroczystości, w których praktyki dawnego poganizmu połączone są z obrzędami chreścianańskimi: Światy-wieczery“, ten pat, p. 387–388. Ten pat žr. ir šio papročio aprašymą.

Zymeliovičių¹⁸⁹. Tą apie dešimtmečio pertrauką užpildo ta pačia dvasia atlikti Vincento Dunin-Marcinkevičiaus darbai¹⁹⁰.

Ponas Marcinkevičius kūrė poeziją liaudies kalba šviesti valstiečių luomą. Nerašė jiems elementorių, istorijėlių ar dainelių, pritaikytų jų dvasiai, supratimui ir gebėjimams, – nuo to paprastai prasideda pirmieji mokslai, tačiau savo rašytojo profesiją pradėjo sukūręs dviejų veiksmų operą valstiečių kalba, Stanislovo Moniuskos¹⁹¹ muzika, pavadintą *Sielanka* („Idilė“), kuri buvo išleista Vilniuje 1846 m. pas Juozapą Zawadzki¹⁹². 1855 m. Minske, pas Dvorcą¹⁹³, valstiečių tarpe, eilėmis su litografuotais paveikslėliais išspausdinta ir jo apysaka *Hapon* („Haponas“)¹⁹⁴. Šios apysakos, kaip ir operos *Sielanka* herojus, žinoma, valstietis. Nuolatinė kova su ekonomu ir valstiečio pasiekta pergalė sudaro pagrindinį jos turinį. 1856-aisiais vėl išėjo to paties autorius knygelė *Ciekawys? Przeczytaj!* („Susidomėjai? Perskaityk!“), išspausdinta Minske pas Dvorcą¹⁹⁵, dedikuota ponui bajorų vadovui Lappai¹⁹⁶, atiduodant jam deramą pagarbą už ypatingą jo valdžioje buvusių valstiečių globą. Toje knygoje – tik viena apysaka, parašyta liaudies kalba, pavadinta *Kupała* („Kupolės“). Joje autorius pateikia šiai šventei skirtų liaudies dainų, dainuojamų Minsko apylinkės Lošicos dvare¹⁹⁷.

1857 m. Minske, Dvorco spaustuvėje, Marcinkevičius vėl išspausdino nedidelę knygelę *Dudarz białoruski* („Baltarusių dūdininkas“), dedikuotą baltarusiams¹⁹⁸. Pradėjo ją eilėraščių „Do pocziwych białorusinów“

189

Turimas omenyje folkloro rinkėjas, etnografas, archeologas ir pedagogas Romualdas Zenkevičius (Romuald Zienkiewicz, 1811–1868). Žr. *Piosenki gminne ludu pińskiego*, zbierał i przekładał Romuald Zienkiewicz, Kowno, w Drukarni Mauszy Zymelowicza, Typografa, 1851. Kaip rodo šiame leidinyje skelbiamas prenumeratorių sąrašas, Konstantinas Tiškevičius buvo vienas iš jų. Taip pat žr. „Pieśni ludu zebrane w Pińszczyźnie i przelożone przez Romualda Zienkiewicza“, *Athenaeum*, 1847, t. 4, s. 146–186; Romuald Zienkiewicz, *O uroczyskach i zwyczajach ludu pińskiego oraz o charakterze jego pieśni*, Warszawa, w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1853; Romuald Zienkiewicz, *Wesele, przedślubny podarek rymowy*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1857.

190

Konstantinas Tiškevičius mini rašytoją, dramaturgą, aktorių, baltarusių literatūros klasiką, švietėją, 1863–1864 m. suki-

limo dalyvį Vincentą Dunin-Marcinkevičių (Винцэнт Дунін-Марцінкевіч vel Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, 1808–1884; slapyv. „Навум Прыгаворка“ vel „Naum Pryhaworka“, t. y. „Naumas Prigovorka“).

191

Apie jį žr. šio leidinio p. 217, išnašą 5.

192

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, *Sielanka*, opera we dwóch aktach, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846. Vieno iš šios operos veikėjo – vaito Naumo Prigovorkos vardas ilgainiui tapo Vincento Dunino-Marcinkevičiaus literatūriniu pseudonimu (autorius šioje operoje pats atliko šio herojaus vaidmenį).

193

T. y. Jokelį Dvorcą.

194

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, *Hapon, powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia, w języku białoruskiego ludu*

napisana, Mińsk, nakładem księgarzy mińskich Braci Bejlinów, drukiem Jokiela Dworca, 1855.

195

T. y. pas tą patį Jokelį Dvorcą.

196

T. y. tuometiniam Bobruisko apskrities bajorų vadovui Aleksandriui Lappai.

197

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, *Ciekawys? Przeczytaj!* Trzy powiastki i wierszyk ulotny, Mińsk, drukiem Jokiela Dworzeca, 1856. Taigi ir šį kartą Konstantinas Tiškevičius kūrinio pavadinimą nurodė ne itin preciziškai.

198

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, *Dudarz białoruski, czyli Wszystkiego potrosze*, Mińsk, nakładem i drukiem [Jokiela] Dworca, 1857.

(„Doriems baltarusiams“)¹⁹⁹, paskui seka eilėraštis „Do Władysława Syrokomli“ („Vladislovui Sirokomlei“)²⁰⁰, toliau – trijų dalių eilėraštis, pavadintas „Kłopoty literackie“ („Literato vargai“), skirtas tam pačiam Sirokomlei²⁰¹. Pirmojoje dalyje autorius aprašo visus vargus²⁰², antrojoje – išvyką į Baltarusiją²⁰³, trečiąją pavadino „Gościna. Literackie powodzenie“ („Viešnage. Literato sėkmė“)²⁰⁴. Šią knygelę užbaigia du buitiniai paveikslėliai, parašyti liaudies tarme, pavadinti „Szczerowskie dożynki“ („Ščerų pabaigtuvės“)²⁰⁵. 1859 m. Vilniuje išspausdino poemą *Pan Tadeusz* („Ponas Tadas“), perdirbtą liaudies kalbą²⁰⁶. Tai didelis jo darbas ir drąsiai sumanytas, jame autorius patyrė nemažai sunkumų. Kilnus pono Marcinkevičiaus siekis – kaip garbingas kiekvienas darbas, turintis tikslą tarnauti visuotinei gerovei. Tačiau ar knygelė, parašyta kalba liaudies, kuri skaityti nemoka ir, be abejo, niekada ta kalba skaityti nebus išmokyta, atneš naudą – paslaptis, kurią tik vienas laikas galės atskleisti²⁰⁷.

1856 m. Sirokomlė keliavo po Lietuvą²⁰⁸, ieškojo istorinių paminklų, kasinėjo senus ikirikščioniškuosius kapus, rinko ir užrašinėjo liaudies padavimus ir dainas – ir štai vieną jų, užrašytą Vilniaus apylinkėse, kurią liaudis savo tarme dainuoja didžiai jaudinančia melodija, niekuo nepakeisdamas jos minties, mūsų poetas su jam būdingu talentu lenkiškai sueiliavo.

199

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Do poczciwych białorusinów“, ten pat, p. 7–10.

200

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Do Władysława Syrokomli“, ten pat, p. 11–16.

201

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Kłopoty literackie. Opowiadanie w 3^{ch} częściach“, ten pat, p. 17–74.

202

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Kłopoty literackie. Opowiadanie w 3^{ch} częściach. Część 1ma: Poeta w kłopotach“, ten pat, p. 19–32.

203

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Kłopoty literackie. Opowiadanie w 3^{ch} częściach. Część 2^{ga}: Wycieczka na Białoruś“, ten pat, p. 33–52.

204

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Kłopoty literackie. Opowiadanie w 3^{ch}

częściach. Część 3ta: Gościna. Literackie powodzenie“, ten pat, p. 53–74.

205

Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Szczerowskie dożynki. Powiastka w 2^{ch} obrazkach, w białoruskiem narzeczu“, ten pat, p. 74–114. Konstantinas Tiškevičius nėra tikslus – knygelė užbaigiama ne „buitiniais paveikslėliais“, bet Vincento Dunino-Marcinkevičiaus bičiuliams – Vladislovui Sirokomlei ir garsiesiems muzikams – smuikininkui virtuozui Apolinary'jui Kątskiui (1825–1879) ir kompozitoriui, dirigentui, pedagogui Stanislovui Moniuskai skirtomis proginėmis eilėmis. Žr. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, „Wierz Nauma Pryhoworki. Na uczczenie przybycia do miasta Mińska Apolinarego Kątskiego, Władysława Syrokomli i Stanisława Moniuszki“, ten pat, p. 115–117.

206

Žr. *Pan Tadeusz, dwanaćca szlachękich bylic*, napisau Adam Mickiewicz, piarawiarnu na białarúskuju hawórku Wincenty Dúnin-Marcinkiewicz, Wilno, w Drukarni A[lberta] Syrkina, 1859.

207

Tačiau ši Vincento Dunino-Marcinkevičiaus knyga, vertėjo žodžiais tariant, „valstietiška sermėga apvilktas“ Adomo Mickevičiaus „Ponas Tadas“, buvo dedikuota ne tik valstiečiams, bet ir jų ponams, t. y. „Dvarininkams ir valstietėliams nuo Dniepro, Dauguvos, Biarezinos, Svisločiaus, Neries ir Nemuno“ (orig.: „Ziemianom i kmiotkom znad Dniepru, Dzwiny, Berezyny, Świsłoczy, Wili i Niemna“). Žr. W[incenty] M[arcinkiewicz], „Przedmowa tłumacza“, *Pan Tadeusz, dwanaćca szlachękich bylic*, s. 5, 8. Vertėtą atkreipti dėmesį ir tai, kad visas Dunino-Marcinkevičiaus knygeles (išskyrus pirmąją, operą *Sielanka*) cenzūravo jau ne kartą minėtas Pavelas Kukolnikas, t. y. ir šios, Konstantino Tiškevičiaus knygos apie Nerį, cenzorius.

208

Savo kelionės įspūdžius Vladislovas Sirokomlė aprašė ir išleido dvitome knygele. Žr. šio leidinio p. 219, išnašą 39.

Jonukas, pirmiausia nenusilenkęs motinai, išvyko ieškoti žmonos, ją radęs, atsiveža į motinos namus. Anyta, tokio sūnaus poelgio įžeista, laužo galvą, kaip atsikratyti jai nemielos marčios, verda iš karčių žolių nuodus marčiai nunuodyti ir parvykusius namo vaišina: Jonuką – žaliu vynu, marčią – nuodingomis žolėmis. Sūnus nepriėmė vyno, bet sykiu su žmona išgėrė nuodų į motinos sveikatą. Paskui abu mirė. Sūnų laidoja priešais altorių, o marčią – kapų pakrašty. Ant sūnaus kapo išauga Jovaras, o ant marčios kapo – baltas beržas:

Liepelė auga, į saulę stiebias,
Berželį baltą šakom apglėbus.
Neklauskit, žmonės, kur meilė: vagi
Anam pasaulį – ir ten gyva ji!²⁰⁹

Koks gražus ir jautrus kūrinys, pilnas kaimiškos fantazijos! Kiek paprastumo ir sykiu gilaus krikščioniško tikėjimo esama šiame vaizdelyje, kai stipriai tiki tuo, kad skaisti, tikra, gili dviejų žmonių meilė nėra tik praeinanti jausmų karštinė ir apsvaigusios fantazijos žaidimas. Kad meilė, būdama Dievo įkvėpimas, visai nepriklauso šiam pasauliui ir nesibaigia nutrūkus tų dviejų žmonių gyvenimui – būsimajame gyvenime tiems, kurie čionai atvirai mylėjo, truks nesibaigiančius amžius. Tokio pobūdžio minčių – paprastų, sveikų, skaisčių, o neretai jautrių ir gaudžių, dažnai aptinkama mūsų liaudies dainose. Ir tai yra tas gražus ir neįkainojamas jų privalumas, kuris liaudies dainai suteikė tokią didelę vertę dabartinės kartos protams. Praėjusiais, 1860 m., vasario 15 d. žurnale *Revue des Deux Mondes* („Dviejų pasaulių apžvalga“)²¹⁰ ponas I. Saurey išspausdino savo kelionės po mažarusių ir pietines imperijos provincijas aprašymą, pavadintą *Les terres noires de la Russie* („Juodosios Rusijos žemės“), kuriame skaitytojas keliose vietose prie liaudies papročių aprašymo ras ir liaudies dainų fragmentų.

Nuo pasaulietinio turinio liaudies dainų dabar pereikime prie religinių giesmių. Kai mintimis nukrypsti į šventąsias liaudies dainas, nevalingai prieš akis iškyla keistos išvaizdos knyga, labiau stora nei didelė, dorybinga sena kantička²¹¹, atstumta, išstremta, išjuokta, šiandien tik bažnyčios tarno nuosavybė ar mažazemio bajoro dvasinis turtas – jeigu šiandien ji grįžtų pas savuosius, saviškiai jos tikrai nepažintų. O jeigu panorėsime dėmesingai į ją pažvelgti, jeigu į jos turinį įsiskaitysime, atskleisime jos dvasią, įsitikinsime, kad ši knygelė yra išskirtinai mūsų krašto nuosavybė, pamaldžios liaudies dvasios paminklas, vienintelis to laikotarpio paminklas mūsų krašte, kuriame visa tauta atvirai ir gerai melstis mokėjo. Tas giesmynas yra XVI a. paminklas. Pirmosios kantičkos šviesą išvydo Krokuvoje, įvairiais metais buvo išleistos pakartotinės laidos su pataisymais, pakeitimais, o vėlesnės laidos netgi visai atmetė daugelį pirmųjų giesmių. Tačiau visos išlaikė iš pažiūros keistus pavadinimus, mums primenančius to amžiaus, kuriame buvo kuriamos, dvasią ir papročius. Besidomintis

209

Orig.: „I rośnie brzozka biała, pochyła, / I do jaworu się przytulila; / Dziwią się ludzie. – Ej! Czyż nie wiecie, / Że jest kochanie na tamtym świecie!“ Iš lenkų kalbos vertė Albinas Bernotas. Plg.: „I rośnie brzozka biała, pochyła, / I do jaworu pierś przytulila. / Ej czyż nieznac-

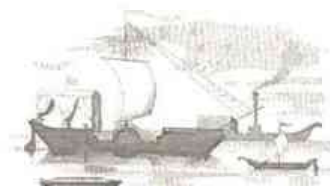
zie, ej czyż niewiecie, / Że jest kochanie na tamtym świecie?“. Žr. Władysław Syrokomla, „Piosnka ludowa (z okolic Wilna)“, Władysław Syrokomla, *Gawędy i rymy ulotne*, Wilno: nakład Michała Gałkowskiego, 1861, s. 32–33.

210

Konstantinas Tiškevičius mini populiariausią to meto Europos kultūros ir literatūros žurnalą, nuo 1829 m. leistą Paryžiuje.

211

T. y. religinių giesmių knyga.

ten ras įdomią seną giesmę „Hejnał roratny“ („Rarotų heinalas²¹²“), ras giesmes „Róża z ogrodu“ („Rožė iš sodo“), „Zawitaj wojsko nieograniczonego“ („Sveikink beribę kariuomenę“), „Brama Boża“ („Dievo vartai“), „Gwiazdo morza głębokiego“ („Gilius jūros žvaigžde“), „Pomalutku Józefie“ („Pamažėle, Juozapai“), „Precz Lechu“ („Šalin, Lechai“)²¹³ ir t. t. Ras ir giesmę „Sroka piwa nawarzyła i korzec chmielu włożyła“ („Šarka alaus privirė ir kartį²¹⁴ apynių įdėjo“). Ir aną „Plaster miodu Samsona“ („Samsono medaus korys“) ir tą „Żyrowice łask krynice“ („Žyrovičai – malonių šaltiniai“)²¹⁵ bei daugelį kitų. Tačiau jeigu tuos iš pažiūros juokingus pavadinimus ir pasakymus be satyriško ir juokaujamo nusiteikimo, o atvira širdimi patyrinėti norėsime, kiek ten rasime nuoširdžios maldos ir didelio dvasios pakilimo!

Jeigu šiandien pas mus grįžtų toji senoji kantička – paaukuotais aptaisais, su puošniomis iliustracijomis, prabangių laidų – iš tikrųjų nežinia ką reikėtų su ja daryti, nežinia kur ją dėti, – kaip nežinome, ką reikėtų daryti ir kur pasodinti dabartiniame salone praėjusio amžiaus bajorų su nešukuota galva, storu, apdribusiu palaidiniu, juchto²¹⁶ batais, didelėmis vinimis pakaltais, – jeigu dar toks pasitaikytų. Pasikeitė žmonės, pasikeitė požiūriai. Seniau, dar visai neseniai, niekas be kantičkų nebūtų išsivertęs, Dievo namai, pilys ir rūmai, dvarininkų namai, mažažemių bajorų būstai kasdien buvo jų reikalingi. Prisiminkime, kaip iš ryto bažnyčioje šventojo rožinio vedantysis intonuoja giesmę: „Zawitaj ranna jutrzeńko“ („Nušvirk ryto aušrine“), o pamaldžios seserys ją kartoja. Arba kai kunigas su monstrancija rankose pajuda su procesija nuo altoriaus, kaip šimtu balsų giedama giesmė „Boże w dobroci nigdy nie przebrany“ („Dieve, gerumo niekad nestokojantis“), kaip ji sklaidosi ore, tarsi aromatingo smilkalo dūmai kyla į viršų, ir deramą garbę atiduoda dangiškajam Viešpačiui. Iš kur tai, klausiu, iš kur tai, jeigu ne iš kantičkų, pasiekė mus tos iškilmingos giesmės? Senųjų laikų valdovų pilyje buvo paprotys: kad šventinėmis dienomis iškilmes vertai pagerbtų ir tinginiaujant kokia nors begėdiška ar bedieviška mintis neužklystų, ekonomė popiečio valandomis visada surinkdavo valdovės rūmų damas ir visos kartu skirtingais balsais kelias valandas iš kantičkų giedodavusios šventas giesmes. Turtingesniųjų bajorų namuose verpėjos prie ratelių, traukdamos iš linų pluošto siūlus, norėdamos paversti šį darbą malonesniu ir sutrumpinti jo laiką, paprastai choru šventas giesmes giedodavo. Mažažemis bajoras, būdavo, iškilmių dieną, kai apie stalą susiburia šeima ir visi tarnai, skaito jiems giesmes iš kantičkų. Iš kurgi tuomet, jei ne iš jų seniau maži vaikeliai gaudavo pirmąsias skaitymo pamokas? Tad iš kantičkų kartojamų giesmių rinkinys buvo tas galingas liaudies himno akordas, kurio gryni ir skambūs tonai dabartines silpnos dvasios kartas, karštą maldingumą praradusias, vos aidu tepasiekė.

Tokius tad likimo kelius ir tokią gausybę fazių perėjo liaudies daina, kol pakilo iki mokslo pozicijų ir kol joje buvo atpažintas poezijos ir literatūros pirmavaizdis. Šiame savo straipsnyje apie liaudies dainą nieko naujo neparasau. Jeigu šis darbas turės bent kokios vertės, tai ne kitokios, o tik tos, jog įvairiose knygos ir citatose

212

Heinalas – ankstyva, budinanti iš miego daina. Paprastai rytais ją dainuodavo miesto sargai. Rarotos – katalikų ankstyvosios mišios Marijos garbei, laikomos per Adventą.

213

Dėl giesmių pavadinimų vertimo tikslumo dar liko abejonių, todėl čia ir toliau

greta nurodomas autentiškas jų pavadinimas.

214

Šiuo atveju kartis – saikas biralams seikėti (32 gorčiai).

215

Pastarosios giesmės fragmentus žr. „Pieśń o Najświętszej Pannie Żyrowic-

kiej“, Walerjan Charkiewicz, *Żyrowice – łask krynice...*, Słomim, nakładem Polskiego T-wa Krajoznawczego, oddział w Słomimie, Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha w Wilnie, 1930, s. 37, 39.

216

Juchtas – mišriai išdirbta stora oda.

išsibarsčiusias žinias į vieną surinkau ir nurodžiau visą jų nuoseklumo eigą – kaip skirtingu laiku vienos po kitų pasirodydavo ir kokią kadaise įtaką ir naudą turėjo.

Vis dėlto, kad šis rašinys apie liaudies dainą nebūtų visai svetimas darbas, kad rastųsi ir kokio nors mano nuopelno, iki tol nežinomo visuomenei, jo pabaigoje pridedu šimtą liaudies dainų, surinktų 1857 m. prie Neris krantų mano kelionėje šia gražiąja Lietuvos upe. Neris nuo savo ištakų iki susilieimo su Nemunu, bemaž šimtą mylių ilgio siekianti, ištekėjusi iš Minsko gubernijos, kerta per vidurį Vilniaus ir Kauno gubernijas, teka per septynias apskritis, besiskiriančias gamtine padėtimi, derlingumu, žmonių turtingumu, taigi ir nevienodas žmonių gyvenimas, supratimas, požiūriai, gyvenimo patogumai aiškiai atsiskleidžia liaudies dainose.

Kiekvienoje apskrityje atskirai surinktos ir užrašytos dainos aiškiausiai perteikia požiūrių skirtumus, kurie būdingi to krašto daliai. Man šių dainų užrašymas ėjosi nelengvai, nes, be šurkščių ir nemandagių atsakymų, ne tik dažnai kaimo moterėlės į mano prašymus grubiai, nemandagiai atšaudavo, bet ir kiek kartų prieš nosį trobos durys man užsiverdavo ir iš vidaus užsisklęsdavo. To nepaisydamas visą laiką į jas beldžiau, – kartais veltui, nes man jų niekas neatvėrė. Kai kur moterys, ta mūsų giminės pusė, smalsesnė, duris praverdavo, – galbūt dėl to, kad mane pro plyšį akiplėša išvadintų ir nuvarytų. Tačiau, kai pamatydavo tą spindintį metalą, kurį filosofai taip niekinamai pasaulio tuštybe vadina ir kuris visas duris ir burnas atveria ar užrakina – atitinkamai pagal poreikį, ją pamačius mechaniškai kažkaip ertmė padidėdavo ir, kai jau pro ją prasiprausti galėdavau ir atsidurdavau namų viduje, viena po kitos sekdamas dainos – iš pradžių nenoriai, prisiverčiant diktuojamos, paskui, kai atsiradavo pasitikėjimas, kai vaisės atrisdavo lūpas, su noru ir pasimėgavimu dainuojamos. Vilniaus vyskupijoje ėjosi kažkaip lengviau. Vilniaus vyskupas²¹⁷ išleistu aplinkraščiu šios vyskupijos klebonus įpareigojo rinkti liaudies dainas parapijose: užtat liaudis drąsiau jas dainavo. Tačiau Žemaičių vyskupijoje, kur ganytojas²¹⁸ jas dainuoti visai uždraudė, o vietiniai klebonai su galinga dvasine įtaka, kokią ten kaimo žmonėms daro, kai šią savo ganytojo valią žmonėms paskelbė, kai, važiuojantiems tuoktis, dainuojantiems vestuvių dainas, pradėjo atsakyti suteikti palaiminimą, kaip esą nekrikščioniškam papročiui, kilusiam iš pagoniškujų Lietuvos papročių, – šioje vyskupijoje gauti liaudies dainų tapo beveik neįmanoma. Kiek darbo ir pastangų teko įdėti, kol radau moterį, nepaklūstančią vietinės dvasinės valdžios draudimams. Ji, paniekinusi grėsmingą autoritetą, nors visada slapčiomis, ryžosi didvyriškumui, reikalingam padiktuoti liaudies dainų²¹⁹.

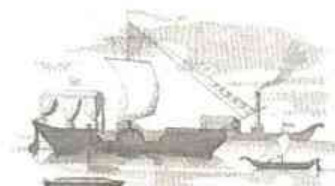
217 T. y. vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis. Apie tai taip pat žr. šio leidinio p. 100.

218 Vyskupas Motiejus Valančius. Apie jį taip pat žr. šio leidinio p. 255, išnašą 22.

219 Ši Konstantino Tiškevičiaus pastaba kečia nemenką susirūpinimą ar net intrigą. Lietuvos Bažnyčios istorijos tyrėjams nežinomas joks Motiejaus Valančiaus aplinkraštis, draudžiantis Žemaičių vys-

kupijoje dainuoti liaudies dainas. Neteiko matyti ir dokumento, kuriuo Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis būtų nurodęs klebonams užrašinėti liaudies dainas. Ypač glumina tai, kad, anot Tiškevičiaus, tie nurodymai (jeigu jie apskritai buvo) visai priešingo turinio. Neužmirškime ir tai, kad abu vyskupai buvo Vilniaus laikinosios archeologijos draugijos nariai. Tokio draudimo egzistavimo faktas prieštarautų ir šandien istoriografijoje susiformavusiam tautosaką „labai vertinusio“ vyskupo Valančiaus įvaizdžiui. Žr. Zigmąs Zin-

kevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 4: *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 158. Įdomu ir tai, kad 20-je kūrinių dalyje Tiškevičius rodo didelį prielankumą šiam ganytojui, žavisi jo veikla steigiant blaivybės brolijas (žr. šio leidinio p. 255). Geranoriškas Valančiui, ypač – dėl šio vyskupo inicijuojamos ir vykdomos „religinio, istorinio ir elementaraus“ turinio lietuviškų knygų leidybos ir Konstantino Tiškevičiaus brolis Eustachijus Tiškevičius. Žr. Eustachy Tyszkiewicz, *Birze: rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*,

To krašto gyventojai, kurių kaimišką gyvenimą savo kelionėje studijavau, gyvendami tik vidinio gyvenimo įspūdžiais, juos savo daina aiškina. Graži gamta, vaizdinga pro jų namus tekanti upė, o ne jokie tolimi jiems išoriniai turtai, jų kaimo poetams įkvėpimą sukėlė. Šios tiesos ženklų galima pamatyti dainelėse, dainuojamos prie Neries krantų. Užtektinai jie turi dainų, tinkamų upei bendrąja prasme, bet nė vienos neaptikau, sukurtos išskirtinai šiai gražiajai upei. Ir dar vienas išskirtinis Neries pakrančių gyventojų liaudies dainos bruožas, – kad nuo tikrosios Lietuvos ribų, kur jau rusinų tarmė pasibaigia, šios upės krante, Ukmergės link ir toliau liaudies dainos dainuojamos lenkų kalba, labai retai galima susidurti su lietuvių, o dar už poros mylių į krašto gilumą visur galima lietuvių *Dajnos* girdėti. To priežastis, be abejo, tekanti didelė upė, kurios vandenimis nuo amžių kirsdamiesi skirtingų tautybių prekyautojai savo kalbą sujungė ir sumaišė su vietine. Gražiuose jos krantuose didis Vilniaus miestas, o ilgoje erdvėje vietoj senųjų lietuvių kaimelių, – pavienės sodybos, pakaitomis nuomojamos laisvųjų žmonių, kurie, dažnai keisdamiesi, į lietuvių žemę su savimi atnešė naujų minčių ir įkvėpimų bei svetimą kalbą.

Visos Žemės rutulyje žinomos tautos su pasimėgavimu dainuoja ir šoka. Liaudies daina taip išraiškingai perteikia liaudies dvasios skausmus ir troškimus, ilgesį ir liūdesį, o kiekvienos tautos šokis visada jos linksmumą išreiškia. Nėra puotos, vestuvių, iškilmių, kur nebūtų šokama. Slavų gentis – žvali ir linksma iš prigimties – daugiau už kitas šokyje ieškojo ir tebeieško linksmumo. Kai šventinę dieną kobzos²²⁰ garsai pasklinda, suskamba tautinis šokis, sunkų darbą ir bėdas primindamas, mūsų valstiečiai, neretai po savaitės kaitros ir sunkaus darbo, žvaliai ir linksmi sukasi karčemoje, kaimelyje, vestuvėse ar rudens pabaigtuvėse jų ponų dvare. Kaip gyva mazurka Palenkėje ir Mazovijoje, kaip linksmas krakoviakas yra Krokuvos liaudies tautiniai šokiai, taip mūsų rusinų liaudis gražiosios Neries apylinkėse ir visame mūsų krašte turi savo tautinius šokius, jiems būdingą muziką ir kitos nenaudoja, nė svetimų nesisavina. Rusinų šokio muziką, linksmą ir gyvą, galima skirti į dvi mums žinomas, nors labai tarpusavyje panašias harmonijas. Pirmasis šokis liaudies vadinamas „Skakucha“²²¹, „Miecielica“²²² arba „Kruciolka“²²³. Antrąjį vadina „Levonicha“²²⁴. Abu šie šokiai panašūs: abiejuose bernai su mergelėmis sukasi ratu iki nuovargio, paskui tarsi ilsintis lėtai pasivaikščiojama, vėliau ir vėl sukasi. Tame sukuryje, ir taip jau savo prigimtimi linksmame, kokie yra mazurkos ir krakoviakai, vietiniai valstiečiai turi pritaikytas savo daineles, dažniausiai sudėtas ketureiliais, visada linksmas, dažnai sąmojingas, kartais ne itin kuklias²²⁵.

St. Petersburg, czcionkami A[dama] H[onorego] Kirkora, 1869, s. 19.

Refleksijas šia tema taip pat žr. Petras Kalnius, „Neries vidurupio lietuviai nuo K. Tiškevičiaus ekspedicijos iki mūsų dienų“, *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 18. Už pagalbą rengiant šį komentarą, už mintis ir svarstymus esu dėkinga Aldonai Prašmantaitei.

220

Kobza – styginis ukrainiečių liaudies instrumentas.

221

„Šokyklė“ (bltr.). Orig.: „Skakuchą“.

222

„Pūga“ (bltr.). Orig.: „Miecielicą“.

223

„Suktukas“ (bltr.). Orig.: „Kruciołką“.

224

Orig.: „Leoniczą“. Tikriausiai bus įsi-vėlusis korektūros klaida – turėtų būti: „Lewonichą“.

225

Šį aprašymą palyginkite su Liudviko Adomo Jucevičiaus Žemaitijoje ir Konstantino Tiškevičiaus brolio Eustachijaus Tiškevičiaus Biržų krašte matytais ir aprašytais lietuvių liaudies šokiais. Žr. Ludwik z Pokiewia [Adam Ludwik Jucewicz], *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów skreślona*, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, w Drukarni M[anesa] Romma, 1846, s. 189–201; Eustachy Tyszkiewicz, *Birże: rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*, s. 23.

DAINUŠKOS IŠ BARYSAVO APSKRITIES*

1

*I kapusta maja,
I rasada maja:
Charoszaja dziauczynaczka,
Peresada maja:
    I kapusta moja,
    I listoczki maje:
    Charoszaja dziauczynaczka,
    Żywatoczki maje.
I kapusta moja,
I kaczannie majo;
Charoszaja dziauczynaczka,
Taj kochannie majo.*

*Ir kopūstai mano,
Ir daigeliai mano;
Tai gera mergužėlė,
Turi išdidumo.
    Ir kopūstai mano,
    Ir lapeliai turi;
    Tai gera mergužėlė,
    Ir turtelio turi.
Ir kopūstai mano,
Ir koteliai mano;
Tai gera mergužėlė,
Mylimąjį turi.*

2

*Ja na more rodžilasja,
Na Dunaje rosła;
Za szlachcica manilasja,
Za muzyka poszła.
    O Boże mój milusieńki,
    Horkaž moja dola!
    Za staraho nie pojdu,
    Baradoju kole.*

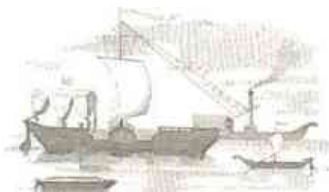
*Aš prie jūros gimiau,
Prie Dunojaus augau;
Bajoraitį viliojau,
Už muziko išėjau.
    Oi, Dieve mano mieliausias,
    Karti mano dalia!
    Aš už senio neisiu,
    Duria jo barzda.*

3

*Kakareku, piatuszok,
A na hare chatka;
Charoszaja dziauczynaczka,
Dek lichaja matka.
    Radby ja je lubić,
    Dek mać nie wielić;
    Jak obaczu, toj zapłaczu,
    Aż żywot zabalić.*

*Kakariekū gaidelis,
O ant kalno trobelė;
Gera mano mergužėlė,
Bet bloga jos motinėlė.
    Aš norėčiau ją mylėti,
    Bet močia neleidžia;
    Kai išvysiu, tai raudosiu,
    Kol pilvas paskaus.*

*
Dainų originalų tekstai pateikiami raidė
raidėn – taip kaip pirmoje šios knygos
laidoje lenkų kalba.

4

Oj! Kupila ja biadu,
Dej za swoje hroszy!
Ludzi każuć lubici,
A jon nie charoszy,

I stary i brydki,
I maľaho rostu;
Z karczmy idzie,
Woszy bje i dziare korostu.

Oi, nusipirkau bėdą,
Ir už savo grašius!
Žmonės liepia mylėti,
O kad jis negeras,
Ir senas, ir bjaurus,
Dar ir mažo ūgio;
Muša utėles, lupa šašus,
Iš karčemos eidamas.

5

Krywanos, łamanos,
Czaho ty skrywyusia;
Usiu noczku nie spau,
Z dzieukami swaryusia,
Z szałudziwaj i parszywaj,
Tolki nie pobyusia.

Kreivanosi, nulaužtnosi,
Ko gi susigūžęs;
Visą naktį nemiegojai,
Su mergelėm vaidijaisi,
Su nenaudėle viliūge
Ar tik nesusimušei.

6

Ułanie małady,
Wiadzi koni do wady;
Szaukowyje pawady,
Dubowyje karyta,
Pouna wady walita;
Dzieuki nohi pamyli,
Chłopczy wadu wypili.

Jauni ulonai
Veda žirgus girdyti,
Šilkiniai pavadžiai,
Ažuoliniai loviai,
Pilni vandens pripilti;
Mergos kojas nuplovė,
Bernai vandenį išgėrė.

7

Ja kazak, nieborak,
Dziewaczek nie znaju;
Wodku pju, żydou bju,
Cėly dzień hulaju.

Aš kazokas nabagėlis
Mergų nepažįstu;
Degtinę geriu, žydus mušu,
Visą dieną uliavoju.

8

Czyje koni usianożaci,
Maje u sadoczku;
O chto lubić bahatuju,
A ja chudobaczku.

Kieno žirgai pievelėj,
O mano sodely;
O kas myli turtuoľę,
Ašen vargdienėľę.

A ja tuju bohatuju,
Ludziam padaruju;
A ja tuju chudobeaczku,
Sam pocałuju.

Ašen tą turtuołę
Žmonėms dovanosiu,
Ašen tąją vargdienėnę
Patsai pabučiuosiu.

9

Anton maładzieńki,
Pyu miód sołodzieńki;
Prykacyusia k boczacca,
Jeszcze miodu choczacca.

Jaunasai Antonas
Gėrė saldų midutį;
Ir nuvirto ant šonelio,
Dar norėtų midučio.

10

Randarowa, karowa,
A papowy raby byk,
Jak syszlisia pabilisia
I zrabili jany kryk.

Randarienės karvė,
O popienės margas jautis,
Susitiko, susikibo
Ir pradėjo bliauti.

11

Haca-cuk, haca-cuk!
Lepsza dzieuka jak dziaciuk:
Dziaciuk drou nasiacze,
Dzieuka blinou napiacze.

Ucha-cha, ucha-cha!
Geriau vaikis nei merga;
Vaikis malkų prikapos,
Merga blynų prikepios.

12

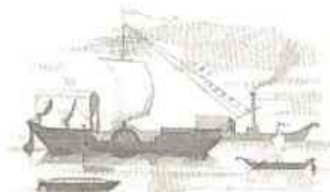
Dziauczynaczka czyja ty,
Czy nia pojdiesz hulaci!
– Nie pytajsia czyja ja,
Pojduć ludzi, pajdu ja;
Pojdziem razem aboja.

Mergužėle, kieno tu,
Ar tu neisi vaikščiotų!
Tu neklauski kieno aš,
Žmonės eis ir aš kartu,
Eisim mudu abudu.

13

O czyja ty dziewoczka? – papowa, –
W aharodzie morkauku pałola,
Pałola morkauku, pasternak,
Zakałola nożaczku na burak,
– Schadzicie, prywiadzicie dvaraka,
Czy nia wyjmie z nożeczki buraka.

O kieno tu, mergele, – popo, –
Darže ravėjau morkas,
Ravėjau morkas, pastarnokus,
Įsidūriau koją į buroką,
– Bėkite, atveskite dvarioką,
Gal ištrauks iš kojės buroką.

14

*O niaruszcie mianie, nia czapajcie mianie,
Na staroży była, kominy ciortla,
A pryszouszy damou
Tolki szto nia umiorła.*

Oi, nelieskit manęs, oi, nečiupinėkit,
Aš per naktį sargavau, kaminus valiaiu,
O parėjusi namo
Ko tik nenumiriau.

15

*Czamu mianie nie biaresz,
U minie hroszy mnoha;
Dziesiać groszy nie stajeć,
Da pou zalatoha.*

Kodėl manęs neimi,
Aš turiu daug grašių;
Dešimt grašių neverta
Ir pusės auksino.

16

*Pradu pradu tonka,
Pajdu za Antonka;
Pradu pradu płaskoni,
Waźmuć jaho u maskali.
Pradu pradu talku,
Pajdu za Michalku;
Pradu pradu hruba,
Pajdu za Jakuba.*

Verpiu verpiu plonai,
Eisiu už Antono,
Verpiu verpiu kanapes,
Paims jį į maskolius.
Verpiu verpiu talkoje,
Eisiu už Michalkos,
Verpiu verpiu storai,
Eisiu už Jokūbo.

17

*Iszou Todor iz Tadoraj,
Naszau łapac i z aboraj;
Ach ty Todor ja Tadora,
Tobie łapac mnie abora.
Iszou pastuch i z pastuszkaj,
Naszli łapac i z istuszkaj;
A ty pastuch, ja pastuszka,
Tabie łapac, mnie istuszka.*

Išėjo Todoras su Tadora,
Rado vyžą ir su apivaru;
Ak tu – Todoras, aš – Tadora.
Tau – vyža, man – apivaras.
Išėjo piemuio ir su piemene,
Rado vyžą ir su juostele.
O tu – piemuio, aš – piemenė,
Tau – vyža, o man – juostelė.

18

*Ja kalinku łamala,
Pierawiesilasía;
Kaho wierna lubiła,
Nie nacieszylasía.*

Laužiau putino šakelę,
Persisvėriau;
Ką ištikimai mylėjau,
Nepasidžiaugiau.

19

*Marysia po sadu chodžila,
Marysia rasadu sadžila;
Marysiaczka serce,
Odczyni okience.*

Marysia po sodą vaikščiojo,
Marysia daigelius sodino;
Marysenka, širdele,
Atverk langelj.

20

*Żydowaczka, czorny-hod,
Biare ciabie za żywot;
A żyda za pielki,
Za maje kopiejki.*

Žydelkėlė juodo gymio
Stveria tave už pilvo,
O žydą už peisų
Dėl mano kapeikų.

21

*Siaki taki pociapien
Chocza mianie wziaci;
Matulaczka za kijok
Minie nie dawaci.*

Šioks toks bambeklis
Nori mane imti;
Motušėlė už lazdos
Ir manęs neduoti.

22

*U papowaj sianažaci,
A u dziakowaj łuce;
Usia radość i pociecha,
Szto piarścionak na ruce.*

Tur popienė pievų,
Djakonienė – lankų,
Visas džiaugsmas ir paguoda –
Žiedelis ant rankos.

23

*Dziakuj tobie maja maticzka
Szto ty mianie choraszuju radziła;
Tonkaja jak bylinaczka,
Czyrwonaja jak kalinaczka,
Tonkaja i wynašliwaja,
Szaludziwa i narašliwaja.*

Dėkui tau, motute,
Kad mane gražią pagimdei;
Liekna kaip stiebelis,
Raudona kaip putinėlis,
Liekna ir ištverminga,
Smarki ir augalota.

24

Czy ja nie charosza,
Czy nie urodziwa;
Tolko taja niadola
Szto nie czornobrywa.

Pajdu ja na miesta,
Kuplu kaparwasu,
Pamaluju sobie browy
Do jakoha czasu.

Argi aš ne puiki,
Ar ne gražuolė,
Tiktai tokia nedalia,
Kad ne juodbruvė.

Eisiu aš į miestą,
Pirksiu dažų,
Nudažysiu antakius
Kad ir kuriam laikui.

25

W aharodzie repka,
Za płotom naciucha;
Nichto mianie nie biareć
Szto ja sieraciucha.
Eh! lida – lida – lida!
Abmaniła dzieuka żyda!
Za pień zawięta,
Żydu chwigu dała.

Darže – ropė,
Už tvoros – naktelė;
Niekas manęs neima,
Kad aš – našlaitė.
Ei! Lida – lida – lida!
Merga apgavo žydą!
Už kelmo nuvedė
Ir jam špygą parodė.

26

Apanas, wały pas,
Kaciaryna byczki;
Paczakaj, niauciekaj,
Kuplu czarawiczki.

Apanasas ganė jaučius,
Kaciarina – jautelius;
Palūkėk, nepabėk,
Nupirksiu čeverykus.

27

U harodzie miata,
Za horodom miata:
Naszto brau,
Czy nie znau,
Szto ja nie bahata!

U harodzie tyczka,
Za harodom tyczka;
Naszto brau,
Czy nie znau
Szto ja niewialiczka.

Mieste mėta
Ir už miesto mėta,
Kam ėmei,
Argi nežinojai,
Kad aš neturtingal
Mieste kartis
Ir už miesto kartis;
Kam ėmei,
Argi nežinojai,
Kad aš nekilinga.

28

*U naszaho susieda,
Byla uczora biasieda;
Swinia u dudku ihrata,
A kuraczka skakala,
A piatuszok prypiewau,
I nozaczkaj prybiwau.*

Pas mūsų kaimyną
Vakar buvo vaišės;
Kiaulė pūtė dūdėlę,
O vištelė šokinėjo,
O gaidelis pritarė
Ir kojele primušė.

29

*A czort ciabie zabiery!
Szto ty dziak!
Uziau mianie za ruczaczku,
Da nie tak.*

O tegul tave velnias!
Kad tu djakas!²²⁶
Paėmei mane už rankelės,
Bet ne taip.

30

*Ja na ganku stajala,
I na Janku mirhala;
O czy Janka czy nie,
Spadabausia ty mnie.*

Aš gonkelėse stovėjau
Ir Jankai mirksėjau;
Ar tai Janka, ar ne,
Patikai tu man.

31

*Charoszynki maladziec,
Charaszo prybrausia;
Oczy raby jak u zaby,
Sam u czarta udausia.*

Tai gražuolis, tai šaunus,
Dailiai apsirėdęs;
Akys spokso kaip varlės,
Pats į velnią panašus.

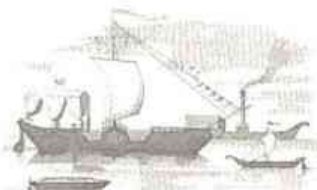
32

*Mnie ad piwa żywat balić,
A ad miodu haława;
A dajcie mnie harelaczki,
Dek ja budu zdarowa.*

Nuo alaus man skauda pilvą,
Nuo midaus – galvą;
O! duokit man degtinėlės,
Tai aš būsiu sveika.

226

Šiuo atveju tikriausiai kokio nors bajoro raštininkas (kitaip – dijokas). Tačiau gali būti ir djačiokas – cerkvės patarnautojas.

Be tautinių šokių, kuriuos jau minėjau, čionykščiai valstiečiai dar turi šokių – ar tai patys sugalvoję, ar iš svetimųjų pasisavinę, – kurie pas mūsų žmones nežinia kokiais keliais atklydo. Tad, be kitų šokių, rusinų žemės gyventojai valstiečiai mūsų apylinkėje šoka šokį „Ožį“²²⁷ ir „Čiumaką“²²⁸. „Ožys“ yra solinis šokis. Tik išskirtiniai valstiečiai jį moka šokti. Vienas, stovėdamas repečkomis, vaizduoja ožį, kitas, apie jį šokdamas, linksmina susibūrusius ir juos juokina itin lėkštu ir banaliu sąmoju. Tai nepadorus šokis, jo sąmojis perdėm nekuklus, todėl neverta išsamiai aprašyti. Jį paminėjau tik kaip šiandien gyvuojantį liaudies paprotį. „Čiumakas“ – nežinia kodėl taip pavadintas. Ar tai vietinių sugalvotas šokis, ar iš pravažiuojančių kasmet su vežimais per mūsų kraštą čiumakų perimtas, – išsiklausinėti nepavyko. Gana to, kad jį čionai šoka valstiečiai pagal specialią muziką. Dažniausiai šoka vieni vyrai, paduodami vienas kitam ranką ir tarsi nenoromis visą laiką eidami ratu, panašiai į šeiną²²⁹. Moterys šokančiuosius paprastai apjuosia ir pagal to šokio melodiją visos kartu dainuoja dainas apie čiumaką. Pirmoji jų išreiškia, kaip skaitytojas įsitikins, neva čiumako sielvartą, kuris, užklydęs į tą žemę, prarado savo jaučius. Kitoje matome čiumako moters ilgesį dėl į tolimą kelią išvykusio vyro. Ji išsparduoda savo ūkio kiaules, žąsis ir kalakutes, kad nupirktų čiumakui sermėgų, skarelių, pypkių, kaiščių ir t. t.

Čiumako dainos

1

*Ach ja czumak nieszczośliwy,
Chodźu z tuhi ledwo żywy;
Sam ne znaju szczo robity,
I za szczo se uczepity.*

*Woły moje pozdychały,
Wozy jorma połomały;
Ja z botohom se wertaju
Z bedy trocha pohulaju.*

*Ja muzyce pokloniusia,
Bo wże dalej nepopnusia;
Z milosierdzia nechaj hrajet
Nechaj czumak pohulajet.*

*Hulaj-že biedny czumacze,
Chotiasz ženka z detmi płacze;
Obez biedu perebudet,
Odna zhinet sotnia budet.*

Ak, aš čiumakas nelaimingas,
Taip suriestas, kad vos gyvas;
Pats nežino, ką daryti
Ir į ką kabintis.

Mano jaučiai išdvėsiojo,
Ratai, jungas subyrėjo;
Su botagu aš sukiojuos,
Iš bėdos šiek tiek ulioju.

Muzikai aš nusilenksiu,
Nes daugiau aš neįstengsiu;
Iš pagailos tegul groja,
Tegul čiumakas ulioja.

Uliok, tu čiumake vargše,
Nors žmonelė su vaikais verkia;
Nes bėda viena nevaikšto,
Šimtas randas – viena gaišta.

227
Orig.: „Kozła“.

228
Orig.: „Czumaka“. Čiumakas – ukrainietis prekeivis druska, žuvimi ar kitais produktais, paprastai tas prekes gabendavęs iš Krymo.

229
Konstantinas Tiškevičius čia mini kadri-
linį šokį šeiną, kurio pavadinimas kildi-
namas iš prancūziško žodžio „chaine“,
t. y. grandinė, pynimas.

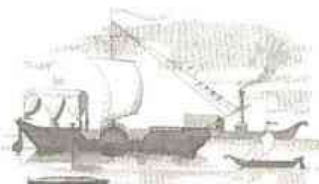
O pojdu ja utoplusia,
 Czy u czuży woz najmusia;
 Budu czuży woły hnati,
 Bo choczu czumakowaty.
     Oj Odessu moja miła
     Czem ty menia porodila;
     Chozaiinom pijakoju,
     Pijanicoju hulakoju.
 Pojdu w more utoplusia,
 Czy o kamień rozobjusia;
 Niechaj ludzi toja znajut,
 Jak czumaki pohybajut.

2

Pojechou czumak u darohu,
 Ja bez jaho żyty ne mohu;
 Serce, czumacze nebože,
 Jak tobie Boch dopomože.
     Ludzi konopielki siejuć,
     Naszy z tobój u miaszczekzu prejuć;
     Serce, czumacze nebože,
     Jak tobie Boch dopomože.
 Da užož ludzi żyta požali,
 A my z tabój serce ližali;
 Serce, czumacze nebože,
 Jak tobie Boch dopomože.
     Ludzi konopielki mołociuć,
     Naszy z tobój swinia kołuciuć;
     Serce czumacze nebože,
     Jak tobie Boch dopomože.
 O pradala czumaczycza swinku,
 A kupila dla czumaka świtku;
 Świtku za świnku kupila,
 Bo czumaka wierna lubila.
     Serce czumacze etc.
 O pradala czumaczycza husku,
 A kupila dla czumaka chustku;
 Chustku za husku kupila,
 Bo czumaka wierna lubila.
     Serce czumacze etc.
 O pradala czumaczycza kurku,
 A kupila dla czumaka lulku;
 Lulku za kurku kupila,
 Bo czumaka wierna lubila.

Eisiu aš, nusiskandinsiu,
 O gal svetimus ratus paimsiu;
 Ir varysiu svečius jaučius,
 Nes aš noriu čiumakauti.
     Oi, Odesa mano miela,
     Kuo tu mane pagimdei;
     Girtuokliu šeimininku,
     Girtuokliu lėbautoju.
 Eisiu, jūroje nuskęsiu
 Ar į akmenį atsitrenksiu;
 Tegul šitą žmonės žino,
 Kaip žūsta čiumakai.

Išvažiavo čiumakas į kelią,
 Aš be jo gyventi negaliu;
 Vargše čiumako širdie,
 Kaip tau Dievas padės.
     Žmonės kanapėles sėja,
     Mudviejų pūva maišely;
     Vargše čiumako širdie,
     Kaip tau Dievas padės.
 Jau žmonės rugius nupjovė,
 O mūsų su tavim, širdie, išgulė;
 Vargše čiumako širdie,
 Kaip tau Dievas padės.
     Žmonės kanapėles mala,
     O mudviejų kiaulė išvertė;
     Vargše čiumako širdie,
     Kaip tau Dievas padės.
 Ir pardavė čiumakienė kiaulaitę,
 Ir nupirko čiumakui sermėgą;
 Nupirko už kiaulaitę sermėgą,
 Nes ištikimai mylėjo čiumaką.
     Vargše čiumako širdie ir t. t.
 Ir pardavė čiumakienė žąselę,
 Ir nupirko čiumakui skarelę;
 Nupirko už žąselę skarelę,
 Nes ištikimai mylėjo čiumaką.
     Vargše čiumako širdie ir t. t.
 Ir pardavė čiumakienė gaidelį,
 Ir nupirko čiumakui pypkę;
 Nupirko už gaidelį pypkę,
 Nes ištikimai mylėjo čiumaką.

Serce czumacze etc.

O pradala czumaczycha indyczku,
A kupila dla czumaka pratycku;
Protyczku za indyczku kupila,
Bo czumaka wierna lubila.

Serce czumacze etc.

Da użosz czumak rozczumakowausia,
Sztany zhubiu uczkur rozarwausia;
Serce, czumacze neboże,
Jak tobie Boch dopomoże.

Vargše čiumako širdie ir t. t.

Ir pardavė čiumakienė kalakutė,
Ir nupirko čiumakui kaištį;
Nupirko už kalakutą kaištį,
Nes ištikimai mylėjo čiumaką.

Vargše čiumako širdie ir t. t.

Jau ir čiumakas atsičiumakavo,
Kelnes pametė, kelniaraištis suplyšo;
Vargše čiumako širdie,
Kaip tau Dievas padės.

BARYSAVO APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS,
KURIOS NEBUVO PASKELBTOS KNYGOJE
*OPISANIE POWIATU BORYSOWSKIEGO*²³⁰

1. UŽGAVĖNIŲ

Jurjewa mać pa życie chadziła,
Kluczyki nasiła, synoczka budziła;
Da ustań synoczak, atamknij ziamlu!
Da wypuści rasu na ziamlu krasnu;
Radzi Boże żyta, i pszanicu i usiakuju pasznicu
Da u poli kapami, a u humnie scirtami,
Na wosieci susz, na taku umałotam,
A u młyńie mliwa, a u zasiece sporna,
A u dziaży padychody, a u pieczy rost,
A na stale syccio, da k dobramu żyćjo.

Jurgio močia po pasaulį vaikštinėjo,
Raktelius nešiojo, sūnelį žadino:
Kelkis, sūnaitėli, atrakinki žemę!
Ir išleiski rasą į žemelę gražią;
Augink, Dieve, rugius ir kviečius ir visokį pašarą,
Lauke kūgiais, o svirne – krūvomis,
Jaujoje – džiovimas, ant grendymo – kūlė,
O malūne – molė, o aruode – skalsa,
O kubile kyla, krosnyje auga,
O ant stalo sotu, ir geras gyvenimas.

Abiejų lyčių jauniems asmenims

Czyk, czyk saławiejka, wy ptaszki mauczycie,
Nie szczebieczycie, nasz Pan z wajny pryjehau
Z wialikaj darohi, z pańskoj pasłuhi,
Puścicie konika da u pastauniczok

Čiulba ulba lakštingelė, jūs, paukšteliai, tylėkit,
Nečiulbėkit, mūsų ponas iš karo parjojo,
Iš didžio kelio, iš karaliaus tarnybos,
Paleiskit žirgelį į stainele,

230

Konstantinas Tiškevičius turi omenyje
jau ne kartą minėtą, 1847 m. drauge su
kitais autoriais parašytą veikalą *Opisanie*

powiatu borysowskiego. Leidinio metri-
ką žr. šio leidinio p. XXVII, išnašą 59.
Taip pat žr. šio leidinio p. 328–329.

*Sam mołod paszou u wiszniowy sadok
Wyszczyknuu jabtyczak i toj sadowy
Wyszczyknuu hruszki dla swajej duszki,
Wyszczyknuu dzwie sliuki dla panienki,
Pajedu, pajedu k ciaściu na abied,
K ciaściu na abied, k dzieuce na atwief,
Ja u cieściatki byu, abied jeu,
Abied abiedau, pry baku szabielka
Pry baku szabielka, abrona maja
W kamorce dziewaczka, rozmowa maja.*

Pats jaunas nuėjo į vyšnių sodelį,
Nuskynė sodo obuolėlių,
Nuskynė kriaušelių savo širdelei,
Nuskynė dvi slyvas savo panelei,
Josiu, josiu pas uošvį pietų,
Pas uošvį pietų, pas mergelę atsako,
Aš pas uošvelę buvau, pietus valgiau,
Pietus pietavau, prie šono šoblelė,
Prie šono šoblelė, mano gynyba,
Kamarėlė mergelė – mano kalba.

Berneliam s

*Da uzwiusia haroszak da u trzy radoczki
Daj jamu Boże choć i u czatyry!
Naszamu N. N. koni waranyja
Koni waranyja, wały paławyja,
Wałami arać, koñmi pajeżdzać,
A sam mołod budu panawać.*

Susivijo žirnelis, o ir trimis eilėmis,
Duok jam, Dieve, nors ir keturiomis,
Mūsų ponui N. N. – juodbėriai žirgai,
Juodbėriai žirgai, ariami jaučiai,
Jaučiai – arsiu, žirgais – jodinėsiu,
O pats jaunas ponavosiu.

Mergelė m s

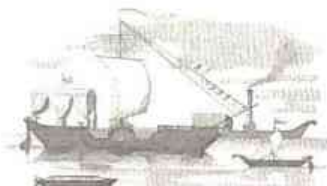
*Trawa murawa wieś tuh palahła
A pa teže trawie pawa chadzila
Pawa chadzila, pierja ranila;
Ani žal nam pawy, ni pierja jaje,
Žal budzie nam dziewaczki na czużoj staranie,
Czużaja starana biez wietru wiejeć
Czużaja matulka biez winy żuryć.
Biez winy żuryć, biez dubca karajeć,
Biez dubca karajeć, biez chłopca nauczajeć.*

Žalioj lankoj žalia žolė želė,
O po tą žolę povė vaikštīnėjo,
Povė vaikštīnėjo, plunksnas barstė;
Mums negaila povės nė josios plunksnelių,
Mums tik gaila mergelės svetimoj šalelėj,
Svetimoj šalelėj be vėjo pučia,
Svetima motulė be kaltės bara.
Be kaltės bara, be pagalio baudžia,
Be pagalio baudžia, be bernelio moko.

Ponioms

*Kryknuu lebiedz na mory,
Braznuli kluczy u pakoj
Maładaja pani nia czuła
U cisowaj loży zasnula.
Wy dziewaczki bładzicia,
Na szto pana budzicie,
A najmicie pisara,
Niachaj pisze da pana,
Niachaj nia spić ustanie.*

Suklykė gulbė ant marių,
Sužvangėjo raktai kambarių,
Jaunoji ponja nejuto,
Kukmedžio lovoj užsnūdo.
Jūs, mergelės, klaidžiojate,
Kam jūs poną žadinate,
Pasamdykit raštininką,
Tegul rašo ponui,
Tegul nemiega, keliasi.

Cisowyja stały zaścieleć
 Sitnyja bułki pakładzieć
 Winnyja kubki nalijeć
 K sobie dziewaczak zazawieć.

Tegul dengia kukmedžio stalus,
 Tegul krauna sočius pyragus,
 Tegul pripila vyno taures,
 Tegul sukviečia pas save mergeles.

2. VELYKINĖS

A u harodczyku na trawszczyku
 A stajć kustok, różowy listok,
 Tam wyszła krasna panienka,
 Czyrwonuju różu zaszczypała,
 K swajmu licu raunawała:
 Kab majo lico takoją było
 Jak różowa lišcinoczka,
 Nia paszłab ja zamuž ni zakoho
 Paszłab ja za takoho pono za królewicza
 Szto z kania nie zsiadaje!
 Z strymion nožak nia wyjmaje
 Siarod mora listy razsyłaje.

O darželyje ant žolynėlių
 Auga krūmelis rausvais lapeliais.
 Ten vaikščiojo graži panelė,
 Raudoną rožę nurėškė,
 Prie savo veidelio lygino;
 Kad mano veidelis toks būtų
 Kaip rožės lapelis,
 Netekėčiau aš už nieko,
 Tik už tokio pono, už karalaičio,
 Kuris nuo žirgo nenusėda!
 Iš kilpų kojelių neištraukia,
 Iš vidurio jūros laiškus siunčia.

A na sienažaci, da na papławie
 Tak sabie chadzila kurapat stada,
 Miž tych kurapat siwaja ziazulka
 Jasny sakolik jak nalacieu,
 Jou tych kurapatak daj parazhaniau,
 Siwuju ziazulku k sabie uziau.
 A jana u jaho do prasiła sia,
 Pušćiz mianie da ptaszaczak,
 A tadyž puszczu jak naznaczu,
 A zdymu z ciabie sawinu piarynu,
 A ulažu na ciabie ciacierwia pierja:
 A u susieda na padworj
 Tam hulala da dziewak tanok
 Miž tych dziewak krasna panienka;
 Dzieusia brausia małod sužauka
 Da tu krasnu panienku da k sabie uziau
 A jana u jaho da prasiła sia;
 Pušćiz mianie da k dziewaczkam,
 A tadyž puszczu jak naznaczu
 A zdymu z ciabie parłowy wianczyk,
 A zlažu na Ciabie szółkowy czepczyk.

O po pievelę, o po šlapiąją
 Vaikštinėjo kurapkų pulkas.
 Tarp tų kurapkų – pilkoji gegutė.
 Kai atskrido šviesus sakalėlis,
 Ėmė ir išvaikė tas kurapkėles,
 Pilkąją gegutę sau pasiėmė.
 O jinai jo ir prašėsi,
 Leisk mane pas paukšteliu,
 O tada leisiu, kada norėsiu,
 O ir nupešiu tau pelėdos pūkus,
 O ir uždėsiu tetervos plunksnas:
 O pas kaimyną po kiemelį
 Ten vaikštinėjo pulkas mergelių,
 Tarp tų mergelių graži panelė;
 Rengėsi puošėsi jaunas sužieduotinis
 Ir paėmė gražiąją panelę pas save,
 O jinai jo ir prašėsi:
 Leisk mane pas mergeles.
 O tada leisiu, kada panorėsiu,
 O ir nuimsiu tau perlų vainikėlį,
 O ir uždėsiu tau šilko kykelį.

A na wiery, na wiaroczku
 Tam dziewaczka biel bialila
 Biel bialila, załaty sygnet uraniła

O ant virvės, ant virvelės
 Ten mergelė baltinius balino,
 Baltinius balino, aukso signetą pradangino.

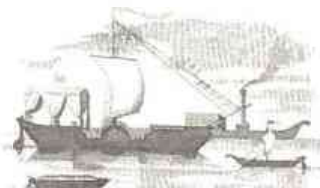
A tut iszli da try rybałowy
 A janaž ich da prasila sia
 A milyjež maje da try rybałowy,
 A zakińciež wy szálkowyje sieci
 A uławiciaž wy zalaty sygnet!
 Jaž wam budu da znadobnieńka
 Adnamu budu da susiedaczka
 Druhomu budu da niewiechnaczka,
 Treciamu budu da miła žana.
 Da susieda ahniu pajdu,
 A swiekratku razuwać budu
 A miłamu ložka słać budu;
 Ložka słać i z im spać –
 Miłajaž ty nasza panienaczka!
 Zahadajem tabie siem zahadak,
 Kali adhadajesz, nasza budziesz
 A nie adhadajesz – ajcowa budziesz.
 A szto raścieć bez korenia
 A szto haryć bez połymia,
 A szto biażyć bez powodu
 A szto czorna nia czerniuczy,
 A szto siwa nia siuluczy?
 A szto miła nie hadajuczy?
 Szto by ja była za dzicia u bački
 Ja hetych zahadak da nie adhadala!
 Kamień raścieć bez korenia
 A zara haryć bez połamia
 A wada biażyć bez powodu,
 A czoron waron da nia czerniuczy,
 A siwaja ziaziulka da nia siuluczy,
 A žana miłaja nie hadajuczy.

O čionai éjo, o ir trys žvejai,
 O ir ji prašesi jų,
 O mano mieli, o ir trys žvejai,
 O ir užmeskit šilkinius tinklus,
 O ir sugaukit aukso signetą!
 O aš jums būsiu pati reikalingiausia,
 Vienam būsiu kaimynėlė,
 Antram būsiu martelė,
 O trečiam būsiu miela žmona.
 Pas kaimyną eisiu ugnies,
 O uošveliui kojas nuausiu,
 O mielajam lovą paklosiu;
 Lovą paklosiu ir su juo miegosiu. –
 O tu mieloji, mūsų panytelė,
 Mes užmimsim tau septynias mįsles,
 Jeigu atspėsi, tai mūsų būsi,
 O neatspėsi – tėvui liksi.
 O kas auga be šaknų,
 O kas dega be liepsnos,
 O kas bėga be priežasties,
 O kas juodas ir nejuodintas,
 O kas pilkas nepražilęs?
 O kas mielas nekalbąs?
 Kokia aš būčiau tėvelio dukrelė,
 Jeigu šitų mįslių neatspėčiau!
 Akmuo auga be šaknų,
 Aušra dega be liepsnos,
 Vanduo bėga be priežasties,
 O juodas varnas ir nejuodintas,
 O pilka gegutė nepražilusi,
 O žmona miela nekalbanti.

Namų šeimininkui

Iszli, paszli wataczobniczki
 Ihrajuczy ušpiewajuczy,
 Słaunaho pana pytajuczy,
 Słaunaho pana haspadara.
 A ci domaž panie haspadaru,
 Ci spisž, ci lažysz, ci nie ukazešcia
 Na kanapie ubirajeszsia.
 Jaho žana atkazuje:
 Ni špić, ni lažyć ni akazujecca
 Na kanapie ubirajecca,
 Nadziaje portki zamszawyje

Éjo nuėjo pabaigtuvininkai
 Grodami dainuodami,
 Slaunaus pono klausinėdami,
 Slaunaus pono gaspadoriaus.
 O ar tu namie, pone gaspadoriau,
 Ar miegi, ar guli, ar nepasirodysi,
 Ant kanapos rėdaisi.
 Jo žmona atsiliepia:
 Nemiega, neguli ir nepasirodysi,
 Ant kanapos rėdosi,
 Maunasi kelnes zomšines,

Nadžiaje sukni sajatowyja
 Nadziaje boty kazłowyje,
 Zawiazuje chustku szałkowuju
 Nadziaje szapku sabalowuju
 Jaho služki kania wywodziać,
 Wywodziać kania waranoho:
 Kładać siadło załatoja.

Pajechau Pan žyta hladzić
 A spatkausia z swiatym Jurjam.
 Pawiarnisiaž panie haspadaru,
 Ja twajo žyta sam ahladzieu:
 Charoszaja žyta, kałasistaja,
 Kałasistaja, jadianistaja.
 K adnoj miaży pryklanuło
 K drugoj miaży pachililasio
 Panu haspadaru pakłaniła sio.
 Choczeć jano spaczynici sia
 Przysyłaj panie siemdziesiat siarpou
 Siemdziesiat siarpou žyta žać
 Dwaccać małajcou snapy składać
 A sto padwod snapy wazić
 Patom taho na zdarowieńka
 Žywi zdarou, budź i bahat,
 Nia trymaj haściej
 Da dary bardziej.

Velkasi gelumbes sajetines,
 Aunasi ožio batus,
 Rišasi šilko skarelę,
 Dedasi sabalo kepurę,
 Jo tarnaičiai išveda žirgą,
 Išveda juodbėrį žirgą:
 Balnoja auksiniu balnu.

Išjojo ponas rugių pažiūrėti
 Ir sutiko šventą Jurgį.
 Sukis atgal, pone gaspadoriau,
 Aš tavo rugius patsai apžiūrėjau:
 Geri rugiai, varpingi,
 Varpingi, grūdas į grūdą.
 Prie vienos ežios nulinko,
 Prie antros ežios pasviro.
 Ponui gaspadoriui nusilenkė.
 Nori juos sutvarkyti,
 Atsiųsk, pone, septyniasdešimt pjautuvų,
 Septyniasdešimt pjautuvų rugiams pjauti,
 Dvidešimt šaunuolių guboms krauti,
 O šimtą ilgavežimių pėdams vežti,
 Paskui jau į sveikatą,
 Gyvenk sveikas, būk ir turtingas,
 Nelaikyk svečių
 Ir dar labiau dovanų.

Choras

Naszy dary nia wialikija,
 Paczynalniku czyrwon złoty
 Jaho družynie pa groszyku
 Miechanosu karec jacec,
 A muzyce czy nia dobra dola
 Dobraja dola, kwarta harelki
 Kwarta harelki to dla hołasu
 A piroh pszonny to dla kołasu
 Wałaczobniczki nie dakuczniczki
 U hod chodzicie, Boha prosicie
 Jany pijauc jak salawiejki
 Jak salawejki u luzie na kalinie
 Stoj kalinka, stoj nia chilisia,
 Slaunaja pani razwiesielisia.

Mūsų dovanos nedidelės,
 Pradininkui – raudonasis auksinas,
 O draugijai – po grašelį,
 Armonikieriui – juodas kiaušinis,
 O muzikantams ar ne gera dalia,
 Gera dalia – kvorta degtinės,
 Kvorta degtinės – tai dėl krūtinės,
 O kvietinis pyragas – kad smagiau suktųsi ratas,
 Pabaigtuvininkės – ne įkyruolės,
 Per metus eina, Dievą prašo,
 Gieda jos kaip lakštingalėlės,
 Kaip lakštingalėlės ant putino šakelės,
 Stovėk, putinėli, stovėk, nesilenki,
 Slaunioji ponia, pralinksmėki.

Gaspadinei

*A u naszaho pana na padworj
Stajac tynki dubowyja
Wiarejaczki taczonyja.
Pa tych tynkoch uli stajac
U tych ulach pszczolki huduć
Pszczolki huduć, u polot iduć,
U polot iduć pa salodki miod.
Salodki miod – to dla pana,
A žouty wosk – Boskaja ofiara.
Nia trymaj haściej, da dary bardziej.*

O mūsų pono kiemely
Stovi ąžuolinės tvorelės,
Tašyti varteliai.
Prie tų tvorelių aviliai stovi,
Tuose aviliuose bitutės dūzgia,
Bitutės dūzgia, skrenda ieškoti,
Skrenda ieškoti saldaus medaus.
Saldus medus – ponui,
Gelsvas vaškas – auka Dievui.
Nelaikyk svečių, dar labiau dovanų.

Choras

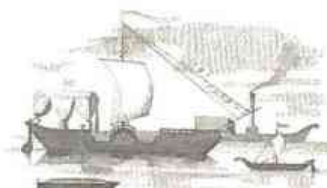
*Naszy dary nia wialikija,
Paczynalniku czyrwon złoty
Joho drużyynie pa groszyku
Miechanosu karec jacec,
A muzyce dobra dola,
Dobraja dola, kwarta harelki
Kwarta harelki to dla hołasu
A piroh pszonny – to dla kołasu
Wałaczobniczki nie dakuczniczki
U hod chodzicie, Boha prosicie
Jany piauć jak salawiejki,
Jak salawiejki u luzie na kalinie
Stoj kalinka, stoj nia chilisia,
Słaunajej pani razwiesielisia.*

Mūsų dovanos nedidelės,
Pradininkui – raudonasis auksinas,
O draugijai – po grašėlį,
Armonikieriui – juodas kiaušinis,
O muzikantams – gera dalia,
Gera dalia – kvorta degtinės,
Kvorta degtinės – tai dėl krūtinės,
O kvietinis pyragas – kad smagiau suktųsi ratas,
Pabaigtuvininkės – ne įkyruolės,
Per metus eina, Dievą prašo,
Gieda jos kaip lakštingalėlės,
Kaip lakštingalėlės ant putino šakelės,
Stovėk, putinėli, stovėk, nesilenki,
Slaunioji ponia, pralinksinėki.

Gaspadoriaus sūnoms

*U naszaho pana da na padworj
A stajc jawar zialaniusieñki.
A na im sakol jaśniusieñki,
Małod panicz i cikajecca,
Cikajecca i tulajecca.
Stau jon u jaho prasicca
A nia biž mianie,
Nie strelaj mianie,
Jaž tabie budu da znadobnieniak:
Budziesz małod da žanicisia
Budziesz brać panienku za rekami
Za rekami za Dunajami.*

O ir mūsų pono kiemely
Auga jovaras žaliasai.
O jame sakalas šviesusai,
Jaunasai ponaitis tykoja,
Tykoja ir taikosi.
Ir pradėjo jis jo prašytis:
O nemuš manęs,
Nenušauk manęs,
Dar aš tau būsiu dar ir reikalingas:
Kai jaunasai vesti norėsi,
Imsi panelę iš už upių,
Už upių, už Dunojų.

*Nia budzie u ciabie piarawozniczka
 Ja u ciabie budu piarawozniczka
 Ciabie maładoho na kryłoczku
 Twaju panienku u czaunoczku
 Twaje koniki da u pławu puszczu
 Twaje charty piaraświszczu,
 Zbirali sia słaunyje panowie
 Zbirali sia, rachawali sia,
 Czym taho panicza da daryć budziem?
 Budziem daryć żytem bytem,
 Żytem bytem da usim dabrom
 Usim dabrom, żytnim dabrom,
 Nie trymaj haściej da dary bardziej.*

Neturėsi tu keltininko,
 Ašai būsiu tavo keltininkas,
 Tave jauną ant sparnelio,
 Tavo panelę – luoteliu,
 Tavo žirgelius paplūkdysiu,
 Tavo kurtams sušvilpsiu,
 Susirinko słaunūs ponai,
 Susirinko, tarėsi,
 Kuo tą ponaitį apdovanosim?
 Apdovanosim pernykščiais rugiais,
 Pernykščiais rugiais ir visom gėrybėm,
 Ir visom gėrybėm, rugių gėrybėm
 Nelaikyk svečių ir jų dovanų.

Choras

*Naszy dary nia wielikije,
 Paczynalniku czyrwon złoty
 Jako družynie pa groszyku
 Miechanosu karec jajec,
 A muzyce czy nia dobra dola,
 Dobraja dola, kwarta harełki
 Kwarta harełki to dla hołasu
 A piroh pszonny – to dla kołasu
 Wałaczobniczki nie dakuczniczki
 U hod chodzicie, Boha prosicie
 Jany piauć jak saławiejki
 Jak saławiejki u łuzie na kalinie
 Stój kalinka, stój nia chilisia
 Słaunaj pani razwiasialisia.*

Mūsų dovanos nedidelės,
 Pradininkui – raudonasis auksinas,
 O draugijai – po grašelį,
 Armonikieriui – juodas kiaušinis,
 O muzikantams – gera dalia,
 Gera dalia – kvorta degtinės,
 Kvorta degtinės – tai dėl krūtinės,
 O kvietinis pyragas – kad smagiau suktųsi ratas,
 Pabaigtuvininkės – ne įkyruolės,
 Per metus eina, Dievą prašo,
 Gieda jos kaip lakštingalėlės,
 Kaip lakštingalėlės ant putino šakelės,
 Stovėk, putinėli, stovėk, nesilenki,
 Slaunioji ponia, pralinksmėki.

3. PER PETRINES

Mergelėms

*Piatrowa noczka nia wialiczka,
 Nasza N. N. nia wyspała sia,
 Szyła kaszulki rubkawyje,
 Oi szyła, szyła, wyszywała,
 Swajamu sużanku darom dawala
 Siamu tamu na zaścieceki
 Swajmu miłomu na podwiazki.*

Petrinių naktelė tai neilga,
 Mūsų N. N. neišsimiegojo,
 Siuvo marškinėlius darbinuius,
 Oi siuvo siuvo, išsiuvinėjo,
 Savo bernužėliui dovanojo,
 Šiokiam tokiam su sagelėm,
 Savo mielam su raišteliais.

Berneliams

Czamu saławiejka u sadzie nie letajesz
 U sadzie nie letajesz, pieśni nia pjaiesz,
 Ci ty saławiejka hotasu nie majesz?
 A straciu ja hołos u zialonym sadoczku,
 U zialonym sadoczku u wiszniowym kustoczku,
 Czamu ty małojczyk nia pjesz ni hulajesz
 A ci ty małojczyk dolaczki nie majesz
 A straciu ja dolu praz swaju swawolu
 Praz swaju swawolu z dzieukaj maładoju
 A u poli pry dalinie, tam dziauczyna syna kałychała
 Syna kałychała silna płakała, ciażko wzdychała:
 Daje dziauczynie sto rublej hraszyma,
 Sto rublej hraszyma i konia waranoho,
 Nie każy na mianie, każy na druho
 Nia budu, małojczyk, kania twajho brać
 Nia budu konia brać i na druho kazać
 Nia budu na druho niesławu ukladać. –
 Było tabie mianie nie abmanić
 Było tabie majch haracznych sloz nie razlić.

Kodėl, lakštingėle, sode nelakioji,
 Sode nelakioji, giesmelių negiedi,
 Ar tu, lakštingėle, balso neturi?
 Praradau aš balsą žaliame sodely,
 Žaliame sodely, vyšnios medely;
 Ko tu, berneli, negeri, neulioji,
 Ar tu, berneli, neturi dalelės?
 Praradau aš dalią per savo savivalę,
 Per savo savivalę su jauna merga.
 O lauke prie slėnio, ten mergelė sūnų sūpavo,
 Sūnų sūpavo, gailiai verkė, sunkiai dūsavo.
 Duosiu mergelei šimtą rublių grašiais,
 Šimtą rublių grašiais ir juodbėrį žirgą,
 Nesakyk, kad mano, o sakyk, kad kito.
 Neimsiu, berneli, aš tavo žirgo,
 Neimsiu žirgo ir į kitą nerodysiu,
 Neimsiu ir kad kito – nesakysiu.
 Nereikėjo tau manęs apgauti,
 Nereikėjo tau manęs pravirkdyti.

Oj zjedzju ja zjedzju, konia waranoho,
 Do twajho dziauczyna lica rumianoho;
 Skaży mnie prauđa, ali nie, }
 Niekruzzy serdenka, u wo mie. } bis

Jaž tabie kazała, usiamu twojmu rodu,
 Szto u nas z toboju nia budzia zawodu;
 Umianie pasaha nia budzie, }
 Woźmuć mianie dobreje ludzie} bis

Mnie twajho pasaha, sausiom nie potreba,
 O daść že nam Hospodź, z vysokoho nieba;
 Tyž mnie pasaha, ty sama, }
 Jak na niebie, jasnaja zara. } bis

Ciapier že ty kažesz, szto jasnaja zora,
 A pošle ty skažesz, nieszczasnaja dola;
 Choć ty nie skažesz tak maci }
 Naszto było biednuju braci. } bis

O ginsiu aš, ginsiu juodbėrį žirgą,
 Kad pamatyčiau, mergele, tavo skaistųjį veidą;
 Sakyk man, tiesa tai ar ne – }
 Neskaudink širdelės mano. } 2k.

Aš sakiau tau ir visai tavo giminei,
 Kad mes su tavim laimės neturėsime;
 Aš pasogos negausiu, }
 Paims mane geri žmonės. } 2k

Man tavo pasogos ir visai nereikia,
 O mums padės Viešpats iš aukšto dangaus;
 Tu man pasoga, tu pati, }
 Kaip danguje aušra šviesi. } 2k

Dabar sakai, kad šviesi aušra,
 O paskui sakysi – nelaiminga dalia;
 Jei tu nesakysi – tai močia, }
 Kam reikėjo neturtingą imti. } 2k

*Ciapier że ty widzisz mianie maładaju,
 Ciapier że ty widzisz, mianie chorošzaju;
 Dowidzieć że Hospodź, do tuhi, }
 Sztob niezhladausia, na druhich. } bis*

Dabar matai mane jauną,
 Dabar matai, kad aš graži,
 Mato Viešpats, bus riesta, }
 Jeigu dairysies į kitas. } 2k

*Skarajže mnie Hospodź, ha hladkou darozie,
 Jesli ja pomyslu o druhoj niabozie;
 A choć pomyslu, nie skažu, }
 Ja usiabic serdenko, ukruszu. } bis*

Nubausk mane, Dieve, lygiam kely,
 Jei aš pagalvosiu apie kitą bedalę;
 Jei ir pagalvosiu – nesakysiu, }
 Aš savo širdelę suraminsiu. } 2k

VILEIKOS APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS, SURINKTOS ŠVEDŲ KAIME

1. VESTUVIŲ

a) išleidžiant porą į jungtuves

*Na dubu ziaziulka na dubu,
 Jechała Agatka da szlubu,
 Szto tabie ziaziulka da taho,
 Maju ja tatuška swajaho.
 Błahasławić miaściczka – ja siadu
 Piarejdzieć darozku – pajedu.
 Adczyniać cerkauku – ja uwajdu,
 Paścieluć ruczniczok – ja stanu.
 Szto stanuć pytaćca – ja skažu,
 Szlubujesz Agatka – szlubuju,
 Żałujesz miłaho – żałuju.*

Ažuole gegutė, ažuole,
 Važiavo Agota į jungtuves,
 Kas tau, gegutėle, iš to,
 Aš turiu tėtušėlį savo.
 Palaimins vietelę – aš atsisisiu.
 Pereis kelelį – važiuosiu.
 Atrakins cerkvelę – įeisiu,
 Paties rankšluostėlį – atsistosiu.
 Pradės klausinėti – atsakysiu.
 Ar pasižadi, Agota, – pasižadu,
 Mieląjį godosi – godosiu.

b) grįžtant iš jungtelių

*Jechała Agatka iz wianca
 Skazała tatušku try slauca,
 Užo ja tatuška nia twaja
 Užo ja panoczka Jaczmana;
 Užo na ruczniczku ja stajala,
 Żalaty piarścień mianiala;
 Szczyruju praudu kazała,
 Na kryż ruczeńki dzierzala
 Z swajm miłańkim prysiahala.*

Važiavo Agota iš jungtelių,
 Pasakė tėtušiui tris žodelius,
 Jau aš, tėtuši, ne tavo,
 Jau aš ponaičio Jačmano;
 Ant rankšluostėlio stovėjau,
 Aukso žiedelius sumainiau;
 Visą teisybę pasakiau,
 Ant kryžiaus rankelę laikiau,
 Su savo mieluoju prisiečiau.

c) grįžus iš jungtųjų

svočia svotams

Da swaciuchna haľubica – praszu cia
 Zastajecca maja duszu tut u cia
 Choć wy jaje tauczy, maćoć zastaucia,
 Choć wy jaje czasto u hości puszczejcia
 Janaż u nas usiu robotku umieła,
 Tolko u hości prasicca nia śmieła
 Janaż dabra robotnica miży nas
 A ciapieraka niahodnica miży was.
 Kab nia stajala ciomnu noczku pad waknom
 Nia uwiwała drobnych nożaczak padaćcom.
 Nia ucirała drobnych ślozak rukaucom,
 Nia bicia jaje łazowymi dubcami,
 Uczycia jaje rozumnymi slaucami,
 Ad łazowych dubcou jona durnieja
 Ad rozumnych sławieczkau rozumnieja.
 Kab nia była pawietaczka za chatku
 Kab nia była nuiedaczka za matku.

O svočiuote balandėle, prašom čia,
 Pasilieka mano širdelė čia ir čia,
 Nors jūs ją grucę grūsti, molę malti priverskite,
 Nors jūs ją dažnai į svečius išleiskite,
 Jinai pas mus mokėjo visus darbelius,
 Tiktai nedrįso prašytis į svečius.
 Ji pas mus gera darbininkė,
 O dabar pas jus netikėlė.
 Kad nestovėtų tamsią naktelę po langu,
 Kad nevyniotų mažų kojelių padurkais.
 Nešluostytų smulkių ašarėlių rankove,
 Nemuškite jos karklo rykštelėmis,
 Mokykite ją išmintingais žodžiais,
 Nuo karklo šakelių ji kvailėja,
 Nuo išmintingų žodelių protingėja.
 Kad nebūtų povelė už trobelės,
 Kad nebūtų nevykėlė už motinėės.

d) išvežant jaunąją po jungtųjų

iš tėvų namų

Uziali u matki daczku ludzi
 Niekamu u jaje rabić budzie,
 Żal matce – żal!

Paėmė iš motinėės dukrelę žmonės,
 Nebus kam pas ją darbėlių dirbti,
 Gaila močiai – gaila!

Zakaľoli matce szyszki u piatki,
 Niekamu budzie miaści chatki
 Żal matce – żal!

Subadė motinėlei kankorėžiai kulnus,
 Nebus kam trobelės pašluoti,
 Gaila močiai – gaila!

Uziali u matki daczku czerci
 Niekamu budzie kanapiel cieri
 Żal matce – żal!

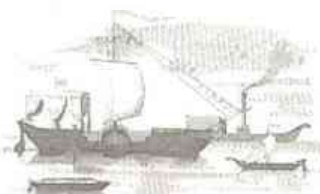
Paėmė iš motinėės velniai dukrelę,
 Nebus kam kanapėlių trinti.
 Gaila močiai – gaila!

e) Užusienio bajorų daina

ta pačia, kaip aukščiau, proga

Siadaj dziewczyno, siadaj kochanie!
 Nic nie pomoże twoje wzdychanie
 Ja mam kronika, wózek z dyszelkiem
 Nic nie pomożesz ty żalem wielkim.
 Jakże ja beda z tobo siadała
 Kali ja ojcju nie dziękowała.
 Dziękujta tobie, ojczy kochany,

Sėskis, mergele, sėsk, mylimoji,
 Nieko nepadės tavo dūsavimai.
 Turiu žirgelį, ratelius su grąžulu,
 Nieko negelbėsi tuo didžiu skausmu.
 Kaipgi aš su tavimi sėdėsiu,
 Jei savo tėvui dar nepadėkojau.
 Dėkoju tau, mylimas tėveli,

Szto dla sercam byu ty oddany.
 Szto ja chadzila u ciabie u zlocie
 A teraz będa u sieroj kapocie.
 Siadaj dziewczyno, siadaj kochanie
 Nic nie pomoże twoje wzdychanie
 Ja mam konika, wózek z dyszelkiem
 Nic nie pomożesz ty żalem wielkim.
 Jakże ja będa z tobo siadała
 Kali ja matce nia dziękowała.
 Dziękuj tu, kochana matko,
 Szto ja chadzila u Ciabie hladko.
 Teraz nie będa.

Siadaj dziewczyno, siadaj kochanie
 Nic nie pomoże twoje wzdychanie,
 Jakże ja będa z tobo siadała
 Kali ja bratu nie dziękowała.
 Dziękuj tu, kochany bracie,
 Szto z tobo żyli my w jednej chacie,
 Teraz nie będa.

Siadaj dziewczyno, siadaj kochanie
 Nic nie pomoże twoje wzdychanie,
 Jak że ja będa z tobo siadała
 Kali ja siostry nie dziękowała.
 Dziękuj tu, kochana sestro,
 Szto my nia żyli z taboju ostro
 Teraz nie będa.

Siadaj dziewczyno, siadaj kochanie!
 Nic nie pomoże twoje wzdychanie
 Ja mam konika, wózek z dyszelkiem
 Nic nie pomożesz ty żalem wielkim.
 Jakże ja będa z tobo siadała
 Kali ja progam nie dziękowała.
 Oj dziękuj tu wam wysokie progi,
 Szto pa was maje chadzili nogi,
 Teraz nie będa.

Kad man širdimi buvai atsidavęs.
 Kad pas tave vaikščiojau visa auksu žibėdama,
 O dabar būsiu su pilka sermėga.
 Sėskis, mergele, sėskis mylimoji,
 Nieko nepadės tavo dūsavimai.
 Turiu žirgelį, ratelius su grąžulu,
 Nieko negelbėsi tuo didžiu skausmu.
 Kaipgi aš su tavimi sėdėsiu,
 Jei savo močiai dar nepadėkojau.
 Dėkoju tau, mylima motinėle,
 Kad pas tave vaikščiojau lygiais takeliais,
 Dabar nevaikščiosiu.

Sėskis, mergele, sėsk, mylimoji,
 Nieko nepadės tavo dūsavimai.
 Kaipgi aš su tavimi sėdėsiu,
 Jei savo broliui dar nepadėkojau.
 Dėkoju tau, mylimas broli,
 Kad su tavimi gyvenome po vienu stogu,
 Dabar negyvensiu.

Sėskis, mergele, sėsk, mylimoji,
 Nieko nepadės tavo dūsavimai.
 Kaipgi aš su tavimi sėdėsiu,
 Jei savo seselei dar nepadėkojau.
 Dėkoju tau, mylima sesuo,
 Kad su tavimi negyvenome piktuoju,
 Dabar negyvensiu.

Sėskis, mergele, sėsk, mylimoji,
 Nieko nepadės tavo dūsavimai.
 Turiu žirgelį, ratelius su grąžulu,
 Nieko negelbėsi tuo didžiu skausmu.
 Kaipgi aš su tavimi sėdėsiu,
 Jeigu aš slenksčiams nepadėkojau.
 Oi dėkoju jums, slenksčiai aukštieji,
 Kad per jus vaikščiojo mano kojoms,
 Dabar nevaikščiosiu.

2. PER KRIKŠTYNAS

Ci ja u tužoczku nia kalinka?
 Ci ja u matulki nia dziauczynka?
 Pa sadu chadzila pryzasnuła,
 Pryszou mój mileñki – ja uzdychnuła

Ar aš pievelėje ne putinėlis?
 Ar aš pas motulę ne mergužėlė?
 Po sodelį vaikščiojau – užsnūdau,
 Atėjo mano mieliausias – atsidusau,

Ustañ, ustañ miła dosyć užo spać,
 Iduć za mnoj ludzi, sztoż zaniać
 Iszczuć mianie uziaci daj zwiazać:
 A ja maładzieñki nia bojusia,
 U saładackaja płaćja prybiarusia,
 U Minskaj huberni stanaulusia,
 U Minskaj huberni padpizusia,
 K wilenskamu pałku pryłuczusia,
 Pasłužu hadok nauczusia
 A pasłužu druhi – ażanisia,
 Ważmu sabie žonku miaszczanaczku,
 Jana budzie rano ustawaci
 Mianie maładoho padnimaci.

Kelkis kelkis, miela, gana jau miegoti,
 Eina paskui mane žmonės, kad surastų,
 Ieško manęs, kad paimtų ir surištų;
 O aš jaunutėlis nesibijau,
 Kareivio rūbais apsitaisysiu,
 Į Minsko guberniją prisistatysiu,
 Minsko gubernijoje pasirašysiu,
 Prie Vilniaus pulko prisidėsiu,
 Patarnausiu metelius – išsimokysiu,
 O antrus patarnausiu – vesiu,
 Paimsiu sau žmoną miesčionkėlę,
 Jinai anksti rytą kels,
 Mane jauną pažadins.

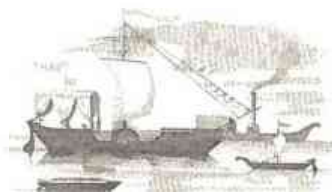
3. KUPOLINĖS

Oj biela, biela biarozą,
 Czaho na mory paklapła;
 Dzieukom darożku zalahła,
 Tudy iszła Juzapata,
 Niasła sałata u prypale,
 Szczyraja srybro u rukawie
 Daj razsypala na mory.
 Kliczeć mataczku z komory,
 Pamaży zołata sabraci,
 Na załatu nitaczku natkaci,
 Na srybnuju nitaczku wiazaci
 Juzapatka małada
 Pabiereć zołata sama.

Oi, berže berže, baltasai,
 Ko tu į jūrą nulinkai?
 Mergoms kelelį užgulei,
 Čionai ėjo Juozapota,
 Nešė auksą sterblėje,
 Gryną sidabrą rankovėje,
 O ir išbarstė į jūrą.
 Šaukia motutę iš kamaros,
 Padėk auksą surinkti,
 Ant auksinio siūlelio suverti,
 Ant sidabrinio siūlelio surišti.
 Juozapota jaunoji,
 Susirinksi auksą pati.

Da ilmina zialonaja,
 Da czamuż ty nia zielana,
 Pa jakże mnie zielanaj byci,
 Da praz mianie wojsko idzieć,
 Szto noc naczujęć
 Ahni kładzieć,
 Maja karenja padhareta,
 Maja wieciejka podsmyleta.
 Camu Jazapatka nia wiesiała?
 Oj jakże mnie wiasiołaj być
 U majej matki sztodzieñ hosciki
 Szto niadzielaczku pjuć harełaczku
 Maju mataczku padpaili
 A mianie maładuju padmawili.

Oi guobų girele žalioji,
 Ko gi tu nežaliooji,
 O kaip man žaliai būti,
 Kad per mane kariuomenė eina,
 Kas naktį nakvoja,
 Laužus krauna.
 Mano šaknelės nudegė,
 Mano šakelės apsmilko.
 Kodėl Juozapota nelinksma?
 O kaipgi man linksmai būti,
 Pas mano močią kasdien sveteliai,
 Kas nedėlėlę geria degtinėlę,
 Mano motutę nugirdė,
 O mane jauną įkalbėjo.

Da miesiacu, miesiacu
 Uzydzi ramieńko,
 Razwiadzi kupalejka,
 Muzykam iħraniejko
 Dzieukam hulaniejka
 Dziewaczki piejać buduć,
 Muzyki iħrać buduć,
 Dziaciuki iħrać buduć.

U Karala siarod dwora
 Staić jawar zialanieńki,
 Pad tym jaworam Dunaj cichi,
 Chto zialon jawor piaraskoczyć,
 Chto Dunaj piarapływieć,
 Wośmieć daczku Karalowu,
 Ababrausia panicz małady Todorka,
 Da zialon jawor piaraskoczcu,
 Cichi Dunaj piarapływu, –
 Jak skoczycu – piaraskoczycu
 Jak płyu – nia piarapłyu,
 Nia uziau daczku karaleunaczku
 Ababrausia szery wauzczok
 Jak skoczycu piaraskoczycu,
 Da jak papyu – piarapłyu
 Uziau daczku karaleunaczku,
 Da jak była ja u Karala
 Tahdy jeła z syram masła
 A jak za wauzczkom – syroja miasa
 Jak była ja u Karala –
 Spała pad piarynoj
 A jak z wauzczkom
 Tahdy pad łamoczkom.

Ja małady zażuryusia
 Ja małady aźaniusia; –
 Daj Boże wiasny daźdać
 Ja małady razzaniusia
 Pa biarażku pakaczusia
 Dunajczykomi abiarnusia.
 Tam udouka wađu brala
 Z Dunajczykomi razmaulała.
 A moj ža ty Dunaj cichi
 Jak bylo z łuki u łuku iduczy
 Da nicaju łazu hnuczy.
 Żoutyja piaski ryjuczy
 Biela kamiennia myjuczy?

O mėnesėli, mėnesėli,
 Patekėk anksti,
 Pradėk kupolėj,
 Muzikantams grojimėj,
 Mergoms vaikštynes,
 Mergelės padainuos,
 Muzikantai pagros,
 Vaikiukai pašoks.

Vidury karaliaus dvaro
 Auga jowaras žaliukėlis,
 Po tuo jowaru – tylus Dunojėlis,
 Kas žaliaj jowarą peršoks,
 Kas Dunojų perplauks,
 Paims karaliaus dukrelę,
 Susiruošė jaunas ponaitis Todorka;
 O ir žaliaj jowarą peršoksiu,
 Ramų Dunojėlį perplauksiu, –
 Kai šoko – neperšoko,
 Kai plaukė – neperplaukė.
 Nepaėmė dukrelės karaliūnaitės.
 Susiruošė pilkas vilkelis,
 Kai šoko – peršoko,
 O kai plaukė – perplaukė,
 Paėmė dukrelę karaliūnaitę,
 O kai aš buvau pas karalių,
 Tada valgiau sviestą su sūriu,
 O kai už vilkelio – žaliaj mėsa.
 Kai buvau aš pas karalių –
 Miegojau po duknomis,
 O kai su vilkeliu –
 Tai po žagarėliais.

Aš, jaunas, susisielėjau,
 Aš jaunas apsivedžiau.
 Duok, Dieve, pavasario sulaukti,
 Aš, jaunas, atsiskirsiu.
 Per krantėlį nuriedėsiu,
 Dunojėliu apsigaubsiu.
 Ten našelė vandenį sėmė,
 Su Dunojėliu kalbėjo.
 O gi tu mano, tylusai Dunojau,
 Kaipgi tu, per lankas tekėdamas,
 Ir kniūpščiomis taką raitydamas,
 Gelsvas smiltis rausdamas,
 Baltus akmenis plaudamas?

*Maładaja udouka pahadajže sama pa sabie
Jakowož było tabie za czasty muży iduczy,
Szto niadzielki szlub biaruczy
Za paroham stojuczy
Biełyja ruczki lomiučy
Drobnyja šlozki roniuczy.
Dwoja dzietak zlučzajucy.*

*Piatrowa noczka nia wialiczka,
Nasza Agatka nia wyspała sia
Usiu nocz nia spała,
Sznury sukala
Sznury sukala szałkowyye,
Szyła kaszuli rypsowyje,
Siamu tamu pradawala
A miłamu darma dawala,
Jana dajeć nia žałujeć
A jon biareć – nia dziakujeć.*

*Hetta plytouniczki z wadoju,
Z wami Boh z šwiaczozju;
Daj Bože zohnaci,
Srebro złoto pobraci
Nam hašcińca pryslaci.*

Jaunoji našlele, pati sau pagalvok,
Kam gi reikėjo taip dažnai tau už vyro eiti,
Kas sekmadienį šliubą imti,
Už slenksčio stovėti,
Baltas rankes laužyti
Smulkias ašarėles lieti,
Dvejetą vaikelių atskirti.

Neilga Petrinių naktelė,
Neišsimiegojo mūsų Agotėlė.
Visą naktį nemiegojo,
Siūlų ieškojo.
Siūlų ieškojo šilkinų,
Marškinius siuvo ripsinius,
Ir šiam, ir tam pardavė,
O veltui mielam davė,
Jinai duoda, nesigaili,
O jis ima – nedėkoja.

Sielininkams

Ei, sielininkėliai su vandenimi,
Su jumis Dievas su žvake;
Duok, Dieve, nuplukdyti,
Sidabrą auksą paimti,
Mums lauktuvių atsiųsti.

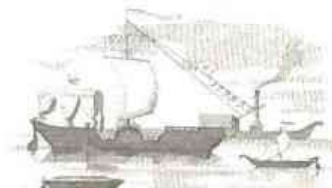
ŠVENČIONIŲ APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS, SURINKTOS DANIUŠAVOJE

1. VESTUVIŲ

a) pinant vainikėlį

*Jedž jedž Januczok nia paznisia,
Kab twaja patrauka poracham nia pała,
Kab twaja panienka druhoha nia uziata
Maja patrauka cynam nakryta
Maja panienka za mianie zapita
Nie tak zapita, jak zaruczona
Budzieć za mnoju razam zlučzona.*

Jok jok, Janučioakai, nesivėlink,
Kad tavo šautuvas parako neiššautų,
Kad tavo panelė kito nepaimtų.
Mano šautuvas alavu uždengtas,
Mano panelė už manęs užgerta,
Ne tiek užgerta, kiek pažadėta,
Su manimi kartu bus sujungta.

b) prieš jungtuves

Ty rybaczku, krasnopioraczku,
 Bydź byłob u moraczku:
 A jak pajedziesz u sinia mora
 Pajmuć ciabie rybałowy.
 Ty Winceška ty maładzieńka
 Bydź byłab u braciatki
 A jak ty pojdziesz u czużyja ludzi,
 Nia toja tabie budzi,
 Sami siaduć – wiaczeru zjaduć
 A ciabie po wodu pasluć
 Pryniasiež wady, na ciabie biady,
 Treba usim pici daci
 Jak staromu, tak małomu,
 Tak swajmu dziewieratku lichomu;
 Padauszyž pić – pamuci łożki,
 Myjuczy łożki liucca šložki
 Niekali ich uciorci.

Tu, žvejeli gražiaplunksnėli,
 Geriau būtum prie marelių:
 O kai nuplauksi į mėlyną jūrą,
 Pagaus tave žvejai.
 Tu, Vincute, tu jaunoji,
 Geriau būtum pas brolelį,
 O kai išeisi į svetimus žmones,
 Ne taip tau bus,
 Patys susės, vakarienę suvalgys,
 O tave vandens pasiūs.
 Atneši vandens, tau bėda –
 Reikia visiems gerti duoti,
 Ir senam, ir jaunam,
 Ir savo dieverėliui mažam;
 Padavus gerti suplausi šaukštus,
 Šaukštus plauinant ašarėlės byra,
 Negali jų nušluostyt.

c) išrengiant į jungtuves

Saławiej kryłkami kruhom sadu bjecca
 Pytaje u ziaziulki – kudy u sad lacieć?
 Oj znać u nas ziaziulka nia latała
 Szto darożki ukazać nie zhadala,
 Prachini wietoczku u sad laci,
 Oj znać Karolku nia jazdżała
 Razchini susiedcy u dwor idzi,
 Parazhaniaj dziewacczak, la jaje siadzi.

Lakštingėlė sparneliais apie sodą plazda,
 Klausinėja gegutėlės, kurian sodan lėkt?
 Oi, matyt, pas mus gegutėlė neskrajojo,
 Kur kelelis – parodyti neatspėjo;
 Praskirki šakeles ir lėki sodan,
 Oi, matyt, dar Karolkas neatvažiavo,
 Praskirk, kaimynai į kiemą eina,
 Išvaikyk mergeles – lai tupi ant kiaušinių.

d) mergvakaris

Paszła za warocicy Hanulka,
 Koski razplatajuczy
 A za jeju rodna matulka
 Šložki rozliwajuczy.
 Paszła za warocicy Hanulka
 Koski razplatajuczy
 Za jeju rodny tatulka
 Šložki razliwajuczy.
 Pastoj Hanulka, pastoj dziciatka,
 My s taboj pahaworym.
 Nia budu stajaci, nia budu hawaryci
 Bo mnie s taboju
 Nia mniha užo byci,
 Paszła Hanulka za warociejka

Išėjo Hanulka už vartelių
 Kaseles išsipindama,
 O paskui ją tikra motulė,
 Ašarėles liedama.
 Išėjo Hanulka už vartelių
 Kaseles išsipindama,
 O paskui ją tikras tėvulis
 Ašarėles liedamas.
 Sustok, Hanulka, sustok, vaikeli,
 Mes su tavim kalbėsime.
 Nebestovėsiu, nebekalbėsiu,
 Nes man pas tave neilgai būti.
 Išėjo Hanulka už vartelių
 Kaseles išsipindama,

*Koski razplatajuczy,
A za joju rodny braciejka
Šlozki razliwajuczy
Pastoj siastryca, pastoj Hanulka,
My z taboj pohaworym:
Nia budu stojąc, nia budu haworyć,
Bo mnie z toboju nia mnoha żyć.
Paszła Hanulka za warocicy
Koski razplatajuczy,
A za jeju jaje mileńki
Prypiewajuczy:
Pastoj Hanulka, pastoj mileńka,
My z taboj pohaworym
Budziem my stajać
Budziam hawaryć
Budziam žyciajka żyć.*

O paskui ją tikras brolelis,
Ašarėles liedamas.
Palauk, sesule, palauk, Hanulka,
Mes su tavim pakalbėsim.
Nebestovėsiu, nebekalbėsiu,
Nes man su tavim neilgai gyventi.
Išėjo Hanulka už vartelių
Kaseles išsipindama,
O paskui ją jos mielasai
Dainuodamas:
Palauk, Hanulka, palauk, mieloji,
Mes su tavim kalbėsim.
Mudu stovėsim,
Mudu kalbėsim,
Gyvenimėlį gyvensim.

e) prieš jungtuves

*Da dubu ziaziulka, da dubu,
Czas tabie Maryška da szlubu,
Szoż tabie ziaziulka da taho
Maju ja tatulku swajaho,
Jon mianie da szlubu wyprawić,
Jon mianie na pasad pasadzić
Na pasad pasadzić, – parajć,
Bahaslawić mieścieccko – ja siadu –
Wyprawić da szlubu – pajedu.*

Ažuole gegulė, ažuole,
Laikas, Maryška, tau į jungtuves,
Kas man, gegule, iš to,
Turiu aš tėvulį savo,
Jis mane išrengs į jungtuves,
Ant pasostės mane jis pasodins,
Ant pasostės pasodins – paragins,
Palaimins vietelę – aš sėsiu,
Išrengs į jungtuves – važiuosiu.

f) grįžtant iš jungtusių

*Da chwałaż Tabie Boże } bis
Szo my ksiandza aszukali } bis
Nia doraha za szlub dali
Za Maryšku maładuju } bis
Kapiejaczku załatuju
Za Karalka maładoho
Pourubielka załatoho*.*

Garbė Tau, Dieve, } 2 k.
Kad mes kunigą radom, } 2 k.
Nebrangiai už šliubą davėm,
Už jaunąją Maryšką } 2 k.
Auksinę kapeikėlę,
Už jaunąjį Karolį
Auksinį pusrublį.

*

Ši daina dainuojama liaudies apeigose
Barysavo apskrityje [Konstantino Tiške-
vičiaus prierašas. – R. G.].

g)

Lacieta ziazulka z pad jaulauca,
 Jedziec Maryska z pad wianca
 Suplec zolata z rukauca,
 Wyjdzi tatulka piarajmi
 Toja ty zolata paliczy.

Skrido gegute is eglyno,
 Vaziuoja Maryska is sliubo,
 Beria auksa is rankovių,
 Iseis tevulis ir priims,
 Tajj auksa suskaičiuos.

h) Piršliui

Oj ty družaczka, oj ty maniuka prajdzi swiet.
 Na sztoż ty maniu, szto u Maryski tatki niet!
 Chodzić tatulka pa nizie,
 Pastoj Maryska, pastoj dziciatka,
 Ja twaju halouku nahryzu,
 Oj ty družka, ty maniuka prajdzi swiet,
 Na sztoż ty kazau, na sztoż ty maniu,
 Szto dziewiac kaniou majesz i z dabrom, –
 A jak pryszla naszla adno biaz uhtou
 Oj ty kazau szto dziewiac koniou jak zubrou
 A jak pryszla – adnoho naszla,
 I to biez rahou.

Oi tu piršleli, oi tu melagi, svieto perėjūne,
 Kam apgavai, kad Maryska tėvo neturi!
 Vaikšto tėvulis po slėnį,
 Palauk, Maryska, sustok, vaikeli,
 Aš tavo galvelę apdovanosiu.
 Oi tu, piršleli, tu melagi, svieto perėjūne,
 Kam tu sakei, kam man melavai,
 Kad devynis žirgus turi ir dar dvarą,
 O kai aš atėjau, radau vieną be kampų,
 O tu sakei, kad devynis žirgus kaip stumbrus,
 O kai atėjau – vieną radau,
 Ir tą be ragų.

2. KRIKŠTYNOS

Da usie muzy azač²³¹ paszli
 Adzin Marcin arac nia iszou,
 Pa babulku paszou:
 Jaho babulka i sama idziec
 I takuju Bohu malitwu wiadziec,
 Razluczy Boze da dzwie duszaczki
 Adnu moju anuczeńcu – to adnu duszaczku,
 A druhuju moju unuczaczku.

O visi vyrai išejo arti,
 Tik vienas Martynas arti nėjo,
 Pas močiutę išėjo:
 Jo močiutė ir pati eina,
 Ir tokią maldą Dievuliui kalba:
 Skirk, Dieve, dvi dūšeles:
 Vieną dūšelę – mano vaikaičiui,
 O kitą – mano vaikaitei.

3. KUPOLINĖS

Na mój lon rasa pała
 Na mój lon ściudzionaja
 Ja małada u domu nia była
 Ja małada na tarhu była
 Dwa tarhi tarhawała

Ant mano linų raselė krito
 Ant mano linų šaltoji,
 Aš jauna namie nebuvaу,
 Aš jauna turguj turgavojau.
 Dvi dienas turgavojau,

*Šviakrouku pradawala
Matulku wykuplata;
Za šviakrouku szelah uziata
Za matulku tysiaczu data.*

Anytelę pardaviau,
Motulę išpirkau;
Už anytelę šilingą ėmiau,
Už motulę tūkstantį daviau.

4. ĮVAIRIOS DAINOS

*Ciakla reczka czraz miasteczka
A druhaja kraj Dunaju,
Tam kazaki u karty ihrajuć
Dziauczynaczku padmaulajuć;
Dziauczynaczka maładaja
Jedź ty z nami z kazakami
Da u nas pala hraszawyya
Da u nas scirty pszanicznyja
Da u nas reczki miadawyya
Da u nas rosy cukrowyya.*

Per vidurį miestelio upelis tekėjo,
O kitu kraštu – Dunojėlis,
Ten kazokai kortomis lošia,
Mergužėlę kalbina;
Mergužėle jaunoji,
Važiuk su mumis, kazokais,
Pas mus laukai grašiais nubarstyti,
Pas mus kviečių stirtos,
Pas mus upės medaus,
Pas mus rasos cukraus.

*Para damou para
Užo na dware nia rana,
Ciomna noczka nastala,
Nam para damou stała
A mnie maładzie pary niet.
Da u mianie czuža matka
U warociaczkach piarajmieć
Z cisowymi wiadziorkami,
Z załatymi nosilkami
Szleć mianie pa wodzicu,
U szczyry bor pa brusznicu
Da matulka czużaja.*

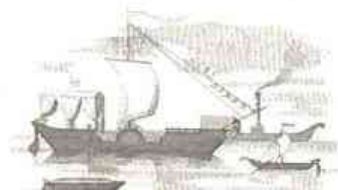
Laikas namo, laikas,
Jau kiemely ne anksti,
Atėjo tamsi naktelė,
Laikas namo mums, laikas,
O aš jauna laiko neturiu.
Mano svetima močia
Prie vartelių pasitinka
Su kukmedžio kibirėliais,
Su auksiniais našteliais,
Siuncia mane vandenėlio,
Į plyną šilą bruknių,
Motulė svetimoji.

*Nia wadzicy żadaja
Mianie z swietu shublaje
Niet na ciabie czužo dzicia
Ni wauka, ni miadźwiedzia.
Ni lichoho czaławieka.
Matulka u mianie czużaja
Wauka nia bajusia,
Z miadźwiedziam razminusia,
Z czaławiekom razmoulusia.*

Ne vandenėlio trokšta,
Mane iš svieto varo,
Nėra tau, svetimas vaike,
Nei vilko, nei meškos,
Nei blogo žmogaus.
Mano svetimoji motule,
Vilko nesibijau,
Su meška prasilenksiu,
Su žmogumi pasikalbėsiu.

*Mała jablynka mała
Jabłycki wialikija
Mała Maryška mała
Dola jaje wialikaja*

Maža obelėlė maža,
Bet dideli obuolėliai.
Maža Maryška maža,
Bet jos dalia didelė.

*Jajež pon wojciec k panu wiadzieć
Wialiki jej posah dajeć.
Dźwie karouki rabyja,
Dwa woły paławyja
I dźwie skryni załatyja
Dźwie paduszki puchawyja.*

*Da u nas masty załatyja
Jedziem pola i druhoja
Na treciaje uježdžajem,
Stała dziauczyna pytajem:
Hdzie u was pola hraszowyja?
Hdzie u was ścirty pszanicznyja,
Hdzie u was reczki miadowyja,
Hdzie u was rosy cukrowyja?
Hdzie u was masty załatyja,
Ty dziauczyna durna była
Czyž ty taho nia saznała
Szto u nas pola komianyja
Scirty kramianyja
Szto u nas reczki kramianyja
Rosy krywawyja
Szto u nas masty trupowyja.*

*Ciakła reczka czraz miasteczka
Z wiszniowaho sadu,
Kliczeć kazak dziauczynaczku
K sabie na paradu
Daradž, daradž dziauczynaczka
Jak rodnaja maci,
Ci žanicca, ci tak byci,
Ci ciabie czakaci.
Prapadaj ty dziauczynaczka
Z swajoju poradaj,
Ja da ciabie z szczyrym sercom
Ty ka mnie iz zdradaj.*

*Bielaja biarozka wadu zamucila
Lichaja susiedka z milym razluczyla
Niachaj ciabie Boh razluczyć
Na duszy i na cieie
Jak ty sa mnoj razluczyla
Miła przyjaciela.
Znacny, znacny siz hałubczyk,
Mižy hałubczkou,
Znacny, znacny mój mileńki*

O ją ponas tėvas veda pas poną,
Didelę pasogą jai duoda.
Dvi margas karveles,
Du jaučiu ariamu
Ir dvi skrynias auksines,
Dvi pagalves pūkines.

O pas mus tiltai auksiniai,
Važiuojam lauką, važiuojam antrą,
Trecią lauką pravažiuojam,
Ėmė mergelė klausinėti:
Kur jūsų laukai, grašiais nubarstyti,
Kur jūsų kviečių stirtos,
Kur jūsų upės medaus,
Kur jūsų rasos cukraus?
Tu, mergele, kvaila buvai,
Kad tu to nesupratai,
Kad pas mus laukai akmenuoti,
Stirtos parduotos,
Kad pas mus upės parduotos,
Rasos kraujuotos,
Kad pas mus tiltai iš lavonų.

Tekėjo upelis per miestelį
Iš vyšnių sodelio,
Šaukia kazokas merguželę,
Nori pasitarti.
Patark, patark, mergužele,
Kaip tikroji močia,
Ar man vesti, ar taip būti,
Ar man tavęs laukti.
Kad prapultum tu, mergele,
Ką man patarei,
Aš tau tikrą širdį rodžiau,
Tu mane išdavei.

Baltasai berželis vandenilį drumstė,
Bloga kaimynė su mielu išskyrė.
Tegul tave Dievas išskirs
Su kūnu ir su siela,
Kaip tu su manim išskyrei
Bičiulį mielą.
Garsus garsus pilkas karvelėlis
Tarp karvelėlių,
Garsus garsus mano mieliausias

Mižy maļoczykau,
Sam bialawy, us czarniawy
Na iskrypaczku ihrajeć,
Niachaj majej miļaj žany
Nichto nia czapajeć:
Da niachajžež majej žony,
Nichto nia caļujeć,
Niachaj majaj miļaj žony
Liczejka nia psujeć.

Oj pajdu ja kala brodu
Hlanu ja u wodu,
Sama znaju, rozum maju
Z wialikaho rodu.
Oj pajdu ja kala sianiej
Hlanu ja u sieni,
Siadzić miļy z czužoļ žonaj
Na bielaj paścieni.
Paścien bielā, ściana niema
Nieskim hawaryci,
Siadzić miļy z czužoļ žonaj
Niejak zaczapici.

Iszli, paszli dwie ścieżaczki trauliwieñki,
Iszli, paszli dwie siastrycy szczaśliwieñki,
Dziež nasza treciaja siastra biazdolnaja
Ci harujeć, ci panujeć
Ci miod wino pjeć.
Siadzić sabie pod akoncom.
Jak różowy ćwiat
Zapłakany jasny woczki
Nia miļy joj świet.
Oj wyjdu ja na utaczku
Trawa, murawa,
Nichto mianie nie žaļujeć
Ni swajo plamia
Tolko mianie pažaļujeć
Syraja ziama.

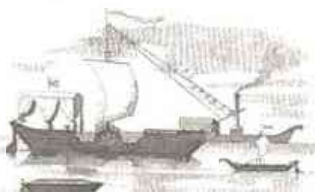
Adsiul wada, adtul wada
Da biaražki zajmajeć.
Pa tej wadzie, pa tej bystraj
Dwa lebiadzi pływajuć.
Dwa lebiadzi, nia dwa lebiadzi
Da dwa maje braciatki,
Jany iduczy howaryli

Tarp bernuželių,
Pats šviesus, ūsai juodi,
Griežia smuikeliu.
Tegul mano mielos žmonos
Niekas nepaliečia,
O tegul mano žmonos
Niekas nebučiuoja,
Tegul mano mielos žmonos
Veidelio negadina.

Oi eisiu, eisiu aš prie brastos,
Į vandenį pažiūrėsiu,
Pati žinau, proto turiu,
Esu iš didžios giminės.
Oi eisiu eisiu aš į priemenę,
Į priemenę pažiūrėsiu,
Sėdi mano mielas su svetima žmona
Ant balto patalėlio.
Patalėlis baltas, siena nebyli,
Nėra su kuo pakalbėti,
Sėdi mano mielas su svetima žmona –
Nėra kaip užkabinti.

Išėjo, nuėjo du takeliai žolynuoti,
Išėjo, nuėjo dvi laimingos seserėlės,
Kur mūsų trečioji sesuo bedalė?
Ar sielvartauja, ar ponauja,
Vyną midų geria?
Sėdi sau po langeliu
Kaip rožės žiedas.
Užvertkos šviesios akelės –
Nemielas jai sviestas.
Oi išeisiu aš į ūlytėlę –
Žalia žolelė,
Niekas manęs nesigaili,
Ne savo giminėlės.
Tiktai manęs pagailės
Pilkioji žemelė.

Šen vanduo, ten vanduo,
Iki pat krantelių,
Tam vandenį, tam sraunijam,
Dvi gulbės plaukioja.
Dvi gulbės, ne dvi gulbės,
O du mano broleliai,
Jiedu eidami kalbėjo

Ab radnu siastrycu,
 Nia siastryca charasza swarliwa
 Takaja jaje dolańka niaszczaśliwa,
 Pażywu hodok, pażywu druhi
 Na treci podzialusia,
 Kali mnie tut nia palepszycca
 Pajdu utaplusia,
 Nia tapisia nasza siastryca
 Swaju duszu zhubisz,
 Było kazać z piersza raza
 Szto mianie nia lubisz
 U harodzie na pachodzie
 Stajala kanapielka daj zialanieńka,
 Czas ciabie kanapielka wybiraci
 Addala mianie moja rodna maci
 Na świet harawaci.

Zarży, zarży siwy koniku
 Rouna pola iduczy,
 Ci nia paczujeć maja matulku
 Wiaczeru hatujuczy
 Jak uczuła, ciazko uzdychnuła,
 Žalosna zaplakala,
 Zarży, zarży siwy koniku,
 Rouna pola iduczy,
 Jak paczuu, ciazka wzdychnuu,
 Žalośnia zaplakau.
 Zarży, zarży siwy koniku
 Rouna pola iduczy,
 Ci nia paczujeć maja siastryca
 Pa wadzicu iduczy.
 Jak uczuła – wzdychnuła
 Žalośnie zaplakala.

Nia znala w świeci niaszczaścia
 Hora da biady.
 S usiaho świeta napaści
 Uspali uzły tady.
 Idzi bracie da u kaniuszniu
 U nowuju swaju,
 Siadłaj bracie waranoha,
 Kania dobraho.
 Ja pajedu maładaja
 Da swaho dwara,
 Stanu hlanu proci nowa
 Świetłaha akna

Apie tikrą seserėlę,
 Seserėlė gera, nevaidininkė,
 Tokia jos nelaiminga dalelė,
 Pagyvensiu metelius, pagyvensiu antrus,
 Trečiais atsidalysiu,
 Jeigu man čia nebus geriau,
 Eisiu, nusiskandinsiu.
 Nesiskandink, mūsų seserėlė,
 Savo sielą pražudysi,
 Reikėjo pirmąjį kartą pasakyti,
 Kad manęs nemyli.
 Mieste, prie tako
 Augo kanapėlė, o žaliukėlė,
 Laikas tave, kanapėle, surinkti,
 Atidavė mane mano tikra močia
 Į sviatą kentėti.

Sužvenk, sužvenk, šyvas žirgeli,
 Lygiu keleliu bėgdamas.
 Ar nepajaus mano motulė
 Vakarienę virdama,
 Kai pajuto, sunkiai atsiduso,
 Gailiai apsiverkė.
 Sužvenk, sužvenk, šyvas žirgeli,
 Lygiu keleliu bėgdamas.
 Kai pajusiu, sunkiai atsidusiu,
 Gailiai apsiverksiu.
 Sužvenk, sužvenk, šyvas žirgeli,
 Lygiu keleliu bėgdamas.
 Ar nepajus mano seserėlė,
 Vandeniū eidama?
 Kai pajuto, sunkiai atsiduso,
 Gailiai apsiverkė.

Nežinojau, kad pasauly
 Nelaimės ir kalnai bėdų,
 Iš viso pasaulio užpuolė
 Visos tada miegoję blogybės.
 Eik, broli, į arklidę,
 Į savo naująją,
 Balnok, broli, juodbėrį.
 Gerąjį žirgą.
 Aš josiu, jaunoji,
 Į savo dvarą,
 Sustosiu, žiūrėsiu pro naująjį
 Šviesųjį langą.

Wydzi, wydzi hasudaruszka
Z nowaha dwara
Ja u ciabie hasudaruszka
Pastuha adna.

Zapiejali ptaszaczki,
U haru latuczy;
Zaplakali saldaciki
U pachod iduczy.
Ach wy radny saldaciki
Braciatki mai,
Ci nia widzialii braciatki?
U rounom poli pry kamieni
Dziarczyć uzdu na ramieni.

A wyjdu ja na ulaczku,
Hlanu ja na zureczejka;
Usio saldaciki u szybi stajać,
Da usieź jany wiasialusiańki,
Nia płaczcia rekruty, bratcy maj,
Bo moj braciatka smutniusieñki
Niachaj płaczeć nasz Par;
Nia adnu žanu z mužam razłuczycy
Nia adnych dzietak pasiraciu.

Nia szum, nia szum dubrowaczka w luźku
Płaczeć tużyć udowaczka pa družku
U Warszawie skrypki, muzyki ihrajuć
A mnie maładoj słożki zaliwajuć
Naszy žonki, naszy žonki ucio udawami
Naszy dzietki maleńkija usio sirotami
Naszym žonkam muży buduć
Naszym dzietkam bačkou nia budzieć
Budzieć kaho pasylaci
Nia budzie kamu žalawaci.

U sadzie u sadzie, winahradzie,
Stajć siwy konik na paradzie
Nichto jamu rady nia doradzić,
Nichto jamu cany nia pałożyc
Pryjehali huzary z Ukrainy
Jany jamu canu palažyli:
Adzin huzar kažeć sto talarau
A druhi kažeć i czatyry
Treci sieuszy daj pojechou.
Jechau, jechau daj dalinaj

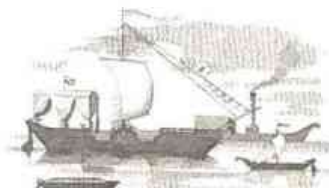
Išeik, išeik, poniutėle,
Iš naujojo dvaro.
Aš pas tave, poniutėle,
Vienas tarnas.

Užgiedojo paukštėliai
Į kalną lėkdami;
Pravirko kareivėliai
Į žygį eidami.
Ak, jūs brangieji kareivėliai,
Mano broleliai,
Ar nematėtė brolelio?
Lygiam lauke prie akmens
Laiko kamanas ant peties.

O išeisiu aš į ulytėlę,
Pažiūrėsiu aš į aušrelę;
Visi kareivėliai rikiuotėje stovi,
O ir visi linksmutėliai,
Neverkit, rekrūtai, mano broliai,
Nes mano brolelis liūdniausias,
Tegul verkia mūsų ponas,
Ne vieną žmoną su vyru atskyrė,
Ne vienus vaikelius našlaičiais padarė.

Nešlamėk, nešlamėk, ąžuolėli, pievelėj,
Verkia, širsta našlėlė pulkely,
Varšuvoje smuikai, muzikantai groja,
O man jaunai ašarėlės liejasi,
Mūsų žmonelės, mūsų žmonelės – vis našlės,
Mūsų mažieji vaikeliai – vis našlaitėliai,
Mūsų žmonelėms vyrai bus,
Mūsų vaikeliams tėvelių nebus,
Bus ką siuntinėti,
Nebus kam pagailėti.

Sode sode, vynuogyne
Stovi šyvas žirgelis apžiūrimas,
Niekas jam patarimo neduoda,
Niekas jam kainos nesako.
Atjojo husarai iš Ukrainos,
Jie jam kainą pasakė:
Vienas husaras sako – šimtas talerių,
O antras sako – keturi,
Trečias sėdo ir nujojo.
Jojo, jojo slėniu,

Pryviazau konia pod kalinaj
 A sam paszou da dziauczyny,
 Stukni, hrukni kosiu kapytoczkami
 Ci nia hlanieć jana ka mnie woczkami,
 Nia hlanuła jana – wyszła maci
 Dosyć, dosyć synku szurmawaci,
 Na waranych koniach razjeżdżaci,
 Da užo twajaja žana zakapana
 U wiszniowym sadzie zachawana,
 Zowtym piasoczkom zasypana.
 Zialonaj muraukaj zakładzienu
 Syraja ziarnla raztwarysia
 Maładaja žana adazwisia,
 Ci mnie maładomu ażanicca
 Nia žurysia kazak, nia žurysia,
 Waźmi harnu dzieuku – ażanisia,
 Sprau jej szubu darahuju
 Sprau jej połać załatuju.

Kala mura ścieżaczka,
 Tam chadzila dziewaczka,
 Buru kasu czasala,
 Z jawaram razmaulala,
 Ty jawar zialon charosz,
 Prydzia nia ciabie maroz,
 Twajo liścijka pahłumić,
 Suczajko pałomić,
 Ty dziunaja dziewaczka,
 Prydzie na ciabie lichi muž
 Sini woczki padabjeć,
 Bury koski razdziareć.
 Jaść u mianie dwa braci,
 Kažu jawar zrubaci,
 Dyj mastoczki maścici,
 I kładaczki pabici,
 Da matulki chadzici,
 Maci synka radziła,
 Wialikaha uzraściła
 Na konika ussadiła
 Nia blahasławiła
 Kab ty jaworam uzrastau
 Konik twoj kamianiam kab stau,
 A siadzielca darożkaju
 Da matulki u padworajka.

Pririšo žirgą po putinu,
 Pats nuėjo pas mergele,
 Stuktelk, dunkstelk, kuze, kanopėlėmis,
 Ar nepažvelgs ji į mane akełėmis,
 Nepažvelgė jinai – išėjo močia,
 Gana, gana, sūneli, atakuoti,
 Juodėriais žirgais jodinėti,
 O jau tavo žmona užkasta,
 Vyšnių sode palaidota,
 Aukso smiltelėmis užberta,
 Žalia vejele uždengta.
 Pilkoji žeme, atsiverki,
 Jaunoji žmona, atsišauki,
 Ar man jaunam vesti.
 Nesigraužk, kazoke, nesigraužk,
 Paimk puikią mergą – apsiवेशk,
 Įtaisyk jai kailinius brangius,
 Įtaisyk jai aukso drabužį.

Palei mūrą takelis,
 Ten vaikščiojo mergele,
 Rusvą kasą šukavo,
 Su jovarų kalbėjo,
 Tu, jovarai, žaliasai, gražusai,
 Ateis pas tave šalnelė,
 Nušals tavo lapeliai,
 Nuluš tavo šakelės,
 Tu puikioji mergele,
 Ateis tavęs blogas vyras,
 Pamuš mėlynąsias akeles,
 Nuraus rusvąsias kaseles.
 Turiu aš du broliu,
 Liepsiu jovarą nukirsti,
 O ir nutiesti tiltelius,
 Ir pakloti lieptelius
 Pas motulę vaikščioti,
 Močia sūnelį pagimdė,
 Didelį užaugino,
 Ant žirgelio pasodino,
 Nepalaimino,
 Kad tu jovarų užaugtum,
 Tavo žirgelis kad akmeniui pavirstų,
 O balnelis – keleliu
 Į motulės kiemelį.

Klanowy listoczek kudu kociszsia,
 Ci u toh, ci u dalinu
 Ci u zialonuju dubrowu?
 Ja i sam nia wiedaju –
 Kudy mianie wietry ukociać
 Ci u toh, ci u dalinu,
 Ci u zialonuju dubrowu.
 Maładzieńki Jonaczak
 Kudy ubierajeszsia
 Ci u hości, ci u darohu,
 Ci da Bożaho domu,
 Ci na Ruś, na Ukrainu,
 Pa maładuju dziauczynu?

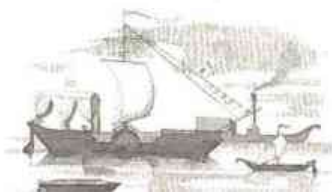
A chto tam chodzić?
 Pa nowych sienkach?
 Swiakronka chodzić –
 Nawiestku budzić.
 Ustań, ustań niawiestka,
 Maja dziciatka. –
 Niawiestka ustała –
 Daj zapłakała.
 Kury paczuła mialuczy
 Pa wadzicu iduczy;
 Zoraczku uwidziela
 Sienki miatuczy
 Souniajko uzyszło;
 Jak ja była u swojej matulki
 Nuždy nia znała
 A jak u swiakronki
 Usioj biady zaznała.

Oj haju, haju u zialonym sadu
 Rekruty iduć – piesiańki pajuć
 Starszy sałdat usio razważajec
 Nia płaczcie rekruty miłyja braty
 Pajdziom my z wami u czužu staranu,
 U czužoj staranie tam paženimsia
 Pabiarom dziewaczok pałuczszie siabie,
 Sałdaty u pachod – a dzieuki u piarod,
 Sałdaty u łuku – a dzieuki u raku,
 Sałdaty u łuce nia skłanilisia
 A dzieuki u race patapilisia.

Klevo lapeli, kur tu ritiesi,
 Ar į lanką, ar į slėnį,
 Ar į žalią ąžuolyną?
 Aš ir pats nežinau,
 Kur mane vėjas nupūs –
 Ar į lanką, ar į slėnį,
 Ar į žalią ąžuolyną.
 Jaunasai Joneli,
 Kur tu rengiesi?
 Ar svečiuosna, ar į kelią,
 Ar į Dievo namus,
 Ar į Rusiją, Ukrainą,
 Ar pas jaunąją merginą?

O kas ten vaikšto
 Po naują priemenę?
 Anytėlė vaikšto,
 Martelę budina.
 Kelkis, kelkis, martele,
 Mano vaikeli.
 Martelė atsikėlė,
 O ir apsiverkė.
 Snaudė maldama,
 Vandenėlio eidama;
 Aušrelę pamatė
 Priemenę šluodama,
 Saulelė patekėjo;
 Kai aš buvau pas savo motulę,
 Vargo nežinojau,
 O kai pas anytėlę,
 Visas bėdas pažinau.

Oi gojui, gojui, žalioj girioj
 Rekrūtai eina – daineles dainuoja,
 Vyriausias kareivis viską apsvarsto,
 Neverkite, rekrūtai, mielieji broliai,
 Eisim mes su jumis į svečią šalį,
 Svetimoj šaly ten vesime,
 Išsirinksime mergeles už save geresnes,
 Kareiviai į žygį, – o mergos į priekį,
 Kareiviai balne – o mergos upėje,
 Kareiviai balne nepasviro,
 O mergos upėj prigėrė.

Uzydzi, uzydzi ty jasion miesiac
 Jak młynowoja koła. –
 Wyjdzi dziauczyna, serca jadya
 Pramou ka mnie słowa.
 Nia mohu wyjci pohawaryci
 Ab nas ludzi sudziać;
 Niachaj sudziać, niachaj haworać
 Choć pa celom świecie
 A ma jak żyli – tak życi budziam
 Jak u różowym świecie.

Iszly tuczy, z adnoj kuczy,
 A zoraczki rozna,
 Nia swarysia maja maci
 Szto ja chadžu pozna,
 Czy swarysia, nia swarysia
 Da užo nia naucyzysz; –
 Kaho lublu daj kachaju
 Ty nas nia razluczysz.

Kupała sia Kasia u mory
 Pasa koniki u zboży
 Jechau Jasieńku z Wialbora
 Zabrau koniki da dwora
 Dała Kasia Jasiu dwa talary
 Jeden talar nowy – druhi stary –
 Schawaj ty talary Kasia k sobie
 Ja pryjedu u hości Kasieńka k tobie
 Pryjedź Jasienka z wieczora
 Adamkniona budzia komora,
 Bieła pościel raščialona,
 I kołdaraczka zielona,
 Pamaleńku Jasiu ty stąpaj
 Kab mamunia nia usłyszala
 I staromu nia skazała. –
 Jak mamunia usłyszala
 Da staromu powiedziała: –
 Ustań duszka, ustań duszka,
 Jest u Kasi niechta u ložku.

Czyrwonaja kalinaczka
 Czaho u tuzie schiliła sia,
 Ja molada zazuryłasia
 Szto od rodu da adbiła sia,
 Ad rodu, ad radoczku
 Ciazka mojmu hałasoczku

Patekėk, patekėk, jaunas mėnuo,
 Kaip malūno ratas.
 Išeik mergele, vienintele širdele,
 Pratarck man žodelį.
 Negaliu išeiti, su tavim kalbėti,
 Mus žmonės smerkia;
 Tegul smerkia, tegul kalba,
 Nors po visą svieta,
 O mes kaip gyvenom, taip ir gyvensim,
 Kaip rožės žiedelis.

Išplaukė debesys iš vienos krūvos,
 O aušrelės iš kitos,
 Nesibarki, mano močia,
 Kad aš vaikštau vėlai,
 Ar barsies, ar nesibarsi,
 Bet jau neišmokysi;
 Kas man patinka ir ką aš myliu –
 Tu mūsų neišskirsi.

Maudėsi Kasia jūroje,
 Ganė žirgelius javuose,
 Jojo Jasius iš Vialiki Boro,
 Paėmė žirgelius į dvarą.
 Davė Kasia Jasiui du talerius,
 Vieną talerį naują, antrą seną.
 Slėpk, Kasia, tuos talerius,
 Aš atjosiu į svečius pas tave.
 Atjok, Jasiau, iš vakaro,
 Atidaryta bus kamara,
 Baltas patalėlis paklotas,
 Ir antklodėlė žalia,
 Tu, Jasiau, ženck patyliukais,
 Kad mamutė neišgirstų
 Ir senajam nepasakytų. –
 Kai mamutė išgirdo
 Ir senajam pasakė: –
 Kelkis, širdele, kelkis, širdele,
 Yra pas Kasią kažkas lovelėj.

Putinėli raudonasai,
 Ko pievelėj palinkai?
 Aš jaunutė susikrimtau,
 Kad nuo giminės atsiskyrčiau,
 Nuo giminės, nuo giminėlės,
 Sunku mano balseliui,

Ciażka žyći, ciałka byci,
Z czużaziemcam howaryci
Pajdu u pola hulajuczy
Swajej doli szukajuczy,
Ażno – pływieć moja dola
Pa kraj Dunaj u sinia mora
Da przyptywi k biarażoczku,
Da k lipowamu kustoczku
Wyszczypni mnie pa listoczku
Napiszam my pa piśmoczką,
Kob radzina nia tużyła
Serca swaho nia nudziła
Niachaj tużyć aciec maci
Da u nowaj karawaci,
Da na bielaj pościelacce
Na puchowych paduszaczkach
Na sałkowych paścielaczkach.

Sunku gyventi, sunku būti,
Su svetimšaliais kalbėti.
Eisiu į lauką pavaikščioti,
Savo dalios paieškoti.
Ogi plaukia mano dalia
Kraštu Dunojaus į mėlyną jūrą.
O ir priplaukė prie krantelio,
O prie liepos medelio.
Nuskink mane po lapelį,
Parašysim po laiškėlį,
Kad giminė neširstų,
Sau širdies neskaudintų,
Tegul širsta tėvas, močia,
O naujoje lovelėje,
O ant balto patalėlio,
Ant pūkinių pagalvėlių,
Ant šilkinių paklotėlių.

VILNIAUS APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS, SURINKTOS BISTRYČIOJE

1. VESTUVIŲ

Zbornaja subotka nastala
Marysia dziewczeczki zbirala,
Sabrauszy dziewczeczki sażala
Henak z żalaści kazała:
Siadźciaż wy dziewczeczki usie u rad
Jaż maładzieńkaja na posad,
Schiluż ja hałouku u ważny czas
Wypuszczu słożaczak bolsz ad was.
Oj stańcia wy bajary usi u rad
Woś idzie Maryska na pasad,
Ścieluczy ścieżaczku ślazkami,
Iszczuczy matakczki rucz kami
Jana usie bajary piarojszła
Rodnieńkaj matakczki nie naszła
Hałoukaż moja ubrana
Niamaszka matulki, schawana
Hałoukaś moja u kwiecie
Niamaszka matulki w świecie.

Išrinktoji subatėlė atėjo,
Maryska mergeles surinko,
Surinkusi mergeles sodino,
Iš gailėsčio ji tarė:
Sėskitės jūs, visos mergelės, į eilę,
Kaip jaunutėlė ant pasostės,
Nulenksiu aš galvelę svarbiu laiku,
Išverksiu ašarėlių daugiau už jus.
O! Stokitės jūs, bajorai, į eilę,
Štai eina Maryska ant pasostės,
Klodama takelį ašarėlėmis,
Tiesdama rankeles į motutę,
Ji visus bajorus praėjo,
Tikrosios motutės nerado.
Mano galvelė apdengta,
Neturiu motulės – palaidota,
Mano galvelė žieduose,
Neturiu motulės pasaulyje.

2. MERGVAKARIS

*Kukawala ziaziulka na dubie
 Plakala Jawulka pry szlubie,
 Sztož tabie ziaziulka da tako?
 Maju ja tataczku swojaho –
 Jon mianie na posad posadzić,
 Jon mianie da szlubu prawadzić,
 Kukawala ziaziulka u barozie,
 Plakala Jawulka u darozie,
 Kukawala ziaziulka u jawory
 Plakala Jawulka u kamory.*

*Prybirajsia Jawula prybirajsia,
 Prybirajsia Jawula nia ściahajsia,
 Tam ciabie ksiandzy źdali,
 Daj kaścioły admykali
 I autary nakrywali.
 Usie ksiandzy hatawiusieñki,
 Na twaje ruczki bialusieñki,
 Na twaje sloucy wiarniusieñki
 Na załatyja pierścienki.*

*Brat siastru wiadzieć
 Szoukam ścieżku miacieć –
 Winom paliwajeć
 Zolatom pasypajeć,
 Och! matula radnaja.
 Piarajdziž mnie ścieżañku
 Bahasławi daroženku.
 Ach! majo ty dzieciatañko
 Niachaj tabie Boh bahasławić
 Szczęściam i dolaju
 Wialikoju družynaju.*

*Zialonieñka ruta pry płatu stajala
 Da na tuju rutu uhruñ rasa uspała.
 Maładajaz Jawula stała
 Daj z ruty rasu zbirala
 Rasoj umywała sia
 K szlubu prybirala sia.*

*Kukavo gegutė ažuole,
 Verkė Ievulė šliūbe,
 Kas tau, gegute, iš to?
 Aš turiu tėvelį savo –
 Jis mane ant pasostės pasodins,
 Jis mane į šliūbą palydės,
 Kukavo gegutė berželyje,
 Verkė Ievulė kelyje,
 Kukavo gegutė jovare,
 Verkė Ievulė kamaroje.*

*Renkis, Ievule, renkis,
 Renkis, Ievule, nesispyrioki,
 Ten tavę kunigai laukė,
 O ir bažnyčias atidarė,
 Ir altorius padengė.
 Visi pasiruošę kunigėliai
 Į tavo baltas rankeles,
 Į tavo tikriausius žodelius,
 Į auksinius žiedelius.*

*Brolis sesę veda,
 Šilku taką šluoja –
 Vynu palaisto,
 Auksu pabarsto,
 O motule brangioji,
 Pereik man takelį,
 Palaimink kelelį.
 O mano tu vaikeli,
 Tegul tave Dievas laimina
 Laimei ir daliai
 Ir didžiam pulkeliui.*

*Žalioji rūta prie tvoros augo,
 O ant tos rūtos rasa užkrito.
 Jaunoji Ievulė atsikėlė
 Ir nuo rūtų rasą surinko,
 Rasa nusiprausė,
 Šliūbui rengėsi.*

Važiuojant iš jungtvių

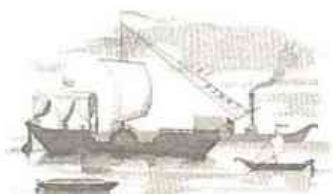
Oj chwałaż tabie Boże
 Szto my dobra zrabili,
 Na kabiercy szlub brali
 Ksiandza aszukali,
 Oj chwałaż tabie Boże
 Szto my dobra zrabili,
 Z piwa haławicu,
 Z dzieuki maładzicu.

O, garbė tau, Dieve,
 Kad mes gera padarėm,
 Ant kilimo šliübą ėmėm,
 Kunigą suradom,
 Oi, garbė tau, Dieve,
 Kad mes gera padarėm,
 Iš alaus – puotą,
 Iš mergos – nuotaką.

Po jungtvių

Ścialu kuntusz i żupan,
 Kładusia spać jakby pan
 My maładyja ludzi
 Chtoż nas budzici budzie.
 A skauronak dobry ptak
 Jon nas zbudzić – oto tak:
 Da u niadzielu z parannia,
 Ustawaj Jasiu kachannia;
 Jak Jaś łoża uskoczyu
 Kasi poklonom suliu:
 Bywaj Kasia zdarowa,
 Ja kawaler – ty udowa.
 Jaś na wajnu wyjeżdżau
 Kasiu u domu pakidau,
 Kasieńka nocz nia spała
 Biely listy pisala –
 Da Jasieńki pasłala,
 Jaś konia nia żałowau
 Sto mil na nocz ujeżdżau.
 Jak przyjechau da dwara
 Stuku hruku da akna.
 Aj czy żywa Kasieńka?
 Żyje zdrowa u kościele
 Pry autary, pry ścienie.
 Szoukam truna nakryta,
 Aksamitam prybita.
 Dali rubla na dzwony,
 A złoty na argany.
 Zagrajcież wy argany
 Pa Kasieńce kachanej.
 Aj udaryu wielki dzwon
 Pa Kasieńce wieczny zgon.
 Jak zaihrali u argany

Kloju kontušą ir žiponą,
 Guluos miegoti kaip ponas,
 Mes jauni žmonės,
 Kas mus pabudins.
 O varnėnas, geras paukštėlis,
 Jis mus pabudins – štai taip;
 O ir sekmadienį anksti rytą,
 Kelkis, Jasiau, mylimas,
 Kai Jasius iš lovos iššoko,
 Kasiai nusilenkdamas kalbėjo:
 Pasilik, Kasia, sveika,
 Aš – kavalierius, tu – našlė.
 Jasius į karą išjojo,
 Kasią namuos paliko,
 Kasenka naktį nemiegojo,
 Baltą laišką rašė,
 Jasenkai siuntė,
 Jasius žirgo negailėjo,
 Šimtą mylių per naktį nujojo.
 Kai atjojo į dvarą,
 Stukt stukt į langą.
 O ar gyva Kasenka?
 Gyvena sveika bažnyčioje,
 Prie altoriaus, palei sieną.
 Šilkais karstas apdengtas,
 Aksomais iškaltas.
 Davė rublį varpams,
 O auksiną vargonams.
 Pagrokite jūs vargonais
 Už mano Kasią mylimą.
 Oi, sugauski, didis varpe,
 Už Kasenkos amžiną mirtį.
 Kai užgrojo vargonais

*Pa Kasieńce kachanej.
Samleu Jasiiek splakany
Jak u dzwony udaryli
Užo Jasiiek u mahili.*

Už Kasenką mylimą,
Pats atgulė Jasiukas nusiverkęs,
O kai sugaudė varpai,
Jasiukas jau kape.

3. JAVAPJŪTĖS

*Oj u Wilni, Wilni,
Usie dzwany zadzwanili
Małyja i wialikija,
Tam Karol abiedaje
Tam Karol abiedaje,
Jakubka prystuhuje,
Kubaczki naliwaje,
U Karala pytaje:
Oj Karalu mój Panie
Szto ja u ciabie wystužu
Szto ja u ciabie wystužu,
Szto ja u ciabie wybudu.
Oj wystużysz Jakubka
Konika pad siadetkam,
Panienku pod wianeczkam.
Oj pajedu, pajedu,
Da braciatki uzwolicca.
Oj braciatku radnieŋki,
Ci pazwolisz žanicca?
Oj Jakubka braciatku,
Małady nia žanisia
Rozumu nabiarysia,
Rozumu kowalerskaho,
Stanu małžeŋskaho.*

Oi, Vilniuj, Vilniuj
Visi varpai suskambėjo,
Maži ir dideli,
Ten karalius pietauja,
Ten karalius pietauja,
Jokūbėlis patarnauja,
Taureles pila
Ir karaliaus klausia,
Oi, karaliau, mano pone,
Ką aš pas tave ištarnausiu,
Ką aš pas tave ištarnausiu,
Ką aš pas tave gausiu.
Oi, ištarnausi, Jokūbėli,
Žirgelį pabalnotą,
Panelę vinčiovotą.
Oi josiu, josiu,
Pas brolelį pasiklausti.
Oi, broleli brangusis,
Ar leisi vesti?
Oi, Jokūbėli, broleli,
Jaunas nevesk,
Igauk proto,
Kavalieriaus proto,
Vedybinio stoto.

*Oj ci wyszła ciomna tucza,
Z wialikaho lesu?
Da nia wyszła ciomna tucza
Da wystala bujnyja wietry,
Bujnyja wietry, drobnyja daždzy.
Oj ci wyszła nasza pani
Z wialikaho dworu,
Da nia wyszła nasza pani
Z wialikaho dworu.
Da wystala žniejki, sokołki,
Doczki piarapiołki;
Pažynajcie maładyja žniejki,*

O ar išėjo tamsus debesis
Iš didelio miško?
O ir neišėjo tamsus debesis,
O ir išsiuntė smarkius vėjus,
Smarkius vėjus, smulkius lietus.
O ar išėjo mūsų ponias
Iš didelio dvaro?
O ir neišėjo mūsų ponias
Iš didelio dvaro.
O ir išsiuntė pjovėjas, sakales,
Dukreles putpeles;
Pjaukite, jaunos pjovėjėlės,

*Starpy žalacieiki
 Pastaulajcie pa try kapy
 I czatryr sny. –
 Nia dawajcie mianie maładzieńkaj
 Da za staroho,
 Kali addaščio mianie mianie maładu
 Nia bywajcie u mianie maładzieńkaj
 Czasto u hościkach,
 Kali budziate u mianie maładzieńkaj
 Czasta u hościkach.
 Pasadžu da stała placzyna
 Da ściany waczyna,
 Budu traktawać arkawym piwam,
 Dubowym kijam;
 Kali addaščio mianie maładzieńku,
 Da za maładoha,
 To prybywajcie da mianie
 Czasta u hościki,
 Pasadžu ja was da stała waczyna
 Da ściany placzyna da stała waczyna,
 Budu czastować da miadowym słodam,
 Da zialonym winam.*

Auksines varpas,
 Statykite po tris gubas
 Ir keturis pėdus.
 Neleiskite manęs jaunutės
 Už senio,
 Jei atiduosite mane, mane jauną,
 Neviešėkite pas mane jaunutę
 Dažnai sveteliuose.
 Jeigu viešėsite pas mane jaunutę
 Dažnai sveteliuose,
 Pasodinsiu prie stalo pečiais,
 O į sieną akimis,
 Vaišinsiu prarūgusiu alumi,
 Ažuoline lazda;
 O jei atiduosite mane jaunutę
 Už jauno,
 Tai atvykite pas mane
 Dažnai į svetelius,
 Pasodinsiu aš jus akimis į stalą,
 O į sieną pečiais, o į stalą akimis,
 Vaišinsiu saldžiu midumi,
 O ir žaliu vynu.

4. KUPOLINĖS

*U nas kupalja!
 Na wazoczku, na sinieńkim,
 Kupali sia try uteńki,
 Try uteńki darobieńkija,
 Da hdzie brausia siu sieleziau
 Wybrau sobie najcharoszejszaju,
 Jana u jaho prasila sia
 Siaki taki siu sielazieniec,
 Puščiz mianie na wosiara
 Z utańkami papływaci.
 Tahdy ja ciabie popuszczu
 Jak twajo pierjajka abskublu
 A ja tady sama pajdu²³²
 Mianie tady utki nia prymuć
 Jany mianie z pańku wyhaniuć.*

Pas mus kupolė!
 Ežerėly, mėlynajam,
 Trys antelės maudėsi,
 Trys puikios antelės,
 O kur buvęs kur nebuvęs pilkas gaigalėlis
 Išsirinko sau gražiausią.
 Jinai jojo prašėsi:
 Šiokis tokis, pilkas gaigalėli,
 Leiski mane į ežerą
 Su antelėmis paplūkioti.
 Tada tave leisiu,
 Kai tavo plunksneles apipešiosiu,
 O tada pati neisiu,
 Tada manęs antys nepriims,
 Jos mane iš pulkelio išvarys.

*Na ulacze, na szyrokej
 Tam hulali try pannuszki.
 Da hdzie uziausia małady Jakóbka
 Uziau sobie najcharaszejszaju
 Jana u jaho prasila sia;
 Siaki taki małady Jakóbka,
 Puścisz mianie na ulaczku,
 Tahdy ja ciabie popuszczu,
 Jak twaju kasu razplatu,
 Oj tady ja sama nia pajdu
 Mianie panienki nia prymuć
 Janu mianie z stancyj wyhaniuć.*

Po ulytėlę, po plačiąją
 Ten trys panelės vaikščiojo.
 O kur buvęs kur nebuvęs jaunasai Jokūbas
 Pasiēmė gražiausią.
 Jinai pradėjo jojo prašytis:
 Šiokis tokis, jaunasai Jokūbai,
 Leiski mane į ulytėlę,
 Tada tave leisiu,
 Kai tavo kasą išpinsiu.
 O tada aš pati neisiu,
 Manęs panelės nepriims,
 Jos mane iš seklyčios išvarys.

5. ĮVAIRIOS DAINOS

*Plynie czaunaczok pa bystraj wadzie,
 Da u tym czaunaczku charosz mołodziec,
 Załatym hrabuszkom czesze hałouku,
 Puskaje wołas na bystru wadu,
 Pływicie wałaski dalej daleko,
 Hdzie maja miłaj wadzicu biareć,
 Papytajsia jaje – ci tużyć pa mnie,
 Niachaj tużyć pa jom ahoń da woda
 Jania budu tużyć – bo ja małada.*

Plaukia luotelis srauniu vandenėliu,
 Tame luotely gražus jaunikaits,
 Aukso šukelėm galvelę šukuoja,
 Leidžia plaukus į sraunų vandenėlį.
 Plaukite, plaukeliai, toli toli,
 Kur mano mieloji vandenėlį semia,
 Paklauskite jos, ar ant manęs širsta.
 Tegul širsta ant jo ugnis ir vanduo,
 Aš neširsiu – nes aš jauna.

*Oj rubau jon droucy
 Z majch placzankau.
 Oj nia prawda twaja
 Miłaja maja,
 Bo rubau ja droucy
 Z bielaj biarozy;
 Oj wju jon powady
 Z maich wałasou,
 Oj nia prauđa twaja
 Miłaja maja.
 Rubau ja droucy
 I wiy powody
 Z czornaho szołku,
 Oj puszczu ruczajki
 Z majch słozanak,
 Oj nia prauđa twaja
 Miłaja maja.
 Oj puszczu ja ruczajki
 Z zimnaj krynicy.*

Oi kirto jis malkeles
 Iš mano petelių,
 Oi ne tavo teisybė,
 Miela mano,
 Nes kirtau aš malkeles
 Iš balto beržo;
 Oi vijo jis vadeles
 Iš mano plaukelių,
 Oi, ne tavo teisybė,
 Miela mano.
 Kirtau aš malkeles
 Ir vijau vadeles
 Iš juodo šilko,
 Oi paleisiu upelius
 Savo ašarėlių.
 Oi, ne tavo teisybė,
 Miela mano,
 Oi paleisiu upelius
 Iš šalto šaltinėlio.

VILNIAUS APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS,
SURINKTOS NEMENČINĖS PARAPIJOJE

1. VESTUVIŲ

*Oj w sadzie, w sadzie na niwie,
Młoda Rachela wianek wije,
Dosyć tobie Rachela wianek wić
Bo nie będziesz miała czasu ponosić;
Przychodzi tatulo z wieczora
Przynosi wianeczek rućwiany,
Na Racheli główka gotowy.
Oj w sadzie, w sadzie na niwie,
Młoda Rachela wianek wije.
Dosyć tobie Rachela wianek wić
Bo nie będziesz miała czasu ponosić.
Przychodzi mamunia z wieczora
Przynosi wianeczek rućwiany
Na Racheli główka jak wlany.
Oj w sadzie, w sadzie na niwie,
Młoda Rachela wianek wije.
Dosyć tobie Rachela wianek wić
Bo nie będziesz miała czasu ponosić,
Przychodzi braciszek z wieczora
Przynosi wianeczek rućwiany
Na Racheli główka splatany.
Oj w sadzie, w sadzie na niwie,
Młoda Rachela wianek wije
Dosyć tobie Rachela wianek wić
Bo nie będziesz miała czasu ponosić.
Przychodzi Antosiek z wieczora
Przynosi wianeczek gotowy
Na Racheli głowa złocisty.*

*Kukowała ziaziulka za oknem,
Zapłakała dziewczyna za stołem,
Kukowała ziaziulka we brzozie,
Zapłakała dziewczyna we drodze,
Kukowała ziaziulka na dubie,
Płakała dziewczyna przy szlubie.*

*Oi sode sode, ant pievelės,
Jauna Rachelė vainikėlį pina.
Gana tau, Rachele, vainikėlį pinti,
Nes nebus laiko jo panešioti;
Ateina tėvulis iš vakaro,
Atneša vainikėlį rūtų,
Ant Rachelės galvelės gatavą.
Oi sode, sode, ant pievelės,
Jauna Rachelė vainikėlį pina.
Gana tau, Rachele, vainikėlį pinti,
Nes nebus laiko jo panešioti.
Ateina motulė iš vakaro,
Atneša vainikėlį rūtų,
Ant Rachelės galvelės kaip nulieta.
Oi sode, sode, ant pievelės,
Jauna Rachelė vainikėlį pina.
Gana tau, Rachele, vainikėlį pinti,
Nes nebus laiko jo panešioti.
Ateina brolelis iš vakaro,
Atneša vainikėlį rūtų,
Ant Rachelės galvelės nupintą.
Oi sode, sode, ant pievelės,
Jauna Rachelė vainikėlį pina.
Gana tau, Rachele, vainikėlį pinti,
Nes nebus laiko jo panešioti.
Ateina Antosiukas iš vakaro,
Atneša vainikėlį gatavą,
Ant Rachelės galvelės auksinį.*

*Kukavo gegutė po langeliu,
Pravirko mergelė už stalelio,
Kukavo gegutė beržely,
Pravirko mergelė kelely,
Kukavo gegutė ąžuole,
Verkė mergelė šliūbe.*

Da i wialiki dwor, na taki prybor,
 Kali tatuli nima.
 Najmi tatula choć saławiejku
 Pasyłaj pa tatulu.
 Saławiej lataje, pieknie śpiewaje
 Tatulu abudzaje:
 Ustań tatulka, ustań mileńki,
 Paradž mnie paradańku.
 Rađby ja bym swamu dziciaci
 Paradańku daci,
 Sasnowy doszki
 Scisnuli baczki.
 Ja nia mahu pawiarnucca
 Syraja ziarnla na piersi lahła,
 Nia mahu pradychnucca,
 Żółty piasoczak zasypau oczy
 Nia mahu ahlanucca.

O ir didis dvaras tokiam pasirengimui,
 Jeigu tėvulio nėra.
 Atsiųsk tėvuli, nors lakštingėlę,
 Pasiųski tėvulio.
 Lakštingala skrajoja, gražiai gieda,
 Tėvulį žadina:
 Kelkis, tėvuli, kelkis, mieliausias,
 Duoki man patarimėlį.
 Džiaugčiaus savo vaikeliiu
 Patarimėlį duodamas,
 Pušinės lentelės
 Suspaudė šonelius,
 Aš negaliu pasisukti,
 Pilkoji žemė užgulė krūtinę,
 Negaliu atsikvėpti.
 Gelsvos smiltelės užpylė akis,
 Negaliu apsidairyti.

2. ĮVAIRIOS DAINOS

Plynie czaunaczok pa bystraj wadzie,
 Da u tym czaunaczku charosz molodziec,
 Zlotym hrabuszkom chesze hałouku,
 Puskaje wolas na bystru wadu.
 Plywicia wałaski dalaj daloka,
 Gdzie maja mila wadzicu biareć.
 Pytajcie jaje – czy tużyć pa mnie!
 Niachaj tużyć pa im ahoń da wada,
 Ja nia budu tużyć – bo ja malada.

Plaukia luotelis srauniu vandenėliu,
 Tame luotely gražus jaunikaits,
 Aukso šukelėm galvelę šukuoja,
 Leidžia plaukus į sraunų vandenėlį.
 Plaukite, plaukeliai, toli toli,
 Kur mano miela vandenėlį semia,
 Paklauskite jos, ar ant manęs širšta.
 Tegul širšta ant jo ugnis ir vanduo,
 Aš neširsiu – nes aš jauna.

Oj rubau jon droucy
 Z maich pleczańkau
 Oi nia prauda twaja
 Milaja maja
 Rubau ja droucy
 Z bielaj biarozy,
 Oj wiu jon powady
 Z maich wałaskou
 Oj nia prauda twaja
 Milaja maja
 Ja wiu pawady
 Z czornaho szołku. –
 Oj puszczau ruczajki
 Z maich słozańkau
 Oi nia prauda twaja

Oi kirto jis malkeles
 Iš mano petelių,
 Oi ne tavo teisybė,
 Miela mano,
 Nes kirtau aš malkeles
 Iš balto beržo;
 Oi vijo jis vadeles
 Iš mano plaukelių,
 Oi, ne tavo teisybė,
 Miela mano.
 Nes vijau aš vadeles
 Iš juodo šilko,
 Oi paleisiu upelius
 Savo ašarėlių.
 Oi, ne tavo teisybė,

Milaja maja
Puszczau ja ruczaj
Z czystaj krynicy.

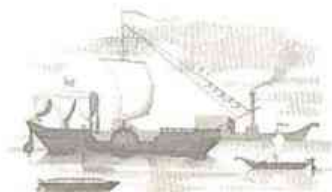
Dobry dzień dziauczyna –
Czy wiasioła żyjesz,
Czy dla kogo ty jest?
Jak wielka ciekawość twoja –
Oglądasz osoba moja, –
Prawda – że oglądam –
Nie wiem – co za skutek –
Ci bėda miał radość,
Albo wielki smutek.
Nie jeden na pomoc bieży
Jak zejdziesz z kobierca –
Innej już tam wierzy,
Nie prawda dziauczyna –
Nie prawda kochanie –
Ja mam gospodarka
Trzeba ją pilnować,
Kronika wronego
Musza ja harcować.
A drożej ty konia
Swjego szacujesz
Co mila ujedziesz
I tego żałujesz. –

Włōża ja żupan, żupan mój siwy,
Szabla przypaszę – mój strój jedyny,
Pojada ja do mej dziewczyny.
Wyszła dziewczyna – sercu jedyna
Jak różowy kwiat,
Oj stała – stała i zapłakała
Na miły jej świat.
Nie płacz dziauczyna – sercu jedyna,
Będziesz ty moja. –
Jak mnie nie płakać – nie lamentować,
Nie bėda twoja.
Będziesz dziewczyna – sercu jedyna,
Będziesz dalibóg!
Tak jakoś budzie – rają mnie ludzie,
Rai i sam Bóg.
Ty pojdiesz goro a ja gościńcem,
Ty będziesz damo – a ja młodzieńcem.
A jak ja umrze – pochowasz szumnie
W nowym klasztorze, w bukowej trumnie,

Miela mano,
Oi paleidau upelį
Iš tyro šaltinėlio.

Labą dieną, mergele,
Ar linksmai gyvenį?
Ar kieno tu esi?
Koks didelįs tavo smalsumas –
Mano asmeniu domiesi,
Tiesa, kad domiuosi,
Nežinau, kas iš to išeis.
Ar patirsiu džiaugsmą,
Ar didį nuliūdimą.
Ne vienas į pagalbą bėgs,
Kai nuo kilimo nulipsi
Jau kito tikėjimo.
Netiesa, mergele,
Netiesa, mylimoji,
Aš turiu ūkį,
Reikia jį žiūrėti,
Juodbėrį žirgelį,
Turiu juo jodinėti.
O tu labiau žirgu
Savo rūpiniesi,
Mylią nujoji
Ir to gailiesi.

Užsivilksiu aš žiponą, žiponą savo pilkajį,
Užsikabinsiu šoblią – parėdą savo vienintelį,
Josiu pas savo mergele.
Išėjo mergelė – širdžiai viena
Kaip rozės žiedas,
O ir ėmė, o ir ėmė verkti
Jai mielo pasaulio.
Neverk, mergele, – širdžiai viena,
Būsi tu mana.
Kaip man neverkti – neaimanuoti,
Nebūsiu tava.
Būsi, mergele, širdžiai viena,
Būsi, dievaži!
Gal taip ir bus – pataria man žmonės,
Liepia ir pats Dievas.
Tu važiuosi kalnu, o aš – keliu,
Tu būsi ponia, o aš – ponaitis.
O kai aš numirsiu – palaidosi turtingai,
Naujame vienuolyne, buko karste,

*Kažesz położyć złote litery,
Kožen przeczytać wezmie ochota,
Tu leży ciało, zmartwione kości –
Nie jeden umar z wielkiej miłości.*

*Na ulicy doj miaciołka miacieć,
Krasna dziewczuszka byczonka wiadzieć
Byczok niajdzie upirajecca,
Dziaciuk z dzieukoj namaulajecca
Szto na świeci da nia słysznoha
Szto na świeci da nia widnaho
Sztob kuraczka da byczoczka wiała
Parasionka da jajeczka zniaśla.*

*Upiłam sia – ledwo stoje,
Nie za cudza a za swoje,
Maja kurka zniaśla sia,
Ja za jajki upiła sia.*

*Z pad haju da z pad ciomnaho,
Z pad Dunaju – z pad zialonaho,
Pryletaja ptaszka morskaja,
Prynaszaja pismo carskaja. –
Pismo carskaja – hasudarskaja,
Napisano – zapieczatowano. –
Do tatuli odosłanajo,
Da u tatuli – try synuli,
Da usie try – daj Wasili,
Katoramu im u służbu iści,
Ci starszamu, ci małodszamu.
Ci somamu najmałodszamu?
Sam małodszy nia prypadaje,
Siarednieňki nia prychodzić,
Samy starszy przybirajecca,
Z swajej radzinoj razpraszczajecca,
Aciec maci maja miła,
Razpraszczajcież mianie,
Bo mnie tam na wojnie,
Piersza kula nia minie,
Hałowańku papatam razarwie.*

*Oj tam na łące
Tam na zielonej,
Leży brygadczyk
Barzdo zraniony.
Idzie do niego*

*Liepsi uždėti aukso raides,
Kiekvieną perskaityti ims noras,
Čia guli kūnas, sustingę kaulai –
Ne vienas mirė iš didelės meilės.*

*Ulyčioj siaučia pūga,
Graži mergaitė jautuką veda,
Jautukas neina, spyriojasi,
Vaikis su merga kalbasi,
Kad pasauly negirdėta,
Kad pasauly neregėta,
Jog višta jautuką atsivestų,
O paršiukas kiaušinius dėtų.*

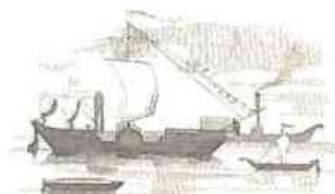
*Pasigėriau – vos pastoviu,
Ne už svetimus – už savus.
Mano vištelė sudėjo,
Aš pasigėriau už kiaušelius.*

*O iš už gojaus, už tamsaus,
Už Dunojaus – už žalio,
Atskrido marių paukštelė,
Atnešė caro laišką.
Laišką caro valdovo,
Parašytą, užantspauduotą,
Tėvuliui atsiųstą.
O tėvulio trys sūnuliai,
Visi trys – Vasiliai,
Kuriam į tarnybą jų eiti:
Ar vyresniam, ar jaunesniam,
Ar pačiam jauniausiajam?
Pačiam jauniausiam netenka,
Viduriniam – netinka,
Pats vyriausias rengiasi,
Su savo gimine atsisveikina,
Tėvai, močia mano miela,
Atsisveikinkit mane,
Nes manęs ten kare
Pirma kulka neaplenks,
Galvelę perskels pusiau.*

*Oi ten ant pievos,
Ant žaliosios
Guli kareivėlis,
Sunkiai sužeistas.
Eina pas jį*

Mamunia jęgo,
Placze, ąaluje
Syneczka swęgo.
Nie płacz mamuniu
Nie płacz rodzona,
Już moje ręce,
Dawno zranione.
Oj tam na łące
Tam na zielonej,
Leży brygadczyk
Barzdo zraniony –
Jedzie do niego
Tatulo jęgo,
Placze, ąaluje
Synaczka swęgo
Nie płacz tatulo,
Nie płacz rodzony,
Już moje serce
Dawno zranione.
Oj tam na łące
Tam na zielonej,
Leży brygadczyk
Barzdo zraniony,
Idzie do niego
Braciszek jęgo,
Placze, ąaluje
Braciszka swęgo.
Nie płacz braciszku,
Nie płacz rodzony,
Już moje serce
Dawno zranione.
Oj tam na łące,
Tam na zielonej,
Leży brygadczyk
Barzdo zraniony.
Idzie do niego
Siostrzyca jęgo,
Placze, ąaluje
Braciszka swęgo.
Nie płacz siostrzyca,
Nie płacz rodzona,
Już moje serce
Dawno zranione.
Oj tam na łące,
Tam na zielonej,
Leży brygadczyk

Jo motinėlė,
Verkia, gaili
Sūnelio savo.
Neverk, motule,
Neverk, brangiausia,
Jau mano rankos
Seniai sužeistos.
Oi ten ant pievos,
Ant žaliosios,
Guli kareivėlis
Sunkiai sužeistas.
Joja pas jį
Jo tėvužėlis,
Verkia, gaili
Sūnelio savo.
Neverk, tėveli,
Neverk, brangiausias,
Jau mano širdis
Seniai sužeista.
Oi ten ant pievos,
Ant žaliosios,
Guli kareivėlis,
Sunkiai sužeistas.
Eina pas jį
Jo brolužėlis,
Verkia, gaili
Brolelio savo.
Neverk, broleli,
Neverk, brangiausias,
Jau mano širdis
Seniai sužeista.
Oi ten ant pievos,
Ant žaliosios,
Guli kareivėlis,
Sunkiai sužeistas.
Eina pas jį
Jo seserėlė
Verkia, gaili
Brolelio savo.
Neverk, sesule,
Neverk, brangiausia,
Jau mano širdis
Seniai sužeista.
Oi ten ant pievos,
Ant žaliosios,
Guli kareivėlis,

Barzdo zraniony,
Jedzie do niego
Žoneczka jego,
Płacze, żałuje
Mężulka swego.
Nie płacz żonula
Nie płacz rodzona.
Już moje serce
Dawno wesołe.

Piwszy wódka, pójdziem spać
Albo z Jasie w karty grać.
Grali my w karty – w kozyry,
Leży Jasienka – nie żywy.
Wstań że Jasieniku, nie leży,
Siadaj na konia daj bieży.
Zielona ruta – żółty kwiat,
Wędruj dziewczyno ze mno w świat,
Jak że my būdziem wędrować,
Będą z nas ludzie dziwować.
Dziwują ludzie dziwują,
Ze para młodych wędrują.
Wywędrowali trzy mili,
Aż do czerwonej kaliny,
Pod kalinoju stająta,
Czużuju kosku czasala.
Jadłowiec panna, jadłowiec,
Lepszy kawaler niż wdowiec,
Bo wdowiec būdzie wymawiał,
Piersza žoneczka wychwalał,
U wdowca dzieci płakali,
Póki macochi nie znali –
A jak macocha poznali
Wszystkie za piecem siadali.

Na łące żółte kwiecie,
Kołychało dziewcze dziecie,
Kołychała i plakała,
Czegoż biedna doczekała,
Lepiej było matki słuchać –
Niżli teraz ciągle ruchać.

Ja wypilam, wychytilam,
Sama siebie pochwalilam,
Bo ja wielkiego rodu,
Piju wódeczka, jak wodu.

Sunkiai sužeistas.
Joja pas jį
Jo žmonelė,
Verkia, gali
Savo vyrelio.
Neverk, žmonele,
Neverk, brangiausia,
Jau mano širdis
Seniai linksma.

Gėrę degtinę, eisim gulti
Arba su Jasium kortom lošti.
Lošėm mes kortom – koziriais,
Guli Jasenka negyvas.
Kelkis, Jasenka, negulėk,
Sėsk ant žirgo ir bėk.
Rūta žalia – geltonas žiedas,
Keliauk, mergele, su manim į pasaulį,
Kaipgi mes keliausim,
Žmonės mumis stebėsis.
Stebisi žmonės, stebisi,
Kad pora jaunųjų keliauja.
Nukeliavom tris mylias
Iki raudono putino.
Po putinu stovėjau,
Svetimą kaselę šukavau.
Viengungis, panele, viengungis
Geresnis kavalierius negu našlys,
Nes našlys iškalbės,
Pirmąją žmonelę girs,
Našlio vaikai verkė,
Kol pamotės nepažino.
O kai pamotę pažino,
Visi už krosnies sėdėjo.

Lankoje geltoni žiedeliai,
Lingavo merga vaikelį,
Lingavo ir verkė,
Ko vargšė sulaukė,
Reikėjo močios klausyti,
Negu dabar sūpuoti.

Aš išgėriau, išlenkiau,
Pati save pagyriau,
Nes aš didžios giminėlės –
Geriu kaip vandenį degtinėle.

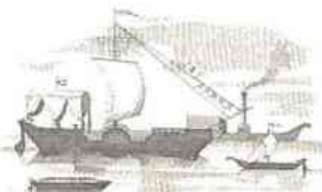
*Ja u nedziela pjana byla,
 W poniedziałek spała,
 A wa wtorek snopou sorok,
 Pszanicy nażała,
 U sieradu waziła,
 Czaźwierh małaciła,
 U piatnicu wiejała,
 A u subotu mieryła,
 A u niadzielu pradala,
 Usie hroszy prapiła.
 Paszła ja da domu,
 Stała muža bici,
 Jeszcze stała, zapytała,
 Czy jest drowa u chaci.
 Uziau mužyczyszcze
 U ruki taparyszcze.
 Hulaj, hulaj miła moja –
 Bo to trapaczyszcze
 Ci widziali ludzi.
 Majho muža duraka,
 Jak ja swajho muzyka
 Nauczyla drapaka.*

Ja ciaciorku paru – och ja!*
 Na zielonom wiarasu,
 I ciaciorka za kust, –
 Ja ciaciorku za chwost,
 Daj wyrwau ja pioreczku
 Zrabiui sobie dudaczku.
 Taja dudka zwaliła sia
 Jana na pień prabiła sia,
 Ci nia dudka byla,
 Wiasialutka byla
 Wiasialila mianie.
 Na czużoj staronie,
 Byli u bački try syny,
 Da usie jony Wasili,
 Adzin bydła pasie,
 Druhi lopci placie,
 Treci siadzić na kamieni,
 Dziarzyć dudu na ramieni,

Aš sekmadienį girta buvau,
 Pirmadienį miegojau,
 O antradienį keturiasdešimt pėdų
 Kviečių nupjoviau.
 Trečiądienį vežiau,
 Ketvirtadienį kūliau,
 Penktadienį vėčiau,
 Šeštadienį seikėjau,
 O sekmadienį pardaviau,
 Visus grašius pragėriau.
 Parėjau aš namo,
 Ėmiau vyrą mušti,
 Dar mušiau, paklausiau,
 Ar yra troboj malkų.
 Paėmė vyrelis
 Į rankas kirvelį.
 Uliok, uliok, mano miela,
 Nes tavo kvailionės.
 Ar matė žmonės,
 Kaip savo vyrą kvailį
 Aš išmokiau
 Kazoką šokti.

Aš tetervą viliojau – ak aš!
 Žaliuose viržiuose,
 Ir teterva už krūmo, –
 Aš tetervą už uodegos,
 O ir išroviau aš plunksnelę,
 Pasidariau sau dūdelę.
 Ta dūdelė nukrito,
 Ir kelmą pradūrė,
 O ar nedūdelė buvo,
 Linksmutėlė buvo,
 Linksmo mane.
 Svetimoje šalyje,
 Turėjo tėvas tris sūnus,
 O ir visi jie Vasiliai.
 Vienas gano galvijus,
 Antras vyžas pina,
 Trečias sėdi ant akmens,
 Laiko dūdą ant peties.

* Šis sušukimas kartojamas prie kiekvienos eilutės [Konstantino Tiškevičiaus prierašas. – R. G.].

Siudy mach – tudy mach,
 Wyciau kazu pa zubach.
 Paszła kaza chramajuczy,
 Na siem sažen stupajuczy;
 Ad karczmy da karczmy
 Widzisz panie jak haruju
 S adnoj karczmy u druhuju.

Čionai švyst – tenai švyst,
 Trenkė ožkai į dantis.
 Nuėjo ožka šlubuodama,
 Per septynis sieksnius žengdama;
 Nuo karčemos iki karčemos.
 Ar nematai, pone, kaip vargstu
 Iš vienos karčemos į kitą.

Aszniepieja pjaw ajela,
 Si tam łankieli,
 Aj ruta, ruta, rutiela
 Zalonja,
 Kie tina tiawulis iż dotie
 Ir pasogu dotie,
 Divilku wiarszel
 Ir artajel
 Aszniepieja pjawajela,
 Szi tom łankieli
 Kie ti ta mani
 Matuna źdota
 Ir pasogu dota
 Dwilku karwejlū
 Ir wizu łajdomiejlu.
 Szi tam łankieli
 Aszniepieja pjawajela
 Kieti ła mani
 Bratula iż dotia
 Ir pasogu dotia,
 Dwilka awianu
 Ir piemienieli dotia
 Aszniepieja pjawajela
 Szi tam łankieli
 Kieti ła mani
 Sasuła iżdotia
 Ir pasogu dotia
 Dwilka kieuťalu
 I piemienieli²³³.

233

Konstantinas Tiškevičius pateikė šios lietuviškai užrašytos dainos vertimą į lenkų kalbą: „W tym polu ja / Już nie źnieja, / Aj ruta, ruta, rucica / Zielona. / Miał mię ojciec za mąż wydać / I posag dać / Dwanaście wołów / Rolniczych. /

W tym polu ja / Już nie źnieja / Obiecała mnie / Mamunia wydać / I posag dać / Dwanaście krów / I wszystkich dojnych. / Już nie źnieja / W tem polu ja. / Obiecał mnie / Braciszek wydać / I posag dać. / Dwanaście sytych / Dwanaście owiec / I pastuszka dać / W tym polu ja / Już nie

źnieja. / Obiecała mnie / Siostra wydać / I posagu dać / Dwanaście świń z pastuchem.“ Tikėtina, kad šią ir kitas lietuviškas dainas į lenkų kalbą vertė Kernavės klebonas Kiprijonas Skirmantas (apie jį žr. šio leidinio p. 242–243 ir p. 237, išnašą 3).

Žygli žala, žygli žala rutiela dažzela
 Ir sukrowia gieltonu žediali.
 Rystum, rystum rystaleli
 Rystum stala – kielisz kiel²³⁴.

Aj kiti miergas koleda
 Tancowouti koleda
 Nie žalowuti koleda
 Czewierykos koleda
 Nie tiewule pirktas koleda
 Kupczewotas koleda
 To błaznola koleda
 Dawanuota koleda²³⁵.

Matka syna wypuszczala
 Serdecznie plakala.
 A ja siedzac na koniku
 Z zalu az zemdlala.
 Nieplacz matko syna
 W domu nie zostajesz
 A mnie wiecej trzeba plakac
 Do wojska przystajac.
 Ja wyjezdzam za swe wroty
 Mnie dzien roczkiem stanie
 I godziny i momenty
 Wszystkie oplakane. –
 Zawolajcie ojca, matki,
 I cala rodzinę.
 Ja sie z niemi juz pozegnam
 W ostatnia godzinę,
 U zolnierza palasz krzywy
 Ale bardzo ostry,
 Kochajcie mnie panienczki
 Jako brata siostry.
 Nie ma, nie ma u zolnierza
 Ni ojca, ni matki,
 Kochajcie mnie panienczki,
 Wdowy i mezatki.

Močia sūnų išlydėjo,
 Gailiai verkė.
 O aš ant žirgelio sėdėdamas
 Iš gailėsčio pristabdžiau.
 Neverk, močia, sūnaus
 Namie nesulaikysi,
 O man reikia verkti
 Į karužę stojant.
 Aš išjoju už savo vartų,
 Man diena taps meteliais,
 Ir valandos, ir visos
 Akimirkos apverktos.
 Suprašykite tėvą, močią
 Ir visą šeimyną,
 Aš su jais jau atsisveikinu
 Paskutinę valandą.
 Kareivio kardas kreivas,
 Bet labai aštrus.
 Mylėkite mane, panaitėlės,
 Kaip brolių seserys.
 Nėra nėra jau kareiviui
 Nei tėvo, nei močios,
 Mylėkite mane, panaitėlės,
 Našlės ir ištekėjusios.

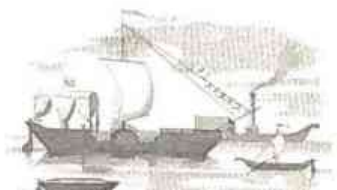
234

Konstantinas Tiškevičius pateikė ir šios lietuviškai užrašytos dainos vertimą į lenkų kalbą: „Kwitnie zielona ruta w ogródku / Ja złożę piękny bukciecik / Kocił sia kocił i pokocił / Pokocił na stole kieliszek.“

235

Konstantino Tiškevičiaus pateiktas ir šios dainos vertimas į lenkų kalbą: „Idźcie dziewczęta na kolędę / Tańcujcie kolędę / Nie żałujcie – kolęda! / Trzewików – kolęda! / Nie u ojca kupowane – kolęda. /

Na targu kupowane – kolęda. / To przez błazna – kolęda! / Darowane – kolęda“.

Nie wie ojciec, ani matka
Gdzie żołnierz horuje,
Tylko jedna ziaziuleńka,
Co w lesie kukuje.

Wesoła nam jesień będzie
Wesoło ludziom wszędzie:
Ja nie mogę wesołym być
Moja dama chce zamąż iść.
Niech sobie idzie zdrowa
Za pólrocze będzie wdowa.
Jest u mnie konik wrony
Wraz pojedą do wdowy.
Jadę ja góry – doliny
Stoją dziewczki, jak maliny,
Nadulisia jak sowańki
Že ja jadę do wdoweńki.
Nie stukaj Jasiu butami
Nie brząkaj podkowami
Moja matka czutko spi
Wszystko posłysz.
Córuleńko – czy słyszysz?
Z kim u komory spisz?
Mamunieczka! Pan Bóg z tobą
Jak przy mnie nie ma nikogo,
Piaryna krótka stara,
Ja z piarynaj razmaula.
Ach ty wdowa – biedna głowa
Bądź że do szluby gotowa.
A ty wdowy nie lękaj sie
Codzień gości spodziewaj sie.

Nežino tėvas nė motinėlė,
Kur kareivis vargsta,
Tik viena gegutelė,
Kur miške kukuoja.

Laukia mūsų linksmas rudenėlis,
Visur žmonės linksminasi;
Tik aš negaliu linksmas būti,
Mano mergelė nori už vyro išeiti.
Tegul sau eina sveika,
Už pusmečio bus našlė.
Turiu aš žirgelį juodbėrį,
Tuoj josiu pas našlę.
Joju aš kalnu, joju slėniu –
Stovi mergos kaip avietės,
Pasipūtę kaip pelėdėlės,
Kad aš joju pas našlę.
Nestuksėk, Jasiau, batais,
Nebildėk pasagomis,
Mano močia jautriai miega,
Viską išgirs.
Dukružėle, ar girdi?
Su kuo kamaroj miegi?
Mamužėle! Dievaži,
su manim nieko nėra,
Senos, trumpos duknelės –
Su jomis kalbėjau.
Ak tu, našlele, vargše galvele,
Ruoškis tu šliūbui.
O tu našlės nebijok,
Kasdien svečių lauki.

TRAKŲ APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS

1. Vestuvių

Zialon malon, zialon malon
Da pa padworj pastausia,
Malady Karol
U daroženku prybrausia,

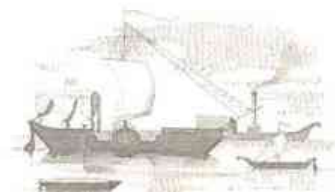
Žalias moliūgas, žalias moliūgas
Kiemelyje gulėjo,
O jaunasai Karolis
Į kelelį rengėsi.

Oj sieu že jon
 Zialonaho wina napiusia,
 Zatym za jon
 U darozańku spazniusia.
 Oj stańcie stańcie
 Warany koni pad nami
 My pagedziom u darozańku
 Czatyry mili barami.
 Piatuju zialonymi mastami
 Szostuju krasnymi dwarami.
 Oj stańcie, stańcie
 Waranyje koni pad tynkom,
 Da wybicie kamianuju
 Ścienku kapytkom.
 Kab wywiaści maładuju Anciumiu
 Z pad wianka.
 Oj žal že žal
 Mnie matula ciabie,
 Zastajecca mnie ruta, lilija u ciabie.
 Oj nia žaluj že maja córka ty mianie
 Zastajecca u mianie lepszaia ad ciabie.
 Oj pryszlu, pryszlu
 Swaho miłaho z kasoju,
 Niachaj zkosić rutu, liliju z rasoju.
 Oj pryszlu pryszlu
 Swaho miłaho z hrablami
 Niachaj zhrabie rutu, liliju płastami.
 Oj pryszlu pryszlu
 Swaho miłaho z koniami,
 Niachaj zwiazie rutu – liliju wazami.

Oj chadziła małada Grasyła pa polu
 Siejała rutańku z prypoła,
 Oj pryszła da jaje mamańka
 Pryszła da jaje rodnieńka.
 Pakiń, pakiń Grasyła rutu siejać,
 Bo tabie czas da szlubu jechać,
 Oj nia czas že i nia para
 Bo ja z ruty wianoczka nia žwiła.
 Chadziła małada Grasyła pa polu
 Siejała rutu z prypoła.
 Oj pryszou da jaje tateńka
 Oj pryszou da jaje rodnieńki.
 Pakiń, pakiń Grasyła rutu siejać,
 Czas tabie da szlubu jechać.
 Oj nia czas že i nia para

O ir atsisėdo,
 Žalio vyno prisigėrė,
 Užtat kad jis
 Į kelelį pasivėlino.
 Oi stokite stokite,
 Juodbėriai žirgai,
 Mes josim į kelelį
 Keturias mylias bareliais.
 Penktąją žaliais tiltais,
 Šeštąją raudonais dvarais.
 Oi stokite stokite,
 Juodbėriai žirgai, prie sienos
 Ir išmuškite akmeninę
 Sienelę kanopėlėmis.
 Kad išvestume jaunąją Anciuę
 Iš jungtuviaų.
 Oi gaila, gaila,
 Man, motule, tavęs,
 Pasilieka mano rūta, lelija pas tave.
 Oi negailėk, mano dukrele, tu manęs,
 Lieka man geresnė nuo tavęs.
 Oi atsiųsiu atsiųsiu
 Savo mieląjį su dalgiu,
 Tegul nupjauna rūtą, leliją rasotą.
 Oi atsiųsiu atsiųsiu
 Savo mieląjį su grėbliu,
 Tegul sugrėbia rūtą leliją į volus.
 Oi atsiųsiu atsiųsiu
 Savo mieląjį su arkliais,
 Tegul suveža rūtą leliją vežimais.

Oi vaikščiojo jaunoji Grasilė po lauką,
 Sėjo rūtelę iš sterblės.
 Oi ir atėjo pas ją motinėle,
 Atėjo pas ją brangiausioji.
 Pamesk, pamesk, Grasilė, rūteles sėti,
 Nes laikas tau į šliubą važiuoti.
 Oi ne laikas dar, ne metas,
 Dar aš iš rūtų vainikėlio nenupyniau.
 Vaikščiojo jauna Grasilė po lauką,
 Sėjo rūtą iš sterblės.
 Oi ir atėjo pas ją tėvelis,
 O ir atėjo pas ją brangiausias.
 Pamesk pamesk, Grasilė, rūteles sėti,
 Laikas tau į šliubą važiuoti,
 Oi ne laikas, dar ne metas,

Bo ja z ruty wianoczka nia zwiła.
 Chadziła małada Grasyła pa polu
 Zbirala rutańku da prypołu,
 Oj pryszła da jaje siostrenka
 Oj pryszła da jaje rodnieńka.
 Pakiń, pakiń – rytu zbirac
 Czas tabie Grasyła k szlubu jechać.
 Chadziła małada Grasyła pa polu
 Siejala rytu z prypoła,
 Oj pryszou da jaje braciszek
 Oj pryszou da jaje rodnieńki.
 Pakiń, pakiń Grasyła siejaci
 Czas tabie Grasyła da szlubu jechaci.
 Oj nie czas że i nia para
 Bo ja z ruty wianeczka nia zwiła.
 Chadziła małada Grasyła pa polu
 Zbirala rutańku k prypołu.
 Oj pryszou da jaje mileńki:
 Pakiń, pakiń Grasyła zbiraci
 Czas tabie Grasyła da szlubu jechaci.
 Oj ciapier czas i para
 Bo z ruty wianeczka zwiniona.

Dar aš iš rūtų vainikėlio nenupyniau.
 Vaikščiojo jauna Grasilė po lauką,
 Rinko rūteles į sterblę,
 Oi ir atėjo pas ją seselė,
 Oi ir atėjo pas ją brangiausia.
 Pamesk pamesk, Grasilė, rūteles rinkti,
 Laikas tau, Grasilė, į šliubą važiuoti.
 Vaikščiojo jauna Grasilė po lauką,
 Sėjo rūteles iš sterblės,
 O ir atėjo pas ją brolelis,
 Oi ir atėjo pas ją brangiausias.
 Pamesk pamesk, Grasilė, sėti,
 Laikas tau, Grasilė, į šliubą važiuoti.
 Oi ne laikas, dar ne metas,
 Dar aš iš rūtų vainikėlio nenupyniau.
 Vaikščiojo jauna Grasilė po lauką,
 Rinko rūteles į sterblę.
 Oi ir atėjo pas ją mieliausias:
 Pamesk pamesk, Grasilė, rinkti,
 Laikas tau, Grasilė, į šliubą važiuoti.
 Oi dabar jau laikas ir metas,
 Nes iš rūtų vainikėlis nupintas.

3. JAVAPJŪTĖS

Jak ja bėda žyto žėla
 Na tej górze, na wysokiej,
 Ci nie przydzie moja mama
 Z doliny szerokiej.
 Otóż idzie moja mama
 Z pod doliny szerokiej.
 Pomoż Boże! moja córko
 Na tej górze żyto żać,
 Kiedy mnie Bóg dopomoże
 To mnie jedynej.
 Jak ja będe żyto żėla
 Na tej górze, na wysokiej,
 Ci nie przydzie mój tatulo
 Z dolineńki szerokiej.
 Oj da idzie mój tatulo
 Z pod doliny szerokiej.
 Bóg dopomoż moja córko
 Na tej górze żyto żać!
 Kiedy mnie Bóg dopomoże
 To mnie jedynej!

Kai aš rugius pjausiu
 Ant to kalno, ant aukštojo,
 Ar neateis mano mama
 Iš plačiojo slėnio.
 O ir ateina mano mama
 Iš plačiojo slėnio.
 Padėk, Dieve, mano dukra,
 Ant to kalno rugius pjauti,
 Kai man Dievas padės,
 Tai man vienai.
 Kai aš rugius pjausiu
 Ant to kalno, ant aukštojo,
 Ar neateis mano tėvulis
 Iš plačiojo slėnelio.
 O ir ateina mano tėvulis
 Iš plačiojo slėnio.
 Tepadedu Dievas, mano dukra,
 Ant to kalno rugius pjauti!
 Kai man Dievas padės,
 Tai man vienai!

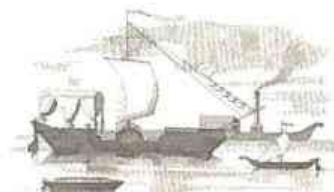
*Jak ja bėdę žyto žėla
Na tej górze, na vysokiej
Ci nie przyjdzie moja siostra
Z pod doliny szerokiej.
Bože pomóż moja miła –
Na tej górze žyto žać!
Kiedy mnie Bóg dopomože –
To mnie jedynej!
Jak ja bėdę žyto žėla
Na tej górze, na vysokiej,
Ci nie przydzie mój braciszek
Z pod doliny szerokiej?
Bože pomóż – moja miła
Na tej górze žyto žać.
Kiedy mnie Bóg dopomože
To mnie jedynej.
Jak ja bėdę žyto žėla
Na tej górze, na vysokiej
Ci nie przydzie mój mileńki
Z pod doliny szerokiej?
Bože pomóż moja miła
Na tej górze žyto žać!
Kiedy mnie Bóg dopomože
To nam w dwóch može.*

Kai aš rugius pjausiu
Ant to kalno, ant aukštojo,
Ar neateis mano sesuo
Iš plačiojo slėnio.
Dieve, padėk, mano sese,
Ant to kalno rugius pjauti!
Kai man Dievas padės –
Tai man vienai!
Kai aš rugius pjausiu
Ant to kalno, ant aukštojo,
Ar neateis mano brolelis
Iš plačiojo slėnio?
Dieve, padėk, mano miela,
Ant to kalno rugius pjauti.
Kai man Dievas padės,
Tai man vienai.
Kai aš rugius pjausiu
Ant to aukštojo kalno,
Ar neateis mano mieliausias
Iš plačiojo slėnio?
Dieve, padėk, mano miela,
Ant to kalno rugius pjauti!
Kai man Dievas padės,
Tai mums dviese galbūt.

4. ĮVAIRIOS DAINOS

*Chadziła małada pa polu
Wynosita dzicia u prypole,
Padchadziła małada małodka
K baciaczku swamu pod okonka;
Paraj tatula gđzieź mnie padziecca
Z małeńkim dziciaciam?
Sama utapisia – dzicia u płau puści.
Chadziła małada pa polu
Nasiła dzicia u prypole,
Padchadziła małada małodka
K matacce swojej pad akonka:
Paraj matula, paraj radnaja
Hđzieź mnie daj padziecca? –
Sama utapisia – dzicia u płau puści.
Oj chadziła małada pa polu
Nasiła dzicia u prypole,
Padchadziła małada małodka
K brataczku swajomu pad akonko:*

Vaikščiojo jauna po lauką,
Nešiojo vaiką sterblėje,
Priėjo jauna jaunutėlė
Pas tėvelį prie langelio:
Patark, tėvuli, kur man pasidėti
Su mažu vaikeliu?
Pati pasiskandink – vaiką paplukdyk.
Oi vaikščiojo jauna po lauką,
Nešiojo vaiką sterblėje,
Priėjo jauna jaunutėlė
Pas savo motulę prie langelio:
Patark, motule, patark, brangioji,
O kur man pasidėti?
Pati pasiskandink – vaiką paplukdyk.
Oi vaikščiojo jauna po lauką,
Nešiojo sterblėje vaiką.
Priėjo jauna jaunutėlė
Pas savo brolelį po langeliu:

Paraj mnie braciszku –
 Hdzież mnie daj padziecca?
 Z maleńkim dziciaciam?
 Oj tak siastryca – sama utapisia –
 Dzia u ptau puści.
 Chadziła małada pa polu
 Nasila dzicia u prypole.
 Padchadziła małada małodka
 K siastryce swajej pad akonko,
 Paraj siastryca gdzie mnie podziecca
 Z malenkim dziciaciam?
 Oj tak siastryca – sama utapisia
 Dzia u ptau puści.
 Oj chadziła małoda małodka
 Da pa czystamu polu.
 Oj nosila nasila
 Dzia u prypole.
 Padchadziła małada małodka
 K milamu pad okanka.
 Paraj paraj mój mileńki,
 Hdzie mnie daj podziecca
 Z maleńkim dziciaciam?
 A ot tak mileńka,
 Sama pod piarynku,
 A dzicia u kołysku.

Czerez bor zialonieńki
 Biażyć koń waronieńki
 To nia konik wybiehaje
 To Karolek wyjeżdżaje
 Ty Anciunia – panna moja –
 Pierejmajże kania moho.
 Oj nia budu piarojmaci
 Bo bajusia ajca maci.
 Oj nia bojsia ty nikoha
 Tolka bojsia Pana Boha,
 Da i mianie maładoho,
 I kończuka ramianoho.
 Oj na mory na mory
 Tam dwa bobry kupalisia,
 Tam dwa stralcy ciahalisia
 Oj zabjom za babrowańku
 Dla Anciuini na szubańku,
 Dla Karola na czapońku.
 Oj pomału wy dziewońki
 Nie zatrycie majej szubańki,

Patark man, broleli,
 O kur man pasidėti?
 Su mažu vaikeliu?
 O taip, sesyte, – pati pasiskandink,
 Vaiką paplukdyk.
 Vaikščiojo jauna po lauką,
 Nešiojo sterblėje vaiką,
 Priėjo jauna jaunutėlė
 Pas savo sesytę po langeliu:
 Patark, sesyte, kur man pasidėti
 Su mažu vaikeliu?
 O taip, sesyte, – pati nusiskandink,
 Vaiką paplukdyk.
 Oi vaikščiojo jauna jaunutėlė
 O ir ir po plyną lauką.
 O ir nešiojo nešiojo
 Sterblėje vaiką.
 Priėjo jauna jaunutėlė
 Pas mielajį po langeliu.
 Patark, patark, mano mieliausias,
 O ir kur man pasidėti
 Su mažu vaikeliu?
 O ir taip, mieliausioji,
 Pati po duknelėmis,
 O vaiką į lopšelj.

Per žaliajį gojelį
 Bėga juodbėris žirgelis.
 Tai ne žirgelis šuoliuoja,
 Tai Karolėlis išjoja.
 Tu, Anciunia, mano pana,
 Palaikyk mano žirgą.
 O ir nelaikysiu,
 Nes bijau tėvo močios.
 Oi nieko nebijoki,
 Tik bijoki Pono Dievo,
 O ir manęs jaunutėlio,
 Ir rankoje kančiukėlio.
 Oi mariose, mariose
 Ten du bebrai maudėsi,
 Ten du šauliai ginčijosi,
 Oi užmušim gi bebraite,
 Bus Anciuinei kailinaičiai.
 O Karoliui kepuraitė.
 Oi, atsargiai, mergaitės,
 Nesutepkit mano kailinaičių.

*Maja szuba babrowoja
Da na mory spraulonoja.
Szyli kraucy, szyli Niemcy
A na łokieć pa tasie mce
A na druhi pa zlatemu
A na treci pary nie ma.*

*Laci sakole, da nia zabaualajsia,
Da swajej sakołki prędeż paśpieszajsia,
Bo twoju sakołku – sokoły asieli.
Niachaj siadajuć – niczoha nie dbaju
Ja swaju sakołku choćby hdzie paznoju,
Bo u majej sakołki załatyja piórki
Bo u majej sakołki żoutyja nóżki.
Jedź Karolu da nia zabaualajsia
Da swajej Anciu ni prędeż pośpieszajsia
Bo twaju Anciu niu swaty osieli. –
Niachoj siadajuć – niczoha nie dbaju,
Ja swoju Anciu niu – byle hdzie poznaju,
Bo u mojej Anciu ni rusyja koski,
Bo u mojej Anciu ni bietyja ruczki.*

*Sini hołub, sini hołub
Hałubka siniejsza,
Miły ojciec, miła matka,
Dziewczyzna milejsza.
Ja z matulaj poswarusia
Hrechu nabiarusia,
A z dziauczynaj jak sajdua –
Nie razhawarusia.
A hdzież toja kryniczeńka
Szto hołub kupausia,
A hdzież toja dziauczynieńka
Szto ja zalecausia?
Da użoś toja kryniczeńka
Trawoju zarosła
Da użoś taja dzieuczynieńka
Dawno za muž poszła.
A ja tuju kryniczeńku,
Tykaj piaratyczu,
A ja tuju dziauczynieńku
Da siabie prykliczu.*

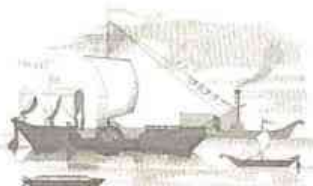
*Zajeżdżił Jaś konia,
Zajeżdżił drugiego,
Pyta się dziewczyny,*

*Mano kailiniai bebriniai,
O ir mariose įsigyti.
Siuvo siuvėjai, siuvo vokiečiai,
O per uolektį juostele,
O per antrą – auksu,
O per trečią – nėra poros.*

*Lėk, sakale, o ir neužsimiršk,
Pas savo sakalėlę greičiau skubėki,
Nes tavo sakalėlę sakalai apsėdo.
Tegul sėda – nieko neboju,
Aš savo sakalėlę nors ir kur pažinsiu,
Nes mano sakalėlės plunksnelės auksinės,
Nes mano sakalėlės geltonos kojėlės.
Jok, Karoli, o ir nesilinksminki,
Pas savo Anciu nę greičiau skubėki,
Nes tavo Anciu nę svotai apsėdo.
Tegul sėda, nieko neboju,
Aš savo Anciu nę kad ir kur pažinsiu,
Nes mano Anciu nės rusvos kaselės,
Nes mano Anciu nės baltos rankelės.*

*Melsvas, melsvas karvelėlis,
Karvelėlė dar melsvesnė.
Mielas tėvas, miela močia,
Mergelė mielesnė.
Su motule susibarsiu,
Nuodėmių pririnksiu,
O su mergele kai susieisiu –
Neatsikalbėsiu.
O kurgi tas šaltinėlis,
Kur karvelis prausės,
O kurgi ta mergužėlė,
Kurią aš viliojau?
O jau tasai šaltinėlis
Žolele užaugo,
O jau toji mergužėlė
Seniai ištekėjo.
O aš tąjį šaltinėlį
Kartim išbadysiu.
O aš tąją mergužėlę
Sau susigrąžinsiu.*

*Nuvarė Jasius žirgą,
Nuvarė antrą,
Klausinėjo mergelės,*

A co będzie z tego?
 Skażyż ty dziewczyno,
 Skaży prawda mnie –
 A ci pójdziesz za mnie?
 – A może i nie?
 A u mnie posagu dla ciebie nie budzie,
 Woźmiuc mianie ludzi.
 Dobra i tak budzie,
 Ty posagiem sama.

Jak prajasna zara,
 Kažesz teraz zara –
 Potym – złaja dola.
 Choć nia ty to skažesz
 Skaže twaja maci:
 Bylož tobie synu
 Sieroty nie braci.
 Nie sluchaj dziewczyno
 Szto matula kaže,
 Pójdziem do kościoła,
 Ksiądz ruczeńki zwiáže,
 Ksiądz zwiáže stułoju,
 Zażywiom z taboju.

Spojrzę przez okienko – tam jawor zielony,
 A spojrzę przez drugie – jedzie ulubiony.
 Oj jedzie, oj jedzie gdzieś między górąmi
 A pod nim koniczek brząka podkawami.
 Damulu, damulu – odemknij mnie wrota,
 Ażeby koniczek nie obtar mnie złota,
 Poprowadźcie konia do czystej stajnicy,
 A mego milego choć do kamienicy,
 Dajcie tam koniowi obroczek suszczony,
 A memu milemu kapłon utuszony –
 Dajcież koniczkowi w ceberku i wody,
 A memu milemu wszelakie wygody.

Poszła kotka do lasu
 I złowiła śledzia –
 Padła igła do morza
 Ubiła miedziedzia.
 Oj dzieci, dzieci dzieci żywo,
 Pijcie mięso, jedzcie piwo.
 Gdzie ten pan, krzywy Jan,
 Co chodził z toporem,
 Co się kijem opasywał,

O kas iš to bus?
 Sakyk, mergele,
 Sakyk man teisybę –
 Ar eisi už manęs?
 – O gal ir ne?
 O aš pasogos tau neturėsiu,
 Paims mane žmonės.
 Bus ir taip gerai,
 Pasoga – tu pati.

Kaip šviesiausia aušra –
 Sakai dabar aušra,
 Paskui – bloga dalia.
 Nors ne tu tai sakysi,
 Sakys tavo močia:
 Reikėjo tau, sūnau,
 Našlaitės neimti.
 Neklausyk, mergele,
 Ką motulė sako,
 Einam į bažnyčią,
 Kunigas rankeles suriš,
 Kunigas suriš stula,
 Mudu gyvensim.

Žiūriu pro langelį – ten jovaras žaliuoja.
 Žiūriu pro antrą – mylimas atjoja.
 Oi joja, joja kažkur tarp kalnelių,
 O jo žirgelis žvanga pasagelėmis.
 Mergele, mergele – atverk man vartelius,
 Kad žirgelis nenutrintų man aukso.
 Veskite žirgą į švarią stainią,
 O mane jauną nors į mūrinyčią,
 Duokite ten žirgui abrakelį džiovintą,
 O mano mielam – kaploną troškintą –
 Duokite žirgeliui kibirėlį vandens,
 O mano mielam visokių patogumų.

Ėjo katinas į mišką
 Ir pagavo silkę –
 Puolė adata į jūrą
 Ir užmušė mešką.
 Oi vaikai, vaikai, vaikai, greitai
 Gerkite mėsą, valgykit alų.
 Kur tas ponas, kreivas Jonas,
 Kuris vaikščiojo su kirviu,
 Kuris lazda apsijuosė,

Podpierał się worem.
Oj dzieci, dzieci żywo,
Pijcie mięso, jedzcie piwo.

Tuman, tuman na dolinie,
Szeroki list na kalinie,
Jeszcze szerszy na jaworze,
Gdzie mój miły o tej porze?
Czego szukasz nieszczęśliwa –
Gdzie on poszedł? niech zdrów żyje.
Wydę, wydę z tego domu,
Pójdę szukać czółna, promu –
Niema czółna ani promu.
Pójdę ja w ten las dębowy,
Padnę na ten piasek płowy,
Będę śmierci wyglądała,
Bez milego świat żegnała.
Padnę w morze, w nurty, w wody,
Rozbiję o kamień twardy –
Niechaj zimny świat poznaje,
Jak bez miłych śmierć zadają.

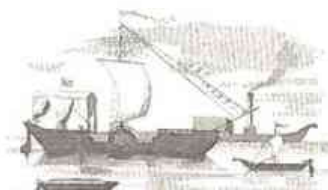
O mužu, mužu, szto ja uczyniła,
Nie wiedała hdzie owieczki,
Pa polu bładziła.
Oj żono, żono, jak że ty sathala –
Na ryneczku ty była,
Upiuszšia spała.
Paszou muzyk da dwora,
Skargi zanaszaci,
Pryszdzili muzyka,
Žonku całowaci.
Siadzić žonka za stałom,
Nožki podhibauszy,
A mužaczok piarad joj,
Daj czapañku zniauszy.
Oj mužu, mužu, uczyñ maju wolu,
Paskaczy že kazaczka
Ty piereda mnoju.

Pasirėmė maišu.
Oi, vaikai, vaikai, vaikai, greitai
Gerkite mėsa, valgykit alų.

Rūkas, rūkas slėnyje,
Platus lapas putino,
Dar platesnis jovaro,
Kur mano mielas tokiu laiku?
Ko tu ieškai, nelaiminga,
Kur jis išėjo? Tegul sveikas gyvena.
Eisiu, eisiu iš tų namų,
Eisiu ieškoti luoto, kelto –
Nėra luoto anei kelto.
Eisiu aš į tą ažuolyną,
Krisiu ant to smėlio gelsvo,
Lauksiu mirties,
Be mieliausio paliksiu pasaulį.
Pulsiu į jūrą, į bangas, į vandenį,
Užsimušiu į kietą akmenį –
Tegul žiaurus pasaulis žino,
Kaip bė mylimų mirtis išinka.

Oi, vyre, vyre, ką aš padariau,
Nežinojau, kur avelės,
Po lauką klajojau.
Oi, žmona, žmona, kaipgi tu melavai –
Tu turgelyje buvai,
Pasigėrusi miegojai.
Nuėjo vyras į dvarą,
Nunešė skundą,
Priteisė vyrui
Žmonelę bučiuoti.
Sėdi žmonelė už stalo,
Kojeles parietusi.
O vyrelis priešais ją,
Nusiėmęs kepurėlę.
Oi, vyre, vyre, išpildyk mano valią,
Pašok gi kazokėlį
Tu priešais mane.

Subotu wakareli
Miergiała dworu szłoje,
Rutu žalu szlatiata
A ta juja bierniu želi,
A ta juja sakoėli,
Miergiała lelieta,

Kanota noujas dvaras?
 Bierniali sakuteli
 Tiewialis swujas dworas.
 Miergiata lelieta,
 Wiazg žyrgi u staj nielon,
 Dok žyrgi obrokieta.
 Bierniali sakuteli,
 Tiewiali kļejtaj guli,
 Raktus pagaļu turi,
 Kiejb duriatym suwiartysia,
 Tiewiali preabudisia.
 Kiejb rektialam sakumbiosia,
 Tiewiali prokalbisia²³⁶.

Dzień pochmuren, ciomna noczka,
 Prapuszczala ja družoczka,
 Za waroty wyszła, stała,
 Płakala, daj horowala.
 Nie płacz, nie płacz, maja miła,
 Biez miane budziesz tużyla.
 Kuplu tobie podarunek
 Daražejszy ad ciabie,
 Jak ułożysz moja miła,
 Takdy uspomnisz aba mnie.
 A hdziez tyja daj dorożki,
 Szto mój miły zachadzau.
 A hdziez tyje daj sadoczki,
 Szto mój miły daj strelau.
 A hdziez tyja daj gonaczki,
 Szto mój miły zajezdžau.

Zielona ruta – żółty kwiat,
 Wędruj dziewczyno za mną w świat.
 Jakże my będziemy wędrować,
 Będą z nas ludzie dziwować.
 Wędrowali trzy mili
 Do czerwonej kaliny.
 Oj kalina – malina,
 Czemu nie taka – jak była,
 Bo się mrozu bojała,

Niūri diena, tamsi naktužė,
 Lydėjau aš draugužj,
 Už vartų išėjau, stovėjau,
 Verkiau, o ir pykau.
 Neverk, neverk, mano miela,
 Be manęs galėsi širsti.
 Nupirksiu tau dovanėlę,
 Brangesnę už tave.
 Kai atsigulsi, mano miela,
 Tada prisiminsi mane.
 O kur tie takeliai,
 Kur mano mielas vaikščiojo,
 O kur tie sodeliai,
 Kur mano mielas šaudė?
 O kur tie skalikėliai,
 Kur mano mielas varinėjo?

Žalia rūta – geltonas žiedas,
 Keliauk, mergele, su manim į pasaulį.
 O kaipgi mudu keliausim,
 Žmonės mumis stebėsis.
 Keliavom tris mylias
 Iki raudono putino.
 Oi putine raudonasai,
 Kodėl ne toks, koks buvai,
 Nes šalčio bijojau, savo lapelius numėčiau.

236

Konstantino Tiškevičiaus pateiktas šios dainos vertimas į lenkų kalbą: „W sobotę wieczorem, / Dziewczyna dwór wymiatała, / Z ruty zielonej wieniczkiem /

Przyjechał chłopiec młody, / Przyjechał sokołek, / Dziewczyno młoda, / Czyj to nowy dwór? / Chłopcze młody soko-
 le, / To nowy ojca dwór. / Dziewczyno młoda, / Prowadź konia do stajni, / Daj

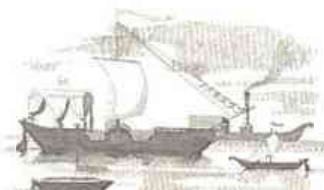
koniowi obroku. / Chłopczyku sokołe, / Ojciec w świrnie śpi, / Klucze pod głową trzyma, / Jak drzwi odemkną się, / Ojciec przebudzi się, / Jak kluczami zabrząkam, / Ojciec przemówi.“

Swoja listki zrzucala.
 Jadlowiec pani jadlowiec,
 Lepszy kawaler niż wdowiec,
 Bo wdowiec będzie wymawiał,
 Pierwszą żoneczkę wychwalał,
 Dziateczki będą płakali,
 Bodaj macochy nie znali,
 Jak my macochy nie znali,
 Razem za stołem siadali.
 Jak my macochę poznali,
 Nieraz za piecem płakali.
 Pójdę do sadu pohukam,
 Swojej mamuni poszukam.
 Hukałem we dnie, hukałem w nocy,
 Niemasz mamuni ani na oczy.
 Hukałem we dnie, hukałem w nocy,
 Dodajże Boże swojej pomocy.

Wyjeżdżał Jasiak na łowy,
 Pod nim koniczek wrony –
 Wyjeżdżał Jaś na pole –
 Puścił kronika na role.
 Śnisia mu sen jak na jawie,
 Że do nieba gołębica
 Zwiija się w świętej postawie,
 Jasna by promień księżyca.
 Wstaje on, na konia siad,
 Jedzie do wróżki i gada:
 Wróżko, wróżko, co mi powiesz,
 O moim śnie jak się dowiesz?
 Wróżka do czarów udała,
 Z trzech krynic wodę zlewała.
 Tak sen dziwnie tłumaczyła.
 Jasiu żalu napędziła.
 Pod miłej wrota zahaczy,
 Spotyka mamę w rozpaczy:
 Witam zięciu, witam dziecie.
 Ty już nie mój, ale cudzy,
 Wezmą cię za zięcia drudzy –
 Nie ma twej Kasi na świecie.
 Twym zięciem matko zostałem,
 Gdym polubił córkę twoją.
 Choć zmiany losu doznałem,
 My dzieci twoje oboje.
 Przychodzi do jej komnaty,
 Znajduje w grobie złożoną,

Viengungis, ponia, viengungis
 Geresnis kavalierius negu našlys,
 Nes našlys iškalbės,
 Pirmą žmonelę gyrinės,
 Vaikeliai verks,
 Nes pamotės nepažins.
 Kai mes pamotės nepažinojom,
 Sykiu už stalo sėdėjom,
 Kai mes pamotę pažinom,
 Ne kartą už krosnies verkėm.
 Eisiu į sodą, paukausiu,
 Savo motulės paieškosiu.
 Ūkavau dieną, ūkavau naktį,
 Nėra motulės, neregėt.
 Ūkavau dieną, ūkavau naktį –
 Dieve, savo pagalbą suteik.

Išjojo Jasius medžiotų
 Su juodbėriu žirgeliu.
 Išjojo Jasius į lauką,
 Paleido žirgą į lanką.
 Sapnuojasi jam sapnas kaip iš tikro,
 Kad iš dangaus balandė
 Virsta šventa būtybe,
 Šviesia kaip mėnulio spindulys.
 Keliasi jis, ant žirgo sėda,
 Joja pas žiniuonę ir sako:
 Žiniuone, žiniuone, ką man pasakysi,
 Apie mano sapną ką sužinosi?
 Žiniuonė burtų ėmėsi,
 Iš trijų šaltinių vandenį nupylė.
 Taip keistai sapną aiškino,
 Jasiui gailėstį sukėlė.
 Prie mielos vartų užsuka,
 Sutinka mamą nevilty:
 Sveikas, žente, sveikas, vaike,
 Tu jau ne mano, bet svetimas.
 Paims tave žentu kiti –
 Nėra tavo Kasios pasauly.
 Tavo žentu, motin, tapau,
 Kai tavo dukrą pamilau.
 Nors likimo permainas patyriau,
 Mes tavo abu vaikai.
 Eina į josios kambarį,
 Randa karste gulinčią.

Tak dziwnie przybrana w kwiaty,
 Więc ukląkł przed ulubioną.
 Boleść ma w największej sile,
 Złóćcie nas obu w mogile.
 Gdym siedział przy twoim boku,
 Czerpałem słodycz obficie
 Z ocząt twych pełnych uroku,
 A dziś niemile mi życie.
 Czemuż błękitne oczęta,
 Duszy najmiłsza ponęta –
 Czemu to wy nie patrzycie?
 Rączęta, białe rączęta,
 Już mnie więcej nie tulicie.
 Nożęta, białe nożęta,
 Czemuż wy tu nie chodzicie?
 Tak na kochańków mogile
 Stoją dwie brzozy pochyle,
 Gałązki parą wiszące,
 Z sobą sie wieczne łączące –
 Przylecą szczygielki miłe
 Na te dwie brzozy pochyle,
 Skrzydełkami wciąż trzepocą,
 Dziobkami smętnie szczebiocą.

Taip puikiai gelėmis apkaišyta,
 Kad suklupo prieš mylimą.
 Skausmas ima kuo stipriausias,
 Guldykit mus abu į kapą.
 Kai sėdėjau prie tavo šono,
 Gėriau saldumą gausiai
 Iš tavo žavesio kupinų akelių.
 O šiandien nemielas man gyvenimas.
 Kodėl melsvosios akelės,
 Sielos mieliausia atgaiva,
 Kodėl jūs nežiūrite?
 Rankelės, baltosios rankelės,
 Jau manęs daugiau neglaudžiate.
 Kojelės, baltosios kojelės,
 Kodėl jūs nevaikštote?
 Ten ant mylimųjų kapo
 Auga du beržai palinkę,
 Šakeles supynę,
 Tarpusavyje amžinai susijungę –
 Atskrenda mieli dagilėliai
 Ant tų dviejų palinkusių berželių,
 Sparneliais mosuoja,
 Snapeliais liūdnei čiulbuoja.

LIAUDIES DAINOS IŠ DŪKŠTŲ APYLINKIŲ

4. ĮVAIRIOS DAINOS

Ja ciebie kocham,
 Ja dla ciebie żyję –
 Dla mego kochania
 We mnie serce bije.
 A gdyby ja byłby
 Ptazkiem przemieniony,
 Zlatywałbym do niej
 W ten gaik zielony.
 A gdy dla nagrody,
 Spełna mego gustu,
 Piłbym zimna woda,
 Z jej różowych ustek.
 Gdzie czysta krynica,

Aš tave myliu,
 Dėl tavęs gyvenu –
 Dėl mano meilės
 Manyje plaka širdis.
 O jeigu galėčiau,
 Paukšteliu pavirsčiau,
 Skrisčiau pas ją
 Į tą žalią gojelį.
 O dovanų
 Pagal mano skonį
 Gerčiau šaltą vandenį
 Iš jos lūpelių rausvų.
 Kur tyras šaltinėlis,

Zimna voda chłodzi,
 Tam moja damula
 Na przechadzkę chodzi,
 Po czystej krynicy
 I po zimnej wodzie,
 Chciałbym ja cię kochać
 Ale jest przeszkodzie.

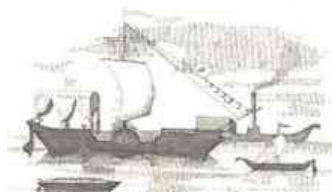
Da u mojej mamuni,
 Da u mojej kochanej,
 Kryształowe okna,
 Marmurowe ściany.
 Da u mojej mamuni,
 Da u mojej kochanej,
 Zielona podłoga –
 Schodzą do mnie chłopcy
 Jak do Pana Boga!
 Miałem pas jedwabny,
 Dawno byłbym kleryk,
 Żeby nie przysięga.
 Siwy konik, siwy,
 Siwy jankowity,
 Dawno byłbym księdzem,
 Żeby nie kobiety.

Oj na polu na wiszni
 Z pod kamienia wyszli,
 Wykazała maci doczku:
 U czuża staranoczku?
 Idzi doczka, idzi,
 Idzi nia burysia,
 Jak wynijdziesz na butysznik,
 Slozankami mysia.
 U niadzielu rano,
 Pasieju szalwieju,
 Za lutymi morozami
 Szalwieja nie uschodzić.
 Idzie, idzie mój mileńki,
 Iz karczmy pjanieńki –
 Adczynisia maja miła,
 Bo ja twój mileńki.
 Ja nie odczynisia,
 Bo ciabie bajusia,
 Jak zaczuju twój hałasok,
 Slozankami ljusia.
 U dźwiery nia uspiewu,

Vandenėlis šaltas,
 Ten mano panelė
 Eina pasivaikščiūt,
 Tyram šaltinėly
 Ir šaltam vandeny
 Norėčiau aš tave mylėti,
 Bet yra kliūčių.

O mano motulės,
 O mano mylimos,
 Krištoliniai langai,
 Marmurinės sienos.
 O mano motulės,
 O mano mylimos,
 Žalios grindys.
 Vaikšto pas mane bernai –
 Kaip pas Poną Dievą!
 Jei turėčiau šilkinę juostą,
 Seniai būčiau klierikas,
 Jeigu ne priesaika.
 Šyvas žirgelis, šyvas,
 Šyvas obuolmušis,
 Seniai būčiau kunigas,
 Jeigu ne moterys.

Oi lauke, palei vyšnią,
 Iš po akmens išėjo,
 Rodė močia dukrelei
 Į svečią šalelę.
 Eik, dukra, eik,
 Eik, nesišiaušk,
 Kai pataikysi ant akmenėlio,
 Ašarėlėm prauskis.
 Sekmadienį iš ryto
 Pasėjau šalaviją.
 Stipraus speigo
 Šalavijui neišvengti.
 Eina eina mano mieliausias
 Iš karčemos girčiausias –
 Atsklėsk duris, mano miela,
 Nes aš tavo mieliausias.
 Aš neatsklėsiu,
 Nes tavęs bijausi,
 Kai išgirstu tavo balselį,
 Ašarėlėm apsipilu.
 Pro duris nespėsiu,

*U wakno bajusia,
Razstupisia syra ziemia,
Žyuciom u ciabie pajdu.
Badaj taja reczka,
Ryby nia plodzila,
Jak jana mnie maładoho
Na wieki zhubila.
Badaj taja reczka
Trawoju zarosła,
Jak jana mnie maładoho
Na Dunaj zaniosła.*

*Pažyniajcie maładyja žniejki
Daj po haładoczku,
Nia dawajcie mianie maładzieńku,
Za dzieda staroho.
Budu traktować alchowym piwam,
Alchowym piwam – dubowym kijam.
Budu prapuskać,
Praz dwor sluhami
Praz pole chartami.
Pažynajcie maładyja žniejki,
Siarpy załacienki,
Nie dawajcie mianie maładzieńku,
Za dzieda staroho.
Posadžu ja was da statu placzyma,
Da ściany oczyma.*

*Pachiliusia zialony duboczak,
U zialonej dubrowie pochiliusia –
Pawaliusia małady małojczyk,
Do swojej panience pochwaliusia.
O ja zaježdžu konia waranoho,
Siadło załatoja zježdžu ja.
Oj ja szukał bohatoho ciešcia,
Łaskawaj panienki szukau ja;
Oj ja podrau sabalowu szapku,
Pakłony dajuczy oj podrau ja,
Oj pataptau ja – kozłowyja boty,
Chodziuczy w zaloty – dyj podrau ja.
Oj ja nia naszou bohataho tešcia,
Łaskawaj panienki oj nie naszou.*

*Koło rzeczki twarde skały,
Ztąd wylatata orzel biały
I usiada na krzewiny*

*Pro langą bijausi,
Prasiskirki, pilka žeme,
Gyva į tave krisiu.
Tegul tam upely
Žuvys nesiveisia,
Kaip ji mane jauną
Amžinai pražudė.
Tegul tas upelis
Žole užauga,
Kaip ji mane jauną
Į Dunojų nunešė.*

*Pjaukite, jaunosios pjovėjėlės,
O ir po glėbelį,
Neleiskite manęs, jaunutės,
Už seno vyro.
Pavaišinsiu alksniniu alum,
Alksniniu alum – ąžuoline lazda.
Palydėsiu
Per kiemą su tarnais,
Per lauką su kurtais.
Pjaukite, jaunosios pjovėjėlės,
Auksines varpeles,
Neleiskite manęs, jaunutės,
Už seno vyro.
Pasodinsiu aš jus į stalą pečiais,
O į sieną akimis.*

*Palinko žalias ąžuolėlis,
Žaliam ąžuolyne palinko,
Nugriuvo jaunas bernelis,
O ir savo panaitei pasigyre.
O aš prajodinėju juodbėrį žirgą,
Auksinį balną aš prajodinėju.
Oi aš ieškojau turtingo uošvio,
Malonios panelės ieškau aš.
Oi aš sudraskiau sabalų kepurę,
Nusilenkdamas, o ir sudraskiau,
O ir numyniau aš ožio batus,
Besimerindamas – o ir nudrengiau aš.
Oi aš neradau turtingo uošvio,
Malonios panelės aš neradau.*

*Palei upelį kietos uolos,
Iš ten išskrend baltas aras.
Ir nutupia ant krūmyno,*

Wypatruje dwie dziewczyny.
 Jedna śpiewa, ziółka zbiera,
 Druga płacze, łzy uciera:
 Cóż ja biedna uczyniła,
 Marnie młode dni straciła.
 Ogrodeczek Tymanowy,
 Ziółteczkami osadzony.
 Rosną kwiaty, nie zwiedniały,
 Ja miłego doczekała:
 Idę sobie pełna dumki,
 Dla kochanka po poziomki.
 Ale nadzieja nie zwodzi,
 Gdy kochanek z góry schodzi –
 Ja wypędzę owcy rano.
 I wydoję krowek parę,
 Będzie mleko na śniadanie,
 Z poziomkami mój kochany.
 Jadtłbym klocki, nie mam mąki,
 Kochałbym się, nie mam żonki.
 Jest pszenica, będzie mąka –
 Są panienki, będzie żonka.

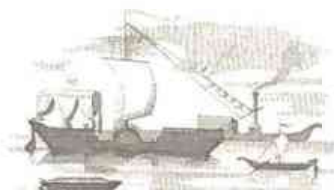
Kochalisia dwie niedzieli,
 O nas ludzie nie wiedzieli –
 Jak się ludzie dowiedzieli,
 Wnet mamuni powiedzieli.
 A mamunia, gdyby lato,
 Nie mówiła mnie nic na to –
 A tatunio, gdyby zima,
 Co godzina przypomina –
 A braciszek malusienki,
 Wije bacik cieniusienki;
 Wije, wije, palcem kiwa,
 Było nie pić z chłopcem piwa.
 Było nie pić, nie żartować –
 Tylko kochać – nie całować.
 Gorzałeczka gdyby olej,
 Wyprowadzi ojca z roli.
 Gorzałeczka podsmalona,
 Leci w garło jak szalona.

Stojała w ogrodzie,
 Po kolana w wodzie –
 Żeby ja wiedziała
 Gdzie mój miły chodzi.
 Oj jedzie on jedzie

Ir nužiūri dvi merginas.
 Viena dainuoja, žoleles renka,
 Antra verkia, ašaras braukia:
 Ką aš, vargšė, padariau,
 Tuščiai jaunas dienas praradau.
 Timanienės darželis
 Apsodintas žolelėmis.
 Auga gėlės, nenuvyto,
 Aš mielojo laukiau:
 Einu sau visa išdidi
 Mylimajam žemuogių rinkti.
 Bet viltis neapgauna,
 Kai mylimasis nuo kalno nusileidžia –
 Aš išginsiu avis ryte,
 Ir pamelšiu porą karvyčių,
 Bus pieno pusryčiams
 Su žemuogėmis, mano mylimas.
 Valgyčiau kleckus, neturiu miltų,
 Mylėčiau si – neturiu žmonelės.
 Yra kviečių – bus miltų –
 Yra panelių – bus žmonelė.

Mylėjomės dvi savaites,
 Apie mus žmonės nežinojo,
 O kai žmonės sužinojo,
 Tuoju motulei papasakojo.
 O motulė – tarsi vasara,
 Nieko nesakė man apie tai –
 O tėvulis – tarsi žiema,
 Kas valandą primena –
 O mažasai broliukėlis
 Veja ploną botagėlį;
 Veja, veja, pirštu rodo,
 Reikėjo negert su bernu alaus.
 Reikėjo negert, neišdykaut –
 Tiktai mylėti – nebučiuoti.
 Degtinėle kaip aliejus
 Tėvą veda iš dirvos.
 Degtinėle padeginta
 Lekia į gerklę kaip pasiutusi.

Stovėjau sode,
 Iki kelių vandenyje –
 Kad pamatyčiau,
 Kur mano mielas eina.
 Oi joja jis joja

Warszawskim gościńcem,
 Wiezie dla mnie wiezie,
 Szerego gościńca.
 Pierwszy gościneczek
 Złoty pierścionecek.
 Drugi gościneczek,
 Ruciany wianeczek,
 Žebym ja wiedziała
 Gdzie mój miły orze,
 Kazałabym wyciąć
 Okienko w komorze;
 Žebym ja wiedziała
 Gdzie mój miły sieje
 Kazałabym rąbać
 Okieneczko w ścienie.
 Kukawėnka kuka,
 Podaj miły ruku.
 Głupi ten kawaler,
 Co bogatej szuka.
 Nie szukaj bogatej,
 Ani też piękności,
 Szukaj przyjaciółki,
 Dla swojej wieczności.
 Rutaž moja ruta,
 Nie rano ją siałam,
 Nie dała mnie mama
 Za kogo ja chciałam.
 Nie dała mnie mama
 Za dworaka pana,
 Oddała mnie mama
 Za lotra, za chama.

Dzie ty chmielu zimawau,
 Czym nia razwiwausia?
 Dzie ty synku naczawau,
 Czym nia razuwausia.
 Kiepska, kiepska synu robisz,
 Szto po noczy chodzisz,
 Žalilisia maładzicy,
 Szto ty szkody robisz.
 Jak ja chadziu miła maci,
 Tak budu chadzici –
 Było mianie matuleńka
 Siem lat ożanici.
 Sztob ja toja, mój synaczak,
 Sztob ja toja znała,

Varšuvos traktu,
 Veža man veža
 Tikrų lauktuvių.
 Pirmoji lauktuvelė –
 Auksinis žiedelis.
 Antroji lauktuvelė –
 Rūtų vainikėlis,
 Kad aš žinočiau,
 Kur mano mielas aria,
 Liepčiau iškirsti
 Langelį kamaroj,
 Kad aš žinočiau,
 Kur mano mielas sėja,
 Liepčiau iškirsti
 Langelį sienioj.
 Gegutelė kukū,
 Duok, mielas, ranką,
 Kvailas tas kavalierius,
 Kur turtingą renkas.
 Neieškok turtingos
 Anė gražuolės,
 Ieškok draugės
 Savo amželiui.
 O rūta, mano rūta,
 Ne anksti ją sėjau,
 Neleido manęs mama,
 Už ko aš norėjau.
 Neleido manęs mama
 Už pono dvarioko,
 Atidavė mane mama
 Už mužiko pijoko.

Apyny, kur tu žiemojai,
 Kodėl nesivyniojai?
 Kur tu, sūneli, nakvojai,
 Kodėl batų nenusiavei.
 Blogai, blogai, sūnau, darai,
 Kad naktimis vaikščioji,
 Skundėsi mergelės,
 Kad tu nuostolius darai.
 Kaip aš vaikščiojau, miela močia,
 Taip ir vaikščiosiu –
 Reikėjo mane, motušėle,
 Septynerių metų apvesdint.
 Kad aš tatai, mano sūnaitėli,
 Kad aš tatai būčiau žinojusi,

*Tob ja ciabie ožaniła,
Jeszcze spawiewała.
Oj iszou ja z wiaczarnicy.
Da u ciomnuju noczku.
Oj sutraczau try panienki,
Iduczy u uloczku.
Adna dzieuka Kaciaryna,
Druhaja Marysia
A treciaja maja miła –
Z jeju mnie tam staci
Ani razmaulaci,
Wziawszy szapku u ruczańku
Dobry wieczor daci;
Oj to widno doczka,
Da czyż maja rauna,
Oj jak wyjdzie na ulaczku,
Właśnie karalauna.*

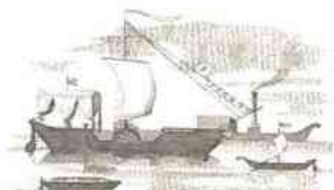
Tai būčiau tave apveddinusi,
Dar ir išklausinėjusi.
Oi ir išėjau aš iš vakaruškos,
O ir tamsiąją naktelę.
O ir sutikau tris paneles,
Einančias ulytėle.
Viena merga Kaciarina,
Antroji Marysia,
O trečioji mano miela –
Su ja man stovėti
Nė pakalbėti,
Paėmus kepurėlę rankon
Labą vakarą palinkėti;
Oi tai, matyt, dukra,
O ar man lygi,
O kai išeina į ulytėlę –
Tikra karalaitė.

KAUNO APSKRITIES VALSTIEČIŲ LIAUDIES DAINOS

3. JAVAPJŪTĖS

*Poželi žyto – to chwała Bogu,
Pojdziem do domu dziękować Bogu:
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Poželi žyto na wielkim polu,
Puścili kłosy aż pod niebiosy.
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Bodajmy zdrowi plonowali,
Drugiej jesieni doczekali.
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Poželi žyto až do granicy,
Niesiem wianeczek aż do świetlicy:
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Poželi žyto do samej miedzy,
Nasze panowie o tem nie wiedzą.*

Nupjovėm rugelius – tai šlovė Dievui,
Eisim namo dėkoti Dievui:
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Nupjovėm rugelius dideliame lauke,
Paleidom varpas iki pat dangaus.
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
O kad sveiki derlių neštume,
Kad kito rudenėlio sulauktume.
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Nupjovėm rugelius iki pat ribos,
Nešam vainikėlį iki sekdyčios:
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Nupjovėm rugelius iki pat ežios,
Mūsų ponai apie tai nežino.

- Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Poželi žyto, wygnali lisa –
 U naszego pana czerwieńców misa.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Bodajmy zdrowi plonowali,
 Drugiego roku daj doczekali.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Jako w ogródku młode zioteczka,
 Poželi žyto młode dziewczeki.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Jako w ogródku śliczne goździki,
 Poželi žyto młode chłopczyki.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Jako na niebie sine oblōki –
 Nasze panowie rozpartšzy się w boki.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Jako na niebie tyczynie tyczy,
 Nasze panowie tysiāce liczā.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Koło ganeczku walajā garki,
 U naszego pana bijā zegarki.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Wysylāj panie czarnego kota,
 Niech nam odemknie cisowe wrota.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Niech nam odemknā szerokie wrota,
 Wniesiem wianeczek z szczerego złota.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Zašcielāj pani stoły i ławy,
 Idzie do pani gošć nieslychany.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
 Nie žaluj pani syra bialego,
 Da Pan Bōg pani syna pieknego.
 Plon niesiem plon,
 Ze wszystkich stron.
- Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Nupjovėme rugelius, išvarėme lapę –
 Mūsų pono raudonųjų dubuo.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 O kad sveiki derlių neštume,
 Kad kitų metų sulauktume.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Kaip darželyje jaunos žolelės,
 Nupjovė rugelius jaunos mergelės.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Kaip darželyje puikūs gvazdikai,
 Nupjovė rugelius jauni berneliai.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Kaip danguje mėlyni debesys
 Mūsų ponai į šonus įsirėmė.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Kaip dangų gairės remia,
 Mūsų ponai tūkstančius skaito.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Palei priebutį guli puodai,
 Mūsų pono muša laikrodžiai.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Siųskie, pone, juodą katiną,
 Tegul mums atidaro kukmedžio vartus.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Tegul mums atveria plačiuosius vartus,
 Įnešime vainikėlį gryno aukso.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Denk, ponia, stalus ir suolus,
 Eina pas ponią svečias negirdėtas.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.
 Negailėk, ponia, balto sūrio,
 Duos Ponas Dievas poniai gražų sūnų.
 Derlių nešame, derlių
 Iš visų pusių.

Nie žaluj pani piwa szklaneczki,
Da Pan Bóg pani piękną córeczkę.
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Nie żaluj pani konia dryganta,
Posylaj pani po muzykanta.
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Nie żaluj pani konia ogiera,
Posylaj pani po kawalera.
Plon niesiem plon,
Ze wszystkich stron.
Bodajmy zdrowi plonowali,
Drugiego roku doczekali.

Negailėk, ponia, alaus stiklinėlės,
Duos Ponas Dievas poniai gražią dukrelę.
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Negailėk, ponia, žirgo driganto,
Siųsk, ponia, muzikanto.
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Negailėk, ponia, žirgo eržilo,
Siųsk, ponia, kavalieriaus.
Derlių nešame, derlių
Iš visų pusių.
Kad sveiki derlių imtume,
O kad kitų metų sulauktume.

4. ĮVAIRIOS DAINOS

Prowadzę konika
Przez gościniec bity;
Spojrzę ja w okienko,
Jawor wysoki;
Spojrzę na niebie,
Niebo szerokie.
Oj słowiku, słowiczeńku,
Ty wysoko latasz;
Nie jednemu, nie drugiemu
Nowina powiadasz.

Varau žirgelį
Vieškelėliu;
Žiūriu aš pro langelį,
Jovaras žalias;
Žiūriu į dangų –
Dangus platus.
Oi, lakštingal, lakštingalėle,
Tu aukštai lakioji;
Nei vienam, nei kitam
Naujienas nešioji.

Oj pod gajem, pod zielonym
Leży żołnierz podstrzelony;
Oj jedzie, jedzie
Mój miły górami;
Pod nim koniczek
Brząka podkówkami.

O palei gojų, palei žaliąjį,
Guli kareivėlis pašautas;
Oi joja joja
Kalnais mano mielas;
Jo žirgelio
Skamba pasagėlės.

Pienki blūla alu szena pjena
Winiaszesia pasretejlis,
Oj ejsu, ejsu jeszcze nie bausia.
Czejo dodona, i tuś nia doda.
Oj siunti, siunti, manie muczuti
Oj żoła da wejdenil.
Si dabru naszce auxu wiedrali,
Szyłki nej pojsatejli.
Oj wierki, wierki jona mergiali,

Tu czysta wandanieli,
 Oj cit nie wierki, jona mergiali
 Szttau aužmukisia
 Ni sie sztukojuš, ni trejukajczes
 Mužtajsės durylajsies.
 Oj wierki, wierki jona paniali
 Tu czysta wandaniela²³⁷.

Dziś u nas wojna była.
 Po polu błakali,
 Po kłosku zbierali,
 W kupki stawiali,
 Wianeczek zwijali.
 Wiele w tym wianku kłoseczek,
 Da Pan Bóg panu tak wiele beczek;
 Beczek beczkami,
 W kieszeni tysiącami.
 Winszuję panu wszelkiej pomyślności.
 Tego roku doczekali,
 Daj Boże drugiego w pomyślności.
 Śpiewa słowiczek w tym gaju,
 Płacze damula w Dunaju;
 Czegóż ja będę płakała?
 Będę w ogródku siedziała,
 Rutę, lawendę zbirała,
 Sobie wianeczek zwijała,
 Na białą głowa wkładała,
 Swego miłego czekała.
 Idź ty, mój miły, obmyjsia,
 Białym ręcznikiem utrzyjsia,
 Idź! gorzałeczki napijsia;
 Ja tobie posag zapisze:
 Cztery poduszki puchowe,
 Cztery tysiące gotowe.

Pada deszcz, pada drobny
 Na białej brzezynie,
 Kochaj, kochaj kawalerze,
 Kochaj nie zdradliwie.
 Nie zdradliwie moja panno,

Šiandien pas mus karas buvo.
 Po lauką klajojo,
 Po varpą rankiojo,
 Į gubeles statė,
 Vainikėlį pynė.
 Kiek tame vainikėly varpelių,
 Tiek Ponas Dievas ponui duos bačkelių;
 Bačkelių bačkę,
 Į kišenę tūkstančių.
 Linkime ponui visokios sėkmės.
 Šių metų sulaukėme,
 Duok, Dieve, ir kitų sėkmingų.
 Čiulba lakštingėlė tame gojuje,
 Verkia panelė prie Dunojaus;
 O ko man verkiti?
 Darželyje sėdėsiu,
 Rūtas, lavandas rinksiu,
 Sau vainikėlį pinsiu,
 Ant baltos galvelės dėsiu,
 Savo mielo lauksiu.
 Eik tu, mano mielas, nusiprausk,
 Baltu rankšluostėliu nusišluostyk,
 Eik! Degtinėlės išsigerk,
 Aš tau pasogą užrašysiu:
 Keturias pagalves pūkinės,
 Keturis tūkstančius paruoštus.

Lyja lietutis, lyja smulkutis
 Ant balto berželio,
 Mylėk, mylėk, kavalieriau,
 Mylėk, neišduok.
 Neišduosiu, mano pana,

Konstantino Tiškevičiaus pateiktas šios dainos vertimas į lenkų kalbą: „Pięć braci siano kosili / Jak nadszedł połudzień; / Oj idę, idę – ja tu nie będę; / Tu czarny

chleb; – i tego niema. / Posłała, posłała mnie macocha / Do jeziora po wodę; / Srebrne nosidły, / Jedwabne sznury. / Oj płacz, płacz młoda dziewczyno, / Ja tobie

zapłacę / Ni zostakami, ni trojakami. / Ja tobie zapłacę / Ni zostakami, ni trojakami, / Bitemi talarami. / Oj płacz, płacz młoda pani / Tej tu czysteį wody.“

*Jak jest Bóg na niebie.
Nie dojechał mój kochany
Do krzyżowej drogi;
Spadł z konika i kark złamał,
A koniczek nogę.
Otóż tobie moja panno
Na pamiątkę danie;
Nie wierz, nie wierz kawalerom,
Choć aniołem stanie.
Bo kawaler niesumienny,
Boga się nie boi;
Nadaremno Boga wzywa,
O duszę nie stoi.*

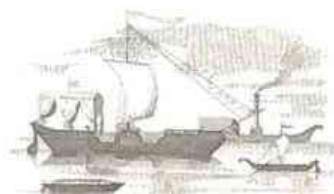
*Z kwiateczka na kwiatek
Pszczółka przelatuje,
Tam się chłopiec błąka,
Gdzie panienki czuje.
Wylicz że mnie wylicz
W roku dni miesięcy;
Mil ja wyjeżdżilem
Na kilka tysięcy.
Przeliczyłem wiele
Gwiazdeczek na niebie,
Ale nie znalazłem
Piękniejszej od ciebie.
Błękitne twe oczy
Mnie zajęły serce;
Muszę o tem starać,
Stanąc na kobiercu.
Siwy konik, siwy,
Nie daje się złapać,
Pamiętaj damulo,
Będziesz po mnie płakać.*

*W zielonym gajku
Ptaszęta śpiewają;
Na ciebie panienko
Zle ludzie gadają.
– Niech sobie gadają
O ciężkiej chorobie,
Bo i oni sami
Tego doczekają.
W zielonym ogródku
Czerwone goździki,
Kaž że mnie zaprzęgać*

*Kaip yra Dievas danguje.
Neprijojo mano mylimas
Nė iki kryžkelės;
Nukrito nuo žirgelio ir sprandą nusilaužė,
O žirgelis koją.
Štai tau, mano pana,
Atminimui dovana;
Netikėk, netikėk kavaleriais,
Nors ir angelu stotų.
Nes kavaliarius nesąžiningas,
Dievo nesibijo;
Veltui Dievą šaukia,
O sieloj neturi.*

*Nuo žiedelio prie žiedelio
Bitinėlis skraido.
Taip klajoja bernužėlis,
Kur paneles jaučia.
Suskaityk, man suskaityk
Metuose dienas ir mėnesius;
Aš prajojau mylių
Kelis tūkstančius.
Suskaičiau danguje
Daugybę žvaigždelių,
Bet neradau
Gražesnės už tavę.
Mėlynos tavo akys
Man užgavo širdelę;
Turiu tad stengtis,
Ant kilimo stotis.
Šyvas žirgelis, šyvas,
Nesiduoda sugauti,
Atmink, mergele,
Kad nuo manęs verksi.*

*Žaliame gojely
Čiulba paukšteliai;
Ant tavęs, panele,
Žmonės blogai kalba.
– Tegul sau kalba,
Apie sunkią ligą,
Nes ir jų pačių
Tas pats laukia.
Žaliame daržely
Raudoni gvazdikai.
Liepk man pakinkyti*

Tve wrone koniki.
 Koniki targają,
 Zaprzęgać nie dają.
 Ciężki termin następuje,
 Ksiądz szluby nie daje.
 Pójdę do kościoła
 Stanę za kratami.
 Spojrzę na panienki
 Obleje się łzami.
 Wszystkie panienczki
 W zielonym wianeczku,
 A ja biedna – nieszczęśliwa
 W tym białym czepeczku.
 Pójdę do świronka;
 Mama łoże ściele.
 Ach mój mocny Boże!
 Co się ze mną dzieje!
 Co tam słyhać we dworze,
 Nasza pani nie może;
 Pani w krzesle siedziała,
 Zimnej wody żądała.
 Niema komu podskoczyć,
 Pani piwa utoczył;
 Sam pan prędko podskoczył
 Pani piwa utoczył;
 Pani piwa nie brała
 Zimnej wody żądała.
 Pan pojechał po wodę
 Do zimnego jeziora.
 Pani listy pisała
 Do milego doktora:
 Ach przyjeżdżaj doktorze,
 Niema pana we dworze.
 Postawiła warteńki
 Na te cztery brameńki,
 I warteńki posnuli;
 Pan przyjechał – nie czuli.
 Wszedł pan żywo do sieni.
 Leżą suknie na stole.
 Pyta się pan u pani:
 Czyje suknie na stole?
 Przyszędł krawiec z Mordwina.
 Nabrał miodu i wina;
 Nie miał czem on zapłacić,
 Musiał suknie zastawić.
 Pyta się pan u pani,

Tavo juodbėrius žirgus.
 Žirgeliai nerimsta,
 Kinkyti nesileidžia.
 Sunkus terminas ateina,
 Kunigas šliubo neduoda.
 Eisiu į bažnyčią,
 Atsistosisiu prie grotelių.
 Žiūriu į paneles –
 Apsipilu ašaromis.
 Visos panelės
 Su žaliais vainikėliais,
 O aš vargšė – nelaiminga
 Baltu kykeliu.
 Eisiu į klėtėlę,
 Mama lovą kloja.
 Ak tu mano galingas Dieve!
 Kas man daros!
 Kas ten dvare girdėti –
 Mūsų ponias negali;
 Ponia krėsle sėdėjo,
 Troško šalto vandens.
 Nėra kam prišokti,
 Poniai alaus prileisti;
 Pats ponas greit prišoko,
 Poniai alaus prileido;
 Ponia alaus negėrė,
 Troško šalto vandens.
 Ponas išjojo vandens
 Į šaltą ežerą.
 Ponia laiškus rašė
 Mielam daktarui.
 Ak, atvažiuok, daktare,
 Nėra pono dvare.
 Pastatė sargybėlę
 Prie keturių vartelių.
 Ir sargybėlė užsnūdo;
 Ponas parvažiavo – nejautė.
 Ponas skubiai žengė į priemenę.
 Guli gelumbės ant stalo.
 Klausia ponas ponios:
 Kieno gelumbės ant stalo?
 Atvažiavo siuvėjas iš Mordvino.
 Paėmė midaus ir vyno;
 Neturėjo kuo užmokėti,
 Turėjo gelumbes palikti.
 Klausia ponas ponios:

*Kto tam leży za stołem?
– Przyszedł łazarz ubogi,
Nie miał ręki ni nogi.
Pan dobywa talara
Dla biednego łazara.
Szedł przez pokój kulając,
Przez dziedziniec skakając.
Siadł na konia i świsnął;
Chwała Bogu ne zginął.*

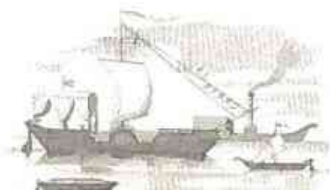
*Tam przez bór, przez lasy
Żyto zielenieje,
Tam damula płacze,
Ręce załamuje.
Nie płacz Kasio, nie płacz,
Napłaczesz się dosyć,
Jak będziesz na rękę
Już sokoła nosić.
Nie będę nosiła,
Będę kołychała,
A ciebie Jasieńku
Będę przeklinała.
Nie przeklinaj na mnie,
Przeklinaj na siebie
Czegoż ty chodziłaś
Przez bór do kościoła;
Czegoż ty siedziałaś
Na górze na pieńku?
Czegoż ty wołałaś:
Chodź do mnie Jasieńku!
Ja cię nie wołałam,
Ty sam przychodziłeś;
Bodaj cię Jasieńku
Pioruny trzaskali,
Jak z mego wianeczka
Listeczki padali.*

*Stoi jawor po za drodze,
Ślicznie uczesany,
Gdzież pojedziesz, mój mileńki,
Jasiu mój kochany?
Oj pojedę, pojedę,
Więcej się nie wrócę;
Ja dla ciebie damuleńko
Serdeńko zasmucę.
Przyśniło się damulence,*

*Kas ten guli už stalo?
– Atėjo vargšas elgeta,
Neturėjo rankos nė kojos.
Ponas duoda talerį
Vargšui lozoriui.
Ėjo per kambarį susirietęs,
Per kiemą šokinėdamas.
Sėdo ant žirgo ir nušvilpė;
Šlovė Dievui, nežuvo.*

*Ten už šilo, už miškų
Rugeliai žaliuoja,
Ten mergelė verkia,
Rankas grąžo.
Neverk, Kasia, neverk,
Prisiverksi sočiai,
Kai ant rankų
Sakalą nešiosi.
Nenešiosiu,
Linguosiu,
O tave, Jasenka,
Prakeiksiu.
Neprakeik manęs,
Prakeik save,
Ko tu vaikščiojai
Per šilą į bažnyčią?
Ko tu sėdėjai
Ant kalno, ant kelmelio?
Ko tu kvietei:
Ateik pas mane, Jasenka!
Aš tavęs nekviečiau,
Tu pats atėjai;
Tegul tave, Jasenka,
Perkūnai tranko,
Kaip iš mano vainikėlio
Lapeliai krito.*

*Auga jovaras palei kelią
Dailiai sušukuotas,
Kur tu josi, mano mielas,
Jasiau mylimiausias?
Oi josiu josiu,
Daugiau negrįšiu;
Aš tau, mergužėle,
Širdelę nuliūdinsiu.
Susapnavo mergužėlė*

W łóžeczku leżącej,
 Że utonął Jasiulek
 Z Warszawy jadący.
 Że utonął, oj utonął,
 Koniczek popłynął;
 Już wiem pewno – mój Jasieniek
 Na wieki zaginął.
 Wyskoczyła damuleńka
 Z ganku wysokiego,
 Wyrwała miecz u niego,
 Sama się przebiła.
 Widział Bóg i ludzie,
 Że wiernie lubiła.

Lovelėj gulėdama,
 Kad paskendo Jasiulekas
 Iš Varšuvos jodamas,
 Oi, paskendo, oi paskendo
 Žirgelis išplaukė;
 Jau žinau tikrai – mano Jasenekas
 Žuvo amžinai.
 Iššoko mergelė
 Iš aukštų gonkelių,
 Ištraukė jo kardą,
 Pati persismeigė.
 Matė Dievas ir žmonės,
 Kad ištikimai mylėjo.

Neries ir Nemuno susitikimas

IŠPLĖSTINIS KONSTANTINO TIŠKEVIČIAUS KNYGOS *NERIS IR JOS KRANTAI* TURINYS

I.

Įvadas. – Matininkystės pėdsakai Lenkijoje. – Apie poreikį tyrinėti krašto upes. – Mūsų autoriai, rašę apie upes. – Neris tampa mano paieškų objektu. – Apie tautiškumą. – Pirmieji autoriai, rašę apie Lietuvą. – Vilniuje esantys senienų rinkiniai ir jų pobūdis.

II.

Būtinybė tirti pirminės vardų kilmės šaltinius. – Mokslininkų tyrimai apie vardų *Wilija* ir *Nerys* kilmę. – Liaudies padavimai apie šios upės atsiradimą. – Neris upės ištakos. – Jos ištakose atlikti barometriniai stebėjimai. – Upės matavimas. – Valstybinis Vileikos kaimas. – Pirmasis prekinės medienos sandėlis prie Neries. – Vardomičiai. – Milča. – Batoro užtvanka ir pylimas. – Dvi versijos apie Milčos pavadinimo kilmę. – Vituničių dvaras ir jo fundacija. – Pahosto kaimas ir jo vardo reikšmė senovėje. – Džvīnasos upė ir medienos plukdymas ja. – Totorių kapinynas. – Akmuo Kamenio kaime.

III.

Mano flotilės sudėtis. – Prisiminimai apie kunigą Juozapą Lvovičių. – Laivo „Marija“ užplaukimas ant seklumos. – Galutinis išvykimas iš Kamenio. – Spasas. – Pilkapiai palei Nerį.

IV.

Istoriniai duomenys apie prekybą Neries upėje nuo seniausių laikų iki mūsų dienų.

V.

Nežinomos Neries dalies žemėlapis. – Kiti šiai upei būdingi bruožai. – Primityvioji Lietuvos skulptūra. – Sosenos miestelis. – Viazynkos upė. – Atvykimas į apskrities miestą Vileiką. – Vileikos miesto statistika. – Akmuo, vadinamas Paco Plike. – Barometriniai stebėjimai Vileikoje. – Barometrinių stebėjimų, darytų nuo ištakų iki Vileikos miesto, rezultatai.

VI.

Vileika nuo upės pusės. – Burdyga. – Švedų kaimas. – Liaudies dainų užrašinėjimas Šveduose. – Pavojingi akmenys. – Zaskonių prieplauka. – Zalesė. – Prisiminimai apie kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio privatų gyvenimą Zalesėje. – Žvejyba Lietuvoje.

VII.

Smurgainių prieplauka ir perkėla. – Daniušava. – Liaudies dainų užrašinėjimas Daniušavoje. – Laikraštinė antis apie pasaulio pabaigą. – Kaulynas prie Uglėnų kaimo.

VIII.

Akmenuotoji Neries dalis. – Pirmoji rėva, vardu Pasisveikinimas. – Žadiškės. – Pirmieji jėzuitai Lietuvoje, viešas jaunimo auklėjimas pereina jų žiniai. – Vilniaus akademija, religiniai ginčai su kalvinais. – Žadiškės tampa jėzuitų paveldimu dvaru. – Kalvinų likimas Žadiškėse. – Klebono laiškas iš Daniušavos.

IX.

Išvykimas iš Žadiškių. – Antroji rėva, vardu Plėšikė. – Prytuliakos užsienis. Valstietis Chvalka. – Pagonių *Znicz*. – Trečioji rėva, vardu Ašmenecas. – Miškų masyvas. – Krioklys už Tupalščynos. – Neries krantų topografija. – Maurai (*Ranunculus aquatilis*). – Neries pakrančių flora.

X.

Pavojingi akmenys Neryje. – Ašmenos upė skiria Lietuvos Rusiją nuo tikrosios Lietuvos kairiajame Neries krante. – Mykoliškės. – Bažnyčios kronika ir vienuolių likimas Mykoliškėse. – Lietuvių liaudies tipai ir apranga Mykoliškėse. – Bžostovskių rūmų griuvėsiai. – Neries sielininkų kalba. – Diena Vartačiuose. – Pilkapių kasinėjimas Rizgaruose. – Augalija ir žemdirbystė Neries krantuose. – Bistryčia. – Liaudies dainų užrašinėjimas Bistryčioje. – Zamkovščyna. – Pilkapių kasinėjimas Bistryčioje.

XI.

Išvykimas iš Bistryčios. – Iš Neries dugno ištraukti elnio ragai. – Vandens telkiniai tarp Mykoliškių ir Bistryčios. – Ketvirtoji rėva, vardu Šalnaitė. – Buivydziai. – Rūmų griuvėsiai Buivydžiuose. – Buivydžių bažnyčia ir jos fundacijos. – Radziševskių kapavietė. – Susitikimas su dviem kvestoriais Neries pakrantėje. – Balingradas. – Balingrado bažnyčia. – Žeimenos upė ir kalbos atspalviai jos pakrantėse. – Penktoji rėva, vardu Avinas.

XII.

Šventoji uola. – Piligrimas prie Šventosios uolos. – Piligrimo pasakojimas. – Steponavičiaus ūkis Liucionių kaime. – Rožė Parčevskytė. – Konstantinas Parčevskis.

XIII.

Liaudies dainų užrašinėjimas Liucionyse. – Mažosios rėvos toje Neries dalyje. – Žvejyba Vilniaus apylinkėse. – Viešnage pas profesorių Pavelą Kukulniką. – Nemenčinė. – Liubavas. – Mažesniosios rėvos tarp Nemenčinės ir Verkių.

XIV.

Verkiai. – Kalvarijos. – Trinapolis. – Viršupis, Lietuvos kunigaikščių vasaros rezidencija.

XV.

Atplaukimas į Vilnių. – Sapiegų rūmai. – Pacų rūmai. – Slušų rūmai. – Šv. Teresės bažnyčia. – Šventaragio Slėnis. – Perkūno šventykla. – Lietuvos kunigaikščių pilis. – Barbora Radvilaitė, Stanislovo Goštauto našlė. – Radvilų rūmai. – Susitikimas su Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nariais Neries krante. – Piuramontas. – Žalioji tiltas. – Nepaprastasis Vilniaus mokslo draugijos posėdis birželio 24 dieną.

XVI.

Pasirengimai tolesnei kelionei. – Išvykimas iš Vilniaus. – Šv. Jokūbo bažnyčia. – Bausmės ir pataisos namai. – Žvėrynas. – Vingis. – Architektūros profesorius Mykolas Šulcas. – Naktis, praleista su kolegomis krante. – Prisiminimai apie daktarą Julijoną Albiną Mošinskį.

XVII.

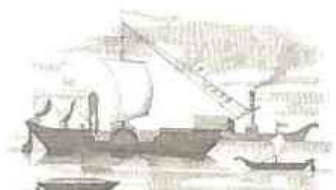
Barometriniai stebėjimai Paneriuose. – Panerių kalnai. – Sodybos, įsikūrusios dešiniajame Neries krante, jų išvaizda ir ūkis, tvarkomas vietinių gyventojų. – Pavojingi akmenys ir rėvos. – Saidės rėva. – Trakų apskrityje dainuojamų liaudies dainų užrašinėjimas. – Mažesniosios rėvos ir pragaištingi akmenys. – Pastabos apie galvijų epidemiją. – Elniakampis ir Peklynės kalnas, jų reikšmė lietuvių liaudies kalboje. – Karmaziniai prie Neries kranto. – Pilkapiai Karmazinėlyje. – Dūkštų bažnyčia ir jos klebonas. – Kunigas Krukovskis. – Liaudies dainų užrašinėjimas Karmaziniškėse.

XVIII.

Vaizdingi Neries krantai nuo Karmaziniškių iki Druskinės. – Grabijolų kaimas. – Vilija vadinama Nerimi. – Lietuviškai Neris vadinama Velėja. – Liaudies papročiai toje apylinkėje. – Pilkapiai prie Grabijolų kaimo. – Airupės upė, jos pavadinimas. – Druskinės rėva. – Rūsiai Padvariuose. – Kernavėlė. – Kanuto Rusecko paveikslų rinkinys. – Svetingoji ponų Ruseckų šeima. – Mažoji Alinutė. – Koplųčios likučiai. – Švedų kaulynas. – Dar Alinutė.

XIX.

Kernavė. – Jos istorija, jos pagoniškieji altoriai. – Liaudies padavimai ir legendos apie Kernavę. – Kernavė tampa privačia kunigaikščių nuosavybe, o vėliau – seniūnija. – Kernavės bažnyčia. – Pilkapiai tarp Ardiškio ir Mitkiškių. – Dominikonų Pa-parčiai. – Kapas su mediniu kryžiumi prie Neries kranto. – Čiobiškis. – Du originalai. – Laurynas Gucevičius. – Zūbiškės.

XX.

Zūbo rėva. – Laukystos rėva. – Upė Šventoji. – Krivičių rėva. – Blaiivybės draugija. – Skarulių bažnyčia. – Jonavos miestelis. – Žiobrių gaudymas. – Pokalbis su nepažįstamuju upės krante. – Jonavos statistika. – Jonavos bažnyčia. – Generolas grafas Juozapas Antanas Kosakovskis. – Perkolas Neryje prie Jonavos. – Raudonės rėva. – Upė Šešuva ir jos pavadinimas. – *Szupień, szupienis*, – šiupinys, košė, vartota prūsiškoje Žemaitijos dalyje. – Šešupė, minima kaip riba tarp Žemaitijos ir kryžiuočių žemių. – Žemaičių vyskupystės dvasininkijos poveikis liaudies dainai. – Dvi rėvos – Avinas ir Karvė. – Naujas perkolas tarp šių rėvų.

XXI.

Pavojingų kliūčių valymas Neryje, sumanymas ją galutinai išvalyti. – Liaudies dainų užrašymas Laukiškėse. – Pastabos apie ūkininkavimą prie Neries krantų. – Paco akmuo. – Alexanderio Bowerio St. Clairo garinis malūnas. – Kaunas. – Senosios Kauno pilies griuvėsiai. – Bernardinų bažnyčia Kaune. – Neries ir Nemuno santaka.

XXII.

Vladislavo Sirokomlės Nemuno monografija ir jos aptarimas.

XXIII.

Neries upės statistika: išvardijamos į ją įtekančios upės. – Išvardijamos prie Neries krantų esančios gyvenvietės. – Tiltai ir perkėlos. – Didžiosios ir mažesniosios rėvos, pavojingi akmenys. – Topografinė upės padėtis. – Barometrinė niveliacija. – Svarbesnių vietovių atstumai tarp jų ir nuo upės ištakų. – Sielininkų kalba.

XXIV

Apie liaudies dainą. – Dainuškos iš Barysavo apskrities. – Valstiečių liaudies dainos, dainuojamos Barysavo, Vileikos, Švenčionių, Vilniaus, Trakų, Kauno apskrityse, taip pat už Vilniaus bei Dūkštų apylinkėse.

1860 METŲ SAUSIO 11 (23) DIENOS
VILNIAUS LAIKINOSIOS ARCHEOLOGIJOS
KOMISIJOS POSĖDŽIO
PROTOKOLO FRAGMENTAS*

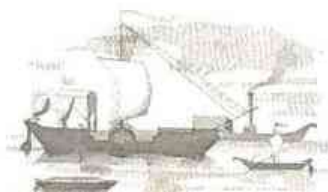
PRZEGLĄD MIEJSCOWY.

Roczne posiedzenie komisji archeologicznej
wileńskiej.

(Dokonczenie).

Następnie zabrał głos rzeczywisty członek Hr.
Konstanty Tyszkiewicz, który z majątności swojej
Łobojska umyślnie do Wilna na doroczne posie-
dzenie komisji pośpieszył, by zdać twarzystwu

*
Versta iš: „Roczne posiedzenie Kommissji Archeologicznej Wileńskiej”, *Виленскій вестник*, 1860, № 6 (19 января), c. 47–48 [rašinio autorius nenurodytas].

Paskui žodį perėmė tikrasis draugijos narys grafas Konstantinas Tiškevičius, kuris iš savo Lahoisko dvaro specialiai į Vilnių, į metinį komisijos posėdį, atskubėjo, kad draugijai pateiktų ataskaitą apie savo darbus ir tyrimus. Į susirinkusius narius jis kreipėsi tokiais žodžiais:

Gerbiameji Kolegos! Nuo seno Jums žinomi darbai, kuriems skiriu valandas, kurios lieka nuo mano luomui priderančių pareigų. Didžiudamasis tuo, kad galiu vadintis Jūsų Kolega, sujungtas su Jumis tais pačiais saitais šios draugijos, kuri taip sunkiai darbuojasi, atskleisdama mūsų praeitį ir kuri jau tiek kliūčių įveikė tame kelyje ir pasauliui paskelbtuose darbuose jau paliko tokius tvarius savo trumpo žygio pėdsakus, – taigi jaučiu pareigą perduoti ir Jums savojo darbo dalelę, kuri, sulig mano galimybėmis ir mano jėgomis, nuosekliai dirbant, buvo surinkta ir per ilgus metus sukaupta. Per savo mokslo ekspedicijas, kurias nuo seno buvau įpratęs kiekvieną vasarą po savo kraštą rengti, priėjau išvados, kad mūsų upių tyrimas topografiniu, istoriniu ir etnografiniu požiūriu – šis iki šiol nelytėtas objektas – ne tik naudingas, bet ir būtinas dalykas. Todėl 1857 metais ir pradėjau tą darbą – ėmiau moksliskai tirti gražiąją lietuvių *Nerys*¹. Ogi Jūs patys, Kolegos mano, matėte, kaip ją plaukiau, kaip jos puikiuosius krantus matavau ir piešiau, kaip jos istorijos turtus rinkau, o vietos dvasios ir minties lobių, glūdinčių liaudies dainose ir legendose, taip sunkiai ieškojau ir taip stropiai rinkau. Juk ir Jūs patys pritarėte šiai mano minčiai, šiam mano sumanymui. Šiandien, kai jau pora metų praslinko nuo anos datos, vėl stoviu tarp Jūsų, Gerbiameji Kolegos, ir Jūsų teismui sudedu to mano darbo vaisius.

Taigi atnešu Jums žemėlapi – visiškai nežinomos šios gražiosios upės dalies, nuo jos ištakų². Jis išmatuotas ir atliktas kuo preciziškiausiai, maža to, papuoštas piešiniais – legendų ir padavimų, kuriuos pasakoja liaudis, gyvenanti toje upės dalyje, bei tos upės pakrantėse įsikūrusių valstiečių atvaizdais. Pastarieji visuomenei žinomo piešėjo³ talento dėka perteikti labai tiksliai, iš jų kasdienio gyvenimo. Neabejoju, kad tai bus paskata susidomėti ir smulkiau patyrinėti šį mūsų žemės kampelį. Dedu čia ir topografinį atlasą dvylikos pavojingų Neries rėvų, išmatuotų per mano kelionę šia upe, ir stambiu masteliu su smulkiausiomis detalėmis nubraižytų.

Šiandien šio mano darbo vertė tikriausiai menka, tačiau jis gali tapti labai naudingas, kai laikui bėgant atsigaus prekyba šia upe, kai pradės plaukioti garlaiviai, tad atsiras ir būtinybė kruopščiai apvalyti upę nuo gamtinių kliūčių, dėl kurių ją plaukiojantiems laivams iškyla grėsmė sudužti. Štai jau parengiau ir pirmąją dalį išsamaus upės aprašymo, kurį ketinu kuo greičiau pateikti viešam teismui. Kai tik knyga bus išspausdinta, turėsiu garbės draugijai įteikti pirmąjį jos egzempliorių.

Tad jeigu tie mano darbai, kuriuos Jums, Kolegos, šią akimirką viešai pristatau, sugebės į save atkreipti Jūsų dėmesį, jeigu įvertinsite, kad jie naudingi ir tinkami užimti vietą tarp kitų mūsų draugijos darbų, tada prašau Jus, Garbusis Ganytoją⁴, kuris šiandien pirmininkaujate mūsų posėdžiui, liepti juos priimti ir saugoti mūsų muziejaus⁵ rinkiniuose.

Po šios kalbos Jo Ekscelencija Vilniaus vyskupas visos draugijos vardu pareiškė didžiausią padėką grafui Konstantinui Tiškevičiui už jo atliktus darbus visuotinės gerovės vardan, tarė aciu ir už dovaną muziejui. Maža to, pasiūlė, kad komisijos posėdžio protokole garbiajam jos nariui grafui Konstantinui Tiškevičiui būtų įrašyta visos draugijos padėka ir viso mokslo kolektyvo vardu

1 Orig.: „pięknej litewskiej Nerysy“ (lenk.).

2 Šio žemėlapiu metriką žr. šio leidinio p. 416, taip pat žr. pirmą priešlapį.

3 Artūro Bartelio. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. XXIX, išnašą 68.

4 Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos pirmininkas Eustachijus Tiške-

vičius sirgo, todėl draugijos posėdžiui pirmininkavo jau minėtas šios draugijos narys bendradarbis, Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis (apie jį žr. šio leidinio p. 100, išnašą 5).

5 T. y. Vilniaus senienų muziejaus.

parengtas atskiras padėkos adresas⁶ – kaip aukštas jo darbų ir nuopelnų įvertinimas. Šį Jo Ekscelencijos Ganytojo pasiūlymą draugija priėmė vienbalsiai.

Tenkindami skaitytojų smalsumą čia pateikiame trumpą mūsų upės žemėlapiu aprašymą.

Neries upės žemėlapis nuo jos versmių iki pirmosios prekybinės prieplaukos Kastykuose, kuriame pavaizduoti ir upės krantai per pusę varsto į vieną ir į kitą pusę, nubraižytas taip, kad angliško colio padala atitiktų 100 sieksnių. Žemėlapiu autorius – Jurgis Šantiras. Žemėlapiu pakraščius dabina septyni ranka piešti paveikslėliai, vaizduojantys arba istorines legendas, arba pakrančių gyventojų buities scenas, kaip antai:

1) prie pat upės versmių įdėtas Veljanos – merginos, verkiančios mylimojo, paveikslas⁷. Pagal vietos žmonių padavimą jos upeliu tekančios ašaros turėjo duoti pradžią šiai gražiajai upei⁸. Piešinių sukūrė ponas Antanas Zaleskis, o plunksna žemėlapyje perpiešė ponas Bronislovas Zaleskis⁹;

2) toliau – iš akmens ištašytas kryžius, kuris vietinių vadinamas Batoro akmeniu¹⁰;

3) toliau – gražus visiems žinomos scenos¹¹ paveikslas, kur bajoras, karaliaus Stepono¹² kariuomenės nuskurdintas, su visa savo šeima kryžkelėje pastoja šiam karaliui kelią ir dėsto savo skundus, į ką karalius, rodydamas pirštu į gretimą karališkąją žemę, taria: „bierz i milcz“¹³, – nuo ko bajoras nudžiugintas savo naująją valdą esą Milča pavadinęs¹⁴;

4) toliau – Neries pakrančių valstiečių šeimos vaizdelis¹⁵;

5) paskui seka iliustracija akmens Kameno kaime, liaudies legenda paženklinto, su išskaptuotu dvigubu kryžiumi¹⁶;

6) žemėlapi užbaigia sielininkų, besistengiančių nuplukdyti laivą nuo Neries krantų, vaizdelis¹⁷;

7) ir galop prie mastelio skalės sąmojingas piešėjas sukūrė sceną iš Barysavo miškų – iš ten, kur upė išteka. To vaizdelio centre – valstiečių ginčas dėl angliško tašo¹⁸ (ant jo ir nubraižytas mastelis) su pirkliais ir jo raštininku, sakančiais, kad tas tašas netinkamas. Scena itin gyvybinga ir tikroviška, taip gyvai mums primena žydų rūpinimąsi mūsų liaudimi¹⁹.

6 T. y. iškilminga raštiška padėka Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos vardu.

7 Po iliustracija užrašas: „Wuljana płacząca po kochanku“ („Mylimojo verkianti Veljana“).

8 Apie šią legendą taip pat žr. šio leidinio p. 27.

9 Turimas omenyje visuomenės veikėjas, konspiratorius, tremtinys, emigrantas (nuo 1860 metų), istorikas, leidėjas, grafikas, bibliotekininkas, Adomo Jurgio Čartoriskio biografas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys nuo 1858 m. Bronislovas Zaleskis (Bronisław Zaleski, 1820–1880; slapyv. „Litwin“, t. y. „Lietuvis“). Žr. „Zaleski Bronisław“, *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka: malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, s. 236–237. Išsamia

Zaleskio biografiją žr. Wiesław Caban, *Z Orenburga do Paryża. Bronisław Zaleski (1820–1880)*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2006.

10 Po iliustracija užrašas: „Kamień Batoro w Stańkrólu“ („Batoro akmuo Stan Krulyje“). Plačiau apie šį akmenį žr. šio leidinio p. 34 bei ten pat, išnašą 50.

11 Pirmasis šį pasakojimą išpopuliarino Ignacijus Chodzka. Žr. šio leidinio p. 32.

12 Stepono Batoro.

13 „Imk ir tylėk“ (lenk.). Plg. šio leidinio p. 32 ir 33.

14 Po iliustracija užrašas: „Bierz! i milcz! rzekł Stefan Batory do płaczącego ze swą rodziną szlachcica“ („Imk ir tylėk! –

tarė Steponas Batoras kartu su savo šeima verkiančiam bajorui“).

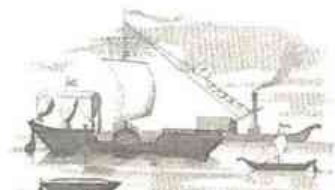
15 Po iliustracija užrašas: „Rodzina włościańska znad brzegów Wilij“ („Neries pakrančių valstiečių šeima“).

16 Po iliustracija užrašas: „Kamień we wsi Kamień“ („Akmuo Kameno kaime“). Apie tai žr. šio leidinio p. 38 bei ten pat, išnašą 65.

17 Žemėlapyje po iliustracija užrašas: „Flisowie z rzeki Wilij“ („Neries upės sielininkai“).

18 T. y. aptašyto rąsto.

19 Po iliustracija užrašas: „Podziałka w Angielskim calu 100 sążni“ („Mastelis: angliškas colis – 100 sieksnių“).

Visus aukščiau minėtus paveikslus nupiešė visuomenei jau garsus savo talentu ir sąmoju ponas Artūras Bartelis²⁰. Dvylika svarbiausių Neris rėvų išmatavo bei kuo tiksliausiai ir itin elegantiškai nubraižė (mastelis: angliškas colis – 25 sieksniai) ponas Jurgis Šantiras.

Po to draugija apžiūrėjo pirmąją dalį tikrojo jos nario, grafo Tiškevičiaus rankraščio, pavadinto *Przejazdki po kraju rodzinnym – Wilja i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym* („Kelionė po gimtąjį kraštą – Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu“²¹). Ši pirmoji dalis, be pratarmės ir sąrašo, 742 puslapių. Be to, joje 62 medžio raižiniai, kuriuose užfiksuotos pakrantės gyventojų buitės scenos ir vaizdai. Šių kni-lografijų klišės parengtos Drezdene, vadovaujant garsiam leidėjui Bobrowiczui²². Apžiūrėjo ir Neris upės žemėlapi nuo ištakų iki žiočių, su išvardytais pakrančių miestais, miesteliais ir kaimeliais, į ją įtekančiomis upėmis, svarbiausiomis joje esančiomis rėvomis bei su pažymėtomis ribomis tarp tikrosios Lietuvos ir Lietuvos Rusios, kaip ir ribomis gubernijų ir apskričių, per kurias ji teka. Visa tai pažymėta 5 varstai angliškam coliu masteliu.

Išsamų šio plataus darbo įvertinimą paliekame kitiems posėdžiams, tuo tarpu dabar dera tik palinkėti, kad kas nors iš ponų Vilniaus leidėjų panorėtų įdėti savo lėšas ir paskelbtų šį tokį naudingą ir išskirtinį veikalą.

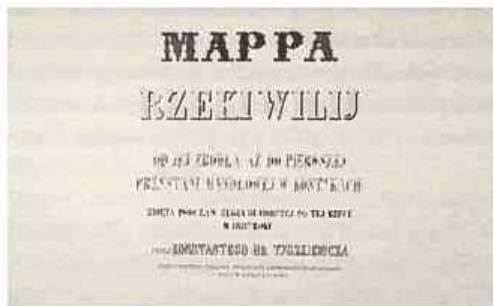
20
Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. XXIX, išnašą 68.

21
Sic! Toks buvo pirminis Konstantino Tiškevičiaus veikalo pavadinimas!

22
Turimas omenyje žymus Drezdeno leidėjas ir ne menčiau žinomas muzikas, gitaros virtuozas Janas Nepomucenas Bobrowiczius (1805–1881). Nors leidybinė Bobrowicziaus firma buvo įsikūrusi Leipcige, savo leidinius spausdino ir

Drezdene, Londone, Vienoje, Varšuvoje. Tai, kad Bobrowiczius tarpininkavo Konstantinui Tiškevičiui užmezgant ryšius su Drezdeno grafikai, patvirtina ir kiti duomenys. Žr. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, p. 119.

JURGIO ŠANTIRO IR KONSTANTINO TIŠKEVIČIAUS
PARENGTO NERIES AUKŠTUPIO
ŽEMĖLAPIO (1857–1860)
METRIKA*

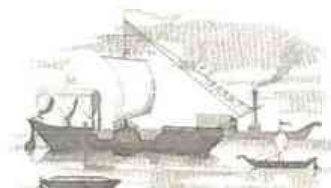
Originalus žemėlapis pavadinimas: *Mappa rzeki Wilij, od jej źródła aż do pierwszej przystani handlowej w Kostykach, zdjęta podczas żeglugi odbytej po tej rzece w 1857^m roku przez Konstantego hr[abiego] Tyszkiewicza, rzeczywystego członka Wileńskiej Archeologicznej Komisyi i Muzeum Starożytności, rzekę mierzył i mapę rysował Jerzy Szantyr, 1857–1860.*

Žemėlapis mastelis: angliškas colis – 100 sieksnių („Podziałka w Angielskim calu 100 sążni“), t. y. šiandien įprasta skaičiavimo sistema: M 1:83 000. Žemėlapis sudaro devyni dvigubi lakštai, kurių vienos pusės (iki sulenkimo linijos) matmenys: 48,5 x 55. Bendras žemėlapis ilgis: 5,76 m. Žemėlapiui naudotas angliškas Jameso Whatmano firmos popierius, ką rodo lakštų vandenženkliai: „J Whatman 1853“.

Sulankstytas žemėlapis saugomas atitinkamo dydžio kartoniniame žalios spalvos aplanke, kuris savo ruožtu įdedamas į specialiai pagamintą tokios pačios spalvos dėklą. Ant šio nugarėlės aukso raidėmis įspausťas užrašas: „Mappa Rzeki Wilij“ („Neries upės žemėlapis“). Ant dėklo taip pat užklijuotas Vilniaus viešosios bibliotekos inventorinio numerio lapelis su signatūra: „Б икаѣ 72 полка 2 место 5“ („Spinta B, lentyna 72, vieta 5“). Ši signatūra užantspauduota Vilniaus Stepono Batoro universiteto bibliotekos antspaudu. Ant žemėlapis nugarėlės užrašyta: „inw. 393“.

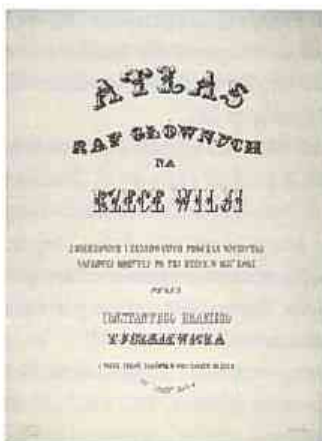
Žemėlapis saugomas: VUB RS, f. 23, b. 196.

* Sumažintą žemėlapis kopiją žr. šio leidinio pirmame priešlapyje.

PRIEDAS NR. 3

JURGIO ŠANTIRO IR KONSTANTINO TIŠKEVIČIAUS
 PARENGTO DVYLIKOS DIDŽIAUSIŲ
 NERIES RĒVŲ ATLASO (1859)
 METRIKA*

Originalus atlaso pavadinimas: *Atlas raf głównych na rzece Wilji zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857^m roku przez Konstantego hrabiego Tyszkiewiczza i przez tegoż złożone w Wileńskim Muzeum w 1859^m roku, pisał Jerzy Szantyr, 1859.*

Atlaso mastelis: angliškas colis – 25 sieksniai („Podziałka w Angielskim calu 25 sążni”), t. y. šiandien įprasta skaičiavimo sistema: M 1:21 000. Atlasą sudaro dvylika nesusegtų lakštų, kurių formatas 65 x 48.

Rėvų atlaso senasis aplankas neišlikęs. Žemėlapių lakštai saugomi naujai pagamintame (prieš dešimtmetį) atitinkamo formato kartoniniame baltos spalvos aplanke, vienas nuo kito atskirti balto popieriaus lakštais. Pirmajame lakšte, tituliniam rėvų atlaso įrašė, kairiajame kampe apačioje – Vilniaus Stepono Batoro universiteto bibliotekos antspaudas. Dešiniajame kampe, apačioje įrašas: „Pisał J. Szantyr“ („Braižė J[urgis] Šantiras“). Toks įrašas – visuose dvylikoje rėvų žemėlapių. Tiesa, kartais rašoma ne „Pisał J. Szantyr“, bet „Pisał i rysował J. Szantyr“ („Braižė ir piešė J[urgis] Šantiras“).

Žemėlapis saugomas: VUB RS, f. 23, b. 197.

*

Sumažintą atlaso kopiją žr. šio leidinio antrame priešlapyje.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

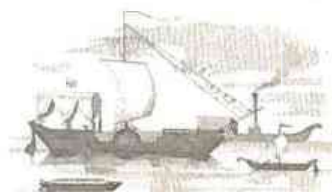
I. Knygos *Wilija i jej brzegi* iliustracijos

1. Antraštinio Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* lapo vinjetė. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Antano Zaleskio (Antoni Zaleski, 1824–1885) piešinys, Wilhelmo Werthmanno (1831–?) medžio raižinys, 21,3 x 15,7 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. W. Werthmann. Dresden.“ P. VIII (orig. p. [V]).
2. Konstantinas Tiškevičius. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys (pagal fotografiją?), 7,2 x 10,4 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „W. Werthmann. sc.“ P. IX (orig. p. [VIII]).
3. Tiškevičių rūmai Lahoiske. XIX amžiaus 6-asis dešimtmetis (?). Marcelino *vel* Marcelijaus Januševičiaus (Marceli Januszewicz, 1802 *vel* 1806 – po 1863) piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 6,5 x 9,4 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. W. W.“ P. 21 (orig. p. IX).
4. Ciškevičių *vel* Tiškevičių pliosas („Plosa Tyszkiewiczza *vel* Ciszkiewiczzowa plosa“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 8,5 x 12,7 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „W. W. A. X. [Sic!]“. P. XXVI (orig. p. XIII).
5. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* pirmosios dalies vinjetė: Plikasis (Kreivasis) kalnas ir Aukštutinė pilis Vilniuje. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Stanisławo Baranowskio (? – prieš 1890) medžio raižinys, 19,3 x 15,3 (32 x 24,5). Kairėje iliustracijos pusėje, per vidurį įrašas: „Baranowski. X.“ Dešiniajame kampe apačioje: „J. I. K.“, t. y. Juozapas Ignacijus Kraševskis. P. 1 (orig. p. 1).
6. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* antrosios dalies vinjetė: Biarezinos ištakos (?). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 10,3 x 6,7 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašai: „J. I. K“ ir „X. A. W. W.“ P. 23 (orig. p. 18).
7. Mylimojo verkianti Veljana. XIX amžiaus 6-asis dešimtmetis (?). Antano Zaleskio piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 7,1 x 7,2 (32 x 24,5). P. 27 (orig. p. 22). Plg. Neries aukštupio žemėlapio iliustraciją Nr. 1.
8. Stepono Batoro laikus menantys kariniai gynybiniai įtvirtinimai Milčoje. 1857 metai. Jurgio Šantiro brėžinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 3,3 x 3,7 (32 x 24,5). P. 32 (orig. p. 26).
9. Akmuo Kameno kaime. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 7,4 x 4,5 (32 x 24,5). P. 38 (orig. p. 32).
10. Iš Kameno išplaukti pasirengusi Konstantino Tiškevičiaus flotilė. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,4 x 9 (32 x 24,5). P. 41 (orig. p. 36).
11. Laivo „Marija“ nesėkmė. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6,7 x 9 (32 x 24,5). P. 44 (orig. p. 38).
12. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* ketvirtosios dalies vinjetė: bažnytkaimis prie Neries. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6,4 x 6,9 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. W. W.“ P. 50 (orig. p. 46).
13. Kaunas. Perkūno šventykla („Kowno. Świątynia Perkuna“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 14,7 x 9,7 (32 x 24,5). P. 60 (orig. p. 58).
14. Akmuo, vardu Paco plikė. 1857 metai. Konstantino Tiškevičiaus (?) piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 1,7 x 3,5 (32 x 24,5). P. 75 (orig. p. 72).
15. Vileikos miestelio panorama. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 6,1 x 9,1 (32 x 24,5). Iliustracijos dešinėje pusėje viduryje įrašas: „W. W.“ P. 78 (orig. p. 75).
16. Juodasis ažuolas Burdyga. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 2 x 3,3 (32 x 24,5). P. 79 (orig. p. 76).
17. Švedų kaimo moterys. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,9 x 4,3 (32 x 24,5). P. 81 (orig. p. 78).

18. Žvejybos priemonių rinkinys. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,9 x 5,5 (32 x 24,5). P. 92 (orig. p. 88).
19. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* septintosios dalies vinjetė: kopyltstulpis prie Neries. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Stanisława Baranowskio medžio raižinys, 6,2 x 4,4 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „S. Baranowski X A.“ P. 97 (orig. p. 93).
20. Neris prie Daniušavos. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,3 x 9,3 (32 x 24,5). P. 99 (orig. p. 95).
21. Archeologiniai Uglėnų kaimo radiniai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,3 x 3,9 (32 x 24,5). P. 103 (orig. p. 101).
22. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* aštuntosios dalies vinjetė: akmeningoji Neris. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,7 x 8,5 (32 x 24,5). P. 105 (orig. p. 102).
23. Rėva, vardu Pasisveikinimas. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,3 x 6 (32 x 24,5). P. 106 (orig. p. 103).
24. Žadiškių miestelio panorama. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,8 x 9,2 (32 x 24,5). Ten pat (orig. p. 104).
25. Žadiškių bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6 x 5 (32 x 24,5). P. 109 (orig. p. 106).
26. Žadiškių jėzuitų vienuolynas. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,6 x 9,2 (32 x 24,5). P. 114 (orig. p. 110).
27. Akmuo Neries krante priešais Ašmeneco rėvą. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 9,5 x 9,3 (32 x 24,5). P. 121 (orig. p. 118).
28. Tas pat akmuo, 9,5 x 9,7 (32 x 24,5). Ten pat.
29. Upokšnis prie Tupalščynos, menantis kadaise ten stovėjusius Jėzuitų malūnus. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 8,9 x 5,4 (32 x 24,5). P. 127 (orig. p. 125).
30. Mykoliškių bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,8 x 9,2 (32 x 24,5). P. 132 (orig. p. 131).
31. Antkapinio paminklo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininkui Mykolui Bžostovskiui (Michał Brzostowski, 1722–1784) fragmentas Mykoliškių bažnyčioje. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,1 x 4,1 (32 x 24,5). P. 136 (orig. p. 134).
32. Mykoliškių bažnyčios sakykla. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,8 x 2,3 (32 x 24,5). Ten pat (orig. p. tas pats).
33. Mykoliškių bažnyčios didžiojo varpo fragmentas – Bžostovskių giminės herbas. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,4 x 4 (32 x 24,5). P. 137 (orig. p. 135).
34. Mykoliškių bažnyčios didžiojo varpo fragmentas – Dievo Motinos su šventuoju Kūdikieliu ant rankos atvaizdas. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,2 x 2,3 (32 x 24,5). Ten pat (orig. p. tas pats).
35. Mykoliškių miestelio ir jo apylinkių moterys. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 9,3 x 6,6 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašai: „X A. W W“. P. 139 (orig. p. 137).
36. Mykoliškių miestelio ir jo apylinkių gyventojai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 6,3 x 8,7 (32 x 24,5). P. 140 (orig. p. 138).
37. Bžostovskių dvaro rūmų Mykoliškėse griuvėsiai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6,4 x 9,4 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K“. Ten pat (orig. p. tas pats).
38. Bistryčios bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,9 x 9,5 (32 x 24,5). P. 145 (orig. p. 144).
39. Bistryčios bažnyčios varpas ir jo poošybos fragmentas. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 1,5 x 3,6 (32 x 24,5). P. 146 (orig. p. 145).

40. Buivydžių rūmų likučiai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5 x 9,3 (32 x 24,5). P. 151 (orig. p. 150).
41. Buivydžių bažnyčia ir Radziševskių mauzoliejinė koplyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,9 x 9,4 (32 x 24,5). P. 152 (orig. p. 152).
42. Marijos Moravskytės-Radziševskienės (Maria z Morawskich Radziszewska, 1749–1787) karsto papuošimai („Ozdoby na trumnie Radziszewskiej“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,6 x 8 (32 x 24,5). P. 155 (orig. p. 155).
43. Balingrado bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6 x 9,3 (32 x 24,5). P. 159 (orig. p. 158).
44. Šventoji uola. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 9,4 x 6,2 (32 x 24,5). P. 163 (orig. p. 163).
45. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* tryliktosios dalies vinjetė: Neris ties Liucionimis (?). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 11,6 x 8,4 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. W. W.“, apačioje viduryje: „J. I. K.“. P. 168 (orig. p. 168).
46. Viršupyje, buvusios Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos teritorijoje rasta šv. Mykolo statulėlė. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus (?) piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 9 x 3,5 (32 x 24,5). P. 185 (orig. p. 183).
47. Viršupio rūmų krosnies koklių fragmentas su Žygimanto Senojo atvaizdu. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus (?) piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6 x 6,8 (32 x 24,5). Ten pat (orig. p. tas pats).
48. Viršupio rūmų krosnies koklių fragmentas. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus (?) piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 5,5 x 9,3 (32 x 24,5). Ten pat (orig. p. tas pats).
49. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* penkioliktosios dalies vinjetė: Bekešo ir Plikasis (Kreivasis) kalnai Vilniuje. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 14 x 9,2 (32 x 24,5). P. 186 (orig. p. 184).
50. Sluškų rūmai Vilniuje. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 8,3 x 15,6 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašai: „X A. W. W.“. P. 189 (orig. p. 186).
51. Radvilų rūmų Vilniuje liekanos. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 9,5 x 15,1 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K.“. Piešinio apačioje viduryje: „X A. v. W. Werthmann.“. P. 198 (orig. p. 195).
52. Žvėryno vaizdas. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 8,2 x 11,5 (32 x 24,5). P. 205 (orig. p. 201).
53. Vingio (Zakreto) rūmų griuvėsiai. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 8,4 x 11,5 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X A. W. W.“. P. 206 (orig. p. 202).
54. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* septynioliktosios dalies vinjetė: Neries pakrantės augmenija. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 7,1 x 4,3 (32 x 24,5). P. 212 (orig. p. 208).
55. Dūkštų bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 19,4 x 6,5 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X A. W. W.“. P. 218 (orig. p. 214).
56. Paminklas Lietuvos pijorams Dūkštose. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 9,6 x 6,5 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X A. v. W. W.“, apačioje viduryje: „J. I. K.“. P. 220 (orig. p. 216).
57. Archeologiniai Kernavėlės radiniai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 10,4 x 9,1 (32 x 24,5). P. 233 (orig. p. 230).
58. Šimtamečio Kernavėlės ažuolo liekanos. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 9,2 x 6,7 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K.“. P. 234 (orig. p. 232).
59. Neris ties Kernave. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6,3 x 11,7 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K.“. P. 236 (orig. p. 233).

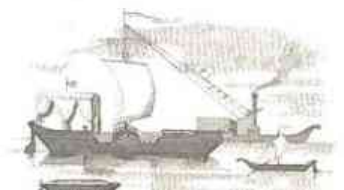
60. Šilas prie Žubiškių (?). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Stanislawo Baranowskio medžio raižinys, 14 x 7,3 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „S. B.“ Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje: „J. I. K“. P. 249 (orig. p. 246).
61. Kairysis Neries intakas Šešuva (?). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 9,7 x 15 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K“. P. 262 (orig. p. 260).
62. Senieji Kauno pastatai („Stare domy w Kownie“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 8,7 x 7,1 (32 x 24,5). P. 270 (orig. p. 268).
63. Tas pat, 7,1 x 6,7 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K“. Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje: „X. A. v. W. W.“ Ten pat (orig. p. tas pats).
64. Kauno pilies griuvėsiai. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 7,2 x 11,7 (32 x 24,5). P. 271 (orig. p. 269).
65. Tas pat, 11,5 x 8,3 (24,5 x 32). P. 272 (orig. p. 270).
66. Bernardinų Šv. Jurgio bažnyčia ir vienuolynas Kaune. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 15,5 x 11,3 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „J. I. K“. Dešiniajame kampe apačioje: „X. A. W. Werthmann. Dresden.“ P. 274 (orig. p. 272).
67. Tas pat, 14,5 x 9,9 (32 x 24,5). Kairiajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. W. Werthmann. Dresden.“ P. 275 (orig. p. 273).
68. Kauno rotušė („Ratusz w Kownie“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 14,5 x 9,7 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X A. v. W. W.“ P. 276 (orig. p. 274).
69. Kamaldulių eremo Pažaislyje vartai („Brama eremu Kamedulów w Pożajściu“). 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 9,5 x 15 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X A v W. W.“ P. 279 (orig. p. 278).
70. Pažaislio vienuolynas ir bažnyčia. 1857 metai. Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno medžio raižinys, 14,1 x 9,6 (32 x 24,5). P. 280 (orig. p. 279).
71. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* dvidešimt trečiosios dalies vinjetė. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 4,1 x 2,7 (32 x 24,5). P. 281 (orig. p. 280).
72. Konstantino Tiškevičiaus knygos *Wilija i jej brzegi* dvidešimt ketvirtosios dalies vinjetė. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Marcelino Januševičiaus piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 6,7 x 4,7 (32 x 24,5). P. 295 (orig. p. 292).
73. Neries ir Nemuno susitikimas. XIX amžiaus 6–7-asis dešimtmetis (?). Antano Zaleskio piešinys, Wilhelmo Werthmanno (?) medžio raižinys, 11,4 x 9 (32 x 24,5). Dešiniajame iliustracijos kampe apačioje įrašas: „X. A. v. W. W.“ P. 409 (orig. p. 357).

II. Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto Neries aukštupio žemėlapis (žr. šio leidinio pirmą priešlapį) iliustracijos

1. Mylimojo verkianti Veljana („Wuljana płacząca po kochanku“). Antano Zaleskio piešinys, Bronislovo Zaleskio (Bronisław Zaleski, 1820–1880) kopija, 22 x 17 (48,5 x 55).
2. Batoro akmuo Stan Krulyje („Kamień Batorego w Stańkrólu“). Artūro Bartelio *vel* Bartelso (Artur Bartels *vel* Barthels, 1818–1885) piešinys, 19 x 19 (48,5 x 55).
3. Stepono Batoro pokalbis su bajoru – būsimu Milčos dvaro savininku. Po iliustracija užrašas: „Bierz! i milcz! rzekł Stefan Batory do płaczącego ze swą rodziną szlachcica“. Artūro Bartelio piešinys, 84 x 36 (97 x 110, piešinys per du lakštus).
4. Neries pakrančių valstiečių šeima („Rodzina włościańska znad brzegów Wilij“). Artūro Bartelio piešinys, 57 x 48 (48,5 x 55).
5. Akmuo Kameno kaime („Kamień we wsi Kamień“). Artūro Bartelio piešinys, 27,5 x 28 (48,5 x 55).
6. Neries upės sielininkai („Flisowie z rzeki Wilij“). Artūro Bartelio piešinys, 59 x 22,5 (48,5 x 55).
7. Žemėlapis mastelio skalę puošiantis piešinys: valstiečių ginčas su žydu pirkliu ir jo raštininku. Ant mastelio skalės užrašas: „Podziałka w Angielskim calu 100 sążni“. Artūro Bartelio piešinys, 24 x 41 (48,5 x 55).

III. Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto
dvylikos didžiausių Nerios rėvų atlaso (žr. šio leidinio pirmą priešlapį)
ilustracijos (brėžiniai)

1. Rėva Pasisveikinimas („Rafa pierwsza Prywitalnaja“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 14 x 19 (65 x 48).
2. Rėva Plėšikė („Rafa druga Rawiaka“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 23 x 18 (65 x 48).
3. Rėva Ašmenecas („Rafa trzecia Oszmianiec“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 15 x 20 (65 x 48).
4. Rėva Šalnaitė („Rafa czwarta Szalnojdzia“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 17 x 19,5 (65 x 48).
5. Rėva Avinas („Rafa piąta Baran“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 15 x 30 (65 x 48).
6. Rėva Saidė („Rafa szósta Sojdzia“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 34 x 39 (65 x 48).
7. Rėva Druskinė („Rafa siódma Solnik“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 32 x 37 (65 x 48).
8. Rėva Zūbas („Rafa ósma Zub“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 41 x 35 (65 x 48).
9. Rėva Laukysta („Rafa dziewiąta Łaukista“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 44 x 21 (65 x 48).
10. Rėva Krivičiai („Rafa dziesiąta Krywicz“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 44 x 27 (65 x 48).
11. Rėva Raudonė („Rafa jedenasta Raudonia“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 41 x 35 (65 x 48).
12. Rėva Avinas („Rafa dwónasta Baran“). Jurgio Šantiro brėžinys ir piešinys, 31 x 24,5 (65 x 48).

АТЛАС
НАДЪ РЪКЪВЪ
 НА
ВЪЛЖИ
 ПРИБЛИЖИТЕЛНОЕ ПОКАЗАНИЕ
 ВАШЕГО ПОЛОЖЕНИЯ ПО ТВОЕ МѢСѢ И ЕГО ДИНА
 ИЛИ
 НАПРАВЛЕНІЕ НАДЪ
ВЪЛЖИ
 ИЛИ ТВОЕ ПОЛОЖЕНІЕ НАДЪ

КАПА ПЕРВАЯ
КРѢВІАНКА

КАПА ДРУГАЯ
РАВИКА

КАПА ТРЕТІЯ
ГУЗНАНКА

КАПА ЧЕТВЕРТАЯ
БЕЛЫЙ ОУСЪ

КАПА ПЯТАЯ
КАРАНА

КАПА ШЕСТАЯ
СОСНА

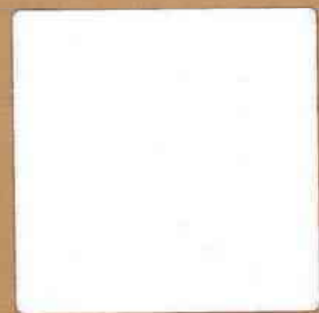
КАПА СЕДЬМАЯ
СОСНА

КАПА ВОСЬМАЯ
ЗУБ

КАПА ДВЕНАДЦАТАЯ
КАУКАСА

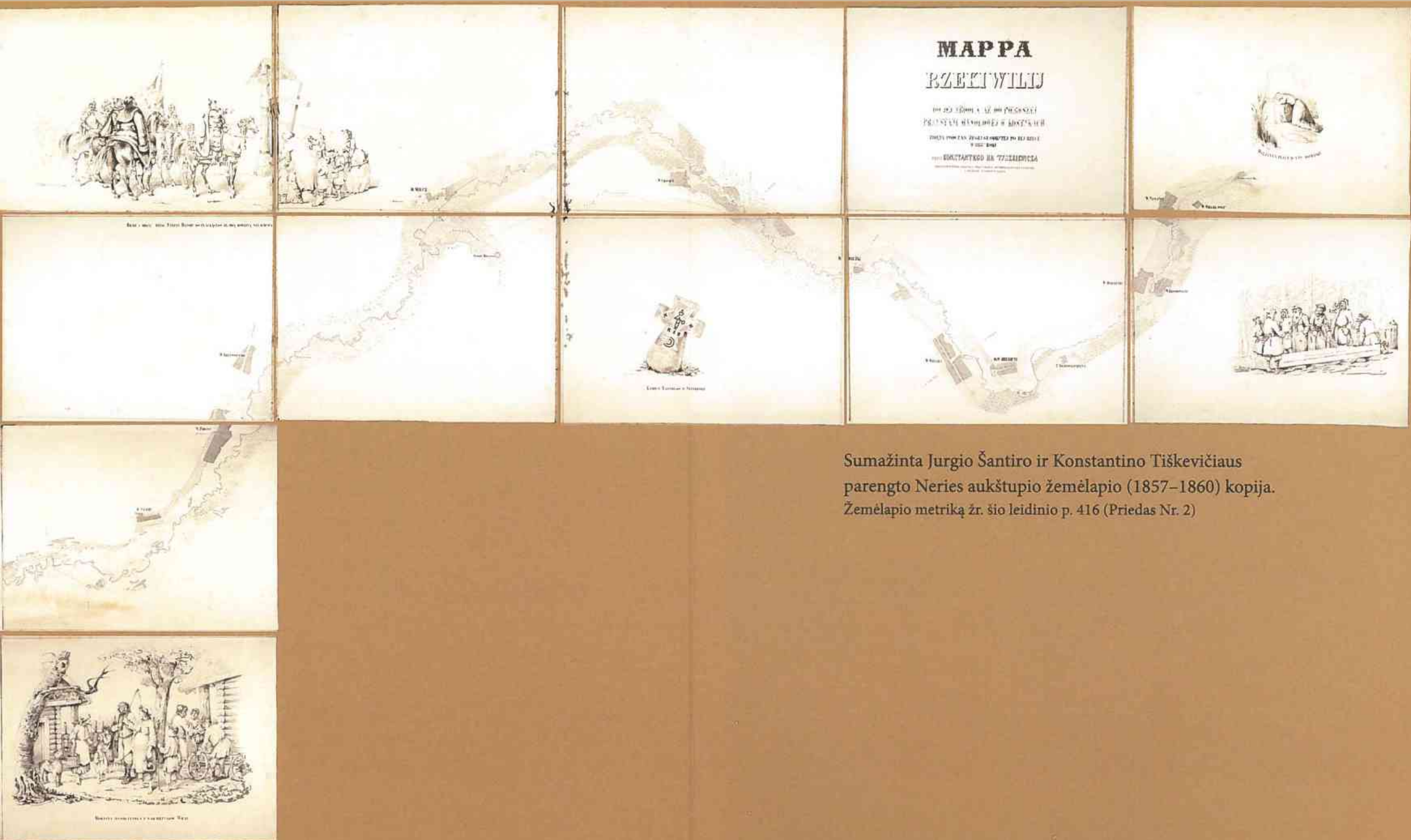
КАПА ТРИНАДЦАТАЯ
КРѢВІКА

КАПА ЧЕТНАДЦАТАЯ
КАУКАСА

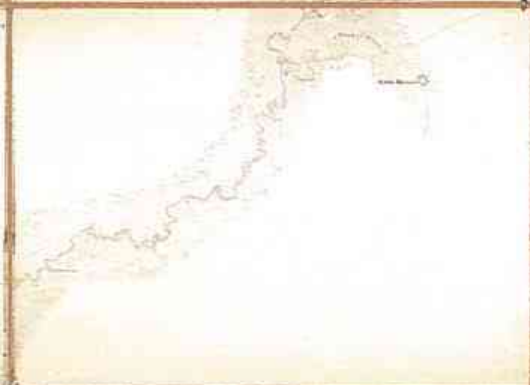
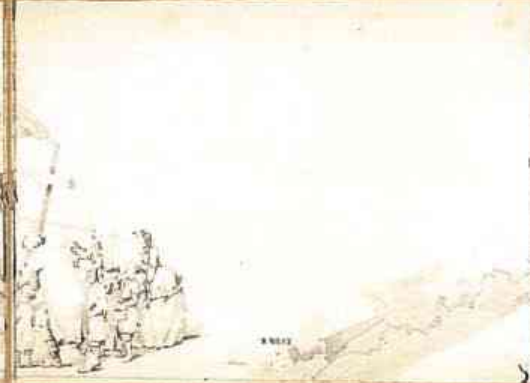

КАПА ПЯТНАДЦАТАЯ
КАРАНА

Sumažinta Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto dvylikos didžiausių Neries rėvų atlaso (1859 metai) kopija. Atlaso metriką žr. šio leidinio p. 417 (Priedas Nr. 3)

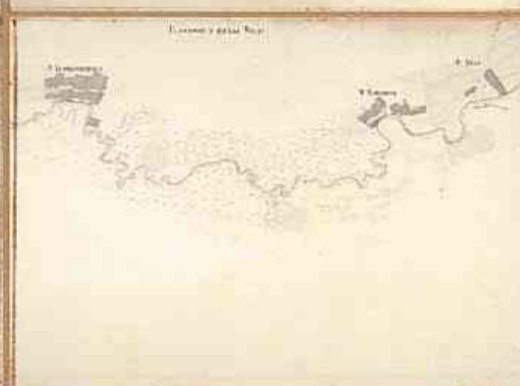
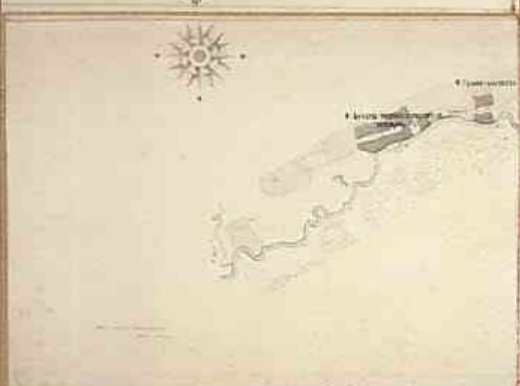
Sumažinta Jurgio Šantiro ir Konstantino Tiškevičiaus parengto Neries aukštupio žemėlapio (1857–1860) kopija. Žemėlapio metriką žr. šio leidinio p. 416 (Priedas Nr. 2)

Engraving of a person sitting on the ground.

Engraving of a group of people and a building.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Kauno apskrities archyvas

F. I-50 – Kauno civilinio gubernatoriaus kanceliarija

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas

LTR 7592 – *Neries regioninis parkas. 2002–2006 metų etnokultūros tyrimai*, duomenis surinko Ida Stankevičiūtė, [Sudervė, 2006]

Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius

Archeologinių brėžinių fondas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

F. 7 – Autografų kolekcija

F. 22 – Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių fondų likučiai

F. 31 – Biržų valdų aktai

F. 273 – Alberto Liudviko Zoštauto kolekcija

Lietuvos valstybės istorijos archyvas

F. 716 – Tiškevičiai

F. 1135 – Vilniaus mokslo bičiulių draugija

Nacionalinė biblioteka, Varšuva (Biblioteka Narodowa, Warszawa)

Rps. BN II. 7861: Ludwik Janowski. Notatki bio-biograficzne, dotyczące osób kresów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, t. 12 (T-W)

Varšuvos universiteto bibliotekos Rankraščių kabinetas (Gabinet Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)

Rps. 347: Poród udany nobilitacyjny. Wyjątek z listu Eustachego Tyszkiewicza do Zygmunta Glogera z [oku] 1872 na temat zwyczajów weselnych szlachecko-chłopskich w Mińszczyźnie (odpis), k. 19r-23r

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

F. 1 – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių rinkinys

F. 23 – Žemės planai

Lenkijos mokslų akademijos Stanisława Leszczyckio vardo Geografijos ir teritorijų vystymo instituto Centrinė geografijos ir gamtos apsaugos biblioteka, Varšuva (Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przemysłowego Zagospodarowania im Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk, Warszawa)

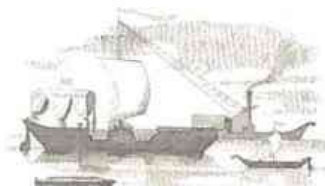
Katalog map Polski do roku 1950

Adamonis, Ričardas, *Plėšriųjų žuvų gaudymas: patirtis ir patarimai*, Kaunas: Slenksčiai, 1996.

Aftanazy, Roman, *Dzieje rezydencji na dawnymch kresach Rzeczypospolitej*, wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione, t. 11: *Województwo kijowskie oraz uzupełnienia do tomów 1–10*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo, 1997, s. 559–560.

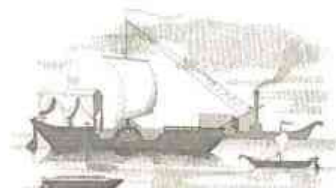
- [Akelaitis, Mikalojus], *Kwestorius po Lietuva važinedamas žmonis bemokinąs*, Wilniuja, Spaustuweja A. H. Kirkora, 1860.
- Aleksandravičius, Egidijus, Kulakauskas, Antanas, *Carų valdžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Aleksandravičius, Egidijus, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais: organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- Bairašauskaitė, Tamara, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Baliński, Michał, *Historia miasta Wilna*, t. 1–2, Wilno, drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1836–1837.
- Baliński, Michał, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835.
- Baliński, Michał, *Pamiętniki o Janie Sniadeckim, jego życiu prywatnem i publicznem, i dziełach jego*, t. 1–2, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865.
- Baliński, Michał, *Pamiętniki o królowej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta*, t. 1–2, w Warszawie: nakład i druk J[ana] Glückerberga, księgarza szkół publicznych w Królest[wie] Polskiem, 1837, 1840.
- Baliński, Michał, *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie, odbyta przez pątnika XIX wieku i wydana z rękopisu*, Warszawa, nakładem G[ustawa] Sennewalda, księgarza, 1846.
- Baliński, Michał, Lipiński, Tymoteusz, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 1–3, Warszawa, nakładem S[amuela] Orgelbranda, księgarza, 1843–1846 (t. 1 – 1843, t. 2 – 1844, t. 3 – 1846).
- Baliulis, Algirdas, „Iš Čiobiškio praeities“, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbara-vičienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2005, p. 172–176.
- Baliulis, Algirdas, „Iš Kernavės praeities“, ten pat, p. 153–172.
- Baltrušaitis, Vingaudas, Žižliauskaitė, Lina, *Kaišiadorių etnografinis žodynelis*, Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2006.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Baronas, Darius, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Studia Franciscana Lithuanica, 4)*, Vilnius: Aidai, 2010.
- B[artoszewicz], Jul[ian], „Barbara Radziwiłłówna“, *Encyklopedia powszechna*, t. 2 (Ap. – Bąk.), Warszawa: druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1860, s. 865–870.
- Bednarczuk, Leszek, „Wajdelota“, *Acta linguistica lithuanica*, t. 53, 2005, p. 1–8.
- Beresnevičius, Gintaras, *Lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius: Tyto alba, 2004.
- Beresnevičius, Gintaras, *Palemono mazgas: Palemono legendos periferinis turinys. Religinė istorinė studija*, Vilnius: Sapnų sala, 2003.
- Bernatowicz, F[eliks], *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, romans historyczny, t. 1–4, w Warszawie, drukiem A[ntoniego] Brzeziny, 1826.
- Bernatowicz, F[eliks], *Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku*, romans historyczny, t. 1–4, nowe poprawne wydanie, w Puławach, w Drukarni Bibliotecznej, 1829.
- Bernatowicz, M. [Sic!], *Pajauta, Lizdeiko duktė, arba Lietuva XIV metašimtyj*, istoriškas romanas, sulietuvino Jonas Montvila, Chicago: spauda ir lėšomis „Kataliko“, 1911.
- Bieliński, Józef, *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa: druk K[arola] Kowalewskiego, 1886.
- Bieliński, Józef, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 1–3, Kraków: Druk W[ładysława] L[udwika] Anczyca i Spółki, 1899–1900.
- [Byron, George], *Paryzina. Kalmar i Orla. Dwa poemata z dzieł Lorda Bajrona*, przekład Ignacego Szydłowskiego, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1834.
- [Bohusz, Franciszek Ksawery], *O początkach narodu i języka litewskiego*, rozprawa przez Ksawera Bohusza, Imperialnego Wileńskiego Uniwersytetu członka honorowego, Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk członka czynnego, pralata Katedry Wileńskiej, orderu Śgo Stanisława Kawalera napisana, a na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa Warszawskiego roku 1806 d[nia] 12 grudnia czytana, to iest 1808 roku wydrukowana w Warszawie, w Drukarni *Gazety Warszawskiej*, 1808.
- Borch, Michał, *Dwa słowa o Dźwinie*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.

- Braziūnienė, Alma, „*Biblioteca Sapiehana – europinės LDK kultūros veidrodis*“, *Biblioteca Sapiehana. Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys (katalogas)*, sudarė Aušra Rinkūnaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. VII–XXIV.
- [Brodziński, Kazimierz], *Dzieła Kazimierza Brodzińskiego, wydanie zupełne i pomnożone pismami dotąd drukiem nieogłoszonych*, t. 1–10, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1842–1844 (t. 1, 2, 5 – 1842, t. 3, 4, 6, 7 – 1843, t. 8, 9, 10 – 1844).
- Brodziński, Kazimierz, *Pisma rozmaite*, t. 1, w Warszawie, w Drukarni Józefa Węckiego, nakładem autora, 1830.
- Bronowski, Franciszek, „Parczewski Konstanty“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25 (2), z. 105, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, s. 209–210.
- Brzoza, Bolesław [Bolesław Raczkiewicz], „Pilokalnie litewskie i źródło nazwy *Żnicza*“, *Biblioteka Warszawska*, 1859, t. 4, s. 778–782.
Tas pats rašyns: Bolesław Brzoza, „Pilokalnie litewskie i źródło nazwy *Żnicza*“, *Wisła*, t. 6, 1892, s. 433–434.
- [Brzozowski, Karol], *Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty*, z dołączeniem do niektórych melodyj, zebrał i przełożył Karol M. Br...i, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1844.
- Buczek, Karol, „Perthées Herman Karol“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25 (4), z. 107, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, s. 638–640.
- Būčys, Žyngintas, *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia = Freemasonry in Lithuania: End of 18th – Beginning of 19th Century*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Budreika, Eduardas, *Verkių rūmai*, Vilnius: Mintis, 1982.
- Būga, K[azimieras], *Rinktiniai raštai*, t. 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961 (t. 1 – 1958, t. 2 – 1959, t. 3 – 1961).
- Butkuvienė, Anelė, *Garsios Lietuvos moterys: XIV–XX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- Caban, Wiesław, *Z Orenburga do Paryża. Bronisław Zaleski (1820–1880)*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2006.
- Charkiewicz, Walerjan, *Żyrowice – łask krynice...*, Stonim, nakładem Polskiego T-wa Krajoznawczego, oddział w Stonimie, Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha w Wilnie, 1930.
- C[hodakowski], Z[orjan] D[ołęga], „O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem“, *Ćwiczenia Naukowe*, oddz. literatury, t. 2, w Warszawie, u N[atna] Glücksberga, 1818, s. 3–27.
- Chodakowski, Z[orjan] D[ołęga], *O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem i W[awrzynca] Surowieckiego zdanie o piśmie temże, z dowaniem krótkiej wiadomości o Chodakowskim i korespondencji jego*, w Krakowie, wydanie Ant[oniego] Zyg[munta] Helcla, 1835.
- Ch[odźko], A[leksander], „Korespondencja *Gazety Warszawskiej z Wilna*“, *Gazeta Warszawska*, 1857, nr 224 (16 (28) sierpnia).
- Chodźko, Aleksander, *Poezje*, S[ank]t Petersburg, nakładem autora, drukiem Karola Kraja, 1829.
- C[hodźko], D[ominik Cezary], „Chodakowski (Zoryan Dołęga)“, *Encyklopedia powszechna. Zbiór wiadomości najpotrzebniejszych dla wszystkich stanów*, t. 4 (C–Czyż), Wilno i Warszawa, nakładem Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Cesarskiej Wileńskiej Akademii Med[yko]-Chirurg[icznej] i szkół Białoruskiego Naukowego Wydziału, i Aug[usta] Emm[anuela] Glücksberga, księgarza, 1839, s. 270–272.
- [Chodźko, Dominik Cezary], „Listy Chodakowskiego do jednego z krewnych pisane (z autentyku udzielone)“, *Athenaeum*, 1842, t. 1, s. 227–230.
- [Chodźko, Dominik Cezary], „Listy Zorjana Chodakowskiego“, *Athenaeum*, 1842, t. 4, s. 203–218.
- Chodźko, Dominik C[ezary], „Wzmianka o życiu i pismach Adama Czarnockiego“, *Teka Wileńska*, t. 2, 1857, s. 277–303.
- [Chodźko, Dominik Cezary], *Wzmianka o życiu i pismach Kazimierza Brodzińskiego, którą z zebranych w jedno wspomnień skreślił Dominik Cezary Chodźko*, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, księgarza i typografa szkół Białor[uskiego] Nauk[owego] Okr[ęgu], 1845.
- Chodźko, Ignacy, „Brzegi Wilii“, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 2, t. 1–3, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.
- Chodźko, Ignacy, *Pamiętniki kwestarza*, Ignacy Chodźko, *Obrazy litewskie*, ser. 3, t. 1–3, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1843–1845 (t. 1 – 1843, t. 2 – 1844, t. 3 – 1845).

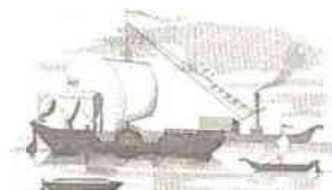

- Choiseul-Gouffier, Sophie de, *Barbe Radziwiłł: roman historique*, vol. 1–2, Paris: Le Normant, 1820.
- Chr. Ign., „Rzut oka na poezję ludu biało-ruskiego“, *Rubon*, t. 5, 1845, s. 35–82.
- Czacki, Tadeusz, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1–2, w Warszawie, w Drukarni J. C. G. Ragocznego, 1800–1801.
- [Czczot, Jan], *Piosnki wieśniacze znad Niemna*, cz. 1–2, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1837.
- [Czczot, Jan], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1839.
- [Czczot, Jan], *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- [Czczot, Jan], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846.
- [Czczot, Jan], *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1844.
- [Czczot, Jan], *Pieśni ziemianina, przez Tłómacza Piosnek wieśniaczych z nad Niemna i Dźwiny*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846.
- Čerka, Jonas, „Laivė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 11 (Kremacija–Lenzo), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 461.
- Derwojed, Janusz, „Baranowski Stanisław“, *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 1 (A–C), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971, s. 85–86.
- Dybowski, Tomasz, *Gospodarstwo postępowe w Litwie*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Minscensi*, in *Annum Domini MDCCCXXXIV* [1834], Minsci: Typis J. Stefanowicz, 1833.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensi seu Samogitiensi*, in *Annum Domini MDCCCLV* [1855], Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1854.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi*, in *Annum Domini MDCCCLVII* [1857], Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1856.
- Dyrmont, Józef, *Klucz gospodarstwa rolniczo-praktycznego, czyli Środki do podniesienia intrat i wartości dóbr ziemskich, zastosowane do klimatu prowincji litewskich*, Kowno, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, Typografa, 1847.
- Dyrmont, Józef, *Krótki rys gospodarstwa rolniczo-praktycznego podług zwyczajów i klimatu prowincji zachodnich, z wyjaśnieniem łatwego przejścia do systematu płodozmiennego za pomocą wiosennego usiewu ugorów, z wykazem czystych zysków, wynikających z szczegółowej uprawy i urządzenia lnu przez moczenie towarowym zwanego, oraz z dodaniem prawideł i wzorów prowadzenia rachunkowości gospodarskiej na sposób buchalterji kupieckiej*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850.
- Dmochowski, Franciszek Ksawery, *Pisma rozmaite, cz. 1–2*, w Warszawie, w Drukarni Natana Glücksberga, 1826.
- „Dnia 11 b[ylego] m[iesiąca] lutego...“, *Виленский вестник*, 1861, № 14 (14 февраля), s. 122–123.
- Dogiel, Mathias, *Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, t. 5, Vilna: Typographia Regia et Reipublicae Collegii C. C. R. R. Scholarum Piarum, 1759.
- Dolinskas, Vydas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius: Vaga, 2003.
- Drėma, Vladas, *Dingęs Vilnius = Lost Vilnius = Изчезнувший Вильнюс*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Drėma, Vladas, *Kanutas Ruseckas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.
- Drėma, Vladas, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.
- Dubonis, Artūras, „Rivijaus kronikos byla“, *Lituanistica*, 1997, Nr. 4(32), p. 3–12.
- Dunin-Marcinkiewicz, Wincenty, *Ciekawys? Przeczytaj! Trzy powiastki i wierszyk ulotny*, Mińsk, drukiem Jokiela Dworzeca, 1856.
- Dunin-Marcinkiewicz, Wincenty, *Dudarz białoruski, czyli Wszystkiego potrosze*, Mińsk, nakładem i drukiem J[okiela] Dworzeca, 1857.

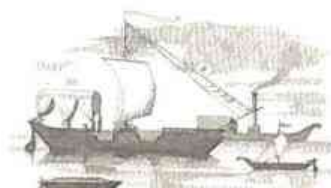
- Dunin-Marcinkiewicz, Wincenty, *Hapon, powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia, w języku białoruskiego ludu napisana*, Mińsk, nakładem księgarzy mińskich Braci Bejlinów, drukiem Jokiela Dworca, 1855.
- Dunin-Marcinkiewicz, Wincenty, *Sielanka*, opera we dwóch aktach, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846.
- Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka: malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, opracował Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2005.
- „Erydan”, *Encyklopedyja powszechna*: t. 8 (Eck. – Flem.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, 1861, s. 395 [rašinio autorius nenurodytas].
- Feliński, Alojzy, *Barbara Radziwiłłówna*, tragedia w 5 aktach, 1822 [leidimo vieta nenurodyta].
- Feliński, Alojzy, *Barbara Radziwiłłówna*, tragedia w 5 aktach, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Sanok: nakład i druk Karola Pollaka, 1855.
- Flatt, Oskar, *Brzegi Wisły od Warszawy do Ciechocinka*, z dopełniającym poglądem na przestrzeń od Torunia do Gdańska (przewodnik żeglugi parowej), z sześcioma widokami i dwiema mappami, Warszawa, w Drukarni *Gazety Codziennej*, 1854.
- Gailiūsis, Brunonas, Jablonskis, Jonas, Kovalenkoviėnė, Milda, *Lietuvos upės: hidrografija ir nuotėkis*, Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 2001.
- Gajewski, Mirosław, *Historie z okolic Wilna*, Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2007.
- Gajewski, Mirosław, *Nasze podwileńskie ojczyzny*, Wilno: Wydawnictwo Czas, 2002.
- Gasiūnas, Vladas, *XIX amžiaus grafika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Giedraitis, Liudvikas, „Žodžiai nuo Neries”, *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 9–15.
- Giller, Agadon, „Listy z Syberji: Kiachta–Majmaczyn”, *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 4, s. 623–638.
- Gloger, Zygmunt, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 4, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1972.
- [Golański], Filip Neryusz, „Słownik języka polskiego, przez M. Samuela Bogumila Linde i t. d”, *Dziennik Wilenski*, 1815, t. 2, s. 287–318, 526–573.
- Gołębiowski, Łukasz, *Lud polski, jego zwyczaje, zabobony*, w Warszawie, w Drukarni A[ntoniego] Gałęzowskiego i Spółki, 1830.
- [Gorecki, Antoni], *Kłosek polski, czyli Nowy tomik poezji Antoniego Goreckiego, z dodatkiem uwag tegoż nad doktryną dziś Pa- pieża, względem Polski*, Paryż, w Księgarni Sławiańskiej, 1843.
- [Gorecki, Antoni], *Nowy zbiorek wierszy, które napisał Antoni Gorecki*, Paryż, w Drukarni L[ouis Francois] Martinet, 1858.
- Gorecki, Antoni, *Poezije litwina*, wydanie Aleksandra Jełowickiego, Paryż, w Drukarni P. Baudouin, 1834.
- Grabijolai*, Kaunas: Lututė, 2005.
- Griškaitė, Reda, „Adomas Mickevičius – Teodoras Narbutas. Trys sąlyčio taškai”, *Metai*, 1999, Nr. 3, p. 109–128; Nr. 4, p. 102–116.
- Griškaitė, Reda, „Domininkas Cezarijus Chodzka – Simono Daukanto kolega”, *Archivum Lithuanicum*, t. 5, 2003, p. 263–296.
- Griškaitė, Reda, „Jonas Čečiota (1796–1847) = Jan Czeczot (1796–1847)”, Jonas Čečiota, *Giesmelės apie senovės lietuvius iki 1434 metų = Jan Czeczot, Śpiewki o dawnych litwinach do roku 1434*, iš lenkų kalbos vertė Regina Koženiauskienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 206–282.
- Griškaitė, Reda, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, Vilnius: Žara, 2009.
- Griškaitė, Reda, *Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas, 2005.
- Griškaitė, Reda, „Mineralinis miestelis“ arba Kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje = „Минеральное местечко“ или Начало курортной культуры в Лутве = „Mineralne miasteczko“ albo Początek kultury uzdrowiskowej na Litwie, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
- Griškaitė, Reda, „Nemunas kaip XIX amžiaus Lietuvos istoriografijos objektas“, *Metmenys*, 2000, Nr. 78, p. 72–106.
- Grižienė, G., Jablonskis J[onas], Januševičius S., Jurgelevičienė I., Jurgelėnaitė A., Juškienė A., Kriaučiūnas R., „Neries hidrografija“, *Energetika*, 1993, Nr. 1, p. 20–41.
- Gudelis, Vytautas, *Lietuvos pajūrio vėjų marinistikos įvardai*, Vilnius: Utenos indra, 2006.
- Gudmantas, Kęstutis, „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios lietuvių vardo etimologijos“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 245–268.
- Gulbinskas, A[lbina], Puronas, V[ytautas], Ragevičius V., Jurginienė S., Tamošaitienė V., *Transporto raida Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1983.

- [Hanka, Václav], *Hankovy písně*, s polským, a tři ruské s českým překladem, w Praze, nákladem spisovatelovým, 1851.
- [Hanka, Václav], *Krakowiáky, aneb Písně národní polské, s připogeným původním textem od V. H.*, Praha: Ender, 1835.
- [Hanka, Václav], *Krakoviáky: polské národní zpěvy, původně i v českém překladu Václav Hanka*, Praha: nakl. překl., 1851.
- Haustein, Benjamin Friedrich, *Geschichte des Ursprungs und Fortgangs der deutschen Litteratur bis auf die neuesten Zeiten, nebst Auszügen aus den Werken der besten deutschen Dichter und Prosaisten*, Wilna: Gedruckt auf Kosten des Herausgebers bey B[erko] Neumann, 1819.
- Hlebowicz, A[ntoni] B[olesław], „Krótki rys życia Witołda, wielkiego książęcia litewskiego“, *Dziennik Wileński*, 1821, t. 1, nr 4, s. 377–404; t. 2, nr 5, s. 43–71; nr 6, s. 160–193; nr 7, s. 258–266.
- Hlebowicz, Antoni Bolesław, *Krótki rys życia Witołda, w[ielkiego] x[iążęcia] litewskiego*, w Wilnie, w Drukarni A[ntoniego] Marcinowskiego, 1821.
- Hüttner, Karol Józef de, „Śpiewy ludu“, *Pielgrzym Lwowski, czyli Podług nadpoziomu lwowskiego ułożony Kalendarz na rok po narodzeniu Chrystusa Pana 1822 (liczący 365 dni)*, który wraz zawiera literackie, ekonomiczne i ku zabawie służące przedmioty dla płci obojej i każdego stanu, iakoteż w gospodarstwie domowem i zatrudnieniach codziennych pożyteczne wiadomości, we Lwowie, nakładem i drukiem Józefa Pillera, [1821], s. 86–95.
- Ilgiewicz, Henryka, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005.
- Izopolski, Erazm, „Badania podań ludu. Pamiątki Ukrainy“, *Athenaeum*, 1843, t. 1, s. 19–30; t. 3, s. 47–68; t. 4, s. 65–83; t. 5, s. 61–75.
- Izopolski, Erazm, „Dumy, pieśni i skazki ludu ukraińskiego“, *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 2, s. 73–92.
- Izopolski, Erazm, „Pamiątki Ukrainy. Pieśni historyczne“, *Athenaeum*, 1845, t. 3, s. 105–110.
- Izopolski, Erazm, „Śpiewy historyczne Ukrainy“, *Athenaeum*, 1844, t. 1, s. 142–160; t. 2, s. 72–85; t. 4, s. 55–76; t. 5, s. 20–31; t. 6, s. 43–56.
- Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno: Drukarnia A[ntoniego] Marcinowskiego, 1856.
- Jan ze Śliwina [Adam Honory Kirkor], „Wycieczka archeologiczna po gubernii wileńskiej“, *Biblioteka Warszawska*, 1855, t. 4, s. 237–257.
- Jankauskas, Vidmantas, „Generolas Juozapas Antanas Kosakovskis ir jo rinkiniai“, *Menotyra*, 1998, Nr. 1, p. 15–22.
- Jarozewicz, Józef, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów dawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1: *Litwa pogańska*, cz. 2: *Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej*, cz. 3: *Dalszy ciąg uwag nad Litwą w pierwszych trzech wiekach od wprowadzenia chrześcijańskiej wiary*, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[anesa] Romma, 1844–1845 (cz. 1, 2 – 1844, cz. 3 – 1845).
- Jarozewicz, J[ózef], „Zarysy z czasów pogańskich Litwy“, *Pismo Zbiórowe Wileńskie*, 1859, s. 83–117.
- Jasas, Rimantas, „Žodynelis“, *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų akademija, 2001, p. 867–886.
- Jogėla, Vytautas, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1844 metais: organizacija ir veikla, Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 14, Vilnius: Eugrimas, 1997.
- Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai = *Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) and His Publications*, parodos katalogas / Exhibition Catalogue, katalogo sudarytojas ir straipsnio autorius Vladas Gasiūnas, atsakingas redaktorius Romualdas Budrys, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996.
- Jonavos krašto žmonės*, sudarė Regina Lukoševičienė, Nijolė Šaparavičienė, Jonava: Linotipas, 2000.
- [Jordan, Wilhelm], *Litthausische Volkslieder und Sagen bearbeitet von Wilhelm Jordan*, Berlin: Springer, 1843.
- [Jucewicz, Ludwik Adam] Ludwik z Pokiewia, *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów skreślona*, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, w Drukarni M[anesa] Romma, 1846.
- [Jucewicz, Ludwik Adam], *Pieśni litewskie przekładania Ludwika z Pokiewia*, Wilno, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, Typografa, 1844.
- Jučas, Mečislovas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Jundziĥ, B[onifacy] S[tanisław], *Opisanie roślin litewskich według układu Linneusza*, w Wilnie, u Józefa Zawadzkiego, w Drukarni Akademickiej, 1811.
- Jundziĥ, B[onifacy] S[tanisław], *Zoologia krótko zebrana*, cz. 3: *Płazy i ryby*, w Wilnie, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1807.

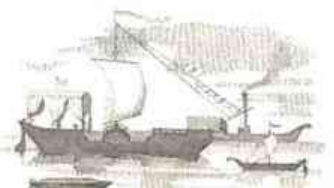
- Jurginis, Juozas, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius: Vaga, 1971.
- Jurkiewicz, Jan, „Albertas Vijųkas Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas“, *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 3–4, p. 105–115.
- Jurkštas, Jonas, *Vilniaus vietovardžiai*, Vilnius: Mokslas, 1985.
- Juszyński, Michał Hieronim, *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 1–2, w Krakowie, w Drukarni Józefa Mateckiego, 1820.
- Kaladžinskaitė, Auksė, „Svetimšaliai dailininkai XVIII a. Vilniuje“, *Menotyra*, 2004, Nr. 2 (35), p. 7–13.
- Kalinka, Walerjan, *Żywot Tadeusza Tyszkiewicza*, Poznań, w Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1853.
- Kalnius, Petras, „Neries vidurupio lietuviai nuo K. Tiškevičiaus ekspedicijos iki mūsų dienų“, *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 16–19.
- Karłowicz, Jan, „O języku litewskim“, *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności*, t. 2, 1875, s. 135–376.
- Karłowicz, Jan, *Słownik gwar polskich*, t. 2 (F do K), Kraków, nakładem Akademii Umiejętności, drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego, 1901.
- Karłowicz, Jan, *Słownik gwar polskich*, t. 3 (L do O), Kraków, nakładem Akademii Umiejętności, drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego, 1903.
- Karosas, Gintaras, *Liubavas [skyrius Liubavo dvaro istorija ir asmenybės parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą]*, Vilnius: Europos parkas, 2010.
- Karpiński, Franciszek, *Pieśni nabożne*, podług ostatniego dzieł tego pisarza wydania, w Wilnie, nakładem Towarzystwa Typograficznego, w Drukarni Antoniego Marcinowskiego, 1819.
- Kaunas, Domas, *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Kernavė, redakcinė kolegija: Vacys Milius, Antanas Stravinskas, Antanas Tyla, Norbertas Vėlius, Aloyzas Vidugiris, Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Vaga, 1972.
- Keršytė, Nastazija, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.
- Kiauleikytė, Laima, „XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra“, *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 22–32.
- Kiauleikytė, Laima, *XVIII a. II pusė – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.
- Kiaupa, Zigmantas, Radzevičius, Audrius, „Juozapo Macianskio Kauno miestas – pirmoji Kauno miesto istorinė-statistinė apybraiža“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, p. 183–186.
- Kiaupa, Zigmantas, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Vilnius: Versus aureus, 2010.
- „Kiernów“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wydany pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, t. 4, Warszawa, nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Druk „Wiek”, 1883, s. 46–47.
- Kilkus, Kęstutis, *Lietuvos vandenų geografija*, Vilnius: Apyaušris, 1998.
- [Kirkor, Adam Honory], „Julijan Albin Moszyński, rzecz, czytana na posiedzeniu Wileńskiej Archeologicznej Komisji, dnia 11 października 1857 r[oku], przez rzeczywistego członka A[dama] H[onorego] Kirkora“, *Teka Wileńska*, t. 2, 1857, s. 304–316. Taip pat žr. šio straipsnio atspaudą: Kirkor, Adam Honory, *Wspomnienie o Juljanie-Albinie Moszyńskim*, Wilno, drukiem Teofila Glücksberga, 1857.
- [Kirkor, Adam Honory?], „Roczne posiedzenie Kommissji Archeologicznej Wileńskiej“, *Виленский вестник*, 1860, № 5 (15 января), s. 37–38; № 6 (19 января), s. 47–48 [rašinio autorius nenurodytas].
- Klajumienė, Dalia, „Popierinių armušalų gamybos ištakos ir raida Vakarų Europoje bei jų naudojimas Lietuvos XVII–XX a. pradžios interjeruose“, *Kultūros paminklai*, t. 15, 2010, p. 102–128.
- K[olberg], O[skar], „Pieśń ludu“, *Encyklopedia powszechna*, t. 20 (Optymaci – Polk.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1865, s. 678–684.
- [Kołątąta, Hugo], „List H[ugona] K[ołątąta]a, do T[Si]c! Korektūros klaida, turėtų būti: „J“, t. y. „Jana“. – R. G.] M[aya] z Ołomuńca dnia 15. Lipca 1802 pisany“, *Pamiętnik Warszawski*, 1810, nr 4 (30 kwietnia), s. 27–42.

- K[olupaila], S[teponas], „Ilija“, *Lietuvių enciklopedija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, s. 407.
- Kolupaila, Steponas, „Kelios mintys apie Nerį – Viliją“, *Aidai*, 1959, Nr. 10, p. 448–451.
- Kolupaila, Steponas, „Lietuvos upių monografijos“, *Židinys*, 1931, Nr. 7 (79), liepos mėn., p. 20–29; 1932, Nr. 8–9 (92–93), rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 131–145.
- Kolupaila, S[teponas], *Mūsų vandens keliai*, antra laida, Kaunas: *Skautų aid*o leidinys, 1938.
- Kolupaila, S[teponas], „Narutis ir Neris“, *Kosmos*, 1940, sausis–kovas, p. 49–64.
- Kolupaila, Steponas, „Narutis – Vilnius – Kaunas 1939 m[etais]. Medžiaga monografijai apie Nerį“, *Aidai*, 1957, gruodžio mėn. (Nr. 10), p. 461–469.
- Kolupaila, Steponas, „Neriai tirti ekspedicija prieš 75 metus“, *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 42 (94), p. 900–901.
- Kolupaila, Steponas, „Seniausioji knyga apie Nemuną (400 amžių sukaktis)“, *400 metų pirmajai Nemuno poemai: A. Schroeterio 1553 metų „De Fluvio Memela Lithuaniae“*, Chicago: Akademiniis Skautų Sąjūdis, 1952, p. 9–20.
- [Kollár, Ján], *Narodnie zpiewanky, čili Pjsně světské Slowáku w Uhrách yak pospolitěko lidu tak i vyššjch stawu*, sebrané od mnohých, w počádek uwedené, wyswětlenjimi opatrěne a wydane od Jána Kollára, d. 1–2, w Budjně, w Kral. Universickej Tiskárne, 1834–1835.
- [Konopko, Józef], *Pieśni ludu krakowskiego*, zebrał J[ózef] K[onopko], z rysinami i muzyką, w Krakowie, nakładem Józefa Czecha, 1840.
- [Korytko, Emil], *Šlovėnške pėsmi krajniskiga naróda*, nabrał Emil Koritko, v Ljubljani, natifnil jih je, in na prodaj jih ima Joshef Blasnik, sv. 1–5, 1839–1844 (sv. 1 – 1839, sv. 2 – 1840, sv. 3 – 1841, sv. 4 – 1841, sv. 5 – 1844).
- Korotyński, W[incenty], „Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz“, *Dziennik Literacki*, 1868, nr 40 (6 października), s. 641–642; nr 41 (13 października), s. 655–657; nr 42 (20 października), s. 674–675.
- Korotyński, W[incenty], „Konstanty hr[abia] Tyszkiewicz“, *Tygodnik Ilustrowany*, 1868, nr 51 (9 grudnia).
- Korwin-Milewski, Hipolit, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Poznań: Jan Jachowski, 1930.
- Kościałkowski, Stanisław, *Antoni Tyzenhauz*, t. 1–2, Londyn: Wydawnictwo Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Londynie, 1970–1971.
- Koženiauskiėnė, Regina, „Teofilis Lenartovičius Lietuvai“, *Metai*, 1992, Nr. 7–8, p. 155–162.
- Krasinskis, Adomas Stanislovas, „Iš „Atsiminimų“, *Metai*, 2011, Nr. 4, p. 121–126.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Anafielas. Pieśni z podań Litwy*, pieśń druga: *Mindows*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], „Borysów“, *Athenaeum*, 1848, t. 2, s. 24–59.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], „Dainos. Pieśni litewskie“, *Athenaeum*, 1844, t. 2, s. 137–201.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], „Listy ze wsi. III: Antoni Zaleski“, *Tygodnik Petersburski*, 1849, nr 29, s. 181–182.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Litwa. Starożytnie dzieje: ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, t. 2: *Historia od początku XIII wieku do roku 1386*, Warszawa, w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847, 1850.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Litwa za Witolda. Opowiadanie historyczne*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850.
- [Kraszewski, Józef Ignacy] Bolesławita B., *Rachunki z roku 1868*, rok trzeci, Poznań, nakładem Jana Konst[antego] Żupańskiego, 1869.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Sztuka u słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej*, Wilno, nakładem i drukiem A[dam]a H[onorego] Kirkora, 1860.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1, w Wilnie, w Drukarni S[amu]iła Blumowicza, 1838.
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–4, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840–1842 (t. 1, 2 – 1840, t. 3 – 1841, t. 4 – 1842).
- Kraszewski, J[ózef] I[gnacy], *Witolorauða. Pieśń z podań Litwy*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- Krikščioniškiosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Kronika litewska, Pomniki do dziejów litewskich, pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p. Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych*

- zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych, zebrane przez Teodora Narbutta, Wilno, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza Typografa, 1846.
- Kubacki, Waclaw, *Twórczość Feliksa Bernatowicza (Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Prace Komisji Historyczno-literackiej, nr 12)*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1964.
- Kuchovičius, Zbignevas, *Barbora Radvilaitė, iš lenkų kalbos vertė Romualdas Petraitis*, Vilnius: Mintis, 1991.
- Kudaba, Česlovas, *Nerimi*, Vilnius: Mintis, 1985.
- Kulikauskas, Pranas, Zabiela, Gintautas, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedis, 1999.
- Kultūros paminklų enciklopedija: Rytų Lietuva*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
- Kuzmickas, Algis, Zalepūgienė, Aušra, „Liubavo dvaras ir aplinka“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2010, p. 241–247.
- Laukaitytė, Regina, *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.
- Lelewel, Joachim, *Badania starożytności we względzie geografji*, w Wilnie i Warszawie, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1818.
- Lelewel, Joachim, *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandkie [...]*, t. 1–2, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, typografa Imperatorskiego Uniwersytetu, 1823, 1826.
- Lelewel, Joachim, *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1855 (antroji laida – ten pat, 1857).
- Lelewel, J[oachim], *Rzut oka na dawność litewskich narodów i związki ich z herulami*, w Wilnie: drukował nakładem autora Józef Zawadzki, 1808.
- Lenartowicz, Teofil, *Zachwycenie i błogosławiona*, z ilustracjami Antoniego Zaleskiego, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1861.
- Ł[epkowski], J[ózef], Dr. „Brzegi Wilii przez K[onstantego] Tyszkiewiczza. Drezno. Druk J[ózefa] I[gnacego] Kraszewskiego“, *Przegląd Literacki*, 1871, dnia 2 lutego, s. 315.
- Levandauskas, Vytautas, *Architektas Karolis Podčasinskis (Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 4)*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1994.
- [Libelt, Karol], „O miłości ojczyzny“, *Pisma polityczne*, oddz. 1, Poznań, w Księgarni N[apoleona] Kamińskiego i Spółki, 1849.
- Lietuva 1009–2009*, sudarytojai Adomas Butrimas, Rūta Janonienė, Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos*, sudarė Marija Razmukaitė, Aistė Pangonytė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- Lietuvių etnografijos bruožai = Очерки литовской этнографии*, redagavo A[ngelė] Vyšniauskaitė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 3 (G–H), Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 7 (L – Mėlti), Vilnius: Mintis, 1966.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 9 (P – Pirktuvės), Vilnius: Mintis, 1973.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 10 (Pirm – Pūžuoti), Vilnius: Mokslas, 1976.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 12 (S – Slėpūnas), Vilnius: Mokslas, 1981.
- Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Lietuvių mitologija*, parengė Norbertas Vėlius, t. 1–3, Vilnius: Mintis, 1995–2004 (t. 1 – 1995, t. 2. – 1997, t. 3 –2004).
- Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- Lietuvos archeologijos bibliografija (1782–1998)*, sudarė Adolfas Tautavičius, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2000.

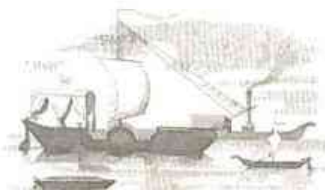
- Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, redaktorių kolegijos pirmininkė Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: Nuo XIX a. II-jo dešimtmečio iki 1918 m., mokslo redaktorė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, Vilnius: Savastis, 2000.
- Lietuvos metraštis (Bychovco kronika)*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971.
- Lietuvos TSR mokslų akademijos centrinės bibliotekos atlasų ir žemėlapių katalogas*, sudarė Konstancija Čepienė, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos centrinė biblioteka, 1969.
- Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, sudarė B[ronys] Savukynas, A[leksandras] Vanagas, V[ytautas] Vitkauskas, K[lementina] Vosylytė, I[rena] Ermanytė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- Linde, Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, w Warszawie, w Drukarni xx. Pijarów, 1807–1814 (t. 1 – 1807, t. 2 – 1808, t. 3 – 1809, t. 4 – 1811, t. 5 – 1812, t. 6 – 1814).
- Linde, Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, wydanie drugie, poprawne i pomnożone, staraniem i nakładem Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, t. 1–6, Lwów, w Drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854–1860 (t. 1 – 1854, t. 2 – 1855, t. 3 – 1857, t. 4 – 1858, t. 5 – 1859, t. 6 – 1860).
- [Lipnicki, Augustyn], *Akt konsekracji kościoła niemencyńskiego, dokonany przez JW. biskupa wileńskiego Wacława Żylińskiego w dzień narodzenia N. Marji Panny 8 września roku 1855, z dołączonym opisem i wyjaśnieniem całego obrzędu, ułożony X[siądz] A[ugustyn] L[ipnicki]*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856.
- „Listy o gospodarstwie. [List] 1“, *Teka Wileńska*, t. 5, 1858, s. 343–376; „Listy o gospodarstwie. [List] 2: O uprawie buraków i cukrowarstwie“, ten pat, t. 6, 1858, p. 254–274 [rašinių autorius nenurodytas].
- Litwo, nasza matko miła...: antologia literatury o Litwie = Litwo, nasza matko miła...: literatūros antologija lenkų kalba*, sudarė Regina Koženiauskienė, Maria Niedźwiecka, Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.
- Liubavas. Liubavo dvaro istorija = Liubavas Manor History*, leidinys parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą, Vilnius: Žara, 2010.
- Lorentz, Stanisław, *Wycieczki po województwie wileńskiem*, Wilno, nakładem Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1932.
- [Łoziński, Józef], *Ruskoje wesile*, opisanoje czerez J[ózefa] Łozińskoho, w Peremysły, w Typografii Władycznój gr. kat., 1835.
- Luchtanas, Aleksas, Vėlius, Gintautas, „Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija“, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2005, p. 43–51.
- Luchtanas, Aleksiejus, „Kernavė – litewska Troja“, *Kernavė – litewska Troja. Katalog wystawy ze zbiorów Państwowego Muzeum Rezerwatu Archeologii i Historii w Kernawé, Litwa*, Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2002, s. 11–33.
- Łukaszewicz, Józef, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 1–2, Poznań, w Drukarni Orędownika na Garbarach № 45, 1842–1843.
- Lukšaitė, Ingė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje* (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis), Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Macianskis, Juozapas, „Kauno miestas“, vertė Audrius Radzevičius, *Kauno istorijos metraštis*, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, p. 187–198.
- Maciūnas, Vincas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje: susidomėjimas lietuvių kalba, istorija, tautotyra. Disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti*, Kaunas: Varpas, 1939 (fotografuotas, taisytas leidinys: Vilnius: Petro ofsetas, 1997).
- Makowiecka, Zofia, „Łwowicz Cyriak“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22 (3), z. 94, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, s. 169.
- Małachowski-Łempicki, Stanisław, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1776–1822). Dzieje i materiały*, Wilno: Drukarnia „Zorza“, 1930.
- Malczewski, Antoni, *Maria. Powieść ukraińska*, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1867.
- Marsigli, Louis Ferd[inand], *Description du Danube: depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au confluent de la rivière Jantra dans Bulgarie: Contentant des observations Géographiques, Astronomiques, Hydrographiques, Historiques et*

- Physiques*, par Mr. le Comte Louis Ferd[inand] de Marsigli, membre de la société Royale de Londres et des Académies de Paris et de Montapellier, traduit du Latin, La Haye, chez Jean Swart, 1744.
- Maślanka, Julian, „Korytko Emil”, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, z. 1–4, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968–1969, s. 145–146.
- [Matejko, Franciszek Ksawery] Edward Brzetysław, „Narodowe pieśni serbskie”, *Biblioteka Warszawska*, 1857, t. 2, s. 372–427.
- Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej zależnych*, zebrał I. G., Kraków: Druk W[ładysława] L[udwika] Anczyca i Spółki, 1905.
- Mickevičius, Adomas, *Laiškai – Esė – Proza*, sudarė Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
- Mickevičius, Adomas, *Lyrika, baladės, poemos*, Vilnius: Vaga, 1975.
- Mickiewicz, Adam, *Konrad Wallenrod*, powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich, Petersburg, drukiem Karola Kraja, 1828.
- [Mickiewicz, Adam], *Pan Tadeusz, dwanádcać szlachéckich bylić*, napisáu Adám Mickiewicz, piarawiarnúu na białarúskuju hawórku Wincenty Dúnin-Marcinkiewicz, Wilno, w Drukarni A[liberta] Syrkina, 1859.
- Mickiewicz, Adam, *Pani Twardowska*, z ilustracjami A[ntoniego] Zaleskiego, wykonanemi na miedzi przez S[tanisława] Łukomskiego, Poznań, nakładem Jana Konstantego Żupańskiego, 1863.
- [Mickiewicz, Adam], *Pisma Adama Mickiewicza*, wydanie nowe, znacznie powiększone, Warszawa, nakładem S[amuela] H[enryka] Merzbacha, 1858, t. 1–8.
- [Mickiewicz, Adam], *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 1–2, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1822–1823.
- Mickiewicz, Adam, „Świtezianka. Ballada”, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 1, s. 348–355.
- Mickūnaitė, Giedrė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
- Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966.
- Miłosz, Czesław, *Lenkų literatūros istorija*, iš anglų kalbos vertė Kornelijus Platelis, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Misius, Kazys, Šinkūnas, Romualdas, *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius: Pradai, 1993.
- Moravskis, Stanislovas, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrelio gavenda*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Morawski, Stanisław, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, wydali Adam Czartkowski i Henryk Mościcki, w Warszawie: Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska, 1924.
- Morawski, Stanisław, „Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika”, *Teka Wileńska*, t. 4, 1858, s. 51–85; t. 5, 1858, s. 81–119; t. 6, 1858, s. 49–88.
- [Moszyński, Julian], *Pierwsze zasady sztuki położniczej, które do potrzeb początkujących w tej umiejętności kobiet zastosował, a dla łatwiejszej nauki przez pytania i odpowiedzi ułożył Julian Albin Moszyński*, z 9 tablicami figur na miedzi rytych, Wilno, nakładem Księgarni Rubena Rafałowicza, 1855.
- Moszyński, Julian, *Podróż do Prus, Saksonii i Czech odbyta w roku 1838–1839*, t. 1–2, Wilno, w Drukarni M[anesa] Romma, 1844.
- Moszyński, Julian, *Rady dla matek, czyli Sposób utrzymania zdrowia kobiety, od narodzenia aż do późnej starości*, z 6 tablicami figur litografowanych, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850.
- Moszyński, Julian, *Rady dla matek, czyli Sposób utrzymania zdrowia kobiety, od narodzenia aż do późnej starości*, wydanie drugie znacznie przerobione, Wilno, nakładem Księgarni Rubena Rafałowicza, 1858.
- [Moszyński, Julian], *Tenotomia et mytomia, dissertatio inauguralis chirurgico-practica, quam Caesarea Academia Medico-Chirurgica Vlnensi ad assequenda doctoris medicinae jura et honores publice defendet Julianus Moszyński, podlachiensis medicinae magister, anno 1841 de mensis maji*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, MDCCCCLXI [1841].
- Narbutas, Sigitas, „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje”, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 286–314.
- Narbutas, Teodoras, *Lietuvių tautos istorija*, t. 2, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1995.
- Narbutt, Teodor, „Badanie starożytności litewskich: o uroczysku Russ”, *Tygodnik Wileński*, t. 3, 1817, s. 257–262.
- Narbutt, Teodor, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, Wilno, nakładem i drukiem A[ntoniego] Marciniowskiego, 1835.

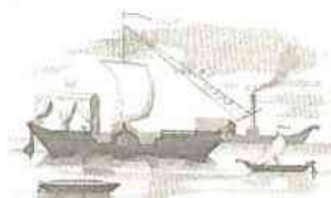

- Narbutt, Teodor, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 2: *Śledzenia początków narodu litewskiego i początki jego dziejów*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1837.
- Narbutt, Teodor, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 3: *Pamiętki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prusyi, Łotwy, zakonów rycerskich*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1838.
- Narbutt, Teodor, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839.
- Narbutt, Teodor, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 9: *Panowania Zyguntów*, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1841.
- Narbutt, Teodor, *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1856.
- Narbutt, Teodor, „Uwagi nad uwagami“, *Teka Wileńska*, t. 3, 1858, s. 358–369.
- Narbutt, Teodor, „Wyjątki ze starego rękopisu“, *Виленский вестник*, 1861, № 83 (24 октября), с. 813–814.
- Naruszewicz, Adam Stanisław, *Dzieła poetyczne*, nowe zupełne wydanie, t. 1–2, w Wrocławiu, u Wilhelma Bogumiła Korna, 1826.
- Naruszewicz, Adam [Stanisław], *Historja narodu polskiego*, t. 1, cz. 1–2, w Warszawie, drukiem N[atana] Glücksberga, 1824.
- Naruszewicz, Adam [Stanisław], *Historja narodu polskiego*, t. 2–7, Warszawa, w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitej uprzywilejowanej Gröllowskiej, 1780–1786 (t. 2 – 1780, t. 3 – 1781, t. 4 – 1783, t. 5 – 1784, t. 6 – 1785, t. 7 – 1786).
- Naruszewicz, Adam Stanisław, *Poezje zebrane*, t. 1–2, wydała Barbara Wolska, Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 2005, 2009.
- Naruszewicz, Adam [Stanisław], *Wiersze różne*, t. 1–2, w Warszawie, w Drukarni № 646 przy Nowolipiu, 1804–1805.
- „Nekrolog“, *Dziennik Wileński*, 1823, t. 1, s. 361–363 [rašinio autorius nenurodytas].
- „Nerimi nuo ištakų iki Nemuno“ (DVD), sudarė Romualdas Girkus, programavo Šarūnas Lazauskas, apipavidalino Zinaida Orlovaitė, Deimė Gujaitė, Kaunas: Aerogeodezijos institutas, Lietuvos kartografų draugija, Neris regioninio parko direkcija, 2010.
- „Niego o duchu poezji gminnej“, *Przyjaciół Ludu*, 1837, nr 10, s. 75–76 [rašinio autorius nenurodytas].
- [Norblin de la Gourdain, Jean-Pierre], *Zbiór rozmaitych stroiów polskich = Costumes polonais*, Paris, 1817 [leidėjas nenurodytas].
- Nowakowski, Edward, „Bobola (Andrzej)“, *Encyklopedia powszechna*, t. 3 (B. – Bol.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1860.
- „O wyjściu szóstego i ostatniego tomu Słownika języka polskiego Pana Linde“, *Dziennik Wileński*, t. 1, 1815, s. 297–299 [rašinio autorius nenurodytas].
- Odyniec, Antony Edward, *Barbara Radziwiłłówna, czyli Początek panowania Zygmunta-Augusta*, poema dramatyczna, w sześciu aktach, z prologiem, Wilno, w Drukarni S[ziłomy] Rozensona, 1858.
- Oginski, Michel, *Mémoires sur la Pologne et les Polonais, depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815*, t. 1–4, Paris: chez l'Éditeur rue des Grands-Augustins, N° 18, chez Ponthieu, Libraire, Palais-Royal, Galerie de Bois, Genève: Barbezat et Delarue, Libraires, 1826–1827 (t. 1, 2 – 1826, t. 3, 4 – 1827).
- Orman-Michta, Elżbieta, Pezda, Janusz, „Staniewicz Emeryk Grzegorz Rufin“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41 (2), z. 171, Warszawa, Kraków: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, 2002, s. 542–544.
- Panemunės sielininkai*, sudarytoja Joana Vaikšnoraitė, atsakingoji redaktorė Daina Pledienė, Lazdijai: Lazdijų krašto muziejus, 2004.
- [Pasek, Jan Chryzostom], *Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, wydane z rękopismu przez Edwarda Raczynskiego, w Poznaniu, nakładem J[oachima] J[uliusza] Heinego, 1837.
- [Pasek, Jan Chryzostom], *Reszty rękopismu Jana Chryzostoma na Gosławicach Paska, deputata z powiatu lelowskiego na koło rycerskie za króla Michała Korybuta, a pierwszej towarzysza pancernego (1656–1688)*, z egzemplarza w Cesarskiej] Publ[icznej] bibliot[ecze] w Petersburgu znajdującego się, spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1843.
- Patkowski, Ryszard, „Działalność naukowo-badawcza i społeczno-kulturalna Eustachego i Konstantego Tyszkiewiczów“, *Litua-no-Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, t. 13, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, s. 121–167.

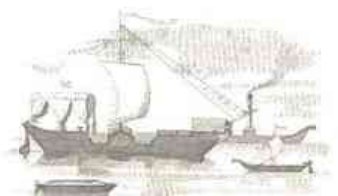
- Piasecka, Beata, Stankevičiūtė, Ida, Vaitkevičius, Vyktintas, „Vilniaus apylinkių padavimai“, *Tautosakos darbai*, t. 22 (29), 2005, p. 219–261; t. 33, 2007, p. 198–247.
- Pieśni ludu polskiego w Galicyi*, zebrał Żegota Pauli, Lwów, nakładem Kajetana Jabłońskiego, 1838.
- Pietrusiński, Ludwik, *Podróże, przejazdki i przechadzki po Europie*, t. 1–2, Warszawa, nakładem Gustawa Sennewalda, 1843.
- Piškinaitė-Kazlauskienė, Laura, *Žvejybos istorijos apybraižos (XX a. 3–10 dešimtmečiai)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.
- Pleckevičius, Jonas, *Nuo Kauno iki Daugpilio senuoju pašto traktu*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.
- [Plinius, Kajusz Starszy], *Kajusza Pliniusza Starszego 'Historij naturalnej' ksiąg XXXVII = C. Plinii Secundi 'Historiae naturalis' libri XXXVII*, przełożył na język polski Józef Łukaszewicz, t. 1–10, Poznań, w Księgarni i drukarni [Józefa] Łukaszewicza, 1845.
- Pol, Wincenty, „Opis Dniestru“, *Rocznik Towarzystwa Naukowego (z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego)*, t. 6, 1852.
- Polanowska, Jolanta, „Skirmuntowa Helena“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 38 (2), z. 157, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1998, s. 187–189.
- Popiel, Tadeusz, „Żupański Jan Konstanty“, *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa, Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, s. 1035–1036.
- Potocki, Leon hr[abia], *Wspomnienia o Świsloczy Tyszkiewiczowskiej, Dereczynie i Różanie*, podał do druku oraz przedmowę i życiorys skreślił Michał Federowski, Wilno, 1910 (odbitka z „Kwartalnika Litewskiego“).
- Praspaliauskienė, Rima, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000.
- Prašmantaitė, Aldona, „Lietuvos evangelikų bažnyčių istorijos bruožai XIX amžiuje“, *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, sudarė Arthur Hermann, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 192–220.
- Prašmantaitė, Aldona, „Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis“, *Metai*, 2011, Nr. 4, p. 117–120.
- Przekłady poetów polsko-tacińskich epoki Zygmunto*, t. 5: *Poezje księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, dział 2: *Pienia liryczne i opisowe*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1851.
- „Prześliczne okolice wileńskie...“, *Виленский вестник*, 1857, № 41 (31 мая), c. 351 [rašinio autorius nenurodytas].
- [Przedziecki, Aleksander, Rastawiecki, Edward], *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce = Monuments du moyen-âge et de la renaissance, dans l'ancienne Pologne depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVII. siècle*, wydawane przez Aleksandra Przedzieckiego i Edwarda Rastawieckiego, w Warszawie i Paryżu: Zakład Chromolitograficzny M[aksymiliana] Fajansa, Drukarnia Józefa Ungra, ser. 1–3, 1855–1869 (ser. 1 – 1855, ser. 2 – 1858, ser. 3 – 1869).
- Przyałgowski, Win[centy], *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1–3, Petersburg: nakład autora, druk Jozafata Ohryzki, 1860.
- Przybylski, Ryszard, *Ogrody romantyków*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978.
- Puzynina, Gabrijela z Güntherów, *W Wilnie i w dworach litewskich: pamiętnik z lat 1815–1843*, wydali Adam Czartkowski i Henryk Mościcki, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1928.
- Raczyński, Edward, *Kodeks dyplomatyczny Litwy, wydany z rękopismów w Archiwum Tajnem w Królewcu zachowanych*, w Wrocławiu, nakładem Zygmunta Schlettera, 1845.
- Raczyński, Edward, *Wspomnienia Wielkopolski, to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego*, Poznań, w Drukarni Orędownika na Garbarach № 45, t. 1–2, 1842–1843.
- Raila, Eligijus, *Ignotas Ignatas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Raila, Eligijus, „Lietuvos atradimas, arba Palemono prolegomenai“, *Naujasis židinys. Aidai*, 1995, Nr. 4, p. 298–303.
- Railienė, Birutė, *Andrius Sniadeckis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
- Raspail, F[rançois] V[incenc], *Domowy lekarz i domowa apteka: teoryczna i praktyczna nauka jak sobie przyrządzać i używać lekarstw, zachować zdrowie lub wyleczyć się jak neįprędzęj i małym kosztem z większej części chorób uleczyć się dających, oraz jak przynieść sobie ulgę, równą prawie zupełnemu wyzdrowieniu w chorobach nieuleczonych lub chronicznych sposobem dla każdego przystępnym*, przekład podług ostatniej edycji francuzkiej, Warszawa: nakład i druk S[amuela] Orgelbranda, 1851.
- Rastawiecki, Edward, *Mappografia dawnej Polski*, Warszawa, w Drukarni S[amuela] Orgelbranda, 1846.
- [Reumont, Alfred von], *Rheinlands Sagen, Geschichten und Legenden*, herausgegeben von Alfred Reumont, Köln und Aachen: Verlag von Ludwig Rohnen, 1837.

- Rhesa, L[udwig] J[edemin], *Dainos oder Lithauische Volkslieder gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L[udwig] J[edemin] Rhesa*, Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1825.
- Rys dziejów literatury polskiej*, podług notat Aleksandra Zdanowicza oraz innych źródeł, opracował i do ostatnich czasów doprowadził Leonard Sowiński, t. 4, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1877.
- Rogowski, Karol, „O rozkopaniu mogiły w Siedliszowicach“, *Biblioteka Warszawska*, 1860, t. 3, s. 1–43.
- Romėnų literatūros chrestomatija*, sudarė Dalia Dilytė ir Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1992.
- Ruigys, Pilypas, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, Vilnius: Vaga, 1986.
- Rzeczyński, Gabriel, *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae annexarumque Provinciarum, in tractatus XX divisa*, Sandomiriae: Typis Collegii Soc. Jesu, 1721.
- Rzeźby Heleny Skirmunttowej (1827–1874)*, fotografie Józefy Bulhakówny (Warszawa), Pińsk: Wydawnictwo córki artystki Koństancji Skirmunttówny, 1930.
- Samalavičius, Stasys, „XVII–XVIII a. prekybinis laivynas Lietuvoje“, *Mokslas ir technika*, 1987, Nr. 8, p. 26–28.
- Sarbievijus, Motiejus Kazimieras, *Lemties ženklai = Ludi Fortunae*, poezijos rinktinė, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- Saur Allgemeines Künstlerlexikon, bio-bibliographischer Index A–Z = The artist of the world bio-bibliographical index A–Z*, t. 10 (Torrice–Z), München, Leipzig: K. G. Saur, 2000.
- Semaškaitė, Ingrida, *Dvarai: spindesys ir skurdas. Lietuvos dvarų likimai*, Vilnius: Algimantas, 2008.
- Siedziby Kiszków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI–XVIII wieku (opisy z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych)*, opracował Jarosław Zawadzki, Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2002.
- Siemieński, Lucyan, *Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie*, Poznań, nakładem Księgarni J[ana] K[onstantego] Żupańskiego, 1845.
- Sikorska-Kulesza, Jolanta, „Między nadmiarem a niedostatkiem. Uwagi o czasie wolnym ziemianstwa w XIX w[iek]“, *Kobieta i kultura casu wolnego*, zbiór studiów pod redakcją Anny Żarnowskiej i Andrzeja Szwarca, t. 7, Warszawa: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo DiG, 2001, s. 63–86.
- Sikorski, Jan, *Praktyczne wiadomości gospodarstwa wiejskiego*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1855.
- Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- [Syrokomla, Władysław], *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych do naszych czasów*, pokrótce opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla), t. 1–2, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, 1850, 1852.
- Syrokomla, Władysław, *Gawędy i rymy ulotne*, Wilno: nakład Michała Gałkowskiego, 1861.
- Syrokomla, Władysław, *Niemen od źródeł do ujścia: 1) Monografija rzeki Niemna od jego źródeł do Kowna, 2) Pamiętnik podróży żeglarza litewską wiciną z Kowna do Królewca*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa, 1861.
- Syrokomla, Władysław, *Wędrowki po moich niegdyś okolicach: wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1853.
- Syrokomla, Władysław, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 1: *Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemież, Miedniki etc.*, t. 2: *Do Oszmiany, do Kiernowa, do Kowna*, Wilno, nakładem księgarza A[brahama] Assa, 1857, 1860.
- Syrokomla, Vladislavas, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, iš lenkų kalbos vertė K[azys] Bizauskas, Vilnius: Mintis, 1991.
- Skimburowicz, Hip[olit], „Jeszcze o Zoryanie Chodakowskim, czyli Adamie Czarnockim“, *Teka Wileńska*, t. 6, 1858, s. 244–253.
- Sliesoriūnas, F[eliksas], *1830–1831 metų sukilimas-Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1974.
- [Słowikowski, Adam], „Dumy Wółyńskie, zebrane i przełożone przez Adama Słowikowskiego“, *Athenaeum*, 1842, t. 6, s. 142–170.
- Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 1 (A–G), Warszawa, w Drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900.
- Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 2 (H–M), Warszawa, w Drukarni Gazety Handlowej, 1902.y

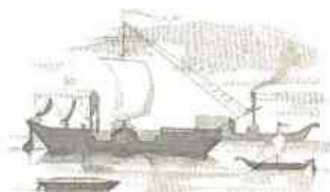
- Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 6 (S–Ś), Warszawa, w Drukarni Gazety Handlowej, 1915, s. 627.
- Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, opracował Adam Bar przy współudziale Władysława Tad[eusza] Wisłockiego i Tad[eusza] Godłowskiego, t. 1–3, Kraków: Skład Główny Gebethner i Wolff, 1936–1938 (t. 1, 2 – 1936, t. 3 – 1938).
- Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, opracowany w Instytucie Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, pod redakcją Gerarda Labudy i Zdzisława Stieberta, t. 6, cz. 2 (V, W), 1980, s. 430–436.
- Sniadecki, Jan, „O pismach klasycznych i romantycznych”, *Dziennik Wileński*, 1819, t. 1, nr 1, s. 2–27.
- Sniadecki, Jędrzej, *Teorya jestestw organicznych*, t. 1, w Warszawie, w Drukarni № 646 przy Nowolipiu, 1804.
- Sniadecki, Jędrzej, *Teorya jestestw organicznych*, t. 2, w Wilnie, drukiem Józefa Zawadzkiego, typografa Imper[atorskiego] Uniwers[ytetu] Wileńskiego, 1811.
- Sniadecki, Jędrzej, *Teorya jestestw organicznych*, t. 1, Wilno, w Drukarni Dyecezalnej u XX. Miśjonarzy na Górze Zbawiciela, nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, 1838.
- S[obieszczański], F[ranciszek] M[aksymilian]. „Krasław”, *Encyklopedia powszechna*, t. 16 (Krasin. – Libelt.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa, 1864, s. 2–3.
- S[obieszczański], F[ranciszek] M[aksymilian], „Perthées (Karol) de”, *Encyklopedia powszechna*, t. 20 (Optymaci–Polk.), Warszawa: nakład, druk i własność S[amuela] Orgelbranda, 1865, s. 582–583.
- Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
- Staniewicz, Emeryk, „Śpiewy ludu litewskiego”, *Tygodnik Wileński*, t. 8, 1819, s. 377–382; 1820, t. 9, s. 56–58, 118–121, 177–178; 1820, t. 10, s. 9–15, 187–192; 1822, t. 3, s. 58–62.
- Stężyński-Bandkie, Kazimierz Władysław, *Numizmatyka krajowa*, t. 1–2, w Warszawie, drukiem J[ana] Glücksberga, 1839–1840.
- Strumiłło, Józef, *Ogrody północne, czyli Zbiór wiadomości o rozmnażaniu i pielęgnowaniu drzew owocowych i roślin ozdobnych, o inspektach, trejshauzach i oranżeryjach, oraz o utrzymaniu roślin kwiatowych w pokojach*, w Wilnie, nakładem i drukiem A[ntoniego] Marcinowskiego, 1820.
- Świrko, Stanisław, *Z Mickiewiczem pod rękę, czyli Życie i twórczość Jana Czeczota*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989.
- Szafarzyk, P[aweł] J[ózef], *Słowiańskie starożytności*, przełożył z czeskiego H. N. Bońkowski, t. 1–2, Poznań: wydanie i druk W[alentego] Stefańskiego, 1842, 1844.
- Szajnocha, Karol, „Barbara Radziwiłłówna”, Karol Szajnocha, *Szkice historyczne*, t. 1, wydanie drugie, poprawne, Lwów, nakładem Karola Wilda, 1858, s. 159–226.
- Szydłowski, Ignacy, „Giaur, ułamki z powieści tureckiej”, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 3, s. 400–418; 1823, t. 1, s. 51–63.
- Szydłowski, Ignacy, „Kalmar i Orla. Poema Ossyana”, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 2, s. 57–68.
- [Szydłowski, Ignacy], „Obrzędy weselne ludu wiejskiego w gubernii mińskiej, w powiecie borysowskim, w parafii halińskiej, obserwowane w latach 1800, 1^{szym} i 2^{gim}, z niektórymi piosnkami i ich zwyczajną notą”, *Tygodnik Wileński*, 1819, t. 7, s. 1–18, 81–104.
- Szydłowski, Ignacy, „Paryzina, powieść historyczna z dzieł Lorda Bayrona”, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 3, s. 197–215.
- Szydłowski, Ignacy, „Pieśń bardów”, *Dziennik Wileński*, 1822, t. 2, s. 68–69.
- Szydłowski, Ignacy, *Przykłady stylu polskiego, w rozmaitych rodzajach wymowy i poezji zebrane i ułożone*, t. 1: Proza, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1827.
- Szydłowski, Ignacy, „Szczęście i pokój. Oda pisana w czasie wojny roku 1812”, *Dziennik Wileński*, t. 2, 1815, s. 447–452.
- Szyndler, Bartłomiej, *Powstanie kościuszkowskie 1794*, Warszawa: Wydawnictwo „Ancher”, 2001.
- Szlegel, Fryderyk, *Filozofia życia*, z francuzkiego tłómaczenia ks. Guénot przełożył na język polski i objaśnił stosownymi uwagami ks. Joachim Dębiński, t. 1–2, Wilno, w Drukarni Dyecezalnej u xx. Missjonarzy na Górze Zbawiciela, 1840.
- Šafařík, Josef, *Słowanské starožitnosti*, w Praze, tiskem Jana Spurného, 1837.

- Ščiğlienė, Vaida, „Archeologiniai objektai ir XIX–XXI a. meninė kūryba = Archeological Objects and Art in 19th–21st Centuries“, *Baltų menas. Parodos katalogas = Art of the Balts. The Catalogue of Exhibition*, sudarytojas Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 605–659.
- Šenavičienė, Ieva, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausioje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1998.
- Tarasenka, P[etras], *Gimtoji senovė (ieškojimas, pažinimas ir apsaugojimas)*, antra papildyta laida, Šiauliai: Kultūros bendrovės leidinys, 1928.
- Tarp Vilniaus ir Kernavės, sudarytojai Vyktintas Vaitkevičius, Audronė Žičkutė, Kaunas: Lututė, 2008.
- [Tyszyński, Aleksander], *Amerykanka w Polsce*, t. 1–2, St. Petersburg, w Drukarni Karola Kraja, 1857.
- T[yszkiewicz], E[ustachy], *Archeologia na Litwie* (odbitka z *Rocznika dla Archeologów* z roku 1871), Kraków, w Drukarni C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1872.
- Tyszkiewicz, Eustachy, hr[abia], *Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t. d. w dawnej Litwie i Rusi litewskiej*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850.
- Tyszkiewicz, Eustachy, *Birže: rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*, St. Petersburg, czcionkami A[dama] H[onorego] Kirkora, 1869.
- Tyszkiewicz, Eustachy, *Groby rodziny Tyszkiewiczów*, Warszawa, drukiem Jana Jaworskiego, 1873.
- T[yszkiewicz], Eust[achy], hr[abia], „Kiernów i Troki“, *Tygodnik Petersburski*, 1840, nr 80, s. 446–448.
- Tyszkiewicz, Eust[achy], hr[abia], *Listy o Szwecji*, t. 1–2, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846, 1847.
- T[yszkiewicz], Eust[achy], hr[abia], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w Zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842.
- Tyszkiewicz, Eustachi, Grafen, *Sammlung von Medaillen, welche sich auf die Geschichte der Länder und Städte der ehemaligen Republik Polen beziehen und von ihrer ersten Theilung bis zum Tode des Kaisers Nicolaus I geprägt sind (1772–1855)*, Riga: Druck der Livländischen Gouvernements Typographie, 1871.
- [Tyszkiewicz, Eustachy, Tyszkiewicz, Konstanty etc.], *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiaich i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t. d.*, Wilno: Drukarnia Ant[onio] Marcinowskiego, 1847.
- Tyszkiewicz, Konstanty, hrabia, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, studium archeologiczne, z XVI tablicami, Berlin, w Księgarni B. Behra (E. Bock), 1868. Taip pat žr.: *XVI tablic, przedstawiające wykopaliska objaśnione w dziele: O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej, studium archeologiczne, przez Konstantego hrabiego Tyszkiewicza, członka wielu uczonych towarzystw*, Berlin, w Księgarni B. Behra (E. Bock), 1868.
- [Tyszkiewicz, Konstanty, hrabia], *Pomniki rytownictwa krajowego, oddz. 1: Odciski z blach mniejszych, znajdujących się w Biblijotece Łohojskiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza*, wydane nakładem ich właściciela, Wilno, drukiem A[ntonio] Marcinowskiego, 1858.
- Tyszkiewicz, Konstanty, hr[abia], „Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej“, *Teka Wileńska*, t. 3, 1858, s. 275–305; t. 4, 1858, s. 204–240; t. 5, 1858, s. 181–196; t. 6, 1858, s. 90–137. Tas pats tekstas atskira knygele: Tyszkiewicz, Konstanty, hr[abia], *Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej*, wydał A[dam] H[onory] Kirkor, Wilno, drukiem Teofila Glücksberga, 1859.
- Tyszkiewicz, Konstanty, hr[abia], *Wilija i jej brzegi*, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeograficznym i etnograficznym, dzieło pośmiertne, wydanie illustrowane, Drezno, drukiem i nakładem J[ózefa] I[gnacego] Kraszewskiego, 1871.
- Tyszkiewicz, Konstanty, hr[abia], *Wilija i jej brzegi = Neris ir jos krantai*, pakartotinė 1871 m[etų] knygos originalo laida, knygos leidybą organizavo Gražyna Gołubowska, Vilnius: Atkula, 2008.
- Tiškevičius, Konstantinas, *Neris ir jos krantai: hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, iš lenkų k[albos] vertė Vytautas Būda, Vilnius: Mintis, 1992.
- Tyzenhauzaitė, Sofija, *Reminiscencijos apie imperatorių Aleksandrą I ir apie imperatorių Napoleoną I*, iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė Liucija Baranauskaitė ir Virginijus Baranauskas, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras, 2004.

- Truska, L.[iudas], *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988.
- Turkowski, Tadeusz, „Bobrowski Florjan“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków, nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1936, s. 159.
- UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinis registras, Vilnius: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2009.
- Vaitkevičius, Vyktintas, Baltrūnas, Valentinas, *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*, Vilnius: Alma littera, 2008.
- Vaitkevičius, Vyktintas, „Neries ekspedicija“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2008, p. 502–507.
- Vaitkevičius, Vyktintas, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, Vilnius: Mintis, 2010.
- [Vaitkevičius, Vyktintas], „Neris ir mes“, *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 1–15 [Vyktintą Vaitkevičių kalbina Liudvikas Giedraitis].
- Vaitkevičius, Vyktintas, *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006.
- Vaitkevičius, Vyktintas, „Vilija – Neris: vardo istorijos vingiai“, *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 6, p. 10–16.
- Vanagas, Aleksandras, „Upių vardai Neris ir Vilija“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 32: *Baltų onomastikos tyrinėjimai*, 1993, p. 230–237.
- [Varnas, Algirdas], „Verkių virsmai, apie savo atradimus ir nepaprastą Verkių istoriją pasakoja archeologas Algirdas Varnas, klausinėjamas Liudviko Giedraičio“, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 6, p. 1–6.
- Vėlius, Gintautas, „Karmazinių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 169–171.
- Vilniaus universiteto istorija (1579–1803)*, redakcinės kolegijos pirmininkas Vytautas Merkys, Vilnius: Mokslas, 1976.
- Virakas, Pranas, „Seredžius, jo apylinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, *Seredžius*, sudarytojai Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2003, p. 668–756.
- Vitkauskienė, Birutė Rūta, „Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rezidencija Verkiuose“, *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai (Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 23–51.
- Vitkūnas, J[onas], *Kernavė. Vadovas po Kernavės ir Kernavės archeologijos ir istorijos muziejų-rezervatą*, Vilnius: Sigito Platūčio fotografijos ir leidybos agentūra FLA, 1999.
- Volumina legum*, przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, t. 1–3, Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859.
- „W dniu 24-m miesiąca czerwca...“, *Виленский вестник*, 1857, № 51 (5-го июля) [rašinio autorius nenurodytas].
- Wężyk, F[ranciszek], *Barbara Radziwiłłówna, tragedia [Sic!]* w pięciu aktach, w Krakowie, w Księgarni Ambrożego Grabowskiego, 1822.
- „Wiadomości literackie“, *Biblioteka Warszawska*, 1860, t. 4, s. 457–464.
- Wiercińska, Janina, *Sztuka i książka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Wiszniewski, Michał, *Historia literatury polskiej*, t. 1, Kraków, w Drukarni Stanisława Gieszkowskiego, nakładem autora, 1840.
- Wójcicki, K[azimierz] W[ładysław], *Historia literatury polskiej w zarysach*, t. 1–4, Warszawa, nakładem Gustawa Sennewalda, w Drukarni J[ózefa] Unger, 1845–1846.
- Wójcicki, Władysław Kazimierz, *Klechdy starożytne, podania i powieści ludu polskiego i Rusi*, t. 1–2, w Warszawie, w Drukarni Piotra Baryckiego, 1837.
- Wójcicki, K[azimierz] W[ładysław], „O pieśniach polskiego ludu“, *Ziewonja*, 1834, s. 111–131.
- Wójcicki, Kazimierz Władysław, *Pieśni ludu biało-chrobotów, mazurów i Rusi znad Bugu, z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich, ozdobione rycinami i muzyką*, t. 1–2, Warszawa, w Drukarni Piotra Baryckiego, 1836.
- Wójcicki, Kazimierz Władysław, *Przysłowia narodowe, z wyjaśnieniem źródła, początku oraz sposobu ich użycia, okazujące charakter, zwyczaje i obyczaje, przesydy starożytności i wspomnienia ojczyste*, t. 1–3, w Warszawie, nakładem Hugues et Kermen, 1830.
- Wójcicki, Kazimierz Władysław, *Zarysy domowe*, t. 1–4, w Warszawie, w Drukarni pod firmą Maks[ymiliana] Chmielowskiego, 1842.

- Wolański, Tadeusz, *Odkrycie najdawniejszych pomników narodu polskiego*, w Poznaniu, w Drukarni Walentego Stefańskiego, 1843.
- Wolff, Józef, *Pacowie: materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, w Drukarni F[erdynanda] Suszczyńskiego, 1885.
- Wolski, Ludwik, „Rys Królestwa Polskiego, z wiadomością o spławach“, *Biblioteka Warszawska*, 1849, t. 2, s. 222–280, 441–501; t. 3, s. 19–94, 259–318, 496–552.
- Z życia litwinki (1827–1874)*, z listów i notatek złożył Bronisław Zaleski, Poznań, nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1876.
- Zacharewicz, Zbigniew, „Radziszewski Stanisław“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30 (1), z. 124, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, s. 130–131.
- Zaleska-Stankiewiczowa, Irena, *Pensje żeńskie w Wilnie (1795–1830)*, Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1935.
- [Zaleski, Waclaw Michał], *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydał Waclaw z Oleska, we Lwowie, nakładem Franciszka Pillera, 1833.
- Zatorski, Fr[anciszek], *Witold nad Worskłą, czyli Wyprawa na tatarów w końcu XIV wieku, poema historyczna. Pieśni ludu znad dolnego Niemna, przekład z litewskiego podług zbioru Rhesa, z uwagami nad Żmudzią, i z dołączeniem muzyki rodowej, przy towarzyszeniu fortepianu*, w Warszawie, w Drukarni Józefa Unger, 1844.
- Zatorski, Franciszek, *Znicz nad Niewiażą, czyli Nawrócenie Żmudzi*, t. 1, Siedlce, w Drukarni J. A[leksandra] Rylla, 1845; t. 2, Warszawa, w Drukarni S[amuela] Orgelbranda, 1845.
- [Zejszner, Ludwik], *Pieśni ludu podhalań, czyli Górali tatrowych polskich*, zebrał i wiadomość o podhalanach skreślił Ludwik Zejszner, Warszawa, w Drukarni pod firmą J[uliana] Kaczanowskiego, 1845.
- Zienkiewicz, Romuald, *O uroczyskach i zwyczajach ludu pińskiego oraz o charakterze jego pieśni*, Warszawa, w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1853.
- [Zienkiewicz, Romuald], „Pieśni ludu zebrane w Pińszczyźnie i przełożone przez Romualda Zienkiewicza“, *Athenaeum*, 1847, t. 4, s. 146–186.
- [Zienkiewicz, Romuald], *Piosenki gminne ludu pińskiego*, zbierał i przekładał Romuald Zienkiewicz, Kowno, w Drukarni Maury Zymelowicza, Typografa, 1851.
- Zienkiewicz, Romuald, *Wesele, przedślubny podarek rymowy*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1857.
- Zinkevičius, Zigmas, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 4: *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslo, 1990.
- Znamierowska-Prüfferowa, Maria, „Rybacy – ludzie zapomniani“, *Alma Mater Vilnensis*, 1935, s. 37–42.
- Žalnierius, Algirdas, „Kauno pilies XVI a. bastėja“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2010, p. 198–219.
- Žilėnas, Vincas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejaininkai. 5: Juozas Antanas ir kiti Kasakauskai“, *Kultūros barai*, 1983, Nr. 4, p. 62–65.
- Афанасьев, Д[митрий], *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба: Ковенская губерния*, Санктпетербург: Типография товарищества „Общественная польза“, 1861.
- Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом населении*, составленный по официальным сведениям И[осифом] И[осифовичем] Гошкевичем, Вильна: Губернская типография, 1905.
- „18 февраля происходило второе в нынешнем году...“, *Виленский вестник*, 1860, № 16 (23 февраля), с. 162 [rašinio autorius nenurodytas].
- Даль, Владимир, *Толковый словарь живого великорусского языка*, второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора, т. 1 (А–З), С[анкт]-Петербург: издание книготорговца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1880.
- Даль, Владимир, *Толковый словарь живого великорусского языка*, второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора, т. 2 (И–О), С[анкт]-Петербург: издание книготорговца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1881.
- Загорский, В[ладислав] Б[рониславович], *Императорское виленское медицинское общество (1805–1895)*, Вильна: Типография А[рона] Г[иршевича] Минскера, 1896.

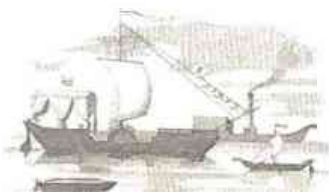

- Зайковский, Эдвард Михайлович, „Исследование восточно-литовского кургана XIII века с кремацией у д. Ашмянец“, *Lietuvos archeologija*, t. 21, 2001, p. 413–419.
- [Карамзин, Николай], *История государства Российского*, т. 1, Санкт-Петербург: Печатано в Военной Типографии Главного Штаба Его Императорского Величества, 1816.
- Карамзин, Николай, *История государства Российского*, т. 1, издание второе, исправленное, Санкт-Петербург, в Типографии Н[иколая] Греча, 1818.
- Кашкурэвіч, Тодар, „Касмаграфія і тапаграфія ў крыўскіх легендах пра камяні-краўцы ды пра паходжанне рэк Вялля (Нярыс) і Бярэзіна“, *Druvis*, 2005, № 1, с. 37–45.
- Ковенская губерния за время 1843–1893 г.*, издание Ковенского губернского статистического комитета, Ковна, в Типографии губернского правления, 1893.
- Конюхова, Т[атьяна] А[лександровна], *Государственная деревня Литвы и реформа П[авела] Д[митриевича] Киселева 1840–1857 гг. (Виленская и Ковенская губернии)*, Москва: Издательство Московского университета, 1975.
- Коркунов, Михаил, „Карта военных действий между русскими и поляками в 1579 году и тогдашние планы города Полоцка и окрестных крепостей“, *Журнал Министерства народного просвещения*, ч. 15, 1837, с. 235–249.
- Лавринец, Павел, „Павел Кукольник“, *Русская литература Литвы. XIX – первая половина XX века*, Вильнюс: Petro ofsetas, 1999, с. 27–37.
- Легенды і паданні*, 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае, складальнікі М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі, Мінск: Беларуская навука, 2005.
- Ляўкоў, Э[рнст] А[ркадзьевіч], *Маўклівыя сведкі мінуўшчыны*, Мінск: Навука і тэхніка, 1992.
- [Максимович, Михаил], *Малороссийския песни*, изданныя Михаилом Максимовичем, Москва, в Типографии Августа Семена при Императорской медико-хирургической академии, 1827.
- [Максимович, Михаил], *Украинския народныя песни*, издаваемые Михаиломъ Максимовичемъ, ч. 1, Москва: Университетская типография, 1834.
- Материалы по истории и географии Дисненского и Виленского уездов Виленской губернии*, издание А[лексея] Сапунова и В[ладимира] Друцкого-Любецкого, Витебск: Губернская Типография, 1896.
- Меркис, В[итаутас], *Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX веке*, Вильнюс: Минтис, 1969.
- Микуцкий, С[танислав] П[авлович], *Отчеты Второму отделению Императорской академии наук о филологическом путешествии по западным краям России, кандидата Станислава П[авловича] Микуцкого*, тетр. 1–3 (отч. 1–7), С[анкт]-Петербург, в Типографии императорской академии наук, 1855; тетр. 4 (отч. 8–9), ten pat, 1856.
- Перечневый каталог предметов в Виленском музее древностей*, составил дей[ствительный] чл[ен] А[дам] К[арлович] Киркор, Вильна, в Типографии Осипа Завадзкого, 1858.
- [Погодин, Михаил Петрович], „Do słowiańskiej literatury...“, *Tygodnik Petersburski*, 1835, nr 85, s. 495–496.
- Русские фольклористы: библиографический словарь*, отв[етственные] ред[акторы] Т[атьяна] Г[ригорьевна] Иванова и А[ндрей] Л[ьвович] Топорков, Москва: Пробел-2000, 2010.
- [Сахаров, Иван Петрович], *Песни русского народа*, ч. 1–5, Санкт-Петербург, в Типографии Сахарова 1838–1839 (ч. 1, 2 – 1838, ч. 3, 4, 5 – 1839).
- Свирида, Инесса, „Универсализм эпохи Просвещения, масонство и Верки Вавжинца Гуцевича“, *Laurynas Gucevičius ir jo epocha (Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 32)*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 65–83.
- Станевич, Цезарь Карлович, *Озера и реки Северо-Западного или Литовского края*, Вильна: Типография А[рона] Г[иршевича] Минскера, 1902.
- Шверубович, Анастасий И[ванович], *Братья Кукольники. Очерк их жизни: биография, служебно-литературная деятельность и хроника современных им событий в Северо-западном крае*, Вильна: Типография губернского правления, 1885.

SANTRUMPOS IR Į TEKSTĄ ĮTERPTI ŽENKLAI

- a. – amžius.
 angl. – anglų kalba.
 ap. – apyrašas.
 ark. – lakštas, *arkusz* (lenk.).
 art. – paragrafas, *artykuł* (lenk.).
 atask. – ataskaita.
 b. – byla.
 bltr. – baltarusių kalba.
 BN – Nacionalinė biblioteka (Varšuva), Biblioteka Narodowa (Warszawa) (lenk.).
 CBGiOŚ – Centrinė geografijos ir gamtos apsaugos biblioteka, *Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska* (Warszawa) (lenk.).
 cz. – dalis, *część* (lenk.).
 ček. – čekų kalba.
 d. – dalis, *díl* (ček.).
 dz. – skyrius, *dział* (lenk.).
 f. – fondas.
 fig. – figūra (ilustracija), *figura* (lenk.).
 gr. – graikų kalba.
 inw. – inventorius (inventorinis numeris), *inwentarz* (lenk.).
 it. – italų kalba.
 k. – lapas, *karta* (lenk.).
 KAA – Kauno apskrities archyvas.
 ks. – knyga, *księga* (lenk.).
 l. – lapas.
 lenk. – lenkų kalba.
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas.
 LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius.
 lot. – lotynų kalba.
 LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.
 mėn. – mėnuo.
 mies. – mėnuo, *miesiąc* (lenk.).
 Nr. – numeris, *Nummer* (vok.).
 nr. – numeris, *numer* (lenk.).
 nuorod. – nuoroda.
 oddz. – skyrius, *oddział* (lenk.).
 Orig. – originalas.
 p. – puslapis.
 PAN – Polska Akademia Nauk (lenk.).
 pav. – paveikslas (ilustracija).
 posz. – sąsiuvinis, *poszyt* (lenk.).
 pranc. – prancūzų kalba.
 przyp. – paaiškinimas, komentaras, priedašas, nuoroda *przypis* vel *przypisek* (lenk.).
 r. – neverstas lapas (pirmoji lapo pusė), *recto* (lot.).
 roz. – skyrius, *rozdział* (lenk.).
 rps. – rankraštis, *rękopis* (lenk.).
 rus. – rusų kalba.
 s. – puslapis, *stronica* (lenk.).
 sąs. – sąsiuvinis.
 sc. – išraižė, *sculpsit* (lot.).
 sen. rus. – senoji rusų kalba.
 ser. – serija, *seria* (lenk.).
 sygn. – signatūra, *sygnatura* (lenk.).
 sl. – žodis, *słowo* (lenk.).
 slapyv. – slapyvardė.
 suom. – suomių kalba.
 sv. – tomas, *svésik* (ček.).
 t. – tomas, *tom* (lenk.).
 tab. – lentelė, *tablica* (lenk.).
 tikr. – tikrasis (vardas).
 v. – verstas lapas (antroji pusė), *verso* (lot.).
 v. – iš, nuo, *von* vel *vom* (vok.).
 vard. – vardininko linksnis.
 vns. – vienaskaita.
 vok. – vokiečių kalba.
 vol. – tomas, *volume* (pranc.).
 VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.
 zesz. – sąsiuvinis, *zeszyt* (lenk.).
 ž. – žodis (-iai).
 Žr., žr. – žiūrėti.
 X A vel X. A. vel XA. – ksilografija, *Xylographie* (vok.), *xylographique* (pranc.).
 отч. – ataskaita, *отчет* (rus.).
 примеч. – pastaba, komentaras, *примечание* (rus.).
 РАН – Rusijos mokslų akademija, *Русская Академия Наук* (rus.).
 с. – puslapis, *страница* (rus.).
 т. – tomas, *том* (rus.).
 тетра. – sąsiuvinis, *тетрадь* (rus.).
 ч. – dalis, *часть* (rus.).
 * – ženklas, žymintis Konstantino Tiškevičiaus nuorodą.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ*

A

Abramavičiūtė (Abramowiczowa) → Radziševskienė, Klara
 Achazel, *Matthias* → Ahacel, Matija
 Adamonis, *Ričardas* 70, 423
 Afianazy, *Roman* 175, 423
 Agricola → Akelaitis, Mikalojus
 Ahacel, Matija (Maciej Achacel) 321
 Akelaitis, Mikalojus 8, 156, 424
 Akielewicz, *Mikołaj* → Akelaitis, Mikalojus
 Albinijus *vel* Albinas, Jurgis (Albin) 112
 Albinus *vel* Albinus, *Jerzy* → Albinijus *vel* Albinas, Jurgis
 Aleksandras (Aleksander) → Vytautas *vel* Vytautas Didysis
 Aleksandras (Aleksander *vel* Aleksander Jagiełłończyk), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 55, 57, 104, 171, 185
 Aleksandras I (Aleksander I.), Rusijos imperatorius 7, 17, 31, 83, 87, 171, 196, 206, 207, 224, 308, 312, 438
 Aleksandras II (Aleksander II.), Rusijos imperatorius XXIV, 12
 Aleksandras Jogailaitis → Aleksandras
 Aleksandravičius (Aleksandrowicz), dvarininkas 184, 285
 Aleksandravičius, *Egidijus* XXIX, 12, 66, 243, 323, 424
 Aleksijus *vel* Aleksis (Ś. Alexy), šventasis 96
 Algirdas (Olgierd), Lietuvos didysis kunigaikštis 35, 271
 Alinutė (Alinka), Mauricijaus Rusecko vaikaitė 231, 234, 235, 410
 Altomonte, Martino *vel* Johann Martin Hohenberg (Altamente) 187
 Amianas Marcelinas (Ammijan Marcellin), istorikas 13
 Anczyc, *Władysław Ludwik* XXII, 159, 424, 433
 Andriejevičius, Jurgis (Grzegorz Andrzejowicz) 256
 Andriejevičius, Vaclovas (Wenclaw Andrzejowicz) 256
 Andriejus Bobolė (Bobola) 164
 Andriejus Michailovičius (Andrzej Michajłowicz), Kaširos kunigaikštis 55
 Anna Jagiellonka → Ona Jogailaitė
 Antanas, šventasis (Ś. Antoni) 130, 131, 138
 Antifatas, mitologema 310
 Argas (Argus), mitologema 226

Aristotelis (Arystoteles), filosofas, gamtininkas 310
 Ass, *Abraham* 219, 277, 436
 Atila (Attila), hunų genčių sąjungos vadas 14
 Atrimpas → Patrimpas
 Aueris (Auer), fabrikantas 176
 Augustas *vel* Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas (August), Romos imperatorius 96
 Augustas II (August II. *vel* August), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 61, 108, 188
 Augustas III (August), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 108
 d'Avout, *Louis-Nicolas* → Davout *vel* Davoust, Louis Nicolas

B

Babičius, Jokūbas (Babiczy) 111
 Bacon, Francis (Bakon) 310
 Baillet, Pierre Marie François de Sales 87
 Bairašauskaitė, Tamara XX, 64, 66, 158, 246, 278, 293, 424
 Bayron *vel* Bajron → Byron, George
 Bakchas (Bachus), mitologema 46, 245
 Baliński, *Michał* → Balinskis, Mykolas
 Balinskienė, Elžbieta (Elżbieta Balińska) 158
 Balinskis, Ignacijus jaunesnysis (Ignacy Baliński) 158, 160
 Balinskis, Ignacijus vyresnysis 160
 Balinskis, Mykolas (Michał Baliński *vel* Baliński) XIII, XV, 6, 8, 22, 25, 53, 55, 108, 110, 128, 158, 160, 164, 176, 178, 187, 189, 190, 193, 196–198, 200–202, 237, 242, 245, 252, 273, 424, 427
 Baliulis, Algirdas XX, 242, 247, 424
 Baltrušaitis, *Vingaudas* 115, 424
 Baltrūnas, *Valentinas* 162, 214, 215, 439
 Bandkie, *Jerzy Samuel* 104, 313, 431, 437
 Bar, *Adam* 124, 437
 Baranauskaitė, *Liucija* 196, 438
 Baranauskas, *Virginijus* 196, 438
 Baranovskis (Baranowski), smuklininkas 215
 Baranovskytė, *Grasilda* (Grasylda) 215
 Baranovskytė, *Stefanija* *vel* Steputė (Stefka) 215

* Skliausteliuose nurodoma Konstantino Tiškevičiaus knygoje *Wilija i jej brzegi* vartota asmenvardžio forma.

- Baranowski* → Baranowski, Stanisław
 Baranowski, Stanisław XVI, 418, 419, 421, 426
Barbara, królowa → Barbora Radvilaitė
Barbara Radziwiłłówna → Barbora Radvilaitė
Barbaravičienė, Jadvyga 242, 424, 432
Barbezat, leidėjas 84, 434
 Barbora Radvilaitė (Barbara *vel* Barbara Radziwiłłówna), Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė 184, 193–198, 293, 410, 424, 426, 427, 431, 434, 437, 439
 Bariatinskiai (Bariatyńscy), giminė 180
 Barycki, Piotr (Barycki) 319, 439
 Barkas *vel* Borkus (Borkus), kunigaikštis 236, 237, 278
 Baronas, Darius XX, 190, 424
Baršauskienė, Margarita 64, 439
 Bartelis *vel* Bartelsas, Artūras (Artur Bartels *vel* Barthels) XXIX, 413, 415, 421
Bartels vel Barthels, Artur → Bartelis, Artūras
Bartosz z Czoderyszek → Akelaitis, Mikalojus
 Bartoszewicz, Julian 197, 424
 Batoras → Steponas Batoras
Batory → Steponas Batoras
Baudouin, P. 318, 427
 Bazilijus *vel* Vasilijus III (Bazyli Wasilewicz), Maskvos didysis kunigaikštis 52
Bednarczuk, Leszek 9, 424
 Behr, B. (E. Bock) XV, XXV, 438
 Beinartas, Stanislovas (Stanisław Bejnar) 244
 Beilina (Bejlinowie), Minsko leidėjai 330, 427
Bejlinowie → Beilina
 Belanger, Louis (Belanger) 181
 Beldziukevičius (Bieldziukiewicz), policijos viršininkas 197
 Belinskis (Bieliński), vėliavininkas, Kernavės laikytojas 241, 242
 Belinskis, Ignacijus (Ignacy Bieliński) 42, 78, 242
 Belinskis, Juozapas (Józef Bieliński) 242
 Belona (Bellona), mitologema 188
 Benediktas XIII (Benedykt XIII.), popiežius 138
 Benediktas XIV (Benedykt XIV.), popiežius 138
 Bennigsenas *vel* Benigsenas, Leontijus (Beningsen) 206
Beresnevičius, Gintaras 9, 15, 424
 Berezusas (Berezus), karys 24
Bern, Feliks Aleksander Geisztowt → Bernatavičius, Feliksas Aleksandras Geištautas
 Bernatavičius, Feliksas Aleksandras Geištautas *vel* Feliksas Aleksandras Geištautas Bernas (Feliks Bernatowicz *vel* Bernatowicz) 21, 22, 89, 90, 212, 213, 240, 252, 424, 431
Bernatowicz, Feliks → Bernatavičius, Feliksas Aleksandras Geištautas
Bernatowicz, M. → Bernatavičius, Feliksas Aleksandras Geištautas
Bernotas, Albinas XII, 95, 153, 189, 199, 278, 332
 Berthier, Louis-Alexandre (Berthier) 260
 Bezobrazovaitė-Suchotinova, Ona (Anna Bezobrazówna-Suchotinowa) 31
Bialocerkiewski, X. → Izopolskis, Erazmas
 Bialockis (Białocki), dvarininkas 285
 Białozorai (Białozorowie), giminė 241
 Białozoras, Jurgis (Jerzy Białozór) 182
 Białozoras, Kristupas (Krzysztof Białozór) 241
 Białozoras, Motiejus (Mateusz Białozór) 241
 Białozorienė, Karolina (Karolina z Romerów Białozorowa) 241
 Białozorienė, Ona (Anna Białozorowa, *secundo voto* Judycka) 241
 Bychovcas → Bychovecas *vel* Bychovcas, Aleksandras
 Bychovecas *vel* Bychovcas, Aleksandras 14, 176, 177, 237
Bychowicz, Aleksander → Bychovecas *vel* Bychovcas, Aleksandras
 Bieliński, Józef 98, 159, 424
 Bielowski, Augustyn *vel* August *vel* Jan Płaza (August Bielowski) 315, 324, 325
Byron, George 303, 424, 437
Bizauskas, Kazys 277, 436
Blasnik, Joshef → Blaznik, Jožef
 Blaznik, Jožef (Błażnik) 321, 322, 430
 Blokas, Teofilis de (Teofil de Block) 134
Blumowicz, Samuil 22, 430
Bobola, Andrzej → Bobolė, Andriejus
 Bobola *vel* Bobolė, Andriejus 164, 434
 Bobrovičius, Vincentas (Bobrowicz), kunigas 264
 Bobrovskis, Florijonas (Floryan Bobrowski) 172
 Bobrowicz, Jan Nepomucen 415
Bobrowicz, Vincentius → Bobrovičius, Vincentas
Bobrowski, Florjan → Bobrovskis, Florijonas
 Bogdanovičiai (Bohdanowiczowie), giminė 70
 Bogdanovičius, Bronislovas (Bronisław Bohdanowicz) 70
 Bogdanovičius, Stanislovas (Stanisław Bohdanowicz) 256
 Bogušas *vel* Bohušas, Pranciškus Ksaveras (Bohusz) 18, 305, 306, 312, 424
Bohusz, Ksawery *vel* *Franciszek Ksawery* → Bogušas, Pranciškus Ksaveras
 Bokačas, Andriejus (Andrzej Bokaciusz) 110
 Boleslovas III Kreivaburnis (Bolesław Krzywousty), Lenkijos kunigaikštis 301

- Bolesławita, B. → Kraševskis, Juozapas Ignacijus
 Bomanas (Boman), pirklys 53
 Bona Sforca (Bona), Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė 194
 Bońkowski, H. N. 323, 437
 Borch, Michał → Borchas, Mykolas
 Borchas, Mykolas (Michał Borch) 10, 424
 Bower St. Clair, Alexander (Bauer St. Clair) 269, 411
 Bower St. Clair, Pelagija 269
 Brahe, Tycho (Tychon Brahe) 301, 302
 Brand, Ahasverus → Brand, Johann Arnold von
 Brand, Johann Arnold von (Ahasverus Brand) 302
 Braunas, Georgas (Braun) 183
 Braziūnienė, Alma 112, 425
 Brodziński, Kazimierz (Kazimierz Brodziński vel Brodziński) 304, 313, 315, 317, 425
 Bronowski, Franciszek 167, 425
 Brzetysław, Edward → Matejko, Franciszek Ksawery
 Brzezina, Antoni 21, 424
 Brzoza, Bolesław → Raczkiewicz, Bolesław
 Brzostowska z Morawskich, Maria → Bžostovskienė, Marija
 Brzostowski, Michał → Bžostovskis, Mykolas
 Brzozowski, Karol (Karol Brzozowski) 324, 425
 Buchaveckas, Stanislovas 242, 424, 432
 Buczek, Karol 6, 425
 Būčys, Žygintas 46, 425
 Būda, Vytautas XII, 438
 Budreika, Eduardas 178, 425
 Budrys, Romualdas XXX, 428
 Būga, Kazimieras 8, 9, 425
 Buinickis, Kazimieras 315
 Bujnicki, Kazimierz → Buinickis, Kazimieras
 Bukatas, Pranciškus (Franciszek Bukaty) 54
 Bukaty, Franciszek → Bukatas, Pranciškus
 Bułhakówna, Józefa 219, 436
 Buslavskis-Sapiežka, Vasilis vel Diedulis (Wasil Busławski Sapiežka vel Dziadulo) 45, 63, 64, 83, 107, 142–143, 148, 161–162, 182, 216–217, 262
 Butkuvienė, Anelė 196, 219, 425
 Butrimas, Adomas XV, 431, 438
 Bžostovskiai (Brzostowscy), giminė 131–137, 140, 141, 145, 146, 149, 156, 409, 419
 Bžostovskienė, Ona (Anna z Mielezków Brzostowska) 135
 Bžostovskienė, Marija (Maria z Morawskich Brzostowska) 153, 155, 420
 Bžostovskienė, Rachelė (Rachela Rajecka) 133
 Bžostovskis, Jonas Vladislovas (Jan Władysław Brzostowski) 131, 132
 Bžostovskis, Juozapas (Józef Brzostowski) 131
 Bžostovskis, Kiprijonas Povilas (Cyprian Brzostowski vel Cyprianus Paulus Brzostowski) 132, 133, 137, 138, 153
 Bžostovskis, Konstantinas Kazimieras (Konstanty Kazimierz Brzostowski) 178, 182
 Bžostovskis, Lukas (Łukasz Brzostowski) 132
 Bžostovskis, Mykolas (Michał Brzostowski vel Michał hr. Brzostowski) 134, 136, 149, 419
 Bžostovskis, Stanislovas (Stanisław Brzostowski) 131
 Bžostovskytė, Liudvika (Brzostowska) → Radziševskienė, Liudvika
 Bžozovskis (Brzozowski), jėzuitas 117
 Bžozovskis (Brzozowski), Kernavės laikytojas 241
- C
- Caban, Wiesław 414, 425
 Calvin vel Cauvin, Jean → Kalvinas, Jonas
 Candolle, Alphonse de 128
 Candolle, Augustin Pyramus de 128
 Cechanoveckienė, Ona (Anna z Chrapowickich Ciechanowiecka) XXII
 Cechanoveckis, Stanislovas (Stanisław Ciechanowiecki) XXII
 Cechanoveckytė, Paulina → Tiškevičienė, Paulina
 Cechanovičius (Ciechanowicz), jėzuitas 117
 Cezaris vel Gajus Julijus Cezaris, Romos valstybės veikėjas, karvedys, rašytojas 243
 Charlet, Nicolas-Toussaint (Charlet) 181
 Chłapovskis, Dezideras Adomas (Chłapowski) 245
 Chłapowski, Dezydery Adam → Chłapovskis, Dezideras Adomas
 Charibdė (Charybda), mitologema 310
 Charkiewicz, Walerjan 333, 425
 Chlebowski, Bronisław 229, 429
 Chłędowski, Walenty (Chłędowski) 312–313
 Chłop z Litwy → Akelaitis, Mikalojus
 Chłop z powiatu Maryampolskiego → Akelaitis, Mikalojus
 Chmara (Chmara), dvarininkas 70
 Chmelevskis (Chmielewski), karys 33, 34
 Chmielowski, Maksymilian 319, 439
 Chmiotovskienė (Chmiotowska), Dmitrijaus Korovajevo dukė 31
 Chmiotovskis (Chmiotowski), Dmitrijaus Korovajevo vaikaitis 31
 Chodakovskis, Zorijanas → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas

Chodakowski → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas
Chodakowski, Zorjan vel *Zoryan* → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas
 Chodkevičiai (Chodkiewiczowie), giminė 5, 113
 Chodkevičius, Jurgis vel Grigalius vel Grigas (Grzegorz Chodkiewicz) 111, 112
 Chodkiewicz, Grzegorz vel Hrehory Aleksandrowicz → Chodkevičius, Jurgis vel Grigalius vel Grigas
 Chodzka (Chodźko), jėzuitas 117
 Chodzka vel Chodzka-Boreika, Aleksandras (Aleksander Chodźko) 85, 86, 314, 317, 425
 Chodzka vel Chodzka-Boreika, Dominykas Cezarijus (Dominik Chodźko) 10, 11, 180, 304, 309, 425, 427
 Chodzka vel Chodzka-Boreika, Ignacijus vel Ignotas (Ignacy Chodźko vel Chodźko) 2, 10, 16, 32, 42, 64, 74, 75, 80, 83, 108, 109, 114, 117–119, 122, 127, 156, 275, 414, 425
 Chodzka vel Chodzka-Boreika, Jonas (Jan Chodźko) 86
 Chodzka vel Chodzka-Boreika, Leonardas (Leonard Chodźko) 84, 86, 88, 89
Chodźko, Aleksander → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Aleksandras
Chodźko vel *Chodźko-Borejko, Aleksander* → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Aleksandras
Chodźko vel *Chodźko-Borejko, Dominik Cezary* → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Dominykas Cezarijus
Chodźko vel *Chodźko-Borejko, Ignacy* → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Ignacijus
Chodźko vel *Chodźko-Borejko, Jan* → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Jonas
Chodźko vel *Chodźko-Borejko, Leonard* → Chodzka vel Chodzka-Boreika, Leonardas
Choiseul-Gouffier, Sophie de → Tyzenhauzaitė-Šuazel-Gulfė, Sofija
 Chopin, Fryderyk 167
 Chreptavičiai (Chreptowiczowie), giminė 85, 327
 Chreptavičius, Adomas Liutauras (Chreptowicz vel Adam Chreptowicz) 85, 192
 Chreptavičius, Jurgis Liutauras (Grzegorz Litawor Chreptowicz) 204
Chreptowicz, Adam Litawor → Chreptavičius, Adomas Liutauras
Chrucki, Jan vel *Ivan* → Chruckis, Jonas
 Chruckis, Jonas (Chrucki) 219
 Chvalka (Chwałka), eigulys 120, 409
 Cicijanovas, Pavelas 31
 Cieciszowski, Kasper Kazimierz (Gaspar Cieciszewski) 306
 Civinskis (Cywiński), dvarininkas 284

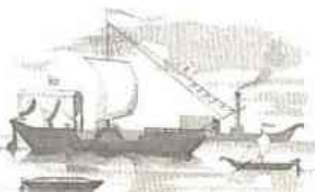
Collin, E., leidėjas 7
Commendone, Giovanni Francesco → Komendonė, Jonas Pranciškus
 Cvičinas (Ćwiczyn), dvarininkas 284
Czacki, Tadeusz → Čackis, Tadas
Czapska z Rostworowskich, Justyna → Čapskienė, Justina
Czapski, Marian → Čapskis, Marijonas
Czarnocki, Adam → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas
Czartkowski, Adam XXII, 174, 433, 435
Czech, Józef 430
 Czechowicz, Józef → Čechavičius, Juozapas
Czczot, Jan → Čėčiotas, Jonas

Č

Čackis, Tadas (Tadeusz Czacki) 4, 6–8, 12, 315
 Čapskienė, Justina (hr. Czapska) 219
 Čapskis, Marijonas 219
 Čarnockienė (Czarnocka), dvarininkė 98, 283, 284
 Čarnockis, Adomas → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas
 Čartoriskiai (Czartoryscy), giminė 85, 98, 283, 284, 308
 Čartoriskis, Adomas Jurgis 21, 414
 Čechavičius, Juozapas XI
 Čėčiotas, Jonas (Czczot) 326–328, 426, 427, 437
 Čelakovský, František Ladislav vel Marcian Hromotluk (Czelakowski) 323
Čepienė, Konstancija 432
Čerka, Jonas 42, 426
 Čyžas, Kasparas (Gaspar Czyż) 241, 283

D

Damaševičius, Vytautas XIII, 485, 490
 Dambrauskas, Aleksandras (Adomas Jakštas) 9
 Danielius iš Lenčycos vel Danielius Lenčickis (Daniel z Łęczycy) 111
 Danilavičius, Juozapas (Danilowicz) 220, 221
 Danilavičius, Rapolas → Danilavičius, Juozapas
Daniłowicz, Józef vel *Rafał* → Danilavičius, Juozapas
 Darnovičius (Darnowicz), dvarininkas 284
 Daubaras-Musnickis, Jonas Petras (Jan Piotr Dowbór Muśnicki) 242
 Daukantas, Simonas XXIII, 8, 15, 26, 304, 427, 436
Daukšienė, Ona 170, 171, 436
 Dausprungas (Dowszprung), kunigaikštis 237
 Davaina, Stanislovas (Stanisław Dowojna) 195

- Davout *vel* Davoust, Louis Nicolas, tikr. Louis-Nicolas d'Avout (Davoust) 307
- Dębiński, Joachim* → Dembinskis, Ignacijus
- Debucourt, Louis Philibert* 314
- Decamps, Alexandre-Gabriel (Decamps) 181
- Dejevas *vel* Dejovas, Michailas (Dejow) 31
- Delarue*, leidėjas 84, 434
- Dembinskas, Ignacijus *vel* Joachim (Dębiński) 218, 221, 437
- Derwojed, Janusz* XVI, 426
- Dybowski, Tomasz* 258, 426
- Diedulis (Dziadulo) → Buslavskis-Sapiežka, Vasilis
- Dilytė, Dalia* 230, 436
- Diomedas, mitologema 310
- Dionizas → Bakchas
- Dyrmont, Józef* 258, 426
- Dlužošas, Jonas (Długosz) 8, 14, 123, 176
- Dmachauskas, Henrikas 219
- Dmochowski, Franciszek Ksawery* 310, 426
- Dobrovolskis (Dobrowolski), dvarininkas 284
- Dobrzyński, Ignacy Feliks* → Dobžinskas, Ignacijus Feliksas
- Dobžinskas, Ignacijus Feliksas (Dobrzyński) 319
- Dogelis, Motiejus (Dogel) 253, 426
- Dogiel, Mathias *vel* Maciej Dominik → Dogelis, Motiejus
- Dołęga, Zoryan* → Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas
- Dolenga-Chodakovskis, Zorijanas, tikr. Adomas Čarnockis (Zoryan Dołęga Chodakowski *vel* Zoryan Chodakowski *vel* Chodakowski *vel* Adam Czarnocki) 300, 307, 309–310, 312, 314, 319, 425, 436
- Dolgorukis, Jurgis (Jerzy Dołhoruki) 177
- Dolinskas, Vydas* 133, 261, 426
- Dombasle, Mathieu de (Dombal Sic!) 257
- Donatas, šventasis (Sw. Donat) 164
- Dorohostaiskiai (Dorohostajscy), giminė 110
- Dorohostaiskis, Mikalojus Manvydas (Monwid Dorohostajski) 111
- Dorohostajski, Mikołaj* → Dorohostaiskis, Mikalojus Manvydas
- Doterivas, Valentinas (Valentin d'Hauterive) 245
- Dowojna, Stanisław* → Davaina, Stanislovas
- Drèma, Vladas* 160, 192, 230, 231, 426
- Du Breuill, Alphonse 257
- Dubonis, Artūras* 52, 426
- Dubonis, Romas XX
- Dugnė (Dugna), mitologema, taip pat žr. Undinė 107
- Duličius, Konstantinas (Konstanty Dulicz) 328
- Dumas, Alexandre père 260
- Dunin-Marcinkevičius, Vincentas (Wincenty Dunin Marcinkiewicz *vel* Marcinkiewicz) 330–331, 426, 427, 433
- Dunin-Marcinkiewicz* *vel* *Dúnin-Marcinkiewicz*, Wincenty → Dunin-Marcinkevičius, Vincentas
- Durnoravičius (Durnorowicz), dvarininkas 285
- Dvorcas *vel* Dvoržecas *vel* Dvorčius, Jokelis (Dworzec) 330, 426, 427
- Dworzec, Jokieli* → Dvorcas *vel* Dvoržecas, Jokelis
- Dzeusas, mitologema 13
- Dziurdzevičius (Dziurdzewicz), kunigas 152

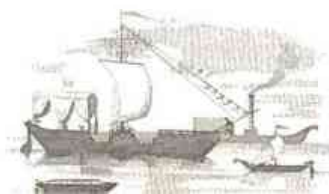
E

- E. M.* 328
- Eger, Leopold* 321
- Einhardas *vel* Eginhardas (Eginhard), istorikas 301
- Elena, šventoji (Ś. Helena) 152
- Eliazbergas, Lipmanas (Lipman Eliazberg), pirklys 64
- Elžbieta Habsburgaitė (Królowa Elżbieta), Žygimanto Augusto žmona 192, 193, 195
- Ender*, leidėjas 323, 428
- Eos, mitologema 13
- Erdvilas (Erdziwiłł), kunigaikštis 52
- Ermanytė, Irena* 432
- Escudero, Pietro 87
- Euripidas, dramaturgas 13

F

- Fajans, Maksymilian* 195, 435
- Fajetonas (Faeton), mitologema 13
- Febas (Febus), mitologema 310
- Federowski, Michał* 174, 435
- Fedorovskis (Fiedorowski), dvarininkas 285
- Feliński, Alojzy* → Felinskas, Alojzas
- Felinskas, Alojzas (Feliński) 196, 427
- Feltan* → Tettau, Wilhelm Johann Albert von
- Ferdinandas I, Šventosios Romos imperatorius 192
- Filipowski, Józef* 35, 320, 429
- Flatt, Oskar 11, 427
- Florijonas, šventasis (Ś. Floryan) 153
- Frediani, Giambattista → Fredianis, Džambatistas
- Fredianis, Džambatistas (Frediani) 200
- Frolovas, Aleksejus* 86

- G
- Gailiūsis, Brunonas* XXVIII, 427
Gaj, Ljudevit (Ludwik Gaj) 321
Gajewski, Mirosław 149, 150, 155, 158, 160, 162, 163, 173–175, 185, 221, 427
Galas Anonimas (Gallus), metraštininkas 301
Gałęzowski, Antoni (Gałęziowski) 313, 427
Galis, Džiovanis (Giowani Galli) 187
Galkowski, Michał 332, 436
Gardaitis (Gardoaitis vel Gardeoldiis), mitologema 90
Gasiūnas, Vladas XXIII, XXX, 427, 428
Gasztold, Stanisław → Goštautas, Stanislovas
Gebethner, Jan 437
Gecevičius, Konstantinas (Konstanty Gieciewicz) 45, 66, 72, 283
Gediminas (Gedymin vel Gedemin vel Giedymin), Lietuvos didysis kunigaikštis 8, 14, 35, 51, 181, 187, 189, 191, 238, 278
Gelgaudai (Gielgudy), giminė 278
Genlis, Madame de vel Stéphanie Félicité Ducrest de St-Aubin, comtesse de Genlis vel Madame Brûlart 260
Gerdzevskis (Gierdziewski), dvarininkas 284
Gerlavičius (Gerłowicz), dvarininkas 28–30, 282
Germantas (Gerymund vel Giermund vel Giermont), kunigaikštis 189, 190, 238
Geseckis (Giesiecki), dvarininkas 284
Giedraitis (Giedroją), kunigaikštis 222, 283
Giedraitis, Adolfas (Adolf Giedroją) 222, 243
Giedraitis, Cezarijus vel Cezaris (Cezary Giedroją) 243
Giedraitis, Liudvikas 27, 177, 247, 251, 427, 439
Giedraitis, Martynas (Marcin Giedroją) 133
Gieszkowski, Stanisław 299, 439
Giller, Agadon 96, 427
Gimbutas (Gimbult), kunigaikštis 237, 238
Girardin, Jean Pierre Louis 257
Girdzijauskas, Juozas 20, 431
Girininkienė, Vida 64, 439
Girkus, Romualdas XIII, XX, 28, 30, 37, 88, 98, 48, 142, 146, 156, 161, 162, 176, 244, 247, 434
Gisevius, Eduard Karol Samuel (Gizevius vel Gizewjus) 318, 324
Gižickiai (Giżyccy), giminė 226
Gižickienė (Giżyńska Sic!), dvarininkė 226
Gižickis (Giżycki), dvarininkas 285
Gižinskienė → Gižickienė
Glavani, Zofia, primo voto Witt, secundo voto Potocka → Potockienė, Sofija
- Glinskis, Mykolas (Gliński)* 108, 109
Gloger, Zygmunt 222, 297, 423, 427
Glogovskis, Aleksandras (Głogowski) 220, 221
Głogowski, Aleksander → Glogovskis, Aleksandras
Głowacki, Michał Stanisław vel Świętopełk (Świętopełk Głowacki) 324
Godłowski, Tadeusz 124, 437
Glücksberg, August Emmanuel 309, 425
Glücksberg, Jan 104, 193, 424, 437
Glücksberg, Natan 300, 310, 425, 426, 434
Glücksberg, Teofil XXVII, XXX, 61, 211, 304, 315, 425, 429, 434, 436, 438
Godłowski, Tadeusz 437
Goethe, Johann Wolfgang (Goethe) 314
Golański, Filip Neryusz → Goliauskis, Pilypas Nerijus
Gołębiowski, Łukasz → Golembiovskis, Lukošius
Golembiovskis, Lukošius (Łukasz Gołębiowski vel Golembiowski) 313, 328, 427
Goliauskis, Pilypas Nerijus (Golański) 220, 427
Gołubowska, Grażyna XII, 438
Gorecki, Antoni → Goreckis, Antanas
Goreckis, Antanas (Górecki) 318, 427
Górski, Stanisław Batys → Gurskis vel Gorskis, Stanislovas Batistas
Goseckis (Gosiecki), dailininkas 151
Goštautas, Albertas (Albert Gasztold) 200
Goštautas, Stanislovas (Gasztold) 192, 193, 195, 197, 410
Gotolfas (Gotoft), jėzuitas 117
Grabowski, Ambroży 196, 439
Granet, François Marius (Granet) 181
Grigaliūnavičius, Eduardas 119
Grygalunowicz, Eduardus → Grigaliūnavičius, Eduardas
Grigelis, Algimantas XX
Grimm, Jacob Ludwig Karl (Grimm) 319
Grimm, Wilhelm Karl (Grimm) 319
Griškaitė, Reda XII, XIV, XVI, XIX–XX, 11, 13, 15, 22, 26, 67, 75, 100, 170, 176, 197, 202, 204, 205, 208, 212, 243, 277, 295, 298, 304, 328, 415, 427, 433, 436
Grižienė G. 427
Gröll, Michał 434
Grosmani → Grosmanis vel Grozmanis, Juozapas (?)
Grosmanis vel Grozmanis, Juozapas (?) (Grosmani) 21
Grzybowski, Antoni → Gzybovskis, Antanas
Guagnini, Alexander vel Alessandro → Gvanjinis vel Gvagninis, Aleksandras
Gucevičius, Laurynas (Wawrzyniec Gucewicz) 150, 178, 441

Gucewicz, Wawrzyniec → Gucevičius, Laurynas
Gudelis, Vytautas 427
Gudmantas, Kęstutis 15, 427
Guénot (Povilas Geniušas?), kunigas 218, 437
Gudin, Théodore (Gudin) 181
Gujaitė, Deimė XIII, 434
Gulbinskas, Albinas 9, 41, 54, 63, 427
Gurskienė (Górska), dvarininkė 144
Gurskis vel Gorskis, Stanislovas Batistas (Stanisław Batys Gorski) 128
Gusevas, Matvejus (Maciej Gusiew *vel* Gusiew) 29, 75, 76, 203, 290, 318
Gustavas Adolfas (Gustaw Adolf), Švedijos karalius 59
Gvanjinis vel Gvagninis, Aleksandras (Gwagnin) 8, 63, 200
Gžybovskis, Antanas (Grzybowski) 189, 190

H

Hanka, Václav (Wacław Hanka *vel* Hanka) 323, 428
Hartung → Hartungas
Hartungas (Hartung), spaustuvininkas 302, 436
Haustein, Benjamin Friedrich 301, 428
Heimanas, pirklys 28
Heimanas, Salomonas H. (Hejman) 176
Heine, Joachim Juliusz XXIX–XXX, 434
Helcel, Zygmunt vel Antoni Zygmunt (Zygmunt Helcel) 308, 425
Helijas, mitologema 13
Helingas (Helling), dvarininkas 284
Henrikas (Henryk), Mazovijos kunigaikštis 272
Mamert z Fulsztyna Herburt → Herburtas, Mamertas *vel* Mamertas Herburtas iš Fulštyno *vel* Mamertas Herburtas Fulštynietis
Herburtas, Mamertas vel Mamertas Herburtas iš Fulštyno vel Mamertas Herburtas Fulštynietis (Mamert z Fulsztyna Herburt) 203
Hermann, Arthur 114, 435
Herodotas (Herodot), istorikas 13
Hesiodas (Heziod), poetas 13
Hilaras (Hilary), vienuolis 157–158
Hilzenowa → Kosakovskienė, Teresė
Hlebavičiai (Hlebowiczowie) 110
Hlebavičius (Hlebowicz), Kernavės laikytojas 241
Hlebavičius, Antanas Boleslovas (Antoni Hlebowicz) 18, 19, 428
Hlebavičius, Jonas (Jan Hlebowicz) 111

Hlebowicz, Antoni Bolesław → Hlebavičius, Antanas Boleslovas Hoffmanowa z Tańskich, Klementyna (Klementyna Tańska) 327
Hohenberg, Johann Martin → Altomonte, Martino
Homeras (Homer), poetas 13, 306
Horacijus vel Kvintas Horacijus Flakas (Horacy), poetas 230, 310
Horvatas, Danielius (Daniel Horwatt) 94
Hostounsky vel Hostowski, Baltazar → Hostovinas, Baltazaras
Hostovinas, Baltazaras (Baltazar Hostowijusz) 110
Hozijus, Jonas (Jan Hozyusz) 200
Hozijus, Ulrichas (Ulrych Hozyusz) 200
Hromotluk, Marcian → Čelakovský, František Ladislav
Hüttner, Karol Józef de (Hüttner) 314, 428

I

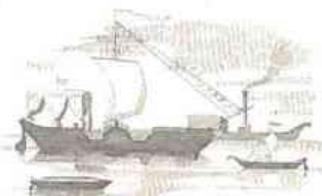
I. G. XXII, 433
I. K. → Katilienė, Irena
Ign. Chr. 315, 426
Ignacy Loyola → Ignacijus Lojola
Ignacijus vel Ignacas vel Ignotas Lojola vel Loyola, šventasis (Lojola *vel* Šv. Ignacy) 108, 159, 160
Igoris (Igor), Kijevo didysis kunigaikštis 36
Ilakavičius vel Ilakovskis (Ilakowicz *vel* Ilakowski), dvarininkas 215, 283
Ilgiewicz, Henryka 5, 66, 89, 211, 255, 323, 428
Iljiničiai (Iliniczowie), giminė 68
Iljiničius, Bronislovas (Ilinicz *vel* Bronisław Ilinicz) 224, 226–227, 285
Isabey, Jean Baptiste (Izabey) 181
Ivanovičius, Laurynas (Ławryn Iwanowicz) 241
Izabela Jagiellonka → Izabelė Jogailaitė
Izabelė Jogailaitė, Lenkijos karalaitė, Lietuvos kunigaikštė, Vengrijos karalienė 194
Izopolski, Erazm → Izopolskis, Erazmas
Izopolskis, Erazmas (Izopolski) 324, 325, 428

J

J. F. R. → Rivijus, Jonas Friderikas
J. I. K. → Kraševskis, Juozapas Ignacijus
Jablonovskis (Jabłonowski), dvarininkas 284
Jabłoński, Kajetan (Kajetan Jabłoński) 320, 435
Jablonskis, Jonas XXVIII, 427
Jachowski, Jan 174, 430

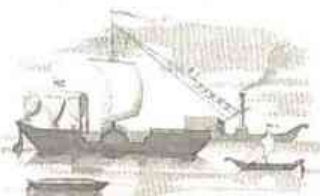
- Jackiewicz, Mieczysław 219, 427
 Jadvyga → Jadvyga Jogailienė
 Jadvyga Jogailienė, Lenkijos karalienė (Jadwiga) 171, 191, 239
 Jan III → Jonas III
 Jan z Kijan → Jonas iš Vichiliuvkos
 Jan z Wychyłówki → Jonas iš Vichiliuvkos
 Jan ze Śliwina → Kirkoras, Adomas Honorijus
 Jankauskas, Vidmantas 21, 261, 428
 Jankevičienė, Algė 85, 432
 Jankevičius, Cherubinas (Cherubin Jankiewicz) 172
 Janonienė, Rūta XV, 431
 Janota, Eugeniusz Arnold (Janot) 324
 Janovskis (Janowski), jėzuitas 117
 Janowski, Ludwik 423
 Janulevičius, Linas XX
 Janusz → Polis, Vincentas
 Januszewicz, Marcelli → Januševičius, Marcelinas
 Januševičius, Marcelinas vel Marcelijus (Marceli Januszewicz vel Januszkiewicz) XI, XII, XV, XVI, XXIX, XXX, 12, 178, 192, 212, 221, 230, 418–421
 Januševičius Martynas (Marcin Januszewicz vel Januszkiewicz) XXX
 Januševičius, S. 47, 78, 98–100, 106, 149, 164, 427
 Jarmašauskas, Juozapas (Józef Jarmuszewski vel Jarmaszewski vel Jermoszewski) 160
 Jaroszewicz, Józef → Juozapas Jaroševičius
 Jaroševičius, Juozapas (Józef Jaroszewicz) 14, 51, 53, 94, 110, 112, 428
 Jasad, Rimantas 14, 28, 115, 136, 151, 152, 159, 216, 428, 432
 Jasinskis vel Jasenskis, Stanislovas (Stanisław Jasiński) 179, 180
 Jasiński, Jakub → Jasinskis, Jokūbas
 Jasinskis, Jokūbas (Jakub Jasiński) 31
 Jasinskis, Romualdas (Romuald Jasiński) 131
 Jaworski, Jan XXI, 438
 Jełowicki, Aleksander 318, 427
 Jelskis, Kazimieras 174, 230
 Joachim → Dembinskis, Ignacijus
 Joachimas → Dembinskis, Ignacijus
 Jogaila (Władysław Jagiełło), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 11, 20, 24, 25, 35, 123, 145, 171, 177, 185, 191, 238, 239, 263, 271, 272, 320, 429, 435, 438
 Jogailaičiai (Jagiellony), dinastija 4, 5, 192
 Jogėla, Vytautas 28, 173, 201, 428
 Johannsen, Lars XX
 Jokūbas, šventasis (Šv. Jakub) 203, 209, 259
 Jonaitis, H. XI
 Jonas III vel Jonas Sobeskis, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis XXIX, 241, 434
 Jonas iš Kijanų → Jonas iš Vichiluvkos
 Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, Vilniaus vyskupas 256
 Jonas iš Vichiluvkos (Jan z Wychyłówki) 301
 Jonas Kazimieras, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis (Jan Kazimierz vel Joannus Casimirus) XXIX, 434
 Jonas Posilgiētis (Johannes von Posilge), kronikininkas 24
 Jonynas, Ignas 95, 433
 Jonušas → Polis, Vincentas
 Jordan, Wilhelm (Wilhelm Jordan) 316, 428
 Jordanas (Jornandes), istorikas 14
 Josifas, metropolitas (Józef Siemaszko) 182
 Jucevičius, Adomas vel Liudvikas Adomas vel Liudvikas iš Pakievės (Adam Jucewicz vel Jucewicz vel Ludwik z Pakiewia) 317, 318, 335, 428
 Jucewicz, Ludwik Adam → Jucevičius, Liudvikas Adomas
 Jučas, Mečislovas 239, 428
 Judickienė → Bialozorienė, Ona
 Julijona (Julijanna), Tverės kunigaikštystė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona 35, 36
 Jundzilas, Stanislovas Bonifacas vel Bonifacas (B. Jundził vel Bonifacy Jundził) 85, 93, 172, 428
 Jundził, Stanisław Bonifacy vel Bonifacy Stanisław → Jundzilas, Stanislovas Bonifacas
 Juozapas, šventasis (Šv. Józef) 132
 Juraga (Juraha), jėzuitas 117
 Jurgėlėnaitė, A. 427
 Jurgelevičienė, I. 427
 Jurginienė, S. 9, 41, 54, 63, 427
 Jurginis, Juozas 14, 429
 Jurgis, šventasis (Święty Jerzy vel Šv. Jerzy) 155, 171, 274, 275, 278, 329, 421
 Jurgis Dolgorukis (Jerzy Dołhoruki) 177
 Jurgutis, Vytautas 316, 436
 Jurkiewicz, Jan 18, 429
 Jurkštas, Jonas 183, 429
 Justinas, šventasis (Šv. Justyn) 164
 Juszyński, Michał Hieronim (Juszyński) 310, 429
 Juškienė, A. 427

K

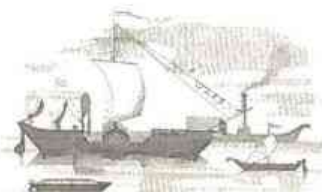
- K. T. → Tiškevičius, Konstantinas
Kaczanowski, Julian 324, 440
Kaladžinskaitė, Auksė 132, 429
 Kalaidovičius, Konstantinas (Kałajdowicz) 308
 Kalatilinas, Afanasijus (Kalatylin), tautosakos rinkėjas 302, 303
Kalėda, Algis 200, 298, 432, 433
Kalinka, Walerjan XIII, 429
Kalnius, Petras 335, 429
 Kalvinas, Jonas (Kalwin) 109
Kamieński, Napoleon 296, 431
 Kaminskiai (Kamińscy), fabriko savininkai 44
 Kaminskis (Kamiński), dvarininkas 35, 38, 282, 284
 Kaminskis *vel* Kamenskis, Juozapas (Józef Kamiński *vel* Kamieński) 46
Kamieński, Napoleon 431
 Karadžičius, Vukas Stefanovičius (Wuk Stefanowicz Karadzicz *vel* Wuk Stefanowicz *vel* Karadzicz) 306, 307, 315
 Karamzinas, Nikolajus (Karamzin) 36, 308, 441
 Karcanas, Jonas (Jan Kartzan) 111
 Karčevskis (Karczewski), dvarininkas 30, 282
 Karłowicz, Jan *vel* Jan Aleksander 8, 35, 63, 89, 320, 429, 436, 437
 Karnickis, Mykolas (Marcin Karnicki) 10
Karol M. Br...i → Brzozowski, Karol
 Karolina (Karolina), valstietė 100, 104
 Karolis Didysis (Karol Wielki), imperatorius 301
 Karosas, Gintaras XX, 174, 175, 429
 Karpiiai (Karpiowie), giminė 248
 Karpiński, Franciszek 311, 312, 318, 429
 Kasperavičius (Kasperowicz), dvarininkas 283
 Kašicas (Kaszyc), dvarininkas 152
 Kašinas (Kaszyn), tautosakos rinkėjas 302, 303
Katarzyna Jagiellonka → Kotryna Jogailaitė
 Katilėlis (Katilelis), upeivis 287
 Katilienė, Irena XV, XX
 Katilius, Algimantas XX
Katinaitė, Rita 171, 436
 Kątski, Apolinary 331
 Katulas, Gajus Valerijus (Katull) 310, 311
Kaunas, Domas 320, 429
 Kavaliauskas (Kowalewski), žvejas 251
 Kavaljerietis, Jonas Baptistas (Jan Baptysta de Cavalieriis) 5
 Kazimieras, šventasis (Ś. Kazimierz *vel* Św. Kazimierz *vel* Święty Kazimierz) 132, 136, 152, 174, 192
 Kazimieras Jogailaitis (Kazimierz Jagiellończyk), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 55
 Kefalas, mitologema 13
 Kenevičiūtė, Jadvyga (Kiniewiczówna Sic!) 219
Keniewiczówna, Jadwiga → Kenevičiūtė, Jadvyga
 Kernius (Kiernus), kunigaikštis 14, 237, 238
Keršytė, Nastazija 21, 429
 Kęsgaila, Stanislovas (Stanisław Kieźgałła) 195
 Kęstutis (Kiejstut), Lietuvos didysis kunigaikštis 51
 Kevalas, Bogdanas (Bohdan Kiewła) 55
Kiauleikytė, Laima 86, 87, 429
 Kiaupa, Zigmantas XVII, XX, 9, 41, 54, 61, 63, 106, 265, 429
 Kiaupienė, Jūratė XX
 Kieniewiczówna, Jadwiga → Kenevičiūtė, Jadvyga
Kilkus, Kęstutis 106, 429
Kiniewiczówna → Kenevičiūtė, Jadvyga
 Kirejevskis, Ivanas (Kirijewski) 303
Kirkor, Adam Honory → Kirkoras, Adomas Honorijus
 Kirkoras, Adomas Honorijus (Kirkor *vel* Adam Kirkor *vel* Jan ze Śliwina) XIII, XIV, XIX, XXIV, XXVII, 8, 29, 58, 66, 71, 75, 76, 156, 177, 180, 181, 183–185, 187, 188, 201–203, 207, 211, 212, 221, 243, 247, 259, 295, 335, 424, 428–430, 438, 441
Kirschfeld *vel* *Kirszfelf, Milan* → Kiršfeldas, Milanas
 Kiršfeldas, Milanas (Milan Kirszfelf) 321
 Kiseliovas, Pavelas 146, 441
Kiszkowa z Radziwiłłów, Anna → Kiškienė, Ona
Kiszkowie → Kiškos
 Kiška, Jonas (Jan Kiszka) 111
 Kiškaitė → Komarienė
 Kiškienė, Ona (Kiszczyna) 108, 109, 116
 Kiškos (Kiszkowie), giminė 108–110, 436
 Kitkevičius, Antanas (Antoni Kitkiewicz) 173, 174
Kitkiewicz, Antoni → Kitkevičius, Antanas
 Klajumienė, Dalia XX, 199, 429
 Klaudianas *vel* Klaudijus Klaudianas (Klaudyan), romėnų poetas 310
 Klemensas XIV (Klemens XIV.), popiežius 116, 117, 154, 155
 Kleniewiczówna → Kenevičiūtė, Jadvyga
 Klimenė, mitologema 13
 Kmita, Petras Blastus (Piotr Blastus Kmita) 111
Kmita, Piotr Blastus → Kmita, Petras Blastus
 Kmitos (Kmitowie), giminė 110, 285
Knackfus, Marcin → Knakfusas, Martynas
 Knakfusas, Martynas (Knakfus) 247
Kniprade, Winrich von → Kniprodė, Vinrichas

- Kniprodė, Vinrichas (Knyprode) 271
 Kocela (Kocieł), seniūnas 80
 Kochanovskis, Jonas (Jan Kochanowski) 301, 302, 324
Kochanowski, Jan → Kochanovskis, Jonas
 Kojalavičius-Vijūkas vel Kojelavičius-Vijūkas, Albertas (Kojalowicz) 14, 176, 189, 429
 Kolaitė vel Koliauka, Barbora → Radvilienė, Barbora
Kółakowski vel *Kulakowski* vel *Kolakowski, Feliks* → Kulakovskis, Feliksas
 Kolba (Kolba), malūno savininkas 285
 Kolberg, Oskar XV, 429
 Kollár, Ján (Kollar) 323, 430
Kołłataj, Hugo → Kolontajus, Hugas
 Kolontajus, Hugas (Hugo Kołłataj) 6, 304–305, 429
 Kolupaila, Steponas 70, 430
 Komaras, Kristupas (Krzysztof Komar) 110, 115, 117
 Komarienė (Komarowa), dvarininkė 109
 Kondratavičius, Liudvikas → Sirokomlė, Vladislovas
 Komarzewski, Jan vel Jan Baptysta 6, 7
 Komendonė, Jonas Pranciškus (Commendone) 110
 Konarskis, Simonas 313
Kondratowicz, Ludwik → Sirokomlė, Vladislovas
 Konickaja, Jelena XX
 Konopko, Józef (Józef Konopko) 325, 430
 Konstantinas, Rusijos didysis kunigaikštis (Konstanty) 266
 Korabovičius (Korabowicz), Vilniaus miestietis 198
 Korfas (Korf), dvarininkas 284, 285
Koritko, Emil → Korytko, Emil
 Korytko, Emil (Emil Korytko) 321, 322, 430, 433
 Korkunovas, Michailas 5, 441
Korn, Wilhelm Bogumił 172, 434
 Kornejevas, Zacharijus (Karniejew) 72
 Korotyński, Wincenty → Korotinskis, Vincentas
 Korotinskis, Vincentas XXIII, XXVI, 430
 Korovajeva vel Karovajeva (Korowajewa), Dmitrijaus Korovajevo žmona 31
 Korovajevas vel Karovajevas (Korowajew), Dmitrijaus Korovajevo sūnus 31
 Korovajevas vel Karovajevas (Korowajew), Dmitrijus 31
Korsak, Julian → Korsakas, Julijonas
 Korsakas, Julijonas 314
 Korvinas-Gosevskis, Vincentas (Wincenty Korwin-Gosiewski) 177
Korwin-Milewski, Hipolit 174, 430
 Kosakovskiai vel Kasakauskai (Kossakowscy), giminė 91, 133, 258, 259, 261, 284, 285, 440
 Kosakovskienė, Teresė (Kossakowska) 259
 Kosakovskis vel Kasakauskas, Juozapas vel Juozas Antanas (Józef Antoni Kossakowski) 20–21, 259–261, 411, 428, 440
 Kosakovskis, Juozapas Kazimieras (Józef Kossakowski) 133, 134, 259
 Kosakovskis, Pranciškus (Franciszek Kossakowski) 259, 261, 284, 285
 Kosakovskis, Simonas vel Simonas Martynas 133, 259, 261, 426
 Kosakovskytė, Marijona (Kossakowska) 259
 Kosakovskytė, Pelagija → Bower St. Clair, Pelagija
Kościałkowski, Stanisław 6, 430
 Kosčiuška, Tadas (Tadeusz Kościuszko) 20, 31, 133, 196, 259, 313, 437
 Kosobudskis (Kossobudzki), Vilniaus miestietis 197
Kossakowska, Marianna → Kosakovskytė, Marijona
Kossakowska z Potockich, primo voto Hilzenowa, Teresa → Kosakovskienė, Teresė
Kossakowski, Józef Antoni → Kosakovskis vel Kasakauskas, Juozapas Antanas
Kossakowski, Józef Kazimierz → Kosakovskis, Juozapas Kazimieras
 Kossakowski, Szymon vel Szymon Marcin → Kosakovskis, Simonas vel Simonas Martynas
 Kostrovickis (Kostrowicki), dvarininkas 283
 Kotryna, šventoji (Św. Katarzyna) 133
 Kotryna II (Katarzyna II.), Rusijos imperatorė 31, 72, 87
 Kotryna Austrijietė, Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė 195
 Kotryna Habsburgaitė, Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė 195
 Kotryna Jogailaitė, Lenkijos karalaitė, Lietuvos kunigaikštė, Švedijos karalienė 194
 Kotvičius (Kotwicz), dvarininkas 130, 131, 284
Kovalenkovienė, Milda XXVIII, 427
Kowalewski, Karol 98, 424
 Kozelis (Kozieł), dvarininkas 48, 283
 Kozlovskiai (Kozłowscy), giminė 180
 Kozlovskienė, Teresė 180
 Kozłowski, Józef (Kozłowski) 87
 Koženeckis (Korzeniecki), Pinsko seniūnas 74
 Koženiauskienė, Regina XX, 200, 250, 328, 427, 430, 432
Kraj, Karol 2, 86, 325, 425, 433, 438
 Krasicki, Ignacy 19
Krasieński, Adam Stanisław → Krasinskis, Adomas Stanislovas
Krasieński, Wincenty → Krasinskis, Vincentas
Krasieński, Zygmunt → Krasinskis, Zigmantas
 Krasinskis, Adomas Stanislovas (Adam Stanisław Krasieński) 100, 217, 334, 413, 430, 435

- Krasinskis, Vincentas (Wincenty Krasiniński) 245
 Krasinskis, Zigmantas (Zygmunt Krasiniński) 245–246
 Krasnodembskis, Lukošius (Lukasz Krasnodębski) 112
Kraszewski, Józef Ignacy → Kraševskis, Juozapas Ignacijus
 Kraševskis, Juozapas Ignacijus *vel* Juozapas Ignotas *vel* Juozapas Ignacas (J. I. Kraszewski *vel* J. Kraszewski *vel* Kraszewski) X, XI, XV, XVIII, XIX, XXII, XXIII, XXV, XXVI, 8, 15, 22, 25, 112, 187, 190, 191, 237, 250, 280, 286, 296, 302, 316, 317, 418, 430, 431, 438
 Kratochvíl, Petr XX
Kriaučiūnas, R. 427
Krikščiūnas, Povilas 64, 242, 424, 427, 439
Kryński, Adam 42, 63, 89, 436, 437
 Krišpinai Kiršenšteinai, giminė 175
 Krivienė, Irena XX
 Kromeris, Martynas 14, 176
 Krukovskis (Krukowski), kunigas 221, 410
 Krupavičius, Mauricijus (Maurycy Krupowicz) XXVI, 58, 203, 266
Krupowicz, Maurycy → Krupavičius, Mauricijus
Kubacki, Waclaw 22, 431
Kuchowicz, Zbigniew 196, 197, 431
Kuchovičius, Zbignevas → *Kuchowicz, Zbigniew*
 Kudaba, Česlovas XI, 28, 42, 48, 70, 71, 73, 83, 142, 146, 157, 162, 169, 182, 183, 213, 214, 223, 286, 431
 Kukolnikas, Nestoras 170, 441
 Kukolnikas, Pavelas (Paweł Kukolnik) XIX, 169–170, 331, 409, 441
 Kukolnikienė, Julija 170
Kulakauskas, Antanas 12, 424
 Kulakovskis, Feliksas (Feliks Kulakowski) 317, 318
Kulikauskas, Pranas 244, 431
 Kulvietis (Kulwieć), dvarininkas 110
 Kulvietis, Abraomas (Abraham Kulwa) 110
 Kunas (Kunas *vel* Kaunas), kunigaikštis 236, 237, 273
 Kunickis, Jonas (Jan Kunicki) 172
Kurschat, Friedrich → Kuršaitis, Fridrichas
 Kuršaitis, Frydrichas (Fryderyk Kurszat) 316
Kuzmickas, Algis 175, 431
 Kvitka-Osnovjanenka, Grigorijus (Kwitko) 306
- L, Ė**
- Labuda, Gerard* 437
 Lapatt → Patte, Pierre
 Lapienė, Gintarė XX
 Lapinskis (Łapiński), dvarininkas 284
 Lappa (Łappa), Aleksandras 330
 Laškauskas, Jokūbas (Jakub Łoszkowski) 5
 Laukaitytė, Regina XX, 135, 431
 Laumė (Łaume), mitologema 225
 Lavrinecas, Pavelas XX, 170
 Lavrovas (Ławrow), gorodničius 74
Lazauskas, Šarūnas XIII, 434
 Leda, mitologema 310
 Ledoux, Claude Nicolas 247
 Leibošicas (Lejboszyć), vilnietis 248
 Leisas (Leys), jėzuitas 117
Lelewel, Joachim → Lelewelis, Joachimas
 Lelewelis, Joachimas (Joachim Lelewel) 4, 13, 14, 18, 124, 176, 250, 312, 313, 431
 Lenartovičius, Teofilis → Lenartowicz, Teofil
 Lenartowicz, Teofil 250, 431
 Lencas (Lentz), jėzuitas 117
 Lendzina, Andriejus (Andrzej Lendzina) 242
 Leonavičius (Leonowicz), kamarninkas 246
 Leonavičius (Leonowicz), kamarninko sūnus 246
 Leonavičius (Leonowicz), rotmistras 246–247
 Leonavičius (Leonowicz), spaudėjas 246
 Lepidas, Markas Emilijus 96
 Ėpkowski, Józef Aleksander XI, 431
 Lessing, Gotthold Ephraim (Lessing) 316
Leszczycki, Stanisław XIV, 423
 Leščinskis (Leszczyński) → Stanislovas Leščinskis
Levandauskas, Vytautas 160, 431
 Liachovičius, Stanislovas Augustas (Stanisław August Lachowicz) XXX, 434
 Liaskariai (Laskarysowie), giminė 117
 Liaskaris (Laskarys), dvarininkas 117
 Libelt, Karol (K. Libelt) 296, 431
 Libonas → Publijus Libonas
 Lichodzejevskiai (Lichodziejewscy), dvarininkai 31
 Ligne, Charles de (de Ligne) 178, 179
Ligne, Sydonia Franciszka de → Potockienė, Sidonija Pranciška
 Ligne, Sidonija Pranciška de → Potockienė, Sidonija Pranciška
 Ligne, *secundo voto* Potockienė, Elena Apolonija (de Ligne) 179
 Linde, Samuel Bogumił (Samuel Bogumił Linde) 35, 305, 306, 312, 427, 432, 434
 Lindenblatas, Jonas (Johannes Lindenblatt) → Jonas Posilgietis

- Linné, Carl von* 85, 428
Linneusz → *Linné, Carl von*
Lipińska, Natalia → *Parčevskienė, Natalija*
Lipiński, Karol (Karol Lipiński) 167, 243, 318, 440
Lipiński, Tymoteusz → *Lipinskis, Timotiejus*
Lipinskis, Timotiejus (T. Lipiński) 108, 110, 164, 178, 237, 242, 245, 252, 273, 424, 440
Lipnicki, Augustyn → *Lipnickis, Augustinas*
Lipnickis, Augustinas 173, 432
Lipski, Wincenty → *Lipskis, Vincentas*
Lipskis, Vincentas (Lipski) 201, 203, 211
Liselichas, jėzuitas 117
Litwin → *Zaleskis, Bronislovas*
Liubanskis, Zenonas (Lubański) 72, 80, 283
Liudvikas iš Pakievės (Ludwik z Pokiewia) → *Jucevičius, Liudvikas Adomas*
Liuteris, Martynas (Luter) 229
Liutkevičius (Lutkiewicz), žvejas 251
Lizdeika (Lizdejko *vel* Lezdejko), vyriausiasis žynys 21, 177, 197, 238, 239, 424
Lopacinskis (Łopaciński), dvarininkas 284
Lorentz, Stanisław 220, 432
Łoziński, Józef (J. Łoziński) 319, 432
Lubenskis, Stanislovas (Stanisław Łubieński) 178
Lubowski, E. 89, 436
Luchtanas, Aleksas *vel* *Aleksiejus* 217, 227, 234, 244, 432
Ludwik z Pokiewia → *Jucevičius, Liudvikas Adomas*
Łukaszewicz, Józef 96, 114, 432, 435
Łukomski, Stanisław 250, 433
Lukoševičienė, Regina 259, 428
Lukšaitė, Ingė 109–112, 432
Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė 204, 432
Lukvinskis (Łukwiński), dvarininkas 284
Luna, mitologema 188
Lvovičius, Juozapas *vel* *Kirjakas* *vel* *Kalasantas* (Józef Lwowicz) 43, 408, 432
Łwowicz, Cyriak → *Lvovičius, Juozapas* *vel* *Kirjakas* *vel* *Kalasantas*
- M**
- Macianskis, Juozapas* (Józef Maciański *vel* Miacielski) 54, 61, 429, 432
Macinskis (Maciński), dvarininkas 284
Maciūnas, Vincas 15, 21, 313, 432
Maes, Nicolaes (Maes) 181
May *vel* *Maj, Jan* (Jan Majer Sicl) 304
Majeris, Janas → *Maj, Jan*
Makowiecka, Zofia 43, 432
Maksimovičius, Michailas (Maksimowicz) 312, 319, 320, 441
Małachowski-Łempicki, Stanisław 46, 432
Malaspina, Germanico (Malaspina) 113
Malczewski, Antoni → *Malčevskis, Antanas*
Malčevskis (Malczewski), dvarininkas 282
Malčevskis, Antanas (Malczewski) 250, 432
Maldonis, Alfonsas XVII, 9
Mamoničiai, spaustuvininkai 111
Mamoničius, Leonas 111
Mamoničius, Luka (Mamonicz) 111
Mamoničius, Kuzma (Mamonicz) 111
Mantvydas (Montwid), kunigaikštis 238
Marcinkiewicz, Wincenty → *Dunin-Marcinkevičius, Vincentas*
Marcinovskis, Antanas (Antoni Marcinowski) XXIII, XXV, XXVII, 8, 15, 19, 22, 177, 312, 424, 428, 429, 433, 434, 437, 438
Marcinowski, Antoni → *Marcinovskis, Antanas*
Marija, Švenčiausioji Mergelė 138, 146, 151, 171, 192
Marija (Marija), Vitebsko kunigaikštystė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona 35
Marija Antuanetė (Marya Antonina), Prancūzijos karalienė 260
Marytė (Marysia), piemenė 162, 164, 166, 168
Marytė (Marysia), valstietė 100, 104
Markas Antonijus, Romos politikas ir karvedys 96
Markauskaitė, Neringa XX
Marsigli, Louis Ferdinand → *Marsigli, Luigi Ferdinando*
Marsigli, Luigi Ferdinando *vel* *Louis Ferdinand* 3, 432, 433
Marszałek, Adam 428
Martinet, Louis Francois 318, 427
Masalskiai (Massalscy), giminė 171
Masalskis, Aleksandras (Aleksander Massalski) 60
Masalskis, Ignacijus *vel* *Ignotas* → *Masalskis, Ignacijus Jokūbas*
Masalskis, Ignacijus Jokūbas *vel* *Ignotas Jokūbas* (Massalski *vel* Ignacy Massalski) 28, 133, 134, 171, 178–180, 206, 247, 248, 259, 428, 435
Masalskis, Juozapas Adrianas 178
Masalskytė, Elena Apolonija → *Ligne, Elena Apolonija de*
Maślanka, Julian 321, 433
Massalski, Ignacy Jakób → *Masalskis, Ignacijus Jokūbas*
Massalski, Józef Adrian → *Masalskis, Juozapas Adrianas*
Mastianica, Olga XX
Matas (Mateusz Ewangelista), šventasis 158

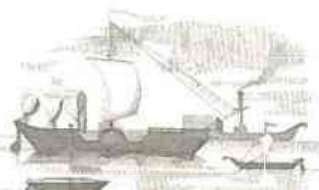

- Matecki, Józef* 310, 429
Matejko, Franciszek Ksawery (Franciszek Matejko *vel* Edward Brzetysław) 316, 433
Matura, Ryszard XX
Maziulis, Vytautas 316
Mecelskis (Miecielski) → *Macianskis, Juozapas*
Medišauskienė, Zita XX, 2, 146, 216, 217, 219, 225, 227, 231, 243
Mela Pomponijus (Pomponius Mela) 13
Meleagras (Meleager), mitologema 310
Meleškaitė Ona → *Bžostovskienė, Ona*
Menjė, Jonas vel Jonas Menué (Jan Menué *vel* Menué) 201, 203, 211
Mericianas, Emerikas (Emericio Mericiano) 138
Mericiano, Emericio → *Mericianas, Emericas*
Merkys, Vytautas 29, 67, 112, 439, 441
Merzbach, Samuel Henryk 297, 298, 433
Mesmer, Franz Anton 250
Metelko, Franc Serafin (Matelko) 320–321
Miacelskis (Miecielski) → *Macianskis, Juozapas*
Michał Korybut → *Mykolas Kaributas*
Michalskiai (Michalscy), dvarininkai 131
Mickevičius, Adomas (Adam Mickiewicz *vel* Mickiewicz) 2, 4, 9, 10, 15, 19, 20, 43, 82, 85, 86, 167, 196, 213, 219, 220, 250, 269, 272, 295, 297, 298, 300, 307, 310, 311, 314, 318, 326, 327, 331, 427, 433, 437
Mickiewicz → *Mickevičius, Adomas*
Mickiewicz, Adam → *Mickevičius, Adomas*
Mickūnaitė, Giedrė 53, 433
Mikalojus I, Rusijos imperatorius 12, 65, 87, 135, 142, 312, 438
Mikalojaitis, Vaclovas → *Mykolas Lietuvis*
Mykolaitis-Putinas, Vincas XVI, 2, 295
Mikolajewicz, Waclaw → *Mykolas Lietuvis*
Mykolas, arkangelas, šventasis (Ś. Michał Archaniot *vel* Święty Michał) 173, 184
Mykolas Kaributas vel Mykolas Višnioveckis, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis (Michał Korybut *vel* Michał Wisznioveck) XXX, 133, 434
Mykolas Lietuvis (Michalon) 94, 95, 433
Mykolas Višnioveckis → *Mykolas Kaributas*
Mikucki, Stanisław → *Mikuckis, Stanislovas*
Mikuckis, Stanislovas (Mikucki) 25–26, 411
Milačevskiai (Milaczewscy), dvarininkai 118, 119
Milačevskis, Konstantinas (Konstanty Miłaczewski) 118–120, 283, 284
Milda (Milda), mitologema 187
Milimas (Milim), galvažudys 307
Milius, Vacys 237, 429
Miłosz, Czesław 19, 433
Milošas Obrenovičius (Miłosz), Serbijos kunigaikštis 307
Milutinovičius, Simonas (Milutynowicz) 307
Mindaugas (Mendog), Lietuvos karalius 51, 238, 430
Minkevičius, Adomas (Minkiewicz) 114
Minkiewicz, Adam → *Minkevičius, Adomas*
Minkovskis (Minkowski *vel* Minikowski), gydytojas, kolekcininkas 138, 141, 142
Misius, Kazys 160, 256, 433
Mitrofanas (Mitrofan), vienuolis 52
Moniuszko, Stanisław → *Moniuška, Stanislovas*
Moniuška, Stanislovas (Stanisław Moniuszko) 217, 330, 331
Montila (Montwiłł), dvarininkas 285
Montvila, Jonas 21, 424
Moravskiai (Morawscy), giminė 154
Moravskienė, Teofilė (Teofila z Radziwiłłów Morawska) 153, 155, 420
Moravskis, Stanislovas (Stanisław Morawski) XXII, 11, 31, 232, 265, 266, 433
Moravskytė (Morawska) → *Radziševskienė, Marija*
Morawski, Stanisław vel Jan Stanisław Apolinary → *Moravskis, Stanislovas*
Moszyński, Julian vel Julijan Albin → *Mošinskis, Julijonas vel Julijonas Albinas*
Morison, James 40
Mościcki, Henryk vel Henryk Stanisław XXII, 174, 433, 435
Mostowski, Tadeusz 172
Moszczyński, Jan → *Moščinskis, Jonas*
Moszyński, Julijan vel Julianus vel Julian Albin → *Mošinskis, Julijonas*
Moščinskis, Jonas (Jan Moszczyński) 88
Mošinskis, Julijonas vel Julijonas Albinas (Doktor Moszyński *vel* Dr. Moszyński *vel* Moszyński *vel* Juljan Albin Moszyński) 203, 209–212, 410, 429, 433
Motuzas-Matuzevičius, Gediminas XX, 29, 77
Mročkovskis (Mroczkowski), dvarininkas 30, 31, 282
Mukienė, Danutė 196
Murillo, Baratlomé Esteban (Muryllo) 159

N

- Napoleonas I* (Napoleon I. *vel* Napoleon), Prancūzijos imperatorius Napoleonas Bonapartas 63, 142, 143, 150, 196, 200, 207, 224, 245, 259–260, 307, 318, 438

- Narbutaitė, Julija → Šiškova, Julija
 Narbutas (Narbut), dvarininkas 227, 283
 Narbutas, Justinas 15, 176
Narbutas, Sigitas 15, 433
 Narbutas, Teodoras (Teodor Narbut *vel* T. Narbut *vel* Narbutt *vel* Narbut) XIII, XV, XXIII, XXV, 8, 9, 14, 15, 21, 22, 26, 52, 54, 61, 90, 107, 176, 177, 197, 225, 227, 236–238, 252, 253, 298, 317, 427, 431, 433, 434, 436
Narbutt, Teodor → Narbutas, Teodoras
Naruszewicz, Adam *vel* Adam Stanisław → Naruševičius, Adomas Stanislovas
 Naruševičius, Adomas Stanislovas (Adam Naruszewicz *vel* Naruszewicz) 18, 19, 90, 172, 199, 200, 434
Naum Pryhaworka *vel* Pryhoworka → Dunin-Marcinkevičius, Vincentas
 Naumas Prigovorka → Dunin-Marcinkevičius, Vincentas
 Nazimova, Anastazija 205
 Nazimovas, Vladimiras (Włodzimierz Nazimow) 201, 204, 205
 Nemcevičius, Julijonas Ursinas (Niemcewicz) 86, 311, 312
Neumann, Berko 301, 428
 Neptūnas, mitologema 96
 Nereidė (Nerejda), mitologema 26
 Nerėjus, mitologema 26
 Neronas *vel* Klaudijus Cezaris Augustas Germanikas, Romos imperatorius 14, 175
 Nestoras (Nestor), metraštininkas 14
Nicolaus I. → Mikalojus I
Niedźwiecka, Maria 200, 432
Niedźwiedzki, Władysław 42, 63, 89, 436, 437
Niemcewicz, Julian Ursyn → Nemcevičius, Julijonas Ursinas
 Nija (Nija), mitologema 124
Norblin → Norblin de la Gourdain, Jean-Pierre
 Norblin de la Gourdain, Jean-Pierre *vel* Jan Piotr (Norblin) 313–314, 434
Le Normant, leidėjas 196, 426
 Norvaiša (Narwojsz), dvarininkas 144
 Norvaiša, Pranciškus Ksaveras (Narwojsz) 265, 266
 Novickis (Nowicki), dvarininkas 283
 Novikovas, Nikolajus (Nowikow) 302–303
Nowakowski, Edward 164, 434
- O**
- O. K.* → Kolberg, Oskar
 Obolevičius, Liudvikas 147, 148
Obolewicz, Ludovicus → Obolevičius, Liudvikas
 Obrenovičius, Milošas 307
Oczapowski, Michał → Očapovskis, Mykolas
 Očapovskis, Mykolas 258
 Odinecas, Antanas Eduardas (Edward Antony Odyniec *vel* Antony Edward Odyniec *vel* Edward Odyniec *vel* A. Edward Odyniec) 197, 220, 314, 317, 434
 Odinecas, Bronislovas (Bronisław Odyniec) 72
Odyniec, Antony Edward → Odinecas, Antanas Eduardas
 Odoakras (Odoakr), Italijos karalius 253
Ogiński, Grzegorz Antoni → Oginskis, Grigalius Antanas
Ogiński, Michał Kleofas → Oginskis, Mykolas Kleopas
Oginski, Michel → Oginskis, Mykolas Kleopas
 Oginskiai (Ogińscy), giminė 84, 86, 431
 Oginskis (Ogiński), dvarininkas 283, 284
 Oginskis, Grigalius Antanas (Ogiński) 80
 Oginskis, Ksaveras → Oginskis, Pranciškus Ksaveras
 Oginskis, Mykolas Kleopas (Michał Kleofas Ogiński *vel* Michał Ogiński *vel* Ogiński) 83–86, 88, 89, 408, 434
 Oginskis, Pranciškus Ksaveras (Ksawery Ogiński) 84
 Oginskis, Simonas Karolis (Szymon Karol Ogiński) 189
 Oginskis, Tadas Pranciškus (Tadeusz Ogiński) 84
Ohryzko, Jozafat 58, 134, 266, 435, 439
 Oktavianas Augustas → Augustas *vel* Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas
 Oleškevičius, Juozapas 219
 Olga (Olga), Kijevo kunigaikštienė 36
 Ona, šventoji (Ś. Anna *vel* Św. Anna) 138, 192, 256, 324
 Ona Jogailaitė, Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė 194
 Onacevičius, Ignacijus Žegota *vel* Ignotas Žegota 19
 Ordinecas (Ordyniec), dvarininkas 33, 34, 43
Orgelbrand, Samuel XVI, 6, 7, 13, 40, 108, 164, 197, 317, 424, 427, 429, 434, 435, 437, 440
Orlovaitė, Zinaida XIII, 434
 Orłowski, Aleksander 313
Orman-Michta, Elżbieta 313, 434
 Ormazdas (Oromaz), mitologema 123
 Osijanas, tariamas keltų bardas 303, 437
 Osiński, Ludwik 317
 Osmanai, dinastija 307
 Osolinskiai (Ossolińscy), giminė XVI, 6, 22, 35, 43, 150, 167, 175, 219, 306, 321, 423, 425, 426, 431–433, 435, 440
Ossyan → Osijanas
Ossolińscy → Osolinskiai
 Ostrowski, Krystyn 86

- Ozemblovskis, Juozapas (Józef Oziębłowski *vel* Oziembłowski) 118
- P**
- Pabrėža, Jurgis Ambraziejus XII
- Pac, Józef* → Pacas, Juozapas
- Pac, Krzysztof Zygmunt* → Pacas, Kristupas Zigmantas
- Pacai (Pacowie), giminė 30, 72, 187, 410, 440
- Pacas, Juozapas (Pac) 72–75, 78
- Pacas, Kristupas Zigmantas (Krzysztof Pac) 280
- Pacas, Mikalojus (Pac) 113
- Pacas, Mykolas (Michał Pac) 187
- Pacholovickis, Stanislovas (Stanisław Pacholowicki *vel* Stanislaus Pacholovic) 5
- Pajauta (Pojata), kunigaikštystė 236–238, 424
- Paknys, Raimondas* 160, 426
- Palacký, František (Palacki) 316
- Palemonas (Palemon), kunigaikštis 14, 15, 175, 176, 236–238, 424, 435
- Paliani, Giuseppe 87
- Pangonytė, Aistė* 431
- Pankė, pirklys 28
- Parczewska, Róża* → Parčevskytė, Rožė (Róża Parczewska), dailininkė
- Parczewska, Róża* → Parčevskytė, Rožė, Karolio Parčevskio duktė
- Parczewski, Konstanty* → Parčevskis, Konstantinas
- Parčevskiai, giminė 163, 167
- Parčevskienė, Natalija 167
- Parčevskis (Parczewski), dvarininkas 282, 283
- Parčevskis, Aleksandras (Aleksander Parczewski) 161, 163, 166, 167, 171, 173, 174, 188
- Parčevskis, Konstantinas (Konstanty Parczewski) 167, 409
- Parčevskytė, Rožė (Róża Parczewska), dailininkė 166–167, 173, 409
- Parčevskytė, Rožė, Karolio Parčevskio duktė 167
- Pasek, Jan Chryzostom z Gosławic* → Pasekas, Jonas Chryzostomas
- Pasekas, Jonas Chryzostomas (Jan Chryzostom Pasek) XXIX–XXX, 249, 434
- Paškovskis (Paszkowski), bajoras 278
- Pataurininkienė (Podczaszyna), vienuolės Uršulės senelė 165
- Patkowski, Ryszard* XIX, XXIV, XXV, 434
- Patrimpas (Patrympos), mitologema 107
- Patte, Pierre 247
- Pauli, Ignacy* → Pauli, Žegota
- Pauli, Žegota, tikr. Ignacy Pauli (Žegota Pauli) 320, 435
- Pavlovskis (Pawłowski), dvarininkas 284
- Pekarskis *vel* Peška, Dionizas (Piekarski) 213
- Pensa, Johannesas *vel* Jonas (Pens) 132
- Perdeitas *vel* Perdutas (Perdejtos *vel* Perdut), taip pat žr. Gardaitis 90
- Pereleitas (Perelejtos) → Perdeitas *vel* Perdutas
- Perkun* → Perkūnas
- Perkūnas (Perkun), mitologema 124, 157, 203, 224, 234
- Perthées, Karol de *vel* Herman Karol 6, 7, 425, 437
- Pertis, Pjietras (Perti *vel* Sic! Piotr Perelli) 132, 187
- Peška, Dionizas → Pekarskis, Dionizas
- Petkevič, Gendrik XVIII, XX, 79, 82, 107, 108, 119, 129, 157, 213, 215
- Petkevič, Nina XVIII, XX, 79, 82, 107, 108, 119, 129, 157, 213, 215
- Petkevičius (Pietkiewicz), dvarininkas 284
- Petraitis, Romualdas* 196, 431
- Petras I *vel* Petras Didysis (Piotr Wielki), Rusijos imperatorius 188, 266
- Petras Didysis → Petras I
- Petraškevičius, Motiejus (Maciej Pietraszkwicz) 256
- Pezda, Janusz* 313, 434
- Piasecka, Beata XX, 142, 217, 225, 228, 229, 254, 287, 435
- Piastai (Piastowie), dinastija 300, 314
- Pietrusiński, Ludwik (Pietrusiński) 324, 435
- Pihlau (Piehlau), fabrikantas 176
- Pilypas (Św. Filip), šventasis 203
- Piller, Franciszek (Franciszek Piller) 314, 318, 428, 440
- Piller, Józef Jan* 314, 428, 440
- Pilsudskis, Stanislovas (Piłsudski) 247, 284, 285
- Piontkovskis, Jonas Benediktas (Piątkowski) 172
- Pióro, Stanisław* → Piura, Stanislovas
- Piškinaitė-Kazlauskienė, Laura* 435
- Piura, Stanislovas (Pióro), bajoras 199–200
- Piurai (Piórowie), giminė 199
- Piarski, Jan Feliks (Piarski) 319
- Pizonai, giminė 230, 310
- Platelis, Kornelijus* 19, 433
- Platūkis, Sigitas* 244, 439
- Pleckevičius, Jonas* 65, 435
- Pledienė, Daina* 35, 434
- Plevaka (Plewaka), dvarininkas 284
- Plevinskis (Plewiński), dvarininkas 285

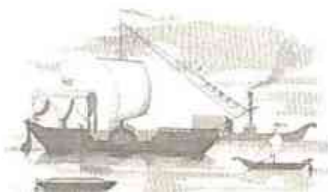

Pliaterytė, Augusta → Tiškevičienė, Augusta
 Pliaterytė, Emilija XIV
 Plinijus Vyresnysis *vel* Gajus Plinijus Sekundas Vyresnysis (Pliniusz Starszy), romėnų rašytojas 96, 435
Pliniusz, Kajusz Starszy → Plinijus Vyresnysis *vel* Gajus Plinijus Sekundas Vyresnysis
 Podbereskis, Semionas Jomantaitis (Siemion Jamontowicz Podbereski) 240
 Podbipentos (Podbipiętowie), giminė 108
Podczaszyński, Karol → Podčasinski, Karolis
 Podčasinski, Karolis (Podczaszyński) 159, 160, 174, 431
 Pogodinas, Michailas 323, 441
Pol, Wincenty → Polis, Vincentas
Polanowska, Jolanta 219, 435
 Polevojus, Nikolajus 311
 Polis, Vincentas *vel* Jonušas (Wincenty Pol *vel* Pohl *vel* Poll) 11, 158, 435
Pollak, Karol 196, 427
 Pompėjus *vel* Sekstas Pompėjus (Sextus Pompeius), Romos karvedys ir politinis veikėjas 14, 96
 Poniatovskis, Juozapas (Józef Poniatowski) 142
Poniatowski, Józef → Poniatovskis, Juozapas
Poniatowski, Stanisław August → Stanislovas Augustas *vel* Stanislovas Augustas Poniatovskis
Ponthieu, leidėjas 84, 434
Popiel, Tadeusz 250, 435
 Popovas (Popów), Kernavės laikytojas 241
 Poška, Dionizas 8, 15, 176
 Potiomkinas, Grigorijus (Potemkin) 87, 221
Potocki, Franciszek → Potockis, Pranciškus
Potocki, Leon 174, 435
Potocki, Stanisław Feliks Szczepny → Potockis, Stanislovas Feliksas Ščensnas
Potocki, Wincenty → Potockis, Vincentas
 Potockiai (Potoccy), giminė 179
 Potockienė, Sidonija Pranciška (Potocka) 179
 Potockienė, Sofija 19
 Potockis → Potockis, Pranciškus
 Potockis, Stanislovas Feliksas Ščensnas (Potocki) 19, 117
 Potockis, Pranciškus 179
 Potockis, Vincentas (Potocki) 179
Potočnek, Blaž → Potočnik, Blaž
 Potočnik, Blaž 321
 Poussier, Joseph 85
 Povilas I (Paweł), Rusijos imperatorius 62, 266
 Pozniakas, Pranciškus (Franciszek Pozniak) 115

Práč, Jan Bogumir → Pračas, Ivanas
 Pračas, Ivanas (Pracz) 302, 303
Praspaliauskienė, Rima 213, 435
 Prašmantaitė, Aldona XX, 100, 114, 335, 435
Pratsch, Johann Gottfried → Pračas, Ivanas
 Prialgauskas, Vincentas (Przyjałowski) 133, 134, 435
 Protasevičius, Valerijonas (Waleryan Protasewicz) 110, 112, 113
Przeddziecki, Aleksander → Pšezdzeckis, Aleksandras
Przyjałowski, Wincenty → Prialgauskis, Vincentas
Przybylski, Ryszard 19, 435
 Pšeciševskis (Przeciszewski), jėzuitas 117
 Pšezdzeckis, Aleksandras (Przeddziecki) 117, 195, 435
 Ptolemėjas, Klaudijus (Ptolomeusz) 13
 Publijus Libonas, Romos karvedys 14
 Pugačiauskas, Virgilijus XX
 Puluikienė, Ieva XX
 Puodžiūnas, J. XI
Puronas, Vytautas 9, 41, 54, 63, 427
 Pusjė, Žozefas → Poussier, Joseph
Puzynina z Güntherów, Gabrijela 174, 435

R

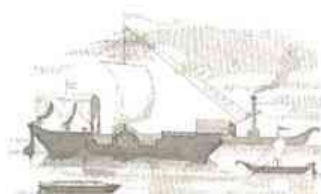
R. G. → Griškaitė, Reda
 Rabė, Engelhardas (Engielhard Rabe), maršalas 177
 Rabinovičiai (Rabinowiczowie), pirkliai 64
 Raczyński, Edward XXIII, XXIX, 96, 263, 434, 435
 Raczkiwicz, Boleslaw (Bolesław Brzoza) 124, 425
Raciūnaitė, Tojana XV, 431
 Radvila, Albertas (Wojciech II Radziwiłł) 177
 Radvila, Jurgis (Jerzy Radziwiłł) 193, 195
 Radvila, Mikalojus Juodasis (Mikołaj Radziwiłł) 110, 194, 195
 Radvila, Mikalojus Kristupas Našlaitėlis (Mikołaj Krzysztof, Sierotką zwany, Radziwiłł) 68
 Radvila, Mikalojus Mikalojaitis (Mikołaj Radziwiłł) 55
 Radvila, Mikalojus Senasis (Mikołaj Radziwiłł) 55
 Radvila, Mikalojus Rudasis (Mikołaj Radziwiłł) 194, 195
 Radvila, Mykolas Jeronimas (Michał Hieronim Radziwiłł) 115
 Radvila, Stanislovas (Stanisław ks. Radziwiłł) 206
 Radvila, Zigmantas (Zygmunt Radziwiłł) 195
 Radvilaitė, Barbora → Barbora Radvilaitė
 Radvilienė, Barbora 193
 Radvilos (Radziwiłłowie), giminė XXI, 36, 68, 110, 111, 113, 154, 155, 177, 193–195, 197, 198, 204, 206, 410, 420, 436

- Radzevičius, Audrius* 61, 429, 432
Radziszewski, Michał → Radziševskis, Mykolas
Radziszewski, Stanisław → Radziševskis, Stanislovas
 Radziševskiai (Radziszewscy), giminė 150, 152–156, 409, 420
 Radziševskienė, Klara (Abramowiczowa) 150
 Radziševskienė, Liudvika (Brzostowska) 150, 153
 Radziševskienė, Marija (Marya z Morawskich Radziszewska) 153–155, 420
 Radziševskis (Radziszewski), dvarininkas 285
 Radziševskis, Karolis (Karol Radziszewski) 154, 155
 Radziševskis, Mykolas (Michał Radziszewski) 134, 150–155
 Radziševskis, Stanislovas (Stanisław Radziszewski) 150
 Radziševskytė, Konstancija (Konstancya Radziszewska) 154, 155
 Radziševskytė, Teofilė (Teofila Radziszewska) 154, 155
Radziwil, Barbe → Barbora Radvilaitė
Radziwiłł, Mikołaj Czarny → Radvila, Mikalojus Juodasis
Radziwiłł, Mikołaj Rudy → Radvila, Mikalojus Rudasis
Radziwiłł, Mikołaj Mikołajewicz → Radvila, Mikalojus Mikalojaitis
Radziwiłł, Zygmunt → Radvila, Zigmantas
Radziwiłłowa z Kolów, Barbara → Radvilienė, Barbora
Radziwiłłowicz, Mikołaj, zwany Starym → Radvila, Mikalojus Senasis
Radziwiłłowie → Radvilos
 Rafalovičius, Rubenas 14, 16, 51, 210, 211, 335, 428, 431, 433, 437
Rafałowicz, Ruben → Rafalovičius, Rubenas
 Raffaello Sanzio (Rafael) 173, 260
Ragevičius, V. 9, 41, 54, 63, 427
 Ragoczy, J (?) (*Rakoczy vel Ragozzy vel J. C. G. Ragoczy*) 4, 426
Raila, Eligijus 15, 133, 178, 180, 259, 435
Railienė, Birutė 16, 435
 Rajeckaitė, Rachelė (Rachela RajECKa) → Bžostovskienė, Rachelė
 Rakoveckis, Ignacijus Benediktas (Rakowiecki) 313
Rakowiecki, Ignacy Benedyk → Rakoveckis, Ignacijus Benediktas
Ramonienė, Dalia 430
 Rapolas, šventasis (Šv. Rafał) 113, 201, 203
 Rapoportas (Rapoport), pirklys 64
 Raspail, François Vincent 40, 435
 Rastawiecki, Edward (Rastawiecki) 7, 195, 435
 Raza, Rustam *vel* Rustan (Rustan) 260
Razmukaitė, Marija 431
 Reumont, Alfred von 319, 435
 Réaumur, René Antoine Ferchault de 203, 208, 288
 Rėza, Liudvikas Gediminas Martynas (Rheza) 302, 316, 317, 436, 440
Rheza vel Ludwig Jedemin vel Ludwik Jedemin Martin Rhesa → Rėza, Liudvikas Martynas Gediminas
 Ricci, Lorenzo 116
 Richteris (Rychter), kronikininkas 237
Rylle, J. Aleksander 317, 440
 Rimgaudas (Ryngold), kunigaikštis 238
 Rimkevičius, Feliksas 172
Rymkiewicz, Feliks → Rimkevičius, Feliksas
Rimša, Edmundas XX
Rinkūnaitė, Aušra 112, 425
 Ritenbergas (Rittenberg), pirklys 70
 Rivijus, Jonas Friderikas (Rykusis Sicl) 52, 265, 426
 Robert, Louis-Leopold (Leopold Robert) 181
 Rogalski (Rogalski), dvarininkas 285
 Rogalskiai (Rogalscy), giminė 245
 Rogowski, Karol (Karol Rogowski) 8, 123, 436
Rohnen, Ludwig von 319, 435
 Römeris (Romer), dvarininkas 285
 Römerytė, Karolina → Bialozorienė, Karolina
Romm, Manes 51, 210, 335, 428, 433
 Rondelet, Jean Baptiste 247
 Rossi, Pietro de (Rossi) 192
 Rostovskis, Jonas (Jan Rostowski) 61
Rotund → Rotundas, Augustinas
 Rotundas, Augustinas (Rotund) 14, 176, 238
Rozenson, Szłoma 197, 434
 Rudamina (Rudomina), dvarininkas 284
 Rudeš, Josif Jožef (Józef Rudesz) 321
Ruhig, Philipp → Ruigys, Pilypas
Ruhigius, Philippus → Ruigys, Pilypas
 Ruigys, Pilypas (Filip Ruhig *vel* Ruhig *vel* F. Ruhig) 316, 317, 436
 Rumiancevas, Nikolajus (Rumiańcow) 308
 Ruseckai (Rusieccy), giminė 231, 410
 Ruseckas (Rusiecki), dvarininkas 28, 283
 Ruseckas, Jonas (Jan Rusiecki) 231, 232
 Ruseckas, Kanutas (Kanuty Rusiecki) 230–232, 410, 426
 Ruseckas, Mauricijus (Maurycy Rusiecki) 230–232, 234, 283
Rusiecki, Kanuty → Ruseckas, Kanutas
Rustem, Jan → Rustemas, Jonas
 Rustemas, Jonas (Rustem) XII, 174, 230, 313
Rutkauskaitė, Giedrė 84
Rzeczyński, Gabriel → Žončinskis, Gabrielius

S

- S. B. → Baranowski, Stanisław
 S. K. (X. S. K.), kunigas 172, 173
 Sacharovas, Ivanas 320, 441
 Sakavičius, Motiejus Adomas (Maciej Adam Sakowicz) 61
Samalavičius, Stasys 9, 54, 61, 63, 106, 436
 Samkovskis (Samkowski), dvarininkas 284
 Samsonas (Samson), biblinis personažas 333
 Samsonovičius (Samsonowicz), drožėjas 69
 Sapiega, Aleksandras (Aleksander Sapieha) 182
 Sapiega, Benediktas (Benedykt Sapieha) 241
 Sapiega, Kazimieras → Sapiega, Kazimieras Jonas
 Sapiega, Kazimieras Jonas (Kazimierz Sapieha) 187
 Sapiega, Kazimieras Leonas (Kazimierz Leon Sapieha) 112
 Sapiega, Leonas (Sapieha) 112
 Sapiegos (Sapiehowie), giminė 113, 187, 410, 425
Sapieha, Kazimierz Jan → Sapiega, Kazimieras Jonas
Sapieha, Kazimierz Leon → Sapiega, Kazimieras Leonas
 Sarbievijus, Motiejus Kazimieras (Sarbiewski) 170, 178, 435, 436
Sarbievius, Mathias Casimirus → Sarbievijus, Motiejus Kazimieras
Sarbievskis, Maciej Kazimierz → Sarbievijus, Motiejus Kazimieras
Sarnicki, Stanisław → Sarnickis, Stanislovas
 Sarnickis, Stanislovas (Stanisław Sarnicki) 24, 25
 Saundersas, Juozapas 230
Saur, K. G. XVI, 436
Savukynas, Bronys 432
 Scilė (Scylla), mitologema 310
 Scott, Walter (Walter-Scott) 298
 Schlegel, Friedrich 218, 437
Schletter, Zygmunt 263, 435
Schroeter, Adam 265, 430
 Sebastijonas (Šv. Sebastyan), šventasis 158
 Sekstas Pompėjus (Sextus Pompeius), Romos karvedys 36
 Semaška (Siemaszko), dvarininkas 285
 Semaška, Josifas → Josifas, metropolitas
Semaškaitė, Ingrida 162, 247, 436
 Senelis *vel* Senolis (Starzec), piligrimas 164–166
 Senkevičius (Sienkiewicz), dvarininkas 283
 Senkovskis (Sienkowski), dvarininkas 285
Sennewald, Gustaw 164, 301, 324, 424, 435, 439
 Seradzki, Elijošius (Sieradzki) 220–221
Sielskas, Petras 35, 106
Sielskienė-Bernotavičiūtė, Elena 35, 106
 Siemieński, Lucyan (Lucyan Siemieński) 325, 436
Sieradzki, Eliaszm Erazm → Seradzki, Elijošius Erazmas
Sikorska-Kulesza, Jolanta XXII, 436
Sikorski, Jan 258, 436
 Simonovičius, Simonas (Szymonowicz) 311
Syrkinas, Albertas 331, 433
 Syrokomla, Władysław → Sirokomlė, Vladislovas
 Sirokomlė, Vladislovas *vel* Vladislavas (Władysław Syrokomla *vel* Wł. Syrokomla *vel* Syrokomla *vel* Ludwik Kondratowicz) 68, 219, 220, 229, 242–244, 277–279, 315, 331, 411, 435, 436
 Sirutis (Syruć), dvarininkas 285
 Skarga, tikr. Povenskis, Petras (Piotr Skarga Powęski) 113, 136
 Skarga-Povenskis, Petras → Skarga, Petras
 Skimburovičius, Ipolitas 309, 436
Skimburowicz, Hipolit → Skimburovičius, Ipolitas
 Skirgaila (Skirgajło), kunigaikštis 177, 245
 Skirmantas *vel* Skirmuntas, Kiprijonas (Skirmund) 237, 242, 243, 383
 Skirmuntaitė, Konstancija 219, 436
 Skirmuntienė, Elena (Skirmuntowa) 219, 435, 436
Skirmuntowa, Helena → Skirmuntienė, Elena
Skirmunttówna, Konstancja → Skirmuntaitė, Konstancija
 Skorina, Pranciškus (Skoryna) 111
 Skorulskis (Skorulski), Kernavės laikytojas 241
 Skorulskis, Andriejus (Andrzej Skorulski) 256
Skrobowski, Michael → Skrobovskis, Mykolas
 Skrobovskis, Mykolas (Skrobowski) 131
 Skuminas-Tiškevičius, Jonušas (Janusz Skumin Tyszkiewicz) 60
Sliesorūnas, Feliksas 436
 Slizenienė, Kamilė (Slizieniowa) 174, 283
 Slizenis, Alfredas (Alfred Slizień) 48
 Slizenis, Rapolas (Rafał Slizień) 174, 283
Slizień, Rafał → Slizenis, Rapolas
Slizieniowa z Tyszkiewiczów, Kamilla → Slizenienė, Kamilė
 Slovackis, Julijus 314
 Slovikovskis, Adomas (Adam Słowikowski) 324, 436
Słowacki, Juliusz → Slovackis, Julijus
Słowikowski, Adam → Slovikovskis, Adomas
 Slupskis, Mikalojus (Mikołaj Słupski) 172
 Słuška, Dominykas (Dominik Stuszek) 188
 Słuškos (Słuszkowie), giminė 132, 188, 189, 410, 420
Smotrycki, Melecjusz → Smotrickis, Meletijus

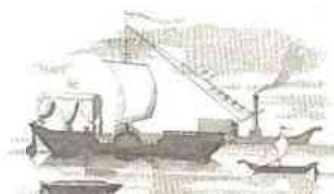
- Smotrickis, Meletijus (Meleciusz Smotrycki) 111
 Snežka (Śnieżko), dvarininkas 42–44, 66
 Sniadecki vel *Śniadecki*, Jan → Sniadeckis, Jonas
 Sniadecki vel *Śniadecki*, Jędrzej → Sniadeckis, Andriejus
 Sniadeckis, Andriejus vel Andrius (Jędrzej Śniadecki) 16, 435, 437
 Sniadeckis, Jonas (Jan Śniadecki) 6, 7, 19, 172, 424, 437
 Sobieszczański, Franciszek Maksymilian 6, 437
 Sobolevskis, Antanas 131, 147
 Sobolewski, Antonius → Sobolevskis, Antanas
 Sofija Jogailaitė, Lenkijos karalaitė, Lietuvos kunigaikštė 194
 Soufflot, Jacques Germain 247
 Sowiński, Leonard XXVI, 436
 Speičytė, Brigita 2, 19, 437
 Spera (Spera), kunigaikštis 236, 237
 Springer, leidėjas 316, 428
 Spurný, Jan 323, 437
 Staliukas (Staluk), atsargos kareivis 102
 Stančinas (Stańczyn), dvarininkas 284
 Stanevičius (Staniewicz), kunigas 117
 Stanevičius, Emerikas (Emeryk Staniewicz) 313, 317, 437
 Stanevičius, Simonas (Szymon Staniewicz) 8, 317, 434
 Staniewicz, Emeryk vel Emeryk Grzegorz Rufin → Stanevičius, Emerikas
 Staniewicz, Szymon → Stanevičius, Simonas
 Stanislaus Augustus → Stanislovas Augustas vel Stanislovas Augustas Poniatovskis
 Stanislovas, šventasis (Ś. Stanisław vel Święty Stanisław) 112, 152, 177, 192, 248
 Stanislovas Augustas vel Stanislovas Augustas Poniatovskis (Stanisław August vel Stanislaus Augustus vel Stanisław August Poniatowski), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 6, 7, 19, 54, 87, 117, 141, 142
 Stanislovas Leščinskis (Stanisław Leszczyński), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 61, 171
 Stankevičiūtė, Ida 35, 106, 217, 225, 228, 229, 254, 287, 423, 435
 Staszic, Stanisław (Staszyc) 312, 327
 Stefan Batory → Steponas Batoras
 Stefanowicz, J. 33, 426
 Stefański, Walenty 124, 323, 437, 440
 Stepanas (Ściepan), mitologema 27, 28
 Steponas, karalius → Steponas Batoras
 Steponas Batoras, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis (Stefan Batory) 5, 32–34, 58, 113, 241, 414, 416–418, 421, 430
 Steponavičiai (Stefanowiczowie), valstiečiai 166
 Steponavičienė (Stefanowiczowa), valstietė 166
 Steponavičius (Stefanowicz), valstietis 166, 409
 Stężyński-Bandkie, Kazimierz Władysław (Bandkie) 104, 437
 Stieber, Zdzisław 299, 437
 Strąbski, Stanisław 15, 330, 430, 440
 Stravinskas, Antanas 237, 429
 Stravinskis (Strawiński), dvarininkas 284
 Strijkovskis, Motiejus (Strykowski) 8, 14, 107, 158, 176, 187, 189, 237, 238, 278
 Stroinovskis, Jeronimas (Strojnowski) 171
 Strojnowski, Hieronim → Stroinovskis, Jeronimas
 Strumila (Strumiłło), dvarininkas 91, 264, 283, 284
 Strumila, Juozapas (Strumiłło) 85, 437
 Strumiłło, Józef → Strumila, Juozapas
 Strzelecki, Joannes → Stšeleckis, Jonas
 Stšeleckis, Jonas (Strzelecki) 131, 135, 136, 138, 142
 Subockis (Subocki), dvarininkas 285
 Suchotinova (Suchotinowa), generolienė 31
 Sudimantas (Sudemund), kunigaikštis 245
 Sulimierski, Filip 229, 429
 Supinskis, Martynas (Marcin Supiński) 115
 Surowiecki, Wawrzyniec (Surowiecki) 300, 308, 425
 Suszczyński, Ferdynand 72, 440
 Sventickis (Święcicki), dvarininkas 283
 Svetikas, Eugenijus XV, XX
 Svetovitas vel Sviatovitas vel Sventovitas, mitologema 124
 Svitezietė (Świtezianka), mitologema 310
 Św. Michał Archanioł → Mykolas, arkangelas, šventasis
 Swarc, Andrzej XXII, 436
 Swart, Jean 3, 433
 Świętopelk vel Świętopelk Głowacki → Głowacki, Michał
 Świrko, Stanisław 327, 437
 Szafarzyk, Paweł Józef → Šafařík, Pavel Josef
 Szajnocha, Karol → Šainocha, Karolis
 Szantyr, Jerzy → Šantiras vel Šantyras, Jurgis
 Szydłowski, Ignacy → Šidlovskis, Ignacijus
 Szymonowicz, Szymon → Simonovičius, Simonas
 Szyndler, Bartłomiej 31, 437
 Szlegel, Fryderyk → Schlegel, Friedrich
 Szulc, Michał Anioł → Šulcas, Mykolas Angelas
- Š
- Šadzejovskis (Szadziejowski), maršalas 273
 Šafařík, Pavel Josef (Szafarzyk) 323, 437
 Šainocha, Karolis 196, 437

Šaknys, Žilvytis XX
 Šantiras *vel* Šantyras *vel* Šantyris, Jurgis (Jerzy Szantyr *vel* Szantyr *vel* Szanter) XII, XIV, XXVIII, XXIX, 12, 29, 34, 42, 47, 67, 100, 105, 120, 129, 157, 160, 168, 169, 176, 182, 208, 213–215, 251, 254, 264, 414–418, 421, 422
 Šaparavičienė, Nijolė 259, 428
 Šarlotas, Rapolas (Rafał Szarlott) 64
 Ščiqlienė, Vaida XV, XX, 438
 Šenavičienė, Ieva XX, 173, 438
 Šidlovskis, Ignacijus *vel* Ignotas (Ignacy Szydłowski) 302, 303, 305, 313, 328, 424, 437
 Šinkūnas, Romualdas 160, 256, 433
 Šiška (Szyszko), dvarininkas 283
 Šiška, Juozapas (Józef Szyszko) 36
 Šiškova, Julija (Julia z Narbuttów Szyszkowa) 21
 Šiškovas, Aleksandras 21
 Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė 84, 431
 Šrubėnienė, Rūta XX
 Šulcas, Mykolas Angelas (Michał Szulc) 84, 85, 207, 410
 Šulgienė, Nijolė XIV, XX
 Šumavsky → Vrantevic, Josef Franta
 Švedas (Szwed), valstietis 80
 Švedovskis (Szwedowski), jėzuitas 117
 Šventaragis (Swentoroh), kunigaikštis 189, 238
 Švitrigaila (Świdrygiełła), Lietuvos didysis kunigaikštis 53

T

Tacitas (Tacyt), istorikas, rašytojas 310
 Tamošaitienė V. 9, 41, 54, 63, 427
 Tamulevičius, Kajetonas (Tumulewicz Sic!) 203
 Tamulewicz, Kajetan → Tamulevičius, Kajetonas
 Tańska, Klementyna → Hoffmanowa z Tańskich, Klementyna
 Tarasenska, Petras 243, 438
 Tarla, Mikalojus (Tarło) 265
 Tautavičius, Adolfas XV, 244, 431
 Temme, Jodocus Donatus Hubertus (Temme) 320
 Teresė, šventoji (Św. Teressa) 189, 410
 Terpsichora (Terpsychora), mitologema 46
 Tetulė (Ciotka), dainų pateikėja, gyvenusi Steponavičių sodyboje 168
 Tettau, Wilhelm Johann Albert von (Feltan Sic!), tautosakos rinkėjas 320
 Tyla, Antanas 237, 429
 Tipografas, Mauša (Zymelowicz *vel* M. Zymelowicz) 318, 330, 426, 428, 431, 440

Tyszyński, Aleksander → Tišinskis, Aleksandras
 Tišinskis, Aleksandras (Aleksander Tyszyński *vel* Tyszyński) 325–326, 438
 Tiškevičiai (Tyszkiewiczowie), giminė XI, XIII, XIX, XXI, XXIV, XXV, XXVI, 36, 71, 78, 174, 243, 283, 418, 423, 434, 435, 438
 Tiškevičienė, Augusta (Augusta z Platerów Tyszkiewiczowa) XIV, XXI
 Tiškevičienė, Paulina (Paulina z Ciechanowieckich Tyszkiewiczowa) XXII, XXIV
 Tiškevičienė, Sofija 174
 Tiškevičius (Tyszkiewicz), Chatynės kaimo savininkas 284
 Tiškevičius (Tyszkiewicz), Salinės dvaro savininkas 282
 Tiškevičius, Benediktas (Benedykt Tyszkiewicz) 248
 Tiškevičius, Dominykas (Dominik Tyszkiewicz) 174
 Tiškevičius, Eustachijus (Eustachy Tyszkiewicz) XIII, XIX, XXIV, XXV, XXVII, 12, 21, 174, 208, 222, 243, 244, 259, 328, 333, 335, 413, 434, 438
 Tiškevičius, Jonas XXVII
 Tiškevičius, Jonušas (Janusz Tyszkiewicz Łahojski) XXI
 Tiškevičius, Konstantinas (Konstanty Tyszkiewicz *vel* Konstanty hr. Tyszkiewicz) *visame tekste*
 Tiškevičius, Mykolas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinys Kryme 94
 Tiškevičius, Mykolas (Michał hr. Tyszkiewicz), Milčos savininkas 32
 Tiškevičius, Mikalojus (Mikołaj Tyszkiewicz *vel* kanonik Tyszkiewicz) 174, 175
 Tiškevičius, Oskaras (Oskar Tyszkiewicz) X, XIX, XXII
 Tiškevičius, Pijus (Pius Tyszkiewicz) XXI, 208
 Tiškevičius, Tadas XIII, 429
 Tiškevičius, Vincentas, Dominyko Tiškevičiaus sūnus (Wincenty, syn Dominika) 174
 Tiškevičius, Vincentas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius (Wincenty Tyszkiewicz) 174, 306
 Tyszkiewicz, Dominik → Tiškevičius, Dominykas
 Tyszkiewicz, Eustachy *vel* Eustachius → Tiškevičius, Eustachijus
 Tyszkiewicz, Janusz Łahojski → Tiškevičius, Jonušas
 Tyszkiewicz, Konstanty *visame tekste*
 Tyszkiewicz Mikaloj → Tiškevičius, Mikalojus
 Tyszkiewicz, Oskar → Tiškevičius, Oskaras
 Tyszkiewicz, Pius → Tiškevičius, Pijus
 Tyszkiewicz, Tadeusz → Tiškevičius, Tadas
 Tyszkiewicz, Wincenty → Tiškevičius, Vincentas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius
 Tyszkiewiczowa z Platerów, Augusta → Tiškevičienė, Augusta

Tyszkiewiczowa z Slizieniów, Zofia → Tiškevičienė, Sofija
 Titidas (Tytyd), mitologema 310
 Tyzenhaus de Choiseul-Gouffier, Sophie de → Tyzenhauzaitė-Šuazel-Gufjė, Sofija
Tyzenhauz, Antoni → Tyzenhauzas, Antanas
Tyzenhauz, Konstanty → Tyzenhauzas, Konstantinas
Tyzenhauz, Rajnold → Tyzenhauzas, Rainoldas
 Tyzenhauzaitė, Sofija → Tyzenhauzaitė-Šuazel-Gufjė, Sofija
 Tyzenhauzaitė-Šuazel-Gufjė, Sofija 196, 426, 438
 Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Nemenčinės savininkas 170
 Tyzenhauzas, Antanas (Antoni Tyzenhauz) 6, 430
 Tyzenhauzas, Konstantinas 66, 196
 Tyzenhauzas, Rainoldas (Rajnold hr. Tyzenhauz) 28, 66
 Tomiček, Jan Sławomir (Tomicki Sic!) 323
 Tracevskis, Karolis (Tracewski) 33, 34
Tracewski, Carolus → Tracevskis, Karolis
 Trembecki, Stanisław (Stanisław Trębecki *vel* Trembecki) 19, 85
 Tridenckis (Trydencki), kunigas 46
Truska, Liudas 135, 439
 Tukała, Mečislovas (Mieczysław Tukałło) 66, 71, 72, 283, 284
 Tumas-Vaižgantas, Juozas 9
 Tupalskis (Tupalski), dvarininkas 127, 283, 284
 Tuplickis (Tuplicki), dvarininkas 285
 Turcevičius, Juozapas (Turcewicz) 158, 283
Turenne vel Henri de la Tour d' Auvergne vel Vicomte de Turenne (Turen) 260
Turkowski, Tadeusz 172, 439
Turowski, Kazimierz Józef 196, 427
 Tutolminas, Timotiejus (Tutulmin) 72

U

Ulčinaitė, Eugenija 171, 230, 310, 436
 Undinė *vel* Vundinė (Ondyna *vel* Wundyna), mitologema, taip pat žr. Dugnė 107
Unger, Józef 195, 301, 317, 435, 439, 440
Ungler, Florian → Ungleris, Florijonas
 Ungleris, Florijonas (Florian Ungler) 4
 Urbonavičiūtė, Dovilė XV, XX
 Uršulė (Urszula), vienuolė 165–166
 Uscila, Kazys 15, 433
 Utenis (Utenes), kunigaikštis 238
 Uvarovas, Sergejus (Uwarów) 311

V

V. H. → Hanka, Václav
 Vaclovas iš Olesko → Zaleskis, Vaclovas Mykolas
Vaikšnoraitė, Joana 35, 434
 Vaina, Abraomas (Abraham Wojna) 178
 Vaišelga *vel* Vaišvilkas (Wojsielko), Lietuvos didysis kunigaikštis 238
 Vaitiekus, šventasis (Święty Wojciech) 171, 425
 Vaitiekus II Radvila → Radvila, Albertas
 Vaitkevičius, Vykintas XII–XIV, XX, 20, 27–30, 34, 37, 38, 41, 45, 48, 49, 66, 70, 71, 74, 78, 80, 82, 83, 88, 91, 93, 98, 103–105, 162, 169, 170, 175, 214–217, 225, 228, 229, 247, 254, 255, 261, 283–285, 287, 435, 438, 439
 Valančius, Motiejus 73, 173, 255, 334, 438
 Valavičius (Wołowicz), dvarininkas 36
 Valavičius, Eustachijus 180, 439
 Valenrodas, Konradas (Konrad Walenrod) 2, 20, 271, 295
Vanagas, Aleksandras 26, 237, 432, 439
 Vapovskis, Bernardas (Bernard z Rachtamowicz Wapowski) 4
Varnas, Algirdas 177, 439
 Važinskis, Mykolas (Michał Ważyński) 241
 Vedel, Anders Sørensen (Andrzej Wedel Soffersen Sic!) 301, 302
Vėlius, Gintautas 216, 244, 432, 439
Vėlius, Norbertas 8, 237, 424, 429, 431
 Veljana (Wulianna *vel* Wuljana), mitologema 27, 67, 250, 414, 418, 421
 Velkas, Aleksandras (Welk) 98
 Verboeckhoven, Eugène (Verbeckoven) 181
 Vergilijus (Virgiliusz Sic!), poetas 310
 Vernet, Antoine Charles Horace (Horacy Vernet) 181
 Viaževičius, Ivaška (Iwaško Wiażewicz) 273
 Vidmantas, Kazimieras (Kazimierz Widmont) 134
Vidugiris, Aloyzas 237, 429
 Vygandas Marburgietis (Wigand), kronikininkas 24
 Vilčinskis, Jonas Kazimieras (Jan Kazimierz Wilczyński *vel* Wilczyński) XXIX, XXX, 176, 428
 Vilijana (Wilianna) → Veljana
Vilnonytė, Valerija 316, 436
Virakas, Pranas 64, 439
 Višnevskis, Mykolas (Michał Wiszniewski *vel* M. Wiszniewski) 299–302, 310, 315, 319–321, 439
Vyšniauskaitė, Angelė 115, 431
 Vytautas *vel* Vytautas Didysis, Lietuvos didysis kunigaikštis (Witold *vel* Witowt *vel* Aleksander) XXIV, XXV, 18, 19,

24, 37, 53, 55, 61, 245, 271, 272, 317, 428, 429, 432–434, 440
 Vitgenšteinai (Witgenstejnowie), giminė 179
 Vitgenšteinai (Witgenstejn), kunigaikštis, Smalevičių savininkas 36, 71
 Vitgenšteinai, Liudvikas Adolfas (Witgenstejn) 176, 181, 204, 283, 284
 Vitgenšteinai, Liudvikas Adolfas Pēteris 176
 Vitgešteinienė, Leonila (Leonilda z książąt Bariatyńskich księżna Sayn-Witgenstejn-Berleburg) 180
 Vitkauskas, Vytautas 237, 429, 432
 Vitkauskienė, Birutė Rūta XX, 174, 180, 429, 432, 439
 Vitkevičius Albertas (Adalbertus Witkiewicz) 156
 Vitkūnas Jonas 244, 439
 Vitkutė, Evelina Agota XX
 Vitkus, Gediminas XX
 Witold → Vytautas Didysis
 Vitvickis, Steponas 314
 Vladislovas (Władysław vel Władysław IV.), kunigaikštis → Vladislovas Vaza
 Vladislovas IV vel Vladislovas IV Vaza → Vladislovas Vaza
 Vladislovas Jogaila → Jogaila
 Vladislovas, šventasis 152
 Vladislovas Vaza (Władysław IV.), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 59, 60, 106, 178, 208, 242
 Vodnik, Valentin (Wodnik) 321
 Vodpolovienė (Wodpołowa), ponja 220
 Volanas, Tomas (Tomasz Wolan) 61
 Volianskis, Tadas (Tadeusz Wolański) 124, 440
 Volodkovičiai (Wołodkowiczowie), giminė 71
 Volodkovičius (Wołodkowicz), dvarininkas 284
 Voroničius, Jonas Povilas (Jan Paweł Woronicz vel Woronicz) 85, 311
 Vosyltė, Klementina 432
 Vrantevic, Josef Franta vel Šumavsky (Wrantewic) 323
 Vuičiovas (Wujczow), generolas 74
 Vukas Stefanovičius → Karadžičius, Vukas Stefanovičius
 Vukotinovič, Ljudevit (Ludwik Bukatynowicz) 321

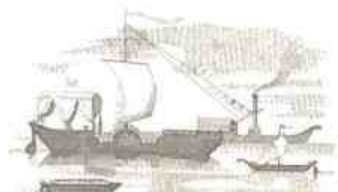
W

W. M. → Dunin-Marcinkevičius, Vincentas
 W. W. vel W W → Werthmann, Wilhelm
 Wacław z Oleska → Zaleskis, Vaclovas Mykolas
 Walewski, Władysław 229, 429
 Walter-Skott → Scott, Walter

Wappers, Gustave (Wappers) 181
 Wargdienelis iš Lietuvos → Akelaitis, Mikalojus
 Węcki, Józef 304, 425
 Welk vel Woelck, Aleksander → Velkas, Aleksandras
 Werthmann, Wilhelm XVI, 418–421
 Węzyk, Franciszek (Hr. Węzyk) 196, 439
 Whatman, James 416
 Wiercińska, Janina XXIX, 250, 439
 Wild, Karol 197, 437
 Wisłocki, Władysław Tadeusz 124, 437
 Wiszniewski, Michał → Višnevskis, Mykolas
 Wytautas → Akelaitis, Mikalojus
 Witkiewicz, Adalbertus → Vitkevičius Albertas
 Witold vel Witold → Vytautas vel Vytautas Didysis
 Wittgenstein, Ludwig Adolf → Vitgenšteinai, Liudvikas Adolfas
 Witwicki, Stefan → Vitvickis, Steponas
 Wójcicki, Kazimierz Władysław (Władysław Wojcicki vel Wład. Wojcicki vel Wojcicki) 301, 311, 313, 315, 319, 439
 Wojciech II Radziwiłł → Radvila, Albertas
 Wojciech, św. → Vaitiekus, šventasis
 Wolański, Tadeusz → Volianskis, Tadas
 Wolff, Józef 72, 437, 440
 Wolska, Barbara 200, 434
 Wolski, Ludwik 10, 440
 Woronicz, Jan Paweł → Voroničius, Jonas Povilas
 Wulianna vel Wuljana → Veljana

Z

Z. D. C. → Chodakovskis, Zorijanas
 Zaberezinskis, Jonas Jaunesnysis vel Zaberezinskis Jonas Jonaitis (Jan Zabrzeziński) 108, 109
 Zaberezinskis, Jonas Vyresnysis 108, 109
 Zabiela, Gintautas 244, 431
 Zacharewicz, Zbigniew 150, 440
 Zaikovskiai (Zajkowscy), giminė 188
 Zalepūgienė, Aušra 175, 431
 Zaleska z Górskich, Maria → Zaleskienė, Marija
 Zaleska-Stankiewiczowa, Irena 180, 440
 Zaleski, Antoni → Zaleskis, Antanas
 Zaleski, Bronisław → Zaleskis, Bronislovas
 Zaleski, Wacław Michał → Zaleskis, Vaclovas Mykolas
 Zaleskiai (Zalescy), giminė 243, 251
 Zaleskienė, Marija (Zaleska) 251
 Zaleskis, Antanas (Antoni Zaleski) XVI, XXIX, XXX, 4, 246, 248–251, 285, 414, 418, 421, 430, 431, 433

- Zaleskis, Bronislovas 219, 414, 421, 425, 440
 Zaleskis, Martynas (Marcin Zaleski) 250
 Zaleskis, Vaclovas Mykolas *vel* Vaclovas iš Olesko (Wacław z Oleska *vel* Zaleski) 314, 318, 319, 440
 Zaniėras, Pranciškus (Franciszek Zanier) 110
 Zaoras, Jonas (Jan Sic! Caora) 187
 Zatorski, Franciszek → Zatorskis, Pranciškus
 Zatorskis, Pranciškus (Franciszek Zatorski) 317, 440
 Zavadovskis, Piotras 171
 Zavadzkis, Adomas X, 172
 Zavadzkis, Juozapas (Józef Zawadzki) XXV, XXVI, 2, 6, 10, 13, 16, 18–20, 22, 68, 79, 85, 119, 128, 156, 170, 172, 173, 174, 184, 210, 211, 220, 244, 258, 264, 303, 313, 326, 328, 330, 424–428, 430–433, 435–438, 440, 441
 Zavišos (Zawiszowie), giminė XXI
 Zawadzki, Jarosław 98, 436
 Zawadzki, Józef *vel* Josephus → Zavadzkis, Juozapas
 Zdanavičius (Zdanowicz), dvarininkas 285
 Zdanowicz, Aleksander XXVI, 436
 Zeiller, Martin (Zejler) 183
 Zejszner, Ludwik (Zejszner) 324, 440
 Zeldovičius (Zeldowicz), pirklys 64
 Zenkavičius, Tomas (Tomasz Zienkowicz *vel* Zienkiewicz) 145, 182
 Zenavičius (Zenowicz), Kernavės laikytojas 241
 Zenkevičius, Romualdas (Romuald Zienkiewicz) 329, 330, 440
 Zienkiewicz *vel* Zienkiewicz, Romuald → Zenkevičius, Romualdas
 Zigmantai → Žygimantai
 Zigmantas I *vel* Zigmantas Senasis → Žygimantas Senasis
 Zigmantas III *vel* Zigmantas III Vaza → Zigmantas Vaza
 Zigmantas Augustas *vel* Zigmantas II Augustas → Žygimantas Augustas
 Zigmantas Vaza (Zygmunt III.), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis 59, 113, 171, 172, 253, 260, 265
 Zygmunt III → Zigmantas Vaza
 Zygmunt August → Žygimantas Augustas
 Zymeliovičius *vel* M. Zymeliovičius → Tipografas, Mauša
 Zymelowicz Typograf, Mausza → Tipografas, Mauša
 Zimorovičius, Juozapas Baltramiejus (Zimorowicz) 311
 Zimorowicz, Józef Bartłomiej → Zimorovičius, Juozapas Baltramiejus
 Zinkevičius, Zigmantas 334, 440
 Zizanija *vel* Tustanovskis, Laurynas (Zyzanij) 111
 Znamierowska-Prüfferowa, Maria 91, 440
 Zofia Jagiellonka → Sofija Jogailaitė
 Zoštautas, Albertas Liudvikas 423
 Ž, Ž
 Žabinskis, Vaitiekus (Wojciech Żabiński) 172
 Žalnierius, Algirdas 4273, 440
 Žarnowska, Anna XXII, 436
 Žaltauskaitė, Vilma XX, 9
 Želingovskis (Żelingowski), dvarininkas 74
 Žičkutė, Audronė 4215, 216, 438
 Žygimantai (Zygmuntowie), dinastija 170, 301, 302, 434, 435
 Žygimantas Augustas (Zygmunt August *vel* August *vel* Zygmunt), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis XVII, 4, 5, 57, 58, 94, 112, 184, 192, 194–198, 241, 273, 424, 434
 Žygimantas Senasis (Zygmunt I. *vel* Zygmunt Stary), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis XVII, 4, 55–57, 145, 171, 172, 183–185, 192–194, 200, 240, 242, 253, 256, 273
 Žilėnas, Vincas 21, 440
 Žyliński, Wacław *vel* Wacław Kazimierz → Žilinskis, Vaclovas Kazimieras
 Žilinskis (Żyliński), dvarininkas 285
 Žilinskis, Vaclovas Kazimieras (Wacław Żyliński) 173, 432
 Živinbudas, kunigaikštis 237
 Živinbudas II (Zywibund II.), kunigaikštis 237
 Žižliauskaitė, Lina 115, 424
 Žončinskis, Gabriėlius (Rzeczyński) 148, 436
 Žukovskis (Żukowski), dvarininkas 284
 Žukovskis, J. L. (Żukowski) 314
 Žulkovskis, Aleksandras (Ziołkowski) 246
 Žulkovskis, Antanas (Antoni Żulkowski) 145
 Żółkowski, Aleksander → Žulkovskis, Aleksandras
 Żukowski, J. L. → Žukovskis, J. L.
 Župański, Jan Konstanty *vel* J. K. XIII, XXVI, 4, 124, 219, 250, 324, 325, 425, 429–433, 435, 436, 440
 Афанасьев, Дмитрий 29, 67, 440
 Беннигсен, Леонтий Леонтьевич → Bennigsenas *vel* Benigsenas, Leontijus
 Вольф, Маврикий Осипович 42, 45, 440
 Гошкевич, Иосиф Иосифович 169, 440
 Греч, Николай Иванович 36, 441
 Грынблат, М. Я. 24, 441
 Гурски, А. І. 24, 441

- Гусев, Матвей Матвеевич → Gusevas, Matvejus
Гуцевич, Вавжинец → Gusevičius, Laurynas
Даль, Владимир Иванович 42, 45, 440
Друцкий-Любецкий, Владимир 9, 441
Дунін-Марцінкевіч, Вінцэнт → Dunin-Marcinkevičius, Vincetas
Завазкий, Осип → Zavadzkiš, Juozapas
Загорский, Владислав Брониславович 89, 211, 440
Зайковский, Эдвард Михайлович 122, 441
Зизаний, Лаврентий → Zizanija vel Tustanovskis, Laurynas
Иванова, Татьяна Григорьевна 303, 441
Калайдович, Константин Федорович → Kalaidovičius, Konstantinas
Калатилин, Афанасий Григорьевич → Kalatilinas, Afanasijus
Карацкий, Вук Стефановић → Karadžičius, Vukas Stefanovičius
Каразмин, Николай Михайлович → Karamzinas, Nikolajus
Кашкурэвіч, Тодар 24, 441
(Квитка-Основьяненко, Григорий → Kvitka-Osnovjanenka, Grigorijus
Киреевский, Иван Васильевич → Kirejevskis, Ivanas
Киркор, Адам Карлович → Kirkoras, Adomas Honorijus
Киселев, Павел Дмитриевич → Kiseliovas, Pavelas
Козловский, Иосиф Антонович → Kozlovskis, Juozapas
Конюхова, Татьяна Александровна 146, 441
Коркунов, Михаил Андреевич → Korkunovas, Michailas
Корнеев, Захарий Яковлевич → Kornejevas, Zacharijus
Кукольник, Нестор vel Нестор Васильевич → Kukolnikas, Nestoras
Кукольник, Павел vel Павел Васильевич → Kukolnikas, Pavelas
Кукольник, Юлия Алексеевна → Kukolnikienė, Julija
Лавринец, Павел → Lavrinecas, Pavelas
Ляўкоў, Эрнст Аркадзьевіч 27, 441
Максимович, Михайл vel Михаил Александрович → Maksimovičius, Michailas
Меркис, Витаутас → Merkys, Vytautas
Микуцкий, Станислав Павлович → Mikuckis, Stanislovas
Милутиновић, Сима → Milutinovičius, Simonas
Минскер, Арон Гиршевич 66, 89, 440, 441
Навум Прыгаворка → Dunin-Marcinkevičius, Vincetas
Назимов, Владимир Иванович → Nazimovas, Vladimiras
Назимова, Настасия Александровна → Nazimova, Anastazija
Новиков, Николай Иванович → Novikovas, Nikolajus
Обреновић, Михаило → Obrenovičius, Milošas
Погодин, Михаил Петрович → Pogodinas, Michailas
Полевой, Николай Александрович → Polevojus, Nikolajus
Прач, Иван → Pračas, Ivanas
Романов, Константин Павлович → Konstantinas, Rusijus didysis kunigaikštis
Румянцев vel Румянцов, Николай Петрович → Rumiancevas, Nikolajus
Сапунов, Алексей 9, 441
Сахаров, leidėjas 441
Сахаров, Иван Петрович → Sacharovas, Ivanas
Свирида, Инесса 178, 441
Семашко, Иосиф → Semaška, Josifas
Семен, Август 312, 441
Смотрицкий, Мелетій → Smotrickis, Meletijus
Станевич, Цезарь Карлович 66, 441
Топорков, Андрей Львович 303, 441
Тутольмин, Тимофей Иванович → Tutolminas, Timotiejus
Тустановский, Лаврентий → Zizanija vel Tustanovskis, Laurynas
Тышкевич, Константин → Tiškevičius, Konstantinas
Уваров, Сергей Семенович → Uvarovas, Sergejus
Шверубович, Анастасий Иванович 170, 441

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ*

A

Aachen → Achenas
 Abiejų Tautų Respublika (Rzeczpospolita) 54, 59, 84, 115, 259
 Achenas (Akwisgran), miestas 319, 435
 Adelbergas (Adelberg), kaimas 322
 Adrija (Adryatyk), jūra 318, 322
 Afrika (Afryka), žemynas 82
 Agramas (Agram) → Zagrebas
 Ailupis (Ajhupa), upelis 282
 Aina (Haina)
     parapija (parapia hajeńska) 303, 313, 328, 437
 Airupė (Irupa *vel* Iropa), upė 224, 227, 240, 282, 410
 Aismarės *vel* Aistmarės (Haff), Baltijos jūros įlanka 54
 Akvėnai (Okwiany), pievos 171
 Aleksandrija (Alexandrya), miestas 13
 Aleksiejus (Aleksiej), akmuo 287
 Aleksos (Aloksa *vel* Aloxa)
     kaimas 283, 284
     perkėla 286
     užusienis 286
Aleksota → Aleksotas
 Aleksotas (Alexota), miestelis 275, 324
 Aliejnininkas (Olejnik), akmuo 287
 Aliosa (Padalosa), upelis 282
 Alksnynas (Olešnik), rėva 215, 286
 Alksninė → Alksnynė
 Alksnynė (Oichowiec), rėva 175, 286
 Alpės (Alpy) 298
 Alšėnai, miestelis 112
 Alūksta (Ilukszta), miestelis 113
 Anglija (Anglia) 3, 51, 54, 63, 83, 301
 Anykščiai 172
 Antanaviškės (Antonowiszki), užusienis 283, 284
 Antaviliai (Antonowille), užusienis 285
 Ardija (Ordziejska plosa), pliosas 83
 Ardiškis (Orgiszki *vel* Ordziszki), kaimas 243, 285, 410

Aukštaitija → Lietuva
 Ariopolis (Aryopol), miestas 145
 Arkona (Arkona), miestas 50
 Arnotiškiei (Ernestyszki), dvaras 284
 Asipovičiai (Osipowicze), kaimas 72
 Ašmena (Oszmiana)
     apskritis *vel* pavietas (powiat oszmiański) 82, 115, 129, 241, 281, 436
     miestas 61, 111, 160
     upė (Oszmianka) 93, 130, 138, 281, 282, 409
 Ašmenecas *vel* Ašmenėlis (Oszmianiec)
     dvarininko Tupalskio užusienis 284
     kaimas 122, 129, 441
     rėva 120–122, 125, 286, 292, 409, 419
     užusienis 160, 284
 Ašmenėlė → Ašmenecas, rėva
 Ašmenėlis → Ašmenecas, kaimas
 Augustavas, gubernija 263
 Aukštas krantas (Wysoka Pioniacha), skardis 169
 Austrija (Austria) 3, 7, 195, 432
 Avinas (Baran)
     12-oji sėbrinė rėva 288, 292, 422
     5-oji sėbrinė rėva 161, 162, 264, 265, 286, 292, 409, 411, 422
     užusienis 283
 Azija 4
 Azovo jūra (Morze Azowskie) 53

B

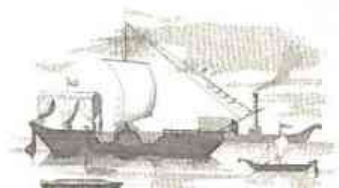
Babilonas (Babilon), miestas 21
 Babruiskas, apskritis 259
 Bagdanovičius (Bohdanowicz), akmuo 130, 143, 287
 Bakūnkai (Bakunki), kaimas 283
 Balandis (Hołub), rėva 182, 183, 286
 Baluoša (Bałasina), užusienis 284
 Balatėnai (Bołotynty), kaimas 283
 Balingradas (Balińgródek)

* Skliausteliuose nurodoma Konstantino Tiškevičiaus knygoje *Wilija i jej brzegi* vartota (užrašyta) vietovardžio forma.

- bažnyčia 159, 160, 409, 420
 miestelis XI, 157, 158, 160, 283, 286, 292, 409
 perkėla 286
- Balnas (Kulbaka), akmuo 215, 287
- Baltarusija (Białoruś) XXI, 24, 25, 122, 330, 331, 425, 431, 436, 441
- Baltijos jūra (Baltyk *vel* Morze Bałtyckie) Baltoji Rusia (Ruś Biała) 4, 13, 14, 50–53, 57, 59, 65, 66, 124, 318
- Baltupis *vel* Cedronas (Cedron), upelis 182, 282
- Barancai (Barańce), miestelis 80
- Baras (Bar), miestas 260
- Barboros Pirtis (Łaźnia Barbary), tvenkinys 184
- Barysavas (Borysów)
  - apskritis (powiat borysowski) XV, XXI, XXIII, XXV, 24, 26, 28, 30, 32–34, 36, 37, 103, 104, 143, 144, 268, 281, 297, 303, 313, 328, 329, 336, 345, 360, 411, 437, 438
  - giria 36, 414
  - miestelis 33, 35, 113
  - seniūnija 60
- Baronas, akmuo 106
- Bartoniai (Barczanie), kaimas 285
- Batėgala (Betygoła), kaimas 285
- Batoro *vel* Karaliaus akmuo (kamień Batorego) 34, 414, 421
- Bauskenburgas → Bauskė
- Bauskė (Bowsk *vel* Bauskenburg), miestas 53
- Baturinas (Baturyno), užusienis 284
- Berdyčivas (Berdyczów), miestas XXI
- Berezyna *vel* Berezina → Biarezina
- Beriozouka (Bierzowka)
  - gyvenvietė Zaskonių prielaukoje 284
  - kaimas 284
  - užusienis 284
- Berlynas (Berlin), miestas XXV, 4, 219, 316, 320, 428, 438
- Beržuona → Biarezina
- Beržūna → Biarezina
- Bešenkovičiai (Bieszenkowicze), miestelis 9
- Bezdonė (Bezanka Sic!), upelis 169, 282
- Bezpole (Bezpole), kaimas 283
- Białynicze → Bialyničai
- Bialyničai (Białynicze), miestelis 164
- Bialogardas (Białogród), miestas 50
- Białoruś → Baltarusija
- Biarezina *vel* Berezina (Berezyna *vel* Biarezina)
  - kaimas 64, 331
  - upė 23, 24, 26, 37, 59, 60, 418, 441
- Bychavas (Bychów), miestas 188
- Bydgoszcz → Bydgoščius
- Bydgoščius 219, 427
- Bielazariškės (Białozoryszki), kaimas 245, 283
- Bieliūnai (Bieluny)
  - dvaras 283
  - kaimas 283
- Bienica (Biennica), miestelis 80
- Bilcevičiai (Bilcewicze), kaimas 72
- Biriai (Biry *vel* Byry)
  - dvaras 175, 285
  - rėva 175, 176, 286
- Biručiai, kaimas 175
- Biržė → Biržai
- Biržai XIV, XXVII, 334, 335, 423, 438
- Bistryčia
  - dvaras, miestelis (Bystrzyca) 56, 57, 131, 144–147, 149, 241, 284, 286, 291, 292, 370, 409, 419
  - perkėla 286
  - upelis (Bystrzyczanka) 144, 149, 282, 409
- Bobrynka (Bobrynka), upelis 85
- Boparten → Paparčiai
- Borysów → Barysavas
- Boristenis (Borysten) → Dniepras
- Brasta *vel* Lietuvos Brasta (Brześć), miestas 52, 111, 113
- Bratoniškės (Bretaniszki)
  - karčema 283
  - užusienis 175, 287
- Breslauja (Braclaw), miestas 60
- Brižiai (Bryże), kaimas 160, 283, 287
- Budapeštas 323, 430
- Budeliai (Budeli), užusienis 285
- Budin → Budapeštas
- Bugas (Bug), upė 319, 439
- Bugeliai (Bugieli), kaimas 284
- Bugeliškės, kaimas, taip pat žr. Balingradas 160
- Buivydė *vel* Buivydėlė *vel* Buivydžių upelis (Bujwidzka), upelis 150, 282, 292
- Buivydžiai (Bujwidze)
  - bažnyčia 133, 151, 152, 155, 156, 409, 420
  - dvaras XI, 133, 134, 149, 150, 151, 156, 284, 409, 420
- Bukčiai (Buchta), užusienis 283
- Bulgarija (Bulgaria) 3, 432
- Burdyga (Burdyga), ažuolas 79, 288, 408, 418
- Burgundija, sritis 167
- Butelis (Butel), akmuo 213, 287

- C**
- Cechanovecas (Ciechanowiec), miestas 111
 Cechocinek (Ciechocinek), miestas 11, 427
 Cedronas → Baltupis
 Cegelnikas → Plytininkas
 Celė, miestas 321
 Centrinė Azija → Azija
 Cesarstwo Rosyjskie → Rusija
 Charkovas, miestas 72
 Chatajevičiai (Chotajewicze), miestelis 36, 64
 Chatynė (Chocień), kaimas 31, 284, 291
 Chicago → Čikaga
 Cholopkai (Cholopki) 72
 Chotynas (Chocim), miestas, pilis 59
 Chronas (Chronus) → Nemunas
 Ciechocinek → Cechocinek
 Ciškevičiai *vel* Tiškevičiai
     pliosas (Plosa Tyszkiewiczza *vel* Ciszkwiczowa plosa)
         XXVI, 78, 418
     užusienis (Ciszkwiczce) 78, 283
 Ciucevičiai (Ciuciewiczze), kaimas 72
 Czechy → Čekija
 Częstochowa → Čenstakava
- Č**
- Čapelščyna *vel* Čapelščina (Czapielszczyzna), kaimas 48, 49, 283
 Čašnikai (Czaszniki), miestas 32, 33, 64, 188
 Čavusai, apskritis XXII
 Čekija (Czechy) 210, 304, 316
 Čenstakava (Częstochowa), miestelis 164, 424
 Čeremucha → Ieva 129
 Čerepovas (Czerepów)
     kaimas 36
     prieplauka 36
 Černia, upelis (Czernia) 31, 282
 Čikaga (Chicago) 21, 265, 424, 430
 Čiobiškis (Czabiszki)
     dvaras 247
     kaimas XI, 240, 242, 244, 245, 247, 248, 284, 286, 292, 410, 424, 432
     perkėla 245
 Čiūdai (Czuża), kaimas 285
 Čiurkšlė (Truskolka *vel* Tryskolka), rėva 286, 288
- D**
- Damanava (Domanowo)
     kaimas, Volodkovičiaus 284
     kaimas, Ževuskio 284
 Danija (Dania) 21, 301
 Danilava (Danilów)
     perkėla 283
     užusienis 283, 286
 Danušava (Daniszewo)
     dvaras 283
     kaimas 56, 93, 98, 99, 103, 105, 118, 119, 286, 358, 409, 419
     perkėla 287, 291
 Daugai (Dowgi), miestelis 131
 Dauginava (Dołhinów), miestelis 32–37, 39, 43, 45–47
 Daugpilis (Dynaburg), miestas 65, 113, 435
 Dauguva *vel* Dvina (Dźwina), upė 5, 9, 10, 13, 14, 42, 51, 64, 93, 267, 326, 327, 331, 426, 427
 Daunoriškės (Downaryszki), bajorkaimis 284
 Daurelis (Daurel), užusienis 283
 Dedilovas (Dziedzilów), kaimas, sandėlis 36
 Deledina (Deledzina), dvaras 284
 Dereczyn → Derečinas
 Derečinas 174, 435
 Didysis Naugardas (Nowogród *vel* Nowogród Wielki) 35, 36, 50, 52, 123, 124
 Didžioji Britanija (Wielka Brytania) 54
 Didžioji Krahovala (Krahovala wielka), ežeras 94
 Didžioji Lenkija (Wielkopolska) → Lenkija
 Dysna, apskritis 9, 441
 Dyvas (Dziwie), palivarkas 145
 Dniepr → Dniepras
 Dniepras (Dniepr), upė 13, 53, 60, 94, 253, 267, 331
 Dniestr → Dniestras
 Dniestras, upė 11, 435
 Dokšica (Dokszyce), miestelis 24
 Donas (Don), upė 253
 Donecas *vel* Šiaurės Donecas (Donec), upė 253
 Dorpatas → Tartu
 Dorogobilis (Dorohobyl), miestelis 151
 Dresdenas *vel* Dresdenas (Drezno) X, XIII, XVI, XXVI, 4, 29, 88, 415, 431, 438
 Drezno → Dresdenas
 Drozdianka *vel* Drozda (Drozdianka), upelis 37, 282
 Druskinė *vel* Salinė (Solnik), akmuo, rėva 223, 224, 227, 228, 235, 267, 286, 287, 292, 410, 422

Druskinis (Solnik), akmuo 228, 267, 287
 Dubysa (Dubissa), upė 54, 278
 Dubokas (Dubok)
     dvaras 284
     palivarkas 129, 287
 Dūdos (Dudy)
     karčema (Duda) 145, 283
     malūnas 283
     palivarkas 145
 Dūkšta (Dukszta), upė 218, 219, 222, 282
 Dūkštos (Dukszty)
     bažnyčia 217–221, 410, 420
     miestelis XV, 217, 220, 221, 283, 292, 395, 411, 420
 Dumšiai, seniūnija 284
 Dunojus (Dunaj), upė 3, 8, 13, 81, 297, 336, 350, 357, 362, 370, 397, 403, 432
 Dusetėlė (Dusiarka), upė → Šventoji (Święta), dešinysis Neris intakas
 Dusetos (Dusiaty), miestelis 253
 Dvina → Dauguva
 Dzeviatnia (Dziewiętnia), dvaras 42, 75
 Dziaružkai (Dzierużki)
     dvaras 282
     kaimas 30, 282, 285, 291
     tiltas 285
 Dzvinasa (Dźwinoso), upė 36, 37, 56, 64, 70, 282, 291, 408
Dźwina → Dauguva

E

Egiptas (Egipt) XXII, 20, 230
 Elba (Elba), sala 260
 Elbė (Elba), upė 3, 8, 13, 50
 Elbingas (Elbląg), miestas 51, 59
 Elektrėnai, savivaldybė 106
 Elniakampis *vel* Velniakampis (Elnokumpie)
     dvaras 216, 283, 410
     užusienis 287
 Eridanas (Eridan), upė → Dauguva
 Eržvilkas (Erzwilki), miestelis 317
 Estija (Estonia) 57
 Europa (Europa)
     dvaras 227
     žemynas XXIII, XXVI, 3, 4, 20, 21, 40, 51, 63, 69, 108, 143, 181, 199, 208, 253, 259, 298, 299, 304, 324, 332, 429, 435

F

Feodosija (Kafa) 53
 Fermagorai → Paskūnai
 Filipovščyna (Filipowsszczyzna), užusienis 30, 284, 291
 Filiutas → Pokštīnikas
 Florencija (Florecyca), miestas 83, 89, 132
 Fontenblo (Fontainebleau), dvaras 259
 Fulštynas (Fulsztyn), dvaras, kaimas 203

G

Gaidelis (Piatuszok), akmuo 82, 287, 288
 Galicija (Galicya), istorinis regionas 308, 314, 315, 318–321, 324, 325, 435
 Gamanta *vel* Gamė (Gamonda), upė 282
 Gamernė (Hamernia)
     kaimas 284
     palivarkas 284
 Gangas (Ganges), upė 252
 Gardinas (Grodno)
     apskritis 213
     miestas 21, 31, 46, 52, 55, 84, 113, 201, 204, 265, 273, 278
     sritis 122
 Gargždai (Gorzdy), valsčius 5
Gdańsk → Gdanskas
 Gdanskas (Gdańsk), miestas XVI, 6, 11, 43, 53–55, 57, 63, 150, 167, 219, 321, 425–427, 432, 433, 435, 440
 Gegutėlė (Ziaziulka), akmuo 107, 143, 287, 297
 Gegužinė (Giegużyn), kaimas 285
 Geisiškės, dvaras 222, 243
 Gelgaudų pilis → Panemunė
Genève → Ženeva
 Geranainys (Geranony), dvaras, miestelis 193
 Geruliškės (Gieruliszki), kaimas 284
 Gildžiūnai (Gildziuny), užusienis 284
 Giliškės (Giliszi), užusienis 283
 Gintališkė (Gintyliszki), valsčius 5
 Gižanka (Giżanka), upelis 282
 Glinaja (Glinnaja), užusienis 284
 Gloguvas (Głogów), miestas 197
 Gnevkovas (Gniewkowo), miestas 263
 Gnieznas (Gniezno)
     miestas 19, 124
     vaivadija (województwo gnieźnieńskie) XXIII

Gomelis, apskritis 259
 Goslaras (Gošlar), miestas 51
 Goslavica (Gosławice), dvaras XXX, 434
 Gosławice → Goslavica
 Gotlandas (Gotlandya), sala 51
 Grabianai (Hrebieni *vel* Hrobieńie)
   dvaras 30, 282
   kaimas 30, 285, 291
   malūnas 30
   tiltas 30, 285
 Grabijolai (Grabiola)
   kaimas, Bronislovo Iljiničiaus 224–227, 285, 292, 410
   palivarkas, Narbuto 227, 283
 Graikija (Grecya) 301
 Gratianopolis (Gracianopol), vyskupija 172
 Greifsvaldas (Greifswald), miestas 51
 Gubernia mińska → Minskas, gubernija
 Gubernie zachodnie → Lietuva
 Gudija → Baltarusija
 Guniai (Gunia), užsienis 284

H

Haga (La Haye), miestas 3, 433
 Halė (Halle), miestas 51
 Haradokas (Gródek), miestelis 36
 Holubas → Balandis

I

Ieva *vel* Čeremucha (Czeromcha *vel* Czeremcha), rėva 129, 286, 287
 Ikra (Ikra), ežeras 94
 Ilija
   miestelis 150
   upė (Ilija *vel* Wiazynka *vel* Wiazuć) 70, 71, 430
 Ilyrija (Illirya) → Slovėnija
 Iliščėvičiai (Iliszczewicze), kaimas 72
 Indas (Indus), upė 252
 Inflanty *vel* Inflanty polskie → Livonija
 Inflanty litewskie → Livonija
 Ingolštatas (Ingolsztad), miestas 112
 Isteris (Ister) → Dunojus
 Italija (Włochy) 21, 69, 88, 181, 230, 253, 301
 Izabelinė (Izabelin)

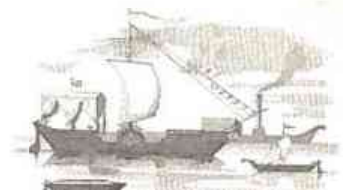
dvaras 285
 palivarkas 287

J

Jantra (Jantra)
   dvaras 152
   upė 3, 432
 Jasna Góra → Čenstakava
 Jašiūnai, dvaras 160
 Jautis (Wól *vel* Woł), akmuo 214, 287
 Jekabpilis (Ekawa), miestas 53
 Jelgava (Mitawa), miestas 113
 Jenopolis (Jenapol), miestas, vyskupija 203
 Jeruzalė (Jerozolima), miestas 256
 Jeskutiškės (Jeskuciszki), užsienis 283
 Jezno → Jieznas
 Jėzuitų malūnai (Jezuickie młyny) 119, 120, 127, 291, 419
 Jieznas 436
 Jokūbiškės (Jakubiszki), užsienis 283
 Jonava (Janów *vel* Janów)
   dvaras 261, 284
   miestas XI, 91, 93, 106, 254–256, 258–259, 261, 268, 284, 287, 290, 292, 411, 428
   perkėlos (valstybinė ir privati) 286
 Julinas → Volinas
 Juodoji jūra (Morze Czarne) 53, 59, 93
 Juodoji *vel* Jotvingių Rusia (Ruś Czarna *vel* Ruś Jatwezna) 52, 332
 Jūra (Jura), upė 236
 Jurbarkas (Jurbork *vel* Jurborg *vel* Jurgenburgen), miestas 53, 236, 278
 Jurgenburgenas → Jurbarkas

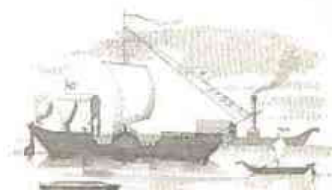
K

Kabylianka (Kobyłańka), upelis 47, 282
 Kačaryca (Kaczaryca), upelis 282
 Kadiškės (Kodniszki), kaimas 56
 Kafa → Feodosija
 Kaišiadorys 115, 424
 Kalenbergas (Kalenberg *vel* Kalenberg), kalnas 3, 432
 Kališas, vaivadija (województwo kaliskie) XXIII, 435
 Kaltanėnai (Kołtyniany), dvaras 56
 Kalvarija, apskritis 263
 Kamenas (Kamień)
   akmuo 38, 414, 418, 421

- kaimas 37–39, 41, 42, 44–46, 71, 77, 282, 285, 288–291, 408, 414, 418, 421
 tiltas 39, 42, 285
- Karaliaučius (Królewiec)
 kraštas 53, 59, 60, 143, 277, 279, 431, 436
 miestas 22, 51, 54, 57, 60, 61, 64, 70, 302, 316, 318, 431, 435
- Karaliaus akmuo → Batoro *vel* Karaliaus akmuo
- Karalystė (Królestwo) → Lenkija
- Karara (Karara), miestas 181
- Karkažiškė (Korkożyski), dvaras 56
- Karmazinai, kaimas, pilkapynas → Karmaziniškės
- Karmazinas *vel* Karmazinai (Karmazyn *vel* Karmazyny), užsienis 216, 217, 283, 287, 410
- Karmazinėlis (Karamazynek), užsienis 216, 410
- Karmaziniškės (Karamazyniszki)
 griova 216, 217
 kaimas 35, 215, 216, 222, 223, 290, 410, 439
 karčema 215
 užsienis, valstybinis 222–223, 283
- Karmėlava (Karmiały), kaimas 264, 285, 292
- Karolinas (Karolin), dvaras 28, 37, 43, 45, 282, 291
- Karpatai (Karpaty) 298
- Kartagina (Kartagina), miestas 21
- Karūna (Korona) → Lenkija
- Karvė (Krowa *vel* Karowa), rėva, akmuo 264, 268, 288, 411
- Karveliškės (Korwaliszki), kaimas 283
- Kaspariškės (Kasperyski), kaimas 285
- Kaspijos jūra (Morze Kaspijskie) 4, 13
- Kastykai (Kostyki)
 kaimas XXIX, 48, 49, 63, 283, 291
 prieplauka 63, 67, 291, 414
- Kasuta (Kasuta)
 kaimas 66, 70, 283, 286
 perkėla 286
 prieplauka 66, 70
 upelis 71, 282
- Kašira (Koszyra), miestas 55
- Kaunas (Kowno *vel* Kaunus)
 apskritis (powiat kowieński) XIV, XV, 19, 61, 255, 264, 268, 269, 282, 400, 411, 423, 442
 dekanatas 428
 gubernija (gubernia kowieńska) 29, 67, 146, 219, 255, 263, 269, 281, 334, 440, 441
 miestas XI, XIII, XXV, XXVIII, XXIX, 1, 2, 9, 11, 15, 19, 21, 28–31, 41, 51–58, 61–67, 70, 76, 83, 93, 106, 113, 125, 128, 129, 156, 201, 204, 207, 208, 215, 223, 227, 228, 232, 236, 254, 256, 258, 261, 262, 265, 266, 268, 270, 273, 276–282, 284, 285, 289–292, 329, 411, 421, 423, 426, 427, 429, 430, 432–436, 438, 440
 Perkūno namas (Perkūno šventykla) 418
 pilis 271–273, 411, 421
 rotušė 276, 421
 Šv. Jurgio bažnyčia ir bernardinų vienuolynas 274, 275, 421
 tiltas 285
- Kazanė, miestas 75
- Kazokas (Kozak *vel* Kazak), akmuo 149, 287
- Kazokė (Kazianka), vandens apyrbė 149
- Kelcai 414, 425
- Kelnas (Kolonija), miestas 183, 319, 435
- Kernavė (Kiernow *vel* Kiernów)
 miestelis XI, 14, 21, 215–217, 225, 229, 231, 235–244, 247, 248, 252, 284, 290, 292, 383, 410, 420, 424, 429, 432, 436, 438, 439
 bažnyčia 231, 239, 242, 410
 Belaisvių bei Barščių piliakalnis (Góra Nielwolicza *vel* Barszczowa) 239
 Pajautos slėnis (Dolina Pojaty) 236
 Pilies kalnas I (Góra Zamkowa) 239
 Pilies kalnas II (Góra Zamkowa) 239
 Smailiakalnis (Góra Szydłowata) 239
 seniūnija (starostwo kiernowskie) 241, 242
- Kernavėlė (Kiernówka), dvaras 229–231, 233–235, 283, 410, 420
- Kernaviškės (Kiernowiszki), kaimas 254, 255, 287
- Kėdainiai (Kiejdany), miestas 111
- Kiachta (Kjachta), miestas 96
- Kiaulė (Świnia)
 akmuo 215, 287
 rėva 215, 286
- Kiduliai (Kiduły), dvaras 278
- Kielce → Kelcai
- Kiernów → Kernavė
- Kijanai (Kijany), kaimas 301
- Kijany → Kijanai
- Kijevas (Kijów)
 gubernija (gubernia kijowska) 253
 miestas 50, 52, 111, 124, 306
 Imperatoriškasis Šv. Vladimiro vardo universitetas 312
 Kijevo Pečorų laura 14

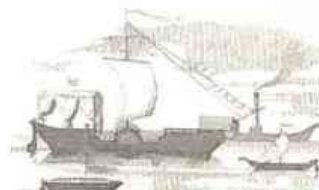
- vaivadija (województwo kijowskie) 175, 423
 Kirmėlinis (Czerwiwik *vel* Czerwinik) → Velniamindis
 Kiuronys (Kiurany), užusienis 283
Kjachta → Kiachta
 Klaipėda *vel* Memelis (Kłajpeda *vel* Memel) 36, 37, 51, 53, 54, 57, 59, 64, 70, 302
 Kleboniškis (Plebaniszki), kaimai 285
 Kleivetiškės (Klejwicziszki)
   užusienis 283
   žydų gyvenvietė 283
 Klideniatiai (Kłydzienienta), kaimas 284
 Kmitai (Kmity), kaimas 285
 Kocielai (Kociele), miškas 36
Köln → Kelnas
 Kolobžegas (Kołobrzeg), miestas 124
 Kolovičiai (Kołowicze), kaimas 72
 Konstantinopolis (Konstantynopol), miestas 50
 Kopaonikas, kalnagūbris 307
 Kopyčia *vel* Liuteronų kopyčia *vel* Padvarių Kopyčios kalnas (Kaplica *vel* Kaplica Luterska), kalnas 229, 231, 410
 Koreikos (Korejkowo), vaitystė 72, 74
 Koroška, Slovėnijos sritis 321
 Koscianas (Kościán), pilis 5
 Kosovas (Kosowo), istorinė sritis 307
Kostyki → Kastykai
Kowno → Kaunas
 Kraina
   istorinė sritis (Kraina) 321, 322
   upelis (Krajsczanka) 44, 282
 Kraiskas (Krajsk), miestelis 44, 47
Kraków → Krokua
 Kraslava (Krasław), miestelis 164, 437
Krasław → Kraslava
 Krasnas (Krasny), pilis 5
 Krasny Berahas (Krasny-biereh), upės vingis, sūkurys 45, 288
 Kražiai (Kroże), miestelis 113
 Kregždė (Łastówka), rėva 107, 143, 286
 Kreivoji (Krzywa zabora), rėva 286
 Kremenčukas (Kremieńczug), miestas 37
 Kremenecis (Krzemieniec), miestas 4, 21, 196, 250
 Krėslynai (Kryślino), kaimas 285
 Kretinga (Kretynga), valsčius 5
 Krymas (Krym), pusiasalis 53, 94, 262, 343
 Kryvičiai (Krywicz), miestelis 37
 Krivičiai (Krywicze *vel* Krywicz), rėva 254, 255, 267, 286, 287, 292, 411, 422
 Kryvoznakai (Krzywoznaki), kaimas 34, 35, 282, 288, 291
Krywicy → Kryvičiai
 Kryziokai (Krzyżaki), kaimas 283
 Kryžkiai (Krzyżki), užusienis 283
 Krokua (Kraków), miestas X, XIX, XXIII, 4, 25, 57, 85, 192–194, 301, 304, 311, 325, 332, 335, 425, 426, 429, 430–433, 435, 437–440
   Šv. Onos gimnazija (Gimnazjum Św. Anny) 324
   universitetas (Akademia Krakowska) 112
   Vavelio pilis 142
Królestwo Polskie → Lenkija
Królewiec → Karaliaučius
 Kromavičiai (Kromowicze)
   kaimas 30, 284, 285
   tiltas 285
 Krupovesai (Krupowiesy), palivarkas 282
Książ → Kunigas
 Kučkos (Kučki), užusienis 284
 Kuliai, miestelis 9
 Kulys (Kul), kaimas 285
 Kulmas (Chełmno), miestas 51
 Kumelė (Żerebiec)
   akmuo 287
   rėva 286
 Kumelynė (Kumielnaja), upelis 282
 Kumelščyna *vel* Kumelščina (Kumielszczyzna) 47, 48, 283
 Kumpiai (Kumpie), akmenys 287
 Kumpis (Kumpie), akmuo 215, 287
 Kunigas (Książ), akmuo 254, 287
 Kuranecas (Kurzeniec), miestelis 72
 Kuršas (Kurlandya), gubernija 59, 126, 250
 Kuršių nerija 302
 Kuteina (Kutejna), vienuolynas 112
- L, Ł**
- Labardžiai (Łobardzie), seniūnija 241
 Labudžiai (Łabudzie) → Mieleišiūnai
 Lahoiskas (Łahojsk)
   dvaras 36, 178, 413, 438
   giria 36
   miestas X, XIV, XIX, XXI–XXV, XXVIII, XXX, 29, 39, 58, 71, 75, 76, 111, 208, 212, 243, 259, 295, 327, 418
 Langstiniai (Langenstun), kaimas 53
 Lankiškės (Łankiszki), kaimas 284, 290

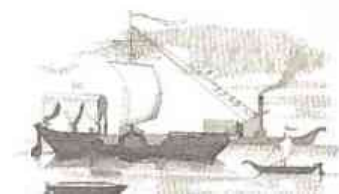
- Lapės (Łopie), kaimas 284
 Lapovoinia (Łapowojnia), užsienis 283
 Laskas (Łosk *vel* Łask), dvaras, miestelis 111
 Lastauka → Kregždė
 Latkiškės (Łatkiszki), kaimas 285
 Latvija 431, 434
 Laukysta (Łaukista), rėva 251, 267, 286, 292, 411, 422
 Laukiškės (Łaukiszki), kaimas 268, 269, 411
 Laumėnai (Łomiańka)
     perkėla 284
     karčema 284
 Lavoriškės (Ławaryszki), dvaras, miestelis 241
 Lazarai (Łazary), užsienis 284
 Lazdijai 35, 434
 Leipcigas, miestas 142, 314, 415, 436
Leipzig → Leipcigas
 Leivatiškės (Lajwaciszki), užsienis 283
 Lėliai (Łely), kaimas 285
 Leliuvas, pavietas XXX, 434
 Lemučionys (Łamuczany), kaimas 285
 Lenczyca (Łęczyca), miestas 111
 Lenkija (Polska *vel* Korona *vel* Królestwo Polskie *vel* Polonia)
     XIII, XIV, XVII, XXI–XXIII, 4–8, 10, 12, 19, 25, 49, 52, 54,
     58–61, 63, 73, 79, 85–87, 104, 108, 110, 113, 123–126, 138,
     145, 148, 164, 178, 183, 188, 194–196, 216, 263, 266, 267,
     297, 299, 301, 303, 305, 312, 313, 315, 321, 324, 408, 426,
     427, 429–439
 Lenkijos Karalystė → Lenkija
 Levkovas (Lewków), kaimas 71
 Liachavičiai (Lachowicze), miestelis 73
 Liaukiškės (Liaukiszki), dvaras 284
 Lyda (Lida), miestas 46, 55
 Lietauka (Letanka), upė 282
 Lietuva (Litwa *vel* Wielkie Księstwo Litewskie *vel* Lituania *vel*
     Magnus Ducatus Lithuaniae) X, XII–XV, XVII, XVIII,
     XXI, XXIII–XXV, XXVIII–XXX, 2, 4–10, 12–22, 24–26,
     28, 31, 35, 37, 38, 41, 43, 44, 46, 50–68, 79, 80, 83–87, 89,
     90, 92, 94, 95, 98, 102, 104, 106, 108–115, 118, 122–126,
     130–133, 135, 138, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 154, 157,
     160, 162–164, 166, 167, 170, 171, 173–187, 189–197, 199–
     202, 204, 206–210, 213–217, 219–221, 224, 229, 230, 232,
     234–245, 247, 248, 250, 252, 253, 256–259, 261, 263, 265,
     266, 268–275, 277, 278, 280–282, 287, 297, 298, 302, 305,
     310–313, 318, 320, 321, 323, 328, 331, 334, 335, 408–410,
     415, 419, 420, 423–441
 Lietuvos Brasta → Brasta
 Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė → Lietuva
 Lietuvos Rusia (Ruś Litewska *vel* Ruś Zachodnia) XIV, XV,
     XXV, XXVII, 50, 51, 58, 60, 64, 123, 130, 144, 160, 297,
     409, 415
 Linamargiai (Linomargi), užsienis 147
 Lipankos (Lipanki), dvaras 283
Litwa → Lietuva
 Lygialaukis (Równie pole), kaimas 284
 Litviniškės (Litwiniszki), kaimas 285
 Liubanė (Lubania), dvaras 72
 Liubavas (Lubów *vel* Lubow), dvaras 174–175, 283, 292, 409,
     429, 431, 432
 Liubčia (Lubcza), dvaras, miestelis 111
 Liubekas (Lubeka), miestas 50, 51
 Liubiana (Lubiany *vel* Lubljany), miestas XVIII, 320–322, 430
 Liucionys (Lucyany)
     kaimas 166, 168, 283, 286, 409, 420
     perkėla 286
 Liucionių uola → Šventoji uola
 Liudamontas (Ludamont) 199
 Liudvikiškiai (Letwikiszki), kaimas 284
 Liukonys, dvaras 261
 Liuneburgas (Luneburg), miestas 51
 Liuteronų Koplyčia → Koplyčia
 Livonija (Inflanty *vel* Inflanty litewskie *vel* Inflanty polskie) 50,
     53, 59, 133, 134, 142, 253, 259, 438
 Loara (Loara), upė 3
Łódź → Lodzė
 Lodzė (Łódź) 6, 43, 150, 167, 219, 250, 321, 425, 432, 433,
     435, 440
 Lokys
     akmuo (Niedźwiedz) 269, 288
     upė (Łoka) 282
London → Londonas
 Londonas (Londyn), miestas XXIII, 204, 415, 430
 Lonva (Łonwa), upė 34, 282
 Lošica (Łoszyca), dvaras 330
Lubiany *vel* *Lubljany* → Liubiana
Lubów → Liubavas
 Luckas (Łuck), vyskupija 18, 172, 306
 Luga (Ługa), upė 36
 Lvovas (Lwów)
     miestas XXX, 113, 197, 306, 312, 308, 309, 314, 315,
     318, 320, 321, 428, 435, 437, 440
     universitetas 314
Lwów → Lvovas

- M**
- Maimačinas, miestelis 96, 427
- Maišiagala (Mejszagoła), miestelis 94, 248
- Majmaczyn → Maimačinas
- Makraguzai (Makrahuzy *vel* Mokrahuzy), akmenys 149, 287
- Maladečina (Mołodeczno), miestas 72, 84, 88
- Malborkas (Malborg)
- miestas 59
  - pilis 59
- Maleikiai → Masteikiai
- Malmygai (Małmyhy)
- kaimas 66, 70, 283, 286, 291
  - perkėla 286
  - prieplauka 66, 70
- Markava (Marków), kaimas 56
- Markovcai (Markowcy), kaimas 284
- Marmulis (Marmuł), akmuo 287
- Marmuslė (Marmusle), rėva 160
- Marsas, planeta 75
- Maskva (Moskwa)
- miestas XXVIII, 25, 32, 33, 57, 59, 133, 138, 146, 241, 302, 303, 306, 311, 319, 323, 441
  - Maskvos Didžioji Kunigaikštystė 108
- Masteikiai (Malejki Sic!)
- dvaras 281
  - kaimas 284
- Mazovija (Mazowsze), istorinė sritis 4, 222, 263, 272, 335
- Mažoji Krahova (Krahova mała), ežeras 94
- Mažoji Lietuva → Lietuva
- Mažoji Rusia (Małorosja *vel* Małorosya) → Ukraina
- Mažulė (Mojzula), užusienis 283
- Mečėnai (Mieczany)
- palivarkas 285
  - užusienis 285
- Medilas (Miadziol), miestelis 131, 164
- Medininkai (Miedniki), miestelis 241, 436
- Medžionys (Miedzianie)
- kaimas 284
  - perkėla 286
- Meksika (Meksyk) 96
- Memelis (Memel)
- miestas → Klaipėda
  - upė → Nemunas
- Mėnulis, planeta 75, 123, 190, 191, 208, 394
- Merecz → Merkinė
- Mergelių ratelis (Dziewiczy korohod *vel* Dziewiczy-korohod), rėva 157, 286, 287
- Merkinė (Merecz), miestelis 11, 31, 195, 232, 265, 266, 433
- Miadziol → Medilas
- Michicka (Michicka), upė 282
- Miedniki → Medininkai
- Mieleišiūnai (Miłaszuny), palivarkas 133, 134
- Mykoliškės (Michaliszki)
- dvaras 131, 140
  - miestelis XI, 93, 130–135, 138–140, 142, 145, 147, 149, 160, 284, 286, 291, 409, 419
  - perkėla 286
- Mykoliškiai (Mikuliszki), kaimas 284
- Milča (Milcz)
- dvaras 32, 33, 241, 282, 414, 421
  - kaimas 32–34, 37, 77, 289, 291, 408, 418
  - palivarkas 32
  - tiltas 285
- Milenas (Milen), palivarkas 145
- Minskas (Mińsk)
- apskritis (powiat miński) XXIII, 33, 104, 330
  - gubernija (gubernia mińska) 72, 281, 282, 303, 328, 334, 437
  - miestas XIV, XXIII, XXIV, 24, 27, 31, 33, 37, 43, 46, 72, 83, 88, 113, 173, 246, 247, 303, 330, 426, 427, 441
  - sritis XXI
  - vyskupija (diocesis Minscensi) 33, 426
- Mintauja → Jelgava
- Myrius (Mir), miestelis 68–69, 73
- Misisipė (Missisipi), upė 8
- Miškiniai (Leśniki)
- kaimas 283
  - užusienis 285
- Mitkiškės (Mitkiszki), kaimas 243, 285, 410
- Miūnchenas, miestas XVI, 436
- Mogilivas, arkivyskupija 173, 306
- Moliai (Mali), kaimas 283
- Molina (Moliena), miestas 145
- Molynė (Glinowka), rėva 286
- Mordvinas (Mordwin)
- dvaras 405
  - kaimas 405
- Morkonys (Markuny)
- kaimas 130, 284, 286, 291
  - perkėla 286

- Mozyrius (Mozyrz)
 apskritis 94
 miestas 94
- Mozūriškės (Mazuryszki)
 užusienis 283
 valstybinis užusienis 283
- Mscislavas (Mścislaw), miestas 113, 133
- Msta (Msta), upė 36
- München → Miūnchenas
- Musé (Musa), upė 247, 282
- Musninkai 242, 244, 247, 424, 432
- Mūša (Musen), upė 53
- Mužilai (Mużyło *vel* Mużyły *vel* Mużyłły), kaimas 149, 283, 287
- N**
- Načiala (Naczała), upelis 282
- Narevas (Narew), upė 10, 253
- Naročia (Narocz), upė 82, 282, 291
- Naročius *vel* Narutis (Narocz), ežeras 82
- Narovlia (Narowla), dvaras 94
- Narutis, ežeras XI, 107, 161, 430
- Naugardas → Didysis Naugardas
- Naugardukas (Nowogródek)
 miestas 108, 109, 111, 113, 192, 193, 196, 238, 277
 apskritis *vel* pavietas 85, 152, 310
- Naujoji rėva (Nowa-Rafa) 208, 286
- Neboruvus (Nieborów), dvaras 195
- Nemenčia (Niemencza), upelis 170, 171, 282
- Nemenčinė (Niemczyn)
 bažnyčia 161, 167, 171–173
 kaimas (pirmasis ir antrasis) 169
 miestelis XI, 56, 57, 93, 145, 169–174, 283, 292, 409
 parapija 171, 172, 376
 perkėla 286
 užusienis 169
- Nemenčinė Po Kryžiumi (Pod-krzyżem), kaimas → Pakryžė
- Nemenčinėlė (Niemczynek)
 sodyba 169
 palivarkas 285
- Nemėžis (Niemiaża), miestelis 31, 436
- Nemunas (Niemen), upė XIII, XXIX, 1–3, 10, 11, 13–15, 28, 30, 37, 42, 50–54, 56, 57, 59–61, 65, 66, 88, 93, 98, 106, 118, 142, 143, 146, 156, 161, 162, 176, 207, 236, 237, 244, 247, 250, 253, 255, 261, 265–267, 269, 270, 272–279, 281, 288, 317, 318, 326–328, 331, 334, 407, 411, 421, 426, 427, 430, 434, 436, 440
- Nemunėlis, upė 53
- Neravai (Narowy), kaimas 285
- Neris (Wilija *vel* Wigilija *vel* Nerys *vel* Niaris *vel* Nerya *vel* Weleja) *visame tekste*
- Nestoniškės (Niestaniszki), dvaras 283
- Nesvyžius (Nieśwież)
 miestas 111, 113, 114, 154
 pilis 181
- Neva (Newa), upė 7
- Nevėžis (Niewiaża), upė 54, 124, 263, 317, 440
- Niabyšinas (Niebyszyn), dvaras 34
- Niauriškės (Niewyżki), kaimas 285
- Nickava (Nickow), užusienis 285
- Niemen → Nemunas
- Niemenczyn → Nemenčinė
- Niemiež → Nemėžis
- Nilas (Nil), upė 8, 144, 230
- Ninevija (Niniwa), miestas 21
- Novoaleksandrovskas → Zarasai
- O**
- Oderis (Odra), upė 50
- Odesa (Odessa) 344
- Okolovas (Okolowo), kaimas, palivarkas, sandėlis 36
- Olandija (Holandya) 54, 83
- Oldeslojė (Oldeslohe), miestas 51
- Olesinas (Olesin), kaimas 37, 284
- Oleskas (Olesk), miestas 314, 318, 440
- Olomoucas (Olomuniec), miestas 304, 429
- Olomuniec → Olomoucas
- Olšecas (Olszec), palivarkas 145
- Omskas (Omsk), miestas 307
- Orenburg → Orenburgas
- Orenburgas, miestas 414, 425
- Orša (Orsza), miestas 111–113, 236
- Oseras, miestas 167
- Oskolas (Oskól), upė 253
- Osterodė (Osterode), miestas 324
- Oszmiana → Ašmena
- P**
- Paaliosė (Padalosy), užusienis 285
- Paalkiai (Pałki *vel* Pałki)

- dvaras 285
kaimelis 227
- Pabaiskas (Pobojsk), miestelis 226
Pabarė (Pobarynia), užusienis 283
Pabartoniai (Podbarczanie)
    kaimas 284
    užusienis 284
- Pobereža (Pobereža), dvaras 328
Pacas (Kamień Paca), akmuo 269, 288, 411
Pachomavas (Pochomowo)
    kaimas 37, 66, 70, 71, 284, 291
    prieplauka 70
- Paco plikė (Łysina Paca), akmuo 74, 75, 78, 286, 408, 418
Padaigai (Podejki), kaimas 284
Padaliai (Podolec), kaimas 285
Padlininkas (Podlinnik *vel* Padlinnik), akmuo 214, 287
Padvariai (Podvarany *vel* Podworańcy), kaimas 216, 228, 229, 283, 410
- Pagojai (Podjałówka), užusienis 283
Paguniai (Podgunia), užusienis 284
Pahostas (Pohost)
    kaimas 35–36, 291, 408
    tiltas 285
- Paiždininkis (Podskarbiec), akmuo 208
Pakalniškiai (Kukolniszki), kaimas 285
Pakryžė, kaimas 170
Palanga (Połonga)
    kaimas, uostas 53, 54, 190, 252, 302
    Birutės kalnas 175
    valsčius 5
- Palenkė (Podlasie), istorinė sritis 222, 335
Palenkės Sokoluvas 84
Palkiai, kaimas 106
Palonka (Pałonka), užusienis 149, 284, 287
Pamarys (Pomorze), kraštas 4, 57, 59, 124
Panemunė
    pilis (Zamek Giełgudów) 278
    regionas 35, 324, 434
- Panerė (Ponarka), rėva 213, 286
Paneriai (Poneris *vel* Ponary *vel* Poniery)
    dvaras, Römerių 285, 287
    palivarkas 285
    palivarkas, Vilniaus kapitulos 24, 208, 285
    perkėla 286
    upelis (Ponara) 282
    užusienis 283, 285
- užsienis, Rogalskių 245, 285
Vilniaus priemiestis 25, 212–213, 224, 290, 292, 410
- Paneriškiai (Ponaryszki), užusienis 285
Paniovciai (Paniowcy), miestelis 111
Paparčiai (Poporcie *vel* Boparten *vel* Poparten), miestelis 244, 250, 410
Parapia hajeńska → Aina, parapija
Paris → Paryžius
Paryž → Paryžius
Paryžius (Paryż), miestas XXIII, 6, 7, 20, 66, 83, 84, 86, 89, 128, 150, 158, 167, 196, 220, 230, 246, 247, 297, 303, 425, 434, 435
    Bastilija (Bastylia) 260
    Imperatoriškoji biblioteka 4
    Istorijos ir literatūros draugija 167
    Luvro muziejus 96
    Sorbonos universitetas 84
    Švietimo ministerija 84
- Paršėnai (Porsiańskie jezioro), ežeras 74
Paršiukai (Podświnki), akmenys 215, 287
Pastalininkis (Podstoli), akmuo 287
Pasisveikinimas (Prywitalna *vel* Prywitalnaja), rėva 105–107, 128, 143, 286–288, 292, 409, 419, 422
Pastovys (Postawy), miestelis 72
Pasvalys (Po[s]wol), dvaras 134
Pavokšė (Powoksza), kaimas 284
Pažaislis (Pożajście *vel* Mons Pacis), vienuolynas 200, 280, 421
Pečiščiai (Pieczyszczce), kaimas 284
Peklynė (Peklina), kalnas 35, 216, 410
Pekolka (Piekolka), karčema 284
Pela (Pilść), upė 282
Peleniai (Pilańcy *vel* Piłancy), kaimas 264, 285, 288
Perebujė (Perebuję), seniūnija 259
Peremislis (Przemysł), miestas 265, 319, 432
Pervaladžiai (Przewołodzie *vel* Przewłodzie)
    užusienis 283
    valstybinis užusienis 285
- Peskūnai (Fermagary), kaimas 284
Petersburg → Sankt Peterburgas
Pietų Prūsija (Südprousen) 303
Pilcai (Pilść), kaimas 284
Pilis (Zamkowa), rėva 188, 286
Pina (Pina), upė 94
Pinykla (Pinikła), kaimas 283
Pińsk → Pinskas

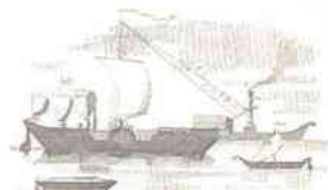

- Pinskas (Pińsk)
 apskritis 330, 440
 miestas 52, 64, 96, 111, 113, 114, 329, 436
 seniūnija (starostwo pińskie) 74
 vyskupija 52
- Pirtis (Łaźnia), rėva 183–184, 286
- Plateliai (Płotele), valsčius 5
- Plesnianka (Pleśnianka), upelis 72, 282
- Pleščanicų Rudnia (Rudnia Pleszczeńska), kaimas, sandėlis 36
- Plėšikė (Rawiaka), rėva 119, 143, 286, 292, 409, 422
- Pliosas (Plosa), kaimas 284
- Plytinė (Cegielnia), užusienis 283, 287, 292
- Plytininkas (Cegielnik), akmuo 161, 287
- Plockas (Płock)
 miestas 188
 vyskupija 178
- Poberežas (Pobereż), kaimas 328
- Począjów → Počajivas
- Počajivas (Począjów), miestelis 164
- Podhalė, istorinis regionas 324
- Podmošas (Podmosz), upelis 282
- Podolė, istorinė sritis 72
- Pokrovskas (Pokrowsk), kaimas 308
- Pokštinninkas (Filut), rėva 169, 286
- Polesė (Polesie), kraštas, žemuma 94, 95
- Poliakas (Polak), užusienis 284
- Połock → Polockas
- Polockas (Połock)
 kunigaikštystė (Księstwo Połockie) XXI, 5, 32
 miestas 5, 33, 111, 113, 130, 164, 236
 pilis 5
 Polocko jėzuitų kolegija XXII, 43, 116, 201
- Pologne → Lenkija
- Ponary → Paneriai
- Poneris → Paneriai
- Poparten → Paparčiai
- Povilėlis (Powileli), akmuo 287
- Powiat borysowski → Barysavas, apskritis
- Powiat lelowski → Leliuvas, pavietas
- Poznań → Poznanė
- Poznanė (Poznań)
 miestas XIII, XXIII, XXVI, XXIX, XXX, 4, 96, 114, 124, 174, 219, 250, 323–325, 425, 429–437, 440
 vaivadija (województwo poznańskie) XIX, 434
- Požajście → Pažaislis
- Pragaro kalnas → Peklinė
- Praha (Praga), miestas XVIII, XXIII, 315, 323, 428, 437
 Čekų muziejus 103
- Prancūzija (Francya) 21, 66, 84, 116, 128, 142, 259, 260
- Prieglius (Pregel), upė 3
- Prienai (Preny), miestelis 51
- Pripetė (Prypec), upė 60, 94
- Prytuliaka (Prytulaka), užusienis 120, 284, 409
- Prozariškės (Prozoryszki), kaimas 285
- Prūdžiai (Prudzie)
 kaimas, Cvičino 284
 kaimas, Jablonovskio 284
- Prusy → Prūsija
- Prūsija vel Prūsijos Hercogystė (Prusy vel Prusia vel Xięstwo Prusskie) 4, 7, 24, 25, 41, 53, 54, 57, 59–61, 63–65, 126, 210, 238, 252, 254, 271, 278, 303, 304, 320, 324, 434
- Psiarnia → Šunauja
- Pskovas (Pskow)
 miestas 35, 52
 respublika (Rzeczpospolita Pskowska) 52
- Pugainiai (Puhajni), užusienis 285
- Puginiškės (Puginiszki), kaimas 285
- Pulavai (Puławy), dvaras 21, 85, 308
- Puławy → Pulavai
- Punia, miestelis 436
- Punie → Punia
- Punžonys, dvaras 160
- Puodžius (Hanczar), akmuo 214, 287
- Purvė (Purwa), rėva 35, 215, 286
- Purviškės (Purwy), užusienis 285, 287
- Purvų rėva → Purvė
- Putriškės (Pietryszany vel Putryszany), užusienis 251, 285

R

- Rabunė (Rabuń)
 kaimas 291
 upelis 71, 282
- Racionžas (Raciąż), miestas 53
- Radaškonys (Radoszkowicze), miestelis 71
- Ragainė (Ragneta), miestas 53, 320
- Ragūza vel Dubrovnikas (Raguza), miestas, respublika 260
- Raiganelenas (Rajganelen), miestas 52
- Raigardas (Rajgród), miestas 52
- Rakava (Rakowo), apyrbė 214, 267
- Ramanovičius (Romanowicz), akmuo 130, 143, 287

- Ramasis vandenynas 4
 Raudonasis akmuo (Kamień czerwony) → Signetas
 Raudonė (Raudonia), rėva 261–264, 267, 286, 292, 411, 422
 Raudondvaris *vel* Nemenčinė (Czerwony-Dwór), dvaras 163, 166, 171, 178, 198
 Rautenė (Rauciańska), rėva 286
 Razbaininkas (Rozbójnik *vel* Razbojnik), akmuo 214, 287
 Reinas (Ren), upė 3, 8, 319, 435
Republik Polen → Lenkija
 Respublika (Rzeczpospolita) → Abiejų Tautų Respublika
 Retra (Retra), miestas 50
 Revelis → Talinas
 Rėviaka → Plėšikė
 Rėzeknė (Rezów), miestas 53
 Rybakai (Rybaki), kaimas 284
 Rybčianka (Rybczanka), upelis 282
 Ribnica (Rybnica), dvaras 321
 Riešutas (Orech), akmuo 129, 287
 Ryga (Ryga), miestas 9, 37, 51–53, 57, 59, 64, 66, 142, 302, 438
 Rykantė (Rykontka), upelis 282
 Rykštynė (Ryksztyni), kaimas 285
 Rimšenentai (Rymszenienta)
     kaimas 283, 286
     perkėla 286
Ritterswerden → Kaunas
 Rytų Europa → Europa
 Rytų Prūsija (Prusy Wschodnie) → Prūsija
 Rizgarai (Ryzhory), dvaras 144, 409
 Rokantiškės (Rakowciszki), dvaras 241
 Rokiškis, miestas 66
 Roma (Rzym), miestas 5, 14, 21, 46, 96, 113, 131, 133, 134, 154, 170, 173, 176, 187, 192, 201, 219, 230, 304, 428
 Romanas (Roman), akmuo 287
 Romanicha (Romanicha), užsienis 283
 Rotuva (Ratow), kaimas 130
Różana → Ružanai
 Rubcauskojė (Rubcauskoje), ežeras 94
 Rubonas → Dauguva
 Rudyca (Rudzicza), upelis 85
 Rudnia (Rudnia)
     kaimas 283, 286
     perkėla 286
     upelis (Rudnianka) 129
 Rukla (Rukła), miestelis 284
 Rumšiškės (Rumszyszki), miestelis 199, 200
Ruś Litewska → Lietuvos Rusia
 Rusia (Ruś) XIV, XXV, 25, 29, 35, 36, 50–52, 60, 64, 67, 130, 144, 160, 189, 297, 299, 319, 332, 409, 410, 415, 433, 438, 439
 Rusija (Rosya) XIV, XV, XXV, 2, 4, 7, 10, 12, 20, 21, 25, 29, 31, 35, 36, 46, 58, 63, 65–67, 72, 74, 87, 102, 103, 123, 124, 142, 173, 176, 200, 201, 206, 207, 224, 233, 236, 244, 246, 258, 262, 266, 308, 311, 321, 322, 440–442, 438
 Rusnė (Ruśnia), apyrbė, kaimas 52
 Ružanai (Ružana), dvaras, miestelis 112, 435
- S
- Saidė (Sojdzia *vel* Soldzia)
     rėva 214, 215, 267, 286, 287, 292, 410, 422
     upelis 214, 215, 282
 Saidžiai (Sojdzia)
     karčema 283
     užsienis 214, 283, 285
     užsienis, Ilakavičiaus 283
Saksonia → Saksonija
 Saksonija (Saksonia), karalystė, žemė X, 88, 141, 150, 210, 250
 Saleninkai (Sali), kaimas 285
 Saliai (Sale), kaimas 284
 Salinė (Solone), dvaras 282
 Salupė *vel* Salupiai (Solupa *vel* Sałupa)
     dvaras 285
     rėva 254, 286
 Salupiai → Salupė
 Sandomieras (Sandomierz), miestas 148, 257, 436
 Sankt Peterburgas (Petersburg), miestas XIV, XXX, 2, 7, 20, 25, 29, 31, 36, 42, 45, 58, 65, 67, 72, 83, 86, 87, 134, 241, 244, 258, 266, 308, 317, 320, 323, 325, 334, 425, 433, 435, 438–441
     Imperatoriškasis Ermitažas (Galerya cesarska w Ermitažu) 167
     Imperatoriškoji viešoji biblioteka (Cesarska Publiczna Biblioteka) XXX, 25, 434
     Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinė akademija 158, 159, 173, 201, 311
Sanok → Sanokas
 Sanokas, miestas 196, 427
 Santaka (Santoka)
     dvaras 284
     užsienis 283
 Sargėnai (Siegiany *vel* Sergijany *vel* Siergiany), kaimas 269, 284, 288
 Sarmatija (Sarmatia) 63

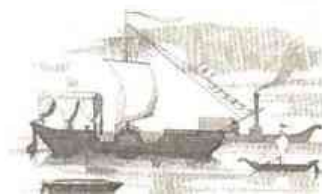
- Sarna → Stirna
 Sartai, ežeras 253
 Saulė, planeta 45, 75, 101
 Savarinė (Ksawerynów), kaimas 285
 Sedanas, miestas 297
 Sedlcos, miestas 317, 440
 Sedlišovicai (Siedliszowice), kaimas 123, 436
 Semeniškiai (Ciemieniszki), užusienis 284
 Sena (Sekwana), upė 3
 Senasis Polockas (Stary Połock), pilis → Polockas
 Senkovas (Sierkowo), kaimas 70
 Serbija (Serbia) 306, 307
 Seredžius (Srednik), miestelis 64, 278, 439
 Servėčė *vel* Servečius (Serwecz), upė XXVIII, XXIX, 6, 7, 68, 282, 291
 Siarnista (Siarnista), upelis 37, 282
 Syberja → Sibiras
 Sibiras (Syberja) 96, 427
 Sicilija 96
 Sidaronys
     užusienis (Świderanka), Kostrovickio 283
     užusienis (Świderańcy), Römerio 285
 Siedlce → Sedlcos
 Siedliszowice → Sedlišovicai
 Signetas *vel* Raudonasis akmuo (Sygnet *vel* Kamień czerwony) 214, 267, 287
 Silezija (Szląsk *vel* Szlązk), kraštas 52, 197, 257
 Sitnas (Sitno), pilis 5
 Skaistkalnė (Szonberg), miestelis 113
 Skala → Šventoji uola
 Skališkės, kaimas 162
 Skališkių uola → Šventoji uola
 Skaruliai (Skoruli), kaimas 255–256, 259, 285, 411
 Slabada (Śloboda)
     kaimas 70, 131, 283, 284, 291
     prieplauka 70, 283
 Slabodka (Ślobodka), kaimas 284
 Slanimas (Słanim), miestas 333, 425
 Slaninka (Słaninka), užusienis 283
 Slasta (Słastówka), upelis 47, 282
 Sliūzai (Służe), seniūnija 241
 Slizanka (Ślizanka), upelis 64
 Słanim → Slanimas
 Slovečna (Sławeczna), upelis 94–95
 Slovėnija (Illirya *vel* Kraina) 321–322
 Sluckas (Śluck)
     apskritis 231, 259
     miestas 73, 111, 114
 Smaliavičiai (Smolewice), miestelis, giria 36, 71
 Smalininkai (Smolniki), miestelis 252, 278
 Smėlianaka (Smolany *vel* Smolanka)
     perkėla 251
     užusienis 251, 284
 Smigliai (Szymgli), užusienis 283, 287
 Smilgiai, kaimas 213
 Smolenskas (Smoleńsk), miestas 18, 60, 113, 199, 204, 273
 Smurgainys (Smorgonie)
     miestelis 73, 97
     perkėla 97, 129, 284, 286, 291, 409
     prieplauka 97, 98, 409
     rajonas 122
 Soidė → Saidė
 Sokolas (Sokół), pilis 5
 Sokolovas → Palenkės Sokolovas
 Solnikas, akmuo → Druskinė
 Sołupa → Salupė
 Soročianka *vel* Soročia (Saraczanka), upė 282
 Sosenka (Sosenka)
     miestelis 70, 93, 291, 408
     perkėla 286
     prieplauka 67, 70
 Spasas (Spas)
     miestelis 43, 45, 46, 66, 77, 283, 289–291, 329, 408
     perkėla 45, 47, 286
 Spėra *vel* Spera (Spera), ežeras 236
 Spragiliniai (Progeliny)
     užusienis 284
     valstybinis užusienis 284
 Stachai (Stachy), kaimas 37, 282, 291
 Stakliškės, miestelis 436
 Stališkės (Staliszki)
     Aleksandro Parčevskio užusienis 284
     valstybinis užusienis 284
 Stambulas (Stambuł), miestas 83
 Stańkról → Stan Krulis
 Stan Krulis (Stań-Król *vel* Stańkról), palivarkas 31, 32, 34, 414, 421
 Stargardas (Stary-Grod), miestas 50
 Starodubas (Starodub), miestas 154, 155
 Staroselskas (Starosielsk), kaimas 71
 Stašėnai (Stasańcy), dvaras 284
 Statkovščyna (Statkowszczyzna *vel* Stałkowszczyzna), užusienis 214, 283

Stažynkos (Starzynki), užusienis 71, 284
 Stepanas (Ściepan *vel* Sciop-kamień), akmuo 28
 Stešicai (Scieszycze), kaimas 283
 Stirna (Sarna), akmuo 254, 287
Stokliszki → Stakliškės
 Stolovičiai (Stołowicze *vel* Stwołowicze), miestelis 151, 152
 Strasbūras (Strazburg), miestas 87, 88, 128
 Stračia *vel* Strėčia (Stracza), upė 282
 Strepė → Šunauja
Südpfeusen → Pietų Prūsija
 Sukra (Sukra), upelis 282
 Supraslis (Supraśl), vienuolynas 112
 Surauja → Šunauja
 Sušas (Susz), pilis 5
 Suščėvai (Suszczewy), užusienis 284
 Sutokai (Sutoki), kaimas 70, 283
 Suvalkai, miestas 65
 Svetlionys (Świetlany *vel* Swietlany)
     kaimas 284
     perkėla 286
 Svieriai (Świr), miestelis 131
Swislocz → Svisločius
 Svisločius (Swislocz)
     miestas 86, 174, 435
     upė 331
 Svitezis, ežeras 310
Szczery → Ščerai

Š

 Šalencai → Šylencai
 Šalincai (Szaliny), kaimas 26
 Šalmeta (Szalmeta *vel* Solmeta), užusienis 149, 283
 Šalnaidė → Šalnaitė
 Šalnaitė (Szałnajdzia *vel* Szałnojdzia)
     rėva 149, 286, 292, 409
     upelis 149, 282
     užusienis 284
 Šar Planina, kalnagūbris 307
 Ščecinas (Szczecin)
     įlanka 124
     miestas 50, 51, 59
 Ščerai (Szczery), kaimas, dvaras 331
 Ščorsai (Szczorsy), dvaras 85, 192, 327
 Šelincai (Szeliny), kaimas 26
 Šešupė (Szeszupa *vel* Szeszupa *vel* Scheschuppa), upė; taip pat
     žr. Šešuva 253, 261–263, 441

Šešuva
     kaimas (Sazuwa) 285
     upė (Szeszupa) 261, 262, 282, 411, 421
 Šiauliai 243, 438
 Šiaurės Rusia (Ruś Północna) → Rusia
 Šiaurės Rusija (Rossja Północna) → Rusija
 Šilėnai (Szyłany), kaimas 283
 Šylencai (Szyłany *vel* Szylany *vel* Szylińce *vel* Szaleny *vel* Szelińy *vel* Szaliny)
     dvaras 29, 282
     kaimas 26, 77, 282, 289, 291
 Šiloneckas (Szyłonieck *vel* Teklinopol), dvaras 74
 Šionbergas → Skaistkalnė
 Širvinta (Szyrwinta *vel* Schervinta)
     upė Augustavo gubernijoje 263
     upė Kauno gubernijoje 263
 Šiurmonys (Sarmancie), užusienis 283
 Škotija (Szkocya) 298
 Šokiai *vel* Tunčiai (Tańcy), rėva 169, 286
Štajersko → Štirija
 Štirija (Styrya), istorinė žemė, regionas 321, 322
 Štralzundas (Stralsund), miestas 51
 Šunauja *vel* Surauja *vel* Strepė (Psiarnia), rėva 169, 286
 Šunelis (Sobaczka), rėva 286, 287
 Šv. Margaritos sala 260
 Švedai (Szwedy), kaimas 79–82, 283, 287, 291, 353, 408, 410, 418
 Švedija (Szwecya *vel* Svecia) 21, 54, 59, 79, 438
 Švenčionys (Święciany)
     apskritis (powiat święciański) 82, 99, 100, 129, 130, 144, 146, 147, 160, 232, 281, 358, 411
     miestas XV, 170, 281
 Šventininkai (Świeńciany), kaimas 284
 Šventoji (Szweża *vel* Święża) 282, 287, 411
     uostas 53, 54
     upė, dešinysis Neries intakas 252–254, 282, 287, 292
     upė, įtekanti į Baltijos jūrą Šventojoje 54, 252
     upė, įtekanti į Nemuną ties Smalininkais 252, 282
 Šventoji *vel* Liucionių *vel* Verkianti *vel* Skališkių uola *vel* Skala (Skala Święta *vel* Skala Św.) 162–164, 166, 292, 409, 420
 Šventoji Romos imperija 192

T

Talinas, miestas 28, 52
 Tambovas, miestas 31

- Tarasavas (Tarasów), dvaras 284
 Taratiškės (Taraciszki), kaimas 283
 Targovica, miestas 304
 Tartarija (Tataria) 4
 Tartokas (Tartak), kaimas 285
 Tartu, miestas 66
 Tatrai, kalnai 324
 Tavanė (Tawań), sala 53
 Tbilisis, miestas 260
 Teklinopolis → Šiloneckas
 Telšiai, miestas 230, 426
 Temzė (Tamiza), upė 3
 Teterukai → Tetervinai
 Tetervinai (Ciecieruki), rėva 169, 286
 Tilvikas (Cilwik), akmuo 287
 Tilžė (Tylża), miestas 9, 29, 67, 318
 Tiraspolis (Tiraspol), miestas 201, 203
 Tiškevičiai → Čiškevičiai, pliasas
 Topčakas (Topczak)
     akmuo 82, 287
     rėva 82, 287
 Toruń → Torunė
 Torunė (Toruń), miestas 5, 11, 51, 427, 428
 Toskana, sritis 181
 Trakai (Troki)
     apskritis (powiat trocki) XV, 214, 215, 253, 281, 282,
         285, 410, 411, 438
     miestas 21, 55, 58, 60, 84, 109, 134, 192, 229, 238, 248
 Transilvanija (Siedmiogród), istorinis kraštas 33
 Trapalava (Trapałowo vel Tropołowo), užsienis 79, 283, 288
 Trinapolis (Trynopol), priemiestis 182, 183, 410
 Trinkt boba (Stuk-baba vel Stuk-Baba), akmuo 213, 287
 Trys broliai (Trzej bracia), akmenys 228, 287
 Troickas (Troick), miestas 96
 Troja (Troja), miestas 21, 244, 310, 432
 Troki → Trakai
 Troškūnai (Traszkuny), vienuolynas 157, 158
 Trzej bracia → Trys broliai
 Tunciai → Šokiai
 Tupalščyna (Tupalszczyzna), dvaras 119, 120, 127, 128, 239,
     283, 291, 409, 419
 Turas (Tur), upė 94
 Turkija (Turcyja) 4, 59
 Turovas (Turów), pilis 5
 Turžėnai (Turzany), pašto stotis 285
 Tverė
     gubernija (gubernia twerska) 308
     kunigaikštystė (Księstwo Twerskie) 35, 36
- U
- Uchopai (Uchapy), sentikių kolonija 284
 Udranka (Udrzanka), upelis 64, 71
 Uglėnai (Ulany vel Uhlany), kaimas 101, 103–105, 232, 283,
     287, 288, 409, 419
 Uhry → Vengrija
 Ukmergė vel Wilkomergė (Wilkomierz)
     apskritis (powiat wilkomirski) 254, 261, 263, 269
     miestas 226, 252, 254, 258, 335
 Ukraina (Ukraina) XXI, 19, 37, 82, 94, 253, 297, 325, 366, 368,
     428
 Umanė, dvaras, miestas 19
 Upytė (Upita), seniūnija 241
 Uralas, kalnai 4
 Uša (Usza), upė 56, 64, 82, 83, 281, 282
 Utena 427
 Uždanga (Zawiesa), rėva 215, 286
 Užlandžiai (Zawiesa), užsienis 283
- V
- Vainidzeniatai (Wojdzieniki), kaimas 283
 Vaistariškės (Mejsteryszki), kaimas 285
 Vaitkuškis, dvaras 261
 Vakarų Europa → Europa
 Valai (Woły)
     kaimas 285
     valstybinis kaimas 285
     užsienis 287
 Valakija 4
 Valkaviskas (powiat wołkowyski), apskritis 253
 Valtarkiemis (Walterhechinen), miestelis 317
 Vamba (Womba), upelis 282
 Vanagas (Karszun), akmuo 175, 287
 Vanagiškis (Waniczyzna), kaimas 285
 Varėna (Orany), miestelis 131
 Vardomičiai (Wardomicze), dvaras 31, 408
 Varmija vel Varmė, vyskupija 19
 Varniai (Wornie), miestelis 113
 Varpė (Arfa), upelis 282
 Varšuva (Warszawa)
     miestas XIV, XV, XVI, XXI, XXII, XXIX, XXX, 4, 6–8,
         10, 11, 13, 15, 16, 18, 21, 22, 31, 40, 42, 43, 58, 63,

- 65, 85, 87, 89, 90, 96, 98, 104, 108, 123, 150, 164, 167, 172, 175, 179, 193, 195–197, 200, 201, 219, 222, 229, 244, 245, 250, 253, 258, 265, 266, 296–298, 303–306, 309–317, 319, 321, 324, 366, 399, 407, 415, 423, 425–427, 431–442
- Varšuvos medicinos draugija (Towarzystwo Medyczne Warszawskie) 221
- Varšuvos mokslo bičiulių draugija (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie) 4, 18, 196, 312, 313
- Varšuvos universitetas (Uniwersytet Aleksandryjski w Warszawie) 312, 423
- Vartačai (Wartacze)
kaimas 143, 283, 291, 409
perkėla 286
- Vedriai (Wiedry), seniūnija 241
- Veimaras (Wejmar), miestas 314
- Vėlybniškės (Wieleniszki), kaimas 284
- Veliuona (Wielona), miestelis 278
- Velniakampis → Elniakampis
- Velniamindis (Wilnamindis *vel* Czerwiwik *vel* Wilna mindas),
akmuo 214, 267, 287
- Venecija (Wenecya), miestas 54, 154
- Vengrija (Węgry) 4, 323, 430
- Venta (Windawa), upė 278
- Vepriai, dvaras 269
- Verebė → Verebiejus
- Verebiejus, nartas (Wierebjowy-nort *vel* Worobjew nort) 83, 105, 288
- Verkiai (Werki), dvaras 56, 67, 93, 171, 176–182, 248, 283, 292, 409, 410, 425, 439
- Verkianti uola → Šventoji uola
- Versalis (Wersal), dvaras 260
- Veršeliai (Cielęta), akmenys 288
- Veršiukai → Veršeliai
- Veršupė → Viršupis
- Veršupis → Viršupis
- Vialikaje Polė (Wielkie pole), kaimas 29, 284, 291
- Vialiki Boras (Wialbor), kaimas 369
- Viazynė (Wiazynia), dvaras 72
- Viazynka *vel* Viazučia (Wiazynka *vel* Wiazuć), upė, taip pat žr. Ilija, upė 70, 71, 282, 408
- Viazučia → Ilija, upė
- Vichiluvka (Wychyłówka), kaimas 301
- Videniškiei (Widziniszki), dvaras 133, 134
- Viduklė (Widukle), miestelis 317
- Viena (Wieden *vel* Wien), miestas 86, 120, 219, 242, 415
Imperatoriškoji biblioteka 4
- Vieškai (Wieżki *vel* Wieszki), dvaras 31, 282, 291
- Vievis (Jewje), miestelis 111
- Vija (Iwie), miestas 64
- Vileika (Wilejka)
apskritis (powiat wilejski) 24, 32, 34, 66, 71, 72, 80–82, 100, 144, 150, 268, 281, 283, 291, 353, 411
kaimas 30, 72, 289, 291, 408
marios 37, 93
miestelis 28, 30, 42, 43, 70–78, 80, 97, 181, 203, 242, 284, 286, 289–291, 408, 418
perkėla 286
seniūnija (starostwo wilejskie) 28, 29, 30, 35, 72
tiltas (Vileikos kaime) 285
- Vilija → Neris
- Vilijampolė (Wilijampol), kaimas 284
- Vilkas (Wołk), akmuo 157, 287
- Vilkija (Wilki), miestelis 278
- Vilkinė (Wilkińce)
kaimas 157, 287
seniūnija 284
- Vilnelė → Vilnia
- Vilnia (Wilna *vel* Wilenka), upė 63
- Vilnius (Wilno *vel* Vilna)
apskritis (powiat wileński) 9, 106, 131, 144, 158, 160, 168, 170, 179, 214, 222, 244, 253, 281–283, 353, 370, 376, 441
gubernija (gubernia wileńska) 34, 66, 67, 71, 85, 125, 146, 169, 241, 244, 255, 281–283, 334, 428, 440
miestas XXIX, 29, 31, 52, 55–57, 66, 67, 170, 181, 187, 191, 200, 203, 206, 211, 213, 215, 222, 238, 265, 266, 285, 286, 335, 428, 429, 431–441
Antakalnis (Antokol) 188, 193
Antokol → Antakalnis
Astronomijos observatorija (Obserwatorium astronomiczne) 29, 75, 203
Aukštutinė pilis (Zamek Górny) 1, 56, 192, 193, 418
Aušros Vartai (Ostra Brama) 79, 164, 165, 197
Bekešo kalnas 186, 420
Belmontas (Bel-mont) 199
Imperatoriškoji Vilniaus medicinos draugija (Cesarskie Wileńskie Medyczne Towarzystwo) 66, 88, 98, 203, 211
Jogailaičių pilis → Žemutinė pilis

- Kalvarija *vel* Kalvarijos (Kalwarya) 181–182, 410
- Kreivoji pilis (Krewaj-pilis *vel* Krywoj-grad *vel* Krzywy-gród) 192
- Marimontas (Mary-mont) 199
- Perkūno šventykla (Šviatynia Perkuna) 62, 190–192, 410, 418
- Pilies kalnas (Góra Zamkowa *vel* Góra Gedyminowa) 189, 191, 239, 240
- Pilies sodas (Ogród Zamkowy) 194
- Piuramontas (Pióromont), kalva 199, 410
- Plikasis *vel* Kreivasis kalnas 1, 186, 418, 420
- Radvilų rūmai *vel* Radvilų pilis *vel* Barbaros rūmai (Pałac Radziwiłłowski *vel* Zamek Radziwiłłów *vel* Pałac Barbary) 193, 195, 198, 410, 420
- Rasų kapinės 211
- Rokitų vienuolynas (klasztor księży Rochitów) 192
- Slušų rūmai (Pałac Słuszków) 132, 188, 189, 410, 420
- Šnipiškės (Snipiszki) 204
- Šv. Apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčia (kościół Św. Jakuba i Filipa) 203
- Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia ir klebonija (kościół Św. Rafała, plebania Św. Rafała) 113, 201, 203
- Šv. Dvasios bažnyčia (kościół dominikański Świętego Ducha) 200
- Šv. Jokūbo ligoninė (szpital Św. Jakuba) 203, 209
- Šv. Jonų *vel* Šv. Jono bažnyčia (kościół Św. Jana) 159, 160, 170, 426
- Šv. Kazimiero koplyčia (Kaplica Świętego Kazimierza) 132, 136, 174, 192
- Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia (kościół Znalezienia Św. Krzyża) 182
- Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (kościół Najśw. P. Maryi) → Šv. Onos ir šv. Barbaros bažnyčia 192
- Šv. Mikalojaus cerkvė (cerkiew Ś. Mikołaja) 111
- Šv. Mykolo bažnyčia (kościół Śto-Michalski) 113
- Šv. Onos ir šv. Barbaros bažnyčia 192
- Šv. Petro ir Povilo bažnyčia 132, 187, 200
- Šv. Rapolo bažnyčia (kościół Św. Rafała) 113, 201, 203
- Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedra bazilika (kościół katedralny *vel* kościół katedralny Św. Stanisława *vel* Katedra wileńska) 177, 192, 248
- Šv. Teresės bažnyčia (kościółek Św. Teresy) 189, 410
- Švč. Trejybės cerkvė (cerkiew Ś. Trójcy) 110, 111
- Šventaragio slėnis (Dolina Swentoroha *vel* Dolina Szwentoroga) 8, 189–191, 238, 410
- Trakų gatvė 248
- Trinapolis (Trynapol) 182, 283, 410
- Trinitorių bažnyčia ir vienuolynas (klasztor XX. Trynitarzów) 132, 182, 187, 213
- Vilniaus akademija → Vilniau universitetas
- Vilniaus archeografijos komisija → Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti
- Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti 170
- Vilniaus labdarybės draugija (Dobroczytność wileńska) 66, 203, 209
- Vilniaus laikinoji archeologijos komisija *vel* Vilniaus mokslo draugija (Towarzystwo Naukowe Wileńskie *vel* Komissya Archeologiczna *vel* Komissya *vel* Komisja Archeologiczna *vel* Wileńska Archeologiczna Komisya) X, XVI, XIX, XXVI, XXIX, 2, 5, 7, 10–12, 14, 22, 48, 66–68, 71, 75, 76, 100, 111, 156, 158, 170, 176, 180–182, 185, 188, 195, 197, 198, 201–203, 208, 211, 219, 242–244, 255, 258, 277, 301, 309, 315, 318, 323, 325, 410, 412–414, 429
- Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademija (Wileńska Medyko-Chirurgiczna Akademia) 203, 425, 433
- Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija *vel* Vilniaus dvasinė akademija 170, 173, 201, 428
- Vilniaus senienų muziejus (Muzeum wileńskie *vel* Muzeum Starożytności w Wilnie) XXVII, 12, 66, 67, 103, 174, 184, 188, 221, 233, 248, 261, 413, 441
- Vilniaus tipografijos draugija 22, 312
- Vilniaus universitetas *vel* Vilniaus akademija *vel* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausioji mokykla *vel* Imperatoriškasis *vel* Vilniaus universitetas (Uniwersytet

- Wileński *vel* Akademia Wileńska) XXII, XXX, 4, 6, 14, 16–20, 43, 75, 84–86, 98, 112, 128, 159, 167, 170–174, 187, 196, 203, 220, 230, 265, 301, 303, 317, 439
- Vilniaus vyriausioji dvasinė seminarija 173, 201, 203, 247, 438
- Voksholas (Wokshal) 204
- Zakretas → Vingis
- Vingis *vel* Zakretas (Zakręt *vel* Zakret) 204–206, 208, 283, 285, 410
- Žaliasis tiltas (Zielony most) 200, 285, 410
- Žemutinė pilis (Zamek Dolny *vel* Zamek Jagielloński) 188, 192, 193, 200
- Žvėrynas (Zwierzyniec) 204, 205, 208, 283, 410, 420
- vaivadija (województwo wileńskie) 55, 112, 187, 200, 220, 432
- vyskupija (biskupstwo wileńskie) 113, 133, 134, 144, 173, 177, 178, 182, 334, 426
- Virka (Wirka), kaimas 283
- Viršupiai → Viršupis
- Viršupis (Wierszupka)
- didžiųjų kunigaikščių rezidencija, dvaras 183–185, 285, 410, 420
- upelis 183, 184, 186, 282
- Vysla (Wisla), upė 11, 13, 14, 124, 308, 427
- Vismaras (Wismar), miestas 50
- Vitebskas (Witebsk)
- gubernija 10
- kunigaikštija (Księstwo Witebskie) 35
- miestas 9, 35, 113, 199, 207, 441
- Vituničiai (Witunicze), dvaras 34, 408
- Vyžuonos (Wiżuny), miestelis 154
- Vokė (Waka *vel* Wakka), upė 282, 292
- Vokietija (Niemcy) 51, 58, 59, 210, 253
- Vokšė (Woksza), upė 282
- Volgastas (Wołgast), miestas 50
- Volinas (Julin)
- miestas 124
- sala 124
- Voluinė (Wołyń), istorinė sritis, gubernija 43, 72, 94, 324, 436
- Vorksla, upė 317, 440
- Voronė (Woronie), dvaras 144
- Wroclavas (Wrocław), miestas XVI, 6, 22, 43, 150, 167, 172, 175, 196, 219, 263, 321, 423, 425, 426, 431–435, 440
- W
- Warszawa → Varšuva
- Werki → Verkiai
- Wychyłówka → Vichiluvka
- Wielkie Księstwo Litewskie → Lietuva
- Wierszupis → Veršupis
- Wierszupa *vel* Wierszupka → Viršupis
- Wilea → Mykoliškės
- Wilija → Neris
- Wilkomierz → Ukmergė
- Wilno → Vilnius
- Wisla → Vysla
- Województwo gnieźnieńskie → Gnieznas
- Województwo kaliskie → Kališas
- Województwo kijowskie → Kijevas
- Województwo poznańskie → Poznanė
- Województwo wileńskie → Vilnius
- Worskla → Vorskla
- Wroclaw → Vroclavas
- Z
- Zabarija (Zaborze)
- dvaras 226
- kaimas 35, 106, 285
- Zabludovas (Zabłudów), miestas 112
- Zagrebas (Agram), miestas XVIII, 321
- Zalesė (Zalesie), dvaras 83–89, 408
- Zamkovščyna (Zamkowszyzna), piliakalnis 147, 409
- Zarasai *vel* Novoaleksandrovskas, apskritis (powiat nowoaleksandrowski) 253
- Zarasas (Jeziorosa), ežeras 253
- Zasielė (Zasiele), seniūnija 259
- Zaskonys *vel* Zaskevičiai (Zaškiewicze)
- miestelis 82, 286, 288
- perkėla 286
- prieplauka 82–83, 284, 291, 408
- Zaslavlis (Zasławł), dvaras, miestelis 111
- Zasmurjė (Zasmurze), seniūnija 259
- Zaviesa *vel* Zaviesai → Zaviesai
- Zaviesai (Zawiesa), užusienis 215, 285, 287
- Zemliankos (Ziemlanki), užusienis 283
- Ziabyнка (Ziebinka *vel* Ziabinka), upelis 71, 282
- Zybucha (Zybucha), rėva 129, 286
- Zub → Zūbas

Zubas → Zūbas

Zūbas (Zub), rėva 248, 251, 267, 286, 292, 411, 422

Zūbiškės (Zubiszki), dvaras 243, 245, 246, 248–251, 285, 290, 292, 410, 421

Zversa (Zwersa), upelis 282

Ž, ž

Žadiškės (Żodziscki)

miestelis XI, 56, 107–109, 114–118, 120, 122, 145, 283, 291, 409, 419

perkėla 93, 119, 286

Žaizdriai (Zajzdra), kaimas 284

Žasliai (Żosła), ežeras 238

Žeimena (Żajmiana *vel* Żejmiana), upė 56, 130, 160, 161, 281, 282, 292, 409

Žeimiai (Żejmy), dvaras 134

Žemaitija (Żmudz̄ *vel* Księstwo Żmudzkie)

istorinė žemė, kunigaikštystė 4, 5, 52, 53, 124, 236, 241, 252, 263, 272, 317, 335, 411, 437, 438, 440

vyskupija (diecezja żmudzka) 113, 255, 261, 264, 334, 411, 426

Žemaitijos Kunigaikštystė → Žemaitija

Ženeva 84, 434

Žeravokas (Zarawok *vel* Żarawok), rėva 175, 286

Žibutė → Zybucha

Žiežmara (Żyżmorka), upė 282

Žirgas, rėva 286

Žyrovičiai (Żurowice Sic!), miestelis 164, 333, 425

Žytomyras (Żytomierz)

miestas 306

vyskupija 306

Žmudz̄ → Žemaitija

Žolomudas (Żołomud)

apyrubė 149

kaimas 149

užusienis 284

Žultkai (Żółtki), kaimas 72

Žvirblis (Wierebiej), akmuo 287

Верки → Verčiai

Виленская губерния → Vilnius, gubernija

Вильнос → Vilnius

Ковенская губерния → Kaunas, gubernija

Литва → Lietuva

Литовский край → Lietuva

Минская губерния → Minskas, gubernija

Москва → Maskva

Россия → Rusija

Санкт-Петербург *vel* Санктпетербург → Sankt Peterburgas

Северо-западный край → Lietuva

KONSTANTY TYSZKIEWICZ

WILIJA I JEJ BRZEGI, POD WZGLĘDEM HYDROGRAFICZNYM, HISTORYCZNYM, ARCHEOLOGICZNYM I ETNOGRAFICZNYM STRESZCZENIE

Dziś, po upływie ponad stu pięćdziesięciu lat od ukazania się książki hrabiego Konstantego Tyszkiewicza (1806–1868), zatytułowanej *Wilija i jej brzegi: pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym* (Drezno, drukiem i nakładem J. I. Kraszewskiego, 1871), możemy śmiało twierdzić, że dzieło to – zgodnie z życzeniem jego autora – nie tylko przyniosło „pożytek”, ale i „ukontentowanie powszechne w kraju naszym”¹. Społeczny zasięg książki, a w szerokim znaczeniu także *idei Tyszkiewicza*, jest imponujący:

1857 – odbyła się wyprawa naukowa Konstantego Tyszkiewicza po rzece Wilii. Była to największa i najślawniejsza podróż geograficzna w XIX wieku na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Było to również jedno z najwspanialszych przedsięwzięć powstałych z inicjatywy jednej osoby. Podczas tej wyprawy zrodził się pomysł jej opisanie i wydania dziennika podróży.

1871 – już po śmierci Konstantego Tyszkiewicza, staraniem jego syna Oskara Tyszkiewicza (1837–1897), w drukarni Józefa Ignacego Kraszewskiego (1812–1887) w Dreźnie ukazało się pierwsze wydanie książki *Wilija i jej brzegi*, choć Wileński Komitet Cenzury wydał pozwolenie na druk jeszcze 30 grudnia 1860 roku (11 stycznia 1861 roku) (sic!). Tak więc książka ujrzała światło dzienne w często odwiedzanej przez Tyszkiewicza stolicy Królestwa Saksonii, nie zaś w jego ukochanym Wilnie, zmienionym do niepoznania po powstaniu styczniowym (także w kwestii cenzury).

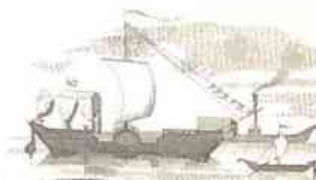
~1874–1880 – Józef Czechowicz (1818–1888), jeden z najwybitniejszych fotografów XIX-wiecznej Litwy, zainspirowany książką Tyszkiewicza, wyruszył tą samą „drogą Wilii”, by uwiecznić na fotografiach miejsca, które niegdyś ołówkiem i pędzlem zarejestrował towarzyszący Tyszkiewiczowi malarz Marceli Januszewicz (1802 *vel* 1806 – po 1863). Wynikiem podróży Czechowicza był *Album brzegów Wilii*, składający się z dwudziestu ośmiu fotografii, obecnie przechowywany w Litewskim Muzeum Narodowym (*Lietuvos nacionalinis muziejus*).

1931–1932 – hydrograf Steponas Kolupaila (1892–1964) po raz pierwszy wyczerpująco omówił w prasie litewskiej ekspedycję Tyszkiewicza, opracowaną wówczas mapę Wilii oraz samą książkę *Wilija i jej brzegi*.

1939 – Steponas Kolupaila wraz z dwoma studentami – H. Jonaitisem i J. Puodžiūnasem – powtórzył wyprawę po Wilii. Nawiązując do doświadczeń Tyszkiewicza, nie tylko wypróbowali oni niebezpieczne

1

Z listu Konstantego Tyszkiewicza do Adama Zawadzkiego.

rafy, ale i odwiedzili opisane przez hrabiego Żodziszki (litew. Žadiškės), Michaliszki (litew. Mikailiškės), Bujwidze (litew. Buivydziai), Balingródek (litew. Balingradas), Niemenczyn (litew. Nemenčinė), Wilno, Kiernów (litew. Kernavė), Czabiszki (litew. Čiobiškis), Janów (litew. Jonava). Ogółem w ciągu dwóch tygodni pokonali 366 km rzeki.

1985 – geograf Česlovas Kudaba (1934–1993) ogłosił drukiem popularny opis swoich podróży po Wilii (a odbył ich sporo), zatytułowany *Neris* (Vilnius: Mintis, 1985). W swojej publikacji stale powołuje się na fakty odnotowane w monografii Tyszkiewicza, porównuje je i analizuje. Książka Kudaby została przetłumaczona na język białoruski.

1992 – językoznawca Vytautas Būda (ur. 1928) wydał książkę Tyszkiewicza w języku litewskim – tym razem w Wilnie. W krótkim czasie litewskie wydanie dzieła Tyszkiewicza, zawierające m.in. znakomite wierszowane przekłady autorstwa poety Albinasa Bernotasa (ur. 1934), stało się jedną z najpoczytniejszych pozycji piśmiennictwa litewskiego XIX wieku. Bez tej książki nie można już sobie wyobrazić żadnej wyprawy wodnej po Wilii.

2007 – dokładnie 150 lat później Białorusini i Litwini powtórzyli wyprawę Tyszkiewicza. Celem tej kompleksowej ekspedycji naukowej było nie tylko przeprowadzenie badań porównawczych, tj. „ustalenie skali i charakteru zmian rzeki Wilii w ciągu 150 lat” (za punkt wyjścia przyjęto opis rzeki przedstawiony w książce Tyszkiewicza), nie tylko zebranie danych, „które okazały się istotne w wyniku zawirowań historycznych XX wieku i w obliczu szybkich zmian dawnej – tradycyjnej kultury”, ale i podjęcie starań, by te nowe fakty stały się „w przyszłości źródłem badań lituanistycznych”.

2008 – na środki Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie” wydano w Wilnie reprint oryginału z roku 1871. „Spływ Wilią, z książką hrabiego Tyszkiewicza pod ręką – jak piszą sponsorzy tego projektu wydawniczego – to podróż przez historię Polaków, Litwinów, Białorusinów, wędrówka przez wielojęzyczność, wieloreligijność i bogactwo kulturowe, którego nie sposób objąć bez odwołania się do literatury polskiej, litewskiej, starobiałoruskiej, łacińskiej i rosyjskiej”.

2009 – po raz pierwszy szczegółowo omówiono historię powstania i wydania monografii Tyszkiewicza, przybliżono biografię jej autora, wykorzystano bogaty materiał ikonograficzny (zob. Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*, Vilnius: Žara, 2009). Spośród ilustracji na szczególną uwagę zasługują unikatowe, niepublikowane dotąd rysunki Marcellego Januszewicza, towarzysza podróży i przyjaciela Tyszkiewicza.

2009 – na krajową Listę Programu UNESCO „Pamięć Świata” wpisano mapę górnego biegu Wilii jako obiekt dziedzictwa dokumentacyjnego Litwy. Sporządzanie mapy rozpoczęto podczas ekspedycji w roku 1857, a ukończono trzy lata później. Prace zapoczątkował Konstanty Tyszkiewicz i jego pomocnik Jerzy Szantyr (~1800 – po 1860).

2010 – ukazała się publikacja książkowa, będąca dokumentacją wyprawy naukowej po Wilii, odbytej w wieku XXI (zob. Vyktintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, Vilnius: Mintis, 2010). Autor nowej książki o Wilii – archeolog Vyktintas Vaitkevičius, jak niegdyś Tyszkiewicz, skupił uwagę na samej rzece, jej otoczeniu, mieszkańcach jej brzegów oraz zachowanych zabytkach przyrody i kultury. Obie książki łączy też podobieństwo gatunkowe – opis podróży naukowej, oparty na prywatnych dziennikach. Podobnie jak w przypadku drezdeńskiego wydania, dla autora najnowszej publikacji ogłoszonej w Wilnie ważne jest nie tylko słowo, ale i obraz. Istnieje też inne podobieństwo między obu autorami – ich nieskrywana miłość do opisywanego obiektu.

2011 – przygotowano drugie wydanie książki Tyszkiewicza w języku litewskim.

Tyle wymownej chronologii. Odtąd będziemy liczyć również dwa wydania dzieła Tyszkiewicza w języku litewskim. Jest to niezwykle ważne, gdyż każdy taki kontakt z książką *Wilija i jej brzegi* jest okazją do nowego spojrzenia zarówno na główny obiekt tego utworu – rzekę Wilii, jak i na jego autora, słusznie nazywanego historiografem tej rzeki. Tyszkiewicz, wybitna postać XIX wieku, zdecydowanie wart jest bliższego poznania: pod pewnymi względami prześcignął on bowiem takie osobistości, jak Michał Baliński (1794–1864), Adam Honory Kirkor (1818–1886), Teodor Narbutt (1784–1864) czy nawet słynny brat Konstantego, Eustachy Tyszkiewicz (1814–1873).

Jubileuszowe daty – 200. rocznica urodzin Konstantego Tyszkiewicza oraz 150. rocznica ekspedycji po Wilii – zainspirowały nie tylko do powtórzenia tej pamiętnej wyprawy, zorganizowania konferencji, spotkań i wystaw, ogłoszenia nowych opracowań i artykułów, ale i ponownego przejrzenia zasobów archiwalnych i rękopiśmiennych na Litwie oraz w sąsiednich krajach. Być może tym należy tłumaczyć fakt, że w ostatnich latach biografia Tyszkiewicza nabiera nowych barw, rośnie też uznanie dla jego dorobku naukowego. Materiały znalezione w archiwum powiatu kowieńskiego dokumentarnie potwierdziły wcześniejsze przypuszczenia, że Tyszkiewicz brał udział w powstaniu listopadowym, co więcej – nawet dwadzieścia lat później znajdował się pod stałym nadzorem tajnej policji. Dlatego nie ulega wątpliwości, że także w roku 1857, podczas ekspedycji po Wilii, Tyszkiewicz był nie tylko entuzjastycznie witany i podejmowany przez miejscowych właścicieli ziemskich, duchownych i kolegów, ale i pilnie śledzony przez władze.

Nie mniej znaczące są też odkrycia z ostatnich lat. Okazało się na przykład, że w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska (CBGiOŚ) w Warszawie, należącej do Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk, znajduje się brulionowa (bez słynnych rysunków) wersja mapy górnego biegu Wilii, czyli tzw. wielkiej mapy. Ustalono też, że wzmiankowany w listach Tyszkiewicza do Kirkora atlas trzynastu grodzisk, gór zamkowych i fortyfikacji na Litwie i Rusi Litewskiej, m.in. Łohojska i Birż (tytuł oryginału: *Атлас древних городищъ, замковых гор и окопищъ на Литве и Литовской Руси*), również opracowany przez Jerzego Szantyrę i w tym samym roku wysłany do Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Archeologicznego w Petersburgu, nadal jest przechowywany w bibliotece bezpośredniego spadkobiercy tego towarzystwa – Bibliotece Instytutu Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk (*Библиотека Института истории материальной культуры РАН*).

Bodaj największą niespodzianką było znalezienie w Muzeum Narodowym w Warszawie jeszcze jednego albumu, opracowanego w roku 1862 i zatytułowanego *Kartony archeologiczne, ułożone z wykopalisk dokonanych na Litwie i Rusi Litewskiej*, z oryginalnymi rysunkami (Marcelego Januszewicza?). Ten, zdaniem badaczy, mało znany album, jest niezwykle cenny – zarówno pod względem archeologicznym, jak artystycznym. Cieszy też rosnąca chęć zwrócenia uwagi na artystyczną wartość prac Tyszkiewicza, nie tylko najwybitniejszego pod tym względem dzieła – monografii o Wilii. Zorganizowana w 2009 roku wystawa „Sztuka Bałtów” stworzyła unikalną możliwość porównania rysunków znalezisk archeologicznych zamieszczonych w studium Tyszkiewicza *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej* (Wilno, 1868) z zabytkami pochodzącymi z kolekcji samego autora, przechowywanymi w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie.

W tej świątecznej atmosferze, przepelnionej radością z nowych odkryć, narodził się pomysł drugiego wydania książki Tyszkiewicza *Wilija i jej brzegi* w języku litewskim. Nie tylko dlatego, że pierwsze wydanie, mimo dość dużego na owe czasy nakładu 4 tysięcy egzemplarzy, już dawno stało się rzadkością bibliofilską: w wyniku intensywnego rozwoju badań nad historią XIX wieku pojawiła się możliwość weryfikacji niektórych ustępów tekstu Tyszkiewicza, ich maksymalnego „zbliżenia do oryginału” i opatrzenia nowym komentarzem. Innymi słowy, naszym zamysłem nie było wznowienie tłumaczenia, ale opublikowanie nowego przekładu książki Tyszkiewicza, podejmując próbę nowej interpretacji dzieła.

Nowe litewskie wydanie *Wiliji i jej brzegów* różni się od poprzedniego nie tylko interpretacją utworu i komentarzem. Inaczej niż w roku 1992, czytelnikowi litewskiemu przedstawiono *cały* tekst książki. Chodzi tu o ostatni,

XXIV rozdział: nie ograniczono się jedynie do pieśni zapisanych podczas wyprawy Tyszkiewicza w języku litewskim, a zamieszczono wszystkie, niezależnie od tego, w jakim języku i w jakim powiecie zostały podyktowane. Ta językowa i kulturowa różnorodność obszarów wzdłuż rzeki Wilii, zarejestrowana aż w stu (sic!) pieśniach zebranych nad Wilią, była dla Tyszkiewicza niezmiernie ważna. Obok oryginałów pieśni zapisanych nie po litewsku (teksty zostały przepisane słowo w słowo z książki *Wilija i jej brzegi*) zamieszczono ich litewskie przekłady autorstwa Ireny Katilienė. Jest to nowa, literacka interpretacja skierowana do szerokiego odbiorcy pragnącego poznać tematykę tych pieśni. Chciałoby się wierzyć, że folklor wokalny z powiatów borysowskiego, wileńskiego, święciańskiego, trockiego i kowieńskiego oraz z okolic Dukszt wzbudzi większe zainteresowanie badaczy, zwłaszcza że Oskar Kolberg (1814–1890) już w roku 1865 wymienił Tyszkiewicza obok innych najwybitniejszych zbieraczy i wydawców pieśni ludowych wszystkich czasów i wszystkich narodów.

W porównaniu z wydaniem z 1992 roku, niniejszą edycję uzupełniono o unikalne załączniki – wspomniane już mapy górnego biegu Wilii i jej raf, opracowane przez Konstantego Tyszkiewicza i przechowywane w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Należy zaznaczyć, że w swoim czasie Tyszkiewicz żywił nieśmiałą nadzieję ich opublikowania jako integralnej części monografii o Wilii, jednak wówczas nie pozwalały na to możliwości techniczne. Postanowiono opublikować również fragment protokołu posiedzenia Wileńskiej Tymczasowej Komisji Archeologicznej z dnia 11 (23) stycznia 1860 roku, który pomaga – ustami samego Tyszkiewicza i jego kolegów z Towarzystwa – ocenić wartość nie tylko naukową, ale i artystyczną tych map.

Po raz pierwszy – na ile pozwoliły zgromadzone dane – podjęto także trud ponumerowania i opisanie ilustracji zamieszczonych w Tyszkiewiczowskiej publikacji. Dodajmy, że spośród 73 ilustracji jedynie siedem zawierało nazwy oryginalne, tj. nadane przez samego Tyszkiewicza (niektóre udało się zrekonstruować za pomocą ilustracji do mapy górnego biegu Niemna). Więcej, w niniejszej książce odtworzono oryginalny układ ilustracji (w wydaniu z 1992 roku ta zasada nie zawsze była przestrzegana). Jak wiadomo, graficzna forma książki *Wilija i jej brzegi* była dla Tyszkiewicza nie mniej ważna od jej zawartości treściowej. Cieszy fakt, że dzięki literaturze bibliograficznej obok dwóch najważniejszych ilustratorów książki Tyszkiewicza – Marcelego Januszewicza i Antoniego Zaleskiego (1824–1885) – udało się ustalić nazwiska dwóch innych osób, nie mniej ważnych dla procesu powstawania książki – pracujących w Dreźnie drzeworytników Wilhelma Werthmanna (1831–?) oraz Stanisława Baranowskiego (? – przed 1890). Spisano ponadto wszystkie ilustracje do mapy górnego biegu Niemna (ogółem jest ich siedem). Opisano także rysunki (schematy) dwunastu najniebezpieczniejszych raf tej rzeki.

Załączono wykaz źródeł i literatury wykorzystanej przy pisaniu komentarzy oraz wykaz skrótów użytych w książce. Praca zawiera także indeks osób oraz indeks nazw geograficznych (m.in. raf i kamieni na Wilii), które dla tego dzieła są wręcz niezbędne. Oryginalny tekst w języku polskim nie jest zamieszczany – z tego pomysłu zrezygnowano po opublikowaniu przed kilkoma laty w Wilnie wspomnianego reprintu wydania z 1871 roku.

Podobnie jak w pierwszym wydaniu książki w języku litewskim, szczególną uwagę poświęcono fragmentom wierszowanym. Poszukiwano maksymalnie wiernego tłumaczenia, dlatego wśród litewskich tłumaczy wierszy cytowanych przez Tyszkiewicza należy wymienić Vincasa Mykolaitisa-Putinasa (1893–1967), Alfonsasa Maldonisa (1929–2007) czy wspomnianego już tłumacza pierwszego wydania, Albinasa Bernotasa.

Nie wszystkie ustępy dzieła czy meandry myślowe Tyszkiewicza dało się przeniknąć. Tam, gdzie nawet przy pomocy innych badaczy nie udało się wypracować jednolitej wykładni, pozostawiono oryginał. Takich miejsc jest jednak niewiele. Podczas pisania komentarza do tekstu Tyszkiewicza naszym celem było maksymalnie dokładne prześledzenie myśli autora i ustalenie wykorzystanych źródeł – tzw. rekonstrukcja historiograficzna. Podręcznikowe wiadomości pozostawiono bez komentarza. Zweryfikowano i ujednolicono jedynie przypisy samego autora – Tyszkiewicz nie stosował jednolitego systemu, stąd nadzwyczaj dużo tu niekonsekwencji, a nawet błędów. Takie przy-

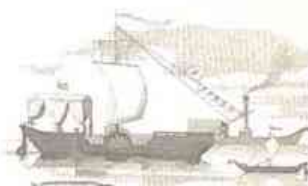
pisy i odstępstwa autora od prawdy również opatrzone komentarzem. Niektórych publikacji, które oglądał, czytał i wykorzystał w swoim dziele Tyszkiewicz, zwłaszcza tych wydanych w Pradze, Lublanie, Zagrzebiu czy Budapeszcie, nie udało się już niestety odnaleźć w litewskich bibliotekach. Metrykę tej czy innej książki można było, co prawda, znaleźć w elektronicznych katalogach bibliotek narodowych i naukowych tych krajów, jednak z takiej możliwości skorzystano zaledwie kilka razy. Naszym zamiarem było bowiem przeanalizowanie *de visu* każdej z publikacji czytanych przez Tyszkiewicza i wspomnianych w jego dziele *Wilija i jej brzegi*.

Należy zaznaczyć, że oryginał *Wiliji i jej brzegów* został przygotowany do druku dość nieuważnie – praca zawiera sporo błędów i innych niedociągnięć, brak redakcyjnego opracowania tekstu. Tę okoliczność można wytłumaczyć faktem, że podczas przygotowywania książki do druku jej autor już nie żył, więc cała odpowiedzialność spoczęła na barkach Kraszewskiego. Szczególnie wiele błędów mogło być popełnionych przy wyborze ilustracji i ustalaniu ich miejsca w książce – o tym notabene pisał sam Kraszewski. Syn Konstantego Tyszkiewicza, Oskar Tyszkiewicz, z którego inicjatywy utwór ten ostatecznie został wydany, raczej nie był szczególnie pomocny – pomimo iż całą spuściznę po ojcu, jego zbiory starożytności i rękopisy uważał za relikwie i przechowywał z największym pietyzmem, nie ukrywał, że nie odziedziczył pasji do historii, zbierania starożytności, a więc i pracy literackiej. Dlatego w tym drugim wydaniu chciano przynajmniej wskazać te niedociągnięcia. Z pewnością wiele wyjaśniłby sam rękopis, ale jego los nie jest niestety znany. Nie można odrzucić hipotezy, że istniało kilka wersji rękopisu książki. Wiadomo, że Tyszkiewicz uwzględniał uwagi swoich kolegów z Wileńskiej Tymczasowej Komisji Archeologicznej, stale poprawiał i uzupełniał tekst. Ucierpiała na tym spójność dzieła, a dopisane, często „naciągane” i nadmiernie przesyczone faktami ustępy dają się łatwo rozpoznać. Niekorzystny wpływ na strukturę książki i jej spójność wywarł też ostatni, skądinąd bardzo cenny, XXIV rozdział, poświęcony pieśni ludowej. Z powodu tej sztuczności i nieoryginalności myśli ubolewał sam Tyszkiewicz. W ogóle należy stwierdzić, że zwarty tekst szkiców z historycznej podróży kończy się na rozdziale XXI – do tego miejsca jest to skończony utwór literacki, mający swój początek i koniec, podczas gdy trzy ostatnie rozdziały śmiało mogłyby być jedynie załącznikami. Zatem największą wartość książki *Wilija i jej brzegi* stanowią autentyczne wrażenia Tyszkiewicza, doznane podczas samej podróży – „obcując tylko z nauką i przyrodzeniem”, nie zaś fakty spisane po powrocie do domu z dokumentów i książek.

Jeszcze jednym aspektem książki *Wilija i jej brzegi*, na który wcześniej nie zwrócono uwagi i który być może wart jest osobnego badania, jest subtelny podtekst polityczny. W utworze nie tylko otwarcie deklarowany jest litewski patriotyzm, znajdziemy tu wiele nazwisk osób niepożądanych przez władze oficjalne (uczestników powstania, emigrantów) lub cytatów z ich twórczości (czasami wspominając jedynie utwór, bez podania nazwiska jego autora). Niekoniecznie są to osoby spotkane nad brzegami Wilii czy osoby, które w taki lub inny sposób przyczyniły się do badań tej rzeki. Tyszkiewiczowi zależało na tym, by wymienić te postaci lub ich dzieła, ba – ma się wrażenie, że wręcz czuł się w obowiązku, by to uczynić. Ten tajemniczy język, chęć powiedzenia czegoś bardzo ważnego między wierszami, a więc i odbycia swoistej spowiedzi, były charakterystyczne dla naszego piśmiennictwa XIX stulecia – zarówno dzieł drukowanych, jak i zachowanych rękopisów. Ten fakt wiele mówi także o cenzorze książki – Pawle Kukolniku (1795–1884).

Na zakończenie jeszcze kilka słów o tym, czego nie udało się wychwycić podczas dotychczasowej lektury tego unikalnego utworu. Do odbycia podróży po Wilii skłoniła Tyszkiewicza nie tylko chęć przypomnienia swojemu krajowi o odwiecznych wartościach – miłości do ojczyzny, jej przyrody, historii i nauki, ale i umiejscowienia siebie w tej przestrzeni geograficzno-historycznej, w której zrządzeniem losu przyszło mu żyć. Innymi słowy, ta podróż po Wilii, po tym – według określenia Tyszkiewicza – „muzeum narodowym” naszego kraju, była też poszukiwaniem własnej tożsamości, własnych korzeni. Podróż nieco spóźniona, może nieco zbyt krótka. Ale wszyscy, chociaż raz, musimy się na taką podróż zdecydować.

Przełożyła Beata Piasecka

KONSTANTY TYSZKIEWICZ

THE RIVER NERIS AND ITS SURROUNDINGS FROM THE HYDROGRAPHIC, HISTORICAL, ARCHAEOLOGICAL AND ETHNOGRAPHICAL PERSPECTIVE

SUMMARY

Today, after more than one hundred and fifty years from the first publication of a book *Wilija i jej brzegi, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym* [The River Neris (In Polish: *Wilia*) and its Surroundings from the Hydrographic, Historical, Archaeological and Ethnographical Perspective] (Drezno, drukiem i nakładem Józefa Ignacego Kraszewskiego, 1871), by the count Konstanty Tyszkiewicz (1806–1868), we can justly maintain that his work was not only 'of some utility', as the author wanted it to be, but also 'evoked joy across our country'. The book and, in a broader sense, the *idea of Tyszkiewicz* has been spreading spectacularly:

In 1857, an expedition down the River Neris commanded by Konstanty Tyszkiewicz was the biggest and most famous geographical journey across the territory of the former Grand Duchy of Lithuania in the 19th century. Moreover, it was one of the most spectacular accomplishments led by one person of initiative. Very impressed by the journey while still underway, he conceived the idea of writing and publishing a book.

In 1871, therefore after the death of the author, the book *Wilija i jej brzegi* was published in Dresden, although permission to publish was obtained from Vilnius (In Polish: *Wilno*) Censorship Committee on 30 December 1860 (or 11 January 1861, according to the Gregorian calendar) (Sic!). Hence, the book first appeared in the capital of the Kingdom of Saxony, where Konstanty Tyszkiewicz used to come regularly. It was, however, impossible in Vilnius – the city that he loved so much – that was put under heavy pressure (censorship became even more harsh and arbitrary) in the wake of the Uprising of 1863–64. Eventually, thanks to the efforts of his son, Oskar Tyszkiewicz (1837–1897), the book was published with great care in a printing-house of Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887), however long it took.

In the years from 1874 to 1880, Józef Czechowicz (1818–1888), one of the most renowned Lithuanian photographers of the 19th century, has been retracing the same 'route of the River Neris'. Inspired by the book by Tyszkiewicz, he wanted to capture in photographs those scenic views of the river, once sketched in pencil and in brush by the painter Marcei Januszewicz (1802 *vel* 1806 – after 1863), a fellow-traveller of Konstanty Tyszkiewicz. After travelling, Czechowicz produced *Album brzegów Wilii* [Album of the Surroundings of the River Neris], which included 28 photos, nowadays in collections of the National Museum of Lithuania.

In the years 1931–32, Steponas Kolupaila (1892–1964), a hydrographer, for the first time wrote extensively in the press of Lithuania about significant accomplishments of Konstanty Tyszkiewicz, including his expedition down the River Neris, map and book, *Wilija i jej brzegi*.

In 1939, Steponas Kolupaila along with two students, H. Jonaitis and J. Puodžiūnas, sailed down the River Neris. Retracing the route of Tyszkiewicz, they overcame dangerous shoals and visited settlements described by the Count such as Zhodishki, Mikhalishki, Buivydžiai, Balingradas, Nemenčinė, Vilnius,

Kernavė, Čiobiškis, and Jonava. They sailed 366 km down the River Neris, constantly conducting observations to compare their impressions with those of Tyszkiewicz.

In 1985, Česlovas Kudaba (1934–1993), a geographer, published a best-selling account of his journeys (quite a number of them!) along the river under the title *Nerimi* [Down the River Neris] (Vilnius: Mintis, 1985), where the author time and again referred to, compared and analysed facts presented in the monograph by Tyszkiewicz. The book was translated into Belarusian.

In 1992, the book by Tyszkiewicz translated into Lithuanian by the linguist Vytautas Būda (born in 1928) was published in Vilnius. Soon the book – with verses remarkably translated by the poet Albinas Bernotas (born in 1934) – became one of the most read Lithuanian texts of the 19th century. Now, it is a must-have book for everyone who travels on the River Neris.

In 2007, i. e. one hundred and fifty years after the journey of Tyszkiewicz, a group of Lithuanians and Belarusians embarked on an international scientific expedition to retrace his route. Their objectives included comparative research, namely, ‘establishing the extent and nature of changes of the River Neris over 150 years’ (taking the description of the river by Tyszkiewicz as a reference point), collecting data ‘which became of importance in the wake of the swirl of historical events of the 20th century and fast changes in the ancient traditional culture’, and, more importantly, taking efforts for making such facts ‘a source of a future Lithuania-related research’.

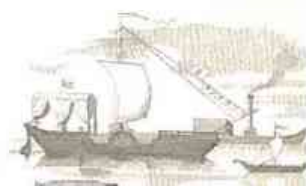
In 2008, the book *Wilija i jej brzegi* was reissued in the language of the original (Polish) thanks to financial support of the Fund *Pomoc Polakom na Wschodzie* [Aid to Poles in the East]. ‘Going by boat down the River Neris with the book by Konstanty Tyszkiewicz, – wrote the sponsors of this publishing project, – is a travel throughout the history of Poles, Lithuanians, and Belarusians, a journey across many languages and religions, a trip into a rich culture, which you cannot perceive without Polish, Lithuanian, ancient Belarusian, Latin and Russian literatures’.

In 2009, a richly illustrated book came out, which for the first time revealed how Tyszkiewicz has written his monograph, highlighted the circumstances of its publication, and presented a detailed biography of the author (see: Reda Griškaitė, *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga* [Konstantinas Tiškevičius and the River Neris, or the Journey and the Book], Vilnius: Žara, 2009). Of particular interest are drawings by Marceli Januszewicz, a friend and fellow traveller of Tyszkiewicz.

In the same year, a map of the Upper Neris, which Tyszkiewicz and his assistant Jerzy Szantyr (around 1800 – after 1860) have started drawing during the 1857-year expedition and finished three years later, has been inscribed on the Lithuanian National Register for the UNESCO Memory of the World Programme.

In 2010, another book (see: Vykintas Vaitkevičius, *Neris: 2007 metų ekspedicija*, [The River Neris: The 2007-year Expedition], Vilnius: Mintis, 2010) gave a vivid account of the expedition of 2007 retracing the journey of the 19th century explorer Konstanty Tyszkiewicz. In the like manner as Tyszkiewicz in his times, now the archaeologist Vykintas Vaitkevičius, the author of the newly released book, focuses on the river, its surroundings, riverside communities, and preserved natural and cultural heritage. Both books fall within the same genre: account of a scientific expedition based in particular on personal journals. What both authors share is the creative mode in which they approach language and image. Moreover, they both wrote about the research object with unconcealed passion.

In the same year, the spread of ideas of Konstanty Tyszkiewicz has been manifested by two impressive events: documentary film *Neris ir jos krantai. Po 150 metų* [The River Neris and its Surroundings. 150 Years Later] directed by Vytautas Domaševičius, and documentary on DVD *Nerimi nuo ištakų iki Nemuno* [Down the River Neris to the River Nemunas] (Kaunas: Aerogeodezijos institutas, Lietuvos kartografių

draugija, Neris regioninio parko direkcija, 2010) produced by Romualdas Girkus, a famous geodesist, cartographer, enthusiast of historical maps, and curator at the Museum of the Institute of Aerial Geodesy. The River Neris in the times of Tyszkiewicz and in the present time is conveyed through impressions of both the artist and the specialist with expert knowledge of our country. We increasingly appreciate this River.

In 2011, the book by Tyszkiewicz has been prepared for the second edition in Lithuanian.

The chronology in itself is quite eloquent. From now on, we will have two editions of the monograph by Tyszkiewicz in Lithuanian. This fact is of outmost importance because each edition of the book *Wilija i jej brzegi* is a new opportunity to know better the main subject of the book – the River Neris – and the author, justly called a historiographer of Neris. A further focus should be placed on Tyszkiewicz himself as he was an exceptional personality in the 19th century Lithuania, surpassing in some aspects even such distinguished figures as Michał Baliński (1794–1864), Adam Honory Kirkor (1818–1886), Teodor Narbuttt (1784–1864), and finally Eustachy Tyszkiewicz (1814–1873), a famous brother of Konstanty.

Two anniversaries – 200th birthday of Konstanty Tyszkiewicz and 150th anniversary of the journey on the River Neris – prompted to retrace this memorable expedition, to held conferences, discussions, and exhibitions, to publish new books and papers, and, even more importantly, to review our archives and repositories of manuscripts and to search in collections of our neighbours. Perhaps, that is why in recent years Tyszkiewicz emerged as a more vibrant figure in the light of his biography supplemented with new details and his ‘updated’ scientific legacy. To mention only one of the most recent findings: a document found in Kaunas Regional Archives supported an assumption that Tyszkiewicz was engaged in the November Uprising 1830–31 and, moreover, has been under the secret police surveillance over the next twenty years. Curiously enough, he was closely watched by authorities at the same time when being warmly received and supported by local nobility, clergy, and colleagues during the River Neris expedition in 1857.

Other recent findings are of no less importance. It was found that a rough copy of the map of the Upper Neris (without the famous drawings) is being kept in Warsaw, in a collection of the Central Library of Geography and Nature Conservation [in Polish: *Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska vel CBGiOŚ*] at Stanisław Leszczycki Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science [in Polish: *Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN im. Stanisława Leszczyckiego*]. Interestingly, an atlas of thirteen mounds (including mounds of Lahoyšk and Biržai) and military defence fortifications in Lithuania and Lithuanian Rus’ [in Russian: *Атлас древних городищ, замковых гор и окопищ на Литве и Литовской Руси*] is still being kept at the library of the Institute of the History of Material Culture, Russian Academy of Science [in Russian: *Библиотека Института истории материальной культуры РАН*]. Mentioned by Tyszkiewicz in his letters to Kirkor, the atlas drawn up by Jerzy Szantyr was sent to the Imperial Russian Archaeological Society in Saint Petersburg (predecessor of the Institute mentioned above).

Finally, the greatest revelation: an album *Kartony archeologiczne, ułożone z wykopalisk dokonanych na Litwie i Rusi Litewskiej* [Archaeological Drawings on Cardboard Created at Sites in Lithuania and Lithuanian Rus’] with original drawings (by Marcei Januszewicz?) was found in the National Museum of Warsaw (in Polish: *Muzeum Narodowe w Warszawie*). Prepared in 1862, this album was little known but of great archaeological interest and artistic value, according to researchers. Overall, it is a good tendency to spotlight the artistic value of works by Tyszkiewicz, including the monograph on the River Neris highly prized for other reasons. For example, the exhibition ‘Art of the Baltic countries’ in 2009 was a special opportunity to compare the drawings of archaeological finds shown in the study *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej* [On Mounds in Lithuania and Lithuanian Rus’] (Wilno, 1868), by Tyszkiewicz with the authentic artifacts from his collection now kept in the National Archaeological Museum of Warsaw [in Polish: *Państwowe Muzeum Archeologiczne*].

In a celebratory atmosphere full of excitement due to new revelations, a project has been conceived to publish the second Lithuanian edition of the book *Wilija i jej brzegi* by Tyszkiewicz. The idea was based on two reasons. First of

all, the first edition (4,000, i.e. quite large at that date) has sold out quite a long while ago. Secondly, the increasingly extensive studies into the history of 19th century provided an opportunity to revise some fragments of the book, to make them 'closer to the original manuscript' and to add new commentaries. In other words, the idea was not just to republish the book translated but publish a new translation of the book and produce a new interpretation of the study.

Arguably, the new interpretation and comments are not the only differences between the old and the new editions of *Wilija i jej brzegi*, in particular, as regards the section 24: texts of songs recorded during the expedition of the River Neris are presented not only in Lithuanian but also in each language as recorded and irrespective of locality. When collecting songs, more than hundred (Sic!) in total, Tyszkiewicz with great care recorded cultural and linguistic diversity commonplace in the surrounding of the River Neris. Each non-Lithuanian text (presented here literally as in the book *Wilija i jej brzegi*) is supplemented with a translation into Lithuanian by Irena Katilienė, the latter being a new literary interpretation addressed to the common reader who wants to understand the themes of songs. Perhaps, the songs collected in the field from traditional folk singers in regions of Barysaw, Vilnius, Švenčionys, Trakai and Kaunas and in district of Dūkštai will attract more attention of researchers. All the more so because, as far back as in 1865, Oskar Kolberg (1814–1890) has mentioned Tyszkiewicz among the most notable folk song collectors and propagators of all times and nations.

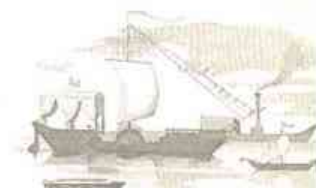
Unlike the edition of 1992, this volume is supplemented with valuable appendices: maps showing the Upper Neris and its shoals drawn by Konstanty Tyszkiewicz, which now are kept at the Manuscript Department of Vilnius University Library. Tyszkiewicz, albeit somewhat tentatively, wanted to publish those maps as integral elements of the monograph on the River Neris. It was impossible, however, because of technical reasons. The new edition includes a fragment of the minutes of a meeting of Vilnius Interim Archaeological Commission held on 11 (23) January 1860, so that the reader has the opportunity to read first hand opinions of Tyszkiewicz and his colleagues about the scientific and artistic value of the maps.

For the first time, as far as available data allowed, the book's illustrations have been numbered and described. Incidentally, a mere 7 of 73 illustrations had authentic – formulated by Tyszkiewicz himself – illustration titles (some of the titles have been reproduced based on illustrations of the map of the Upper Neris). Furthermore, the illustrations were placed at appropriate points in the text as in the original book (that principle was not consistently applied to the 1992-year edition). For Tyszkiewicz, as it is known, the visual aspect of the book *Wilija i jej brzegi* was of no less importance than the text. Again, based on bibliographic data, the names of Wilhelm Werthmann (1831–?) and Stanisław Baranowski (? – before 1890), engravers at the publishing-house in Dresden who played as significant a role in the creation of the book as the main illustrators of the Tyszkiewicz's book, Marcei Januszewicz and Antoni Zaleski (1824–1885), have been unearthed. A list of all illustrations of the map of the Upper Neris, besides the illustrations printed in the first edition of the book, has been compiled. In addition, twelve drawings (delineations) of the most dangerous shoals of the River Neris have been supplied with descriptions.

This book is also supplemented with a list of the source materials and a list of abbreviations used in the commentaries, index of names, and index of place-names (the latter includes shoals and rocks of the River Neris), which are indispensable for this edition. The authentic text in Polish is not provided as a photocopied edition of the 1871-years edition has been published in Vilnius just a few years ago.

As the first Lithuanian edition, this book pays particular attention to the text fragments written in verse: every effort has been made to obtain translations as perfect as possible. As a result, a list of translators into Lithuanian of verses cited by Tyszkiewicz includes such famous names as Vincas Mykolaitis Putinas (1893–1967), Alfonsas Maldonis (1929–2007) or the translator of the first edition, Albinas Bernotas.

Some parts of the work, as well as certain aspects of the ideas of Tyszkiewicz remain unclear. Fragments, which have still been doubtful after consultations with colleagues, have been left as in the original. Such obscurities, however,

are not abundant. The commentaries on the work of Tyszkiewicz have been given with the effort to understand properly the author's ideas, to track the sources and to recapture the historical situation at the time. Well-known issues were not commented. Some obvious errors in the author's footnotes have been corrected. Some editing has been done for clarity and consistency. Author's footnotes and deviations from the truth are also provided with notes. Unfortunately, some of the books read or cited by Tyszkiewicz are not available at any of the Lithuanian libraries, in particular those published in Praha, Ljubljana, Zagreb or Budapest. Regarding a couple of references, basic information about such books was found in e-catalogues of national and scientific libraries, however, the general approach was to research *de visu* each book read and used for *Wilija i jej brzegi* by Tyszkiewicz.

It should be noted that the first edition of *Wilija i jej brzegi* was prepared for publishing rather poorly, with many errors and inconsistencies left. Perhaps, mainly it was due to the fact that the book was prepared for publishing after the death of the author, with the entire burden shifted to Kraszewski. Many mistakes have been made, as Kraszewski himself has admitted, in selection and placement of illustrations relative to text. Oskar Tyszkiewicz, a son of Konstanty Tyszkiewicz, who has played a key role in the publishing of the book, could not be of much help: although he kept with great respect the entire father's legacy, collections of antiquities, and manuscripts, he did not inherit his passion for history or collecting of antiquities, and had no inclination for literary work. The second Lithuanian edition at least points out such inconsistencies. Perhaps, the manuscript, if not lost, could shed a light on some points here. Supposedly, there was more than one version of the book's manuscript. It is known that, taking into account suggestions of his colleagues in the Vilnius Interim Archaeological Commission, Konstanty Tyszkiewicz had time and again corrected and amended his manuscript. Some insertions and fragments padded out with facts eventually undermined the integrity of the book. Furthermore, although valuable in itself, the last section – Section 24 – harmed the consistency of the book. Konstanty Tyszkiewicz himself deplored a somewhat affected and imitative style of his book. Overall, the consistent text of the book ends with the section 21, while the last three ones should be considered as appendices, in contrast with the preceding parts of the book, each standing out as a completed piece of literature – historical travel essay with the introduction and the conclusion. Hence, the greatest value of the book *Wilija i jej brzegi* lies in the authentic travel experience of Tyszkiewicz, while 'keeping company with science and nature', and not in facts transcribed from various documents and books.

There is one feature of *Wilija i jej brzegi*, which has not been spotted earlier and perhaps is worth of a separate research: subtle political implications. The author has not only demonstrated his strong patriotic sentiments for Lithuania but also time and again mentioned names of personalities – an insurgent or an emigrant – unacceptable to the tsarist authorities (or, has cited their works here and there without mentioning the name of an author). Such a personality was not necessarily someone, who the author had met during the journey along the River Neris, or who was somehow related to the research of the river. Nonetheless, it was important for Tyszkiewicz to mention them or their works. At times one is under the impression that he *felt an obligation* to do it. Making sort of a confession by means of deliberate ambiguities or hidden meanings was characteristic to writings of Lithuanians, published and unpublished alike, in the 19th century. Given the political circumstances at the time, it is surprising how this book has got through the censor, Pavel Kukulnik (Павел Васильевич Кукольник, 1795–1884).

Finally, there is something that has escaped the attention of previous readers of this exceptional work. For Konstanty Tyszkiewicz, impelled by the desire to evoke in his countrymen what he saw as eternal values – love to the homeland, its nature, its history and its science, the travel on the River Neris has also been a way of self-identification in a geographical-historical space fated to him. In other words, while travelling down the River Neris – through 'our national museum' (as used to say Konstanty Tyszkiewicz) – he searched for his identity and reclaimed his roots. The journey was somewhat overdue, and perhaps too short. Still, everyone should set off on such a journey at least once in a lifetime.

Tyszkiewicz, Konstanty

Ti-135

Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu / Konstantinas Tiškevičius; [parengė Reda Griškaitė; iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė]. – 2-oji laida. – Vilnius: Mintis, 2013. – XXVII, 528 p.: iliustr.

Santr. angl., lenk. – Kn. taip pat: Dar kartą Neris keliu, arba Pratarinė antrajai Konstantino Tiškevičiaus knygos laidai lietuvių kalba / Reda Griškaitė, p. V–XX. Šviesaus atminimo grafas Konstantinas Tiškevičius / Juozapas Ignacijus Kraševskis, p. XX–XXVII. – Bibliogr.: p. 425–441. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 443–486.

ISBN 978-5-417-01065-1

Knygoje aprašoma žinomo Lietuvos istoriko, archeologo, etnografo ir kolekcininko Konstantino Tiškevičiaus (Konstanty Tyszkiewicz, 1806–1868) 1857 m. surengta mokslinė ekspedicija laivu Neris upe nuo ištakų ligi santakos su Nemu. Kelionės tikslas – ištirti Nerį, jos pakrantes hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu atžvilgiu. Tai pirmas tokio plataus masto bandymas kompleksiskai tirti ir aprašyti Lietuvos upes, jų pakrantes. Pirmą kartą K. Tiškevičiaus knyga paskelbta 1871 m. Drezdene.

UDK 908+39](474.5)+947.45+
910.4(474.5)(282.247.284)+556.5(282.247.284)

